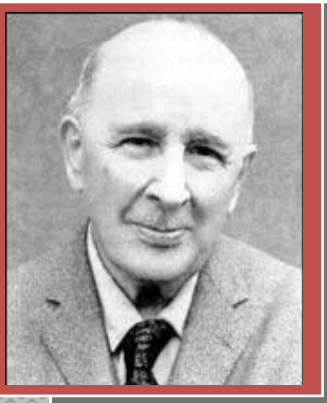

OSMANLI TARİHİ
2. Cilt

Ord. Prof. İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI

"İstanbulun Fethinden Kanuni Sultan Süleymanın Ölümüne Kadar"

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI

DÜNYA TARİHİ

OSMANLI TARİHİ

Ord. Prof. İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI
Türk Tarih Kurumu Üyesi

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA
1988

İÇİNDEKİLER

BÜYÜK OSMANLI TARİHİ 25
BİRİNCİ BÖLÜM 25
İSTANBUL'UN FETHİ SIRASINDA ÜÇ KIT'AYA BÎR BAKIŞ VE BAZI OLAYLAR 25
İstanbul'un Fethi Sırasında Üç Kıtadaki Bazı Devletler 25
Asya Ve Afrika'daki Devletler 25
Avrupa'daki Devletler 25
İstanbul'un Fethi Sırasında Yabancı Devlet Hüküm Darları 27
Îstanbul Fethinin Avrupa'daki Tesiri 28
Avrupa Dakı Ruhî 28
Papa'nin Faaliyeti 29
Osmanlıların Rum Tebaayı Memnun Bırakmaları 30
Çandarlı (Canderdi) Hanedanının Sukutu 31
Kara Halil Hayreddin Paşa 31
Alı Paşa 32
İbrahim Paşa 32
Halil Paşa 32
Halil Paşa Nın İdamının İçyüzü 33
İKİNCİ BÖLÜM 34
SIRBİSTAN İLE MORA'NIN İLHAKI 34
Sırbistan Seferleri 35
Birinci Sırbistan Seferi 35
İkinci Sırbistan Seferi 36
Belgrad'ın İkinci Muhasarası 37
Yeni Foça'nın Alınması 39
Sırbistan İn İlhakı 39
Mora Seferleri 41
Birinci Mora Seferi 41
İkinci Mora Seferi 45
Mora Da Venediklilerle Çarpışma 46
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 48
OSMANLILARIN DENİZCİLİĞİ VE DOĞU AKDENİZDEKİ FAALİYETLERİ 48
Osmanlıların Denizciliğe Ehemmiyet Vermeleri 48
İlk Tersaneler 48
Osmanlılarn Akdeniz'de Faaliyetleri 49
Gemı Tezgahlarının Artması 50

Doğu-Akdeniz Adalarının Zaptı 50
Enez, İmroz Semadirek Ve Taşoz'un Alınmaları 51
Limni'nin Alınması 53
Mıdıllı Adasının Zaptı 54
Agrıboz Adasının Alınmam 56
Bozca - Sisam Ve Yunan Adaları 59
Bozcaada'nın Îman 59
Sisam Adası, Îmarı 60
Yunan Adalarının Alınması 60
Papanın Doğu - Akdeniz'de Nüfuz Tesisi 61
Adalardaki Osmanlı Nüfuzu 61
Osmanlılara Karşı Papa Donanmasının Faaliyeti 63
DÖRDÜNCÜ BOLUM 64
GÜNEY-KARADENİZ BÖLGESİ AMASRA CANDAR BEYLİĞİ VE TRABZON'UN İŞGALLERİ 64
Amasra'nın Zaptı 64
Candar Oğulları Beyliğinin Alınması 66
Trabzon İmparatorluğu Nun Alınması 67
İmparatorluğun Kurulusu 67
İmparatorluğun Son Durumu 68
İmparator David'in Osmanlılar Aleyhindeki Faaliyeti 69
Trabzon Üzerine Hareket 69
Trabzon Seferıne Mâni Olmak İçin Uzun Hasan Tarafından Heyet 70
Trabzon Un Teslimi 71
Padışahın Avdeti Ve Uzun Hasan'a Nâmesi 72
BEŞİNCİ BÖLÜM 73
ARNAVUTLUK-EFLÂK-BOĞDAN VE BOSNA SEFERLERİ İLE BOSNA'NIN İLHAKI 73
Arnavutluk Olayları 73
İskender Bey İn Osmanlılarla Mücadelesi 73
Osmanlılara Karşı Koymak İçin İskender'in Topladığı Kongre 74
Arnavutluğun Bağımsızlığı Tarihi 74
İskender Venediklilerle Mücadelesi 75
II. Muradın Birinci Arnavutluk Seferi 75
Osmanlı Hükümdarının İkinci Arnavutluk Seferi 77
II. Murad'ınüçüncü Amavutluk Seferi 78
Napoli Kırallarının İskender'i Himayesi 78

İskender'in Usmanlılarla Anlaşması 80
İskender Bey'in İtalya'ya Geçmesi 80
İskender'le Venedik Ve Macarlar'ınosmanlılar Aleyhine İtifakları 81
Fatih Sultan Mehmet'in Birinci Arnavutluk Seferi 82
Padışahın İkinci Arnavutluk Seferi 83
İskender'in Ölümü Ve Şahsiyeti 83
İskender'in Ölümünden Sonra 84
Fatih Suttan Mehmed'in Üçüncü Arnavutluk Seferi 84
Kroya'nın Alınması 85
İşkodra'nın Muhasarası 85
Padişahın Avdeti Ve İşkodra'nın Alınması 86
Raguza Cumhuriyetinin Vergisinin Arttırılması 87
Eflâk Prensliğinin İmtiyazlı Bir Vilâyet Olması 87
Kazıklı Voyvoda 87
Kazıklı Voyvodanın Vahşeti 88
Eflak Seferi 89
Radul'un Eflâk Voyvodalığı 90
İlk Boğdan Seferi 91
Osmanlı Boğdan Münasebetleri 91
Boğdan Beyinin Muahedeye Aykırı Hareketli 91
Boğdan'a Asker Sevkı 92
Fatih Sultan Mehmed'in Boğdun Seferi 92
Fatih'in Kış Seferi 94
Macarların Huduttaki Faaliyetleri 94
Padışahın Bizzat Hareketi 94
Bosna Seferleri 95
Birinci Bosna Seferi Ve Bosna'nın İlhakı 95
Bosna Kiralının İdamı 96
Hersek Ve Bazı Yerlerin İlhakı 96
İkinci Bosna Seferi 97
Bosnalıların İslamiyeti Kabulleri 98
ALTINCI BÖLÜM 98
KARAMAN BEYLİ&L SEBEBİYLE OSMANLI-AKKOYUNLU REKABETİ VE BUNUN NETİCELERİ 98
Karaman Beyliğine Toplu Bir Bakış 98
İbrahim Bey'ın Son Günleri 99
Karaman Şehzadeleri Arasında Mücadele 99
Pır Ahmed Bey'in Osmanlılarla Anlaşması 100

Pîr Ahmed'in, Muhalefetı Ve Osmanlıların Karaman'ı İşgali 101
Rum Mehmed Paşa'nın Memuriyeti 102
Ishak Paşa'nın Tayini 102
Akkoyumuların Karaman Oğullarına Yardımları 104
Tokat'ın Yağması Ve Yakılması 104
Şehzade Muştafa'nın Uzun Hasan Kuvvetlerinc Galebesi 105
Fatih Sultan Mehmed'in Doğu Seferi 105
Uzun Hasan Bey İn Önemli Durumu 105
Uzun Hasan Bey'in Venediklilerle İttifakı Ve Ordusunu Tensiki 106
Fatih'in Doğu Seferine Giderken Venediklilerle Anlaşmak Istemesı 108
Osmanli Ordusunun Hareketi 108
İlk Temas Ve Akkoyunlu Kuvvetlerinin Galebesi 109
İki Ordunun Vaziyeti 110
Otlukbeli Muharebesi 111
Fatih'in Hüseyin Baykara'ya Fetihnamesi 113
Vezır-I Azam Mahmud Paşa'nın Azli Ve Katli 113
Karaman Devletinin Tarihe Karışması 115
Kasım Bey'in İçerdeki Faaliyetleri 115
Otlukbeli Harbinden Sonraki Durum 116
Karaman Vahsı Şehzade Mustafa' Nın Ölümü 117
Karamanoğlu Mustafa Bey 118
YEDİNCİ BÖLÜM 120
OSMANLİ-VENEDİK HARBİNİN HAÇLI SAVAŞINA İNKILABI VE BUNUN SONUÇLARI 120
Savaşın Sebepleri 120
Osmanlılara Karsı Venedik Macar Ve İskender Bey'in İttifakı 121
Venediklilerin Harp 122
Venedık Ve Macarlarla Savaş 122
Cumhuriyeti Sulh Teklifi 124
Muharebeye Devam 124
Osmanlı Sulh Teklifleri 125
Osmanlılar Aleyhine Hatlı Seferi 126
Venedık Aramiralının Türk Sahillerine Gelip 127
Moçemgo'nun Karaman Oğluna Yardımı 128
Türk Akıncılarının Muvaffakı Vetli Harekâtı 129

Venediklilere Yapılan Bir Senelik Mütareke 129
Turahan Bey Oğlu'nun Venedik'e Yaptığı Akın 130
Venedik'le Barış Görüşmesi 131
Fatih'in Son Arnavutluk Seferi 132
Sulh Şartları 133
SEKİZİNCİ BÖLÜM 134
KUZEY-KARADENİZ SEFERİ VE KIRIM HANLIĞININ OSMANLI HİMAYESİ ALTINA GİRMESİ 134
Kuzey-Karadeniz Seferi 134
Ceneviz Sömürgelerinin Alınması 134
Kırım Hanlığı Hakkında Kısa Malûmat 136
Kırım Ve Altınordu Hanlığın 136
Kırımda Giray Ailesinin Hanlımı 137
Menğli Giray'ın Hanlığı 138
Kırım Hanlığının Osmanlı Nüfuzu Altına Girmesi 138
DOKUZUNCU BÖLÜM 139
FATİH VE V. ALFONS'UN SİYASETLERİ - II. MEHMED'İN SON SENELERİ OLAYLARI VE ÖLÜMÜ 139
Karşılıklı İki Siyaset 139
Fatih Ve Alfons 139
V. Alofons'un Siyaseti 140
Fatih Sultan Mehmed'in Siyaseti 141
İtalya Seferi 142
Rodos Seferi 143
Rodos Şövalyeleri 143
Rodos Muhasarası 145
Rodos Bu Seferde, De Alınamadı 146
Osmanlı - Memlûk devletleri ihtilâfı ve II. Mehmed'in Asya seferi 147
Hicaz Su Yollan Mesele 147
Dulkauır Oğulları Meselesi 147
Şahsuvar Bey 147
Fatih Sultan Mehmedın Hareketi 149
Fatih Sultan Mehmed'in Şahsiyeti 150
ONUNCU BÖLÜM 152
Fâtih'in İlme Karşı Alâkası 152
ONBİRİNCİ BÖLÜM 155
İSTANBUL'UN İMARI VE KALKINMASI İÇİN GÖÇMEN NAKLİ - İLMÎ, İÇTİMAÎ MÜESSESELER YE SARAYLAR İNŞASI 155

Fatih Mutaakip İstanburun Durumu 156
İstanbul'a Goçmen Nakli 156
Kültürel Ve Sosyal Müesseseler 158
Eski Ve Yeni Saraylar 159
Patrik İntihabı 160
ÖNİKİNCİ BÖLÜM 161
SULTAN BAYEZÎD VE CEM SULTAN MÜCADELESİ İLE NETİCESİ 161
Saltanat Kavgası 162
Bayezid Ve Cem 162
Bayezıd'ın Hükümdarlığı 163
Bayezid'le Cem Arasındaki Mücadele 164
Cem Sultan Kahire'de 165
Saltanat Mücadelesinden Karaman Oğlunun İstifade Etmek İstemesi 166
Cem'in Karaman İllerinde Faaliyeti 167
Cem Sultan'la Kasım Bey'in Müzakereleri 168
Cem'in Şövalyeleri İlticası 169
Cem'in Fransadaki Hayatı 170
Cem'in Papaya Teslimi 171
Cem İn Muhaiazası İçin Bayezid'in Papa İle Anlaşması 172
Cem Sultanla Da Görüşüp Ona Biraderinin Nâme Ve Hediyelerini Vermiştir. 172
Cem'in Fransa Kralına Teslimi Hastalanarak Ölmesi 172
Cem'in Cesedinin Bursa 'Ya Nakledilerek Gömülmesi 173
Cem'in Oğulları 174
Cem'in Rodos Şövalyelerine İlticası, Şövalyeler Bayezid'in Anlaşması 175
Cem'in Avrupa'da Bulunması Sebebiyle Beyazid'in Rumeli'de İhtiyatî Tedbir Alması 176
Gedık Ahmed Paşa'nın Katli 176
ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM 178
KİLİ VE AKKÎRMAN'IN ALINARAK BOĞDAN'IN OSMANLI HÂKİMİYETİNE GİRMESİ VE LEHİSTAN SEFERLERİ 178
Boğdan Seferi 178
Kılı Ve Akkirmanın Alınması 179
Boğdan Beyinin Mukabil Hareketi 180
Boğdan Beyinin Taarruzu Üzerine Malkoç Oğlu'nun Akım 181

Boğdan Osmanlı Hâkimiyetini Kabulü 181
Lehistan seferi 181
Lehlilerle İlk Temas 181
Leh Kiralının Boğdan'a Tecavüzü 182
Malkoç Oğlu Akıncılariyle Yapılan İlk Lehistan Sefen 182
Boğdan Voyvodasına Verilen Tuğ Ve Sancak 183
ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM 183
II. BAYEZİD ZAMANINA KADAR OSMANLI-MEMLÛK DEVLETİ MÜNASEBETLERİ 183
XIV, ve XV. Yüzyıllarındaki Münasebat 184
İlk Münasebetler 184
II. Murad Zamanında Münasebet 185
Fatih Zamanında 185
Bayezıd Devrindeki Münasebet 186
Osmanlı - Memluk Muharebesi 187
Alaüddevle'nin Memlûklerle Anlaşması 189
Memlüklerlr Barış 191
ONBEŞİNCİ BÖLÜM 192
XV. YÜZYİL SONLARINDA KOMŞU DEVLETLER ÎLE ENDÜLÜS İSLÂMLARI VE KEMAL REİS 192
İslâm Devletleri 192
Hıristiyan Devletler 192
Venedik Cumhuri Yetine Karşı İtalya Daki Küçük Hükümetler 193
Lehler Ve Ruslar 193
İspanyollar Ve Endülüs İslâmları 194
Osmanlı Devleti'nin Endülüs Müslümanlariyle İlk Alâkası. 195
Osmanlı Gemileriyle Endülüs Müslümanların Afrika'ya Nakli 196
Kemal Reis Ve Türk Denizciliğinin İnkişafı 197
Osmanlı Donanması 197
Kemal Reis 197
ONALTINCI BÖLÜM 201
BAYEZÎD'TN RUMELİ SEFERİ VENEDİK VE HAÇLILARLA SAVAŞ 201
Macaristan Olayları 201
Bayerid'in Rumeli Seferi 201
Türk Akıncılarının Faaliyetleri 202
Mihal Oğlu Ali Bey İle Yakup Ve İskender Paşalar 202

Osmanlı - Venedik Savaşı 206
İnebahtı selen 208
Brodano Veya Zenşiyo Deniz Muharebesi 208
Burak Reis'in Şehit Düşmesi 209
İnebahtı'nın Teslim Olması 210
Mudon'un Munasarası Ve Zaptı 211
Koron Ve Navarin'in Alınması 213
Venedik Harbinin Haçlı Deniz Seferine İnkılâbı 214
Venediklerin Avrupa'dan Yardım İstemesi 214
Haçlı Donanma Sının Faaliyeti 215
Adanın Muhasaradan Kurtanlması 215
Müttefiklerin Faaliyetlerinin Artması 216
Macariarm Venediklilere Yardımı 216
Venedıkhlerin Harpten Çıkmak İstemeleri 217
Venedıklıierle Sulh Şartlan 217
Macarlarla Da Anlaşma 218
ONYEDİNCİ BÖLÜM 219
SAFEVÎ DEVLETİNİN ZUHURU VE FAALİYETİ 219
Erdebil Sofuları Ve Safevî Devletinin Kuruluşu 219
Safevi Ailesi 219
Şeyh Cuneyd ve Şeyh Haydar 220
Şah İsmail. 221
Şah İsmail'in Osmanlılarla İlk Teması 222
Şan İsmail Ve Alâüddevle 222
Şah İsmail İn Anadolu'daki Faaliyeti 223
Şahkulu 224
ONSEICİZİNGİ BÖLÜM 226
II. BAYEZİD'ÎN SON SENELERİ YE YAVUZ SELÎM'ÎN HÜKÜMDARLIĞI 226
II. Bayezid'in Son Seneleri Ve Şehzadeler 226
Küçük Kıyamet 226
Osmanlı Şehzadeleri 227
Korkud'un Şahsıyeti Ve Mısır'a Gitmesi 228
Şehzade Ahmed 229
Şahzade Şehinşah 230
Şehzade Selim 230
Baba - Oğul Mücadelesi Ve Selim'in Hükümdarlığı 234
Karışdıran Muharebesi 234
Selim'in Mağlup Olarak Kaçması 235

Yeniçerilerin Ayaklanmas 235
Selim Aleyhdarlarınm Korkud'u Devletleri 236
Selim'in Hükümdarlığı 236
Yavuz Selım'in Hükümdarlığl 237
Bayezurın Dimetoka'ya Giderken Yolda Vefatı 237
II. Bayezid'in Şahsiyeti 238
ONDOKUZUNCU BÖLÜM 240
SULTAN SELİMİN İÇ DURUMU DÜZELTMESİ, ÇALDIRAN MUHAREBESİ YE DULKADIR BEYLİĞİNİ ALMASI 240
Sultan Selimdin İç Durumu Düzeltmesi 240
Şehzadelerin Bertaraf Edilmeleri 240
YİRMİNCİ BÖLÜM 244
YAVUZ SULTAN SELİMİN CÜLUSUNDA ANADOLU'DA KIZILBAŞ FAALİYETİ 244
Şalı İsmail Üzerine Hazırlık Ve İran Seferi 247
Anadolu'daki Bazı Kızılkaşlann Tevkif Ve İdamları 247
Şah İsmail'in. Siyaseti 248
Şah İsmail'e Gönderilen Nâmeler 250
Ordunun Hareketi 251
Zahire Darlığı 252
Vezir Ve Beylerin Geri Dönmek İstemeleri Ve Hemdem Paşa'nın Katlı 253
Dönmek İçin Yeniçerilerin Tahrik Edilmesi 253
Çaldıran Muharebesi 255
İki Tarafın Harp Nizamı 255
İki Ordunun Durumu 255
Harp Meclisi 256
Savaş 256
Şah'in Kaçırılması 257
Çaldıran Savaşı Dönüsü 258
Dukakin Oğlu'nun Vezir-İ Âzamhğı Ve Katli 258
İran Şanı Tarafından Elci Gelmesi 259
Kemah'ın Alınması 259
Dulkadır Beyliğinin İlhakı 260
Şehsuvar Oğlu Ali Bey 260
Hadım Sınan Paşa'nın Dulkadır Beyliğini İşgali 261
Dıyarbakır'ın Alınması 262
Diğer Doğu Masında Alınması 263
Seferden Avdette Yavuz'un İcraatı 264

Asken Tahrikedenlerin İdamları 264
Yavuz'un Üç Vezir-İ Âzami 265
YÎRMİBİRİNCİ BÖLÜM 266
MEMLÛKLERLE SON MÜNASEBAT VE MISIR SEFERİ 266
Memlûklerle Son Münasebat 266
1490 Muahedesinden Sonra 266
Hayır Bey'in Vatanı Aleyhin Deki Casusluğu 267
Yavuz'un Memlûk Sultanına Tatmin Edici Nâmeleri 268
Memluk Sultanının Mukabil Tedbirleri 269
Vazir'i Azam Sinan Paşa'nın Hareketi 269
Sultan Selim'in. Hareketi 271
Merc-İ Dâbık Muharebesi 271
Bozgun 272
Mısır Seterine Hazırlık 273
Tomanbay'in Hükümdarlığı 273
Ridaniye Muharebesi 274
Hısır'a Hareket 274
Ridaniye Ordugahı 274
Yavuz'un Taarruz Plânı 275
Yavuz'un Kendi Plânım Yine Kendisinin Tatbiki 276
Mısır'ın İşgalinden, Padişahın İstanbul'a Dönüşüne Kadar Olan Olaylar 276
Tomanbay'in Faaliyeti 276
Tomanbay'ın Ölümü 277
Mekke Şerifi'nin Haremeyn'in Anahtarlarının Takdimi 278
Yavuzun İstanbul'a Dönüşü Ve Bazı Mısırhlar'ın İstanbul'a Nakilleri 279
Yunus Paşa'nın Katli 280
Pırı Paşa Nın Vezir-İ Âzamlıfrı 281
Muhyıddın-I Ârabî Kabrinin Meydana Çıkarılması 281
Şan İsmail'in Elçi Göndermesi 281
Şehzade Kasım'in Ölümü 282
Kızılbaş Celâl 283
XVI. Asır Başlarında Osmanlılarda Bahrî Faaliyet 284
Yavuz Sultan Selim'in Denizciliğe Ehemini Yet Vermesi 284
Yavuzun Deniz Seferine Hazırlığa 285
Sultan Selim'in Ölümü Ve Şahsiyeti 289
Son Günleri Ve Ölümü 289
Sultan Selim'in Şahsiyeti 290

Sultan Selim’in Hizmeti 293
YİRMİİKİNCİ BÖLÜM 294
SULTAN SÜLEYMAN'IN HÜKÜMDARLIĞI VE İLK BEŞ SENESİ 294
Sultan Süleyman'ın Hükümdarlığı 294
Canberdi Gazali’nin Hükümdarlığım İlân Eylemesi 294
Şahsuvar Oğlu Ali Bey'in Katli 296
Belgrad'ın Zaptı 297
Pırı Paşa'nın Mütalâası 298
Belgrad’ın Alınması 299
Ada Hakkında Divan Görüşmeleri 299
Ada Hakkında Divan Görüşmeleri 300
Çoban Mustafa Paşa'nın Serdar Tâyin 300
Padışahın Adaya Gelmesi 301
Başşovalyenin Bir Müracaatı 301
Rodos’un Teslimi 301
Rodos'ta Yakalanan Cem'in Oğlu Ve Kızları 302
Hayır Bey'in Ölümü Ve Mısır İsyanı 303
Çoban Mustafa Paşa'nın Mısır Valiliği 303
Mustafa Paşa’nın Tedbiri 303
İbrahim Paşa Nın Vezır-İ Azamlığı 304
Piri Paşa’nın Azli 304
Mısır'da Hâin Ahmed Paşa Vakası 305
Vezir-İ Âzamin Mısır'a Gitmesi 306
İbrahim Paşa'nın Tetkikleri 307
Yoldaki İcraatı 307
YİRMİÜÇÜNCÜ BÖLÜM 308
MACARİSTAN SEFERİ VE MOHAÇ MEYDAN MUHAREBESİ 308
Belgrad'nı Zaptı’nın Faydası 308
Ordunun Hareketi Bâzı Kalelerin Alınması 308
Yeni Bir Harp Nizamı 309
Mohaç Meydan Muharebesi 309
Macar Ordusu Mağlûp Ve Kıra! Maktul Oldu 310
Budin’in Alınması 311
Macaristan Dan Göçmen Nakli 311
Macarların Kıral İntihabı 312
Jan Japolya’nın Kıral İntihabı 312
Ferdıuand İn Yeni Kirala Rakip Çıkması 312
İkinci Macaristan seferi 313
Ferdınano'ın Taarruzu 313

Yanoş Kiral'ın Osmanlı Pâdişa Hinin Himayesine İlticası.... 313
Budin'ın Geri Alınması 314
Viyana'nın Birinci Muhasarası 314
Başarısız Viyana Dönüşü 315
Viyana Muvatiakivetsizliğinin Uyandırdığı Bir Ünıit..... 316
Üçüncü Macaristan Veya Alman Seferi 316
Ferdinand'ın İkinci Müracaatı 316
Ferdınund'ın Budin'i Muhasarası 317
Ordunun Hareketi 317
Alman Sefer 318
Koron Kalesinin Alınıp Verilmesi..... 319
Ferdinand İle Birinci Anlaşma..... 320
Sulh Sarılan..... 320
1533 Anlaşmasında Sonra Macaristan 321
Yanoş Kıral'ın Ölümü 321
Beş Senelik Sulh..... 322
Erdel Meselesi..... 322
Avusturya Ordusunun İmhası 322
Temeşvar'ın Zaptı 323
Macaristan Harekâtının Devamı..... 323
Boğdan Seferi..... 324
Boğdan Beyinin Muhalefeti 324
Yeni Voyvoda Tâyini 325
Boğdan Hududunun Tahdidi 325
YİRMİDÖRDÜNCÜ BÖLÜM..... 326
ALEVÎ İSYANLARI VE İRAN SEFERLERİ 326
Anadolu'da Kızılbaş Hareketeri..... 326
Kalender Çelebi İsyanı..... 327
Irakeyn Seferi Ve Bağdadin Alınması 329
Çaldıran Harbinden Sonraki Osmanlı - İran Münasebetleri329
Ulama Ve Şeref Hanlar..... 329
Ordunun Hareketi 331
Padişahın İran Seferine Hareketi" 332
Bağdad Üzerine Hareketi 332
Bağdad'ta İkamet Ve Avdet 333
İskender Çelebi Hakkında..... 334
Vezir-İ Âzam İbrahim Paşa'ya Dair 335
İbrahim Paşa'nın Menşei..... 335
Vezır-I Azanı Olması..... 336

İbrahim Paşa'nın Geniş Selâhiyeti 337
Serasker Sultanlık 338
Hurrem Sultan ve İbrahim Paşa 338
İbrahim Paşa'nın Katli 339
İran Seferi Ve Amasya Muahedesi 339
Elkas Mirza'nın İltica 340
İran Üzerine Hareket 340
Gürcistan Fütuhatı 340
Yine İran Seferîne Gidiş 341
İran'la Mütareke Ve Amasya Muahedesi 341
YİRMİBEŞİNCİ BÖLÜM 342
KANUNÎ DEVRİNDE TÜRK DENİZCİLERİNİN FAALİYETLERİ 342
Oruç ve Hızır Reisler 342
Oruç Reis'in Maceraları 342
Uruç Ve Hızır İn Afrika Sahillerindeki Faaliyetleri 343
Afrika'da Sahilinde Üs Temini 343
İki Türk Denizcisinin Afrika'daki Mühim Rolü 344
Cezayir'in İşgali Ve Oruç Reis'in Hükümdarlığı 345
Oruç Reis'in Ölümü 345
Hızır Reis'in Cezayir Sultanlığı 346
Hızır Reis'in Osmanlılara Müracaatı 346
Hayreddin'in Cezayirden Ayrılıp Tekrar Burayı İşgal Etmesi 347
Emir Hayreddin'in Andrea Dorya İle İlk Mücadeleleri 347
Hızır Reis'in Endülüs Müslümanların Afrika Sahillerine Nakli 348
Barbaros Hayreddin Paşa 349
Barbaros'un Osmanlı Devleti Hizmetine Çağrılması 349
Barbaros'un İstanbul'a Hareketi 349
Barbaros Hayreddin'in Beylerbeğilikle Kuptan-ı Derya Olması 350
Barbaros'un Osmanlı Hizmetindeki Deniz Seferleri 350
İlk Sefer Ve Tunus'un Zaptı 350
Şartken'in Tunus'u Geri Alması 351
Barbaros'un Batı-Akdeniz'de Faaliyeti 352
Venedik Ve Müttefikleriyle Harp 352
Papanın Faliyeti Ve Venedik Harbinin Sebebi 352
Korfo Adası'nın Muhasarası 353
Preveze Muharebesi Ve Akdeniz Hâkimiyeti 354

Muttefik Donanmaları 354
Barbaros'un Hareketi 354
İki Tarafın Gemi Asker Ve Toplarının Mukayegesi 355
İlk Hareketler 355
Preveze Deniz Savaşının İlk Safhası 356
Çekilen Düşman Donanması 356
Munarebe'ye Katî Netice 356
Venediklilerle Anlaşma 358
Osmanlı - İspanyol Mücadelesi Ve Fransızlara Denizden Yapılan Yardım 358
Deniz Nıuharebeleri 358
Şarlken'in Cezayir Üzerine Hareketi 358
Cezayir'in Müdafaası 359
Osmanlı Donanmasiyle Fransızlara Yapılan Yardım 359
Barbaros'un Fransız Kumandaniyle Görüşmesi 360
Nis'in Zaptı Ve Barbaros'un Ağır Ve Haklı Sözleri 360
Turgut Reis'in Esaretten Kurtarılması 361
Barbaros'un Geri Dönmesi 361
Barbaros'un Ölümü 361
Barbaros'un Yetiştirmeleri 362
Turgut Reis 362
Turgut Nasıl Yetişti 362
Turgut Reis'in Esir Olması 363
Turgud'un Tekrar Faaliyeti 363
Turgut ve Andrea Dorya 363
Malta'nın Birinci Muhasarası Ve Garp Trablusu'nun Zaptı. 364
Turgut Reis'm Osmanlı Devleti Hizmetine Girmesi 364
Fransızlara İkinci Deniz Yardımı 365
Batı Akdeniz Seferleri 365
Cebre Muharebesi 366
İkinci Malta Muhasarası Ve Turgut Paşa'nın Şehit Düşmesi 367
Sen-Jan Şövalyeleri 367
Malta Seteri 367
Malta Adası Önünde 368
Turgut Paşa'nın Şehadeti 368
YİRMİALTINCl BÖLÜM 369
HİNT VE UMMAN SEFERLERİ 369
Portekizlilerin Hind Denizi'n Deki Faaliyetleri 369

Memluk Devletiyle Portekizliler 369
Osmanlılarla Portekizliler 370
Şüveyş Tersanesinde Gemi Yapılması 370
Hadım Buleyman Paşa'nın Hint Seferi Ve Aden'in Zaptı 371
Diyu Şehrinin Muhasarası 372
Yemen'de Daha Sonraki Olaylar 373
Hind Denizi'inle Portekizlilerle Çarpışmalar 374
Piri Reis'in Hint Sularındaki Faaliyeti Ve Ölümü 374
Murad Reis'in Süveyş Kaptanhğı 375
Seydı Ali Reis'in Kaptanlığı Ve Sergüzeşti 376
Kurd oğlu Hızır Reis 377
YİRMİYEDİNCİ BÖLÜM 379
ŞEHZADELER VAK'ASI 379
Şehzade Mustafa Aleyhinde Hurrem Sultanın Entrikaları 379
Şehzade Muştala Hakkındaki Şayialar 380
Şair Yahya Bey'in Mersiyesi 381
Şehzade Cihangir'in Ölümü 382
Şehzade Bayezıd Vak'ası 382
Lala Mustafa Paşa'nın Hileleri 383
Bayezıd'ın İran'a Kaçması 384
YİRMİSEKİZİNCİ BÖLÜM 385
KANUNÎ'NİN SON SEFERİ-ÖLÜMÜ VE ŞAHSİYETİ 385
Avusturya İle Sulhun Bozulması 385
Sigetvar Selen 386
Sigetvar'ın Zaptı 387
Sultan Suleyman'ın Vefatı 388
Şehzade Sultan Selim'e Haber Gidiyor 388
Sokullu Mehmed Paşa'nın Tedbirleri 389
Divan Toplantısı 390
Selim'in Hareketi 391
Ordunun Avdeti 392
Askerin Teessürü Ve Sokullu'nun Nutku 392
Sultan Süleyman'ın Şahsiyyeti 393
YİRMİDOKUZUİNCU BÖLÜM 395
OSMANLILARA TÂBİ İMTİYAZLI HÜKÜMETLER 395
Kırım Hanlığı 395
Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Nüfuzu Altına Girmesi 395
Mengli Giray Han 397
Devlet Giray 398

Mekke-i Mükerreme Emirliği 399
Mekke Emirleri 399
Hicaz'da Osmanlı Hâkimiyeti 399
Şerif Ebu Nümey 400
Eflâk Voyvodalığı 400
Voyvoda İntihabina Hükümetin Müdahalesinin Sebebi 402
Eflak'da Voyvoda İntihabı 402
Boğdan Voyvodalığı 403
III. Stefan Çel Mare (1457 -1504) 404
Petro Kareş ve Aleksandr Voyvodalar 405
Müslüman İlya Voyvoda 405
II. Aleksandr Voyvoda 406
Yani Vasılıkos 406
Boğdan'da Voyvoda İntihabı 407
Raguza (Dubrovnik) ve Sakız Cumhuriyetleri 407
Raguza Cumhuriyeti 407
Sakız Cumhuriyeti 408
Erdel Voyvoda' 409
Hududu 409
Osmanlıların Erdel İle İlk Temaslan 409
Yanoş'un Kıral Seçilmesi 410
Ferdinana'ın Kırallık İddiası 411
Yanoş'un Osmanlı Himayesini İstemesi 411
Yanoş'a Yardım Vadi 411
Ferdınand'ın Osmanlı Pâdişahına Başvurması 412
Yanoş'un Budin Tahtına Oturtulması 412
Zapolya Oğlu Sisismund 413
OTUZUNCU BÖLÜM 416
XV. YÜZYIL ORTALARINDAN XVI. YÜZYIL ORTALARINA KADAR OSMANLI DEVLETİNİN ASYA VE AVRUPA DEVLETLERİYLE MÜNASEBETLERİ 416
Osmanlı - Akkoyunlu Münasebetleri 416
Osmanlı - Safevî Devletleri Münasebetleri 417
Osmanlı - Memlûk Devletleri Münasebetleri 420
Osmanlı Devletiyle Trabzon İmparatorluğu Münasebetleri 421
XV. Yüzyıl Ortalarına Kadar Trabzon İmparatorluğu 421
İmparatorlugun Tarihe Karışması 422
Osmanlı Devletinin Buhara Ve Setuerkand Hükümetleriyle Münascbatı 423

Osmanlı-Akdeniz Devletleri Münasebetleri 423
Osmanlı - Papalık Münasebetleri 424
Osmanlı - Venedik Münasebetleri 425
Osmanlı Devleti İle Napoli Kıralhğı Münasebetleri 427
Osmanlı Devletiyle Milano Dukalığı Münasebetleri 429
Osmanlı - Floransa Münasebetleri 431
Osmanlı - Ceneviz Münasebetleri 432
Osmanlı - Macar Münasebetleri 434
Osmanlı - Rus Münasebetleri 438
Osmanlı - Lehistan Münasebetleri 443
Osmanlı- Avusturya Münasebetleri 445
Osmanlı Hukumdarının Lüter Taraftarların Tahriki 448
Ferdinand İle İlk Anlaşma 450
Budin'in Eyalet Merkezi Olması 454
Beş Senelik Sulh Andlaşması 456
Transilvanya İsinin Hulâsası 457
Osmanlı Fransız Münasebeti 462
Fransızlara Karadan Yardım 462
Fransızlarla Aktedilen İlk Muahedenâme 465
Fransızlara Denizden Yardım 466
Osmanlıların İspanya Münasebetleri 469
Osmanlı Portekiz Münesebetleri 470
Osmanlı Devletinin Bu Bir Asırlık Devresi İçinde Keşifler Ve İnkılâplara Kısa Bir Bakış 474
OTUZBİRİNCİ BÖLÜM 474
XV. YÜZYIL ORTALARINDAN XVI. YÜZYIL ORTALARINA KADAR OSMANLI SARAYI VE OSMANLI HANEDANI 474
Osmanlı Sarayı 475
İstanbul Sarayının Taksimatı 475
Enderun Ve İç Oğlanları 476
Enderun Odaları: 477
Kara Hadım Ağalan 478
Sarayın Birun Erkânı 478
Diğer Binin Erkânı 479
XV. Yüzyıl Ortalarından XVI. Yüzyıl Ortalarına Kadar Osmanlı Padişahlarının Şahsiyetleri Şehzadeler 480
Fatih Sultan Mehmed'in Şahsiyeti 480
Sultan II. Bayezid'in Şahsiyeti 481
Sultan I. Selim'in Şahsiyeti 481

Kanuni Sultan Süleyman'ın Şahsiyeti 481
Osmanlı Şehzadeleri 482
OTUZİKİNCİ BÖLÜM 483
XV. YÜZYIL ORTALARINDAN XVI. YÜZYIL ORTALARINA KADAR OSMANLI VEZİR-İ İZAMLARI 483
Halil Paşa (Çandarlı-zâde) 483
İshak Paşa (Birinci Defa) 483
Mahmud Paşa (Birinci Defa) 484
Rum Mehmed Paşa 486
Gedik Ahmed Paşa 486
Hoca Sinan Paşa 487
Karamanı Mehmed Pasa 488
İsak Paşa (Üçüncü Defa) 489
Davud Paşa 489
Hersek-zade Ahmed Paşa 489
İbrahim Paşa (Çandark-zâde) 491
Mesih Paşa 491
Hadım Ali paşa 492
Koca Mustafa Paşa 493
Hersek-Zaue Âhmed Paşa (Dördüncü Defa) 494
Dukakın Oğlu Ahmed Pasa 494
Hadım Sınan Pasa 495
Yunus Faşa 496
Pir Mehmet Paşa 497
İbrahim Paşa 499
Ayaş Paça 500
Lütfi Paşa 501
Hadım Süleyman paşa 501
Kustem Paşa 502
Kara Ahmed Paşa 503
Ali Paşa (Senıiz) 504
OTUZÜÇÜNCÜ BÖLÜM 505
XV. YÜZYIL ORTALARINDAN XVI. YÜZYIL ORTALARINA KADAR ASKERÎ TEŞKİLÂT 505
I. Merkez Askerî Teşkilâtı 505
Kapıkulu Ocaklarından Acemi Ocağı 505
Acemi Ocağının Teşkilâtı 505
Acemi Ocağının Elbise Ve Maaşları 506
Acemilerin Diğer Hizmetlere Verilmeleri 506

Yeniçeri Ocağı 507
Ocağın Genişlemesi 507
Yeniçeri Ocağının İstanbul'a Nakli 508
Oağın Sefere Gıdısı Ve Silahları 508
Yeniçerilerin Diğer Hizmetleri 509
Yeniçerilerini Talimleri 509
Yeniçerilerini Muharebe Nizamı 509
Yeniçerilerini Ceza Görmeleri 510
Yeniçerilerin Maaşları 510
Yeniçeri Çocukları 510
Yeniçerilerin Atlı Olmaları 511
Yeniçerilerin Oda Sandıklan Ve Kara Sandık 511
Yeniçerilerin Yemek Usulleri 511
Ocağın Büyük Ağaları 512
Yeniçeri Efendisi Ve Dairesi 513
Ocağın Küçük Zabitleri 514
Ocağın Mevmevcudu 514
Cülus Ve Sefer Bahşişleri 514
Cebeci Ocağı 514
Ocağın Vazifesi 514
Cebecı Kışlası Ve Ortaları 515
Topçu Ocağ 515
Topçu Kışlası Ve İmalâthanesi 515
Top Arabacıları Ocağı 515
Kapıkulu Süvarileri 516
Maaşları 516
Harp Zamanındaki Hizmetleri 516
Suln Zamanındaki Nöbet Hizmetleri 517
Veledeş 517
Süvarilerin Hizmet Efradı 517
Kethüdayeri 518
Maaşlar 518
II. Eyalet Askerî Teşkilât 518
Tımarlı Sipahiler 519
Tımarlı Sipahiler teşkilâtının genişlemesi 519
Tımarlı Sıpanı Defterleri 519
Tezkireli Tezkiresiz Tımarlar 519
Tımarh Sipahilerin Sefere Hareketleri 520
Savaşta Ve Yatağında Ölen Sipahiler 522

Mazul Sipahiler 522
Geri Hizmet Kıt'alan 523
(Yaya, Yörük Ve Müsellemler) 523
Yayalar Yörükler 523
Müsellemler 523
Cerahur veya Serahurlar 524
Canbazar Tatarlar 524
Öncü Kuvvetler 524
Akıncılar 524
Deliler 526
Kafa Kuvvetleri 527
Azaplar 527
Gönüllu ve Beştiler 528
III. XVI. Yüzyıl Ortalarına Kadaü Osmanlılarda Denizcilik .. 528
OTUZDÖRDÜNCÜ BOLÜM 530
XV. YÜZYIL ORTASINDAN XVI. YÜZYIL ORTASINA KADAR EYALETLERİN İDARESİ 530
Osmanlı Eyaletleri 531
Eyaletlere Dair İcmal 531
Salyânesiz Ve Salyâneli Eyaletler 532
Serbest Mir-İ Mîranhklar Ve Yurtluk-Ocaklık Sancaklar 532
Beylerbeyi Ve Sancakbeyleri 533
Eyalet Merkezi 534
OTUZBEŞİNCİ BÖLÜM 534
XV. YÜZYIL ORTALARINDAN XVI. YÜZYIL ORTALARINA KADAR İLMÎYE TEŞKİLÂTI 534
Osmanlı Medreseleri 535
Sahn-I Seman Ve Telinime Medreseleri 535
Sahn Medreselerine Göre Medrese Dereceleri 536
Medrese Talebeleri 537
Süleymaniye Medreseleri 538
Mülazemet 539
Kadılık - Kazaskerlik - Müftülük 540
Kadılık 540
Kazaskerlik 541
Müftülük 541
OTUZALTINCI BÖLÜM 542
XV. YÜZYIL ORTALARIMDAN XVI. YÜZYIL ORTALARINA KADAR İLİM VE FİKİR HAREKETLERİNE VE GÜZEL SANATLARA DAİR 542

İlim Hareketlerinde Müessir İki Mektep 542
Bu Yüzyıllarda Edebî Ceryan 543
Riyaziye (Matamatik) Tedrisatı 547
Tıp Tedrisatı 548
Hususi Tabib Ve Cerrahlar İle İlâç Satılan Yerler 552
Tarih ve Coğrafya 552
Coğrafyaya Gelince 555
Güzel Sanatlara Ait Eserler 557
Musikiye Dair 557
Musikiye Dair Eserler 557
Musiki Aletleri 558
Mûsikî Üstadları 559
Yazı (Hat) Sanartı 561
İlk Yazı Üstadları 561
Şeyh Hamdullah Ve Mektebi 562
Talik, Divanı Ve Siyakat Yazıları 564
Resim Ve Nakış 564
Mücellitlik ve Müzehhiblik 569
Giltçilik 569
Müzehhiblik 569
Alçı, Çini, Oyma ve Hâk sanatları 570
Alçi İşleri 571
Çini İşlen 571
Oyma Ve Kakma İşleri 573
Hakkaktik 574
Diğer Türk Sanatlarına Bir Bakış 574
Türk Kumaş Ve Kadifeleri 575
Halıcılık 575
OTUZYEDİNCİ BÖLÜM 576
XV. YÜZYIL ORTALARINDAN XVI. YÜZYIL ORTALARINA KADAR OSMANLILARDA İLİM HAREKETLERİ VE İLMÎ ESERLERE DAİR 576
İstanbul Fethi Mütaakıp İlmî Faaliyet 576
Telif Ve Tercüme Olunan Bazı Eserler Ve Müellifleri 577
OTUZSEKİZİNCİ BÖLÜM 581
XV. YÜZYIL ORTALARINDAN XVI. YÜZYIL ORTALARINA KADAR OSMANLILARDAKİ BAZI SOSYAL KURULLAR 581
Camiler 582
İmaretler 583

Hastahaneler 584
Kütüphaneler 587
Mimarî Eserler 588
OTUZDOKTIZUNCU BÖLÜM 591
KURULUŞUNDAN XVI. YÜZYIL ORTALARINA KADAR OSMANLILARDAKİ BAZI ŞÖHRETLİ İLİM ADAMLARI 591
Davud-İ Kayseri 591
Şeyh Bedreddin Mahmud 594
Hızır Bey 595
Ali Kuşçu 596
Hoca-Zade Muslıhuddin Mustafa 597
Molla Hüsrev 599
Sinan Paşa 601
Molla Lütfi (Tokatli) 602
Müeyyed-zâde Âbdurrahman Efendi 604
Ali Cemali Efendi, ... 606
İbn Kemal 610
Celâl-zâde Mustafa Bey 612
Kınah-zâde Ali Efendi 615
Ebussuud Elendi 616
KIRKINCI BÖLÜM 618
XIV., XV. YE XVI. YÜZYILLARDA OSMANLILARDAKİ İKTÎSADÎ DURUMA BİR BAKIŞ 618
Türkiye'de İpek İpekli Ve Pamuklu Dokumalar 619
Madenler 620
Kimlerle Ticaret Yapılırdı 621
İhraç Edilen Başlıca Eşya 621
İdhal Edilen Başlıca Eşva 623
Munım Ticaret Ve İskele Merkezleri 623
Memleket Dışına Çıkarılması Memnu Eşya 624
İktisadî İç Durum 626
Mendes Müessesesi 628
Para Tedavülü 628
İhraç Ve İthal Eşyaları Ve Döviz Muamelesi Hakkında 629

BÜYÜK OSMANLI TARİHİ

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL'UN FETHİ SIRASINDA ÜÇ KIT'AYA BÎR BAKIŞ VE BAZI OLAYLAR

İstanbul'un Fethi Sırasında Üç Kıtadaki Bazı Devletler

Asya Ve Afrika'daki Devletler

İstanbul fethi, tarihin orta devrini kapayıp yen kir devrini açarken üç kıt'a üzerinde bulunan bazı devletlere şöyle bir göz atmak ve bunlar hakkında bir bilgi edinmek îcabetmektedir. Bu sırada Osmanlı devletinin doğusunda Karadeniz'e sahip olarak Kastamonu ve Sinop'ta Candar oğulları beyliği ile Trabzon Rum İmparatorluğu ve daha doğuda iran, Irak, Horasan ve Azerbaycan ile bir kısım Anadolu'ya sahip Karakoyunlu ve onun yanında Diyarbakır ve havalisini elinde tutan Akkoyunlu devletleri vardı.
Anadolu'nun içinde Konya, Karaman, Aksaray, Ermenak ve civarını idare eden Karaman devleti ile Akdeniz sahilindeki küçük Alâiye beyliği ve Elbistan ve M&râş taraflarında Mısır ye Suriye'ye sahip olan Memlûklerın hâkimiyeti altında Dulka dır Türkmen beyliği ile Adana, Tarsus taraflarında yine aynı devlete tâbi Ramazan oğulları Türkmen beyliği bulunuyordu. Suriye, Mısır, Hicaz, ikinci tabaka (Çerkeş) Memlûk sultanlarının idaresinde idi.
Yine bu tarihte Kuzey-Afrika'nın Tunus ve havalisinde Benî Hafs, ifan-Cezayir'de Benî Z ey an ve Doğu- Cezayir'de Benî Mürin devletleri vardı ve bunlar hıristiyan faaliyetlerine karşı âciz bir vaziyete düşmüşlerdi.

Avrupa'daki Devletler

Avrupa'nın Balkan kısmında Bosna kır allısı ile Sırp, Eflâk ve Boğdan prenslikleri ve Arnavutluk'ta İskender Bey vardı; bunlardan Sırp

ve Eflâk prenslikleri Osmanlıların yüksek hâkimiyeti altında bulunuyorlardı.

Doğu ve Güney Doğu Avrupa'da Altınordu hâkimiyeti tamamen kırılmış olup Kırım hanlığı kurulmuştu; Ruslar henüz Altınordu'ya vergi vermekten kurtulmuşlar ise de Moskova halen hır grandukalık halinde olup kıralhk değildi.

Orta-Avrupa'da leh, Bohemya, Macaristan ve Mukaddes Cermen İmparatorluğu ve Kuzey-Avrupa'da 1397'deki Kalmar ittihadiyle hirleşen ve fakat bu tarihte parçalanmış olan Danimarka ve İsveç kıralhklariyle, Batı Avrupa'da Yüz Sene Muharebesine son vermiş olan İngiltere ve Fransa devletleri ve İberik yarımadasında Portekiz, Aragon, Kastil ve Navar küçük kıralhklariyle yine burada bu devletlerin tazyikleri altında bulunan Benî Ahmer islâm devleti vardı.

Güney-Avrupa'nın İtalya yarımadasında Milan, Floransa, Papalık, Napoli ve Sicilya ile Akdeniz'de birçok ada ve limanlara sahip olan Venedik cumhuriyeti bulunmakta idi; Akdeniz kenarında CenouaMaki küçük cumhuriyet eski kudretini kaybetmekle beraber bu denizde bilhassa Osmanlı sahillerine yakın adalardan, Limni, Midilli, Semadirek, Taşoz ve Sakız adalariyle Dedeağaç yakınındaki Enez limanı Ceneviz asilzadelerinin ellerinde idi; Cenevizlilerin Karadeniz sahillerinde de sömürgeleri vardı.

Bu tarihte Osmanlı devleti 1451 hareketiyle Karaman oğullarının tecavüzünü durdurup onu tekrar vergiye bağlamıştı. Karakoyunlularla Akkoyunlular arasındaki hasmâne mücadele devam etmekte olup bu sırada Karakoyunlular hâkim durumda bulunuyorlardı. Osmanlı ve Memlûk devletleri münasebetleri de iyi olarr i devam ediyordu; Osmanlı hükümeti Venedik ve Cene-vizlilei. gücendirmeyerek onlarla ticarî muahedeler aktediyor ve bu sırada Akdeniz'de ve Balkanlar'da hâkimiyet tesis etmek isteyen Napoli kırallığı ile Venedikliler arasındaki rekabetten istifade ediyordu.

Yüz Sene Muharebesini yeni bitiren Fransa pek yorgun olduğu gibi yine bu harpten yorgun çıkmış olan İngiltere'de dahilî mücadele yani, Lankaster hanedanı (Kıral hanedanı) ile York dukası Rişar arasında tarihte meşhur olan Çiftegül Muharebesi başlamıştı. İskandinavya devletleri arasındaki Kamlar ittihadı bozulmuş olup İsveç kır allığına intihab edilen VIII. Şarl ile Danimarka kiralı I. Kristiyan arasındaki

muharebe devam ediyordu. Venedik cumhuriyeti ile Napoli ve Sicilya kır allığının nüfuz mıntakası rekabeti şiddet kesbetmişti; bu hususta her iki tarafta Arnavutluk'u ve iskender Bey'i kendilerine çekmeğe çalışıyorlardı. Macaristan'da henüz kıral naibi bulunan meşhur Jan Hunyad müterеddit bir halde kalıpPapa'nın tahriki ile kımıldanmak istediyse de bir netice hasıl olmamıştı.

İstanbul'un Fethi Sırasında Yabancı Devlet Hüküm Darları

İstanbul'un fethi senesinde yukarıda bahsettiğimiz devletlerin hükümdarları şunlardı:
Kastamonu ve Sinop'ta Candar oğlu ismail Bey darlan b. İbrahim Bey (1443-1459), Trabzon imparatoru IV. Yuannis Komnenos (1446-1458), Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah b. Kara Yusuf (1437-1467) ve Akkoyunlu hükümdarı Cihangir b. Ali Bey (1444-1453) ve biraderi Uzun Hasan (1453-1478), Karaman devletinde İbrahim Bey b. Mehmed Bey (1424-1463), Alâiye'de Lûtfi Bey (vefatı 1460'dan sonra) ve Memlûk sultanlığında Seyfüd-din İnal (1453-1461) ve Tunus'da Benî Hafs'dan Mütevekkil Alâllah Ebû Ömer Osman (1435-1488), Batı-Cezayir'de Ebû'l-Abbas Ahmed b. EM Hamu (1431-1462) ve Doğu-Cezayir'de Benî Mürin'den Emîr Abdullah devlet reisi bulunuyorlardı.
Avrupa'nın Balkan kısmında Bosna kırallığında Kostermaniç ailesinden îstefan Tomaseviç (1444-1461) ve Osmanlı hâkimi" y/a altındaki Sırbistan'da Vilkoğlu (1427-1456) ve yine Osmanlı nüfuzu altındaki Eflak'da II. Vladislav (1448-1456) ve Boğdan'-da ise Petro Aron ve II. Aleksandr (1451-1455) müştereken hüküm sürüyorlardı.
Doğu-Avrupa'da Kırım hanlığında Hacı Giray b. Gı-yasüddin (1420-1466) ve Moskova grandukalığmda Kor Vasil (1448-1462), Orta-Avrupa'da Lehistan'da Yagellon ailesinden VI. Kazimir (1445-1492) ve Bohemya'da aynı zamanda Macaristan kiralı olarak Lüksemburg hanedanından Viladislas veya Ladislas (1440-1457), Alman İmparatorluğuyla Lombardiya kırallığında III. Fredrik (1452-1493) ve Yukarı-Avrupa'da İsveç ve
Norveç'te VIII. Şarl (1448-1467) ve Danimarka'da Bavyerah I. Kristiyan (1448-1483) hükümdarlık ediyorlardı.
Batı-Avrupa'da İngiltere'de Lankaster hanedanından VI. Hanri (1422-

1464), Fransa'da Valvalardan VII. Şarl (1422-1461), İherik yarımadasında Portekiz'de Burgonyi hanedanından I. Alfons (1438-1481), Aragon kiralhğiyîe aynı zamanda Napoli ve Sicilya kırallığında V. Alfons (1416-1458), Kastil ve Leon kıralhğmda II. Jan (1406-1454) ve Güney-ispanya'da Benî Ahmer islâm devletinde Sâd b. Ali (1453-1461) hüküm sürüyorlardı.

Güney-Avrupa'nın italya yarımadasında Napoli ve Sicilya'da yukarıda gösterdiğimiz gibi Aragon kiralı V. A1 fo n s, Papalık makamında V. Nikola (1447-1455), Floransa'da Medici ailesi ve Milano'da Françesko Aleksandr (1450-1466) ve Venedik'te Françesko Foskari (1423-1457) hükümran idiler.

Îstanbul Fethinin Avrupa'daki Tesiri

Avrupa Dakı Ruhî

29 Mayıs 1453 (20 Cemaziyelevvel 857)'de İstanbul Osmanlı Türkleri tarafından fethedilmesi Avrupa'yı ve bilhassa Papa ile Napoli kırallığım ve diğer Güney-Avrupa memleketlerini hayret ve dehşete düşürmüş ise de artık "koyu dinî taassubun yerine tedricî surette ak]l ve muhakemenin kaim olmağa başlaması, eski dinî heyecanı zayıflatmağa başlamış olduğundan bazı devletlerin buna inzimam eden siyasî ve dahilî mücadeleleriyle de İstanbul fethinin Garpta öyle şiddetli bîr tepkisi görülmemiş ve yalnız Papa V. Nikola'mn yapnT^k istediği hareketten de bir netice çıkmamıştı. îşin asıl garip tarafı Papanın Osmanlılar aleyhine harekete getirmek istediği Adalar halkiyle Balkan yarımadasındaki despotluklar ve bu nıeyanda Sırp, Eflâk, Bosna, Mora ve bir kısım Arnavut kıral, devlet ve senyörleri, bunun aksine olarak 1454 ilkbaharında göndermiş oklukları elçileri vasıtasiyle İstanbul fethinden dolayı Osmanlı hükümdarını tebrik ediyorlardı; bu suretle tebrike gelmiş olan Sırp elçisi on bin duka vergiyi kabul ettiklerini teyit ettiği gibi Sakız'daki Ceneviz beyi üç bin, Midilli beyi iki bin ve Trabzon İmparatoru da iki bin duka olan vergilerini takdim etmişlerdi. İşte bu suretle Osmanlılarım kuvvetli siyasetleri ve serî hareketleri sayesinde Papa V. Nikola'mn yeni bir Haçlı Seferi için sağa sola başvurması neticesiz kalmış ve bundan

dolayı Papa'mn, bütün Hıristiyanları silâha sarılmağa davet eden 30 Eylül 1453 tarihli beyannâmesi hemen hemen hiçbir alâka uyandırmamıştır.

Papa'nin Faaliyeti

Papa Nikola, Türklere Hunyadla Arnavutluk Prensi meşhur İskender Bey'i teşvik ile onlara mümkün olan yardımı temin etmek istemişti; hattâ istanbul fethinden mütevellid Avrupa'daki umumî efkârı memnun etmek için bazı Garp devletleri Papa'ya ittibâen bir Haçlı Seferi hazırlama yolunda bir gösterişte bulunmak da istediler; bu hususta Alman imparatoru III. Fredrik, yeni bir Haçlı Seferini organize etmek üzere Papa'dan bir toplantı yapılmasını rica etti; menfaati baltalanan Venedik cumhuriyeti ile Napoli kırallığı bol vaidlerle ileri atıldılar ve bu hususlara dair KomaMa görüşmeler bile oldu. Bu sırada Osmanlıların tazyikiyle Sırbistan'dan kaçmış olan Yorgi Brankoviç (Vilkoğlu) Papa'mn yanına gelerek işe katıldı; Arnavutluk beyi iskender ile Jan Hunyad ve Brankoviç arasında görüşmeler başladı; fakat Türklere karşı alınması kararlaştırılan tedbirlerin hepsi kuvvede kaldı.

Çünkü evvelâ Napoli ile Venedik arasında siyasi rekabet vardı; hattâ ku rekabet bu tarihten az sonra Arnavutluk üzerinde iyice açığa vurulmuştu. Venedik cumhuriyeti, Napoli kırallığının takip ettiği siyaseti beğenmediği ve aynı zamanda kuşkulandığı için Batı blokuyla alâkasını kesmiş ve 1454'de Osmanlılarla bir ticaret muahedesi akdetmişti.

24 Mart 1455 de ölen Papa V. Nikola'nm yerine gelen III. Kalikst (Alfonso Borjiya) da Osmanlılara karşı Akdeniz hâkimiyetini ele almak için Balkanlar'da nüfuz ve hâkimiyet tesisine çalışan Napoli ve Aragon kiralı V. Alfons ile teşrik-i mesai ederek Osmanlılarla mücadeleye girmek istiyordu; nitekim Ege Denizi'ne yolladığı Hojıanma neticesiz olarak bazı adaları işgal etmiş, Türk donanmasına karşı esaslı bir harekete geçemiyerek geri dönmüş ve Türkler aleyhine ayaklandırdığı Adalar halkının felâketine sebep olmuştu.

Osmanlıların Rum Tebaayı Memnun Bırakmaları

işte Papalar böyle tahrikat ile Osmanlılar aleyhine beyhude yere yeni bir Haçlı Seferi uyan dirmak isterlerken İstanbul'u fetheden Türkler, Şark yani Ortodoks kilisesinin imparatorluk zamanındaki haklarını tanımak suretiyle Rumları memnun etmişler ve onları müteaddit müzakerelere rağmen bir türlü yanaşmak istemedikleri Garp kilisesinin nüfuz ve hâkimiyeti altına düşmekten kurtararak eskisi gibi kiliselerinin istiklâlini emniyet altına almışlardı.[1] Filhakika Osmanlı hükümdarı, istanbul fethini mütaakıp ilim ve faziletle tanınmış olan G'ennadios'u Rumlara patrik nasbetmiş ve Patrikhaneye imparatorlar zamanındakine muadil salâhiyet vermiştir.[2]

Osmanlı devletinin bu hesaplı siyaseti bir buçuk asırdan beri zaman zaman kiliselerin birleşmesi için Papa'ya yapılan müracaat kapısını tamamen kapamış[3] ve aynı zamanda Galata'daki Cenevizlilerle Galata ahalisine de bir fermanla teminat verilmiş[4] ve bu hareketiyle

---

[1] Rum imparatorlarından bazılarının vakit vakit [tapalara müracaatla-Ortodoks ve Katolik kiliselerini birleştirmek istemeleri, Türklerin Hum imparatorluğunu sıkıştırmalarından ve ellerindeki yerleri almalarından ileri geliyordu: bundan da maksatları Garp âleminden yardım görmek ümitleri idi. Osmanlılar İstanbul'u Vilır almaz Ortodoks kilisesini muhafaza etmek suretiyle mutaassıp Kum halkını memnun ederek onları Katolik olmaktan kurtarmışlardır. Osmanlı hükümdarının bunun aksini yapmasj da kabildi; yani Roma'-dan bir kardinal getirterek Garp kilisesini de memnun edebilirdi; lâkin Ortodoks kilisesini himayeleri altında tutmalarını kendi siyasetlerine daha uygun görmüşlerdir.

[2] Yeni Rum patriği Geıınadios feühden sonra Edirne civarında bir yerde saklanmıştı. Kendisinin ehliyet ve meziyetleri pâdişâha anlatılmış ve aranıp bulunarak Rum milletinin istekleriyle p .rik tâyin edilmiştir.

[3] Yalnız son Trabzon İmparatoru J\.avîd, Trabzon'un işgalinden evvel yardım için Papa'ya başvurmuştu.

[4] Galata, İrnparatar Büyük Teodisyüs (379-395) zamanında Bizans'ın nndordüncü mıuıtakası sayılmıştı; şehir sur içinde olup birçok kısma ayrılmıştı. Bunlardan birisi de Galata yani galatlar mahallesi idi. Galata, 1.160'ta Cenevizlilerin, buraya yerleşmesinden itibaren ehemmiyet .kesbetmiş olup mühim bîr ticaret şehri oldu. Fakat Bizans'ın Latinler eline geçmesi üzerine Galata, Lâtinlere her hususta yarrlım etmiş olan Venediklilere verildi (1204). İznik İmparatoru Mihail Faleolog İstanbul'u, Latinler elinden almak için Cenevizlilerle anlaşmış ve buranın zaptı üzerine Galata'yı Cenevizlilere bıraktı (1261) ve burası âdeta bir Ceneviz kolonisi oldu ve bir Podesta tarafından idare edildi. Yine bımlar tarafından 1348 senesinde Hristos Toles denilen Galata kulesi inşa ediUli. Lâtin imparatorluğu elinden İstanbıWnvı geri alınması için Paleolog imparator ailesiyle beraber Cenevizliler de çalışmışlar; İmparator II. Androıuik, Cenevizlilerin bu hizmetlerine karşılık olarak 1303 Mayıs tarihli bir ahidnâme ile Galâta'nın idaresini bunlara bırakmıştı. Galata, Ceneviz cumhuriyetinden gönderilen Podesta denilen komiser veya vali tarafından idare edilir, gümrük geliri ve diğer vergiler Cenevizliler tarafından tahsil olunurdu. Galâta'nın dahilî idaresi, orada oturan halkın yarısı aristokrat ve yarısı demokrat sınıfından mürekkeb bir meclis tarafından idare olunurdu.

İstanbul'un muhasarası esnasına Galata Cenevizlileri ile Osmanlılar arasında bir anlaşma olmuş ve bu anlaşmaya göre Osmaıdı hükümdarı, imparatora yardım etmemek şartiyle Cenevizlilerin bütün imtiyazlarını tanıyacağını taahhüd etmişti. Bununla beraber Cenevizliler bu muhasaranın da diğer İstanbul muhasaraları gibi akim kalacağım veya şehrin geç sukut edeceğini tahram etmişlerdi; fakat bu tahminde aldandıklarmı görünce telâş ederek bazı müdafaa tertibatı aldılarsa da fayda vermedi; bunun üzerine Fatih Sultan Mehmed'c bir heyet gönderip taahhüdünü teyid etmesini istediler. Pâdişâh, Galata ahalisinin

Osmanlı hükümeti gerek Balkanlarda kentli idaresi altındaki ve gerek Mora, Sırbistan, Eflâk Güıır) Arnavutluk'taki Ortodoksları samimî olarak kendi idaresine bağlamıştır.

Çandarlı (Canderdi) Hanedanının Sukutu

Kara Halil Hayreddin Paşa

Kitabımızın birinci cildinde görüldüğü üzere Cendere köyünden Ali adında bir Türk köylü- sünün oğlu olan Kara Halil Hayreddin Paşa, medrese tahsili görüp yetiştikten sonra Ahî ricaliyle beraber Osmanlı devletinin kuruluşunda pek mühim hizmetlerde bulunmuş, kadı, kazasker, vezir ve kumandan olmuş ve 789 Ramazanında (1387 Aralık) ordu karargâhında hastalanarak

---

tekliflerini kabul etti, fakat Cenevizliler gizlice İstanbul'un müdafaasına hizmet ettikleri için onların haklarını tanımıyacağını beyan ederek bir ahidnâme tanzimini emreyledi; bu ahidnâme evvel-i emirde Rumca yazılarak karşı taraf kumandanı Zağanos Paşa tarafından imzalandı, sonra pâdişâh, bunu t ey iden bir ahidnâme verdi: fakat Galâta'nın Ceneviz idaresinde kalmasını kabul etmedi. Cenevizlilerin Galata podestası Zaharya 23 Haziran 1453'de Ceneviz cumhuriyetine gönderdiği mektubunda Sultan Mehmed'in iki defa gelip Gn/a/a'yı gezdiğini ve kalelere kara tarafından kolayca girilebilmesi için bazı kuleleri ve deniz tarafından da Salib-i mukaddes isimli burcu kısmen yıktırdığını ve kaçmış olan Ceneviz tüccarlarından üç ay içinde gelmiyenlerinin mallarının hazineye ait olduğunun îlân olunduğunu beyan etmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in Galata ahalisine (yalnız Cenevizlilere değil) vermiş olduğu ahidnâmenin Rumcadan tercüme olunan Türkçesi aynen şudur •

"Ben ulu pâdişâh, ulu şehinşah Sultp . Mehmed Han b. Sultan Murad Hanım, yemin ederim ki yeri ve ^öğü yaradan perverdigâr hakkı için ve hazret-i resul aleyhisselâtü vesselamın pâk ve münevver, mutahhar ruhi için ve yedi mushaf hakkı için ve yüz yirmi dört bin peygamber hakkı için ve dedem ruhu için ve babam ruhu için ve benim başım için ve oğlancıklarını başı için ve kuşandığım kılıç hakkı için şimdiki halde Ga/ata'mn halkı ve meı-düm zadeleri atebçt-i ulyâma dostluk için elçileri Bayılan ve falan ve filan cevapla kaîe-i mezkûrenin miftahun gönderip bana kul olmağa itaat ve inkîyad göstermişler; ben dahi üzerlerine askerimle varıp kalelerin yıkıp harap itmeyim. Büyürdüm ki kendüleri ve malları ve rızkları ve mülkleri ve mahzenleri ve bağ lan ve değirmenleri \e gemileri ve sandalları ve bilcümle metâları ve avratları ve oğlancıkları ve kullan ve cariyeleri kendilerin ellerinde mukarrer ola; müteâviz olmayım ve üşendir mey im; anlar dahi rençberlik ideler, gayri memleketlerim gibi deryadan ve kurudan sefer ideler, kimesne mâni ve müzâhim olmaya; muaf ve müsellem olalar ve ben dahi üzerlerine şer'î haraç vaz idem, sal be-sâl eda ideler gayriler gibi ve ben dahi bunların üzerlerinden nazar-ı şerifim diriğ buyurmayıp bunları korıyım; gayri memleketlerim gibi ve kiliseleri ellerinde ola ve okuyalar âyinlerince, amma çan ve nakus çalmayalar ve kiliselerin alıp mescit etmeyim; bunlar dahi yeni kilise yapmayalar ve Ceneviz bezirganları deryadan ve kurudan rençberlik edip geleler ve gideler, gümrüklerin âdet Üzere vireler; anlara kimesne teaddi etmiye ve büyürdüm ki evlerine doğancı ve kul konmıya ve büyürdüm ki yeniçeriliğe oğlan almayım ve bir kâfiri rızası olmadan müslü-man itmeyeler ve kendüleri arasında her kimi ihtiyar ederlerse maslahatları için kethüda nasbedeler ve kale-i mezkûr halkı ve bezirganları angaryadan muaf ve müsellem olalar. Şöyle bileler, alâmet-i şerife itimat kılalar. Tahriren fî evâhîr-i Cemazi'1-ûla sene 857. Bi-makam-ı Konstantiniyye.

Bu fermanda Bayilan denilen Bayii Palaviçino ile Maryodi Tronki ve tercüman Palazoni idiler (Tatik-i Osmanî Encümeni mecmuası, sene 5, s. 52).

Bu Rumca tercümeden başka ttalyancadan olan tercümesi de Hammer (Ata Bey tere), c. II., s. 375'de vardır.

Ser eze getirilip orada ölmüş ve iznik'teki türbesine defnedilmiştir. Kara Halil Hayreddin Paşa, yaya ve müsellem denilen ilk yaya ve atlı kuvvetleri ile acemi ve yeniçeri ocaklarının teşkilinde bilfiil birinci derecede âmil olmuş ve devlet hazinesini kurmuş ve bu suretle küçük Osmanlı beyliğini aşiret vaziyetinden çıkararak yeni, plân ve programlı bjr devletin kurulmasına çalışmış ve muvaffak da olmuştur. Sultan I. Mut a d kendisine tam mânasiyle itimad etmiştir. .

Alı Paşa

Kara Halil Hayreddin Paşa'nın vefatından sonra yerine kazasker bulunan büyük oğlu Ali Paşa vezir-i âzam olmuştur. Ali Paşa, Osmanlı devletinin divan teşkilâtını tertip ve tanzim ederek ondokuz sene hükümet reisliğinde kalmıştır. Bulgaristan işgalinde göstermiş olduğu sür'at ve sevkulceyş kudreti kendisinin yüksek bir kumandan da olduğunu meydana koymuştur.

İbrahim Paşa

Çandarlı - zade Ali Paşa'nın kardeşi İbrahim Paşa da kazaskerlikten Çelebi Mehmed zamanında vezir olup Bayezid Paşa'nın ölümü üzerine vezir-i âzam olmuş ve 832 H. (1429 M.) tarihinde vefatını mütaakıp kazasker bulunan oğlu Halil Paşa vezir-i âzam tâyin edilmiştir. Gerek İbrahim Paşa ve gerek Halil Paşa otuz sene kadar istiklâl ile II. Murad'ın vezir-i âzamlığını yapmış olduklarından fevkalâde nüfuzları vardı ve birçok Türk devlet adamlarını etraflarında toplamışlardı; bunlara karşı devlet idaresinde mühim yerleri işgal etmekte olan devşirme ricali çoğalmağa başladığından arada rekabet başgöstermişti; fakat mevkileri kuvvetli olan Çandarlılara henüz diş geçiremiyorlar di.

Halil Paşa

Halil Paşa, II. Murad'ın bütün itimadını haiz olduğundan her işte müstakildi. 1444'de Edirne-Segedin muahedesVni ve Karanoğlu üzerine yaptığı seferi mütaakıp Mrçrad'ın padişahlıktan çekilerek

Bursa'ya gidip yerine henüz ondört yaşında bulunan oğlu Mehmed'in hükümdar tâyin edilerek genç hükümdarın lalası Zağanos Paşa'nın devlet idaresine müdahalesi, işleri serbest görmeğe alışmış olan vezir-i âzam Halil Paşa'yı müşkül duruma düşürmüştü.

Halil Paşa Nın İdamının İçyüzü

Bu sırada Edirne-Segedin muahedesinin bozulması Halil Paşa'ya fırsat, vermiş ve Insira'daki hayatından sıkılan II. Murad'ın saltanat arzuları da bu fırsatı kuvvetlendirmiş olduğundan ordu erkânı ve devlet adamlarının arzulariyle düşmana karşı koymak için II. Murad, komutan sıfatiyle ordunun başına çağrılmış ve meşhur Varna muharebesi kazanıldıktan sonra alman tertibat üzerine devletin başında bulunması zarurî olduğu için Sultan Murad ikinci defa saltanata geçip oğlunu Manisa'ya yollamıştır.[5]

Halil Paşa tarafından tertip edilmiş olan bu hâdise Sultan Mehmed'i çok müteessir etmiş ise de'buna karşı bir şey yapamıyacağmdan dolayı bu emr-i vâkii kabule mecbur olmuş ve bu yüzden vezir-i âzam Halil Paşa'ya kin bağlamıştı.

1451sde üçüncü defa hükümdar olan Sultan Mehmed, ilk iki sene kadar vezir-i âzamlıkta bulundurduğu Halil Paşa'ya güler yüz gösterip ses çıkarmamıştı. Fakat Halil Paşa, pâdişâhın bazı hallerinden ve evvelce geçmiş olan hâdiseden dolayı daima kuşkulu idi. Sultan Mehmed, Osmanlı devletinin kuruluşun-danberi büyük makamlar ve bu arada hükümet başkanlığı yapmış olan ve şöhretleri Osmanlı saltanatı boyunca devam edip gelen Çandarlı ailesinin bu ferdine karşı menfî hareket etmekte tereddüt ediyor ve bir münasip fırsat bekliyordu. Bu hususta Halil Paşa'-nın aleyhdarı olan Zağanos Paşa ile diğer devşirmelerin d e tahrikleri vardı.

Nihayet vezir-i âzam Halil Paşa'yı ortadan kaldıracak fırsat zuhur etti; evvelâ Halil Paşa'nın Bizans imparatorundan İstanbul fethini geri bıraktırmak için para aldığı propagandası yapıldı, imparatorun her sene muayyen vergileriyle beraber Osmanlı pâdişahiyle vezir-i âzam ve vezirlere gönderilmesi mûtad olan para ve hediyelere bu suretle

[5] Bu hareket 849 senesi Şevval ayı veya onu mütaakıp olmuştur. Çünkü II. Mehmed Memlûk sultanına gönderdiği nâme ile hükümdar bulunuyordu.

rüşvet adı verildi; blı hususta Halil Paşa'ya aleyhdar olup Fatih'in Manisa'ya, gönderilmesini mütaakıp menkûb kalan Zağanos Paşa'nın da mühim rolü vardı. Nitekim İstanbul feth olunur olunmaz Halil Paşa azlo-lunarak tevkif edilmesini mütaakıp oğulları ve kethudasiyle bir-

likte hapsolunmak üzere Edirne'ye gönderildi.

Halil Paşa, azl ve hapsinin bir tepki yapabilmesi ihtimaline binaen derhal öldürülmedi; kırk gün kadar beklendi. İstanbul gibi bir imparatorluk başkentinin alınması ve bunun yalnız Osmanlı memleketlerinde değil bütün islâm âleminde bir sevinç uyandırması ve Halil Paşa'nın bu muazzam fethe mâni olmak istediği yolundaki söylentilerin daha evvelden her tarafa yayılmış bulunması tabiî olarak vezir-i âzamin azl ve hapsini haklı gösterdi; nihayet malları da müsadere olunan Halil Paşa hapsinden kırk gün sonra Fatih'in Enez kalesini zaptiyle Edirne'ye dönmesi üzerine îdam edildi ve yerine İshak Paşa vezir-i âzam oldu.[6]

Halil Paşa'daıı sonra Çandarh ailesinden bunun oğlu II. İbrahim Paşa 891 H. (1486 M.) de ve II. Bayezid zamanında vezir-i âzam olmuş ve bundan sonra bu aileden hiç kimse hükümet başkanlığına getirilmemiştir.

Çandarh hanedanının iş başından uzaklaşması devşirmeden yetişmiş olan devlet adamlarının vezir-i âzamhğı ele almalarını mücib olmuştur ki XVI. asır sonlarına kadar bir buçuk asır içinde Karamanı Mehmed Paşa, Çandarlızâde ibrahim Paşa, Piri Mehmed Paşa ve Manisalı Lala Mehmed Paşa müstesna olmak üzere vezirdi âzam olan otuz dört zatın hepsi de devşirmeden yetişmişlerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

SIRBİSTAN İLE MORA'NIN İLHAKI

[6] Tarihler Halil Paşa'nm idamından sonra vezıir-i âzamlığın iki sene kadar münhal kalarak sonra Mahmud Paşa'nm tâyin edildiğini yazarlarsa da o d-ovıı bilen Kritovulos, Halil Paşa'nm yerine -belki muvakkaten- İshak Paşa'nm vezir-i âzam tâyin edilmiş olduğunu beyan etmektedir {Tarih-i Sultan Mehmed Ilân-ı Sânî, Tarih-i Osmanî Encümeni neşriyatından, s. 92).

Sırbistan Seferleri

Birinci Sırbistan Seferi

Osmanlı tarihinin birinci cildinde görüldüğü üzere 1439'da Sırpların Macarlara terketmiş oldukları Belgrad müstahkem mevkiinden başka bütün Sırbistan tamamiyle Türkler tarafından işgal edilmiş ve Sırp despotu olan Vilkoğlu (Yorgi Brankoviç) Macaristan'a kaçmıştı; fakat bunu mütaakıp Macaristan'a akın yapan Türk kuvvetlerinin birbiri ardından Erdel Prensi Jan Hunyad'a mağlûp olmaları ve daha sonra Haçlılara karşı harbi kaybetmeleri üzerine Segedin muahedesini imzalayarak Sırbistan'dan alınmış olan yerleri geri vermeğe mecbur olmuşlardı (1444).

Segedin muahedesVnin bozulmasından sonra vukua gelen Varna muharebesinde memleketini kurtarmış olan Sırp despotu neticesi malûm olmayan yeni bir maceraya atılmayarak tarafsız kalmış ve 1448 senesindeki ikinci Kosova muharebesinde de aynı tarafsızlığı muhafaza etmiş; fakat Osmanlıların bu gaileli zamanında Türklerin elinde bulunan bazı kaleleri de işgal etmişti; buna karşı Osmanlı devleti yeni bir hâdiseye sebebiyet vermemek istediğinden Sırbistan işinin halli de müsait bir zamana bırakılmıştı.

II. Sultan Murad'ın ölümü ve İstanbul'un fethinden sonra Vilkoğlu Yorgi, Edirne'de bulunmakta olan Osmanlı hükümdarına bir heyet göndererek hem fethi tebrik ve hem de vaktiyle Osmanlılara ait iken kendilerinin işgal ettiği bazı kalelerin anahtarlarını takdim etmiş, fakat aynı zamanda Papa'nın teşvikiyle Osmanlılar aleyhine hazırlanmak istenen yeni bir Haçlı Seferine İştirak etmek üzere Macarlarla da görüşmeyi ihmal etmemişti; Osmanlılar Sırp despotunun kendi aleyhlerine olan Sırp - Macar temaslarını casusları vasıtasiyle öğrenmişler ve ona göre hazırlanmışlardı.

Osmanlı divanı, gelen Sırp heyetine kendilerine ait iken Sırplara geçen bu kalelerden başka yine kendilerinin olan diğer kalelerin anahtarlarını da istediyse de red cevabı aldı; bunun üzerine 1454 senesi ilkbaharında Sırbistan üzerine sefer yapıldı. Osmanlı taarruzunu haber alan Brankoviç, Türklerin kendi başkenti olan Semendire üzerine geleceklerini tahmin ederek kaleyi iyice tahkim

ettikten sonra oraya beylerinden birisini bırakıp hazinelerini de Türklerin Sivricehisar adını vermiş oldukları Ostroviç kalesine koyup ailesiyle beraber Macaristan'a kaçmıştı.

Filhakika Osmanlı kuvvetlerinden biri Semendire, diğeri de Ostroviç üzerine hareket etti ve akıncılar da Sırbistan'ın diğer şehirlerine akın yaptılar. Semendirenin dış istihkâmları alındıysa da kalesi düşmedi; fakat Sivricehisar (Ostroviç) muhafızları hayatlarına dokunulmamak şartiyle teslim oldular; Semendirehûn alınmasından vazgeçildi; ordu avdet ederken Jan Hunyad ile Sırp despotunun Sırbistan'a, geçerek taarruz etmesi ihtimaline binaen Firuz Bey kumandasında [7] olarak otuz iki bin kişilik bir kuvvet Sırbistan'da alıkonmuştu. Hakikaten bu tahmin doğru çıkarak Macarların Sırbistan'a taarruzu vukua geldi; Firuz Bey bunu önleyemedi ve yaptığı muharebede mağlûp ve esir olarak Vidin ile Niş arasındaki Türk arazisi düşman tarafından tahrip edildi.

Bu vakanın haber alınması üzerine Sultan Mehmed bizzat tekrar sefere çıkıp Şehirköyü'ne doğru geldiği sırada Hunyad Macaristan'a dönmüş ve yalnız kalan Sırp despotu ise anlaşmak üzere Osmanlı hükümetine bir heyet yollamış olduğundan geri dönüldü; aradaki anlaşma mucibince Sırplardan alınmış olan kaleler Osmanlılarda kalacak ve bundan başka Sırp despotu senede otuz bin filori ile Türk ordusuna lüzumu kadar asker verecekti.[8]

Fatih Sultan Mehmed'in yaptığı bu birinci Sırp seferi esnasında akıncıların buradan esir ettikleri elli bin tutsaktan dört bini İstanbul etrafındaki köylere yerleştirilerek buraların şenlendirilmesine gayret edildi.[9] Sırp despotiyle yapılan bu anlaşma Osmanlı hükümdarını tatmin etmedi; fakat şimdilik bu kadarla iktifa edilerek alt tarafı müsait bir zamana bırakıldı (1454).

İkinci Sırbistan Seferi

859 H. (1455 M.)- de Sırbistan istilâsının kolay olacağı yolunda

[7] TâciTt-tevarih buna Firuz Bey oğlu diyor.

[8] Kritovulos, s. 101 ve Hammer, c. II., s. 18 (Ata Bey tercümesi) ve TâcüH-tevarih, c. II., s. 450 ve Âli (Basılmamış cilt) //., s. 45'de birinci ve ikinci Sırbistan seferleri bir sefer olarak gösterilmektedir.

[9] Lütfi Paşa tarihi, s. 184 ve Hammer, c. III., $. 18. Hammer, Sırp tarihini yazmış olan AngePden naklen istanbul yöresine yerleştirilen Sırpların dört bin olduğunu beyan etmektedir.

hudut kumandanlarından Evrenuz oğlu Isa Bey tarafından hükümete bir arıza gelmişti; geçen seferki kısmî başarısızlığı telâfi etmek için sefere çıkıldı.[10] Kratova'ya gelindiği vakit aktedilen harp meclisinde Novoberda (Novoberdo)'nm alınmasına karar verildi. Gümüş madenleriyle meşhur olan bu şehir çok sene evvel Osmanlılar tarafından alınmış ise de Segedin muahedesiyle tekrar Sırplara terkedilmişti. Novoberda kuşatılarak kırk gün topla dövüldükten sonra nihayet teslim oldu (1455 Haziran).[11] Bu muvaffakiyeti mütaakıp yine madenleriyle meşhur olan Tirbiçe (Banice) şehri alındı. Fatih Sultan Mehmed seferden avdet ederken ceddi Murad Hüdavendigâr'ın meşhedini ziyaret ettikten sonra Selanik1 e hareket etti ve oradan da Edirne'ye geldi.

Belgrad'ın İkinci Muhasarası

Osmanlıların kuzeyden gelecek tehlikeye karşı Sırbistan'ı elde tutabilmeleri Tuna kenarının ve bilhassa Belgrad müstahkem kalesinin elde bulun-masiyle mümkündü; daha evvelki harplerde ve II. Murad zamanındaki Sırbistan'ın birinci istilâsında bu düşünce hâkim olduğun-dan Belgrad, Evrenuz oğlu Ali Bey tarafından kuşatılmış ise de Jan Iiunyad'ın Transilvanya? da birbiri ardına kazandığı muvaffakiyetleri ve onu takiben hududu geçerek taarruzu üzerine Belgrad muhasarası mecburen kaldırılmıştı; bu defaki muhasarada ise Jan Hunyad'm, Sırp despotiyle beraber hareketi aynı tehlikeyi gösterecek gibi idi; bundan dolayı Osmanlı pâdişâhı yapacağı seferin başarılı netice vermesi için esaslı surette hazırlık yapıyordu; kışı Edirne'de geçirdi, Morava nehri üzerindeki Grosavaç'da toplar döktürüp bunları Tuna nehri kenarına naklettirerek Hırso-va'ya yolladı ve toplar orada Rumeli beylcrbeğisi Dayı Karaca Paşa'ya teslim edildi.

Bütün hazırlıklar bittikten sonra Osmanlı hükümdarı ordusunun başında olarak Sofya üzerinden Sırbistan'a girdi. Sırp despotu, Macaristan'a kaçtı; Belgrad önüne gelen ordu karadan orayı kuşattı.

[10] TâciVt-tevarih bu 1455 senesi seferinin, Sırp despotunun öl mü üzerine yapıldığını yazıyor ise de doğru değildir. Sırp despotu im tarihten İki sene sonra ölmüştür.

[11] Hainmer (Ata Bey tercümesi, e. III., s. 20). Novoberda'nm hücumla alındığım yazmakta ise de o zamanı bilen Kritovulos kırk gün muhasara edildikten sonra teslim olduklarını beyan ediyor (Tarih-i Sultan Mehmet Hân-ı SÛnî, s. 101).

Belgrad kalesi, bir yarımada vaziyetinde Tuna ve Sava nehirlerinin birleştikleri mahalde nehirlerin girdabındaki yüksek ve sarp yerde olup iyice tahkim edilmiş olduğu gibi kara tarafından da içi su dolu geniş hendekler ile çevrilmişti; Belgrad, Türk istilâsına karşı Orta Avrupa'nın kapısı olduğundan muhasarası Orta-Avrupa'da önemle karşılanmıştı. Papa, buranın düşmemesi için çalışıyor ve Jan Hunyad'ı tahrik ve teşci ediyordu.

Muhasara esnasında Rumeli beylerbeğisi Dayı Karaca Paşa bir kısım kuvvetle Macaristan tarafına geçerek kaleyi kurtarmak için gelecek olan Macar kuvvetlerini karşılamayı teklif etti ise de Rumeli akıncıları ile sancak beyleri bu fikre muhalefet ettiler;[12] Vidin'de toplanmış olan Osmanlı donanması Segedin'âen gelecek yardıma karşı koymak için Belgrad önüne geldi ise de Hunyad'ın donanmasına mağlûp oldu. Kara tarafındaki hendeği doldurmuş olan Türk muhasara kuvvetleri şiddetli bir hücum neticesinde Belgrad'a girdikleri sırada diğer taraftan da şehrin yardımına yetişen Jan Hunyad içeri girmiş ve iki taraf arasında şiddetli bir mücadele olmuştu. Jan Hunyad, Türk kuvvetlerinin dağınıklığından istifade ile ansızın üzerlerine atılarak onları bozmuş ve daha sonra Osmanlı karargâhına kadar hücumu ilerletmişti; bu tehlikeli anda vezirlerden biri bir zarar gelmemesi için pâdişâhın karargâhı terketmesini teklif etti ise de Sultan Mehmed "Düşmandan yüz döndürmek sıngın nişanıdır" yani bozgunculuk alâmetidir sözleriyle bu teklifi reddetmiş ve üzerine hücum eden üç düşmanı bizzat kendi eliyle Öldürmüştür. Bu sırada cesareti yırtan asker ve zamanında yetişen süvari kuvvetleri mukabil taarruzla düşmanı karargâhtan çıkarmağa muvaffak olmuşlardır; bu savaş esnasında Sultan Mehmed kalçasından yaralanmıştır.[13]

Fatih Sultan Mehmed'in karargâha hücum eden düşmana karşı

---

[12] Tarih-i Ebû'l-feth, s. 72. Âşık Paşa-zâde bunu şöyle yazıyor : "Dayı Karaca Paşa Rumeli'nin beylerbeğisiydi, hünkâra ider [eydür] devletlû sultanım ben kuluna destur vir Tuna suyun öte geçeyim, lıisarm karşısında oturayım der; Rumeli beyleri razı olmalıdır anın içün kim, Belgrad feth ohcak, bize çift sürmek düşer dediler.." (S. 147).

[13] Fatih Sultan Mehmed'in bu yaralanması sebebiyle memleket dışında öldüğü şayi olmuştu; Sultan Mehmed Arnavutluk'ta Berat'ın zaptı ve Evrenuz oğlu tarafından İskender Bey'in mağlûp edilmesi üzerine birtakım hediyelerle 1455 Aralıkta (860 Muharrem) Memlûk hükümdarına Emîr Hoca Cemaleddin Abdullah adında bir elçi yollamıştı. Elçinin tam döneceği sırada Sultan Mehmed'in Öldüğü haberi gelmişti; fakat bir müddet sonra bunun aslı olmadığı anlaşılmış ve sevinç alâmeti olarak üç gün KaVatÜ'l-CebeVde (Memlûk sultanının oturduğu kale) beşaretler çalınmıştır {HavadisÜ'd-dükûr, Ayasofya Kütüphanesi, nr. 3185, s. 322).

gösterdiği sebat ve mukavemet korkunç bir bozgunu önlemiş ve sonu belki de büyük bir Haçlı Seferi vücuda getirebilecek olan tehlikeyi bertaraf etmiştir; bu mücadelede düşman da fazlaca yıpranmış olduğundan çekilmiş ve Osmanlı kuvvetleri bu sefer de başarısız dönmüşlerdir (1456 Temmuz).

Bu Belgrad muhasarası esnasında Dayı Karaca Paşa şehid olduğundan Rumeli beylerbeyliği Mahmud Paşa'ya verildi; Belgrad muhasara ve muharebesinde Hammer'in kaydına göre üçyüz top ve yirmi dört bin asker kaybedildi; bu savaşta yaralanmış olan Jan Hunyad galebesinden yirmi gün sonra 11 Ağustos 1456'da bu yaradan müteessiren vefat etti.

Yeni Foça'nın Alınması

1455 senesinde Gelibolu sancak beyi Kapudan-ı derya Yunus Paşa kumandasındaki Osmanlı donanması Akdeniz'de dolaştıktan sonra avdette pâdişahdan aldığı bir emirle Yeni Foça Cenevizlilerinin ileri ge-lenlerini celbederek pâdişah'ın fermanını göstermiş ve Kasım ayı başında orayı sulhe» işgal ile muhafız kuvvet koyup Gelibolu'ya dönmüştür.[14] 1456 Aralık ayının yirmi dördünde Midilli hâkimine âid Eski Foça kalesi de alınmıştır.

Sırbistan İn İlhakı

Osmanlı kuvvetlerinin Belerad'tan çekilmelerinden sonra sıra tekrar Sırbistan'a gelmişti. Yorgi Brankoviç ile, Jan Hunyad'ın kayın biraderi bulunan Belgrad valisi Mihail arasında münaferet olduğundan.

Mihail bir aralık Brankoviç'i yakalayıp hapsetmiş ve otuz bin altınını aldıktan sonra serbest bırakmıştı. İhtiyar Brankoviç 1457 senesinde ölmüş, Greguvar, Etyen (Istefan), Lazar isimlerinde üç erkek ve Sultan II. Murad'dan dul kalmış olan M ara (Meryem Sultan) isminde bir kız evlâdı kalmıştı. Prenses Mara, Fatih'in cülusunu mütaakıp memleketine dönmüş kendisini imparator Kostantin almak istemiş ise de kabul etmemiş, Sırp despotu olan biraderi tarafından tazyik olunması üzerine padişaha müracaat ettiğinden himaye görüp

[14] Dukas, Bon tab'ı, s. 334.

Serez'de bir manastırda yaşamıştır.

Yorgi Brankoviç'in ölümü üzerine Sırbistan'ın idaresini üçüncü oğlu Lazar eline almıştı; Lazar kendisine karşı koymaları ihtimalinden dolayı âmâ olan iki biraderini Sırbistan'dan uzaklaştırmış veya bunlar öldürülmekten korkarak kaçmışlardı; bundan başka validesi Iren'i zehirletmiş ve sonra yine Osmanlı yüksek hâkimiyetini ve her sene yirmi bin duka vergiyi kabul eylemiş [15] ve bu olaylar arasında Brankoviç'in kızı ve Fatih Sultan Mehmed'in analığı Mara da Osmanlılara iltica etmişti. Pâdişâh, Mara'ya Sırp tahtı üzerindeki hakkını müdafaa edeceğini vâd ile kendisine Serez taraflarında mülk verdi ve refah içinde yaşamasını temin etti.

Yeni Sırp despotu Lazar bir sene sonra 1458'de öldü ve yerleri zevcesi Elen ile küçük yaştaki kızına kaldı. Elen, Sırbistan'ın elinden alınması ihtimalini düşünerek çünkü müd-deîler Osmanlı pâdişâhının yanında bulunuyorlardı Sırbistan'ı malikâne olarak Papa'ya peşkeş çektiği gibi kızım da Bosna kiralının oğluna nikahladı.

Lazar'm ölümü Osmanlı hükümeti tarafından duyulunca hudud kumandanı Ali Bey (yahut Ali Bey oğlu Ahmed Bey) verilen emir üzerine Sırbistan'a girdi ve aynı zamanda ortodoks olan Sırp beyleri el altından Mahmud Paşa tarafından memleketi Papaya hediyemden Elen aleyhine kışkırtıldı; bunlar derhal ayaklandılar ve Mahmud Paşa'nın kardeşi Misel Abogoviç isminde bir serkerdeyi kendilerine reis yaparak muhalefete kalktılar; Elen bu ayaklanma üzerine kurnazca hareket edip yumuşaklık gösterdi ve bu desise ile Abogoviç'i Semendire kalesine aldıktan sonra onu yakalatıp Macaristan'a sevkedip bu suretle işi önledi.

Osmanlı hükümeti cereyan eden bu olayları duyunca Sırbistan işini katı olarak halletmeğe karar verdi 862 H. (1458 M.), de pâdişâh Mora seferine giderken Mahmud Paşa'nın maiyyetine bin kadar yeniçeri vererek Sırbistan üzerine yolladı.

Mahmud Paşa, Sırpların başkenti olan Semendire etrafındaki bazı mühim kaleleri aldıktan sonra Semendire yi kuşattı, dış istihkâmları aldıysa da asıl kaleyi alamadı ve muhasarayı kaldırdı; sonra Semendire

[15] Kritovulos, Lazar'ın, pederinin servetini sakladığından dolayı validesi tren*i itham ettiğini ve nihayet bu kadının, kızı Mara ve oğlu Greguvar ile birlikte servetini alarak Osmanlıların yanma kaçtıklarını, fakat validesinin yakalandığını ve valide Iren*in kederinden hastalanarak öldüğünü ve büyük merasimle gömüldüğünü yazmaktadır (Tarih-i Sultan Mehmed Hân-ı Sânî, s. İÜ).

çayı ile Belgrad arasında bulunup Belgrad üzerine yapılan seferde Fatih Sultan Mehmed tarafından alınmış olan Güzeîcehisar kalesini tamir ettikten sonra içerisine muhafız kuvvet koyup oradan Osiroviç (Sivricehisar) üzerine gelip ikinci defa olarak burayı aldı; Ostroviç gümüş madenleriyle meşhurdu; Mahmud Paşa bundan sonra demir madenleriyle meşhur Rodnik taraflarını da elde etti ve bunu mütaakıp yine eskiden Osmanlıların zaptetmiş oldukları Şabaç (Böğürdelen) alındı ve Macaristan'a da bir akın yapıldı.

Bu esnada Mora seferinden dönmüş olan Sultan Mehmed, Mahmud Paşa ile buluştu ve bu sırada Macarların taarruz ettikleri, fakat bozuldukları haberi geldi. Sırbistan işini tamamiyle halletmeğe karar veren padişah, Semendire'nin zaptına Mahmud Paşa'yı memur etti; bunun etrafındaki kaleler alınmış olduğundan Semendire yalnız kalmıştı; Mahmud Paşa bu sırada isyan eden Pizreni itaat altına alıyordu. Emri alınca derhal Semendire üzerine giderek muhasara kuvvetlerine iltihak etti; mukavemetten ümidini kesen Elen, hazineleriyle beraber gitmek şartiyle teslim oldu.[16] Bundan sonra diğer teslim olmayan kaleler de alındı (8 Kasım 1459). [17] İşte bu suretle Sırbistan, Osmanlı devletinin bir sancağı olarak Semendire sancakbeyliği adiyle bir akıncı kumandanına verildi ve Belgradhn zaptına kadar burası Macaristan'a yapılacak akınlar için ve kuzeyden gelecek tehlikelere karşı iyi bir üs oldu.

Sırbistan'ın ilhakından sonra Fatih'in analığı M ara veya Meryem Sultan da kendisine verilmiş olan Serez'in cenubundaki Yezevo malikânesinde vefatı tarihi olan 1487 senesine kadar refah içinde oturdu ve pâdişâha rica suretiyle Hıristiyanlara ait işlerde onlara faydalı oldu.

Mora Seferleri

Birinci Mora Seferi

[16] Lazar'm zevcesi Elen, 7 Kasım 1476'da çekilmiş olduğu bir manastırda öldü.

[17] Tarih-i EbâH-feth ile TâcüH-tevarih, Semendire fethinde Sultan Mehmed'i» bulunduğunu yazarlarsa da Hammer, Mahmud Paşa'yı gösterir; Âlî tarihi, pâdişâh Sofya'ya gelince, Bosna kiralının Semendire'yi satın aldığından bahis ile Türklere geçmesine muvafakat ettiğinden dolayı Semendireinin teslim olduğunu yazmaktadır, Semendire, Belgrad'ın güney-doğusunda ve Tuna nehri kenarındadır

İstanbul fethini mütaakıp Mora'daki vaziyet gevşemiş, imparator Kostanti n'in kardeşleri Dimitriyos ile Tomas italya'ya kaçmağa teşebbüs etmişlerdi; çünkü bu sırada Paleologlara karşı çok eski rakipleri olan Kantakuzen'ler muhalefete geçmiş ve bunların tahriki ile Mora'daki Arnavutlar isyan ederek hâkimiyeti ele almak istemişlerdir.[18]

Bu hale karşı Dimitriyos ile Tomas Osmanlılardan yardım istediler ve kendilerine tarhedilen senevi oniki bin duka altını vergiyi kabul eylediklerini bildirdiler; bunun üzerine Turahan Bey oğlu Ömer Bey, akıncı kuvvetleriyle Mora'ya girerek bu iki kardeşin muhaliflerim bertaraf etti; fakat bunlar el birliğiyle hareket ederek vaziyetlerini düzeltecek ve kuvvetlendirecek yerde imparator unvanını almak için birbirlerine düştüler; çünkü Kostantin'in ölümünden sonra Mora'nın ileri gelen nüfuzlu şahsiyetleri bunların büyüğü olan Dimitriyos'u imparator îlân etmek istedilerse de pek haris ve zalim olan T o m a s bunu kabul etmemiş olduğundan Mora ikisi arasında taksim edilmiş ve her iki kardeş yekdiğerine muhasım vaziyet almışlardı. Bunlardan Dimitriyos kendisine İsparta'yı ve Tomas da Patras şehrini merkez yapmışlardı. Her iki kardeş mücadelelerinde Mora Arnavutlarmdan yardım alarak birbirleriyle uğraşmışlar ve bu hale karşı Osmanlılar bir müddet seyirci kalmışlardı.

Arnavutların Tomas taraftarı olmaları ve bazı entrikalar neticesinde Mo/a'nın Dimitriyos'a ait bir kısım kaleleri Tomas'in eline geçmiş ve Dimitriyos ailesi ve çocuklariyle birlikte Monemvasia kalesine sığınmış ve orada da Tomas tarafından muhasara edilmişti; bunun üzerine Dimitriyos, Osmanlı padişahına elçi göndererek yardımını rica etmişti; zaten Tomas'ın taahhüdüne riayet etmemesi, vergisini yollamıyarak gönderilen vergi memuruna karşı istiskal göstermesi ve Lâtinlerle ittifak ederek bunları yardımına çağırması gibi sebeplerin de inzimamı [19] neticesinde Mora üzerine sefer açılmasına karar verildi; Fatih,

[18] Mora da. Dimitriyos ile Tomas'tan başka isyan eylemiş olan Arıiavud-lara despotluk yapan Kantakuzen ailesinden Manuel Kantakuzen vardı. Bu, Suchetai Iakabiyle maruf Jorj Kantakuzen'în oğlu idi; bir müddet La-koni'de kâin Mycenes kasabasında hâkimlikte bulunmuştu. Tomas Paleolog'un taarruzu üzerine Arnavudlarla birleşerek Mora'yı istilâya kalkışmıştı. Manuel, senevi yirmi beş bin duka vermek şartiyle Fatih Sultan Mehmed'le de anlaşmış ve bu suretle Dimitriyos ile beraber Mora'nın bir kısmına sahip olmuştu; fakat bir müddet sonra Osmanlı pâdişâhından korkarak Macaristan'a kaçtı ve orada Öldü (Cantacasin'in Petit TYaicte'si sonunda Ch. Schefer'in notlarından).

[19] Halkondil bunu şöyle anlatıyor (1632 Paris basımı, s. 191) : ". . Zamanı hulul eden vergilerin tahsili için Sultan Mehnıed Mora'ya birkaç çavuş ile mübaşir göndermişti; bunlar Rumlar arasındaki ihtilâfı ve

siyaseti îcabınca bu maksadını hiç belli etmiyerek ihtiyaten kuzey hududunu Macarların taarruzundan muhafaza için Mahmud Paşa'yı Sırbistan taraflarına yollarken kendisi de Mora üzerine hareket etti ve ordunun toplantı yeri olan Serea'de tertibatını aldıktan sonra Mora'ya gitti (1458 Mayıs).

Mora'nm elde edilmesi Osmanlıların italya'ya karşı yapacakları sefer için mühim bir üs idi; çünkü Balkanları da nüfuzu altına alarak bir Akdeniz imparatorluğu kurmak isteyen Napoli ve Aragon kiralı V. Alfons daha sonraki kısımlarda görüleceği üzere Arnavutluk Prensi iskender Bey'i kendisinin yüksek hâkimiyetini tanımağa ikna ettiği gibi çünkü Alfons Osmanlarla mücadele eden İskender'e yardım ediyordu aynı tarihte yani 5 Şubat 1451'de Mora despotu Dimitriyos ile de Mora'yı nüfuzu altına alacak şekilde bir muahede imzalamış ve onu Türklere karşı himayesi altına almıştı. İşte bu suretle V. Alfons, Türklerle uğraşmak için Arnavutluk'la Mora'yı kendisine üs yapmak tasavvurunda idi, fakat Osmanlılar daha evvel davranarak plânlarını tatbik ettiler.

Tesaîyaya. giren Osmanlı kuvvetleri Korent berzahına doğru yürüdüler ve yolları üzerindeki Filke kalesini aldılar.[20] Mevkii sarp ve müstahkem ve üç kat sur ile çevrilmiş ve zaptı müşkül olan Korent şehir ve kalesi Anadolu kuvvetleri tarafından muhasara edildi, pâdişâh buranın düşmesini beklemiyerek Mora'ya girdi ve bir hayli şehir ve kale aldı; aldığı müstahkem yerlere asker koydu; dört ay sonra Korenfe döndüğü zaman henüz burası dayanmakta idi.

Osmanlı hükümdarı Mora'nın anahtarı olan Korent'in zaptının Mora istilâsını kolaylaştıracağını anladığından burayı mutlak surette elde etmek istiyordu; yapılan hücumlar pek çok telefatı mucip oluyordu; son müzakerede kalenin açlıkla düşürülmesi kararlaştırıldı. Açlıktan sondereceye gelmiş olan kale halkı bu sırada despot Dimitriyos'un

---

karışıklığı görüp vergi için ne Kum ve ne de Arnavutları tazyike lüzum görmiyerek avdet ile vaziyeti anlattılar. Bunun üzerine Sultan Mehmed bunların vergilerinin üçte birini afvetti ve yalnız kendilerine muahedeye sadık kalacaklarına dair yemin ettirdi; fakat sonra Rumların istiskal gösterdiklerini ve hile ve hud'aya saptıklarım görünce Mora seferine karar verdi. Maksadını açıktan izhar etmiyerek Rumeli beylerbeğisi MişeTüı oğlu Mahmud'u Tuıa'ya gönderdi."

[20] Türkçe Osmanlı tarihleri, daha Mora'ya girilmeden evvel Filke kalesinin alındığım yazarlar; Hammer ise Kuzey - Mora'daki Filyos kalesinin alındığını beyan eder; Fi/yos'un zaptı ise Mora'ya geçildikten sonra olabilir. Zaunıma göre bu ikî isim ayrj ayrı olmalı. INitckim Hammer Fatih'in Filyos kalesini muhasara ettiğim, fakat zaptım sonraya bırakarak diğer kaleler üzerine gittiğini yazmakla bu Filke ve Filyos kalelerinin ayrı ayrı olduğunu anlatmış oluyor (Atâ Bey tercümesi, c. ///,, s. 41).

gönderdiği Mateos Asanes ismindeki elçinin [21] tâvassutiyle teslim oldu ve Mora despotları ile Osmanlı hükümeti arasında aşağıdaki muahede imzalandı:

1. Muahede mucibince Korentliler mallarını muhafaza edeceklerdi.

2. Osmanlıların Mora'da zaptettikleri şehir ve kaleler yani Mora'ıım üçte biri doğrudan doğruya Osmanlı devleti idaresinde kalacaktı.

3. Mora nın diğer şehir ve kaleleri Dimitriyos ile Tomas'm idaresinde bulunacak ve bunlar her sene üçer bin altın vergi vereceklerdi.

4. Osmanlı hükümdarı hariçten bir taarruz vukuunda despotları müdafaa etmeyi üzerine alıyordu.

İşte bu suretle Mora kalesinin Venediklilere ait yerler müstesna olmak üzere üçte biri olan Ahaiya (Patras Ve Korent ile beraber Kuzey-Mora) tamamen ve diğer kısımları da vergi ile Türk nüfuzu altına girmek suretiyle Osmanlılara geçti; Türklerin idaresine girmiş olan Kuzey-Mora sancakbeyliğine akıncı kumandanların dan Turahan Bey oğlu Ömer Bey tâyin edildi (1458 Temmuz).

Bu Mora seferi esnasında dukalık suretiyle idare edilmekte olan Atina şehri de Türk idaresi altına alındı.[22]

---

[21] Kritovulos, s. 12li. Halkondil tarihi, Asanes'i Korent beyi olarak gösteriyor ve oıttn gaybubetinde yerine kale beyi olan Lukanes'in kaleye zahire ve mühimmat koymadığını ve sonra Asa.nes'in İsparta'dan, getirdiği zahirenin gizli yerlerden Türklere gösterilmeden kaleye sokulduğunu yazıyor. Bu kayda göre Korent kalesi beyi olup Dimitriyos'uıı yanına gitmiş olan Asanes'in despotun muvafakatiyle burasını Türklere teslim ettiği anlaşılıyor. Bu zat pek az sonra Dimitriyos ile Osmanlı hükümeti arasnida elçilik de yapmıştır.

[22] Atina dukası Neri veya Hammer'in kaydı üzerine Rainer Öldüğü zaman küçük yaşta bir çocuk bırakmıştı. Atina dukası Osmanlılara yergi vermekte idi. Rainer'ırı karısı Osmanlı hükümetine bir heyet gönderip çocuğuna vasi olduğunu bildirmiş ve idareyi eline almıştı. Bir müddet sonra bu kadın, ticaret yapmak üzere Atina"ya gelmiş olan Venedikli bir asilzadeye âşık olmuş ve ona, Venedik'te bulunan ailesini terk edecek olursa kendisiyle evlenip bütün servetini vereceğini söylemiş ve Venedikli asilzade de onun dediği gibi yaparak Atina'ya. dönüp bu kadınla evlenip Atina dukalığını eline almıştır. Fakat Atinalılar bu kadını sevnıeyip ona nefretle baktıkları için kendisini istemiyerek keyfiyeti Osmanlı hükümdarına arzetmişlerdir. Bu vaziyet üzerine Venedikli prens öldürüleceğinden korkarak yanma R amer'in oğlunu alarak Osmanlıların yanma kaçmış olduğundan Osmanlı hükümeti Atina dukalığını Rainer'in yeğeni Franko'ya vermişti.

AtİTUi'ya gelip işi ele alan Franko ilk iş olarak yengesi olan Rainer'in karısını hapsedip galip bir ihtimalle öldürtmüş; bunun üzerine kadının ikinci kocası olan Venedikli asilzade, yeni Atina dukası Franko hakkında şikâyette bulunmuştu. Bütün bu hâdiseleri öğrenen Osmanlı hükümdarı Mora'dan ayrılmadan Önce Mora sancakbeyi olan Turahan Bey oğlu Ömer Bey*i Atina'ya yollıyarak orasının Frank o'dan alınmasını emretti, Ömer Bey bir hâdiseye meydan vermeden Franko'yu ikna etmek suretiyle Atina'yı işgal etti. Bundan sonra Atina dukalığı kaldırılarak burası doğrudan doğruya Türk idaresine geçti ve Fatih Sultan Mehmed bizzat gelerek buradaki âbideleri gezdi (1458) (HalkondiVden hulâsa, 1632 tabı, s. 194-195).

Fatih Sultan Mehmed, 1460 senesinde ikinci defa Mora seferine çıktığı vakit Franko Akçiyaöli'nin müstakil bir dukalık kurmak istediğini haber almış ve Atina'ma nüfuzlu şahsiyetlerinden on kişiyi rehin olarak İstanbul*& gönderip Zağanos Paşa vasıtasiyle de Franko Akçiyaöli'yi Öldürmüştür.

İkinci Mora Seferi

Tomas Paleolog yeminle temin edilen barıştan üç ay sonra bilhassa Mora'daki Arnavutlara güvenerek sulhu bozdu; hem biraderi Dimitriyos ve hem de Osmanlılarla tekrar mücadeleye başladı. Bu hareket duyulur duyulmaz Turahan-zâde Ömer Bey azlolunarak yerine Hamza Bey tâyin edildi; Tomas'a karşı pek âciz vaziyete düşen Dimitriyos, Asanes'i göndererek devletten yardım istedi. Kendisine yardım yapıldıysa da bununla bir iş göremiyerek tekrar yardım istedi; Tomas da aynı zamanda Milan dukalığından yardım diledi ve bunlardan gelen kuvvetle kendi kuvvetlerini birleştirerek Türklerin elindeki Ahaiya kalelerini muhasaraya kalktıysa da bir iş beceremedi.
Dimitriyos ile Tomas birbirleriyle yaptıkları mücadele yüzünden ne kadar zarar gördüklerini nihayet anladılar; İsparta metropolidinin tavassutiyle barıştılar ve ittifak yapıp yeminleş-tiler. Bu ittifak hükümetçe haber alındı ve Mora sancakbeyinin aczine hamlolunarak işin ciddiyetine mebni Mora'ya Zağanos Paşa gönderildi. Bu sırada Kalamata'yı muhasara etmekte olan Tomas muhalefetten bir fayda hasıl olamıyacağım anlayınca nıetbuu olan Osmanlı hükümetine başvurarak anlaşmak istedi.
Akkoyunlıj hükümdarı Uzun Hasan'ın aldığı vaziyet üzerine o taraflara karşı hazır bulunmak ve icabında asker göndermek istiyen Fatih Sultan Mehmedde bazı hafif şartlarla To-mas'la anlaşarak Mora tarafından emin olmak istiyordu; bundan dolayı Tomas'ın Türklere ait olup zaptettiği kaleleri geri verme-ve senelik vergisinden başka harp tazminatı olarak peşinen on bin duka ödemesi şartiyle Tomas'la anlaşma yapıldı; fakat Tomas parayı vermedi; bunun üzerine Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey'in bazı tahrikatı üzerine o tarafa yapılacak sefer ertesi seneye bırakıldı ve pâdişâh bizzat Mora üzerine hareket etti; berzah geçilip Korent'e gelindi ve Tomas'ın üzerine gitmeden evvel birdenbire İsparta üzerine yüründü; Dimitriyos teslim teklifini kabul ederek Osmanlı ordusuna geldi ve şehri teslim eyledi. Kasteriçe, Avarin, Arkadya birer birer alındı; mukavemet etmek isteyerek sahildeki Matiha^aİesmeçcKîlen T o m a s ise bütün şehirlerini kaybettikten sonra en son çekildiği

Kalamato'yı da terk ederek ailesi ve çocuklariyle beraber sahildeki Pilus limanından ellişer çifte iki gemiye binerek evvelâ Ayamadra adasına Arta despotunun yanına ve oradan da Roma'ya Papa II. Pi'nin yanma gitti.[23] Osmanlıların zaptettiği kalelerden lüzumlu olanları tamir edilerek içine muhafız konmuş ve lüzumsuzları da yıktırılmıştır. Bu işgal üzerine Mora halkından bir kısmı İstanbul'a nakledilip yerleştirilmiş ve yerlerine Türk göçmenleri getirilmiştir (865 H. - 1460 M.).

Teslim olup padişahın yanına gelen despot Dimitriyos'a Enez şehri ikametgâh gösterilerek [24] oradaki tuz madenlerinden senevi altmış bin akçe varidat tahsis edildi.[25] Roma'ya giden Tomas ise Bizans imparatorluğu tacını Fransa kiralı VIII. ŞarFla sattı.

Mora Da Venediklilerle Çarpışma

Mora sancakbeyliğine tekrar tâyin edilmiş olan Turahan-zâde Ömer Bey'in basit bir bahane ile Venediklilere ait Koron ve Mudon şehirlerine hücumu Venediklilerle devletin arasını açtı. Daha aşağıda görüleceği üzere zaten Osmanlılar aleyhine Papa, Arnavutluk, Macar devletleri ve Venedik cumhuriyeti arasında gizli bir ittifak yapılmıştı; Turahan oğlunun hareketi o ittifakı kuvveden fiile çıkardı; Osmanlı hükümeti yapılan ittifakı haber almış ise de yapılacak taarruzun gününü ve mevkiini bilmiyordu. Bir müddet sonra, ilk taarruz hareketi Venedik'ten geldi.

Venedik cumhuriyeti 1463 senesi Ağustosunda Mora'da taarruza geçtikten üç dört ay sonra Macarlar da Bosna'ya hücum etmişlerdi; bunun üzerine Korent berzahının Venedikliler tarafından kapatılarak Mora ile muvasalanın kesilmemesi için Mah-mud Paşa alelacele o

[23] Papa II. Pi, Tomas'a üçyüz duka aylık tahsis etmiş ve daha sonra bu miktara iki yüz duka da kardinallar ilâve eylemişlerdir. Tomas 12 Mayıs 1465'de /üoma'da ölmüştür.

[24] Despot Dimitrjyos, dürüst hareket ederek siyasî entrikalardan uzak durmuş ve son zamanlarında Üavid adım alıp rahip elbisesi giyerek münzevî bir hayat geçirmiş ve aldığı tahsisat ile müreffeh surette yaşamıştır. Pâdişâhın Edirne'ye n^r gelişinde huzuruna kabul olunarak tazimlerini arzederdi; kızını Sultan Mehmed'e nikahlamıştı. 1471 senesinde vefat etmiştir.

[25] Kritovulos, seıievî bir vergi mukabilinde Enez limaniyle, Limnİ, îmroz, Taşoz, Si'.madirek adalarının Dimitriyos'un uhdesine verildiğini ve kendisinin Enez'de oturduğunu yazmaktadır.

tarafa gönderildi.[26]

Amiral Loredano kumandasiyle otuz beş kadırga ve oniki büyük gemiden mürekkep olarak Mora'ya gelen Venedik donanması körfeze girerek sahile demirleyip Korent berzahını işgal ile kuzeyden gelecek olan Osmanlı kuvvetlerini tutmak için buraya sur yapmağa başladılar[27] ve aynı zamanda Ömer Bey'i Korent şehrinde muhasara ettiler; bundan başka Mora halkını isyana teşvik ederek İsparta, Epidamnos, Arkadya ve Atina ahalisini ve diğer şehirlerin bir kısmını ayaklandırdılar. Korent şehri isyan etmemişti.

Mora akıncı beyi Tur ah an oğlu Ömer Bey Venediklilerin geldiğini hükümete bildirmekle beraber kendi tarafına celbettiği birtakım Arnavutlarla birlikte muhasara edilmiş olduğu Korent'tc müdafaada bulunmakta ve Venediklilerin toplariyle yıkılan surları acele tamir ederek mukavemet etmekte idi.

Mora vaziyetini haber alan padişah 1463 Eylül sonlarında oraya süratle Mahmud Paşa'yı yolladı; Mahmud Paşa zamanında yetişmişti; içeriden Ömer Bey'in ve dışarıdan Mahmud Paşa'nm taarruzlariyle Venedikliler bozuldular ve gemilerine kaçarken bir haylisi boğuldu; isyan eden Moralılar tekrar itaat altına alındığı gibi Venediklilere ait Argos şehri de elde edilerek ahalisi istanbul'a naklolunup eskiden Perivleplos denilen Samatya'da Sulumanastır taraflarına yerleştirildi ve Argos kalesine asker kondu; Türk akıncıları Venediklilere ait Mudon müstemlekesini tahrip ettiler (1463).[28]

Venedikliler muhtelif cephelerden hücum ile Türkleri şaşırtmak istiyorlardı; nitekim kırk gemi ile 1463 senesinde Mora'nın Ahaiya kısmına hücum ile burasının merkezi olan Patrash muhasara etmişler ve Morahlardan bir kısmını Türklere karşı ayaklandırmışlardı; fakat gayet teenni ile hareket eden Ömer Bey az kuvvetle düşmanı pusuya

---

[26] Osmanlı tarihleri, lıer iki devletin birden taarruzları haber alınınca pâdişâhın huzuriyle yapılan müzakerelerde Mora işinin önemi nazar-ı dikkate alınarak evvelâ Mora meselesinin halli ve ertesi sene de Bosna'ya hareket edilmesinin münasip görüldüğünü beyan ediyorlar.

[27] Venedikliler burada Sultan II, Murad'uı yıktırmış olduğu Germehi-sur'm (F.ksamilioıı) yerine otuz bin amele ile onbeş günde iki deniz araşma altı mil mesafede ve oniki kadem irtifamda bir kuru duvar yapmışlar ve bu duvarları müdafaa için çitte hendek ve yüz otuz altı kule inşa ile ortasına bir ibadethane yaparak üzerine Sen Marksın bayrağını dikmişlerdi (Hammeı\ c. III., s. 85). Kritovulos da Venediklilerin bir çok amele istihdam ederek iki deniz arasında üç, dört stadyon (bir stadyon 189 metredir) mesafe noksan olmak üzere az zamanda surun yapıldığım, fakat üzerlerinde tehlikesizce harp edebilmek için yüksekliği kâfi dereceye çıkaramadıklarını yazmaktadır (S. 191).

[28] Bu Mora seferinde Mahmud Paşa Karlı ili denilen havaliyi de işgal ve buradaki kaleleri zapt etmiştir (Tâcü't-tevarih, c. L, s. 504).

düşürerek perişan etmiş, kaçanlardan bir kısmı denizde boğulup bi haylisi da esir düşmüştü.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLILARIN DENİZCİLİĞİ VE DOĞU AKDENİZDEKİ FAALİYETLERİ

Osmanlıların Denizciliğe Ehemmiyet Vermeleri

Ege denizi sahilleriyle iki mühim boğaza sahip olan ve hilhas sa Balkanları idaresi altına alan Osmanlı devletinin ehemmiyetli bir donanmaya malik olması zarurî idi; üstün bir donanma olmamasının acı ve tehlikeli anları II. Murad zamanında ve hususiyle Varna muharebesine takaddüm eden günlerde görülmüştü; Ege sahillerindeki adaları nüfuzu altına almış olan Osmanlı devletinin kuvvetli bir donanma ile Doğu-Akdeniz'deki durumunu kendisine rakip devletlere karşı muhafaza ve müdafaa etmesi lâzımdı.

İlk Tersaneler

İşte bu mülâhazalar sebebiyle Yıldırım Bavezid devrinden itibaren esaslı surette başlanmış olan denizciliğe [29] daha ziyade ehemmiyet verilmek îcab ediyordu. Bundan dolayı Fatih Sultan Mehmed gerek Gelibolu, İzmit ve Gemlik ve gerek İstanbul ve diğer münasip sahillerde donanmanın artmasına ve iyi gemici yetişmesine itina etmekte idi; İstanbul'da ilk tersane olarak İmparator Jülyen tarafından yaptırılmış olan Kadırga limanı münasip görülüp burada gemi yaptırılmağa başlanmıştı; Müverrih Kritovulos'un yazdığına göre Sultan Mehmed, eski devirlerdeki deniz fütuhatında muvaffak olan devletlerin tarihini tetkik ederek bu eserlerden, yapacağı

[29] Yıldırım Bayezid, Çanakkale Boğazının ehemmiyetini takdir ederek Osmanlıların Rumeli sahilinde münakale iskelesi olan Gelibolu'da, bir deniz üssü yapılmasını emrederek bu işe Saruca Paşayı memur etmişti. İnşaata 793 H. (1390 M.) senesinde başlandı; dış kale harap olduğundan yıktırılıp buna mukabil hem şehire ve hem limana hâkim bir tepe üzerindeki kale tamir edildi. Gemilerin gerek fırtınadan ve gerek boğazdan içeri düşman donanmasından muhafazası için iç-içe iki mendirek yapılmış ve bu suretle vücuda gelen her iki limanın ağzına kuvvetli ikişer kule inşa edilmişti; bundan başka icabında limanın kapanması için üç katlı bir zincir yaptırılıp gemilerde çalışmak üzere azap denilen genç bekârlardan bir denizci azapları teşkilâtı vücuda getirilmişti.

donanma hakkında fikir alıyordu.

Osmanlıların Akdeniz'de Faaliyetleri

Osmanlı donanmasının merkezi Gelibolu'da idi. Bu tarihlerde yani Fatih Sultan Mehmed'in ilk zamanında Hamza Bey ve Has Yunus Bey adlarındaki Gelibolu sancakbeyleri aynı zamanda Osmanlı donanması amiralleri olup donanma ile Akdeniz'e çıkarak oldukça faaliyet gösterecek kadar denizciliğe alışmışlardı; nitekim İstanbul fethinden sonra Hamza Bey'in yerine donanma komutanı olan Has Yunus Bey seksen gemi ile Osmanlı sahillerini vurmuş olan korsanları limanlarına kabul eden Naksos (Nakşe) adası üzerine gitmiş ise de fırtınadan dolayı bir iş görememişti. Yine Yunus Bey tarafından imroz ve Semadirek ve Taşoz adaları elde edilmiş ve onu mütaakıp Trabzon üzerine donanma yollanmış ve Limni, Midilli ve diğer adalar alınmış, hulâsa Osmanlılar yakın denizlerde hasımlariyle çarpışabilecek dereceye gelmişlerdi.

Kaptan Has Yunus Bey'den sonra Hadım ismail Bey, Zağanos Paşa, Yakub Bey hem Gelibolu sancakbeyi ve hem de donanma kumandanı olmuşlardı; hattâ birinci defaki vezir-i âzaınlığından azlinden sonra Mahmud Paşa Gelibolu beyi ve donanma kumandanı olmuş, Midilli adasının zaptı esnasında bu vazifede iken ikİyiiz adet gemi ile Midilli'ye gönderilmişti; Gedik Ahmed Paşa da Fatih Sultan Mehmed'in son senelerinde Gelibolu beyi ve donanma kumandanı olarak İyoniyen adalarım almış ve sonra da Güney - İtalya'ya çıkarma yapmıştı.

Osmanlıların karşısında denizcilikte en korkunç rakip Venedikliler idi; Osmanlıların gemiciliği henüz bunlar derecesinde olmadığından gerek Venedik ve gerek Papa donanmalariyle ciddî bir deniz muharebesinden çekinerek kaçamaklı, ihtiyatlı hareket etmişlerdi. Bununla beraber Osmanlılarla Venedikliler ve müttefikleri arasında onaltı sene sürmüş olan mücadele Türk gemicilerinin iyi yetişmelerinde mühim âmil olmuştu.

Venedikliler Akdeniz'in en mahir gemicileri idiler; Osmanlılarla çarpıştıkları sıralarda donanmalariyle Çanakkale boğazı'm geçerek birkaç defa Gelibolu'yu vurmuşlardı. Bu halleri gözöiiünde tutan

Osmanlılar bir taraftan donanmalarını arttırmağa çalışırhırken diğer taraftan da Gelibolu sancakbeyi ve kaptan Yakub Bey vasıtasiyle Çanakkale boğazı'nı tahkim ediyorlardı.

Çanakkale boğazınm iki tarafına Kiliditl-Bahr ve Sultaniye isimlerinde iki kale yapılmıştı.[30] Bu kalelere muhafız asker ve zamanına göre büyük çapta toplar konmuş ve bu suretle Marmara havzası ve dolayısiyle İstanbul muhafaza altına alınmıştı. 868 H. (1463 M.) senesinde başlamış olan Boğaz kaleleri inşaatı Venediklilerle başhyan muharebe dolayısiyle ve süratle bir senede bitmişti. Boğazın tahkimi İşi, daha sonra denizde Haçlılarla vukua gelen muharebeler dolayısiyle pek faydalı olmuş ve Osmanlı donanmasından üstün olan müttefikler donanmasının boğazı geçmelerini önlemişti.

Gemı Tezgahlarının Artması

Osmanlıların gemi yapacak olan inşaat tezsrâhları yalmz Gelibolu'ca değildi. Yalnız burada
yapılacak gemilerin büyük ve mühim bir donanma teşkil edecek kadar çok miktarda olamıyacağı tabiî idi. Osmanlılar muhtelif eb'adda olarak diğer münasip sahil ve limanlarda da gemi yaptırırlardı. Bunun için Ege, Marmara, Akdeniz ve Karadeniz de daha evvel donanmaya sahip olan Anadolu beyliklerinin gemi tezgâhlarından da istifade ediyorlardı. İşte bu suretle Anadolu beylerinin tersaneleriyle gemicilerinden istifade eyleyen Osmanlı devleti, daha sonra Kemal Reis, Barbaros, Turgud ve saire gibi Akdeniz Türk korsanlarını (Deniz levend-lerini) da tedricî surette hizmetine ala ala muazzam bir donanmaya malik olarak Akdeniz hâkimiyetini elde etmiştir.

Doğu-Akdeniz Adalarının Zaptı

Osmanlı donanması yavaş yavaş kuvvetlen dikçe Türk sahillerine yakın olan adalar evvelâ Osmanlı nüfuzu altına girmiş ve sonra da işgal başlamış ve bu suretle muhtelif tarihlerde bunlardan bir kısmı ya

[30] İbn Kemal (S. 100) Sultaniye ve Küidü'l-bahr'in İstanbul fethinin akabinde yapıldığını yazıyor. "Akdeniz tarafından dahi Frenk hücumu ihtimalim defi için Gelibolu'dan aşağı Ece ovasının ucunda iki hisar büıyad oldu. Mezkûr kalenin birine Sultaniye ve birine KiHdü'l-bahr ad oldu.."

harple veya muharebesi/ alınmışlardır. Adalar ilk defa Osmanlı hâkimiyeti altına alınıp idarelerinde tamamen müstakil olarak senede muayyen bir vergiye bağlanmışlardı. Bunlar aynı zamanda kendi adalarına yakın olan Türk sahillerine gerek kendileri ve gerek düşman donanması tarafından taarruz e dil m iveceğin i de taahhüt ediyorlardı. Biz bu kısımda adaların tarih sırasiyle alınmalarını yani vukuat sırasını takip etmiyerek onları bir bahis altında toplamağı muvafık bulduk.

Adaların herhangi bir sebeple ilhakı kolayca olmamıştır; çünkü Türklerin bu istilâ hareketlerine karşı gerek Papalık ve gerekse Venedikliler ve Napoli kırallığı, donanmalariyle buna mâni olmak istemişler, zaptedilen bazı adaları tekrar almışlar, Osmanlılar buraları geri almak için yeniden donanma sevket-mişler ve bu suretle elden ele geçen birtakım adalar nihayet katı olarak Osmanlı idaresinde kalmıştır ki bunu kısa olarak aşağıda gösteriyoruz.

Enez, İmroz Semadirek Ve Taşoz'un Alınmaları

Sırbistan seferinden sonra ve Sema direk beyi olan Cenevizli Doryos veya Dorya hükümet idaresinde şeriki olan yengesi arasın da çıkan ihtilâf üzerine kadın, yüksek hâkimiyetini tanıdığı Osmanlılara müracaat ile şikâyette bulunmuştu. Adalarla bu Enez limanı evvelce doğrudan doğruya Bizanslılara ait idi. Gatelozio diye maruf Cenevizli bir aileye mensup olan asilzadelerden biri burasını korsanlardan kurtardığı için imparator Yuannis Paleolog'un kız kardeşiyle izdivaç eden bu gence imparator tarafından Enez ile Midilli, çeyiz olarak veril-mişti. İşte yukarıda adıgeçen Doryos bu Ceneviz ailesi sülâlesin-rlendi. Osmanlıların Rumeli'ye geçip yerleşmeğe başladıkları sırada Enezdin Osmanlı istilâ arazisi yakınında bulunması sebebiyle Enez beyi Osmanlılara vergi vermeyi kabul etmiş ve kitabımızın birinci cildinde görüldüğü üzere Osmanlı Ceneviz münasebetlerinin bilhassa o tarihlerde pek iyi olmasına mebni Enez önüne kadar gelen Türk kuvvetleri burayı işgal etmemişlerdi.

Doryos, Palamidis adındaki Enez beyinin küçük oğlu olup babasının Ölümünden sonra vasiyyeti mucibince Enez şehri bununla biraderinin karısı ve oğlu tarafından müştereken idare edilecekti. Fakat Doryos

böyle yapmayarak yengesiyle yeğeni olan çocuğu iş başından uzaklaştırmış olduğundan kadın da Osmanlılara şikâyette bulunmuştu.

Gerek hak iddia eden bu kadının müracaatı ve gerek Enez beyinin devletle yapmış olduğu muahede hilâfına yalnız Türklere verilmesi lâzım gelen tuz hasılatından bir kısmını Enez limanına gelen yabancı gemilere satması ve bundan başka Enez halkının İpsala ve Firecik taraflarındaki Türklerin köle ve cariyelerini kaçırarak sattıklarından şikâyet olunması dolayısiyle Enez'in elde edilmesi kararlaştırıldı ve Kaptan Has Yunus Bey on kadırga ile denizden ve Edirne'de bulunan pâdişâh da karadan gelerek burayı ansızın muhasara ettiler. Mevsim kış olup Fatih Sultan Mchmcd'în âdeti mucibince yapılacak harekât gizli tutulmuş ve Edirne'ye davet edilen Has Yunus Bey'e bizzat padişah gizli talimat vermiştir.

İşte bu suretle Enez, karadan bizzat pâdişâhın ve denizden donanmanın tazyikiyle işi uzatmadan teslim oldu (1456 Ocak) [31] Doryos, daha evvelden Semadirek adasına kaçmıştı; kendisini alıp getirmek üzere adaya bir kadırga gönderildi, imroz da işgal olunduktan sonra Doryos Edirne ye getirilerek pâdişâha itaatini arzetti; bu işgalleri, yine aynı aileye ait olup Rumeli sahiline pek yakın olan Taşoz adasının alınması takip etti (860 Ra. 1456 Şubat),[32] imroz adasının idaresi meşhur müverrih Kritovulos'a bırakıldı.

Edirne'ye getirilen Doryos'a evvelâ imroz,, Taşoz ve Semadirek adalarının beyliği verilip gönderildi ise de sonra bundan vazgeçildi ve Zihne[33] tarafları kendisine dirlik olarak verildi; fakat Doryos muhafızlariyle beraber Zihne ye giderken yolda muhafızlarını öldürdükten sonra Midilli adasına ve oradan da Avrupa?ya kaçtı.[34]

872 H. (1467 M.) senesinde Venedikliler ile Osmanlılar arasında muharebe devam ederken Venedik amirali Kanalis (Nikola Kanala)

---

[31] Osmanlı tarihleri Enez'in İstanbul fethinin akabinde alındığını yazarlar. îbn Kemal karlı ve tipili bir kışta Edirne'ye uğramayarak İpsala'ya gelip Knez'i almak istediğini yazar ki 1454 kış ayıdır.

[32] Tarih-i Ebû'l>feth"&e Enez ile Taşoz'un alınması 858 H. (1454 M.) de gösteriliyor. Hammer ise bunun 1456 senesi başında olduğunu kaydediyor. Filhakika Dukas bunu 1455 Ocak olarak gösteriyor. Onlar senebaşını Mart'tan saydıkları için 1455 kaydedilmiştir. Bunun 1456 senesi başıdır (Bon tab'ı, s. 335).

[33] Zihne kasabası bizim idaremizde iken Serez sancağının kazalarındandı; şimdi Yunanistan'dadır.

[34] Osmanlı tarikleri, Doryos'un kendisine tımar olarak verilen mahalle giderken refaketindeki Türk muhafızlarım öldürüp ecnebi memleketlerine kaçtığını yazarlar; bu devri bilen ve bu adaların zaptını görenlerden müverrih

yirmi altı kadırga ile [35] Enez'e hücum edip zapt ederek "Şehirdeki Müslüman ve Rumlara hatır ve hayale gelmiyecck mezalim yapmış ve aynı dinde olanları mezheblerini değiştirmeğe (Ortodoksluktan Katolik mezhebine geçmeğe) icbar eylemişler ve kadınların namuslarını kirlettikten sonra Negrepon yani Ağrıboz adasına gitmişlerdir; Venediklilerin bu mezalimi Ağnboz'un Osmanlılar tarafından zaptiyle mukabele görmüştür.

Limni'nin Alınması

Enez, İmroz ve Taşoz'un alınmalarını ınütaakıp yîne 1456 senesinde Limni ahalisiyle Midilli Prensi Nikola Gateluziyo'mın kardeşi olan Limni Prensi arasında ihtilâf çıktı; ada halkı, prensi istemeyerek onun yerine bir Türk beyi'nin gönderilmesini hükümetten rica ettiler. Osmanlılar da himayelerinde bulunan Limni adasına sabık Gelibolu sancakbeyi ve kaptanı olan Hamza Bey'i gönderdiler; Hamza Bey, kaptan Hadım İsmail Bey tarafından Limn ye getirildi. Bu suretle Taşoz, imroz ve Semadirek''ten sonra Limni de alındı (1456 Mayıs).

Limni adası Venedik'le devam eden uzun muharebe senelerinde ve 1467'de imroz adasiylc beraber Venedik kuvvetleri tarafından işgaPedilip musaleha tarihi olan 1479 senesine kadar bunların ellerinde kaldı ise de sulhu mütaakıp Osmanlılara iade edildi.[36]

İmrozlu Kritovülos ile Bizans müverrihi Dukas ise böyle bir şeyden, bahsetmiyorlar; yalnız Kritovulos Enez beyi Doryos'un Zihne'den sonra Midilli'ye ve oradan da Faküs adasına geçtiğini yazarak Doryos'un firarını böylece kapalı olarak kaydetmiştir. Osmanlı kaynaklariyle Kritovulos'un mütalâası, Doryos'un Zihne'ye giderken yolda ber-takrip muhafızlarını öldürerek evvelâ adalara ve sonra da Avrupa'ya kaçtığını gösterir.

---

[35] Tâcü't-tevarih'de (C. I., s. 513) bunun altmış kadırga İle geldiği anlatılıyor :
"... Frenk beylerinden Ceıdral nam laîn altmıştan mütecaviz kadırga ile Enez üstüne düşüp kadı ve hatibini giriftar edip..."

[36] Limni adası, Osmanhlarla Venedikliler ve müttefikleriyle devam eden muharebelerde çok tahrip edilmiş ve iki asirdanberi ıiyn-i mahtum madeni diye meşhur olan madeni de,kaybolmuştu. Fatih Sultan Mehmed hem adanın. imarım ve hem de meşhur madenin tekrar meydana çıkarılmasını emrettiğinden aranıp bulunarak devlet hazinesine mühim bir varidat temin edilmiştir.

Mıdıllı Adasının Zaptı

Linini adasiylc beraber Midilli adası da denilen Cenevizli ailenin [37] elind Deniz Katalanları denilen korsanlarını tasallutundan Ege adalarını kurtardığı Yuannis tarafından Midilli adası, Gatcluzi'ye verilmiş ve kendisinden sonra çocuklarına intikal etmişti. Bu aile daha sonra Limni, İmroz ve Taşoz adalarını da ele geçirerek birer prenslik vücuda getirmişlerdi.

Fatih Sultan Mehmed zamanında Midilli ile Limn yi aynı aileden olan iki kardeş idare ediyorlardı. Bunlar, Sultan II. Murad zamanında Baltaoğlu Süleyman Bey tarafından yapılan tazyik üzerine senede dört bin duka vergiyi kabul etmişlerdi.[38]

1455 veya 1459 senesinde Dominik adındaki büyük biraderini öldürüp idareyi eline almış olan Nikola veya Nikürezüs bir taraftan Osmanlılara bağlı görünüyor ve diğer taraftan Lâtinlerle gizlice muhabere ediyor, Lâtin donanmasının yardımından ümitli olarak muayyen vergisini ihmal ediyordu; bundan başka Akdeniz'de faaliyette bulunup Osmanlı sahillerini tahrip eden Katalan korsanları icabında kaçıp MidillVye sığınarak Midilli beyine vurgunlarından pay veriyorlardı. Bunlardan daha mühim olarak Papa tarafından Doğu - Akdeniz adalarını nüfuzu altına almak için gönderilen donanma, Midilli'ye gelip Midilli prensiyle Osmanlılar aleyhine olarak ittifak bile yapmış ve bir kısım Lâtin askerleri adayı muhafaza etmek üzere burada bırakılmıştı.

Midilli Prensi'nin Lâtin askerini kabul etmesi ve Papa ile ittifakı duyulunca Gelibolu sancakbeyi ve donanma kumandanı Hadım İsmail Bey, yüz elli parça gemi ile derhal adaya gönderildi; Papa donanması bunu haber alınca Sakız'a kaçtı, İsmail Bey adaya çıkarak merkezi olan Midilli şehrini kuşattıysa da alamıyarak döndü. Osmanlı donanmasının avdetinde Papa donanması tekrar adaya geldiyse de Lâtinlerin, Türk donanmasından kaçarak kendilerini muhafaza etmediklerinden müteessir olan Midilli şehri ahalisi bunlara yüz vermemişler ve aynı zamanda Türklere karşı muhalefetin vehametini anlayarak Osmanlı

[37] Midilli adasının adı Lesvos (Lesbos) olup bunun merkezi olan Metilen şehrinden dolayı Türkler adaya Midilli demişlerdir

[38] Halkondil (1632 basımı), s. 217.

hükümdarına bir heyet gönderip aflarını istenıişlerdîTTîunun üzerine istekleri kabul edilip eski muahede yenilenmiş ve bu suretle iş tatlıya bağlanmış ve Osmanlı plânı mucibince Midilli işinin halli münasip zamana bırakılmıştı.

Nihayet Osmanlı sahillerinin pek yakınında bulunup korsan yatağı olan ve Aragon korsanlarının Türk sahillerini vurup getirdikleri ganimetlerden hisse alan ve daha açık tâbirle korsanlarla birlikte hareket eden Midilli beyinin hakkından gelinmesi kararlaştırıldı. Bu sırada Sultan Mehmed Edirne^de bulunuyordu; Edirne ye davet ettiği deniz ümerasiyle adanın zaptı hakkında görüştü ve bunun üzerine iki yüz geminin hazırlanmasını emretti.[39]

Her şey tamam olduktan sonra 1462 senesinde büyük küçük iki yüz parça gemi ile Mahmud Paşa denizden ada üzerine yürüdü ve adanın merkezi olan Midilli önüne asker çıkararak şehri kuşattı; âdet olduğu üzere muharebeden evvel şehir ve kalenin teslim edilmesi teklif olundu ve red cevabı alınarak muharebe başladı. Bursa yoluyla hareket eden pâdişâh, adanın karşısındaki Edremit körfezine inmiş ve oradan da Ayvalıksın güneyindeki Ayazmend^e (Altınova) gelmişti. Sultan Mehmed muhasaranın iyice sıkıştığı bir zamanda bir harp gemisiyle adaya geçti ve durumu inceledikten sonra tekrar Ayazmend'e döndü.

Midilli halkı daha fazla dayanamıyacaklarını anlayarak ada prensiyle beraber teslim olmuşlar ve bunu adanın diğer şehir ve kaleleri takip etmiştir (1462).[40] Mahmud Paşa adanın idaresinin tanzimine memur edildi. Ada halkı üç kısma ayrıldı ve bir kısmı yerleştirilmek üzere İstanbul'a sevk olundu.[41]

Adaya Papa'nın amirali tarafından muhafız olarak bırakılmış olan korsan askerleri öldürüldü.[42] Teslim olan Midilli beyukola, ailesi ve

[39] Halkondil, donanma miktarını yirmi beş kadırga ve yüz kadar da top, silâh ve nakliye gemisi olarak göstermektedir (S. 219). Hammer'de altmış kadırga ve yedi gemi kaydı vardır (C. III., s. 73). Ben metinde KritovuloVun yazdığını tercih ettim.

[40] İbn Kemal, Midilli'nin zaptım aynı tarihte yapılmış olan Eflak seferinden sonra gösterir.

[41] Kritovulos fetihten sonra Midilli halkının üçe taksim edilip bir kısmının istanbul'a, gönderilerek bir kısmının da cizye'ye yani baş vergisine bağlanıp adada bırakıldıklarım ve üçüncü kısmının da harp esiri olarak askere taksim edildiğini ve adayı muhafaza için bırakılan Lâtin askerlerinin de öldürüldüklerini yazmaktadn (S. 163).

[42] Âlî, bu hususta şöyle diyor : halkı dört kısma taksim olunup efren-ciyyü'l-asl olup muavenete gelen bekârların boyunları vuruldu ve eshab-ı sanayi ve ehl-i ziraat imaret-i bilâd için takdir-î cizye ve haraçla ibka olundu ve mürailik (buluğa ermemiş çocuk) mertebesinde olup etvar-ı îman cibahmda nümâyan olan ebkâr ve gılraan ârâyiş-i can ü dil-i mücahidan kılındı ve beray-i kisb ve ticaret ol kaleye

maiyyeti ile birlikte İstanbul'a, gönderildi.[43]
Midilli kalesine muhafız olarak ildyüz yeniçeri ile üçyüz azap askeri konuldu.
Midilli zaptından iki sene sonra 1464 senesi Nisanında yani Venediklilerle başlayan muharebenin ilk devrinde Venedik donanması tarafından bir buçuk ay kadar muhasara edilmişti; Bunun üzerine Mora seferinde bulunan Mahmud Paşa'y a mevcud maiyetiyle Gelibolu'ya hareket ederek donanma ile Midilli'ye yetişmesi emrolunmuştu.
Mahmud Paşa yüz on kadar gemi ile Gelibolu'dan hareket etti; Bozcaada'da Türk donanmasını kontrol eden Venedik gemilerinden ikisini yakaladı ise de diğer ikisi kaçarak Türk donanmasının gelmekte olduğu haberini yetiştirdiğinden telâşa düşen Venedik amirali, Türk donanmasının ada önüne gelmesinden sekiz saat evvel oradan kaçtı ve giderken de ada muhasarasında kendisine yardım etmiş olan bazı Rumları alarak Ağrıboz adasına nakletti.[44]

Agrıboz Adasının Alınmam

Bu adanın alındısı tarihte Osmanlılarla Vene dikliler arasındaki muharebe yedi senedenberi devam ediyordu. Osmanlıların Bosna yoluyla ve akıncılar vasıtasiyle Venedik'e karşı yaptıkları taarruz ve Mora'daki muvaffakiyetlerine karşı Venedikliler de denizlerde mukabil hareketlerde bulunuyorlar ve tahribat yapıyorlardı; 1462 ve 1467 senelerinde Mora'ya yaptıkları hücumlar tarde-dilmişti; filhakika Venediklilerin Mora'ya karşı olan ilk taarruzlarında Korenfte bunları mağlûp eden Osmanlı kuvvetleri yarımadayı fena bir duruma düşmekten kurtarmış ve amiral Kanalis tarafından yine Mora'ya yapılan ikinci taaruz da bertaraf edilmişti.

---

gelenlerin murad üzre malları iğtinam kılındıktan sonra reha olundu ve hâkim ve kadı nasbolup. ..". Halkondilde Midilli de müdafaada bulunan korsanların üçyüz kişi olup bunların sür haricinde katledildiklerini yazar (S. 220).

[43] Nikoia Gateluziyo ile beraber onun biraderi Dominik'in oğlu Lucio da istanbuVa nakledilmişse de Nîkola ile yeğeni müslüman olmalarına rağmen kendilerinden şüphelenilerek aynı sene içinde öldürülmüşlerdir.

[44] Hammer, Venediklilerin Mora'ya hücumunu 1463 ve Venedik donanmasının MidillVye taarruzunu da 1464 olarak göstermiş ise de Kritovulos'un kaydına göre bu tarih doğru değildir; çünkü Venedikliler Mora'da 1464'de mağlûp olmuşlar ve aynı sene içinde yetmiş kadar harp gemisi ve üç bin askerle Midilli'yi muhasara etmişlerdir {Kritovulos, s. 178).

Venedik cumhuriyetinin Limni ile tmroz adalarının kendilerine verilmesi şartiyle vaki sulh teklifleri Osmanlılar tarafından red edilince bunlar tekrar taarruza geçerek bu adaları işgal ve 1470'de Enez'i tahrip ile kadı ve hatibi ile beraber iki bin kadar islâm ve rumu alıp Ağrıboz adasına götürmüşlerdi; bunun üzerine Osmanlılar intikam almak için denizde de faaliyete geçtiler.

Venedik muharebesi iki devlete inhisar etmiyerek daha uzun sürüp ihtilât edecek bir şekil almak üzere idi; Orta-Yunanistan ile Mora'nm tekrar bir tehlikeli vaziyete düşmemesi için Venediklilerin11 bu harpte kendilerine üs yaptıkları Ağrıboz (Neg-ropon =s Öba) [45] adasının alınması zarurî idi; çünkü Yunanistan'ın Tesalya ile orta kısmına (Atika, Beotya, Fokida, Lukrida ve Atolya) sahip olan ve daha sonra Mora'yı ele geçiren Osmanlıların Tesalya ile Doğu-Yunanistan'ın bir ok atımı yer kadar yakınında bulunan Ağrıboz adasını elde etmeleri her cihetten lüzumlu idi; aynı zamanda bu ada halkı ve yahut buraya gelen korsan gemileri bazan Atina sahiline geçip vurgunculuk yapıyorlar ve adanın batı sahiline kurdukları köprü ile karşı tarafa geçiyorlar ve icabında köprüyü kaldırarak tehlikeden masun kalıyorlardı; bundan başka Osmanlı ülkelerine taarruz neticesinde aldıkları mal ve esirleri üsleri olan bu adaya getirmekte idiler, nitekim tahrip ettikleri Enerden aldıkları esirlerle yağmaladıkları malları buraya getirmişlerdi.

Venediklilerle devam etmekte olan muharebenin karalardan ziyade denizlerdeki galebeler ile halledilebileceği anlaşılıyordu.

Venedik donanmasının Enez faciası haber alınır alınmaz buna karşı Venediklilere kuvvetli bir darbe vurulması icabetti; fakat Ağrıboz üzerine sefer yapılacağı gizli tutularak Rodos adasına gidileceği işae edilip o tarafa bazı gemiler yollandı; Gelibolu sancakbeyi ve donanma kumandanı Mahmud Paşa1 1470'de donanma ile denizden ve pâdişâh da kara yoluyla Ağrıboz'un zaptı için hareket ettiler.[46] Donanma mevcudu üçyüz kadar olup yüzü kadırga ve yüzü nakliye ve silâh gemisi idi.[47] Mahmud Paşa giderken yolu üzerindeki Şira adasını işgal

[45] Bu sırada Rum Mehmed Paşa'tim yerine îshak Paşa vezir-i âzam olmuştur.

[46] Tacüh-tevarih (C. I., s. 513) Ağrıboz seferini 873 H. (1468 M.) iptidasında yani hicrî Muharrem ayında gösterirse de yanlıştır.

[47] Hammer (C. III., s. 102) Mahmud Paşa'nın yüz kadırga ve ikiyüz kadar diğer gemi ile ve Âl i ise ikiyüz kadar gemi ile (S. 75) ve Tacu't-tevarih de (C. I., s. 513) yüzden fazla gemi ile gittiğini yazmaktadırlar.

etmişti.[48] Venedik amirali Kanalis Türk donanmasının hareketini haber alınca Yunan adaları prensi Lor edan o'nun kumandası altına on kadırga vererek ileri gönderdi ve Türk donanması altmıştan fazla değilse derhal hücum etmesini ve arkadan kendisinin geleceğini şayet o miktardan fazla ise harp etmemesini emretti. Loredano Türk gemilerinin fazlalığını görerek geri döndü, fakat görülmüş olduğundan Türk gemileri tarafından takip edildi ve ancak gece karanlığından istifade ederek kaçabildi.[49] Mahmud Paşa adanın batısında merkezi olan Halkis önüne demirliyerek asker çıkarıp burayı sardı; karadan hareket eden Fatih Sultan Mehmed, Tesalya?dan ve îstefe denilen eski Tep şehrinden geçerek adanın karşısındaki sahile indi ve derhal ada ile kara arasına gemiler üzerinde olmak üzere köprü kurulup sahilden padişah maiyyetİnden adaya asker gönderildiği gibi ada ile kara arasında rabıta da tesis edildi.

Bu sırada Venedik donanması amirali Nikola Kanalis otuz beş. kadırga ve diğer gemilerle Salamin adasında bulunup Girit'ten gelecek yardımcı kuvvetleri bekliyordu. Bir aralık seksen parça gemi ile adanın kara ile en dar yeri arasına kurulan köprüyü parçalamağa teşebbüs ettiyse de köprünün iki tarafına konulan toplarla bu taarruz bertaraf edilmişti.

Türk ordusunun tazyiki karşısında kaledeki Venedik askerlerinin kuvve-i mâneviyeleri kırılmıştı; kumandanları bunlara dinlerinden, mabetlerinden, karıları ve çocuklarından, yağma ve taarruzla düşmanın amansızlığmdan ve esaret hayatından bahis ile kendilerini müdafaaya tahrik ediyordu.

Muhasara esnasında kaleye dört hücum yapıldığı halde bir netice hasıl olmayarak pek çok telefatı mûcib olmuştu, hattâ ilk üç hücumda yirmi bin kişi telef olmuş ve otuz kadırga batmıştı. Osmanlı hükümdarı birtakım vaidlerle kalenin topçu kumandanı Tomaso'yu elde ettiyse de mesele duyuldu ve Torna s o, kale kumandanı Pol Erico tarafından boğduruldu. Dördüncü hücumda ise onbeş bin şehit verildi.

Ada ile kara arasındaki köprüyü parçalamağa muvaffak olamayan Kanalis, geri çekilerek Osmanlı gemilerinin arka tarafına ve açığa demirlemişti; hâlâ imdat bekliyordu; Venedik amirali yeni bir tabiye

[48] Bu işgal muvakkat olup Şîra'nmkati zaptı 1537'de Barbbros Hayred-cliıi Paşa eliyle olıuuştm.
[49] A, 7'onm.s. Hafkandil zeyli, s. 243"den hulâsa.

ile Osmanlıların kaleye yapacakları hücumu bekledi; bu hücum sırasında o da gemilere taarruza geçerek kara kuvvetlerini geriden vuracaktı; Amiralin maksadı casuslar vasıtasiyle haber alındı ve derhal hileye müracaat edilerek kaleye hücum günü orduda ilân olundu. Bunu mütaakıp esirlerden biri göz yumulmak suretiyle sahilden kaçarak düşmana iltica etti; donanma amirali bu adamı sorguya çekerek kaleye hücum gününü öğrendi ve ona göre hazırlığa başladı; halbuki Osmanlı kuvvetleri ilân edilen hücum gününden evvel çok sert ve ani bir taarruzla beşinci hücumda kaleyi teslim aldılar.

Ağrıboz'un merkezi olan Halkis kalesinin muhasarası onyedi gün sürmüş ve 1470 senesi Temmuzunun onikinci gününde (875 Muharrem) öğleden sonra kale alınmış ve bunu mütaakıp Halkis'in karşısındaki Kızılhisar Burgusu denilen hisar ile diğer yerler ve tekmil ada elde edilmiştir. Ağrıboz adası iki buçuk asırdan fazla (264 sene) Venediklilerin ellerinde bulunmuştur.

Adanın zaptından sonra Venediklilere yardımcı donanma geldiyse de bunlar kalenin üzerindeki Türk bayrağını görüp müteessir olarak geri dönmüşlerdir. [50]

Ağrıboz adasının Türkler tarafından zaptı Avrupa'da büyük hayret ve teessür uyandırmıştır. Bu tarihlerde Venediklilerle aralarındaki siyasî rekabet pek büyük olan Napoli kiralı Ferdi-nand, pek samimî muhaberatta bulunduğu Osmanlı hükümdarı tarafından Ağrıboz adasının Venediklilerden alındığı kendisine bildirildiği zaman pek müteessir olmuş ve Sultan Mehmed'e gönderdiği 4 Eylül 1470 tarihli cevabî nâmesinde Venediklilerin yanında Türklerle harp edeceğini bildirmiş ve filvaki Osmanlılara karşı açılan Haçlı Seferine iştirak etmiştir.

Bozca - Sisam Ve Yunan Adaları

Bozcaada'nın Îman

Kitabımızın birinci cildinde görüldüğü üzere Çanakkale boğazının pek yakınında ve güneye doğru Anadolu sahili karşısında bulunan Bozcaada (Te-nedos) Bizanslılar zamanında mâmurdu; burasının

[50] Halkondil zeyli, s. 243-248.

imparator tarafından evvelâ Cenevizlilere ve sonra da Venediklilere satılması bu iki rakip cumhuriyet arasında muharebeye sebep olmuş, nihayet iki taraf arasındaki anlaşma neticesinde adadaki kale tamamiyle yıkılmış ve bu suretle mamur olan ada halkı dağılarak burası levend ve korsanlara yatak olmuştu.

Fatih Sultan Mehmed'in son zamanlarında, boğazın medhalinde bulunan bu adanın ehemmiyeti gözönüne alınarak tahkimi münasip görülüp bir kale yapılması emrohınmuştur. Bundan başka adaya gelip yerleşmek istiyenlerin tekâlif-i divaniyye denilen vergilerden muaf olarak adada oturabilecekleri ilân edilmiş olduğundan bu sayede ve az zamanda ada şenlenmiştir.

Sisam Adası, Îmarı

İstanbul fethini mütaakıp aynı Sisam adası nın senede yani 1453'de elde edilmişti; fakat ada halkı korsanların mütemadi surette tecavüzlerinden dolayı adayı terk ettiklerinden ada âdeta boşalacak hale gelmişti; Fatih Sultan Mehmed burasının da imarını ve arzu edenlerin adaya yerleşmelerini emfeyledi ise de ısTcanlşTagır gitti [51] ve burası Bozcaada gibi donanma merkezi olan Gelibolu'ya, yakın olmadığından tamamiyle emniyet husule gelmedi. Sisam adası Türk donanmasının hâkim bir duruma gelmesi üzerine imar edilmiştir; burası 957 H. (1550 M.) senesinde malikâne olarak Kılıç Ali Paşa'ya verilmiş ve o da gerek adalar denizi sahillerinden ve gerek diğer adalardan buraya epi ahali celb eylemiş ve daha sonra Sisam, kaptanpaşahğa tâbi adalardan olmuştu.

Yunan Adalarının Alınması

Fatih Sultan Mehmed'in son zamanlarında Güney - italya'ya yapılan çıkarmadan evvel Yunan denizinde bulunup Epir despotu Leonardo Tocco isminde biri tarafından idare edilen ve Osmanlılara muayyen bir vergi veren Zanta, Kefalonya ve Ayamavra (Santa Marya)

[51] Fatih Sultan Mehmed Karesi sancakbeğiıe Sisam adasının zaptını emredip oda gemilerle gidip adayı aldı, buranın îman için avarız-ı divaniyeden kurtulmak isteyenler Sisam adasına gelsin diye îlân edildi. Bu suretle Anadolu ve Rumeli'den gelen Türkler buraya yerleşti (Behiştî, s. 134).

adalarım zapt etmişlerdir. Şöyle ki Leonardo, Osmanlı-Venedik harbinde Venedikliler safında bulunmuş ve sonra Osmanlıların aleyhdarı olan Napoli kiralı Ferdinand'a çatmıştı. 1479 senesinde Gedik Ahmed Paşa kumandasında olup Güney-îtalya'nın işgaline başlamak üzere sevkedilen donanma, Türk istilâ yolu üzerinde bulunan ve kendilerine muhasım vaziyet almış olan bu adaları işgal etmişlerdir.[52]

1498 seneğinde ve II. Bayezid zamanında Osmanlı-Venedik muharebesinde Kefalonya adası, burasının eski sahibi olan Leonardo'nun kardeşi Antonyo tarafından zaptedildi ise de Venedikliler buraya dört kadırga gönderip adayı Antonyo'dan alarak muahede mucibince Osmanlılara terk etmişlerdir. Antonyo Venediklilerle yaptığı müsademede maktul düşmüştür.[53] 1499 senesinde tekrar başlayan Venedik harbinde Ayamavra ile Kefalonya adasını Venedikliler zaptetmişler ve 1502 muahedesi mûcibince Ayamavra'yı Osmanlılara geri vermişlerse de Kefalonya adasını muhafaza etmişlerdir.

Papanın Doğu - Akdeniz'de Nüfuz Tesisi

Adalardaki Osmanlı Nüfuzu

Osmanlı devleti Ege sahillerini aldıktan sonra yalnız sahildeki Foça tuz madenleri Cenevizlilerin ellerinde kalmıştı; bu sahillere yakın olan İmroz, Sema-direk, Limni, Midilli, Sakız, Sisam ve Taşoz gibi belli-başlı adalar Cenevizlilere tâbi ailelerin ellerinde idi; Muğla vilâyetinin batısındaki îstanköy ve diğer bazı adalarla aynı vilâyetin güney sahilindeki Bodrum kasaba ve limanı da Rodos şövalyeleri'ne aitti.

Türk korsanları ara sıra bazı adalara taarruz ediyorlar ve sahilleri düşman yağmasından muhafaza ediyorlarsa da bu kâfi değildi; Osmanlı donanması henüz Akdeniz'de üstünlüğü elde edecek durumda olmayıp buna mukabil Venedik, Ceneviz, Napoli ve Papa donanmalariyle adaların donanmaları hem adet ve hem denizcilik

[52] Kefalonya adası Bizans imparatoru tarafından Venediklilere verilmişti. Leonardo Tocco (Toko), adanın işgali üzerine Napoli'ye kaçıp orada evinin enkazı altında kalarak ölmüştür. Leonardo, Sırp despotu Lazar'm kıziyle evlenmiş; ve Kıırlo adımla bir oğlu olmuştur.

[53] lîammer tarihi (Ala Bey tercümesi), c. IV.s s. 44. 3

cihetiyle ileri durumda idiler; bundan dolayı XV. asır ortalarına kadar Osmanlı devleti hem sahillerini muhafaza etmek ve hem de Türk ticaret gemileriyle limanlarını emniyet altında tutmak için bu adaların senyörleriyle bir anlaşma yapmıştı. Zaten bu adalar Osmanlıların yüksek hâkimiyetini kabul ile her sene muayyen verdilerini veriyorlardı; bundan başka yukarıda bahsettiğimiz anlaşmaya göre Türk sahilleri bunların taahhütleri mucibince muhafaza altında bulunuyordu; meselâ Midilli Cenevizlileri, Adalar Denizi ile Edremit limanım ve o havaliyi muhafaza altında tutmayı taahhüt etmişler ve bu taraflarda husule gelecek zarardan dolayı doğacak mesuliyeti kabul etmişlerdi.

İstanbul fethi ve KonstantirCin ölümü gibi ümit edilmeyen büyük bir hâdise adalar halkı tarafından duyulunca buralarda müthiş bir panik başgöstermiş, Taşoz, İmroz, Limni ve Midilli adaları halkından mühim bir kısmı hicret etmişler ve mütebakisi de verilen teminat üzerine yerlerinde kalmışlardı.

Bu tarihten az sonra yani 859 H. (1455 M.) de Rodos şövalyeleri ve diğer adalar halkiyle olduğu gibi Anadolu sahil şehirleriyle mütekabil şekilde [54] ticarî münasebette bulunmayı arzu ederek Osmanlı hükümetine müracaat etmişlerse de hükümet, o adalar halkının kendisine vergi verir olduklarını ve kendilerinin de vergi vermelerini karşılık olarak teklif etmiş olduğundan uyuşulama-mıştı; çünkü şövalyeler kendilerinin manen Papa'ya tâbi olup hiçbir devlete vergi vermediklerini ve ancak hediye gönderebileceklerini cevaben bildirmişlerdi.

Bu red cevabı üzerine Osmanlı hükümeti Rodos şövalyelerini de vergiye bağlamak için Menteşe sahillerindeki donanmanın faaliyete geçmesi için emir verdiği gibi Gelibolu'da hazırlanan büyük ve küçük ikiyüze yakın donanmayı da Gelibolu sancakbeyi ve donanma amirali Hamza Bey kumandasiyle o tarafa sevketmişti (1455).

Donanma, fırtınalar yüzünden bazı adaları vurmaktan başka bir iş göremediyse de Osmanlı nüfuzu altındaki adalar halkına bir gözdağı vermişti; Hamza Bey bir başarı gösteremediğinden dolayı azlolunarak yerine H a s Yunus Bey Gelibolu sancakbeyi ve donanma amirali

[54] Rodos gemilerinin Anadolu cahilleriyle ticaret yapmalarına mukabil Türkler de Rodos adası ve şövalyelere tâbi diğer adalarla ticaret yapacaklardı.

olmuştu; bu zat aynı sene sonlarında Cenevizlerin elindeki Foça'yı almış ve Ege sahillerini Frenklerden tamamiyle temizlemişti.

Osmanlılara Karşı Papa Donanmasının Faaliyeti

Osmanlıların bu Akdeniz harekâtı, Türkler aleyhine Haçlı ordusu toplamak için çalışan Papa'nın dikkatini çekmiş ve Türklerin Rodos şövalyelerini tehdid eyliyerek onları vergiye bağlamak istemeleri ve diğer adaların da vergiden kurtarılması fikri Papa'nın Ege Denizine donanma göndermesine bir vesile teşkil etmiştir.

Bunun üzerine Papa Kalikst otuz harp ve iki büyük yük gemisi teçhiz edip bu donanmaya kırk kadar Katalanlı korsan gemisi de iltihak ederek [55] Kardinal Lui İskarampa kumandasiyle [56] Ege Denizine sevkedilmişti. Papa donanması 1457 senesi ilk baharında İtalya sahillerinden hareket ile evvelâ Rodos'a, ve sonra Sakız'a gelip oradan da Midilli'ye ve daha sonra Osmanlıların yeni zaptetmiş oldukları Limni adası önüne demirlemişti; Limni adası hiçtir mukavemet göstermedi; muhafız kumandanı sabık Kaptan Hamza Bey, ikiyüz kadar muhafız yeniçeri ile birlikte teslim oldu. Lui Iskarampa, Limni adasına kendi tarafından asker koyduktan sonra Taşoz adasına gitti ve orası bir müddet karşı koyduysa da fayda vermedi; altmış kadar muhafız Türk askeri öldürüldü, bunun üzerine adanın diğer kaleleri de teslim oldular; bundan sonra Papa donanması kumandanı imroz adasını almak istediyse de buranın muhafızı olan müverrih Kritovulos'un rica yollu mukavemeti ve gönderdiği hediyeler üzerine İmroz işgalden kurtuldu, işte bu suretle Kardinal Iskarampa, Limni, Semadirek ve Taşoz adalarını işgal edip içine muhafız koyduktan sonra Türklerden aldığı esirlerle beraber Rodos^a döndü ve Rodos'tan ayrılıp italya'ya giderken yerine Rodos şövalyeleri reisini vekil bıraktı (1457).

Papa amiralinin avdetinden sonra Türk donanması Akdeniz'e çıkarak işgal edilen adalardan evvelâ Limni ve daha sonra diğer ikisi geri alındı

[55] Kritovulos, yalnız Papa gemilerinden bahsediyor; Hammcr ise (C. III., s. 33) Papa'nın kendi masrafiyle onsekiz kadırga gönderip buna kırk Katalan gemisinin iltihak ettiğini yazmaktadır.

[56] Kritovulos, Papa donanmasının Fatih'in cülusunun yedinci senesinde Papa V. Nikola tarafından yeğeni olan Lodivikos kumandasiyle gönderildiğini yazıyorsa da yanlıştır; çünkü bu tarihte yani 861 H. (1457 M.) de papalıkta III. Kalikst bulunup Papa Nikola bundan iki sene evvel ölmüştür.

ve muhafızları öldürüldü.

DÖRDÜNCÜ BOLUM

GÜNEY-KARADENİZ BÖLGESİ AMASRA CANDAR BEYLİĞİ VE TRABZON'UN İŞGALLERİ

Osmanlılar, Doğu-Anadolu ile Güney-Anadolu müstesna olmak üzere hemen diğer Anadolu şehirlerini ve mühim bir ticaret şehri olan İstanbul'u ele geçirdikten sonra bu kıta ile alâkası olup siyaseten ve iktisaden pek lüzumlu olan Güney-Karadeniz mıntıkasını da elde etmek istiyorlardı; bu tarihte Anadolu'nun kuzeyinde yani Karadeniz'in güneyinde batıdan doğuya doğru Osmanlılara ait sahilleri mütaakıp Cenevizlilere tâbi Amasra (Amasteri) meşhur ticaret şehriyle Candaroğulları memleketi ve bu arada mühim olan Sinop limanı ve daha sonra Osmanlıların Samsun şehri ve limanı ile sahilleri ve ondan sonra da Trabzon-Rum imparatorluğu arazisi bulunuyordu.
Osmanlı hükümdarı Fatih Sultan Mehmed, Güney-Karadeniz istilâsına ait olan bu seferin hazırlığını yaptıktan sonra tatbiki için şaşırtıcı bir plân tertip etti; çünkü aşağıda görüleceği üzere plân mucibince üç sefer birbiri ardından bir mevsimde yapılacaktı; maksadını açıklamış olsa plânın tatbikine imkân yoktu; bundan dolayı bu sayede bir okla üç kuşu birden vurmağa muvaffak oldu.

Amasra'nın Zaptı [57]

Karadeniz'in güney kıyısında İstanbul ile Sinop arasında ve küçük bir yarımada üzerinde bulunan Amasra, Ceneviz cumhuriyetine ait olup antrepoları havi mühim bir ticaret şehri idi.[58] Amasra'da Cenevizlilerin idaresindeki şehir ve kaleden başka birkaç da köy vardı. Burası her sene Osmanlı hazinesine bir miktar vergi verir, fakat gemileri

[57] Amasra, Zonguldak vilâyetine tâbi Bartın kasabası yakınında olup şimdi bucak mezkezidir; eski adı Amastris idi.
[58] Fatih Sultan Mehmed, İstanbul fethinden sonra Amasra'ya memurlar göndererek bura halkının kısm-ı âzamini, ilim, fen, sanat ve ticaret adamlarını îmar etmek istediği îstanbuVa. naklettirmişti (Kritovulos, s. 128).

vasitasiyle etrafı rahatsız ederdi.[59] Osmanlı devleti istanbul fethine kadar ve hattâ daha sonra bile Cenevizlilerle iyi geçinip onlara karşı daha müsait bir ticaret muahedesi tatbik ediyordu. Cenevizliler, Bizanslılar zamanında olduğu gibi [60] fetihten sonra da Galata taraflarını malikâneleri tarzında tasarruf etmek istemişler ve buranın kendilerinde kalmasında ısrar etmişlerse de padişah orasının kendi mülkü olduğunu ve Galatd'yı cebren değil ora halkının hüsn-i rızasiyle işgal eylediğini söyliyerek İstanbul fethi senesinde Galata halkına verilen fermandan başka hiçbir müsaade vermemiş ve yapılan teklifleri red etmiş, bundan dolayı Ceneviz cumhuriyeti de Osmanlılara muhasım vaziyet almıştı.[61]

Ceneviz işini tasfiye etmek isteyen Osmanlı hükümdarı, yüz elli parça gemi ile vezir-i âzam Mahmud Paşa'yı denizden Amasra üzerine yolladığı gibi kendisi de karadan Akyazı ve Hı-zırelVnden geçerek Bolu'ya geldi; Candar devleti hükümdarı İsmail Bey, padişahın bir ordu ile Bolu'ya. gelmiş olduğunu duyunca Kastamano'dan Sinob'a çekilmiş ve seferin kendi üzerine olmadığını anlayınca müsterih olarak hediyeler takdim etmiştir.

Amasra üzerine gidilirken deve ve diğer yük hayvanlariyle top dökmek için çok miktarda tunç gotürüldüyse de 4 buna hacet kalmamıştı; çünkü Amasra beyine teslim olması için yapılan ilk teklif kabul olunduğundan kale harpsiz olarak alındı ve burası Bolu sancağına bağlanıp kalesine muhafız asker ve sair mühimmat kondu.

Amasra halkından bir kısmiyle buradaki Ceneviz beyi, evlâd ve maiyyeti ve sair muteber adamları İstanbul'a sevkedildiler. Amasra'nın muhafazası için Kastamonu ile Safranbolu arasındaki Eflani kalesi muhafızları -ki Candar beyliği ile Osmanlı hududu burası idi - Amasra'ya naklolundular (864 H. = 1460 M.).

---

[59] Tarih-i Ebû'l-feth, s. 96.

[60] Bizans imparatoru I. Andronik Paleolog 1303 senesi Mayısında pek mühim bir ticaret mahalli olan Galata mn hudutlarım tahdit ederek bir ahidnâme île Cenevizlilere terketmişti. Ceneviz cumhuriyeti 14 Şubat 1317 tarihli bir kararla buraya tâyin olunan Podesta'lar Ceneve'den ayrılmadan önce meclis huzurunda imparatorla akdolunan muahedeye riayet edeceklerine dair yemin ederlerdi. Galatamn kara tarafındaki suru, 1316'da Moıtanus de Marinis'in podestalığı zamanında yapılmıştır (La Colonia Genovese di Pera, Prof. Behçet Gücer tercümesi, yaprak 19, 20 — Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi).

[61] Halkondil zeyli (1632 tabı), s. 198.

Candar Oğulları Beyliğinin Alınması

Amasra'nın savaşsız alınmasından sonra Burscfya dönen Fatih Sultan Mehmed, Trabzon üzerine sefer yapacağından bahis ile Candar oğlu îsmail Bey'e bir nâme göndermiş ve bun da Sinob'a gelecek donanmasının bedeli mukabilinde tamir ve sair ihtiyaçlarını temin eylemesini ve bu hususa ait masrafların muahede mucibince Candar hükümetinin Bakırküresi hasılatından Osmanlılara vermekte oldukları paradan tesviye edilmesini ve bundan başka Bakırküresi varidatından olarak para hazırlanmasını bildirerek yapılacak seferin Trabzon üzerine olduğunu da ilâve ile ismail Bey'i iğfal eylemiştir.

îsmail Bey 847 H. (1443 M.) de babası İbrahim Bey'in yerine hükümdar olduğu zaman küçük kardeşi Kızıl Ahmed Bey, bundan müteessir olarak Osmanlıların yanına kaçmış ve Candar beyliğine hükümdar olmak için onların yardımını istemekte bulunmuş ise de kendisinin bu arzusu derhal kabul olunmayarak Bolu sancağı dirlik verilmek suretiyle tatmin edilmişti; Kızıl Ahmed Bey'i vezir-i âzam Mahmud Paşa himaye ediyordu; Kızıl Ahmed bu, 865 H. (1461 M.) seferinde ordu ile beraber bulunmuştur.

Bursa'dan kalkarak Ankara'ya gelen Fatih Sultan Mehmed bir miktar yardımcı kuvvetle yanına celbettiği ismail Bey'in oğlu Hasan Bey'i [62] tevkif ile Sinob'un kendisine terkini istediği gibi Osmanlı devletine tâbi olmak üzere senevi elli bin duka vergi vermek şartiyle Kızıl Ahmed Bey'i Kastamonu beyliğine tâyin edip derhal Mahmud Paşa ile birlikte gönderdi; İsmail Bey bunu duyunca Sinob müstahkem şehrine çekildi ve oradan vaziyetin ne olacağını bekledi. Kızıl Ahmed Bey, Mahmud Paşa ile Kastamonu'ya, gelince halk tarafından kabul edilip Candar beyi oldu.

Fatih Sultan Mehmed Kastamonu'ya geldi ve Sinop üzerine hareket etmeden evvel vezir-i âzam Mahmud Paşa'yı ileri şevketti. Mahmud Paşa, ismail Bey'e mektup yazarak [63] pâdişâhın katî azim ve kararını

---

[62] Fatih'in bu seferinde Karaman oğlu Kasım Bey bir miktar kuvvetle gelerek Ankara'da, orduya iltihak etti (tbn Kemal, s. 191).

[63] Tarih-i EbûH-feth müellifi Dursun Bey, bu seferde divan kâtibi olarak bulunmuş ve Mahmud Paşa'nm emriyle İsmail Bey'e gönderilmiş olan mektubu kendisi kaleme almıştır. Dursun Bey bu seferin tarihini 865 senesi baharı olarak gösteriyor ki 1461 yılma tesadüf eder. Dukas ta (Bon tab'ı, s. 342) aynı tarihi

ve beyhude yere kan dökülmesine meydan verilmemesini bildirdi. Neticenin kendisine müsait olmadığını takdir eden ismail Bey, teminat alarak kaleden çıkıp Mahmud Paşa ile görüştü ve hakkında hürmet ve riayet gösterildi ve Sinop da bu suretle 865 H. (1461 M.) senesinde (takriben Şaban ve Mayıs'da) sulhen alındı.[64] İsmail Bey, Fatih Sultan Mehmed'le görüşmüş, Osmanlı padişahı, bu âlim ve fazıl zata hürmetle muamele etmiştir.

İsmail Bey'e evvelâ Bursa Yenişehirli ve İnegöl Yarhisar taraflarım ve oğlu Hasan Bey'e Bolu sancağı ve daha sonra da Rumeli'de Filibe sancağı dirlik olarak verildi ve vefatına kadar burada oturdu; kendisi yüksek âlim ve mütefekkir olduğundan bunun zamanında Kastamonu, Anadolu'nun, mühim ilim şehirlerinden biri olmuştu.

Kızıl Ahmed Bey, yıllarca elde etmeğe çalıştığı Kastamonu beyliğinde pek az kaldı. 1461'de yani tâyininden pek az sonra kendisine Mora sancakbeyliği verildi ise de gitmeyip Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın yanma kaçtı ve bu suretle Candar beyliği sona erip Kastamonu^ sancak olarak idare edildi ve bir lık Cem Sultan, sancakbeyi olarak burada bulundu.

Trabzon İmparatorluğu Nun Alınması

İmparatorluğun Kurulusu

1203 senesinde İstanbul'un Latinler (Dördüncü Haçlı kuvvetleri) tarafından zaptedilerek bir Lâtin İmparatorluğu kurulduğu sırada imparator ailesiyle Rumların diğer ileri gelen büyük ailelerinden bir kısmı da kaçmışlardı. Bunlardan imparator hanedanı (imparator III. Aleksi'nin damadı Laskaris tarafından) İznik (Nicee) şehrini kendilerine merkez yaparak 1206'da iznik - Rum imparatorluğunu kurmuş ve yine İstanbul'dan kaçmış olan Komnen ailesi de Trabzon'a, giderek orada

---

gösterir. Şair Acem Hâmidî bunu
tarihiyle göstermektedir. îsnıail Bey*in validesinin 865 C. tarihli vakfiyesinde de o tarihte ismail Bey hükümdar bulunmaktadır.

[64] XV. asır ortalarında Sinop, Karadeniz'in en müstahkem kalelerinden biri olup rivayete göre dört yüz topu vardı; kalede on bin muhafız ve iki bin topçu bulunuyordu; Sinop limanındaki gemiler içinde o tarihte Napoli ve Aragon kıralbğınm gemileriyle Venedik gemilerinden sonra dokuz yüz tonluk en büyük gemi, Candar oğullarına aitti; Osmanlılar da henüz bu büyüklükte gemi yoktu ve îsmail Bey'e ait olan bu gemi Osmanlı denizciliğinde benzeri yapılmak suretiyle bir numune olmuştu (Halkondii, s. 206 ve ondan naklen Ham-mer, c. III., s. 59).

başka bir imparatorluk vücuda getirmişlerdi.
Trabzon İmparatorluğumu kuran Aleksi Komnen olup bunu 1204 senesinde tesis etmişti.[65]

İmparatorluğun Son Durumu

Fatih Sultan Mehmed Candar beyliğini elde ettikten sonra Trabzon üzerine yürüdüğü sırada Trabzon İmparatorluğunda David Komnen vardı. Bu, 1458 senesinde biraderi IV. Yuannis'in yerine imparator olmuştu. Bu imparatorluğun kurulduğu sırada ellerindeki yerler Karadeniz Ereğlisi'nden Botum9a kadar devam ederken bu son senelerinde hudut Giresun'la Batum arasına inhisar etmişti ve güney hudutları da Bayburt ile Gümüşhane''nin kuzeyinden geçip dağ silsilesiyle tahdit ediliyordu.
Trabzon imparatorluğu üzerine II. Murad zamanında yapılan donanma taarruzu fırtına yüzünden akim kalmıştı. 1456 senesinde Amasya valisi Şehzade Bayezid'in lalası Hızır Bey'in ansızın Trabzon üzerine yaptığı akın üzerine imparator Yuannis bu halden padişaha şikâyet ederek senevi üç bin altun vergiye bağlanmış idi; imparator, icabında kendisine yardımcı olmak ümidiyle kızı Katerina'yı (Despina)

[65] 1203 senesinde Aleksi Komnen tarafından kurulmuş olan Trabzon İmparatorlu ğu*nsi>karşı bir aralık İznik İmparatoru Teodor Laskaris tarafından mâni olunmak istenilmiş ve bu hususu Önlemek için İznik imparatoru 1205 veya 1206 senesinde Anadolu Selçuk hükümdarı I. Gıyasüdin Keyhusrev'le ittifak yapmış ve bunun üzerine Selçuklular da Trabzon'u muhasara etmişlerse de muvaffak olamamışlardır. Hududu JBatum'dan Kerempe burnuna kadar devam eden Trabzon İmparatorluğu 1214'de Sinob'un I. îzzeddin Keykâvüs tarafından zaptı üzerine kısalarak Yeşilırmak ve Terme çayları mansabma kadar küçülmüştür. Trabzon İmparatorları Selçuklulara vergi vermişlerdir. Sinob'un zaptı üzerine imparator her yıl on bin altın, beşyüz at, iki bin öküz on hin koyun ve elli bin yük mütenevvi hediye vermeği kabul etmişti. 1221 senesinde Selçuk ordusunun Trabzon'u ikinci defa muhasarasında husule gelen muvaffaki-yetsizlikten dolayı imparator bir aralık vergiyi kesmiş ise de sonradan senede ikiyüz mızrak ve icabında bin kadar asker vermeği kabul etmişti; nitekim 124-3 Temmuz başlarında Moğollarla yapılan Kösedağ muharebesinde Anadolu Selçuk ordusunda Trabzon yardımcı kuvvetleri de bulunmuştu.
Anadolu, Moğolların nüfuzu altına girince Trabzon İmparatorluğu bu defa Moğollar a vergi verdi, Moğol nüfuzunun kırılması ve Türkmenlerin beylik kurmak için faaliyet göstermeleri neticesinde ve II. Yuaniis devrinde (1280-1297) Türkmenler madeulerjyle meşhur llaiihya kısımlarını istilâ ellikleri gibi Ceneviz-Iilerle Venedikliler de imparatorluk üzerinde iktisadi nüfuz vücuda getirmişlerdi. 1332 senesinde Türkmen beyi Bayram Bey imparatorluğu tehdid ediyordu; 1346'da Ünye, Türkmenlere geçti. Trabzon imparatoru III. Aleksi (1349 - 1390) kız kardeşi prenses Marya'yı Akkoyunlu Türkmenleri reisi Fahreddin Kutlu Bey'e verdiği gibi kendi dört kızını da Türkmen beylerine verdiyse de imparatorluğun sukutunu Önleyemedi ve bu suretle batıdan
Giresun'a kadar olan yerler Türkmenlerin ellerine geçti; bu Türkmen beylerinin ellerindeki yerleri alan Osmanlılar Trabzon hududuna kadar gelmişlerdi. II. Murad zamanında hem kara ve hem denizden Trabzon üzerine kuvvet sevk edildi ise de Osmanlı donanması müthiş fırtınaya tutularak geri dönmüştü; 1456 senesinde Amasya valisi Hızır Bey'in karadan ve donanmanın denizden tazyiki üzerine Trabzon imparatoru vergiyi kabul etmişti.

Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey'e vermişti.

İmparator David'in Osmanlılar Aleyhindeki Faaliyeti

Dört yaşında bir erkek çocuk bırakarak 1458 Yuannis'in yerine geçen kardeşi David Komnen, Osmanlılara verilmekte olan vergiyi kestiği gibi evvelce verilenleri de Uzun Hasan Bey vasıtasiyle geri istemişti; Trabzon imparatoruna kendi haracgüzarı göziyle bakan Hasan Bey bu imparatorluğun Osmanlıların nüfuzu altına girmesini istemiyordu; [66]

Hasan Bey bundan dolayı 1460 senesinde yeğeni Murad Bey başkanhğiyle IstanbuVa bir heyet gönderip bu vergi meselesini görüşmek istemişse de Sultan Mehmed gelen heyeti :

Haydi siz gidiniz ben kendim gelir borcumu Öderim'''' cevabiyle geri göndermişti.

Doğu - Anadolu'da o tarihte oldukça kuvvetli bir devlet kuran Uzun Hasan Bey'in sıhriyet dolayısiyle Trabzon İmparatorluğunu himaye etmesi ve İmparator David'in Papa'ya başvurup yardım istemesi ve Avrupa prenslerinden ve bilhassa Fransa kiralı VII. Şarl'dan meded umması ve hususiyle Uzun Hasan Bey'in bu işte rol oynamak istemesi Fatih Sultan Mehmed'in bu imparatorluk hakkındaki düşüncesini tahrik etti. Bizans Im-paratorluğu'nu ortadan kaldırıp Mora'yı işgal ile oradaki Rum hâkimiyetine son vermiş olan Osmanlı hükümdarı, Lâtinleri kendi aleyhine tahrik etmek isteyen bu imparatorluğu da ortadan kaldırmağa karar verdi.

Trabzon Üzerine Hareket

Hiçbir nefer telef vermeden ve bir ok ve tüfenk atmadan Amasra ile Kastamonu ve Sinob'u alan Osmanlı ordusu, kara yoluyla Trabzon üzerine yurülîugu gibi büyük ve küçük adedi üçyüze baliğ olan donanma da Gelibolu sancakbeyi Kâzım ve denizcilikte tecrübesi

[66] Osmanlılara karşı bir Haçlı Seferi hazırlamak isteyen Papa II. Piüs'ün İ458'de elçilikle Gürcistan'a yolladığı Lodoviko'un gayretiyle Uzun Hasan Gürcistan ve Trabzon ile ittifak etmişti. Bu ittifaktan bir sene sonra İstanbul'a bir heyet göndererek Trabzon'dan alınmakta olan harac'ın alınmamasını Fatih Trabzon üzerine yürürken Hasan Bey'e ait Koyulhisar'ı almış; Hasan Bey müttefiklerine yardım şöyle dursun muharebeye cesaret edemeyerek Erzincan'dan geri dönmüştür.

bulunan Yakup Bey'ler kumandalarında olarak Si/106'dan Trabzon üzerine harekat etmişti; fakat padişah Trabzon üzerine gidildiği zehabını vermemek için sahil yolunu bırakarak Sivas üzerinden gitti; ordunun öncüsü olan Anadolu beylerbeğisi Gedik Ahmed Paşa, Akkoyunlu devletine ait Koyulhisar (Koyunluhisar) önüne gelip üç gün sürmeden burayı, kumandanı olan Yar Ali Bey'den aldı [67] ve kendisine karşı koymak isteyen Uzun Hasan'm amcazaclesi Hurşid Bey kumandasındaki orduyu bozunca Uzun Hasan Bey'i telâş aldı.[68] Hattâ Sultan Mehmed, bu yürüyüşü Hasan Bey üzerine bile çevirmek istiyor gibi hareket ederek Akkoyunlu hükümdarına bir göz dağı verdi.

Trabzon Seferıne Mâni Olmak İçin Uzun Hasan Tarafından Heyet

Osmanlı ordusu Erzincan taraflarında Yassı çemen yaylasına geldiği sırada Çemişkezek Kürd gelen beyi Şeyh Hüseyin'in riyasetindeki bir heyetle Hasan Bey'in validesi Sara Hatun da gelmiş ve suretie taraf arası bulunmuştu.[69] Gelen heyetten yalnız bir tanesi geri gönderilerek diğerleri ve bu arada padişahın valide diye hitap ettiği Sara Hatun misafir sıfatiyle rehin olarak orduda ahkonuldu ve Hasan Bey'e nâme yazılarak seferden avdette validesiyle diğer adamlarının iade edileceği bildirildi [70] Ordu Bayburftan kuzeye dönerek Trabzon üzerine yöneldi. Trabzon imparatorunun bir tarafa kaçmaması için kendisinden evvel Mahmud Paşa ileri gönderildi. Pâdişâh asıl ordu ile kazmacılar, baltacılar ve kaldırımcılar vasıtasiyle sarp ve ormanlık yerleri açtıra açtıra müşkülâtla ilerliyordu. Hattâ Sultan Mehmed bazan yaya yürümek ve yamaçlara tırmanmak zorunda

[67] Koyulhisar daha evvel Hüseyin Bey adında bir beye aitti. Uzun Hasan hey bunu esir ederek burasını almış Yar Ali Bey'e vermişti (İbn Kemal, s. 198). Bu, Var Ali Bey, Erzincan hâkimi meşhur Tahirteft'in torunu idi. Bir aralık Karakoyunluları memleketlerinden kovmuş olan Erzincanlılar tarafından Akkoyunlulara tâbi olmak şartiyle Erzincan Beyi olmuştu. Trabzon seferi esnasında Koyulhisar Beyi idi (Camiü'd'düveVdejı).

[68] Koyulhisar'ı Gedik Ahmed Paşa almadan evvel burasının zaptına Rum [Sivas] beylerbeği Hamza Paşa memur edilmiş ise de muvaffak ola-miyarak Uzun Hasan kuvvetleri tarafından mağlûp edilmişti; bunun üzerine Gedik Ahmed Paşa, Hamza Bey'e yardım etmek üzere sevkedilmişli.

[69] Sefaret heyetinin gelişinden sonra iki taraf arasında görüşülmüştür. Kararlaştırılan şartlar mucibince Uzun Hasan gerek Osmanlı memleketlerine ve gerek Osmanlıların himayesi altındaki yerlere taarruz etmiyecek ve her suretle ne olursa olsun Trabzon imparatorluğu işlerine karışmayacak ve ona müzaherette bulunmıyacaktı (Halkondil, s. 208).

[70] Uzun Hasan Bey'e ".. amma hizmetiniz bize rehber ola ve zaman-ı avdetimizde validemiz ve sair adamlarunuza ruhsat verilip cenabınıza gönderilir. . ." diye nâme yazıldı.

kalıyordu; onun bu halini gören Sara Hatun fırsatı kaçırmayarak Trçbzorfun aynı zamanda gelini Despina'ya ait olduğunu söyliyerek pâdişâhı bu seferden alıkoymak için diller tuysede" pâdişâh tarafından verilen cevap üzerine ses çıkarmış., yarak bir daha böyle bir mütalâada bulunmadı.[71]

Osmanlı donanması, kara ordusundan bir ay evvel Trabzon önüne geldiği için şehri ve kaleyi denizden çevirip top muharebesi yapıyordu, sarp yerleri aşarak kara kuvvetlerinin gelmesi pek ümit edilmemişti; fakat imparator orduyu götünce şaşırmıştı; bu suretle Trabzon kara tarafından da kuşatılmış ve hemen faaliyete geçilmişti.

Trabzon Un Teslimi

Trabzon kalesi birbirine muttasıl üç kısımdan terekküp ediyordu, kara tarafı pek müstahkemdi; fakat zamanın en kuvvetli ve en mükemmel toplarına sahip olan Osmanlı ordusunun burayı hem kara ve hem denizden çevirmesi, imparatoru ümitsizliğe düşürdü, müdafaasından bir netice hasıl olmıyacağını takdir edip hamisi olan Uzun Hasan Bey tarafından yardım göremiyeceğini anlayan David Komnen, Mahmud Paşa'nın akrabasından olan başmabeyn-cisi Yorgi Amiruki vasıtasiyle Mahmud Paşa ile anlaşarak şehir ve kaleyi teslime karar verdi [72] ve padişah adına Mahmud Paşa tarafından yapılan teklifi kabul etti, orduya geldi; hakkında lâzım gelen hürmet gösterildi ve bu suretle ikiyüz elli sekiz sene devam eden Trabzon imparatorluğu 26 Ekim 1461'de (21 Muharrem 866) tarihe karıştı.[73]

İmparator David Komnen ailesiyle beraber deniz yoluyla evvelâ İstanbuPa. ve oradan da Edirne'ye gönderildi ve sonra kendisine Serez taraflarında Ustroma Karasu nehri civarında senevi üçyüz bin

[71] Halkoıdil, Sara Hatun ve pâdişâh'a nutuklar söyleterek anlattığı bu konuşmanın, heyetin Uzun Hasan tarafından gönderilmesini mütaakıp vuku bulduğunu yazar.

[72] Bu, Yorgi Amiruki veya Amiroçi vezir-i âzam Mahmud Paşa'nın teyzesinin oğlu olup (Mırmıroğlu, Fatih Sultan Mehmed II. devrine ait tarihi vesikalar, îslanbul, 1945, s. 94) filozof, şair ve matematisiyen idi. Bu gibi meziyetleri sayesinde Sultan Mehmed'e intisab ile musahipleri arasına girmiştir (Kritovulos, s. 156).

[73] Almanca Trabzon İmparatorluğu tarihini yazmış olan Fallmerayer Trabzon'un 1461 senesi yazında alındığını yazıyorsa da metindeki kayıtlar, cereyan eden olaylara nazaran daha doğrudur. Nitekim Vl'. Miller de Trabzon'un, sukutunu Macaristan'daki Venedik elçisine bildiren bir Venedik vesikası 26 Ekim 1161 tarihini taşıdığı için sukut senesinin münakaşası yersizdir (S. 105).

akçelik has verildi.[74]

Padışahın Avdeti Ve Uzun Hasan'a Nâmesi

Osmanlı hükümdarı fethinden sonra Trabzon müddet kaldı ve Trabzon idaresini Gelibolu valisi Kâzım Bey'e bırakıp buraya asker, silâh ve erzak koyarak avdet etti. Uzun Hasan B e y'in hududundan geçilirken orduda rehin olarak bulunan Sara Hatun bir heyet ile ve hediyelerle oğlunun yanına gönderildi. Hediyeler arasında Trabzon hazinesinden alınan ganimet malın bir kısmı vardı. Giden Osmanlı Heyeti Uzun Hasan Bey'le muahedeyi yeniledi; çünkü hükümetin Rumeli'de görülecek bazı işleri olduğundan doğu hududunu emniyeti altında bulundurmak istiyordu; Uzun Hasan da bilmukabele bir heyet gönderip Trabzon'un alınmasından dolayı hem tebrik etti ve hem de validesi hakkındaki hüsnü muameleye teşekkür etti ve bilmukabele bir hayli hediye yolladı.

Padişah, Tokattan geçerek Trabzon'dan hareketinden bir ay sonra Bursa'ya ve oradan da İstanbula geldi.

Trabzon fethini mütaakıp pâdişâh oradan ayrılırken Trabzon'un doğu taraflarında Kabazitenlerin şehri olan Mesochale ile diğer o taraf şehirlerinin zaptı sancak beylerinden ve Şehzade Bayezid'in eski lalası olan Hızır Bey'e bırakıldı; filhakika Hızar Bey buraları sulhen ve tamamen aldı.[75]

Sabık Trabzon imparatoru David'e, Uzun Hasan'm zevcesi ve kendisinin yeğeni olan D es p in a tarafından gönderilen mektuplar bilvasıta padişahın eline geçmişti; padişah, bunun Uzun Hasanla gizli muhaberesinden şüphelenerek David'i evvelâ dört oğlu ve bir yeğeni ile beraber hapsettirip sonra İstan-buVda öldürtmüştür (1463 Kasım). [76]

---

[74] Kritovulos, s. 156. Sefer, imparator David'e Rumeli'de Veras şehrinin dirlik olarak verildiğini yazmaktadır (Sp. Cantacassin'in Pelit Traietf'si sonundaki notlarda). Kski Dima veya Vira aşağı Meriç üzerinde bulunan Frecik şehridir.

[75] Fatih Sultan M e hm ed'in son zamanlarında Akkoyunlulara tâbi olan Trabzon ile Gümüşhane arasındaki Tirol mıntakası Rumiye-i sugrâ (Amasya, Tokat, Sivas ve havalisi) valisi Şehzade Bayezid'e verilen emir üzerine şehzadenin lalası Rakkas Sinan Bey tarafından elde edilerek Tirol beyi Erzincan1 a kaçmıştır.

[76] imparator David, Edirne'ye geldikten sonra kendisine Serez ikametgâh olarak tahsis edilmişti. Bu sırada David'in yeğeni ve Uzun Hasan'ın zevcesi olan D e s p i na, amcasına bir mektup yazar ak çocuklarından birinin yahut müteveffa kardeşi Aleksandr ile Midilli dukası Gateluziyo'mm kızından doğmuş olan yeğeni

BEŞİNCİ BÖLÜM

ARNAVUTLUK-EFLÂK-BOĞDAN VE BOSNA SEFERLERİ İLE BOSNA'NIN İLHAKI

Arnavutluk Olayları

İskender Bey İn Osmanlılarla Mücadelesi

Kitabımızın birinci cildinde görüldüğü üzere [77] Jan Hunyad'la yapılan Morava muharebesi esnasında Osmanlı ordusundan kaçarak Kroya (Akçehisar)'yı kendisine merkez yapan İskender Bey, Arnavutluk işleri hakkında görüşmek üzere bütün akrabasıyla, Arnavutluk senyörlcri ve kabile reislerini Kroya ya davet etmişti; orada yapılan ilk müzakerede Arnavutluk ile yerlerin Türklerden geri alınmasına karar verildi ve İskender
Bey müttefiklerinin yardımiyle başına oniki veya onbeş bin kişilik bir kuvvet topladı.
İskender Bey Osmanlıların kendisini takip edeceklerini bildiğinden

---

Aleksi'nin kendi yanına gönderilmesini istemişti. Bu mektup Osmanlı hükümdarının da itimadını kazanmış olan Amiruki (Amiroçi) vasıtasiyle yollanmıştı. Yorgi Amiruki bu mektupları evvelâ imparatorun çocuklarının mürebbİsi olan ilimad ettiği birisine verdi; fakat sonra vesveseye kapılarak veyahut padişahtan büyük lütuf göreceğini menfaatine daha uygun bularak mektupları geri aldı ve bizzat pâdişâha takdim etti. Mektupları okuyan pâdişâh bunların gizli muhaberede bulunduklarım zan ve zaten araları iyi olmayan Uzun Has an'ı kendi aleyhine sevk etmek istediği zehabına kapılarak sabık imparator David ile, biri müslüman olan dört oğlunu ve yeğeni Aleksi'yi yakalayarak Edirne kalesine hapsettirdi (26 Mart 1463). Bunlar yedi ay hapiste kaldılar ve aynı sene Kasım aynını birinci günü kılıçla idam edildiler. David'in hapis ve idam edildiği tarihler Kum patrikhânesi arşivinde deri üzerine yazılmış sekiz numaralı e*ki bir İncilin 294 Üncü sayfasında kayıtlı olup münderecatı Bay Mırmıroğlu tarafından Türkçeye çevrilerek Tanın gazetesinde neşrolunmuştur. Trabzon tarihini yazan Miller, sabık İmparator David'in 1 Kasım 116İÎ pazar günü gecenin dördüncü saatında üç oğlu ve yeğeniyle beraber îdam edildiğini yazar ki yukarıki mütalâayı teyid etmektedir.

[77] Osmanlı tarihinin c. I.'in ikinci basımı basıldıktan sonra İskender Bey'e aid en eski bir vesikada şu malûmat vardır ("Hazret-i uhuvvet-meâb Konyalı" başlığıyla muhtemelen sancakbeyi Mustafa imzalı bir vesikada). Arnavutluk'ta Miis nahiyesinden bahsedilirken iki tarafı derya ve bir tarafı akar azmak olup bir yerden başka geçidi olmayıp ada gibi olduğu ve azmak geçidinden, denize kadar bir günlük mesafe olduğu, orada oturanların aralarına yabancı almadıkları beyan edildikten sonra aynen şöyle denilmektedir :

"Ve amma Yuvan oğlu ki, mezkûr Müs ama tahtgâhı. idi. MÜs içinde nice zaman karar edip Akçahisarı muhasara edip nice muharebeler olmuştur. Mezkûr Vıivan'm Astane-i devlette Tımara çıkan İskender nam oğlu Miis zeametine Lûlib ve ragıb olup muhİbbhıizden devlet aslanesine şefkati m me taleb eyledi; «erci riayet olup sureta şef kaimime viriirüz, amma mezkûr yirüıı kadimi beği u ot inağın zcfimct-i mezkûr verilmesi melhuz olunmaya İhtiyat şarttır. Bakisini hazrrtiniz biilür...." Kz'afü'1-ibâd, Mustafa cl-fakir (Topkapı Sarayı Ar. Nr,6665)

acele hazırlık yapmıştı. Filhakika akıncı kumandanı Ev re n uz oğlu İsa Bey 1443'de İskender Bey üzerine geldiyse de Kroya civarında mağlûp olmuştu. İskender Bey'in bu muvaffakiyeti Osmanlıların Jan Hunyad'la uğraştıkları zamana tesadüf ettiğinden İskender Bey'e bakacak vakitleri yoktu; bu suretle İskender Bey ilk muvaffakiyetleriyle babasının yerlerini geri almağa muvaffak oldu. Bundan sonra faaliyetini tevsi ederek Türk tehlikesine karşı koymak için Kroya ile Işkodra'ya yakın olan Adriyatik denizi kenarında Venediklilerin hâkimiyeti altında hir liman olan Leş (Alessio = Lisüs) kasabasına Arnavutluk beylerini davet ile ikinci bir kongre yaptı.

Osmanlılara Karşı Koymak İçin İskender'in Topladığı Kongre

1 Mart 1444 tarihinde akdedilen bu kongreye Dukakin'ler, Musakler, Topia'lar, Balşa'lar, Aranü^ler, PoîatVler ve diğer Arnavut senyörleri Üe başta İstefan (Etiyen) Çernoviç olmak üzere Karadağ prensleri iştirak etmişlerdi; kongrede İskender Bey bütün Arnavutlara baş olmak üzere seçildi, her Arnavut senyörü derecesine ve varidatına göre kendisine bir vergi verecekti.[78]

Arnavutluğun Bağımsızlığı Tarihi

İskender Bey 1444 senesi Haziranı'nda Evrenuz-zâde Ali Bey kunıandasiyle Debre'ye gelen yirmi veya yirmi beş bin kişilik bir akıncı kuvvetiyle çarpıştı; büyük kayıp vermekle beraber Ali Bey'i çekilmeğe mecbur etti; bu muvaffakiyeti 29 Haziran'da kazandığından bu tarih Arnavutluk bağımsızlığının başlangıcı olmak üzere kutandı.

Bu sırada Osmanlı ordusu Jan Hunyad'a mağlûp ola ola Balkan dağlarının güneyine çekilmekte olduğundan yapılan Arnavutluk harekâtı ancak bir akın mahiyetinde idi ve Jan Hım-yad'ın taarruzu sebebiyle Osmanlılar nâzik bir durumda olduklarından Arnavutluk işi ile alâkadar olacak vaziyette değillerdi; yalnız akıncı kuvvetleriyle İskender'i mütemadiyen sıkıştırarak onun Hunyâd'la birleşmesini Önlemiş oluyorlardı.

[78] Arnavut senyÖrlerinin verecekleri para senevi ikiyüz bin dukadan ziyade olup Drac'ın kuzey sahilinde Sen iVıfro/a'nıı yakınındaki tuz madenlerinden de savaş masrafı olarak epice bir para da alacaktı.

İskender Venediklilerle Mücadelesi

Bey daha sonra, yani 1447 senesi İskender in sonlarına doğru, Dagnu senyörü Z a c c a r i a'nın arazisini zaptetmiş olan Venediklilerle çarpıştı. Bu sırada Sırp beyleriyle de ittifak etmiş olan
İskender Bey Venediklilerin Lombardiya da M ilan dukasiyle savaşlarım fırsat bilerek taarruza geçti; İskender'i, Venedik aleyhine olarak Napoli ve Aragon kiralı V. Alfons da teşvik etmekte idi. Sıkışık vaziyete düşen Venedikliler, Türkleri İskender Bey üzerine yürümeğe tahrik ettiler; filhakika taarruza geçen Türk akıncı kuvvetlerinin yaklaşması üzerine DagnıTyu muhasara etmekte olan iskender, orada dört bin kişilik bir kuvvet bırakarak Türklere karşı döndü ve yolda Dirin nehri yakınında Venedik kuvvetleriyle karşılaştı ve müsademe neticesinde Venedik kuvvetlerini bozduysa da Dagnu yu alamadı (1448 Temmuz).
Venedik kuvvetlerinin mağlûp olması, Draç limanının tehdit altına girmesi ve Dukakinlerin İskender'le barışmaları, Karadağ Prensi'nin de İskender'le Sırplar arasındaki ittifaka dahil olması ve îşkodra ile AntivarVye (şimdiki Bar limanı) karşı yapılan hücum, Venedik cumhuriyetini çok korkuttu; bunun üzerine senato İskender'le müzakereye girişti ve nihayet 4 Ekim 1448'de Leş kasabasında bir muahede imzalandı ve muharebeye sebep olan Dagnu yine eskisi gibi senyörlük olarak kaldı.

II. Muradın Birinci Arnavutluk Seferi

İskender'in temadi eden pervasızca hareketir Osmanlı hükümdarım kızdırdı; zaten o sırada İskender'in büyük biraderinin oğlu Hazma Bey, amcasiyle arasının açılmasından dolayı Osmanlılara iltica eylemiş ve bazı Arnavut şehirlerinin İskender'e muhalefetinden bahis ile [79] padişahı tahrik etmiş ve Sultan II. Murad'ın bizzat Arnavutluk'a

[79] İskender Bey, Venedik cumhuriyetinin eline geçmiş olan Dagnu'yu muhasara ettiği sırada dört bin kişi olarak orada bıraktığı kuvvetlere Hamza Bey kumanda etmekte idi; işte Hamza Bey bu sıralarda ameasiyle bozuşarak Osmanlıların yanma kaçmıştı.

hareketine sebep olmuştu.[80] Tarihimizin birinci cildinde görüldüğü üzere Hamza Bey 1443 senesindeki Morova muharebesi esnasında iskender'le beraber Arnavutluk'a kaçmıştı.

Sultan II. Murad, Hamza Bey'in teşvikiyle 851 H. (1447 M.) de bizzat Arnavutluk seferine çıktı; İskender'e ait bir kısım yerleri işgale başladı, iskender Bey görünmüyordu; Kroya muhasara edildi; o zamana kadar alınamayan ve Mois Dibra'ların dirliği olan Debre-i Bâlâ ile diğer bazı mahaller alındı [81] Sultan Murad, Arnavutluk işini katî suretle halletmeğe karar vermişti. Fakat bu sırada şansını bir defa daha tecrübeye karar vermiş olan Jan Hunyad'ın hareketini haber alınca Arnavutluk işini kumandanlarından Mustafa Paşa'ya bırakarak Sofya'ya gelip hazırlığa başladı.

Bunu mütaakip meydana çıkarak yukarıda kaydettiğimiz gibi Venedik kuvvetlerini mağlûp etmiş olan İskender Bey Debre'ye geldi, Mustafa Paşa kuvvetlerini mağlûp ve kumandam ile beraber bir hayli esir aldı ve verdiği sözün hilâfına esirleri öldürttü; yalnız Mustafa Paşa ile oniki zabiti para mukabilinde salıverdi (1448 Ağustos veya Eylül).

Jan Hunyad, Kosova harbine gitmek üzere iken İskender Bey'e ve İskender Araniti'ye haber göndererek [82] Osmanlılara karşı birlikte hareket etmeyi teklif etmiş ve söz almıştı. Hattâ İskender Bey,

---

[80] Aşık Paşa-zâde, s. 133. Hammer ile Hayrullah Efendi, Hamza Bey'in, Fatih zamanında İskender Bey'le harp edip esir düştüğünü yazarlar; bu kayıtlara göre Hamza Bey, Osmanlı hizmetinde iken bir defa 1443'de İskender'le beraber kaçmış, sonra 1447'de amcasiyle arası açılarak Osmanlılara iltica ederek Kroya muhasarasına sebep olmuş ve birkaç defa iskender üzerine sevk dilerek bir defasında esir düşmüş oluyor.

L'Albanie et Vlnvasion Turque au XV siecle isimli eserinde A. Gegaj tam sıhhatli olmayarak Hamza Bey'in 1455 ve 1456 senelerinde birkaç kişiyle Türklere ilticasından bahsetmektedir (S. 94, 113). Yine aynı eser 1456 senesinde Jan Kastriyota'nfcı büyük oğlunun oğlu ve İskender'in yeğeni olan Hamza Kastriyota, kendisini amcasının yani iskender'in varisi addeylediği için (İskenderin evlenmesi dolayısiyle) mirastan mahrum edildiği zanniyle bundan dolayı amcasına darıldığını kaydetmektedir. Hamza'nın annesi Türktü; çünkü Hamza'nın babası Roposhi, pederi Jan Kastriyota tarafından biraderiyle beraber Osmanlı devleti hizmetine verilmiş ye sonra bir Türk kadıniyle evlenmiş ve Hamza adında bir oğlu olmuştu. Fatih Sultan Mehmed kendisine iltica etmiş olan Hamza Bey'in casusluk ettiğinden şüphelenerek rivayete göre onu zehirlettirmiştir. Bu kayıtlar, Hamza Bey'in birkaç defa Osmanlıların yanına kaçmış olduğunu göstermektedir.

İskender'in yeğeni olan bu Hamza Kastriyota ile yine Arnavut sen-yörlerinden Gin Zenibisi'nin oğlu olup Osmanlı devleti hizmetinde bulunarak 1460'da Mora'da Mizistra sancakbeyliği etmiş olan Hamza Zenebisi'yi birbirine karıştırmamalıdır. Hamza Zenebisi'nin babası Gin Zenebisi, Ergiri kasrı ve Pirgo ve diğer bazı şehirlerin senyörü olup Osmanlıların yüksek hâkimiyetini tanımış ve oğullarını rehin olarak Türk hizmetine vermiştir ki Hamza Zenebisi bunlardan biridir.

[81] 1 Oruç Bey tarihi, Sultan Murad'm Kocacıkhisart'm ve iki kaleyi alıp iskender'i deniz tarafına doğru kaçırdığını yazar (S. 59). Lütfi Paşa tarihi de Kocahisar (Kocacık) ile diğer iki kalenin alınıp İskender'in kaçtığını beyan

[82] Sonradan islâmiyeti kabul etmiş olan Araniti ailesinden iskender Araniti, Yavuz'un Mısır seferi esnasında sancakbeyi bulunuyordu (1274 basımlı Feridun Bey Münşeatı, c. /., s. 454).

Venedik cumhuriyetiyle sulh yaparken Hunyad ile birleşmek niyetinde olduğunu söyliyerek cumhuriyetten bir miktar para bile almıştı; çünkü Jan Hunyad'-ın Türklere karşı muvaffak olamamasının Balkanları tamamiyle Türk hâkimiyeti altına sokacağına kanîdi; fakat ikinci Kosova muharebesi İskender'le diğer Arnavut beylerinin yardıma gelmelerinden evvel vukua gelmiş idi.

Osmanlı Hükümdarının İkinci Arnavutluk Seferi

Hıristiyan kaynaklarına göre bu ikinci Kosova muharebesinden sonra Sultan II. Murad Arnavutluk'a bizzat iki sefer daha yapmıştır; halbuki pâdişâh seferlerini mutlak surette kaydetmiş olan Osmanlı tarihleri II. Murad'ın 1447'de oğlu Şehzade Mehmed'le beraber yapmış olduğu Arnavutluk seferinden başka diğer bir Arnavutluk seferinden bahsetmiyorlar; bununla beraber tarih ve vak'a zikrederek yabancı tarihlerin kayıtları ve bazı Osmanlı olayları Kosova seferinden sonra Sultan Murad'ın Arnavutluka hiç olmazsa bir sefer daha yapmış olduğunu îma etmektedir.

İskender Bey, ikinci Kosova harbini mütaakıp teşkilâtı vasıtasiyle Sultan II. Murad'ın geleceğini haber alınca kalelerini tahkim ile Türk ordusunun geçeceği yerleri tahrip etti, silâh kullanamayan halkı Venedik idaresindeki yerlere gönderdi; Kroya kalesine mühim kuvvet koydu ve kendisi de oniki bin kişilik bir kuvvetle doğuya, yani Debre'ye doğru gitti.

Arnavutluk'a giren Sultan Murad evvelâ Sivetigrat kalesini alarak sonra Kroya'yı kuşattı (1449). Kale Önünde toplar döküldü,[83] iskender, Kroya'ya iki fersah mesafedeki dağlara saklanmış olup görünmüyordu; bu sarp yerlerdeki muharebelerde Türkler epi telefat verdiler, iskender, vergi vermek şartiyle teklif edilen sulhu kabul etmedi; Sultan Mu r adda yalnız Sivetigrat'ı almakla iktifa ederek geri döndü.

İskender Bey, Türkler tarafından ikinci defa zaptedilen Sivetigrat'ı geri almak için çalıştıysa da dokuz yüz ölü ve binden fazla yaralı verdikten

[83] Arnavutluk çok sarp olduğu için işgali zordu; askerî harekâta müsait olmadığından topların nakli imkânsızdı; bundan dolayı kale önünde top dökülüyordu.

sonra çekilmeğe mecbur olmuştu [84] daha sonra Berat (Arnavutluk Belgradı) şehri de Türklerin eline geçti. Burayı kurtarmağa gelen İskender'in kumandanı Pol Ma neshi yakalanarak öldürüldü.

II. Murad'ınüçüncü Amavutluk Seferi

1450'de Sultan Murad yanında onsekiz yaşında bulunan oğlu Şehzade Mehmed olduğu halde [85] Arnavutluk'a bir sefer daha yaptı. İskender, Arnavut beylerinin kendi aleyhine dönmüş olmalarından dolayı heyecan içinde îdi; papasları elde ederek halkın kuvve-i mâneviyesini kuvvetlendirmeğe ve kendisinin Türk lere galebe edeceğini vâd ile Arnavutları iknaa muvaffak oldu.
Sultan Murad, Kroya'yı tekrar kuşattı; Venedik'e karşı kendisine yardım etmediği için Napoli Kiralı Alfons, İskender'e gücenikti; yalnız Raguza cumhuriyeti el altından Iskender'e yardım ediyordu, Kroya teslim teklifini kabul etmedi; tahrip edildiyse de alınamadı; İskender'in hariçten yapmış olduğu hücumlar püskürtüldü; Kroya muhasarası beş ay sürdü, iskender Bey ümitsiz bir halde şehri Venediklilere terke razı olduysa da ses çıkmadı. Bu sırada Jan Hunyad'ın Arnavutluk'a yardıma geleceği haberi şayi olduğundan Sultan Murad muhasarayı kaldırıp çekilmeyi ihtiyata muvafık buldu (1450 Kasım). Fakat Jan Hunyad'ın geleceğinin aslı çıkmadı.

Napoli Kırallarının İskender'i Himayesi

Bu kurtuluş İskender'e karşı yeni bir sempati
uyandırdı ve bu sayede yeni yardımlar temin etti; nitekim Napoli kiralı V. Alfons da paraca İskender'e yardım ederek borçlarını üzerine aldığı gibi büyük bir imparatorluk kurmayı tahayyül eden Alfons, İskender'in bu mücadelesinden kendi hesabma istifade etmek istiyor ve onu yeni bir Türk taarruzundan sraneti, kendi siyasetine uygun buluyordu.

---

[84] Bu, Sivetigrat çok evvel Türklerin eline geçmiş ve 1444 senesinde burayı İskender Bey geri almıştı; beş sene sonra Osmanlılar ikinci defa almışlardır.
[85] Osmanlı tarihleri, Şehzade Mehmed'in babasiyle beraber Arnavutluk seferinde bulunmasını 851 H. (1447 M.) senesinde gösterirler ki biz de tarihimizin birinci cildinde aynı suretle kaydettik.

Napoli ve Aragon kiralı V. Alfons [86] Rönesansın en parlak hükümdarlarından olup Normanların, Hohenştavfenlerin ve An-juvenlerin, Balkan yarımadasında takip etmiş oldukları geniş emelleri temsil etmek istiyordu. Maksadı Balkan ve Akdeniz İm-paratorluğu'nu kurmaktı; Türk tehlikesini görmüş ve tasavvurlarında muvaffak olabilmak için iskender'i teşvik ve himaye etmişti. Papa'nın yardımiyle Napoli kiralı ile İskender Bey arasında 26 Mart 1451'de bir muahede aktedildi; bu muahede Türklerin tekrar taarruzlarından korkan İskender'e Alfons'un yardımını temin edecekti; yine bu muahede hükmüne göre İskender Bey, Napoli kıralım metbû tanımakta idi; bu, 1451 muahedesi Türk hâkimiyetini reddederek müstakil kalmak istiyen İskender'i Napoli kiralının hâkimiyeti altına sokmuştu.

iskender Bey'e tâbi Arnavutluk bu suretle Napoli kiralının nüfuzu altına girdikten üç sene sonra 1454 senesinde Alfons namına para bastırıldı. Kroya şehrinde de Napoli kiralının bir mümessili bulunuyordu. İskender'in, Napoli kiralına tâbi olması Venedik cumhuriyetini kuşkulandırdı. Cumhuriyet te Arnavutluk'ta İskeVıder'e muhalif senyörleri ve bilhassa Dukakinleri iskender'e muhalif cephe almak için teşvik ediyorlardı; hattâ bu hale karşı Alfons Venedik doçu'nun dikkatini çekmiş ve bu gibi tahriklere son verilmesini istemişti.

1453'de îstanbuVun fethi Venedik menfaatlarını ehemmiyetli surette baltaladığı için Cumhuriyet Arnavutluk'taki tahrik siyasetinden vazgeçerek İskender'le anlaştı; bununla beraber Napoli kiralının İskender'i hâkimiyeti altına alması sebebiyle Venedikliler ona aykırı bir siyaset takip ediyorlardı.

Türklerin ellerine geçmiş olan Berat şehri, 1455 Temmuzunda İskender Bey tarafından kuşatılmış ise de bir netice hasıl olmadığı gibi mühim miktarda Napoli askerî kıt'alariyle takviye edilmiş olan Arnavut ordusu, Osmanlı akıncı kumandanı Evrenuz-zâde tarafından fena halde bir bozguna uğratılarak mühim bir kısmı imha edildi; rivayete göre kırk bin akıncıya kumanda eden Evrenuz- zade, Iskenderrin en iyi kumandanlarından olan Mois Golem Dibra ismindeki Arnavut serkerdesi tarafından kendisine haber verilen

[86] Alfons, yalnız Aragon kır ah iken V. Alfons ve yalnız Napoli kiralı "olarak zikredilirse I. Alfons olup biz kendisini Aragon ve Napoli kiralı oluşuna göre V. Alfons diye zikrediyoruz.

Arnavut plânını öğrenerek ona göre tertibat almıştı.[87]
Evrenuz- zâde'nin darbesi İskender'i çok sarstı, Arnavutluk'taki yüksek hâkimiyetini kaybetmek istemeyen Napoli kiralı onu takviyeye koştu ve bu hususta Papayı da ikna etti; hattâ bu defa Amavutluk'u kurtarmak için 1456 ilkbaharından îtibarer Fransız, Alman ve Sırpîardan da yardımcı kuvvetler gelmişti.
Bu sırada yani 1457'de tekrar Türklere iltica etmiş olan Hamza Bey'in teşvikiyle Davud Paşa veya Ishak Bey kumandasiyle Arnavutluk'a kuvvet sevkedildi; bütün harekât Hamza Be y'in plâniyle yapılıyordu; bunlara karşı koyamıyaıı İskender mûtadı üzere dağlara çekildi; Kroya taraflarına gitmek isteyen akıncılar Albulena ovasına gelince İskender Bey bunların dağınık bir halde bulunmalarından istifade ile dağdan inerek bir baskınla akılcıları bozdu; Hamza Bey esir düştü; bu, Albulena zaferi Arnavutluk istilâsını bir müddet daha geciktirdi (1457 Eylül). Bu muzafferiyetten dolayı Papa III. Kalikst, İskender Bey'e Mukaddes Makamın Umumi Kumandanı" unvanını verdi. Hamza Bey esir edildikten sonra Napoli'ye gönderildi.

İskender'in Usmanlılarla Anlaşması

1458'de Arasron ve Napoli kiralı V. Alfons'un ölümü, iskender'i iyi bir hamiden mahrum bıraktı. Alfons'un yerine geçen oğlu Ferdinand, kendisine rakip olan Anjuven'lcrle karşılaştı ve Papa II. Pi'nin daveti üzerine İskender Bey, Napoli kiralına yardıma karar verdi; Osmanlı hâkimiyetini ve vergiyi kabul etti; Papa II. Pi, iskender'in Türklerle yaptığı bu anlaşmayı iyi görmediyse de İskender hem kendi hesabına ve hem de Ferdinand'a yardım bakımından bu anlaşmayı doğru buldu (1460).

İskender Bey'in İtalya'ya Geçmesi

Bu sırada Ferdinand'a karşı rakibi olan Anjuvenler galip mevkide

[87] Arnavut kaynaklarına göre Mois Dibra bir sene sonra (1456 Mayıs) maiyyetinde Türk kuvvetleri olduğu halde Arnavutluk'a gelerek iskender'e mağlûp olmuş ve bîr müddet geçince İskender'den af dileyerek yine onun hizmetine girmiştir.

idiler,[88] işte böyle Ferdinand'ın daraldığı bir zamanda ve 1461'de üç bin askerle Ferdinand'm göndermiş olduğu kadırgalara binaen İskender, İtalya'ya geçti ve tehlikeli bir duruma düşen Ferdin an d'ı kurtardı ve kiralın hasımlarını sulhe mecbur etti ve bu sırada Ferdinand'ın en büyük hasmı Taranto Prensi de Ferdinand'a baş eğdi.

İskender, 1462 Şubatında memleketine döndü; Venedik elçisi ve Papanın ısrariyle [89] Osmanlılarla olan münasebetini bozdu ve muhasama tekrar başladı ve Türk akıncılar tekrar taarruza geçtiler. İskender'e karşı muvaffakiyet hasıl olmamakla beraber, Türk kuvvetleri onu her gün bir az daha yıpratıyordu. Katı surette Adriyatik sahillerine inmek isteyen Osmanlı hükümdarının Anadolu taraflarında ve Eflâk kıt'asında daha mühim işleri olduğundan bu taraflara yapacağı hareket münasip bir zamana bırakılmıştı.

Bu sırada Papa II. Pi Osmanlılara karşı yeni bir Haçlı Seferi hazırlığiyle meşguldü. Papanın bu faaliyetini Osmanlı hükümeti haber almış olduğundan Arnavutluk işini muvakkat bir zaman için tavsatarak isteği üzerine 12 Nisan 1463'de İskender'le barış yapmıştı. İskender'in zor vaziyette kalarak barış yapması Papanın itirazına uğradıysa da iskender bunu yapmakta kendisince zaruret görmüştü.

İskender'le Venedik Ve Macarlar'ınosmanlılar Aleyhine İtifakları

Daha aşağıda görüleceği üzere Türklerin Bosna'yı almaları, Mora'da Venediklilere ait Argos şehrinin elde edilmesi uzun zamandanberi tereddütlü bir siyaset takip eden ve Arnavutluk üzerinde Napoli kıraüyle nüfuz rekabetine kalkışmış olan Venedikliler, Türklere karşı İskender'le ittifaka şevketti; iki taraf arasındaki anlaşma 1463 senesinde ve müsavi şartlar altında yapıldı ve iskender Bey Venedik cumhuriyetinin Macarlarla beraber Türklere karşı harp kararı verdiği tarihten bir sene sonra yani 1464 senesi ilkbaharında Osmanlılarla muhasemata başladı.

[88] Napoli kırah Alfons Daragon'un Ölümü üzerine kıral Rone ile Lore.n dukası I. Şarl'ın kızı îzabel'in kerimesi olan Kalabria dukası Jan, babası hayatta iken Napoli kıratlığı tacını giymeğe davet edildi ve gelerek rakibi olan Alfons'un oğlu Ferdinand'ı mağlûp etti; fakat Papa 11. Pi Ferdinand'ı himaye ile î s k e n d er'i yardıma çağırmıştı; İskender, Kalabria dukasının ilerlemesine mâni oldu ve bir müddet sonra Fevdinaıd, rakibini mağlûp ederek kırallığmı sağladı.

[89] Bu sırada Osmanlılarla Venediklilerin arası şekerrenkti.

Balaban Paşa kumandasiyle [90] gönderilen kuvvetler iskender'le çarpıştı; Balaban Paşa muharebede İskender'e galebe edememekle beraber onun kumandanlarından sekizini esir etmeğe muvaffak oldu; bunların esareti İskender için mühim bir darbe teşkil etti ve Arnavutluk'ta umumî heyecan uyandırdı; bundan başka Balaban Paşa'mn yeni bir taarruzu İskender'i zor duruma düşürdü ve esir düşmek üzere iken muhafızlarının büyük fedakârhğiyle kurtuldu. Yine Balaban Paşa aynı sene içimle (9 AğustQs 1464) İskender'e karşı bir taarruz daha yaptıysa da İskender bunu önlemeğe muvaffak oldu; fakat İskender'in peşini bırakmayan Balaban Paşa 1465'de tekrar Arna-vutluk'a girdi.

Bundan başka Arnavud Yakup Paşada [91] mühim bir kuvvetle sevkedilmişti; fakat İskender Bey bu sefer her iki kumandanı da ayrı ayrı mağlûp etti ve nihayet Fatih Sultan Mehmed bizzat Arnavutluk seferine karar verdi; bunu duyan İskender Bey Batı ve Akdeniz devletlerine yani Papaya, Napoli kiralına, Venediklilere ve Macarlarla Raguzalılara başvurarak yardım istedi.

Fatih Sultan Mehmet'in Birinci Arnavutluk Seferi

869 H. (1465 M.) ilkbaharında Osmanlı padişahı; yuz ekin kişilik bir ordu ile Arnavutluk'a girdi. Evvelâ Arnavutların az kuvvetle müdafaa edip çok kuvvete karşı koydukları sarp boğazları aldı; sonra dağlara tırmanan Arnavutları takip ederek İskender'in merkezi olan Kroya kalesi önüne geldi; burasının uzun müddet muhasaraya dayanacağını anladığından îşkombi suyu'na yakın Valiniyen'lerin eski beldelerinden olan Valne harabelerini ihya ile tlbasan adını verdi ve müstahkem İlbasan kalesini yaptı, içine muhafız asker, harp levazımatı ve yiyecek koydu,[92] iskender Bey âdeti üzere henüz görünmüyordu; pâdişâhın avdetinden sonra meydana çıktı; Arnavutluk tâliinin Kroya şehrine

[90] Balaban Paşa, aslen Arnavut olup Matia'da Badem köyünde doğmuş ve çocuk iken Türk sarayına gönderilmiş ve yetişerek kumandanlığa kadar çıkmıştı.

[91] Hammer tarihi, bu Yakup Paşa'yı, Yunus adiyle zikr ile aynı zamanda Balaban Paşa'mn kardeşi olduğunu beyan etmektedir (C. III., s. 98). Yakup Paşa, iskender'e mağlûp ve esir olmuş ve Balaban Paşa da daha sonra Kroya'yı muhasara ederken yaralanıp ölmüştür deniliyorsa da bu vak'alar daha sonradır.

[92] TaciVl-tevarih, İlbasan kalesinin yapılmağım 871 H. (1467 M.)'de ve Ham-mer tarihi ise 869 H. (1465 M.)'de gösteriyorlar. Tarihî karinelere göre İlbasan kalesi Fatih'in birinci Arnavutluk seferinde yani 1465 yazı veya sonbaharında yaptırılmıştır.

bağlı olduğunu anladığından Macar, Venedik ve Raguza'dan yardım istedi ve 1466 Aralık aymda kendisi bizzat Roma'ya gitti ve Papadan yardım taleb etti; Papa II. Pol, hazinesinin darlığı sebebiyle ona az yardımda ve bol duada bulundu; iskender buradan NapolVyç geçti; oradan da nakdî yardım alarak 1467 Nisanında Arnavutluk'a döndü ve bu tarihte Kroya'yı muhasara etmekte olan Balaban Paşa kuvvetleriyle ona yardıma gelen kuvvetleri önledi ve bu savaşta Balaban Paşa maktul olup Türk kuvvetleri bozuldu; bunun üzerine İskender Bey Türklerin elindeki ilbasan kalesini kuşattı.

Padışahın İkinci Arnavutluk Seferi

Bunun üzerine Osmanlı hükümdarı 1467 ilkbahannda ikinci defa Arnavutluk seferine çıktı ve İlbasan yakınında Arnavutluk'a girdi ve her yerde garnizonlar bırakarak Drac'a. yürüdü ve burada İskender'in icabında sığınmak üzere yaptırdığı Çorlu kalesini yıktırdı ve sonra Kroya (Akçehisar)'ya döndü; burayı muhasara ettiği gibi Drac'a da hücum yaptırdı; fakat kale elde edilemedi (Ağustos 1467). Lâkin elde edilen diğer kalelere asker konularak dönüldü. Artık İskender'in vaziyeti darlaşıyordu.[93]

İskender'in Ölümü Ve Şahsiyeti

İskender Bey, Osmanlıların Kroya daimî surette tehdit etmek için yapmış oldukları Ilbasan kalesine hücum etmek için 1468 Ocak ayında Arnavut beylerini bir toplantıya çağırdı; fakat kendisi hummadan hasta yatıyordu. Bu sırada Arnavutluk'un karlı dağlarını aşarak tşkodra önlerine kadar gelmiş olan Türk kuvvetleri üzerine gitmek istedi; fakat muvaffak olamadı, hastalığı arttı ve 872 Cemaziyel-âhır (17 Ocak 1468)'da Leş kasabasında öldü ve oradaki Nikola kilisesine gömüldü.
İskender Bey, 1404 veya 1405'de doğduğuna göre öldüğü zaman altmış üç veya altmış dört yaşlarında bulunmakta idi. Memleketi sarp dağlar ve dar boğazlarla zor geçit verir tabiî bir teşekkülde olduğundan dolayı ülkesini az kuvvetle ve muvaffakiyetle müdafaa

[93] Tacü't-tevarih (C. I., s. 510), Fatih'in bu ikinci Arnavutluk seferinde İskender'in Frenk memleketlerine kaçtığını yazmaktadır.

etmiştir.
İskender Bey, teşkilâtçılığı, icabında delicesine cesareti, sırasına göre itidalini muhafaza etmesi, çok iyi bir muharip olması ve hepsinin üstünde olarak azim ve irade kudreti ile temayüz etmiştir; dahildeki bir kısım Arnavut senyörlerinin hiyanetlerine ve sû-i kasdlarma rağmen hiç yılgınlık göstermemiş, bütün engelleri önleyerek çalışmış ve bir avuç kuvvetle memleketini Türk akınlarına karşı yirmi beş sene müdafaa etmiştir.

Rivayette göre İskender'in ölümünü Fatih Sultan Meh-med'e söyledikleri zaman : "Hıristiyanlığın vay hâline; kılıç ve kalkanlarını kaybettiler" demiştir; filhakika İskender Bey, Türklerin Adriyatik sahillerine inmelerine mâni olmak istediği gibi mühim bir akıncı kuvvetinin daimî surette hudutta tutulmasına sebep olmuştur.
İskender'in, Yani(Jan) adında bir oğlu kalmıştır. Kendisinin ölümünden sonra elindeki yerler Osmanlılarla Venedikliler ve Arnavut beyleri arasında on seneden fazla münazaalı bir halde kaldı.

İskender'in Ölümünden Sonra

İskender Bey ölümünden evvel oğlunu ve memleketini Venedik cumhuriyetine vasıyyet etmisti; İskender ölünce Venedikliler Kroya'mn ve Kastriyota prensliğinin mülkiyetini İskender'in oğlu Jan'a verdirmek istediler, eğer Jan'a verilmezse prensliğin Venedik himayesine bırakılmasını arzu ettiler. Venedik cumhuriyetinin bundan maksadı İskender'in Napoli kıratlığına olan bağlantısını gidermek idi; fakat bu plânlarında muvaffak olamadılar, çünkü İskender'in zevcesi, Napoli kır allığına meyletti ve oradan gönderilen gemi ile Napoli'ye gitti.

Fatih Suttan Mehmed'in Üçüncü Arnavutluk Seferi

Arnavutlusun çok yeri elde edildiği halde İskender'in dayanmasiyle Kroya şehri ile Venediklilerin elindeki Arnavutluk îskenderiyesi yani Işkodra alınamamıştı. Osmanlılar, Venediklilerle devam eden uzun muharebe senelerinde Işkodr&'mn alınması için Rumeli beylerbeği Süleyman Paşa'yı memur ettilerse de muvaffak olamamışlardı; bunun

üzerine Sultan Mehmed bizzat Arnavutluk üzerine gitmek istedi; fakat Boğdan üzerine yapılacak sefer daha ehemmiyetli göründüğünden Işkodra seferi mecburen geri bırakılmıştı.

883 H,(1478 M.) baharında Fatih Sultan Mehmed Işkodra'-nm fethine vezir-i âzam Gedik Ahmed Paşa'yı göndermek istediyse de paşa, özür dileyerek gitmek istemediği için azl ve Rumelihisarıno. hapsedildi ve yerine de Hızır Bey oğlu Sinan Paşa sonra kalemden yetişmiş devlet adamlarından Nişancı Karamanı Mehmed Paşa vezir-i âzam oldu ve Fatih bizzat kendisi sefere çıkmağa karar verdi.

Bu sırada Venediklilerle devam eden muharebeye son vermek istenilerek iki taraf arasında müzakere cereyan etmekte idi. Osmanlıların yaptıkları bazı tekliflere Venedik'ten cevap beklenerek müzakere kesilmiş olduğundan Osmanlı hükümdarı bundan istifade etmek emeliyle Arnavutluk işini katı şekilde halletmeğe karar verdi ve ordusunun başında hareket etti.

Kroya'nın Alınması

Ordu Arnavutluk'a şirince, vol açmak, köprüleri tamir ile geçitleri emniyet altına almak üzere akıncı kumandanlarından Evrenuz oğlu Ahmed ve Turahan oğlu Ömer Bey'ler ileri sevkedildiler. Işkodra üzerine gidilmeden evvel yol üzerine tesadüf eden ve sarp kayalıklar üzerinde bulunduğu için senelerdenberi alınamıyan İskender'in başşehri olan Kroya'yı almak istedi, burası İskender'in ölümünden sonra Venediklilere geçmişti; fakat Venedik donanması amirali Lorcdano'nun, donanmasından ayırıp göndereceği cüz'î kuvvet "île Kröya'hın muhafazasına imkân yoktu; zaten bir senedenberi burası Türkler tarafından daimî olarak muhasara edilmekte olup açlıktan bunalmıştı; bizzat pâdişâhın gelmesi üzerine bütün bütün ümitleri kesilerek 1478 Haziran ortasında (883 Rebiulevvel) teslim oldu.[94]

İşkodra'nın Muhasarası

Kroya alındıktan sonra Işkodra üzerine gidildi; yolnakliyatı mümkün

[94] Arnavutça çeşme mânasına gelmektedir; buraya Türkler Akçehi-sar adını vermişlerdir. Kroya, Osmanlıların elinde iken 1443'de İskender'in eline geçmiş ve otuzbeş sene sonra geri alınmıştır.

olamadığından top dökmek için deve ve katırlarla döküm levazımı naklolundu; Boyana nehri üzerine yaptırılan köprüden geçilerek Işkodra kalesi kuşatıldı ve dökülen toplarla dövülmeğe başlandı. îşkodra kalesi sarp bir dağ üzerinde olup bir tarafı nehir ve iki tarafı Dergos ve Gölbaşı mmtakası ve güneyde Leş kasaba ve hisarlariyle tahdid edilmiş olduğundan zaptı müşküldü; filhakika muhasarayı mütaakıp yapılan hücumlarda çok telefat verilmiş olması sebebiyle buranın alınması için başka bir çareye başvurulmuştu.

Verilen karara göre evvelâ İşkodra'nın etrafındaki Leş kasa-basiyle, Dergos ve Gölbaşı kaleleri alındı; Iskodra'ya. kara tarafından gelmesi muhtemel zahire ve saire bu suretle kesildi. Bundan sonra Işkodra kalesine geçilen Boyana nehri üzerine yapılmış olan köprünün iki başına iki kule inşa ettirilerek içine asker kondu; bunlar nehir yoluyla denizden kale Önüne gelecek gemilerin geçmesine yol vermiyeceklerdi.[95]

Padişahın Avdeti Ve İşkodra'nın Alınması

Bu tertibat alındıktan sonra Fatih Sultan Mehmed Işkodra muhasarasına Arnavutluk cephesi akıncı kumandanı Evrenuz oğlu Ahmed Bey kumandasında kırk bin asker bırakarak ayaklarından muztarib olduğu için kış mevsiminin gelmesine mebnî İstanbul'a döndü. Işkodra kalesine deniz tarafından gelen yardımın önüne geçilmesi kaledekileri fena duruma düşürdü; nihayet mal ve canlarına ziyan gelmemek ve arzu edilenlerin kalıp arzu etmeyenlerin gitmelerine müsaade edilmek şartiyle Işkodra alındı. İşkodra'nın alınması pâdişâhın avdetinden altı ay sonra 1479 senesine tesadüf etmektedir.

îşkodrtfnm teslim olması üzerine Venedik'le onaltı seneden-beri devam etmekte olan ve bir ara Haçlı Seferlerine inkılâp eden savaşa son verildi; harbe devamın kendisi için daha fena olacağını anlayan ve müttefiklerinden ümidini kesen Venedik cumhuriyeti nihayet sulh

[95] O devri yaşamış olan Dursun Bey, Tarih-i EbâH-feth isimli eserinde (S. 169) Boyana nehri üzerine yapılan köprünün iki başına gece ve gündüz çalışılmak suretiyle oniki günde iki kule yapılarak denizden gelecek yardımın ta-mamiyle kesildiğini beyan etmektedir. TaciTt-tevarih de (C. I., s, 565) İskenderiye mukabelesine bir kale yapıldığını söyliyerek mehazı olan Aşık Paşa-zâde tarihV-nin (S. 187) yazdığını tekrarlıyor.

yapmağa mecbur oldu.

Raguza Cumhuriyetinin Vergisinin Arttırılması

Îşkodra'nın fethinden sonra alınan esirler arasına Raguzah bir kumandanın bulunması ve Raguza'nın iskender'e ve Venediklilere yardım ettiklerinin anlaşılmasına mebni bu cumhuriyetin verdiği sekiz bin duka, ceza olarak on bin dukaya çıkarılmıştır.
Arnavutluk'ta evvelce elde edilerek sonradan elden çıkan şehirler en son II. Bayezid zamanında tamamen alınmış olup bu arada Draç ile Tçpedelen de vardır.

Eflâk Prensliğinin İmtiyazlı Bir Vilâyet Olması

Kazıklı Voyvoda

Eflâk prensliğinin Osmanlılarla ne suretle münasebette bulunduğunu gerek Osmanlıların dahilî mücadelelerinde ve gerek Haçlı Seferleriyle M acarlarla olan hâdiselerde (Tarihimizin birinci cildinde) görmüştük.
XV. asır ortalarında Osmanlıların himayesinde olarak Vladislav Eflâk Prensi bulunmakta idi. Daha sonra bunun yerine yine Osmanlıların yardımiyle 1456 senesinde Vladislav'm oğlu Vlad Çepeş yani Cellâd Vlad voyvoda oldu ki Osmanlı tarihlerinde Kazıklı Voyvoda denilen ve mücadeleleriyle uzun müddet Osmanlıları meşgul eden ve tebaasına karşı da mezalimiyle meşhur olan prens budur.
Eflâk Prensi Vlad, Osmanlı sarayında yetişmiştir; ilk zamanlarında devlete sadık görünüyor ve her yıl haracını getirip kendisine ıayiK inuramıa pacuşan taraiinuan kudui oıunup nıı aı ve kizii börkle altın iiskiiflü serpuş giydirilip muazzezen memleketine yollanılıyordu.
Fatih Sultan Mehmed Trabzon'u aldıktan sonra İstan buna. dönerek kışı burada geçirmişti. Pâdişâhın bu Güney - Karadeniz seferi esnasında VI a d, Macarlarla anlaşıp sadakatten ayrılarak Bulgaristan taraflarına sarkıp epi fenalık yapmış ve bunun bu hali Rumeli muhafızı olarak Edirne'de bırakılmış olan İshak Paşa tarafından hükümete bildirilmişti; Vlad, bu seferdeki m uvaffakiyetleri tebrik ile elçi ve hediye göndermek suretiyle devlete karşı bağlılığını göstermiş olduğu

için kendisinin bu hallerine şimdilik ses çıkarılmamış ve mecburen göz yumulmuştu; fakat pek zalim olan ve öldürmek istediği kimseleri kazığa vurarak onların ortasında yemek yemekten zevk duyan, rivayete göre fakirleri ziyafete davet ederek sofra masasiyle beraber bu zavallıları yaktıran, kadınların memelerini keserek onların yerine çocuklarının başını çakdıran ve daha bunun gibi tüyler ürpertici facialar yapan [96] Vlad Çepeş'in Macarlarla ittifak ettiği duyulunca hakkından gelinmesi tekarrür etti. Kendisi bir desise ile ele geçirilerek yerine biraderi Radul'uıı voyvoda yapılması kararlaştırıldı.

Radul da Osmanlı sarayında yetişmiş ve pâdişâha kendisini sevdirmişti.

Kazıklı Voyvodanın Vahşeti

Fatih Sultan Mehmed İstanbul'da bulunduğu kış esnasında Kazıklı Voyvoda'nın neler yaptığını tamamiyle öğrenmiş olduğundan ona göre tertibat aldı; kendisini bir taraftan, Rumdan dönme Slistire beği kâtip Yunus Bey vasıtasiyle ve yaldızlı sözlerle İstanbul'a, davet etti-rirken diğer taraftan da Niğebolu sancak beyi Çakırcı Hamza Bey'e her ne suretle olursa olsun Vlad'ın elde edilmesini emrey-ledi.[97] Hamza Bey Tuna boyunda "Vlad'ın geçmesini bekledi; kış pek şiddetli olduğundan Tuna nehri donmuştu. Kâtip Yunus Bey tertibat aldı. Yunus Bey gidip Vlad'la görüştü ve o da gelmeğe razı oldu. Fakat alınan tertibatı öğrenmiş olduğundan yanındaki kuvvetlerle HamzaBey üzerine baskın yaparak onu ve yanındaki kâtip Yunus'u da

---

[96] Vlad'ıı eline geçirdiği adamları ve bilhassa Müslümanları kazığa vurarak azap içinde öldürmesi sebebiyle Türkler kendisine Kazıklı Voyvoda ve keıidİ milleti olan Ulahlar da Vlad Çepeş yani Cellad Vlad derlerdi. Vlad'm mezalimi hakkında Aıgel'in, Eflâk tarihVnAe malûmat olup Hammer (C. III., s. 67) bunlardan bir kısmım nakletmiştir. Halkondil'de de (S. 310, 211) malûmat vardır; Osmanlı tarihleri de bazı malûmat vermektedirler. Bu hususta o devirde yaşamış olan Tarih-i Ebûl-feth müelliffi Dursun Bey şöyle yazıyor:

"... ifrat-ı siyaseti bu mertebede idi ki bir köyde bir şahıstan hıyaneti müş'ir cinayet ve (^ >fr) usret sâdır olsa ol köyün cemii halkım, zükur, inas ve etfalini bile kazuğa ururdu ve Ağaçhisar ki ol kara bahtın tahtı idi. karşusmda altı mil miktarı yere tûlanî iki kol çit urdurdu ve ana muhkem çalı urdurdu bağçe idinürüm diyu; ol iki çit arasını Ongürüs kâfirlerinden ve kendi vilâyeti kâfirlerinden ve Boğdan kâfirlerinden kazığa vurulmuş eşhasla doldurdu.. her ağacın her budağında âvenk âvenk [hevenk] olmuş maslub, bî-hisab ve bî-adet.... yasağı bu idi kim her kim ol maslubtan birini indire anın yerine çıka..." (Tarih-i Ebû'l-feth, s. 109).

Fatih Sultan Mehmed Vlad'ı takip ederken bunları görüp pek müteessir olmuştu; hattâ Çakırcı Hamza Bey'in kazıktaki cesedi de henüz belli oluyormuş.

[97] llammcr ({,. IU., s. fiît) ilanıza Bcy'iu Vidin beyi olduğunu yazıyor. .11 alkoııdil'm Huiuım dediği Hamza liey'e gizlice Eflâk beyliği verildiğini yazar (S. 210).

öldürdü; elde ettiği esirlerin bacak ve kollarını kestirdikten sonra kazıklara vurdurdu; Hamza Bey'i mevki ve rütbesinden dolayı daha yüksek bir kazığa vurdurmuş ve başını da Macar kiralına yollayıp yardım istemişti.

Vlad Çepeş bundan sonra Niğebolu, Vidin ve bütün nehir boyu şehirlerini tahrip ile katliâm yaparak yağmaladı ve yirmi beş bin kişilik bir esif kafilesiyle Eflâk'a döndü; bu vaziyet haber alınınca pâdişâh çok müteessir oldu.[98]

Eflak Seferi

Vlad'ın bu hareketleri tahakkuk edince 866 H. (1462 M.) senesi baharında sefere karar verildi. Eflâk ve Boğdan prenslerinin araları açık olup iki tarafta müsademeler eksik olmadığı için, Osmanlı pâdişâhının Eflâk üzerine hazırlandığını duyan Boğdan Prensi, padişahı teşvik ettiği gibi kendisi de yardımda bulunacağını bildirmişti. Osmanlı ordusu hareket ederek içtima mahalli olan Filibe9da yoklama yapıldıktan sonra yüz elli bin askerle [99] yürüdü, Mahmud Paşa, asıl ordudan evvel Tuna'yı geçip Eflâk?& girdi; fakat Vlad kuvvetlerine tesadüf etnledi. Padişah yirmi beş kadırga ve yüz elli nakliye gemisiyle ve deniz yoluyla Karadeniz'den Tuna'ya girdi ve Vidiri'ç kadar gitti.

Mahmud Paşa, Ylad kuvvetlerine rastlamayınca Evre-nuz-zade Ali Bey'in oğluEvrenuz Bey, akıncı kuvvetleriyle Eflâk topraklarını vurmağa yollandı; henüz meydana çıkmayan Vlad, silâhsız halkı kısmen Braşova'ya yani Kronştad taraflarına gönderip kısmen ormanlara sakladı ve kuvvetlerini ikiye ayırarak bir kısmını, Türk ordusuna yardım için harekete geçtiği takdirde Boğdanlılara saldırmağa memur ettiği gibi on bin kişilik diğer kuvvetini de kendi kumandasına alarak Osmanlı kuvvetleri üzerine yürüdü ve bir gece baskını ile Türk ordusunu bozmak istedi; filhakika Osmanlı tarihlerinin yazdıkları gibi kendi yerine biraderi Radul'un tâyin edileceğini haber alan Viad'ın maksadı, kuvvetli bir hamle ile padişahın karargâhına kadar girerek kendisini öldürmek olduğundan, hazırlığını yapmış ve

[98] Ham m er, Halkoıdil'deıı naklen ve feci vaziyeti gören pâdişâhın, teessüründen elindeki kamçı ile vezir-i âzam M ah mu d P aş a'ya vurduğunun yazıyor {(',. III., s. 69 ve Halkondil, s, 211).

[99] Halkondil, Osmanlı kuvvetlerini ikiyüz elli bin gösteriyorsa da yanlıştır: Dukas'm yüz elli bin demesi hakikate daha yakındır.

gece yarısı gayr-i muntazam ve gelişi güze] şaşırtıcı bir şekilde otağ-ı hümâyuna hücum etmişti; halbuki otağ-ı hümâyun daha geride olduğundan ileri kolda Mahm^ıd ve İshak Paşaların çadırları taarruza uğramıştı; fakat bir kısım hayvanların Ölmesinden başka bir netice vermeyen bu taarruz orduda epi telâşı mûcib olmuşsa da derhal harp tertibatı alınmış olduğundan Vlad plânını tatbik edemedi ve zayiat vererek kaçtı. Evrenuz oğlu Ali Bey, Kazıklı Voyvoday'ı takip ederek bin kadar esir aldı.

Osmanlı ordusu Eflâk'taki harekâtına devam ederek Vlad'ı takip etti; Turahan Bey oğlu Ömer Bey akıncılariyle ileri gönderilerek VI a d'ın süvari kuvvetlerini mağlûp edip iki bin baş ile ordugâha döndü ve hizmetine karşılık olarak kendisine Tesalya sancakbeyliği verildi.

Karşılarında kuvvet göremeyen Osmanlı ordusu orduya lüzumu olan ikiyüz bine yakın at ve yük hayvanı alarak geri döndü. Vlad her şeyin kaybolduğunu görerek evvelâ Moldavya'ya ve oradan da Macaristan''& iltica ile yardım istediyse de Osmanlı devletiyle sulh yapmış olan Macar kiralı Matyas Korven hiç yoktan kendisiyle Osmanlılar arasında bir hâdiseye meydan vermek istemeyerek aradaki muahedeye riayet etti ve bunun delili olarak da Vlad'ı hapseylcdi.[100]

Radul'un Eflâk Voyvodalığı

Vlad'ın yerine küçük kardeşi Radul Eflâk beyi oldu; bu, daha evvel söylediğimiz gibi Osmanlı sarayında yetişmişti; devlet hazinesine her sene oniki bin duka vergi verecekti. Kendisini toplayıp bir taarruza uğramaması için muhafazasına Evrenuz oğlu Ali Bey tâyin edilip bırakıldı.

Yıldırım Bayezid zamamndanberi Osmanlı devletine vergi vermeği kabul etmiş olan Eflâk prensliği her fırsattan istifade ile Osmanlıların yüksek hâkimiyetini tanımamak istemiş ve bu hususta bilhassa Macarlara güvenmişti. Fakat bu 1462 seferinden sonra Eflâk artık Osmanlı devletinin mümtaz bir eyaleti haline gelmiştir. Eflâk harekâtı

[100] îbn Kemal(S.226)Radul'dan sonra Çepelaş'ın Eflâk Beyi olup Vilad'ın Macaristan'da hapisten kurtulup Eflâk'a gelerek Çepeş'le muharebe edip neticede maktul olduğunu yazar, halbuki Çepeş, Vilad'ın lakabıdır, Vilad'ı yani Kazıklı Voyvoda'yı öldüren genç Basaraba olup Osmanlılar kendisine yardım etmişlerdir.

takriben bir ay kadar sürmüştür.

İlk Boğdan Seferi

Osmanlı Boğdan Münasebetleri

Birinci ciltte görüldüğü üzere Boğdan veya Moldavya prensliği ile Osmanlılar arasındaki münasebet fiilî olarak XV. asır ortalarına kadar mevcut değildi. Her ne kadar Eflâk (Ulah) prensliğinin Osmanlı idaresine boyun eğmesi ve Osmanlı tazyikinin bu taraflarda iyiden iyiye kendisini hissetttirmesi bu prensliği bazı ihtiyatî tedbirler almağa sevk etmiş, Osmanlılara karşı açılan Haçlı Seferlerinde onlara askerle yardım etmek ve yine böyle bir yardımla 1431'de Eflâk prensinin Osmanlı kuvvetlerine karşı muvaffakiyetini temin etmek gibi el altından bazı hareketleri varsa da bunlar Türk istilâ politikasına öyle engel olacak mahiyette bir hal arz etmemekte idi. istanbul fethi, Osmanlı devletinin mâniasız olarak Anadolu ve Balkanlar üzerinde tamamen hâkimiyetini tesis etmesini temin ettikten sonra buralardaki Türk idaresi kolaylaşmış ve Tuna deltalarına kadar dayanan Osmanlı hudutlarında komşusu olan Boğdan prensliği de Petru Arorı zamanında ve 1455 Eylülünde Osmanlıların yüksek hâkimiyetini tanıyarak senede iki bin altın vergiyi kabul etmiş ve işte bu suretle Osmanlı tarihlerinin Kara Boğdan dedikleri Moldavya prensliği Osmanlı nüfuzu altına girmiştir.

Boğdan Beyinin Muahedeye Aykırı Hareketli

1457'ıle Boedan prensi bulunan Stefan çel ilk senelerde Türk hâkimiyeti altında hareketi bulunarak vergisini verdi; sonraları bilhassa Türklerin Venedik, Napoli, Papa ile denizde ve Arnavutlar ve Macarlar ile karada savaştıkları karışık bir zamanı intihap ederek bağımsızlığını elde etmeğe çalıştı. Cenevizlilerdin elinden İCe/e'nin alınmasından sonra gemilerle IstanbuVa sevkedil-mekte olan bin beşyüz Cenevizliden yüzellisi bindikleri gemiyi zapt ile Turaa'nın denize döküldüğü Boğdan arazisi dahilindeki Kilya (Kili) sahiline çıkarak ahali tarafından iyi karşılanmalarından dolayı bu hal, Boğdan

Prensi hakkında infiali mûcib olmuş, esir Cenevizlilerin iadesi istenmiş, fakad red cevabı alınmıştı.
Stefan çel M ar e, cesur ve azimli bir prens olduğundan pervasızca hareket etmekte idi; nitekim bu sırada arası açık olan Eflâk voyvodası üzerine yürüyerek onu memleketten kaçırmış bu hâdise hükümet tarafından haber alınarak sebebi sorulmuş ve St. çel Mare de eşkiyamn kendi arazisindeki tahribatından dolayı onları cezalandırmak için silâh istimaline mecbur olduğunu bildirmiştir.

Boğdan'a Asker Sevkı

Bunun üzerine Osmanlı devleti tazminat istemiş ye Boğdan beyini himaye eden Lehistan kiralı da tazminat miktarını kararlaştırmak üzere Türk ve Leh murahhaslarından mürekkep bir heyetin teşkilini ileri sürmüş ise de devlet, kendisine vergi vermekte olan bir prensliğin işine Leh kırallığınıı müdahalesini reddetmiş ve Boğdan Prensi üzerine Rumeli beğlerbeği Hadım Süleyman Paşa'yı göndermiştir.
adım Süleyman Paşa bundan evvel İşkodra'nm zaptına memur edildi ise de muvaffak olamamış ve bu defa Boğdan üzerine gönderilmiş, yorgun ve teçhizatı noksan bir kuvvetle uzun bir mesafe kat ettikten sonra hemen Boğdan üzerine yürümüş, fakat fena halde mağlûp olmuştur (1475). Bu galibiyet dolayısiyle Papa, Boğdan Prensine "İsa'nın Pehlivanı" unvanını vermiş ve bu muvaffakiyet prensin burnunu kabartmıştı.
Stefan çel Mare, işin bu kadarla bitmiyeceğini bildiğinden Papa'ya ve hıristiyan devletlere başvurup kendisine yardım edilmesini istedi ise de aldırış edilmedi; yalnız Lehistan kiralı Kazi-mir, Boğdan Prensini himaye yollu Osmanlı hükümdarına ikinci bir elçi gönderdi,

Fatih Sultan Mehmed'in Boğdun Seferi

Rumeli beylerbeyi Hadım Süleyman Pasa'nın mağlûbiyetini haber alan pâdişâh 1476 ilkbaharın da (881 H.) bizzat sefere çıktı. Varna civarına gelindiği zaman Leh elçileri de oraya gelmişlerdi. Pâdişâhla görüşen heyete SultanMehmed şu üç teklifi yaptı :
1. Vergi tediyesi,

2. Cenevizli esirlerin iadesi,
3. Kilya'nın kemlisine teslimi.
Boğdan beyi bu teklifleri kabul etmediğinden ordu ilerledi, Tuna'yı geçti. Orduda, Boğdan beyinin memleketinden kaçırdığı Eflâk voyvodası dayvardı.

Osmanlı ordusunun hududu geçtiğini haber alan Stefan çel Mare, Osmanlı kuvvetlerinin geçeceği yerleri yakıp yıkarak hayvanları sarp dağlara çıkardı. Bundan dolayı ortalığa kıtlık çöktü; fakat her ihtimale karşı Tuna vasıtasiylc gemilerle orduya erzak getirildiği için bu darlıktan Türk ordusu fazla müteessir olmadı.
Prens Stefan, Osmanlılara karşı çıkamıyarak sarp bir dağın arkasındaki ormana girip etrafım tahkim ile peçine denilen siper veya hendekler açmış, ağaçlardan ve arabalardan manialar yapmıştı. Bundan başka kendileri yaya ohıp atlan önlerine dizmişler ve on öne de topları koyarak ordugâhı geçilmez bir hale getirmişti.
Bu suretle tahkim edilmiş olan düşman ordugâhının bulunduğu mahal haber alınarak kuvvetler o tavafa gittiler. İki taraf arasında vukua gelen muharebede Anadolu ve Rumeli tımarlı sipahileri büyük gayret gösterdiler, düşmanın tahassun ettiği ormanın önü, geçilmez bir halde siperlenmiş olduğundan yeniçeriler top ateşinden ürkerek yüzü koyun yere yatıyorlardı.[101] Nihayet Sultan Mehmed, Belgrad muhasarasında olduğu gibi at teperek ileri atıldı ve yeniçeriler de kendisiyle beraber ister istemez hücuma geçtiler, tımarlı sipahiler de aynı suretle taarruza geçtiklerinden nihayet düşman bozuldu ve çok telefat verdi; muharebe kuşluk vaktinden başlayarak gruptan iki saat sonraya kadar takriben oıriki saat devam etmişti.
Boğdan'm merkezi olan Suçiova şehri yakıldı ise de kalesi alınamadı; iki ay kadar Boğdan'da kalınarak her taraf tahrip edildi; nihayet yeniçeriler arasında veba hastalığı çıkması ve Macarların da hazırlandıklarının duyulması üzerine ordu geriye döndü. Bu muharebede büyük hizmeti görülen Eflâk beyine ganimet malından mühim hisse ayrıldı.

[101] Tarü't-tevarih bunu şöyle anlatıyor (C. /.,s. 553) :Yeniçeri dilâverleri sinelerini top ve tüfenge siper etmek mûtadları iken bu sadmeye doymayıp top vehminden yüzü üstü düşüp yattılar.. . ol tarihte yeniçeri ağası Trabzonlu Mehmed Ağa idi... Sultaıı-ı Gazi, yeniçeri dilaverlerinden mûtadlarına muhalif vazı' suduın müşahede edicek ağalarına hitap edip 'Şu oğlanlar ne acip iş eylediler; dilâverlik kemerin kuşanan böyle mi ider? deyu itab ettiler ve siperlerin mübarek ellerine alıp İleru at deptiler, kapı halkı dahi bir uğurdan hücum edip rikâh-ı hümâyunlarından cüda olmadılar..."

Boğdan harbine Kırım hanı Nurdevlet Han da davet edildiyse de Altunordu hanının Kırım'a hücumu haberinin gelmesi üzerine Kırım kuvvetleri yoldan geri dönmüşlerdi.

Fatih'in Kış Seferi

Macarların Huduttaki Faaliyetleri

Osmanlı ordusu Boğdan seferinden avdette (1476 sonlarına doğru) Tuna'yı geçerken Mihaloğlu Ali Bey'den haber gelip Tuna ve Sava nehirlerinin birleştikleri mahalde ve Tima'nın sağ sahilinde Macarların iki kale ve sol sahilde de bir hisar yaptıkları bildiriliyordu. Macar kiralı bu kaleleri iyice tahkim ettirip etrafını hendeklerle çevirttikten sonra başkentine dönmüştü.[102] Halbuki Tund sağ sahili Osmanlılara aitti. Burada yani Sava nehrinin sağ kenarında Osmanlılar 1470 senesinde Böğürdelen kalesini yapmışlarsa da Macar kiralı Matyas, dört sene sonra burasını almıştı.

Mihaloğlu'ndan bu haber geldiği zaman ortalık kışlamış, fakat bu tecavüzün derhal Önlenmesi zarurî görülmüştü; Edirne'ye gelen Fatih Sultan Mehmed kış olmasına bakmayarak bizzat hareket etti; çünkü Macar kiralının bir sefere hazırlandığı daha Bogdar da iken duyulduğundan ihtiyatlı hareket ediliyordu; Macarlar bu kış esnasında padişahın bizzat geleceğini hiç ummamışlardı.

Padışahın Bizzat Hareketi

Yapılan üç kalenin kara tarafları içi su dolu hendekle çevrilmiş olup zaptı zordu; fakat iyi bir tesadüf eseri olarak o sene çok don olmuş, Tuna, on-dört karış kalınlığında donmuş ve kar at özengisine kadar çıkmıştı. Asker buz üzerinde Tuna'yı geçti. Kalelerin kara tarafındaki hendeklerindcki sular da donmuş ve aynı zamanda yağan karla

[102] kendü nefs-i şerifiyle ol kaleler (A*) kal'ı içim Semendire tarafına uzm-i hazm etti ve mâheyn bu'd (-Wj mesafe t ve ulu sular taşkınlığı olduğu cihetten asker-i zafer-rehber erişince (erişiıceye kadar) ağaçtan üç muhkem hisar yaptı \cher birine hendek-i amîk edip Tunu suyunu içine akıttı; her hisar keenne bir ezire oldıubu kaleleri muhkem berkitti ve kemli gitti (Tarih-i Ebu'l-feth^ s. 164). Tarih sahibi Dursun Bey bu seferde bizzat bulunup padişaha takdim ettiğ' manzum tebriknâmc üzerine samur kürk ve iki bin akçe atıyye ile taltif edilmiştir.

üzerleri Örtülmüştü; bundan dolayı kaleler çabuk alındı ve derhal yıkılarak yerle beraber edildi (1476 sonlan).
Bu muvaffakiyet, Boğdan seferinden iki buçuk ay sonra vukua geldi. Hisarlara karşı yapılan hücum esnasında Rumeli beylerbeyi Davut Pasa-ki II. Bayezid devrinde vezir-i âzam olmuştur - kale ürerine yürürken bir zaıbazen topunun isabetinden harika olarak kurtulmuş, hattâ pâdişâh, Davud Paşa şehit' düştü zanniyle çok müteessir olmuştu.

Bosna Seferleri

Birinci Bosna Seferi Ve Bosna'nın İlhakı

Osmanlı tarihînin birinci cildinde görüldüğü üzere Bosna kırallıeı Osmanlılara her sene vergi vermeği kabul etmişti; fakat kıral, son zamanlarda elli bin duka olan vergisini vermek istemiyerek gönderilen memuru geri çevirmişti.[103] Bunun üzerine Osmanlı devleti Vecnediklilerle vukua gelecek bir muharebede kendisine mühim bir güzergâh olacak olan Bosna'yı zapta karar verdi.
Bizzat padişahın kumandasında olarak ordu Üsküp yolu ile hareket etti ve Viliçtirin (Vılçıtrın) şehrine gelindiği vakit Bosna kiralı Stefan Tomaşeviç'in Yayca kalesinde olup orada müdafaada bulunacağı haber alındığından vezir-i âzam Mahmud Paşa ileri gönderildi; fakat kıral burada tutunamıyacağını anlayınca daha batıdaki Kliküs (Clytie) veya Kiloç kalesine [104] çekildi. Bosna kır allığının başkenti olan Yayca, padişah tarafından muhasara edilirken vezir-i âzam Mahmud Paşa da kiralı Kroç'da muhasara etmişti.
Yayca, su ve yiyecek darlığından dolayı uzun müddet muhasaraya dayanamıyarak teslim olduğu gibi Bosna kiralı da Mahmud Paşa tarafından kendisine verilen teminat üzerine diğer bir kalede bulunup teslim olan kardeşi ve üç oğluyla beraber teslim oldu (1463).

---

[103] Eflâk BcjU'nm muhalefet sırasında Bosna kralı da aynı suretle harekete başlamış ve kendisini muhalefetten vazgeçirmek üzere gönderilen memuru hapsetmiş ise de neticenin fena olacağını anlaması üzerine memuru hapisten çıkarıp güğnünü aldıktan sonra iade etmişti (İbn Kemal, c. VII., s. 233).
[104] Yayca Osmanlı idaresinde iken Bosna vilâyeti taksimatında Travnik sancağının kazalarından olup Traun-ifc'in kuzey-batısına rastlamaktadır.

Bosna Kiralının İdamı

Sultan Mehmed, hücumla alınması kolay olan Kiloç'ı zapt etmiyerek kirala verilen teminat ile teslim alınmasından dolayı Mahmud Paşa'ya kızdı, söylendi ve bir müddet için verilen teminata ve edilen yemine sadık kaldı ve sonra bunu bozacak bir vesika ve fetva aradı; arzu ettiği fetvayı orduda bulunmakta olan ulemâdan Musan-nifek (Küçük Musannif) demekle meşhur Ali Bistâmî'den [105] aldı. Birtakım tevillerle kiralın katline dair verilen fetvanın yerine getirilmesi için Ali Bistâmî bizzat cellâtlık ederek kendi eliyle kiralı öldürdü ve bunu mütaakıp üç kale beyi de aynı akıbete uğratıldı.

Fatih Sultan Mehmed elde ettiği Bosna şehirlerindeki halkın bir kısmını iskân için istanbul'a yolladı ve Yayca ile münasip kalelere asker koydu ve Bosna sancakbeyliğine Minnet oğlu Mehmed Bey'i tâyin ederek Macar hududuna yakın olarr" îzvornik kalesine de Mihaloğlu İskender Bey'i muhafız hırakarak IstanbuVa döndü.

Bosna'nın işgali Osmanlılar için pek önemli idi. Deniz kuvvetlerini arttırarak Akdeniz'de Venediklileri tehdit eden Türklerin Bosna'yı almaları Macaristanı da tehlikeli duruma düşürmüş ve aynı sene içinde Türklerin Lepant havalisini ve Venediklilerin elindeki Argos limanını elde etmeleri cumhuriyeti epi telâşa düşürdüğünden hu karşılıklı tehlike Macarlarla Venediklileri ve İskender Bey'i Osmanlılara karşı tecavüzî bir ittifaka sevketmişti (1463 Eylül).

Hersek Ve Bazı Yerlerin İlhakı

Fatih Sultan Mehmed Bosna işini halledip kralı yakaladıktan sonra hu vilâyete muttasıl Kovacili ve Pavlili denilen iki beğliği de alıp buraların beylerini de elde edip öldürdü. Aynı seferde Hersek kırallığına da girmiş ve buranın hükümdarı İstefan Kosaroviç mukave-met edemiyerek kaçmıştı. Tstefan nihayet Osmanlı himayesini kabul ettiğinden memleketinin bîr kısmı kendisine bırakılarak diğer kısmı ilhak olundu ve oğlunu rehin olarak pâdişâha gönderdi.

[105] Ali Bistâmî, meşhur Fahreddin Razı ahfadındandır. Küçük yaşta telifata başladığı için kendisine Musannifek denilmiştir, 840 H. (1436 M.)'den sonra Anadolu'ya geldi. Mahmud Paşa kendisini himaye etti; 863 H. (1459 M.)'de Fatih Sultan Mehmed'in emriyle Farsça bir tefsir yazdı; 875 H. (1470 M.)'de vefat ederek Eyyub'a defnedildi.

İkinci Bosna Seferi

Osmanlı kuvvetleri bu birinci Bosna seferinden döndükten sonra aralarındaki ittifak mucibince Venedikliler Mora'da ve Macar kiralı 1463 Aralık ayında Bosna'da, taarruza geçerek Türkleri buralardan çıkarmağa teşebbüs ettiler; kış mevsimini kendisine müsait gören Macar kiralı bu suretle Osmanlıların zaptettikleri bazı kaleleri elde ettiği gibi Bosna kırallığımn merkezi olan Yayca ile Sırbistan hududun-daki Serebriniçe'yi alıp îzvornik'i kuşatmış ve Venedikliler de dört ay evvel Mora'da taarruza geçmişlerdi. Macar kiralı aldığı kaleleri tahkim ile asker ve zahire koyduktan sonra dönmüştü. Bu vaziyet hükümet tarafından haber alınınca o kış harp hazırlığı ile geçti.

1464 İlkbaharında (868 H.) Sultan Mehmed ikinci defa Bosna'ya hareket etti. [106] Yayça'yı almak için zorladıysa da alamadı; fakat daimî bir muhasara altında tutup düşürmek istedi. Böylece bir taraftan buranın muhasarasına devam edilirken aynı zamanda Bosna'ya gelen Macar kiralının maksadı Sultan Meh-med'i kendi üzerine çekerek Yayca?yi muhasaradan kurtarmaktı; Macar kiralı da Izvornik kalesini kuşatmıştı; fakat Osmanlı hükümdarı böyle yapmayarak hem Yayça'yı muhasara etti ve hem kıral üzerine kuvvet yolladı. Macar kiralı, üzerine kuvvet geldiğini haber alınca iki ateş arasında kalmamak için ızvornik muhasarasını kaldırarak bir kısım toplarını da bırakmak suretiyle çekildi.

Yayca, Macarlardan geri alınamadı; fakat diğer elde edilen kalelerden bir kısmı yıkıldı ve lüzumlu olanlarına asker ve mühimmat kondu. Yayca müstahkem kalesi [107] ancak 934 H. (1528 M.) senesinde ve II. Bayezid'in kızının oğlu Bosna beyi meşhur Gazi Hu s re v Bey'in Bosna beyliği zamanında alınmıştır. Yine bu Husrev Bey voyvodalarından Murad Bey vasıtasiyle 943 H. (1536 M.) senesinde Bosna'daki Kilis kalesini de zaptetmiştir.

Bosna X\I. asrın ikinci yarısında beylerbeğilik olmuştur. Beylerbeğilcr

---

[106] TâciVl-tiicarih ile Ali, Morn seferini H. 869 ve Bosna seferini H. 870 olarak kaydediyorlar; hele A1İ, Bosna seferini 870 Rebiulevvelinde diyor ki Kasım ayma tesadüf ettiğine göre hatalıdır. Hammer'de Fatih'in Bosna seferi, MM M. (8f>8 H.) senesi ilkbaharmdadır.

[107] Peçevî tarihiyle diğer bazı tarihler Yay fa'nıı 866 II. (1461 M.) senesinde alındığını, iki sene Müslümanlar elinde kalıp lıir cuma günü Müslümanlar namazda iken kâfirlerin hücum ile zapteylediklerini beyan etmektedirler (C. I.,s. 130).

hududa yakın Banaluka kasabasında otururlardı; Banaluka'nm batısındaki Bihke kalesi 1000 H. (1591 M.)'de dokuz gün muhasaradan sonra Bosna bcylcrbeğisi Derviş Hasan Paşa tarafından alınmıştır.

Bosnalıların İslamiyeti Kabulleri

Fatih Sultan Mehmed Bosna'yı aldığı zaman Bogomil mezhebindeki Bosna Hıristiyanları hakkında çok müsamaha göstermiş ve onların devlet hizmetinde yetişmelerini sağlamıştır; Bogomiller toptan müslüman olmuşlardır; Osmanlı resmî vesikalarında görülen ve diğer devşirmelere tercih edilen bu çocuklara Bogomillerin başka adı olan Pataren'den galat olarak Potur oğulları denilmiştir.
Patarenler'in, Hazret-i İsa'yı Allah'ın kulu ve peygamberi tanıyan inançlariyle Müslümanlarla aynı inançta olmaları ve Türklerin vicdan hürriyetine hürmet göstermeleri, birkaç asır katolik kilisesinin ve bu mezhebdeki kırallarm ve Macarların mezalimine duçar olan bu zümrenin yakın itikatları sebebiyle hep birden denecek kadar süratle müslüman olmalarım mûcib olmuştu; hattâ tarihî bir rivayete göre Fatih Sultan Mehmed, bunların toptan islâmiyeti kabullerinden dolayı memnun olarak kendilerinden dileklerinin ne olduğunu sormuş, onlar da devlet hizmetinde istihdamlarını rica etmişler ve bu suretle hem ordu ve hem saray ve devlet hizmetinde namuslu ve sadakatli olarak ödevlerini yapmışlardır.

ALTINCI BÖLÜM

KARAMAN BEYLİ&L SEBEBİYLE OSMANLI-AKKOYUNLU REKABETİ VE BUNUN NETİCELERİ

Karaman Beyliğine Toplu Bir Bakış

XV. asrın ikinci yarısında Karaman beyliği Kitabımızın birinci cildinde görüldüğü üzere Karaman oğulları Osmanlı devletinin büyüme- sine karşı hasmâne bir vaziyet almışlar ve her fırsattan istifade ederek bir darbe vurmaktan kendilerini alamamışlarsa da

buna karşı Osmanlıların mukabil hareketleri neticesinde toprak itibariyle daima pek zararlı çıkmışlar ve nihayet Osmanlı devletinin nüfuzu altına girmişlerdir; hele Karaman oğlu II. Mehmed Bey öldüğü zaman oğlu Bey, Sultan II. M ur a d' in yardımı sayesinde hükümdar olmuş ve padişahın kız kardeşiyle evlenmiş ve buna rağmen Jan Hunyad'ın Haçlı seferlerinde Osmanlıları geriden vurmaktan kendini alamamış, fakat bunun çok ağır karşılığını görmüştü.

Sultan II. Mehmed 1451'de babasının yerine hükümdar olduğu zaman hasım olarak ilk defa karşısına çıkan Karaman oğlu İbrahim Bey'di; fakat ehemmiyetli surette yıpranmış ve küçülmüş olan Karaman beyliği mühim bir xo\ oynayacak kuvvetten çıkmış olduğundan üzerine yapılan harekât neticesinde sulh istemişti (1451).

Karaman oğulları bu tarihe kadar Osmanlılar aleyhine Anadolu beylerini, Balkan devletleriyle Venedik cumhuriyetini tahrik veya Haçlı kuvvetleriyle olan ittifaklarından bir fayda elde edemediklerini görünce bu defa Doğu - Anadolu'da kurulup büyümekte olan Akkoyunlu devletinden istifadeyi düşünmüşlerdir.

İbrahim Bey'ın Son Günleri

Osmanlılara karşı" en "büyük hasım olup Çelebi Sultan Mehmed'in damadı olan Karaman oğlu
ibrahim Bey otuz dokuz sene hükümdarlık ettikten sonra 868 H. (1463 M.)'de ölmüş ve vefatından az evvel devlet idaresini veliahdı ve büyük oğlu Ishak Bey'e bırakmıştı.[108]

ibrahim Bey'in Çelebi Mehmed'in kızından doğmuş olan ikinci oğlu Pîr A hm e d Bey ile diğer kardeşleri babalarının tshak Bey'i yerine bıraktığına razı olmayarak İbrahim Bey'i tazyik ile Konya'dan çıkarmışlar ve bunun neticesi olarak pek ihtiyar olan babalarının ölümüne sebep olmuşlardır.

Karaman Şehzadeleri Arasında Mücadele

[108] Ishak Bey'in validesi cariyelikten gelmişti; fakat İbrahim Bey bu oğlunu çok severdi. Daha ölümünden evvel onun hükümdar olmasını istiyordu: bundan dolayı mühim vilâyetlerinden olan îçeî taraflarına onu vali yapmıştı. İçe/'in merkezi Silifke idi (TâciVt-tevarih, c. I., s. 498).

İbrahim Bey ölünce Ishak Bey, muhalefete geçen kardeşlerine karşı koyacak halde olma-dığından Silifke taraflarına çekilmiş ve Pîr Ahmed Bey Konya ve havalisinde idareyi ele almıştı, çel taraflarına çekilen İshak Bey Memlûk sultanına müracaat ederek onun himayesini istedi; bu isteği kabul olunarak kendisine hil'at yollandı ise de fiilî bir muavenet göremedi ve bunun üzerine ailesini Silifke'de bırakarak Suriye yolu ile Akko-yunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey'in yanına gitti ve oradan aldığı kuvvetle Karaman beyliğini tekrar ele geçirdiğinden bu defa da Pîr Ahmed Bey Osmanlılara müracaat eyledi.

Pır Ahmed Bey'in Osmanlılarla Anlaşması

Pîr Ahmed Bey, Karaman ilinden bazı yerleri terketmek şartiyle Sultan II. Mehmed'in himayesini istedi. Osmanlı hükümdarının Pîr Ahmed'e yardım edeceğini haber alan îshak Bey, biraderlerine verilmemek şartiyle Akşehir ve Beyşehri havalisini Osmanlılara terk edeceğini bildirerek ulemâdan Sarı Yakup oğlu Ahmed Çelebi'yi gönderdiyse de Fatih Sultan Mehmed: "Oraları zaten bizim Hamid oğlundan satın aldığımız yerlerdir; bu teklif ölüyü azad etmektir. Çarşamba suyu'nu hudud olarak kabul ederse anlaşırız" cevabını yolladı. Gönderilen Osmanlı elçisine Ishak Bey müsbet cevap vermedi. Bunun üzerine

Osmanlı hükümeti Pîr Ahmed Bey'e yardıma karar verdi. P î r Ahmet, Antalya Sancakbeyi Köse Hazma Bey kuvvetleriyle Karamanca, girdi. Ermenâk veya Dağpazarı muharebesinde mağlûp olan Ishak Bey yine Silifkeye çekildi ve ailesiyle oğlunu orada bırakarak kendisine yardım temin etmek üzere Diyarbakır'a Uzun Hasan'm yanma gitti.[109] Silifke kalesinden başka diğer Karaman topraklarına sahip olan Pîr Ahmed Bey, kendisine yapılan yardım mukabelesinde Akşehir ile Beyşehrni ve Sıklan-/ıısan'yle Ilgın taraflarını Osmanlılara bıraktı ve bundan sonra bir müddet Osmanlı hâkimiyeti altında bulundu (869 H. sonu ve 870 H. başı-1464/1465 M.).[110]

[109] Ahsenü't-tevarih, varak 94 b. İshak Bey 872 H. (1467 M.) senesinde vefat etmiştir.

[110] Pîr Ahmed'in, Osmanlıların yüksek hâkimiyetim kabul ettiğine dair 870 H. tarihli Farsça Kayseri kalesi kitabesi vardır (Halil Edhem, Kayseri şehri, s. 129 ve Tarih-i Osmanî Encümeni mecmuası, sene 3 s. 834).

Pîr Ahmed Bey bu defa ana, baba bir kardeşi olan Kasım Bey'le uğraştı [111] ve Osmanlıların yardımiyle Ermenâk muharebesinde onlara galebe etti. Bu işler bitip vaziyetini düzeltince üç dört sene önce Osmanlılara terk ettiği yerleri almak istiyerek metbûu ile bozuştu; yalnız başına karşı koyamıyacağından dolayı Uzun Hasan Bey'den yardım gördü ve daha sonra 1469'da bir Ehl-i Salip halinde Osmanlılarla mücadeleye başlamış olan Venedik, Papa, Napoli, Macar, Arnavutluk ve Rodos, şövalyeleri harekâtından istifade etmek istedi.

Pîr Ahmed'in, Muhalefetı Ve Osmanlıların Karaman'ı İşgali

Pîr Ahmed'in, 871 H. (1466 M.) 'deki ilk muhalefe üzerine [112] bizzat pâdişâhın kumandası altındaki ordu Karaman memleketlerine girdi; Pîr Ahmed Bey hârende (Karaman) şehrine kaçtı. Kevele kalesiyle devlet merkezi olan Konya alındı. Vezir-i âzam Mahmud Paşa Lârende'ye Pîr Ahmed Bey üzerine gönderildi; burada muharebeyi kabul eden Pır Alime d, bozularak kaçtı; Karaman ailesinin çok güvendikleri Turgut oğulları takip edildilerse de bunlar daha evvelden haberdar olarak Tarsus taraflarına kaçtılar. Osmanlılar Karaman ilinde ileri gelen ve vücutları kendileri için zararlı görülen eşraf ve devlet erkânından bir kısmını öldürdükleri gibi Konya ve Lârende'&eki sanat erbabım da İstanbul'a yolladılar (871 H.~ 1466 M.).[113]

Bu seferden avdette vezir-i âzam Mahmud Paşa'ya aleyh-dar olan Rum Mehmed Paşa, padişahı Mahmud Paşa aleyhine şevketti ve Pîr Ahmed'in, vezir-i âzamin müsamahasiyle kaçtığını ve Konya ile Lârende halkından fakirlerini İstanbul'a. sürgün edip zenginlerden rüşvet alarak yerlerinde bıraktığını söyledi. Bu sözlerden müteessir olan Sultan Mehmed Afyon Karahisar^a gelindiği zaman kendisi

[111] Tâcıı t-tevarih ve ondan naklen Hammer tarihi^ İbrahim Bey'in Pîr Ahmed, Karaman, Kasım, Alâüddin, Süleyman ve Nursofu isimlerin-deki oğullarının Çelebi Mehmed'in kızından doğduğunu yazarlar. Diivel-i îslâmiye'Ae Çelebi Mehmed'in kızından doğanların Pîr Ahmed, Kasım ve Alâüddin Bey'ler olduğu son tetkiklere istinaden kaydedilmiştir (S. 298). Pîr Ahmed'in hükümdar olması üzerine Süleyman ve Nursofu Beyler Osmanlıların yanına gelerek kendilerine dirlik verilmiştir.

[112] İbn Kemal,Fâtih'in Pîr Ahmed üzerine yaptığı seferin 872 H. (1467 M.) de olduğunu beyan ediyor. Pâdişah'ın, oğlu Bayezid'c göndermiş olduğu mektupta aynı sene Zilhicce tarihlidir (Fatih devrine aid münşeat mecmuası, s. 62).

[113] TâciVl-tevarih, c. /., s. 512. Pîr Ahmed'in muhalefeti üzerine Kararnaıı'a yapılan bu seferi Halil Edhenı Bey (muhtelif tetkiklerinde) Fatih'in Konya'da. basılmış olan bir sikkesine istinaden 871 H. (1466 M.) olarak göstermektedir. Tıı-rih-i EbûH-feth bu seferin 872 H.'de olduğunu kaydeder (S. 139). Tarih-i EbıVl-fetih? in gösterdiği tarih bir sene sonraki Rum Mehmed Paşa seferine aittir.

içinde iken Mahmud Paşa'-nın çadırını başına yıktırarak [114] vezir-i âzamlıktan azl eyleyip yerine Rum Mehmed Paşa'yı tâyin eyledi ve zaptolunan Karaman ili valiliğine Manisa sancakbeyi olan Şehzade Mustafa tâyin edildi (1466).

Rum Mehmed Paşa'nın Memuriyeti

Karaman halkı iki asırdan fazla bağlı bulu kuklan Karaman oğulları ocağının bu suretle sönmesine müteessir oldular; bundan dolayı oralarda muhtelif hareketler eksik değildi; bu sebebe mebnî Osmanlı hükümdarı, 1468'de Karaman ailesini tamamen elde edip ortadan kaldırmak ve onlara müzahir olanların hesaplarını görmek üzere Rum Mehmed Paşa'yı gönderdi; pek zâlim olan bu Rum dönmesi insafsızca hareket ederek çok adam öldürdü; cami, türbe ve medreseleri soydu, ağır vergilerle halkı ezdi; kendisine verilen vazifenin aksini yaparak halkı tamamiyle devlet aleyhine döndürdü. Varsak Türkmenleri üzerinde de aynı maksadla hareket ettiyse de Varsak beylerinden Uyuz Bey, bunun yolunu keserek kendisini bozdu ve gasbettiği bütün mal ve para Türkmenlerin eline geçti.[115]

Ishak Paşa'nın Tayini

Rum Mehmed Paşa'nın mağlûp olarak avdet etmesi, Karaman illerinde Pîr Ahmed Bey ile kardeşi Kasım Bey'in yemden faaliyetlerine sebep oldu. Bunun üzerine azl ve katledilen Rum Mehmed Paşa'nın yerine İshak Paşa tâyin edilip 875 H. (1470 M.)'de acele o tarafa yollandı ve hemen Lârende üzerine gittiğinden Pır Ahmed Bey îçel taraflarına çekildi. İshak Paşa, Pır Ahmed'i takip ettiyse de ele geçiremedi. Nihayet Uzun Hasan Bey'in yanına kadar giden Karaman oğlu, ondan yardım istedi,[116] biraderi Kasım Bey de

---

[114] Böyle, otağın yani çadırın başa yıkılması Şarkta ve bilhassa Moğolarla Türklerde azl ve nekbet alâmetidir.

[115] Ahsenu>t-tevariK*de Rum Mehmed Paşa'nın bu harekâtının 872 H. (1467 JW.)'de yapıldığı yazılıyor.

[116] Ahstm-üH-tevarih 885 H. (1470 M.)'de Pîr Ahmed'in daha evvel Fatih Sultan Mehnıed'in halası olan validesini Kadı Eb û Bekir'le beraber Hasan B ey'e yolladığını, fakat validenin yolda vefat ettiğini ve Uzun Hasan Bey'in yanma giden Kajıı Eb û Bekir'e, Hasan Bey'in iyi muamele ettiğini ve Osmanlı hududuna asker gönderdiğini yazmaktadır (Varak 112).

sarp yerlere çekilerek gelecek yardımı bekledi; fakat barınamıyarak o da Hasan Bey'in yanına gitti.

İshak Paşa Mut kalesini yapıp Niğde kalesini tamir etti ve o taraftaki bazı kale ve hisarları aldıktan sonra Aksaray'a geldi ve ora halkından bir kısmını İstanbul'a, naklettirdi. Bunlar şimdi İstanbul'da aynı isimle anılan' semte yerleştirildi.[117]

Bey adında bir beyin idaresinde idi.[118] Gedik Ahmed Paşa burayı muhasara etti. Lâkin muharebe olmadan halkın müracaatı üzerine Kılıç Arslan Bey Alâiye yi teslim etti ve kendisine Alâiye ye mukabil dirlik olarak Gömülcüne sancağı verildi; fakat Alâiye gibi geliri bol bir yere mukabil kendisine kısır gelirli bir mahallin verilmesinden müteessir olan Kılıç Arslan Bey, manen himayesinde bulunmuş olduğu Memlûk devletine ilticaya karar verdi ve bir fırsat bularak Kavala dan bir gemiye binerek Mısırca kaçtı.

Gedik Ahmed Paşa Alâiye'yi aldıktan sonra istanbuVdan gelen yeni talimat üzerine Silifke'ye geldi. Daha yukarıda söylendiği üzere Karaman oğlu İshak Bey 1464'de biraderine mağlûp olduktan sonra Uzun Hasanın yanına kaçmış, haremi ile oğlunu Silifke de bırakmıştı. Silifke ile Karatahtan maada diğer Karaman şehirleri Pîr Ahmed Bey'in eline geçtiği halde bu iki yer İshak Bey'e sadık kalmıştı. Silifke'de bulunan ishak Bey'in oğlu, Osmanlı devletine müracaat ederek Silifke'yi terk edeceğim bildirmiş ve bundandolayı Gedik Ahmed Paşa 876 H. (1471 M.)'de gelip burayı almıştır.

Gedik Paşa bundan sonra bir kısım Karaman ailesinin bulunduğu Mokan veya Minan kalesini [119] elde etti. Burada bulunan Pîr Ahmed Bey'in zevcesiyle oğlunu ve bir de ibrahim Bey'in oğullarından olup babasının son zamanlarında vefat etmiş olan Mehmed Bey'in [120]

---

[117] İshak Paşa "... Aksaray'a, geldikte ferman-ı şâhî ile Aksatamdan istanbul'a evler sürdü; hâlâ ol belde-i muazzama'da Aksaray mahallesi demekle iştihar bulan mahalle nüzul etmişlerdir..." {TâciVt-tevarih, c. I., s. 517).

[118] Alâiye (Alanya) Anadolu Selçuklularından sonra Karaman oğullarına geçmiş; sonra bunlar 1427 'de veya bir sene sonra burasını Memlûk devletine satmışlardı. İşte bu tarihten itibaren Memlûklerin himayesinde olarak Alâiye'de küçük bir beylik kurulmuştur. Alâiye beyi Lütfi veya Lâtif Bey'in 1460 veya ertesi sene vefatı üzerine yerine Ali bey oğlu Kılıç Arslan geçmiştir. Nihayet bunun zamanında ve 876 H. (1471 M.) tarihinde Alâiye Osmanlılara terk edilmiştir.

[119] Tarih-i Ebûl-fcüi'de Karaman oğlu ailesinin bulunduğu kalenin Minyan olduğu yazılıdır, Âşık Paşa-zâde buna Mervan adını veriyor (S. 175-176); doğrusu ise Minari'dır. Gedik Paşa bunlardan başka sahildeki Gurgos veya Kerküs kalesini de almıştır.

[120] Mehmed Beyin, 835 H. (1432 M.) tarihli İbrahim Bey vakfiyesinin kenarında Mehmed b. İbrahim b. Mehmed b. Karaman yasılı bir tuğrası vardır (Bk. Belleten, sayı 4).

gayet güzel bir kızını İstanbul'a, yolladı.

Akkoyumuların Karaman Oğullarına Yardımları

İşte bu sırada Uzun Hasan Bev, kendisine iltica etmiş olan Pîr Ahmed ve Kasım Bey'lere mühim kuvvet vererek Karaman taraflarına göndermiş olduğundan Gedik Ahmed Paşa Konya'ya doğru çekildi.[121] Filhakika Osmanlılara karşı Karaman oğullarını katı surette müdafaaya karar vermiş olan Akkoyunlu hükümdarı, beylerbeğisi olan Bektaş oğlu Emîr Ömer Bey kumandasında [122] yirmi bin kişilik bir kuvveti, Karaman oğullariyle beraber Karaman taraflarına yollamış ve aynı zamanda biraderinin oğlu Yusufça Mirza'yı da [123] bunların yanma vermiştir. Bu kuvvet arasında Candar oğullarından Kızıl Ah m e d B ey de vardı.[124]

Erzincan'a gelen bu kuvvetler Amasya valisi Şehzade Bayezid tarafından mukabele edilmemesi için şehzadeyi iğfal yoluna giderek "Dulgadır oğlu Kılıç Arslan'ı babasının yerine oturmağa gidiyoruz diye müsaade ister yollu kendisine bir mektup göndermişlerdi. Bu mektup, Bayezid'in eline geçmeden evvel Tokat'ta oturan Rum beylerbeyi Şarabdar Hamza Bey'in eline geçmiş ve o da şehzadeye danışmadan müsaade vermişti.

Tokat'ın Yağması Ve Yakılması

Îşte bu suretle müdafaasız bir halde hududu seen kuvvetler 877 H. (1472 M.)'de Tokat'a baskın yaparak şehri yağmalayıp yakmışlardır; yangında pek kıymetli eski eserler ve yazma kitaplar mahvolup gitmistir. Akkoyunlu kuvvetlerine kumandan olan Ömer

---

[121] Uzun Hasan Bey'in Karaman oğullarını müdafaa için oğlu Zeynel Bey kumandasiyle Osmanlılara karşı otuz bin asker sevk ettiğine dair Rodos Şövalyeleri reisine ve Kıbrıs kiralına göndermiş olduğu 875 Ramazan (1471 M.) tarihli Arabça nâmeler (Topkapı Sarayı Arşivi, No. 8344 ve 9662).

[122] AhsenÜ't-tevarih"&z (Varak 114 b) Bektaş Muslu Bey oğlu Emîr Bey deniliyor.

[123] Âlî tarihi, Aşık Paşa-zâde ve Tâcü't-tevarih'te Yusufça Mirza'nın Uzun Hasan'ın amcazadesi ve Tarih-i £6û'/-/eth'de hemşirezadesi olduğu yazılmaktadır. AhseniVt-tevarih ise Uzun Hasan Bey'in biraderi Cihangir Mirza'nın oğlu olduğunu beyan ediyor ki ben onu tercih ettim.

[124] Kızıl Ahmed Bey, biraderinin yerine Osmanlıların himayesinde olmak üzere Kastamonu hükümdarı olmuş ve az sonra burası elinden alınarak Mora'ya naklolunmuş ise de gitmeyerek Akkoy unlular in yanına kaçmıştır. Bu seferde Osmanlılar aleyhine çalıştığı görülüyor. Kızıl Ahmed Bey, II. Bayezid zamanında yine Osmanlı hizmetine girmiştir.

Bey'in kendisi buradan Diyarbakır'a, dönerek Yusuf Mirza'yı on bin kişilik bir kuvvetle Karamanca, şevketti; bunlar, şehir hariç olarak [125] Kayset Vdcn başlayarak Karaman ve Hamideli taraflarım elde ettiler; Karaman valisi Şehzade Mustafa Konya^yı terkederek Afyonkarahisar'a çekildi.

Şehzade Muştafa'nın Uzun Hasan Kuvvetlerinc Galebesi

Bu hâdise üzerine îshak Paşa'nın yerine Mahnıud Paşa ikinci defa vezir-i âzamlığa tâyin edildi (1472).[126] Kış mevsimi yaklaşmış olduğundan Mahmud Paşa'nın tavsiyesiyle sefere çıkılmayarak hazırlık yapıldı ve Anadolu beylerbeğisi Davurt Paşa'nın kuvvetleriyle Şehzade Mustafa'nın yanma gitmesi emrolundu.
işte bu sırada Yusufça Mirza Karaman oğullariyle beraber Karaman ilini aldıktan sonra Akşehir'e gelmiş, Karamuk (Bolvadin)'dan geçip Beyşehri taraflarındaki KırelVne gelmiş ve Şehzade Mustafa kumandasındaki kuvvetlerle karşılaşmıştı, îki taraf arasında vukua gelen kanlı bir savaştan sonra Akkoyunlu kuvvetleri fena halde bozuldu ve Yusufça Mirza da yakalandı; P î r Ahmed Be y ile Kızıl Ahmed Bey, Uzun Hasa n'm yanma kaç\ılar. Kasım Bey ise îçe Ve çekilerek Frenklerin yardımlariyle Osmanlılardan aldığı Silifke'de tutunabildi.

Fatih Sultan Mehmed'in Doğu Seferi

Uzun Hasan Bey İn Önemli Durumu

Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey, butarinten on sene evvelki sıl Trabzon üzerine giderke Fatih Sultan Mehmed'e karşı çok mütevazı ve uysal davranan ve ondan çekinen bii hükümdar değildi; çünkü o tarihten (1461) sonra oniki sene içinde Uzun Hasan, devletini çok büyütmüş, Irak-ı Acem ve Irak-ı Arab, Azerbaycan ve iran'a da sahip

[125] Akkoyunlu kuvvetleri Kayseri'yi muhasara etmişlerse de alamamışlar "şehir halkı rastlık ve doğruluk ittikleri sebebden Sultan Mehmed dv ı-rJ'-^ tâbe seramı avarız-ı divaıiiyeden muafnâme vermiş" Başbakanlık Arşivi, Kayseri defteri, No. 68, varak 20 B.
[126] Mahmud Paşa birinci defa vezir-i âzamlıktan azlinden sonra Gelibolu sancakbeyliği ve donanma kumandanlığına tâyin edilmişti.

olmak suretiyle Âkkoyutuu tini imparatorluk yapmıştı; çünkü, zun Hasan Bey kendisinin amansız rakibi olan Karakoyunlu lıükümdarı meşhur Cih ansa h'ı mağlûp ederek yakalayıp öldürmüş (1467) ve onu mütaakıp Gihanşah'dan daha kuvvetli bulunan Timurîlerden Ebû Saîd Han'ı da Araş muharebesinde mağlûp ve esir ederek derhal katlettirmişti (1469 Şubat).[127] İşte ümidinin kat kat üstünde olan hu galebeler dolayısiyle Uzun Hasan yukarda adıgeçen ülkelere sahip olmuş ve hattâ Ehû Saıd'in yanında bulunup esir ettiği Bay Sungur Mirza'nm torunu Yadigâr Mehmed Mirza'yı da Herat hükümdarı îlân eylemişti.[128] Uzun Hasan Bey bunlardan başka Gürcüler"'?, karşı galebe çalarak onları da haraca bağlamıştı.

işte bu galebeler dolayısiyle mağrur olan ve kendisini en büyük Asya hükümdarı zanneden Hasan Bey, Osmanlılara üstün gelecek durumda olduğunu tahmin etmişti. Bundan dolayı Osmanlılardan kaçan Karaman ve Candar oğullarını aynı zamanda bir büyüklük eseri olarak kabul etti; bunlar Hasan Pâdişah'ı mütemadiyen Osmanlılar aleyhine tahrik ediyorlardı; nihayet bu emellerinde muvaffak oldular [129] ve daha evvel görüldüğü üzere 1472 'de Uzun Hasan kuvvetleriyle hududu geçerek Tokat'ı yakıp Karaman illerini işgal eylediler.[130]

Uzun Hasan Bey'in Venediklilerle İttifakı Ve Ordusunu Tensiki

Uzun Hasan Bey -ki buna eski kayıtlarda Hasan Pâdişâh deniliyor- ordusunu tensik etnıiş ve bilhassa Osmanlılarla harp halinde bulunan Venedik cumhuriyetinin Osmanlılara karşı kendisine ittifak teklifi üzerine daha 1463 'de bunlarla anlaşmıştı. Bundan başka yine

---

[127] Osmanlılarla İitedenberi dostça münasebetlerde bulunmakta olan Karakoyunlu hükümdarı CİhanşaVın ölümü, Uzun Hasan Bey tarafından"" Fatih Sultan MclımeıVc bildirildiği zaman pâdişâh bu haberden pek müteessir olmuştur. Uzun Hasan pâdişâhım Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'ı ve arkasından Timur ilerden EbûSaid'i üç oğluyla esir edip ve yadigâr Mehmed Mh"/,a'yı Herat hükümdarı yaptığı hakkında vezir-İ âzam Ishak Paşa'ya göndermiş olduğu mektubun aslı Topkapı sarayı arşivinde 5684 numaradadır.

[128] Yadigâr Mehmed az sonra Hüseyin Baykara tarafından öldürülmüştür.

[129] Ol taraf dan Karaman oğulları., medet İsteyu Uzun Hasan'ın bazı ümera ve nndemasım şefi tutup sohbet-i müskirat esnasında arzettiler ve istimdat yüzlerin gösterdiler: Uzun Hasan cevap verip eyitti ki Sultan Mehmed yaman garımdir, yahşi pâdişâhtır, anınla buluşmağa niyetim vardır; beli vakti vardır ama çûn melikzâdeler geldiler ol vakit bu vakit olsun dedi ve hattâ beylerbeğisi Emîr Bey'e bazı asker namzed edip Mirza Yusufu ve Karaman okulları Pîr Ahmed ve Kasım'ı ve îsfeıidiyar ojUu Kızıl Âhmed'i bile koştu. ." (Tarih-i Ebû'l-feth, s. 146).

[130] Uzun Hasan Bey'in ümit edilmedik muvaffakiyetlere nail olması,

Osnıanh-Venedik muharebesi esnasında Hasan Bey, Venediklilerle ittifak etmiş olan Haçlılarla birlikte hareket için bunlarla görüşmek üzere Rodos'a sefirler göndermişti [131] maksadı Haçlılarla tedafüi ve tecavüz bir ittifak aktetmekti. Bu heyetle, Tokat'ı işgal ile Osmanlıların bazı mühim şehirlerini elde ettiğini Haçlılara bildirmişti; bu sırada Haçlı deniz kuvvetleri Akdenize gelip Muğla sahilleriyle Antalya'yı yakıp Rodos''si dönmüşler ve bu esnada Uzun Hasan Bey clçileriyle görüşmüşlerdi. Hasan Bey müttefiklerden silâh ve top istemiş ve aynı zamanda hem Osmanlılar ve hem de Memlûkler aleyhine Venediklilere ittifak teklif etmişti.[132] Bu teklif 877 H. senesi içinde (1472 M.) Uzun Ha s an'ın yanında bulunan Venedik elçisi Katerino Zeno vasıtasiyle derhal senatoya bildirilmiş [133] ve Akkoyunlu ordusu için top ve topçu ustası istenilmişti;[134] filhakika Venediklilerden başka Macar ve Lehlilerin de, onu Osmanlılarla çarpışacak mühim bir kuvvet telâkki etmelerine sebep olmuştur. Nitekim Otlukbeli muharebesinden sonra Hasan Bey Osmanlılarla tekrar çarpışmak üzere Katerino Zeno vasıtasiyle Venediklilerden yardım isterken kendi yanında bulunan Macar ve Leh elçilerini de Avrupa'ya göndermişti. üç dört kadırga ile gönderilen top, silâh ve topçu ustaları, tam zamanında Uzun Hasan Bey'in eline geçmemiş, fakat Venedik donanması kumandanı Moçenigo'nun Hasan Bey'in emrine amade olduğu bildirilmişti; çünkü bu sırada Moçenigo Akdeniz'tİG ve içel sahillerinde idi.

---

[131] Hasan Bey Venediklilerden başka Papa, Macar, Leh, Napoli kırallan ve Boğdan Prensi ile de Osmanlılar aleyhine olarak temas halinde idi.

[132] Uzun Hasan Bey, müttefiki olan Venediklilerle olan münasebatını vasıtasız tesis için Akdeniz'e inmek istiyordu. Bu münasebet daha sonra 1470*-den itibaren sıklaşınca bu deniz yoluna zaruret hasıl olmuştu. Bunun için Fırat nehrinin sağ sahilindeki Memlûk toprakları buna mani oluyordu: fakat 1472 ile 1473 arasında Hasan Bey Fırat üzerine ve Birecik taraflarına hücum ettiyse de muvaffak olamadı. Hasan Bey aynı zamanda Osmanlılara karşı Akdeniz'e gelmiş olan Haçlı donanmasını da Memlûklere karşı taarruza geçirmek için Frenk-leri teşvik etmişti. Bu suretle kendisi karadan ve onlar da denizden yürüyeceklerdi.

[133] Uzun Hasan'm yanında bulunan Venedik, Napoli ve Roma elçileri Otlukbeli muharebesinden sonra memleketlerine dönmüşlerdi. Hasan Bey bunları yollarken gelecek sene için yeniden imdat edilmesini İstemişti (Hammer tarihi, c. III., s. 136).

[134] 877 H. (1473 M.) senesi sonlarında (Zilkade ayı) Osmanlı hükümdarının deniz yoluyla Kahire'ye gönderdiği bir elçi Uzun Hasan'ın hem Osmanlılar ve hem de Memlûkler aleyhinde Frenklerle ittifak teklifini havi mektubunu getirmiştir. Bu mektup, Hasan Bey'in Yenediklüer'e göndermiş olduğu elçinin yakalanmasiyle ele geçmiştir. Mektupta kendisinin karadan yürüyeceğini \e onların da denizden yürümelerini teklif etmektedir (İbn-i lyas tarihi, c. II., s. 144). Venedik senatosu tarafından, elçinin tekidi üzerine Hasan Bey'e altı büyük havan topu, altıyüz çarklı tüfenk ile diğer tÜfenkler, mühimmat ve za-bitler iyle beraber ikiyüz silâhendaz ve topçu ve sair levazımat gönderilmişüı*.

Uzun Hasan kuvvetlerinin Osmanlı hudutlarını geçerek taarruz etmesi Osmanlıları bu açıkça meydan okumağa mukabeleye şevketti ve yukarıda söylendiği gibi vezir-i âzam Mahmud Paşa'nın tavsiyesiyle kış hazırlığı yapıldı; fakat padişahın otağı daha kışın Üsküdar'a kurulmuştu.

Fatih'in Doğu Seferine Giderken Venediklilerle Anlaşmak Istemesı

Osmanlı hükümdarı, Uzun Hasan Bey üzerine giderken muharebede bulunduğu Venediklilerin bir taarruziylc karşılaşmamak için Işkodra kalesi kumandanı vasıtasiyle cumhuriyete muvafık şartjar dahilinde sulb teklif ettiyse de Venedik cumhuriyeti Ağrıboz adasının geri verilmesinde ısrar ettiğinden uyuşula-madı; bu yüzden Osmanlıların Akdeniz ve Ege sahilleri Venedik ile müttefikleri tarafından tahrip olundu ve bu sayede İçel'de bulunan Karaman oğlu Kasım Bey bazı kazançlar elde etti.

Fatih Sultan Mehmed, Uzun Hasan Bey üzerine henüz hareket etmeden evvel daha kış esnasında ondan gelen nâmeye pek ağırv cevapla mukabele etmişti; çünkü, Frenklerle ittifak yapmış olan Hasan Bey, Osmanlılarla yapacağı muharebeyi makul göstermek için onlardan Kapadokya?yi ve bir de Trabzon Imparatoru'nun kızının kocası olmak dolayısiyle Trabzon'u istemekte idi.[135] İşte Fatih Sultan Mehmed bu taleb-lerden dolayı ağır cevap yazarak sonunda "Bâdemâ elçimiz ok ve lâfımız kılıçtır" demiş ve Akkoyunlu hükümdarını ilkbaharda harbe davet etmiştir.

Osmanlı hükümdarı açılacak sefer için vezir-i âzam Mahmud Paşa ile Gedik Ahmed ve Mustafa Paşa'lar ile görüşerek yapılacak harekâtı tcsbit etti; bu seferi ilkbahara tehir ettirdiğinden dolayı Mahmud Paşa'ya kızmakla beraber şimdilik ses çıkarmamayı daha ihtiyatlı bir hareket buldu.

Osmanli Ordusunun Hareketi

Osmanlı ordusu 877 Şevval (1473 Mart) içinde Fatih Sultan

[135] Arthus Thomas, Halkondil zeylim s. 250.

Mehmed'in kumandası altında Üsküdar^âan hareket etti.[136] Bursa Yenişehir ne geldiği zaman Rumeli beylerbeyi Has Murad Paşa ile Rumeli kuvvetleri orduya iltihak eylediler. Rumeli'nin muhafazasına Şehzade Cem Sultan tâyin edilip Edirne'ye gönderildi.[137] Karaman valisi Şehzade Mustafa Beypazarı/nda ve Amasya valisi Şehzade Bayezid, Kazovada eyalet ve maiyyetleri kuvvetleriyle orduya iltihak ederek babalarının elini öptüler. Ordu mevcudu yüz bin kadardı.[138]

Uzun Hasan'm Tokat'a yaptığına mukabele olmak üzere bir kısım Rumeli akıncıları kumandanı Mihal oğlu Ali Bey ileri sevkolunarak düşman arazisini vurmağa ve haber almağa memur edildi. Ordu Sivas'a gelince yoklama yapıldı ve sonra ileri yüründü; vezir-i âzam Mahmud Paşa ordu güzergâhı yakınında bulunup Uzu Hasan Bey'e ait Şarkî Karahisarhn alınmasını ileri sürdü ise de kabul edilmedi; Erzincan'a gelindiği halde düşman görünmüyordu.[139] Fakat anî bir hâdise ile karşılaşılmamak için buradan itibaren harp nizamı ve karakol tertibatı alınarak ihtiyatla yürünüyordu.

İlk Temas Ve Akkoyunlu Kuvvetlerinin Galebesi

Erzincan'a geldiğine dair Fatih Sultan Mehmed ten name alan Hasan tsey, kendisinin de hareket ettiğini bildirmiş ve Tebriz'den çıkarak Ucan sahrasında askerini yokladıktan sonra bir kayda göre yetmiş bin kişilik bir kuvvetle ilerlemişti.[140] Bu sırada iki taraf

[136] Osmanlı tarihleri ordunun hareketini 878 senesinde gösteriyorlar ki yanlıştır; çünkü bu 878 sene başı 1473 Mayısının sonuna tesadüf ediyor; muharebe 1473 Ağustosunda yapıldığına göre ordunun daha evvel yola çıkması lâzım gelmektedir. Prof. Minorsky de Onbeşinci asırda Türkiye ile Venedik arasında İran isimli eserinde 877 Şevvali kabul ediyor. Bütün bunların üstünde olarak sefere çıkmadan evvel pâdişâh tarafından 877 Ramazanı ortalarında Anadolu'da yol üzerindeki kadılara ordunun geçeceği yola zahire indirmeleri için yazılan hükümde "işbu mübarek iyd-i saîd Ramazanından sonra" Uzun Hasan üzerine gidileceği bildirildiğine göre {Feridun Bey münşeatı, e. I., s. 275) padişahın istanbul'dan 1473 Martının ilk onbeş günü içinde çıktığı anlaşılıyor, Hammer de aynı tarihi yazmaktadır. Fâtih'in 877 Zilkadesinde hareket ettiğine dair Farsça vesika Topkapı Sarayı arşivi 9045 numarada olup baş ve sonu noksandır.

[137] Tarih-i Ebû'l-feth, s. 150. Bu tarihlerde Cem Sultan Kastamonu sancakbeyi olup onüç yaşını bitirmek üzere idi. Biraderleri sefere memur olduklarından kendisi muvakkaten Edirne muhafazasına tâyin edilmiştir.

[138] Ahsenü"t-tevârih"de Osmanlı kuvvetleri on bin yeniçeri, on bin azab ve altmış bin tımarlı sipahi olarak seksen hin gösteriliyor (Varak 85).

[139] Fatih Sultan Mehmed, Erzincan'a, gelince, vürudundan Hasan Pâ-dişah'ı haberdar etmiş ve o da "Biz de kan dökücü, askerle o taraflara gelmek üzereyiz; ne vakit karşılaşırsak harb ederiz" cevabım vermişti (Ahsenu't-tevarih, varak 115).

[140] AhseniVt-tevârih'deı ("Varak 115) Hasan Bey kuvvetleri kırk bin kargılı ve otuz bin süvari yani yetmiş bîri olarak gösteriliyor.

kuvvetlerinin öncüleri temas etmişler ve nihayet Tercan taraflarına gelindiği zaman her iki taraf daha ziyade yaklaşmışlardı. Bunun üzerine Osmanlıların Öncü kısm-ı küllisi olarak vezir-i âzam Mahmud Paşa ile Rumeli beylerbeyi Has Murad Paşa ileri gönderildiler. Önden giden ve Tercan tarafında Fırat nehrini takip eden Has Murad Paşa [141] ufak, tefek birkaç müsademedeki muvaffakiyetlerine güvenip daha ileri atıldı; arkadan gelen Mahmud Paşa ona ileri gitmiyerek Fırat nehrini geçmemesini tavsiye ettiyse de dinlemedi ve Mihal oğlu Ali Bey'in ileri gittiğini söyleyip nehrin ötesine geçti ve bu sırada Akkoyunlu ordusunun Öncü kumandanı olan Hasan Bey'in büyük oğlu Uğurlu Mehmed Bey kuvvetlerinin sahte bir gerilemesi üzerine daha ileri giden Has Murad Paşa pusuya düşürüldü ve maiyyetindeki askerin pek çoğuyla beraber harp sahasında kaldı ve kendisi Fırafta boğuldu.[142] Esir düşenler arasında Turahan Bey oğlu Ömer Bey ile Aydın oğlu Hacı Bey, Molla Fenarî oğullarından Ahmed Çelebi [143] vardı ve bu ilk çarpışmadaki zayiat oldukça fazla idi.[144] Bunların hepsi de seçme kuvvetlerdi; hattâ Turahan-zâde Ömer Bey'in rivayetine göre en güzide Osmanlı askerinin bu suretle elden çıkmasından Uzun Hasan Bey çok memnun kalmış ve büyük ümitlere düşmüştü.

Uğurlu Mehmed Bey bu galebeden istifade ile hemen taarruza geçilmesini babasına bildirmiş ise de Uğurlu Mehmed'e hasım olan Halil ve Yakup Sultanların validesi Selçukşah Begüm'ün Hasan Bey üzerindeki tesiri sebebiyle Uğurlu Mehmed'in teklifi kabul edilmemişti.[145]

İki Ordunun Vaziyeti

Bu ilk muvaffakiyet sizlik üzerine Osmanlılar muharebe sahasını terk edip etmemekte müteredd

[141] Has Murad'm Rum ve Paleolog hanedanından olduğunu Halkondil zeyli yazıyor (S. 251).
[142] Murad Paşa'nm 877 Şevval ortası tarihli bir vakfiyesi olup bunu İstanbul'da yaptırdığı cami, medrese ve imaret için tertip ettirmiştir {Başkanlık arşivi, Tapu defteri 251, s. 234).
[143] Sonradan vezir olan Fenarî-zade Ahmed Paşa.
[144] Bazı kaıytlarda mübalâğalı olarak oıı veya oniki bin deniliyorsa da Ahsenüh-tevarih"de dört bin maktul olduğu yazılıdır (Varak 115).
[145] Ahsenüh-tevarih, varak 115.

idiler,[146] iki ordu karşılıklı Fırat vadisini takibedi-yordu; düşmanı Fırat vadisinden uzaklaştırmak istiyen Osmanblar, burayı bırakıp şimale Bayburt'a yöneldiler. Aradan altı gün geçtiği halde düşman gözükmüyordu; yedinci günü Uçağızlı adlı mevkie konulacağı sırada ordunun sağ cenahım tehdit eder vaziyette ve sarp bir mahalde düşman belirdi. Bunu iptida ordunun ilerisinde giden akıncı kumandanı Ali Bey'in kuvvetleri zannetmişler, fakat sonra iş anlaşılmıştı.

Otlukbeli Muharebesi

Hasan Pâdişâh, Has Murad kuvvetlerini imha ettikten sonra meydana çıkmıyarak şaşırtıcı bir plân takip etmekte idi. Bu plân mucibince Hasan Bey Osmanlıları yandan tehdide Gâvur Ishak adında bir kumandanı memur etmişti; buna karşı Anadolu beylerbeğisi Davut Paşa ile onu takviye için Mahmud Paşa gönderildi ve bu suretle Osmanlılar ister istemez Otlukbeli veya Başkent denilen (Uçağızlı) bu mevkide muharebeyi kabul ettiler. Hasan Bey kuvvetleri Otlukbeli tepelerini tutmuşlardı.

İşte bu suretle Fırat havzasını Çoruh suyu menbalarmdan ayıran ve Otlukbeli diye şöhret bulan mevkide iki büyük Türk devletinin orduları arasında meşhur muharebe yapıldı.

Osmanlı ordusunun merkezinde Fatih Sultan Mehmed, sağ kolunda Şehzade Bayezid, sol kolda Şehzade Mustafa bulunuyordu; padişahın yanında yani merkez kolunda Kapıkulu ocakları ve şehzadelerin kumandaları altında da eyalet kuvvetleri vardı. Hasan Bey ordusunun sağ kolunda oğullarından Kör Zeynel Mirza ve sol kolda Uğurlu Mehmed Mirz a bulunup [147] Hasan Bey de merkezde idi.

İki taraf arasında 16 Rebiulevvel 878 (11 Ağustos 1473) de çarşanba günü muharebe yapıldı.[148] İlk muvaffakiyet Osmanlıların sol kolunda

[146] Zeno'ya göre, bu muvaffakiyetsizlik üzerine Fâtih Sultan Mehmed, Uzun Hasan Bey*e bir mektup gönderip sulh teklifinde bulunmuş ise de Hasan Bey bunu dinlemek bile istememişti (Minörsky, Onbeşinci asırda Türkiye ile Venedik arasında İran).

[147] Ahsenü't-tevarih sol kolda Hasan Bcy'ıı yeğeni Cihangir'in oğlu Mu-rad Bcy'lc kardeşi Ali Bey*m bulunduklarım ve Uğurlu Mehmed'in sol cenahta ihtiyatta kaldığını yazar (Varak 115),

[148] Fatih Sultan Mehmed"in yarlığı (Türkiyat mecmuası, VI., s. 300). Fatih'in Arabça fetihnamesinde 13 Zilkade pazar günü istanbul'dan hareket ettiği Sivas ve Erzincan voliyle harp şahsına gelerek Ö78 senesi Rebiulevvelinin ondördüncü günü yapılan muharebede Hasan bey'i mağlûp ederek Şebinkarahisar'ı aldığını beyan eder (Top. Sa. Arşivi, İSo. 8306).

görüldü ve muharebe esnasında bütün hücum Hasan Bey'in merkez koluna tevcih edilerek burası top ve tü-fenk ateşi altına alındı; Hasan Bey zor kaçtı, kuvvetleri bozuldu; oğlu Zeynel Mirza ile ordusundaki yardımcı Gürcü kuvvetleri kumandanı maktul düştüler.[149] Alınan esirler arasında Timurî-lerden olup, Kara Yölük Osman Bey'in kızından doğan Mirza Miranşah torunlarından Mirza Mehmed Bakır, Mirza Zeynel, Mirza Muzaffer vardı.[150] Diğer esir edilenlerden Kadı Mahmud Şüreyhî ile Hasan Bey'in nişancısı Hoca SeyyidvMehmed Münşi ve imam ve musahibi Hısn-ı Keyfli Kadı Ali haklarında hürmet gösterildi; bunların hepsi serbest bırakıldılar. Bir de Fatih Sultan Mehmed, Karako-yunlulardan olup bu harbte Uzun Hasan'la beraber bulunanları serbest bırakmış ve yalnız esir düşen ve Hasan Bey'e benzeyen Pir Mehmed Alpagot'u serbest bırakmamıştı. Osmanlı hizmetinde iken Uzun Hasan'm yanına giderek muharebede esir düşen ulemadan Sinanoğlu Ahmed kati olunmuştur.[151]

İşte bu suretle üssünden çok uzak bir yerde muharebeyi kabul etmiş olan Osmanlı ordusu harp tekniği sayesinde düşman memleketi içinde hasmına kuvvetli bir darbe vurmuştur. Harp ibtida sağ ve sol cenahlarda yapılmış ise de asıl katı netice Hasan Bey'in merkez koluna yapılan şiddetli hücum üzerine elde edilmiştir.

Hasan Bey pek az bir maiyyet ile kaçmıştı. Kendisine pek benzeyen Pır Mehmed Bey Alpagot onun yerinde durup "Hasan Padişah benim" dediği için yakalayıp Şehzade Baye-zid'in yanma götürüldü ise de Hasan Bey olmadığı anlaşıldı; bu sırada Turahan Bey oğlu Ömer Bey de esirlikten kurtarıldı.

Zaferden sonra üç gün muharebe meydanında kalındı; padişah ve diğer ordu erkânının arzuları hilâfına olarak Malı mu d Paşa'nın ısrariyle Uzun Hasan Bey takip edilmeyerek buradan geri dönüldü; bu da Mahmud Paşa hakkında hasımları tarafından bir dedikodu mevzuu oldu. Dönüşte Şarkî Karahisar teslim oldu ve buranın kumandanı

---

[149] Mirza Zeynel'i, sol kolda bulunan azablar ağası Mahmud Ağa öldürmüştü,

[150] Bu üç Mirza, Uzun Hasan'la, libû Sıvîd arasındaki muharebede esir düşmüşlerdi. Bunlar derhal serbest bırakılmışlardır.

[151] Esirler arasında Rum'dan (Anadolu'dan) aceme şugle (tahsile) giden Titrek Sinan oğlu idi ki Uzun Ha*an'm yanında mukarrib olmuştu. Belki hunkâre intikam fikr edip Uzun Hasan'i rııma tahrikeden ol idi (\cşrî, c. II., s. 818). Sivas beglerbeği Hamza beğ'e Farsça mektup yazarak Uzun Ha-san'ın kudret ve kuvvetinden bahisle anı Timur'dan daha büyük gösteren Ahmed adındaki şahsın bu Titrek Sıınanoğlu Ahmed olması muhtemeldir (Belleten sayı 82, s. 268, mektup sahi/esi 271).

Darab Bey Purnâk'e Rumeli'de "Çirmen sancağa beyliği verildi. Burada bulunulduğu sırada her tarafa fetihnameler gönderildi.[152] Has Murad Paşa kuvvetlerinin imhasiyle zaferden ümidi sarsılmış olan Fatih Sultan Mehmed, bu muz afferiy etin şükranesi olarak dört bin köle ve cariye azâd etti ve sefere hareket ederken maaşlarına mahsuben askere borç olarak verilen yüz yük akçeyi (on milyon gümüş para) bağışladı.[153]

Fatih'in Hüseyin Baykara'ya Fetihnamesi

Fatih Sultan Mehmed, bir İslâm ve Türk devleti hükümdarı olan Uzun Hasan tîeyra kendi aleyhine olarak Hıristiy anlarla ittifak etmiş olmasından dolayı ziyadesiyle müteessir olmuş ve Otlukbeli zaferi münasebetiyle Horasan hükümdarı Hüseyin Baykara'ya gönderdiği fetihnamesinde Şimdi anlaşıldı ki Uzun Hasan Beycin ahd ve peyman dilinde olup epalinde yokmuş; çünki diyar-ı İslama taarruz için gayr-ı müslimlerle mektuplaşıp anları tahrik etmiştir" sözleriyle buna işaret etmiştir.[154] Filhakika hu muharebe esnasında Hasan Bey'in müttefikleri olan Venedik, Papa, Napoli ve Rodos şövalyeleri donanmaları, Batı ve Gü-ney-Anadolu liman ve sahil şehirlerinden bazılarını zaptederek yakmışlardır ki İzmir, Antalya, Midilli bu yanmış olan şehirler arasındadır.[155]

Vezır-I Azam Mahmud Paşa'nın Azli Ve Katli

Pâdişâh tstanbuVa. gelince bu sefer esnasında azı

[152] Sultan Mehmed tarafından Uygur harfleri} le yazdırılan bir fetihname, Osmanlıların Mcmalik-i Rum denilen doğu hududu ötesindeki emirlerle ulemaya ve diğer halka gönderilmiştir. Bu fetihname : "Allabii tenlânın inayetiyle Sultan Mehmed: Kum. vilâyetinin seyyid, «adat, kadı, müftü, şeyh ve dânişmeııdlerine, bütün vilâyetlerin valilerine, toplu ve dağınık oturan. Türk, Arap ahali. Yalvaç, Kalaç, Karluk, Kürd, Lûr halklarına mûtemed ve kâhyalarına, karhan ve bezirganlarına, bütün kasabaların ulularına., sucu ve gemicilerine... " bilap etmektedir (R. Rahmeti Arat, İstanbul i niver sitesi Edebiyat Fakültesi, Türkiyat Mecmuası, II.. s. 300-, 30')'. aslı Topkapi Sarayı Arjiv

[153] Otlukbeli galibiyeti üzerine neşredilen Farsça fetihname (Topkapi Sarayı Arşivi, Nr. 9606).

[154] Feridun Bey münşeatı, c. /., s. 276.

[155] Bu hususta bundan sonraki Venedik muharebesi ve Haçlılar donanması kısmına bakın. Filhakika Uzun Hasan Bey'in Horasan hükümdarı Sultan Hüseyin ile uzlaştığına ve Karaman oğlunun Osmanlılardan şikâyeti üzerine oğlu Zeynel Bahadır'la otuz bin kişilik kuvvet gönderdiğine dair Rodos şövalyeleri reisiyle Kıbrıs kralına göndermiş olduğu 875 Ramazan (1471 Şubat) tarihli mektuplar (Topkapı Sa. Ar. Nr. 8344, 9662).

mütalâalarından hoşlanmadığı [156] Mahmud Paşa'yi ikinci defa vezir-i âzamlıktan azlederek Edirne civarında Uzuncaova Hasköyü ismi verilen Havsa'da-kiTıurada Mahmud Paşa'nın vakıfları memur edip yerine Gedik Ahmed Paşa'yı tâyin etti (1474).

Mahmud Paşa, uzun müddet mâzul olarak yaşamadı. Osmanlı tarihlerine göre aynı senede Karaman valisi Şehzade Mustafa vefat etmişti; Mahmud Paşa bunu duyunca padişahı taziyet için İstanbul'a gelmişti; düşmanları tekrar vezir-i âzam olmasından korkup aleyhine bir entrika tertip ettiler. Mahmud Paşa, uzun müddet, ölen Şehzade Mustafa ile arası açıktı; buna da sebeb Mahmud Paşa bir seferde iken, Şehzade'nin paşanın güzel olan zevcesine tecavüz etmiş olması ve bunu haber alan Mahmud Paşa'nın karısını boşadığı halde padişahın emriyle kadını almağa mecbur olmasıdır. Paşanın düşmanları Şehzâde'nin ölümünden paşanın memnun olduğunu söylediler; evine gönderilen bir casus paşanın beyaz elbise giyerek satranç oynadığı haberini getirdi; bundan başka padişahın Mahmud Paşa hakkındaki infialine daha başka sebeplerde vardı1. Bunun üzerine Mahmud Paşa tevkif edilerek ons ekiz gün Yedikule'de hapsedildikten sonra 17 Ağustos 1474 (3 Rebiulâhır 879)'de idam olundu. istanbul'da. Mahmud Paşa camii diye meşhur olan camiinin yanındaki türbeye defnedildi. Halk arasında "Mahmud Paşay-ı Velî" diye şöhreti vardır. Alim, fazıl ve çok değerli bir devlet adamı olduğunda tarihlerin ittifakı vardır.

Mehmed 879 H. (1474 M.)'da yani Otlukbelimuharebesini mütaa-kıp babasına isyan ederek Memlûk devletine iltica île onlardan yardım istemiştir.

Uzun Hasan'ın Memlûk devletinin kuzey hudutları üzerindeki emellerini ve bu hususta yaptığı taarruzları bilen Memlûk sultanı, Uğurlu Mehmed'in ilticasından istifade ile şehzadenin istediği kuvveti verip onu Irak taraflarına göndermişti. Uğurlu Mehmed, babasının kuvvetleriyle harp etmişse de muvaffak ola-mıyarak ağır surette yaralanıp kaçmış ve validesini, Memlûk sultanı Melik Eşref Kayıtbay'a

[156] Rivayete göre Mahmud Paşa Fatih kış esnasında Uzun Hasan üzerine hareketini tehir ile ilkbahara bırakmış bundan başka Otlukbeli harbinden evvel Şarkî Karahisar'm alınması teklif ile kuvvetleri oyalamak istemiş ve bir de mağlûp edildikten sonra Uzun Hasan'ı takip ettirmemiş ve bundan dolayı azledilmiştir. Fâtih Sultan Mehmed'in Çandarlı-zâde Halil ve Rum Mehmed Paşa'lardan sonra Mahmud Paşa, katledilen vezir-i âzam-larm üçüncüsüdür.

yollayarak babasiyle arasının bulunması ve afvedilmesi için delâletim rica etmiştir.[157]

Uğurlu Mehmed, arzusuna nail olamayınca bu defa da Osmanlıların yanına gelmiş ve bu halinden Uzun Hasan pek ziyade kuşkulanmıştı. Fatih Sultan Mehmed, Uğurlu Meh-med'i iyi karşılamış ve Hasan Bey'in Karaman oğullarına yaptığına mukabele eylemek istemiş, onu kızı Gevherhan Sultan ile evlendirerek Sivas beylerbeyliğiyle hududa göndermiştir.

Uğurlu Mehmed'in hudut üzerinde bulunması Selçuk Begüm Sultan'in emeline mâni olacağından dolayı hükümdarlık vadi hilesiyle Uğurlu Mehmed davet edilmiş ve o da bu iğfale aldanarak Sivas'tan kalkıp Erzincan^a gittiği gibi yakalanarak öldürülmüştür (882VH.1477 M.). Uğurlu Mehmed'le Gevherhan Sultan'ın izdivacından Göde Ahmed Bey doğmuştu. Uğurlu Mehmed'in Öldürüldüğü padişah tarafından haber alınınca kıziylc beraber torununu Erzincan'dan İstanbul getirtmiştir.

Otlukbeli muharebesinden sonra Uzun Has an'la barış yapılmayarak bu hal Akkoyunlu hükümdarının Ölümüne kadar sürmüş ve yerine geçen oğlu Sultan Halil, dostluğun yeniden tesisi için ulemadan Kadı Alâüddin Beyhakî'yi İstanbul'a. yollayarak bu suretle iyi münasebat yeniden kurulmuştur.

Karaman Devletinin Tarihe Karışması

Kasım Bey'in İçerdeki Faaliyetleri

Daha yukarılarda Karaman oğullan kısmının sonlarında söylendiği üzere Pır Ahmed Bey, Uzun Hasan Bey'in yanına kaçtığı vakit kardeşi Kasım Bey, İçel taraflarında kalmıştı. Filhakika Kasım Bey 1472 sonu veya 1474 başlarında müstahkem olan Silifke ile sahilde bulunan Korko [158] kalelerini Osmanlılardan geri almağa çalışırken Uzun Hasan ile Karaman oğullarının müttefiki bulunan Venedik, Napoli

[157] Düvel-i Islâmiye'nm bîr notunda (S. 409) Uzun Hasan'ın bütün çocuklarının validesinin Selçuk Begüm olduğu gösteriliyorsa da Mısır kaynaklarına nazaran bunun validesinin ayrı olup oğluyla beraber bulunduğu anlaşılıyor.

[158] Burası, Korko, Gorkos, Gürko, Korkos gibi pek az farkla telâffuz edilmektedir ki eski Coryucus olması kuvvetli ihtimal dahilindedir (Hammer tarihi, c. III., s. 287).

ve Papalık donanmalarının amirali Pietro Mocenigo da Kasım Bey'e yardım etmek üzere İçel sahillerine gelmiş ve bir elçi vasıtasiyle Kasım Bey'le görüşerek harp harekâtı hakkında anlaşmışlardır.

Korko çok dayanamayarak amirale teslim oldu. Bunu mütaakıp ikiyüz muhafızlı Silifke kalesi de teslim olduğundan Kasım Bey, müttefiklerin yardımları sayesinde bunları elde etmek suretiyle îçe yerleşmiş oldu; çünkü yukarıda adıgeçen yerlerden başka Ermenâk, Minan, Develihisar kaleleri de Karamanlıların elinde idi. Kasım Bey'in Venedik amiralinin yardımiyle Silifke, Sığın ve Korko kalelerini alması Osmanlıların Uzun Hasan üzerine açtıkları sefer zamanına tesadüf etmişti.

Otlukbeli Harbinden Sonraki Durum

Fatih Sultan Mehmed, Doğu seferinden dön dükten sonra sıra Karaman oğullarının elindeki yerlerin alınmasına gelmişti; bunların artık güvenecekleri bir kuvvet kalmamıştı; Pîr Ahmed Bey Otlukbeli muharebesinde, Hasan Bey'le beraber kaçmış, fakat sonra İçel taraflarına gelmiş, biraderi Kasım Bey'le görüşerek müttefikan harekete karar vermişlerdi; hattâ Kasım Bey, büyük biraderi olan Pîr Ahmed'e Silifke'yi vermek istediyse de kabul etmemiş ve sonra Ermenâk'e gidip orada Yellitepe mevkiini kendisine karargâh yapmıştı; bunun üzerine vezir-i âzam Gedik Ahmed Paşa'nm maiyetine [159] bir miktar Kapıkulu askeri ile
Anadolu tımarlı sipahi kuvvetleri verilerek Karaman taraflarına - yollandı. Gedik Ahmed Paşa, Karaman valisi Şehzade Mustafa ile birlikte hareket edecekti.
Gedik Ahmed Paşa, Karaman oğlu Pîr Ahmed Bey'i hiyle ile ele geçirmek istediğinden sulh yapmak üzere ona bir elçi gönderip arkasından sür'atle hareket ederek Yellitepe^ye baskın yaptıysa da

[159] Bazı müdekkikler Gedik Ahmed Paşa'nm bu son Karaman seferinden dönüşünde Mahmud P a şa'mn katli üzerine vezir-i âzam olduğunu beyan ediyorlarsa da TacÜ't-tevarİh ile Alî tarihVnin kayıtlarından anlaşıldığına göre Mahmud Paşa, Uzun Hasan seferinden istanbuVa. avdetini mütaakıp az-lolunarak Edirne civarında imar ettiği Uzuncaova Hosfeoyü'ne gönderilmiş ve yerine Gedik Ahmed Paşa tâyin edilmiştir. Mahmud Paşa, bir müddet sonra Karaman, valisi Şehzade Mustafa'nın vefatı üzerine taziyet için İstanbul'a geldikten sonra hapis ve idam olunmuştur (Bk. TaciVt-tevarih, c. /., s. 543, 552 ve Âli, Sultan Mehmed'in vezirleri kısmında Mahmud Paşa'mn tercüme-i hali ve TaciVt-tevarih"ten naklen Solakzâde, s. 247). Bu kayıtlara göre Gedik Ahmed Paşa, Mahmud Paşa'nın azlinden sonra vezir-i âzam olmuştur, katlinden sonra değil.

ailesini bir mağaraya gizlemeğe muvaffak olan Pîr Ahmed de kendisi hemen ormanda gizlenmeğe muvaffak olduğundan ele geçmedi; fakat Gedik Ahmed Paşa Ermenâk kalesini zapt ile pek sarp olan Minan kalesini de kuşattı ve topla dö-ğerek teslim almağa muvaffak oldu. Minan kalesinde Pîr Ahmed Bey'in ailesiyle kızları elde edilerek muazzezen Konya'ya yollandı.

Pîr Ahmed Bey Minan kalesinin alındığını duyunca teessüründen kendisini kaya başından aşağıya atıp intihar etmek istediyse de bir ağaca takılmak suretiyle kurtuldu; artık ümitsiz bir halde Tarsus'a ve oradan da tekrar Uzun Hasan Bey'in yanına gitti ve kendisine ıkta olarak verilen Bayburd taraflarındaki dirliğinde öldü.

Gedik Ahmed Paşa Minan kalesini aldıktan sonra Silifke'yi muhasara etti ve evvelce Osmanlıların hizmetinde bulunarak buranın Kasım Bey'e geçmesinden sonra onun hizmetini kabul etmiş olan kale topçuları gizlice elde edildi; topçular barut mahzenine ateş verdiler; kalede pek çok ev yıkıldı; harap olan kale duvarlarından içeriye yürüyüş yapılıp bu suretle Silifke alındı (1474). Bu sırada Karaman valisi Şehzade Mustafa hasta olduğundan Niğde ile Kayseri arasında bulunan Develi Karahisar'm zaptına Niğde sancakbeyi Koçu Bey'İ göndermişti; fakat Develi Karahisar beyi olan Atmaca Bey mukavemet ederek kaleyi Şehzade Mustafa'dan başkasına teslim etmiyeceğini bildirdi. Şehzade hasta halinde gelip kaleyi teslim aldı ve içine asker koydu.

Karaman Vahsı Şehzade Mustafa' Nın Ölümü

Şehzade Mustafa'nın Develi Karahisardan avdetinde hastalığı ağırlaştı; Niğde'ye ve oradan Borpazari'na. geldi,[160] hamam yaptı ve çıkar çıkmaz da öldü; naşı Bursa'ya naklolunup defnedildi ve Karaman valiliğine Kastamonu sancakbeyi Şehzade Cem tâyin olundu (1475 ihtidası). Vezir-i âzam Gedik Ahmed Paşa bir müddet Konya'da Cem Sultan'la beraber bulundu. Şehzade Mustafa, âlim ve divan sahibi şair ve aynı zamanda mahir bir silâhşor olup kadınlara fazla düşkündü.

[160] Tacü?-üt-tevarifı'te Bozpazarı denilen bu mahallîn Konya ile Niğde arasında bulunduğu Bor kasabasidır "Geçti Bor'un pazarı sür eşeğini Niğde'ye" darb-ı meseli meşhurdu. Matbaada J harfi noktalı olarak j diye dizilmiştir.

Mahmud Paşa'mn zevcesini, paşanın bir seferde bulunmasını fırsat bilerek iğfal etmiştir; Bundan dolayı Mahmud Paşa kendisine düşman olmuştu. Bundan dolayı şehzadenin Mahmud Paşa tarafından zehir-lettirildiği de rivayet edilir. Şehzade Mustafa'nın validesi Gülşah Hatun olup Hani Sultan adında bir de kızı kalmıştı.

Bu suretle Karaman beyliği tamamen elde edilerek Kasım Bey de kaçmış (1475) ve Fatih Sultan Mehmed'in 886 H. (1481 M.)'de ölümüne kadar Kasım Bey ötede beride dolaşıp II. Bayezid'le Şehzade Cem arasındaki saltanat mücadelesinde Cem'le anlaşarak ona yardım edip İçel taraflarında bir müddet kalmış ve Cem'in Rodos şövalyelerine ilticası üzerine çaresiz kalıp günahının afvi için Osmanlı hükümdarına dehalet ederek vefatı [161] tarihi olan Muharrem 888 (Şubat 1493)'e kadar Osmanlılara tâbi olarak İçel taraflarında beylik etmiştir.[162]

Karaman devleti iki asırdan ziyade devam etmiş olup halkın bu aileye fazla bağlantıları sebebiyle uzun fasılalarla ve pek zorlukla bir asır uğraşıldıktan sonra ortadan kaldırılabilmiştir.

Karamanoğlu Mustafa Bey

Osmanlı devleti buranın tamamen işgalinden kir müddet sonra 906 H. (1500 M.) 'de Karaman eyaletinin tahririyle vergilerini tesbit etmek istedi ve eskiden Cem Sultan'ın kethiidahğında bulunmuş olan bir tahrir memuru (ilyazıcı) gönderdi. Bu adam her tımarı bir misli arttırmak suretiyle bir tahrir yaptı.[163] Bunun üzerine Karaman sipahileri ile Turgut ve Varsak aşiretleri sözbirliği ederek îran taraflarında bulunmakta olan Kasım Bey'in kardeşi Mirza Bey'in torunu ve Hacı Hamza Bey'in oğlu Mustafa Bey'i IçeVe davet ederek hükümdar ilân eylemişlerdi.[164] Bu sırada Sultan II. Bayezid Mora seferinde bulunduğundan Mustafa Bey'in hükümdarlığı Osmanlı

[161] Kasım Bey'in vefatı üzerine Karaman ümerâsı, Karaman oğlunun kızından doğmuş olan Turgut oğlu Mahmud Bey'i Kasını Bey'in yerine münasip görüp tâyinim rica ettiklerinden istekleri kabul olunmuştu; fakat Mahmud Bey Osmanlılarla Memlûkler arasındaki harpte Memlûkler tarafına meylettiğinden azledilip üzerine asker sevkedilmiş ise de elde edilemiyerek zevce ve çocuklariyle beraber Haleb'e kaçmıştır (892 H. = 1487 M.).

[162] Behiştî, s. 151 ve diğer tarihler.

[163] Âşık Paşa~zâde, s. 260.

[164] Müverrih Âlî, Mustafa Bey'in yerine îshak Bey oğlu İbrahim'in davet edilerek Karaman hükümdarı ilân edildiğini yazıyor (Basılmamış birinci cilt, s. 192).

devletinin gaileli bir zamanına tesadüf ettirilmişti.

Bunun üzerine Amasya valisi Şehzade Âhmed ile Karaman valisi Şehinşah ve bunun oğlu Bey şehri sancakbeyi Meh-med Şah bu gaileyi defe memur oklular; bir taraftan Dnlkadır oğlu Alâüddevle de bir miktar askerle oğlu Şahruh'u göndermişti; bunlar Lârende ile Hadi mel V n den yürüdülerse de Mustafa Bey'i elde edemediler. Karaman oğlu maiyyetiyle kaçarak sarp yerlere sığınmış ve kış da geldiği için netice ilkbahara kalmıştı.

Sultan Bayezid, Mora seferinden avdet edince yeni vezir-i âzam Mesih Paşa'yı [165] bir kısım Kapıkulu askeriyle Karaman oğlu gailesini defe memur etti; 906 Ramazanında (1501 Nisan) îstanbuVüsin hareket eden Mesih Paşa, Konya'da Şehzade Şehinşah ile görüşerek harekete geçmiştir. Bunun üzerine yavaş yavaş Karaman oğlunun etrafındaki aşiret kuvvetleri çözülmeğe başlayarak Mesih Paşa'ya dehalet etmişlerdir. Mesih Paşa Lârende ile Taşeli arasında bir kale yapıp içine muhafız askeri koymuş ve sonra askeri üç kısma ayırarak şiddetli takibata başladığından kıyafetini değiştiren Mustafa Bey, evvelâ Tarsus'a oradan da Haleb'e kaçmıştır.

Memlûklerin Haleb nâib-i saltana (Beylerbeyi)'sı, Mustafa Bey'i evvelâ tevkif edip sonra Kahire'den aldığı emir üzerine oraya yollamıştır. Mustafa Bey 919 senesi Rebiulevveline kadar (Mayıs 1513) yaşamış, o tarihte taundan vefat etmiştir.[166]

[165] Tacü't-tevarih, c, II., s, 104.
[166] îbn-i Iyas tarihi, c. IV., s. 309.

YEDİNCİ BÖLÜM

OSMANLİ-VENEDİK HARBİNİN HAÇLI SAVAŞINA İNKILABI VE BUNUN SONUÇLARI

Savaşın Sebepleri

Osmanlıların İstanbul'u aldıktan sonra Arnavutluk. Bosna, Mora ve Adalardaki muvaffakiyetleri ve Anadolu'da Trabzon İmparatorluğu, Candar beyliği ve Karaman devletyle Alâiye beyliğVni ortadan kaldırmaları, onlara karşı gerek doğu ve gerek batıda kuvvetli hasımlar meydana çıkarmıştı. Bu hasımlardan doğudaki Akkoyunlu devleti ve batıda-kiler de başta Papalık olmak üzere Venedik cumhuriyeti ile Napoli ve Macar kırallıkları idi; bu arada bir de Arnavutluk beyi İskender Bey ile Rodos şövalyeleri vardı.

Osmanlılar aleyhine açılan mücadele ibtida Venedik cumhuriyetinin faaliyete geçmesiyle başlamış sonra buna, denizden Papa ile Napoli kiralı ve Rodos şövalyeleri ve karadan da Macarlar iştirak etmişler ve bunlara bir de Akkoyunlu devleti katılmıştır.

Osmanlılara Karsı Venedik Macar Ve İskender Bey'in İttifakı

Venedik cumhuriyeti Osmanlı istilâsının kendi aleyhlerinde de inkişaf göstermesine rağmen Istanbul fethinden az sonraki tarihlere kadar hasmâne vaziyet almaktan çekiniyor, daha doğrusu Avrupa'daki rakipleriyle uğraşıyordu; çünkü Napoli ve Aragon kiralı V. Alfons Venedik cumhuriyetinin nüfuzu altına almak istediği Arnavutluk'ta kendi hâkimiyetini tesise çalıştığından Venedik hükümeti bunu çekemiyor ve yeni Napoli kiralı Ferdin an Osmanlı hükümdarı ile dostça münasebatı bu endişeyi arttmyordu. Bundan başka Milano cumhuriyetinin de Venedik'le arası iyi değildi.

Türklerin Adalardaki muvaffakiyeti, Mora'daki Venedik kolonilerine tecavüzleri, Papa'nın teşvikiyle nihayet bu cumhuriyeti iskender'le ittifaka şevketti ve 1463'de iki taraf arasında tecavüzî bir ittifak aktolundu.[167] Bundan başka Venedikliler yine aynı sene Eylülünde Türklere karşı Macarlarla da yine böyle bir anlaşma yaptılar; fakat her iki muahede de gizli tutuldu ve yalnız Papa haberdar edildi. Yine Papa'mn delaletiyle Venedik ile Bur gonya arasında 19 Ekim 1463 senesinde de Osmanlılara karşı bir anlaşma daha yapıldı; bu ittifaklara Napoli kiralı Ferdinand girmek istemedi; bundan başka Burgonya'yı Venedik'ten uzaklaştırdığı gibi Milano dukasının Venediklilere ait bazı yerleri işgal etmiş olması Papa'mn arzu ettiği Haçlı Seferini akim bırakmıştı. Çünkü Papa Osmanlılarla Frenklerin tehdidi altında bulunan ve müteredditbir siyaset takip eden Raguza cumhuriyetini teşci ve ona yardım için Ankona'ya gitmesini mütaakıp 14 Ağustos 1464'de ansızın ölmüş ve bu suretle Türklere karşı tertip etmek istediği Haçlı Seferi de kuvvede kalmıştı.[168] Fakat buna rağmen daha aşağıda görüleceği üzere Venedik cumhuriyeti, İskender Bey ve Macarlarla birlikte harekete geçtiler.

---

[167] Bu muahede mucibince Venedik cumhuriyeti, hem para ve hem de askerle İskender'e yardım, edecek, her yıl Nisan ayından Hazirana kadar Arnavutluk'a akın yapmaları nıûtad olan Türklere karşı Venedik silâhlı kadırga ve gemileri halkı korumak için Arnavutluk sahillerine gönderilecek ve şayet cumhuriyet Türklerle barış yapacak olursa bu barışa İskender Bey*i de idhal ettirecek ve bir tehlike vukuunda İskender Venedik"e iltica edecek olursa kabul edilip müsait zamanda yine Arnavutluk'a dönebilecekti.

[168] Papa II. Pi, kendi plânına göre Peioponez, Beotya, Atik ve Epir sahil şehirlerini Venediklilere, Makedonya'yı İskender'e, Bulgaristan, Sırbistan ve Eflâk kıt'alarmı M acarlara bahşetmekte idi; Bizans împaratorluğu'ıia ait geri kalan kısım da Rum ailelerine verilecekti (A. Gegaj, ISAlbanie, s. 136).

Venediklilerin Harp

Osmanlılar Eflâk ve Midilli seferlerini yaptıktan kararı sonra donanmalariyle Venediklilere karşı kendilerini koruyabilecek bir hale gelmişler, Çanakkale'yi tahkim etmişler ve ertesi sene de Bosna seferini yapmışlardı. Şu halde asıl tehlike karadan Macarlarla Venediklilere daha ziyade yaklaşmış ve onlar da yukarıda söylediğimiz gibi mütte-fikan harekete karar vermişlerdi. Zaten Bosna istilâsından sonra Türk akıncılarının Venedik hududunu geçmeleri, Evrenuz oğlu İsa Beyle Mora akıncı beyi Turahan-zâde Ömer Bey'in de Lepanto (înabahtı) havalisindeki Venedik arazisini işgal etmesi, Koron ve Mudon müstemlekelerine akın yapması zahirde gergin olan ipin kopmasına sebep olmuştu.[169] Filhakika bu hallerden dolayı 1463'de Venedik meclisi, senatonun en müdebbir ve uzağı görür âzasından olan Viktor Kapelli'nin heyecanlı nutku üzerine İskender'le beraber Türklere harp açmağa karar vermiş ve yine müttefikleri olan Macarlarla birlikte harekete geçmiştir.[170]

Venedık Ve Macarlarla Savaş

Senatonun Osmanlılarla harbe karar vermesi üzerme denedik kuvvetleri kumandanlığına geniş selâhiyetle Loredano ailesinden Yakomo Loredano tâyin edildi.[171] Aralarındaki karar mucibince Venedikliler Mora yi ve Macarlar da Bosna'yı işgal edecekler ve İskender Bey de Arnavutluk'ta faaliyette bulunacaktı.

---

[169] Kritovulos, Mora sancakbeyi Ömer Bey'in kendisini istihfaf ettiklerini zannederek V ene d iki ilerle olan muahede hilâfına onların arazisine hücum, eylediğini, Mora'yı ellerinden tamamen çıkmış addeden Venediklilerin bundan dolayı harp ettiklerini yazmaktadır (S. 168-169). Hammer de (C. III., s. 83)Vene-dikle olan muharebenin küçük bir sebeple başladığını beyan ederek güya Atina beyinin bir kölesinin on bin akçe çalarak Koron'a kaçtığını ve bunun iadesi istenmesi üzerine mristiyan dinine avdeti sebebiyle geri gönderilemiyeceği ceva binin verildiğini ve bu red cevabı alınınca Mora beyi Evrenuz-zûde îsa Bey'in Venedik arazisine tecavüzle Argosun muhasara ve zapteylediğini ve bunun neticesinde Venedik'le muharebe, başladığını yazar. Metinde görüldüğü üzere Venediklilerin Macarlar ve Arnavutlarla daha evvel Osmanlılar aleyhine ittifak yaptıkları malûm olduğundan Mora meselesi bu harp için zahirî bir vesile teşkil etmiştir.

[170] Türklerle harbe karar veren senato Macar kıraliyie Papa'ya derhal elçiler gönderdi; Papa,kilisenin en hüyiik hasmı olan Dük Darimini'nin hakkından geldikten sonra memnuniyetle davetlerine icabet edileceği cevabını vermiş ve Macarlar da muvafakat cevabı göndermişlerdir (Haikondil, s. 228).

[171] Halkondit zeylinde bu isim, Yakomo Loredano ve Ilammer Tarihinde ise Luci Loredano diye geçmektedir.

Müttefiklerin verdikleri bu karar casuslar vasıtasiyle Öğrenildiği gibi aynı zamanda Bosna ve Mora'daki kumandanların gönderdikleri haberlerden de anlaşılmıştı. Bunun için iki taraftan gelecek taarruza ne yolda mukabele edilmesi lâzımgeleceği hakkında devlet adamları görüştüler. Filhakika 1463 Ağustosunda Venedikliler Mora'da taarruza geçtiler. Verilen karar üzerine pâdişâh arkadan gelmek üzere pek önem verilen Mora'ya acele vezir-i âzam Mahmud Paşa gönderildi. Mahmud Paşa takriben aynı sene Eylül sonlarına doğru hareket etti.

Yukarıda Mora ve Bosna seferleri kısmında görüldüğü üzere Venedikliler otuz beş kadırga ve oniki büyük gemi ile [172] Mora'ya gelerek bir taraftan Korint Şehrinde Ömer Bey'i muhasara ederlerken diğer taraftan da Rumlarla Arnavutların ısrarları üzerine işgal etmiş oldukları Korint berzahında fena halde bozularak kaçmışlardı. Bundan sonra Mora'daki âsi şehirler de itaat altına alınmıştı. Yirmi beş bin kişilik bir kuvvetle Bosna'ya, giren Matyas Korven de .Bosna'nın merkezi olan Yayco'yı ve diğer bazı kaleleri almıştı; Fatih'in bizzat ikinci defa Bosna üzerine yapmış olduğu 1464 seferi Bosna istilâsını önledi ve Macar kiralı aldığı kalelerle iktifa ederek çekildi.

MoraMa muvaffak olamayarak kaçan Venedik kuvvetleri ve donanması Kalamatd'ya. çekildiyse de orada da Türklerden ehemmiyetlice bir sille yedi; bunlardan alınan esirler Gelibolu'ya yollandı; deniz kuvvetleri kumandanı Orasto Güstinyani'nin yerine tâyin edilen Loredano, Gelibolu'ya, gelmek istediyse de cesaret edemedi ve onun yerine geçen Viktor Kapello Taşoz. imroz ve Semadirek adalarını alıp Atina'yı da işgal ettiyse de Türklerin taarruzları üzerine buralardan çekilmeğe mecbur oldu. Yine aynı sene içinde Venedik donanması Midilli'yi almak istemiş, fakat Mahmud Paşa kumandasiyle donanmanın geldiğini haber alması üzerine çekilmişti.

---

[172] Âlî tarihi (S. 67) ve Tacü't-t&varih (C. /., s. 502) Mora üzerine Mahmud Paşa'nın hareketini 869 senesinde gösteriyorsa da yanlıştır. Kritovulos gerek Bosna ve gerek Mora seferlerini Fâtih'in cülusunun onüçüncü senesinde göstermektedir ki 868 H. (1463 M.) tarihine tesadüf eder. Hammer tarihi (C. III., s. 85) ise Mora seferinin 1463 tarihinde olduğunu kaydetmiştir. Türk-Osmanh tarihleri ile Hammer tarihi, Kritovulos'urı eseri ve Halkondil zeyli tetkik edilecek olursa Mora seferinin Bosna seferinden bir sene evvel olduğu sarih olarak anlaşılıyor. Halkondil zeylVne göre Mora'daki mağlûbiyetlerinden sonra Venedikliler, Macarların Tuna'yı geçmek üzere olduklarından bahisle Mora halkına Osmanlılara teslim, olmamalarını tavsiye etmişlerdir (S. 233).

Cumhuriyeti Sulh Teklifi

Venedik cumhuriyeti her iki tarafın arası bulunarak barış yapılması için 1467 'de bir hey'et vasıtasiyle Osmanlı hükümetine müracaat etti. Teklifleri, İmroz ve Limni adalarının kendilerine verilerek buna mukabil bir vergi alınması idi. Osmanlı pâdişâhı bu teklife :

"Benimle sulh yapmak isterseniz gidiniz daha iyi düşününüz" sözleriyle cevap vererek gelen hey'eti geri gönderdi.[173]

Muharebeye Devam

Bu red cevabı üzerine Venedikliler kendi lehlerine kir netice elde etmek için Mora?da. şiddetli taarruza geçtiler ve kırk kadar gemi [174] ve iki bin kişilik kuvvetle 872 H. (1467 M.) Sonbaharında Kuzey-Afora'daki Ahaya bölgesine Kanalis [175] kumandasında asker şevkettiler; Kanalis, Patras\ kuşattı ve kendisi Türk adalarına taarruz için Ağrıboza gitti. Kendisine Moralılarm bir kısmı da iltihak ettiler. Fakat az kuvvetle düşmanı pusuya düşüren Turahan Bey oğlu Ömer Bey bu kuvvetleri bozdu; birçok esir alınıp bir kısmı IstanbuVa. yollandı; bir hayli Venedik kuvveti de denizde boğuldu.

Kanalis, Mora'da kuvveti bırakıp ayrıldıktan sonra yardımcı askerle takviye ettiği Ağrıboza. geldi ve oradan ordusunun bakiyesini alarak Limni, imroz ve Enezce taarruza başladı. Evvelâ Limnyi ve sonra da imroz'u işgal etti ve daha sonra Enezce saldırdı (1467 M.), merdivenler kurarak kaleye çıkıp kapıları açarak şehir ve kaleyi aldılar :

"Şehir yağma edilerek kan ve ateşe boğuldu; kılıçtan kurtulanların kısm-ı âzami esir edildi, kadın ve erkek ahaliden bir kısmı da gayr-i insanî muamelelere mâruz kaldılar; hıristiyanlık namına hiçbir hürmet gösterilmeksizin makamât-ı mukaddese telvis olundu; zira Türlç hâkimiyeti altında bulunmakla beraber ahali tebdil-i mezheb etmemiş

[173] Kritovulos, s. 188.
[174] Kritovulos kırk kadar diyor (S. 186). Halkondil zeyli9 m\e İse (S. 242) yirmi gemi kaydı vardı.
[175] Bu isim Hammer'de Nikola Kaııale ve Tncü't-tevarih^te belki generalden ve belki de Kanale'den muharrei olarak C ender al diye kaydediliyor. Bu tarihin kenarındaki şerhte Nikola Kamapel ismi vardır.

bulunuyordu; hattâ yapılan mezalim Türklerin bile dokunmaktan hürnıeten ihtiraz ettikleri hemşirelerin hetk-i ırzına kadar ilerledi; bütün ganâim ve iki bin esir ile Kanalis'in bulunduğu Ağnboz^a. döndüler; fakat Türkler Ağrı-boz'u zabt ile bu fecâyie cevap verdiler..[176] Venedik kuvvetleri Enez kadısı ile hatibini de esir alarak diğer Müslümanlarla beraber Ağrıboza götürmüşlerdi.[177]

Kanalis bundan sonra Anadolu sahilindeki Yeni Foça'yı almağa uğraşırken büyük zayiat vererek tardedildi; daha sonra Osmanlı gemileri bir aralık gelip Limni merkezindeki ahaliyi alıp götürerek adayı halı bırakmışlardı; bunu haber alan Kanalis acele LimnVye geldiyse de halkı götürülmüş bularak geri döndü; bu suretle Osmanlılar Venedik kumandanının Enezede aldığı esirelere mukabele yapmış oldular.

Bu taarruzun intikamını almak üzere 1468'de Mahmud Paşa kumandasiyle üçyüz parça Osmanlı donanması Ağriboz adası üzerine yürüdü. Evvelâ deniz yolu üzerindeki Şira (Sirus) adasını alarak Ağrıboz''a gitti ve kısm-ı mahsusunda yazıldığı üzere on-yedi gün muhasaradan sonra Ağrıhoz^un merkezi alındı ve bunun üzerine tekmil ada işgal olundu.

Osmanlı Sulh Teklifleri

Venedik cumhuriyeti Asrıbozu kaybettikten sonra yme çabalamakta ise de bu darbe kendisine pek ağır geldiğinden Osmanlılarla anlaşmak istiyordu; fakat reddedileceği korkusiyle çekinmekte idi. Osmanlı hükümeti Uzun Hasan'a karşı yapılacak seferde cumhuriyetin onunla beraber hareket etmemesi için anlaşmak istedi; iki taraf arasında Fatih Sultan Mehmcd'in analığı Sırbistan prensesi JVÎara (Meryem Sultan) aracı idi; bu suretle Venediklilerin îşkodra kalesi kumandanı Leonardo Buldo vasıtasiyle Venediklilere müracaat edildi; Fatih, Isken d erin merkezi olup evvelce Sultan İL Murad tarafından zaptedilen Kroya'mn geri verilmesini ve buna mukabil Venedik tacirlerinin vermekte olduğu yüz elli bin dukayı almıyacağını ileri sürdü;

[176] Yukarıda metinde tırnak içindeki kısmı lîalhondü zeylfnâen (1632 tab'ı, s. 242) naklettim. Hammer, Türklerin mezalimi diye birtakım mübalâğalar naklettiği halde bu Enez mezaliminden hemen hiç bahsetmez.

[177] Tacü^t-levarihy c. I., s. 513.

Venedikliler ise Ağnboz adasının geri verilmesini istiyorlardı; har iki taraf anlaşamadığından sulh yapılamadı (1472).

Osmanlılar Aleyhine Hatlı Seferi

Osmanlı - Venedik harbi fasılasız olarak altı seneyi bulmuştu. 1464'de Papa III. Pi'nin ölümüyle Venedik cumhuriyeti büyük ümitlerini kaybetmişti.

İlk senetle müttefikleri olan Macarların Bosna'yı geri almak için yaptıkları hareket boşa çıkmış ve iskender'in harekâtı da akıncıların mukabil taarruzlariyle akim kalmış ve bundan başka Türk akıncıları Venedik mıntakasını vurmakta bulunmuşlardı. Böylece âdeta yalnız başına kalmış olan Venedikliler, pek arla olan Ağnboz elden çıkması üzerine (1469) vukua gelen zayiatı telâfi etmek üzere bir taraftan 2 Aralık 1463 denberi aralarında ittifak muahedesi aktedilmiş olan Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey'e elçiler gönderip [178] diğer taraftan da Papa ile Napoli kiralı Ferdinand'a murahhaslar yollayıp yardımlarını istedi. Hiçbir maniaya tesadüf etmeksizin kapılarına kadar gelebilecek olan düşmana karşı beraberce hareketi ve yaz mevsiminde işbirliği edilmesini rica ile işin artık gecikmeğe tahammülü olmadığını bildirdi. Papa ile Ferdinand yardım vadinde bulundular.[179] Bundan başka Venedik kumandanı Moçenigo tarafından Kıbrıs kiralı ile Rodos şövalyeleri reisine de mektuplar yazılarak onları da tahrik ve teşvik ederek muvafık cevap aldılar (1472).

---

[178] Akkoyuulularla Venedikliler arasındaki münasebet 1461'de başlamış ve ilk defa Akkoyunlu hükiftndarı tarafından Venedik'e Hacı Mehmed, Murad, Nikola, Seferşah yahut Gaffarşah isimlerinde dört kişilik bir murahhas heyeti yollanmış ve bıuın karşı Venedik cumhuriyeti de Girin isminde birini göndermiştir. Daha sonra 1471'dc Uzun Hasan*m zevcesi Despina'nm hem-şire-zâdesi olup baba tarafından bir Venedik asilzadesi olan Kat e r ino Zeno sefaretle Tebriz'e yollanmıştır. Bunu mütaakıp HacıMehmed elçilikle Venedik'e yollanıp silâh ve cephane temin etmiş ve bunlar Barbaro ve Koutarini vasıtasiyle yollanmıştır. Venedik cumhuriyeti ile Akkoyunlular arasındaki ilk ittifak 1463 senesinde olmuş ve Venedik murahhası Girin, Uzun Hasan'a yollanmış ise de ikî taraf arasında üilî bir hareket görülmemiş ve bu ancak Ağrıboz'vn zaptı üzerine taamıaî bir şekil almıştır (V. Minorsky, L« Perse mı XV. sievh vntrale Turquie et Penise * Publicatiou de la Sociotc deş Ktudes İruni-eıuıcs et de 1'aArl Persun, Paris 1933).

[179] Papa IV. Sikst \m taraftan Türklere karşı harp etmek üzere kendi adamlarını Fransa, Almanya ve ispanya'ya göndererek bunların hükümdarlarım içtimaa davet etmiş ve diğer taraftan du Venedik ve Napoli ile üqlü bir pakt yapmıştır. Bu pakt, ittifakın temini için çok gayret sarf etmiş olan zatın adına ıiisbetlr. Kar afu (Caraffa) paktı adını almıştır. Venedikliler. Rodos şövaİy eleriyle ve Kararının «»»//nn'vle de ittifak etmişlerdir.

Venedık Aramiralının Türk Sahillerine Gelip

Bunlar hazırlıkta bulunurlarken Mocenigo donanmasiyle Akdeniz'e çıktı ve Ege sahillerine taarruzu Eolya (Edremit körfeziyle İzmir arası) ile Karya (Muğla vilâyetinin Ege denizi sahili) sahillerini vurup yağmaladı ve sonra Mora'ya döndüğü sırada on-yedi kadırgadan mürekkep Diapoli kırallığınm donanmasına rastladı. Beraberce Rodos adasına geldiler, daha sonra her iki donanma sahillerini tekarvurdular. Bu sırada yirmi beş kadırgadan mürekkep Papa donanması da geldi ve bu suretle müttefiklerin donanması mevcudu yirmi beşi Papa'ya, onyedisi Ferdinand'a, ikisi Rodos şövalyelerine ve kırk altısı Venediklilerde ait olmak üzere seksen beş kadırgayı bulmuştu. Bunların başamiralı da Mocenigo idi.

1472 senesinde seksen beş kadırgadan mürekkeb müttefikler donanması Güney-Anadolu sahillerinin mühim bir tiearet iskelesi olan Antalya'yı zapta karar verdi. İleri gönderilen on kadırga limanı kapayan zinciri top daneleriyle kırarak şehrin önüne demirledi; Antalya yağmalandı ise de iki katlı sur ve iki katlı hendekle çevrilmiş olan kale alınamadı; kale muhafızlarının şecîâne müdafaası ve surları döğmek için büyük topların olmaması bunları çekilmeğe mecbur etti; Antalya'yı yakarak çekildiler; Antalya muhasara ve müdafaası sabahtan, güneş batıncaya kadar devam etmişti, işte bu sırada Uzun Hasan Bey'in elçileri gelerek Rodos adasında müttefiklerle görüştüler. Venedikliler, kendileriyle beraber hareket etmek için Ka'terino Zeno'yu Hasan Bey'c yolladılar.[180] Uzun Hasan Bey, hem Karaman oğullarını himaye ve hem de müttefiklere yardım etmek üzere yeğeni Yusufça Mirza kumandasiyle asker sevk ettiyse de bu kuvvetler Karaman valisi Şehzade Mustafa tarafından bozulup Yusufça Mirza esir edilmişti (1472 M. = 877 H.).

Müttefikler Anadolu sahillerini yakıp yıkarlarken Osmanlı?' da boş durmuyorlardı. Daha sonra görüleceği üzere bunlar da mukabele olmak üzere Dalmaçya ve Arnavutlukla akın yapıyorlar ve Kuzey-İtalya

[180] Venedik cumhur iye tince, Barbaro ile yollanan silâhlarla beraber 11 Şubat 1473 tarihli olarak Barbaro'ya bir de gizli talimatname verilmişti. Bu talimatnameye göre Boğazlara kadar bütün Küçük-Asya, Akkoyunlulara terk edilinceye kadar, cumhuriyet Osmanlılarla barış yapmayacaktı.

da Venedik arazisini çiğneyip külliyetli esir ve hayvan alıyorlardı. Antalya'yı alamadan oradan ayrılan müttefikler evvelâ odos'a, sonra da îyonya sahillerine geldiler, karaya asker çıkarıp İzmir'i zapt ile yağmalayıp, katliâm yaptılar; camilere iltica etmiş olan kadın ve kızların namuslarına tecavüz ettiler; amiral Mocenigo Türk başı getirene üç duka altını veriyordu. Esirler müzayede île satıldılar. Bunlar Urla (Klazümen) ve havalisini soydular, Pamfilya ve Lidya sahillerini vurduktan sonra kışlamak üzere Mudon'a gittiler. Bu deniz harekâtı 1472 senesi ilkbaharından sonbaharına kadar sürdü.

Bu sırada Ağrıboz adasının zaptında esir edilip Gelibolu'ya. gönderilmiş olan Antuvan adında bir genç buradan kaçıp Mudon'a gelmişti. Antuvan, Gelibolu'daki Türk donanmasını yakmak için kendisine bir gemi verilmesini istedi; gemiyi alınca içine elma doldurup Çanakkale boğazından geçti, Gelibolu'ya gelip elmaları satarken bir gece donanmayı ateşledi ise de kendi gemisi de yandığından iş anlaşıldı, ateş söndürüldü; Antuvan ve arkadaşları yakalanıp pâdişâhın yanına yollandı ve istintaktan sonra İkiye biçildiler.

Moçemgo'nun Karaman Oğluna Yardımı

Fatih Sultan Mehmed 1473'dc Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey üzerine yürüdüğü zaman müttefiklerin donanması tekrar faaliyete geçti; Karaman oğulları da bunlarla beraber olduğundan o sırada İçel taraflarında bulunan Kasım Bcy'e yardım edildi; bu defa müttefiklerin donanma adedi doksan dokuzdu.[181] Karaman beyliğinin tarihe karışması kısmında görüldüğü üzere Silifke, Korko ve Sığın kaleleri, Akliman'a demirleyip oraya asker çıkaran Moçenigo tarafından alınarak Kasım Bey'e verildi;[182] Haçlı kuvvetleri Akdeniz limanlarından olan MeğrVyi de yakıp yıktıktan sonra Karya ile Antalya arasındaki Lisi sahillerindeki bazı liman ve şehirlere taarruzlarda bulundukları sırada Uzun Hasan'ın mağlûp olduğunu duyunca Kıbrıs'a çekildiler (878 H. - 1473 Eylül).

[181] Bu kadırgalıların altmışı Venedik cumhuriyetine, onaltısı Napoli kırallığı-na, beş tanesi bizzat Napoli kiralına, onaltısı Papa'ya ve iki tanesi de Rodos şövalyelerine aitti (Barharo1 dan naklen Hammer, c. III., s. 135).

[182] Aynı senede Uzun Hasan'ın mağlûbiyetini mütaakıp buralarla yine

Türk Akıncılarının Muvaffakı Vetli Harekâtı

1463 denberİ evvelâ Venedik - Macar kuvvetlerıyle ve daha sonra denizde Haçlılar a uğraşan nın Osmanlılar don anmalar iyle bir muvaffakiyet gösterememekle beraber, akıncıları vasıtasiyle kara tarafından Macar ve Venediklilere mühim darbeler indirmekte idiler; 1470 'den itibaren Sirmiye ve Esklavonya, Macaristan, Hırvatistan, Karniyola, Korintiya, îstirya, Dalmaçya bölgelerine de on sene fasılalarla akınlar yaparak ortalığı sindirmişlerdir. Türk akınlarında ve SirmiyeVle Şabaç (Böğürdelen) kalesinin inşasına karşı Macar kiralı hemen hiçbir alâka göstermemiş ve kendisi Çek ve Lehlilerin uğraştığı için bu tarafa bakamamiş, fakat sonra yani 1474 'de Sabac'ı zaptetmiştıı. Bundan bir sene sonra yani 1475 'de kıral Matyas, Türklerin Macar hududuna yakın mühim şehirlerinden olan Sırbistan'ın eski başkenti Semendire'yi muhasara ettikten başka Böğürdelen kalesinin karşısına da üç ahşap kale yapmıştı; bunun üzerine Semendire muhasarasını kaldırmak için Hırvatistan ile Dalmaçya ya akıncı kuvvetleri yollanmış, bunların müthiş akınları neticesinde Macar kiralı Semendire [183] muhasarasını kaldırarak Macaristan'a dönmüş ve bu sırada Boğdan seferinden dönen Fatih Sultan Mehmed kış ortasında Sırbistan'a, gelerek Macar kiralının yaptırdığı kaleleri yıktırmıştı (1476).

Venediklilere Yapılan Bir Senelik Mütareke

1174 senesi son ayında padişaha mensup kadınlardan biri tarafından [184] Venedik cumhurreisine vasıtasiyle mektup yollanmış ve bu mektupta sulh müzakeresi için bir murahhas heyetinin yollanması bildirilmişti. Bunun üzerine Venedik cumhuriyeti 1475 Mar\ında Jerom Zorci adında bir murahhas göndermişti. Murahhas vezir-i âzam Gedik Ahmed Paşa ile mülakatında, vezir-i âzam, ona iskender'in ölümünden beri Venedik nüfuzu altına girmiş olan Kroya

[183] H-74'dc İşkodra, Hadım Süleyman I'aşa t ar alınılan muhasara edilirken Venediklilerin müracaatı üzerine Macar kiralı Böğürdelen üzerine gelerek burayı zaptetmişti.

[184] Bu kadının adı belli değildir. Venediklilerle sulh için birinci teklifi pâdişâhın anneliği Mara veya Meryem Sultan yapmıştı; Bu defaki müracaat da belki onun vasıtasiyle olmuştur.

iade edilip yüz elli bin duka vergi verilmedikçe sulh yapılmıyacağını söyledi ise de murahhas, bu isteğin kabulünün salâhiyeti dışında olduğunu beyan etti; bu sırada hazırlanmış olan Türk donanması sefire gösterilerek bu donanma ile yapılacak sefer esnasında Venediklilerin Türk toprak kırma tecavüzde bulunmaması sartiyle Osmanlıların da Venediklilere taarruz etmiyeceklerine dair iki devlet arasında bir sene müddetle devam edecek olan bir mütareke aktedildi ve bu suretle hazırlanan Osmanlı donanması ile Kefe ve Kırım seferi yapıldı (1475). Filhakika her iki taraf da bir sone müddetle ahidlerine sâdık kaldılar. İstanbul hükümeti 1477 senesinde Korint körfezinin kuzeyindeki Lepanto yani Inebahtının muhasarasına karar verdi ve oranın zaptına Hadım Süleyman Paşa tâyin olundu. Înçbahtı Rumlardan Venediklilere geçmişti; burasının Türkler tarafından muhasara edileceği, zamanında haber alınmış olduğundan Loredano burayı iyice tahkim ettiğinden Süleyman Paşa muvaffak olamadı.

Aynı sene İçinde Arnavutluk sancakbeyi Ali Bey tarafından Kroya muhasara edildi; cumhuriyet kaleyi kurtarmak için asker ve yiyecek ve saire gönderdi; kalede beş binden fazla muharip vardı; bunlar Françesko Kontarini kumandasında idiler; bu kuvvetler, muhasara kuvvetlerini kale etrafında çekilmeğe mecbur ettilerse de sonradan Türklerin baskınına uğradılar ve bu arada Kontarini de maktul düştü.

Turahan Bey Oğlu'nun Venedik'e Yaptığı Akın

Yine o sene sonlarına doğru (1477 Ekim) Kuzey- Venedik e "Kripoli denilen müthiş bir akın yapıldı; Bosna sancakbeyi Turahan-zâde Ömer Bey, Venediklilerin Türk akıncılarının geçmelerine mâni olmak üzere Izonzo nehri [185] mansabından itibaren Kerç mevkiine kadar uzatılan geniş hendekleri aşarak karşısına çıkan Venedik generalini sahte bir ricatle pusuya düşürüp mağlûp etti; Venedik kuvvetleri hiçbir yerde tutunamıyarak darma dağınık oldular. Venedik generali Novellüs ile oğlu maktul düştüler. Izonzo ile Tagliyamento nehirleri arasındaki ovaya inen akıncılar bir ay kadar burayı vurdular; bundan sonra da Tagliyamento ile Piyave nehri arası yağmalandı; Venedik şehrine pek yakın olan Piyave havalisinin vurulması ortalığa dehşet

[185] İzonzo nehri, Adriyatik Denizinin kuzeyinden denize dökülmektedir.

verip herkesi sindirmişti. Böylece ilerleyen akıncılara karşı Kasım ayında bir miktar kuvvet çıkardılarsa da Ömer Bey bundan evvel Bosna'ya dönmüştü, bu sıiretle Moçenigo ile Loredano'nun Türk sahil şehir ve kasabalarına yaptıkları müthiş tahribat ve katliâma mukabil Türk akıncıları da tâ Venedik şehri civarına kadar sokulup yağma ve birçok esir alarak dönmüşlerdir.

Fatih Sultan Mehmed, müttefikleri tarafından terk olunarak yalnız başına kalan Venedikle anlaşmak istedi; çünkü Ağrıbo^ıın zaptı üzerine Osmanlılarla dostluğunu keserek Papa'nın da ısrariyle Venediklilerle ittifak eden Napoli kiralı Fer d inan d 1478'de bu ittifaktan ayrılıp Türklerle anlaşmış ve Napoli'ye gönderilen Osmanlı murahhasiyle barış muahedesini imzalamıştı [186] Aynı sene içinde Macar kiralı Ma t yas, kayın pederi olan Ferdi-nand'ııı ısrariyle sulhe yanaşmış ve o da Yayca müstesna olarak Türklerden aldığı yerleri geri vermeyi kabul eylemişti.

Venedik'le Barış Görüşmesi

Venedik cumhuriyeti uzun harbten dolavı çok yorulmuş olup müttefikler de kendisinden ayrılmışlardı; İskender Bey daha evvel öldüğü için Arnavutluk'taki durum da iyi değildi: nitekim kuşatılmış olan Kroya şehri düşmek arifesinde idi; Venediklin müttefiki olan Papa IV. Sik s t ise Venediklilere eskisi kadar yardım edemiyordu. Bundan başka müttefiklerin şarkta kendisinden büyük şeyler bekledikleri Akkoyunlu hükümdarı, Otlukbeli muharebesinden sonra sesini kesmiş ve Venediklilerin istanbul'da Türklerle müzakereye giriştikleri sırada 1478 senesi başında ölmüştü.

Osmanlı hükümetinin cumhuriyete yaptığı sulh teklifi derhal kabul olunup adındaki murahhas acele İstanbul'a, gönderildi (1478 Ocak). Tomas Malipiyeri Limni adasiyle Kroya şehrini ve Mora'nın güneyindeki Manya taraflarını terke mezundu; harbin başından sonuna kadar Türklerden nereleri almışlarsa oraları geri vermeğe muvafakat ediyorlardı: Bundan başka Osmanlı devletinin çoktanberi

[186] Hrımmer (Ata Bey tercümesi, c, fil., s. 164,) Napoli kıraliyle aktedilen muahede münasebetiyle şöyle denilmektedir: ".. Bu alıidnftme bir hıristiyan devletiyle. İsa ismine bürmet eden her şeyin düşmanı olanlar aracında ittifak edilmesinin tarih-i sivasette ilk misalidir. ."

iltizamı bedeli olan ikiyüz elli bin dukayı da veriyorlardı. Fakat Osmanlı hükümeti bunları kabul etmekle beraber Venedik cumhuriyetinin her sene on bin duka da vergi vermesini istedi; murahhasın bunu kabule mezuniyeti yoktu; senato ile görüşmek için iki aylık bir mütareke yaparak Venedik'e döndü (15 Nisan 1478); fakat Mayısın ilk günlerinde avdet eylediği zaman padişahı Arnavutluk seferine hareket etmiş buldu ve arkasından giderek Sofya'da, yetişti, Osmanlı hükümdarı Kroya düşmek üzere olduğundan onun kendisine ait olduğunu ve sulhun ancak Işkodrcfmn teslimiyle mümkün olacağını beyan etti; Venedik murahhası Malipiyeri buna mezun olmadığından Venedik'e döndü.

Türklerin Mısır iskenderiyesVnden. ayırmak için Arnavud tskenderiyesi adını verdikleri tşkodra 1478 Mayısının ortaların-danberi akıncı kumandanı Mihal oğlu Ali Bey kuvvetleri tarafından sarılmıştı. Daha sonra bunlara yardımcı olarak Bosna beyi Mihal oğlu İskender Beyle Sırbistan sancakbeyi Malkoç oğlu Bâli Bey kuvvetleri gelmişlerdi; daha sonra da muhasaraya Rumeli beylerbeyi Davud Paşa gönderildiğinden, Ali, iskender ve Bâli Bey'ler buradan ayrılarak Venedik civarına akın yapmağa memur edilmişlerdir,

Fatih'in Son Arnavutluk Seferi

Fatih Sultan Mehmed Arnavutlukla girdi ve Kroya (Akçehisar) üzerine giderek orayı aldı (1478 Haziran), sonra İskenderiye önüne geldi. Burası uzun müddet kendisini müdafaa etti; sarp yollardan topları geçirmek mümkün olmadığından oıiiki bin deve ile naklolunan lcvazımat ile kale önünde toplar döküldü.[187] Muhasara uzadığından pâdişâh orada Evremiz oğlu Ahnıed Bey kumandasında bir muhasara ordusu bırakarak geri döndü ve İstanbul'a gelişinden altı ay sonra yani onbeş ay muhasarayı mütaakıp burası teslim oldu; Venedik murahhası Işkodra ve havalisini 26 Ocak 1479 tarihli bir ahidnâmc ile Osmanlılara terk etti ve bu anlaşmayı Venedik sulhu takip eyledi.

[187] Toplar arasındaki iki havan topu mahsurlar üzerinde pek çok tahribat yapıyordu; çünkü bunlar atılıp îşkodra evlerinin damlarına düşünce terkipleri itiduriyle çıkardıkları yangını çok defa söndürmek mümkün olmuyordu: esasen bu maksada mebnî Türkler bunları yapmışlardı. Topların her biri oniki kental taş atıyordu (Artlıor Thomas, Haîkondil zeyli, s. 264, 265).

Sulh Şartları

Murahhas olarak IstanbuVa gelen Civani Dorya, Osmanlı hükümetinin bütün tekliflerini kabul etti. Venedikliler onaltı sene sürmüş olan harbin ilânından itibaren Osmanlılardan aldıkları yerleri geri veriyorlardı. Arnavutluk'ta Kroya ile Işkodra ve havalisi Türklerde kalıyordu. Buna mukabil Türkler de Dalmaçya, Arnavutluk ve Mora1 da Venediklilerden aldıkları yerleri iade ediyorlardı; iki taraftan alınan esirler hiçbir bedel mukabili olmayarak serbest bırakılacaklardı. Venedikliler yüzbin filori tazminat ve her sene Osmanlı hazinesine on bin duka vergiyi ve bir de şab iltizamı bedeli olan borçlarını kabul etmekte idiler.[188]

Bu barış andlaşması ile beraber Venedikliler kendi hesaplarına bazı menfaatler elde etmişlerdi; bunlardan biri İstanbul'da daimî surette bir Venedik elçisi (balyoz) oturup Venedik tebaası arasındaki hukukî işleri görecekti; yani Osmanlı devleti Venedik balyozunun Venedikli vatandaşları üzerindeki kaza hakkını tanımakta idi; diğer biri de herhangi bir devlet, Osmanlılar tarafından tecavüze uğramadan evvel cumhuriyetin bayrağı olan Sen Mark bayrağını çekecek olursa o devlet Venediklilerin müttefiki addolunarak arazisine tecavüz edilmiyecekti.

Fatih Sultan Mehmed Yunan adaları senyörü olup Osmanlılara vergi veren L e o n a r d o'nu müttefiklerle beraber mcthûu olan Osmanlı devleti aleyhinde hareket etmesinden dolayı onu muahededen çıkardı ve Venedikliler de bu hususta bir şey söyliyemedUer; Leonardo'nun muahedeye idhal edilmemesinin sebebi ilk fırsatta hakkından gelinmek içindi.

---

[188] İstanbul'a gelerek vezir-i âzam Karamanı Mchmect Paşa ile görüşen Venedik elçisiyle olan miikâlemeye dair vezir-i âzamin padişaha arızası

Halledullahü Süblıaıiehu Hüvelfettâh

Devletlu sultanımın pâye-i serir-i âlâsına bende-i hâksâr oldur ki Venedik beylerinden gelen elçi bugün kulumuzla buluştu. Sulh hususunda hayli bârid kelimat vâki oldu. İskenderiye'yi (tskodra) vermeğe iltizam gösterirler. Sabıka tateb olunan umurun bazısında istiğna iderler. Ahar kulunuz ittim ol kavi olunan kıla çs ve vilâyet ve ovalar yüz bin filori ve yılda oıı bin filori pişkeş ve iskenderiye verilmek gerektir tâki Pâdişah-ı âlem-penah'm huzurunda emr-i mu^aleha mezkur olmağa mecal ola. Zaruri olduki huıı-ı rızasiylc telâkki ve tekabbül eyledi. Filcümle bu maslahat hâtır-ı âtımdaıı hutur ettiği gibi vâki olmuştur,

bakîsi sultanımın enir-i hümayunına meıiuttur.....

Muahedeyi akteden Civanı Dorya yeni bir balyoz gelinceye kadar Istanbua cumhuriyetin elçisi olarak kaldı; 1463'de başlayarak onaltı sene sürmüş olan Osmanlı-Venedik savaştna son veren muahede 1479 ilkbaharında (884 H.) imzalanmış ve 25 Nisan 1479'da Sen Mark yortusu günü Venedik doçu tarafından îlân edilmiştir.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

KUZEY-KARADENİZ SEFERİ VE KIRIM HANLIĞININ OSMANLI HİMAYESİ ALTINA GİRMESİ

Kuzey-Karadeniz Seferi

Ceneviz Sömürgelerinin Alınması

Osmanlı devleti Karadeniz'in güney sahilini tamamen almış ve batı kısmında da Boğdan prensligine ait yerler hariç olarak diğer kısımlar elde edilmiş ve doğuda da Kafkasya sahilleri kalmıştı. Kuzey-Karadeniz'de, Kırım ve Azak sahillerinde Cenevizlilerin ticaret müstemlekeleri bulunmakta idi; bilhassa Kefe şehir ve limanı Ceneviz ticaretinin Karadeniz'de anbarı mesabesinde olup [189] Cenevizliler burayı 1266 senesinde Altınordu hanlığından almışlardı. Kefe pek müstahkem olup üç kat sur ile çevrilmişti. Cenevizliler gerek Kefe ve gerek diğer iskeleler vasıtasiyle İran, Rusya ve hattâ Orta -Asya ile ticarî işler yapıyorlardı; Kırım hanları Ceneviz konsoloslarına geniş imtiyazlar vermişlerdi.

Osmanlı devleti, Karadeniz'in yarısından ziyadesiyle Çanakkale ve istanbul boğazlarına sahip olduktan sonra bu kapalı denizi bir Türk gölü olarak ta namen kendi hâkimiyet altına almak istediğinden buradaki Ceneviz sömürgelerini de kaldırmak ve Kefe iskelesi vasıtasiyle Cenevizlilerin yaptıkları ticareti Türklerin eline geçirmek ve aynı zamanda Kuzey-Karadeniz sahillerine ayak atmak ve bu suretle kendi topraklarını tamamiyle emniyet altına almak istedi; Osmanlı

[189] Bugünkü adı Teodosya olan Kefe ticaret liman ve şehrinden başka Cenevizlilere ait Sodak ve Azak denizi nihayetinde Tana Veya Azak kasabası ve bunlardan başka Kerç limanı ve Menküb kalesi vardı. Menklib Kırım yarımadasının güneyinde ve sahilden içeride olup iskelesi Balıklava idi.

hükümeti Kuzey-Karadeniz'e yerleşmeği daha 1454 senesinde Kırım hanı Hacı Girayca yaptığı yardım esnasında kurmuş olduğundan yirmi bir sene sonra bunun tatbikine başlamıştır.

Bu sıralarda yani 1475 tarihinde oniki senedenberi Venediklilerle muharebe devam ediyordu; fakat Osmanlı devleti Venedik cumhuriyeti ile bir senelik bir mütareke aktederek derhal Karadeniz seferini yaptı.

1475 Mayıs sonunda vezir-i âzam Gedik Âhmed Paşa yetmiş bin asker ve büyük, küçük üçyüz parça donanma ile Karadeniz'e çıktı ve Haziran ihtidasında da Kefe limanı önüne demir attı ve derhal kırk bin kişilik bir kuvveti karaya çıkardı; muhasara tertibatı alınıp üç gün dayandıktan sonra şehir teslim oldu [190] kaleye asker kondu, birçok ganimet elde edildi. Sonra donanma Azak denizne girip Don nehri mansabına yakın olan ve eskiden Tana denilen Azak kalesini de sulhan aldı.[191] Bundan sonra Kının yarımadası güneyinde bulunan sahile yakın Menkilb kalesi de az bir tazyikten sonra hile ile elde edildi [192] ve buraya iltica etmiş olan Kırım hanlarından Menğli Giray diğer Cenevizlilerle beraber esir edildi. Menğli Giray, biraderiyle hanlık için mücadele edip muvaffak olamayıp Cenevizlilere iltica ederek donanmanın avdetinde diğer esirlerle beraber İstanbul. getirilmiştir.[193]

Kefe ile diğer yerlerin zaptında esir edilen Cenevizlilerin pek gençleri arasından bin beşyüzü, Yeniçeri Ocağı için ayrılarak Acemi Ocağına kayıt ile Türk terbiyesine verildiler; rivayete göre diğer esirlerin boyunları vurulması emrolunmuştu; bunun üzerine Menğli Giray iki rikât namaz kılmak için müsaade istediğinden İslâm ve Kırım han

---

[190] Hammentarihi (C. III., s. 147) Cenevizlilerden Isfcoer Ciyafiko isminde birinin yerli ahaliden olan bazı Ermeni muteber aniyi e birlikte Kefe'nhı kapılarını açarak şehri teslim ettiklerini yazmaktadır.

[191] Fâtih Sultan Mehmed daha sonra yani 1478'de îşkodra seferinden avdetinde Kocaeli sancağı beyini otuz parça kadırga ile Azak denizi taraflarına Gedik A hm e d Paşa tarafından zaptedilmemiş olan Muta hisarı alınmak suretiyle o sahillerde yabancı devlet müstemlekesi kalmamıştır.

[192] Menküb kalesi muhasara edilip teslim teklif edilince kale beyi hisardan çıkarak anahtarları teslim etmiş ise de kale beyinin akrabasından birisi teslim olmayarak kale kapılarını kapayıp mukavemete kalkıştı. Bunun üzerine hisarın zaptının uzun süreceği anlaşıldığından Ahmed Paşa sahte bir ric'at yaparak çekilir gibi göründü ve münasip yerlerde pusuya asker koydu; kaledekiler hakikaten Ahmed Paşa'nın çekildiğini zanniyle kaleden çıkıp takibe başladılar. Bunun üzerine pusudakiler meydana çıkıp bunları çevirerek kaleyi aldılar (Tacü't-tevarih, c. /., s. 555).

[193] Gedik Ahmed Paşa'nın tstanbuVa getirdiği kırk bin kişinin çoğu Ermeni olmak üzere Cenevizli, Yahudi ve Rumdu. Cenevizliler ile Rumlar Galata*ya yerleştirildiği gibi Yahudiler Hasköy'e ve Ermeniler de Sahnatomruk tarafına iskân edilmişlerdir (Mırmıroğlu, Fatih'in donanması ve deniz savaşları, s. 105).

zadelerinden olduğu anlaşılarak afvedilip kendisine tahsisat bağlanmıştır.

Kırım Hanlığı Hakkında Kısa Malûmat

Kırım Ve Altınordu Hanlığın

Kırım hanlığı Altınordu veya Deşt-i Kıpçak büyuk hanlığının lokatımur şubesine mensuptur. Bu, Tokatimur şubesinden Kazan, Astrahan ve Kırım hanlıkları meydana çıkmıştır.[194] Bunların içinde en mühimmi Kırım hanlığı olup aile arasındaki hanlık mücadeleleriyle yıpranmış ve sonra Osmanlı nüfuzu altına girmek suretiyle üç buçuk asır daha yaşamıştır.

Toktamış Han'ın Timur'a mağlûp olmasından sonra Altınordu hanlığı eski kuvvetini kaybederek dahilî mücadeleler yüzünden bir daha belini doğrultamamış, nihayet parçalanmış ve Kırım hanlığı bu parçalardan birini teşkil etmiştir; burada ibtida hanlık etmek isteyen Taştimur veya Timurtaş Bey olup adına para bastırmıştır; bundan sonra oğlu Giyasüddin Kırım hanı olmuş, fakat Altınordu hanlığı tarafından sıkıştırıldı-ğından Litvanya''ya kaçmıştır. Bu aileden olan ve Timurtaş Bey'in torunu olması kuvvetli ihtimal dahilinde bulunan Hacı Giray Litvanya doğmuştur.[195]

Bu sıralarda Altınordu hanlığı beylerinden olup bu hanlıkta atabey olan ve hattâ 1399'da Toktamış Han'ı [196] merkezi olan Volga üzerindeki Saray şehrinden kaçıran [197] Nogaylarm reisi Ediğe veya îdüge Bey kendi arzusuyla Altınordu hükümdarlı Hanlardan birtakım hükümdarlar intihap etmiş ve bir aralık bunun tahakkümünden bıkan bazı ümera kendisinden kurtulmak istemişlerdir; bunlar 811 H. (1408 M.) senesinde Edü-ge'nin, Altmordu hükümdarı Pulad Han ile Moskova üzerine yaptığı seferi fırsat bilerek Uruslardan Timur Kutluğ

[194] Kazan hanlığı 1438 Men 1552 senesine kadar ve Astrahan hanlığı 1466 dan 1554 tarihine kadar devam etmişlerdir. Kırım hanlığı ise 1420 'den 1783 senelerine kadar kalmıştır.

[195] UmdetüH-tevarih1 in kaydına göre Hacı Giray'ın babası Devlet Berdî ve bunun babası Taştimur Oğlan, onun da babası Cigay Oğlan imiş.

[196] Toktamış'ın ölümünden sonra Altınordu hanlığında saltanat mücadeleleri neticesinde birçok rakip hanlar meydana çıkmıştır.

[197] Toktamış Han, Timur'dan yediği son darbeden sonra 1398 'de merkezi olan Saray şehrine dönmüş ise de eski düşmanı olan Urushan'ın torunu Timur-Kutluğ tarafından Nogay reisi îdigü veya Edüge'nin gayretiyle devlet başkentinden çıkarılmış ve iltica etmiş olduğu Lüvanya^da Ölmüştür (1406).

Han'ın oğullarından Timur Han'ı hükümdar ilân etmişlerdir. İdüge, bunu haber alınca, Pulat Han ile birlikte Kırım'a çekilmiş ve Kırım'da bulunan Giyasüddin Han da yukarıda söylediğimiz gibi Litvany a^y a kaçmıştır.

Timur Han'dan sonra Altınorda hanlığında birbirini takiben Toktamış'ın oğullarından Celâl üddin hükümdar olduysa da, kardeşi Kerim Berdî Han bunu öldürüp hanlığa geçti; Kerim Berdî'nin oğullarından Kadir Berdî (veya Cabbar Berdî) Han, Edüge ile yaptığı bir mübarezede maktul olduysa da aynı zamanda Edüge de katlolunarak ordusu dağıldı.[198]

Kırımda Giray Ailesinin Hanlımı

İste Altınordu hanhemdaki bu saltanat mücakeleleri sırasında Litvanyd9da bulunan Hacı Gi-ray oradan aldığı yardımcı kuvvetle 832 H. (1438 M.)'de Kırım'ı elde edip hanlığını ilân eyledi. Bu esnada Altınordu hükümdarlığında bulunan Timur Kutluğ'un oğullarından Uluğ Mehm.ed Han buna karşı ses çıkarmadı ve bu suretle Hacı Giray, Kırım9da yerleşti, adına para bastırdı. Hacı Giray, Altınordu hanlığı ile münasebetleri iyi olan Cenevizlilerin elinden Kefe9yi almak istedi ve Ceneviz kuvvetlerini bozdu ise de kaleyi alamadı (1438).

Altmordu hanlarından sonuncusu olan Seyyid Ahmed Han, Kırım'ı ilhak etmek istiyordu. Hacı Giray buna karşı dostları Litvany a ile Lehistan''a güvenemediğinden Osmanlı devletine başvurdu; Osmanlılar 1454'de Kırım sahillerine ve Kefe'ye elli kadar kadırga gönderdiler. Hacı Giray altı bin kişilik bir kuvvetle Kefe^yi karadan kuşattı; bunun üzerine Cenevizliler, Hacı Giray ile anlaşarak ona bir miktar vergi vermeyi kabul ettiler. Hacı Giray'ın bu hareketi Altmordu hükümdarını harekete şevketti ve Kırım'a hücum ederek Hacı Giray'ı yaralı olduğuT halde kaçırdılar. Hacı Giray yedi sene kadar Kırım haricinde kaldı. Nihayet taraftarlarmdanTekne Mirza, Altmordu kuvvetlerini Kırım'dan çıkarıp Hacı Giray'ı tekrar Kırım hanı ilân eyledi. Hacı Giray bu ikinci Kırım hanlığında, Moskova Grandükü Büyük îvan

[198] Hammer tarihi Edüge Bey'i, Ideko diye yazar ve bunun Özbek olup iptida Toktamış'ın hizmetinde bulunup 1388 'de Semerkan<r& Timur'un yanma kaçıp Timur'u Toktamış'ın üzerine şevkte başlıca âmil olduğunu bildirir. Edüge, Altınordu devletinde onaltı sene hâkını-i mutlak olmuştur (C. ///., s. 150).

(1462-1505) ve Lehistan kiralı IV. Kazimir (1445-1501) ile dostluk ve ticaret muahedeleri akteyledi; bundan dolayı Hıristiyanların dostu olup Litvanya'dsL doğup büyüyen Hacı Giray'ı Papa Osmanlılar aleyhine tahrik etmek istemişti.

Menğli Giray'ın Hanlığı

Hacı Giray 1466'da Öldüğü zaman oniki olunan sekizi ve akrabaları birbirleriyle mücadeleye başladılar; Kırım hanlığını elde edenleri, yerlerini az sonra rakiplerine bırakıyorlardı. Bir aralık Hacı Giray'ın oğullarından Menğli Giray Han da bu arada üç ay kadar Kırım hanlığı yapabildi; fakat sonra kardeşlerinden Nurdevlet ile yaptığı muharebede mağlûp olarak Cenevizlilere ait Menküb kalesine kaçmıştı.

Kardeşlerinden bazılarını öldürüp bazılarını da Rusya'ya kaçmağa mecbur eden Nurdevlet Han takriben iki buçuk sene kadar Kırım hanlığı yaptı. Bir taraftan Altmordu'dan diğer taraftan da biraderi Menğli Giray'dan çekinmekte idi; korktuğu başına geldi. 1469 senesinde Şirin beyleri'nden Mamak Bey oğlu Eminek Bey'in [199] ve diğer taraflarının yardımiyle Menğli Giray Han, ikinci defa Kırım hanı oldu ve 1474 M, (879 H.) senesine kadar kaldı. Bu sırada Altınordu hükümdarı Seyyid Ahmed Han'ın Kırım'a hücumu üzerine Menğli Giray yine Menküb kalesine kaçtı ve yerine Seyyid Ahmed Han tarafından Canı-bey Giray vali tâyin edildi ve pek az sonra yani 880 H. (1475 M.) de Nurdevlet Han ikinci defa Kırım ham oldu.

Kırım Hanlığının Osmanlı Nüfuzu Altına Girmesi

Hem kardeşi Meneli Giray'a ve hem de Altın hükümdarına karşı durmak zorunda kalan Nurdevlet Han, Osmanlılara dostça münasebata girişmiş ve Fatih Sultan Mehmed'e çok mütevazi ve hürmetkar mektuplar gönderilmiştir. 882 H. (1477 M.) tarihli olan bir nâmesinde Osmanlı hükümdarına karşı çok mütevazı ve hürmetkar bir lisan kullanmıştır; fakat 881 H. (1476 M.) de Boğdan üzerine yapılan

[199] Şirin beylerinin mîr-i mîranı yani beylerbeyi olan Eminek Bey, Kırım'ın en nüfuzlu beylerinden olup babası Mamak Bey ve onun babası da Tekne Bey'di.

seferde Osmanlılar tarafından davet edilmiş ise de Altınordu hanlığı tarafından tehdid edildiğinden ne kendisi gelebilmiş ve ne de yardımcı kuvvet göndermiştir.[200]

Nurdevlet Han'ın bu hareketi aleyhdarlarına fırsat vermiş ve Menğli Giray adamları ve bilhassa Eminek Bey'in gayreti neticesi olarak IstanbuVda bulunan Menğli Giray, Kırım hanlığına tâyin olunup kendisine tuğ ve sancak verilerek Kırım'a gönderilmiş (1477 sonu) ve işte bu suretle Kırım Hanlığı Osmanlı nüfuzu altına girmiştir.

Menğli Giray Han, bundan sonra Osmanlı himayesinde olarak 883 H. (1487 M.) ile 921 H. (1515 M.) arasında Kırım hanlığında bulunup daha sonra kendisine 1197 H. (1783 M.) tarihine kadar üç asırdan ziyade oğul ve torunları halef olmuştur.[201]

DOKUZUNCU BÖLÜM

FATİH VE V. ALFONS'UN SİYASETLERİ - II. MEHMED'İN SON SENELERİ OLAYLARI VE ÖLÜMÜ

Karşılıklı İki Siyaset

Fatih Sultan Mehmed'in ölümünden az evvel vezir-i âzamhktan mazul olan Gedik Ahmed Paşa kumandasiyle Güney-İtalya'ya yapılan ihraç hareketinin sebep ve maksadını iyi anlamak için Osmanlı istilâsının Adriyatik kıyılarına kadar yayılmasını önlemek maksadiyle Aragon ve Napoli kiralı V. Alfons'un siyasetim ve bu hususta almış olduğu ihtiyatî tedbirletî bilmek favdah olur.

Fatih Ve Alfons

Aragon kiralı Ferdinand'in oslu olup babasının sağlığında Sicilya aa bulunduktan sonra 1416 Ma Aragon ve Napoli kiralı olan V. Alfons, Balkanları ve Akdenizi nüfuzu altına almak amacım takip ederek bu suretle bir imparatorluk kurmak istiyordu. Bu siyasetinden dolayı

[200] 881 'de Fâtih'in Boğdan*a. yapacağı seferde davet edilen Kırım da şirin beylerinden Eminek bey Buğdan'ı yağmalamış ise de memleketine düşmanın taarruzu sebebiyle dönmeğe mecbur olduğunu bildirerek özür dilemiştir. Sene 881 C. (Topkapı Sarayı Arşivi, Nr. 6495).

[201] Kırım hanlığının Osmanlı devleti zamanındaki idare şekli ayrı bir kısım olarak yazılmıştır.

Akdeniz'de büyük menfaatları ve sömürgeleri olan Venediklilerle arası açılmış ve Arnavutluk işlerine de karışarak Osmanlılarla çarpışan İskender Bey'i himayesi altına alıp ona yardım etmiş ve bir kısım Arnavud senyörlerini de hâkimiyeti altına sokmuştu.

V. Alofons'un Siyaseti

Kıral Alfons'un kendisi bilfiil Arnavutluk ve Morada yayılan Osmanlılara karşı hasmâne bir vaziyet almamakla beraber Türklerin, onun yayılma mmtakalarına girmeleri dolayısiyle bilvasıta o sahalarda Osmanlı yayılmasını önleyecek tedbirler almakta idi; fakat Alfons'un Arnavutluk'ta hâkimiyetini genişletmesi sebebiyle Venedikliler de buna muhalif bir siyaset yürütmek suretiyle Arnavutları ikiye ayırmışlardı.

İstanbul fethini mütaakıp Alfons, buradan kaçmış olan bazı ilim ve fen adamlarını himaye ile, takip ettiği siyasete bunu da bir vasıta yapmıştı. Alfons tahakkuk ettirmek istediği emellerinden bir kısmım kaybetmekle beraber hiç olmazsa Balkan yarımadasının batısında bir koalisyon teşkiliyle Adriyatik sahillerinde hâkimiyetini iyice kuvvetlendirmek için iskender Bey'i himaye ile Arnavutlukla girmiş olan Türklerin îtalya yarımadasına geçmelerini Önlemek istemişti.

İşte bu suretle Arnavutluk'ta ayrı ayrı nüfuz ve hâkimiyet siyaseti takip eden Venedik cumhuriyetiyle Napoli kırallığı siyasetinin birleşmesi Osmanlı istilâsını uzun müddet geciktirebilir s e de Venediklilerin Arnavutluk'ta yalnız kendi nüfuzlarım yürütmek istiyerek Napoli kiralını rakip saymaları ve buna karşı da Osmanlı hükümetinin Arnavutluk'taki Venedik hâkimiyetini tanıyarak orada onlara iskele ve liman vermeği kabul etmiş olması, Venedik ve Napoli siyasetinin birleşmesine mâni oluyordu; hattâ ticarî ve iktisadî menfaatlerini her şeyin üstünde tutan Venedikliler, 1453 senesinde Türk tehlikesine karşı cumhuriyetle birlikte hareketi tavsiye eden Papa V. Nikola'nın beyannamesine ehemmiyet vermemişlerdi.

Bu suretle V. Alfons 1458'de ölümüne kadar, Türklere karşı evvelâ Akdeniz ve Balkanlar'da hâkim olmak siyasetini ve buna muvaffak olamayınca Arnavutluk'a girmiş olan Türklerin Adriyatik kıyılarına inmekten uzak tutma emelini takip eylemişti.

Fatih Sultan Mehmed'in Siyaseti

Filhakika Osmanlı'lar, Arnavutluk ve Mora'yı işgalden ve Iyoniyen adalarını aldıktan sonra italya'ya, atlamak tasavvurunda bulunmuşlardı. Bundan dolayı V. Alfons'a halef olan oğlu Ferdinand, babası gibi hayalî bir politika takip etmemekle beraber tehlikeyi takdir ederek Türklerin bu kadar sokulmalarını önlemek istiyordu; nitekim Osmanlıların Ağnboz adasını zaptetmeleri üzerine Fatih Sultan Mehmed'lc dostluk siyaseti takip etmekte olan Napoli kiralı tehlikenin ilerlediğini takdir ederek tertip edilen Deniz Haçlı Seferine iltihak ile Osmanlılara karşı fîlen tecavüze geçmişti (1470). Osmanlı devleti, aleyhine tertip edilen bu tehlikeli vaziyetleri büyük bir azim ve kiyasetle önlemeğe muvaffak olup 1479'da Venediklilerle sulhu imzaladıktan sonra bunun müttefiki olan Rodos şövalyeleri Napoli kıralhğına karşı harekete geçmiştir.

Netice itibariyle, Türkleri Adriyatik sahiliyle tyoniyen denizine kadar getirmemek için yapılan faaliyet fayda vermemiş ve buralara kadar gelen Türkler plânları mucibince karşı sahile geçmeği pek tabiî bulmuşlar ve bu tasavvurlarını fîle çıkarmak istemişlerdir.

Bunun için Osmanlı hükümeti Güney-İtalya'ya bir adım daha yaklaşmak için Yunan denizi adalarından olan Zanta, Kefalonya ve Ayamavra (Santa Marya)'yı elde etmek istedi; bu adalar Türklerin elindeki Epir sahillerine yakın olduklarından adaların beyi olan Leonardo muahede mucibince Yanya sancakbeyleri vasıta-siyle Osmanlılara her sene muayyen bir vergi verdiği gibi her yeni tâyin edilen Yanya sancakbeyine de beşyüz duka yol parası veriyordu.

Bu adaların prensi Leonardo, Sırp despotu Lazar'ui damadı olup zevcesinin ölümünden sonra Napoli kiralı Ferdin and'ın akrabasından birisiyle evlenmişti. Bu son evlenme Osmanlıların Napoli kır allığına karşı yapacakları hareket için bir niânia gibi görülmüş ve zaten vergi verdiği Osmanlılara karşı Venediklilerle müttefikan hareket etmiş olması Lconardo'nun hakkından gelmek için kendisi Osmanlı -Venedik sulh andlaşmasına idhal edilmemişti.

Osmanlı hükümeti, Leonardo'nun kendisinin muvafakatini almadan Napoli kırklının akrabasından birisiyle evlenmesini ileri sürerek

Güney-Italya istilâsına mukaddime olmak üzere Iyoniyen" adalarının zaptına karar verdi; bu sırada Venediklilerle Napoli kırallığı arasında muhasama da vardı ve istilâ plânı tam zamanında tatbik edilmişti.[202]

İtalya Seferi

Yukarıda gösterdiğimiz sebepler dolayısivle Ve-nedikle aktedilen sulh muahedesini mütaakıp 1479
senesinde İtalya seferine Gedik Ahmed Paşa memur edildi.[203] Ahmed Paşa, donanma ile hareket ederek Zanta, Kefalonya, Ayamavra adalarını almış ise de Leonardo elde edilemiyerek Napoli'ye kaçmış ve kıral tarafından himaye edilmişti; bundan sonra Güney-îtalya'nın istilâsı için hazırlanan plânın tatbikine geçilmiş ve bu münasebetle Arnavutluk sahilinde Avlonya beyliği de Gedik Ahmed Paşa'ya verilerek orayı üs yapacak olan Osmanlı donanmasının ertesi sene Doğu-îtalya sahillerine geçmesi takarrür etmiştir.
îşte bu plân mucibince 1480 senesi Temmuzunda Polya sahillerinde görünen Gedik Ahmed Paşa kumandasındaki donanma 25 Temmuzda Otranto limanına demir atmış ve karaya asker çıkararak Otranto (Taranto)'yu muhasara etmiştir.
Napoli kiralı Ferdinand burayı kurtarmak için Kalabriya dukası olan oğlu Alfons kumandasiyle asker gönderdiyse de bir işe muvaffak olamıyarak çekilmiş ve hücum neticesinde şehir Türklerin eline geçmiştir.[204] Gedik Ahmed Paşa bundan sonra Otranto etrafındaki diğer kaleleri de alıp içerisine asker, erzak ve mühimmat koymuştur. Burası elde edilip üs olduktan sonra italya fütuhatını devam ettirmek

---

[202] Hummcr tarihi (C III., s. Î9Î) Venediklilerin teşvikiye İtalya seferinin anıldığını yazar. Fraıuies (Bontab'ı, s. 94) Fâtih'in Rodos seferinde İtalyanların şövalyelere yardımlarından dolayı İtalya seferini açtığım beyan eder.

[203] Gedik Ahmed Paşa, VâtiVin teklif ettiği Arnavutluk seferine gitmek İslemediğinden dolayı 1477 senesinde vezir-i âzamlıktaı azlolunavak Rumeli liisarı'n.n. hapsedilmiş ve pâdişâh bizzat sefere çıkmıştı, fatih bu İşkoâra seferinde inişte yaya yürüyerek yorulmuş (dizleri ağrılıkh idi) ve "Bir işgüzar vezirim yok ki bu hizmeti yapıp bize zahmet çektirmiye idi" demiş. O tarihte mîr-i âlem bulunan Hersek-zâdc Ahmed Bey (Paşa) o vezirin Gedik Ahmed Paşa olacağını söylemesi üzerine Ahmed Paşa'yı mahbesten çıkarmıştır. Rahmetli Prof. Mükrimin Halil Yınanç İslâm Ansiklopedisinde yazdığına göre mahbesten çıkan Ahmed Paşa donanma kumandanlığına tâyin olunup Yunan denizindeki adaları zaptına gönderilmiştir. Osmanlı tarihleri ise Gedik Ahmed Paşa'ya hapisten çıktıktan sonra evvelâ Selanik sancağının verilip sonradan Avlonya sancağına tâyin edildiğini beyan ederler (Tacıı1 t-tevarih, c. I., s. 566 ve Âli tarihi, s. 95).

[204] 3 Cemaziyelâhır 885 = 11 Ağustos 1480

istiyen Ahmed Paşa taze kuvvetle gelmek arzusunda idi; fakat bu sırada 3 Mayıs 1481 'de Fatih Sultan Mehmed'in ölümü ve yerine hükümdar olan II. Bayezid'in daveti üzerine Ahmed Paşa geri döndü ve yeniden kuvvet sevkedilmediğinden dolayı italya istilâsı da durdu.

Gedik Ahmed Paşa, İtalya'dan ayrılırken yerine Hayreddin Paşa isminde birini vekil bırakarak Otranto kalesini tahkim ile içine sekiz bin asker ve bir buçuk senelik erzak ve harp levazımı koyduktan sonra oradan ayrıldı; beraberinde pâdişâha takdim edilmek üzere bir hayli hediye vardı. Korven tecrübe sahibi iki kumandanla iki bin seçme süvari gönderdi; bunlar bazı muvaffakiyetler elde ettiler. Otranio'daki muhafız Türk kuvvetlerine yardım gönderilemediğinden dolayı Kalabriya dukası kırk parça Napoli ve Aragon gemisi ile gelerek elde edilen yerleri geri aldılar. Nihayet onüç ay Türklerin elinde bulunan Otranto 10 Eylül 1481 'de düştü ve diğer kalelerde olduğu gibi bütün muhafızları Öldürüldü, italya fütuhatının akim.kalmasında Cem hâdisesinin de tesiri vardır.[205]

Rodos Seferi

Rodos Şövalyeleri

Anadolu yarımadasının güney-batısında bulunup. Anadolu, Balkanlar, Suriye ve Mısır yolu üzerinde olan Rodos adası Sen Jan Şövalyeleri tarafından idare edilmekte idi. Bunlar, Haçlı seferleri esnasında Kudüs'ü İslamların elinden almak için gelen şövalyelerden olup Kudüs'ten çıkarıldıktan sonra evvelâ Akka'ya ve oranın da islamların ellerine geçmesi üzerine 1292Mc Kıbrıs'a gelmişlerdi; fakat Kıbrıs kiralı hu şövalyelerin adaya yerleşmesini kendisi için tehlikeli gördüğünden iskânlarına müsaade etmedi. Bunu mütaakıp şövalyeler Bizans imparatorluğuna ait Rodos^a gelip burasını pek beğendiklerinden satın almak üzere Fransa kiralı Güzel Filip ile Papa V. Kleman'ın tasvipleri üzerine her sene imparatora üçyüz şövalyeden mürekkep yardımcı asker vermek şartiyle adanın kendilerine terkini

[205] B a y e z i d Napoli ve Sicilya Kralı Ferdinand'a elçi göndererek OtrarttoMa ellerine geçen harp levazımını ve esirleri istemiş bundan telâşa düşen kıral kendi eline geçen top ve sair levazımı ve esirleri geri vereceğini bildirmiş ve bu hususta Gedik Ahmed Paşa'nm tavassutunu rica ile bir de muahede akdetmiştir (Topkapı Sarayı Arşivi, no. 3972 ve Belleten s.

Bizans İmparatoru II. Andronik'ten istemişler ise de teklifleri kabul edilmemişti; bunun üzerine Papanın teşvikiyle toplanan bir Haçlı kuvveti Brendizi limanından gemilere binerek 1306-da Rodos'a gelip adayı işgal ile şövalyeleri yerleştirmişlerdi. Şövalyeler pek az bir zaman içinde îstanköy, Kalimnos, Leryos, Sömbcki ve o mıntakadaki diğer adaları ele geçirmişlerdir. Şövalyeler bundan sonra daha kuzeye doğru çıkarak İzmir civarında bir kaleyi de almışlardı; hattâ Çelebi Sultan Mehmed izmir'i Aydın oğlu Cüneyd Bey'in elinden aldığı zaman bu şehir yakminda, şövalyelere ait bir kaleyi de işgal etmiş ve buna mukabil bunlara güneyde Istanköy adası karşısındaki Halikarnas yani Bodrum'u vermişti.[206] Rodos Şövalyeleri kumandanına Grand maitre deniliyordu.

Rodos şövalyeleri gerek Bizanslıların ve gerek adaya sahip olmak isteyen Menteşe beyliği Türklerinin ve Memlûk sultanlarının hücum ve muhasaralarına rağmen [207] adayı ellerinde tutabil-mislerdi. 1344'de Aydın oğlu Umur Bey donanmasının Frenkler tarafından yakıldığı zaman bunlar arasında Rodos şövalyelerinin gemileri de vardı.

Osmanlı devleti denizde de gelişmeğe başlayınca Anadolunun batısındaki birçok adaların ya doğrudan doğruya ilhakı ve yahut vergiye bağlanmaları üzerine sahile yakın ve yo\ üzerinde bulunan bu adanın da alınması zaruri idi; şövalyeler bilhassa korsan gemilerine müzahir oldukları gibi kendi gemileriyle de hem korsanlık ediyorlar ve hem de Osmanlılar aleyhine olan her mücadeleye iştirak oyuyorlardı.

Akdeniz adaları ve Papcfnın faaliyeti başlıklı kısımda görüldüğü üzere Rodos şövalyelerinin diğer adalar gibi vergiyi kabul etmemeleri üzerine [208] birincisi İstanbul fethinden sonra yani 1455 de ikincisi

---

[206] J o n ıı, Kıbrıs, Kudüs, Ermenistan ve Mısır devletlerinin tarihi isimli eserinde şövalyelerin, altı kadırga ile Karya sahilinde Türklere ait bir kaleyi zapt ile Sen Piyer adını verdiklerini kayıt ile bunun takribi olarak 1401'de olduğunu beyan ediyor (S. 912). Bu kayda göre Çelebi Mehmed sonradan burayı almış oluyor. Prof. B. Avram Galaliti Bodrumlu, Bodrum tarihi adındaki eserinde Halikarnas, Sen .Tan şövalyelerine verildikten sonra onların burada yaptıkları kaleye Sen Petrom yani Sen Piyer adını verdiklerini yazmaktadır. Filhakika Petrom ismi sonradan tahrif edilerek Bodrum olmuş ve Halikarnas adı tarihe kalmıştır.

[207] Memlûkler jRorfos'u almak için en son olarak 848 H. (1444 M.) senesinde tnalü'l-Ecrud kumandasında buraya donanma ve asker gönderip şehri muhasara ettilerse de alamayıp geri dönmüşlerdir (Sehavî, Et-Tibrü'l-mesbûk, Ayasofya kütüphanesi nüshası, No. 3113).

[208] İstanbul fethinden sonra Şövalyelerin üstad-ı âzami Osmanlılara bir sefaret heyeti yollayarak Rodosluların Anadolu sahil ve iskelelerinde ve Osmanlıların da Rodos ile Şövalyelere ait diğer adalarda

Ağrıboz seferi esnasında yani 1467Me olmak üzere adaya iki sefer yapılmış ise de bir netice vermemişti.

İşte gerek askerî ve gerekse ticarî bakımından önemi olan Rodos'ta şövalye adiyle bir korsan sınıfının bulunarak bunların Türkiye, Mısır, Suriye arasında gidip gelen tüccar mallarını yağma ve gemilerini zapt ve halkını esir etmeleri ticarete de mühim sekte verdiğinden Venediklilerle sulh aktedildikten sonra serbest kalan Osmanlı hükümeti 1479'da hem italya ve hem de Rodos seferini tertip etmiştir.

Rodos Muhasarası

Osmanlı hükümeti bir taraftan İtalya üzerine Gedik Ahmed Paşa'yı sevkederken aynı zamanda bazı mühtedilerin Rodos zaptının kolay olduğu hakkında verdikleri izahat üzerine [209] keşif vazifesi görmek üzere ibtida Mesih Paşa kumandasiyle Kodoş'a yüz kadar gemi gönderilmişti. Bu donanma Fenike limanına gelerek orada birikmiş olan askeri aldıktan sonra adanın Sen. Etyen tarafına çıkarmış ve bazı keşifler yaptıktan sonra 1479 senesi Aralık ayında çekilmişti.

Mesih Paşa vaziyeti tesbit ettikten sonra elindeki kuvvetlerle adanın alınamıyacağını anlayıp Marmaris limanına çekilmiş ve bu hafif donanma ile kışı orada geçirip Gelibolu'dan gelecek büyük donanmanın gelmesini beklemiştir. Filhakika 1480 senesi ilkbaharında altmışı kadırga ve diğer muhtelif sınıf gemiden mürekkep olmak üzere yüz altmış gemiden müteşekkil büyük donanma gelmiş ve Mayıs sonlarına doğru bütün donanma Rodos limanı önüne demirleyip [210] şehrin batı sahilindeki Triyanda tarafındaki

Etyen tepesi civarına asker çıkararak faaliyete geçmiştir. Bu çıkarma

---

ticaret yapmalarını teklif ettiyse de Osmanlılar, ticarî anlaşmanın evvelâ Rodos'un kendilerine vergi vermesiyle kabil olacağı cevabını vermişler ve bu suretle müracaat akim kalmıştır.

[209] llammer tarihi, bu üç dönmeden birinin Rodos'un Kum asilzadelerinden Anluvan Melİgalo, ikincisinin Ağrıbozlu Dimitriyos S of yan, üçüncüsünün Usta Jorj adında topçu bir Alman olduklarını ve bu üçüncünün adanın zaptı hakkında verdikleri plânlardan Jorj'un plânının kabul edilip adanın muhasarasında yine Jorj tarafından tatbik edildiğini beyan eder (C. III., s. 205, 207). Jorj sonradan Kodoş Önünde Türk ordusundan kaçarak kaleye alındıysa da kendisinin casus olmasından şüphe edilerek öldürüldü.

[210] Rodos adasının merkezi olan Rodos şehri, adanın kuzey ucundaki burun üzerindedir; denize doğru uzanarak müntehalarmda bir kavis gibi bükülüp birbirine yaklaşan iki dil, emniyetli ve geniş bir liman vücuda getirir. Limana giren gemilerin solunda kalan dil şehir istihkâmları dışında olduğundan üzerine yel değirmenleri yapılmış ve nihayetinde de Melekler kulesi ile muhafaza altına alınmıştır. Diğer taraftaki dil üzerinde de değirmenler vardı.

hareketini önlemek için şövalyelerin taarruzları püskürtülmüştür.

Rodos Bu Seferde, De Alınamadı

Mesih Paşa'nın evvelâ denizden ve sonra karaya çıkardığı askerle Rodos şehrine yaptığı müteaddit taarruzlar epi ilerledi, fakat müdafaa edenler dinî bir vecd ile çalışıyorlardı. 28 Temmuz 1480'de Yahudi mahallesi tarafından büyük bir taarruz başladı; bu taraftaki surlar tamamen tahrip edildi, gediklerden içeri giren Türk askeri surun üzerine çıkarak kumandan bayrağım dikmişler ve surun şehir tarafına dört merdiven uzatarak kaleye girmişlerdi; fakat Mesih Paşa'nın şehrin işgalinde yağmaya müsaade etmeyerek hazinelerin padişaha ait olduğunu ilân etmesi, askerin heyecanını kırdığından içeri girenlere arkadan yardım gitmemiş ve şövalyeler tekrar eski yerlerini almışlardır. Netice itibariyle Mesih Paşa'nın evvelâ yağmaya müsaade ettiği halde kalenin alınacağı sırada bundan vazgeçmesi muvaffakiyetsizliğe sebep olmuştu.[211]

Rodos muhasarası üç ay sürmüş, muhasarayı kaldıran Mesih Paşa donanma ile beraber evvelâ Fenike limanına ve sonra aldığı emir üzerine Halikarnas (Bodrum) önüne gelerek yine şövalyelere ait Petroniyom yani Bodrum kalesini almak istediyse de ona da muvaffak olamıyarak îstanbuVa döndü; "muvaffakiyetsizliği sebebiyle İstanbul girmesine müsaade olun-mayarak donanma ile Beşiktaş Önüne gelir gelmez vezirlikten azlolunup donanma ile Gelibolu sancakbeyliğine gönderildi.[212]

Fatih Sultan Mehmed'in Rodos şövalyelerine açtığı harbin mesarifmi ve Rodoslularm zarar ve ziyanlarını yine Osmanlılar ödediler. Çünkü, Fatih'in ölümünden sonra Şehzade Cem, Şövalyelere iltica ettiği zaman Sultan Bayczid, Cem Sultan'ın salıverilmeme si için Şövalyelere senede kırk bin, Cem Sultan'ın mesarifi olarak otuz beş bin ve Rodos muhasarası zamanındaki tahribata mukabil de on bin duka vermeği kabul eylemişti.

---

[211] TaciVt-tevnrih, e. I., s. 574 ve Âli tarihi (Kütüphanemizdeki birinci cilt, js. 97) ve onlardan naklen Hammer tarihi (Atabey tercümesi), c. III., s. 210.

[212] Mesih Paşa, Rum kaynaklarına göre Paleolog imparator ailesine mensup olup II, Bayezid devrinde vezir-i âzam olmuştur.

Osmanlı - Memlûk devletleri ihtilâfı ve II. Mehmed'in Asya seferi

Hicaz Su Yollan Mesele

Fatih Sultan Mehmed 1481 ilkbaharında Anadolu tarafına sefere çıktı; o devri yaşayan Tarih-i Ebul-feth müellifi Dursun Bey'in kaydına göre bu hareket Memlûk devleti üzerine idi.[213] Sultan II. Mehmed'in Hicaz güzergâhmdaki su yollarının tamiri meselesiyle Dulkadır oğulları arasındaki beylik mücadelesinden ve bir de teşrifat meselesinden dolayı Memlûk sultaniyle araları açıktı. Fatih Sultan Mehmed, Hicaz'dan dönen ulemadan birinden, hacıların yollarda susuzluktan çok sıkıntı çektiklerini duymuş ve 863 H. (1459 M.)'de Memlûk sultanı Seyfeddin tnal'a bir nâme göndererek su yollarını tamir ile imkân nisbetinde yeni havuzlar yapmasına müsaade istemiş ve Seyfeddin İnal da bu müracaatı müdahale ve Mekke emîrini tahrik telâkki ile yapılan teklifi reddetmiş ve bu hâdise iki taraf arasında soğukluğu mûcib olmuştu.

Dulkauır Oğulları Meselesi

Bundan sonra iki taraf arasındaki" asıl münaferet Memlûklere tâbi olan Dulkadır hanedanı arasındaki beylik dâvasına akrabalık sebebiyle Osmanlıların müdahaleleri yüzünden olmuştur [214] 1465 senesinde Fatih Sultan Mehmed'in kayınbiraderi olan Melik Arslan DulkadırJbeyi idi; bunun emirliğine kardeşi Şah Budak muhalefet ederek Kahire'de bulunduğu sırada (1465) Melik Arslan'ı Öldürtmüş ve Memlûk sultanı tarafından Dulkadjr beyliği kendisine verilmiştir.

Şahsuvar Bey

---

[213] Dursun Bey, başlığiyle yapılacak hareketin Memlûkler üzerine olduğunu kaydediyor (S. 171). Müverrih Âlî de Pâdişâhın Arap ve Acem fütuhatı niyetiyle sefere çıktığını yazıyor (S. 99). Fatih Sultan Mehmed, Üsküdar karargâhına geldiği zaman hasta idi. Vezir-i âzam Karamanı Mehmed Paşa kendisini teselli için ".. înşaallah Mısır'a sultan olursunuz, ol mülkü tercih edip anda kahır sız, Rum'u şehzadelerinize erzani buyurursuz..." demiş ve bu sözler pâdişah'm hoşuna gitmişti {Tarih-i EbûH-feth, s. 172); îbn-i Kemal, c. VII., s. 597.

[214] Çelebi Sultan Mehmed, Dulkadır oğlu Suli Bey'in küçük kıziyle evlenmiş ve Sultan II. Mehmed de Dulkadır oğlu Süleyman Bey'in kızı Sitti Mükrime Hamm'ı almıştı.

Şah Budak Maraş ve Elbistan'a geldiği zaman Türkmen beyleri bunun emirliğini kabul etmiyerek Osmanlıların yanında bulunan diğer kardeşleri Şehsuvar Bey'i isteyip bunun kendilerine bey yapılmasını Fatih Sultan Mehmed'ten rica etmişlerdir.[215] Bunun üzerine Dulkadır oğulları işine müdahale eden Osmanlı hükümdarı bir menşurla Şehsuvar'ı Dulkadır beyi tâyin ederek bir miktar kuvvetle Elbistan'a göndermiş ve bu suretle Şehsuvar Osmanlılar tarafından Dulkadır beyi olmuş (871 H. = 1466 M.) ve Şah Budak da Kahire'ye kaçmıştır.

Şah Budak, Memlûklerin verdikleri kuvvetle Maraş ve Elbistan'a, geldiyse de muvaffak olamadı ve Şehsuvar Bey, Memlûk kuvvetlerini müteaddit defalar mağlûp etti; bundan müteessir olan Memlûk Sultanı Kayıtbay, Fatih Sultan M e h m e d'e nâme yollayıp Ş e h s u v a r'a müzaheret etmemesini rica etti ve pâdişâh da Şehsuvar'a, ileri gitmemesi için tebligatta bulundu ise de Şehsuvar Bey bunu dinlemedi ve Osmanlılar la kendisinç yardımı kestiler.[216]

Şehsuvar Bey 876 H. (1471 M.')de yaptığı Antep muharebesinde Memlûklere mağlûp olarak Zamanlı kalesine kaçıp orada Memlûk kuvvetleri kumandanı Emîr Yeşbek Devadar tarafından muhasara edildi ve teslim olduğu takdirde yine Dulkadır emirliğinde kalacağı yolunda yapılan vâde aldanarak teslim oldu f[ve Kahire'ye gönderilip orada asıldı (1471).

Şehsuvar'ın yerine Memlûkler ikinci defa Şah Budak'ir tâyin ettiler; fakat Osmanlılar da bunun diğer kardeşi Alâüd-devle Bozkurt'u tâyin edip bir miktar kuvvetle gönderdiler. Alâüddevle maiyyetindeki Türkmen beylerinin hiyanetleriyle evvelâ mağlûp olduysa da ikinci defaki yardım üzerine Dulkadır beyliğini elde etti (884 H. = 1479 M.).[217]

---

[215] Şehsuvar Bey 870 H. (1465M.)'de Osmanlılara iltica ederek aynı sen Re-biulevvel [Ekim] tarihli bir menşurla Artukûbad, Bozok vesair yerlerden babası Süleyman B e y'e aid yerler kendisine verilmiş ve kendisinin amcası Rüstem bey yerine emîr olması için Memlûk sultanına nâme yazıldığı bildirilmiştir (Fatih devrine âid münşeat, s., 41, 44.).

[216] Filhakika Şehsuvar Bey'i bozup Anteb'i aldıktan sonra Şeyh Alû-üddin Hısnî'yi hem Sultan Mehmed'e ve hem de Amasya valisi Şehzade Bayezid'e göndermişti. Bayezid buna birtakım hediyelerle mukabele etmiş ve Mısır askerinin Zemendo'ya (Zamanti) gelmesinden memnun olduğunu ve vaziyetten kendisinin sık sık haberdar edilmesini, zahire ve yiyecek lâzım olursa gönderileceğini bildirmişti (îbn-i Eca, Tarih'i Yeşbek, Topkapı Sarayı, Nr. 3057, s. 72, 92).

[217] Âşık Paşa-zâde, îstanbul fethini mütaakıp tebrik İçin Mısır'dan elçi gelmemesini ve bundan dolayı Osmanlı hükümdarının da gerek Hoşkadem'in ve gerek Kaythay'ıı cülusların tebrik etmediğini, pâdişâhların Memlûk sultanlarına gönderdikleri nâmelerde "Sultan-ı haremeyn babam" tâbirinin yerine Fatih'in Hâdim-i haremeyn Mısır sultanı kardeşini diye hitap ettiğini yazar ve bundan başka Fâtih Sultan

Bundan başka sefir kabulü esnasında ve nâme yazılışında teşrifata aykırı hareketler gibi ikinci derecede gelen bazı ihtilâflar da iki taraf arasını iyice gerginle ş tir er ek [218] harbe sebep olacak raddeye varmıştı.

Fatih Sultan Mehmedın Hareketi

İşte hulâsa edilen yukarıki sebepler dolayısıyla gerginleşen münasebet harbe müncer olacak dereceye gelmişti; bunun için Osmanlı pâdişâhı rahatsız bulunmasına Tağmen [219] 27 Safer 886'da Kapıkulu askerleriyle Üsküdar'a geçti; Karaman valisi Şehzade Cem, bir miktar kuvvetle Suriye hududuna yollandı. Padişah Üsküdar'a geçtiği zaman hasta idi; Üsküdar karargâhında birkaç gün oturdu ve sonra araba ile hareket ederek Rebiulevvelin dördüncü perşenbe günü Gebze'ye yakın Tekirçayın veya Hünkârçayırı denilen ordugâha indi; hastVlığı arttı [220] ve orada iken 886 Rebiulevverinin dördüncü perşembe günü ikindi ile akşam arasında (4 Mayıs 1481) bir yaşında vefat etti.[221]

Ölümü belli edilmiyerek hamam yapmak üzere İstanbul'a geçtiği söylenip askerin yerinde kalması emrolundu ise de birkaç gün sonra kayıklarla istanbul tarafına geçen yeniçeriler vefat hâdisesini öğrenip bazı edebsizliklerde bulundular. Fatih'in ölümü ancak onbir gün

---

Mehmed'e su-i kasd için Mısır'dan gönderilen fedainin yakalanarak öldürülmeyİp yine Mısır'a iade edildiğini beyan eder (S. 209, 213); tbn Kemal, c. VII., s. 598, 599.

[218] Osmanlıların yardımlariyle Alâüddevle Bey'in Şalı Budak'a galebe çalarak üulkadır beyliğini işgal ile Maraş'a giderek halkın kendisine ıttıla ettiklerine dair Amasya valisi Bayezid'i» divana ..mektubu, sene 884 H. (1479 M.) (Topkapı Sarayı Ar. Nr. 6517).

[219] Behiştî ve Tacil't-levarih.

[220] Amma dest-İ takdir pençe-i tedbirin bozmuş ve ayak zalvmetiyle huzurun uçurmuştu; ol sebebden uzak yere aznı idemezdi, nıkris zahmeti.., merhuma müstevli olmuştu.. (İbn Kemal, c. VII., s. 619).

[221] Âşık Paşa-zâde'ye göre ayağından ızdirabı vardır, yapılan ilâç tesir etmiyordu. Nihayet bir konsültasyon yapılarak ayağından kan alınmış ise de ıztırabı artmış ve sonra şerbet verilip ağzından kan gelmiş ve ondan mütessiren vefat etmiştir (S. 219). Fatih'in Ölümünün zehirlenmek suretiyle olduğu riva-yeti vardır. Hekim Lari-i acemî tıbdaki meharetinden dolayı hassa tabibi olmuştu. Güya vezir-i âzam Karamanı Mehmed Paşa'nın teşvikiyle Fatihi zehirlettirmişti. Şekayık müellifi bu rivayeti Eyyub'ta oturan Amasyalı îbra-him'den duyduğunu kaydediyor (Şekayık tercümesi, s, 2B9J. Mühtedi Yakup da Fatih'in baştabibi olup Karamam Mehmed Paşa bunun pâdişah'a tekarrü-büne hased etmiş ve bu yüzden pâdişah'a kızmış bu sırada padişah hastalanmış ve Molla Yakup usul üzere tedavisine başlamış, fakat Mehmed Paşa tedaviye hekimLarî'yi sevk ederek hekim Yakub'un tedavisini bozdurmuş, padişahın zâfi artmış, bunun üzerine tekrar Yakub'un tedavisine lüzum görülmüş. Hekim Yakup pâdişah'ın zâfının arttığım görerek hekimLarî'nin tedavisinin isabetli olduğunu söylemiş ve bu suretle pâdişâh vefat etmiş imiş (Şekayık Tercümesi* s. 237,/.

askerden saklanabilmiştir.[222] Fatih'in ölümünün saklanması ve heyecanlı durum nedeniyle cesedin ihmal edilerek kokduğu ve İstanbul muhafızı îshak Paşa'nın emriyle üzerine mum yakılarak cesedin tahnit edildiğine dair mühim bir vesika görülmektedi.[223]

Fatih Sultan Mehmed'in Şahsiyeti

1451'de yirmi bir yaşında üçüncü defa Osmanlı hükümdarı olan bultan 11. Mehmed İstanbul'u fethedip bin yüz yıllık Şarkî Roma Imparatorhi-ğu'nu ortadan kaldırarak bihakkin Fatih unvanım aldığı gibi yüksek kabiliyet ve dehasiyle dost ve düşmana kudretini teslim ettirmiş büyük bir devlet reisi idi.

Fatih Sultan Mehmed 886 H. (1481 M.) tarihine kadar otuz sene padişahlık etmiş bizzat yirmibeş seferde bulunmuştur. Yıl oldu ki sefere gitti, sefer oldu ki iki üç seferi bir yılda yaptı. Mevcud Osmanlı mülküne onsekiz iklim kattı. Anadolu'da da bir hıristiyan devleti bırakmadı. Bosna da dahil olmak üzere Balkanları tamamen ele geçirdi.[224] Yirmi üç yaşında istanbul fatihi olan Sultan Mehmed azim ve irade sahibi, temkinli ve verdiği kararı mutlak surette tatbik eden bir şahsiyetti. Devlet idaresinde sertti. hissiyatını gizlemeyi bilir, yapacağı seferleri tatbik sahasına koyımcaya kadar gizli tutar ve sonra maksadını birden bire meydana kordu; bu yüzden düşmanlarını şaşırtarak bir senede birkaç fütuhata birden nail olurdu. Harpte cesurdu; icabında ve bir tehlike vukuunda mağlûbiyeti önlemek için ileri atılır, askeri teşci ederdi. Yerinde soğuk kanlılığını ve itidalini muhafaza etmesini bilirdi.

Kendisi bilgili, birkaç lisana vâkıf ve aynı zamanda şâirdi. Serbest fikirli olup taassubu yoktu; âlimleri davet ederek ilmî nıübahascler yaptırırdı. Bazan müşkül mevzular vermek suretiyle âlimlere risaleler yazdırır ve bunları tetkik ederdi; Farsçadan ve Kumcadan Arapçaya tercüme edilmiş felsefî eserleri okur ve yanına celbettiği âlimler ile müdavele-i efkâr ederdi. Batlamyos haritasını 1466 senesinde Filozof Ivrokios'a yeniden tercüme ettirip haritadaki isimleri Arap harfleriyle

[222] Feridun Bey münşeatı, e. I.-, s. 16.
[223] Belleten sayı 134 s. 231.
[224] İbn Kemal, c. VII., s. 612.

yazdırmıştır.[225] îlmî meselelerde herhangi din ve mezhebe mensup olursa olsun âlimleri himaye ile onlara eserler yazdırmıştır; hattâ Trabzon imparatoru David'iıı maİyyctinde bulunan ve sadr-ı âzam Mahmut! Paşa'nın akrabasından olduğu rivayet edilen âlim, fazıl ve filozof Yorgi Ameruk'yi kendisine musahip yapıp sık sık huzuruna celb ile mütalâalarından istifade eder ve kendisiyle mubahaselerde bulunurdu.[226] Her nerede yüksek bir âlim duyarsa onu İstanbul'a getirmek için her fedakârlığı yapardı. Meşhur heyet-şinas Ali Kuşçu, bunun zamanında IstanbuVa geldiği gibi Molla Cami'yi de davet etmişti.[227] Meşhur ressam küçük Bellini de davetle Is-tanbuVâ gelerek Fatih'in resmini yapmış ve büyük bir himaye görmüştü.

Fatih Sultan Mehmed îstanbuVu şenlendirmek için gerek Anadolu'daki Türklerden ve gerek zaptettiği yerlerdeki Hıristİ-y anlar d an bir hayli aileyi buraya naklettirdiği gibi İstanbul'u kültürel ve sosyal müesseselerle de süslemiş ve camiinin yanına zamanının hukuk ve ilahiyat fakültelerinden olan meşhur Sahn-ı Seman medrescleriyle buna mahreç olan Tetimme medreselerini yaptırmıştır.

Fatih Sultan Mehmed, ecdadı zamanındanberi mevcut gîîaîpk an unları Kanunnâme-i AUi Osman ismi altında tedvin ettirdiği gibi kendisinin koyduğu kanunları da buna ilâve etmiştir.

Fatih devrinde Karamanı Mehmed Paşa'mn sadaretine kadar herhangi bir vakfın memur ve hademeleri vakıf mütevellilerinin keyif ve arzusuna göre tâyin ve azl edilirlerken bunun zamanından itibaren bunların tâyin ve azillerinin divanın kararı ve pâdişâhın beratının verilmesiyle yapılması usulü kanun olmuştur.[228] Bundan başka 883 H. (1478 M.) tarihine kadar tımar ve zeamet sahiplerinin isimleri bir sicille kaydolunarak dirlik verilirken karışıklığı mûeib olan bu tarz bundan sonra kaldırılarak tımar ve zeamet sahiplerine kendi isimleriyle köy isimlerini ve senelik vaiidatlarım gösterir suretleri tapuda kayıtlı beratları verilmek suretiyle pek mühim olan bu işi sağlam bir kaideye bağlatmıştır.[229] Bir de yine Karamanı Mehmed Paşa zamanında emîrî arazi den olan yani devlet hazinesine ait

[225] Kritovulos, Tarih'i Sultan Mehmed Han-ı Sânît s. 182.
[226] Kritovulos, T ar İh-i Sultan Mehmed Hân-ı Sânı, s. 156.
[227] Şahnyik tercümesi (Mccdî).
[228] Tacü't-tevarih, c. I., s. 556 ve Hammer tariki, c. III., s. 151.
[229] Tacü't'tevarîk, c. I., s. 562 ve Hammer tarihi, c. III,. s. 156.

bulunan bir hayli yer, vakıf ve mülk olarak bir emr-i hayır için veya hizmete mukabil mülk olarak verilmiş olduğundan dolayı bu hal hem tımarlı sipahi adedini ve hem de hazine gelirini azaltmış olduğundan Fatih Sultan Mehmed'in son zamanlarında ve Karamanı Mehmed Paşa'mn vezir-i âzam bulunduğu tarihlerde bu vakıf ve mülk yerlerden mühim bir kışını hazineye alınmıştır.[230]

Osmanlı devleti bunun zamanında saltanat usûlünü kabul etmiş, divana riyaset etme usulü vezir-i azama verilip Arz odası yapılmış; o tarihe kadar padişahlar vezirleriyle yemek yedikleri halde Fatih bunu da kaldırmıştır.

Zamanının olayları iyice tetkik edildiği zaman Sultan Mehmed'in tab'an mutaazzım, az vefakâr, çabuk usamcı ve gaddarlığa mail olduğu görülür. Âli, Hızır bey oğlu Sinan Paşa'ım tercüme-i hali zeylinde Fatih'in mütelevvin olduğunu söylüyor.

Fatih Sultan Mehmed'in yaş sırasiyle Bayezid, Mustafa ve Cem adlarında üç oğlu olmuştu. İkinci oğlu Mustafa 879 Şaban (1474 Aralıkta)'da vefat ederek Karamanca Kastamonu Sancak beyi Cem tâyin edilmişti.

ONUNCU BÖLÜM

İstanbullun fethini mütaakip Bizansta'ki eserlerin italya'ya gittiği ve Bizans kültür hayatının orada tetkik edildiği hakkındaki isnadın nekadar yersiz olduğu ve Bizans ilim hayatının istanbul fethinden evvel ne elîm durumda olduğu hakkında rahmetli Dr. Adnan Adıvar'm (İstanbul fethi sırasında kültür vaziyeti) isimli tetkikine bakılmalıdır.[231]

Fâtih'in İlme Karşı Alâkası

Fâtih zamanına kadar Osmanlılarda fıkıh, kelâm, mantık, meânî ve buna müteallik ilimler eski islâmî medreselerde olduğu gibi okutulmuş, fakat müsbet ilimlere karşı pek alâka görülmemiştir.

Fâtih'in cülusundan itibaren felsefî ve ilmî düşünceler -bu hükümdarın

[230] Bu hususta o tarihe ait gördüğüm tapu defterlerinde bazı kayıtlar bulunduğu gibi Âşık Paşa-zad e, Karamanı Mehmed Paşa'yı zikrederken bilmünasebe bundan bahsetmektedir (5. 192).

[231] İstanbul fethi suraBinda kültür vaziyeti, İstanbul Edebiyat Fakültct-i Tarih Dergisi, 3.

alâkası ile- başgöstermiş olduğu görülmektedir. Fâtih herhangi din ve mezhebte olursa olsun ilim adamlarını himayede büyük alâka ve kadirşinaslık göstermiştir.

Bizans müverrihleri bilhassa Kritovulos Fâtih'in Arapça ve Farsçadan başka, îbranice, Keldanice, Yunanca, tslâvca ve Lâtince bildiğini yazmakta iseler de bunun biraz mübalâğalı olduğu ihtimal dahilindedir, Fâtih'in Arapça ve Farsça bildiği malûm olup diğer dillerde belki biraz konuşma lisanını bilecek veya anlayacak kadar Rum vekayinâmelerini tetkik yollu Rumca ve Lâtince bildiği tahmin edilebilirse de diğerleri hakkında haklı olarak şüphe edilir.

Edward Gibbon, Plutarque'm meşhur adamların hayatı isimli eseri, Fatih'in emriyle Yunancadan Türkçeye çevrilmiştir. Fâtih'in sarayında biri Lâtince diğeri Yunanca bilen iki kâtip bulunuyor ve bunlar Pâdişâha eski çağlar tarihim öğretiyorlardı. Nitekim Plutarue'dan istifade etmesi Kritovulos'un Fâtih'in, İskender ve Pompeyüs'un ve Jül Sezar'm hayatlariyle alâkadar olduğunu zikretmesiyle anlaşılıyor.[232]

Pâdişâhın emriyle tercüme edildiği rivayet edilen İtalyalı Giovanni Mario Angiolello'nun Uzun Hasan'm hayat ve mukadderatına dair eseri varmış, fakat görülmemiştir. Bu, Giovanni Mario Angiolello, Fâtih'in oğlu Şehzade Mustafa ile beraher Uzun Hasan muharebesinde bulunarak yukarıda adı geçen eseri yazmıştır. Bu zat hem Türkçe ve hem italyanca olarak Fâtih'in hayatına dair diğer bir eserde yazmış imiş.

Angiolello sarayda meşhur ressam Gentile Bellini'ye tesadüf etmiştir. Bellini 1479-1480'de tstanbuPa. gelerek sarayda yaşamış, Fâtih'in resmiyle diğer bazı resimler yapmıştır. Fâtih'in resmi Londra'da Nasyonal Gallery'de bulunmaktadır.

Yine Fâtih, Varono'h. ressam Madalyoncu Matteo D'Patsi'-yi Venedik cumhuriyetinden istemiş o da hemen İstanbul'a gönderilmiş ise de eseri henüz ele geçmemiştir.

Yine Fâtih'in emriyle Batlemyus'un coğrafyası da tercüme edilmiş olup aslı Ayasofya kütüphanesindedir. Yirmi beş sene evvel Berlin Üniversitesi Profesörlerinden Adolf Deismann'm İstanbul'da Topkapı Sarayında Fâtih kitapları denilen kitap kol-leksiyomında yaptığı tetkikat ile gayri islâmî eserlerin mevcudunun 585'i bulduğu

[232] Kritovulos tercümesi, s. 16

kaydedilmiştir. Bu mevcuttan başka 1685 senesinde 185 kadar yunanca yazma eser, saray kütüphanesin den satılmıştır. Deismann'm bahsettiği yazmaların XI. ve XV. asırlara ait olup Fâtih zamanında elde edilerek kütüphanesine konulmuştur. Bu yazmaların bazıları fizik ve riyaziyeye dair olup diğerleri kitab-ı mukaddes ve tefsirleridir. Bu yazmaların içinde birisi de Kritovulos'un Fâtih'in hayatına dair olan ve Karolidi Efendi tarafından Türkçeye tercüme edilen tarihtir. Fâtih'in gayri islâmî eserleri havi olan kütüphanesindeki eserler arasında mühimini Batlemyus'un (Claudius Ptolomaios)'un meşhur eseridir. Bu eser heyet ve coğrafyaya aittir. Fâtih 869 H. (1465 M.) senesinde ulemayı sarayına toplayarak Batlemyus'un bu eserini Trabzonlu Gorgios Amirokisile birlikte tetkik etmiş ve Arapçaya tercümesini Amirokis'e emretmiştir. Bu tercümede oğlu kendisine yardım etmiştir. Amirokis, İstanbul fethinde esir düşmüş, ilmî kudreti sayesinde ilim adamlarını himaye eden Fâtih'in en yakın musahipleri arasında yer almıştır. Hıristiyanlığa aîd bilgisinden başka filozofide de yüksek âlimlerden olanTrn zat Aristo silkine mensup idi. Riyaziyat ve edebiyatta mahirdi. İki oğlundan birisi müslüman olarak Mehmed adını almış ve Fâtih'in emriyle İncil'i Arapçaya tercüme etmiştir. Batlemyus coğrafyasının iki nüshası saray kütüphanesinde bulunmaktadır.

Batlemyos tercümesinin Arapçaya tercüme edilen iki nüshası Ayasofya kütüphanesinde [233] da bulunmaktadır; kütüphane katalogunda Harita-i berriyye fi'1-coğrafiye maa-tercüme-i kitab-ı Batlemyos bi'1-arabî ve (Tercüme-i kitab-ı Batlemyos i'î coğrafya isimleri altındadır; evvelkisinde altmış bir harita vardır. Yine Fâtih kütüphanesinde Batlemyus coğrafyasının Jakobus Anglos tarafından yapılmış Lâtince aslına mutabık bir tercümesi de bulunmaktadır.

Fâtih'in Amiiokis ile oğlundan başka sarayında arkeoloji meraklısı Angona?li Criacus isminde bir zatı da görüyoruz. Eski eserler meraklısı olan bu zat, bu merakla çok yer dolaşmış, istanbul'a, gelmiş ve 1452, 1454 'de bulunduğu sırada İstanbul fethini mütaakıp Fatih'in sarayında kâtip olarak görülmüştür.

Fâtih Sultan Mehmed, fevkattabia meseleleri, edyan, mezhep ve akideleri tetkike meraklı idi. Hurufîlerin akaidini tetkik eylediği

[233] Nr. 2610 ve 2569

hakkında [234] malûmat olduğu gibi tevhid hakkında Hoca-zade ile Molla Zeyrek'i huzurunda mübahase ettirdi; bu mübahase yedi gün sürdü (Molla Husrev hakemdi), neticede Hoca-zade galebe çaldı.[235]

(**Not:** Hoca - zade ile Tûsi arasında da tehafüte dair mübahase olmuştur. Bu mesele hakkında Sayın Dr. Mubahat Türker'in "Üç tehafüt bakımından felsefe ve din münasebeti" adlı 1956'da basılmış kıymetli eserme bakınız).

Fâtih İstanbul fethinden sonra hıristiyan akaidinin tetki-kiyle meşgul olmuş ve bu hususta İstanbul patriği tâyin ettiği âlim Gennadios (o aralık patrikhane olan) Pammachrist (Fethiye camii) de mübahase ederek hıristiyanlık akaidine dair ondan tahrirî malûmat almıştır. Bu malûmat Karaferye kadısı Molla Ahmed tarafından Türkçeye çevrilmiştir (bunu tercüme eden zat Kadı Ahmed Birgili'dir. Gennadios, Bizans'ın son ve değerli âlimi olup Lâtin kilisesi aleyhindeki polemikleriylc pek meşhurdu. Fâtih'in bunun mütalâasını beğendiği görülüyor. Fâtih'in bunu Lâtin kilisesine karşı Patrik yaparak lâtinlere karşı Rumları tarafına celb etmesi ve bu suretle iki kilise arasındaki anlaşma fikirlerini önlemek siyasetini takip ettiği de hatıra gelir.

Yine Fâtih'in hıristiyan akidesine dair Patrik Maksim Mamı el ile de huzurunda bir mübahase yapılmış ve bu mübaha-senin zaptım Padişah patrikten istemiştir. [236] Fâtih'in güya hıris-tiyanhk hakkındaki bu tetkikatı dolayısiyle Papa II. Pi (Pius) Fâtih'e uzun bir mektup yazarak hıristiyan dinini kabul ettiği takdirde bütün Şarkın ve Bizans'ın împaratorluğu'na nas-bedileceğini bildirmiştir. Mektupta vaftiz için birkaç damla suyun kâfi olduğu da kayıtlıdır.[237]

ONBİRİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL'UN İMARI VE KALKINMASI İÇİN GÖÇMEN NAKLİ - İLMÎ, İÇTİMAÎ MÜESSESELER YE SARAYLAR İNŞASI

[234] Şakayık tercümesi^ Fahreddin'nin tercü-meihali> s. 82
[235] Şakayık tercümesi, s. 142, 143
[236] Bk. G. Gillet L'histo-ire du regne Mohammed II, s. 142 15
[237] Osmanlı Türklerinde tlitri'den hulâsa, s. 26-29

Fatih Mutaakip İstanburun Durumu

Sultan II.Mehmed,İstanbul'u fethettikten sonra ilk cuma namazını camie çevirdiği Ayasofya kilises kılmış ve Hıristiyanların bu muazzam mabedini İslâm ibadethanesi olarak kullanmıştır, istanbul'un îmar ve iskânı için atılan ilk adım surların tami-riyle başlar. Fetih münasebetiyle şehir halkından hal ve vakti müsait olan bazı aileler IstanbuVdan ya kaçmış veya saklanmışlardı; ortalığa sükûnet geldikten sonra şehir halkı kendisini toparlayıp fethin üçüncü gününden itibaren emniyet içinde yaşamağa ve şehirde bir hayat eseri görülmeğe başlamıştır.

Ortalık sükûnet bulup aradan bîr müddet geçtikten sonra son imparator devrinde dahi münhal bulunmakta olan Rum patrikliğine Rumların isteği üzerine bu cemaatin ileri gelen ailelerinden ve ruhban sınıfından Gennadios intihap edilerek patrikliği padişah tarafmVİan tasdik olunup kendisine imparatorlar zamanındaki dinî selâhiyeti verilmiştir. İstanbul Rumları da diğer Hıristiyan tebaa gibi cizye denilen bir baş vergisine (Şahsî vergi) bağlanmış ve senelerdenberi muhasara ve hicretler sebebiyle tenhalaşmış olan şehir ile yöresine muhtelif memleketlerden İslâm ve Hıristiyan göçmenleri nakil ve iskân edilmiş ve bu suretle Kosl antiniyye şenlenerek bir müddet sonra devletin başkenti olmuştur.

Fetihden sonra az bir müddet îstanbuVâa kalan Fatih Sultan Mehmed şehrin inzibat ve idaresine Süleyman Bey adında bir subaşı ile Hızır Bey isminde bir kadı tâyin ederek Edirne'ye dönmüş ve IstanbuVnn iskân ve imarı işiyle meşgul olmuştur.

İstanbul'a Goçmen Nakli

İstanbul'a evvelâ Türk nüfusu yerleştirmek için Anadolu'ya hükümler yollanarak arzu eden muhtelif san'at erbabının nakilleri emrolunmuştur; fakat bu suretle nakil işinin herkesin arzusuna bırakılması müsbet

bir netice vermediğinden bunun üzerine arzuya bakılmıyarak zengin ve iş ehli olan her zümreden muhtelif şehir ve kasabalardaki Türklerin aileleriyle birlikte derhal İstanbul'a, nakledilmeleri emredilerek bu

sayede Anadolu'dan bir hayli sanatkâr başkente gönderilmiştir [238] Bu şekilde yapılan nakil işinden başka bulundukları memleketin asayişine halel vermek suretiyle devleti gaileye sokan bazı şehirler halkından bir kısmı da bu mey anda İstanbul'a. tehcir edilmiştir. Osmanlıların Karaman oğullarına ait bazı yerleri aldıktan sonra Konya ile Karaman ve daha sonra Is hak Paşa seferinde Aksaray şehir ve kas ab alarmdaki halktan bir kısmının nakli bu cümledendir; bu suretle Osmanlı hükümeti hem o şehirlerdeki kesafeti azaltıp muhalefet etmesi muhtemel bir zümreyi bertaraf etmiş ve hem de bu suretle İstanbul'a Türk nüfusu iskân eylemiştir. Bu Karaman eyaleti şehirlerinden başka İstanbul'a Edirne, Bursa, Gelibolu ve Filibeden de Türkler nakledildiler. Fatih aynı zamanda işgal ettiği bazı yerler halkından olan Hiris-tiyanlardan bazılarını Karaman da takip ettiği siyasetle istanbul'a meselâ Sırbistan, Mora, Bosna ile Eski-Yeni Foçaîılar 'dan bir kısmını ve Taşoz, Semadirek, Midilli ve Kefe halkından bazılarım İstanbul şehriyle, şehir haricindeki mahallere nakil ve iskân ettirmişti.[239] Bu naklolunan Hıristiyan halkın yerlerine de Türkler gönderilerek oralara da bilmukabele Müslüman halk yerleştiriliyordu.

istanbul, sur içindeki şehirlerin en büyüklerinden biri ve belki birincisi olduğundan kolay kolay kalabalıklaşmıyordu; bundan başka Türklerin buraya yerleşmelerine karşı Rumların teşvikiyle bazı manialar da çıkarılmakta idi. Evvelâ türlü türlü vaidlerle İstanbul'a, nakledilen Türklere verilmiş olan evlerin mukataaya rabtı emrolunmuştu; halbuki bunlara gelir gelmez ev ve dükkânları mülk olarak verilmiş olduğundan bu emirle mülkiyetleri kalkıyordu; bu karar şikâyeti mûcib oldu; hattâ bir çok san'at ve mesken sahipleri çoluk, çocuklarını bırakarak İstanbul'dan kaçtılar. Bunun üzerine eski vezirlerden Kula Şahın Paşa genç padişaha bu kararın mahzurlarını izah ile :

Atan ve deden nice memleketler fethetti; hiç birine muka-taa vaz'etmedi" diyerek yapılan yanlışlığı düzelttirdi ve bu suretle

[238] Tacift-tevarih, c. /., s, 447. Âşık Paşa-zâde de şöyle diyor : ".. Pâdişâh istanbul'u kim fethetti, subaşılığını kulu Süleyman Bey'e verdi ve cemi vilâyetine kullar gönderdi. Hatırı olanlar gelsin, evler, bağlar, bahçeler, mülkler verelim dediler. Her kim geldiyse verdiler, bu şehri mamur ettiler, Padişah yine emretti kini ganîden fakirden evler sürdüler ve her vilâyetin subaşılanna ve kadılarına adamlar gönderdiler : anlar dahi mübalâğa evler sürdüler ve bu gelen halka dahi evler verdiler; şehir kim mamur oldu. ." (S. 142).

[239] Kritovulos, Tarih-i Sultan Mehmed Hân-ı Sânı ve Tarih-i EbûH-feth, s. 67 ve Aşık Paşa-zâde tarihi ve Liitfi Paşa tarihi, s. 184 ve Hammer tarihi, c.s. 18.

İstanbul'a gelen ve getirilen göçmenler mülk sahibi oldular ve tabiî olarak imar faaliyeti arttı. Aradan bir müddet geçtikten sonra vezir-i âzam Rum Mehmed Paşa zamanında iş yine bozuldu. Mehmed Paşa, Rum dönmesi olup İstanbul'a. Türklerin iskânını istemeyen Rumların teşvikiyle mülk yerleri yine mukataaya bağlamağa teşebbüs etti ve muvaffak da oldu.[240]

Fatih Sultan Mehmed, bu suretle Müslüman ve Hıristi-yanlardan bir kısmım İstanbul'a göç ettirmekle kalmadı; fetihten sonra etraf şehir ve kasabalara çekilmiş olan ilim ve fikir adamlarım birbir arattırıp İstanbul'a getirterek bunları sur dahilinde iskân ettirdi. O sırada Cenevizlilerin elindeki Amasra'ya memurlar göndererek buradaki ilim ve fen adamlarını ve san'at sahiplerini ve tüccarları İstanbul'a naklettirdi.

Kültürel Ve Sosyal Müesseseler

Bir taraftan İstanbul nüfusunu çoğaltmak, ticarî iktisadî faaliyeti arttırmak için çalışılırken taraftan yeni Tiirk eserleriyle şehrin kültürel ve sosyal sahada inkişafına gayret edilmekte idi; bunun için başta pâdişâh ile vezirleri oldukları halde kudreti müsait olanlar tarafından İstanbul'un muhtelif semtlerinde cami, medrese imaret, han, hamam, hastahane bedesten vesaire gibi eserler vücuda getirilmiştir. Mimarisine dokunulmadan Ayasofya kilisesi tamir edilerek bir minare ilâvesiyle cami yapılmıştır.

Fatih Sultan Mehmed fetihten on sene sonra yani 867 H. (1462 M.)'de camiini yaptırmağa başlamış ve sekiz senede (875 H. = 1470 M.) sona ermiştir; bu cami yeri istanbul'un ikinci tepesi üzerinde bulunup bunun yerinde harap bir halde Rumların Hava-riyuıı kilisesi ve Bizans imparatorlarının mezarları vardı.[241] Camiin etrafına dördü kuzeye ve

[240] pâdişâha bir vezir geldi kim bir kâfirin oğluydu: pâdişâha gayet mukarrip oldu ve bu İstanbul'un eski kâfiri vezirinin eski dostları idi. Yanma pirdiler kim 'Hey neylersin bu Türkler bu şehri mâmur etti, senin gayretin kam? Atan yurdunu ve bizim yurdumuzu aldılar, gözümüze karşı tasarruf ederler; imdi sen hod pâdişâhın mukarribisin cehd eyle kim bu imaretten halk vazgeçe. Yine evvelki gibi bu şehir bizim elimizde ola.' Vezir dahi bir gün pâdişâhın kalbine ilku etti, yine mukataa ettirdi.. . Sual: ol vezir kimdir? Cevap : Rum Mehmed l'aşa'dır kim sonra anı it gibi boğdurdu. (;îş& Paşa-zade tarihi, n. 142).

[241] Fatih'in yaptırmış olduğu cami II. Bayezid zamanında (915 H. = 1509 M.) tamir edilmişti. Cami 1179 H. (1765 M.)'de kurban bayramının üçüncü günü (11 Mayıs) vukua gelen zelzelede kubbesinin çökmesiyle yıkılmış ve ertesi sene Sultan III. Mustafa tarafından yaptırılması emrolunarak şimdi görülen şekilde yaptırılmıştır. Yeni inşaat beş sene sürmüştür.

dördü güneye tesadüf etmek üzere sekiz medrese ile tetimmeleri ve imaret ve hastahanesini yaptırdı. [242]Mahmud Paşa kendi adına olan cami, imaret ve hamamını, Ishak, Gedik Ahmed ve Karamanî Mehmed Paşa'lar ve şâirleri de ilmî ve içtimaî eserlerini vücuda getirdiler. Bugür istanbul'un en işlek yerindeki Kapalıçarşı ile Bedesten de Fatih Sultan Mehmed zamanında yaptırılmıştır.

Fatih Sultan Mehmed sur dahilinde ilk defa Ayasofya odalarını medreseye çevirdiği gibi sur haricinde de bugün Eyyüp dediğimiz mahalde peygamberimizin eshabından Hali d b. Zeyd Ebû Eyyüb Ensârî'nin [243] kabrinin yanma bir cami ile bir de medrese yaptırarak az zamanda buranın sür'atle imarını temin etmiş, dinî bir kudsiyetlc Eyyüp semti kısa bir müddet içinde bir şiehir haline almış ve Havass-ı Kostantiniyye ismiyle burası Eyyüp kadılığı olmuştur.

Eski Ve Yeni Saraylar

İstanbul'u devlet merkezi yapmak isteyen Fatih Sultan Mehmed fetihten iki sene sonra kendisi için şehrin ortasında ve şimdi Bayezid'tc Üniversite binasının olduğu yerde Eski Saray denilen bir saray yaptırmıştı [244] Fakat burada oturmakta mahzur gördüğünden daha sonra Saray-ı Cedid-i Âmire adı verilen Yeni Sarayh inşa ettirdi. Eski saray terkedildikten sonra burası vefat eden hükümdarların aile-leriyle kızlarına ikametgâh olarak tahsis edilmiştir.

Yeni saray binası Zeytinlik denilen mevkide olup yakînînde Aya îrini veya Sent İren kilisesi (Şimdiki Askerî Müze) vardır. Yeni saray'a 866 H. (1461 M.) veya 872 II. (1467 M.)'dc başlanarak Bâh-i hümâyun denilen büyük kapının üzerindeki kitabeye göre 883 H. (1478 M.) senesinde bitmiştir. Saray sahası üçken şeklinde olup İki dıFı deniz ve

[242] Sahn medreseleri yapılmadan evvel Salın yerine kaim olmak üzere Zeyrek medreseleri vardı.

[243] Ebû Eyyüb Ensarî Halid b. Zeyd, Medine halkından ve Islâmiyeti ilk kabul edenlerdendir. Hazret-i Peygamber Mekke'den Medine'ye hicret buyurdukları zaman bir müddet bu zatın evinde kalmışlardır: bundan dolayı kendisi Mihmandar-i Peygamberi yani "Peygamberi misafir eden" diye şöhret almıştır. Halid b. Zeyd, Hazrct-i Ali ile rakibi Muaviye arasındaki harpte Ali tarafında bulunmuş ve daha sonra istanbul üzerine yapılan sefere iştirak ederek şehrin muhasarası esnasında vefat etmiştir (53 H.573 M.) İstanbul fethini nütaakıp kabri bulunarak üzerine türbe ve etrafına cami, medrese yaptırılmıştır. Şimdiki camii Sultan III. Selim yaptırmıştır.

[244] Eski Saray, yeniçeri ocağının ilgasından sonra Asâkir-i mansûre teşkilâtında Serasker kapısı adiyle yeni asker kumandanlığına daire olmuş ve meşrutiyetin Üûm üzerine (1908) Harbiye nezareti adını alıp bu isim Osmanlı İmparatorluğunun ilgasına kadar devam etmiştir. Asıl Eski Saray binası, Asâkir-i mansûre teşkilim mütaakıp yanmış ve şimdiki bina sonradan yapılmıştır.

bir «lıl'ı karadır ve her taraftan surla çevrilmiştir.
istanbul'un emniyet altında bulunup her türlü taarruzdan masun kalması için İstanbul ve Çanakkale boğazları toplarla tahkim edilmiş ve bilhassa Akdeniz'den gelmesi melhuz donanmalara karşı koymak için Çanakkale oldukça müdafaa edilir derece kuvvetlendirilmiştir. Fetihten bir buçuk asır sonra İstanbul nüfusu sur haricine taşarait bir buçuk misli artmıştır.[245]

Patrik İntihabı

Fatih Sultan Mehmed istanbul'u aldığı zaman Patrik Greguvar in italya'ya kaçması dolayısiyle Rum patrikliği münhaldi. Ortodoks ve katolik kiliselerinin birleştirilmesi hakkındaki ihtilâflar sebebiyle bu makam epi za-mandanberi açık bulunmakta idi. Sultan Mehmed, fetihten sonra Edirne'ye gidip üç ay sonra istanbul nüfusunun azalmakta olduğunu görüp sebebini sordu ve Rumların başlarında ruhanî reisleri bulunmadığı için dağılmakta olduklarım öğrendi; Bizans zamanında ne suretle patrik intihap ediliyorsa yine öyle yapılmasını emretti. Halk ve ruhanî reisler Ğennadios ismindeki âlim ve fâzıl bir zatı münasip görüp arzettiler.[246]
Asıl adı Scolarüs olan Gnadios patrik intihap edilince Papalar gibi adını değiştiracrek Gnadiyüs unvanını aldı.[247] Ğennadios bu sırada Edirne'de bir ağanın yanında esir bulunuyordu. Ruhanî derecesi de patrikliğe müsait değildi. Derhal Ğennadios İstanbul'a getirilip kilise kanununa göre sür'atle ruhanî rütbesi arttırılarak en son ruhanî rütbe olan Havariyun kilisesi piskoposluğuna intihap edildikten sonra Patrik oldu (1454). Ğennadios, intihabından sonra saraya davet olundu; kendisine patriklik asası verildi. Padişahın ihsan ettiği ata binerek merasimle Patrikhane olan Havariyun kilisesine (Fatih camiinin bulunduğu yerde idi) gönderildi.[248] Ğennadios, Patrik olduktan bir

[245] Miihimme defteri, Numara 7İ, s. 21)6.
[246] llalkondil teşkilât kısan (Kütüphanemizdeki tercüme sahifesi 272, 273).
[247] imparator Mamıel tarafından 1402 senesinden sonra istanbul'da yüksek bir mektep açılmıştı. Bu Fakülteye III. Yuannis tarafından Profesör olarak Georgios Kutesis (Scolariüs) tâyin edilmişti ki Fatih tarafından Ğennadios namiyle patrik tâyin edilen zattır.
[248] Havariyun kelimesinin eski adı (Ekanim-i selâse kilisesi) olup sonradan 356 senesinde Efes'ten havariyundan Tınıesteos ve sonra patrastan havariyundan Andresa ve Tep den yine havariyundan Lukas^ın kemiklerinin buraya nakledilmesi üzerine Havariyun kilisesi diye şöhret bulmuştur. Bu Havariyun kilisesini yaptıran I. Kostantin burada medfuıdur. imparator Jüstinyen zamanıuda yeniden

buçuk sene sonra zaten harap bir vaziyette bulunan Patrikhanenin Pammakaristos manastırına (Şimdiki Fethiye camii) naklini rica ettiğinden dediği yapıldı.

Gennadîös birinci defaki patriklikte iki sene kadar kalarak -1456'da istifa edip Serez civarında Prodromos manastırına çekildi ve orada dinî ve felsefî tetebbuatla meşgul oldu. Gennadios'un yerine Izidoros patrik olup 1462 Temmuz tarihinde öldüğünden yerine Gennadios ikinci defa patrikliğe seçildi; fakat bir sene sonra tekrar istifa ile yine pek sevdiği tetebbuat âlemine daldı ve yerine 1463Me Sobromos getirildi ise de bir sene sonra istifa eylediğinden Gennadios üçüncü defa Patrik oldu; fakat 1464 Aralık' ayında istifa edip yine SerezMeki manastıra çekildi ve 1472'de vefatına kadar mutalâat ile meşgul oldu. Fatih Sultan Mehmed, Gennadios ile ilmî nıubahaselcrde bulunarak onun ilim ve faziletini takdir etmiştir.

Fatih zamanında intihap olunan patrikler arasında ilim ve fazileti dolayısiyle Sultan Mehmed'in çok takdir ettiği bir zat da 1476'da, Patrik Rafael'in yerine intihap olunan Maksi-mos'dur. Fatih bu zattan Hıristiyan din ve erkânı hakkında bir rapor istemiş ve almıştır. Maksimos, Fatih'le aynı sene içinde vefat etmiştir.[249] Osmanlı devleti, sonuna kadar Patrik intihabı işini Rum cemaatine bırakarak öylece devam ettirmiştir.

ÖNİKİNCİ BÖLÜM

SULTAN BAYEZÎD VE CEM SULTAN MÜCADELESİ İLE NETİCESİ

---

genişletilmek suretiyle yaptırılmıştır.

İstanbul fethinden sonra bu kilise patrikhan olup bîr buçuk sene kadar kalmış ise de Müslümanların buraya kesretle yerleşmeleri sebebiyle patrikin padişahtan ricası üzerine patrikhane Pammakaristos [Fethiye] manastırına nakl edilmiş ve yedi sene sonra Havariyun kilisesinin yerine 1462*de başlayarak 1470 de biten Fatih Camii yaptırılmıştır.

Sultan III. Murad zamanında Fethiye tarafında bulunan Müslüman halk Rumlardan zarar gördüklerinden vaki şikâyet üzerine hem Rumlar ve hem patrikhane Fener'e aakl edilmişlerdir (Ebû Bekr Dımışkî, Kitab-i nıısratü'l-îslâm ve's-sürur, Bağdad Köşkü kitapları No. 325, varak 108). Havariyun kilisesinde birinci Kostantin'den başka oğlu Kostantinüs, imparator Justinyanüs imparator lovanios, imparator Teodosius, imparator Markianos ve daha birçok İmparator ve İmparatoriçe ve oğullar medfündurlar.

imparator ve havariyunun medfun bulundukları kabristan tetkike göre bugün cami kabristanının bulunduğu yerdir.

[249] Patrik intihabı hakkındaki bu hulâsayı vâki ricam üzerine muhterem dostum Vladimir Mırmıroğlu göndermiştir. Kendilerine teşekkür ederim.

Saltanat Kavgası

Bayezid Ve Cem

Fatih Sultan Mehmed öldüğü zaman büyüsü Bayezid ve küçüğü Cem olmak üzere iki oğlu kalmıştı; Bayezid merkezi Amasya olarak Rum eyaleti ve Cem de merkezi Konya olmak üzere Karaman eyaleti valisi idiler. Fatih'in, Mustafa isminde bir oğlu daha olup bu, babasının sağlığında 879 Rebiulâhır (1474 Ağustos)'da vefat etmiş olduğundan o sırada Kastamonu sancakbeyi bulunan Şehzade Cem biraderinin yerine Karaman valiliğine tâyin edilmişti.

Babası öldüğü zaman büyük Şehzade Bayezid otuz dört yaşında olup 1459'da doğan Cem Sultan da henüz yirmi üç yaşında bulunuyordu. Her iki şehzade de iyi tahsil görmüş ve iyi yetişmişti; kardeşinden onbir yaş büyük olmasından dolayı ayezid, malûmatça daha üstün olmakla beraber rneşreb ve incelik itibariyle Cem daha sevimli olup aynı zamanda cesur ve-dinamik idi.

Sultan II. \Mehmed tedvin ettirdiği kanunnâmede kendisinden sonra evlâdlarından hangisinin hükümdar olacağını göster-miyerek eski an'aneyi kabul etmiş ve evlâdlarından her kime saltanat nasip olursa nizam-ı âlem için kardeşlerini öldürmesi hakkında kanuna açık olarak bir madde koydurmuştu. Şu halde hükümdar olmak iki tarafın faaliyetine ve devlet erkânının ittifakına ve bazı defa da Kapıkulu yaya askerinin yani hükümdar muhafızı yeniçerilerin istediklerine bağlı kalıyordu.

Fatih Sultan Mehmed'in, iki oğlundan Cem Sultan'ı daha çok sevdiği anlaşılıyordu. Bayezid sefahete meyli sebebiyle babasının ihtarına mâruz kalmıştı. Bu işte Cem'i seven vezir-i âzam Karamanı Mehmed Paşa'nın da rolü vardı; hattâ bunun vezir-i âzamlığı zamanında tedvin edilmiş olan Kanunnâme-i Âl-i Osman'da şehzadelere yazılacak elkab numunesi gösterilirken vezir-i âzamin gayretkeşliği ile Cenı'in isminin zikredilmesi ve bu kayda pâdişâhın ses çıkarmaması dikkati çekmektedir [250]Bıınunla beraber Fatih, hükümdarlık işini kadere

[250] Kanunnâme"deki bu elkab şöyledir : "Ferzend-i ercümend-i es'ad ve emced vâris-i mülk-i Süleymânî nûr-ı hadeka-i sultanî tâc-ı rûsüVselâtin.. Oğlum Om edamallahu bekahu" (TOE neşri, s. 32 ve ilâvesi).

bırakmıştır.
Her iki şehzadenin babalarının yanında rehin olarak oğulları vardı. Bayezid'in oğlunun adı Korkud ve Cem'in oğlunun da Oğuz Han idi. Vezir-i âzam Karamanı Mehmed Paşa ile o sırada italya seferinde bulunan eski vezir-i âzam Gedik Ahmed Paşa, Cem taraftan oldukları gibi yeniçeriler de Bayezid'e meyyal idiler.

Bayezıd'ın Hükümdarlığı

Fatih ölür ölmez vezir-i âzam Mehmed Paşa ekseriyete uyarak bir taraftan Keklik Mustafa adında bir çavuşu, büyük Şehzade B a y e z i d'i davet için Amasya'ya yollarken diğer taraftanda kendi adamlarından birini Cem Sultan'a gönderip yolu uzak olan Bayezid gelmeden evvel onu İstanbul'a davet ile bir emr-i vaki yapmak istemişti; fakat Cem'e bu gizli mektubu götüren şahsı Anadolu beylerbeğisi Bayezid'in damadı Ayşe Sultanın zevci Sinan Paşa [251] yakalayarak öl dürdü; bunu, B a y e z i d'in gelmesini bekleyen yeniçeriler duyunca ayaklanarak vezir-i âzami öldürdükleri gibi bazı evleri de yağmaladılar;[252] bu anarşinin önünü almak için Bayezid gelinceye kadar büyük babasının yanında bulunmakta olan Bayezid'in oğullarından Korkud babasına vekâleten tahta geçirildiyse de söz ayağa düştüğünden B a y e z i d'in gelmesine karlar asayiş yerine gelmedi; yeniçerilerin ısrarları üzerine Vezir-i âzamlık vekâletinde olan ihtiyar îshak Paşa Bayezid'i davet için arka arkaya adamlar gönderiyor ve tereddüt içinde bulunan Bayezid'i bekliyordu, bununla beraber vezir, Ishak Paşa bir dereceye kadar fenalığı önlemeğe muvaffak oldu1.
Babasının ölümüyle Ishak Pas a'dan davet mektubunu almış olan Bayezid, tereddüd etti ve tshak Paşamdan aldığı son mektup üzerine

[251] Halkondil zeylVn&t. Karamanı Mehmed Paşa'nın Cem'e gönderdiği mektubun Hersek-zade Ahmed Paşa'nm eline geçtiği yazılıdır (S. 288).
[252] Vezİr-i âzam Karamanı Mehmed Paşa Fâtih'in vefatı üzerine bunu askerden saklayarak pâdişâh istihmam etmek ister deyu meytin arabaya koyup hemen tabiblerle İstanbul'a geldi; arabayı saraya götürüp kendi bizzat iskeleye varup leşkerden kimse geçmeden yasaklır deyu tenbih eyledi.
Mezkûr Mehmed Paşa'nm âdâsı gayet, bî-nihaye idi, kasd ile bu kazıyyeyi şayi eyleldiler.. .piyade ve süvari işiden kişi orduyı bozup iskeleye döküldüler. Ahar yeniçeri bir pereme (Kayık) bulup anınla geçüp bir at gemisi alup yoldaşların geçirüp iskeleye geçtiler. Mezkûr paşaya cebren geçtiler deyu haber oldu, yasak itmeğe iskeleye iner bunlara tehdid ve inzar edip itâle-i lisan ider ve anların hod maksudları ol idi, defi için yaraya el urdular, bu hali görüp kaçar, ardınca gelüp yetişirler, divanhanesinde başını keserler, katili bilfiil subaşıdır (Behiştî, Kütüphanemizdeki nüsha, s. 135).

acele ederek dokuz günde Üsküdar'a geldi ve İstanbul tarafına geçip saraya gelerek hükümdar îlân olundu.[253] Şımarmış olan yeniçeriler Ishak Paşa'nm teşvikiyle, Bayezidle beraber Amasya'dan gelmiş olan Haraza Bey-zade Mustafa Paşa'yı tekrar Amasya'ya döndürdüler ve vezir-İ âzamin ölümünden dolayı afvlarmı istediler. İstekleri kabul edildi; [254] s hak Paşa, vezir-i âzam olmasından korktuğu Mustafa Paşa'nm Amasya'ya dönmesinden sonra meydan kendisine müsaid olduğundan vezir-i âzam tâyin edildi.

Bayezid'le Cem Arasındaki Mücadele

Karamanı Mehmed Paşa'nm ölümüyle arzu ettiği hükümdarlığı elde edemeyen Cem Sultan, biraderine karşı asker çekti; acele Bursa üzerine yürüdü ve iyi karşılandı. Çünkü Bursa halkı yeniçerilerin İstanbul'daki edebsizliklerini duymuş oldukları için Cem Sultanca taraftar olmuşlardı.[255] Cem, Bayezid tarafından Ayaş Paşa kumandasiylc üzerine gönderilen kuvvetleri bozdu [256] ve üç gün sonra şehre girip adına para kestirip hutbe okuttu ve bu suretle hükümdarlığını îlân eyledi. Bunu mütaakıp büyük halası Selçuk Sultan başbiraderine bir hey'et gönderipı [257] Osmanlı memleketlerinin ikiye taksimi ile kendisinin Anadolu'da ve Bayezid'in Rumeli'de hükümdar olmalarım teklif ettiyse de devlet bütünlüğünü parçalayan bu tehlikeli teklif kabul edilmedi.[258]

O tarihe kadar hazırlığım bitiren II. Bayezid derhal ordusunun başında olarak Bursa üzerine yürüdü ve ilk iş olarak Cem'in lalası Aştın oğlu Yakup Bey birtakım vaidlerle ele alınmış olduğundan 20 Haziran'da

---

[253] 886 Rebiulevvel=20 Mayıs 1481

[254] îdareyi ele alan ve Fatih'in sefere hareketi esnasında istanbul Muhafızı tâyin edilen en kıdemli vezir İslı ak Paşa Amasya'ya Sulan Bayezid'e üst üste muhtelif yollardan ulaklar gönderinize de hiç biri avdet etmemiştir. Bundan telâşa düşen îshak Paşa bizzat kendisinin geleceğini bildirmiştir (Top-kapv Sarayı Arşivi, "Nr. 14-08).

[255] Bayezid, Cem'e galebe edip istanbul'a dönerken Bursa'ya yaklaştığı sırada Bursa halkının Ayaş Paşa ile gönderilen yeniçerilere kapılarım açmamalarından dolayı şehri yağma etmek istemişlerse de buna izin verilmiyerek her yeniçeriye bin akçe ihsan verilmek suretiyle bu arzuları önlenmiştir (TaciVt-tevarih, c, //., s. 15 ve Hummer tarihi [Atâ Bey tercümesi], c, III., s. 249).

[256] 886 Rebiulevvel = 28 Mayıs 14-81

[257] Bu hey'et başkam olan Selçuk Sultan, Çelebi Sultan Mehmed'in kızı olup heyetin diğer azaları da Fatih Sultan Mehmed'in şehzadeliğinde hocası olup Bursa'Aa. oturan Molla Ilyas ile Müverrih Şükrullah'ın oğlu Ahmed Çelebi idi.

[258] Cem'in Bursa'da ilân ettiği hükümdarlık, kendisinin bizzat Burscfyu. girmesinden İtibaren onsekiz gündür.

(22 Rebiulâhır) Yenişehir ovasında iki taraf arasında vukua gelen muharebede Yakup Bey'in karşı tarafa geçmesiyle Cem Sultan mağlûp olup Eskişehir'e ve oradan da yaralı olarak Konya'ya kaçtı, bütün eşyası ve hazineleri yağmalandı; beş günde Konya'ya geldi; fakat tutunamıyacağmı anladığı için hemen validesi Çiçek Hatun ile ailesini ve yanında bulunan Murad adındaki oğlunu alıp üç gün sonra 28 Haziranda Suriye'ye iltica ile Kahire'ye Memlûk sultanının yanına gitti (25 Ağustos).

II. Bayezid'in cülusu üzerine İtalya'dan geri çağrılmış olan Gedik Ahmed Paşa geldiği zaman Bayezid, Yenişehir ovasında bulunuyordu. Ahmed Paşa el öperek hediyelerini takdim etti; Bayezid'le arası iyi olmamakla beraber, yeni hükümdar kendisine güler yüz gösterdi; bu sırada Gedik Ahmed Paşa'nın kayın pederi ılshak Paşa'nın veziri âzam olması onun Baye-zid'ten emin bulunmasını mûcib olmuştu. Bayezid, Ahmed Paşa'ya donanmış bir at ihsan ederek onu yanına aldı ve kendisine teminat verdi [259] ve Cem mağlûp olunca Gedik Ahmed Paşa'yı takibine gönderdi; fakat Ahmed Paşa Cem'e yetişemediğinden veya kendisi Cem taraftarı olması sebebiyle bililtizam işi ağır aldığından dolayı Cem Sultan Memlûk devleti hududunu aşmıştı.

Cem Sultan Kahire'de

Cem, Kahire'de hükümdarlara mahsus teşrifatla karşılandı, kendisine mükellef ziyafetler çekildi.[260] Osmanlılarla arası iyi olmayan Sultan Kaytbay, Cem Sultan'ı elinde siyasî bir koz olarak kullanmak istedi.

Cem'in kaçması üzerine Karaman valiliği, büyük babası zamanında

[259] Halkondil sey/i'nde Bayezid'le, Gedik Paşa'nın aralarının, açık olmasının sebebi şöyle gösteriliyor : Güya Otlukbeli muharebesine tekaddüm eden günlerde Fatih Sultan Mehmed orduyu teftiş ederken Bayezid'in kuman dasındaki kuvvetleri intizamsız görmüş ve bunun yoluna konmasını Gedik Ahmed Paşa'ya emreylemiş; o ise bunu yaparken Bayezid'i muahaze ederek gücendirmiş o da Ahmed Paşa'ya "Zamanı gelince bu söylediklerine nadim olursun" demiş ve paşa da: "Eğer siz bir gün saltanat makamına geçerseniz ben bu kılıcı takmaktan vaz geçerim'* diye mukabele etmiş imiş.
Bayezid hükümdar olup Ahmed Paşa, Yenişehir ovasında Bayezid'in elini öpüp tebrik ettikten sonra kılıcım çıkararak atının terkisine asmış. Bayezid, Gedik Paşa'nın maksadını anlayarak, elindeki saltanat asasının ucunu Ahmed Paşa'ya uzatıp: "^ala gördüm ki pek eskiden olan bir şeyi hâlâ unutmamışsın, artık o maziye karıştı, şimdi teşrik-i mesai zamanı; kılıcını kuşan, maziyi unut" demiş (S. 290).

[260] Cem Sultan kaçarak Haleb'e gelmiş, Memlûk sultanı az bir maiyyetiyle Kahire'ye gönderilmesini emreylemiş ve merasimle karşılanıp Kal'atü'l-Cebere sultanın yanma çıkarılmış. Sultan biraz hareket etmişse de ayağa kalkmamış hil'at giydirip donanmış ata bindirerek önünde emirleri yürütüp kendisini Kâtibü'l-memâlîk bulunan îbn-i Cülûd'un evine misafir ettirmiş yanında validesi ile evlâd ve ailesi de bulunuyormuş (tbn-i I yas, Bedayiii'z-zuhur, Paul Kahîe neşri, c. I., s. 206 - 208'den hulâsa).

Saruhan (Manisa) sancakbeyi olan Şehzade Abdullah'a verilmiş [261] ve Gedik Paşa ile birlikte gönderilmişti. Cem'in Memlûklere ilticasını haber alan Gedik Ahmed Paşa, şehzadeyi makamına oturtup yanma bir miktar da kuvvet bıraktıktan sonra İstanbul'a, döndü.[262]

Cem Sultan Mısır'dan biraderine gönderdiği mektupta sıkıntısından bahsediyordu. Bayezid cevaben hükümdarlık iddiasından vazgeçmesi şartiyle kendisine senede bir milyon akçelik tahsisatın verileceğini bildirdi ise de saltanat hırsı devam etmekte olan Cem, bunu kabul etmedi ve o sene [263] validesi ve haremi ile birlikte hacca gitti ve haccettikten sonra 21 Muharrem 887'de (Mart 1482) Kahire'ye döndü.

Saltanat Mücadelesinden Karaman Oğlunun İstifade Etmek İstemesi

Osmanlılar Karaman illerini tamamen aldıktan sonra Pîr Ahmed Bey ölmüş ve biraderi Kasım Bey de Akkoyunluîara iltica eylemişti; bu sırada Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey'in oğlu Sultan Yakup'tu. Bayezid'le Cem arasındaki mücadele Kasım Bey'i ümide düşürdü ve Akkoyunlu hükümdarından müsaade alarak TaşilVne girince, Karaman oğulları ailesine bağlı olan beyler, Varsak ve Turgutlu aşiretleri reisleri hemen etrafına toplandılar. Bunun üzerine Karaman beylerbeği Hadım Ali Paşa biraz askerle Kasım Bey üzerine gittiyse de kuvveti az olduğundan çekilmeğe mecbur oldu. Kasım Bey de evvelâ hârende ye ve oradan da Konya'ya, geldi ve Şehzade Abdullah ile Ali Paşa'yi orada muhasara etti.

Bu vaziyet istanbul'da duyulur duyulmaz tecrübesine binâen Gedik Ahmed Paşa iki bin yeniçeri ve kapıkulu suvarisiyle dört bin azap ve Anadolu eyaletinin tımarlı sipahilerine kumandan tâyin olunarak gönderildi ve Cem taraftarı olmasından şüphe edildiğinden oğlu rehin

---

[261] Saruhan valisi olan Bayezid'in oğullarından büyüğü Abbdullah, Cem'in Bursa'ya hücumunda İstanbul'dan gelecek kuvvetle birleşerek amcasının Bursa'ya girmesine mâni olmak için vazife almış ise de zamanında yetişemiyerek Manisa'ya da dÖnemeyip Gelibolu'ya geçmiş ve oradan İstanbul'a, gelip Yenişehir muharebesinde bulunmuştu.

[262] O devri yaşayan Behiştî (S. 147) şehzadeyi Konya'ya yerleştiren Gedik Ahmed Paşa'nın İstanbul'a davet olunarak vezir-i âzam olduğunu yazmakta ve hattâ pâdişah'm iradelerine karşı muhalefet ederek kendi bildiğini yapması sebebiyle azl ve haps olundu ise de îslıak Paşa ve diğer devlet adamlarının ricasiyle ai'iv edildiğini beyan etmektedir.

[263] 28 Şevval 886= Aralık 1481

olarak alıkonuldu.[264]

Cem'in Karaman İllerinde Faaliyeti

Bu hâdise İstanbul'da duyulunca telâşı mûcib ve Gedik Ahmed Paşa'nın Şehzade Abdullah'ı alarak Bursa taraflarına hareket eden pâdişâh kuvvetlerine iltihak etmesi emrolundu ve Ahmed Paşa verilen emre göre hareket etti.[265] 19 Mayısta Haleb'ten çıkan Cem Sultan Adana'ya kadar geldi ve Karaman oğlu Kasım Bey'Ie görüştü; aralarında bir ittifak yapıldı; bu ittifak mucibince Cem, hükümdar olursa bütün Karaman ilini Kasım Bey'e verecekti.

Cem ve Kasını'm kuvvetleri derhal Konya üzerine yürüdüler; Cem Sultan sulh yapmak vesilesiyle Gedik Paşa ile Şehzade Abdullah'ı kandırarak yakalamak istediyse de muvaffak olamadı. Şehzade ile Ahmed Paşa, Seyitgazi'de pâdişâh kuvvetlerine iltihak etmişlerdi.

Cem Sultan'Ia Kasım Bey 18 Rebiulâhır 887 (6 Haziran 1482)'de Konya'yı muhasara ettilerse de Hadım Ali Paşa dayandı ve Konya halkı da Bayezid'e sadık kaldıklarından kale alınamadı. Cem'in kumandanlarından Trabzonlu Mehmed Bey pâdişâhın Seyitgazi'ye geldiğini duyunca bin kadar maiyyetle Ankara'da bulunan ailesini almak üzere o tarafa gittiyse de ailesinin daha evvel istanbul'a nakledildiğini duyarak müteessir oldu. Birkaç gün Ankara'da kalan Mehmed Bey, Sultan Bayezid kuvvetlerine iltihak etmek üzere gelen Sivas beylerbeğisi Süleyman Paşa kuvvetleriyle yaptığı müsademede maktul düştü ve askeri dağıldı. Bunun üzerine Süleyman Paşa'yı

---

[264] Gedik Ahmed Paşa, yapmış olduğu hizmetler sebebiyle mağrur ve tab'an dik başlı bir vezir idi. Bayezid'in Amasya"dan tekrar getirtmiş olduğu Hamza Bey-zâde Mustafa Paşa, hükümdarla Gedik Paşa'nm arasını açmış ve Cem'in takibinden bir müddet sonra pâdişâhı doldura doldura Gedik Ahmed Paşa'yı hapsettirmiş ve İshak Paşa ile licr«ek-zâdc Ahmed Paşa'nın ricaları üzerine Ahmed Paşa serbest bırakılmıştı. Bu defa Karaman oğlu Kasım Bey'in Karaman'a gelmesi ve o tarafların karışması iizerineGedik Ahmed Paşa, Karaman taraflarına serdar tâyin edilmek istenmiş ise de Ahmed Paşa, kendisini haksız olarak hapsettirmiş olan Mustafa Paşa da aynı suretle hapsedilmezse sefere gitmiyeceğini ileri sürerek ayak diredikten başka tahrik neticesi kendisiyle beraber Karaman seferine gidecek olan yeniçeriler de Mustafa Paşa'nm hepsinde ısrar eylediklerinden dolayı Sultan Bayezid bu ısrarlara boyun eğerek Mustafa Paşa'yı hapsettirmişti. Gedik Ahmed Paşa hakkında pâdişâhın şüphesi kemalde olduğu için bunun bir hıyanet yapmasından korkduğundan oğlunu rehin olarak İstanbul'du alıkoymuştur (TaciVt-tevarih, c. II., s. 16).

[265] Ankara beyinin Cem sultan tarafına kaçması üzerine Gedik Ahmed Paşa hakkında şüpheler arttı. Mehmeh Bey'in Cem'in yanına gitmesinin Ahmed Paşa ile aralarında bir muvazaa olduğu zanediliyordu, onun için Ahmed Paşaya ağır bir hüküm yazılarak yanındaki kuvvetlerle pâdişâh kuvvetlerine iltihakı emrolUnup geri çağrıldı (BehîştVden).

yakalamak üzere Ankara'ya gelen Cem Sultan, paşanın geçtiğini duyunca Ankara kalesini sarmış, fakat padişahın bu tarafa döndüğünü duyunca acele çekilmiş ve dağılmış olan kuvvetleri Akşehir'de kendisine iltihak etmişlerdir.

Cem Sultan, Akşehir'den geçerek Kasım Bey'le birlikte Aksaray'ı kuşattı. Fakat Konya halkı gibi bura halkı da Bayezid'e bağlı kaldıkları için alamıyarak çekildi.[266] Sultan Bayezid, Cem'in takibine sadık bendelerinden iskender Paşa'yı memur edip beş bin askerle ileri gönderdi. Halbuki Cem durmayarak Konya EreğlisVne kadar çekilmiş ve orada da kalmayarak Rebiul-âhırm sonucu günü (18 Haziran) TaşilVnc gitmiştir.

Bayezid, Konya EreğlisVne gelince, Cem'in TaşilVnde olduğunu haber aldı ve kendisiyle anlaşma yapmak için itimad ettiği bir adamını göndermesini istedi; o da kapıcıbaşı Sinan Bey'i yolladı, görüşüldü; Cem mutlak surette devletin ikiye ayrılarak bir parçasının kendisine verilmesinde ısrar etmekte idi. İsteği kabul edilmedi, ikinci defa Cem'in defterdarı Mehmed Beyle yapılan müzakere de akim kaldı ve padişah Osmanlı devletinin kabil-i taksim olmadığını bildirdi ve aynı zamanda Ban-şâyiş oğlu îmanı Ali'yi yollayarak "beyhude yere kan dökülmesine sebep olmamasını ve Kudüs'te oturup şehzadeliğinde geliri ne ise onun yine gönderileceğini" bildirdi ise de Cem katî olarak hükümdar olmağa azmetmiş olduğundan anlaşmak kabil olmadı. Bunun üzerine Hersek-zâde Ahmed Paşa, Cem üzerine yollandı.

Cem Sultan'la Kasım Bey'in Müzakereleri

Cem Sultan ile Karaman oğlu Kasım Bey, Şavvet muvaffak olamayıp kaçmak lâzım gelirse müzakereleri ne tarafa gitmeleri îcabettiğini görüştükleri sırada Kasım Bey, şehzadeyi deniz yoluyla Rumeli taraflarına sevk etmek arzusunu gösterdi. Bundan maksadı da Bayezid, Rumeli'de Cem'le meşgulken o da padişahla anlaşarak hiç olmazsa bir kısım Karaman ülkesine hâkim olmaktı. Halbuki Cem'in maksadı Akkoyunlu hükümdarının yanına gitmekti; fakat Kasım Bey'in

[266] Bu hâdise savulup Karaman beylerbeyliğinde arazi tahriri yapılırken Sultan Bayezid, Cem yak'asında kendisine karşı bağlılıklarım göstermiş olan Konya ile Aksaray kasabaları halkını devlet tekâlifinden afvctmiştir.

teklifini arzusuna daha uygun buldu ve kendi adamlarından Frenk Süleyman adında birisini Rodos şövalyeleri reisine yollayarak yardımını istemişti. Gem Sûltan-daha evvel yani babasının sağlığında Karaman valisi iken ve Rodos muhasarasından evvel Şövalyelerle bilvasıta temas etmiş olduğundan dolayı aralarında tanışıklık vardı.

Cem'in Şövalyeleri İlticası

Cem'in Rodos'a göndermiş Hueu Prenk [267] Süleyman vasıtasiyle oradan haber gelmeden evvel yakalanmaktan korkarak. Kasım Bey'in tavsiyesiyle deniz sahiline çekilmeyi muvafık buldu. Filhakika Hersekzâde kuvvetlerinin tazyikiyle Cem Taşili'nde durmağa muvaffak olamadı ve 16 Temmuz 1482'de otuz kadar maiyyetiyle Kerküs veya Korkos limanınax inerek sahildeki bir gemiye bindi ve üçüncü günü Frenk Süleyman'ın Şövalyelerden aldığı üç gemi Anamur limanına gelmiş olduğundan o gemilere geçerek üç gün sonra 26 Temmuz Pazar günü Rodos adasına geldi.[268] Rodos adasında Şövalyelerin reisi Pierre d'Aubusson, Cem Sultan'] karşıladı ve lâzım gelen ihtiramı gösterdi.

Şövalyelerden bir kısmı şehzadeyi Rodos'ta, alıkoymak istedilerse de Bayezid'in adayı muhasara ve tazyik etmesi ihtimali gözönüne alınarak bu fikir muvafık görülmedi. Bunun üzerine şehzadenin Fransa'ya götürülmesi şıkkı kabul edildi. Bu suretle mutlaka Rumeli'ye geçmek isteyen Cem'in Avrupa yoluyla geçirilmesi de onun Rumeli'ye nakli arzularına bir oyalama teşkil edecekti. Hakikatte ise bu nakil işi para çekmek için Şövalyelerin elinde önemli bir gelir vasıtası olacak ve bu geliri temin için Cem Sultan, Osmanlılara karşı güzel bir silâh olarak kullanılacaktı.

işte Cem Sultan, Fransa'ya nakledildikten sonra Maca-fistan yokıyla Rumeli'ye geçirilmek vadiyle avutulup otuz kadar maiyyeti ve Rodos'tan satın aldığı Türk emirleriyle beraber Fransa'ya yollandı [269]

Şu halde Cem Sultan Rodos'ta, beş hafta kadar kalmıştı. reisi arasında

---

[267] Korkos, Silifke'nin cenubundaki Akliman kıyılarında idi ve Korikos diye de adlandırılırdı.

[268] Cem Sultan'm, Korkos'dan gemi ile Anamur'a gelmesi ve oradan Rodos'a hareketi senesi hakkında, Osmanlı tarihleriyle Vâkıat-ı Cem ve ecnebi tarihlerindeki kayıtlar arasında farklar vardır. Ben bu hususu incelemiş olan Profesör Bay Cavid Baysun'un İslâm Ansiklopedisindeki tetkikini kabul ettim.

[269] 17. Receb 887 = 1 Eylül 1482

im- fisine, hükümdar olduğu takdirde Şövalyelerle zalanan ahidnâme daimî surette sulh halinde yaşayarak onlara ticaret serbestisi vereceğini ve Türklerin ellerindeki esirlerden her sene üçyüz kişinin satın alınmasına müsaade edeceğini ve Şövalyeleri tuz resimlerinden muaf kılacağını ve kendisine yapılan masrafa mukabil yüz elli bin altın vereceğini mutazammm bir ahidnâme vermişti.[270]

Cem'in Fransadaki Hayatı

Cem Sultan'm Avrupa'ya naklinden ölüme kadar başından geçen hâdiselerin hulâsası şöyledir : Osmanlı şehzadesi, Fransa'ya naklolunurken Macaristan yoluyla Türkiye'ye gireceğini ümit etmekte idi; fakat bu zannında ikinci defa aldanmıştı.[271] Çünkü II. Bayezid, Şövalyelerin reisiyle anlaşarak CenTin hiçbir tarafa salıverilme-mesi için her sene onlara kırk beş bin altın vermeği taahhüt etmişti.

Cem Sultan, Rodos'tan hareketinden sonra Istanköy adası, Siraküza, Mesina ve nihayet 3 Ramazan 887 (16 Ekim 1482)'de Savu sahiline geldi ve sonra Nis şehrine çıkarıldı. Burada dört ay kaldı. Sonra Nis'te veba hastalığı çıktı; Şövalyeler kalmak istemeyerek Savua dukalığının merkezi olan C/ıam6ery'ye ve oradan da Rumillfye gittiler.[272] Cem burada iken henüz onbeş yaşında bulunan Savua dukası Prens Şarl ile görüştü; Şarl ona acıdı ve kurtarmağa teşebbüs etti. Fakat Şövalyeler bunu haber alınca Cem'i oradan uzaklaştırdıkları gibi Cem'in, daha evvel Frenk elbisesi giydirerek Şövalyelerden gizlice Macaristan kiralının yanına göndermiş olduğu iki adamını da yokettiler.

Sultan Bayezid, Cem'in s alıver ilmemesi için Fransa kiralı XI. Lui'ye mektup yazmış ve buna mukabil bir hayli para vadiyle hediyeler de göndermişse de Hüseyin adındaki Türk murahhası bunları kirala kabul ettirememiştir.

Şövalyeler, Cem Sultan'ı muhafaza için onun maiyyetindeki adamlarından yirmi dokuz kişiyi Rodos'a gönderip kendisini de

---

[270] İslâm Ansiklopedisi, Cem maddesi.

[271] Cem Sultan, Anamur'dan Şövalyelerin gemilerine binerken, Frenk Süleyman Bey, bu Şövalyelerin vaziyetinden şüphelenerek bunların yanına gitmemesi için şehzadeyi ikaz ettiyse de, Cem, safiyeti cihet iyi e Şövalyelerin yeminlerine ve teminatlarına inanmış, fakat iş işten geçtikten sonra aldandığını anlamıştır.

[272] 21 Şubat 1483=13 Muharrem 888

Sassenage şatosuna naklettiler. Cem, buranın beyi Baron Jean de Sassenage'ın kızı Helen ile sevişti. Şövalyeler Cem'-in kaçırılmasından korkarak onu şatodan şatoya naklediyorlardı. Nihayet Boislamy şatosuna naklini mütaakıp burada iki sene kadar kaldı.

Bu sırada Osmanlılara karşı harp açmak isteyen Macar ve Napoli kırallariyle Papa, bu şehzadeyi ellerinde iyi bir koz olarak kullanmak istedilerse de Rodos Şövalyeleri reisi daha kurnaz hareket ederek bu kârlı işten epi istifade ile hem Bayezid'-ten ve hem de Kahire'de bulunan Cem'in validesi Çiçek Hatun1-dan ve Cem'in zevcesinden para sızdırmıştır.

Cem'in Papaya Teslimi

Şövalyeler, Cem'in bulunduğu yerdeki vaziyetini kendileri için tehlikeli gördüklerinden Cem'i ora-
dan da alarak yine Fransa'da, Burganeuf'de yaptırdıkları yedi katlı bir şatoya nakleylediler; nihayet Cem Sultan, yedi sene süren bu esaret hayatından sonra Fransa kiralı VIII. Şarl ile Papa VIII. Inosan arasında siyasî ve maddî menfaat elde etmek için hasıl olan anlaşma üzerine mühim bir menfaat mukatylinde Şövalyelerin elinden alınarak Papa'ya teslim edildi ve Romaya naklolundu. Papa, o tarihe kadar şövalyelerin her sene Sultan Bayezid'ten almakta oldukları kırk beş bin dukanın kendilerine terkine mukabil bu tarihten sonrası için Şö-
valyelere mühim imtiyazlar verdi ve Rodos Şövalyeleri reisi D'Aubusson'u vaki hizmetine mükâfat en kardinal derecesine çıkardı. Bu suretle Cem Sultan bir bazirgâıı şövalyeler zümresinden en büyük bir din reisi olan Papa'nın eline teslim edildi. Cem'in muhafazası için Osmanlı hükümetinin her sene vereceği paranın on bin dukası Fransa kiralına verilecek ve mütebakisini Papa alacaktı. Cem Sultan, Marsilya yoluyla Tulüza, ve oradan da maiyyeti ile beraber iki Rodos kadırgasına bindirilerek Roma'ya, getirildi (13 Mart 1489).

Cem Sultan merasimle Roma'ya nakledildikten sonra resmî surette Papa'ya takdim edildi ve daha sonra Papa'dan hususî bir mülakat isteyerek çektiği esaret hayatını ve validesiyle ailesinden uzak kalmaktaki elîm vaziyeti anlattı, Mısır'a, gitmek istediğini söyledi. Papa ise şimdilik Mısır'a gitmenin muvafık olmadığım»» ve Macar

kiralı kendisinin Rumeli hududunda bulunmasını arzu ettiğini ve her şeyden evvel de Hıristiyanlığı kabul eylemesini söyledi.
Cem Sultan, Papa'nın, Rumeli hududunda bulunması teklifini kabul etmediği gibi, din değiştirme teklifine karşı da ne Osmanlı padişahlığı ve ne de dünya saltanatı için dinini terk edemiyeceğini katı bir dille Papa'ya söylemiştir.

Cem İn Muhaiazası İçin Bayezid'in Papa İle Anlaşması

SultanBayezid, Cem Sultan'ın Roma'ya getirildiğim anlayınca Papa yi ele alarak aradaki dostluğu kuvvetlendirmeye çalıştı. 1490'da Romc ya gönderilen kapıcıbaşı Mustafa Ağa (Bayzid'in son vezir-i âzami olan Koca Mustafa Paşa) Cemin muhafazası için üç senelik tahsisatı birden getirmiş ve her sene için kırk bin altın verileceğini söylemiş ve Papa I no s an da bunu kabul ederek padişaha bir nâme yollamıştır. Mustafa Ağa,

Cem Sultanla Da Görüşüp Ona Biraderinin Nâme Ve Hediyelerini Vermiştir.

1492'de VIII. înosan ölünce yerine IV. Alekyezid'e teklifi
Cem'in muhafazası veya ölümü hakkında Papanın Basandr Borjıya geçmiş ve Cem Sultan evvel kine nisbetle daha serbest bir hayat yaşamağa başlamış ise de bu çok sürmemiştir Alcksandr Borjiya, bir taraftan Cem'i böyle serbest yaşatırken diğer taraftan da Bayezid'e elçi yollayarak her sene verilecek tahsisatın devamı suretiyle şehzadenin muhafazasını veya defaten üçyüz bin altın verilmek suretimle zehirletilerek öldürülmesini teklif etmekte idi.

Cem'in Fransa Kralına Teslimi Hastalanarak Ölmesi

Bu sırada Fransa kiralı VIII. Sari, Napoli kırallığını ortadan kaldırmak üzere İtalya'ya girdi; maksadı Cem Sultanı yanma alarak Kudüs'e gitmekti. Papa bunu duyunca şehzadeyi iyice muhafaza altına aldı. Fakat bu sırada İstanbul'dan dönmüş olan Papalık elçisinin Sultan Bayezid'ten Papa'ya getirmekte olduğu bîr nâmede, şayet Cem'i

Öldürecek olursa üçyüz bin altın verileceği yazılı idi. Bu nâme Şarl'ın eline geçince Floransa yoluyla birdenbire 1495 Ocak ayı başlarında Romanya gelerek Papa'dan "Cem'in kendisine teslimini istedi [273] ve bazı şartlarla onu aldı (26 Aralık) ve Napoli üzerine yürüdü; fakat yolda iken (16 Şubat 1495) Cem Sultan hastalandı ve bu hastalık sür'atle ilerledi; yüzü gözü ve boynu şişti; ata binemez hale geldi ve bir aralık araba ve sedye ile nakledildi. 22 Şubat 1495'de Fransa hükümdarı ordusiyle Napoli'ye girerken Cem son olarak müşkülâtla ata bindiyse de bundan sonra bir daha kalkmamak üzere yattı, iyi olamıyacağını anlayınca yanındakilere aile ve çocuklarının hima-yelerini biraderine söylemelerini, cesedinin Osmanlı topraklarına naklini vasiyet etti; hastalığı sırasında Cem'i sık sık ziyaret: eden Fransa kiralı ona serbest olduğunu söylemiş, Cem'in sene-lerdenberi özlediği bu hürriyet en çok iki gün sürmüş ve 1495 Şubatının yirmi beşinci Çarşanba günü [274] sabaha karşı vefat ederek macerası sona ermiştir.

Cem'in yanındaki felâket arkadaşları Celâl ve Sinan Beyler tarafından dinî merasim yapıldıktan sonra kiralın müsaadesiyle cesedi tahnit olunarak kendilerine teslim edilmiştir.

Cem'in Cesedinin Bursa 'Ya Nakledilerek Gömülmesi

Sultan Bayezid, Cem'in ölümünü duyunca, Osmanlı ülkesinde Cem için gâib cenaze namazı kıldırmış, üç gün matem tutturmuş ve yüz bin akçe sadaka tevzi ettirmiştir. Cem'in cesedi epey müddet Napoli'de kaldıktan sonra Bayezi d'in talebi üzerine 1499 senesi başlarında Napoli kiralı Frederik tarafından Türkiye'ye gönderilmiştir. Cem'in cesedi Bursa'da Muradiye'de Fatih Sultan Mehmed'in oğlu Şehzade Mustafa'nın, yani büyük biraderinin yanma gömülmüştür; Ölümünde otuz altı yaşında idi.

Cem'in ölümü hakkında muhtelif tefsirler varsa da bunlardan kabule şayan olanı Fransa kiralına teslim edilmeden evvel Papa Aleksandr Borjiya tarafından zehirlettirilmiş olmasıdır. Esaret hayatı onüç sene

[273] Fransa ve İspanya kırallarımn Cem Sultanı Papa'dan istedikleri ve red cevabı aldıkları ve saireye dair Şirmerd imzasiyle II. Bayezid'e arıza (Top-kapı Sarayı Ar. Nr. 5904).
[274] 25 Cemaziyelevvel 900

sürmüştür.[275] 2

Cem'in Oğulları

Cem'in üç oğlu vardı: Biri O s uz Han, diğerleri Ali ve Murad'dır. Oğuz Han, büyük babasının yanında rehin olarak bulunmuş ve sonra Gedik Ahmed Paşa'nın himaye etmesiyle Bayezid bu çocuğun bir müddet hayatına dokunmamış sonra da Gedik Ahmed Paşa'nın Edirnede katlini mütaakıp o da BayezidMn emriyle istanbul muhafızı bulunan İskender Paşa tarafından öldürülmüştür.[276]

Cem'in diğer oğlu Murad, Mısır'da ailesinden ayrılarak Rodos'a gelmiş ve orada kalarak Katolik olmuştur. Rodos, Kanunî Sultan Süleyman zamanında zaptedilİnce ele geçen Murad ile oğulları öldürülüp iki kızı (Gevher Melek ve Ayşe Sultanlar) ile zevcesi IstanbuVa yollanmıştır.[277]

Ali hakkında bilgimiz yoktur, yalnız bunun bir kızı olduğunu biliyoruz.

Cem Sul-tan'ın Türkçe ve Farsça şiirleri vardır. Türkçe şiirlerinde üstadı olan Bursalı Ahmed Paşa ile kısmen de Şeyhî'yi ve Necati'yi taklit etmiştir.[278] İyi yetişmiş olan Cem Sultan saltanat hırsı yüzünden hem kendisini felâkete sevk etmiş ve hem de Şövalyelerin ve Papanın elinde Osmanlı devleti aleyhine bir âlet olmuştur.

Cem'in Kahire'deki oğlu Murad 895 Recebinde (Haziran 1490) Memlûk sultanı Kaytbay'ın oğluyla beraber sünnet edilinişlerdi. Cem'in validesi olan Çiçek Hatun-903~H. (1497 M.)'de Kahire'de vefat etmiştir.[279]

---

[275] Cem Sultan'a dair Topkapı sarayı arşivinde 1459, 1464, 2783, 2970, 3062, 3070, 3273, 5446, 5457, 5493, 5497, 5800, 6061 6071, 6601, 6608, 6679 numaralı vesikalar vardır. Vesikalardan 6071 numaralı zarfta otuzbeş vesika vardır.

[276] Oğuz Han'ın boğulması hakkında Bayezid'in Edirne'den îstanbul muhafızı İskender Paşa'ya gönderdiği tugralı ve 887 Şevval tarihli ferman şöyledir : Kulum iskender! Biti sana vâsıl olduğu gibi bilesin ki Gediği tepeledim; gerekdir ki sen de Cem'in oğluna mecal vermeyüp boğdırasm ki gayet mühimdir amma bir ahad vâkıf olmaya şöyle bilesin alânıet-i şerif üzere îtimad kılasın, tahriren evâil-i şehr-i Şevval, sene seb'a ve semanîne ve semane mie. Bi-mekam-ı Edirne (Topkapı Sarayı Arşivi, AV. 1İ9Ö3)

[277] Cem Sultan'm Avrupa'daki hayatı İslâm Ansiklopedisi Prof. Bay Cavid Baysun'un kaleme aldığı Cem maddesinden hulâsa edilmiştir.

[278] Cem Redifli bir gazelinden iki beyit : Bin yıl yanarsa aşk odına bir karâre Cem Bahr-i gamında gelmeye hergiz kenare Cem Had yok belâ vü derde yüz ur Asılanına Dök yaşların sitaresini ey bî~ sitare Cem üstüne redifli bir gazelinden : Dil helak eyler gözün hançer çeker cân üstüne Gör ne hunidir görün kim kan ider kan üstüne Didim ey can kaçma Cem'den hacıdır: güldü dedi Gerçi hacıdır veli can verdi canan üstüne

[279] tbn-i Iyas tarihi (Bedâyiifz-zuhur), c. /., s. 263, 340.

Cem'in Rodos Şövalyelerine İlticası, Şövalyeler Bayezid'in Anlaşması

Cem'm firarı sebebiyle Şövalyelerle Abusson için ümid edilmez bir fırsat oldu ve bundan bol bol istifade ettikten başka Papa tarafından kardinallığa çıkarıldı. Kendisi Avrupa hükümdarlariyle Papa'ya gönderdiği mektuplarda bu fırsattan dolayı Hıristiyan âlemine büyük hizmetler yapacağını bildiriyordu; Bayezid, Şövalyeler reisinin Hıristiyan âlemine yapmak istediği hizmetin büyük bir para sarfiyle yapılacak fedakârlıkla da olsa mümkün olduğu kadar Osmanlı devleti aleyhine olmaması için tedbir almayı ihmal etmedi. Cem'in Şöval-yelere ilticasını duyunca derhal Gedik Ahmed Paşa'yı Şövalyeler reisiyle bilvasıta görüşmeğe memur etti. Grand-maître görüşmeden evvel Teke sancakbeyinin esir ettiği Hıristiyanların serbest bırakılmasını istediğinden dediği yapıldı ve bundan sonra Şövalyeler tarafından İstanbul'a iki defa elçi geldi, ilk görüşme Gedik Ahmed Paşa ve ikinci görüşme de Mesih Paşa vasıta-siyle oldu. Neticede Şövalyeler reisi, Cem Sultan'ı sahvermemeyi taahhüt ederek buna mukabil Osmanlı hükümeti de 1482 Aralık tarihli bir ahitname ile, Şövalyeler elinde kaldığı müddet zarfında Cem'in mesarifine karşılık olarak her sene şövalyelere kırk beş bin duka vermeği ve Bayezid saltanatta bulunduğu müddetçe Şövalyelerle sulh halinde yaşamağı ve ticaret serbestisini ve Bodrum'daki Sen-Piyer kilisesVnin taarruzdan masun kalmasını kabul ediyordu.

Cem Avrupa'ya nakledildikten sonra da Cem'in Papa'ya teslimine kadar Şövalyelerle olan mukavele devam etmiş ve bu defa da menfaat temini Papa ile Fransa kiralına geçmişti. II, Bayezid, Papa ile de anlaşmıştır. Macar kiralı Matyas Korven, Cem hâdisesinden istifade ile Türklere karşı yeni bir Haçlı Seferi yapılmasını istiyordu. Fransa kiralı VIII. Şarl da Arnavutluk ve Mora'daki Hıristiyanları isyana teşvik ile aynı zamanda Papa da beraber olarak Macaristan ve Lehistan ile birlikte Osmanlılar aleyhine bir Haçlı Seferi yapmak tasavvurunda idi. Bu maksadı için Romanda bulunan Cem Sultan'ı, Papa'nm elinden almış ve kendisiyle beraber Napoli'ye kadar getirmiştir.

Cem'in Avrupa'da Bulunması Sebebiyle Beyazid'in Rumeli'de İhtiyatî Tedbir Alması

Fransa'ya naklinden sonra Cem Sultan'm bazı Avrupa devletlerinin elinde (bilhassa Macarların biyle Bayezid'in ve Fransızların) âlet olacağı gözönünc alınarak 888 H. (1483 M.) senesi ilkbaharında Rumeli de sefere çıktı [280] ve Filibe'yi karargâh yaptı ve evvelce Macarlar tarafından Morava suyu üzerine yapılıp sonradan Fatih Sultan Mehmed'in yıktırmış olduğu kalelerin yapılmasını emretti. Bu esnada padişah Köstendil kasabasına gelip sonra o taraftaki Sanıako demir imalâthanelerini görüp Sofya'ya geçti ve bu sırada kalelerin yapıldığını haber alınca Eylülde Edirne'ye geldi. Bu tarihe kadar iki kardeş arasındaki vaziyete bakıp yeni hükümdara saltanat tebriki için henüz elçi göndermemiş olan devletlerden bundan sonra elçiler gelmeğe başladı.

Gedık Ahmed Paşa'nın Katli

Osmanlı devletinin fütuhat devrinde yetiştir. büyük kumandanlardan olan Gedik A h-m e d Paşa devşirmeden veya pençik esirlerin-dendi. Hangi milletten olduğu muhakkak surette bilinmemekle beraber Arnavut olduğu ve Yeniçeri Ocağından yetiştiği rivayet edilmektedir. Gedik Ahmed Paşa'yı ilk defa 1461'deki seferde beylerbeği olarak görmekteyiz. Daha sonraki seferlerin hepsinde mevcuttur. 1474 senesinde Mahmud Paşa'mn ikinci defa vezir-i âzamlıktan azli üzerine o makama tâyin edilmiştir.[281] Gedik

[280] Edirne'ye giden padişahın ".. mur adları Kümeli vilâyetini tebeddül-i saltanat evamnda zuhur eden fetret istimaiyle harekete gelen âdîiy-ı din taarruzundan sıyanet olmağın...'* (Tacü't-tevarih, c. II., 40).

[281] Bazı müdekkikler Gedik Ahmed Paşa'mn vezir-i âzamlığım Malı-mud Paşa'mn katlinden sonra gösterip aynı zamanda Cem Sultan'm lalası olduğunu kaydederlerse de hâdiselerle tetabuk etmemektedir; çünkü Mahmud Paşa 1474 ihtidalarında azlinden sonra kendi vakıflarının bulunduğu Uzuncaova Hasköy kasabasına gönderilmiş ve yerine Gedik Alımed Paşa gelmiştir. Şehzade Mustafa'nın ölümü 3 Rebiulâhır 879 (17 Ağustos 1474) olduğuna göre Ahmed Paşa, Mahmud Paşa'mn katlinden" epi zaman evvel vezir-i âzam bulunmaktadır. Cem in lalası olduğuna gelince bu da vekayie uymuyor; çünkü Cem Konya'ya gelmeden evvel Ahmed Paşa, vezir-i âzam olmuştur ve Cem Konya'ya. 879 Şabanında gelmiştir. Ahmed Paşa Konya'da Cem'in yanında kalmış olsa bile vezir-i âzam olması sebebiyle Cem'e lala olamaz. Gedik Ahmed Paşa'mn Cem taraftarı olduğuna dair bazı emareler vardır; nitekim, Cem'in oğlu Oğuz Han'ın hayatı Ahmed Paşa'mn hayatiyle kaim olmuş ve Gedik "tepelendikten" az sonra Oğuz Han da Öldürülmüştür.

Ahmed Paşa 1478 baharında yapılacak îşkodra seferine memur edilmiş, fakat itizar ile istifa eylemiş ise de kabul olunmıyarak azl ve Rumeli Hisarına hapsedilip yerine ilmiye sınıfından ve Fatih'in hocası Hızır Bey oğlu Sinan Paşa vezİr-i âzam olmuştur (1477 sonlan). Bunun üzerine Fatih 1478 ilkbaharında bizzat sefere çıkmıştır. Gedik Ahmed Paşa, beş altı ay sonra afv-olunarak kendisine Gelibolu sancağı verilmiş ve 1479'da Venediklilerle sulh yapıldıktan sonra mükemmel bir donanma ile Güney-Itaîya zaptına memur edilip, sonra Fatih'in Ölümü üzerine Cem'e karşi yapılan harekâtta hizmet etmiş, fakat aleyhdarları tarafından Cem'in Suriye ye kaçması kendisinin müsamahasından ileri geldiği yolunda padişaha telkin yapılarak Gedik Ahmed Paşa hapsettirilmiştir. işte bu telkinler sebebiyle zaten şehzâdeliğîn-denberi Ahmed Paşa ile araları iyi olmayan Bayezid'in Ahmed Paşa hakkındaki şüphesi artmış ve bu hususta Hanıza Beyzade M u s t a fa P a ş a'nm mühim tesiri olmuştur; nitekim Gedik Ahmed Paşa da kendi aleyhine hareket eden Mustafa Paşa'yı, kayın pederi Ishak Paşa ile ittifak ederek istemeye istemeye padişaha öldürtmüşler[282] sıkışık bir vaziyette kalmış olan Bayezid ise bunların bu hareketlerine karşı intikam almayı münasip bir zamana hırakmıştır.

Cem gaülesi bir karara bağlanıp Karaman oğlu Kasım Bey'e de İçel'de yer verilip sükûnet avdet ettikten sonra Bayezid diş bilediği Gedik Ahmed Paşa'dan intikam almak istedi ve Ahmed Paşa'yı öldürmek için yeniçerilerden çekindiğinden, bu işin Edirne'de yapılmasını muvafık buldu ve kendi adamlarından iskender Paşa'yı istanbul muhafazasında bırakarak devlet erkâniyle ve bir kısım yeniçeriyle beraber Edirne'ye gitti.

18 Aralık 1483 (6 Şevval 887) pazar gecesinde -Eşme'deki Yeni Saray'da pâdişâhın huzuriyle işret meclisi kurulup içilip eğlenildikten sonra orada bulunanlara hil'atler giydirilip ikram olunurken Gedik Ahmed Paşa'ya da siyah kaftan giydirilip öldürüldü ve kayın pederi Ishak Paşa da vezir-i âzamlıktan azlolunarak Selanik sancağiyle tekaüd edildi.[283] Gedik Ahmed Paşa'nın katli dolayısiyle Edirne'deki

[282] Gedik Ahmed Paşa, Cem'in Suriye'den Anadolu'ya girmesi üzerine şehzade Abdullah ile birlikte pâdişah'm yanma davet edilmiş ve kayın atası İshak Paşa ile anlaşan Gedik Paşa, Mustafa Paşa'yı Yenihisar'da haps ettirin kati ettirmişlerdir (Bihiştî, s. 150).

[283] İshak Paşa'nın azl ve tekaüd edilmesi üzerine yerine Davud Paşa vezir-i âzam olmuş ve uzun müddet bu makamı muhafaza eylemiştir.

yeniçeriler ayaklanıp Edirne sub aşısını öldürdülerse de hâdise bastırıldı.

Gedik Ahmed Paşa iyi bir asker, cesur ve tedbirli bir kumandan olup en mühim işleri başarmıştı. Karaman ilinin tamamen işgali, Alâiye beyliğinin alınması, Kuzey - Karadeniz fütuhatı, İtalya seferi ve Taranto'nun zaptı hep onun eseridir. Tarihî tetkiklere göre mağrur, dik başlı, açık sözlü bir devlet adamı ve mahir bir kumandandı. Ahmed Paşa'nın katlinden sonra, Bayezid, Edirne'den, tstanbul muhafızı İskender Paşa'-ya bir emir göndererek "Gediği tepelediğini ve kendisinin de orada yani sarayda bulunan Cem'in oğlunun (Oğuz Han) hemen hesabını görmesini" emreylemiş olduğundan dediği gibi yapılmıştır,[284] Hassas ve ateşli bir şair olan Cem'in divanı Topkapı sarayı kütüphanesinde Revan odası kitapları arasında 739 numaradadır. Divan, münacat, tevhid, naat-i şerîf, terci-i bend ve muammaları ihtiva etmektedir.

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KİLİ VE AKKÎRMAN'IN ALINARAK BOĞDAN'IN OSMANLI HÂKİMİYETİNE GİRMESİ VE LEHİSTAN SEFERLERİ

Boğdan Seferi

Fatih Sultan Mehmed zamanında Boğdan'a bir sefer yapılmış ve pek çetin döğüşen Boğdanlüar mağlûp edilmişlerse de orduda çıkan hastalık sebebiyle Sultan Mehmed tasavvurlarını tatbik etmeden geri dönmeye mecbur kalmıştı (1476).

Karadeniz'in dörtte üç sahillerini almış olan Osmanlıların hem ticaret ve hem de yapacakları seferler için Polonya yolu üzerinde bulunan ve mühim üs olan bazı sahil şehirlerini almaları îcabediyordu; hususiyle Boğdan'ın can damarı olan ticaret iskelelerinin alınması bu prensliği ister istemez Osmanlı nüfuzu altına sokacaktı.

Bu sırada yani 888 H. (1483 M.)'de Polonyalılar ile Macarlar ve Venedikliler, Osmanlılarla anlaşmışlardı. Hattâ Boğdan'da bir nüfuz politikası takip etmek isteyen Macar kırallığı bu yıl içinde Osmanlı

[284] Bayezid'in, İskender Paşa'ya tezkiresi, Topkapı Sa. Arşivi, Nr. 11983.

devletiyle bir adem-i tecavüz muahedesi imzalanmış olduğundan o taraftan da bir endişe yoktu.[285]

II. Bayezid bu suretle Balkan vaziyetini emniyet altına aldıktan sonra 1484 baharında [286] Edirne'ye doğru hareket ederken deniz yoluyla da Tuncuya hem donanma ve hem de levazım sevkettirdi. Pâdişâh Edirne'de bazı müesseselerin temel atma merasimini yapıp inşaata başlanmasını emrettikten sonra yola çıktı, Dobrice'yv girdi ve îsakçı iskelesinden Tuna'yı geçti. Bu sırada Eflâk voyvodası Rahip Vlad Calugarul (1482-1495) yirmi bin kişilik mevcudiyle orduya iltihak ettiği gibi Kırım hanı da sefere davet edilmişti.

Kılı Ve Akkirmanın Alınması

Osmanlı ordusu evvelâ Tuna'nın sol sahilinde bulunan ve Boğdan'm Karadenize kapısı olan Kili (Chilza)'yi karadan ve donanma da denizden sardı. Kale kumandanı bu kuvvetlere karşı koyamıyacağını anladığından dokuz gün muhasaradan sonra teslim oldu 889 H. (15 Temmuz 1484). Kalenin içine asker ve mühimmat konduktan sonra daha kuzeyde Besarabya kıt'asında Dinyester nehrinin vücuda getirdiği küçük Lir körfezin kenarındaki Akkirman (Cetatea Alba) kalesi üzerine gidildi; bu sırada Kırım hanı Menğli Giray elli bin [287] kişilik bir kuvvetle gelip orduya iltihak etti; Akkirman muhasara olundu; burası KüVye nazaran daha müstahkem olup her şeyi boldu ve karadan pek derin ve geniş bir hendek ile çevrilmişti; burası da ancak oniki gün dayanabildi (11 Ağustos 1484).

Akkirmari'ın alınması askerî harekât için pek önemli idi; bundan sonra Osmanlı kuvvetleri Dobrice ile Tuna arasından geçerek Karadeniz'le Pir ut nehri arasından kuzeye doğru çıkabilecekler ve böylece Kırım hanlığı ile de muvasala temin eyliyeceklerdi.

Osmanlıların âdeti üzere yeni alınan yerlerin hemen tahriri yapıldı; arzu edenlerin istedikleri yerlere gitmelerine müsaade olunduğu gibi halkın bir kısmı da Marmara kıyısındaki Eski Biga-ya naklolundular.[288]

---

[285] Boğdan seferinden dönüşte padişah Edirne'de kışı geçirdiği şuada Macar elçisi gelmiş ve barışıklığı iade eden muahede tasdiknamesini getirmiştir.

[286] Taci'Ct-tevaTİttç. göre Rebiulâhırın dördüncü günü cuma namazını kıldıktan sonra İstanbul'dan hareket etmiştir.

[287] Behişti'ye göre otuz bin ile gelmiştir (S. 156).

[288] Tacü't-tcvarih, c. I., 5., 43.

Kırım hanı ile Eflâk voyvodası harp ganimetlerinden mühim pay aldılar. Sultan Bayezidbu sefer esnasında almış olduğu ganimet malını Edirne'de başlattırmış olduğu ilmî ve içtimaî müesseselere sarfetti [289] ve seferden avdeti mütaakip devlet erkânı arasında bazı değişiklikler yaptı.[290]

Boğdan Beyinin Mukabil Hareketi

Kili ile Akkirmart'm alınması ve Dsmanlılarur Boğdan prensliğiylc Karadeniz araşma girerek Boğdan'ın deniz yolunu kapamaları bu prensliği iktisaden pek zor bir duruma sokmuştu. Hattâ Boğdan beyi Stefan Çel Mare, Venedik cumhuriyetine gönderdiği bir raporda "Kili ile Akkirmanhn bütün Moldavya yani Boğdan demek olduğunu ve Boğdan'ın da Macaristan ve Litvanya için bir sed teşkil ettiğini" yazmıştı.

Bundan dolayı Boğdan'ın can damarı olan bu iki ticaret şehir ve iskelesinin geri alınması zarurî görülüyordu. Kalenin zaptından sonra Akkirmari'a. kalmış olan bazı Boğdanlılar, Boğdan prensine haber gönderip onu kalenin alınması için davet ettiler ve kale muhafızlarının gafletinden istifade ile ipler takarak bir kısım kaleye çıkıp bir kısmı da iplerin üzerinde iken muhafızlar haber alarak kaleye girenleri yakalayıp diğerlerini de temizlediler. Kaleye girenler IstanbuVn gönderildi.

Boğdan beyinin bu hareketi duyulur duyulmaz Rumeli bey-lerbeği Hadım Ali Paşa Boğdan seferine memur olarak kendisine Kapıkulu askerinden bir miktar kuvvet gönderildi. Hadım Ali Paşa Eflâk beyi ve Eflâk kuvvetleri de beraberinde olarak Boğdan'a girdi.[291] Boğdan Prensi Stefan Çel Mart mukavemet edemiyeceğini anlayarak hem yardım istemek hem de hayatını kurtarmak üzere Lehistan kiralı Kazimir'in yanma gitti. Boğdan vuruldu; birçok beyler gelip itaat

[289] Metinde söylediğimiz gibi II. Bayezid Buğdan seferine giderken Edirne'de bir hastahâne ile cami, medrese, imaret yaptırılmasını emretmiş ve Tunca nehri kenarında temellerini arttırdığı bu kültürel ve sosyal müesseseleri bu ganimet paradiyle inşa ettirmiştir. Padişah Boğdan'a hareketinden evvel Edirne1' de çıkan yangında ahşap Bedesten ile Tahta kale ve bir hayli yerler yanlış olup Bayezid bunların kârgir olarak yaptırılmalarını da emretmiştir.

[290] Boğdan seferinden avdette ikinci vezir Mesih Paşa vezirlikten ve İskender Paşa Rumeli beylerbeğilinden azlolunmuşlardır. Mesih Paşa tekaüd edilerek Filibe'de oturtulmuş ve İskender Paşa'nm yerine de Semendire beyi Hadım Ali Paşa tâyin olunmuştur.

[291] 25 Şaban 890 = 1585 Eylül

ettiler; pek çok ganimet malıyla dönüldü.

Boğdan Beyinin Taarruzu Üzerine Malkoç Oğlu'nun Akım

Hadım Ali Paşa kuvvetleri döndükten sonra memleketine avdet eden Stefan Çel Mare, 891 H. (1486 M.) tarihinde Kili ve Akkirman taraflarına tekrar taarruz etti. Bunun üzerine akıncı kumandam ve Silistre sancakbeyi meşhur Malkoç oğlu Bâli Bey Boğdan harekâtına memur edildi. Bu ünlü akıncı kumandanının Boğdan'a girmesi üzerine Stefan Çel Mare, Leh ve Macar kırallarından yardım istedi, onlar da birtakım yardımcı kuvvet gönderdiler. Pirut nehri üzerine köprü kuran Malkoç oğlu, kendi akıncılariyle orada durup tımarlı sipahi kuvvetlerini ileri göndermişti; Bu sırada düşmanın gözcüsü, Malkoç üzerine baskın yaptıysa da hiç telâş göstermiyen bu tecrübeli kumandan bir taraftan mukabele ettiği gibi diğer taraftan da bir kısım kuvvetlerini, bayrakları ve mızraklariyle beraber pusuya yatırarak yanında az askerle epey döğüştükten sonra pusudaki askeri bir-denbire meydana çıkararak yeni kuvvet geldi zanniyle düşmanın maneviyatını sarsıp onları bozmuş ve bir hayli ganimet malı almıştı.

Boğdan Osmanlı Hâkimiyetini Kabulü

Boadan Prensi Stefan Çel Mare, Osmanlılarla başa çikamıyacağını anladığından ömrünün sonlarına doğru Türklerin hâkimiyetine boyun eğmiş ve her sene vermek üzere dört bin altın vergiyi kabul etmiştir. Stefan, 1504 'de vefat ederek ölümünden evvel Boğdan adındaki oğluna Osmanlı hâkimiyetim tanımasını vasiyyet etmiştir.

Lehistan seferi

Lehlilerle İlk Temas

Osmanlı devleti hududunu Akkirman''a dayadık tan ve daha sonra Kırım hanlığı ve Boğdan'i nüfuzu altına aldıktan sonra komşuluk dolayısiyle Leh devletiyle de dostane münasebata girişmiş olup bu münasebet 1498 tarihine kadar yani sekiz senedenberi devam

etmekte bulunmuş idi; hattâ Lehistan IV. Kazimir zamanında ve 1490 senesinde Osmanlı devletiyle Leh devleti arasında ilk muahede yapılmış ve bu muahedenâme K a z i m i rin oğlu olup 1492 'de babasının yerine geçen Jan Albert tarafından da üç sene daha temdit edilmişti.

Leh Kiralının Boğdan'a Tecavüzü

Lehistan kiralı Jan Albert, Osmanlı himayesinde bulunan Boğdan üzerine bir sefer açmak suretiyle başını derde soktu; Boğdan Voyvodası Stefan derhal Osmanlı devletine başvurarak şikâyette bulundu (902 H.-1497 M.) ve kendisine biraz kuvvetle yardım edilecek olursa düşmana karşı koyacağım bildirdi. Macar kiralı Vladislas, Lehistan'a karşı yapılacak Osmanlı harekâtının önüne geçmek ve kendisiyle Osmanlılar arasında aktedilmiş olan otuz senelik mua-hedeye Lehistan'ı da idhal etmek istediyse de Osmanlılar bunu kabul etmiyerek Boğdan Voyvodası'na yardım etmeğe ahden mecburiyet gördüler; bunun üzerine ümeradan bir kumandan altı yüz kişi ile Boğdan'a girerek voyvodanın gösterdiği yerde pusuya girdi.
Boğdan Prensi Stefan Çel Mare aynı zamanda Leh kiralını iğfal için Osmanlıların hududu geçip taarruz ettiklerinden bahis ile kıraldan yardım istemiş ve yardıma gelen beş altı bin kişilik Leh kuvvetini Suçiova muharebesinde çevirip beşte dördünü imha etmiştir.

Malkoç Oğlu Akıncılariyle Yapılan İlk Lehistan Sefen

Leh kiralının Osmanlılara tâbi Boğdan üzerine taarruzu dolayısiyle Osmanlı hükümeti Lehlilerle olan muahedenin badema hükmü kalmadığını ileri sürerek Silistre sancakbeyi ve akıncı kumandanı Malkoç oğlu Bâli Bey'i ilkbaharda kırk bin kişilik bir kuvvetle Lehistan'a yolladı (903 H. = 1498 M.). Boğdan Prensi bu akıncı kuvvetlerine rehberlik etti. Osmanlı kuvvetleri Turla yani Dinyester suyunu, nehir gemileri üzerine kurdukları köprüden geçerek Lehistan'a girdiler. Bâli Bey büyük oğlu Ali Bey'i askerine ardçı ve küçük oğlu Tur Ali Bey'i de öncü yaparak Leh topraklarında ilerledi. Dinyester üzerindeki Karkova veya Sorukhisarı, daha içeride Dreşni veya Dereczny, Glagori,

Kanczuga (Cinanca) Gelebanya ile kiralın ayfiycsi olan Braklav kaleleri alınarak yıkıldı veya yakıldı. Metanetinden dolayı Kadimin hisarı alınamadı; Bâli Bey burada kalarak oğlu Tur Ali Bey ile Yahya Paşazade bazı yerleri işgal edip vurduktan sonra döndüler. Hasan Voyvoda ismindeki bir akıncı beyi de bir günlük yere akın yaptıktan sonra birçok ganimet malıyla döndü.

Bundan sonra mevsimin geçmesi sebebiyle geri dönüldü; düşman Dinyester üzerindeki köprüyü yıkmış ve köprüden sonra geçilecek olan dar derbendi (vadiyi) tahkim eylemiş ve bu suretle Bâli Bey'in avdet yolunu kapamıştı.

Bâli Bey, maiyyeti akıncı beylerinden yukarıda adıgeçen Hasan Voyvoda'yı gönderip müşkülâtla Dinyester üzerine yeni bir köprü kurdurmuştu. Köprü geçildikten sonra iki gün çetin bir çarpışma neticesinde derbend zaptolunarak asker selâmetle orayı da geçmiş ve daha sonra yine bazı zor durumlar muvaffakiyetle atlatılıp Akkirman yoluyla huduttan içeri girmişlerdir; her seferde olduğu gİn bu seferde do elde edilen ganimetin beşte biri devlet hazinesi için alındı.[292]

Boğdan Voyvodasına Verilen Tuğ Ve Sancak

Boadan Voyvodası Stefan Çel Mare, İm sefer esnasındaki hizmet ve sadakatinden dolayı samur kürklü hil'at, beylerbeğî rütbesinde olarak iki tuğ ile sancak ve bir de başına giymek üzere yeniçeri orla kumandanlarının serpuşu olan kuka denilen tüylü serpuş ile taltif olundu.

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

II. BAYEZİD ZAMANINA KADAR OSMANLI-MEMLÛK DEVLETİ MÜNASEBETLERİ

[292] Hammer, Alaear tarihçilerinin kayıtlanna dayanarak Lehistan neferinin ayın senede ilkbahar ve sonbahar ulıuak üzere iki defa yapıldığını pöyliiyors-a da (C, IV'., .s. 32) kendisi de I»ir defa olarak anlatıyor. TaciVt-tevurİh\v. ise (C. //., s. 79 — H5) bir deladir. Zaten aym seno idindeki bunlar akıncı seferleridir; iki sefere hemen imkân yok gibidir, liaauner'in Macar kaynaklarından naklen verdiği malûmat olsa^olsa Buğdan'a yardım için gönderilen ilk küçük seferle onu mütaakip yapılan Hâli Bey seferinin, ayrı ayrı olmasından dolayı olacaktır. Halbuki I I97'de yapılan hücum, sefer denemiyecek kadar önemsiz olup altı yü? kişiye münhasırdır.

XIV, ve XV. Yüzyıllarındaki Münasebat

İlk Münasebetler

Osmanlılarla Mısır, Suriye. Eîcezire, Güney - Ânadolu ve Hicaz'a, sahip olan Memlûk sultanları arasındaki [293] münasebat ilk zamanlardan yani XIV. asrın ikinci yarısından itibaren dostane bir şekilde başlamıştır. O tarihlerde küçük bir beylik olan Osmanlıların RumeZf deki muvaffakiyetleri ve İslâm hudutlarını genişletmeleri Memlûk devleti tarafından memnunlukla takip olunuyor ve her vesileden istifade edilerek İslâm alemindeki mevkileri sebebiyle Memlûk sultanlariyle muhabereye devam ediliyordu.

Sultan I. M ur ad, Kosova meydan muharebesinde (1789) şehit düştüğü zaman Memlûk sultanı Melik Zahir Berkuk, Sultan Murad'ın ursaMaki türbesinde okunmak üzere her bir cüzü ayrı ayrı olmajk üzere otuz cüz Kur'an-ı Kerim vakfetmişti. Yıldırım Bayezid, Bursa'daki hastahanesini yaptırdığı zaman Sultan Berkuk'tan mesleğinde mehareti olan bir tabib istemiş ve o da Tabib Şenıseddin b. Sagîr'i göndermişti. Berkuk öldüğü zaman oğlu Melik Nasır Ferec'in hükümdarlığını temin için Yıldırım Bayezid yirini bin kişilik bir kuvvetle kendisine yardımda bulunmuştu (1399).

İşte dostluk bu suretle devanı ederken Memlûklerin Malatya valisi Mintaş'ın isyanı üzerine Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin'e geçim Malatya'nın, Burhaneddin'den sonra Yıldı-Tim Bayezid tarafından alınması neticesinde Memlûklerle Osmanlılar arasındaki dostluk bozulmuştu.

Osmanlıların hudut sahası genişledikçe Memlûklerle temas ziyadeleşmiş ve bu temas dostça ve düşmanca bazı ihtilâflara sebep olmuş ve Timur hâdisesinden sonra Çelebi Mehmed dostluğu tekrar tesis etmişti.

---

[293] EyyubVlerden sonra Mısır, Suriye, Elcezire ve Hicas'da, Bahriyye ve Hurciyye Memlûkleri denilen iki sınıf Kölemen tabakası idareyi ellerine almışlardır. Bunlardan Eyyubîler'in yetiştirdikleri Türk Memlûkleri 1250'den 1382 senesine kadar yüz otuz iki ve yine Türk Memlûklerinin yetiştirdikleri Çerkeş Memlûkleri de -ki bunların içlerinden bir kısmı irken Türk oldukları halde bu isimle şöhret bulmuşlardır- 1382'den 1517'ye kadar yani yüz otuz beş sene sultanlık etmişlerdir. Osmanlılarla ilk münasebette bulunan Memlûk sultanı Melik Zahir Berkuk, Burciyye Memlûklerinin birincisidir.

II. Murad Zamanında Münasebet

Osmanlıların Karaman oğullarına karşı hasmâne vaziyetleri ve Karaman oğullarının da Memlûk devletinin himayesine ilticaları ve buna mukabil Memlûk sultanına karşı muhalefet eden Memlûk emirlerinden Carıbey Sofi ile Dulkadır oğlu Nasırüddin Mehmed Bey'i Sultan II. Murad'ın himaye ederek Dulkadır oğluna yardım etmesi yüzünden iki taraf arasında bir müddettenberi düzelmiş olan durum yine bozulmuştu. Bundan başka Osmanlı hükümdarı Emîr Süleyman Çelebrnin torunları Süleyman ile Fatma'nın, kaçarak Memlûk sultanına ilticaları ve iyi muamele görmeleri Sultan II. Murad'ı kuşkulandırmış ve bu çocukları kaçırmak için yaptığı teşebbüs akim kalmıştır.

839 H. (1435 M.)'den itibaren iki taraf arasındaki münasebetin yine iyi mecra takip ettiğini görüyoruz; bu tarihte Memlûk sultanı Melik Eşref Barsbay kendisini tehdit etmekte olan Şahruh'la muharebe etmek üzere hazırlanırken Sultan II. Murad'a da bir nâme yollayarak kendisine yardım etmesini istemişti.[294] Bir sene sonra Karaman ve Dulkadır oğullarından dolayı iki taraf arası açılır gibi olduysa da aynı senede yine düzelmişti. 848 H. (1444 M.)'de Varna muharebesinden sonra Sultan Murad bir elçi ile Kahire'ye epi ganimet malı göndermişti.[295]

Fatih Zamanında

857 H. (1453 M.)'de İstanbul fethinin, nâme ve hediyelerle Memlûk sultanına tebşiri Kahire'de büyük bir sevinç ve heyecan uyandırmış, şenlikleri yapılmış ve Memlûk sultanının ikamet etmekte olduğu beşaretler (Bando) çalınmıştı.[296]

---

[294] Vekayi-i Türkmaniyye (Topkapı Sarayı, III. Ahmed kitapları), varak 43.

[295] Varna muharebesinde alınan esirlerden bir kısşmı düşman ordusunun itibarlı ümerasından idiler: bunların içinden onaltısı harbteki kıyafetleriyle başlarında miğfer ve üstlerinde zirlılariyle at üzerinde olarak teşhir edilmek üzere gönderilmişti. Bunlardan başka Sultan II. Murad, Memlûk Sultam Melik Zahir Çakmak'a elli köle, beş beyaz has cariye, bir hayli kumaş ve ipek de yollamıştı (Sehavî, Et-tibriVl-mesbûk, Ayasofya kütüphanesi, AV, 3113. varak 190).

[296] Fatih Sultan Melımed Memlûk Sultam olan înaVm hem saltanatını tebrik ve hem de istanbul fethini tebşir için nâme ve hediye yollamıştı. Bu hediyeler arasında Rum büyüklerinden iki esir de vardı. Bu fetih münasebetiyle Kahire1-de yapılan donanma, günlerce sürdü: umum ahali çok sevinmişti, tabılhâıe-i

Bu dostluk on, onbir sene daha güzel devam etmiş ve sonra her gün geçtikçe siyasî hâdiseler sebebiyle iki tarafın münasebatı gerginleşmiştir. Bunun başlangıcı 863 H. (1463 M.) senesidir. Bu tarihte Memlûk sultanı Melik Zahir Hoşkadem olup Kahire'ye gönderilmiş olan bir Osmanlı elçisine usule mugayir merasim yapıldığından dolayı güceniklik hasıl olmuş ve daha sonra Karaman oğlu İshak Bey'in Memlûkler tarafından himaye edilmesi ve Osmanlıların da Karaman oğlu Pîr Ahmed Bey'i tutmaları aradaki münasebatı gerginleştirmiş ve bunlara ilâveten Hac yolundaki su havuzları meselesi ile Dulkadır oğullan Türkmen beyliğine bey intihabı mücadelesinin iki tarafça şeref telâkki edilmesi bu gerginliği çok arttırmıştır.

Fatih Sultan Mchmed'in son zamanlarında Hindistan'da Dekken kıt'asmdaki Hind-Islâm hükümdarı, Osmanlı padişahına bir elçi ile bazı hediyeler yollamış, Fatih de buna mukabele ederek ulemadan Molla Efdal oğlu Mehmed'ı elçilikle Hindistan'a göndermişti. Vazifesini yapan Osmanlı elçisi yeni Hindistan hükümdarı II. Mahmud Şah'ın [297] gönderdiği elçi ile beraber dönmüştü.[298] Bunlar Cidde'ye geldikleri zaman Fatih Sultan Meh-med'in öldüğünü haber almışlar ve Mahmud Şah'ın padişaha gönderdiği kıymetli hediyeler de Me mi ilklerin Cidde naibi tarafından gasbolup bunlar Memlûk sultanı Kaytbay'a yollanmış ve o da bu hediyeler arasından bir hançere tenezzül edip almış ve bu küçüklük Osmanlı hükümdarı Bayezid'in canını sıkmış ise de ses çıkarılmamıştır.[299]

Bayezıd Devrindeki Münasebet

Bavezid'fi muhalefet eden kardeşi Cem Sultan'a karşı Memlûk sultanının hüsnü kabul göstermesi ve bundan başka Cem'in

---

sultanî (saltanat bando?a) hergün sabahları çalmıyordu. Gönderilen hediyeler Türklerin itikatları üzere dokuzar sandıktı, bunlar dokuz sandık samur, dokuz sandık vaşak, dokuz sandık sincab, dokuz sandık sırma işlemeli kadife, dokuz sandık sırmamız renkli kadife, dokuz sandık atlas kumaşlar ve otuz kadar köle idi (tbn-i Tagrıbeıdî, Havadisü'd-dühûr, Ayasofya kütüphanesi, Nr. 3185, s. 277% îbn-i Iyas tarihi, c. İL, s. 44).

[297] Dekken (Behıneniyye) devleti 1347'den 1526 senesine kadar devam etmiş olup İT. Mahmud, babası Melımed Şah-ı sânı*nin yerine 1482'de hükümdar olmuştur,

[298] Tarİh-i Ebül-feth, s. 182, 183; İbn-i Iyas tarihi, s. 227.

[299] Memlûklerle olan gerginlik sebebiyle Fatih Sultan Mehmed'in Suriye. üzerine giderken vefatı üzerine aradaki fena durum bir müddet için sükûnet kesbetnuştir.

Anadolu'ya geçmesine müsaade etmesi Sultan Kaytbay'm Osmanlı devleti aleyhine çalıştığını gösteriyor ve bununla beraber Memlûk sultanı ihtiyatı elden bırakmıyordu. Nitekim Bayezid'in cülusundan sonra istanbul'a gelen Memlûk elçisi hem Bayezid'in saltanatını tebrik etmiş ve hem de Hindistan'dan gelirken gasbolunan eşyayı getirtip sultan namına özür dilemişti.

Bu hal aradaki gerginliği bir derece hafifletmiş ise de bunu mütaakıp Osmanlıların himayesiyle Dulkadır emîri olan Alâüd-devle Bozkurt, Memlûklerle uğraşmağa başlamış ve 888 H. (1483 M.)'de Malatya'yı muhasara eylemiş ve Osmanlı devletinin yardımiyle 1484 Me îki defa üst üste Memlûk kuvvetlerini bozmuştu.

Osmanlılarla karşılaşmayı arzu etmeyen Memlûk sultam, emirleriyle bir, görüşme yapmış ve Atabey Özbek ile diğer emirler Osmanlı hükümdarına elçi ve hediye gönderip aralarının düzelmesini teklif ettiklerinden bu teklif kabul olunarak ikinci emîr-i âhur Emir Cani Bey Habib elçi olarak deniz yoluyla gönderilmiştir.

Memlûk sultanı Seyfeddin Kay t bay, II. BayezidV müsait tekliflerde bulunuyordu. Bu tekliflerden en mühimini Osmanlı pâdişâhının elindeki bütün yerlerde sultan makamında olmasını kabul etmesi idi. Mısır'daki Abbasî halifesi I. Müte-vekkİlalellah tarafından buna alâmet olmak üzere BayezidV bir de sultanlık menşuru yollanmış ve halife aynı zamanda iki İslâm hükümdarı arasında ihtilâfın bertaraf edilmesini tavsiye etmişti.

Deniz yoluyla gidip karadan Malatya yoluyla dönmüş olan elçiye iyi muamele edilmemiş ve bu elçi dönmeden evvel Memlûk devletine tâbi beylerinin bu devletin mezaliminden şikâyet ettikleri vesile ittihaz edilerek elçinin geri dönmesinden evvel Karaman beylerbeyi ve Şehzade Abdullah'ın lalası Karagöz Paşa kumandasındaki Osmanlı kuvvetleri 890 H. (1485 M.)'dc hududu geçerek Memlûklere ait bazı kaleleri ve bu arada Gülek kalesini almış ve bu suretle harp fiilen başlamıştır.[300]

Osmanlı - Memluk Muharebesi

[300] Bu kısımlar, Ibn-i lyas'm BedayîiVz'Zithur adlı eserinden hulasaten tercüme edilmiştir (T. İL, s. 221 -231).

Osmanlılarla Memlûkler arasındaki muharebe 1485'den 1490 senesine kadar (890-895 H.) beş sene sürmüş ve altı seferde bitmiştir. Osmanlılar, Karaman oğulları devletini tamamen kaldırdıktan sonra Memlûklere tâbi Ramazan oğulları Türkmen beyliğiyle hemhudud olmuşlar ve bu suretle taarruzlarını Adana ve havalisine tevcih ederek Gülek kalesini ve boğazını zaptetmişlerdir.

Osmanlılardan himaye gören Alâüddevle Bozkurt, Mem-lûklerin sıkıştırması üzerine yardım istediğinden hudut kumandanlarından Yakup Paşa kuvvetleriyle kendisine yardım edildi. Bunlar Memlûk kuvvetlerine galebe çalmış ise de mukabele olmak üzere Özbek kumandasiyle sevkedilen asker Malatya civarında evvelâ Alâüddevle'yi ve sonra da Yakup Paşa'yı bozmuştur; Bu muvaffakiyetten sonra Memlûk ordusu Adana ve Tarsus taraflarına dönmüş ve Gülek kalesiyle Osmanlılara geçen diğer kaleleri geri almıştır.

Bunun üzerine Anadolu beylerbeğisi Hersek- zade Ahmed Paşa serdar tâyin olunarak Karagöz Mehmed Paşa ile Hızır Bey- zade Mehmed Paşa bunun maiyyetine verilmişlerdi. Bu kuvvetler elden çıkan kalelerle Kiliky efnın zaptına memur edildiler; Adana hududunda Atabey Özbek kumandasındaki Memlûk ordusuyla yapılan muharebede Hersek-zâde'nin başkumandanlığım çekemeyen Karagöz Paşaile Hızır Bey-zâde'nin yardım etmemeleri yüzünden Ahmed Paşa kuvvetleri mağlûp ve kendiside yaralı olarak esir düştü (1486).[301]

Hersek-zade Ahmed Paşa'mn mağlûp olarak esir düştüğü - duyulunca'ışın'ciddiyetine mebnî hu defa 1487'de vezir-i âzam Davud Paşa sefere memur olduğu gibi [302] Rumeli beylcrbeği Hadım Ali Paşa da Rumeli'den Anadolu'ya geçirilmiştir; fakat Davut Paşa karşısında hiçbir kuvvete rastlamadığından Adana ve Tarsus'u alıp tahkim ettikten sonra geri dönmüştür.

893 H. (1488 M,)'de Rumeli beylerbeği iken kendisine vezirlik verilen Hadım Ali Paşa karadan ve Hersek-zade Ahmed Paşa da donanma ile

[301] Hersek-zâde diğer Osmanlı esirleriyle zincire vurularak Kohıre'ye getirilmişti. Ahmed Paşa, boynunda zincir olarak at üzerinde olduğu halde teşhir edilmişti. Memlûk sultanı Hersek-zâde'yi tekdir etmiş ve onu âhur Kansu Hamsemie'ye teslim etmiştir. Ahmet Paşa 1486 Ağustosunda "Ka/ure'ye getirilmiş ve beş ay sonra diğer esirlerle beraber salıverilerek memleketine dönmüştür.

[302] Karagöz Mehmed Paşa Hersek-zâde'yc yardım etmemişti. 891 Rebıtı-lâhır tarihiyle (1486 İNisan) Davud Paşa'ya gönderilen fermanda Karagöz Paşa'nm yakalanarak Karahisar kalesine hapsedilmesi emr olunmuştur (Topkapı Sarayı Ar. JVr. 5592)

denizden sefere memur edilmişlerdir. Hadım Ali Paşa, Konya Ereğlisi yoluyla Adana1 ya gelip gerek burasını ve gerek Tarsus'u tahkim ettikten sonra Ayn-ı Zerbe (Anazarva), Küre, Nemrun ve Melvane kalelerini alıp şiddetli bir savaştan sonra Sis kalesini de zaptetmiştir. Hersek-zade kuınandasiylc gelen donanma Ayas\ zaptettikten sonra Trablusşam sahillerini vurmuş ve sonra İskenderun sahil geçidinden geçecek olan Mısır kuvvetlerini tutup karaya asker çıkarmağa memur edilmiş ise de denizde fırtınanın şiddeti sebebiyle geçid önünden ayrılmağa mecbur olduğundan Memlûk ordusu bundan istifade ile Bagras adındaki bu geçidi geçip Adana'' da Ağaçayırı mahalline ve Osmanlı ordusunun karşısına konmuştur. Bu Memlûk ordusunun başında yine Emîr Özbek vardı. 17 Ağustos 1488 (8 Ramazan 893) tarihinde vukua gelen muharebede evvelâ Osmanlı kuvvetleri galebe etmiş ise de Evrenuz-zâdelerden Isa ve Süleyman Bey'lerin şehit düşmeleri üzerine Karaman askeri kaçmış ve neticede Osmanlı kuvvetleri mağlûp olmuştur. Bu mağlûbiyet üzerine Hadım Ali Paşa Konya Ereğlisi ve hârende taraflarına çekilerek dağılmış olan orduyu toplamış ve bu muharebede de gayretsizliği görülen Karagöz Paşa idam olunmuştur.[303] Bu üzerine mağlûbiyet Emîr Özbek Adana yi muhasara edip o şurada Adana cephanesine ateş isabete etmekle karşı koymaktan âciz kalan şehir teslim olmuştur.[304]

Alaüddevle'nin Memlûklerle Anlaşması

Bundan sonra altıncı ve son sefer Dulkadır oalu Alâüddevle'nin Osmanlılardan yüz çevirmesiyle yapılmıştır. Osmanlı kuvvetlerinin muvaffakiyet sizliği üzerine Alâüddevle, Memlûk sultaniyle anlaşmayı kendi hesabına doğru bulduğundan oğlunu Kahire'ye rehin olarak göndererek o tarafla anlaşmış ve Osmanlılara karşı Kaşınan e vaziyet almıştır.

---

[303] Karagöz Paşa birinci defaki gayretsizliğinde Şehzade Abdullah'ın lalası olduğu için yakayı kurtarmıştı; fakat bu defa hıyanetinin cezasını gördü.

[304] lbıı-i lyas'a göre 894 Cemaziyelâhırmda (1489 Mayıs) vezir-i âzam Üavud Paşa tarafından Memlûk sultanına bir elçi ile mektup yollanarak bunda Osmanlı hükümdarına bir elçi göndermesi ve bu suretle belki sulh yapılabileceği bildirilmişti. Memlûk hükümdarı verdiği cevapta :
"Memlûk ve esir tüccarlarının bu tarafa geçmesine Osmanlılar Kafkasya1-dan Suriye'ye esir geçmesine müsaade etmiyerek yolu kapamışlardı müsaade. edilir ve alınan kalelerin anahtarları yollanırsa sulh için mektuplaşır ve elçi göndeririz" demişti. Fakat bir netice çıkmadı (lbn-i lyas tarihi, c. II., s. 260).

Bunun üzerine Osmanlı hükümeti Alâüddevle'nin yerine Şam kalesindekî mahbesten kaçıp devlete iltica ederek kendisine Vize sancakbeyliği verilmiş olan Şah Budak'ı tâyin etmiştir (1489). Şah Budak'a yardım etmek üzere Mihal oğlu İskender Bey kumandasiyle kuvvet gönderilmiş ise de vukua gelen muharebede İskender Bey esir ve oğlu maktul olduğundan Şah Budak muvaffak olamamıştır.[305] Esir edilen Mihaloğlu'nu, Alâüddevle Kahire'ye götürmüştür. 895 H. (1490 M.)'de Alâüd-devle'ye yardım etmek üzere gelen Emir Özbek kumandasındaki kuvvetler hududa gelip beklemişlerdi; bu sırada Memlûk sultanı bir anlaşma yapmak için Mamay Haseki adında birini Osmanlı hükümdarına yolladıysa da, sefirin tevkif olunarak geri gönderilmemesi üzerine Emîr Özbek Kayseri taraflarına taarruz ile burasını muhasara etmiş, fakat Hersek-zâde kumandasiyle kuvvet geldiğini duyunca çekilerek Niğde, Karaman ve Ereğli taraflarını yağmaladıktan sonra Gülek'de vaziyete intizar etmiştir.[306]

Osmanlıların harbi devam ettireceklerini haber alan Memlûk sultanı hazinesinde para bulunmaması ve askerin serkeşliği sebebiyle pek ziyade sıkılmış ve Mısır ulemasiyle emirleri toplayarak : "Osman oğlu Mısır askeriyle muharebeden vaz geçmiyor; Bilâd-ı Cebeliye ahvali fesada vardı, harap oldu; tüccar Mısır'a getirilebilecek olan muhtelif eşyayı, getirmekten imtina ediyor, asker maaş istiyor, maaş vermezsem Mısır'ı ve Kahire'yi yağma edip evleri yakacaklardır. Ibn-i Osman'ın askeri Bilâd-ı Cebeliye'ye tekrar gelecek olurlarsa Mısır askeri para almayınca mukabeleye çıkmaz" diye vaziyeti anlatmış ve halka vergi tarhını istemiştir.[307] Filhakika Osmanlıların temadi eden bu muvaffakiyet sizlikleri üzerine bizzat Bayezid'in sefere çıkması tekarrür etti ve padişah Üsküdar'a geçmek üzere Beşiktaş tarafına nakletti.

---

[305] Şah Budak muvaffak olamıyarak Osmanlı hükümdarının kendisini öldürmesinden korkarak Memlûk devletine iltica ile kendisine Menfilut tarafında yer gösterilip kifayet miktarı maaş tahsis edilmiştir (îbn-i lyas tarihi, c. II., s. 261).

[306] lbn-i lyas tarihi, s. 264 (895 Cemaziyelâhır), Bu haber hecînli posta ile Receb ayında Kahire'ye gelmiştir,

[307] Ibn-i lyas, BedayiÜ'z-zuhur, c. II., s. 258. İspanyol müverrihlerinden Fray Antonio Agopida, Memlûk sultanı Kaytbay'm Osmanlı hükümdarına karşı Napoli kiralı ile ittifak etmiş olduğunu beyan etmektedir (Tarih-i Osman'ı Encümeni mecmuası, Sene 1, s. 21^).

Memlüklerlr Barış

Bayezid'in vezirleri işin gevşeklikten bu şekle döküldüğünü örtmek maksadiyle sefer için acele edilmemesini istiyorlar, fakat bunu pâdişâha söy-liy emiyorlar di. Nihayet ulemâdan Molla Arap demekle meşhur Müftü Alâüddin Ali, bu hali yani harbe acele etmenin muha-taralı olduğunu arzederek işi Önledi ve bu suretle o sırada îstanbuPa gelen Tunus elçisinin de [308] gayretiyle müsalâhaya doğru bir adım atıldı.

Nihayet 1491 Nisan (896 Cemaziyelâhır)'da evvelce elçilikle Osmanlılara gönderilmiş olan Mamay Haseki serbest bırakılarak Osmanlı devletinin murahhaslariyle Kahire'ye geldi. Osmanlı elçisi Bursa kadısı Şeyh Ali Çelebi adında [309] bir zattı; sultan tarafından huzura kabul edilen elçi Adana ve Tarsus'un Mekke ve Medine evkafına ait yerler olmasından dolayı buralarla diğer kalelerin anahtarlarını Memlûk hükümdarına iadeye memurdu ve Öyle de yaptı. Bu suretle Osmanlılar güya zevahiri kurtararak mağlûbiyeti örtmek istemişlerdi. Memlûk sultanı elçiye fevkalâde ikram etti ve esir edilip hapsolunan Mihal- zâdc İskender Beyle diğer esirleri salıverdi ve İskender Bey'e hil'at giydirdi [310] ve Osmanlı elçisine mukabele olmak üzere Osmanlı hükümdarına Canbulad adında bir elçi yollandı.[311]

Bu müsalâha ile iki taraf arasındaki barış iade edilmiş ise de bu hal Osmanlıları tatmin etmediğinden bir mütareke mahiyetinde idi. Barış, arada çıkan bazı engeller bertaraf edilmek suretiyle onbeş sene kadar devam etmiştir.[312]

---

[308] Bu elçi bir Kelâm-ı Kadim ve bazı hadîs kitaplarım hâvi hediyelerle Tunus sultanı tarafından gönderilmişti.

[309] Bu, Ali Çelebi'nfn, Bursa kadılığı ve Anadolu kazaskerliğinde bulunan Feıarî-zâde Alâüddin Ali olması muhtemeldir.

[310] İbn-i îyas Bedayîi'ız-zuhur, c. II., s. 261, 270.

[311] İbıı-i I yas, s..272. Bu Canbulat 1500'de altı ay kadar Memlûk sultam olmuştur.

[312] 906 Şevval (1501 M.)Me Şah îsmail-i Safevî "Venediklileri Osmanlılar aleyhine tahrik için Suriye'den geçmek suretiyle cumhuriyete bir sefaret heyeti göndermişti. Osmanlı hükümdarı Memlûk topraklarından bu elçilerin geçirilmesine müsaade edildiğinden dolayı Mısır hükümetini protesto ederek bu yüzden iki taraf arasında siyasî vaziyet gerginleşip harp çıkacak dereceye gelmiş ise de Memlûk sultam, Osmanlı devletini tatmin için Mısır ve Suriye'de bulunan Venedik tüccarlarını tevkif ettirmek suretiyle işi Önlemeğe muvaffak olmuştur.

ONBEŞİNCİ BÖLÜM

XV. YÜZYİL SONLARINDA KOMŞU DEVLETLER ÎLE ENDÜLÜS İSLÂMLARI VE KEMAL REİS

İslâm Devletleri

Bu XV. Yüzyıl sonunda Osmanlıların Asya ve Afrika?âaki bazı İslâm devletleriyle olan münasebetleri iyi idi. Memlûk devletiyle barış olmuş, aradaki harbe son verilmişti. Afrika'da merkezi Tunus olan Beni Hafs devleti [313] Osmanlılarla dostane münasebet tesis etmek için bazı hediyelerle İstanbul^ bir elçi göndermiş ve bunun da tavassutiyle Memlûk devletiyle sulh yapılmıştı.

Akkoyunlu hükümdarı Sultan Yakub'un Osmanlılarla münasebatı dostane idi; bunun Ölümü üzerine yerine geçen oğlu Bay Sungur'a karşı açılan hükümdarlık mücadelesinde ve ondan sonraki hallerde bu kargaşalıktan istifade eden Şah ismail, Safevî devletini kurmak için faaliyetten geri durmuyordu.

Hıristiyan Devletler

Osmanlıların birinci derecede en kuvvetli hasmı olan Matyas Korven,votuz iki sene kırallık ettikten sonra 895 H. (1490 M.)'de ölmüş, yerine Yagellon ailesinden Bohemya kiralı VII. Ladislas Macar kn-allığma intihap olunmuş ve bu 1495'de Osmanlılarla otuz senelik bir muahede imzalamıştı. Kıral bu muahedeye biraderi olan Lehistan kiralını da sokmak istediyse de Lehlilerin Boğdarfa. taarruzları sebebiyle buna muvaffak olamamıştı.

Venediklilerle Napoli kırallığı ve italya yarımadasındaki Papalık, Floransa, Milan ve Piza hükümetlerinden her biri aralarındaki rekabet dolayısiyle Osmanlılarla dost geçiniyorlardı. Napoli kiralı II. Alfons 1494Me memleketini işgal etmek isteyen Tansa kiralı VIIK Şarl'a karşı Osmanlılardan yardım istemiş ve nihayet kırallığı, oğlu II. Ferdinand'a

[313] Benî Hafs devleti 625 H. (1228 M.) senesinde Tunus'ta kurulmuş ve 981 H. (1574 M,) senesine kadar üç buçuk asra yakm bir müddet devam etmiştir. Bu devleti kuran Berberîlerden Hentate kabilesi reisi Şeyh Ebû Hafs isminde biri olup Muvahhidîn devletinin nıüessisi Ehû Tomret'in mürîdlermden idi ve onun namma Tunus'ta vali bulunmuştu.

terkeylemiş ve Ferdinand'ın da bir sene sonra ölümü üzerine yerine III. Frederik Daragon geçmiş ve bu da Osmanlı devleti ile 15 Temmuz 1498'de bir dostluk muahedesi aktetmiş ise de memleketi evvelâ Fransızlar ve sonra da ispanyollar tarafından işgal olunmuştur.

Venedik Cumhuri Yetine Karşı İtalya Daki Küçük Hükümetler

Venedik cumhuriyetinin geniş ticareti, doymaz hırsı ve iki taraflı siyaseti vuzunden italya dakı. küçük devletler ve Papa bu cumhuriyete hasım vaziyette olup Osmanlıları Venedik aleyhine tahrik ile intikam almak istiyorlardı. Bilhassa Milano dukası Louis Sforce Venediklilerle harp ede ede bezgin bir hale gelmiş olduğundan bu, Osmanlı hükümetini tahrikte daha ileri gidiyordu. Venedik aleyhine olan İtalya küçük cumhuriyetlerinin faaliyetlerini Papa ile beraber Alman İmparatoru Maksimilyan da desteklemekte idi.
Küçük cumhuriyetlerin, Osmanlıları Venedikliler aleyhine tahrik etmeleri, bu devletin işine de uygun gelmiş ve bu suretle Akdeniz'de en kuvvetli bahrî bir devlet olan Venediklileri diğer devletlerden ayırmıştır.
Venedik cumhuriyeti kendi aleyhine olan bu faaliyetlerden kuşkulanarak Zankani adında birini elçilikle İstanbul'a yollayarak siyasî durumu düzeltmeğe çalışmak istemiş ve Osmanlı devleti, cumhuriyeti iğfal yollu eski muahedenâmeyi yenilemiştir.

Lehler Ve Ruslar

Onüçüncü Bölümde görüldüğü üzre Osmanlılarla Lehlilerin arası bozulmuş olup henüz bir salâh hali yoktu. Maamafih artık Osmanlılarla karşılaşabilecek bir durumda değildi.
II. Bayezid devrinde Osmanlı devleti ile dostluk ve ticari münasebetlerini tesis için Moskova Grandükü'nün Kırım hanı vasıtasiyle olan teklifine muvafık cevap verilmiş ve Osmanlı - Rus münasebatı kısmında görüldüğü üzere Grandük'ürı 31 Ağustos 1492 tarihlî bir nâmesiyle Mihail, Bilişti Aşciyef adında ilk sefir gelmiştir.

İspanyollar Ve Endülüs İslâmları

92 H. (711 M.) tarihinde Kuzey - Afrika'yı baştan başa kateden islâm mücahitleri ispanya'ya girdikten sonra orayı terk edinceye kadar îberik yarımadasını medenî eserleriyle süslemişler ve binlerce kültürel ve sosyal müesseseler vücuda getirmişlerdi; Kurtuba (Kordo), îşbiliye (Sevil), Mürsiye, Belensiye (Va-lansiya) Tuleytıla (Toledo) ve Gırnata bu mamurelerin en Önde gelenlerindendi. Pek çok mütefekkir yetiştiren Endülüs Müslümanları Avrupa'nın temeddününde birinci derecede âmil olmuşlardır.

Endülüs yani İspanya'da 139 H. (756 M.)'de Endülüs Emevîlerinden sonra 898 H. (1492 M.) senesine kadar yedi asırdan fazla bir müddet zarfında Tevâif-i Mülûk denilen bir hayli İslâm devletleri meydana çıkmış ve bunların birbirleriyle mücadeleleri, Gaskonya körfezi kenarına sığınmış olan Hıristiyanların yavaş yavaş Müslümanların zararına olarak genişlemelerine sebep olmuştur.[314]

Tecavüzünü devam ettiren Leon kiralı Alfons'a mukabele edilemediğinden dolayı Afrika'daki Murabıtin devletinden yardım istenmiş ve bunlar iki defa yardıma gelerek düşman istilâsını durdurmuşlarsa da Endülüs'ü bir eyalet haline sokmuşlardı (483 H. = 1090 M.). Murabîtîn devletinin inkırazından sonra burası 540 H. (1145 M\)'de Miivahhidîn devletinin eline geçmiştir.

Muvahhidîn devletinin inkırazından sonra îberik yarımada-smın doğusuyla güneyindeki Belensiye ile Mürsiye ve Gırnata kısımlarında birkaç küçük devletten en mühimi başkenti Gırnata olan Benî Ahmcr devleti idi. İki buçuk asır [315] süren bu devlet uzun zaman Hıristiyan istilâsına karşı durabilmiş ise de artık yarımadanın cenup kısmında kalan bir avuç Müslümanm bu taarruzlara karşı koymalarına İmkân olmadığından nihayet bu devlet de son nefesinde idi.

Böyle pek sıkışık bir durumda olan Bent Ahmer hükümdarı, Katolik

---

[314] Hıristiyanların yavaş yavaş ilerlemelerinden ibtmâ ^rrtğöft, JSavar ve Lcon kıratlıkları meydana çıktı; daha sonra Kastilya ve Portekiz kırallıkları ilâve olundu. Bunlar Beni Ahmer devletinin toprakları hariç olarak XIV. asrın son yarısında tekmil yarımadayı işgal etmişlerdi. XV. asrın ikinci yarısında ise Kastilya ve Aragon kıralhkları Ferdinand Katolik ile İzabella'nın izdivaçları sebebiyle birleşerek büyük bir devlet vücuda gelmişti ki Benî Ahmer devletini ortadan kaldıran bu İspanya devleti olmuştur.

[315] 631 H. = 1233 M. -898 H.-1492 M

Ferdinand ile kıraliçe Izabella taraflarından iyice tazyik olunması sebebiyle 891 H, (1486 M.)'de Osmanlı devletine bir elçi yollayarak acıklı durumunu anlatmıştı. Bu elçi İslamların feci hallerini anlatan ve meşhur şair Ebû'1-Beka Salih b. Şerifin kaleminden çıkmış olan manzum bir feryadnâmeyi de beraberinde getirmişti.

Osmanlı Devleti'nin Endülüs Müslümanlariyle İlk Alâkası

Bu tarihlerde Osmanlı devletinin deniz kuvveti uzak denizlerde savaşacak kadar o denizleri bilir, manir kaptan ve mürettebata malik olmadığından ve bundan başka o sırada Cem Sultan'ın Avrupa'da siyasî bir âlet olarak kullanılmasından dolayı istenilen yardım yapılamamış ve daha sonraları yani 911 H. (1505 M.)'de ispanya sahillerini vurmak için Kemal Reis kumandasiyle bir filo gönderilmiş [316] ve bir kısım İslâm ve Yahudi kurtarılarak ilk kafilesi Türkiye'ye getirilmişti.

Beni Ahmer devleti, Osmanlılara başvurduğu gibi Memlûk devletine de müracaat etti ise de kuvvetli donanmaları olmamasından dolayı onlar da yardımda bulunamadılar. Memlûk hükümdarı, Endülüs Müsliunanlanna yapılan mezalimi Önlemek için Papa'yi Xe Ferdinand Katolik'i tehdit ederek eğer İspanyollar Gırnata İdamlarından el çekmezlerse bütün Filistin Hiristiyanlarını Kamame kilisesinde kestireceğini ve Hıristiyanlara Suriye ve Kudüs kapılarını kajjayacağim söylemek üzere bir heyet gönderdi ise de tesiri olmadı.

Bundan sonra Beni Ahmer devleti Ocak 1492 (29 Safer 897)'de bir muahede ile teslim oldu ve hâkimiyeti sona erdi. Aktedilen muahede ve teslim şartlarına göre Islâmlara fena muamele edil-miyecek ve onların cemaat hakları tanınacaktı; Fakat bu ahde ancak üç hafta riayet edildi ve bundan sonra gün geçtikçe arttırılmak suretiyle orada kalmış olan Müslümanlara yapılmadık eza ve cefa kalmadı. Çıkmak isteyenlere müsaade edilmiyordu; çünkü Müslümanlar san'atkâr ve iş sahibi idiler; fen, ilim, san'at ve ziraat erbabının çoğu Müslümanlardı. Bunlar giderlerse memleket bu işlerden mahrum kalacaktı; fırsat

[316] Kitab-ı Iiahrîye'yç- güre Kemal Reis'in İspanya seferi 910 H. (1505 M.) senesindedir. Kâtip Çelebi, TakınmiVt-tevarifı'te Kemal Reis'in Gırnata pâdişâhına yardım için İspanya sahiline gönderildiği tarihî 896 H. (1490 M.) olarak göstermekte ise de bu tarihte Kemal Reis henüz devlet hizmetine girmemişti.

bulanlar kafile kafile Afrika sahillerine can atıyorlar ve içlerinden bazıları korsanlık yaparak İspanyolları tehdit ediyorlardı. 1520'de Belensiye1 deki Müslümanlar katledilip çocuklarla kadınlar esir edilmişlerdi.

Osmanlı Gemileriyle Endülüs Müslümanların Afrika'ya Nakli

Osmanlı devleti muhtelif seferler ve gaileler sebebiyle Endülüs a yardım edememiş Müslümanlarının ve bu işi ancak XVI. asır ortalarından itibaren Cezayir beylerine bırakmıştır; bir aralık donanma ile İspanya'daki Müslümanların himayesi düşünülmüş ise de Kıbrıs fethi ve onu mütaakıp înebahtı (Lepant) mağlûbiyeti bu tasavvurun fiile çıkmasına mâni olmuştu. Bununla beraber hükümet, kapdan-ı derya ve Cezayir beylerbeğisi Kılıç Ali Paşa'ya göndermiş olduğu 977 Zilkade (1570 M.) tarihli bir hükümle İspanyadaki Müslümanlara mümkün olduğu kadar yardım etmeyi emreylemiştir.[317]

Bunun neticesi olarak birçok Müslüman ve Yahudi Afrika sahillerine geçirilmiş ve daha sonra bunlardan bir kısmı Adana, Uzeyr, Tarsus, Sis, Trabîusşam, Kars-ı Zülkadriye (Zülkadirli) sancaklarına yerleştirilmiş ve bu muhacirler kendilerini toplayıp müstahsil bir hale gelinceye kadar beş sene müddetle bütün vergi" ve resimlerden muaf tutulmuşlardır.[318]

[317] Tarih-i Osmarıî Encümeni Mecmuası, Sene 3, s. 220, 221.

[318] Mühimme defteri, 78, s. 441 (Sene 2022/dcki bir hükümde şöyle demliyor : "Tunus Bcylerbeğisine ve Tunus kadısına hüküm ki, gayret-i diniyye ve islâmiyye muktezasnıca İspanya vilâyetinden memâlik-i mahrûseme sığman müdeccir (jt^ : dağılmış, başı boş ve here Ü merc olmuş halk demek olup buna Avrupalılar jL-Â* = Mudayyâr derler ki Ispanyollaşmış Araplar demektir) taifesi aüdde-i saadetime gelip mekân-ı mukayyedleri olmamağla ekseri ehl ü ıyâldan dur oldukları ecildeıı cümlesi bir yere gelip birbirine imdad ve iânet ile tedarik-i maişet ve ziraat ve haraset etmekliğe sebep olmağıçün memalik-i mahrusemde Adana ve Uzeyr ve Sis ve Trablus [Şam Trablusu] ve Kars [Zülkadriye] sancaklarında bazı mahaller kendülere yurt tâyin olunup beylerbeği ve sancakbeği voyvodaları ve adamları ve ümerâ ve ummâl taifesi ve gayriler min-ba'd dahi etmeyip ve beş seneye değin bûküUiyye muaf olup hasıl eyledikleri meyve ve terekeden öşür ve resim taleb olunmayıp inşaallahü teâlâ beş seneden sonra âşâr-i şer'iyyeleri halen İstanbul'da bina olunan cami-İ şerifim (Sultan Ahmed camii) evkafına ilhak olunmak ve zabt ii i-abtı içüı tâif'e-i mczbûreden dergâh-ı mualiâm müteferrikalarından olan kıdvetü'I-emâsil ve'1-akran Ali zîde mecduhu saneakbeği tâyin olunmak rica eylediklerinden mezid-i merhametimden veçh-i meşru üzere nihayet olunup ellerine nişaıı-ı hümâyunun verilmiştir....

Kemal Reis Ve Türk Denizciliğinin İnkişafı

Osmanlı Donanması

Fatih Sultan Mehmed devrinde ehemmiyet kesbetmeğe başlayan Osmanlı donanması adetçe Akdeniz'de en kuvvetli donanması olan Venedik cumhuriyeti donanmasından fazla ise de henüz onlar kadar üstün denizcileri yoktu; fakat XV. asır sonuyla XVI. asır başlarında Venediklilerle başa baş gelmeğe başlamışlardı.

II . Bayezid devrinde adedi fazla olan donanmanın yeni inşasında değişiklik yapıldı. Bilhassa Venedikliler ve onların müttefikleriyle yapılan ve uzun süren deniz savaşlarında Osmanlı donanmasının noksanları görülmüş ve bunların düzeltilmesine çalışılmıştır. Nitekim II. Bayezid zamanında Venedik gemileri tarzında çekdiri, kalyon ve giiğe [319] denilen ve çekdiri ile kalyon arasındaki iki katlı iki gemi yapılmıştır. Bunların beheri o zamanın parasiyle yirmi beş bin altına çıkmıştı. 27 Rebiulâhır 893 (1488 Nisan) tarihli bir gemi levazım defterinde Osmanlı donanması arasında borca [320] ağribar [321] kadırga [322] kalite [323] mavna ve top gemisi ve dört adet te kalyon bulunmaktadır. Sultan Bayezid daha sonra iki güğe yaptırıp bunların idaresini Kemal ve Burak Reis'lere vermişti. Yine Sultan Bayezid Inebahtı seferinden dönerken Prevebe sancakbeyi Mustafa Beye Venedik gemileri tarzında kırk kadar top mavnası yaptırmasını emreylemişti. Denizcilikten alınan tecrübeler neticesinde Venedik gemileri yapılıyordu.

Kemal Reis

Osmanlı donanması, Kemal Reis denilen meâhur Türk korsanının devlet hizmetine almmasiyle

---

[319] Giiğe, hem çekdiri yani kürekle hareket eder ve hem katyon yanı yelkenli olarak kullanılırdı. Osmanlılarda güğe İnebahtı zaptında kullanılmıştı. Güğe, iki katlı olup alt katı top auban idi. T uhfetiVl-kibar1 da altı mavna ve üstü kalyon olan iki katlı gemilere güğe denildiği yazılıdır.

[320] Barca, hem nakliye ve hem harp gemilerinden olup altları düzdü ve kalyon envaııdandı.

[321] Ağribur XV. yüzyıl sonlarında kullanılan büyük gemilerdendi; büyük küçük yirmi dokuz topu vardı.

[322] Kadırga, kürekle hareket eder, elli beş. elli altı zira' uzunluğunda (bir zİrâ' 75,8 santimdir) kürekli gemilerdir. Yirmi dört oturaklı olup her küreğini dörder kişi çekerdi. Yalnız kürekçisi 196 kadardı.

[323] Kalite de çekdiri nev'ııdcn yani kürekli gemilerdendi; kadırgada» küçüktü.

yeni bir devreye girmiş ve bu değerli denizcinin tecrübelerinden çok istifade edilmiştir. Yani Kemal Reis hem gemi inşasında ve hem denizci yetiştirmekte Osmanlı bahriyesine isabetli bir veçhe vermiştir.

Kemal Reis, XV. yüzyıl sonlarında Akdeniz'in en mahir Türk korsanı idi. Emri altındaki gemilerle İspanya ve Afrika sahillerinde, Septe boğazı ve Bahar adaları çevrelerinde dolaşmış, Hıristiyan korsanlariyle muvaffakiyetli olarak çarpışmış ve Frenk sahillerini vurmuştur.

Bilhassa XV. yüzyılda Batı-Anadolu halkından veya Adalara iskân edilmiş Türklerden bazıları gemi donatarak Akdeniz'de korsanlık ederler ve karşılarına çıkan Frenk korsanlariyle çarpışırlardı. Bu Türk korsanları Batı-Akdeniz'e kadar gittikleri halde Frenk korsan gemileri Anadolu sahillerine kadar gelemezlerdi.

Asya ve Avrupa kıt'alarmda (Anadolu ve Rumeli) geniş sahillere malik olan Osmanlı devleti, karşısına çıkan Venedikliler ve müttefikleriyle muvaffakiyetli surette boy ölçüşebilmek için tecrübeli gemicileri muhtaçtı; bunu temin için Sultan Bayezid çok isabetli bir görüşle Akdeniz'deki Türk korsanlarından istifadeyi düşündü ve meşhur Türk korsan reisi Kemal Reis'i devlet hizmetine davet etti.

Kemal Reis 900 H. (1494M.)'de Sultan Bayezid'in dâvetine icabet ederek geldi:

Ki bir gün lûtf idüben Bayezid Han
Bize gönderdi geldi emr ü ferman
Buyurmuş kim Kemal selsün kapûma
Deniz hizmetlerin etsün tapuma
O emrin tarihi bu îdi ey can
Dokuz yüzde: gelüben tuttuk evtan [324]

Kemal Reis derhal donanmada tadilât ve ıslâhat yaptı ve ölümüne kadar şerefle Türk gemiciliğini müdafaa etti. Kemal Reis'i tanımış olan îbn-i Kemal, bu büyük denizcinin Gelibolulu. olduğunu kaydetmektedir.[325] Babasının adı sarih olarak bilinmiyor; rivayete göre kendi adı Ahmed Kemal ve babasının adı Ali imiş. Kemal Reis'in, Hacı Mehmed isminde bir kardeşi olup bu da, Kitâb-ı Bahriye sahibi

[324] Pirî Reis Kitab-ı Bahriye (Türk Tarih Kurumu yayınlarından).

[325] Bazı eserlerde Kemal Reis'in Karamanlı veya Ağrıbozlu olduğu yazı-lıyorsa da muasırı olan ve kendisini tanıyan îbn-i Kemal'in mütalâası tabiî hepsine müreccahtır

meşhur Pirî Reis'in babası idi.[326]

Kemal Reis'in devlet hizmetine girmesi ve ıslâhatı pek hayırlı olmuştu; çünkü dört beş sene sonra Venedik cumhuriyeti ile yapılan muharebedeki başarılar, Kemal Reis ile arkadaşları olan Burak Reis, Kara Hasan Reis, Herek reis ve Pirî Reis gibi denizcilerin gayretleriyle husule gelmişti.[327] Memlûklerle yapılan 1491 M. (896 H.) muahedesi mucibince Adana ve Tarsus'taki Mekke ve Medineye ait vakıfların varidatı her sene gemilerle İskenderiye''ye nakledilir ve oradan yollanırdı; fakat Rodos şövalyelerinin taarruzları sebebiyle bu varidat Osmanlı gemileriyle daha emin bir surette götürülüyordu; bundan dolayı 903 H. (1498 M.) senesindeki bu vakıf varidatını Kemal Reis'in kumandası altındaki donanma nakletmişti. Bu gidiş ve dönüşte Kemal Reis Rodos şövalyelerinin gemileriyle çarpışmış ve bunlara galebe ederek beş parça gemilerini zapt ile bir hayli esir almıştır.[328]

910 H. (1504 M.)'deTürk ve Müslüman gemilerine rahat ver-miyerek hem seyr ü seferi ve hem ticareti sekteye uğratan şövalyeler üzerine Kemal Reis müthiş bir akın yapmış, Rodos'a asker döküp çok yerlerini vurarak adanın zaptını ileri sürmüşse de siyasî düşüncelerden ötürü arzusuna muvaffak olamamıştı.

Kemal Reis 19 Cemaziyelevvel 913 (1507 Eylül)'de Kah-re'ye gitmiştir. Mehazımız olan Ibn~i Iyas tarihi bunun ne için geldiğini beyan etmeyerek hakkında şu mütalâayı yazıyor :

Bunun gece ve gündüz Frenklerle cihaddan usanmaz ve yılmaz olduğu ve Frenklerin bunun elinden âciz kaldıkları ve bu adamın mücahid bir reis olduğu söylendi. Bu gelince sultan buna mübalâğalı ikramlarda bulundu ve bu da az bir müddet Mısır'da ikamet ile memleketine döndü.[329]

Bu sırada bazı Frenk gemilerinin Kızıldeniz'dc. faaliyete geçip Hicaz sahillerine taarruzları ihtimaline mebni Mekke emîri, Memlûk hükümdarından donanma ile yardım istemişti. Donanma levazımı Anadolu'dan tedarik edildiğinden Memlûk sultanının müracaatı üzerine Osmanlı hükümdarı bedeli mukabilinde derhal istenilen

---

[326] Kitâb-ı Bahriyemde (S. 3)~|ayle deniliyor T"İm cz'afü"l-ibâd-ı bî-mifcdar birader-zâdc-i merhum Reis Gâzî Kemal, Pirî Reis b. el-Hac Mehmed

[327] Burak ve Kara Hasan Reisler lnebahlt seferi esnasındaki deniz savaşında şehid olmuşlardır. Burak Reis'in 893 H. (1488 M.) senesindeki Mısır seferinde kadırga reisi olduğu görülüyor.

[328] Âşık Paşa-zâdc tarihi, s. 250, 251.

[329] Ibn-i Iyas tarihi, c. 1V.\~$. 119 (Paul Kahle neşri).

donanma levazımının verilmesini emrettiği gibi kendisi de ayrıca hediye olarak birçok levazım hazırlattırmış ve bunların Şehzade Korkut'u Mısır'a götüren gemilerle nakli emrolun-nıuştu. Bu gemi levazımından bedeli mukabilinde gönderilecek olanlar yüklenip tam gidecekleri sırada Rodos şövalyeleri gemileri, Alâiye taraflarında baskın yaparak alıp gitmişlerdi.

Bu vak'a haber alınır alınmaz Rodos şövalyelerinden intikam almak üzere 916 H. (1510 M.) senesinde Kemal Reis sefere memur oldu. Rivayete göre kendisinin şöhretini çekemeyen Kaptan Paşa tarafından verilen reis gemisi işe yaramaz bir şeydi. Denize açıldıktan sonra nihayet şiddetli bir fırtınadan Kemal Reis'in gemisi battı ve kendisi de kurtulamayarak boğuldu.[330] Hattâ 916 Zilkadesinde (1511 Mart) Sultan Bayczid tarafından Memlûk sultanına gönderilmiş olan bir nâmede, Memlûk hükümdarı tarafından istenilen donanma levazımından birkaç gemi yükü yollandığı beyan edilip salimen gelip gelmediği yazıldıktan sonra mücahid Kemal Reis'in gark olduğu ve hiçbir haber alınmadığı zikrolunarak o taraflarca olup olmadığı sorulmaktadır.[331] Bu kayıtlara göre Kemal Reis 916 hicrî senesine müsadif 1511 milâdî senesi başında vefat etmiş oluyor; halbuki Pirî Reis'in Kitâb-ı Bahriyelinde Kemal Reis'in 917 H. (1512 M.)'de boğulduğu ve Osmanlı denizciliğine onyedi sene hizmet ettiği yazılmaktadır.[332] Bu iki kaydı telif edecek olursak bu büyük mücahidin 916 hicret yıh sonlarında boğulduğu ve vefatının 917 ihtidalarında tahakkuk ettiği anlaşılır.

---

[330] Müverrih Âli "Meğer kaptan olan bed-nihad-ı Ongürüs - nijad" diyerek Kaptan Paşa'mn Macaristan'h olduğunu kaydettikten sonra "Kaptân-ı bed-aslm nice yular Harem-i pâdişahîde hizmet etmesi islâmıiıa sebep olmadı, bed-sirişt olmağın suret-i 2âhiri batınına uymadı" demektedir (Kasılmamış birinci cilt, s. 201, hâdise-i erbain kısmı).

[331] İbn-i Iyas tarihi, c, IV., s. 202. Âlî de boğulduğu tarihi 916 H. olarak gösteriyor.

[332] Kitâb-ı Bahriye"den (Türk Tarih Kurumu neşriyatından, s. 17)

Gör KemaVi gelmeğe gitmiş idi Ol murada irmeyüp batmış idi Bayezid Han hizmetinde iken ol Azrail derya yüzünde buldu yol Onyedi yıl hizmet etti şaha ol Tâ dokuz yüz on yedide gitti ol.

Kitâb-ı Bahriyeyi tetkik ederek Kemal Reis hakkında ilk isabetli malûmatı veren deniz tarihçimiz Bay Ali Rıza Seyfi Seyfoğlu'dur. Seyfoğlu'nun Kemal Reis ve Baba Oruç isimli eseri 1325'de istanbul'da basılmıştır.

ONALTINCI BÖLÜM

BAYEZÎD'TN RUMELİ SEFERİ VENEDİK VE HAÇLILARLA SAVAŞ

Macaristan Olayları

Bayerid'in Rumeli Seferi

Macar kırah Matyas Korven 895 H. (1490 M.) de kalb sektesinden ölmüş, yerine meşru varisi
kalmayıp dahilî mücadele başlamıştı. Bundan dolayı bir kısım Macar Ban'ları yani beyleri akrabalık sebebleriyle Lehistan kiralının oğlunu Macar kiralı yapmışlarsa da buna muvafakat etmeyen diğerleri muhalefete kalkışmışlardı.[333] Matyas gibi kuvvetli ve azimli bir hükümdarın ölümü Osmanlı devleti için memnuniyeti mûcibti; çünkü onun mukavemeti Türk fütuhatının süratle yayılmasını önlüyordu.
Matyas'ın ölümü, hemen hudut beyleri tarafından İstan-huPa. bildirmiş ve Semendire muhafızı Hadım Süleyman Paşa da bu fırsattan istifade ile Belgradh kolayca elde etmek için oranın muhafızı olan Oy lak adındaki kumandana haber gönderip onu birtakım vaidletle kendi tarafında çekmiş; eğer kaleyi teslim ederse Belgrad^la beraber bazı kalelerin beyliğine nail olacağını kendisine yazmış [334] ve o da pâdişâh gelirse Be/gratTın teslimi ihtimalini bildirmişti. Bunun üzerine Bayezid 1492 baharında sefere Filhakika pâdişâh Sofya'ya, geldiği zaman Macar hükümeti tarafından Belgrad muhafızının vaziyetinden şüphe edilip oradan kaldırılarak yerine başka bir kumandanın geldiği ve Macar kiralı intihabı meselesi de hal olunarak kırallığa Lehistan kiralının oğlunun intihap edildiği haber alınmakla Sultan Bayezid sulhu bozmak istemeyip So/ya'dan Manastırca, geçerek oradan Arna-

[333] Bu hususta Tacü't-tevarih (c. II., s. 69) şöyle diyor :
"Ongürüs kralı olan Yanko [Matyas] sakar rahma sefer idüp sene seVa ve tis'îude [897 H. = 1492 M.] ümerâ-i hudud tarafından der-i devlete haber geldi ki ol cehenneminin nikâhsız tasarruf ettiği tersa-zâdeden mütevellid olan veledinden gayri halefi kalmadığı cihetten hudud-ı Ongürüs nigehbanları olan Banlar, ol mechûlü'n-nesebe ser-fürû etmeğe âr idüp Leh kuralının bir oğlunu alâka-i karabet takibiyle getürüp Ongürüs tahtına iclâs ettiler ve ol müşaverede bulunmayan Banlar anların tâyinine rıza göstermeyüp serkeşliğe âğâz ettiler*'. Mat-yas'tan sonra Macaristan kıralhğma Lehistan kuralı Kazimir'în oğlu olup Çak kiralı bulunan Vladislas intihap olunmuştur. Matyas'm tabi! oğlu Jan, babasının yerine kıral olmak istemişse de muvaffak olamamış ve 1504'de Ölmüştür.
[334] TacüH-tevarih, e. I/., s. 69.

vutluk'a girdi (897 H. = 1492 M.). Bayezid, Arnavutluk'ta evvelce alınamıyan ve Venediklilerin ellerinde bulunan bazı kaleleri aldıktan sonra avdet esnasında Manastır'dan Pirlepe'ye giderken bir Kızılbaşın taarruzuna uğramış ise de kurtulmuştur.[335]

Bayezid, Arnavutluk'ta iken (1492) müteaddit akıncı kollarını Istirya, Karintiya, Karniyol ve Kuzey - Venedik taraflarına sevketmiştir.

Türk Akıncılarının Faaliyetleri

Bosna'nın fethine kadar Osmanlılar Semendire ile Orsova arasından Tund'yı geçerek Banat mıntıkasîylc Erdel veya Transil-vanya^ya akın yaparlarken Bosna'nın alınması üzerine bu akınlar Sirmiye, Isklavonya, Hırvatistan ve İllirya hattâ Kuzey - Venedik taraflarına kadar teşmil edilmiştir.

XV. asrın sonlarındaki akınlarda eski akıncılardan Mihal oğlu Ali Bey'i faaliyette görmekteyiz; bunun kardeşi olan Bosna beyi iskender Bey daha evvel ölmüştü. 1478'de Izonzo'yu aşan ve Illirya'yı vuran Turahan-zâde Ömer Bey de artık hayatta değildi; Malkoç oğlu Bâli Bey Silistre taraflarında ve Evremiz oğulları da Arnavutluk'taki sancakbeyliklerinde bulunuyorlardı.

Mihal Oğlu Ali Bey İle Yakup Ve İskender Paşalar

Daha evvel söylendiği gibi Sultan Bayezid Arnavutluk'ta bulunduğu sırada Macaristan ve Venedik'e akın yapılmasını emreylemişti; bunun üzerine 1492 senesi akını denilen ve Osmanlıların pek ağır muvaffakıyetsizliğiyle neticelenen bu akın bir Haçlı Seferi istidadını göstermiş ise de bir netice hasıl olmamıştır; çünkü Hadım Ali Paşa tarafından Transilvanya'ya. ve Mihal oğlu tarafından Laybah şehri civarına yapılan akınlardan Ali Paşa

[335] Bayezid, Manastır'dan Pirlepe'ye giderken yolda hacca gideceğindim bahsile sadaka istemek bahanesiyle pâdişâhın yanına sokulan Kalender kıyafetinde bir şahsın, yolun dar bir yerinde taarruzuna uğramış, pâdişâhın yanındaki solaklar kaçmışlar ve bu şırada iskender Paşa yetişerek herifin kafasına bir kılıç vurmuş ve diğerleri de yetişip parça parça etmişlerdir. Solakların pâdişâhı muhafaza edemiyerek dağılmaları bunların vazifelerinden tard edilmelerini mûcib olmuş ve Bayezid, memleket dahilinde seyahat eden bu gibi Işık, Torlak ve Abdalların hudut dışı edilmelerini emreylemiştir. Bu hâdiseden sonra sefer esnasında divan kurulduğu vakit hükümdar kapıcılarının kılıç takmaları emrolunm.us.tu (Tacü't-tevarih, c. II.^s.72).

Kırmızıkuîe boğazında mağlûp edilerek on beş bin telef ve mecruh verdikten başka bütün esir ve ganimet mallarını da kaybetmiştir. Karniyola taraflarına giren Mihal oğlu Ali Bey yirmi bin akıncı ile Laybah yakınlarına kadar gelip pek çok esir ve ganimet malı ile avdet ederken Alman imparatoru Maksimilyan'ın kumandanlarından Rodolf dö Keven Holler'in kumandasındaki mühim bir kuvvet tarafından yolu kesilmiş ve Ali Bey burada muharebeyi kabule mecbur olmuş ve muharebe esnasında beraberinde getirmekte olduğu esirlerin de akıncılara hücumu üzerine akıncılar bozulup on bin telef ve yedi bin esir vermişlerdi; bu esirler arasında bulunan Mihal oğlu Ali Bey, kurşuna dizilmek suretiyle idam olunmuştur. Osmanlı akıncılarının bu muvaffakıyet-sizlikleri Macar kiralına cesaret vererek bir kısım beylerini Bosna'nın tahribine memur ettiği gibi Papa'dan da yardım istemişti. Bu sırada Bdsna s ancakb evliğinde, Bayezid'in Amasya'da bulunduğu sırada kapıağası olan Hadım Yakup Paşa bulunuyordu. Macar beyleri Osmanlılara karşı beraber hareket edecekleri yerde birbirleriyle mücadeleye girişmiş idiler; hattâ bunlardan bir kısmı kiralından ve bir kısım da Yakup Paşa'dan yardım istiyorlardı; işte Yakup Paşa evvelki mu vaffakıy e t sizliklerin intikamını almak üzere sekiz bin kişilik bir kuvvetle ve süratle Istirya'ya girdi; kırallık zamanında Bosna'nın merkezi olup Macarların elinde bulunan Yayca hisarı Önünden geçen Yakup Paşa ora beğini mağlûb ettikten sonra Ona suyunu geçerek tsklovanya?ya girdi; evvelki akınların hiçbirinde gitmedikleri Slavin ve Kulpa üzerine yürüdü; onbeş gün Hırvatistan ile Güney-îstirya yağmalandı; bunların savletlerine karşı o taraf banları Hırvatistan'a, çekildiler; fakat birbirleriyle anlaşarak akından dönmekte olan Yakup Paşa'yı ağaçlarla kapalı Sadbar veya Sadvar adlı dar bir boğazda önlediler; her taraf düşmanla çevrilmiş olduğundan ne ileri gitmeğe ve ne de geri dönmeğe imkân vardı. Bu düşman kuvvetlerine Hırvat Banlarından Derenkezeni kumanda etmekte idi.[336] Müşkül durumu takdir eden Yakup Paşa para alınması suretiyle kendisine yol verilmesini istediyse de düşman serdarı bütün esirlerle ganimet malların verilmesini şart koyduğundan anlaşılamadı ve Yakup Paşa çarpışmağa karar verdi. Derenkezeni, Yakup Paşa'nm fazla kuvveti olduğunu zannederek (halbuki düşman kuvveti daha çoktu)

[336] Bu isim, TacÜ't-tevarih te (C, II., s. 73) Derencil ve haşiyesinde Deren-cini tarzında yazılmıştır.

çekilmek istediyse de Bernarden dö Franjipan adındaki ban, buna razı olmayarak harp istedi. Fakat bu teklifler ve münakaşalarla birkaç gün vakit kazanan Yakup Paşa ormandaki ağaçları kestirerek kendisine yol açtı ve boğazı geçmekten kurtuldu; yolda geçtikleri bir şehirde bir hayli silâh ele geçirdiler; fakat düşman kendisini takip ettiğinden Yakup Paşa ister istemez harbe karar verdi. 7 Zilhicce 897 (9 Eylül 1493)'de bir sabah erkenden Adbina veya Korbova muharebesi yapıldı; altı bine yakın Macarlı maktul Derenkezeni ailesinden esir edilip üç Franjipan kontundan biri kaçtı ve birisi esir ve diğeri de maktul oldu.

Derenkezeni tutulduğu zaman hüviyetini gizlemiş ise de öldürüleceğini anlayarak sonradan kendisini söyleyip İstanbul'a. gönderilmiş ve kardeşi ile oğlu Yakup Paşa tarafından öldürülmüştür. Derenkezeni İstanbul*a. geldikten sonra pâdişâhın huzuruna çıkarılmış ve isticvabında dürüst ve haşin mukabelede bulunmasına rağmen Öldürülmeyip Afyon Karahisar kalesinde hapsedilip orada ölmüştür.[337]

Yakup Paşa bu Korbova mu zafferiye tini kendisi nazmen kaleme almıştır.[338] Yakup Paşa bu mühim muzafferiyeti sebebiyle atıyyeden başka bir kılıç ve bir atla taltif edilmekle beraber kendisine Rumeli beylerbeğiliği verilip selefi Yahya Paşa Bosna sancağına naklolunmuştur. Bir ecnebi casusun II. Bayezid'e olan arızasında "Bosna Sancak beği Yakub ağa (korbavya) melketine seğirttiki Engürüse tealluktur. Büyük kırgın eyleyup yalın ve oda kodı ol cemi-i memleketikim bu memleket Talyanın kapusı ve simindir.[339]

---

[337] Hammer tarihi (C. IV., s. 28) iki hademesiyle beraber ismini kaydetmediği bir adaya gönderilip üç ay sonra orada zehirlenmek suretiyle veya iklimin .tesiriyle Öldüğünü yazıyor.

[338] Yakup Paşa'nın bu Korbova zafernâmesi yirmi beyittir. İçinden birkaç beytini naklediyorum :

[339] Top. Arşivi evrak 5705 Buluştuk düşmana çün K.orbova'da

Nida erişti kim kır bu arada
Hak vmriyle ettim bir gaza kim
Murad Han etti ancak Kosova'da
Ururduk kâfirin boynuna şimşir
Melekler bağiayup saflar havada
Dokuz bin dâhi beşyüz sayulurdı
Ko kalanın derede ve ovada
Tutulan dirile on bin var idi
Esir oldu kamusu o arada
Derendi Ban kıral beylerbeğisi
Bile çok ban tutuldu ol arada
Şehinşeh devletinde ol melâin
Yatup mahbus olup bend-i belâda

Yakup Paşa'dan sonra akıncılardan bir kısmı Kuzey-Dal-moçya'ya kadar Istirya kıt'asında ve Temeşvar'a kadar da Banat mmtakasında dolaşarak bir hayli esir ve ganimetle dönmüşlerdir. İmparator Maksimilyan akıncıları İstirye'den çıkardıysa da bunlar yedi bin kadar esir alıp götürmüşlerdi. Macarlar Banat akınına karşı harekete geçerek Semendire^nin mahallelerini yakıp ve bu mıntakadan kıymetli eşya, esir, hayvan ve zahire naklet-mişlerdi. Bunlar o kadar çok esir ve hayvan elde etmişlerdi ki beş öküz bir dukaya ve dört kızıyle beraber bir kadın onsekiz akçeye satılmıştı.

Nihayet bu hale bir son vermek için 1495'de Macarlarla otuz senelik bir sulh muahedesi imzalandı; bu barışıklığa esas olarak Derenkezeni'nin mağlûbiyetinde elde edilen esirlerin iadesi; sulh müddetince akınların durması ve mütarekenin sona ermesinden üç ay evvel muahedenin temdid veya feshi hakkında malûmat vermek gibi kayıtlar vardı.

Muahede mucibince Macaristan'a, akın yapmayan Türk akıncıları 1496'da Bosna'da elde edilemeyen dört kaleyi aldıkları gibi Dalmaçycfya. da akın yaparak Zara taraflarını vurduktan sonra FeriyoVââ Laybah şehrine kadar ilerlemişlerdi.

Daha sonraki Venedik savaşı kısmında görüleceği üzere Sultan Bayezid, Venedik cumhuriyetine dargın olan Papa ile Alman İmparatoru 'mm ve Napoli, Floransa ve Milân hükümetlerinin teşvikleriyle Venedik'e ilân-ı harp ile Mora yarımadasında bu cumhuriyete ait nebahtı ve Koron, Mudon taraflarını almağa karar verdiği vakit Bosna taraflarından da tazyik yapmak ve ayni zamanda yapılacak taarruzu Önlemek için İskender Paşa'yı Bosna sancakbeyliğine tâyin ile Bosna beyi Yahya Paşa'yi oradan çekmişti.

İskender Paşa vezir rütbesinde iken kendi arzusiyle tekaüt olmuş, fakat evvelce Bosna beyi bulunup Bayezid'in de itimadını haiz olması sebebiyle kendisine Venedik seferinden evvel Venedik arazisine akın yaparak düşmanın Mora'ya asker göndermesini Önlemesi emrolunmuştur (904 H,=1499 M.).

Filhakika İskender Paşa Venedik cumhuriyetine tâbi Dalmaçya'daki

---

Çü sultan Bayezid ibn-i Muhammed
înayet kıldı iriştim murada
Benim Bosna beyi Derviş Yakub
Hûda avniyle irdim bû cihâda

Zadine veya Zara taraflarına akın yaparak külliyetli ganimet malı alarak İnebahtı seferine gitmeden evvel hükümdara takdim etmiş, bunlar makbule geçerek Venedik'e tekrar bir akın daha yapması emrolunmuştur ki İskender Paşa 1499 Eylülünde Udine sahrasına ordugâhını kurup Feriyol ile Karintiya arasındaki yolu kestikten sonra on bin süvari ve beş bin piyadeyi üçe ayırarak Venedik körfezine dökülen Tagliyamento (Aksu) nehrini aşıp etrafı vurduktan sonra yedi kolu olan İzonzo nehrini geçmiş ve Venedik şehri yakınlarına kadar gelmiştir; buraya kadar yüz otuz kasaba vurulup sekiz bin esir alınmıştır.

İskender Paşa geri dönerken akıncı kuvvetleri îzonzo kenarına gelince [340] suların taşması ve bu sırada düşmanın sıkıştırması üzerine müsademe vukua gelerek müşkülâtla nehir geçilmiş, fakat aynı suretle taşkın bir halde bulunan Tagliyamento suyunu geçerken yine yollarını kesen düşmanla çarpışmışlar ve daha sonra Bosna?ya dönmüşlerdir.

Bu akıncılardan başka bir kol da Kamiyol ve Karintiya bölgelerini vurmuşlar ve birçok esir. alarak Kastelnova yoluyla ırya'dan dönmüşlerdir.

İskender Paşa 905 H. (1500 M.) senesinde Bosna kıralhğı-nm eski merkezi olan Yayçd'yı almak istediyse de muvaffak olamadı; çünkü Macar kiralı Matyas'ın oğlu Jan, kalenin yardımına gelerek İskender Paşa'yı çekilmeğe mecbur etmiştir.

Osmanlı - Venedik Savaşı

Venedik ile Fransa'nın ittifakları neticesinde elinden Milân şehri alınmış olan Ludvik Sforça [341] ile Floransa ve Napoli hükümetleri, Papa ve Alman imparatorunun muvafakatlariyle Osmanlıları Venedikliler aleyhine tahrik etmişler ve muvaffak da olmuşlardı.

Osmanlıların kendi aleyhlerine hazırlanmakta olduğunu hisseden

[340] Tacüh-tevarih'te Tagliyamento'ya Aksu ve tzonzo nehrine de Doline denilmektedir (C. II., s. 87).

[341] Milân dukası Sforça, Venediklilerle mücadele halinde olup, Fransa kiralı XII. Lui, büyük validesi dolayısiyle Milân üzerinde bir hak iddia etmekte idi. Bunun için Venedik cumhuriyetine Lombardiya kıt'asmı vaad ve Papa'yı da ikna ederek Milân şehrini Liivici veya Lüdvik, Sforça'nm elinden aldı ve bu suretle Milân, ondört sene Fransızların elinde kaldı.

cumhuriyet, geniş selâhiyetle İstanbul'a, bir elçi gönderip bu tahrikatı önlemek ve münazaalı meseleleri halletmek istediyse de zahiren eski ahidnâme yenilenerek iş kapanmış gibi gösterilmiş, hakikatte ise harp önlenememiştir. Venedik elçisi gelirken Zanta adasının vergisini de getirmiş ve Gelibolu da Osmanlı donanmasının hazırlığını da görmüştür.

Osmanlılarla sıkı surette ticarî münasebetleri olan İtalya'daki küçük hükümetlerin teşviklerinden başka Venedik'e ilân-ı harp edilmesinin başlıca iki sebebi vardı; biri Arnavutluk'ta bulunan İskender'in oğlu Jan Kastriyota'ya Venediklilerin yardım etmeleri, ikincisi de Memlûk devletiyle yapılan harpte Hersek- zâdc kumandasiyle İskenderun'a, giderek fırtına münasebetiyle Kıbrıs limanına iltica etmiş olan donanmanın adaya kabul edilmemesi idi. Küçük italya hükümetlerinin müracaatları ve bu müracaatı Papa'nm tasvip etmesi Osmanlıların Venediklilerle yapacakları harpte Avrupa'dan emin olmalarını icabettireceği zanniylc küçük Cumhuriyetlerin arzuları Osmanlı siyasetine uygun düşmüştür.

Osmanlı divanı, daha Venedik'e harp açmadan evvel Moref-daki Venedik müstemlekeleri üzerine yapacağı hareketi kolaylaştırmak ve Venediklilerin buraya yardım edememelerini temin için Bosna beyliğine tâyin edilen iskender Paşa vasıtasiyle Kuzey - Venedik arazisine şiddetli bir akın yaptırtmıştı (1499).

Kaptan Küçük Davud Paşa [342] kumandasında hazırlanan altmış yedisi kadırga ve yirmisi büyük olmak üzere Gelibolu1 -dakilerin de iltihakiyle iki yüz yetmiş veya üçyüz parça donanma [343] Gelibolu'da, tekmil levazımatım ikmal ile üç gün Kilidülbahir'de yattıktan sonra Boğazdan çıktı. Donanmada Anadolu ve Rumeli sipahileri ile Kapıkulu yaya ve süvarileri de dahil olmak üzere altmış binden fazla kuvvet vardı. Kaptan Davud Paşa maiyye-tinde meşhur denizcilerden Kemal Reis'le Burak, Kara Hasan ve Herek Reis'ler bulunuyorlardı. Kemal ve Burak Reis'lere yeni yaptırılan iki göğe verilmişti.

---

[342] Tarihçilerimiz bu kaptan Davud Paş a'yı vezir-i âzam Davud Paş a'dan ayırdetmek için İkinci veya Küçük Davud Paşa diye adlandırırlar.

[343] TacüH-tevarih (C. J/., s. 90) ile ondan naklen Sahaifu I•ahbar'^da (C. III., sA24) üç yüz parça, Halkondil zeylVnde (S. 303) ve Hammer toriht'nde (C. IV., s,38) iki yüz altmış parça olduğu yazılıdır; Âşık Paşa-zâde miktar söylemiyor. TacüHtevarih'te gemiler arasında boyları yetmişer ve genişlikleri otuzar ve serenlerinin kutru dörder zira olmak üzere iki göğe bulunduğu yazılıdır. Hammer bu göğelerden her birinin iki bin beşyüzer tonluk olduğunu beyan etmektedir.

Rodos şövalyeleri bu donanmanın kendi üzerlerine gelmesinden korkarak Fransa kiralı XII. Lui'ye başvurup yardım istemişlerdi. Filhakika şövalyelere kıral tarafından yirmi iki kadırga ile yardım yapılmıştır.

Venedikliler her ihtimale karşı hazırlıklı idiler; kırk yedi kadırga, onyedi büyük gemi ve daha başka müteaddit gemilerle Mudon limanında bulunuyorlardı; amiralleri de Andre ve Antoniyo Grimani idi.

İnebahtı selen

II. Bayezid denizden donanmayı gönderdikten sonra kendisi de 20 Şevval 904 (1 Haziran 1499) da îstanbuVd&n Edirne'ye ve oradan da Mora'ya doğru hareket etti ve Rumeli beYlerbeğisi Koca Mustafa Paşa'y1 kara tarafından İnebahti'mn muhasarasına memur eyledi. Osmanlı donanması fırtına yüzünden üç ay denizde çalkandı, hattâ Kemal Reis ile sekbanbaşı'nın bulunduğu gemiler fırtınadan dolayı donanmadan uzağa düşüp oniki gün çalkandıktan sonra donanmayı bulabilmişlerdi.

Kara ordusu înebahtı civarına halde donanmadan haber yoktu, nihayet donanma Mudon önüne geldiyse de Venediklilerin müdafaasiyle limana giremedi. Donanma efradı açlık ve susuzluktan çok sıkıntı çekti; nihayet daha aşağıda yazıldığı üzere Zenşiyo (Navarin) deniz muharebesinden sonra Halomiç limanında kendilerine yardıma gönderilen Hersek-zâde kuvvetleriyle takviye edildiler ve sonra înebahtı limanına doğru yol aldılar.

Osmanlı donanmasının fırtınaya tutulması Venediklilerin işine yaradı; çünkü bunlar deniz tarafından ınebahtfyı müdafaa için amiral Antoniyo Grimani kumandasında yüz elli, yüz altmış parça gemi ile [344] înebahtı limanını kapattılar. Bu sırada Osmanlı donanması Navarin limanı ile Brodano adası arasındaki kanala girmiş ve düşman donanması tarafından yolunun kesildiğini görmüştü.

Brodano Veya Zenşiyo Deniz Muharebesi

[344] TaciVt-tçvar'dı'tv (CÎL, s. 92) Venedik donanması yüz elli ve Hammer urifii'nde (C. İV., s. 39) yüz altmış olarak gösteriliyor.

Amiral Grimani Osmanlı donanmasının kendi donanmasından üstün olmasından dolayı tereddüt ederken Loredano kumandasında Korfo'dan onbeş gemi daha gelince muharebeye karar verdi ve iki donanma harp nizamı aldılar; rüzgâr Venedik donanmasına müsait esmekte idi.

Venedik donanmasının Öncü gemisi kumandam Armeniyo, Türk donanmasının bas tarafında bulunan Burak Reis'in gemisini, Kemal Reis'in gemisi zannederek ona yanaşmak istedi ve arkasından Loredano da ona yardıma koştu.

Burak Reis'in Şehit Düşmesi

Burak Reis'in üzerine saldıran gemilerin adedi yirmi kadardı; her birinde biner kişi olan iki büyük karaka ile her birisinde beşer yüz kişi bulunan diğer iki karaka Burak Reis'in gemisinin üzerine atılarak Osmanlı gemisini ortaya aldılar; diğer iki büyük Venedik karakası. da Herek Reis'in gemisine rampa etmek istediyse de muvaffak olamayıp açılmağa mecbur kaldı. Bunun üzerine Herek Reis'in gemisinden atılan toplarla bu iki Venedik karakası battı; asıl müthiş muharebe sarılmış olan BuraK Reis gemisinin etrafında cereyan etti. Gemiler Venedik donanmasına doğru akıyorlardı. Faik kuvvetlere karşı müthiş harp eden Burak Reis mevcudunun azaldığını görünce kurtulmak ümitleri kalmadığını anladı; soğukkanlılıkla son çareye başvurdu; neft ile düşman gemilerini tutuşturdu, yangın az zamanda yayılarak üç gemiyi birden sardı ve üçü de yanarak battı, Türk denizcisi Burak ve Kara Hasan Reis'lerle [345] Yenişehir sancakbeyi Kemal Bey ve Venedik kaptanı Loredano ile Armeniyo da [346] gemileriyle beraber yandılar (28 Temmuz 1499).

Beşyüz mevcutlu Burak Reis'in gemisinden ancak doksan kişi kurtuldu; Türk gemicileri muharebenin cereyan ettiği Brodano

[345] Kara Hasan İzmir'in Seferihisar kazası halkmdandı. Kendisi mücahit bir denizci olup korsanlık ederdi ve denizde birkaç gemisi vardı. Şehit düşünce yanında bulunan kardeşi Kara Durmuş kaçmış ve birkaç gemi donatıp korsanlığa başlamıştı; fakat Kara Durmuş İslâm gemilerine musallat olmuştu. Bu halinden devlete şikâyet edildi ve hakkında sıkı takibat yapıldı; kendisi kıyafetini değiştirip saklandı, Seferihişar'daki evi basılarak birçok gemi levazı-matı elde edildi; nihayet Aydın beyi Sinan Bey tarafından yakalanan Kara Durmuş İstanbul'a yollandı ve 909 H. (1504 M.)'de asılmak suretiyle öldürüldü.

[346] Haîkondil zeylVnde (S. 305) Armeniyo'nun esir edilerek îstanbuVa. yollanıp orada öldürüldüğü yazılıdır.

adasına Burak reis adası adını vererek bu büyük Türk denizcisinin ismini unutmadılar.

Rakibi olan L o r e d a n o'nun ölümünden memnun olan Andre Grimani bir iş göremiyeceğini anladığından İnebahtı yolunu Türk donanmasına açık bırakarak İCor/o'ya çekildi; daha yukarıda işaret ettiğimiz gibi Türk donanması Halomiç limanın dan kuvvet aldıktan sonra sahilden şimale doğru seyrederek İnebahtı körfezine doğru ilerledi; Grimani, Korfo adasında iken Fransızların Rodos şövalyelerine yardım olarak gönderdikleri yirmi iki Fransız ve iki Rodos gemisiyle de takviye edildikten sonra tnebahtı körfezi ağzına yakın gelerek Türk donanmasını bekledi; bir gece11 baskını ile Türk gemilerini yakmak istediyse de muvaffak olamadı ve bazı çarpışmalardan sonra Türk donanması ışıklarını söndürerek 25 Ağustosta İnebahtı limanına girmeğe muvaffak oldu.[347] Bir iş başaramayan Venedik amirali Grimani de çekilmeğe mecbur kaldı.

Bu deniz savaşlarında fırtınadan çok hasara uğrayan ve aylarca yiyecek ve içecek sıkıntısı çeken Türk donanmasının Venedik donanmasına galebe edercesine bunları sarsması artık Türk denizcilerinin Akdeniz hâkimiyetini ele almağa namzed olduklarını göstermişti.

İnebahtı'nın Teslim Olması

Venedik donanmasının çekilmesinden sonra İnebahtı kumandanı Zoano Mori (Zoan Mori) dayanmakta bir fayda görmediğinden kalenin anahtarlarını Rumeli beylerbeğisi Mustafa Paşa'ya gönderdi ve bu suretle Ağustos 1499 senesinde lnebahtı alındı.[348] Bu sırada Sultan Bayezid fazla sıcak olmasından dolayı o tarafta yaylağa çıkmıştı. Yaylaya çadırların kurulduğu sırada vezir-i âzam Çandarlı-zâde ibrahim Paşa vefat ederek naşı İznik*e naklolunup yerine Mesih Paşa tâyin edilmiştir.

---

[347] Türkler Lepanto (Teopaktos)'ya tnebahtı derler. Burası Korint körfezinin

[348] înebahtı'nm teslimini Hammer tarihi 26 Ağustos 1499 olarak gösteriyor (C. IV.-, s. 41). TaciTt-tevarih ise (C. II., s. 95) ayın kaçında olduğunu göstermi-yerek 9J35 senesi Muharremim yazıyor ki Muharremin biri Ağustosun sekizinci gününe rastladığından 26 Ağustos, Safer ayı başlarına gelmektedir. Feridun Bey Münşeatı"ndaki fetihnamede înebahtı'nın 23 Muharrem'de teslim alındığı yazılıyor ki Ağustos*un 19 uncu gününe tesadüf ediyor.

înebahti'ya asker ve mühimmat kondu; körfezin muhafazası için iki tarafına kule yapılması münasip görüldü ve donanmanın İstanbul'a, veya Gelibolu'ya, avdeti muvafık olmadığından lnebahtı körfezinde ve Korint berzahına yakın bir yerde İspire İspiti veya Gazi Umur Bey limanı [349] denilen mahalde kalması muvafık görüldü ve bundan başka Preveze muhafızına da ertesi sene yapılacak seferde kullanılmak üzere Venedik gemileri modelinde kırk mühim limanlanndandı. lnebahtı kalesi mahrutî şekilde bir yokuşun üzerinde olup birbiri üzerinde üç kaleyi havi idi. kadar top gemisi yaptırılması emredildikten sonra ordu avdet ederek padişah kış mevsimini Edirne'de geçirdi. înebahtı (Lepant)'nın alınması ve denizdeki muvaffakiyetsizlik Venediklileri pek müteessir etti; Venedik ve ispanya gemileri Türklerin nüfuzu altındaki Kefalonya adası önüne gelerek [350] burayı işgal ettikleri gibi Preveze civarında bir kale daha elde ederek înebahti'nın zaptına mukabele ettiler [351] fakat buralar biraz sonra geri alındı.

Mudon'un Munasarası Ve Zaptı

Înebahtı gibi mühim bir limanın elden çıkması Venediklileri mukabil harekete sevketmiş ise de kendi zaaflarını hissetmişler ve uzun harp masraflarına dayananıiyacakları için Osmanlılarla anlaşmayı muvafık görerek Lui Maventi adındaki bir elçi vasıtasiyle Osmanlı devletine başvurmuşlardır. Venedik elçisi sulhe mugayir harekette bulunmadıklarından bahis ile Venedik tüccarlarının serbest bıra-kılmasını ve înebahtı iadesini istemiş ve bunlar kabul olmazsa hiç olmazsa sulhun yenilenmesini söylemişti. Sultan Bayezid elçiye :
"Eğer benimle sulh yapmak istiyorsanız Mora'da elinizde bulunan

[349] Buraya Gazi Umur Bey limanı denilmesinin sebebi, bu taraflara müteaddit seferleri olan Aydın oğlu Umur Beyin yine bir seferi esnasında donanmasının bir kısmını Korint berzahının bir tarafından yani Adalar denizinden înebaktı körfezine geçirip ismiyle zikredilen Umanda yatmış olmasıdır. "... Hattâ ol yerin eski kâfirlerinden şöyle işittik kim merhum Gazi Umur Bey Atina körfezinden mezkûr tnebahtı körfezinde karadan altı mildir, bu altı mil yere gemilerin aşırıp zikrolan tnebahtı kurbinde bazı yerleri fethettikten sonra mezkûr gemileri ol diyarda oda urup aldığı esirleri karadan sürüp bu canibe (yani Atina körfezindeki donanmasına) götürmüş ves&elâm...." (Kitâb-ı Bahriye, s. 315).

[350] Kefalonya adaşım, Gedik Ahmed Paşa, buranın prensi Leonardo'dan almış ve sonra bunun kardeşi Antoniyo burayı elde etmiş ise de Venediklilerin tazyikiyle çıkarılarak ada tekrar Osmanlı hükümetine verilmişti; işte bu 1499 harbinde Venedikliler burayı alarak înebahtı'nm elden çıkmasına mukabele etmiş oldular.

[351] Tacü't-tevarih, c. II., s. 97.

Mudon, Koron ve Napoli (Napoli di Malvazya) şehirlerim teslim ile senede bir vergi vermelisiniz" cevabını verdi.[352] Elçi tabiî selâhiyeti olmadığından dolayı gitti. Kış ortasında Yakup Paşa'nm donanma ile birlikte hareket ederek Mudon'n muhasara etmesi emrolundu ve padişah da ilkbaharda [353] Edirne'den hareket etti ve Temmuzun yedisinde donanmanın Mudon önüne geldiğini haber alınca dört günde Güney-Morft'ya indi; burası bir aydan beri Rumeli ve Anadolu kuvvetleri tarafından sarılmıştı.

Venedik amirali, Türklerin evvelâ Mbra'nın güneyindeki Napoli'ye taarruz edeceklerini zannederek buraya bir miktar donanma yollamıştı; çünku Venediklileri şaşırtmak için bir miktar kuvvetle karadan buraya taarruz ettiklerinden dolayı Venedik amirali taarruzun NapolVys yapılacağını zannetmişti.

Davut Paşa kumandasında bulunup Inehahtı limanında yatan donanma 27 Temmuz 1500'de bu limandan çıkıp Navarin Umanı önünde Venedik gemileriyle çarpıştı. Davut Paşa kendi gemisiyle (Bastarda) düşman amiralinin bastardasına rampa ettiyse de diğer bir düşman mavnası da Davud Paşa gemisine rampa ettiğinden Kaptan Paşa tehlikeli duruma düşmüştü; bereket ki Piri Reis kendi gemisiyle yetişerek Kaptan Paşa'yı kurtarıp donanmanın bozgunluğunu önlemişti.[354]

Pek müstahkem olan Mudon üç hafta muhasara edildi; son günlerde Venedik amirali Trevizani donanma ile yardıma geldiyse de iş işten geçmişti.[355] Trevizani, şehre yardım için Türk donanmasını yararak ikindi zamanı limana dört kadırga sokmuş ise de bunlar limana gerilen zinciri geçememişlerdi; gemilerin zinciri geçmesi için kale muhafızlarından bir kısmı istihkâmlarını bırakarak yardıma koştukları sırada Sultan Bayezid şiddetli hücum emrini verdiğinden Anadolu beylerbeğisi Damad Sinan Paşa kuvvetleri açtıkları gediklerden içeri girerek Mudon'u aldıkları gibi limana giren dört Venedik kadırgasını da yakmışlardır [356]/[357]

---

[352] Balkondu zeyli, s. 306.
[353] 7 Nisan 1500 ^Ramazan 905
[354] Safaî, Felihnâme-i İnebahtı ve Mudon^ s. 107.
[355] Halkondil zeyfi'nde MudotCa. imdada gelen amiralin Kontarini olup bunun mağlûp olarak Zanta (Zağlisa) adasına çekilip zayiatını telâfi ettikten sonra Mudon önüne geldiği yazılıdır (S. 306, 307).
[356] 13/14 Muharrem 906 = 9/10 Ağustos 1500

Koron Ve Navarin'in Alınması

Mudon kalesinin tamirine Damad Sinan Paşa memur olup buradan sonra Koron kalesinin zaptı için karadan ikinci vezir Hadım Ali Paşa ve denizden Kaptan Paşa memur oldular. Hadım Ali Paşa Koron'a. giderken evvelâ Anavarin (Navarin) veya Zenşiyo kalesini harpsiz aldı ve içindeki Latinler çıkıp giderek yerli halk yani Rumlar cizye denilen başvergisine bağlandı. Buradan Koron üzerine gidilip orasl da Navarin halkı gibi teslim oldu (16 Ağusto).[358] Bundan sonra1 Venediklilerin ellerindeki diğer bazı kaleler de alındı ve her tarafa fetihnameler yazıldı.[359]

[357] İnebahtı, Mudon ve Koron seferlerinde bulunmuş olan Sinoplu Safaî İm seferlere dair manzum olarak Fetihnâme-i înebahtı ve Mudon isimli bir eser yazmıştır (Topkapı Sarayı kitapları., Nr. 176-1271),

[358] Kanunî Sultan Süleyman 938 II. (1532 M.)"de Alman seferine giderken V. Şarl'in (Şarlken) amirali Aııdrea Dorya, Mora1 daki Koron şehrini muhasara ve zapt ile Patrash işgal etmiş ve Bayezid'in înebahıı körfezinin iki tarafına yaptırdığı kaleleri yıktır mıştı. Şarlken KororTun, Macaristan tacının Ferdinand'a verilmesiyle iade olunabileceğini sefiri vasıtasiyle bildirmiş ise de hükümet orasının silâhla geri alınmasının daha şerefli olduğunu beyan etmiş ve filhakika bir sene sonra yani 1533'de Koron istirdat olunmuştur (Peçei'î tarihi, c. L, s. 172 ve Hammer tarihi, c. V., s. 126, 164).

[359] Bayezid tarafından oğlu Şehzade Ahmed'e gönderilen 906 Muharrem 3 sonu tarihli fetihnamede buraların zaptına dair malûmat olduğu gibi Afuefora, Koron ve Navarin1 den başka alman kalelerin isimleri de yazılmıştır (Feridun Bey Münşeatı, s. 331). Yine aym tarihli Bursa kadısiyle Bursa Subaşısına da fetihname yollanmıştır, (Taci-zûde Sadi Çelebi^ münşeat, İstanbul Fetih Derneği, İstanbul Enstitüsü yayınlarından, 1956). Kış esnasında Venedik amirali Bene-detto bir baskınla Navarin aldıysa da karadan Ali Paşa ile denizden Kemal Reis'in gayretleriyle istirdad edildi.

Venedik Harbinin Haçlı Deniz Seferine İnkılâbı

Venediklerin Avrupa'dan Yardım İstemesi

Înebahtı. Mudon. Koron ve Navarin in Venediklilerden alınması fetihnamelerle beylerbeğilcrîe, îslâm ve Hıristiyan devletlere ve bu meyanda Macaristan, Lehistan, Fransa ve İspanya kıral-lariyle Ceneviz cumhurreisine ve Rodos şövalyeleri granmetrine bildirilmişti. Venedik cumhuriyeti iki sene üst üste inen bu darbelere karşı koyamıyacağını, kendisine yardım edilmesini Alman imparatoru ile

Papadan ve İngiltere, Fransa, İspanya, Napoli Lehistan ve Macaristan kırallarından rica etti. Türkleri Venedikliler aleyhine sevketmiş olan Papa bu defa da Türkler aleyhine yeni bir Haçlı Seferi açılması için faaliyete geçti, ilk defa müşterek menfaatleri sebebiyle Venedik, Papa ve Macaristan arasında 1500 senesi sonbaharında bir muahede yapılarak 1501 senesinde yortuya rastlayan bir pazar günü ilân edildi. Müttefikler denizde meşgullerken Macarlar da karadan taarruz edeceklerdi.

Haçlı Donanma Sının Faaliyeti

1500 sonbaharında Venedik amirali Pis ar o Türk Egine adasını aldığı sıradan İspanya ve^ Venedik donanması da Kefalonya adasını ele ge-çirmişti. Fransızların gönderdikleri onbeş bin askeri hâmil bir donanma da Zanta adasına gelip demirlemişti; bundan başka Aragon ve Sicilya kiralının donanması da Korfo adasına yanaşmıştı. Amiral Ravestayn kumandasındaki donanma ile birleşen Venedik gemileri mevcudu iki yüz kadardı; bu muazzam donanma Ege Denizi'ne gelerek Midilli adasını muhasara etmişlerdi.

Adanın Muhasaradan Kurtanlması

Midilli'nin muhasarası, buraya en yakın olarakSaruhan sancakbeyi Şehzade Korkud tarafm-dan duyulur duyulmaz ilk olarak şehzade tarafından kethüdası kumandasında sekiz yüz kişi ile Karesi sancakbeyi maiyyetindeki tımarlı sipahi kuvvetleri derhal adanın yardımına koştular; bir kısmı kaleye girdi ise de bir kısmı giremedi ve şehzade kethüdası da müsademede şehit oldu; bunu mütaakıp da İstanbul'dan asker ve donanma yetişti (1501 Ekim).
Türk donanmasının gelmekte olduğunu haber alan Fransız kumandam ve Fransa kiralının biraderinin oğlu kaleyi zapt için yaptığı son bir hücumda maktul düştü.[360] Fransız amirali da kendisine yardıma gelmekte olan Rodos şövalyelerinin yirmi dokuz gemisini beklemeden demir alıp kaçtı; yolda Cerigo adası civarında fırtınaya tutulan Fransız

[360] Tacu't-tevariİi'te Fransız kuvvetleri kumandanının, Fransa kiralının birader - zadesi olduğu yazılıdır (C. II., s. 110).

donanması tamamen battı; Midilli kalesi =tamir olunup yeniden asker kondu.[361]

Müttefiklerin Faaliyetlerinin Artması

Bu muvaffakiyet sizlik müttefikleri daha ziyade gayrete şevketti. Yeni bir Fransız donanmasiyle Papa ve Venedik donanmaları birleşerek Sanlamavra veya Lukas adasını muhasara ettiler. Burası Preveze ile Karhiîi sahiline pek yakındı ve arada dar bir boğaz vardı. Müttefikler kara tarafındaki sahile de asker çıkararak ö taraftan yani Ergiri ve Inebahtı sancakbeyleri taraflarından gelecek yardımı önlemek istediler; Türk kuvvetleri bunları defetmek istedilerse de muvaffak olamadılar. Bu suretle bu son harpte Kefalonya ile Santamavra adaları iki sene ara ile Venediklilere geçti. Müttefiklerin bu faaliyetine mukabil Osmanlı hükümeti îlbasan sancakbeyi ve akıncı kumandanı Evrenuz-zâde İsa Bey'in oğlu Mehmed Bey'i memur ederek 1479 muahedesiyle Venediklilerin elinde kalmış olan Arnavutlukla ait Drac şehir ve limanını 1502 H. (908 M.)'de mahirane bir harp plâniyle aldığı [362] gibi Venediklilerin müttefiki olan Macarlar elinden de Bosna valisi iskender Paşa vasıtasiyle Kusey-Bosna'da Macarlara ait bazı kaleler alındı.

Macariarm Venediklilere Yardımı

Macarlarla arada otuz senelik bir muahede olmasına rağmen Venediklilerin müracaatı ve Papa'nın ısrarı üzerine ve bazı maddî menfaatler de gösterilerek Macarlar da müttefiklere iltihak etmişlerdi; Venedikliler üç taksitte tesviye edilmek üzere mühim bir para mukabilinde Macarları Türklere karşı şevke muvaffak olmuşlardı. Bu ittifaka, üç sene müddetle Macar kiralı Vladislas'a senede dörder yüz altın vermek şartiyle Papa da dahil olmuştu.

---

[361] Midilli'nin Haçlı kuvvetleri tarafından muhasarası ve çetin bir muhasaradan sonra düşmanın muhasarayı terk ederek çekilmesi ve muharebe safahatı hakkında 907 H. (1501 M.) tarihli vesika (Topkapı Sarayı Ar. Nr. 5027).

[362] Behiştî (908 H. = 1502 M.)'de Îlbasan sancak beyi îshak Beyoğlu İsa Bey oğlu Mehmed Bey'in Drac'ı aldığını yazıyor (S. 194). Âşık Paşa-zâde burasının alınması olayını 906,senesinde gösterir (S. 260).

Osmanlılar yukarıda söylediğimiz gibi Kuzey-Bosna'da Macarların elindeki bazı kaleleri almışlar ve 907 H. (1501 M.)'de bir akıncı kolu da Sava ile Drava nehirleri arasındaki Pozaga ve havalisini yağmalamış ve Yayca kalesine sevkedilen eşya ve zahire kolları İskender PaşaVm oğlu Mustafa Bey tarafından vurulmuştu.

Osmanlıların taarruzlarına karşı Macarlar da mukabele ettiler. TTansiîvanya ve Tameşvar Banlarıyla Belgrad muhafızının kuvvetleri birleşerek Tuna nehrini geçip Vidin^ Kladuva ve Niğe-bolu kasabalarını tahrip ederek çok esir aldılar. Seferden getirilen Türk başları Budjn'de kazıklara vurularak Macar kiralının sarayı Önünde teşhir edilmişti.

Venedıkhlerin Harpten Çıkmak İstemeleri

İttifak ve faaliyetlerine rağmen Venedikliler harpten cıkmak istediler ve bu hususta Fransa kiralı XII. Louis veya Lehistan kiralının tavassutuna başvurdular.[363] Osmanlı hükümeti de bu hususta sulha taraftardı; çünkü bu sırada doğu hududunda, Akkoyunlu devletinin yerine Şiî devletim kurmuş olan Şah İsmail tehlikesi baş göstermişti.

Osmanlı hükümetiyle Venedikliler arasındaki müzakere esaslarını, harpten evvel îstanbuPda Venedik elçisi olarak bulunan ve casusluğundan dolayı tevkif edilen Ândre Gritti isminde biri idare ediyordu; sulh istendiği takdirde selâhiyeti haiz bir murahhasın gönderilmesi hakkında vezir-i âzam Hersek-zâde Ahmed Paşa tarafından [364] Venedik senatosuna bir mektup yollandı. Bu sulh teşebbüsü üzerine Venedik cumhuriyeti müttefiki olan Ma-carlara da müracaat ederek onların muvafakatini aldı ve Z ah arya Freşi'yi murahhas tâyin edip İstanbul'a gönderdi.

Venedıklıierle Sulh Şartlan

[363] Halkondil zeylVnAe Venediklilerin, Fransa kiralının tavassutunu istedikleri yazılıdır. Hammer ise (C. IV., s. 52) sulh müzakeratı için Lehistan elçisinin tavassutunu yazıyor ki daha doğrudur.

[364] Çandarlı- zade İbrahim Paşa'nın 1499 Ağustosunda Ölümünden sonra Mesih Paşa ve ondan sonra Hadım Ali Paşa ve onun azlinde ikinci defa Hersek- zade Ahmed Paşa vezir-i âzam tâyin edilmişti ki bu sulh müzakeresi Ahmed Paşa'ıun ikinci vezir-i âzamlığı zamanına tesadüf ediyor. Fakat Hersek- zâde'nin bu ikinci tâyini HadikatiA'l-üÜssera'da 1503 senesine tesadüf etmektedir. Bununla beraber Hammer'in vesika üzerine olan kaydının tercih edilmesi daha doğrudur.

Nihayet 14 Aralık 1502 (908 Recebde Osmanlı larla Venedikliler arasında otuz bir madde üzerine bir muahedenâme imzalandı; on gün içinde tatbik mevkiine konacak olan bu muahedenâmenin başlıca maddeleri şunlardı :

1. Venedik cumhuriyeti înebahtı, Mudon ve Koron ile oradaki diğer küçük kaleleri Osmanlılara terkettiği gibi Arnavutluk'ta elinden alınan Drac'ın zaptını da tanıyordu.[365]

2. Venedikliler Osmanlılardan zaptettikleri adalardan Kefalon-ya'yı kendilerinde alıkoyup Santamavra adasını iade ediyorlardı.[366]

3. Harp esnasında Türkler tarafından müsadere edilen eşhasa ait şeyler geri verilecekti. Venediklilerin her sene verecekleri on bin duka altının ve Santamavra'nın zaptında Venedik amirali P e s a r o'nun eline geçmiş olan yirm i dört bin dukanın iadesi bu mey anda idi.

Muahedenâmeyi Subaşı Ali, Venedik senatosuna götürüp kendisi yemin edip tasdik ettirdikten sonra avdet etti. 1479 muahedesiyle cumhuriyetin İstanbul'da, sefir bulundurmasına müsaade edilmişti. Bu 1502 muahedesiyle de Venediklilerin üç senede bir değişmek üzere İstanbul'da yine bir elçilerinin bulunması kabul edilmiştir.

Macarlarla Da Anlaşma

Yine ayni sene içinde Macarlar tarafından gönde rilen Barhabas Belabi adındaki sefir ile de yedi senelik bir anlaşma yapıldı. Osmanlı hükümeti, Macar kiralını, Iskîovanya, Moravya, Silezya ve Lozasi hükümdarı olarak da tanımakta idi. Macaristan kiralı, Osmanlı akıncılarının Kuzey-Bosna'da son aldıkları yerlerin Osmanlılarda kalmasını kabul ediyordu; iki taraf ticaret serbestisini ve bu münasebetle tüccarların birbirlerinin memleketlerine gidip gelmelerine müsaade etmekte idiler. Macar kiralı dört İncil üzerine ve Osmanlı vezir-i âzami da Kur'an-ı kerîm üzerine yemin ederek muahedenâmeyi

[365] Adriyatik'te Dmc'tan başka Anlivari (Bar) ile Vlgün Venediklilerde kalmış ve oraları da 1571'de alınmıştır.

[366] 1500 sonbaharında Kefalonya adası Venedik ve îspanya donanmaları tarafından alınmış olup ertesi sene Papa donanmasının kumandanı Pesaro Venedik donanmasiyle de birleşerek epi uğraştıktan sonra adayı almışlardır.

tasdik etmişlerdi.[367]

ONYEDİNCİ BÖLÜM

SAFEVÎ DEVLETİNİN ZUHURU VE FAALİYETİ

Erdebil Sofuları Ve Safevî Devletinin Kuruluşu

Safevi Ailesi

İran'da Şiâ yani Hazret-i Peygamber ile evlâd ve ahfadından Oniki Imam'a muhabbet edip
taraftar olanlardan mürekkep îsnâ-aşeriyye denilen bir mezhep vardır.[368] Bu mezhebin istİnad ettiği Oniki İmam, cenab-ı peygamberin damatları Ali b. Ebi Talip ile oğulları imam Hasan ve Hüseyin ve Hüseyin'in oğlu Zeynelâbİdin ve onun oğlu ve torunları İmam Muhammed Bakır, İmam Cafer Sadık, İmam Musa Kâzım, İmam Ali Rıza, İmam Muhammed Takî, İmam Muhammed Nakî, İmam Hasan Askerî ve İmam Muhammed Mehdî'dir. İşte Safevî ailesi bu İsnâ-aşeriyye mezhebine mensup ve aslen tarikat şeyhi bir Türk ailesi iken siyasî hâdiselerden istifade ederek şeyhlikten şahlığa çıkmışlardır.
Safevî ismi, îsnâ-aşeriyye mezhebim devletin resmî mezhebi îlân eden Şah İsmail'in büyük ceddi Şeyh Safiyüddin Er-debilî'nin adınaan alınmıştır. Halis Türk olan bu ailenin siyasetlerine âlet olmak üzere yayınladıkları silsilenamelerine göre kendilerini Sâdât-ı Hüseyniyye'den (İmam Hüseyin b evlâdların-dan) göstermişlerdir.
Devlete adı verilen Şeyh Safiyüddin 650 H. (1253 M.)'de Iran Azerbaycanlının Erdehil kasabasında doğmuş olup babası Hoca Kemalüddin Arabşah'tır. Şeyh Safiyyüddİn, Hal-vetiyye tarikatı müessİsi İbrahim Zahid Ceylânî'ye intisab ederek yetişmişve 7Ş5 H. (1334 M.)' de vefat ettiği vakit yerine oğlu Sadrüddin Musa Erdebil şeyhi olmuştu. Şeyh Safiyyüd din iran'da büyük şöhret kazanıp birçok

[367] 909 Rebiulâhır - 20 Ağustos 1503
[368] Hazret-i Ali ve ehl-i beytine hürmet, ve muhabbetten doğmuş olan <;îa mezhebi müteaddit kollara ayrılmıştır. Bu müteaddit fırkalar arasında İmamiyyc fırkasından îsnâ-aşeriyye fırkası zuhur etmiştir ki bu gün de İranlıların resmî mezhebidir.

mürid ve muhib peyda etmiş ve hattâ kendisini İlhanlı hükümdarı Muhammed Hüd; bende de ziyaret ederek hakkında hürmet göstermiştir.

Şeyh Cuneyd ve Şeyh Haydar

Sadreddin Musa'dan sonra oğlu Alâüddin. oğlu Şeyh İbrahim'e kadar siyasî bir emel takip etmeyerek tarikatlerinin neşriyle iktifa eden bu şeyh ailesi, ibrahim'din oğlu Şeyh Cüneyd'ten itibaren o sıradaki karışık vaziyetlerden istifade ile şeyhliğe şahlığı da ilâve etmek üzere çalışmağa başlamışlardır.

Şeyh C ün ey d, daha Karakoyıınlular zamanında faaliyete başlamış ise de bunun hali Cihanşah'm dikkatini çektiğinden derhal hudut dışı edilmişti. Bunun üzerine Cüneyd, Anadolu'daki Alevîler arasında çalışmak isteyerek Osmanlı hükümdarı Sultan II. Murad'dan kendisine bir yer gösterilmesini istemiş ise de maksadı anlaşılarak kendisine yüz verilmeyip biraz para gönderilmekle iktifa edilmiştir.

Bu taraftan yüz bulamıyan Şeyh Cüneyd, Karaman taraflarına gidip orada da maksadı anlaşıldığından Türk aşiretlerinden Varsak aşiretinin yanına çekilmiş ve sonra epi bir kalabalıkla Samsun ve Trabzon taraflarına geçmiştir. Cüneyd daha sonra başındaki adamlarla Trabzon'a, hücum etmiş, imparatorun karargâhını basarak şehri işgal etmişse de kaleyi alamayıp dönmüştür.

Şeyh CMneyd bundan sonra Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın yanına gitti; Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'a karşı bunun kuvvetlerinden ve taraftarlarından istifade etmek isteyerek Şeyh Cüneyd'e derhal kız kardeşi Alemşah Hatun'ü nikahladı ve Karakoyunlu devletinin sona ermesi üzerine şeyhi ErdebiVe aile ocağına yolladı.

Şeyh Cüneyd, mürîdleriyle Gürcüler üzerine müteaddit seferler yapmıştır. 860 H. (1456 M.)'de Şirvan hâkimi Sultan Halil ile yaptığı bir müsademede maktul olan Şeyh Cüneyd'in ölümünden sonra oğlu Şeyh Haydar babasının yerine Erdebil sofularına şeyh olmuştur.

Şeyh Haydar, babasından daha haristi; bu da Gürcüler üzerine gaza adiyle seferler yaptı; annesi Uzun Hasan'ın kız kardeşi olduğu gibi bu da dayısı olan Uzun Hasan Bey'e damad olmuştu.

Siyasî emellerini tahakkuk ettirmeğe çalışan Şeyh Hay dair", Şirvan taraflarına hücum ile muvaffak olmuştu. Bunun maksadı Şirvan hâkimi Ferruh-Yesar tarafından Âkkoyunlu hükümdarı Yakup Bey'e bildirilmiş ve onun, Süleyman Bijen kuman-dasiyle sevkettiği kuvvetlerle çarpışan Şeyh Haydar, hasımlarına galebe etmek üzere iken okla vurulup maktul olmuş ve bu da arzusuna nail olamamıştır (893 H. -1488 M.).

Bundan sonra bu şeyh ailesi hakkında takibata başlayan Sultan Yakup, ErdebiVi zaptettikten sonra Şeyh Haydar'ın oğullarını Fars'a naklederek lstahr kalesinde hapsetmiş ve bunlar, Sultan Yakub'un 1490'da Ölümüne kadar orada kalmışlardır.

Yakub'un ölümünden sonra Âkkoyunlu ailesi arasındaki saltanat mücadelesi esnasında bunların nüfuzlarından istifade etmek isteyen Rüstem Bey b. Maksud Mirza, lstahr kalesinde mahhus olan Şeyh Haydar'ın oğullarını serbest bırakarak onların ErdehiVç yerleşmelerine müsaade etti ve bunların rakibi Baysungur Mirza ile Şirvan hükümdarı Ferruh - Yesar'a galebe çaldı.

Şeyh Cüneyd'in Ölümünden sonra Erdebil sofularının başında oğlu ve Şah İsmail'in büyük biraderi Şeyh Ali bulunuyordu. Bunun başındaki kalabalık Rüstem Bey'in de dikkatini çekip kardeşi Şalı İsmail'i yanına getirterek kimse ile görüştürmedi; maksadı da Ali'yi Öldürmekti. Şeyh Ali bunu haber alarak kaçıp ErdebiVe geldi ve başına adamlarını topladı; üzerine gönderilen Rüstem Bey askeriyle çarpışırken attan düşüp boynu kırıldı ve yakalanıp başı kesildi (1494); Şah İsmail'den maada diğer kardeşleri de Öldürülmüştü.

Şah İsmail.

Henüz küçük yaşta olan İsmail, Erdebirden mürîdleri tarafından alınarak imam Ali sülâlesinden Ceylan hükümdarı Kârkey a Mirza Alî'nin yanına kaçırıldı.[369] Rüstem Bey, Şah İsmail'i almak için Geylân hükümdanna birkaç defa haber gönderdiyse de Mirza Ali birtakım bahaneler bularak İsmail'i yollamadı ve o burada

[369] Kârkeyâ hanedanı 760 H. (1359 M.)'den 999 H. (1590 M.) tarihine kadar iki yüz otuz bir sene Geylân'da hüküm, sürmüş olup îmarn-ı -Ali neslindendiler. Bu ailenin sonuncu hükümdarı Kârkey a Han Ahmed, Safevî hükümdarı Şah Ahhas'm tazyiki üzerine Osmanlılara iltica etmiş ve memleketini Şah Mı hu s alınıştır (1590).

büyüdü.
Rüşt em Bey'in katlinden sonra Akkoyunlu hükümdarlığına II. Bayezid'in yeğeni ve damadı Göde Ahmed Bey geçmiş, sonra buna karşı da rakipler çıkıp birbirlerini yerken Şah İsmail meydana atılmıştır.

Azim ve irade kudreti ve büyük bir cesaretle ortaya çıkan Şah ismail 907 H. (1502 M.)'de Elvend Mirza'yı Nahcıvan'da bozup Diyarbakır'a kaçırdı ve Azerbaycan'ı istilâ etti ve sonra yine Akkoyunlulardan Irak ve Fars hükümdarı Murad Bey'i de 908 H. (1503 M.)'de Hemedan'da bozarak Şirazh ve daha sonra Bağdadh elde etti.

Şah İsmail'in Osmanlılarla İlk Teması

Şah İsmail, Irak taraflarını tamamen istilâ ettikten sonra 910 H. (1504 M.) senesinde II. Bayezid'e elçi ve hediyeler gönderip bu fütuhatını bildirmiş ve kendisine tebrik yazılıp mukabele olunmuştur.

Şan İsmail Ve Alâüddevle

Fars ve Irak hükümdarı Murad Bey, ismail tarafından kaçırıldıktan sonra Dulkadır Türkmen beyi Alâüddevle'nin yanına sığınmış ve ona damat olmuştu. Şah İsmail, Murad Bey'in Alâüddevle ile birlikte kendi üzerine geleceklerini duyunca onlardan evvel davranarak Elbistan üzerine yürümek istedi [370] ve hareketini hiç sezdirmeden o tarafa gitmiyerek Osmanlı hududunu geçip Tokat taraflarına geldi. Bu hal devletçe haber alınır alınmaz derhal Yahya Paşa kumandasiyle Ankara taraflarına kuvvet sevkedildiği gibi bu küstahça tecavüzü kendisinden soruldu; cevap olarak "Pâdişâh benim babamdır, onların memleketinde gözüm yoktur" diye birtakım özürler dileyerek sür'atle Elbistan'a girdi.[371]

---

[370] Osmanlı tarihlerine göre Şah İsmail, Alâüddevle'nin kızım istemiş, o da vermekte tereddüt ettiği için Şah ismail bunun üzerine yürümüştür.

[371] Şah f s m a il'in, doğrudan doğruya Alâüddevle üzerine gitmeyip Osmanlı ülkesinden geçmesi iki maksada hamlolunur : Biri, Alâüddevle'nin hazırlanmasına vakit bırakmayıp hiç ummadığı bir yerden taarruz etmesi, diğeri de Osmanlı hududunu geçip Osmanlı idaresindeki Alevileri tahrik ile onlara cesaret vermek istemesidir.

Bunun "başka yoldan ve anî olarak gelişinden şaşıran Alâ-üddevle Bey Turna dagı'na çekildi. Şah İsmail girdiği yerleri yaktı, yıktı ve Harput ile Diyarbakır'ı aldı (913 H. = 1507 M.).
Alâüddevle, Diyarbakırlı kurtarmak için oğlu Sarı Kaplan ile kuvvet gönderdiyse de muvaffak olamadı. Ustaclu oğlu Mehmed Han, Sarı Kaplan'ı yakalayıp öldürdü ve Diyarbakır W suretle elde edildi. Alâüddevle bundan sonra da mücadeleye devam ettiyse de iki. oğlunu daha kaybettiğinden ümidi kırıldı (914 H. - 1508 M.).[372]

Şah İsmail İn Anadolu'daki Faaliyeti

Şah İsmail tran, Azerbaycan ve Irak'ı aldıktan sonra cür'eti arttı. Anadolu'da yani Osmanlı memleketlerinde bir hayli Alevî vardı ve bunlarla Erdebil sofuları arasında eskiden beri sıkı bir münasebet mevcuttu. Şah İsmail, teşkil ettiği askerlerine kırmızı çuhadan taçlar giydirdiğinden dolayı onun taraftarlarına Sürhser yani Kızılbaş denilmiş ve bu isim taammüm etmiştir. Şah İsmail, ^lnado/u'daki Alevileri iyiden iyiye kendisine celb etmek için buraya kendi adamlarını gönderip propaganda yaptırıyor ve el altından Osmanlı hükümeti aleyhine geniş bir isyan hazırlıyordu. Bu faaliyeti kolaylaştıracak sebepler de vardı. Osmanlı hükümdarının zâfı, vükelânın kayıtsızlığı, şehzadelerin hükümdar olmak hususundaki rekabetleri bu cümledendi. Bilhassa Osmanlı şehzadeleri arasındaki saltanat rekabeti kızıştığı sırada bundan bilistifade Şah İsmail'in Anadolu'ya yolladığı Rûmiyeli Nur Ali Halife Koyluhisar^a geldiği zaman o taraf Alevîlerinden üç, dört bin süvari bunun başına toplandılar, üzerlerine sevkedilen Faik Bey (Paşa) kumandasındaki üç dört bin kişiyi bozup Tokadh zapt ile Şah İsmail adına hutbe okuttular. Buradaki Avşar, Varsak, Karamanlı, Turgutlu, Bozoklu, Tekeli, Hamidelli aşiretlerinden mühim kuvvet toplayıp faaliyete başladılar; Amasya valisi Şehzade Ahmed tarafından bunların üzerine Yularkıstı Sinan Bey gönderildiyse de o da mağlûp oldu. Bir müddet sonra Yavuz Sultan Selim'in hükümdar olması bir tehlikeli vaziyeti düzeltti.

[372] Şah İsmail'in böyle lıodbehod Osmanlı topraklarından geçtikten sonra Memlûklere tâbi bir Türkmen beyi olan Alâüddevle üzerine yürüyerek onun yerlerini tahrip etmesi, Memlûk sultanım pek müteessir ettiyse de kendisine karşı ses çıkarılamadı.

Şahkulu

Şahkulu Baba Tekeli veya Karabıyıkoğlu denilen ve Osmanlı tarihlerinde Şeytankulu adı verilen bu Kızılbaş, yine Alevîlerden Şah IsmaiTin babası Şeyh Haydar'ın halifelerinden Hasan Halife isminde birinin oğludur ve Korkudili kazasına bağlı Yalımlı köy halkındandır. Hasan Halife, iki defa Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar'-ın hizmetine gelmiş, hizmet ederek halifesi olmuş ve sonra memleketi olan TekeilVne (Antalya ve havalisine) gönderilip ora halkını Şeyh Haydar'a bağlamağa memur edilmiştir.

Gerek Hasan H a li fe ve gerek oğlu Şahkulu Antalya taraflarında kendi köyü civarında bir mağarada ibadetle meşgul olarak büyük bir şöhret kazanmışlardı. Hattâ bunların zühd ve takvası Sultan Bayezid'e kadar duyurulduğundan duasını almak için bunlara her sene altı, yedi bin akçe yollardı. Bu suretle mütemadi çalışarak zemini kendisine hazırlayan Karabıyık epi taraftar peyda ettikten sonra Şah İsmail bu Şahkulu vasıtasiyle Batı - Anadolu ve Rumeli'de Serez, Selanik, Yenice-i Zagra, Filibe, Sofya ve diğer kazalarda halifeler vasıtasiyle halkı Şah İsmail'e biate davet ediyordu. Şehzadeler arasındaki hoşnutsuzluk ve devlet erkânının kayıtsızlığından istifade ederek ayaklandı. Emri altında on bin kişi vardı. O sırada Antalya'dan Manisa'ya dönmekte olan Şehzade Korkud'un hazinesini vurup ellerine epi para geçirdikten sonra Şah İsmail'in halifesiyim diye etrafa taarruza başladı; Antalya^yı basıp kadıyı öldürdü; sonra Kızılca-kaya, îstanos, Elmalı, Burdur, Keçiborlu kasabalarını basıp kadılarını ve bir kısım halkı kati edip Kütahya önüne gelmiştir; ilk hedefleri Karaman taraflarını elde etmekti. Bunları tenkile Anadolu beylerbeğisi Karagöz Âhmed Paşa memur edildi. Fakat tecrübesiz olan Karagöz Paşa bunlara ehemmiyet vermeyip az bir kuvvetle hareket ettiğinden iptida bunları mağlûp ettiyse de sonradan kendisi mağlûp ve esir edildi; Şahkulu gelip Kütahya'yı kuşattı ve kale Önünde A hm e d Paşa'yı öldürdüyse de şehri alamadı.[373]

Manisa valisi Korkud bu hâdiseyi merkeze yazdı. Ve-zir-i âzam

[373] 23 Muharrem 917 = 22 Nisan 1511

Hadım Ali Paşa ile Amasya valisi Şehzade Ahmed ye Beyşehri veya Niğde sancakbeyi ŞehzâdeŞenTnşâh'm oğlu Mehmed Şehzade Ahmed'in oğlu Osman bunları tenkile memur edildiler. Şahkulu kuvvetleri Karaman beylerbeği Haydar Paşa'yı da öldürdükten sonra kuzeye doğru ilerlediler. Sefere memur şehzadeler Altıntaş (Kütahya'da) mevkiinde Ali Paşa ile birleştiler ve âsileri bir sarp dağda sardılar. Şehzade Ahmcd, âsileri tenkil edeceği yerde "saltanat bana verilmiştir[374] diye Ali Paşa ile gelen yeniçerileri kendisine bîat etmeğe davete kalktı; fakat red cevabı aldı. Bu sırada sarılmış olan âsiler bir yol bulup o muhasaradan kurtuldular; Ali Paşa hemen bunları takibe koyulduysa da Şehzade Ahmed, kendisine bîat etmeyen yeniçerilere küserek Ali Paşa ile birlikte hareket etmeyip onların yanma oğlu Alâüddin Ali'yi verdi ve kendisi sancağına çekildi; bu kayıtsızlık Kapıkulu efradının teessürünü mucip oldu. Hadım Ali Paşa Çubukova'&a. Şahkulu kuvvetlerine yetişerek Gedikha-nıı mevkiinde iki taraf çarpıştı. Karaman sipahileri aralarındaki sözleşme mucibince harpten el çekip dağıldılar; Ali Paşa büyük gayret gösterip bozgunluğu Önlemeğe çalıştı. Bu esnada Şahkulu bir ok isabetiyle Öldü, Kızılbaşlar arasında kargaşalık çıktı. Hadım Ali Paşa lüzumsuz cesaret göstererek atım mahmuzlayıp ileri gitti; asıl kuvvetten ayrılınca Şahkulu adamları etrafını sarıp onu okla vurarak öldürdüler [375] /[376] galebe etmiş olan hükümet kuvvetleri başsız kalarak iler-leyemedüer bakiye kalan Şahkulu kuvvetleri de iran'a, doğru çekilip gittiler.[377]

Bu çapulcular Erzincan hududunda iken Tebriz'den Anadolu ya gelmekte olan beş yüz kişilik bir tüccar kafilesine baskın yapıp katlettiler; bunun üzerine, ticareti ve tüccarı himayeye büyük ehemmiyet veren Şah İsmail de bunların ileri gelenlerini öldürttü (917 H. = 1511 M.).

---

[374] Tacüttevarihte Gökçay Solak-zâdc de Gökhan yazılı.

[375] 917 Rebiulâhır = 2 Temmuz 1511

[376] Şahkulu âsilerim takip hakkında Şehzade Ahmed'in divan-ı hümayuna mektubu vardır (Top. Sa, Ar. No. 3062 Şehzade Ahmed'e aid zarf). Şehzade Ahmed mektubunda kendisinin âsileri takibe Âli Paşa'nın mâni olduğunu (Başım gittiğine razıyım sizin gitmenize kail değilim) dediğini ve yeniçerilerin de gitmesini münasip görmediklerini ve Ali Paşa'nm yanına oğlu Ali'ye terfik ettiğini yazıyor.

[377] Osmanlı hükümeti, Şankulu vak'asını mütaakıp İsparta ve Antalya taraflarında ele geçirdiği Kızılbaşları Mora'da zaptedilen Mudon ve Koron taraflarına tehcir etmiştir.

ONSEICİZİNGİ BÖLÜM

II. BAYEZİD'ÎN SON SENELERİ YE YAVUZ SELÎM'ÎN HÜKÜMDARLIĞI

II. Bayezid'in Son Seneleri Ve Şehzadeler

Küçük Kıyamet

915 Rebiulâhırm 25 inci salı günü gecesi (1409 Ağustos) Memalik-i Rum denilen Amasya, Tokad, Sivas, Çorum ve havalisinde başlayıp kırk beş gün şiddetle devam eden depremde halk iki ay dışarıda çadır ve örtü altında kaldı. Ayni şiddetle bu deprem istanbul ve Edirne'de de oldu. Küçük kıyamet denilen istanbul depreminde yüz dokuz mescid, bin yetmiş ev harap olduktan başka halktan beş bin kişi telef oldu. Eğrikapidan Yedifcu/e'ye kadar olan üç kat istanbul suru yıkıldığı gibi Yedikule^den de başlayıp deniz kenarında îshakpaşa semti kapı-sına kadar harap oldu. Bunlardan başka Fatih camiinin kubbesi ^ve direklerinin başları çatladığı gibi imaret, hastahâne ve Sahn medreselerinden bazılarının ve diğer bazı medreselerin de kubbeleri yıkıldı. Fatih tarafında Karaman mahallesi baştan başa harap oldu. Sultan Bayezid camiVnin kubbesi dağıldı ve Hadım Ali Paşa camii'nin (Üivanyolundaki Atik Ali Paşa camii) kubbesi düştüğü gibi Atmeydanı'ndâki sütunlardan altı tanesi devrildi. Yeni Sarayın (Topkapı Sarayı) deniz tarafı yer yer harap oldu.

Sultan Bayezid bu zelzele münasebetiyle Edirne'ye gittiyse de aynı sene Recebinin dokuzunda yani İstanbul zelzelesinden on beş gün sonra da tstanbuUdakinin aynı şiddetle orada da bir deprem oldu. Mimar Hayreddin, on beş günde padişah için Edirne'de bir çatma ahşap ev yaptı ve Bayezid orada oturdu, aynı sene Şabanının üçünde Edirne'de yine aynı şiddette deprem oldu ve Tunca taşarak üç gün geçit vermedi ve pek çok nüfus telef oldu.

İstanbul'daki yıkılan yerleri yaptırmak için yirmi evden bir kişi ve ev başına yirmi ikişer akçe takdiriyle cerahor, yani ücretli amele tedarik edileli; bu suretle Anadolu'dan otuz yedi bin ve Rumeli'den yirmi dokuz bin cerahor çıkarılıp üç bin kadar mimar ve dülger getirildi. Bunlardan başka yayalardan sekiz bin ve müsellem tayfasından üç bin

kişiye de kireç yaktırıldı. Bu suretle devlete ait olan îstanbul ve Galata taraflarındaki yerler için 915 Zilhiccesinin on sekizinde başlayan inşaat altmış beş günde sona erdir.[378]

Osmanlı Şehzadeleri

Sultan II. Bayezid'İn Abdullah, Şehinşah, Alemşah, Mahmud, Mehmed, A hm e d, Korkud, Selim isimlerinde sekiz oğlu olmuş ve bunlardan yaş sırasiyle, Ahmed, Korkud ve Selim'den maadaları babalarının sağlığında ölmüşlerdi; hayatta olanların içlerinden en büyüğü Ahmed, ikincisi Korkud ve en küçükleri de Selim'di.[379] Şehzade Korkud Saruhan (Manisa), Şehzade Ahmed Amasya ve Şehzade Selim de Trabzon valiliklerinde bulunuyorlardı. Bunlardan başka bu şehzadelerin çocuklariylc diğer ölmüş olan şehzadelerden bazılarının çocukları da birer küçük saıı-cakbeyliğinde hizmet ediyorlardı. Meselâ Selimin oğlu Süleyman evvelâ Şarkî Karahisar^a tâyin edilmiş ve Şehzade Ahmed'-in kendisine yakınlığı sebebiyle itiraza uğradığından şehzade Bolu'ysL naklolunmuştu. Şehzade Ahmed bu sefer de kendi ile Jstanbul arasında rakibi olan Selim'in oğlunun bulunmasını istememesinden dolayı, babasının yanında bir sözü iki olmayan Şehzade Ahmed'in tekrar itirazı kabul edilerek Şehzade Süleyman'a bu defa da Selim'in oğlu Süleyman'ın kendi yakınında bulunmasını ısrarla talep etmesi üzerine Süleyman'a Kefe sancağı verilmiş [380] ve Bolu'ya Ahmedİn oğlu tâyin edilmiştir. Şehzade Şehinşah'ın_o.ğlu Mehmed Çelebi Bey şehri ndv bulunup Karaman valisi olan Babasının Ölümü üzerine Konya'ya tâyin edilmiş, Âlemşah'ın oğlu Osman Çelebi de Çankırı sancakbeyliğindc bulunmuştu.

---

[378] Bu tamir edilen yerler arasında kale surları, Galuta\\uk\ mahzenler ve saireden başka Kule-i bahreyn de denilen Kızkulesi, Kümeli ve Anadolu hisarları fenerliği, Çekmece köprüleri, Silivri kalesi ve Bıırgus denilen hisarlar da vardır. Bütün inşaat Mimar Hayreddin b. Mimar Murad'm nezareti altında yapılmıştır (Âlî tarihi, basılmamış birinci cilt, s. 200-201).

[379] Son tetkiklere göre II. Bayezid'İn yedi oklundan en büyüğü Abdullah olup diğerleri yaş sırasiyle Şahinşah, Alemşah, Ahmed, Korkud, Selim Mehmed ve Mahmud'dur. Bunlardan Bayezid'İn son senesinde hayatta kalan iu; şehzadesi yaş sırasiyle Ahmed, Korkud ve SclimMir.

[380] Tacüitevarih,c. II., s. 135, 146. Süleyman on boş yaşında ve 91.") senesi Rebiulûhırında (1509 Temmuz) sancağa çıkarılmıştır (Topkapı Sa. Ar. Nr. 9510)

Selim oğlu Süleyman'a sancak verilmesini istemiş, fakat kendi sancağı olan Trabzon'a, uzak yerlerden gösterildiğinden kabul etmemiş Şarkî Karahisar ve İCe/e'den birisinin verilmesini yazmış nihayet Kefe verilmiştir (Top. Sa. Ar. Nr. Nr. 5970).

Şehzade Mahmud'un Orhan, Musa, Emirhan isimlerinde üç oğlundan babasının Manisa'ya, nakliyle Orhan Kastamonu ve Musa Sinop beyi olmuştu; Emirhan henüz küçüktü.

Korkud'un Şahsıyeti Ve Mısır'a Gitmesi

Bavezid'in hayatta kalan üç şehzadesinin en ortancası olan Korkud, 872 H. (1467 M.)'de doğmuştur; daha küçük iken büyük babasının yanında büyümüş, tahsiline itina edilmiş olup, âlim, fazıl, şair ve musikişinastı; İslâm hukukuna dair geniş bilgisi olup Arapçayı hem anlar ve hem yazardı; babasına gönderdiği bazı mektupları Arapça idi. Harimî mahlasiyle şiirleri vardı. Babası zamanında 888 Zilhiccesinde evvelâ Manisa sancağına tâyin edilmiş sonradan biraderi Ahmed'in tesiriyle istanbul'dan uzak olan Antalya'ya, nakl olunmuştu. Korkud, Bayezid'in son zamanlarında devlet İdaresinin bozukluğu ve halkın ıztırabı sebebiyle acı acı mektuplarla babasını ikaz etmiş ve devlet merkezinde vezir-i âzam Hadım Ali Paşa ile diğer bazı ricalin Şehzade Ah m e d'in saltanatı için çalıştıklarını duymuş olduğundan babasına vekâlet etmiş olmasından dolayı saltanata kendisinin geçeceğini umarken işin bu şekil almasından müteessir olup Şehzade Ah m e d'in tesiriyle bu hal, teessürünü bütün bütün arttırmış ve sancağının tekrar Mani' sa'ya tebdili hakkındaki istirhamının da kabul edilmemesi dola-yısiyle yeise düşmüş olduğundan birden bire kendisine ait sekiz gemi ve sekseni mütecaviz kölesi ve elli nefer maiyyeti ile Mısır'a gitmiş ve babasına gönderdiği arızada da hac etmek için gittiğini bilmiştir.[381]/ [382]

Bu suretle amcası Cem Sultan gibi bir maceraya atılan Korkud'a, Memlûk sultanı çok ikram edip hediyeler verip maaş tahsis eylemişti;

---

[381] 915 Muharrem = 1509 Nisan.

[382] Müverrih Âlî "otuz altıncı vakıa'1" da şöyle diyor : "Bayezid, Şehzade Ahmcd'in hükümdarlığa namzed olduğunu îma ile- Ali Paşa da buna taraftar olmuş; bundan başka evvelce vezir-i âzam haslarından iken Şehzade Korkud'a verilen bir hasın vezir-i âzam Hadım Ali Paşa tarafından tekrar alınmasından da şikâyet eden Şehzadeye nasihat etmek üzere büyük kadılardan İmam Ali demekle maruf Mevlâna Alâüddin Antalya'ya gönderilip kendisiyle görüşmüştür. Korkud, bu zata bana saltanat ve vilâyet gerekmez diye istiğna göstermiş, haslarına İzmir mukataatımn ilhak olunduğu bildirilmiş ise de kabul etmemiş; daha sonra haraç akçesinden seneden seneye on sekiz yük akçe teklif edilmiş; ona karşı sükût ederek yapacağı işi meydana çıkarmamış, vezirler ihtilâfın hal-lolunduğunu zannetmişler, fakat günün birinde Şehzadenin Mısır'a gittiği duyulmuş ve bu hal büyük telâşı mıicib olmuştur (Âlî bu mütalâayı o tarihte hayatta olan Edirneli JVcşrî Efeııdi'nin tarihi ile Dürr-i meknıtn'dan nakleylemiştir).

Memlûk sultanı ile ilk görüşmede sultan evlâd makamında olarak Korkud'un gözlerinden o da baba makamında olarak Memlûk hükümdarının gerdanından Öpmüştür.

Korkud'un Mısır'a gelmesi ve sonra hacca gitmek istemesi Osmanlıların Memlûklerle aralarını açması ihtimaline mebni Sultan, bu hususta ihtiyatlı davranarak Korkud'un hacca gitmesine müsaade etmedi. Korkud, sonradan yaptığı harekete pişman olarak vaziyeti kurtarmak için vezir-i âzam Hadım Ali Paşa'ya bir mektupla müracaat ederek haslarına yüksek zam yapıldığını bildiren daveti hakkında aldığı muvafık cevap üzerine afvı hakkında Memlûk Sultam'nm rica ve tavassutiyle Antalya'ya, döndü. Rodos şövalyeleri, şehzadenin Mısır'a gidip oradan avdet edeceğini duyarak yolunu bekleyip onu da Cem Sultan gibi ellerinde âlet yapmak istemişlerdi; fakat muvaffak olamadılar. Korkud Antalya'ya gelerek vürudunu babasına bildirdi ve hediyeler de gönderdi. Korkud Mısır'da bir seneden fazla kalmıştı; Ibn-i Iyas'a göre yaşı otuzla kırk arasında olan Korkud orta boylu esmerce, zayıf vücutlu, kara sakallı yakışıklı bir genç imiş.

Korkud, Antalya dan sonra istanbul'a, yakın olmak üzere babasından müsaade almadan eski sancağı olan Manisa'ya nakletmiş ve Şehzade Ahmed'le Şehzade Selim arasındaki müca-deleli zamanlarda biraderi Selim'le ittifak etmişti; Yeniçerilerin Selim'i padişah yapmak için ayaklanmalarında birdenbire Istanbua gelerek hükümdarlığını temin için Yeniçeri ocağına dehalet etmiştir. [383]

Şehzade Ahmed

Bayezid'm hayatta kalan en büyük oluk 870 H, (1465 M.) doğmuştur. Babasının pek sevgilisi olduğu gibi vezir-i âzam Hadım Ali Paşa da onun taraftarı olduğundan hükümdar olması gün meselesi idi. Şehzade Ahmed, mutedil ve müdebbir olduğundan bir kısım devlet ricali de baba-smm yerine bunun gelmesini istediklerinden devlet erkânı arasında taraftarları çoktu; hattâ Şahkulu'yu tenkile memur olan Hadım Ali Paşa, Şehzade Ahmedle görüştüğü zaman kendisinin

[383] Şehzade, Türk korsanlavma ve bilhassa Oruç Reis ile biraderi Hızır Keis1e (Barbaros) yardım etmiştir. Bundan başka Antalya valisi iken Rodos şövalyelerinden bedeli mukabilinde Türk esirlerini kurtarmayı âdet edinmişti (Âli tarihi, r. /T., varak 32).

hükümdar olduğuna dair padişah nâmına şehzadeye teminat vermiş ve bu işin Şahkulu isyanının bastırılmasını mütaakıp olacağını söylemişti; bundan dolayı Şehzade Ahmed kendisini hükümdar bilerek askere ve kumandanlara ihsanlarda bulunuyordu; fakat kendisine biat ettirmek istediği yeniçerilerin, "Padişahımız hayatta oldukça kimseyi hükümdar tanımayız" diye red cevabı vermeleri şehzadeyi müteessir etmişti. Âbmed, en ziyade kardeşi Şehzade Korku d'un hükümdar olacağından endişe ediyordu. Şehzade Ahmed'in en samimi taraftarı olan Hadım Ali Paşa'nın, Şahkulu müsademesinde ölümü bunun işini bozmuşsa da gerek babası ve gerek diğer ileri gelen birtakım devlet ricali Rumeli'de Mihal oğulları ile diğer Rumeli beyleri kendisini istiyorlardı. Hattâ Rumeli akıncıları bİz sana tâbiyiz ne dursun" diye Ahmed'e haber göndermişlerdi (Sultan Ahmed casusunun ifadesi, 7993 Top.) Fakat Hadım Ali Paşa'nm ölümü üzerine onun Şahkulu âsilerini takip etmeyip vlmasya'ya gidişi yeniçerilerin hoşnutsuzluğunu mucip olmuştu.

Şahzade Şehinşah

869 H. (1464 M.)' de doğduğu rivayet edilen Şehin şah'm validesi Hünişalı Hatun Karaman oğullarından Nasuh Beycin kızıdır.[384] Bu, biraderi Şehzade Abdullah'-dan sonra en büyük şehzade olduğundan Karaman valisi olup saltanat mücadelesine kalkmamış ve babasının saltanatı Selim'c terkinden - dokuz ay evvel yani 5 Rebiulâhır 917 Konya'da, vefat etmiştir.[385] Bursa'da II. Murad türbesi civarına defnedilmiş t ir. Şah İsmail bununla muhaberede bulunmuş olup Şahinşah Anadolu'da şahın en mutemed adamı idi.

Şehzade Selim

875 H. (1470M.)' de Amasya'da doğmuş ve babasının hükümdarlığı zamanında Trabzon valisi olmuştur. Tarife göre orta boylu, toparlak ve kırmızı ile karışık beyaz yüzlü, çatık kaşlı, beyaz dişli, omuzları ile

[384] Konya mecmuusı. Sayı 32, s. 1795.
[385] Şchinşah'm vefatına dair validesi tarafından divandaki vezirlere gönderilen mektup, Topkapı Sarayı Arşivi, Nr. 3058.

göğüs arası açık, sakalsız, uzun bıyıklı ve sert bakışlı idi.

Şehzade Selim babasının epi zamandanberi bozuk giden devlet işlerinden müteessiren saltanatı terk edeceğini haber aldığı için tertibat almayı muvafık buldu. Hanedan içinde bir veraset-i saltanat kanunu olmadığından dolayı Fatih'in kanunnâmesi mucibince hükümdar olan şehzade diğer kardeşlerini öldürecekti; bunun için biraderleri Korkud ile Ahmed'in vaziyetlerini gözden kaçırmıyordu. Kendisi İstanbul'a uzak olduğundan çabuk ve muntazam haber alamıyordu. Şehzade Ahmed'in yazmasiyle oğlu Süleyman Bolumdan Kefe'ye nakledilmişti.

Şehzade Ahmed itidali ve hilmiyeti cihetiyle bütün devlet ricalinin hürmeVini celbettiği halde onun zıddı olan Selim ise şiddeti ve cevvaliyeti ve amansız hareketi cihetiyle etrafına korku bırakmıştı; hattâ Şehzade Selim bu sırada Erzincan ve havalisinde faaliyette bulunan Şah İsmail'i o mmtakadan defettiği gibi, Gürcüler üzerine de sefer yaparak o taraflarda da kendisini göstermiş olduğundan bu halleri babasına karşı "serkeşane vaziyet aldı" şeklinde gösterilmişti. Şehzade Selim, saltanatı elde etmek isteyen biraderlerine mukabil o da hazırlık yapmış kendi maiyyeti kuvvetlerinden başka Kırım hanı kuvvetlerinden de istifade etmişti. Rumeli'ye geçtiği sırada han'ın küçük oğlu kumandasında yanında üç yüz elli Tatar askeri vardı [386] ve taraftarları vasıtasiyle bu işte en müessir olan Yeniçeri ocağını elde etmişti.

Şehzade SeliirTin bütün arzusu icabında maksadına kavuşabilmek için devlet merkezine yakın bir mahalle nakletmekti; bunun için maksadına uygun olarak Rumeli'de bir sancak istedi ve hemen Ke/e'den, Kırım'dan [387] Tuna'ya doğru yürüdü; kendisine Trabzon'di ilâveten bir yer (Kefe) verildi ise de kabul etmiyerek [388] babasından tekrar rica etti; bu defa da şehzadeye nasihat etmek üzere ulemâdan INureddin Sarıgürz gönderildi; fakat Selini, bunu geri çevirdi; "Anadolu^&a. nereyi istersen verelim" dediler; "babama mülâki olmayınca cevap veremem diye mukabele etti ve istediği gibi bir

[386] Malkoç oğlu Bâli Bey'in raporu, Topkapı S a. Ar. Nr. 6329.
[387] Hammer Tarihi (C. IV., 213). Bilmünasebe Menğli Giray'ın, Selını'in kayınpederi olduğunu yazıyor.
[388] Selim Kırım'dan, kalkıp Tuna taraflarına gelerek vezir-i azama gönderdiği mektupta Silistre sancağım istemiş Kefe hasılatı yetmezse Kili ve Akkirman hasılatından temin edilmesini (yallah ve billah min-bâd Tuna suyunun Ötesine (yani avdete) geçmek muhal olduğunu isteklerinin babasına arzını bildirmiştir (Topkapı Sarayı Arşivi, Nr. 5443).

cevap alamayınca derhal Kırım hanından aldığı kuvvetle Silistre yoluyla Rumeli'ye (Balkanlarda) gelmişti. Sarı-gürz ikinci defa gene gönderildi ve kesin olarak red cevabı verdi.[389]

Amasya valisi Şehzade Ahmed, hükümdarlığına eyiden eyi kail olduğundan, Korkud'un babasından izinsiz Antalya''dan kalkıp Manisa ya gitmesini ve Selim'in de Rumeli'ye geçmesini doğru bxümadığından, evvelâ Korkud'un sonra da Selim'in tedipleri için pederinden müsaade istemiş ise de Sultan Bayezid,memlekette büyük bir teşettüte sebep olacak olan bu teklifi red ile Şehzade Ahmed'i tekdir etmiştir.

Şehzade Selim'in Rumeli'ye geçişi îstanbuPdan duyulunca, vükelâ padişahı Edirne'ye götürmek üzere yola çıkarmışlar ve Selim'in üzerine asker sevketmek istemişlerdi. Bunu haber alan Selim, "asi olmadığını, babasına tazimlerini arz için geldiğini" beyan etmiş ve kendisine nasihat için babası tarafından gönderilen elçiye riayet eylemiş ve avdet eden elçi şehzadenin babasının elini öpmek üzere geldiğini arzeylemiştir.

Selim'in aleyhtarları, bu desiseyi kabul etmiyerek Selim'in üzerine Rumeli beylerbeğisi Hasan Paşa'yı göndermişlerse de Hasan Paşa, ya muharebe etmek istemiyerek veya cesaret edemiyerek Edirne'ye dönmüş ve bunun üzerine padişah bizzat Selim'e karşı hareket etmiştir.

Bayezid, ihtiyar olduğu için araba ile hareket edip Çukur-çoyır'da Selim'in ordugâhı karşısına gelmişti. Selim, karşı taraftan bir taarruz vâki olmadıkça katîyyen mukabele edilmemesini kendi kuvvetlerine şiddetle emretmişti. Bayezid'e, binmiş olduğu arabanın penceresinden kendisinin elini öpmek üzere gelen oğlunun kuvvetleri

---

[389] Sarıgurz'un SelimHe son görüşmesi

Şehzadenin, huzuruna mukaddema varup devletlu pâdişâh selâm ittilerve hatırınızı sordular deyu arz ittikte sakit oldular ve devletlu pâdişâh benüm rızamda olmak saadet-i dar ey n deyu arz olundukta şöyle cevab verdi kî ben anların rızasında olmadığım bir nice defa vaki olmuştur ve ben terk-i rıza ittiğüm şimdi ini bildüer? günah-ı sagîre had ısrar ile kebireye yetişür ve günah-i kebîre hod ısrar ile neye yetişdüği malûm değildir; ve rızalarında olmadığın ya bedbahtlığından veya devletimden ola dedi ve rızalarından garaz Trabzon'a varmak ise gökten Cebrail inüp ve peygamber dilek iderse kabul eylemezin dedi ve sen anda varup ademin gelip cevab getirinceye değin bunda ancak tehammül idesin dedi ve beni şöyle samnasunlar ki Korkud emrem gibi bir yire varup yine rücû eylemek ihtimali ola; ben bu hususta baş vermeğe razı olup fikrimden dönmek ihtimali yoktur dedi ve bizim gibi bir duacınız risalete geldiği cemi-i âleme malûm olup bilâhara devletlu pâdişâh'in emr-i şerifine imtisal eylemeyüp muhalefet eylemekten devletlu pâdişâha hacalet lâzımgelür ve nice fitneye sebeb olur denildikte ne gerekse olsun deyu cevap verdi (Topkapı Sarayı Arşivi, Nr. 6322).

gösterilince Bayezid teessüründen ağlamıştır. Şehzade Selim'e taraftar olmaları ihtimali kuvvetli olan Rumeli akıncı ve sancakbeylerinin istirhamlariyle muharebeden vazgeçilerek iki taraf arasında bir anlaşma yapılmıştı. Buna göre Selim'e bir heyet yollanıp bu defa babasiyle görüşmesine imkân olmadığı ve Şehzade Ahmed'in katîyyen veliahd yapılmıyacağı temin edilmiş ve Rumeli'den istediği Semendire sancağı tevcih olunarak [390] beratı gönderilmekle beraber bu sancağa Alacahisar ve Izvorvik sancakları da ilâve olunmuştur. [391]

Bayezid, şehzadelerinden hiç birini diğerine tercih ile veuauu. yapmayacağına dair bir de ahidnâme yazdırarak bu hâdisenin birinci safhasını böylece kapatmıştır.

Bu suretle veliahd tâyini işini önlemeğe muvaffak olan Selim, emri altındaki askerle Semendire'ye gitmeyip, Rumeli beylerinin kararıyle Eski Zağra ve Filibe taraflarında kalarak Semendire'ye bir vekil göndermişti.

Şehzade Selim'in Semendire sancağına tâyinini vezir-i âzamliadım Ali Paşa, Şahkulu ile müsademeden evvel haber almış bu hususta canı sıkılmıştı; aynı zamanda Şehzade Ahmed taraftarları da son vaziyeti kendisine bildirmişlerdi.

---

[390] Selim'ıı Semendire sancağını kabul ettiğine dair vezir-i âzam Koca Mustafa Paşa'nm Sultan Bayezid'e arızası (Topkapi Sarayı Arşivi,]Nr. 6265) Arz-ı bendegi budur ki, Mevlâna Nureddin (Sangürz) duacınız gelüp ne ise haber alındıkta Semendire'yi kabul ettiler deyu cevab getürdiler, geç vakit olmağın divan'a varılmadı inşaallah mevlâna hizmetleriyle mülakat oldukta tahsilen malûm oluna. Baki ferman. . .. Beıde-i fakir

[391] Şehzade Ahmed tarafından Hersek-zâde Ahmed Paşa'ya gönderilerek pâdişah'a takdim edilen mektupda Şehzade Ahmed: karındaşım Selimşah bey tarik-i isyan üzere Rumeli'de asker çekip Hudavendigârm üzerine geldiği sebeb-den hilâf-ı âdet Semendir'e ve Vidin ve Niğebolu sancaklariyle bazı maadiı ve haraç ve sair haslariyle beş kere yüz bin akçe verilmiş olduğu halbuki zahiren üç sancak ise de amma manen Rumeli'nin külHyyen verilmesi dimek olup hemen -umur-i saltanattan bir hutbe ve bir de sikke kaldığı ve halbuki kendisinin babasının rızasından başka bir şey gözetmeyip pederini asla incitmediği ve bu suretle itaat yüzünden kazıyyenin ber-aks olduğunu, bunun için babası sağ oldukça saltanata tamaı olmadığını, fakat âsi bir ad er inin üzerine gitmesine müsaade edilmesini, aksı takdirde Anadolu'dan 'Rumeli'ye, bir kişiyi geçirmi-yeceğini ve keyfiyetin babasına arz edilip kendisinin de bunu vezir-i âxama bildirdiğini beyan etmektedir (Topkapı Sarayı Arşivi, 3062 Nr.lı zarf ve Nr, 6043). Yine vezir-i âzam'a göndermiş olduğu mektubunda : Muhibbiniz Yenişehir civarında olup benim aksa muradım vamp hayır duaların almaktır. Bu miktar yakın yere gelmişken talebim red olunup halk içinde hacil oldum, muradımın husulü için gayret idiniz: mezkûr Selim her zaman muhalefet üzre olup bu muhlisiniz otuz yıl daima itaat ve inkıyad üzere olduğunu arada farkı nedir? İmdi muradımın husulüne himmet ediniz demektedir (Aynı tasnif, 3062 İVr.lı zarf).

Baba - Oğul Mücadelesi Ve Selim'in Hükümdarlığı

Karışdıran Muharebesi

Şehzade Selim SemendireVe gitmeyip yolda ayak sürürken merkezden sancağa gitmesi emrolundukça Şahkulu muharebesi neticesini ve Ali Paşa'nm muzafferiyet haberini beklediğini arzediyordu. Filhakika Şahkulu muharebesi olmuş ve muzafferiyet yerine Ali Paşa maktul düşmüş, Şehzade Ahmed, asileri takip edecek yrde Amasyd çekilmişti.

Vezir-i âzam Hadım Ali Paşa'nın maktul olduğunu duyan Sultan Bayezid yine o sırada Karaman valisi olan oğlu Şehin-şah'ın vefatını da haber alınca fazla müteessir olarak Edirne'den İstanbul'a, hareket edip saltanattan katı surette çekilmeğe karar verdi; devlet ricalini davet ederek görüştü; ekseriyet Şehzade Ahmed'in hükümdar olmasını muvafık gördüler.

Hadım Ali Paşa'nm yerine Hersek- zade Ahmed Paşa vezir-i âzam olmuştu; o, verilen hu karara iştirak etmedi; padişahın çekilm emesini, Şehzade Seli m'in Semendire'de kalıp Ahmed'in de Amasya'dan Karaman eyaletine naklini muvafık gördü ise de hasta padişah olarak ekseriyet Şehzade Ahmed'in hükümdarlığa davetini istediklerinden kendisine haber gönderildi. Halbuki Selim'e verilen ahidnâmede hayatta oldukça saltanatta kalacağı ve hiç kimseyi yerine namzed göstermiyeceği yazılmış olduğundan Bayezid ahdine sadık kalmamakta idi.[392] Şehzade Ahmed'in hükümdarlığına karar verildikten sonra padişah ileri gelen Rumeli beylerini davet ederek onlardan Şehzade Ahmed'e itiraz etmiycceklerine dair söz aldı ve sonra IstanbuVa hareket etti. Yeniçeriler, Ahmed'in hükümdarlığını önlemek için pâdişâha "Senin sağlığında biz başkasını pâdişâh istemeyiz" diye teminat vermişlerdi. Filibede bulunan Şehzade Selim bütün bu görüşme ve kararlardan adamları vasıtasiyle haber alıyordu. Selim alınan kararın kendisine verilen ahidnâme hilâfına olduğunu

[392] Sultan Bayezid ".... Muaccelen Ahmed Han'ı getürün ve benim fermanımı yerine yetirün; mülkü sahibine virem, tahtı -vârisine teslim kılanı.." diye Şehzade Ahmed'in getirilmesini emr ey lemisti (Âli tarihi, basılmamış birinci cilt, s. 208).

anlayınca kırk bin kişilik bir kuvvetle birdenbire Çorlu'da babasının kuvvetlerinin bulunduğu Karışdıran ovasına geldi. Şehzade Âhmed taraftarları, pâdişâh, Selim'in aleyhine tahrik için arabasının örtüsünü kaldırarak "Elinizi öpmeğe gelen oğlunuzun kuvvetini görün, müretteb ve müsellâh askerlerle oğul babayı böyle mi ziyaret eder?" diyerek Bayezid'i oğluyla muharebeye teşvik etmişlerdi.

Selim'in Mağlup Olarak Kaçması

917 Cemaziyelevvelinin sekizinci günü (Ağustos 1511) iki taraf arasında vukua gelen muharebede Selim kuvvetleri bozuldu, şehzade takip edenlerin elinden güçlükle kurtularak Karadeniz sahiline geldi ve kendisine iltihak edenleri alıp İnada (İğne ada) 'dan gemiye atlayarak Kefe'ye gittiği haber alındı.[393] Şehzade Ahmed hükümdar olmakT üzere davet edildi2. Bayezid Cemaziyelevvelin edişinde. İstanbul'a geldi.

Selim'in bu suretle mağlûbiyeti üzerine Şehzade Âhmcd'in hükümdarlığı artık tahakkuk etmiş gibi idi; bir an evvel gelmesi kendisine yazıldı; Hersek-zâde "evvelce verilen ahidnâmeye sadık kalınmasını ve hiç birisinin diğerine tercih edilmemesini ve askerin Selim'e mütemayil olduğunu ve Kapıkulu ocaklarının Ahmed tarafına imalesinden sonra saltanatı terk etmesini ve Ahmed'i îstanhuVa. getirtmeyerek Karaman'da alıkoymasını" padişaha arz ettiyse de sözü dinlenmedi. Şehzade Ahmed aldığı emir üzerine siir'atle Gebze'ye ve oradan Maltepe'ye geldi ve istanbul'a girmek için müsaade istedi; IstanbuVa girdiğinin ertesi [394] Ünü de hükümdar ilân edilmesi tekarrür etmişti.

Yeniçerilerin Ayaklanmas

[393] Dergâh-ı rmiallâya ve bargâh-ı a'lûya mâruz-ı beıidegî öldür ki, Sultan Selim tahkik Inada'da gemiye girdi, antla varup gelen adenitimiz ulağla der-i devlete gönderildi. Haberi asliyle andan alasız; baki ağız haberin ne veçhile girüp hakma ne ısmarladığını varan âdemden sorasız, tahkik bilesüz. Elfakirü'l-hakîr Mahmud {Tophapı Sarayı Arşivi, Evrak kısmı, Nr. 3703) Liitii Paşa tarihi de (S. 202, 203) S elim'in bozulduktan sonra Ahyohya varup ovada hazır bulunan gemilere binerek Kefe'ye gittiğini yazar.

[394] Ahmed 917 C tarihli tuğrasını havi olarak Eskişehir'den Turgut oğullarına gönderdiği fermanda emr-i âli ile astane-i saadete gittiğini bütün maiyye-tiyle kendisine iltihakını bildirmiştir (Top. Sa. Ar. Nr. 3062).

O akşam yeniçeriler aralarında görüşerek Sehza Ahmed'i hükümdar tanımamağa karar verdiler ve bundan başka üç bin kadar yeniçeri, vezir-i âzam Hersek-zâde Ahmed ikinci vezir Koca Mustafa Pa-şa'larla Rumeli beylerbeğisi Hasan Paşa'nın, kazaskerlerden Müeyyed-zâde Abdurrahman ve Nişancı Tâci-zâde Cafer Çelebilerin evlerini yağma ettikleri gibi, fırsat bulan bazı ayak takımı da bazı yahudi evleriyle bir kısım ticarethaneleri yağmaladılar. Yezir-i âzam Hersek-zâde saklandı ve hemen azlolunarak yerine ikinci vezir Koca Mustafa Paşa vezir-i âzam oldu.[395]

Yeniçeriler, S elim'e sadakat göstererek onun gelmesinde ve veliahd olmasında ısrar ettiler. Bu haberi Şehzade Ahmed duyunca Anadolu'ya döndü [396] ve orada faaliyete geçti ve ilk iş olarak babası eh inşa h-'in ölümünden sonra Karaman valisi tâyin edilen Şehzade Mehmed'i Konya'da muhasara ederek orayı aldı.

Selim Aleyhdarlarınm Korkud'u Devletleri

Selim'in aleyhtarları, Ahmcd'in muvaffak olamaması üzerine bu defa da Şehzade Korkud'u davetleri hükümdar yapmak çaresine başvurdular ve kendisi acele İstanbul'a, larınm Korkud'u. Manisa'da bulunan bu şehzade sür'atle Mihahc'e ve oradan kayıklarla 12 Mu-harrem 918'tle Davutpaşa iskelesine gelip karaya çıkarak yeniçeri ocağına gitmiş sonra babasını görüp biraderi Ahuu'd'ten kaçtığını söylemiştir. Yeniçeriler Korkud^a hürmet gösterdiler fakat Selim'den başkasını istemediklerini de söylediler ve aynı zamanda kendisinin hayatına dokunulmamasını temin için söz verdiler.

Selim'in Hükümdarlığı

[395] 917 Cemaziyelâhır sonu = 1511 Eylül sonu

[396] Üsküdar Maltepesine kadar gelmiş olan Şehzade Ahmed'in geri dönmesi için yeniçeri ocağı tarafından gönderilen yayabaşılar'a Ahmed'ıı itibar etmemesi üzerine anlar geri dönüp Ahmed'ıı muhalefetini söylediler. Galeyana gelen yeniçeriler ağalarının üzerine hücum edip "pâdişâhımız Sultan Selim'i baş dikip bizi Sultan Ahmed üzerine göndersin demeleri üzerine yeniçeri ağası vezirlere gidip hali anlattı, vezirler" kul nerede ise biz oradayız" diyerek hep beraber gidip durumu Sultan Bayezid'e arz edince padişah da "asker nerede ise ben oradayım cevabını verince Selim'i diivet etmek üzere evvelce Selim'den mektup getiren kapıcıbaşı Yusuf'u çağırıp "oğlumu askerime baş diktim vallah ve billah ve tallah hiç bir veçhile hayal etmeyup bu canibe müteveccih olsun, bir dürlü şüphe etmesün" diyerek Selim'e daveti ımıtazammm 918 evasit-ı Muharrem tarihli ferman göndermiştir (Top. Sa. Ar. Nr. 7072).

Bu vaziyetler karsısında muztar kalan ve artık hüküm ve nüfuzu kalmayan Sultan Bayezid, oğlu Selim'i istanbul'a davet etti ve o da kara tarikiyle den AkkirmarCa. ve oradan da Rumeli'ye geçerek îstanbuVda Yenibahçe mevkiine geldi; kendisini devlet ricali istikbal ile tebrik ettiler ve divan-ı hümâyuna gelerek babasının elini Öpmesini söylediler; bir su-i kasda uğraması ihtimalini düşünerek babasiyle at üzerinde görüşmeğe muvafakat etti.[397] Ertesi gün ayak divanı olup, devlet erkânı da hazır olduğu halde babasiyle görüştü. Bayezid ibtida saltanattan çekilmeğe yanaşmayarak

Yavuz Selım'in Hükümdarlığı

Selim'i Şah İsmail üzerine yapılacak sefere serdar tâyin etmeği teklif etmiş ve o da askeri zapt ve rabt için ordu başında hükümdarın Wlunmasıiun muvaffakiyeti temin ettiğini söylemiş ve bu suretle o gün iki taraf bu kadar görüşme ile birbirlerinden ayrılmışlardı. Bayezid, oğlunun hükümdar olmak istediğini ve askerle bir kısım ricalin S elim taraftar olduklarını görünce saltanatı kendisine terk eyledi. [398]/[399]

Bayezurın Dimetoka'ya Giderken Yolda Vefatı

Bayezid saltanatı oğluna terkettikten sonra arzusu üzerine yirmi yük, yanı iki milyon akçe yıllık maaş tayiniyle Dimetokd'ya gönderildi. Sultan Selim babasını teşyi etti. Hizmetine Rumeli beylerbeğisi Hasan T?aşa ile defterdar Kasım Çelebi'yi [400] ve Tabib A.hî Çelebi denilen Mehmed b. Kemal'i tâyin edip gönderdi; Bayezid daha Dimetoka'yaL varmadan Çorlu civarında ansızın vefat etti;[401] tarihler yolda hastalandığından veya ihtiyarlığa keder de munzam olarak öldüğünden bahsederlerse de Tenkîhi tevarih zehirlenmek suretiyle

[397] Bunu, müverrih Ali, Dürr-i me/ı'mm'dan naklen beyan etmektedir (42. vakıa).
[398] 7 Safer 918 == Nisan 1512
[399] B ay ezid, Sultan Selım'e saltanatı terkederken şehzadelerden herhangi birisinin kendisine muhalefet etmedikçe Öldürülmemesini tavsiye ile oğlundan söz almıştı (Âlî tarihi^ varak 254).
[400] Kasım Çelebi Eyüp'te cami ve medresesi olan Kasım Paşa'dır (Tacüh'tevarih, s. 205).
[401] badehu Sultan Selim saraya geliip tahta cülus eyledi ve Sultan B ay ezid Dimetoka'y& varmadan esnay-ı rahda şehadetle âhıreti teşrif buyurup" (TenkihÜ't-Tevarih). Bayezid han Dimetoha'yı ihtiyar edip koçile saraydan çıkıp... KanşdiTan'A vardıkta Sultan Selim'den ecel şerbeti gelüp bile bile yedirdi vefat etti. (Mürüft-tevarih Topkapı Sarayı Hazine kitapları: 1338).

öldüğünden bahsetmekte ve gösterişte o rivayeti teyid eylemektedir.[402] Şamdanî-zâde de Miiriii't-tevaritftç Karıştıran'da şehiden, vefatını yazar.[403] Şehzade Âhmed memlûk sultanına gönderdiği arîzada ise lstanbuVdLZ.n çıkarılan babasının KaHıdere'de hastalanarak vefat ettiğini beyar dan sonra halk arasında vefatının kardeşi tarafından olduğunun şayi olduğunu yazmıştır.[404]

II. Bayezid'in Şahsiyeti

Sultan Bayezid ecdadına ve babasına nisbetle daha az cevval idi. Spandoni'nin bir Venedik raporundan alıp naklettiğine göre Bayezid, sükûn ve rahatı severdi. Bayezid'in hayatını iki devreye ayırmaklâzımdır: Biri şehzadelik hayatiyle saltanatının ortalarına kadar olan devri; ikincisi de buradan Ölümüne kadar geçen zamandır; bu iki hayat devresi birbirinden tamamen ayrı ve birbirine zıddır.

Şehzadelik devri Amasya? daiki yârâm ile zevk ve safa ve îyş u nûş âlemleriyle geçmişti; bu tarihlerde kendisi uyuşturucu maddelerden afyon macunu da kullanmıştı. Muhitinde sohbetine iştirak edenlerin içinden en meşhurları Müeyyed-zâde Abdurrahman Efendi ile hasekisi Hacı Mahmud Bey adlarında iki kişi idi. Hattâ Fatih Sultan Mehmed, bu iki adamın oğlunu sefahate alıştırdıklarını duymuş ve şehzadenin lalası Fenarî-zâde Ahmed Bey'e 12 Muharrem 884 tarihli bir hüküm göndererek bu iki şahsın macun veya esrar yahut başka bir madde ile öldürülmesini ve oğlunun kullandığı maddelerin nelerden ibaret olduğunun bildirilmesini emreylemişti.[405] Bunun üzerine müşkül duruma düşen Fenarî-zâde keyfiyeti Bayezid'e bildirmiş ve o da bu iki dostunu tehlikeden muhafaza ederek birer miktar para verip yanından uzaklaştırmış ve onlar da Osmanlı devleti hudutları haricine çıkmışlardır.[406] Bayezid babasından Özür dileyerek mükeyyifatı terk ettiğini bildirmişti.[407]

---

[402] Celâl-zâde Mustafa Bey Selimnâmefe Edirne civarında Söğütlüdere konağında 918 Rebiulevvel on birde ve Yunus Paşa'nın arızasında Rebİulevvelin

[403] S. 507

[404] Top. Sa. Ar. 3062 Kr.lı dosya yirmi beşinci perşembe günü îsalar mevkiinde vefat ettiğini yazmışlardır (Top. Sa. Ar. Nr. 6335).

[405] Feridun Bey Münşeatı, c. I., s. 263, 264; Kınalı-zâde tezkiresi (Hatemîr-nin tercüme-i hali kısmı).

[406] Şakayık tercümesi (S. 308), Müeyyed-zâde Abdurrahman Efendi-nin tercüme-i hali.

[407] Bayezid'in babasının gönderdiği arîza sureti bu cildin sonunda Müey-yed-zâde'niı tercüme-i hali kısmmdadır.

Bayezid, babasına yazdığı cevabında evvelce bazı mükey-yifat istimal etmişse de artık pederinin hayır duasiyle o gibi şeylerden tamamen vazgeçtiğini arzederek babasının hiddetini teskin etmiştir; hükümdar olduktan sonra bir müddet daha içki âlemleri tertip etmiş ve sonra tamamen terk ile ibadetle meşgul olmuş ve bu hali ömrünün sonuna kadar devam ederek devlet idaresini vezirlerinin ve bilhassa ikinci defa vezîr-i âzam olan Hadım Ali Paşa'nm eline bırakmıştır.

II. Bayezid, babasının zamanında İstanbul9 da başlıyan ilim cereyanlarını teşvik etmiş; âlim, şâir ve edibleri himaye ile onlara muayyen tahsisat vermiş ve bu suretle İstanbul'u. Îslâm âleminin ilim merkezi haline sokmuştur. Fakat fikir hürriyeti babası zamanındakine nisbetle geri olup bu yolda mutaassıp ulemanın kurbanı olan mütefekkirler de görülmüştür ki Ibn-i Kemal'in hocası Tokad'lı Molla Lütfi bunlardandır.

Venedik elçisi meşhur Andre Gritti, Bayezid'i şöyle tavsif etmektedir :

"Bayezid'in boyu ortadan yüksek olup rengi zeytuniye çalar.[408] Çehresi zihnen ciddî ve ağır şeylerle meşgul bulunduğunu gösteriyor; fıtraten mağmum ve mahzundur. En mes'ud hâdiseler zuhurunda bile asla sevinip gülmez. Hiç şarap kullanmaz, az yemek yer, ata binmekten pek zevk duyar, giriftar olduğu nikris illeti menetmese, en sevdiği şey av eğlenceleri ve at talimleridir. Dinî merasimin hiç birini ihmal etmez, pek çok sadaka dağıtır. Felsefede behre ve malûmatı olmakla övünür; kozmoğrafya ile fazla meşgul olur."

Gritti bu izahattan sonra Sultan Bayezid'in icraatından da şöyle bahsediyor :

"Padişah tetebbu ve mütalâaları dışında ordusunun ıslah ve tensiki ile meşgul olmaktadır. Kölemenlere karşı olan mağlûbiyeti, ordudaki inzibat fıkdanına atfeden Bayezid yeniçerilerinin adedini arttırdığı gibi askeri yeni silâhlarla da teçhiz etmiştir; bilhassa topçu ve* süvari teşkilâtı ve top nakliyatı ciddî bir ıslahata tâbi tutuldu. Atlı atsız askerler ile donanma efradı şahidi olduğumuz harikulade şeylerin tahakkukuna âmil olmak üzere sür'atle cem ve tahşid olunmaktadırlar.[409]

---

[408] Alî, Bayezid'in lıilyesini şöyle tarif etmektedir : Uzun boylu, küşade yüzlü, çatına kaıakaşlı, elâ gözlü, buğday benizli, arslan burunlu, geniş göğüslü.

[409] Sp. CantacasJn, Pelit traivte de Voriğine des Turcqz, Schcfer tab'ı, 1Ö96 Varis.

II, Bayezid lstanbuV&a. cami, medrese, imaret ve mektep,[410] Edirne'de cami, medrese ve hastahânc ve [411] Amasya'da da cami, medrese, imaret ve mektep ve diğer yerlerde köprü, zaviye ve sair kültürel ve sosyal eserler yaptırmıştır. Cesedi, istanbul'da.

Bayezid'teki camiinin yanındaki türbededir. II. Bayezid vaktinin çoğunu mütalâa ile geçirir, okuduğu kitablar hakkında düşüncesini yazardı, kendi namına çok eser yazılmıştır.

Sultan II. Bayezid iyi bir tahsil görmüştür Adlî mahla-siyle Türkçe ve Farsça şiirleri vardır. Kendisinin :

Matla'h Farsça bir gazelini Müeyycd-zâde Abdurrahman Ibn-i Kemal, Hacı Hasan-zâde, Taci-zâde Cafer Çelebi, Necati taraflarından tenzir edilmişlerdir.[412]

II. Bayezid her sene hanedan azalarına askerî devlet adamlarına ulema, mcjayih ve sair saray erkânına ihsanlarda bulunurdu.[413]

Sultan Bayezid'hı oğlu Selim hakkında sonradan onun ağzından kaleme alınmış bir firaknâme vardır ve şöyle başlar:[414]

Bcniim ekmeğimi tahlif idenler Beni koyıib Selim şak'a gidenler Hakikat rafıma doğru varanlar Görün beyler bana nitti Selim şah

ONDOKUZUNCU BÖLÜM

SULTAN SELİMİN İÇ DURUMU DÜZELTMESİ, ÇALDIRAN MUHAREBESİ YE DULKADIR BEYLİĞİNİ ALMASI

Sultan Selimdin İç Durumu Düzeltmesi

Şehzadelerin Bertaraf Edilmeleri

Yeni hükümdarın karsısında en urlu rakip Şehzade Ahmed'di; bu, Maltepe'den Anadolu'ya, döndüğü zaman biraderinin oğlundan Konya'yı almış, genç Şehzade Mehmcd'i yakalamış ise de babasının

[410] İstanbul'daki tesislerini mimarının Yakup Paşa olduğu görülüyor (Edime ve Paşa livası, s. 478).,
[411] Edirne'deki Darüşşifasında 3 tabib, iki göz hekimi, iki cerrah, bir kâtip vesair müstahdemin vardır (Başvekâlet arşivi, maliyeden arşive devi' edileu vesikalardan 70 sıra numaralı vesika).
[412] Aşık Çelebi tezkiresi.
[413] Edirne ve Paşa livası, s. 470, 485.
[414] Topkapı Sa. Ar. Nr. 8525.

tazyiki üzerine çocuğu serbest bırakmıştı. Şehzade Ahmed Anadolu'da muvaffak olacağını umarak Selinrc karşı hazırlık yapıyordu.

Sclim'in karşısında ikinci rakibi Şehzade Korkud'ılu. Yukarılarda söylediğimiz gibi K orkud yeniçerilere iltica etmiş ve Selim hükümdar olunca onların tavassutiyle hayatına dokunulmayarak yine Manisa'ya, gönderilmiş ise de tabiî şüphe altında idi.

Sultan Selim, Safevîler hariç olarak kendisinin cülusunu tebrik için gelen Macar, Venedik, Memlûk ve diğer devletlerin [415] elçilerini kabul edip dostluk ve sulh muahedelerini yeniledikten sonra [416] evvelâ biraderi Ahmed'in gailesini bastırmakla işe başlamıştı; Anadolu'da hükümdarlığını ilân eden Ahmed'in oğlu Alâüddin bir miktar kuvvetle Bursa üzerine gelip orayı zapt-etmiş ve babası adına hutbe okutmuştu.[417] Alâüddin üzerine kuvvet sevkedilerek Bursa'dan kaçırılmış ve bu şehzade Malatya yoluyla Memlûklere iltica eylemiştir.[418] Yavuz Sultan Selim, şehzadelerin Avrupa'ya kaçarak bir gaile çıkarmalarını önlemek için Anadolu sahillerinekadırgalar yollamıştı.

Sultan Selim, Şehzade Ahmed'in üzerine de meşhur Malkoç oğlu Bâli Bey'in oğlu Ali Bey kumandasında kuvvet yolladı; Ahmed iki oğlunu yardım istemek üzere Şah İsmail'e gönderdi ve kendisi de Malatya'ya

---

[415] Şehzade Ahmed'in oğullarından Süleyman ve Alâüddin 918 Zilkadesinde Memlûk topraklarına kaçarak oradan da JCahire'ye gelmişlerdir. Hattâ Şehzade Süleyman, babası Ahmed'in Kohire'ye geleceğim söylemiş ve bu söz Memlûk Sultanın hoşuna gitmemiş, Osmanlılarla yeni bir macera açacağını düşünerek endişeye düşmüştü. Şehzade Süleyman 919 Safer ayında ve Alâüddin de ondan yirmi gün sonra taundan vefat etmişlerdir. Şehzade Ahmed'in diğer oğlu Şehzade Kasım da Ko/ıire'ye gelip Merc-i Dttbık harbinde bulunarak sonra Mısır'a kaçmıştır {tbn-i Iyas tarihi, c. IV., s. 289, 291, 303, 306). Âlî dcAlâüddin'in Ko/ıire'ye giderek orada taundan 8 Rebiulâhır 919 cumartesi günü vefatım kaydederse de (S. 257) Kasım'dan bahsetmez. Şehzade Ahmed'iu Murad ve Osman adlarında iki oğlu daha olup bunlardan Murad'ın kızıl-başlardan tac giyerek onlarla ittifak ettiği görülüyor (Top. Sa. Ar. Nr. 6522).

[416] Müverrih Âlî elçilerin tebriklerinin şehzadeler gailesinden sonra olduğunu ve Edirne'de yapıldığını yazar (S. 257).

[417] Bursa'dan haber geldi kim Sultan Ahmed oğlu Sultan Alâüddin Bursa'ya gelüb ve Bursa'yı zabtedüb subaşısma ve Sultan Selim'e tâbi olanları ekserisini kılıçtan geçirip ve mîrîye müteallik emvali zabtedüb ve şehir-lüsünden nice mal ve menal olub ve babası Sultan Ahmed adına -hutbe oku-tub (Lütfî Paşa tarihi, s. 204).

[418] Hamraer, Kemah'a, kaçtığını yazıyorsa da Lütfi ve diğer Osmanlı müverrihleri Malatya'ya, gittiğini beyan ediyorlar. Şehzade Ahmed'in oğlu Süleyman'ın Kahire'ye geldiği zaman babasının geleceğini söylemesi. Ahmed'in Malatya'ya ilticasını gösterir. Malatya naibinin (valisinin) vezir-i âzam Mustafa Paşa'ya gönderdiği mektupda Sultan Ahmed'in üçbin kadar âdemle Darende-ye gelerek Memlûk Sultanına elçi gönderüp kardeşiyle barışmak istediğini, lâkin Şah İsmail ile mütemadiyen muhabere ittiğini, barışıklık olmazsa şah'm yanına gideceği rivayet olunup yanında beş yüz kadar adamı kaldığı, kaçanlar öldürülmeyecek olursa yanında kimse kalmayacağını bildirmiştir (Top. Sa. Arşivi 3062 Nr. Ia dosya).

kaçtı ve sonra vaziyeti müsait gördüğünden Amasya'ya döndü; çünkü hükümet erkânından bazılarının ve bilhassa vezir-i âzam Koca Mustafa Paşa'nın kendisine taraftar olması ve gizli muhabere etmesi, yeniçeri ocağı büyük zabitlerinin kendisini hükümdar yapmak için mektup gönderip davet etmeleri şehzadeyi ümide düşürmüştü; bu vaziyeti Malkoç oğlu, Bursa'ya gelen pâdişâha bildirdi.

Sultan Selim, saltanat kanunu mucibince kendi oğlu Süleyman'dan başkasını hayatta bırakmamağa karar verdi ve Bursa'ya gelerek ibtida elinde bulunan biraderleri Şehinşah, Âlemşah ve Mahmud'un oğullarını boğdurarak işe başladı.[419] fikrini anlamak istedi; devlet adamları lisanından ona mektuplar yazdırarak saltanat hırslarım tahrik ettirip muvafakat ettiğini ve kendisine söz verdiği halde [420] saltanat arzusunun hâlâ devam ettiğini öğrenerek Bursa1 dan kalkıp ansızın Manisa'ya, gitti ve şehzadeyi sarayında muhasara ettiyse de elde edemedi; Korkud, Selim'in gelmekte olduğunu paşalardan birinin gönderdiği adamından haber alıp gece yarısı yükte hafif, bahada ağır eşyasiyle ve Piyâle isminde sadık bir kölesiyle beraber sakalını beyaza boyayarak külah geyip semle sarmak suretiyle kıyafetini tebdil ederek sarayının arka kapısından kaçmağa muvaffak oldu; mağarada saklandı: maksadı Antalya sahiline inip bir gemi ile Avrupa'ya kaçmak veya Rodos şövalyelerine iltica etmekti; fakat arzusuna muvaffak olamadı; üç hafta kadar saklandı. Mağara bir köylü tarafından haber verilerek yerleri bulunup yakalandılar; verilen emir üzerine Korkud Bursa ya. getirilirken yolda Emed kasabasında ve uyku esnasında kapıcıbaşı Sinan Ağa tarafından kemend ile boğularak cesedi Bursaya. Orhan Gazi türbesine defnedildi ve sadık kölesi yani sadık musahibi Piyâle Bey de türbesine türbedar tâyin olundu.[421]

Korkud'un Ferahşad ve Fatıma adlarında iki kızı kalmıştır, amcası

---

[419] Künkü'l-ahbar, Şehinşalı'ın oğlunun Mehmed ve Mahmud'un oğullarının bir yerde Musa, Emin, Orhan ve diğer bir yerde Mustafa, Orhan ve Süleyman adlarında olduğunu kaydediyor ve bu üç şehzade Tacü'l-tevarih'te (C. II., s. 230) doğru olarak Mahmud'un oğulları diye zikredildiği halde Âlî sehven bunları Şehzade Mehmed'in oğulları olarak gösteriyor. Âlemşah?ın oğlunun adı Osman'dı (KünhİfI-ahbar Kütüphanemizde basılmamış birinci cilt, s. 255, 258). Mahmud'un bu üç oğlu Bursa'da Sultan II. Murad türbesinde medfundurlar.

[420] Korkud biraderinin hükümdar olması üzerine Manisa'ya, dönerken "Benîm vicdanımda mülk ve devlete cidden rağbet yoktur; muradım bir. köşede huzur edip devam-ı devletiniz duasına muvazabettir" demişti (Alî tarihi, s. 212).

[421] Spandoni, Korkud'un Rodos'a, yakın Anadolu sahiline çekilerek, kendisini götürecek şövalyelerin gemisini beklerken, adamlarından birinin ihbarı üzerine yakalandığını yazmaktadır.

ıSelim'in yanında rehin olan oğlu boğulmuştur.[422]

Bundan sonra sıra Şehzade Ahmcd'e geldi. Evvelâ Şehzade Ahmed taraftarı olup bununla gizli muhaberesi olan vezir-i âzam Koca Mustafa Paşa Bursa'da idam olunarak yerine Hersek-zâde Ahmed Paşa dördüncü defa vezir-i âzam oldu.

Yavuz'un yanındaki devlet adamları lisanından Ahmed'e mektuplar yazılarak şehzadelerin ve vezir-i âzam Koca Mustafa Paşa'nın katledilmelerinden ve kendilerinin zor durumundan şikâyet edilerek "gelecek olursa ilk çarpışmada kendisine iltihak edecekleri hususunda" şehzade inandırılmıştı.

Bu mektupları alan Ahmed, büyük ümide düşerek Malatya'dan Amasya'ya, avdet ve oradan topladığı askerle Konya'ya, ve oradan Bursa üzerine yürüdü. Şehzadeye mukabele etmek üzere Karaman valisi (Beylerbeğisi) Hem dem Paşa ile Anadolu bey-lerbeğisi memur olmuşlar ve mirahur Bıyıklı Mehmed Ağa da pişdar tâyin edilmişti. İki taraf Yenişehir ovası'nda. karşılaştılar; padişah da Bursa'dan harp meydanına hareket etti.

Şehzade Ahmed çarpışmalarda mektupların yalan olup aldatıldığını anladı ise de çekilmeğe imkân olmadığını görerek harp etti; nihayet atından düşerek yakalandı ve askeri bozuldu; o da Sinan Ağa tarafından boğuldu [423] ve bu suretle Şehzadeler gailesi tamamen sona erdi.[424] Yalnız şehzade Ahin e d'in Kasım adındaki oğlu Memlûklere iltica etti ve Murad adındaki diğer oğlu Şah ismail'in yanında bir müddet kaldı. Şehzade Murad, traıi'da sancakbeyi derecesinde bir hizmette iken vefat etmiştir.

Şehzade Ahnıed'in hükümdar sıfatiyle Anadolu'daki faaliyetine dair Topkapı Sarayı arşivinde çok vesika vardır.

---

[422] Anadolu'da faaliyette bulunduğu ve İstanbul'a davet edildiği sırada Sultan Ahmed, Korkud'un oğlunun yanma gönderilmesini istemiş o da: "Bundan evvel bu bendenize mektub irsal edip oğlunuzu bize gönderin varalum padişahımızın elini Öpdürelim deyu buyurmuş idiniz... amma oğlumun bir nesnesine hata olunmamasına boynunuza alırsanız işte anda devlet âstanesine adamımız varıyor___(Top. Sa. Ar. Nr. 8517).

[423] Şehzade Ahmed yakalandıktan sonra Yavuz'un huzuruna getirilerek öl düriilm ey ip bir yerde oturtulmasını rica etmiş ise de Sultan Selim kabul etmiyerek birtakım mütalâalar verdiyle derhal boğdur muştur. Şehzade Alime d'in meli'ukâtı tznik kadısı tarafından tesbit olunmuştur (Top. Sa. Arşivi Nr. 5598).

[424] 918 Şevval —1514 Ocak

YİRMİNCİ BÖLÜM

YAVUZ SULTAN SELİMİN CÜLUSUNDA ANADOLU'DA KIZILBAŞ FAALİYETİ

Akkoyunlu devletini yıkarak Şia mezhebinde (Isnâ-Aşeriye On iki îmanı) şeyhlikten şahlığa geçmek suretiyle büyük ceddi Şeyh Safiyüddin Erdebilî'ye izafeten Safevîye devletini kurmuş olan (907 H. 1502 M.) Şah ismail asırlardan beri Anadolu'da yaşayan Kızılbaşlara Dâî veya Halife isimlerinde propagandacılar göndererek onları da kendi camiası altına sokmağa çalışıyordu.

Anadolu Selçukileri zamanında ve II. Gıyasüddin Key-husrev (1236-1246) devrinde Orta - Anadolu'da Sivas, Amasya, Tokat, Çorum, Malatya havalisinde Baba Ishak'm idare ettiği Alevilerin yani kızılbaşlarm ayaklanmaları ve daha sonra Batı Anadolu'da, ve Rumeli Balkanlarda Samavna kadısı oğlu Bedrüddin Mahmud'un tertip ettiği alevî ayaklanması gibi kanlı olaylar cereyan etmişti.

Şah İsmail'in halifelerinden Nur Halife Orta - Anadolu'da müridleri vasıtasyle çalışıyor, Sivas, Tokat, Amasya ve Çorum daki alevileri Şah adına birliğe davet ediyordu. Aynı suretle Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar'ın halifelerinden olan Anadolu alevilerinden Hasan Halife oğlu Şah Kulu da Antalya ve havalisinden başlayarak Şah adına çalışıyor ve bu, aynı zamanda faaliyetini adamları vasıtasiyle Rumeli'ye de teşmil etmiş bulunuyordu (915 H. 1509 M.).[425]

Şah İsmail el altından için için çalışırken bilhassa bu 1509 tarihinden itibaren Güney -Anadolu'da Antalya sancağı sahasında Şah Kulu

---

[425] Filibe Sancak beyinin, Şah Kulu'nun faaliyeti hakkında yakaladığı casus Pir Ahmed'in istintakındaki ifadesine göre arızası :

"Şahkulu Antalya kurbinde Yalınlu nam karyenin yanında bir mağarada olurdu ve mevludu dahi ol karyede idî.

Sual : Sen onda iken Şahkulıfımn yarar âdemisi kimler İdi?'deyince Cevaben biri Safer ve biri İmamoğlu nam kimesnelerdir. ... Sen Şahkulu'nun yanından ne vakit gittin deyu sual olıcak, geçen yılın Safer ayında gittim. Kaç kişi idiniz deyu sual olıcak dört kişi idik dedi. Her birimize yirmişer kâğıt (davetiye) verdi. 01 kimesnelerin adları necür deyicek biri Safer, biri îmamoğlu ve biri TacÜddin ve biri dahi mezkûr Pîr Ahmed. Bunlar nereye vardılar deyı denince, Safer Serez'e vardı, imam oğlu Selânik'e vardı, Tacüddin ve Suca ve Şeyh Çelebi ve mezkûrun imamı Muhiddin Halifelere kâğıtlar verdini, düııfiıcc de Ercanlı halifeye kâğıt verdim ve esbabım ve bazı kâğıtlarım Ercanlı halifede emanet kodum..." diğer gezdiği yerlerde kimlere kâğıt verdiyse de onları da zikretmiştir (Topkapı Sarayı Arşivi, AV. 6636).

Halife'nin faaliyeti artmış, aynı zamanda Şah ismail sancaklardaki bazı şehzadelerin cemiyetlerine adamlar sokmuş ve şehzadelerle mektuplaşmağa başlamıştı.[426]

Tarihlerde Şah Kulu denilen Hasan Halife oğlu (ismi malûm değildir) Korkuteli tarafından Yahnlıköy halkındandı. Bu şahıs kendi köyü civarında bir mağarada oturup ibadetle meşgul olur görünüp kendisini ziyarete gelenler vasıtasiyle veli olarak şöhreti artmış, hattâ Sultan II. Bayezid bile kendisine para göndermekte bulunmuştu.

İşte bu suretle şöhreti artan Şah Kulu, gizli maksadını fiile çıkarmak için münasip bir zaman ararken Sultan Bayezid'iıı devlet işlerini vezirlerine bırakması ve fiilen işten çekilmesi ve oğullarının saltanata geçmek için hırslan, Şah Kulu'ya cesaret vermiş, fakat Antalya sancakbeyi Şehzade Korkud bunun maksadını anlayarak kendi adamlarından subaşı Hasan Ağa ile kuvvet sevkederek cemiyetini dağıtmış ise de Şah Kulu kaçmağa muvaffak olmuş, fakat yakalanan adamlarından maksadı anlaşılmıştı.[427]

Şah Kulu kaçtıktan sonra Yenice derbendine varıp dört, beş yüz kadar avenesiyle isyan etmiş, ele geçen kadı ve naibleri katletmiş, Manisa'ya gitmiş olan Korkud'un adamlarından mürekkep kafileyi vurmuş ve mukabelesine gönderilen kuvvetler arasındaki sipahilerin Şah Kulu tarafına geçmeleri üzerine hükümet kuvvetleri bozulmuş ve Şah Kulu Antalya üzerine gelerek şehri kuşatmıştır.[428]

Hükümetin, mevzii bir isyan zanniylc ehemmiyet vermediği hâdise büyümüş, Şah Kulu'nun cüreti artmış, Burdur, Keçiborlu,, îstanos (Korkuteli) İsparta Gölhisar, Sandıklı tarafları bunların yağma ve

---

[426] Memlûk devletin idaresinde bulunan Divriği sancağının naibi yani valisi (ilan Mamay tarafından asılları Memlûk Sultanına gönderilmek suretiyle Halep ıaib-i saltanasma ve suretleri de Dulkadir oğlu Alâüddevle'ye yollanan ve Konya valisi Şehzade Şehinşah'm Şah îsmail ile muhaberesine dair olan mektuptan bazı kısımlar:

Maruz-ı bendegî oldur ki: elhaletü hazihi bundan akdem E rdebil oğlu'nun (Şah İsmail'in) ve Mehmed Ustaçİu'nun iki nefer kaasıtları hazret-i şehzâde-i âlemyan Celûlüddevletü ve-d'din Şehinşah Bey kaasîdiyle ellerinde mükâte-bat ve merasim (hüküm) olup Divriği vilâyetinden geçerken bu bende-i muhlis tutup hapsedip bazı mektupları Halep Melikü'l-ümerasına (Hayır Bey) irsal olundu tiyle olsa zât-ı şerifleri ile iktiza etti ki mükâtebat-ı mezkûre Sultan-) ATîsır nasarahullahu hidmetine teçhiz olunup suretleri yazılı]) bu bendenin A demi siyle hidmet-i şerife irsal olundu. Halıya Erdebil oğlunun iki bayrağiyle baki mükâtebatın sureti irsal olundu, İmdi re'yi şerifiniz muktezasıuca dergah-ı selfitin-penâh hizmetine (II. Bayezid*e) arz etmesi ne veçhile mutasavver ise fikr-İ sâkıbınıza menut ve müfevvazdır.. .. (Topkapı Sarayı Arşivi, Nr. 5812).

[427] Antalya kadısının 916 Zilhicce (30 Mart 1511) tarihli olup Antalya'yı bırakıp Manisa'ya giden Şehzade Korku d'a arızası (Topkapı Sarayı Arşivi, Nr. 532Î).

[428] Antalya"d-d. bulunan Şehzade Korku d'uıı defterdarının arızası (Topkapı Sarayı Arşivi, Nr. 5035).

katliâmlarına uğramış, bunlara karşı Anadolu valisi Karagöz Ahmcd Paşa gönderilmiş ise de Kütahya önünde o da mağlûp ve maktul düşmüş ve Şahkulu tarafından kazığa vurulmuştur.[429]

Şah Kulu bundan sonra Bursa üzerine yürümeğe başlayarak mukabelesine gönderilen subaşı Hasan ağa'yı da bozup kati ettiğinden JB ursa'da heyecan artmış Şehzade Korkud Manisa kalesine kapanmıştır. Bunun üzerine Bursa kadısı iki güne kadar kuvvet yetişmezse neticenin pek vahim olacağını IstanbuVa. bildirmesi neticesinde [430]devlet merkezi gözünü açmış ve vezir-i âzam Hadım Ali Paşa isyanı bastırmağa memur edilmiştir.

Hadım Ali Paşa'nın yeniçeri kuvvetleriyle üzerine gelmekte olduğunu haber alan Şah Kulu çekilmeğe mecbur olmuş ve vezir-i âzam tarafından takip olunarak Sivas civarında Çubuk çayı veya Gökçay [431] mevkiindeki müsademede Ali Paşa maktul "olmuş ve bozulan Şah Kulu'dan bir haber alınmamıştır Rebiulâhır =1511 Temmuz. Trabzon valisi Şehzade Selim, Şah ismail'in Anadolu'daki faaliyetini ve Şah Kulu hâdisesini, alevilerin yer yer hareketlerini dikkatle takip ettiği gibi durumun nezaketini ve bazı şehzadelerin, Şah İsmail ile münasebetlerini ve biraderi Amasya valisi Şehzade Ahmed'in oğlu Murad'm Şah İsmail'in halifesi elinden taç giydiğini haber alarak neticeyi gözden kaçırmıyordu. Selim'in cülusunu mütaakıp Sultan Ahmed'in ve oğlu Murad'm alevi kıyamının başına geçmeleri ve Sivas, Çorum, Tokat ve havalisindeki facialarn artmasına sebep olmuştu.[432]

---

[429] 23 Muharrem 917 = 22 Nisan 1511

[430] Bursa kadısı Ahmed Bükâî Efendi'nin yeniçeri ağasına mektubu (Topkapı Sarayı Arşivi, Nr. 5451).

[431] TâciVt-tevarîh c. II., s. 177) Bu mevkii, Gök çay dîye kaydediyorsa da, Amasya valisi Şehzade Ahmed'in divân-ı hümayuna göndermiş olduğu arızada Çubuk çayı deniliyor. (Topkapı Sarayı Arşivi, 3062 Nr.h dosya)

[432] Devam-ı Ömrü devlet ve mezid-i izzet ve rîf'at ed'iyesi taze ve tekrar kılmaktan sonra arVı bendegî budur ki haliyâ bu diyarda sofular baş kaldırıp hurûc ettiler. Kara İskender nam şahsın idlâliyle Sultan Murad (Şehzade Ahmed'in oğlu) taç giyip surhseri kendüye asker etti; on binden ziyade oldular yevmen feyevmen Sofu Isa halife oğlu nam mülhidin üzerine cem olurlar ve Seydî Ali halife dahi kendüye (şehzadeye) nöker olup güldüğüne bağladılar ki fesad-ı azim ideler, nice köyler talan ettiler ve nice adamları katledip atlarını ve esbablarmı yağma ettiler. Bu diyarda ot kalmadı, Alâüddevle'ye (Elbistan-da Dulkadır oğlu) varurız derler. Sultan Murad her tarafa adamlar gönderip asker cem eder ve Sultan Ahmed dahi Süleyman Bey'i Sinan Paşa ile Karamanca davet etti. Anlar anda dura kendü Sultan Korkud üzerine gider dirler.....Amasya'da yirmi bin sofu cem olup nice Müslümanları katlettiler.

Sultan Murad'ı alıp Gıddiiğüne götürdüler, anda dahi fesâd-ı azim ettiler, hocasın ve paşasın kaçırıp şehre girdiler, kale kapısın yaptüar, Çorum kadısı Nuşirvan'ı katlettiler ve İskilib'i Kara iskender'e verdi. İl ve şehir ürküp kimi dağa ve kimi kaleye girdiler. Sultan Ahmed'e ulaklar gitti, feryad ettiler, ol dahi on bin adamla Davud Paşa oğlu'yla Kızıl Ahmed oğlu'yla asker gönderdi, yolda gelür dirler. Nebi halife bu

Tarihî olayları vesikalara dayanarak incelemeden hüküm verenler Yavuz Sultan Selim'in hükümdar olduktan ve şehzadeler meselesini hallettikten sonra Şah İsmail ile muharebeden evvel Anadolu'daki azdı kırk bin kızılbaşın îdam veya hapis olunmalarını sebepsiz bulurlar ve Sultan Selim'i muaheze ederler. Yukarıdan beri vesikalarla gösterilen olaylar gözönünc alınacak olursa padişahın ne kadar isabetli hareket ettiğini ve bütün bu işlerde baş rolü olan Şah İsmail üzerine giderken gerisindeki tehlikeyi bertaraf etmek istediği görülür. Bundan dolayı Sultan Selim hükümdar olduktan sonra Şah İsmail'in üzerine gitmeden evvel bilhassa Orta-Anadolu'-daki Kızılbaşlar hakkında inceden inceye tahkikat yapılmasını arzu ederek bu hususta bir karar alınması için bizzat kendi riyasetinde bir divan akdiyle bu hususdaki mütalâasını beyan etmiş [433] memleket içindeki bu tehlikeyi önlemedikçe Şah İsmail'e karşı harekete geçilemiyeceğini, çünkü muharebe esnasında bunların ordunun gerisinde ayaklanabileceklerini beyan etmiş ve bu suretle yediden yetmiş yaşma kadar Kızılbaş oldukları sabit olanları tahrir ettirerek bunların kimini kati ve kimisini hapsetmiştir.[434]

Şalı İsmail Üzerine Hazırlık Ve İran Seferi

Anadolu'daki Bazı Kızılkaşlann Tevkif Ve İdamları

Yavuz Sultan Selim, şehzadeler gailesini ki senede bertaraf ettikten sonra Iran seferine hazırlanıyordu; fakat Şah İsmail'in Anado-lu'da el altından yaptığı tahrikâtiyle Osmanlı idaresinde bulunan Alevîler (Kızılbaşlar) o tarafa meyletmişlerdi ve bunu Şah Kulu hâdisesi göstermişti. Bundan dolayı Şah İsmail ile

---

veçhile haber getürdü ve sofu askeri Sivas'a çıkıp Şaha elçi gönderdiler. Bu diyarın ahvali bir türlü dahi oldu, chl-i islam muhatarada ve tehlikede kaldı (Tophapı Sarayı Arşivi, AY. 6522).

[433] Sultan Selim, bu hususta vezirleri ve uleması ile görüştüğü sırada : Mademki Kızılbaş serdarlarının tahrikatı ünlenip anların hakkından gelinmeye, zararları devam etmek muhakkaktır; zira Anadolu vilâyetinde olan Kızılbaşlar Şah İsmail ile iştirak üzere olup gaibime ana iktida ve chl ü lyal ve mal ve menallcrin yoluna feda ederler ve iktidarı olanlar birçok nezr ve hediyeler ile ziyaretine giderler ve anın halîfeleri İle her yıl nezirler yollarlar. . . (Tacü't-teva-rih*ten hulâsa).

[434] Bundan akdem Pâdişâh "Anadolu'da aram eden Kızılbaşları teftiş için hükkâm-ı memâlike hükümler gönderip yedi yaşından yetmiş yaşma varınca Kızılbaş olduğu sabit olanların isimlerini deftere kayıt ile kendisine gönderilmesini emretmişti. Padişahın emri üzerine tahkik ve teftiş neticesinde kırk bin kişi tevkif olunarak kimi katledilmiş ve kimisi hapis olunmuştur (Tacil1't-tevarih^ r. JJ\, s. 245); aynı suretle Âlî basılmamış birinci cilt (kütüphanemizdeki nüsha), s. 260; Solak-zâde, s. 360, 361.

yapılacak harpte memleket içinde yer yer Alevî kıyamlariyle devletin başına büyük bîr gaile çıkması durumu pek Piyade tehlikeye düşürebilirdi; bunun için Anadolu'daki beylerbeği ve saneakbeylerine verilen emirler üzebunlar araştırılarak Şah İsmail'e taraftar olanjye ayak-lanmak ihtimalleri bulunanların bir defteri yapılmış ve bu suretle mazarratları dokunacak olan kırk bin kişi haps ve idam ettirilmiştir. Bundan sonra Sultan Selim» İran seferi kısmında görüleceği üzere Şah İsmail tarafından halife nâmiyle Anadolu'ya, gönderilip hem casusluk yapan ve hem halkı Şah İsmail'e bîate davet eden bir halifeyi hapisten çıkarıp Farsça bir nâme ile "Var gördüğünü söyle" diye Şaha yolladı.[435]

Şah İsmail'in. Siyaseti

Akkoyunlu devletini ortadan kaldırarak Azerbaycan, Irak-ı Acem, Irak-ı Arab ve iran'ı ele geçirerek Ceyhun nehrine kadar hududunu genişleten Şah İsmail, 916 H. (1510 M.)'de doğuda Özbeklere de [436] galebe çaldıktan sonra Osmanlı vilâyetlerine gönderdiği halifeler vasıtasiyle Alevileri tahrik ederek kendisine bağlamağa başlamış ve Sultan Bayezid'in yumuşaklığı ve bir kısım devlet adamlarının kayıtsızlığı ve bazılarının da Alevîliğe mütemayil bulunmaları Şah İsmail'in cesaretini arttırmış ve faaliyetine germi verdirmişti. Bundan dolayı Anadolu Kızıl-başları tarafından her sene Şah İsmail'e birçok nezir ve hediyeler yollanarak ona karşı sadakat ve rabıtaları teyit olunmakta idi.

Şah İsmail'in bu faaliyeti sıralarında Trabzon valisi bulunan Sultan Selim, Şah'm maksadını tamamen anlamış ve hattâ onun taraftarlarını tenkil ile Erzincanlı hile muvakkaten işgal eylemiş ve bundan dolayı Şah İsmail, şehzadeyi babasına şikâyet etmişti.

Bayezid'in son senelerinde şehzadeler arasındaki vaziyetlerden istifade eden Şah İsmail, faaliyetini arttırmış ve daha sonra kendisinin yanına kaçan Şehzade Ahmed'in oğlu Murad'ı himaye eylemiş ve

[435] TacüH-tevnrihı II., s. 246; Âlî, basılmamış cilt, s. 260.

[436] Bu Özbek devleti, ŞeybanVhrdir. Bu devletin müessisi Mehmed Şeyban Moğol prenslerinden olup 906 H. (1500 M.)'de Semerkand'ı almış, 916 H. (1510 M.)'de Merv'de Şalı İsmail ile yaptığı muharebede maktul düşmüştür. Bu muvaffakiyet Şah ismail'i doğu tarafından emniyetli bir duruma sokmuş ve bundan sonra batıda Osmanlılarla Memlûklere karşı faaliyete geçmişti.

Sultan Selim'in cülusunu tebrik için bir elçi ~ gondermiyerek bu saltanat tebeddülünden memnun olmadığını göstermişti.
Biraderleri gailesini halleden Sultan Selim, maksadım keşfettiği Şah ismail'e mühim bir darbe vurmak için hazırlanmağa başlamış ve daha evvelki kısımda söylendiği üzere Anadolu'daki Kızılbaşlardan tehlikeli bir kısmını ya hapsetmiş veya öldürmüş ve bu suretle içeride çıkması muhtemel isyanları önlemişti.

Şah tsm'ail Memlûkler için de korkunç bir düşmandı; çünkü Kahire1 deki sünnî mezhebinin halifesine karşı şiî mezhebini çıkarmış ve Akkoyunluların siyasetini takip ederek Frenk-leri Memlûkler aleyhine tahrik ile Frenklerin denizden ve kendisinin karadan Suriye'ye yürümesini teklif etmişti.[437] Osmanlılar Safevîlere karşı harbe hazırlanırken Memlûklere de haber göndererek ittifak teklif etmişlerse de uzun müzakerelerden sonra Memlûk hükümeti tarafsız kalmayı ve vaziyeti tetkik ile hazır bulunmak için Haleb taraflarında kuvvet bulundurmayı siyasetlerine daha uygun görmüştü.[438]
Sultan Selim, babasının yerine yeni hükümdar olduğu zaman yeniçerilerin ağa, kethüda, bölük ağaları ve odabaşılarını da toplayarak Yenibahçe^de bir görüşme yapmış ve Osmanlı devleti için büyük ve tehlikeli bir düşman olan Şah ismail'in vaziyetini, şeyhlikten şahlığa nasıl çıktığını ve bugünkü durumu anlattıktan sonra bu hususun asla ihmal edilemiyeceğini beyan ile "Şah ismail üzerine seferim vardır" diye askerden bir cevap istemiş ve maksadını üç defa tekrar ettiği halde bir ses çıkmamıştı. Fakat son tekrarında Abdullah adında dokuz akçe yevmiyeli bir oda kethüdası birkaç adım ilerleyerek padişaha duadan sonra: "Bizim arzumuz da aynıdır, ferman pâdişahımızmdır" deyince padişah pek memnun olmuş ve kendisine derhal Selanik beyliğini a' verip vezirlere de bu parasız adama yardım etmelerini emreylemişti,[439] Filhakika devlet erkânından bazıları bu sefere taraftar değillerdi. Yavuz 'un bu sözleri ve arzusuna muvafık cevap alamaması yeniçerilerin de aynı suretle elde edildiği şüphesini uyandırmıştı ki bunu gerek sefere giderken ve gerek avdette de görmekteyiz.

---

[437] tbn-i I yas, BedayîÜ'z-zuhur, c. IV., s. 191.
[438] İbn-i Iyas, Bedayiü'z-zuhur, c. IV., s, 372, 376.
[439] Âlî (Basılmamış birinci cilt, kütüphanemizdeki nüsha), s. 259 \ Âlî'den naklen Hammer tarihi (Ata Bey tercümesi), c. IV.i s. 123.

Şah İsmail'e Gönderilen Nâmeler

Şehzadeler ve dahildeki Kızılbaşlar işini halleden Sultan Selim on bin azab askerinin hazırlanması için Anadolu'ya hükümler gönderdiği sırada bütün kuvvetlerin Yenişehir ovasında kendisine iltihakını emretti. Pâdişâh bu esnada Edirne'de bulunuyordu : Manisa valisi olan oğlu Süleyman'ı Edirne'ye getirterek Rumeli muhafazasında alıkoydu ve 920 senesi Muharrem ayının 23 üncü Salı günü (19 Mart 1514) .Edirne'den İstanbul'a hareket etti ve bir ay sonra da Üsküdar'a geçti ve bilmünasebe daha yukarıda yazıldığı üzere Şah İsmail'in halifelerinden olup mahbus bulunan Kılıç adında birisi vasıtasiyle Şaha Farsça nâme gönderdi. Sultan Selim İzmit'ten gönderdiği 920 Safer tarihli olan bu nâmesinde "Şahın Müslümanlığa mugayir hareketlerinden, mezaliminden bahis ile kendisinin Müslümanlığı takviye ve mezalimi kaldırmak için faaliyete geçtiğini, yaptığı işler sebebiyle katline fetva verildiğini ve kılıçtan evvel İslâmiyeti kabul etmesi lâzımgeldiğini ve atlarının ayaklarını bastıkları yerlerin kendisine verilmesini ve bunun için Safer ayında istknbuVûan hareket ettiğini ve bizzat muharebeye hazır olacağını" bildirmişti.[440] Elçi Kılıç, Şah İsmail'i Heme-danada bularak nâmeyi vermiş ve o da '"muharebeye hazır olduğunu" bildirmiş [441] ve bu cevap Osmanlı ordusu Erzincan sahrasına geldiği sırada alınmıştır; Şah İsmail nâmeyi getiren Kılıç'ı öldürtmüştür.[442]

Şah İsmail bu nâmesinde "Er isen meydana gelesin, biz de intizardan kurtuluruz" demiş ve Yavuz'a bir kadın elbisesiyle, yaşmak yollamış. Bu nâmenin cevabı 920 Cemaziyelevvel sonunda Erzincandan yollamıştır. Yavuz'un bu nâmesinde Şah İsmail er meydanına davet ediliyor ve hâlâ kendisinden bir eser olmadığı beyan olunuyordu. Şah İsmail kendisine gönderilen nâmelere cevap vererek bunda "gerek Sultan Bayezid zamanındaki ve gerek kendisinin Trabzon valiliğindeki

---

[440] Şah İsmail'e yazılan bu Farsça nâme sureti Feridun Münşeatı ile Tac-ii't-tevarih ve Âlî tarihVnde aynen vardır ve diye başlar Âlî (Basılmamış birinci cilt, s. 260; Münşeat, c. I., s. 351).

[441] Münşeat, c. I., s. 357.

[442] Şah ismail harbe daveti mutazammın askerine ve maiyyetine: diyar-ı Rum'dan bir kervan gelürmüş size firavun gene ve mal getürür, üşenmem. Korkmam ki onları adamlarımıza viripdir ki şimdi on iki imam leşkeriyle gelip "bunda alem dikmişler cl'an bizimledîrler" diye askerinin maneviyatın yükselmek istemiştir (Lütfi Paşa tarihi, s. 219),

dostluklarından bahsederek aradaki düşmanlığın neden ileri geldiği malûm olmadığını, Osmanlı hânedaniyle kadim dostluğa mebnî Timur zamanındaki bir şûriş gibi fena bir netice hasıl olmasını istemediğini ve nâme yazan kâtiplerin yazılarını afyon tesiriyle yazdıkları için bir altın hokka ile afyon macunu yolladığını" beyan etmektedir. Yavuz Sultan Selim ise Cemaziyelâhır nâmesiyle bu nâmeye ağır bir cevap ile mukabele etmiş ve demiştir ki :

"Davete icabet edip uzun yolları kat' ile memleketine girdik; fakat sen meydanda görünmüyorsun. Pâdişâhların ellerindeki memleket onların nikâhlısı gibidir; erkek ve yiğit olanlar kendisinden başkasının ona elini dokundurtmazlar; halbuki bunca gündür askerimle memleketine girip yürüyorum, hâlâ senden bir haber yok. Seni korkutmamak için askerimden kırk bin kişiyi ayırıp Sivas^ia Kayseri arasında bıraktım; hasma mürüvvet ancak bu kadar olur. Bundan sonra da saklanıp gözükmezsen erkeklik sana haramdır, miğfer yerine yaşmak ve zırh yerine çadır (çarşaf) ihtiyar eyleyip serdarlık ve şahlık sevdasından vaz gecesin.[443]

Sultan Selim bu nâmesiyle beraber Şah İsmail Tin gönderdiklerine mukabele olarak kendisinin menşeini telmihen hırka, şal, asa, misvak ve şed (kuşak)'dcn ibaret tarikat levazımı yollamıştı.

Ordunun Hareketi

Kapıkulu ocakları Üsküdar'a seçerken Rumeli kuvvetleri de Gelibolu'dan Anadolu yakasına geçip verilen emir üzerine Bursa Yenişehri ovasında toplandılar; Kehiülevvelin yedisinde Seyitgazi mevkiine gelindi, burada üç gün istirahat olunup Kapıkulu askerinden her nefere biner akçe sefer bahşişi verildi. Vezir Dukakin oğlu Ahmed Paşa, yirmi bin tımarlı sipahisi ile Şah tarafından bir haber almak ve vaziyeti tecessüs için hududa gönderildiği gibi Sinop beyi Karaca Paşa denilen Ahmed Bey de Şah tarafından esir almak üzere beş yüz süvari ile akına yollandı ve bunları takiben Mihal oğlu Mehmed Bey de

[443] Bu Türkçe olun cevabî nâme de Âlî'de vardır. Şah İsmail'e gönderilen dört nâmeden ikisi Farsça ve ikisi Türkçe olup ikinci Farsça nâmeyi Mevlânâ ±\Iürşid-i Acem yazmış. Diğer üçünü de Tâcî Bey-zâde Cafer Çelebi kaleme almış, fakat hepsini bizzat Sultan Selim okuyup Farsçaya derin vukufu sebebiyle bazı noktalarda tashihler yapmıştır (Alî tarihi., s. 263). Aynı nâmenin tarihi Feridun Bey Münşeatında 920 Cemaziyelâhır sonlarıdır.

akmcılariyle akına memur edildi.
Ordu Konya'ya gelip Filâbad çayırına kondu, padişah şehre girip Hazret-i Molla Hünkâr türbesini (Mevlânâ Celâleddin Rumî) ziyaret ederek yüz bin akçe sadaka dağıttı; bütün tımarlı sipahiye de binde yüz akçe terakki verilerek Kayseri ve sonra Sivas'a gelindi; burada ordu yoklaması yapıldı; mevcudun yüz kırk bin olduğu görüldü; bu askerin içinden yaşlı, yaşı küçük ve hasta olan kırk bin asker ayrılarak iskender Paşa kumandasında olarak Sivas ve Kayseri arasında hem muharebe cephesinden ve hem de dahilden çıkacak bir fevkalâdeliğe karşı ihtiyat kuvveti olarak bırakıldı.

Şah batı hududu kumandanı Ustaclu oğlu Mehmed Han idi; bu Osmanlı kuvvetlerine mukavemet ede-miyeceği için ordunun geçeceği yerleri yakıp yıkarak oraları çöle çevirip Şahın yanına çekilmişti.

Zahire Darlığı

Ordu asırlıkları, hazine ve tımar defterleri Sivas kalesine konulup ilerlendi ve Koçhisar (Hafik) kazasına gelinince harp tertibatı alındı; yeniçeriler padişah otağını sarıp muhafaza altına aldılar; bundan sonra bu tertip üzere gidildi. Akşehir [444] ve iran'la hudut olan Suşehrî'nden itibaren Safevî devletinin topraklarına girildi ve Ustaclu oğlu'mm tahribatı sebebiyle ordunun durumu müşkülleşmeğe başladı.
Osmanlı hükümdarı, bu sefere giderken Dulkadır beyi Alâ-üddevle'ye nâme yollayarak kendisini harbe iştirake davet ettiyse de Alâüddevle bu teklife yanaşmadıktan başka zahire kollarını vurmak suretiyle orduyu sıkıntıya sokmakta idi.
Osmanlı ordusu mütemadiyen ilerliyor ve bu harabelerde yiyecekten sıkıntı çekiliyordu; fakat bu sıkıntı darlık olup kıtlık değildi; çünkü ihtiyat olarak gemilerle Trabzon'a naklolunan erzak ve mühimmattan birçoğu deve ve katırlarla orduya sevk olunmakta idi; bundan başka Gürcü hükümdarına da orduya yiyecek yollaması için nâme

[444] Akşehir sahrası, Koyulhisar mukabelesinde ve yine Akşehir sahrasmdaki Şahne menzilinden sonra doğuya doğru ilk konak olup ondan sonra aynı sahradaki menzillerden îzbider konağına ve daha sonra Suşehri'ne gelinir.

gönderilmişti.
Biraz yukarıda Şah İsmail ile teati edilen nâmeler kısmında söylendiği üzere Erzincan muzâfatından Yassıçemen'de [445] Hasan bey çayırı mevkiine gelindiği zaman Şah ismail'in cevabî nâmesiyle elçisi geldi; Vaktine hazır ol" diye cevap verilerek daha yukarıda yazıldığı üzere kendisine şeyhlik alâmetleri yollandı; o da bilmukabele padişahın âmesindeki hakaretâmiz tâbirlerden şikâyet ile bu yazıların afyonkeş kâtipler tarafından yazılması sebebiyle bir altın kutu içinde afyon macunu yolladığını bildirdi. Hakikatte ise II. Bayezid'in afyonkeşliği sebebiyle oğlunun da babası gibi olduğu ima edilmekte idi.

Vezir Ve Beylerin Geri Dönmek İstemeleri Ve Hemdem Paşa'nın Katlı

Ordunun harap yerlerde müşkülâta düşmesi Şah. ismail ile muharebe aleyh d arların a fırsat verdi ve yavaş yavaş askeri tahrik ettiler, orduda fısıltılar başladı. Fırat kenarına ve Erzincan'a gelindiği zaman asker, kumandanlar ve vezirler düşmanın meydanda olmamasından dolayı daha ileri gidil-meyerek avdet etmek İmsusundaki arzularını hükümdara söylemek istediler. Pâdişâh bir münasebetle Erzincan'dan Azerbaycan'ın merkezi olan Tebriz'in kırk merhale olduğunu beyan edip o tarafa gidileceğini söylediği zaman devlet erkânı muztarip oldular ve korkularından bir şey söyliyemcdiler. Fakat daha ileri gidilmemesini arz için Karaman valisi olup padişahın pek sevip itimad ettiği Hemdem P a ş a'y ı ileri sürdüler. Hemdem Paşa, Şehzade Ahmed vak'asmda padişaha sadıkane hizmet ile şehzadenin ahvalinden Sultan Selim'i haberdar etmiş olduğu için hakkındaki teveccühe güvenerek ileri gidilmemesi hakkında ordunun mütalâasını arzetti ve derhal orada kellesi uçuruldu [446] ve yerine ümerâdan Zeynel Bey Karaman beylerbeğisi oldu. Padişahın bu hareketi, vermiş olduğu katı kararın önlenmesine mâni olmak içindi; bu hal orduda bir sükûnet tesis etti ve ileri gidildi.

Dönmek İçin Yeniçerilerin Tahrik Edilmesi

[445] Yassıçemcn, Suşehri'nıı doğusunda Erzincan'a, tâbi Kurutcpe yaylağı yakınlarındadır.
[446] 920 Cemazi-yelevvel = 1514 Temmuz

Ordu Tercan taraflarına geldiği vakit Polak Mustafa Bey ve Trabzon sancakbeyiMehmed
Bey kumandasiyle Bayfturt'u zaptetmek üzere bir miktar kuvvet yollandı ve bu sırada Gürcistan beyi tarafından iki bin baş koyun ve bir miktar balmumu geldi; Eleş-gird'in Sakallı konağı mevkiine gelindiği zaman bu defa yeniçeri ocağı tahrik edildi; bunlar ayaklandıkları gibi bir kısım yeniçeriler de yine teşvik ile "düşman meydanda yok; bu harap yerlerde ilerlemek, askeri beyhude telef etmektir; geri dönelim" tarzında padişahın çadırına mektuplar bıraktılarsa da bu işe katı surette azmetmiş olan Sultan Selim yapılan gürültülere ehemmiyet vermemişti.

Nihayet daha ileri giden yeniçeriler bir sabah erkenden ansızın çadırlarını yıkıp muhafaza etmekte oldukları padişahın çadırına kurşun atacak kadar cesaret ve serkeşlik gösterdiler.[447] Yavuz Sultan Selim bu işin müşevviklerini öğrenmiş olmakla beraber şimdilik ses çıkarmayı doğru bulmadı ve hemen çadırından çıkıp atına binerek yeniçerilerin içine girdi ve askere kısa, katı ve fakat acı bir hitabede bulunarak onların gurur ve izzet-i nefislerini tahrik etti.[448] Bu sırada Şalım, Hoy kasabasında bulunduğu ve Çaldıran sahrasında mukabele edeceği haberi geldiğinden yeniçeriler uta-., narak tekrar ilerlemeğe başladılar.

Hakikaten ordu yiyecekten çok sıkılıyor ve Trabzon yoluyla gelmekte olan zahire kifayet etmiyordu; nihayet akıncı kumandanı Mihal

---

[447] Tacü't-tevarifcMe (C. Il.,"s"29o) şu Yavuz Sultan Selim bir gün musahebe esnasında nedimi Hasan Çan'a otağ-ı hümâyundaki delikleri göstererek "O edepsizlerin hareketleri Kızılbaşlaruı bekasına sebep oldu; yoksa o sene Azerbaycan'da, kişlansa bu Kızılbaş ahvali bertaraf olurdu" demiş ve avdet için otağına kurşun attıklarım söylemişti. Ayrıca bk. Âlî, KiinhiVl-ahbar (Basılmamış birinci cilt), s. 265.

[448] Yeniçerilerin Eieşgird ovasında daha ileri gitmemekte ayak diremeleri üzerine Yavuz Sultan Selim askere hitaben : "Biz henüz kastettiğimiz yere varmadık, düşmanla karşılaşmadık; dönmek ihtimali yoktur; hattâ bunu düşünmek bile fasid hayaldir. Teessüf olunur ki şahın maiyyeti kendi efendileri yoluna can verdikleri halde biz şeriat-ı Ahmediyyeye muhalif hareket eden bunları yola getirmek için bu serhadlere kadar gelmişken bir takım gayretsizler bizim mesaimizi akim bırakmak için geri çevirmek isterler. Biz kat'iyyen yolumuzdan dön-miyeceğiz; ulilemre itaat edenlerle kastettiğimiz yere kadar gideriz. Kalbleri zayıf olanlar, ehl ü ıyallerini düşünenler ve yol zahmetini bahane edenler, kendileri bilirler; dönerlerse din-i mübhı yolundan dönerler. Eğer bahane düşman gelmediği ise düşman daha ileridedir. Er iseniz benimle beraber gelin ve illâ ben tek başıma da giderim" diye atım ileriye sürünce yaptıklarına utanan yeniçeriler, pâdişâhı takip etmişlerdir.[448] Haydar Çelebi RuznâmesVn&e de kapalı olarak bu vak'a şöyle kaydediliyor :

"Yevmü'l-hamis (perşenbe günü) 24 Cemaziyelâhırda Eleşşşird tevabiinden Kura sakallı konağında : Ol gün bir iki defa yeniçeri taifesi şenaate başlayıp bâis-i fesad malûm iken mukayyed olunmayıp iskât olundu" denilmektedir. Bu kayda göre Yavuz, askeri tahrik edenleri bildiği halde tediplerini geriye bırakmıştır.

oğluyla Dulkadır oğullarından Şehsuvar-zade Ali Bcy'den gelen haberler neticesinde Şah İsmail'in meydana çıktığı haber alındı.

Çaldıran Muharebesi

İki Tarafın Harp Nizamı

İki ordu Azerbaycan vilâyetinin kuzey-batışında ve Doğu-Bayezid kasabasının 80 km. güney-doğusiyle Vangölünün kuzey doğusunda bulunan Çaldıran ovası'nda karşılaştılar.[449]

Osmanlı ordusu Çaldıranca geldiği vakit Şah İsmail orada idi. Gerek Ustaclu oğlu Mehmed ve gerek Osmanlı memleketlerinde propaganda yapmış olan Nureddin veya Nur Ali Halife, Osmanlılar harp saflarını tanzim etmeden evvel hücum edilmesini söyledilerse de Durmuş Han Şamlu bu mütalâayı kabul etmedi.

Çaldıran sırtlarından ovaya inen Osmanlı ordusu tertibatım aldı; usul üzere pâdişâh, kapıkulu efradiyle yani yeniçeri, topçu ve cebeci ve Kapıkulu suvarisiyle ordu merkezinde yerini aldı. Maiyyetinde vezir-i âzam Hersek-zâde Ahmed Paşa ile ikinci vezir Dukakin oğlu Ahmed Paşa ve üçüncü vezir Mustafa Paşa vardı. Sağ cenaha Anadolu beylerbeğisi Hadim Sinan Paşa ve sol cenaha Rumeli beylerbeğisi Hasan Paşa kumanda edecekti.[450] Yeniçerinin Önüne sağ kola Anadolu azab'ı ve sol tarafa Rumeli azab'ı konmuş ve bunların önüne de beş yüz Zarbazen top sıralanmıştı.[451]

Şah İsmail sağ kola en büyük kumandanı Durmuş Han Şamlu ve Nur Ali Halife ile diğerlerini, sol kola Diyarbakır beylerbeği Ustaclu oğlu Mehmed Han'ı koymuş ve kendisi de muhafız efrad ile geride ihtiyatta kalmıştı. İki taraf kuvvetleri müsavi gibi idi.[452]

İki Ordunun Durumu

Osmanlıların yaya yani yeniçeri kuvvetleri çok muntazam olup

[449] 2 Receb 920—Ağustos 1514

[450] Osmanlı ordusu Rumeli'de yani Avrupa'da harp ederse kanun üzere ordunun sağ cenahına Rumeli beylerbeğisi ve harp Anadolu'da veya Asya'da olursa sağ cenahta Anadolu beylerbeğisi bulunurdu.

[451] Lütfi Paşa tarihi, s. 227

[452] Haydar Çelebi Kuamîmesi'ndc, Hamııcr ve diğerlerinde sağ cenaha bizzat Şah İsmail'in kumanda ettiği kayıtlıdır,

buna mukabil Şah in da altmış bin kişilik mükemmel süvari kuvveti vardı. Şah'ın kuvvetleri yorgun değildi; fakat Osmanlı kuvvetleri bin türlü açlık ve sıkıntı içinde iki bin beş yüz kilometrelik yolu katedip yorgun ve aç bir halde gelmişlerdi. Zaten Şah'm maksadı da Osmanlı ordusunu harabelerden içeri çektikten sonra imha etmekti; Osmanlı süvarisi bitkindi ; buna mukabil İran ordusunda top yoktu.

Harp Meclisi

Yavuz Sultan Selim, Çaldıran sahrasına gelir gelmez derhal bir harp meclisi akteyledi; askerin
istirahatı için harbin yirmi dört saat tehiri mi yoksa sabahleyin şafakla beraber harp edilmesi mi muvafık olacağı görüşüldü. Vezirler birinci şıkkı muvafık buldular; başdefterdar Piri Mehmed Çelebi, asker arasında Şah İsmail'e taraftar bulunması ve bilhassa akıncıların büyük bir kısmının Alevî olmalarına binaen bunların karşı tarafla anlaşmadan evvel harbe girilmenin muvafık olduğunu söyledi.
Başdefterdarm bu mütalâası Yavuz'un hoşuna giderek : tşte yegâne rey sahibi bir adam, yazık ki vezir olmamış" demiş ve sabah şafak sökerken harp olmasına karar verilmiş ve ertesi gün savaş başlamıştır.[453]

Savaş

Şah İsmail esir ettiği bir asker vasıtasiyle Osmanlı ordusunun tertibatını öğrenmiş olduğundan bir tuzağa düşmemeğe çalışıyordu.[454] Bundan dolayı hücum etmi-yerek cenaha (sol kola) yükleniyordu. Şah'ın sağ cenahı, Osmanlıların sol cenahını bozmuş ve beylerbeği Hasan Paşa maktul düşmüştü; bu cenahın bozulmasına sebep ordu Önünde bulunan azapların (hafif piyade kuvvetleri) topların önünden içeri almamıyarak topların zamanında işletilmemesi olmuştur; fakat sağ cenah kumandanı Hadım Sinan Paşa topları tam zamanında ateşliyerek Şah'ın sol cenah kumandanı Ustaclu oğlu

[453] 3 Receb 920 — 24 Ağustos 1514
[454] Şah İsmail Osmanlı ordusunun tepeden Çaldıran ovasına inerken görmüş ve esir askerden her kısmı sorup öğrenmiştir (Hammcr tarihi, c. IV., s. 135j. Lütfi Paşa tarihi, s. 221,227. Malkoç oğlu'nuıı adamlarından olup esir düşen birinin verdiği malûmat.

Mehmed Han maktul olarak kuvvetleri bozulmuş ve Rumeli koluna yardım etmek üzere merkezdeki yeniçerilerin tüfenk ateşi karşısında Şah'ın galib gelen sağ cenahı da bozulmuş ve bütün İran cephesinde kahkaharî bir bozgunluk yüz göstermişti.

Şah'in Kaçırılması

Bu sırada Şah İsmail kurşunla kolundan yaralanarak atından düşmüştü. Bir Osmanlı suvarısı nin mızrakla hücumu üzerine Şah'ın maiyetindeki zabitlerden Mirza Sultan Ali, "Şat benim" diye süvariye doğru koşarak esir düştü, bu sırada Hızır adında bir seyis Şah'a atını vererek onun kaçmasını temin etti.[455] Şah bu suretle ve zorlukla kendisini kurtarabilmiş, fakat bütün eşya ve karargâhı ele geçip gözdesi veya haremi Taçlı Hanım Vidin sancakbeyi Mesih Bey'in adamları tarafından esir edilmiştir.[456] Muharebe esnasında akıncı kumandanlarından Malkoç-zâde Bâli Bey'in küçük oğlu Silistre sancakbeyi Tur Ali Bey bizzat Şah İsmail "tarafından öldürülmüştür. [457]

Çaldıran mağlûbiyeti üzerine Şah İsmail Tebriz'de tutuna-nuyacağım anlayarak Dergüzirfe kaçmış ve Osmanlı kuvvetleri Tebriz'i işgal eylemişlerdir. Yavuz, Tebriz'de sekiz dokuz gün kadar kaldı ve Te&riz'deki sanat erbabı, tüccar ve sair işe yarayacaklardan bin haneyi İstanbul'a, naklettirdi [458] ve bu meyanda Timur'un ahfadından Bedîüzzaman da vardı.[459]

---

[455] Tacut-tevarih, c. II., s. 270; Hammer tarihi, c. IV., s. 138.

[456] Topkapı Sarayı Ar. Nr. 636. Taclıhanım'm hilliyatı dolayısiyle vezir-i âzam Pir Mehmed Paşa ve ikinci vezir Mustafa Paşa'nm tahkikat arızaları, Belleten (1959), sayı 92.

[457] Malkoç oğlu Bâli Bey'in iki oğlundan büyük oğlunun adı Ali ve küçüğünün adı da Tur Ali idi. Gerek Silistre beyi Tur Ali ve gerek ağabeyisi Sofya sancakbeyi Ali Bey'lerin ikisi de Çaldıran harbinde şehit düşmüşlerdir (Hammer tarihi, c. IV., s. 302; TaciVt-tevarih, c. II, s. 268; Haydar Çelebi Ruz-nâmesi, Feridun Münşeatı, c. I., s. 41). Bâli Bey, Silistre sancakbeyi ve akıncı kumandanı idi.

[458] ah İsmail'in Horasan'dan Tebriz'e sürdüğü (naklettiği) üstadan-ı ehl-i hıref ve sair tüccar ve mütemevvilan ve Horasan pâdişâhı oğlu Bedi'ü'z-zaman Mirza sair namdan kimesnelerle tstanbuVa sürülmek emrolundu..." (Haydar Çelebi ruznâmesi, Feridun Bey münşeatı, e. 1., s. 463J. 920 Receb 12 Yavuz Sultan Selim'in esirlerden, Şah İsmail'in eşyasından, Heşt BihİşT sarayından, mehterhanesinden, Üstadlarından alıp getirdiği eşyanın defteri (Topkapı arşivi 10734J.

[459] Bedîüzzaman Mirza, Hüseyin Baykara'nın oğlu olup babasının 912 H. (1506 M.) tarihinde vefatı üzerine biraderi Muzaffer ile birlikte Horasanda tahta geçmişlerse de pek az müddet kalmışlar ve Muzaffer'in vefatından sonra bunların ülkesine Özbek devletini kuran Mehmed Şeybanî hücum ettiğinden Bedîüzzaman, Şah İsmail'in yanına kaçmış ve orada bulunduğu sırada Yavuz Sultan Selim'in Tebriz'i işgali üzerine kendisi bilinerek hakkında riayet gösterilip günde bin akçe ulufe tâyin edilip sonra İstanbul*& naklolunmuş ve 933 H. (1517 M.)'de taundan vefat ile Eyüb'e defnedilmiştir.

Çaldıran Savaşı Dönüsü

Yavuz Sultan Selim bu savaştan sonra an İsmail'in yakasını bırakmak istemiyerek onu tamamen ezmek azminde idi; bundan dolayı o sene kışı Azerbaycan'da Karabağ'&a. geçirip ertesi sene tekrar harekete geçmek istiyordu. Bu maksatla Karabağ'a yönelmişti; fakat Araş nehri kenarında yine bazı devlet adamlarının yeniçerileri kışkırtmaları üzerine orada oturamıyarak ortalık sükûnet oturup orada kışlamayı uygun ve hareket etti.

Avdette Nahcivan'da iken askerlerin bazı köy evlerini yakmalarım vesile yaparak, "Siz askeri muhafazada ihmal gösteriyorsunuz" diye vezir-i âzam Hersek-zâde ile ikinci vezir Dukakin zâde'nin çadırlarını başlarına yıktırarak azletti ve böylece Amasya'ya geldi; buradan ilkbaharda tekrar Iran seferine gideceği mütalâasiyle top ve cephaneyi Şarkî Karahisar'da bırakmış ve askerin de Ankara'da kışlamasını emr eylemiş ti. Yavuz geri dönerken İran'daki sanat erbabından ve tüccardan iki yüz aileyi İstanbul'a nekletmiştir.[460]

Dukakin Oğlu'nun Vezir-İ Âzamhğı Ve Katli

Yavuz Sultan Selim bu suretle Amasya'da oturduğu sırada (920 Zilkade) Dukakin oğlu Ahmed Paşa'yı veziri âzam ve başdefterdar Pirî Mehmed Efendi'yi de üçüncü vezir tâyin etmişti. Dukakin oğlü'nun vezir-i âzam olmasından iki iki ay sonra yani 921 Muharreminde (1515 Şubat) pâdişâhı İran seferinden alıkoymak için yine devlet erkânının tahrikiyle bir yeniçeri ayaklanması vukua gelmiş ve yeniçeriler Amasya'da divan-ı hümâyun ittihaz edilen yere gelerek ileri geri lakırdı etmişlerdi. Bu hale karşı canı sıkılan Yavuz bu hâdiseden oıi gün sonra Dukakin oğlu Ahmed Paşa'nın hâdisede muharrik ve müşevvik

---

Yavuz Tebriz'de Bedîüzzaman'la tanışınca;
"Sultan Selim Bedîüzzaman'ın halini bilmek, enva dürlü riayetler idüb ve dahi vâfi in'âmlar idüb altun irler (eğerler) mecid kotazlar ve tâzi atlar gonderüb dahi enva libaslar virüb ve Rum vilâyetine bile götürüb vâde idüb dedikim eğer hak celle ve alâ ecelden aman verirse seni tahtına kavuşturanı (Lütfi Tarihi, s. 236).

[460] Lütfi tarihi, s. 237

olduğunu ve ay m zamanda vezir-i âzamin, Dulkadır oğlu'yla ittifakı olup mektuplaştığını anladıktan sonra Ahmed Paşa'yi huzuruna çağırıp bizzat kendi hançeri ile yaraladıktan sonra içoğlanlara başını kestirmiş ve bir müddet vezir-i âzamlığa kimseyi tâyin etmemiştir.

İran Şanı Tarafından Elci Gelmesi

Pâdişâh Amasya'da bulunduğu sırada Şah Isnaail tarafından Abdülvehhab adında bir elçi gelerek sulh istediyse de İran seferini devam ettirmek istiyen pâdişâh, cevap vermiyerek elçiyi nezaret altına aldırmıştır.[461]

Kemah'ın Alınması

Yavuz Sultan Selim kışı Amasya'da geçirip askerin vaziyeti sebebiyle Şah ismail üzerine tekrar sefer yapılamıyacağını anladıktan sonra doğu ve güney hudutlarına ait bazı yerleri almayı muvafık bulmuş ve elde edilmiş olan Bayburt ve Erzincan ile Kiği taraflarına harpte gayreti görülen mirahur Bıyıklı Mehmed Ağa'yı beylerbeği olarak tâyin edip göndermişti. Bazı tecrübeli beyler, Kemah kalesi Kızılbaşlarm elinde bulundukça Bayburt ve Kiği ile Erzincan'da emniyet hasıl olamayacağından, burasının alınmasını ileri sürdüler; bunun üzerine pâdişâh 1515 Nisanında (921 Safer sonu) [462] Amasya'dan çıkarak Kemah üzerine gitti ve kendisi gelmeden evvel Kemah'ın muhasarasını Bıyıklı Mehmed Paşa'ya emretti; padişah aynı sene Mayıs içinde 921 Rebiulâhırınm beşinci günü bizzat kuvvetleriyle muhasaraya iştirak edince, kale muhafızı o gün ikindi üzeri kaleyi teslim etmiş [463] ve Şehzade Süleyman ile Kırım Hanına bundan sonra zapte-dilen Dulkadır ve Kemah fetihnameleri gönderilmiştir.[464]

---

[461] Şah ismail daha sonra pâdişah'm İstanbul'a avdetinimüt aakip 921 senesi ortalarına doğru sulh yapmak için Hüseyin Bey ve Behram Ağa i simler indeki elçileri gönderip Osmanlı hükümdarına yolladığı nâmesinde pek uysal davranmış ise de Sultan Selim bunun sözlerine itimad etmediğinden,

[462] Haydar Çelebi ruznâmesVn&e pâdişâhın Amasya'dan çıkışı Safer sonu olup Müverrih Âlî bunu Rebnılevvelin beşi gösterir.

[463] Ruznâme (Feridun Bey Münşeatı, c. /., s. 413 ve 362, 363).

[464] Kemah, Yıldırım. Bayezid zamanında Timur'un müttefiki olau Erzincan hâkimi Tahirten'İn elinden alınmış ise de sonra Timur burayı gerialıp Tahirten'e vermiş ve en son Akkoyunlulardan Şah İsmail'e geçmişti.

Dulkadır Beyliğinin İlhakı

Osmanlılarla Memlûkler arasındaki muharebe münasebetiyle söylendiği gibi Dulkadır oğlu Alâüddevle kendisini beylik makamına getiren Osmanlı hükümetinden yüz döndürerek neticede Osmanlı kuvvetlerinin muvaffakiyetsizliğine sebep olmuştu.
Yavuz Sultan Selim Iran seferine giderken Alâüd-devle'nin Şah ismail'e karşı husumeti sebebiyle harbe iştirakini istemiş ise de, Alâüddevle bunu kabul etmedikten başka kendisine tâbi bazı aşiret kuvvetleri Osmanlıların zahire kollarını vurmuşlardı.

Şehsuvar Oğlu Ali Bey

Evvelce Osmanlıların yardimiyle Dulkadır be Şehsuvar Bey en son uğradığı muvaf- fakiyetsizlik üzerine mağlûp ve esir edilip Kahire de asıldıktan sonra Osmanlılara iltica etmiş olan oğlu Ali Bey devlet hizmetine girmiş ve Çaldıran harbine tekaddüm eden günlerde ve harpte büyük hizmet ve gayret göstermiş ve hattâ padişah tarafından Gedik Ahmed Paşa'ya ait olup hazineye alınmış olan bir altın kılıç ile taltif edilmişti; bundan başka Ali Bey'e Alâüddevle'nin elinden alınacak yerlerin verilmesi de pâdişâh tarafından va'd olunmuş ve buna mukaddime olmak üzere Çaldıran seferinden avdette Kayseri ve Bozok sancaklarının ikisi birden kendisine verilerek Dulkadır hududuna tâyin edilmişti.
Şehsuvar oğlu'nun bu iki sancağa tâyini dolayısiyle bu halden kuşkulanan Alâüddevle keyfiyeti, Memlûk Sultam Gavri'ye arz ile şikâyette bulunmuş [465] ve sultan da Kemah üzerine sefere gittiği sırada Yavıız'a elçi gönderip bu halden şikâyet ederek Ali Bey'in o sancaklardan alınmasını rica etmişti; fakat buna mukabil Yavuz Sultan Selim, Dulkadır memleketlerinin Alâüddevle'den alınarak Ali Bey'e verilmesini istemiş olduğundan bu teklif Memlûk hükümdarını korkutmuştu.

[465] İbn-i Iyas tarihi, c. IV., s. 437 (Alâüddevle'nin 10 Muharrem tarihiyle Memlûk sultanına arızası).

Hadım Sınan Paşa'nın Dulkadır Beyliğini İşgali

Yavuz Sultan Selim Kemah'ı alıp Sivas'a sırada Hasan Paşa'mn yerine Rumeli cylerbeğiliğine tâyin ettiği [466] Hadım Sinan Pa-şa'yı kırk bin kişilik bir kuvvetle Dulkadır memleketlerinin zaptı için ileri gönderdi ve Şehsuvar oğlu Ali Bey'i de bu kuvvetlere rehber ve öncü tâyin eyledi ve kendisi de bunları takiben Urgiüfle Kayseri arasındaki Incesıı'ya kondu.[467]

Paşa'mn Dulkadır hududunu geçtiğim duyan Âlâ-üddevle, karşı çıkıp yaptığı Göksün muharebesinde bozularak sür'atle kaçıp Elbistan'ın güneyindeki Turna (Nurhak) dağına çıktıysa da takip olunup müsademeden sonra kendisi dört oğlu ile beylerinden otuzu ve bir hayli akrabasiyle beraber maktul oldu ve kardeşi Abdürrezzak Bey, oğullariyle birlikte esir edildi.[468]/[469]

Dulkadır memleketleri tamamen işgal edildikten sonra buraları Osmanlıların yüksek hâkimiyeti altında olmak üzere Şeh-suvar oğlu Ali Bey'e verildi; maktul Alâüddevle ile oğullarının başları Memlûk sultanına gönderildi.[470] Dulkadır ailesini bir hamlede ortadan kaldıran Hadım Sinan Paşa bu hizmetine karşılık olarak münhal bulunan vezir-i âzamlığa tâyin edildi.[471]

Dulkadır memleketlerinin ilhakı, Memlûk devletinin Suriye ve Elcezire taraflarındaki yerlerini ve bilhassa Suriye'yi tehdit altına soktu; bu hale karşı Kansu Gavri çok telâşa düştü; Memlûk emirleri, sultana ağır sözler söyleyerek onu muaheze ettiler.[472]

---

[466] Hadım Sinan Paşa, Çaldıran harbi esnasında Anadolu beylerbeğisi idi; muharebede başarılı hizmette bulunmuş ve şehit olan Hasan Paşa'mn yerine Rumeli beylerbeğisi olmuştu. Dulkadır oğlu üzerine giderken bu vazifede idi.

[467] KayserVden Kırım hanına yazılan 921 Cemaziyelevvel evasıtı tarihli fetihnamede pâdişâhın Dulkadırhlara ait Cebni kalesinde bulunduğu anlaşılıyor (Münşeat, c. I., s. 264).

[468] 29 Rebiulâhır 921 = Haziran 1515

[469] Abdürrezzak Bey'le Alâüddevle'nin büyük oğlu ve bunun kardeşlerinden kurtulanlar sonradan bir yolunu bulup Kahire1 ye gelmişlerdir.

[470] Alâüddevle'nin başı bir çekmece içinde olarak elçi 14 Ca. 921 'de bir nâme ile Seyfüddin Bey admda bir elçi ile yollanmıştı (Feridun Bey Münşeatı). Osmanlı elçisi 25 Cemaziyelâhır 921'de Kahire'ye Sultanın huzuruna kabul edildi. Sultan gönderilen başları görünce ürktü ve Selim'in elçisine: "Bu başları bana niye göndermiş, bunlar Frenk başları mı ki muvaffakiyet eseri olarak bana gönderiyor*" diye teessüründen hastalanmıştı (İbn-i Iyas tarihi, c. IV., s. 462).

[471] Sultan Selim'in KayserVdcn oğlu Süleyman ile Kırım Hanına yolladığı fetihnamelere bakınız (Feridun Bey Münşeatı, f., s. 362).

[472] İbn-i Iyas, c, IV., s. 462.

Dıyarbakır'ın Alınması

Safevî devletinin batı hududunda elinde bulunan sebir ve kalelerden en mühimmi Diyarbekir (Diyarbakır) idi. Osmanlılar burayı elde ederlerse iran'ı tehdit altına alırlardı. Kemah, Erzincan ve Bayburt'un kuzeyden ve Diyarbakır'ın güneyinden Osmanlıların doğu hudu-dunu teşkil etmesi, kendileri için çok önemli olduğu takdir edildiğinden Diyarbakır'ın alınması kararlaştırılıp Osmanlılara iltica etmiş olan meşhur âlim ve müverrih Idris-i Bitlisi vasıtasiyle burasının sulhcn alınmasına teşebbüs edildi ve filhakika muvaffak olundu .[473]

Şah İsmail, Osmanlı ordusunun Tebriz''den ayrılmasını mütaakıp kaçtığı yerden buraya dönünce Diyarbakır'a Çaldıran seferinde maktul düşen Ustaclu oğlu Mehmed Han'ın yerine onun biraderi Karahan'ı yollamış ve o da Diyarbakır'ı muhasara etmişti; bu sırada padişah İstanbul'a, dönmüştü; buranın muhasaradan kurtarılması için mirahur iken 921'de Erzincan, Bayburd Şebinkarahisar, Trabzon havalisi kendisine verilen Bıyıklı Mehmed Paşa'yı memur etti ve Sivas beylerbeğisi Sadi Bey'i de Mehmed Paşa'ya yardım için gönderdi ve Sadi Paşa'nm serasker Bıyıklı Mehmed Paşa ile geçinemiyerek ayrılması üzerine Konya beylerbeğisi Husrev Paşa yollandı; ve İdris-i Bitlisi de Kürd beyleriyle on bin gönüllü ile bunlara iltihak etti; bu kuv-vetler Diyarbakır üzerine yürüdüler. Karahan karşı koyamıyarak Mardin taraflarına çekildi ve şehir muhasaradan kurtarılıp içerisine girildi ve bundan sonra İdris-i Bitlisî'nin teşebbüsiyle Mardin de

[473] Kemah'ın alınmasından, sonra Cafer imzasiyle vezirlerden birine mektup : Sivas'a gelindikte Alâüddevle beğ'in üzerine dört yüz yeniçeri ve her sancaktan yarar yoldaş kapu halkından özendeleyüp bu cümleye Sinan Ağa [Hadım Sinan Paşa] karındaşınızı baş diküp ılgar tarikiyle ileri gönderip akabine huda-vendigâr önce Anadolu askeri yürüyüp Göksunhisarı demekle mâruf hisar civarına şeref-nüzul vaki oldukta bir saab derbend var idi. Sinan Ağa hazretleri geçüp Alâüddevle Bey akabinde irişüp bazı muharebe ve tarîk-i kîr ü zâre sülük eyledikte kuvvet-i cazibe-i saltanat-ı padişah, âda mağlub olup cemi-i serdârları kayd ü bend ve Alâüddevle hâk ile yeksan başını göğdesinden cüda edip bu saab ve'taab derbendin ağzında hudavendigâr hazretleri bir gün karar gÖsterüp yarındası seher Anadolu askeriyle yürüyüp derbende girecek mahalde Alâüddev-le'nin başını bir destmal içinde getirüp ve oğullarından ikisinin başını getürdüler bir oğlu firarı ihtiyar edip halâs buldu. Alâüdde vle'nin ferman-ı emanında olan memalik nıahrusası Şehsuvar oğlu Ali Bey'e verilüp vaki olan kıla hâs'a kayd olunup sancak tarikiyle sekiz yüz bin ile mezkûr Ali Bey'e dirlik tâyin olunup maada hâs'a kayd olunup gümüş madeni dahi var imiş hassa-i hümayuna kayd ettiler (Topkapı Sa. Arşivi, Nr. 5461).
Mektup sahibi zatın Nişancılıktan Anadolu kazaskerliğine nakledilen Tâcî-zâde Cafer Çelebi olması ihtimali vardır.

alındı.[474] Diyarbakır'ı geri almak için tarafından yapılan hücumlar akim kaldı ve nihayet 923 H. (1517 M.)'de Karahan'ın Mardin civarında Koçhisar mevkiindeki bir muharabede maktul olması üzerine Diyarbakır işi halledildi.[475] Buraya Osmanlı müteferrikalarından olup aslen Diyarbakırlı olan Ahmed Bey isminde biri vali oldu.

Diğer Doğu Masında Alınması

Diyarbakır ve diğer dosu memleketlerinin alın- ldrıs-ı Bitlisinin buyuk hizmeti görüldü. Bu zat sünnî olan, Kürd beylerini görüp anlaşarak onları Osmanlıların, tarafına çekti; bu suretle Urmiye, hak, İmadiye, Cizre, Eğil, Bitlis, Hizran (Hizan), Garzan, Palu, Siirt, Hısn-ı Keyfa (Hasankeyf), Meyya-farikin (Mafatkın), Cezire-i îbni Ömer ve sair mecmuu yirmi beş uuntaka beyi devlete itaat edip kendilerine eski tertipleri üzere yerlerini idare etmek üzere beratlar gönderildi. Bu beylerden Palu hâkimi Cemşit Bey padişah Çaldıran seferine giderken itaatini arzedip orduda bulunmuştu.

Devlete itaat ile Osmanlıların yüksek hâkimiyetini kabul etmiş olan bu Kürd beyleri arasında Bitlis hâkimi Emîr Şeref ed-din ile Hizran meliki Emîr Davud ve Hısn-ı Keyfa emîri Eyyubüerden Melik II. Halil [476] ve İmadiye hâkimi Sultan Hüseyin ileri gelenlerden idiler. Eyalet ismiyle büyük Kürd beyleri Sancakları: Cezire, Bitlis, Şuran, Hın-ı keyfa, imadiye, Çemişkezek. Bunlardan aşağı Kürt beyleri sancakları: Hizan, Sason, Palo, Çapakçur, Eğil, Sincar, Elok, Çermük, Hızo, Zerik, Siverek.

---

[474] İdris-i Bitlisî, Akkoyunluların divan kâtiplerinden idi. Çaldıran harbinden sonra Osmanlıların hizmetine girmiş ve Yavuz Amasya'da kışlarken. îdris-i Bitlisî'yi Doğu-Aadolu'yn nüfuzu altına almak için propaganda yapmak üzere o taraflara yollamıştır.
îdris-i Bitlisî'nin faaliyeti hakkında Tacü't-tevarih'te etraflı malûmat vardır (C. II., s. 299 - 313J.

[475] Karahan'ın başı, Yavuz Mısır seferine giderken. Konya'da bulunduğu sırada gelmiştir ki 922 senesi CemaziyelevvelÎnin sonlarıdır (Tacıı't-tevarîh^ C. II., s. 329J. Karahan, Şah Alâüddin'in kardeşi olup asıl adı Viraş Han'dır (Topkapı Sarayı Ar. Nr. 5599).

[476] Eyyubîler devletini kuran ailenin Hısn-ı Keyfa şubesi emirlerinden olan II. Halil, emîr Süleyman'ın oğludur. Bir aralık bu aile (1461de) Akkoyunluların nüfuzu altına girmiş ise de onların inkırazı sırasında bu II. Halil Siirt ile Hısn-ı Key/a'yı almıştır. Melik Halil, bir aralık kayınpederi olan Şah İsmail'in yanına gidip orada tevkif ve hapis edilip Çaldıran seferinden sonra oradan kur^ tulnp memleketine dönmüş ve Şah İsmail'e karşı Osmanlı hâkimiyetini kabul eylemiştir. Melik HalİPin oğullarından II. Süleyman, biraderleriyle mücadeleden bıkarak 930 H. (1524 M.)'de Hısn-ı JCey/a'nın anahtarlarını Diyarbakır beylerbeğisı Hüsrev Paşa vasıtasiyle Kanunî Sultan Süleyman'a takdim eyledi̇ğinden bu suretle Hısn-ı Keyfa doğrudan doğruya ilhak olunarak Melik Süleyman'a Ruha (Urfa) sancakbeyliği verilmiştir. Hısn-ı Keyfa kalası Diyarbakır beğlerbeğfsinin idaresi altında olup kazalarını Halil oğlu Süleyman Bey altı kerre yüzbin akçe ile sancak olarak idare eder. (Topkapı arşivi 10057 sene 939)

Bundan sonra ve Yavuz'un Mısır seferi esnasında Haleb'in fethini mütaakıp ve bu seferden avdetinde Malatya, Urfa, Behisni, Ergani, Harput, Divriği, Siverek ve ikinci defa Mardin ve diğer bazı şehir ve kasabalar Osmanlı idaresine geçmiştir. Elcezire ve Doğu-Anadolu'nun elde edilmesi mütemadi uğraşılarak üç senede sona ermiş ve bu hususta yine Idris-i Bitlisî'nin büyük hizmeti görülmüştür.

Seferden Avdette Yavuz'un İcraatı

Asken Tahrikedenlerin İdamları

Yavuz Sultan Selim îran seferinden avdet 1515 Temmuz da (29 Cemaziyelevvel 921) Geze'de Tekir çayırına, gelip Dil iskelesi'nden kayıkla Topkapı Sarayına geçti; bir buçuk ay sonra bizzat tahkikata başladı. Vezirlerin ayrı ayrı Arzodasma davetle isticvab etti; bunları müteaddid defa huzuruna getirip sorguya çekti; bazılarını tevkif ettirdi; askerin zabitlerini davet etti: "Bana doğruyu söylemezseniz saltanattan çekileceğim" dedi; yeniçeriler Hepimiz günahkârız" diye bilvasıta af dilediler. O bununla kanaat etmiyerek tahkikatı derinleştirdi;[477] nihayet iş anlaşıldı ve müşevvik olarak meşhur münşî Kazasker Tâci-zâde Cafer Çelebi'yi [478] ikinci vezir İskender Paşa'yı [479] ve ocakta Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa'y buldu. İskender Paşa ile Osman Ağa'yı getirterek ibtida onları isticvab etti ve sonra kazaskeri davet etti. Cafer Çelebi geldiği vakit ona:[480]
islâm askerini itaatsizliğe ve isyana tahrik edenin cezası nedir" diye fetva istedi; o da;
Eğer sabit olursa cezası idamdır" deyince : "Senin fesadın bence gerek lahikan ve gerek sabıkan sabittir ve kendi hakkındaki fetvayı

[477] Haydar Çelebi Ruznâmesi (Feridun Bey Münşeatı, c. 7., s. 412).
[478] Cafer Çelebi, Çaldıran seferinden dönüşte 920 Şaban'da nişancılıktan Anadolu kazaskeri tâyin edilmiş ve yerine Edirne'de Yeni Medrese müderrisi hoca oğlu Mehmet Çelebi Nişancı olmuştur (Feridun Bey, Haydar Çelebi Ruz-namesi, c. I., s. 412).
[479] iskender Paşa Gelibolu kaptanı iken vezir Mustafa Pdşa'nın yerine ikinci vezirliğe tâyin edilmişti (Haydar Çelebi Ruznâmesi).
[480] Âlî tarihi, s. 273. Yavuz Sultan. Selim, Mü'eyyed-zâde Abdurrah-man Efendi ile Tâci-zâde Cafer Çelebi'den birincisi için fazl ve kemalini zikr ile "Son zamanına yetiştik" ve ikincisi için de "Kendi elimizle kıydık" diye teessürünü beyan edermiş : Çaldıran harbinde Şah ismail'in esir düşen, zevcesi Taçlı Hanım'ı pâdişâh Cafer Çelebi'ye vermişti. Cafer Çelebi'nin katlin-s-den sonra Sultan Selim bu hanımı onun evinden aldırıp kendisine hadım ağası, at, araba ve beş bin altm ihsan etmiştir (Feridun Bey Münşeatı, c. I., s. 418).

kendin verdin diyerek divan-ı hümâyun önünde evvelâ İskender Paşa'mn ve sonra Tâcizade ve en son Balyemezin boyunlarım vurdurdu. [481]

Yavuz Sultan Selim bu hâdiseden sonra askeri tahrik edeceklerini gözönüne alarak ocaktan yetişenlerden yeniçeri ağası usulünü kaldırarak saraydan yetişme ve itimada lâyık olanlardan ağa yapma usulünü koymuştur.

Yavuz'un Üç Vezir-İ Âzami

Yavuz Sultan Selim hükümdar olduğu zaman Koca Mustafa Paşa'ya halef olan Her sekzade Ahmed Paşa dördüncü defa vezir-i âzam bulunuyordu; bu zat, II. Bayezid'in, saltanatı Şehzade Ahmed'e terk etmesine aleyhtar olup hükümdarlık işini padişahın vefatına talik eylemesini tavsiye etmişti.

Hersek-zâde, Yavuz'un Iran seferinden avdetine kadar vezir-i âzamlıkta kalmış, Araş nehri taraflarında İstanbul'a avdet için yeniçerilerin yaptıkları serkeşlikten dolayı bunu önleyemediği için bir bahane ile azlolunmuş ve Amasya'ya, gelindiği zaman Dukakin-zâde Ahmed Paşa vezir-i âzani olmuştu (920 H.= 1515 Ocak); fakat Dukakin oğlu, iki ay sonra yeniçerileri tahrik ve Dulkadır oğlu'yla gizli muharebesi üzerine Amasya'da iken katlolunarak vezir-i âzamhk makamı dört aya yakın bir zaman münhal kalıp Rumeli beylerbeğisi Hadım Sinan Paşa'nın Dulkadır oğlu işini halletmesi üzerine vezir-i âzamlığa Hadım Sinan Paşa tâyin edilmiştir.[482]

İstânbül-îr-gelindikten sonra pâdişâh, Rumeli beylerbeğiliği birdenbire usûl hilâfına vezir-i âzam yapmış olduğu Hadım Sinan Paşa'dan memnun ise de herhalde ya vezirlerin memnun olmamasından veya başka bir sebepten dolayı bunu değiştirerek yerine tekrar Hersek-zâde'yi getirmek istemişti; fakat Hersek-zâde hem ihtiyarlığım ve hem de romatizmadan dolayı hastalığını ileri sürerek padişahın teklifini kabul etmemiş ve bundan dolayı Sultan

[481] Bunların katillerini Sultan Selim Kasr-ı âdil'den seyretmiştir (Haydar Çelebi Ruznâmesi, s. 415).

[482] Bu kısmın açılmasına sebep tarihlerde Dukakin-zâde'nin vezir-i âzam olduğuna ve Hersek-zâde'nîn beşinci defa vezir-i âzamlığiyle Hadım Sinan Paşa'mn iki defa vezir-i âzam tâyin edildiğine dair kayıtlar bulunmamasıdır. Bu mütalâalar Yavuz'un İran seferinde tutulan Haydar Çelebi Ruznâmesi'n-den alınmıştır.

Selim'in çok canı sıkılmış ve günlerce vüzera ile konuşmamıştır. Nihayet bazı vezirlerin yazmaları üzerine Bursa?da bulunan Hersek-zâde'nin vezir-i âzam-lığı kabul ettiği haberi alınmış ve 14 Şaban 921 (1515 Ekim)'de Edirne'ye gelip makamına oturmuştur. Bunun üzerine Sultan Selim, Hersek-zâde'nin selefi olan Hadım Sinan Paşa'nın gönlünü alarak kendisine üç yüz bin akçe, bir kılıç, iki kaftan ve bir samur ihsan etmiştir.

Hersek-zâde bu beşinci vezir-i âzamlıkta yedi buçuk ay kaldı; 922 Rebiulevvel (1516 Mayıs) tarihinde padişah tarafından saraya davet olundu. Diyarbakır beylerbeğisi Bıyıklı Mehmed Paşa'mn Diyarbakır'da muhasara edilmesinden dolayı fevkalâde müteheyyic olan padişah, ihtiyar vezirin başına birkaç yumruk vurduktan sonra Pirî Paşa ile beraber kendisini azledip Yedikule'ye gönderdi ve mühr-i hümâyunu aldırarak ikinci defa Hadım Sinan Paşa'ya verdi.[483]

Yeni vezir-i âzam, mührü aldıktan sonra pâdişâhtan istirham ederek her iki veziri hapisten çıkartmış ve bunların hanelerinde oturmalarına müsaade almıştır.

YÎRMİBİRİNCİ BÖLÜM

MEMLÛKLERLE SON MÜNASEBAT VE MISIR SEFERİ

Memlûklerle Son Münasebat

1490 Muahedesinden Sonra

Osmanlılarla Memlûkler arasındaki muharebeyi mütaakıp 1490 tarihinde aktedilen muahede âdeta bir mütareke hükmünde idi; bundan sonra II. Bayezid'le Memlûk sultanı arasında dostluk devam etmiş ve bu dostluk iki hükümet beyninde samimî bir şekil almış ise de Osmanlılar Memlûklere karşı olan muvaffakiyyetsizliği hazmede-me misler di.

Bu sırada Memlûk devleti iki tehlikeli hasım karşısında bulunuyordu. Bunlardan birisi Osmanlı devleti ve diğeri Safevîye Şahlığı idi; Osmanlılarla, Safevîler arasındaki mücadele ve Çaldıran seferinde

[483] Feridun Bey Münşeatı, c. /., s. 416-424'deki Ruznâme.

Osmanlıların galebesi sünnî olan Memlûk Sultanlığını sevindirmiş ve bundan dolayı Suriye ve Mısır'da şenlik yapılmıştı; çünkü Akkoyunlulardan Irak'ı, Şarki-Anadoluyu alarak Memlûklere tâbi olan Alâüddevle'nin memleketine girerek onu mağlûp eden ve bundan başka halifeleri vasıtasiyle şî'a propagandası yaptıran Şah İsmail bu suretle Osmanlılardan çok daha tehlikeli görünüyordu.

Yavuz Sultan Selim programla hareket eden bir hükümdar olduğu için yapacağı işleri sıraya koymuş, Çaldıran seferine giderken casusları vasıtasiyle Şah İsmail'e yardım etmek üzere ordusuyla Haleb'e gelmiş olan Sultan Gavri'yi sünnî mezhebinde olması cihetiyle Memlûk hükümdarını ittifaka davet etmiş ve onun bu sefere iştirak etmiyeceğini bildiği halde onun tarafsızlığını temin ile Osmanlılara karşı itimatsızlıkları varsa onu Önlemek istemişti.

Çaldıran muharebesinde mağlûp olan Şah İsmail, Memlûklerle müttefikan Osmanlılara karşı harbetmeyi, Kansu Gavri'-ye teklif ettiyse de Osmanlı hükümdarının Memlûklere karşı bir harekette bulunmıyarak Safevîler üzerine ikinci bir sefer hazırlığı yapıldığını işâa etmesi Memlûk Sultanını teskin eylemiş

Kehi suretle Safevîlerle ittifak edememişlerdi; o bununla beraber Memlûkler her ihtimale karşı hazır bulunmayı münasip görmüşlerdi; çünkü bunlardan herhangisi galebe ederse sıranın kendilerine geleceğini anlamışlardı.[484]

Hayır Bey'in Vatanı Aleyhin Deki Casusluğu

Osmanlı hükümeti Memlûklerle harbetme den önce Suriye ve Mısır'daki teşkilâtiyle oralardan imindeki casusluğu tazam surette haber almakta idi; bu hususta Yavuz, birçok vaidlerle elde etmiş olduğu Memlûk hükümetinin Haleb nâibıı's-saltanası (beylerbeği) Hayır Bey vasıtasiyle en doğru malûmatı alıyordu.

Hayır Bey'le Memlûk Sultanının araları açıktı; Sultan bir fırsat düşürerek Hayır Bey'i öldürmek istiyor ve o da ihtiyatlı davranarak icabında Osmanlılara yaranmak için memleketi hakkında bunlara malûmat veriyordu. Memlûk sultanlarının ümerasını öldürmesi için onların ekseriyetle karar vermeleri icabettiğinden dolayı Sultan Gavri,

[484] îbn-i lyas tarihi, c. IV,, s. 3 (922 vekayii arasında).

Hayır Bey'e dokunamamıştı; hattâ Şam nâibus saltantfı Sibay, Hayır Bey'in Osmanlılarla olan münasebatmı arzettiği halde Kansu buna inanmamıştı. Çünkü Kansu Gavri, Şam beylerbeğisini kendisine rakip sayarak bundan çekindiği için sözünü garaza hamleylemişti.

Yavuz'un Memlûk Sultanına Tatmin Edici Nâmeleri

Osmanlı pâdişâhı Memlûklere karşı açacası seferi sezdirmek istemiyor ve bütün harekâtını Iran üzerine tevcih edilmiş gibi gösteriyor, Kansu Gavri'ye hürmetkârane mektup ile samur, kadife, köle ve yünlü kumaşlar hediyesiyle onu iğfal etmek istiyordu; hattâ 922 senesi ihtidasında (1516 Şubat) gönderdiği bir nâmesinde :

Sen benim pederimsin, sizden dua isterim; ben Alâüddevle memleketine ancak senin izninle girdim^ bu bana âsî idi; pederimle Sultan Kayıtbay arasındaki fitneyi meydana getiren bu adamdı. Onun ölümü ayn-ı sevab oldu. Onun yerine tâyin edilen Şehsuvar-zâde hoşunuza giderse ibka ediniz, gitmezse değiştiriniz, size ait bir iştir. Size köle getiren tüccarı ben menetmedim.[485] Ben Alâüd den aldığım yerleri yine size iade ediyorum; sultan daha ne arzu ederse onu da yaparım" diye yazıyordu.[486] Bundan başka yine Osmanlı hükümdarı :

"Sultan benim pederimdir ondan dua isterim; lâkin benimle Şah İsmail arasına girip tavassut etmesin; ben şahın çadırını yer yüzünden kaldırmayınca donmiyeceğim; sulh için aramıza girmesin" diye nâme ve hediye göndermişti. Hakikatte ise Suriye üzerine yürümek için tertibat alıyordu; çünkü Sultan Selim îran seferine gittiği vakit casusları vasıtasiyle arkadan Memlûk kuvvetleri tarafından vurulacağını haber almış ve hileli tedbirlere müracaat etmişti. Hatta Memlûk sultanına gönderdiği bir nâmede, aralarında babalık, evlâdlık varsa Suriye'den Kahire'ye avdetini rica etmişti.[487]

---

[485] Kafkasya ve Kıpçak'tan tedarik edilen köleler, esirciler vasıtasiyle kafileler halinde Anadolu'dan geçerek Suriye'ye götürülürlerdi: Yavuz köle getiren tüccarı menetmediğini yazıyordu.

[486] lbn-i Iyas tarihi^ c. F., s. 43.

[487] Tarihlerin rivayetine göre Şalı İsmail Memlûklere müracaat ederek kendisinden sonra sıra Suriye istilâsına geleceğini bildirip Osmanlılarla arasının bulunmasını rica etmiş, Memlûk sultanı ittifak için nedimlerinden Acemi Çanakçı namında birisini Şah. İsmail'e yollamış ve Osmanlıların, Şah ismail üzerine gitmesini Önliyecek tertibat almışlardı.

Sultan Selim yukarıda kayd edildiği üzere Dulkadır oğlu Alâüddevle Bey'in başını Memlûk sultana gönderdikten sonra Gavrİ şaşırarak Şah İsmail'e başvurup ittifak teklif etti ve ona, Sultan Selim'i aradan giderdikten sonra (Rum mülki senin olsun, bana nesne gerekmez) diyordu.

Memluk Sultanının Mukabil Tedbirleri

Sultan Gavri, Osmanlı ve Safevî devletlerinin birbirleriyle mücadelesinden memnundu. Bu hal onun ülkesini tehlikeden koruyordu. Yavuz Sultan Selim'in gönderdiği nâmelerden memnun olmakla beraber her ihtimale karşı o da mukabil tedbirler alıyordu. Nitekim Anadolu'dan kaçarak lalasiyle beraber Haletfç iltica etmiş olan Şehzade Ahmed'in oğlu olup takriben on beş yaşındaki Şehzade Kasım'ı gizlice Ktthire'ye getirerek lüzumu halinde ondan istifadeyi düşünmüştü; hattâ ordusuyla Halebe girerken Şehzade Kasım'ı beraberine alarak ona mahsus sancaklar açtırmış ve onu Osmanlı tahtına namzed göstermişti.[488]

Vazir'i Azam Sinan Paşa'nın Hareketi

Yavuz Sultan Selim, kışı Edirne'de geçirdikten sonra 1516 ilk baharında (H. 922) vezir-i âzam Hadım Sinan Paşa'yı kırk bin kişilik bir kuvvetle Maraş üzerinden Fırat tarafına şevketti. Bu sefer zahiren Safevîler üzerine idi; bu hususa dair Memlûk Sultanına da nâme gönderilmişti.Sinan Paşa, KayserVde toplanan kuvvetleri alarak Maraş ve Malatya üzerinden Diyarbakır'a doğru gidecek ve şayet yolda bir maniaya tesadüf edecek veya tereddüdü mucip bir vaziyet görecek olursa keyfiyeti derhal pâdişah'a bildirecekti.

Hadım Sinan Paşa, Fırat'ı geçip Diyarbakır gitmeğe memur olduğunu huduttaki Memlûk beylerine bildirdi ve Fırat'ı geçmek üzere müsaade istedi; Suriye hududuna kuvvet göndermiş olan Memlûk kumandanları Sinan Paşa'nın teklifini bâridane reddettiler.

Bu nâme mündericatından memnun olan Şah ismail, Kar ah an adındaki kumandanını mühim bir kuvvetle Diyarbekir taraflarına gönderdi. Karahan evvelce muvaffak olduysa da sonra bozulup maktul düşmüştü.
Şah ile Memlûk Sultanı hududlara mühim kuvvetlerle geleceklerdi. Kansu Gavri Halece geldi ise de Şah İsmail, Karahan'ın katlinden sonra yerinden kımıld amamıştır.
Sultan Selim Memlûk Sultanına nâme göndererek kendisinin Şah üzerine gideceğini ve Sultanın Ha/efc'ten Mısır'a dönmesini rica etti ise de Gavri bu iğfale kapılmayarak t<pmemleketİmdir bir tarafa gitmem" diye mukabele etti, bu nuı üzerine Sultan Selim : "Senin kasdm böyle olacak sen aşikâr âdem imişsin Şah İsmail gaibdir; senin Haleb'de oturduğun benim leşkerime ve vilâyetime hayır değildir; senin düşmanlığın göz göre dururken ben görürünmez düşmana varıp seni arkamda komazım" deyüp Malatya'dan Haleb'e döndü (Lütfi Paşa tarihi, s. 241 - 247'den kısaltma).

[488] İbn-i lyas, BedayîiVz-zuhûr, c. V., s. 47.

Safevîlerle Memlûklerin ittifaklarının kendisi için müşkül olacağını bilen Sultan Selim Memlûk Sultanını iğfal için gönderdiği nâmelerden başka halifeye ve nüfuzlu Memlûk beylerine de en kıymetli hediyeler göndererek onları da avlamış ve Safevîlerle Memlûkler arasındaki ittifak tasavvurunu fiile çıkartmamıştı.[489]

Sinan Paşa'nın Memlûk hudutlarına gelmesi üzerine Kan-su Gavri de elli bin kişilik bir kuvvetle beraberinde Şehzade Kasım olduğu halde Şam'a gelmiş ve Mısır'da yerine kardeşinin oğlu olan Tomanbay'ı bırakmıştı.

Hadım Sinan Paşa bütün vaziyeti pâdişâha arzetti; zaten Memlûklere harp açmak için bu bahaneyi bulan Osmanlı hükümdarı, Kansu Gavri'nin Şah İsmail ile ittifak etmesini vesile yaparak Memlûklerle harbe karar verdi; Kansu'nun bizzat Haleb^e gelmesi Şah ismail ile anlaşmasına mebni idi; Yavuz, bunu haber alınca çok kızmıştı; bundan dolayı kendisinin mülhid-ler üzerine giderken buna mâni olmak isteyen bir İslâm hükümdarına karşı ne yapmak lâzım geldiğini ulemadan sordu; onlar da o İslâm hükümdarının aleyhinde fetva verdiler; nihayet bütün bu çevirme hareketleri sünnî bir İslâm devleti olan ve aynı zamanda Abbasî halifesini himaye etmekte bulunan Memlûklere karşı yapılacak harbin meşruiyetini isbat içindi; bunun üzerine kendi kumandasında gidecek askerin KayserVde toplanmasını emretti.

Yavuz Sultan Selim Memlûk Sultanına Rumeli kazaskeri Zeyrek-zâde Rüknüddin ile ümeradan Karaca Paşa'yı elçilikle yolladı; bunlar Kansu Gavri Haleb'e gelmeden evvel oraya varmışlardı. Sultan gelince onun tarafından kabul edilip Sultan Selim'in nâmesini takdim ettiler. Yavuz, bu nâmesinde, İran üzerine hareket ile oraları mülhidlerden temizleyeceğini ve kendisine hayır dua edilmesini istiyordu.

Kansu, Dulkadır oğullarına ait yerlerin işgalinden dolayı müteessir olarak elçilere ağır sözler söyledi ve ibtida hapsetti. Elçiler, kendilerine verilen talimat mucibince sultam iğfal edeceklerdi. Bunun üzerine elçiler :

"Hükümdarımız işin hallini bize bıraktı, sultan nasıl isterse öyle yapınız, bana sormayınız" diye müsaade ettiğini söylediler; bundan başka Sultan Selim, Kansu'dan şeker ve helva istiyordu; kendisine yüz

[489] Alî tarihVnde Hâdise-i Aşere.

kantar şeker ve büyük kutularla helva yollandı.[490]

Sultan Selim'in. Hareketi

Osmanlı pâdişâhı Memlûklerle harbe karar verip elçileri gönderdikten sonra 922 Cemaziyelevvel (1516 Haziran)'de Üsküdar'a, geçti; oğlu Süleyman'ı Edirne'de ve mazûl vezirlerden Pirî Mehmed Paşa'yı IstanbuV&a ve Hersek-zâde'yi muvakkaten Bursa'da bırakarak sür'atle hareket etti. Bu sırada Osmanlı donanması da Suriye sahillerine gönderildi. Kansu, Osmanlı ordusunun yaklaştığını haber alınca elçileri serbest bırakıp hediyelerle beraber yola çıkarmış ve kendisi de Moğolbay Devadar ismindeki bir emîrini elçilikle göndermişti. Bu elçi iki taraf arasında sulh yapılması için geliyordu ve Memlûk sultanı nâmesinde emirlerin ve askerlerin buna muntazır olduklarını yazıyordu. Zeyrek-zâde pâdişâh Bucakdere'de iken orduya geldi ve vak'ayı anlattı. Fakat Kansu aynı zamanda Suriye'ye getirip Hama kasabasında bıraktığı Osmanlı Şehzadesi Kasım'ı Haleb'e getirerek yanında bir Osmanlı şehzadesi bulunduğunu ilân ile Sultan Selim'i tehdit ediyordu.

Yavuz gönderdiği elçilerin hapsedildiğini iğrendiği zaman, K a n s u'nun göndermiş olduğu M o ğ o 1 b a y'ı derhal zincire vurdurdu ve zavallı elçi güçlükle ölümden kurtuldu. Memlûk hükümdarının gönderdiği Kertbay, yolda Moğolbay'm başına geleni ve sakalı tıraş ettirilerek geri gönderildiğini duyunca derhâl geri döndü.[491] Sultan Selim Moğolbay'ı geri gönderirken: "Efe dine söyle, Merc-i Dâbık'ta karşıma çıksın demişti.

Osmanlı ordusu Anteb'e yaklaşınca Memlûklerin Antep valisi Yunus Bey Osmanlılara dehalet ederek Halefe kadar Osmanlı ordusuna rehberlik etmeyi üzerine aldı. Bundan sonra Osmanlı pişdarları Malatya'ya gelip Behisni, Kerker ve sair kaleleri istilâya başladılar.

Merc-İ Dâbık Muharebesi

[490] İbn-i lyas, Bedaylü^z-zuhûr, c. F., s. 58.

[491] Moğolbay Devadar Sikkîn, başı tıraş edilmiş, üzerine bir yağlı çul giydirilmiş ve cılız bir iğdiş üzerine bindirilmiş olarak Halcb ordugâhına avdet diniştir.

Memlûk sultanı Kansu Gavri yanında halife de Ikı larar orduları olduğu halde bütün ordusuyla Haleften çıkarak Merc-i Dâbıtfa gelmiş ve karargâhım kurmuştu. Selim'e, son olarak gönderdiği mektupta Halefe gelmesinin kendi elinde olmayıp ümerasının ısrariyle olduğunu beyan ile özür diliyordu. Fakat Merc-i Dâdıtfa. gelmesi artık bütün ümitleri kırdı.

24 Ağustos 1519 (26 Reccb 922)'da Merc4 Dâbıtfta iki taraf karşılaştı. Osmanlı ordusunun sağ kolunda Anadolu beylerbeğisi Zeynel Paşa, sol kolunda Rumeli beylerbeğisi Küçük Sinan Paşa ve merkezde padişah ile Kapıkulu yaya ve atlılariyle topçu-îlır bulunmakta idi.

Bozgun

Memlûklerin sağ kolunda Haleb nâibu saltanası Hayır Bey, sol kolda, Şam nâibü s-saltanası Sibay ve merkezde de Sultan Gavri maiyyetiyle cephe almışlardı.

Bozgun Muharebede ibtida Memlûklerin sağ kol kumandanı Hayır Bey bozulup Haleb'e ve oradan da Şam'a doğru kaçtı. Bu suretle beş altı saat içinde Memlûk ordusu tarumar oldu. Kansu Gavri yalnız kalmıştı; Silâhdar Emîr Timur'un ihtarı üzerine Haleb'e kaçmak istedi; fakat teessüründen nüzul isabetiyle düşüp öldü. [492] Vefatında seksen dört yaşında olup hunhar ve merhametsiz idi. Ibn-i Iyas, Kansu'nun gaddar olduğunu, onbeş sene on ay süren saltanat müddeti esnasında her gününün ahaliye bin sene kadar ağır geldiğini yazmaktadır.

Merc-i Dâbık muharebesi güneş doğmasiyle başlayıp öğleden sonraya kadar devam etmiştir. Memlûk sultanının karargâhı bütün eşyasiyle elde edildi; Osmanlı kuvvetleri vezir Yunus Paşa kumandasiyle sür'atle hareket ederek Haleb'e girdi ve oradan da kaçanlara göz açtırmayarak Hama ve Hums'u, arkasından da sür'atle Şam'ı işgal eyledi. Memlûk kuvvetleri müthiş bir panik halinde olup bu^ kuvvetleri toplayacak bir baş yoktu. Osmanlı kuvvetleri sür'atle hareket ettiği için bunlara göz açtırmayıp bulduğunu imha ediyordu.

---

[492] Tâcu't-tevarih'1in kaydına göre Kansu Gavri'nin, maiyyeti erkânından biri esir edilerek efendisinin bulunduğu yeri haber vermiş, hemen oraya bir çavuş yollanmış. Çavuş, Memlûk Sultanını ölü olarak seccadesi üzerinde görüp başım kesip getirmiş; Yavuz ölünün başının kesilmesinden dolayı çavuşu idam etmek istemişse de vezirlerin ricasiyle vazifesinden kovmakla cezalandırmıştır. Lütfi Paşa, Gavri'nin mağlûbiyetten müteessiren zehir içerek öldüğünü yazar (S. 250).

Sultan Selim, Haleb beylerbeğiliğine pişdar kumandanı Karaca Ahmed Paşa'yı tâyin etti ve buradan oğlu Şehzade Süleyman ile ecnebi devletlerine 27 Ağustos 1516 tarihli fetihnameler gönderdi.

Mısır Seterine Hazırlık

Şam'ın işgalinden sonra derhal Mısır üzerine gidilmedi; Yavuz Sultan Selim orduyu yeniden tensik etti; aynı zamanda Urban'ı elde ederek bunlara bol para ve hediye verip gönüllerini aldı. Dehalet eden bir kısım ümerayı afvetti; Suriye sancaklarına kendi tarafından sancakbeyleri tâyin eyledi. Dürzîlerin memnun olması için onların beylerinden olan Maan oğlu'na sancakbeyliği verdi.
Memlûklerin ordusunun çoğu imha edilip Suriye, Elcezire ve Kilikya ile Filistin elden çıkmış olduğundan bundan sonra Suriye tarafına bir ordu sevkedecek kuvvetleri yoktu. Osmanlılar dört beş ayda kendilerine göre buraları teşkilâtlandırmışlardı. Güney-Suriye ve Fi/istin'deki belli başlı şehirlerden Safed, Nablus, Kudüs, Aclûn, Gazze sancakları ve etraf kazaları alındı. Vezir-i âzam Sinan Paşa kumandasiyle ileri sevkedilen yani Mısır'a doğru yürüyecek olan İleri kuvvetlere karşı, Memlûklerin Gazze valisi Canberdi Gazali, Hanyunus'te mukavemete kalktıysa da mağlûp olarak çekildi ve böylece Mısır'a kadar Osmanlı ordusunun Önünde bir mâni kalmadı.

Tomanbay'in Hükümdarlığı

Memlûk ordusunun bozulmasından sonra bozsun kuvvetlerle kaçabilen beyler, Ka/ıire'ye can attılar. Kansu'nun yerine onun vekili olarak Mısır'da bırakılan biraderinin oğlu olup Devadar (Divittar) bulunan Emir Tomanbay'ı hükümdar intihap ettiler. Tomanbay hükümdar olmamak için sonderece ısrar ettiyse de mukabil tazyiklere karşı duramayıp Memlûk sultanlığını kabule mecbur oldu.[493]
Sultan Selim, bizzat Mısır'a doğru yürümeden evvel 922 senesi Zilkadesinde (Aralık 1516) Tomanbay^a bir nâme yol-lıyarak kendisine tâbi olmasını istiyor ve Gazze'den itibaren Mısır'ı kendisine

[493] 14 Ramazan 922 = Kasım 1516

bırakacağını bildiriyordu.[494] Selim, bundan başka Hâyır Bey vasıtasiyle Mısır beylerini Osmanlılara itaate ve kendisi lehinde propaganda mektupları yolluyordu.

Yeni Memlûk sultam ve Mısır beyleri, Suriye ve Kilikya' mn işgalini muvakkat addediyorlar, Yavuz'un Mısır üzerine gelenıiyecek Cengiz ve Timur kuvvetleri gibi Suriye ve Filistin'den döneceğini zannediyorlar, Pâdişah'm Anadolu'ya dönmesini mütaakıp işgal edilen yerlerin istirdad edileceğini umuyorlardı. Padişah tarafından Mısır üzerine gidilip gidilmemesi ; hususunda fikri sorulan vezir Yunus Paşa da gidilmenin tehlikesini arzetmiş; fakat Sultan Selim, Mısır alınmadıkça zaferin muvakkat olduğunu düşünerek Mısır'ın fethine karar vermişti.

Ridaniye Muharebesi

Hısır'a Hareket

Osmanlı kuvvetleri Gazze den sonra Ariş, Hanyunus, Salihiye, Bilbis yoluyla Ridaniye'ye geldiler. Tomanbay Salihiyede cephe tutmak istemişse de emirler bunu kabul etmediklerinden Ridaniye'yi kabule mecbur oldu. Ridaniye, Kahire şehrinin kuzey-doğusunda bir köy olup şehre pek yakın bir mesafede bulunuyordu ve iyice tahkim edilmişti. Osmanlı kuvvetleri büyük bir şans eseri olarak çölü yağmur yağarken geçtiler; hiç su sıkıntısı çekilmedi; bu suretle Ridaniye'ye gelince Memlûk kuvvetleri ile karşılaştılar ve Bürketü hac denilen mahalle inerek Tomanbay ordusuna karşı cephe aldılar.

Ridaniye Ordugahı

Burada yapılacak muharebe, Merc-i Dâbık muha ordugâhı rebesinden daha zor ve tehlikeli idi. Ridaniye cephesi elli binle yirmi bin

[494] Selim bu nâmesinde "Tomanbay'ın alınır, satılır bir köle olup saltanata lâyık olamıyacağuu, kendisinin yirmi ceddine kadar hükümdar oğlu hükümdar olduğunu, kendisine (Selim'e) her sene Mısır haracını gönderip namına hutbe okutup para bastırırsa Tomanbay'ı Mısır'dan Gazse'ye kadar olan yerlere kendi tarafından vali nasbedeceğini" bildiriyor ve aksi takdirde pek şiddetli hareket edeceğini yazıyordu. Tomanbay bu mektubu okuyunca korkmuş ve ağlamıştı.

arasındaki bir kuvvetle [495] ve Frenklerden tedarik edilen iki yüz kıt'a topla, siper ve hendeklerle tahkim edilmişti. Tomanbay ecnebilerden top ve topçu tedarik ederek İskenderiye sahilindeki topları da buraya getirmişti.[496]

Tomanbay'ın harp cephesi Kahire'nin kuzey-doğusundaki EUMukattam dağından soldan Nü nehrine kadar dayanmıştı. Bu kadar müstahkem bir cepheye çarpacak olan Osmanlı ordusu darmadağın olabilir ve cepheyi yarsa bile pek büyük telefat neticesinde bir iş göremiyecek hale gelirdi; başka geçilecek saha da yoktu.

Yavuz'un Taarruz Plânı

Osmanlı ordusunun sas koluna Anadolu beyler heğisi Mustafa Paşa ve sol cenahına Rumeli beylerbeğisi Küçük Sinan Paşa tâyin edilip Yavuz'un yerine ordu merkezinde vezir-i âzam Hadım Sinan Paşa bulunuyordu.

Yavuz Sultan Selim, Tomanbay'ın tertibatını öğrendikten sonra askerî dehasını gösterecek olan bir plân tatbik etmek istedi; evvelâ araziyi tetkik ettirip düşmanın maksadını anladı ve ona göre tertibat aldı.

Bu plâna göre cepheden taarruz tehlikeli ve muvaffak olunsa bile pek çok telefatı mucip olacağından buraya doğrudan doğruya hücum etmiyerek düşmanın ya gerisine veyahut yan tarafına taarruz edilmek lâzımdı; yandan yapılacak taarruzla Memlûk ordusunun solundaki NiVi geçmek şimdilik mümkün değil ve köprü de olsa pek müşküldü; sağ cenahta ise pek yüksek olmayan Cebel-i Ahmet- veya El-Mukattam dağı bulunup burayı dolaşmak mümkündü; bu plân tatbik edilecek olursa düşman yandan ve geriden vurulmuş olacak ve pek tabiî olarak çok miktarda olan toplarını kullanamıyacaktı.[497]

---

[495] Haydar Çelebi RuznâmesVnde Tomanbay'ın kuvveti yirmi bin olarak gösteriliyor.

[496] Haydar Çelebi Rupnâmesi şöyle diyor : ". .. Cündi askeriyle Tomanbay hendekler kazıp ve metrisler edip ve envai toplar kurup.. . cündiden ve Araptan ve zenginden yirmi bin miktarı adam cemeyleyip Frengistan'dan gelmiş topçular ve tüfekçiler tedarik edip asker-i hümâyun mukabelesinde toplar ve tokatlar ve metrisler kurup kendüler baştan ayağa âhen-puş olup at arkasına gelip hazret-i pâdişâh dahi bu halden agâh olup Cebel-i Mukattam demekle maruf yoldan yürüyüp..." (Feridun Bey Münşeatı, c. I., s. 488).

[497] Ridaniye dirler bir yer vardı; anda hendek kazıp ve toplar çıkarıp kendü-lerine savaş yerin düzüp Sultan Selim'in gelmesine muntazır olup durdular. Sultan Selim dahi bunların hendeğinden ve toplarından haber alıcak ol ciheti koyup Mısırcın üstü yanından sağ tarafın tutup gelüp Çerakisenin alayları yan larından inüp ol hendekler ve toplar battal olup kaldı (Lütfi Paşa tarihi, s. 256); TâcU't-tevarih (C. II., s. 354).

Yavuz'un Kendi Plânım Yine Kendisinin Tatbiki

Bu karar alındıktan sonra bizzat kendisi bir kısım süvari kuvvetleriyle geceden hareket ederek El-Mükattam dağını dolaştı ve Tomanbay'ın ordugâhına güney-doğudan taarruz edildi; bu taarruz 22 Ocak 1517 (29 Zilhicce 922)'de yapıldı. Sabah erkenden başlayan taarruz pek şiddetli olarak devam etmişti. Bu plânın tatbikinden dolayı düşman şaşırmış, fakat şiddetli mukavemet göstermişti. O gün bitmeyen harp ertesi günü ikindi vaktine kadar devam etti. Bir aralık Canberdi Gazali kuvvetleri sağ cenaha Şehsuvar oğlu Ali Bey ile Diyarbakır beylerbeğisi Mehmed Paşa üzerine hücum ederek şaşkınlık verdilerse de Sinan Paşa'nm gayretiyle vaziyet ıslâh edildi ve Sinan Paşa da yaralandı.

Muvaffakiyetten ümidini kesen Memlûk Sultanı Tornan-bay son bir ümid ile Osmanlı ordusunun merkezine hücum ederek Yavuz Sultan Selim'i yakalamak veya öldürmek istemişti; fakat Yavuz merkezde yoktu, El-Mukattam dağını dolaşan kuvvetlerin başında idi; burada bulunan vezir-i âzam Hadım Sinan Paşa ile Ramazan oğlu Mahmud ve Yunus Beyler maktul düşmüşlerdir. Sinan Paşa'nm yerine on gün sonra [498] Yunus Paşa vezir-i âzam olmuştur.

Tomanbay muvaffakiyetten ümidini keserek kaçtı; Rida-ıiiye ordugâhı bütün toplariyle zaptedildi; Kahire alındı; Memlûk sultanlığı fiilen sona erdi. Muzafferiyetten üç gün sonra Sultan Selim Kahİre'yi gezdi ve yine karargâhına döndü.[499]

Mısır'ın İşgalinden, Padişahın İstanbul'a Dönüşüne Kadar Olan Olaylar

Tomanbay'in Faaliyeti

Yavuz Sultan Selim, Kahire'nin zaptındanson ra karargâhını Bürkelü-

[498] 11 Muharrem 923 = Şubat 1517

[499] îbn-i Kemal Fâtih-i memalik-i Arab) terkibim tarih düşürmüştür. Yavuz Cuma namazını Melik Müeyyed Camiinde kılmıştır; hatib, hutbede (Hadimü'l-harameyni l-şerîfeyn) unvaıiiyle kendisini yad etmesi üzerine heyecandan yüzünü yere koyup ağlamış ve namazdan sonra hatibe iki yüz altın ile üç hü'at göndermiştir Sahâifü'l-ahbar, c. III., s. 67).

hac dan Ridaniye'ye ve oradan da Bulak mevkiine naklettirdi; /Ca/ıire'de henüz tehlike olduğundan orada kalmadı. Tomanbay elde edilmemişti; hattâ bir gece yani 27-28 Ocak gecesi (923 Muharreminin beşinci çarşamba gecesi) yatsı namazından sonra on bin kişiyle ansızın pâdişâhın karargâhına hücum edip kuşattı, orada şi harp oldu; bu mücadele ertesi günü de devam etti. Maamafih Osmanlılar daha evvel vaziyetten haberdar edildikleri için gafil avlanmadılar; fakat Tomanbay iki gece sonra yani cuma gecesi askeriyle Kahire ye girerek hendekler kazdırıp barikatlar yaptırdı ve şehirde elde ettiği Osmanlı askerlerini öldürdü.

Yunus Paşa yeniçeri kuvvetleriyle Kahire'ye girdi; üç gün üç gece Kahire sokaklarından muharebe oldu; bütün şehir halkı Tomanbay'a yardım ediyor, kadınlar bile iş görüyorlardı. Osmanlılar nihayet bu tehlikeli durumu düzeltmeğe muvaffak oldularsa da kadın kıyafetinde kaçmağa muvaffak olan Tornan-bay'ı elde edemediler.[500] Tomanbay yedi kişiyle kaçmıştı; lâkin mukavemetten ümidini kesen Memlûk beyleri gelip teslim oldular ve afvedildiler; bunlar arasında Canberdi Gazali de vardı.. Bu son taarruzda Tomanbay dört bin telefat verdikten başka bir hayli da esir bıraktı; Osmanlı kuvvetlerinden de çok kayıp vardı. Tomanbay, Saîd taraflarına kaçıp oradan afvedilmesi hakkında kâğıdı geldi ve bir aralık afvolundum diye Kahire'ye, yakın gelip oradan Şam yoluyla doğuya kaçmak istedileyse de muvaffak itimat etnıiyerek giden heybet azalarını öldürdü.

Tomanbay'ın Ölümü

Tomanbay son defa olarak başına topladığı ölümü kişiyle talihim son deta olarak tecrübeye kalktıysa da muvaffak olamayıp Buhayre taraflarına kaçtı \e Şehsuvar oğlu Ali Bey tarafından şiddetle takip olundu. NiVi karşıya geçip kurtulmak istedi ve kendisini suya attı; fakat derhal kemend atılarak yakalandı (1517 yılı Mart sonları) ve divana getirildi; kendisine lâzım gelen hürmetin gösterilmesi emrolunarak kapıcılar çadırında tevkif edildi.

Kahire halkı, Tomanbay'ı seviyorlardı; Sultan Selim, kendisinin cesaret ve şecaatini takdir etti; fakat böyle cür'etkâr düşmanı arkada

[500] Tafsilât için bk. Lütfî Paşa Tarihi, s. 261-263.

bırakmak doğru olmıyacağı için on yedi gün sonra Şehsuvar-zâde Ali Bey'e teslim edildi; o da vaktiyle Memlûk Sultanının, babası Şehsuvar'ı asmış olduğu Bâb-ı Züveyle'&c Tomanbay'ı astı; cesedi üç gün ipte kaldı, herkes Öldüğünü görüp inandı ve sonra hükümdarlara mahsus merasimle defnolundu.[501]

Yavuz Sultan Selim, cenaze namazında bulunarak ruhu için çok para tasadduk etti.[502]

Mekke Şerifi'nin Haremeyn'in Anahtarlarının Takdimi

Yavuz Sultan Selim 1517 Eylülünün onuncu gününe kadar (23 Şaban 923) sekiz ay Mısır'da oturdu; mahallî ıslahat yaptı; kendisini tebrike gelen Urban şeyhlerine güler yüz gösterdi. Bu sırada Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevveremde emirlik edip Memlûklere tâbi olan Mekke Emîri Şerîf Ebû Berekât, oğlu Şerîf Ebû Nümey vasıtasiyle Mekke'nin anahtarlarını gönderip Osmanlılara itaatim arzetti.

Sultan Selim, Mekke şerifinin oğluna riayet gösterdi, avdetinde emîre, emirlik beratı ile beraber birçok hediye ve Mekke ile Medine ahalisine surre denilen para ve külliyetli zahire gönderdi; Osmanlı devleti tarafından Mekke'ye bir memur tâyin edildi. Yavuz, Mısır'da iken üç yüz parçadan ibaret olan donanma Cafer Bey kumandasında Suriye sahillerini gezerek İskenderiye'ye gelip buradaki Memlûk gemilerini aldı. Pâdişâh NiVe gelen bir kadırga ile İskenderiye'ye gidip burada donanmayı teftiş ettikten sonra Kahire ya döndü.

Memlûk Sultanlığının ortadan kalkması, Osmanlı devletine Asya kıt'asında Suriye, Filistin ve Elcezire ile Hicaz'ı ve Afrika'da ise Mısır gibi mühim ve mamur bir kıt'ayı kazandırdı; Mısır'ın güneyine doğru hudud Nabya'dan Sevakin'e kadar uzanmıştır. Ve Yavuz, Abbasî halifesinden hilâfeti de alarak islâm âlemi üzerindeki nüfuzunu

---

[501] Sultan Selim, Sultan Gavri'nin oğlu Şeydi Mehmed Bey'e : vallahi katline niyetim yoktu, anı Rııra'e götürüp kayd-ı hayat ile bir sancak vermek maksadım idi; veli irade-i hak bu imiş demiştir (Keşfî'den, Esad Efendi kitapları, Nr. 2146, varak 54 b.) Yine Keşfî, Tomanbay'ın katlinde Hayır Bey'Ie Canberdi Gazalî'nin müessir olduklarını yazar.

[502] Ruznâme Münşeat-ı Feridun, c. I., s. 436. Memlûklerîn Memalik-i Çerâkise denilen ikinci tabaka hükümdarları Kahire'deki emirlerin intihabiyle hükümdar seçilirlerdi. 784 H. (1382 M.J'den 923 H. (1517 M.) senesine kadar yüz otuz beş sene Suriye, Elcezire ve Mısır ve Hicaz ve Yemenide hükümet sürmüşlerdir.

arttırdı.
Venedik cumhuriyeti, Kıbrıs adasından dolayı her sene Memlûklere sekiz bin duka altını vermekte idi. Osmanlıların Memlûk Sultanlığı yerine kaim olmaları üzerine Kahire'ye yollanan Kontarini ve Moçenigo isimlerindeki iki murahhas vasıtasiyle aynı vergiyi Osmanlı hükümetine vermeği kabul ettiler. Mısır ve Suriye'nin alınması Osmanlıların ekonomik durumunu çok kuvvetlendirdi.

Yavuzun İstanbul'a Dönüşü Ve Bazı Mısırhlar'ın İstanbul'a Nakilleri

Mısır'ın ve Kızıldeniz'in karşılıklı iki sahiline sanip lan Osmanlılar Hind ve Akdeniz arasındaki Kızıîdeniz ticaret yoluna hâkim olmuşlar demekti. Padişah Mısır'dan İstanbul'a, dönmeden evvel vezir-i âzam Yunus Paşa'yı Mısır valisi olarak tâyin etti ise de [503] bunun, halkı ve Urbanı tazyik eyliyerek irtikâp ve irtişasını duymuş olduğundan bu tâyinden vazgeçip Mısır beylerbeğiliğine Gavri zamanında Haleb beylerbeğisi olan Hayır Bey'i tâyin etmiştir.
Sultan Selim İstanbul'a hareketinden evvel idarî bir tedbir olarak Kahire'deki bazı hükümdar oğullariyle, halife ve akrabalarını, nüfuzlu âlim, şeyh ve beylerden tehlikeli olanları ve aynı zamanda mimar, mühendis vesair san'at erbabından bir haylisini ve kütüphânelerdeki bazı kıymetli eserleri deniz yoluyla payitahtına naklettirmiştir; bu nakillerin hepsi deniz yoluyla yapılmıştır. Vukuflu biri vasıtasiyle Mısır ehramları ve Nü hakkında malûmat edinmiştir.[504]
İstanbul'a gönderilenler arasında Mısır'daki Abbasî halifesi III. Mütevekkil-alâllah ile amcası Halil'in oğulları ve Kansu Gavri'nin oğlu Mehmed de [505] vardı.
Merc-i Dâbık muharebesinden sonra Sultan Selim'e dehalet eden halife Mütevekkil alâllah'ın yerine onun babası olup Kahire'de oturan ve seksen yaşında bulunan sabık halife Müs-temsik-billah Yakup, oğluna vekâleten halife ilân edilmişti. Yavuz, Kahire'yi aldıktan sonra beraberinde getirdiği Mütevek-kil-alâllah'ı yine makamına oturtmuş

[503] Yunus Paşa, Hüdavendigâr'm mübarek elini öpüp Mısır'da bey olup kalması mukarrer oldu. 923 Rebiulevvel. . .Hayır Bey divana getirilip Mısır verilmek tedbir kılındı" (Ruznâme, s. 488, 491).
[504] Lütfi Paşa tarihi, s. 272
[505] Kansu Gavri'nin oğlu Mehmed Bey'in kızını Kıbrıs fâtihi meşhur Lala Mustafa Paşa almış ve bundan Mehmed adında bir oğlu olup Haleb beylerbeğisi iken vefat etmiştir.

ve bu, pâdişâhın kendisine gösterdiği hürmet sebebiyle büyük bir nüfuz kazanmış ve İstanbul'a nakledildikten sonra bir müddet daha kendisine itibar edilmiş ve sonra gözden düşmüştür.

Halife Mütevekkil, istanbul'a nakledildikten sonra kendisiş ne emanet edilen malları gasbederek bundan başka kadınlarla da sefihâne hayata dalmasından dolayı amca-zâdelerinin şikâyeti üzerine gözden düşerek 925 H. (1520 M.)'de Yedikule'ye hapsedilmiş [506] ve sonra Sultan Selim'in vefatını mütaakıp, Sultan Süleyman zamanında Kahire'ye dönmesine müsaade olunarak orada ölmüştür.

III. Mütevekkil - alâllah, IstanbuVda. bulunduğu sırada hilâfeti Sultan Selim'e terk eylemiş olduğundan bu tarihten itibaren Türkiye Büyük Millet Meclisinin 26 Recep 1342 (Mart 1924) tarihinde hilâfeti ilgasına kadar Osmanlı padişahları dört asır büyük bir İslâm kütlesi tarafından halife olarak tanınmışlardır.

Yunus Paşa'nın Katli

Yavuz Mısır'dan ayrıldıktan sonra Salihiye'den itibaren vezir-i âzam Yunus Paşa ile musahabe
ederek gitmekte idi. Yunus Paşa, Mısır beylerbeğiliğinin kendisinden alınarak Hayır Bey'e verilmesinden dolayı müteessirdi. Yolda musahabe esnasında pâdişâh, "Mısır'ı arkada bıraktık", demiş bunu fırsat bilen Yunus Paşa'nın teessürünü izhar ederek şu kadar zahmet çekilip külliyetli telefat verilerek kazanılan Mısır'ın yine bir Çerkese verilmiş olmasını tenkit ile sarfedijen emeğin boşuna gittiğini beyan etmesi üzerine at başını çekip duran Selim, atının yanında yürüyen solaklar kethüdasına emrederek vezir-i âzam'm derhal boynunu vurdurmuş ve bir kapıcı vasıtasiyle başını gövdesinden ayırdıktan sonra hiddetinden üç gün beraberinde götürüp sonra Katye'ye gömdürmüştür.[507]

[506] İbn-i Iyas tarihi, c. V., 926 vekayii arasında.

[507] 25 Şaban 923 Bilbis'den geçit ile geçip gelirken sabah gün doğduktan sonra yol üstünde Yunus Paşa'ya gazap eyleyip solaklar kethüdasına emredip boynunu vurdu; badehu bir kapıcıya buyurup başını gövdesinden ayırıp hiddet ve gazabından üç gün götürüp badehu Katye'ye defnettirdi" (Haydar Çelebi Ruznâmesi, Feridun Bey Münşeatı, 1274 tabh, c. I., s. 492).

Pırı Paşa Nın Vezir-İ Âzamlıfrı

Yunus Paşa'nın vezir-i âzamlığı sekiz ay kadardır; pâdişâh Şam'a gelinceye kadar bu makam münhal kalmış ve bu müddet zarfında vezir Zeynel Paşa tecrübe edilmiş ise de hükümdarın tab'ına uygun gelmemiş ve istanbul muhafazasında bırakılmış olan Pirî Meh-med Paşa'ya haber gönderilerek' Şom'a getirtilip bir milyon iki yüz bin akçe dirlik ile vezir-i âzam tâyin edilip kendisine mühr-i hümâyun verilmiştir.[508] Pirî Paşa dürüstlüğü, sözünü açıkça söylemesi, mütalâalarının isabeti cihe-tiyle Yavuz'un itimadını kazanmış, bununla beraber onun epice de sitemini görmüş ise de hayatına dokunulmayarak Yavuz'un ölümüne kadar bu makamda kalmıştır.

Muhyıddın-I Ârabî Kabrinin Meydana Çıkarılması

Yavuz Sultan Selim iyi tahsil görmüş, müsait zamanlarda vaktini tetebbuatla geçirmiş âlim hükümdarlardandı. Kendisi tasavvufun vahdet-i vücut felsefesini terviç ettiğinden bu felsefenin Anadolu'da yayılmasını temin eden Şeyh-i Ek-ber nâmiylc maruf Muhyiddin-i Arabi'ye hürmetkardı. Merc-i Dâbık zaferinden sonra Şam'a girdiği vakit Şeyh-i Ekber'in kabrini sormuş ve mutaassıb Suriye ve Mısır âlimleri tarafından Şeyh-i Ekfer diye tahkir edilmiş olan bu büyük zatın kabrini buldurmuş ve avdette dört ay kadar Şam'da ikameti esnasında şeyhin kabrine türbe ve yanma bir de cami ve imaret yapılmasını ve kendisinin hareketinden evvel tamamlanmasını emretmiştir. Filhakika mimarlarla usta ve ameleden bir kısmı gece çalışmak suretiyle burîlar tamamlanmıştır. Yavuz bu camide ilk cuma namazını kılmış, vakıflarım tertip ettirmiştir.

Şan İsmail'in Elçi Göndermesi

[508] 924 Muharrem 18 - Divan oldu, lıU'at-i vezaret muhr-i sultanî ile Pirî Paşa'ya gönderildi. 19 Muharrem - Pirî Paşa hil'at-i vezaretle divana gelip el Öptü ve mührü takındı..." (Ruznâme, Feridun Bey Münşeatı, 1274 tob'i, c. I., s. 495).

Yavuz Sultan Selim, Çaldıran seferinden sonra §an ismail'in sulh için yaptığı teklifleri kabul etmemiş olup maksadı o tarafa yeni bir sefer açmaktı; bu, Mısır seferinden sonra yine o tarafa gitmek niyetinde idi. Fakat Şam'a geldiği vakit Şah İsmail'in nâme ve hodiy eleriyle elçilerini oraya gelmiş buldu; Şah ismail Mısır seferinden sonra sıra kendisine geleceğini takdir ederek telâş etmiş ve bunun önünü almak istemişti. Şah İsmail, gönderdiği nâmede Sultan Selim'e tazimkârâne kelimelerle hitap edip :

Sen birçok belde ve tebaaya malik oldun; bilhassa Mısır'ı almakla Hâdim-i Haremeyn-i Şerîfeyn unvanını aidin. Şimdi sen arzırîlskenderVsuı; aramızda geçen geçmiştir; bir daha avdet etmez; sen memleketine git, ben de memleketime gideyim; aramızda Müslümanların kanlarını dökmeyelim, arzun ve maksadın ne ise onu ben yerine getiririm" diyordu.

Sultan Selim bu sözlere itimad etmemekle beraber askerin yorgun olmasına binâen Şah ismail üzerine gitmedi; mamafih her ihtimale karşı îcabeden tedbiri almayı da ihmal eylemedi. Avdette Merc-i Dâbık mevkiine geldiği zaman vezir-i âzam PirîMehmed Paşa'yı iki bin yeniçeri ve bir hayli eyalet askeriyle Diyarbakır tarafına yolladı ve kendisi de İstanbul'a hareket etti; Pirî Mehmed Paşa bir müddet Fırat nehri kenarında kaldı ve Şah İsmail'in hiçbir harekette bulunmadığını gördü. Ane ve Hit kalelerini aldı ve verilen emir üzerine avdet ederek Edirne'de bulunan padişahın yanına geldi.

Şehzade Kasım'in Ölümü

Mısır'ın zaptı ve Tomanbay'ın katlinden sonra Osmanlı hükümdarının en mühim arzusu Kansu Gavri'nin kendisine rakip olarak meydana çıkardığı biraderi Ahmed'in oğlu Kasım Çelebi'yi elde etmekti. Bu şehzade Merc-i Dâbık\a. maiyyetiyle beraber ipekten yeşil ve kırmızı sancaklarla Memlûk ordugâhında bulunarak bozgunluktan sonra Kahire'ye gelmiş ve yeni hükümdar Tomanbay da kendisini aynı nıaksadla istihdam etmiş ve şehzade, Kahire katliâmında da bulunup Memlûklerle beraber Kahire içindeki Osmanlı askerlerinin öldürülmesine iştirak etmişti.

Şehzade Kasım, Tomanbay'ın yakalanmasına kadar onunla beraber

bulunmuş ve sonra saklanarak aranmasına rağmen ele geçmemiş, fakat Mısır'da gerek Memlûk emirleri ve gerek. Kapıkulu askeri taraflarından Sultan Selim'e karşı yapılan su-i kasdlarda bu şehzadenin hükümdarlığı için faaliyet gösterildiği . anlaşılmıştır.

Sultan Selim mutlak surette şehzadeyi elde etmek istediğinden, Kahire'den ayrılırken Hayır Bey'e emirler vermişti. Nihayet Şehzade Kasım, kölelerinden bazılarının haber vermeleri üzerine Berkıye taraflarında tutuldu ve kaleye çıkarılarak derhal zindana konuldu.

Kasım'ın yakalandığı Şam'a hareket etmiş olan pâdişâha haber verilse aradan epi zaman geçeceği ve bu sırada Türkmenlerin zindanı basıp çıkarmaları ihtimaline binaen Hayır Bey, diğer Türk beyleriyle görüştükten sonra şehzadenin boğulmasına karar verip bu kararı icra ettirdi.[509] Şehzade Kasım ölümünde on yedi yaşında olup başı bir çekmece içinde Şam'da bulunan amcası Sultan Selim'e yollandı. Sultan Selim Şam'dan hareketinden evvel Mısır'da olduğu gibi buraya da Memlûk devleti zamanındaki Çerkeş beylerinden Canberdi Gazalî'yi beylerbeği tâyin etmiştir.[510]

Kızılbaş Celâl

Bozok Türkmenleri'nden ve Amasya'nın Turhal kasabası halkından Celâl isminde dirlik sahibi (yani tımarlı) bir Kızılbaş ayaklanarak [511] başına yirmi bin kişi toplayıp Mehdîlik dâvasiyle Tokat'a gelmişti. Şah İsmail'e güvenilerek veya onun teşvikiyle tertip edilen bu hâdisenin sür'atle bastırılması için bir taraftan Rumeli beylerbeğisi Ferhad Paşa, vezirlikle bunun üzerine memur edilmiş ve ayni zamanda Şehsuvar oğlu Ali Bey'e de haber verilmişti. Ferhad Paşa gelmeden evvel Elbistan valisi Şehsuvar-zade acele Kızılbaş CelâFin üzerine yürüyerek onu Şah İsmail tarafına kaçarken Erzincan Akşehri'nde yakalayıp öldürmüş ve tarafdaılarım perişan etmiştir (924 H.- 1518 M.).

---

[509] 17 Muharrem 924 = 1518 Ocak sonu

[510] Sultam Selim'in İran ve Mısır seferlerine dair Keşfî'-nin--iki eseri olup-birer nüshası Esad Efendi kütüphanesinde 2164, 2147 numaralardadır.

[511] Haydar Çelebi Rıuznâmesinde Amasya kurbinde Turhal nâm mahalden Celâl demekle maruf bir şahsın isyanı deniliyor. Lütfi Paşa ise Zülkadir vilâyetinden Şahkul nam müfsid Celâli olup huruç etti kaydı var (S, 283).

XVI. Asır Başlarında Osmanlılarda Bahrî Faaliyet

II. Bayezid zamanında donanmaya ehemmiyet verilerek bu sayade înebahtı, Mudon ve Koron seferleri yapılmış ve Osmanlı donanmasına yeni gemiler ilâve edilerek denizcilik cihetinden de bir inkişaf gösterilmiş olduğunu daha yukarılarda söylemiş ve Kemal Reis'in Osmanlı donanmasına yapmış olduğu büyük hizmetleri kısaca göstermiştik.

Yavuz Sultan Selim'in Denizciliğe Ehemini Yet Vermesi

Osmanlı donanmasının gerek adedini ve gerek faaliyetini arttırmak için Yavuz Sultan Selim zamanında yeni bir harekete geçilmiştir. İran ve Mısır seferlerinde Osmanlı donanmasından mu-harebesiz olarak orduya yardım ve ordunun maneviyatım takviye için istifade edilmiş ve aynı zamanda donanmanın bazı noksanları da görülmüştü.

İstanbul fethinden altmış sene geçtiği halde orada hâlâ esaslı bir tersane yapılmamıştı. Hernekadar İstanbul'da. Bizans imparatorluğu zamanından kalma olup Fatih Sultan Mehmed tarafından gemi inşası için kullanılan bir kadırga tersanesi ile Haliç'de küçük bir tersane mevcud idiyse de evvelkisi bakılmamak yüzünden harap bir hale geldiği gibi Haliç tersanesi de ihtiyaca kâfi değildi.

Karada, başarıdan başarıya koşan Osmanlıların denizden de kuvvetli olmalarını ve aynı zamanda geniş sahilleri sebebiyle Akdeniz'i bir Türk denizi yapmak isteyen Sultan Selim, vakit geçirilmeden bu işe başlanmasını emretti. Padişah daha Mısır'da iken Memlûkler zamanında Kızıldeniz'ele donanma kumandanı olan Selman Reis'i huzuruna kabul etmiş ve 29 Rebiulâhır 924 (1518 Mart)'de Nasuh Ağa'ya verilen bir hükümle Selman Reis'in İstanbul'a, gitmesi emrolunmuştu.[512] Bundan maksat da bu değerli denizciden istifade

[512] Haydar Çelebi Huznâmesi (Feridun Bey Münşeatı, c. I., s. 491, 498). Selman Reis daha sonra yani Kanunî Sultan Süleyman'ın ilk devirlerinde Mokuç seferi sıralarında Süveyş'ten yirmi kadırga ile Yemen ve Aden taraflarının zaptına memur olmuştur (Âlî tarihi, varak 11). Filhakika Selman Reis, Yemen, Scvakin ve Hindistan hakkında bir lâyiha verdiği gibi Cidde limanında bulunan Osmanlı donanması hakkında da bilgi verir ve donanma mevcudunu gösterir (Top. Sa. Arşivi, Nr. 6458).

edilmek istenmesi idi.

Nişancı Celâl-zade Mustafa Bey'in, müverrih Âli'ye söylediğine göre, Sultan Selim maksadını vezir-i âzam Piri Mehmed Paşa'ya açtı ve İstanbul'da Frenklerin tersanesine müşabih bir tersane yapılmasına karar verildi; bunun da Haliç'te evvelce Bizans tersanesi olan yerde yapılması muvafık görüldü. Fakat burası uzun zaman terk edilmiş olduğundan mezarlık olmuştu. Bu mezarlıktan tersane olacak kadar bir yer ayrıldıktan sonra çıkarılan ölü kafalariyle kemikleri uzun hendekler kazarak oralara gömdüler ve kabir olduğuna işaret olmak üzere o hendeklerin baş ve ayak uçlarına işaretler koydular. Sonraki nesiller o uzun hendekleri mezar zannederek boylarının uzunluğuna hayret etmişler. Yavuz Sultan Selim tersaneyi bu kadar bırakmıyarak Galata'dan Kâğıthane deresine kadar büyüterek üç yüz kadar inşaat tezgâhı yapmak niyetinde idiyse de [513] ömrü vefa etmedi.[514]

İşte Yavuz Sultan Selim zamanında devlet merkezinde kurulan Haliç tersanesi Osmanlı imparatorluğunun sonuna kadar devam etti ve Gelibolu'daki büyük tersane ikinci dereceye inmekle beraber XVI. asır sonlarına kadar önemini kaybetmedi.

Mısır seferinden avdette İstanbul tersanesinde yaptırılan müteaddit göz yani gemi tezgâhlarının herbirine o zaman için mühim bir para olan ellişer bin akçe sarfedildi. Denize çıkmağa hazır yüz gali'yi (çekdiri) [515] yeter görmiyen padişah, yüz elli gemi daha yapılmasını emretti. Bunların yüz tanesi büyük gali, yirmisi fosta, yirmi biri barca [516] ve üç tanesi büyük yelkenli ve altı tanesi de perkendi [517] olacaktı. Bu gemiler için Suriye ve. Mısır'dan Arap kürekçiler getirtiliyordu.

Yavuzun Deniz Seferine Hazırlığa

Yavuz Sultan Selim Mısır seferinden döndük ten sonra yukarıda kaydettiğimiz gibi hummalı bir surette donanmaya ehemmiyet

---

[513] Yavuz Sultan Selim bir gün İbn-i Kemal'e "Tersanayi üç yüz adet yapmak istiyorum, tâ Galata Hisarından Kâğıthane'ye dek olmak gerektir; ıuşaallah niyetim feth-i efrencedir" demişti. Bk. Lütfi Paşa, Asafnâme ve Tevârih-i âl-i Osman, İstanbul tab'ı, s. 305 not.

[514] Tersanenin Haliçte yapılması tarihi sarih olmayıp bunun Hadikatü'l-ccvâmî (C. II., s. 23) 922'de Tâcü't-tevarih ile Sahâfü'l-ahbar 921 gösterirler, c. II,, s. 388.

[515] Gali mavna denilen gemi nevilerinden olup nakliyat için kullanılırdı.

[516] Hem nakliye hem harp gemilerinden olup altları düz ve kalyon envaın-dandı. XV. asrın sonlarına doğru Osmanlılar kullanmışlardır.

[517] Perkendi, Pirgende veya Pirgandi on sekiz ve on dokuz oturaklı harp gemisidir.

vererek hazırlık yapıyordu. Bu hazırlığın ne tarafa olacağı belli olmamakla beraber birinci derecede Venedikliler telâşa düştüler. Kıbrıs adasına ait vergiyi vermekle beraber her ihtimale karşı adayı da tahkim edip Avrupa'da müttefik aradılar; bundan başka Rodos'un lâaptı için de hazırhk yapıldığı istidlal olunmakta idi; bir kısım devlet ricali padişahı Rodos'un zaptına teşvik ediyorlardı; fakat adanın zaptı için hazır bulunan dört aylık levazımın yeter derecede olmadığını söyleyen Sultan Selim, bu husus için daha iyi hazırlanılarak büyük babası zamanındaki nruvaffkiyetsizliğe düşül-memesini arzu ediyor ve bundan dolayı Rodos seferini geri bırakıyordu.[518] Rodos seferini istemeyen bir kısım devlet ricali de Şah İsmail'in hakkından gelinmesinin kale zaptından daha mühim olduğunu söylüyorlardı.

Yavuz'un geniş mikyasta donanma hazırlamasının Sicilytfmn ieri gelenlerinin daveti üzerine olduğunu ve bu adaya kuvvetili bir ihraç kuvveti sevk için tedarikli hareket etmek lâzım geldiğinden donanmayı kuvvetlendirdiğini hazı ecnebi kaynakları yazıyorlar.[519] Bu hazırlığa asıl sebep Papa X. Leon'un Osmanlılara karşı bir sefer yapılması için sarfettiği faaliyetti. Filhakika İtalya'daki sükûneti fırsat bilen Papa, Osmanlı devleti aleyhine bir ittifak yapmak için Avusturya, Fransa, ingiltere ve İspanya devletlerine birer kardinal yollanmıştı. Yavuz'un maksadı geniş sahilleri sebebiyle yapılacak herhangi bir

vüzü önlemek için donanmaya ehemmiyet vermekti. 1519'da Karaame kilisesiyle Hıristiyan ziyaretçilerinin muafiyetleri hakkında görüşmek Üzere IstanbuFa, gelen ispanya elçisi ile konuşan padişah, elçiye, İspanya kiralı kendisiyle muahede yapmak isterse murahhasını göndermesini beyan etmek suretiyle Papa faaliyetlerinden onu ayırmak istemişti.[520]

---

[518] Yavuz, kendisini Rodos'un zaptına teşvik eden vezirlerine "Nekadar barutunuz var? ve .Rodos'un zaptı için nekadar müddet lâzımdır?" diye sormuş. Onlar da "Dört aylık barut var" demişler. Canı sıkılmış. "Ceddim Sultan Melı-med zamanında .Rodos'un, alınamamasının mahcubiyeti hâlâ devam edip dururken siz bu mahcubiyeti iki kat mı yapmak istiyorsunuz? Dört aylık barut hiç yeter mi ? Benim de beraber bulunmamı arzu etmektesiniz : giderim; fakat eli boş dönersem birinizi sağ bırakmam. Oranın zaptı için dört aylık barutla değil iki mislini sarfetmekle muvaffak olunursa ne mutlu!" dedikten sonra "Bize sefer yok meğer sefer-i ahıret" sözleriyle ölümünün yaklaştığım söylemiştir (TâcüH-teva-rih, c. II., s. 388 - 390) Şam'da iken Muhyiddin-i Arabî türbedarı istihraçla çok yaşamayacağım söylemiş olduğundan o tâbire göre öleceğini ima ediyordu.

[519] Sp. Cantacasiıı, Petit traicte de Vorigine des Turcz, Schefer tabı, 1896.

[520] Hammer tarihi, c. IV.» s. 245.

Yavuz Sultan Selim, donanma faaliyetiyle beraber yapacağı işler hakkında katı bir karar vermeden evvel [521] pek sevdiği Edirne'ye gitmek istemiş [522] ve vezir-i âzam Pirî Paşa'y ordu ağırlığiyle daha evvelden Edirne'ye göndermiş, kendisi de daha sonra hareket etmişti; bu defa yapılacak seferin Macarlara karşı olduğu rivayet ediliyor ve buna sebep olarak da Mısır seferinde iken Macar kiralının Bosna'da îzvornik üzerine yürüyüp oranın sancakbeyi Mustafa Bey'in şehit etmesi gösteriliyor ise de Yavuz'un Macarlarla muahedeyi bir sene için tecrid etmesi sebebiyle bundan dolayı Edirne'ye gittiği doğru değildir.

[521] Haydar Çelebi Ruznâmesi'ne göre Mısır seferinden dönen Sultan Selim Rodos seferi için hazırlığa başlamış, fakat ulema ve devlet ricaliyle görüşmüş, onlar Şah* İsmail işi daha ehem ve akdemdir dimeleriyle onu kabul etmiştir (Münşeat-ı Feridun, c. I., s. 447).

[522] Edirne'yi çok seven Yavuz Sultan Selim Mısır'da iken, bu iştiyakını Anadolu kazaskeri İbn-i Kemal'e açmış ve sevgisini bir beyitle belirttikten sonra lbn-î Kemal'e de bir şey söylemesini emretmiş ve o da iki beyit ile pâdişâhın arzusunu yerine getirmiştir.

Sultan Selim'in Ölümü Ve Şahsiyeti

Son Günleri Ve Ölümü

Sultan Selim vezir-i âzami Kapıkulu askeriyle Edirne'ye yolladıktan sonra kendisi de 1520 Ağustosta (2 Şaban 926) yola çıktı. Rahatsızdı ve arkasında iki omuzu arasında sağ tarafa mail olarak çıkan bir çıbandan muztaripti.[523] Yollarda ağır gidiliyor ve bazı menzillerde fazla kalınıyordu; kırk gün Çorlu'da başhekim Ahmed Çelebi tarafından tedavi edildi. Yara büyümüş ve açılmıştı. Padişah hareket edemiyecek kadar takatsiz düşmüştü; iki aya yakın [524] kendisinden ümidini kesince Edirne'de bulunan vezir-i âzam Pirî Mehmed Paşa ile vezir Mustafa Paşa'yı ve Rumeli heylerbeğisi Ahmed Paşa'yı (Hâin Ahmed Paşa) acele çağırttı; vasiyetini yaptı; sonra Pirî Paşa ile yalnızca görüştü ve son demlerini yaşadığından acele gelip yetişmesi için Manisa valisi Şehzade Süleyman'a haber gönderdi ve oğlu gelmeden evvel 21 Eylül 1520 (8 Şevval 1926) cuma günü akşamı [525] elli bir yaşında Çorlu karargâhının bulunduğu Sırt köyünde vefat etti ve Manisa valisi bulunan tek oğlu Şehzade Süleyman gelinceye kadar vefatı gizli tutuldu; yeni hükümdarın Şevvalin onbirinci günü İstanbul tarafına gelip kadırga ile saraya indiği haber alındıktan sonra Selim'in vefatı ve yeni pâdişâhın İstanbul'a geldiği ilân olundu.

Devlet erkânı acele İstanbul'a, gelip tebrik resmini yaptıktan sonra bütün alâkadarlar tarafından Edirnekapı haricinde bağlar ucunda karşılandı ve hazırlanmış olan tabuta konup, Fatih Sultan Mehmed

---

[523] Lütfi Paşa, 284. Müverrih Âlî çıbanın halk arasında yanıkara denilen çıban olduğunu yazıyor ki şirpençe ismiyle maruf çıbandır. Yavuz Edirne'ye harekete karar verdikten sonra bir gün musahibi Hasan Çan'la saray bahçesine inmiş, avdette yokuşu çıkarken Hasan Çan'a arkasına bir şey battığını söylemiş o, evvelâ sathî bakmış. İkinci defa şikâyet edince Hasan Can düğmelerini çözüp sırtında henüz baş vermiş, etrafı kızıl, olmamış katı bir çıban görmüş ve söylemiş, Sultan Selim sıkmasını emretmiş ise de Hasan Can "Pâdişâhım büyük bir çıbandır, henüz hamdır, zorlamak caiz değildir, bir münasip merhem koyalım" deyince Sultan Selim "Biz çelebi değiliz ki bir çıban için cerrahlara müracaat edelim" cevabını vermiş. O geceyi ıztırap içinde geçirmiş. Ertesi günü hamama giderek çıbanı hamamda oğdurmuş. Hamamdan çıkınca, Hasan Cana "Seni dinlemedik amma kendimizi telef ettik" diyerek çıban macerasını anlatmış; Edirne seferi evvelce tekarrür ettiği için geri dönmiyerek hasta olduğu halde 2 Şaban 926'da çadıra çıkmıştır (Tâcü't-tevarih, c. İL, s. 391 - 394).

[524] Lütfi Paşa, kırk yedi ve Ruznâme elli bir ve TâcüH-tevârih ise iki ay mik-darmda diyorlar.

[525] TâcÜ't-tevarih ve Haydar Çelebi RuznâmesVyle Âlî tarihinde Yavuz'un vefatı Şevvalin dokuzuncu gecesi olarak gösteriliyor. Feridun Bey Münşeatında bulunan ve Mısır beylerbeğisi Hayır Bey'e gönderilen nâmede ise Şevvalin sekizinci cuma günü, akşam vaktinde vefat ettiği gösterilmektedir ki o da dokuzuncu gece demek olur. Tabakat'ül-memaHVte 926 Şevvalinin dokuzuncu günü Şenbih gecesi vakt-ı seherde vefat etti deniliyor.

camiinde namazı kılındıktan sonra o tarihlerde Mirza sarayı denilen şimdiki Sultan Selim camii yanındaki mahalle defnolundu; Sultan Selim vefatından evvel arasıra gezinti yaparak geldiği ve pek sevdiği bu mevkie cami temellerini attırıp işe başlattıysa da ömrü vefa etmedi ve sonra oğlu Sultan Süleyman tarafından cami ve türbesi yaptırıldı.

Sultan Selim'in Şahsiyeti

Yavuz Sultan Selim uzuna mail orta boylu, toparlak kırmızı yüzlü, çatma siyah kaşlı, iri kemikli büyük başlı, koç burunlu, boynu uzun, iri bıyıklı ve yüzü tıraşlı yani sakalsız, yarı belinden yukarısı aşağısına nisbetle kısa, bakışı müessir yani keskin ve nafiz, mizacı asabî idi; konuşurken bazı kelimeleri fart-ı zekâ ve asabiyetinden dolayı birkaç defa tekrarladı.

Devlet işlerinde katî programla hareket eden bir Osmanlı hükümdarıydı ve herhangi bir devlet işini kesin olarak meydana koymadan evvel, muhtelif yollarla onun hakkında vezirlerin ve sair alâkadarların mütalâalarından istifade eder ve günlerce düşü-şünür, nihayet son kararını verdikten sonra ondan dönmez ve bu kararın aleyhinde söz söyleyenleri öldürürdü; bundan dolayı hususî meclislerindeki güler yüzlülüğü ve müsamahasına veyahut yaptığı hizmet dolayısiyle teveccühüne mağrur olup padişahın kararı haricinde mütalâa beyan edenlerin ne suretle idam edildikleri İran ve Mısır seferlerinde görülmektedir; irade ve azim kudreti, derin görüşü ve yüksek dehasiyle babası zamanında uyuşuk ve durgun bir hale gelmiş olan idareyi pek kısa bir zamanda cevval bir hale getirmiş ve buna mâni olmak isteyenleri tepelemiştir. Kendisinin muntazam casus teşkilâtı vardı; bu sayede gerek memleket dışında ve gerek içeriden malûmat alırdı; pek mühim işlerde bizzat tahkikat yapardı; hudutlardan uygunsuz haberler aldığı vakit "Siz işlere bakmıyorsunuz" diye vezir-i âzamları hem döğer ve hem de hapsettirirdi; Hersek-zâde Ahmed Paşa ile Piri Mehmed Paşa bu vartaya uğramışlardandır.

Bütün bu hiddet ve şiddetine rağmen kadirşinas olup adam intihabında büyük bir isabeti vardı. Fikrini açık söyleyenin mütalâasını kçndi mütalâasına aykırı olsa bile kızıp söylenerek dinler ve hak sözü kabul ederdi. Kendisinin şiddet ve gazabından korkan ve her an ölüm

tehlikesi geçiren Pirî Paşa bir gün usanarak "Pâdişâhım, önünde sonunda bir bahane ile beni öldüreceksin; hemen bir gün evvel halâs etsen münasiptir" sözleriyle ve yeisle teessürünü izhar edince, bu söze bir hayli gülen Yavuz Sultan Selim :

"Benim dahi bu mâna muradım; lâkin yerini tutar bir adam bulunmaz; yoksa seni muradına eriştirmek kolaydır" sözleriyle kadirşinaslığını göstermişti.[526]

Memleketin genişlemesi ve bu yüzden işlerin artması sebebiyle vezir-i âzam Pirî Paşa bir telhis ile kendisine bir yardımcı vezir yani bir muavin istemiş, pâdişâh muvafık görmüş, birkaç gün Rumeli Tjcylerbeğisi Çoban Mustafa Paşa'mn muavini olmasını arzedince Sultan Selim :

Ben deli olmadım, öyle bir adamı tâyin edeyim1' diye kabul etmemiş, aradan iki ay geçtikten sonra Pirî Paşa evvelki ricasını tekrar etmiş bunun üzerine Sultan Selim, "Mademki onun vezir olmasını istiyorsun senin vezirin olsun" diye Mustafa Paşa'mn vezirliğini istemiyerek kabul etmiş, beş altı ay sonra bir arz gününde Mustafa Paşa, Pirî Paşa'mn arzlarının yanlış olduğunu ileri sürerek itiraza kalkmış, padişah da "Ne ise söyle" diye müsaade etmiş ve o da bundan cesaret alarak vezir-i âzam aleyhinde söyliyeceğini söylemiş. Bunun üzerine Sultan Selim elindeki okla Mustafa Paşa'mn başına vurarak :

Bire mel'un, bunca zamandanberi hizmetimi gören Türkün doğru veya yalanını bilmez miyim? Kalk sen benim vezirim değilsin anın vekilisin ve bu rütbeye anın arziyle nail oldun" diye Öldürmek istemişse de Pirî Paşa'mn istirhamiylc kurtarılmıştır.[527] Bu kayıtlar, Yavuz'un değerli adamlarına karşı olan itimadını göstermektedir.

Yavuz'un hususî meclislerinde ilmî, edebî mübahaseler olur ve değerli âlim ve şâirler bu meclise iştirak ederlerdi, Yavuz müsait zamanlarını mütalâa ile geçirirdi; mütalâalarını gözlükle yapardı. Kendisi mükemmel tahsil görmüş olup aynı zamanda güzel Farsça şiirleri de vardı. Edebî bir lisanla yazılarak pek muğlak olan Vassaf tarihVm mütalâa etmesi Arapça ve Farsçadaki yüksek vukufuna delildir. Türkçe nazımları az ise de Farsça epi şiiri vardır. Ve kendi elyazısiyle olan

[526] Pirî Paşa'nın tezkireciliğinde bulunmuş "olan Köcâ~"Nişfaıcı Celâl' zâde'den naklen Alî tarihi, e. /., s. 305.

[527] Pirî Paşa'mn. tezkireecİliğinde bulunmuş olan Koca Nişancı Celâl-zfide'den naklen Âli Tarihî, c. I., s. 305.

Farsça manzumeler Topkapı Sarayı arşivinde bulunmaktadır. [528] Hazar ve seferde vakit buldukça mütalâa ile meşgul olurdu. Mısır'daki ikameti esnasında Hind ve Çin haritalarını yaptırmıştır. Mısır'dan İstanbul'a gelinceye kadar İbn Tagrıberdî'nin N ucumu z~ zahir e isimli eserini Ibn Kemal'e tercüme ettirerek menzillerde parça parça kendisine takdim edilen tercümeleri okurdu.[529] Mükemmel bir divanı Alman İmparatoru II. Wilhelmadma Paul Horn tarafından bastırılmıştır. Yavuz şâir, filozof ve mutasavvıf bir hükümdardı. Osmanlı hükümdarları arasında ilim itibariyle en yükseği Yavuz'dur. Muhyiddin-i Arabi'ye fart hürmeti ve seferleri esnasında Mevlâna Celâleddin Rumî'nin türbesini ziyareti Yavuz'un vahdet-i vücut felsefesine muhib veya müntesib olduğunu gösteriyor.

Alimlere karşı hürmetkar idi; meşhur müftü Zenbilli Ali Cemali Efendi ile olan münakaşaları meşhurdur. Kendisini ikna edici sözü kabul ederdi.

Yavuz Sultan Selim, tab'an ihtişam ve debdebeye ehemmiyet vermez, sadeliği sever' ve sâde giyinirdi. Kendisi için fazla para sarfiyle köşk ve lüks şeyler yapılmasmı.istemezdi, bütün emeli devlet hazinesini her ihtimale karşı dolu bırakmaktı. Sirkeci ile Sarayburnu arasındaki sahile yakın basit bir köşk yapılmasını hazine defterdarı Abdüsselâm Bey'e emretmiş ve o da Yahköş-kü demlen köşkü yaptırmıştır. Sultan Selim burayı gezerken köşkün mükellef olduğunu görünce canı sıkılmış :

"Ben sana bu kadar para sarfına ruhsat vermemiştim; bir muhtasarca gölgelik yapaşın diye emretmiştim" deyince Abdüsselâm Bey müşkül durumunu kurtarmak için köşkü kendi malından hediye olarak yaptığını arz ve kabulünü istirham eyliyerek vaziyeti kurtarmıştır.[530]

Yavuz Sultan Selim'in Şam'da Sa/i/ıîye'de Muhyid-din-i Arabi'ye yaptırdığı cami, imaret ve türbeden ve bir de Konya'da Mevlevi tekkesine getirdiği sudan başka bir hayır yapmasına ne vakti ve ne de zamanı müsait olmuştur; hattâ kendi camiinin bile yalnız temellerini attırabilmiş, tamamlayamamıştır.

---

[528] Yavuz Sultan SeKm'in Farsça divanı 1306'da İstanbul'da bastırıldığı gibi Alman İmparatoru II. Wilhelm'in emri üzerine 1904 senesinde Berlin'de iyük kıt'ada tezhipli olarak da bastırılmıştır.

[529] Osmanlı Tarih ve Edebiyat mecmuası sayı 2, s. 25-26

[530] Defterdar Abdüsselâm Bey zamanının fevkalâde zenginlerinden olup Ebû'l-hayrat diye şöhret bulmuştu. Padişah, onun bu hediyesine mukabil vakıflarına yardım olmak üzere izmit taraflarında bazı yerleri mülk olarak ver-vermiştir (Alî tarihi, basılmamış birinci dlt^ s. 297).

Sultan Selim'in Hizmeti

Yavuz Sultan Selim, büyük babası zamanın Akkoyunlu tehlikesi gibi olmayıp Osmanlı devletini kökünden sarsabilecek olan tarikat üzerine müesses Şah İsmail tehlikesine karşı zamanında yetişmiş ve kendisinin içeriden ve dışarıdan vurduğu kuvvetli darbe ile bu nazik durumu ıslah etmiş, Doğu-Anadolu'yu ve Doğu Kürt beylerini kendi idaresi ve nüfuzu altına aldıktan sonra bu taraflarda emniyeti temin eylemiştir. Asıl maksadı Safevî devletini ortadan kaldırmak ve Orta-Asya'ya kadar gidip oralardaki sünnileri nüfuzu altına almaktı; bundan dolayı sulh için Şah İsmail'in gönderdiği elçilerle hiçbir suretle anlaşmayıp işi askıda bırakmış ise de arzusunu yerine getirmeğe ömrü müsaade etmemiştir.

Devletine ilhak ettiği Doğu-Anadolu dan başka Güney ylna-dolu'da Dulkadırblardan almış olduğu verlerle Ramazan oğullarına ait Adana, Tarsus ve havadisi, Memlûklerden aldığı Elcezire, Suriye, Filistin, Mısır ve Hicaz ile Osmanlı ülkelerine bir mislini daha ilâve etmiştir; bundan başka o asırlara göre ehemmiyeti olan bütün islâm âleminin manevî hükümdarlığı olan halifeliği alması, Osmanlı hükümdarlarının mevkilerini yükseltmiş ve Islâmiyetin meydana çıktığı Mekke ve Medine'nin Osmanlı devleti idaresi altına girip Yavuz'un mütevazi bir tâbir olan Hâdim-i Haremeyn-i Şerîfeyn unvanını alması bu devlete karşı olan hürmet ve itibarı kat kat yükseltmiştir.

Yavuz Sultan Selim, Avrupa'daki vaziyeti olduğu gibi muhafaza etmiş ve asıl tehlikenin Asya'dan geleceğini takdir ile saltanatı müddetince bütün enerjisini o tarafa sarfetmiş ve böylece kendisinden sonra oğlunun Avrupa'da ve Akdeniz'de daha emniyetli faaliyette bulunmasını temin eylemiştir.

Selim'in bazı manzumelerinden beyitler.

Bir gazelinin birinci ve son beyitleri :

Türkçe bir gazelinden :

Ben yatanı lâyık mı ol karşımda ayağın dura Servi-i nâzıma deyin ben öldükte namazım kılmasun

Ey Selimi kan dökerse Çeşm-i giryânm nola Lâl-i yâre dil verenler lâl-i

Cevherden geçer. [531]

YİRMİİKİNCİ BÖLÜM

SULTAN SÜLEYMAN'IN HÜKÜMDARLIĞI VE İLK BEŞ SENESİ

Sultan Süleyman'ın Hükümdarlığı

Sultan Selim'in Süleyman adında bir oğluyla altı kızı vardı.[532] Sultan Süleyman îstanbuVa gelerek yirmi altı yaşında ve 17 Şevval 926 (30 Eylül 1520)'da hükümdar olduğu zaman saltanatta kendisine rakip olacak kardeşleri bulunmadığından dolayı kardeş cesedi üzerine basarak tahta çıkmamıştır. Yarım asra yakın süren hükümdarlığı zamanında Türkiye, fütuhat ve siyaset, ilim ve irfan ve sanat itibariyle en parlak devrini yaşadığı gibi hukuk ve arazi işlerine dair tedvin edilen veya yeniden vazedilen kanunlar ile de ne medenî bir devlet olduğunu göstermiştir.

Osmanlı imparatorluğunun Avrupa siyasetinde oynadığı rol ve gösterdiği maharet ayrıca tetkike değer bir mevzu olup bunu o devirde murahhaslıkla Türkiye'ye gelen elçilerin raporları vasıtasiyle, veyahut o devirde yazılmış olan eserlerden veya onlardan yapılan nakillerden anlamaktayız. Bununla beraber Kanunfnin Avrupa seferlerinin bir kısmı plânsız gayesiz gösteriş çalım satma seferleri olmuştur.

Fatih Sultan Mehmed zamanında aşiretimsi bir varlık olmaktan tamamen çıkan Osmanlı devleti XVI. asrın ortalarına doğru idarî, hukukî, iktisadî teşkilâtı, ilmî ve içtimaî müesseseleriyle yüksek bir İslâm medeniyetinin bütün vasıflarını haiz olarak görülmektedir.

Canberdi Gazali'nin Hükümdarlığım İlân Eylemesi

Memlûk Sultanı Melik Eşref Kavıtbay'ın azadlı kölelerinden ve Sultan Gavri ile Sultan Tomanbay'ın nüfuzlu beylerinden olan

[531] Yavuz'un elyazısiyle şiirlerini havi müsveddeler Topkapı Sarayı arşivinde 736 numaradadır.

[532] Kızları Hatice (Hanım Sultan), Hafsa, Fatma, Yenihan, Şah Sultan, Şehzade Hatun bu hususta bu cildin sonundaki hanedan şeceresine bakın.

Canberdi Gazali, Mısır'ın zaptından sonra padişaha dehalet ederek Hayır Bey'in tavassutiyle afv edilmiş ve pâdişâhın Şam'dan İstanbul'a, hareketinde Şam beylerbeğiliğine Kudüs ve Gazze sancaklarına tâyin edilmişti.

Canberdi Gazali, Sultan Selim'in vefatını duyunca Melik Eşref unvaniyle hemen hükümdarlığını îlân İle adına hutbe okutup para bastırmış ve kendisiyle birlik olarak hareket edilmesi hakkında Şah İsmail ile [533] Mısır beylerbeğisi Hayır Bey'e elçi ve mektup göndermiştir. Bu tekliften telâşa düşen Hayır Bey, hemen deniz yoluyla keyfiyetten hükümeti haberdar ederek Gazalî'nin kendisine yolladığı mektupları da göndermiştir.

Canberdi Gazali yirmi bin kişilik bir kuvvetle Halep üzerine yürüyüp orasını muhasara altına almış ise de şiddetli bir mukavemetle karşılaşmıştır. Hayır Bey, Gazali üzerine asker şevki hakkında hükümetin fikrini sormuş, fakat merkezin verdiği çok isabetli bir cevapla buna lüzum olmadığı ve îcabeden kuvvetlerin Anadolu'dan sevkedileceği bildirilmiştir. Filhakika üçüncü vezir Ferhad Paşa ile Anadolu, Karaman ve Sivas eyaletleri tımarlı sipahileriyle Kapıkulu efradından dört bin yeniçeri gönderilmiş ve aynı zamanda Dulkadır beyi Şehsuvar-zâde de yardıma memur edilmiştir.

Ferhad Paşa henüz gelmeden evvel Şehsuvar oğlu Ali Bey maiyyelindeki kuvvetle Haletti kurtarmağa gelerek Ocak 1521 22 Safer 927'de Canberdi Gazalî'yi bozup Haleb'i kurtarmış ve sonra Halep beylerbeği Karaca Ahmed Paşa ile birlikte onu takip edip ikinci bir muharebede bir daha mağlûp etmiştir. Bunu mütaakıp yetişen Ferhad Paşa kuvvetleri de beraber olarak son ve katı bir çarpışmadan sonra mağlûp olan Gazalî'nin başı kesilerek IstanbuVa yollanmıştır. [534]

Canberdi Gazali, Mısır'dan kaçan Çerkeslerle Nablus ve Kerâk Urbânım yanma toplayıp on beş bin süvari ve sekiz yüz tüfenkendaz yani yeniçerilere benzer yaya askeri tertip etmişti ve iki defa cuma namazlarında adına iiutbe okunmuştu.

Canberdi Gazali vak'asının sür'atle bastırılması bu hâdiseden istifade

---

[533] Canberdi Gazali, kendi imrahor ile İranlıların Bağdad valisi Şah Ali vasıtasiyle Şalı İsmail'e birlikte hareket edilmesi hakkında yaptığı tekliften bahs ile Hit sancakbeyi Bâli bin Ahmed Bey'İn hükümete arızası var (Top. Sarayı Arşivi, Nr. 1021.)

[534] Canberdi Gazalî'yi Haleb'i muhasara ettiği sırada yanındaki bir Cebe-lisiyle beraber Trablus-Şam sipahilerinden Cerrah Ahmed kati etmiştir. Bu hususta Haleb beğlerbeği Ahmed b. Cafer Paşa'mn [Karaca Ahmed Paşa] arızası vardır (Topkapı Sarayı Ar. Nr. 6198).

ve Gazali ile birlikte hareket etmek isteyen Şah I s m a i l'in işini bozmuştur; Gazal î'niri mağlûbiyetini duyan Şah İsmail yaylak bahanesiyle Te&rizMen kalkarak Kazvin tarafına gitmiştir. Elindeki kuvvetlerle bir müddet Kayseri taraflarında Iran taraflarını tarassut eden Ferhad Paşa vaziyetten emin oluncaya kadar o taraflarda kalmıştır. Bu hâdiseden sonra Şam beylerbeğiliğine Ayaş Paşa ve Kudüs, Gazzc ve Safed sancaklarına da birer sancakbeyi tâyin edildi.

Şahsuvar Oğlu Ali Bey'in Katli

Daha evvel görüldüğü üzere Dulkadir mcmleket irinin ilhakı üzerine Yavuz Sultan Selim tarafından yarı müstakil olarak Dulkadır Türkmen beyliğine tâyin edilmiş olan Şehsuvar oğlu Ali Bey, İran ve Mısır seferlerinde cidden büyük hizmetlerde bulunmuş ve hattâ Iran seferindeki hizmetinden dolayı Gedik Ahmed Paşa'ya ait olup hazinede bulunan kılıçla taltif edilmişti. En son Şam beylerbeği Canberdi Gazalî'nin muhasarasından Haleb'i kurtarması ve bunun tenkilinde mühim âmil olması rivayete göre Ali Bey'in gururunu arttırmış, söz dinlemez olmuş ve istiklâl fikriyle harekete başlamıştı. Hakkında yapılan şikâyet üzerine tahkikat için gidenleri öldürmesi, kendisinin serkeşliği yolunda söylenenleri teyid ettiğinden gürültüsüzce ele getirilmesi için tertibat alınmıştır.[535] Bunun üzerine güya îran seferine serdar tâyin edilen vezir Ferhad Paşa'nın maiyyetinc verilen Ali Bey orduya davet olunarak Tokat taraflarında Artukovd'daki karargâha gelmesini mütaakıp oğullariyle beraber katlolunarak elindeki yerler bundan sonra vilâyet halinde idare olunmuştur (928 H. = 1522 M.). Ali Bey'in katlinde Ferhad Paşa'nın söylediği yalanların tesiri olduğunu tarihler yazarlar.[536]

Şehsuvar oğlunun katlinden sonra "Vilâyet-i Türkmanda tımarlar", "devlet hazinesine alınmış olduğundan bu hal Dulkadır memleketlerindeki tımar sahiplerinin isyanına sebep oldu ve bunlar Kalender Çelebi ayaklanmasında bu Alevî reisiyle beraber hareket etmişlerdi. Bu vaziyet iki seneye yakın devam ederek vezir-i âzam

[535] Tabakatul-memalik (S, 119, 120) ve Alî tarihi (C II., s. 5) söz dinlemez olduğundan bahsediyorlar.

[536] Şehsuvar oğlu Ali Bey'in ve oğulları Uveys, Veled, Pir Ahmed ve İskender'in bir tertiple Artukova'daki Ferhad Paşa karargâhına getirilerek İskender'den maadasının kati edildiklerine dair Ferhad Paşa'nın arızası (Top. Sa. Ar. Nr. 7097).

ibrahim Paşa'mn gerek Mısır'dan dönmesi sırasında ve gerek Kalender isyanının bastırılmasından sonra yapılan yanlışlığın düzeltilmesi neticesinde halledilmiş ve sipahilere yine tımarları verilmesi sayesinde sükûnet iade edilmiştir (1524).[537]

Belgrad'ın Zaptı

Kitabımızın birinci cildiyle bu cildin baş tarafında görüldüğü üzere Sırplara ait iken Türklere karşı müdafaa edemiye-ceklerini bildikleri için Macarlara terkedilmiş olan Belgrad'm XV. yüzyıl ortalarında Osmanlılar tarafından yapılan iki muhasarası da muvaffak olamamış ve hattâ ikinci muhasara esnasında Fatih Sultan Mehmed yaralanmıştı.[538]

Sultan Selim'in Mısır seferinden avdeti zamanına kadar Macarlarla temdit edilen muahede mucibince -bazı hudut hâdiseleri müstesna- iki taraf arasında muharebeyi mucip bir hâdise çıkmamış, yalnız bu sırada Macar kiralının Izvornik üzerine yürüyerek oranın beyini öldürmesi Macarlarla olan muahedeyi bozmuş ise de muahedeyi bir sene temdit eden Yavuz'un Macarlara karşı alacağı vaziyet belli olmadan evvel Pâdişâh vefat etmişti; Sultan Süleyman'ın cülusunu haber vermek üzere [539] Macar kiralına gönderilen divan-ı hümâyun çavuşlarından B ehram Çavuş adındaki elçinin hakaret görmesi veya katledilmesi ve Bosna sancakbeğinin Knin piskoposluk mezkezini elde etmesi üzerine1 Macarlara karşı harekete karar verildi; sefere hareket olunurken Karadenizlin Tuna nehrine kadar olan sahillerini muhafaza etmek üzere korsanlıktan yetişme Danişmend Reis memur edildiği gibi akıncılar da Mi hal oğlu, Turahanlı ve Bosna beyi Yahya Paşa-zâde Bali Bey kumandanlarında olarak Macaristan içlerine sevkedildiler.

---

[537] TabakatÜ'l-memalik sahibi, Kalender isyanında âsilerin çoğunun Dulkadır tayfasından olduğunu yazarken "Mukaddema ol memleketler Türkman elinden fetholunmağla tâife-i mezbûrenin tımarları ve dirlikleri alınıp havass-ı hümâyun için zaptolunmuştu; evbâş-ı memleket esbab-ı maaştan mahrum olmağın bizza-rure fesada ikdam ve mübaşeret eylemişlerdi" diyor (Bk. S. 296). İbrahim Paşa, Kalender Çelebi işini hallettikten sonra bu Dulkadırh tımarlarını geri vermiştir.

[538] Belgrad kalesi, Tuna ve Sava nehirlerinin arasında, Belgrad kalesi dedikleri asıl yukarı kale Sava nehrine doğru etekleri uzanan dağın üzerindedir. Bu kalenin pişgâhında nehir tarafında Su kalesi demekle maruf aşağı kale vardır. Belgrad şehri sağ tarafında Tuna nehri üzerindedir. Kalenin mürtefi olan sağ tarafında iki hendek ve iki köprü vardır

[539] Bk. Hammer tarihi, c, V., s. İ5, 271.

Pırı Paşa'nın Mütalâası

Sultan Selim zamanında üç seneye yakın bir zaman devleti büyük bir kiyasetle idare eden vezir-i âzam Pirî Mehmed Paşa, genç pâdişâhı gelip geçici bir Macaristan seferinden ziyade esaslı bir plân dahilinde harekete sevketmek istiyordu; bunun için yezir-i âzam'ın mühim miktarda tımarlı sipahi ile Belgrad üzerine gönderilip Tuna'nın sağ sahilinden şehrin uzaktan muhasara edilmesi kararlaştırıldı ve elli kadar küçük gemi ile Tuna nehrine harp levazımı yollandı. Sultan Süleyman kumandasında olan asıl ordudan üçüncü vezir Ahmed Paşa kumandasiyle sevkedilen kuvvetler de evvelâ Sava nehri üzerindeki mühim mevkilerden olup birkaç defa Macarlardan Türklere ve Türklerden Macarlara geçmiş olan Böğürdeîen (Şabaç) kalesini aldı; Sultan Süleyman gelip burasını gezdi; "ilk fethettiğim kale budur" diye genişletilmesini ve bir de içkale yapılmasını emreyledi.[540] Bu mevki Belgrad'ın batısında ve Sava nehrinin sağ sahilinde olup burası alındıktan sonra nehrin sol sahiline yani karşı taraftaki Sireni yakasına geçildi; Pirî Paşa Belgrad muhasarasiyle meşguldü.

Vezir-i azama rakip olan üçüncü vezir Ahmed Paşa (Hâin Ahmed Paşa), Macarların hükümet merkezi olan Budin'in zaptını ileri sürerek tecrübesiz hükümdarın zihnini çeliyordu. Pirî Paşa ise Macaristan'ın kilidi olan Belgradhn mutlak surette alınmasında ısrar ediyor ve burası alınmazsa Macaristan fütuhatının geçici olacağını söylüyordu; ilk önce vezir-i âzamin bu mütalâasına ehemmiyet verilmiyerek Belgrad muhasarasının Semendire sancakbeyine bırakılması emrediliyor ve bu yüzden vczir-i zama tekdirnâmcler, gönderiliyordu; ..bununla beraber Belgrad sıkıştırılıyordu.

Bu sırada Pirî Paşa Semendire beyi Sultan-zâde Hüsrev Bey'i gönderip Tıma'nın sol sahilinde Belgrad'a. yakın olan Zemun taraflarını aldı ve Salankamin üzerine yürüyen ikinci vezir Çoban Mustafa Paşa da Salankamin\ elde etti ve Pirî Paşa ile görüşerek Belgrad'ın ehemmiyetini anladı ve dönüşte keyfiyeti padişaha arzetti. Bunun üzerine Budin taraflarına gidilmekten vazgeçilerek Belgradhn

[540] Haydar Çelebi Ruznâmesi (Feridun Bey Münşeatı, 1274 tab'ı), c. I., s. 508.

alınmasına karar verildi.[541]

Belgrad'ın Alınması

Belgrad muhasarası bir ay sürdü; dayanamıyacağını anlayan kale muhafızı aman isteyerek kaleyi teslim etti. [542]Kale halkından bir kısmı Macaristan'a gittiler; aslen Sırplı olanlar evlâd, aile ve mallariyle İstanbul'a, naklolunarak Yedikule civarında iskân edilip Belgrad mahallesini kurdular.[543] Belgrad kalesi iki yüz top ile tahkim edilerek Semendire ile birlikte muhafazasına dokuz yüz bin akçe has ile Bosna sancakbeyi Yahya Paşa oğlu Bâli Bey tâyin edilip [544] Bosna da Sultan-zâde Hüsrev Bey'e verildi.

Belgrad seferi esnasında Osmanlı ordusunda fil de vardı.[545] Kanunî'nin bu ilk seferine Edirne, Filibe ve Sofya medreseleri talebeleri (softalar) iştirak etmişlerdi.[546] Belgrad bu tarihten itibaren Avrupa seferlerinde Osmanlı ordusunun en mühim üslerinden biri olmuş ve Dâri-cihad adını almıştır. esnasında Memlûklere ve gerek Canberdi Gazalî'ye yapmış oldukları yardımdan dolayı kendilerine karşı intikam hırsı vardı; bundan başka adanın coğrafî vaziyeti ve Anadolu sahillerine yakınlığı dolay isiyle Türk ve Müslüman ticaretine engel olan bir korsan adası idi. Bundan dolayı evvelce de alınmasına lüzum görül-müşse de muvaffak olunamamış, fakat Mısır ve Suriye'nin Os-manlılara geçmesi bu adanın alınmasını artık katî ve zarurî kılmıştı.

Ada Hakkında Divan Görüşmeleri

Rodos'un alınması hususunda divan-ı hümâyunda yapılan müzakerede ekseriyet, Rodos seferine taraftar değildi. Şövalyelerin

---

[541] TabakatüH-memalik, s. 93-98. Belgrad kalesinin muhasarası hakkında vezir-i âzam Pır Mehmed Paşa'nın arızası (Topkapı Sarayı Arşivi, Nr. 5028 ve 6142).

[542] 927 Ramazan = 1521 Ağustos

[543] Nefs-i istanbul'da Yedikule tarafından Hisar duvarına karıp olan mahallâttan Belgrad, Samatya kapısı mahallesi. ." (Mühimme defteri, JVr. 26, s. 47 i Keza TabakatiVl-mcmalik, s. 111J

[544] Feridun Bey Münşeatı, 1274 tabh, c. J., s. 514. Bâli Hey mükerrerdi Rumeli beylerbeyliğinde ve Boana saıicakbeyliğ-iıde bulutum Rumeli gazilerinden meşhur Yahya Paşa'nm oğlu olup on dört yaşında akına başlamıştır; Kanunî zamanındaki fütuhatta gerek bunun ve gerek oğullarının büyük hizmetleri görülmüştür.

[545] Ruznâme (Feridun Bey Münşeatı, 1274 tabh), c. I., s. 510,

[546] Ruznâme (Feridun Bey Münşeatı, 1274 tabh), c. I., s 507.

şöhreti, adanın müstahkem olup uzun müddet muhasaraya dayanması ve Avrupa'nın burası ile yakından alâkası cihetiyle adaya sür'atle yardım etmeleri düşünülerek tehlikeli ve muvaffakiyetsiz bir maceraya girişilmek istenmiyordu. Vezir-i âzam Pirî Mehmed Paşa ile ikinci vezir Çoban Mustafa Paşa ve korsanlardan Kurd oğlu Muslihüddin Reis, Rodos seferine taraftar olup Avrupa tarafından endişe edilmemesini ileri sürmekte idiler.

Ada Hakkında Divan Görüşmeleri

Osmanlı hükümeti bir taraftan Rodos başşövalyesi Adam (Villiers de T İsle alınması Adam) ile mektuplaşarak ada hakkındaki maksadı ona sezdirmemek isterken diğer taraftan da adaya gönderdiği ve adadan elde ettiği casuslar vasıtasiyle de oradaki durum hakkında malûmat almakta idi. Fakat başşovalye de bilmukabele İstanbul'daki hazırlığın kendi aleyhine olduğunu casuslarının bildirmesiyle öğrenmiş bulunduğundan o da tabiî olarak ehemmiyetli surette müdafaa tertibatı alıyor ve Papa ile Fransa kiralından yardım istiyordu. Bununla beraber vezir-i âzam, başşövalyenin korkusunu giderecek surette muslihane mektuplarla, Yilye dö Lil Adam'ın şüphelerini gidermeğe çalışıyordu. Fakat her ihtimale karşı başşovalye adaya bir sene idare edecek erzak ve mühimmat tedarikinden geri durmuyordu.

Çoban Mustafa Paşa'nın Serdar Tâyin

Rodos seferine vezir Ahmed Paşa serdar olmak istediyse de, Pirî Paşa'nın tavsiyesiyle ikinci tayini vezir Çoban Mustafa Paşa olundu. Elde Yavuz zamanında hazırlanmış mükemmel bir donanma vardı. Donanma kumandanı Pulak Mustafa Paşa idi ve donanma mevcudu dört yüzü asıl harp sefinesi olmak üzere yedi yüz kadardı.[547] Mustafa Paşa donanma ile beraber 928 Recepte denizden hareket ettiği gibi Sultan Süleyman da 18 Recepte Üsküdar'a geçip Kapıkulu askerleri ve sefere memur olan diğer eyaletlerin timarlı sipahileriyle birlikte karadan yola çıktı.
Mustafa Paşa Rodosa gelince gemi kaptanlariyle ve bilhassa

[547] TabakatiVt-memalik (Millet Kütüphanesi Nüshası, Nr. 779), s. 138.

donanmanın sevk ve idaresi kendisine verilen Kurd oğlu Mus-lihiddin ile görüşerek adanın yardımına gelecek Avrupa gemilerine karşı limanın icabeden yerlerine muhafaza gemileri koyduktan sonra Öküz limanı cihetinden karaya asker çıkardı. Likya sahillerine gelmiş olan kara kuvvetleri de adaya geçirildi ve muhasaraya başlandı; muhasara uzun sürüyordu.

Padışahın Adaya Gelmesi

Sultan Süleyman, muhasaranın uzanmasın-an dolayı Ahmed Paşa'nın tesiriyle hareket vederek Pirî Paşa ile Mustafa Paşa'ya kızdı; bu sırada Mısır beylerbeğisi Hayır Bey'in vefatı haberi geldiğinden Mustafa Paşa'yı Mısır valiliğine gönderip Rodos ser-darlığını ve ikinci vezirliği Ahmed Paşa'ya verdi; Ahmed Paşa'nın en büyük arzusu vezir-i âzam olmaktı ve bu suretle ikinci vezir olmakla bu arzusuna yaklaşmıştı.

Kütahya ve Aydın yoluyla Marmaris e gelen Sultan Süleyman, Kara Mahmud Reis'in kadırgasiyle adaya geçti. Muhasaranın uzun sürmesi AvrupaMaki faaliyeti arttırmıştı; Mesina ve Napoli limanlarında adaya yardım için asker ve gemi hazırlanıyordu. Maamafih Türkler Rodos istihkâmlarını hemen tamamen yıktıklarından yardım gelmeden adayı almağa çalışıyorlardı.

Başşovalyenin Bir Müracaatı

Rodos'un alınması yaklaştığı sırada başşövalye sondfefagareye başvurdu. II. Bayezid, biraderi-Cem hâdisesi münasebetiyle Rodos şövalyelerine^ vermiş olduğu ahidnâmenin bir fıkrasında, ahfadından bir hükümdar Rodos şövalyeleriyle harp edecek olursa onu tel'in etmekte idi. Başşövalye bu ahidnâmeyi Sultan Süleyman'a yolladı; padişah bunu okudu ve yırtıp attı ve kalenin katı surette teslimini istedi.

Rodos'un Teslimi

Nihayet hariçten gelecek yardımdan ümidini kesen başşövalye bazı

şartlar dahilinde teslime muvafakat etti; istediği şartlar şunlardı :
1. Adada kalacak Hıristiyanların dinî âyinlerinde serbest olması.
2. Adadan Kapıkulu ocakları için devşirme alınmaması.
3. Beş sene müddetle ada halkının vergiden muaf tutulması.

4. İsteyenlerin üç sene içinde adayı terk edebilmeleri.
5. Kandiyc limanına gidecek olan Girid şövalyelerinin nakillerinin Türk gemileriyle yapılması.
6. Adanın on iki güne kadar boşaltılarak teslim edilmesi.
Başşövalyenin teklifleri kabul edildi ve kendisi Sultan Süleyman tarafından kabul olunarak hakkında hürmet gösterildi ve Rodos sancakbeyliğine meşhur denizcilerden Kur d oğlu Muslihüddın Reis tâyin edildi.[548] Şövalyeler bundan sonra Malta adasına yerleştirilmişlerdir. Bu muhasara esnasında adada asker olarak altı yüz şövalye ve dört bin beş yüz kişi vardı.[549]
Rodos adasının alınmasını mütaakıp [550] şövalyelere ait olarak Anadolu sahilindeki Bodrum ve Tahtalı ve Aydos kaleleriyle İstan ve Sömbeki adaları alındı. Rodos'un fethi Türk topçuluğunun Avrupa topçuluğuna üstünlüğünü göstermiş ve alınması âdeta gayr-i mümkün telâkki edilen ve Hıristiyanlığın İslâm âlemine doğru bir kalesi sayılan adanın zaptı Avrupa'da büyük bir hayret ve teessür uyandırmıştır. Rodos'un zaptını mütaakıp Rodos hapishanesinden Müslümanlardan üç bin kişi kurtarılmıştır Celâl-zade Salih Çelebi, Rodos'un fethi, Üniversite kütüphanesi, Nr. 2628.

Rodos'ta Yakalanan Cem'in Oğlu Ve Kızları

Rodos'un işgalinden sonra Cem Sultan'ın Hıristiyan elbisesi giymiş orta yaşlı Murad adındaki oğlu ile zevcesi ve onların da bir oğlu ve iki kızı yakalandı. Burada Gem'in oğlunun bulunduğu biliniyordu; padişah Rodos şehrine girmeden önce, şövalyelerin reisine şehirde bulunan Cem'in oğlu kendisine teslim edilmedikçe mukavelenin hiçbir maddesini tatbik etmiyerek hiçbir kimsenin limanı terketmesine

[548] 5 Safer 929 -1522 Aralık sonları
[549] Amiral Jurİen de la Gravicre, Malta muhasarası, mütercimi Mustafa Şeref Kurtoğlu, s. 5 (Genel Kurmay Başkanlığı neşriyatından, 1936),
[550] Celâl-zade Mustafa Çelebi'nin TabakatiVl-memalik adlı tarihinde Rodos karasının tavsifi vardır (Millet kütüphanesi nüshası, Nr. 779, s. 143).

müsaade eyliyemiyeceğini katî surette beyan etmiş ve bu suretle Murad ile bunun Cem adındaki bir oğlu ve iki kızı teslim edilmişti.[551] Sultan Süleyman bunlara Müslüman mı, Hıristiyan mı olduklarını sordu, Murad Hıristiyan olduklarını söyledi; bunun üzerine Murad ile oğlu Cem boğdurulup karısı ile iki kızı İstanbul'a gönderildi.[552]

Hayır Bey'in Ölümü Ve Mısır İsyanı

Çoban Mustafa Paşa'nın Mısır Valiliği

Mısır beylcrbcgisi olan Hayır Bey 1522'da vefat ettiğinden yerine ikinci vezir Çoban Mustafa Paşa tâyin edilip .Rodos'tan gönderilmiştir. Mustafa Paşa Kohire'ye yeni varmış ve fırsat kollayan Çerkesler tekrar Memlûk devletini kurmak için ayaklanmışlar ve divanı basarak paşayı elde edip Mısır'ı zapta karar vermişlerdi. Bunların ele basılan Hayır Bey'in imrahoru olan ile küçük hazinedarı Mısırbay ve tüfekçibaşısı Budak Udi. Fakat bunların teşebbüsü daha evvel duyulduğundan kendileri idam edilmişlerse de bunu takiben şümullü bir isyan hâdisesi meydana çıkmıştır.
Şarkiyye kâşifi yani sancakbeyi Canım, Etfihiyye kâşifi Hüdaverdi ve Garbiyye kâşifi İnal isimlerindeki Çerkeş beyleri yirmi bin kişilik bir kuvvetle ayaklanıp etrafa mektuplar yazarak gayr-ı âdilâne olan devlet vergisinden bir yıllık vergiyi afvedip bundan sonra yarı vergi alınacağını ilân eylediklerinden epi taraftar peyda ettiler. Bunlar İnal'ın sultanlığını ilân eylemişlerdi.

Mustafa Paşa'nın Tedbiri

Mısır valisi, elindeki muhafız kuvvetle bunlara karşı koyamayacağım

[551] Merhum Cem Sultanın kisve-i keferede bir orta yaşlı oğlu bulunup katlolundu ve mezkûrun oğlu ve kızları dahi var imiş. Oğlu dahi katledilip kızları ve avreti İstanbul'a sürülmek emrolundu.." (Haydar Çelebi Ruznâmesi, Miinşe-al-ı Feridun, 1274 tab\ c. !., s. 539).
[552] Spandoni'nin kaydına göre Sultan Süleyman itimad ettiği bir adamına, babası Cem gibi aynı ismi taşıyan prensin nerede olduğunu söyliyecek olursa kendisine günde on duka altın tahsis eyliyeçeğİni va'detmiştir. Bu suretle bu prens iki oğlu ve iki kıziyle elde edilmiştir. Rodos'un zaptını mütaakıp üçüncü vezir Alime d Paşa'nın arızası: Arz-ıbende-i fakir budur kî, Cem oğlu adına olan kâfirin hususi için ferman olunmuş, mezkûrun iki kızı ve bir avreti ayağınız toprağına gonderilüp berüye döndükte Pirî Paşa'ya gelmişler bir emin kimesne bulup bir mahfuz kâfir evinde emanet konulmağın.. . . (Top. Sa. Ar, Nr. 5681).

anladığından Çerkeş beylerinin arasını bozmağı düşünerek Çerkeslerin ve Urbanın büyük şahsiyetlerine ve beylerine mektuplar yazarak onları ele aldı ve halka ağır gelen vergiyi bir miktar indirdi ve onların gönlünü hoş ederek âsi kâşiflerden ayırdı; sonra Kapıkulu ve gönüllü cemâatlerinden üç dört bin kişiyi Hızır Ağa kuman-dasiyie asıl sultanlığını ilân eden İnal üzerine gönderdi. İnal, Kahire'ye gireceği günü bile kararlaştırmış ve Kahirerdeki Çerkeş-leri de haberdar etmişti. Ridaniye tarafında vukua gelen müsademede İnal mağlûp olarak başı kesilmiş ve Afısır isyanı da bu suretle bastırılmıştır, Yak'adan az sonra Mısır eyaleti Kasım Paşa'ya verilerek Mustafa Paşa îstanbuPa davet edilmiş ve onu müta-akıp ikinci vezir Ahmed Paşa Mısır valisi olmuştur.[553]

Bu isyan hâdisesinde halkın ve Urbanın âsilere iltihakının vergilerin fazlalığından ileri geldiği anlaşılıyor ki bu hoşnutsuzluk İbrahim Paşa'nm Mısır'daki ıslahatına kadar devam etmiştir. Bu isyanın Hayır Bey zamanında olmaması onun memleket mizacına vukufundan ve Memlûk kanunlarını tatbik etmesinden ileri geliyordu; halbuki Mustafa Paşa'nın tâyini hem şahsî ve hem de idarî bakımdan kendilerine yabancı gelmiş ve ağır vergi sistemi de halkın âsilere yardımına sebep olmuştu.

İbrahim Paşa Nın Vezır-İ Azamlığı

Piri Paşa'nın Azli

İkinci vezir Ahmed Paşa, Çoban Mustafa Paşa'yı, Hayır Bey'in yerine Mısır valisi tâyin ettirip kendisi de onun yerine ikinci vezir olduktan sonra bütün emeli başvezirliği elde etmek için çalışmak olmuştu; bunun için her fırsat düştükçe Piri Paşa'mn aleyhinde söylüyor ve onun sözüne itimad eden tecrübesiz hükümdar da mütemadi surette vezir-i âzami sıkıştırıyordu; Çoban Mustafa Paşa'nm Mısır'a gönderilmesi Pirî Paşa'yı yalnız bırakmıştı; bilhassa Rodos seferinden avdetten sonra Ahmed Paşa, Pirî Paşa aleyhindeki faaliyetiyle onun gözden düşmesine sebep olmuştu. Güya Pirî Paşa, Yavuz Sultan Selim zamanında İstanbul'a sürgün edilmiş olan

[553] Tabaka t it'l-mematik, s. JÖ7, 193 ve ondan naklen Âlî tarihi, varak 5.

şahıslardan rüşvet alarak onların memleketlerine gitmelerine müsaade etmiş ve Fenarî-zâdeler'-den kazasker Muhyiddin Çelebi'nin tahkikatı da bunu teyid etmiş olduğundan bundan dolayı vezir-i âzam azledilmiştir.[554]

Ahmed Paşa vezir-i âzamhk umarken pâdişâh onun karıştırıcı mizacına vakıf olduğu için kendisiyle beraber Manisa'dan gelerek hasodabaşılıkla Enderunda bulunan İbrahim Ağa'yı Rumeli beylerbeğiliği ile beraber kaide ve teamül hilâfına vezir-i âzamlığa tâyin eylediğinden Ahmed Paşa beklediğine nail olamadı [555] ve teessüründen İstanbul'da kalmak istemiyerek Mısır valiliğini istedi. Bu sırada Çoban Mustafa Paşa Istanbu. davet edilip yerine Kasım Paşa Mısır valisi olduysa da arzusu üzerine Ahmed Paşa vali tâyin edilmiştir. Yeni vezir-i âzam hükümet işlerinde acemi olduğundan dolayı divan kâtiplerinden olup Pirî Paşa'ya tezkirecilik eden Celâl-zâde Mustafa Bey tecrübesine mebni buna da tezkireci verildi.

Mısır'da Hâin Ahmed Paşa Vakası

Ahmed Paşa b. Üveys Bey,[556] Yavuz Sultan Selim'in çok sevip îtimad ettiği bir devlet adamı olup Selim, Çor/«'da babasına mağlûp olup kaçarken kendisine su-i kasd edenlere karşı şehzadeyi müdafaa ederek onun hükümdarlığı zamanında imrahor ve beylerbeği ve Belgrad seferini mütaakıp de vezir olmuştu. Kendisinin Gürcü veya Arnavud olduğu söyleniyorsa da o de yaşayan müverrih Koca Nişancı Celâl-zâde Gürcü olduğunu beyan etmektedir.[557]

Bu haris adam çeşit çeşit entrikaları neticesinde vezir-i âzam olamayınca Mısır valiliğini isteyip 1523 Ağustosunda İstanhuVâan ayrıldı. Mısır'da, Memlûklar zamanından kalma küskünleri ve isyanlarda medhali olanları ele alarak etrafını kuvvetlendirdi. Gerek ICa/iireMe ve gerek Mısır'ın diğer sancaklarından ve Arabistan'da ileri gelenleri elde edip müstahkem mevkileri de işgal ettikten sonra

[554] Celâl-zâde hâdisenin mürettep olduğunu yazdığı gibi (Millet K. nüshası, s. 194, Âlî de Kazasker Fenarî-zâde'nin Ahmed Paşa'nm vezir-i âzamlığı için pâdişâha diller döktüğünü beyan eder (Varak 5 b).

[555] 13 Şaban 929 = Temmuz 1523

[556] Sultan Süleyman'ın validesi Hafısa Sultan'm 929 Şaban tarihli vak fıyesinde İbrahim Paşa'nın babasının adının Yunus ve Ahmed P a ş a'nıı babasının da. tîveys olduğu görülüyor. Maliyeden Başvekâlet arşivine devredilen vakfiyeler arasında 16 numaralı vakfiye.

[557] Tabakatü'l-memaUk, s. 79, 80.

hükümdarlığını ilân edip Elmeliki mansur Sultan Ahmed namına hutbe okutup para bastırdı ve eski Memlûk teşkilâtını ihya etti; hariçten müttefik bulmak için Papa ile başşövalyeye başvurdu ve kendisine yardım ederlerse Rodos'u iade edeceğini va'd eyledi, sair Hıristiyan prenslerine de bu yolda mektuplar yazdı.

Ahmed Paşa'nın isyan ve hükümdarlığını ilânı duyulunca Mısır'ın eski beylerinden olan Kara Musa Bey'e beylerbeğilik verilerek Ahmed Paşa'nın hakkından gelmesi yazıldı ise de casusları vasıtasiyle yolları tutmuş olan Ahmed Paşa bu fermanı elde ederek Kara Musa Bey ile diğer bazı muhalif zannettiği adamları öldürdü.

Ahmed Paşa, Memlûkleri elde ettiği halde Kahire kalesini muhafaza etmekte olan yeniçerileri avlayamadı; sonra işi aleniyete vurarak kaleyi muhasara etti ve nihayet eski bir su yolundan Kölemenleri kaleye sokarak yeniçerileri öldürtüp kaleyi aldı.

Ahmed Paşa'nın tâyin ettiği vezirleri arasında Sultan Selim zamanında Kırım'dan gelip Osmanlı devleti hizmetine girmiş olan Kadı-zâde Mehmed Bey de vardı.[558] Bu zat Ahmed Paşa'mn tuttuğu yolun çıkmaz bir yol olduğunu takdir ederek bir gün hamamda iken kendisini bastırdı ise de elde edemedi; evvelâ kaleye kaçan Ahmed Paşa, oradan da Benî Bekif aşiretine iltica etti; sonra yanma topladığı adamlariyle gelip muharebe ettiyse de yakalanıp başı kesildi ve Mısır bevler-beğiliğine de Güzelce Kasım Paşa tâyin edildi (1524).

Vezir-İ Âzamin Mısır'a Gitmesi

Hayır Bey'in ölümünden sonra arka arkaya vukua gelen Mısır isyanları hernekadar birtakım haris şahsiyetlerin başlarına topladıkları Memlûk Urban ve ayak takımlarının gayretiyle vukua gelmiş ise de askerî sınıftan olmayan halkın da buna iştiraki ve her kıyam edenin, vergilerin azaltılacağını ve Memlûk kanunlarını tatbik edeceklerini vaad eylemeleri Osmanlı kanunlarının bunların bünyelerine uymadığını ve bu işin ıslâh edilmesinin zarurî olduğunu gösteriyordu; bunun için hastalığı mahallinde tedavi için geniş selâhiyetle vezir-i

[558] Ahmed P aş a' ım vezir tâyin ettiği Kadı-zâde Mehmed Bey, Kırım hanı Menğli Giray tarafından, Şah İsmail'e karşı kazanılan zaferi tebrik için Sultan Seliin'e gönderilmişti. Sultan Selim fazl ve kemali cihetiyle bu zatı geri göndermiyerek devlet hizmetine almış ve Mısır fethinde nişancı yapmıştı. Sonra defterdar olmuş ve nihayet Ahmed Paşa ile birlikte Mısır'a gönderilmişti (Alî tarihi, varak 6).

âzam ibrahim Paşa'mn Mısır'a kadar gitmesi kararlaştırıldı. Pâdişâhın kız kardeşini alarak fevkalâde düğün yapılan vezir-i âzam dört buçuk ay sonra yani 930 Zilhiccesi ihtidasında (1524 Aralık) on kadar kadırga ile defterdar, çavuşbaşı, kendisinin tezkirecisi Celâl-zâde Mustafa Bey .ve beş yüz yeniçeri ve otuz çavuş ve süvari ile deniz yoluyla hareket etti.[559] Mevsimin müsaadesizliği yüzünden gemi ile gidemeyip Rodos karşısındaki Anadolu sahilinde Marmaris limanına çıkarak karadan Suriye yoluyla [560] Kahire'ye geldi.

İbrahim Paşa'nın Tetkikleri

Vezir-i âzam vaziyeti tetkik etti; memnuniyetsizhğin sebeplerini anladı, bultan rvaytbay zamanında yapılan kanunu getirtip gözden geçirdi ve sonra Kansu Gavri ile Hayır Bey zamanında bunun n suretle tatbik edildiğini öğrendi ve bundan sonra hem ıuuıvı ,^ hem de hazineyi koruyacak surette âdilâne bir kanun yaptırdı; -bundan başka adlî ve askerî kanunları da tâdil ve ıslâh eyliyerek tertip ettirdiği gibi bu yeni kanunları hükümdara arzedip tasdik-, ettirerek Mısır hâdiselerinin önünü aldı ve Şam valisi Hadım Süleyman Paşa'yı Mısır beylerbeğiliğine tâyin ederek kendisi kara tarikiyle İstanbul'a döndü. [561]

Yoldaki İcraatı

İbrahim Pasa Suriye yoluyla Anadolu'ya gelip Maraş ile Kayseri arasında iken Şehsuvaroğlu vak'asından sonra dirlikleri hazineye zaptedilen (yani havass-İ hümayuna ilhak olunan) tımarlı sipahilerin şekavet e başladıklarını ve bunların Mısır hazinesiyle kendisine ait ağırlıkları vuracaklarını öğrendi. Bu ocakzâde sipahilerin ileri gelen boy beylerini getirtip görüştü; yapılan haksızlığı anladı ve dirlikleri kesilenlerin umarlarını geri verdirip o taraflardaki asayişsizliği giderdi

[559] İbrahim Paşa fena bir havada gemiler ile İstanbul'dan çıkarak Silivri Önüne kadar gelmiş ise de daha ileri gidemeyip Kızıl adalara dönmüştü. Bunların vaziyetinden haberdar olan Sultan Süleyman Osmanlı tarihinde emsaline rastlanmayan bir iltifat olmak üzere bir hassa kayığı ile adaya giderek İbrahim Paşa'ya iltifat eylemiş ve ertesi gün paşa hareket etmiştir.

[560] 8 Cemaziyelâhır 931 — Nisan 1525

[561] İbrahim Paşa'mn Mısır'tla kestirmiş olduğu ayarı halis Osmanlı altınlarına İbnthimî denilmiştir (Atayı, Sckayık zeyli, s. 93).

ve 931 Zilkade (1525 Ağustos) sonlarında İstanbul'a geldi.

YİRMİÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MACARİSTAN SEFERİ VE MOHAÇ MEYDAN MUHAREBESİ

Osmanlı Türkleri Rumeli'ye ayak bastıkları tarihten itibaren bir buçuk asırdan fazla bİT devirde karşılarında ya hasma yardımcı veya hasım olarak Macarları görmüşlerdir. Bundan dolayı Türklerin Macarlara ve Macarların Türklere karşı olan münaferetleri Macaristan'ın zaptiyle Macar kırallığmın ortadan kalkmasına kadar devam etmiştir.

Belgrad'nı Zaptı'nın Faydası

Bundan evvel Belsrad ve diğer birkaç kalenin ahnmasiyle Macarlara mühim bir darbe vurulmuş ve Belgraâ'm. alınması Avrupa fütuhatına yol açan mühim bir âmil olmuştu; nitekim Belgrad'ın alınmasından sonra Macaristan, Hırvatistan, Transilvanya ve Dalmaçya daha emniyetli bir şekilde Türk akınlarına maruz kaldı. Gazi Hüsrev, Sinan ve Bâli Beylerin akınları Mohaç savaşma kadar devam etti.

Ordunun Hareketi Bâzı Kalelerin Alınması

Macaristan üzerine pâdişâhtan evvel vezir-i âzam ve Rumelibeylerbeğisi ibrahim Paşa gönderildi,
onun arkasından padişah yüz bin kişilik bir kuvvetle hareket etti.[562] Anadolu ve Rumeli tımarlı sipahilerinin iltihakiylc üç ayda Belgrad^z varıldı; bu sırada vezir-i âzam, Macaristan'da, Tuna nehri üzerinde bulunan Petro Varadin (Petcrvardayn)'i karadan ve nehirden sıkıştırarak aldı (17 Şevval). Bundan başka Bosna beyleri tarafından Sirem mmtakasındaki kaleler zaptedildi. Ordu Tuna boyunu takip ediyordu; îyluk (28 Şevval) ve daha on bir kale alındıktan sonra Drava nehri kenarındaki Ösek (Eszek) kalesi elde edilmişti.
Osmanlıların Macaristan'a yürüyeceklerini haber almış olan Macar kiralı II. Layoş (Lui) bir taraftan harbe hazırlanırken diğer taraftan da

[562] 11 Receb 932 = 23 Nisan 1526

Avrupa kıral ve prenslerine müracaat ederek kalesinin alınmasından sonra yine Tuna'yı takip için iki, üç gün içinde gemiler üzerine kurulan köprüden Drava nehri geçileceği sırada Macarlar karşı koymak istedilerse de muvaffak olamadılar, nihayet Macar ordusunun Mohaç ovasında bulunduğu Öğrenildi.[563] Asıl hedefin Budin yani Macar kırallığımn başkenti olduğu daha evvelden ilân edilmişti.

Osmanlı ordusu hem ağır yürüyor ve hem de harp tertibatı alıyordu; sağ kolda vezir-i âzam ve Rumeli beylerbeğisi ibrahim Paşa, sol kolda Anadolu beylerbeğisi Behram Paşa, merkezde pâdişâh, yeniçeri ağası ve kapıkulu askerleri mutad olan yerlerini almışlardı.

Yeni Bir Harp Nizamı

Macar süvarileri birbirlerine zincirlerle bağlı ve atları da talimli olduğundan hücum edecekleri cepheleri alt üst edebilirlerdi; filhakika kırk elli bin kişilik bir süvari kuvvetinin önüne durulamıyacağım tecrübeli akıncılar biliyorlardı. Bundan dolayı Macaristan'a akın yapan akıncılar, bunların bu tarzdaki hücumların da önlerinden kaçıp sür'atle gerilerinden ve yanlarından vuruyorlardı.

Mohaç sahrasında Semendire beyi Yahya Paşa-zâde Bâli Bey'in bu tarzdaki ikaz ve tavsiyesi üzerine ordu yeni bir harp nizamı aldı. Evvelâ ordunun ağırlıkları geride bırakıldı ve sonra orflunun iki kanadını açarak bu süvari kitlesinin içeri alınıp topların önüne çekilerek geriden ve yandan vurulması kararlaştırıldı; yeniçeriler bu defa geriye alınmışlardı; bunların önlerine zincirle birbirlerine bağlı toplar konmuştu; kapıkulu süvarisi ile Bosna beyi Hüsrev Bey'in deli kuvveti ihtiyatta kalıp ihtiyaç olmadıkça harbe iştirak etmiyecekler.

Mohaç Meydan Muharebesi

Muharebe 29 Ağustos 1526 (20 Zilkade 932) çarşamba günü ikindi zamanı başladı. Padişah cenk elbisesi yani zırhlı harp elbisesi giymiş ve bir ak ata binmiş geride yerini almıştı. Macarlar bu son Osmanlı plânına vakıf olmadıkları için altmış bin kişilik zırhlı

[563] Mohaç oudst, Sigetvar'ın doğusunda ve Ösek'in kuzeyinde olup doğu tarafı Tuna nehrine tesadüf eder.

süvarileriyle eski Osmanlı plânı zanniyle asıl merkeze hücum ile işi halledeceklerini ümit etmişlerdi; plân mucibince Osmanlılar da Macarları merkeze çekerek imha etmek istiyorlardı. Macar kumandanlarından Piyer Pereney ile [564] Papas Pol Tomori [565] bütün kuvvetleriyle vezir-i âzam kumandasındaki Rumeli askeri üzerine hücum ettiler. Osmanlı kuvvetleri plân mucibince geri çekilip düşmanı içeriye aldılar; bunun üzerine yandan Anadolu kuvvetlerinin tazyiki ile Macar kuvvetleri daha içeri alınıp topların Önüne getiriliyordu. Bâli Bey kuvvetleri sür'atle düşmanın arkasını çevirerek Macar süvarilerini ikiye ayırdılar, bundan başka Macarların bizzat Kıral Layoş kumandasındaki ikinci kolu Anadolu kuvvetleri üzerine yüklendi, bu kuvvetler de mukavemet edememiş gibi hareket ettiğinden bunlar da merkez üzerine yani pâdişâhın bulunduğu ordunun kalbine doğru hücum ettiler. Kendisini muvaffak olmuş gören düşman iyice içeri girdi. Hattâ pâdişâhı esir veya öldürmeğe yemin eden Markzali ismindeki birinin kumandasındaki fedaî müfreze tarafından pâdişâhın üzerine ok yağdırıldığı, hattâ zırhına birkaç isabet olduğu halde Sultan Süleyman yerinden kımıldamıyordu.

Macar Ordusu Mağlûp Ve Kıra! Maktul Oldu

Macarların bu kıral kumandasındaki kuvvetleri ve içeriye alınıp topların önüne çekildikten ve daha evvel söylendiği gibi gerileri de akıncı ve deli kuvvetleri tarafından çevrildikten sonra üç yüz topa birden ateş verildi. Macar ordusu karmakarışık bir hale geldi, panik başladı. Bu kola kumanda eden ve yaralanan kıral artık bir daha görünmedi. Ordunun avdetinden sonra bataklıkta ölüsü bulunmuş [566] ve Macar krallarının medfeni olan îstoni Belgrad (Stuhlweissenburg)'a nakl olunup gömülmüştür; vefatında yirmi üç veya yirmi dört yaşında idi.[567]

---

[564] Peçevî'niıı Macar tarihînden naklettiği kısımda bunun adı Tomori-bal olarak yazılıdır.

[565] Piyer Pereney (Pereni Petri) Mohaç muharebesinden sonra, Osmanlı devleti hizmetini kabul İle oğlunu rehin vermişti. Bunun düşmanlarla gizli muharebesi haber alındığı için Alman seferi esnasında tevkif edilmişti (Âlî tarihi, s. 28).

[566] Peçe vî'nin Macar tarihlerinden naklettiği diğer bir rivayette, kıral kaçarken Karasu ırmağını geçip yardan yukarı çıkarken atının ayakları kayarak suya düşüp boğulmuştur (C. /., s. 113).

[567] Kuralların şeceresinde L ay o ş'uıı doğum tarihî 1506 ve Pe ç e vî'nin Macar tarihlerinin nakline nazaran 1503 olduğundan metne her iki kaydı da koydum.

Gerilerinden Bâli Bey tarafından sıkıştırılan Macar kolu ise darma dağınık olmuş, Osmanlıların kılıcından kurtulanlar da gece karanlığında bilmeyerek bataklığa düşüp boğulmuşlardır. M o haç muharebesi iki saat sürmüş ve bu kısa savaş müstakil Macar kırallığını oraya gömmüştür; Fakat her ihtimale karşı asker, at üstünde ve silâh elde olarak harp meydanında kalmıştı. Bu muharebede Osmanlı ordusunun mevcudu üçyüz bin ve Macarlarınki yüzelli binden fazla idi.[568]

Macar kiralı, kumandası altındaki Macarlardan başka Alman, Leh, Çek, italyan ve Ispanyollardan mürekkep yetmiş bin kişilik zırhlı şövalyelere çok güvenmekte idi.

Budin'in Alınması

Mohaç muzaffer iv etinin ertesi sünü akıncı kuvvetleri içeriye düşman memleketlerine akına gönderilmişlerdi. Macar ordusu tamamen imha edilmiş ve Osmanlı ordusunun önünde bir mâni kalmamıştı; Mohaç sahrasında üç gün istirahat edildi, Eylül başında hareket olunarak 20 Eylülde Budin önüne gelindi. Şehrin Hıristiyan yerli ahalisi kaçmış olup Yahudiler kalmıştı. Bunların reisi Salamon oğlu Y a s e f, Budin kalesinin anahtarlarını Sultan Süleyman'a teslim etmiş ve bu suretle şehir mukavemet etmeden Osmanlı hükümdarına teslim olmuştu.[569] Böylece hiç kimsenin burnu kanamadan Macar kırallığmın payitahtı alındı. Padişah burada on dört gün kaldı; dönüşte Segedin ve diğer bazı şehirler alındı.

Macaristan Dan Göçmen Nakli

Bu sefer esnasında istîman eden köylü ve şehirli halktan gerek Hıristiyan ve gerek Musevilerden-^ hirçok hâne çoluk çocuklariyle birlikte Tuna gemilerine konulup iç memleketlere nakl olundukları gibi bunlardan bir haylisi IstanbuVda Yedikule taraflarına iskân

[568] Mohaç muharebesi hakkında Lütfi Paşa tarihi şöyle diyor: Askerini üç kola ayırmış olan kıral Layoş merkezden bizzat pârdişah üzerine yürüdü ise de yeniçerilerin Önünde bulunan birbirlerine zincirlerle bağlı olan loplara karşı bir gedik bulamamışlar, fakat Rumeli kolunu geri çekilmeğe mecbur etmişler sonra Anadolu kolu da geri çekilerek metindeki plân mucibince başarı hâsıl olmuştu.

[569] O. Prof. Avram Galanti, Türkler ve Yahudiler, 1947, s. 36; buradaki ferman sureti yanlış ve bazı yerleri yakıştırmadır.

edildi. Musevîlerden bir kısmı Selanik*e ve bir kısmı da sair şehirlere gönderildiler. [570]

Macarların Kıral İntihabı

Jan Japolya'nın Kıral İntihabı

Yasellon kıral ailesine mensup olan son Macar kiralı Layoş'un çocuğu yoktu. Macarların başında bir kıral lüzum olduğundan Macar kont ailesinden Zips kontu ve Erdel voyvodası olan Yanoş veya Jan Zapolya'mn intihabı bir kısım Macar beyleri tarafından muvafık görüldü. Yanoş Zapolya'nın. sefahate düşkün olan genç Macar kiralı Layoş ile arası açıktı; hattâ kirala karşı muhalefete bile kalkmıştı. Yanoş Zapolya'nın, kırallığı bütün Macar asilzadeleri tarafından kabul edilmemiş ve kendisine Transilvanya veya doğudaki Macar beyleri müzahir olmuşlar ve kıral Layoş'u defnettikten sonra Yanoş Zapolya'yı kırallığa seçmişlerdi (15 Kasım 1526). İşte Osmanlı tarih ve vesi-kalarında "Yanoş Kıral" diye anılan Macar kiralı bu Jan Zapoly a'dır. Yeni kiralın makamına oturmasından sonra Osmanlı ordusu dönmüştür. [571]

Ferdıuand İn Yeni Kirala Rakip Çıkması

Jan Zapolya'ya karşı rakip olarak bir kısım Macar beyleri de Habsburg hanedanından Alman İmparatoru V. Şarı (Şarlken)'ın biraderi Bohemya kiralı ve Avusturya dükü Ferdinand'ı, Macar kiralı intihap ettiler. Ferdinand, maktul kıral Layoş'un kız kardcşiniu kocası olduğu gibi aynı zamanda Kıral Layoş da Şarlken ile F e rdTn anoın Kardeşleri Mari'nin kocası idi. Bunun için Şarlken, Diyet Meclislerini içtimaa çağırdı. Presburg Diyet Meclisinin kararıyle Ferdinand meşru Macar kiralı, Yanoş Zapolya ise âsi ve din düşmanı olarak ilân edildi.
Bu kararı mütaakıp aleyhtar Macar beyleri toplanıp Yanoş'u istemeyip

[570] Peçevl tarihi, c. T., s. 99. Dalıa evvelki kısımlarda da görüldüğü üzere Türkler bir yeri zaptettikleri zaman oralardaki tehlikeli ve kendi işlerine yarayan nüfusu daha emin ve halkı Türk ve Müslüman olan yerlere nakl ile onların yerlerine kendilerine mensup İslâm ahali ve asker iskân ederlerdi.
[571] Erdel Beyliğinden Macar kır allığına intihal) edilen Yanoş'un 935 Macaristan seferinde orduya gelerek el öpmesi için yapılan merasim hakkında Feridun livy Müşeatı'nda malûmat vardır (C. I., s. 569).

Viyana'ya bir hey'et yollayıp Ferdinand'ı davet ettiler ve Istoni Belgrad. mahfuz bulunan Macar kırallığı tacını başına koydular.[572] Bu suretle Macaristan'da biri Osmanlı devleti himayesinde Yanoş Zapolya ve diğeri Alman imparatoru himayesinde Ferdinand isimlerinde ortaya iki kıral çıktı ve bu yüzden Türk ve Alman imparatorlukları münasebatı hasmâne olarak uzun yular devam etti ve nihayet Osmanlılar Macaristan'ı ilhak ile kırallık işini katı olarak hallettiler.

İkinci Macaristan seferi

Ferdınano'ın Taarruzu

Jan Zapolya'ya muhalif olan ve ekseriyeti teşkil eden Macar beyleri tarafından kırallığa seçilen Ferdinand (Ferdinandoş) Osmanlı ordusunun geri dönmesinden sonra Budin'e hücum etti. Ferdinand'a karşı koymak isteyen Zapolya, Toeay'da mağlûp olduğundan evvelâ eski voyvodalık yeri olan ErdeVe ve oradan da kayın pederi olan Lehistan kiralının yanına gitti (1526). Ferdinand, Osmanlı hükümetinin kendisini burada birakmıyacağını bildiğinden bir müddet sonra elçi yollayarak vergi vermek şartiyle Macar kiralı tanınmasını teklif ettiyse de kabul edilmiyerek, Budiii'in Zapol-ya'ya iadesi bildirildi.

Yanoş Kiral'ın Osmanlı Pâdişa Hinin Himayesine İlticası

Yanoş Kıral, Presburg Diyet Meclisi tarafından düşmanı ilân edilmesinden dolayı korkmuş olup Osmanlıları işe karıştırmadan kayın pederinin yardımiyie Macar kırallığını muhafaza etmek istiyordu. Böyle bir vaziyet ihdas ettiği takdirde Osmanlı ve Tatar kuvvetleri tarafından sıkıştırılacağını takdir eden Lehistan kiralı Sigismund ve diğer Leh devlet erkânı kendilerinin bir şey yapamıyacaklarını ve Osmanlıların^ yardımiyle işi halletmesini tavsiye eylediklerinden o da Leh asilzadelerinden Jerom Laçki'yi elçilikle İstanbul'a gönderip padişahın himayesini istedi; Laçki, bu sırada

[572] Estoni-Beigrac/'daki kral kilisesi Macar kurallarının tac giydikleri kilise iken, kilisenin camiye tahvili üzerine içindeki kıral kabirleri bakayasının kaldırılması hakkında Budin Beğlerbeğisine hüküm, sene 976 C. 8 (Mühimme No. 7, s. 929).

istanbul'da devlet erkânı üzerinde büvük nüfuzu olan Venedik'li Gritti'yi elde etti ve onun vasıtasiyle işi anlatarak vergi vermek sureliyle kırallığm yine Zapolya'ya verilmesini rica eyledi.

Zapolya'nın elçisi Jerom Laçki, padişah tarafından kabul edildi; pâdişâh ona, Zapolya'nın sadakatini kabul ettiğini, kendi kıhciyle fethettiği yerlerin ancak kendisinin olabileceğini, fakat gösterdiği sadakatten dolayı Macar kırallığım Zapolya'ya verip onu himaye edeceğini vaad eyledi (1528). Aynı sene içinde Macaristan'ın kendisine verilmesini istemek üzere Ferdiıand'm gönderdiği sefaret hey'eti bir şey elde edemedi.

Budin'ın Geri Alınması

Zapolya'yı himaye ve müdafaa edeceğini vaad eden Sultan Süleyman 1529 Mayısında (2 Ramazan 935) iki yüz elli bin kişilik bir ordu ile I&lanbuVdan çıkarak Mohaç ovasına geldiği zaman Zapolya yanında kendisine taraftar Macar asilzadeleri olduğu halde padişahı karşıladı; Budin'in geri alınarak kendisine verileceği teyid edildi. Filhakika Buâin yarım günlük bir mukavemetten sonra teslim oldu; burası senede muayyen bir vergi ile Jan Zapolya'ya verilerek kendisine merasimle Macar kırallığı tacı giydirildi. [573]

Viyana'nın Birinci Muhasarası

Budin alındıktan sonra Osmanlı ordusu yol üzerindeki Ester-gon (Gran)u muhasara edip [574] Ferdinand'm bulunduğu Viyana üzerine yürüdü. Osmanlı - Fransız münasebatı kısmında yazıldığı üzere Türklerin müttefiki olan Fransız kiralı I, Fransuva bu sırada Alman İmparatoru Şarlkcn tarafından müşkül bir duruma üş olduğundan Viyana muhasarası aynı zamanda Fran? suva'nın durumunu da düzeltti; zaten Budin'in istirdadından sonra Viyand'nın muhasarası Fransa kiralına yardım için yapıl inişti (26 Eylül 1529).

[573] Viyana muhasarası sırasında mühim dinî merkezlerden olan Estergon 936 Saferinin ikinci günü teslim olup ruhanî reisleri tarafından kale anahtarı Viyana önüne getirilip teslim olundu (Âli tarihi, s. 24).
[574] 936 Muharremde Budin geri alındı. Sekbanbaşı Yeniçerilerle kral Yanoş'ı alıp tahta oturttular. Yanoş Sekbanbaşıyı iki bin altın ve varan Yeniçerilere dahi bin altın inam verdi (Münşcat-ı Feridun, c. I., s. 571).

Ferdinand, on altı bin kişilik bir müdafaa kuvvetini Viyana? da bırakıp kaleyi de iyice tahkim ettikten sonra kuvvet toplamak üzere Alman memleketlerini dolaşmağa gitmişti. Kendisine yardım edilmiyecek olursa sıra kendilerine geleceğini söyliyerek Almanları gayrete getirdi ve bu sayede Kont Palatini kumandasında yirmi iki bin yaya ve atlı ile yüz kıt'a büyük ve iki yüz küçük top tedarik ederek Viyana/'ya. yolladı.

Osmanlı ordusunun muhasarası Eylül sonuna rastladığı için mevsimsizdi; bundan başka ortalığa bir göz dağı verilmek isten-diğinden büyük muhasara topları getirilmemiş ve Tuna nehri yoluyla getirilmekte olan top ve mühimmat ise bir Alman çetesinin taarruzuna uğrayıp batırılmıştı.

Sultan Süleyman, Viyanahnn teslimini istediyse de red cevabı aldı; bu muhasara Avrupa'da dinî galeyanı ve Almanya'da millî hissiyatı heyecana getirdi; hattâ protestan mezhebinin müessisi Lüter, bu münasebetle Türkler aleyhindeki meşhur askerî nutkunu neşretti. Şarlken hem kendi adına hem de Papa namına Türklerle harbetmek için düşman olan Fransa kiralına bile müracaat etti. Fransuva, Türklere karşı olan bu galeyandan ürküp Türklerle olan ittifakını gizleyerek iki taraflı bir siyaset takibine mecbur kaldı.

Başarısız Viyana Dönüşü

Osmanlı ordusu başkumandanı, kaleyi düşürmek çin sonderece tazyik etti, lâğımlar surun bir
kısmını yıktıysa da bir netice hasıl olmadı; yapılan son bir umumî hücum da muvaffak olamadı. Soğuk şiddetli olup insan ve hayvan tahammül edemediği için muhasaraya devama iınkân yoktu. Eğer*, iki ay evvel gelinmiş ve büyük toplar da gelirilmiş olsaydı Viyana?mn düşeceğinde şüphe yoktu. Muhasara yirmi bir gün sürdü. Osmanlı ordusu avdet etmeden evvel Viyana?-da mahbus olan müslüman esirleriyle altmış kadar düşman esirini mübadele edip kurtardı (14 Ekim 1529). 60 bin esirle avdet eden padişah Budin'c geldi ve buradan ayrılırken, Macar kiralının zahiren müşavir, hakikatte kiralın ahvalini tarassut etmcR-üzere yukarıda adıgeçen ve vezir-i azanım müşaviri olan Venedikli Luici Grittryi hıraktı ve aynı zamanda kiralı muhafaza etmek üzere yeniçerilerle diğer kuvvetlerden de bir

miktar kuvvet terketti. Viyana Önünden dönülürken yeniçerilere biner akçe bahşiş verilip tımarlı sipahilere de terakki yani her bin akçede münasip bir mikdar zam yapıldı.

Viyana muhasarası esnasında Türk akıncıları Yahya Paşazade Bâli Bey oğlu Mehnıed Bey kumandasiylc Bavyera'dd Ratisbon ile bugün Çekoslovakya'nın mühim şehirlerinden olan Brün'c kadar gitmişlerdir.

Viyana Muvatiakivetsizliğinin Uyandırdığı Bir Ünıit

Türklerin Viyana önünden başarısız çekilmeleri üzerine müttefikleri birbirleriyle daha mütesanid olmak lüzumunu hissederek Venedik cumlmr iye tini aralarına almak istediler; fakat iş gevşek tutuldu; çünkü Venedikliler, Şarlktn ile yapacakları ittifakın kendilerine pahalıya mal olacağını ve Türklerin şiddetli husumetini celbedeceğini bildikleri için menfaatlarmm icabı olarak anlaşma teklifine yanaşmadılar ve Türklerle olan muahedelerini yenilediler.

Türklere gelince, bunlar Venediklilerin iki yüzlü siyasetlerim bildikleri için onların vaziyetlerini gözden kaçırmıyorlardı. Türkler Mısır'a sahip olduktan sonra iskenderiye'yi ticaret merkezi olmaktan çıkararak İstanbul'u merkez yapmışlardı; bu şekil Venedik -ticaretine mühim sekte vuruyor ve Türklere diş biliyorlardı; hattâ Venedik senatosu Macar kiralı Jan Zapolya ile onun kayın pederi Lehistan kiralı Sigismund'a müracaat ile her ikisini müttefikan Osmanlılara karşı teşvik etti ve filhakika Zapolya da üzerindeki vatan hâini damgasını silmek için Şarlken ve Ferdinand ile uyuşmak istediyse de muvaffak olamadı ve bunların anlaşmalarını teinin etmek isteyen senatonun tavassutu da boşa gitti.

Üçüncü Macaristan Veya Alman Seferi

Ferdinand'ın İkinci Müracaatı

Viyana muhasarasından geri döndükten sonra Ferdinand, vergi vermek şartiyle Macaristan kıralhğının kendisine verilmesi için ikinci defa elçi gönderdiyse de tekrar red cevabı aldı. Macar kiralı

Zapolya ila memlekette tamamen hüküm ve nüfuzunu tesis edememişti; ekseriyetle Macar beyleri Ferdinand'a taraftar idiler. Hattâ kendisinden memnun olmayan Sigetvar banı diğer Macar beylerine önayak olarak isyan etmişti.

Ferdınund'ın Budin'i Muhasarası

Yanoş Kıral (Jan Zapolya) âsi banı te'dip için on "'n Macar askeriyle Buam'de kendisini müdafaa etmek için bırakılmış olan üç bin kadar yeniçeri ve diğer Türk askerini Sigetvar üzerine gönderdiği sırada Ferdinand'ın Budin üzerine gelmekte olduğunu duyunca acele Semendire sancakbeyi Bâli Bey oğlu (Yahya Paşa-zâde) Mehmed Bey'e haber göndererek yardım istedi (937 H. = 1531 M.).
Ferdinand, Osmanlılara ait Estergon, Vişegrad ve Vaç kalelerini aldıktan sonra Budin'i muhasara etti; Sigetvar üzerine giden kuvvetler Budin'e geldilerse de orayı muhasara edilmiş bulup Istoni Belgrad'a gitmişler ve sonra Budin muhafızlariyle anlaşıp bir gece ansızın kaleye girmişlerdi. Filhakika Ferdinand'-ın Budine karşı yaptığı taarruz muvaffakiyetsizliklc sona erdi; çünkü bu sırada Semendire sancakbeyi Yahya Paşa torunu Mehmed Bey ile Bosna sancakbeyi Gazi Hüsrev Beykuman-daşiyle gelen akıncı ve deli kuvvetlerinin Budin?e yaklaştığını duyan Ferdinand iki ateş arasında kalmaktan korkarak çekildi. Bu muhasara elli yedi gün sürdü. Akıncılar bunun üzerine Ferdinand'a ait yerlere akın yaparak çok miktarda esir ve ganimet malı aldılar.

Ordunun Hareketi

Ferdinand'm Budin'i muhasara etmiş olduğu duyulur duyulmaz, Osmanlı hükümdarı kirala verdiği söz üzerine 25 Nisan 1532 (19 Ramazan 938)'de Macaristan'a bir sefer daha açtı; Niş^e yaklaşıldığı zaman Bosna taraflarından geçerek gelmiş olan Ferdinand ile Alman İmparatoru Şarlken'iıı elçileri kabul olundu; bunlar yine vergi vermek suretiyle Ferdinand'm kıralhğını teklif ettilerse de muvaffak olamadılar; yine buralarda iken Fransa kiralının elçisi geldi; bu sırada Belgrad^a gelinmiş ve bunun batısındaki Slavonya'ya tâbi Sireni

(Sirmiye) adasına geçilmişti; işte Şarlken ve Ferdinand elçileri Önünde burada Fransa elçisine fevkalâde bir kabul resmi yapıldı.

Alman Sefer

Macaristan'a giren ordu, Budin üzerine gitmiyerek kuzey-batıya doğru hareket etti; hu taraftaki kaleler mukavemet etmeden teslim oluyorlardı. Akıncı kumandanı Mihal oğlu Mehmed Bey elli hin ve Bosna heyi Gazi Hüsrev Bey- ki II. Bayezid'in torunudur - on hin deli kuvveti ile orduya geldiler.

Padişah, Alman İmparatoru'nu harhc davet etmiş olduğundan bu seferki seferi onun tarafına çevirmişse de Şarlken görünmüyor, her tarafa saldıran ve Almanya içerilerine kadar giren akıncılar imparatora dair bir haber akmıyorlardı; Şarlken bu sırada Viyana'nm yakınında Lintz'de bulunuyordu; Türkler ikinci defa Viyana üzerine gelecek olurlarsa nasıl mukavemet edeceklerine dair topladığı bir meclisle müzakere ediyordu; meclis, Türklerin Viyana'ya gelmelerine kadar vaziyetin tetkikine karar verdi; daha doğrusu hiçbir şeye karar veremedi. Şarlken'in elinde muhtelif millet askerlerinden bir ordu olduğu halde meydana çıkmağa cesaret edemiyordu; mağlûbiyeti halinde Fransa'ya karşı pek fena bir duruma düşebilirdi; Sultan Süleyman'ın maksadı bir meydan muharebesi yapmak olduğundan kale toplarını getirmemişti.

Osmanlı ordusu büyük küçük on beş kale aldıktan sonra Viyana yolunu açan Gons veya Göns kalesini üç hafta muhasaradan sonra zaptetti.[575] Gradcaş mevkiine kadar gidildi; eski merkezlerden olan burası da alınıp imparatorun meydanda olmadığı son olarak burada haber alındı ve mevsimin geçmesine mehni güney yoluyla.geri dönüldü ve Sultan Süleyman, meydana çıkmamalarından dolayı Şarlken ile kardeşi Ferdinand'a ağır nâmeler yolladı.

Bu Alman seferinde ordu mevcudu iki yüz binden fazla olup çekaloz denilen ve kaz yumurtası şeklinde gülle atan üç yüz'kadar küçük top vardı. Akıncı ve deli kuvvetleri seksen bin kadardı; Mihal oğlu Mehmed Bey ile Yahya Paşa oğlu Mehmed Bey, Gazi Hüsrev Bey ve

[575] Müverrih Âlî'nin 939 Muharreminin sekizinden yirmi sekizine, kadar yirmi gün muhasaradan sonra bin belâ ile fethinden bahsettiği ve Ayaköşk imlâsiyle yazdığı kale bu Gons kalesidir (Varak 28).

Kasım Bey bu deli ve akıncıların kumandanı idiler. Bunlardan oniki bin Türk akıncısına kumanda eden Kasım Bey, Viyana yakınlarında Baden civarına kadar "gelmiş, fakat padişahın güneye yani İstirya'ya dönmesi üzerine o da geri dönmüş, yolda düşman tarafından çevrilerek kendisi de dahil olmak üzere maiyyetinin çoğu şehit düşmüştür. Kasım Bey'in silâhları ile miğferi büyük bir muvaffakiyet eseri olarak Şarlken'e takdim olunmuştur.

Bu sefer esnasında evvelce devlete sadakat göstererek el altından casusluk yaptığı haber alınıp vezir-i âzam tarafından evvelâ Belgrad'a. hapsedilen Peroni Petri'ye ait Drava nehri üzerinde Şıkloş müstahkem kalesiyle, Papoçe, Şopron {Budin'in batısında) ve eski başkentlerden olan Gradcaş1 dan sonra güneye dönülüp, Morava ve Drava nehirleri geçilip îslovenler memleketine girildi ve Podgogonce ve Zagreb beyleri kalelerinin anahtarlarını gönderip itaat ettikleri için cizye ve haraca bağlandılar; Pozaga, Zacesne, Nemçe ve Podgrad kaleleri alındı.

Bu sefer yedi ay sürmüş ve padişah 1532 senesi Kasım ayı sonlarına doğru istanbul'a gelmiştir.

Koron Kalesinin Alınıp Verilmesi

II. Bayezid zamanında elde edilmiş olan Koron kalesi, Osmanlı hükümdarının Alman seferiyle Şarlken'i aradığı sırada onun amirali meşhur Andrea Dorya tarafından hile ile Türklerden alınmış olup iç kaleye Frenkler ve dış kaleye yerli Rumlar yerleşip burayı müttefikan müdafaa etmekte bulunmuşlardı.

Alman seferinden avdette Ferdinand sulha talip olduğu sırada gönderdiği elçi, eğer Macar kırallığı Ferdinand'a verilirse Koron kalesiyle Afrika sahilinde Barbaros'a ait olan Arcel adasının iade olunacağını bildirmiş ise de vezir-i âzam ibrahim Paşa "Biz harple almayı tercih ederiz" demiş ve bunun üzerine Semendire sancakbeyi Yahya Paşa oğlu Bâli Bey-zâde Mehmet! Bey'in Mora sancakbeyliğine nakledip Koron'un zaptını bu değerli kumandana havale etmişti.[576]

Mehmed Bey, Ferdinand ile anlaştıktan sonra taarruzundan Önce iç kaledeki Frenklerle dış kale muhafazasında olan Rum ve Arnavutların

[576] 940 Ramazan=1534 Mart

aralarını bozup bunları birbirleriyle mücadele haline soktu ve nihayet fırsat zuhurunda iç kaleden başka yerleri aldıktan sonra iç kaledeki Frenklere de aman verip orasını da İşgal etti.

Ferdinand İle Birinci Anlaşma

Ferdinand'ın Macar kırallığım almâîTîçîn yaptığı teşebbüsler hep boşa gitmiş, Osmanlı hükümetinin Jan Zapolya'yi tutması onu maksadına muvaffak etmemişti. Osmanlı devleti karşısında biraderi V. Şarl'm yardımı sayesinde tutunabilen Ferdinand, nihayet Batı-Avrupa'da görülecek işleri olan Alman imparatoru'nun tavsiyesiyle Osmanlılarla anlaşmağa mecbur olarak devlete müracaat etti.

Ferdinand'ın müracaatı Osmanlıların da işine geldi; Macaristan'a yapılan seferler pek ağır masraflarla yapılıyor ve hu tarafla uğraşılması memleketin doğu hudutlarının ihmalini ve bazı hâdiselerin zuhurunu mucip oluyordu. Nitekim Şah İsmail'in vefatından sonra (1524) yerine geçen oğlu Tahmasp Han, Doğu-Anadolu'da faaliyete geçmiş ve iki taraf arasında bazı hâdiseler olmuştu; bundan dolayı Osmanlı hükümeti de sulhe taraftar ise de bunu göstermek istemiyordu.

Sulh Sarılan

İki taraf, epi çekişmeden sonra anlaştılar. Müsa-laha mucibince Ferdinand, Macar kiralı Jan Zapolya'nın arazisine tecavüz etmiyecekti. iki taraf arasındaki hudut tahdit olunacaktı. Macar kıraliyle Ferdinand arasındaki mukaveleleri Osmanlı hükümdarının görüp tasdik etmesi şarttı; Ferdinand elinde bulunan Macaristan toprakları için Osmanlı hazinesine her sene otuz bin altın verecekti. Ferdinand ile yapılan anlaşmadan sonra Alman imparatoru Şarlken de müsalaha için elçi yollayacaktı. Şarlken ile sulh olmazsa Osmanlılar ona karşı serbestilerini muhafaza edeceklerdi. Müsalaha sene ile tahdit edilmeyip Ferdinand riayet ettiği müddetçe muteber olacaktı.

Bu anlaşma mucibince biri doğrudan doğruya Osmanlı devletinin himâyesi altında Jan Zapolya'ya ve diğeri elindeki yerler için vergi vermek üzere Ferdinand'a ait iki Macaristan meydana çıkıyordu (1533 Temmuz).

1533 Anlaşmasında Sonra Macaristan

Ferdinand" ile sulh yapıldıktan sonra Osmanlı devleti ıran ile harp yapmış ve denizde şarlken ile çarpışılmıştı; Osmanlıların denizde Venedik ve müttefikleriyle muharebe ettikleri sırada aradaki sulha rağmen Kaçiyaner kumandasındaki Ferdinand kuvvetleri hududu tecavüz etmiş ise de hudut beyleri bu kuvvetli orduyu imha etmişlerdi (944 H. = 1537 M.).

Venedik'le sulh yapıldığı sırada Ferdinand da sefirler göndererek muahedeyi yenilemek istemişti; çünkü ahidnâme hilâfına yapmış olduğu tecavüzün acısının çıkacağından korkarak telâş etmişti.

Osmanlı himayesinde bulunan Yanoş KıraFa (Jan Zapolya) gelince bu da Osmanlılardan kurtulup kayın pederi olan Lehistan kiralının yardımıyle kendi başına kalmayı istiyorsa da karşısında Şarlken gibi bir hasım varken ister istemez Osmanlıların himayesinde bulunmayı tercih etmekte idi; fakat Yanoş Kıral'm Ferdinand ile gizli bir anlaşma yapmış olduğu hakkında evvelce Zapolya'nın hizmetinde bulunmuş olan Laçki adındaki Lehlinin Sultan Süleyman'ı tahrik etmesi üzerine Macaristan meselesi yeniden meydana çıktı; bu sırada Ferdinand'm, Zapolya'nm elindeki Macaristan'ı istemesi tekrar reddedildi.

Yanoş Kıral'ın Ölümü

1540 M. (947 H.Vde Jan Zapolya vefat etmişti. Zevcesi I z a b eli a kocasının ölümünden evvel
bir erkek çocuk doğurmuş olduğundan Macaristan işinin halli katı ve zarurî bir şekil aldı ve bu sırada kıraliçe Eli-zabet veya îzabella'nm da elçileri'İstanbul'a geldi.

Kıraliçe, oğlu Sigismundun Macar kiralı olmasını gönderdiği hey'et yaşıt asiyle istirham etmiş ve bu hususta kendisine teminat verilmişti; Zapolya'nın ölümünü duyan Ferdinand ve Şarlken kuvvetleri Budirii muhasara ettilerse de muvaffak olamadılar; bu vaziyetler üzerine Macaristan'a sefer yapıldı.

Beş Senelik Sulh

Nihayet Osmanlılarla başa çıkamıyacağını anlayan ve er seferde elindeki mühim şehir ve kalelerin bir kısmını kaybeden Ferdinand ile Şarlken iptida bir mütareke ve sonra da beş senelik bir sulh yaptılar. Osmanlı - Avusturya münasebetleri kısmında daha etraflı olarak görüleceği üzere Ferdinand Osmanlıların elindeki Macaristan ile son harpte, kendisinden alınan bazı yerleri terk etmeği ve Macaristan'a dair elindeki yerler için de senede otuz bin duka altını vermeği kabul ediyordu.[577] Bu müsalahaya Şarlken ile Papalık, Fransa ve Venedik devletileri de idhaî edildiler.

Erdel Meselesi

Beş sene için imzalanan bu muahede bir mütareke mahiyetinde kaldı; çünkü meydana çıkan Erdel hâdisesi harbin yemden başlamasına sebep oldu. Erdel kıraliçesi yani sabık Macar kiralı Jan Zapolya'nm zevcesi Izabella Osmanlı himayesinde idi; maiyyetindeki müşavirlerinden birisi Ferdinand taraftarı olup ErdeVin buna verilmesine çalışıyor ve îzabella'yı hükümetten çekmek istiyordu; Osmanlı^Jıüa.
kümeti bu hale vakıf olarak Ferdinand'ı tehdit ettiyse de ordu Iran seferinde olduğu için aldırış etmiyerek ErdeVe taarruz ile hududu geçmişti.
Bu sırada Osmanlılar büyük kuvvetlerle îran seferini yapmakta oldukları için Sokullu Mehmed Paşa kumandasiyle Ferdinand'a karşı sevkedilen seksen bin kişilik kuvvet iptida Beçkerek, Varat, Canad gibi kaleleri aldıktan sonra müstahkem mevkilerden olan Lippo veya Lipve'yi zaptedip Temeşvar'ı muhasara etti; fakat havanın yağışlı olması ve üzerine Belgrad^a. döndü (958 H. =1551 M.).

Avusturya Ordusunun İmhası

Sokullu Mehmed Paşa'nın çekilmesi üzerine Avusturya ordusu

[577] 19 Haziran 1547 = 954 Rebiulâhır

ErdeVe girerek Temeşvar\n kuzey-doğusunda bulunan Lipve^yi geri almış ve ahalisi tarafından gizlice davet edilen Segedin'i muhasara etmişse de Segedin sancakbeyi Mihal oğlu Hızır Bey'iniç kaleye kapanıp keyfiyetten Budin beylerbeğisi Hadım Ali Paşa'yı haberdar etmesi üzerine Segedin Önüne gelen Ali Paşa, Avusturya ordusunu imha etmiş ve bu muzafferiyyet haberi Tuna''yi geçmekte olan Osmanlı ordusuna bildirilmiştir.

Temeşvar'ın Zaptı

Lipve'nin düşman eline seçmesi ve bazı muvaffakiy e t sizlikler üzerine bu defa da ikinci vezir
Kara Ahmed Paşa, Macaristan serdarı oldu. Bu, doğrudan doğruya Macaristan'ın en mühim kalelerinden olan Temeşvar üzerine yürüdü ve otuz beş gün muhasaradan sonra burasını aldı; kale kumandanı yaralı olarak esir edildi; bundan sonra Lipve tekrar alındığı gibi Balaton gölünün kuzeyindeki Vesprem de ele geçti; mevkiinin ehemmiyetine binaen Temeşvar beylerbeğilik yapılarak valiliğine de hudut muharebelerinde mühim hizmet ve başarısı görülen Gazi Kasım Bey tâyin edildi.

Macaristan Harekâtının Devamı

Temeşvar zaptı ErdeVin kuzeye doğru istilâsını kolaylaştırdı; sağdan sola birçok kaleler zapt edile edile Haçova cenubunda ve Tise nehri kenarındaki Solnok (Szolnak) alındı; Eğri veya Erlav kalesi bir buçuk ay kadar muhasara olunduysa da kış mevsiminin gelmesi ve-kar yağması üzerine alınamadı,
Osmanlı kuvvetleri yalnız bu sahada faaliyette kalmayıp Bosna taraflarından da taarruz ettiler. Ferdinand tekrar ümitsizliğe düşerek vakit kazanmak için ErdeVin kendisine verilmesini istemiş ve bunun için senede yüz elli bin ve Macaristan'ın kendisinde kalan kısmı için de kırk bin ki cem'an her sene doksan bin altın vermeyi teklif eylemişti. Bu sırada Osmanlı ordusu pâdişâh îran seferinde bulunmakta olup Rumeli kuvvetleri ile bir kısım Kapıkulu askeri Ferdinand'm ordularım mağlûp etmeğe kâfi geliyordu.

İki taraf arasındaki harp bu suretle 970 H. (1562 M,) senesine gürdü. Bu tarihte Ferdin an d, Busbek adındaki elçisini anlaşmak üzere İstanbul9a göndermişti; bu sırada Ferdinand, Şarlken'in çekilmesi dolayısiyle beş senedenberi Alman İmparatoru bulunuyordu.

İşte en son olarak Ferdinand, Erdel (Transilvanya) kıt'-asından vazgeçmiş ve eskisi gibi kendisinin elindeki Macaristan için otuz bin dukayı kabul ile sekiz senelik bir muahede imzalamıştı (1562) [578]

Boğdan Seferi

Kitabımızın bu cildinin beşinci ve on üçüncü bölümlerinde görüldüğü üzere Boğdan Voyvodalığı, Kili ve Akkirman kaleleri alındıktan sonra sıkı bir surette devletin nüfuzu altına girmiş ve yarım asrı mütecaviz devleti işgal edecek hallerde bulunmamış, hernekadar bazan vergisini vermekte ihmal göstermişse de Iran, Mısır ve Macaristan seferleri sebebiyle bu lâkaydîsine göz yumularak îkaz ile iktifa edilmişti.
Osmanlıların Viyana seferi esnasında Uoğdan beyi Petro Rareş (1527-1538) orduya elçisini yollayarak sadakatini teyid ile bu seferinden avdette de vergisi olan dört bin duka ile kırk kısrak, yirmi taydan ibaret vergisini bizzat takdim eylemişti (1530).

Boğdan Beyinin Muhalefeti

Petro Rareş, bu tarihten sonra hariçten yapılan tesirle devlete karşı olan bağlılığını terk ederek gizlice Ferdinand ile muhabere ve müzakereye başlamış ve daha sonra Osmanlılar tarafından Budin'dc bırakılıp ora ahvaline dair devlete haber vermekte olan Giritti'nin öl-dürülmesinde Rareş'in de eli olduğu anlaşıldığından kendisinin tedibine lüzum görülmüştür.
Osmanlı pâdişâhı Boğdan''a yapacağı seferi gizli tutup ancak 945 Saf er (1538 Temimiz)'de hareketini ınütaakıp îlân eylemiş [579] ve kendisi

[578] Bu kısımlar hakkındaki siyasî hâdiseler için Osmanlı-Avusturya müna* sebatı kısmına da bakınız.
[579] Sultan Süleyman, hareketine kadar yapacağı seferin ne tarafa olduğunu söylememiş ve Edirne'den hareketi mütaakıp "Seferimiz Boğdan üzerindedir" demiştir. Celâl-zâde şöyle diyor : "..Bu zaman gelince hazret-i Pâdişah-ı hilâfet -penâhma azimet-i sefer-i inayetleri ne canibe idüği mahfî ve mestur olup elsine-î ıâsta henüz mezkûr olmamıştı. Meğer vilâyet-i Moldav ki Kara Boğdan demekle meşhurdur, vâsi ve mâmur memleket olup bir canibi Tuna suyu ile mahdut olup bir tarafı Ongürüs vilâyetine ve canib-i âhari dahi Leh vilâyetine ve bir köşesi Deşt-i Kıpçak'tan Tatar memleketine mülâsik olur. *

de bizzat hareket eylemiştir.
Rareş, padişahın geldiğini haber alınca derhal bir elçi yollayarak ahidnâmeye riayet edeceğini ar/eylemiş ise de kendisini orduya davet için gönderilen Sinan Çelebi ismindeki memura davete icabet edemiyeceğini bildirdiğinden sür'atle hareket eden ordu, Tuna ve Pirut nehirlerini geçerek Buğdan'a, girmiştir.

Boğdan beyi seksen bin kişi ile Osmanlı kuvvetlerine karşı Fokşani mevkiinde pusu kurmak istediyse de mukavemet edemiyeceğini anlayarak bu fikrinden vazgeçip Transilvanya. kaçtı ve Eflâk Voyvodası üç bin kişilik bir kuvvetle bu kuvvetleri dağıttı.

Yeni Voyvoda Tâyini

Bu seferde Kırım hanı Sahip Giray iki yüz bin kişi ile bulunmuştur.[580] Boğdan beyleri Boğdan'-nı ikinci derecede payitahtı olan Yaş pazarı ile asıl payitahtı olan Seçav (Suciova)'ın fevkalâde müstahkem olmasına rağmen mukavemet edemiyeceğini anladıklarından Osmanlı kuvvetlerine kale anahtarlarını getirip teslim ettiler. Bu beyler, bir toplantıya davet olunarak kendilerine bir voyvoda intihabı emrolundu (1538).
Bunun üzerine Osmanlı hükümdarı Boğdan'da umumî af ilân etti. Boğdan beyleri tarafından voyvodalığa intihap olunan Petro'nun kardeşi İstefan'm ve yahut îstefan Voyvoda oğlu Çetine'nin memuriyeti tasdik olunup [581] bir miktar askerle Seçau'da^ voyvoda makamına oturtuldu ve kendisine verilen beratta iki senede bir (bir sene elçisi ve bir sene kendisi) vergisini getirip takdim etmesi kaydedildi.

Boğdan Hududunun Tahdidi

Bogdanlılarla asıl Osmanlıları arasındaki tporak arazi ihtilâflarının halledilmesi îcabettiğinden hu da yapıldı. Pirut suyunun Akkirman

.'.'(Tabakutııl- s. 539).
[580] TabakatiVl-memalik (S. 555) ile ondan naklen Âli (Varak 43 h) Kırım hanı kuvvetlerinin iki yüz bin olduklarını kaydederler.
[581] Bu seferde bulunan Nişancı Celâl-zâde eski voyvodalardan Istefan'ın oğlu Cetine'nin voyvoda olduğunu yazar (S. 560, 561) ve Âlî de aynı ismi söyler (Varak 44 b).

tarafından Kalçın şehri karşısında Turla yani Dinyester nehrine kadar muayyen bir hudut çizilip hududun sonunda iki kale yapılması tekarrür etti ve bu iş Bağdan Voyvodasına havale edildi, işte bu suretle tahdit edilen Besarabya arazisinde Akkirman ve Kili nâmiyle bir sancak teşkil edildi.[582]

Bu sefer esnasında Polonya kiralı Sigismund elçi ve hediye gönderdi. Sultan Süleyman da dost tanıdığı Polonya kiralına iltifatlı nâme yolladı.

Padişah avdette Yanbolu'ya. geldiği zaman Barbaros Hay-reddin Paşa'ıın meşhur Preveze muzaffcriyetini haber almıştır.

YİRMİDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALEVÎ İSYANLARI VE İRAN SEFERLERİ

Anadolu'da Kızılbaş Hareketeri

Sünnî ve şiî münafereti, Anadolu'da asırlarca devanı edip kanlı hâdiselere sebep olmuştu, Anadolu'daki Kızılbaş dedeleri ya hariçten veya dahilden gelen herhangi bir teşvik ile ayaklanıyorlardı; Selçuklular zamanındaki Baba îshak ve Osmanlıların ilk devirlerindeki Saraavnalı Şeyh Bedreddin vak'alan bunun mühim tezahürlerinden olduğu gibi tarikat üzerine kurulan Safevî devleti zamanında Osmanlı topraklarındaki Şah Kulu ve Turhallı Celâl isyanları da bu mahiyette idi.

Safevî devletinin kurulmasından evvel Şeyh Cüneyd ve Şeyh Haydar'ın Anadolu'da yaptıkları tahrikler bu devlet kurulduktan sonra cür'etkârane bir şekil almış, âciz bir hükümdar ile liyakatsiz vezirlerin iş başında uyuşuk halde bu propagandalara kayıtsız kalmaları Şah İsmail'in tahrikatını arttırmış, Anadolu'daki Alevîler, Kızılbaş ismi altında yüzlerini bu şî'a devletine çevirmişlerdi; fakat Yavuz Sultan Selim'in, Şah İsmail'e vurduğu kuvvetli bir sille bu hükümdarı sarsmışsa da Anadolu Kızılbaşlariyle Safevîlerin manevî rabıtaları kesilmeyerek el altından devam etmiş ve fırsat çıkınca yani devlet, haricî muharebeler sebebiyle meşgul oldukça Alevîler ayaklanmakta

[582] TnlmkatiVl-memalik, s. 561; Âti tarihi, varak 44 6.

tereddüt göstermemişlerdir.[583] Şunu da söylemek lâzımdır ki bu ayaklanmaların meydana gelmesinde veya büyümesinde arazi tahrir memurlarının yaptıkları haksızlıklarla lüzumsuz yere hükümetçe dirlikleri kesilerek zarurete düşen tımarlı sipahilerin isyan edenlere iltihaklarının da mühim bir âmil olduğu görülmektedir.

Bu cümleden olarak 932 H. 1526 M.'de yani Mohaç savaşı esnasında, Osmanlı ordusunun düşman karşısında bulunduğu sırada gelişmeğe başlayan ve nihayet meydana çıkan isyan 933 Zilkade (1527)'de Bozok'ta başgösterdi. Bu isyanda elebaşı, Süslün diye meşhur olan Kadri Hoca Baba ile oğlu Şah Veli idi; ve yine bura Alevîlerindcn Baba Zünnun diye meşhur Alevî ayaklanması oldu. Bu kıyam gösterişe göre arazi tahririnde yapılan haksizlıkdan dolayı idi.[584] Yine ayni sene içinde Adananda. Kara isalı Türkmenlerinden Safevîlerin dâîsi olan Veli Halife ve Domuz oğlan ve Tarsus'ta Yekçe Bey isyanları vukua geldi ve yine aynı sene içinde bunlardan daha müthiş olarak Kalender Şah denilen Kalender Çelebi ayaklanması meydana çıktı.[585] Bu isyanlar Iran devleti tarafından müzaharet görüyordu. Şah İsmail 930 H. (1524 M.)'de ölmüş ve yerine oğlu Tahmasb Han hükümdar olmuş ise de Osmanlı devleti, Şah İsmail'in müteaddit müracaatlarına rağmen sulh yapmamış ve iki devlet arasındaki münaferet bütün siddetiylö devam etmekte bulunmuştu.

Kalender Çelebi İsyanı

Hacı Bektas-ı Veli postnişini olan Kalender Çelebi b, İskender, rivayete göre Hacı Bektaş'm evlâdı telâkki edilen çelebilerden

[583] Bu devirleri yaşayarak tarihini yazan ve devletin bütün mahrem İşlerine vakıf olan Celâl-zâde Koca Nişancı Mustafa Bey, TabakatüH-memalik isimli eserinde Anadolu'da gizliden gizliye faaliyette bulunan Kızübaşlarm Kanunî Sultan Süleyman devrinde her fırsat düştükçe isyanlarından bahsetmekte olup bu isyanlar sebebiyle kitabına yirmi beş sayfalık (S. 279-304) yer tahsis etmiştir.

[584] Bozok'taki Kızılbaş Türkmenlerden Sülün oğlu'nun tasarrufundaki mezreasma arazi tahrir memuru iki yüz akçe vergi yazmış. Sülün oğlu tahrir memuru Kadı Musiyıüddiıi ile sancakbeyi Hcrsek-zâde Ahmed Paşa'nıı oğlu Mustafa Bey'e baş vurarak bu resmin yüz akçesinin afvmı rica etmiş ise de kabul edilmemiş ve bundan başka içlerinden bir dedenin uzun olan sakalını keserek tahkir etmişler. Bunun üzerine iîaba Zünnun ile Sülün oğlu, taraf-tarlariyle beraber ayaklanarak büyüyen cemiyetleri Sivas taraflarına doğru yayılmış ve üzerlerine sevkedilen Karaman ve Sivas beylerbeğileri kuvvetlerini bozmuşlar; nihayet bunlar epi uğraşıldıktan sonra Diyarbakır beylerbeğisi Hüsrcv Paşa ve Adana beyi Ramazan oğlu Pirî Bey'ıı gayretleriyle 1527 de bastırılmıştır.

[585] Sene ve ay kaydına göre Kalender hâdisesi 933 Ramazanında ve Zünnun ve diğerlerinin isyanı aynı sene Zilkade ayında bastırılmış olduğuna nazaran Kalender isyanı daha evvel çıkmış oluyor.

yani B ain Sultan evlâdındandı.[586] Bu da aynı tarihlerde başına zayirmi, otuz bin Alevî toplayarak ortaya çıkmış, elraftâkî sancak-""beyleriyle eyalet valilerini mağlûp ederek cür'et ve faaliyetini arttırmış olduğundan isyan süratle bastırılınıyacak olursa Anadolu'da tehlikeli bir durum hasıl olacağı devlet merkezine bildirilmiş olduğundan işin ehemmiyetine mebni isyanın tenkiline vezir-i âzam ibrahim Paşa gönderilmiştir.

İbrahim Paşa üç bin yeniçeri ve iki bin sipahi {Kapıkulu süvarisi) ile istanbul'dan çıktı; Anadolu ve Karaman beylerbeği-leri eyaletleri askerleriyle kendisine iltihak ettiler: fakat ileri sevkedilen kuvvetleri Kalender Çelebi fena halde perişan etmiş ve Karaman beylerbeğisi Mahmud Paşa ile üç sancakbeyi maktul düşmüşlerdi.

Bu korkunç haber üzerine İbrahim Paşa maiyyetindeki askerin maneviyatını bozmamak için firari askeri ordugâhına sokmadı; yanında yalnız beş bin kapıkulu askeri bulunuyordu; bunun üzerine paşa müessir bir tedbire başvurdu. Kalenderce iltihak edenlerden mühim bir kısmı Dulkadırlı sipahileri idi; bunların boybeyleri, ibrahim Paşa tarafından orduya davet olunarak kendileriyle görüşülüp anlaşılarak evvelce her ne sebebe mebni ise dirlikleri (tımarları) ellerinden alınarak âsiye iltihak eden ^sipahilerin yine dirlikleri verileceğini îlân eyledi ve bu tedbir Kalender Çelebinin kuvvetini sarstı. Geceleri yavaş yavaş, çözüntü başladı ve derhal yapılan taarruz üzerine Kalender Çelebi'nin kuvvetleri dağıldı ve kendisi de yakalanarak başı kesildi (933 H. = 1527 M.).

Vezir-i âzam, isyanı bastırmağa muvaffak ola m ıy an beyler-beği ve saiicakbeylerini sorguya çekip meşgulleri öldürmek istediyse de İçel sancağı beyi Pirî Paşa oğlu Mehmed Bey'in bu hâdisedeki muvaffakiyetsizliğin sebeplerine dair verdiği izahat tizerİite bu fikrinden vazgeçti. Vezir-i âzam istanbul'a avdet ettikten sonra isyanı bastırmaktaki başarısından dolayı o tarihe kadar kanun üzere senede bir milyon iki yüz bin akçe olan hasları iki milyona çıkarıldı.

İki sene sonra yani 935 H. (1529 M.)'de Adana*da meydana çıkarak

[586] Rivayete göre Kalender Çelebi, Kadıncık Auu oğlu Habib Efendi tovvuılarvudandır. Babası iskender Çelebi, onun babası Balım Sultan, onunki Resul Çelebi, bunun da babası Habib Efendi imiş (Âlî tarihi, basılmamış ikinci cilt, varak 11 b; Peçevî tarihi, c. I., 5. 20). Balım Sultan XIV. asır sonlarında yaşamış olduğundan bu silsile doğru ise, İskender Çelebi ile Balım Sultan arasında bazı isimler daha olmak lâzımdır. Aynı zamanda silsilenin sıhhati de şüphelidir.

başına beş bin kişi toplayıp Ayaş ye Dulkadır Karsını zapteden Kızübaşlardan S e y d î ve kendisine iltihak eyliyen "înciryemez lâkablı diğer bir Kızılbaş, Ramazan oğullarından Adana beyi Pirî Bey tarafından elde edilerek öldürülmüşlerdir.

Irakeyn [587] Seferi Ve Bağdadin Alınması

Çaldıran Harbinden Sonraki Osmanlı - İran Münasebetleri

Sultan Süleyman İran seferini tasarlayıp fiili- yata geçmeden evvel şi'a mezhebinde olan İran'a karşı Orta-Asya'da Semerkand, Buhara Belh, Türkistan ve diğer sünnî Türk hükümdarlariyle onlara tâbi büyük küçük, baba oğul ve sair emirlerin kimler olduklarını ve nekadar kuvvetleri bulunduğunu tahkik ettirerek bunlar hakkında bilgi edinmiştir. Bu hanlar Şeybanî ailesinin mensubu idiler.
Bunlardan Semerkand hanı Ebû Said, Buhara hanı Ubeydullah, Türkistan hanı Abdullah, Dutbiye hakimi Abdullâtif, Karkol hâkimi Abdulaziz ve sair Sultanlardan idiler.[588]
Osmanlı devletiyle Safevîler arasındaki münasebetler Çaldıran harbinden sonrada düzelmemiş ve Şah İsmail'in, el altın--dan Anadolu'yu tahriki sebebiyle onunla sulh yapılmamış ve bu hükümdarın hileli tekliflerine ve maskeli güler yüzüne îtimad edilmemişti. Sultan Süleyman hükümdar olduğu zaman ıran tarafından tebrik için bir elçi gelmemekle beraber Şah İsmail, Belgrad ve Rodos'un alınmalarından sonra İstanbul'a beş yüz kişilik bîr sefaret heyeti yollamıştı; Üsküdar'a kadar gelen bu heyetten yirmi kadarı elçi ile beraber İstanbul tarafına geçirilerek diğerleri Üsküdar'da alıkonulmuşlardır.

Ulama Ve Şeref Hanlar

Şah İsmail otuz sekiz yaşında olarak 1524'de vefat edip yerine Şah olan büyük oğlu Tahmasb Han da babasının hasmâne siyasetini takip

[587] Irık-ı Arap : Musul, Bağdad, Basra tarafları olup Irak-i Acem de İran topraklarındaki Ilemcdan, Kirmanşah vesair daha dahilde olan şehirlerdir.
[588] Topkapı Sa. Arşivi, Nr. 1291

eylemiş ve hattâ Şarlken ile Ferdinand'a elçiler gönderip Osmanlılar aleyhine ittifak bile teklif eylemişti; bununla beraber Osmanlı devletiyle, Safevîler arasında muharebe yoktu; nihayet bu muhasamaya İran beylerinden Olama Han'ın Osmanlılara ve Osmanlılara tâbi Bitlis hâkimi Şeref Han'ın İran'a iltica etmeleri sebep oldu. Bunlardan başka Bağdad hanı Zülfikar Han, Osmanlılara tâbi olup, gizlice Bağdadim anahtarlarını göndermiş ise de bu, Şah tarafından duyularak Bağdad uzun müddet muhasara edilip nihayet Zülfikar içeride Şah tarafından elde edilen adamlar tarafından öldürüldüğünden Bağdad bu suretle Şah'ın elinde kalmıştır; bu sıralarda Osmanlılar Avrupa seferleriyle meşgul olduklarından İran taraflarına bakamamışlardır.

Olama Han, aslen Anadolu'da Teke (Antalya) sancağı tımarlı sipahilerinden olan bir Alevî idi. Şah Kulu hâdisesinden sonra Şah ismail'in yanına kaçmış, Erdebil ümerasından olmuş ve sonra Azerbaycan sultanlığına, yani vali ve komutanlığına tâyin edilmişti.[589] Olama Han, Şah'dan yüz çevirdikten sonra Osmanlı ordusuyla beraber Alman seferinde bulunmuş ve sonra Han'ın kaçmasiyle açık kalan Bitlis hanlığı kendisine verilerek bu taraflara yollanıp Diyarbakır, Dulkadı, Karaman beylerbeğilerinin kendisine yardım etmeleri emrolunmuştur.

Kürd beylerinden olan Bitlis hanı Şeref Han ise Yavuz Sultan Selim zamanında İdris Bitlisî'nin teşvikiyle Osmanlı hâkimiyetini tanıyarak, Safevîlerden yüz çevirmiş ve 939 H. (1532 M.)'de de Osmanlıları terk ile yine İranda kaçmış ve bunun üzerine Bitlis sancağı lama Paşa'ya verilerek o taraflara yollanmıştır.

Olama Paşa, Bitlis'i almak için burayı muhasara etmişse de Şeref Han'ın İran kuvvetleriyle gelmesi üzerine çekilmiş, fakat muvaffakiyetten ümidini kesniiyerek Şeref Han'la mücadelesine devam etmiş ve bu hâdise, Avusturya dukası Ferdin and ile sulh yapmış olan Osmanlı hükümetinin Iran üzerine sefer açmasına vesile olduğundan 1533 Eylülünde vezir-i âzam ibrahim Paşa serdar tâyin edilmiştir.

Olama Paşa, vezir-i âzam hududa gelmeden evvel Şeref Han'la yaptığı muharebede galib gelerek Şerefin başını kesip İbrahim Paşa'ya

[589] Celâl-zCule. TabakatiVl-memalik, s. 426.

gönderdi.[590] Bunun üzerine Şeref Han'ın oğlu Şemseddin, başına topladığı kuvvetlerle mukabele etti ise de karşı duramıyacağmı anladığından ibrahim Paşa'ya müracaat eyledi ve Bitlis hanlığı buna verildi ve Olama Paşa'ya da başka bir vazife verileceği va'd olundu; bu, çok isabetli bir tedbir idi; eğer yurtluk ve ocaklık olan Bitlis hanlığı ellerindeki beratları hilâfına silsile halinde gelen bu aileden başkasına yerilecek olursa burası gibi diğer yurtluk, ocaklık yerlere sahip olan Kürd beyleri bu halden şüphelenerek devlete karşı itimatsızlık gösterecekler ve ilk fırsatta îran'a tâbi olacaklardı.

Ordunun Hareketi

Yukarıda söylendiği eibi hudut hâdiseleri sebebiyle vezir-i âzam ibrahim Paşa Iran üzerine serdar tâyin olunarak sonbaharda yani 1533 Eylül sonlarına doğru İstanbul'dan hareket etti. Tecrübesinden istifade edilmek üzere defterdar iskender Çelebi padişahın emriyle vezir-i azama müşavir ve kethüda tâyin olundu. Konya'ya yaklaşıldığı sırada muharebede katledilen Şeref Han'ın [591] başı geldi; ordu Haleb'e girdi, askerler yer yer kışlalara dağıtıldı.

Bu kış esnasında ibrahim Paşa iranlılara tâbi kale Beylerini gizlice elde ederek ilkbaharda yapacağı hareketleri kolaylaştırmak için tedbirler aldı; Adilcevaz, Erciş, Van ve Ahlat kaleleri bu suretle kolayca ele geçti. Ordunun baharda hareket mevsimi gelince Halep'ten çıkıldı.

ibrahim Paşa'nm maksadı Musul yoluyla Bağdad'a inmekti; fakat başdefterdar İskender Çelebi'nin teşvikiyle Tebriz tarafına dönftldü; o sırada av bahanesiyle Şah Tahmasb Tebrizken ayrılmış Horasan taraflarına gitmişti; şayet Tebriz alınırsa Bağdad da kolayca düşer zan edilmişti.

Diyarbakır'dan hareketten sonra büyük, küçük bir hayli kale sulhen teslim oldu ve 13 Temmuz 1534'de (941 Muharrem) ibrahim Paşa muharebesiz olarak Tebriz'e girdi. Şirvan-şah ailesinden Sultan II. Halil b. İbrahim [592] ile Geylân han'ı Emîr Dubaç Muzaffer Han [593]

[590] 8 Cemaziyelevvel 940 = 21 Ekim 1533

[591] Âlî tarihi (basılmamış ikinci cilt) varak 31 b. Bu Şeref Han silsilede dördüncü Şeref Han'dır.

[592] Burada Şirvan-şah denilen hükümdar, Şirvan-şahların Derbendiyye şubesini teşkil eden aileden Sultan II. Halil olup az bir müddet sonra 942 H. (1535 M.)'de ölmüştür.

Osmanlılara itaatlerim arz eyle diler. İbrahim Paşa, Azerbaycan eyaletini Olama Han'a ve Irak hükümetini de Akkoyunlu hanedanından olan Murad Bey'e verdi.[594]

Bu sırada yani 941 Rebiulâhırda Dulkadırlı ailesine mensup olan Şahruh Bey oğlu Mehmcd Han da Safevî'lerden yüz çevirip devlet hizmetine girdi ve bir müddet sonra kendisine Erzurum beylerbeğiliği verildi.

Padişahın İran Seferine Hareketi"

Sultan Süleyman, İbrahim Paşa'yı önden gönderip kışı İstanbul'da geçirmişti. Ordunun düşman topraklarında geçirmesine lüzum hasıl olması sebebiyle ortaya çıkan ciddî durumdan dolayı ibrahim Paşa tarafından vâki davet üzerine padişah 1543 Haziran (28 Zilkade 940)'da hareket edip üç buçuk ay sonra Tebriz'le Hoy arasındaki Ucan mevkiinde vezir-i âzam tarafından karşılandı (1534 Eylül). Geylan hâkimi Muzaffer Han burada padişah tarafından kabul olunarak itaatini arz ile el öptü ve ordunun güneye hareketinden evvel kendisinin memleketine dönmesine müsaade edildi. Padişah geldiği zaman sefer mevsimi geçmiş olduğundan o kış, Tebriz'de kalınıp teşkilât yapılarak elde edilen yerler kuvvetlice idare altına alınmak ve Bağdad seferi bahar mevsimine kalmak icap ederken bunlar yapılmayıp bin meşakkat ve pek çok telefat ve yüz kadar top götürülemediği için yerlere gömülmek suretiyle hesapsız ve plânsız hareket olundu.

Bağdad Üzerine Hareketi [595]

Ordu Tebriz'den çıkıp çöl halinde bulunan Karahan DerbendVni müşkülâtla geçtikten sonra Dergiizin den hareket edildi, yolda

---

[593] Geylân hâkimi îshakiyye sülâlesinden olup adı Dubaç iken Şah ismail'e tâbi olarak kendisine Muzaffer Han unvanı verilmiştir. Tebriz'de İbrahim Paşa ile görüşüp devlete itaatini arzetmiş ve daha sonra Safevîler tarafından memleketten çıkarılarak Şirvan-şah Halil'in yanma kaçmıştır.

[594] Bu Murad Bey'ıı Uzun Hasaıı'm torunu ve Yakup Bey'ıı oğlu Murad Bey olması şüphelidir. Çünkü tarihler Yakub'un oğlu Murad Bey'i 1514'de ölmüş g< i s ter iri er. Mamafih sarih bir şey söylenemez.

[595] Sultan Süleyman İran üzerine tahrik ve beraber hareket etmek üzere Reyhanı hükümdarı Ubeydullah İt. M ah mu d II an tarafından Kanunî'ye Farsça nâme gelmiştir. Tbeydullah Han'ın hükümdarlığı 940-946 (1533-1539) arasındadır (Top. Sa. Ar. Nr. İi6).

başdefterdar olan îskender Çelebi azlolunup daha sonra Hemedan taraflarına gelindi; Kasr-ı Şirin yoluyla Tebriz den yirmi yedi günde Bağdad'n inildi. Bağdad muhafızı Tekeli Han, Osmanlı kuvvetleri gelmeden evvel Bağdadh terk etmiş olduğun d an şehır işgal ve Bağdad kalesi mukavemet etmeden elde edildi ve derhal bayraklar çekildi. 1534 Aralık Sultan Süleyman ibtida, Hanefî mezhebi müessisi îmam-ı âzam Ebû Hanife Nûman b. Sâbit'in kabrim buldurup ziyaret ederek çini ile müzeyyen bir türbe ile cami yapılmasını emretti; sonra imam Musa Kâzım'm ve diğer îslâm büyüklerinin türbelerini ziyaret ederek hem sünnî ve hem şiîleri memnun bıraktı.

Bağdad'ta İkamet Ve Avdet

Sultan Süleyman, Burc-ı Evliya denilen Bazdad aldıktan sonra kışı burada geçirip Irak'a ait bazı teşkilât yapmak istedi; Tebriz'den Bağdad'a gelirken Nişancı Seyyid Bey yolda vefat etmiş olduğun dan Bağdadi gelindikten sonra onun hizmeti, reisü'l-küttab olan Celâl-zade Muşta fa Çeleb i'y e verildi. Bağdad'ta dört ay kaimdi. Arazi tahriri, zeamet ve tımar teşkilâtı yapıldı. Bayat Türk aşiretinden olan şair Fuzulî meşhur Bağdad kasidesini bu sırada takdim etti.[596] Pâdişâh orada iken Imam-ı âzamin kabri ve camii ve Hazret-i Abdülkadir Geylanî'nin türbesi ve diğer türbeler ve müesseseler tamir olundu. Bundan sonraki kısımda yazıldığı üzere 941 Ramazanının sekizinci günü (1535 Mart 13) vezir-i azamla aralarındaki münaferete binaen İskender Çelebi, Bağdad çarşısında asılmak suretiyle idam edilmiştir. Bağdad'ta dört ay kalındı. Bu sırada Şah Tahmasb Tebriz'e gelip Olama Han'ı kaçırmış, o da, Van kalesine iltica eylemişti. Sultan Süleyman bunu duyunca hemen Bağdadhan kalkarak 1535 Temmuzunda Tebriz'e geldi; daha sonra Halep yoluyla 1536'da (4 Receb 942) İstanbul'a döndü.[597]

---

[596] Bu kasidenin birinci (matla') beyti :
Münşi-i hikmet ki çekmiş hâme-i hikmet nigâr
Safha-i eyyama kılmış sebt-i vasf-ı her diyar Son beyti :
Kıldı meşhur-ı Arab feth-i Acem tarihini Geldi Burc-ı tvliyaya pâdişah-ı nâmdar

[597] Bağdad fethinden üç sene sonra 945 H. (1538 M.)'de Basra hâkimi Mega-mes oğlu Emîr Raşid birçok hediye ile oğlu Mâni'in riyaseti altmda vezir ve kazaskerinden mürekkep bir heyetle Basra'nın anahtarlarım gönderip Osmanlılara tâbi olmayı kabul eylediğinden pâdişâh adına para bastırıp hutbe okutmak şartiyle Basra kendisine tevcih olunarak beylerbeği alâmeti olarak kendisine berat, tuğ ve sancak yollanmıştır. Emîr Raşid'İri müracaatına sebep Hint denizi ve Hürmüz boğazı taraflarında faaliyette

İskender Çelebi Hakkında

İskender Çelebi b. Musa Bey [598] maliyeden yetişmiş, Yavuz'a Yali köşku'nü yapan başdef terdar Abbdüsselâm Bey'den sonra vezir Ahmed Paşa'nm tavsiyesiyle başdefterdar olarak uzun seneler bu makamda kalmıştı. Bu sefere harekete kadar İbrahim Paşa, defterdara baba muamelesi yapıyor ve mütalâasından faydalanıyordu. Kanunî Sultan Süleyman'ın kendisine itimadı vardı. Irakeyn seferinde tecrübesinden istifade edilmek üzere İskender Çelebi'yi serasker kethüdası tâyin etmiş ve Peçevî'nin kaydına göre Istan6u 'dan hareket esnasında padişah bizzat: "İskender Çelebi işbilir ve işgörür adamdır; reyine muhalefet eyleme" diye tavsiyede bulunmuştu. Bundan dolayı bu sefer esnasındaki bir çok işlerde, bunun sözü yürüyordu; hattâ bu Irakeyn seferinde Halefte kışlayan vezir-i âzam Bağdad üzerine gidecek iken, İskender Çelebi'nin tesiriyle Azerbaycan taraflarına harekete mecbur olmuştu; mes'ul olan vezir-i âzamin serasker kethüdasının defterdar İskender Çelebi'nin sözüyle hareketi gücüne gidiyorsa da pâdişâh tarafından tâyin edildiğinden dolayı ses çıkarmıyor, kendisinin ikinci derecede kaldığına kızıyordu; vezir-i azamın bu düşüncesine, Haleb defterdarı Nakkaş Ali Bey'in, İskender Çelebi'nin irtikâp ve irtişası hakkındaki sözleri de ilâve edilince İbrahim Paşa, İskender Çelebi'den yüz çevirmeğe başladı. Bu sırada, aralarını daha ziyade açan bir mesele de meydana çıktı; Azerbaycan hududuna varıldığı zaman vezir-i âzam dellâllarla bazı hususları orduda ilân ettiriyordu. Dellâl bağırırken "Serasker sultanın emri budur" diyordu; serasker kethüdası olan Isk'ender Çelebi bu suretle bağıran dellâlı getirterek "Serasker sultan deme, serdar hazretlerinin emri budur diye nida et" diye dellâlı menetti. Bu da İbrahim Paşa'ya yetiştirilerek güçenikliğinin artmasına sebep oldu.

Sultan Süleyman, Tebriz'e, geldiği zaman vezir-i azama : "Bu kadar mühim bir seferde kış ortasında düşman memleketinde kalınmasının ve orduyu tehlikeli bir duruma düşürmenin sebebi nedir? diye sorunca vezir-i âzam : "Biz ehemmiyeti olan bir adam mıyız? işlerin

---

bulunmakta olan Portekizlilere karşı kendisini müdafaa için iyi bir tedbirdi (Alî tarihi, varak 436).

[598] Babasının udinin Musa olduğu 930 Şaban tarihlî Hafsa Sultan vakfiyesinde görülüyor.

halli iskender Çelebi kulunuza verilmiştir; huzurunuzdan ayrılırken tercübelidir diye ben kulunuzu defterdara tavsiye buyur' muştunuz; onların tedbiri üzere hareket edildi, bu netice hasıl oldu'9 cevabım verdi. Bu sözler padişahı iskender Çelebi'den soğuttu ve padişahın Bağdad'a gitmek üzere Tebrizden hareketini mütaakıp Hemedan a bir konak mesafede İskender Çelebi defterdarlıktan azlolunarak Bağdad'a gelindikten sonra 1535 Mart (8 Ramazan 941)'da burada asıldı.

İskender Çelebi zenginliğiyle ve kölelerinin çokluğu ile meşhurdu; İskender Çelebi'nin kölelerinden olup vezir-i âzam Rüstem Paşa'ya damad ve 987 H. (1579 M.)'de vezir-i âzam olan Ahmed Paşa müverrih Âlî'ye : "Şimdi divan'da yedi veziriz,[599] hepimizin mecmu-ı serveti merhum efendi kadar değildir" demiştir. İskender Çelebi öldüğü zaman kul defterinde altı bin iki yüz köle satın almış olduğu görülmüştür. Köle ve cariyeleri için her sene Trabzon'dan bir gemi yükü bez gelir ve bununla kölelerine don ve gömlek yapıhrmış. Irak seferine giderken silâhları, atları, elbiseleri mükemmel bin iki yüz kişilik maiyyetiyle hareket etmiştir.

Asıldıktan sonra yüzden ziyade içoğlanı bulunup içlerinden seçilen on neferi saraya alınarak mütebakisi başkalarına verilmiş ise de Sultan Süleyman, bu çocukların fevkalâde olan terbiyelerini beğenerek diğer yerlere verilenleri de toplattırarak saraya aldırıp yetiştirmiştir ki yukarıda adıgeçen vezir-i âzam Ahmed Paşa ile ikinci vezir Piyale Paşa ve beylerbeğiler-den Gülâbî Paşa, Behram Paşa ve Rus Hasan Paşa bunlardandır.[600]

Vezir-İ Âzam İbrahim Paşa'ya Dair

İbrahim Paşa'nın Menşei

İbrahim Paşa için Rum veya Hırvat diyorlar; memleket söylenmeyerek aslen Frenk olduğunu
da beyan ediyorlar1. Bir rivayete göre de aslen Rum olan Parga

[599] Ahmed Paşa'nm bunu söylediği zaman dîvandaki yedi vezir Sokullıı Mehmed Paşa, Pertev Paşa, Piyale Paşa, Zal Mehmed Paşa, Lala Mustafa Paşa, Hüseyin Paşa ve bir de Ahmed Paşa'mn kendisidir.

[600] Alî tarihi (basılmamış ikinci cilt) varak 38 b. Âlî'nin kaydım yanlış anlayan bazı tarihçiler yukarı bir notta adıgeçen kubbe vezirlerinin hepsini İskender Çelebi köleliğinden yetişme zannetmişlerdir.

gemicilerden birinin oğlu imiş; Türk korsanları tarafından tutularak Manisa civarında bir dul kadın tarafından satın alınmış ve o da bunu yetiştirmekte iken Manisa sancakbeyi olan Şehzade Süleyman tarafından alınmıştır. Başka bir rivayete göre de Bosna valisi İskender Paşa tarafından tahsil ettirilen İbrahim musikiye de vakıftı. Çok zeki, güzel söyler ve hoşsohbetti. İskender Paşa bu çocuğu büyük babası zamanında Kefe. sancakbeyi olan Süleyman'a vermiş, ikisi yaşıt olduklarından beraber büyümüşler, Süleyman hükümdar olunca İbrahim'i beraberinde İstanbul sarayına getirerek, hasodabaşıhğa tâyin etmiştir.

Vezır-I Azanı Olması

İste aslı belli olmayan ve hasodabaşılıktan Rumeli beylerheğiliği ile vezir-i âzam olan ibrahim
Paşa'nın tereüme-i hali bu tarihten başlar (1523). O tarihe kadar olan kanun ve teamüle aykırı olarak vezir-i âzam tâyin edilen bu /at, devlet işlerinde tabiî acemi olduğu için kendisine divan usul ve kaidelerini öğretecek birisi lâzım olduğundan Pirî Paşa zamanında tezkirccilik eden, fazl u kemali ve kaleminin kudreti ve divan İşlerine vukufu eihetiyle gerek Yavuz Sultan Selim ve gerek Kanunî Sultan Süleyman tarafından sevilen Celâl-zade Mustafa Rey bu işe memur edilmiştir.
Tezkireeiler, vezir-i âzam sarayındaki ikindi divanlarında divan-ı hümâyundaki rcisü'l-küttaplar gibi vazife görürlerdi; İbrahim Paşa, bu ikindi divanında resmî işlerin nasıl görüldüğüne dair birçok şeyler öğrendi. İbrahim Paşa'mn bunu nasıl öğrendiğini Celâl-zâde şöyle anlatıyor :
"ibrahim Paşa vezir-i âzam olunca divan kâtiplerinden muamelâta vukufu olan birini istedi ve beni kendisine tezkireci yaptı; işlerin acemisi olduğundan şikâyetçi çoğalıyordu; ikimiz aramızda görüşerek işlerin sür'atle halli için şu sekle karar verdik:
Eğer işler şer'-i şerife ait ise kazaskere, malî ise defterdara havale edecek, eğer müzakere edilecek şey kendisine veya vezaret maka-mına ait ise o zaman Celâl-zâde divit kaleme (hokka takımına) yapışacak, vezir-i âzam da bunun divana ait olduğunu anlayarak-hüküm yazılsın diye emredecekti.

İbrahim Paşa'nın Geniş Selâhiyeti

Îbrahim Paşa, vezir-i âzam olduktan on bir sonra pâdişâhın hemşiresi kendisine nikahlanarak At meydanında sonradan İbrahim Paşa sarayı denilen sarayda düğünleri yapıldı, itibarı kat kat arttı, bu sırada yaşı otuz kadardı; yüksek zekâ ve ihatası sebebiyle az zamanda devlet işlerini kavradı; Mısır'daki icraatı, Anadolu'daki Alevî isyanlarına karşı olan tedbirleri, Avrupa sefer-lerindeki muvaffakiyetleri, siyasî müzakereler deki (bazı şımarıkaç hareketleri istisna edilecek olursa) muvaffakiyeti ve devlet işlerini kavramış olması kendisinin iyi bir hükümet reisi olduğunu göstermektedir.

ibrahim Paşa'ya maaşlara zam yapmak veya in'am ve ihsan etmek (ikramiye vermek) gibi hükümdarın selâhiyeti dahilinde olan şeyler müstesna olmak şartiyle bütün devlet işlerine tam bir istiklâl ilevhareket etmek üzere 1529 Martında (957 Receb) seraskerlik beratı verilmiştir.[601] Ferdinand'ın elçileriyle görüştüğü sıradaki sözleri kendisinin selâhiyet ve azametini göstermesi itibariyle dikkate şayandır. Elçilere demiştir ki:

"Bu büyük devleti idare eden benim; her ne yaparsam yapılmış olarak kalır; zira bütün kudret benim elimdedir : Memuriyetleri ben veririm; eyaletleri ben tevzî ederim; verdiğim verilmiş ve reddettiğim reddedilmiştir. Büyük padişah bir şey ihsan etmek "istediği veya ihsan ettiği zaman bile eğer ben onun kararını tasdik etmiyecek olursam gayr-i vâki gibi kalır; çünkü her şey harb, sulh, servet ve kuvvet benim elimdedir."

ibrahim Paşa'nın bu sözleri tamamen doğrudur; çünkü Sultan Süleyman'ın 1529 Martında vermiş olduğu seraskerlik beratında ibrahim Paşa'mn her şeye muktedir olduğu açıkça bildirilmişti.[602]

---

[601] Sultan Süleyman, 935 Recebinde reisü'l-küttap olan Celâl-zâde'yi huzuruna celbederek "meşiyyet-i ilâhî birle eknaf-ı memleketimiz uzayıp mesalih-i müslimîn İçin mühimmatımıza nihayet yok: her hususta bizzat kendimiz mübaşeret etmek münasip olmayıp mühimmat-ı din ve devletin tenfiz ve icrası için İbrahim Paşa Serasker adına olup cümle kullarımız ana mütabaat ve inkıyad etmek için bir berat-ı şerif suretin tesvid edip getür deyu buyurdular. Yarmdası girû cenab-ı muallâlarına ma'ruz olup mazmum seni hümâyunlarına eriştikte makbul buyurulup istihsâne karin oldu (Tabahatü^l-ınemalik^ s. 315).

[602] Bu beratın sureti Tabakatü'l-memalik ile Feridun Bey Münşeatında. aynen vardır.

Serasker Sultanlık

Vezir-i âzam ibrahim Paşa kendisine karşı gösterilen bu geniş selâhiyeti su-i istimal etti ve bu suretle aleyhdarlarının eline silâh verdi. Irakeyn seferinde bulunurken Olama Han'ın teşvikiyle kendisinin serasker unvanına bir de Sultan sıfatını ilâve etti; Olama Han, İbrahim Paşa'ya Acem Şahının Sultan unvaniyle beyleri ve hanları varken şarka, garba sahip olan Osmanlı pâdişâhının vezir-i âzaminin Sultan unvanını alması çok mudur? diyerek vezir-i âzam, tarafından padişah adına neşrolunan ferman ve menşurlarda Serasker Sultan tâbiri yazılmış [603] ve bundan başka ordugâhta dellâllar vasıtasiyle ilân edilen vezir-i âzamin emirlerinde de aynı tâbir kullanılmış ve hattâ bu suretle yapılan ilânın defterdar İskender Çelebi tarafından men edilmesi ürzerine ibrahim Paşa, defterdara gücenmişti.

Hurrem Sultan ve İbrahim Paşa

Baedad'da. defterdar İskender Çelebi'nin asılması pâdişâhı sonradan müteessir etmiş ise de İbrahim Paşa'ya karşı ses çıkarmamış, fakat bu mesele vezir-i âzam aleyhinde bir adım atılmasına vesile olmuştu. İbrahim Paşa'yı asıl tehlikeye atan Sultan Süleyman'ın sevgili zevcesi Hurrem Sultan idi. Bu kadın güzelliği ve üç çocuk (Mehmed, Selim ve Bayezid) annesi olmakla padişahın iyice sevgisini kazanmıştı; Sultan Süleyman ölecek olursa kendi çocuklarından Şehzade Bayezid'in hükümdar olmasını istiyor.
Halbuki o tarihte büyük olarak ortada Şehzade Mustafa vardı. İbrahim Paşa yaş îtibariyle bunun hükümdarlığına taraftardı; Hurrem Sultan'ın ilk işi vezir-i azamı ortadan kaldırmaktı; aleyhtarları tarafından fısıldanan saltanat aleyhinde hareket etmektedir, sözleri, Sultan Süleyman'ın kulağına kadar götürüldü; İskender Çelebi'nin

[603] TabakatüH-metnalik, s. 583. Doğu - Anadolu'daki bazı Kürd beyleriyle İran sancakbeyi er ine sultan deniliyordu. Olama Han bundan dolayı İbrahim Paşa'yı teşvik etmişti. Halbuki pâdişâh paralarında, fermanlarda ve kitabelerde kullanılan Sultan tabiriyle ibrahim Paşa mn bir gizli maksat takip ettiği aleyhdarîarı tarafından işâe edilmişti.

öldürülmesi de buna munzam oldu.[604]

İbrahim Paşa'nın Katli

İbrahim Pasa, Bağdad seferinden tstanbu avdetten iki buçuk ay sonra ara sıra davet edildiği gibi Ramazanın yirmi ikinci gecesi (6 Mart 1536) saraya davet olundu. Gece saraydaki dairesinde uyurken katline Cellâd Ali memur edilerek bazı yardımcılariyle beraber uyurken paşayı boğdular [605] Bağdad yollarında bol miktarda para sarf etmesi ve ayak takımına karşı gösterdiği muamele padişahın dikkatini çekmişti: hattâ Sultan Süleyman bir gün vezir-i âzam Ayaş Paşa'ya ibrahim'in kasd-ı saltanat için çalıştığını ve din ve devlet düşmanıdır diyenlerin doğru söylemiş olduklarını beyan etmiştir.[606] Bununla beraber hükümdar olmak istediği hakkındaki mütalâa uydurmadır. ise cesedinin denize atıldığını, Sicill-i Osmani Okmeydanın'da ıedfun olduğunu yazarlar. Sultan Süleyman'la yaşıt olduğu rivayetine göre ölümünde takriben kırkla, kırk beş yaş arasında idi. Sultan Süleyman Korfo seferinden geri dönüp Serez'ç geldiği sırada Anadolu ve Rumeli kazaskerleri Muhiddin ve Kadri Efendileri yanına alıp beraberce musahabe edip giderlerken bu görüşme esnasında bir sır olarak kalmış olan Damad İbrahim Paşa'nın katlinin sebebini sormuşlar; onların bu sorgusundan padişahın canı sıkılarak her iki kazaskeri de azledip İstanbul kadısı Ebussuud'u Rumeli ve Mısır kadısı Çivi-zâde'yi Anadolu kazaskeri yapmıştır.[607]

İran Seferi Ve Amasya Muahedesi

İran'la hâlâ anlaşma olmamış, 1534'de Tebriz ve 1535'de Bağdad

---

[604] İskender Çelebi asıldığı günün gecesinde Sultan Süleyman'ın rüyasına girerek elinde bir ip ile üzerine hücum ederek "Bire zâlim, ben günahsızı bir inüfsidin telkini ile niçin astın?" diye boğmak ister. Padişah korku ile uyanır ve İskender Çelebi'yi astırdığından dolayı müteessir olur (Âlî tarihi, varak 38 b).

[605] Âlî tarihi (basılmamış ikinci cilt), varak 39 6.

[606] Âli tarihi (basılmamış ikinci cilt), varak 39 b. Âlî bunları zikrettikten sonra "egerçi mülke kastetti deyu müttehemdir; lâkin ol mânâ hilâf-ı vâki idüğü tahkik-i ukalâ ile müsellemdir" dedikten sonra pâdişâhın ifrat derecede ikramı ve kendisinin bundan şımararak bazı yolsuzluklarda bulunması katlini mucip olmuştur mütalâasında bulunuyor. Macar tarihleri, Sultan Süleyman'ı ıskat ile yerine hükümdar olmak istediği ve bu hususta Şarlken île muhabere ettiğini yazıyorlarsa da hepsi aleyhdarları tarafından uydurulmuş şayialardır; bununla beraber Sultan Süleyman'ın son günlerde kendisinden çekindiğinde şüphe yoktur.

[607] Atayî, Şakayık zvyti, s. 186.

alınmış olup sonradan Tebriz Safevîlere geçmiş ise de Bağdad Osmanlılarda kalmıştı; bundan sonra iki taraf arasındaki mücadele olanca şiddetiyle devam etmiş ise de Osmanlı hükümeti Ferdinand ile yeniden başlayan .muharebeye ehemmiyet verdiğinden İran İşini ikinci derecede bırakmış ve bundan istifade eden Şah Tahmasb elinden çıkmış olan bazı yerleri geri almıştı.

Elkas Mirza'nın İltica

Bu sırada Şah Tahmasu'ın kardeşi olup Şirvan valisi bulunan Elkas Mirza şahlığı elde etmek için biraderi aleyhine hareket etmiş ise de muvaffak olanı lyarak Derhend ve Kıpçak taraflarına kaçıp daha sonra geçerek bir gemi ile İstanbul'a gelmişti (954 H.=1547 M.).

İran Üzerine Hareket

iran'la aramızın açık olmasına mebni Elkas Mirza hakkında fevkalâde ikram gösterildi; gerek bunun teşviki ve gerek Şahın eline geçen yerlerin geri alınması için ordu bizzat pâdişâhın kumandası altında hareket etti; [608]Olama Paşa Rumeli'den İstanbul'a davet olunarak Erzurum beylerbeğiliği ile Elkas Mirza^ya lala tâyin olunup padişahın hareketinden evvel hududa gönderildi.
Padişahın kumandasındaki ordu üçüncü defa olarak Tebriz'e sonra da İranlıların eline geçen Van kalesini dokuz günde aldı (1548 Ağustos); Şah Tahmasb âdeti üzere gözükmüyordu; ordu avdet ederek Haleb'e giderken Elkas Mirza, Kaşan, Kum ve Isfahan taraflarına akına yollandı. Ordunun avdetinden sonra meydana çıkan Tahmasb, Van gölü etrafını vurduysa da Kemah civarında mühim bir kuvv.eti imha edildi.

Gürcistan Fütuhatı

Tahmasb Han'ın tekrar faaliyeti üzerine Halep te kışlayan padişah 1549'da ordu ile Diyarbakır'a geldi. İki devlet arasında bulunan Gürcülerin bazan Osmanlılara ve bazan da mevkileri icabı İranlılara

[608] 1548 Nisaıı=955 Safer

meyletmek suretiyle iki yüzlü hareketleri ve hükümetin Avrupa ve Akdeniz'deki meşguliyetli zamanındaki tecavüzleri sebebiyle bunların da bu me-yanda haklarından gelinmesi kararlaştırılarak pâdişâh Diyarbakır'da kalıp ikinci vezir Ahmed Paşa Gürcistan taraflarına yollandı. Bir buçuk ay içinde başta Tortum ve Akçakale olarak yirmi mühim kale alınmış ve bunlar bir sancak itibar edilerek ümeradan birisine verilmiş ve Şah Tahmasb'dan bir ses çıkmadığından Gürcistan seferinden dönen kuvvetlerle beraber İstanbul'a gelinmişti.

Osmanlı ordusunun dönmesinden sonra Tahmasb Han, tekrar taarruza geçerek Erciş, Âdilcevaz, Bargiri ve Ahlat kalelerini elde etmeğe çalışırken Tahmasb'm oğlu İsmail Mirza da Erzurum taraflarında bazı muvaffakiyetler elde etmişti.

Yine İran Seferîne Gidiş

Bu haberler İstanbul'da duyulunca vezir-i âzam Rüstem Paşa kumandasiyle ıran üzerine kuvvet yollandı; fakat yolda yeniçeriler arasında Karaman valisi Şehzade Mustafa lehine söylenen bazı sözlerin duyulması üzerine Rüstem Paşa geri çağrılarak 1553 Ağustos sonlarında yine bizzat pâdişâh Iran seferine çıktı ve daha aşağıdaki bir bölümde izah edildiği üzere kendi tahtına göz diktiği söylenen büyük oğlu Mustafa'y1 Konya Ereğlisi'nde boğdurdu ve oradan Haleb'e geldi. Sultan Süleyman İstanbul'dan Ağustos sonlarında çıkmış olduğundan Haleb'e geldiği vakit kış olmuştu. Şehzade Mustafa'nın şehadetinde alâkası olan vezir-i âzam Rüstem Paşa'mn yerine ikinci vezir Kara Ahmed Paşa tâyin edilmişti. İlkbahara kadar burada kalındı; sonra Diyarbakır, Erzurum ve
Kars yoluyla İran'a girUdTftl'âvete rağmen Şah meydanda yoktu; Nahçevan, Erivan (Revan) ve Karabağ taraflan apt ve tahrip edildi.

İran'la Mütareke Ve Amasya Muahedesi

Padişah Erzurum'da bulunduğu sırada Şah Tahmasb'ın bir elçisi ile nâmesi gelerek mütareke istedi ve bu suretle iki taraf arasındaki muhasamata son verildi; 1554 Eylülünde ordu geri döndü; Sivas ve sonra Amasya^ya gelindi ve burada kışlanmak üzere kalındığı sırada 9

Cemaziyelâhır 962'de (1555 Nisan sonu) İran elçileri gelerek sulh işi görüşüldü ve bunun neticesinde Osmanlılarla Safevîler arasında otuz yedi senedenberi fasılalı surette devam eden harbe son verilerek 29 Mayıs 1555 (8 Recep 962) tarihinde Amasya muhedenâmesi imzalandı. Bu muahede mucibince Azerbaycan ile merkezi olan Tebriz, Doğu-Anadolu ve Irafc-ı Arap Osmanlılarda kalıyordu.

İşte Osmanlılarla Safevîler arasında ilk defa yapılan bu anlaşma Şah Tahmasb'ın 1576'da vefatına ve İran'da karışıklıklar çıktığı tarihe kadar yirmi beş sene devam etmiştir.

YİRMİBEŞİNCİ BÖLÜM

KANUNÎ DEVRİNDE TÜRK DENİZCİLERİNİN FAALİYETLERİ

Oruç ve Hızır Reisler

Bu iki kardeş aslen Ocak-zâde vani babası ve ceddi tımarlı sipahi olan bir Türk ailesinden olup Selanik ile Manastır arasındaki Yenice-i Var dar kasabasından idiler. 1462 senesinde Fatih Sultan Mehmed zamanında Cenevizli bir ailenin elinden Midilli adası alınmış ve oraya tâyin edilen tımarlı sipahiler arasında Oruç ve Hızır'ın babaları Yakup adındaki sipahi de bulunmuştu.

Sipahi Yakub'un, İshak, Oruç, Hızır ve Ilyas isimlerinde dört oğlu vardı; bunların arasında ibtida denizciliğe heves edip gemi ile korsanlığa başlayan Oruç Reis olup kardeşi tlyas ile beraber faaliyete geçmişlerdi; daha sonra ayrı bir gemi ile Hızır da biraderi gibi korsanlığa başlamıştı.

Oruç Reis'in Maceraları

Bunlardan Oruç Reis Anadolu. Suriye ve Mısır sahilleri tarafından Hızır Reis ise Ege Denizi ve Selanik sahillerinde faaliyete geçmişlerdi; bunların seferlerinin birinde Şam Trab/us'undan dönmekte olan Oruç, bir Rodos şövalyeleri gemisinin taarruzuna uğrayarak mücadele neticesinde kardeşi Ilyas şehit ve kendisi yaralanarak esir olup şövalyelerin elindeki Bodrum kalesinde haps edilmiş ve bir müddet

sonra kardeşi Hızır Reis'in gayretiyle esirlikten kurtulmuştur.[609]
Oruç Reis bundan az sonra Memlûk devletinin hizmetine girerek bir kadırgada reislik etmiş ve onu mütaakıp Akdeniz'de korsanlık etmek üzere Antalya valisi bulunan Şehzade Korkud'un müsaadesini alarak on sekiz oturaklık bir gemi ile tekrar harekete geçmiş ve Rodos şövalyelerine göz açtırmamıştır.
Akdeniz'de düşmanlara dehşet veren Oruç Reis'i elde etmek için şövalyeler onu arayıp nihayet bir sahilde yatarken bastırdı-larsa da Oruç, sahile çıkıp kurtulmuş ve gemisi şövalyelerin eline geçmiştir: Oruç Reis hu defa da, Manisa valiliğine nakletmiş olan Şehzade Korkud'a baş vurarak onun emriyle izmir'de yirmi dört oturaklı bir kadırga yaptırarak tekrar korsanlığa başlamış, fakat Korkud'un tavsiyesiyle faaliyetini italya sahillerinde göstermiştir.
Gerek italya sahillerinden ve gerek avdette yakaladığı düşman gemileriyle Midilli adasına gelmiş olan Oruç Reis, Şehzade Korkud'un, saltanatı biraderi Şehzade Ahmed'e vermek istemesinden dolayı babasına darılarak Mısır'a, gittiğini öğrenince Midilli'de duramayıp Mısır sahillerine çekilip kışı orada geçirmiştir.

Uruç Ve Hızır İn Afrika Sahillerindeki Faaliyetleri

Oruç Reis bundan sonra Garp Trablusu ile Tunus arasında bulunan Gabis körfezindeki Cerbe ada- sına gelerek kardeşi Hızır Reisle birleşip orasını kendisine merkez yapmıştır (916 H. = 1510 M.). Hızır fteis adalarla Rumeli sahilleri arasında korsanlık yaparken, yeni hükümdar Sultan Selim, biraderi Korkud'un gemilerle memleket dışına kaçmaması için bütün sahillere gemi girip çıkmasını menettiğinden Hızır Reis de bu suretle Garp ' Trablusu ile Preveze arasında iş yapmış ve daha sonra ise Cerbe adasına gelerek biraderi Oruç Reis ile birleşmiştir.

Afrika'da Sahilinde Üs Temini

[609] Müverrih Âlî, Barbaros Hayreddin'den duyarak kaleme aldığı manzum Lüccetü'l-ebrar isimli eserinde Oruç Reis'in, şövalyelere esir olarak Bodrum kalesine Hapsedilerek, bin altın fidye mukabilinde salıverilmesi tekarrür etmişken, bir gün kaleden denize atlayıp kurtulduğunu ve Antalya'ya varıp Ali isminde bir gemi sahibine yelkenci olup daha sonra bir gemi tedarik ettiğini beyan ediyor (Varak 32).

Bundan sonra iki kardeş beraberce denizciliğe başlamışlar ve Oruç Reis, kardeşine nİsbetle daha tecrübeli olduğundan başkanlık ona verilmiş ve Türk leventlerinin Baba Oruç dedikleri bu değerli denizci bu suretle küçük bir filo kumandanı olarak daha geniş surette çalışmağa başlamıştı.

iki kardeş, Benî Hafs ailesinden Tunus sultanı E hû Abdullah Mu ham m e d Hâmis'e hediye takdimiyle müracaat ederek kendilerine ikametgâh olmak üzere Tunus'un iskele mevkii olan Halkulval (Golta)'i istediler.[610] Tunus sultanı, Oruç ve Hızır Reislerin elde ettikleri ganimet malından beşte birinin kendisine verilmesi şartiyle Halkulvad''a. yerleşmelerine izin verdi.

Bu iki kardeşin 1513'de yapmış oldukları ilk müşterek seferleri muvaffakiyetle neticelendi ve bundan sonra da aynı basan devam etti. Bu suretle Barbaros kardeşlerin şöhreti bütün korsanları korkuttu; Türk korsanlarından meşhur yedi reis, gemileriyle kendilerine iltihak ettiklerinden mükemmel bir korsan filosu meydana gelmişti. Kurd oğlu Muslihüddin ve Kemal Reis'in yeğeni Muhiddin Reis bu korsan reisleri arasında idiler.

Baba Oruç ve kardeşi icabında yardımlarından istifade etmek üzere Osmanlı hükümdarına hediye göndermeyi ihmal etmiyorlardı; nitekim 921 H. (1515 M.)'de Muhiddin Reis vasıtasiyle Yavuz Sultan Selim'e hediye takdim edilmiş ve Osmanlı padişahı da bunlara donanmış iki kadırga vermişti.

İki Türk Denizcisinin Afrika'daki Mühim Rolü

Afrika sahillerindeki İslâm devletlerinin [611] inhitatı Afrika ile karşı karşıya olan ispanya kırallığım buralarda bazı yerleri zapta sevketmişti. Halkulvadh kendilerine merkez yapan Oruç ve Hızır Reislere Cezayir'den gelen bir heyet, Becaya (Buci) mevkiine [612] yerleşmiş olan ispanyolların oradan tardını teklif etmiş olduklarından

[610] Halkulvad (Golta), Tunus'un iskelesi olup deniz ile Tunus gölünü birleştiren dar ve kısa bir kanalı muhafaza eden ve yekdiğerine bir mil mesafede bulunan murabba şeklinde iki kaleden biri idi. Bunlardan sahil tarafındakine Suburcu ve diğerine de Halkulvad denilirdi.

[611] Şimali Afrika'daki Müslüman devletlerinden Tunus'ta Beni Hafs, Cezayir*-de Benî Zeyan, Merakeş'te de Benî Mürin vardı.

[612] Eskiden Becaya ve şimdi Buci denilen bu mevki Cezayir'in doğu tarafında ve deniz kenarındadır.

iki kardeş o tarafa gitmişlerdi. Bunlar İspanyolları oradan çıkaramadılarsa da evvelâ Becayâ altmış mil doğusundaki Çiçe alıp sonra da kara yoluyla kendilerinden yardım isteyen Cezayir üzerine gidip şehri işgal ettiler (1516).

Cezayir'in İşgali Ve Oruç Reis'in Hükümdarlığı

Cezayir'in Oruç ve Hızır işgali mühim bir hâdise oldu; burada bulunan. ispanyollar Cezayir'in karşısındaki Penon adasına iltica ederek derhal Şarlken'den yardım istediler; o tarihte henüz İspanya kiralı bulunan Şarlken Cezayir'e bir donanma gönderdiyse de Orus Reis'i buradan çıkaramadılar.

Oruç buraya sahip olunca hükümdarlığını îlân etmiş ve içeriye doğru genişlemek için çalışmıştır. Cezayir'in doğusundaki en güzel ve mamur şehirlerden olan Telemsan ile bunun iskelesi olan Oran limanını ispanyollar elde ederek Benî Ziyad ailesinden olan Telemsan hükümdarlarını nüfuzları altına almışlardı.

Cezayirli harble Baba Oruc'tan alamayan İspanyollar, kara yoluyla burayı elde etmek için Telemsan Emîrini memur ettilerse de bunu vaktinde haber almış olan Oruç Reis Telemsanh zaptediverdi; ispanyollara iltica etmiş olan Telemsan Emîri gerek İspanyol ve gerek Müslüman halktan topladığı kuvvetlerle Telemsan geri almak istedi.

Oruç Reis'in Ölümü

Reis Telemsan'da. kalarak burayı müda fakat Ispanyolla'in şiddetli muhasarası ve yerli ahalinin yardımı üzerine yedi ay müdafaadan sonra Cezayir'e dönmek üzere düşman muhasarasını yarıp dışarı çıktığı esnada iki yerinden vurularak şehit düştü (924 H. = 1518 M.). Oruç'un Çerçel veya Şerşel kalesinde vefatı senesinde yaptırmış olduğu kale kitabesinde hükümdarlığını gösteren ibareler vardır.[613] Vefatında kırk dört yaşında olup Cezair hükümdarlığı kardeşi Hızır

[613] Oruç Keis'in Cezayir'de, Çerçel burcundaki 924 H. (1518 M.) tarihli kitabesinde El-kaim bi-emrillah el-mücahid fî sebîlVUlah Oruç b. Yakub diye hükümdar olduğu görülüyor (Afrika'da Arab ve Türk kitabelerine dair Gabriyel Kolen'in 190Vde Paris'te yayınlandığı Korpüs'ün 12 nci sahifesindeki kitabe).

Reis'e geçmiştir.[614]

Hızır Reis'in Cezayir Sultanlığı

Baba Oruç'un şehadetinden sonra Frenklerin muharrefi olarak söyledikleri Barbaros adı Hızır Beis'e de teşmil edildi. Türkleri Cezayir kıt'asmdan çıkarmak istiyen İspanyollar ile Telem-san emîri, vakit geçirmeksizin hazırlık yaptıktan sonra Cezayir üzerine geldiler. Hızır Beis kuvvetlerini toplayarak îcabeden müdafaa tertibatını aldı, İspanyolların donanma kumandanı Hogo döMonkada isminde bir amiral olup Cezayir hem kara ve hem de denizden kuşatılacaktı. İspanyollar yirmi bin kişilik bir kuvvetle yaptıkları muhasarada muvaffak olamıyarak ancak beş altı bin kişi ile dönebildiler; karadan Cezayir üzerine gelen İspanyolların müttefiki Telemsan emîri III. Ebû Hamu da mağlûp edilerek kaçtı; bununla beraber Hızır Beis vaziyetini nazik gördü; bir avuç Türkle hem Şarlken'e ve hem de yerlilere karşı koymak imkânı çok azdı; bunun için icabında kendisine müzahir olacak olan Osmanlı devletine müracaat etti; [615] 925 H. (1519 M.)'da dört gemi ile birçok esiri hediyelerle beraber İstanbul yolladı.[616]

Hızır Reis'in Osmanlılara Müracaatı

Yavuz Sultan Selim bu müracaattan memnun olarak Cezayir Sultanı, Hayreddin Hızır Beis'e bir hayli harp ve gemi levazımı gönderdi. Bundan başka emirlik beratı ve iki üç bin kadar da asker yollandığı gibi Anadolu'dan lüzumu kadar da asker yazmasına müsaade edildi.
Şarlken'in Cezayir'i elde etmek için beş bin asker ve kırk parça gemi ile yaptığı hareket muvaffak olmadı ve donanması da mahvoldu;

---

[614] Cezayir-i garb diyarım ebna-i Bumdan [Anadolu halkından] Oruç Bey nam gazi darb-ı şemşir-i Cihangir ile teshir edüp 916 (1510) tarihinde Sultan Oruç namı ile muavven olmuştu yirmi iki senesinde fevt olup biraderi Hayred-din Bey Canişin-i birader olmuşken bu esnada yirmi kadırga ile gelüp bende-i han-ı sultanî ve ol diyarın micmiranı oldu (Atayı, s. 94).

[615] Cezayir'de Eski Cami denilen Hayreddin Paşa Camii'nin 926 Cumadel-ûlâ tarihli kitabesindeki: "Emere bi-binâi hazel mescidi'l-mubarek es-sultanü'l-mücahid fî sebili'1-lahi rabbi'l-âlemin Mevlâna Hayrüddin ibnü'I-mücahid ebî Yusuf Yakubü't-Türkî" ibaresi Hayreddin Reis'in 1520 senesinde yani Yavuz'un vefat ettiği senede Cezayir sultanı bulunduğunu gösteriyor (Gabriyel Kölen'in yukarıda adıgeçen eseri).

[616] Hayreddin Osmanlıların yanına gitmek istediyse de Cezayir ulema, kadı, tüccar vesair ileri gelenlerin Hayreddin reisin yerinde kalarak düşmanlardan kendilerini koruması hakkında Osmanlı hükümetine muracaatlerini havi arızaları vardır (Topkapı Sarayı Arşivi, Nr. 6456).

Barbaros'un Osmanlıların nüfuzu altına girmesi Telemsan ve Tunus hükümdarlarının rahatını kaçırdı; bunlaT Cezayir ahalisini isyana teşvik için çalışıyorlardı.

Telemsan hükümdarının kardeşlerinden olup Fas'a kaçmış olan Mes'ud ve Abdullah isimlerinde iki kardeşten Mes'ud bir aralık Hayreddin Hızır'ın yardımiyle Telemsan hükümdarı olduysa da bunun kendisiyle yaptığı muahede hilâfına olarak tspanyollarla anlaşması Hayreddin'i şüpheye düşürdüğünden Mes'ud'un yerine onun kardeşi Abdullah'ı hükümdar yaparak bu suretle Telemsanh nüfuzu altına almış ve Ebû Muhammed Abdullah-ı Sânı diye anılan ha hükümdarı müdafaa etmek üzere yanına yüz elli kadar Türk muhafızı bırakmıştır.

Hayreddin'in Cezayirden Ayrılıp Tekrar Burayı İşgal Etmesi

Bundan sonra Tunus hükümdarının teşvikiyle- ısvan eden Ibnü'1-Kadî mağlûp edildi. Fakat şehirde çıkan bir isyanla Barbaros'un sarayı muhasara olundu ise de kendisine bir şey yapmağa muvaffak olamadılar; lâkin yerlilerle Türkler ve Araplar arasına nifak girdiği gibi Cezayir'e tâbi kaleler de elden çıkarak gelir menbaı azaldı; bunun üzerine Hayreddin mecburen Cezayir'i terk ile deniz seferlerine başlamak üzere Çiçe/'e çekildi (930 H,=1524 M.).

Birkaç sene vsonra gösterilen arzu ve ısrar üzerine Cezayir üzerine gidip Kadıoğlu'nu (tbnü'1-Kadî) mağlup ve aleyhdar-larmı bertaraf ederek üç sene sonra Cezayir tekrar sahip oldu.

Hayreddin Reis Cezayir Emıri olmak dolayısiyle bizzat sefere çıkmadığı zamanlar kendi maiyyeti kaptanlarından Aydın Reis kumandasiyle mükemmel filosunu denize çıkarıp tspanyollarla deniz savaşları yapardı. Aydın Reis'in İspanyollara karşı kazandığı bir galebesinde elde ettiği ganimetten bir kısmı Sultam tarafından İstanbul'a, yollanmıştı.

Emir Hayreddin'in Andrea Dorya İle İlk Mücadeleleri

1516 senesinde ve Oruç Reis zamanında Cezayir edildiği halde şehrin önünde ispanyollara ait olup elde edilemeyen Penon veya Adakale'yi Barbaros, 936 H. (1530 M.) tarihinde zaptederek Cezayirlilere geniş

bir nefes aldırdı; bu Penon adasının zaptı dolayısiyle Akdeniz'in en mahir denizcisi olup İspanyolların hizmetinde buhman Cenevizli Amiral Andrea Dorya, ÇerçeF veya Şerşel adasına bir baskın yaptıysa da yapılan taarruz defedildi ve bunu mütaakıp otuz beş gemi ile denize çıkan Barbaros düşman sahillerini vurarak ganimet malıyla Cezayir'e döndü.

Barbaros'un bu hareketinde elde ettiği esirlerden İspanyol kumandanının hazırlığı hakkında malûmat aldı; tedarikâtını arttırdı; Cerhe adasındaki Sinan Reis'ide yardıma çağırdı; bunlarla beraber filosunun adedi kırk sekizi buldu. Andrea Dor-y a'nın Fransa kiralının vermiş olduğu yirmi kadırga ile beraber altmış gemisi vardı. İspanya amirali bu donanma ile Çer çel adasına hücum etmiş, şiddetli mukavemetle karşılaşmış ve bu sırada Barbaros'un geldiğini duyunca çekilmişti.

Hızır Reis'in Endülüs Müslümanların Afrika Sahillerine Nakli

Barbaros bundan sonra Telemsan hükümdariyle uğraşırken Andrea Dorya da bir donanma ile Mora sahillerine gitmişti. Dorya'nm yokluğundan istifade eden Barbaros on beş gemi hazırlayarak İspanyol sahillerindeki Müslümanları Afrika yakasına geçirmek üzere gönderdi; banlar gerek bu gemilere ve gerek ispanyol sahillerinde elde etmiş oldukları gemilere bindirmek suretiyle yetmiş bin Endülüs Müslümanını Cezayir taraflarına taşıdılar.

Bu gemiler dönüp gelirlerken on beş kadar İspanyol gemisi Koyunluca adasında Türk gemilerini vurmak istedilerse de muvaffak olamadılar ve bunlardan on dördü ele geçti. İspanya'da Müslümanlara karşı yapılan zulüm tahammülün üstünde idi. Cezayir Emîri Barbaros sonradan istimdat edilmesi üzerine otuz altı kadar gemi donatıp bunlarla İspanya sahillerine kuvvet göndermiş ve Müslümanların ihtiyar, kadın ve çocuklarını Afrika tarafına naklettirip kendi askerlerinden bir kısmiyle Müslüman gençlerini o tarafta müdafaa vaziyetinde bırakmıştır.

Barbaros Hayreddin Paşa

Barbaros'un Osmanlı Devleti Hizmetine Çağrılması

Osmanlı ordusu Anadolu seferinde iken Andrea Dorya, Mora sahillerine hücum ile Koron kalesine baskın yapıp hile ve Rumlarla Arnavutların hiyanetiyle 1532 Ağustosunda burayı işgal etmiş ve daha sonra Patras ile înebahtı'yı da almıştı.
Bunun üzerine seferden avdeti mütaakıp Koron'un geri alınması için Semendire sancakbeyi Yahya Paşa-zâde Mehmed Bey memur edilerek bunun tedbiriyle kale muhafızları olan Frenk, Rum ve Arnavutların arasına sokulan nifak neticesinde Koron geri alındı.
Osmanlı ordusu karada mükemmel surette muvaffak olduğu halde denizde henüz bu dereceye gelmemişti; fakat sahilleri geniş olan Osmanlı devleti bu defa karşısında ispanya kiralı ve Alman İmparatoru Şarlken'i gördüğünden denizde de muvaffak olması lâzımdı. Bundan dolayı bir deniz kurdu olan Andrea Dorya ile karşılaşabilecek bir denizci lâzımdı ve bu Cezayir Emîri Barbaros Hayreddin olabilirdi.
Bunun için Sultan Süleyman tarafından Barbaros'a gönderilen fermanda yerini bir ehline bırakıp hemen İstanbul'a gelmesi, şayet orada yerine itimat edilir birisi yoksa bildirmesi yazılmıştı.

Barbaros'un İstanbul'a Hareketi

Barbaros, Cezayir'de îcabeden tertibatı aldıktan sonra yerine oğulluğu olan Hadım Hasan Ağa'yı vekil ve Ramazan Çelebi ile Hacı İsminde birini ona müşavir bırakarak 1532 Ağustos ortalarında (939 Muharrem) on çektiriden mürekkep bir filo ile denize çıktı; deniz yolunda rastladığı Deli Yusuf kumandasındaki on altı çektiriyi de beraberine alıp Sardunya ile Korsika adaları arasındaki Bonifaçyo boğazından geçip Sicilya adasına buğday götüren on sekiz gemiyi zapt ile yükünü ve mürettebatını aldıktan sonra gemileri ateşledi; bu muharebede Deli Yusuf şehit düşmüş ve ele geçen esirlerden Andrea Dorya'nın elli parça gemi ile Koron?a. gittiği Öğrenilmiş ve sür'atle hareket olunup Preveze^ye gelindiği zaman Andrea Dorya'nın altı gün

evvel İtalya'ya kaçtığı haber alınmıştı.

Barbaros Hayreddin'in Beylerbeğilikle Kuptan-ı Derya Olması

Barbaros, Pretese'den kırk dört semi ile yola İçlerinden yirmi beş tanesi Cezayir'e yollanıp kendisi on dokuz gemi ile Koron kalesine geldi; orada kaptan Kemankeş Ahmed Bey ile buluşarak beraberce îstanbuVa gelip Ahmed
Bey'in Atmeydani'ndaki konağına misafir oldu (1533). Süleyman, Barbaros ile on sekiz arkadaşını huzuruna kabul ederek görüşmüş, Akdeniz'deki faaliyetinden endişe ettiği Andrea Dorya'ya ait birtakım sualler sormuş. Barbaros'un verdiği pervasızca cevaplar hoşuna gitmiş ve bey-lerbcğilik rütbesiyle bütün tersane işlerini selâhiyetle yeni amirale vermiş ve aynı zamanda kendisini Iran seferi münasebetiyle Halep'te kışlamakta olan vezir-i âzam İbrahim Paşa'nın yanma göndermiştir. Vezir-i âzam Halep'te Hayreddin Paşa'yı kabul edip Gelibolu kaptanlığı ile Cezayir beylerbeğiliğini tevcih ederek hil'atini giydirip istanbul9a yollamıştır.[617]

Barbaros'un Osmanlı Hizmetindeki Deniz Seferleri

İlk Sefer Ve Tunus'un Zaptı

Barbaros Hayreddin Paşa Halep'ten İstanbul'a dönünce Osmanlı dohanmasiyle ilk seferini 1534 senesi Mayısında (940 Zilkade) yaptı; bu sırada Sultan Süleyman, vezir-i âzamin Tebriz'den daveti üzerine İran seferine gidiyordu. Hayreddin Paşa, seksen parça gemi ile İtalya sahillerine geçti. Mesina boğazında, Reçyo ve diğer mahallerde bazı muvaffakiyetler elde etti; bu hareketleriyle Andrea Dorya'yı deniz muharebesine mecbur etmek istiyordu. Barbaros, Güney-ıtalya sahillerini vurduktan sonra Cezayir'e gitti ve müsait hava ile Tunus

[617] Barbaros Hayreddin Paşa ".. Gelibolu sancağı beyi ve sefâin-i pervin cem'in kaptanı ve Cezayir-i Mağrib-zemin beylerbeğisi.." oldu (Taba-htUiVl-memalik, s. 518). Pâdişâhın, Hayreddin Bey'i Haleb'e göndermesi serasker olması itibariyle bütün azil ve tâyinlerin vezir-i âzamin selâhiyeti dahilinde olmasından ileri gelmişti. Osmanlı tarihleri padişahın "Sen bu dinin hayırh-sısın, adın Hayreddin olsun" dediğini yazarlarsa da 926 H. tarihli Cezayir'deki camii kitabesinde Hayreddin adı görüldüğünden o rivayetin aslı yoktur.

önlerine geldi; Tunus'ta Benî Hafs ailesinden Mevlây Hasan hükümdardı. Bu adam kardeşlerinden kırktan fazlasını öldürmüş ve kırk beşinci kardeşi Reşid kurtularak Cezayir'e Barbaros'un yanına kaçmış ve daha sonra onunla beraber İstanbul'a gelmişti.[618]

Barbaros, Halkuhad'a. gelerek, Tunus'u zapt etmek üzere karaya asker çıkardı. Mevlây Hasan kaçtı ve Tunus işgal edildi; az sonra Mevlây Hasan etraftan topladığı kuvvetle iki defa Tunus üzerine geldiyse de muvaffak olamıyarak kaçtı ve imparator Şarlken'e müracaat ederek yardım istedi.[619]

Şartken'in Tunus'u Geri Alması

Tunus'un Türklerin eline seçip onların buralara hâkim olmasından korkan Şarlken 1535 senesi Mayısında Andrea Dorya kumansdasında beş yüz parça donanma hazırlattı; imparator bizzat hareket ederek HalkuH-vad'a gelip yirmi beş bin kişilik küvetini karaya çıkardı. Barbaros uzun mukavemetten sonra Tunusluların hiyaneti neticesinde bir kısım gemilerle Cezayire çekilmeğe mecbur oldu ve bu suretle Tunus Şarlken kuvvetleri tarafından işgal olunarak çok zulüm yapıldı. Bu harpte Mevlây Hasan, Şarlken ile beraber bulunmuş ve bunun Tunus halkına gönderdiği mektuplarla kale sukut etmişti. Şarlken, Mevlây Hasan'ın himayesi için asker ve donanma bırakarak Ağustos ayında döndü.

Bu sayede tekrar Tunus sultanlığını elde eden Hasan, beş sene daha İspanyolların himayesi sayesinde mevkiinde kalmış ve 1540 Ma oğlu Ahmed veya Hamid Sultan tarafından hal'edilmiştir.

---

[618] Benî Hafs hükümdarı Mütevekkil Alâllah Ebû Abdullah Muhammed'in 1525'de vefatı üzerine yerine oğlu Mevlây Hasan geçmişti, Mevlây Hasan, kırk dört kardeşinden kırk ikisini öldürmüş ve yalnız Abdülmümin ve Reşid isimlerindeki iki kardeşi kaçıp Arap kabileleri arasında saklanmışlardı, Mevlây Hasan pek sefihti; bunun bu halinden bıkan halk Reşid'e haber gönderip hükümdar yapmak istemişlerse de Hasan bunu duyup Reşid'i takip etmiş ve o da bulunduğu yerden kaçarak Cezayir'e gidip o zaman adı Hızır olan Barbaros'a iltica etmişti. Reşid'in Cezayir'de bulunması, Mevlây Has an'ı kuşkulandırdığından, Sultan Süleyman'a şikâyeti üzerine Reşid İstanbul'a getirtilerek kendisine yevmiye beş yüz akçe tahsisat verilip alıkonulmuştu.

Mevlây Hasan muvaffak olamayınca Şarlken'in yanma kaçtı, sonra onun yardımiyle gelip Tunus'u zapt etti; fakat zalim olduğundan bir Arap kabilesiyle muharebesi esnasında halk kendisini hal'ederek yerine oğlu Hâmid'i (Düvel-i isâmiye'de bu isim Ahmed diye yazılıdır) hükümdar yapmak istediler, kabul etmez isen amcan Abdülmümin'i hükümdar yapacağız dediler. O da kabul etti. Frenklerden yardım alıp gelen Mevlây Hasan muvaffak olamadı ve yakalanarak gözlerine mil çekildi (Peçevî lari/u'nden hulâsa, c. I., s. 491 -494).

[619] Peçevî tarihi, c. /., s. 493.

Barbaros'un Batı-Akdeniz'de Faaliyeti

Tunus'ta muvaffak olamıyarak Bon limanındaki kir kısım gemilerine binerek Cezayir'e çekilen Barbaros, burada büyük bir sevinçle karşılandı; on beş gün kadar Cezayir'de kaldı ve bu müddet zarfında hazırlandı. Oradaki bazı reislerle kadırgaları beraberine alarak otuz iki kadar gemi ile denize çıktı.[620] Mayorka adası taraflarında İspanyolların Tunus'tan naklettikleri esir gemileriyle esirleri yakaladı; Müslümanları serbest bırakıp ispanyolları esir etti ve gemilerini yaktı ve Bahar adalarını vurduktan sonra istanbul'a geldi.

Venedik Ve Müttefikleriyle Harp

Papanın Faliyeti Ve Venedik Harbinin Sebebi

Venedik cumhuriyeti daimî surette iki taraflı siyaset takip ediyor, Osmanlılara karşı olan deniz savaşlarında Şarlken ile bulunuyor ve fırsat düştükçe ticaret gemilerimizi zaptediyordu. Hattâ Venedik'e gönderilen elçi Tercüman Yunus Bey'in geri dönerken, Venedik gemileri tarafından tecavüze maruz kalması Cumhuriyetin hasmâne vaziyetini açıkça göstermekte idi; aradaki dostluk andlaşmasına rağmen Venedik'i bu tecavüze sevkeden sebep Papa III. PoPün faaliyetiidi; Papa, Türklere karşı Hıristi-yanları bir araya toplamak isteyerek Şarlken ile Fransa kiralı I. Fransuva'nın arasını bulup on senelik bir mütareke yaptırmış ve bunları Türklere karşı sevkederken 1537 'de Venedik cumhuriyeti de bu ittifaka girmişti.
Bu sırada Bosna beyi Gazi Hüsrev Bey Venediklilere ait Solin ve Kilis ile sair kaleleri zaptederken aynı senede ikinci vezir L ü t fi Paşa, donanmadaki kara askerine serdar olarak Barbaros kumandasında bulunan donanma ile birlikte Adriyatik denizine hareket ettiler.[621]

[620] Seksen gemi ile 7sl«n&uf dan çıkan Barbaros'un, Tunus'u muhasarasında epİ gemi kaybettiği ve pek az gemi ile Cezayir"e kaçarak oradaki gemilerle mevcudunu otuz ikiye çıkardığı görülüyor.
[621] 1537 Mayıs = 1 Zilhicce 943

Korfo Adası'nın Muhasarası [622]

Donanma ve asker gönderdikten bir hafta sonra 153? pâdişah da oğullarından Selim ve Mehmed de beraber olarak İstanbuld'nah areket ile Avlonya sahillerine geldi; buraya gelmeşinin sebebriıem icabında Adriyatik'teki askere yardım etmek ve hem de Venediklilerin tahriki neticesinde Delvine ve havalisinde genişleyen isyanı bastırmaktı; şiddetli hareket neticesinde isyanlar bastırılarak o taraflardaki harekâta son verildi.

Yüz otuz beş tanesi kadırga ve mütebakisi diğer gemilerden mürekkep olan iki yüz seksen parça donanma, İtalya'nın doğu sahillerini vurmağa memurdu; donanma o taraflara giderken Andrea Dorya, Gelibolu tersane kethüdası Ali Kethüda kumandasiylc donanmaya iltihak etmek üzere giden on iki kadırgayı zapt ile batırmış ve bu fena haber Avlonya^da bulunan padişah tarafından duyulunca Korfo adasının muhasarası Lütfi Paşa'ya emrolunmuştur; Andrea Dorya Osmanlı donanmasının Kor/o'ya geldiğini haber alınca Mesina'ysL kaçmış ve Venediklilere ait olan Korfo muhasara altına alınmış padişah da Avlonytf&a. kalarak adaya karşı olan sahile inmiştir. Fakat kış mevsimi başlamak üzere olduğundan yirmi gün kadar süren bu muhasaradan bir netice hasıl olmadı, pâdişâh sahilden bir gemi ile vezir-i âzam Ayaş Paşa'yı adaya göndererek muhasarayı kaldırmalarını emretti. Lütfi Paşa, adanın zaptı yakın olduğunu söylediyse de muvafakat olunmadı.[623] Barbaros, Venediklilere ait olup onlara bahrî üs hizmetini görmekte olan Şira, Patmos, Naksos vesair adaları aldı; Nçksos ile diğer beş ada Osmanlılara vergi vermek suretiyle yine eski dukasına bırakıldı.

1538 senesinde yine denize çıkan Osmanlı donanması Adalar denizindeki Kerpe ve diğer bazı adaları ve hattâ Girid'in Hanya ve

---

[622] Korfo, Napoli kıratlığına aid iken 1387'de Venediklilerin hâkimiyeti altına girmiş ve Osmanlıların tecavüzlerine karşı bir hudud muhafızlığı haline konmuştu (Silbersch miott-Venedik menbalarına göre Türk İmparatorluğu'nun zuhur zamanında Şark meselesi, Almancadan Tiirkçeye çeviren rCemal Köprülü, s. 12, 13).

[623] Feridun Bey Münşeatı, c. i"., s. 606 (1274 basımı). Müverrih Âlî'nin bu seferde bulunan Mehmed b. Nasuh Reis'ten. nakline göre siperde bulunan dört gazi, kaleden atılan gülle ile bir anda şehit olmuş, bunu pâdişâh duymuş, mevsimin de geçtiğini görerek avdet emrini vermiş. Lütfi Paşa'nın bir müddet daha kalınırsa kalenin alınacağını arzetmesi üzerine Sultan Süleyman "Ben bir mücahit kulumu bin böyle hisara değişmem" diyerek avdeti emreylemiş (Varak 42).

Milotpotamo taraflarını vurarak And ere a D orya'yi arıyordu.

Preveze Muharebesi Ve Akdeniz Hâkimiyeti

Muttefık Donanmaları

Osmanlı donanması adaları birer birer zaptederken müttefik devletler, yani Şar İken imparatorluğu, Venedik, Papa, Portekiz donanma kumandanlarının Korfo adasında toplanmaları takarrür etmişti. Aralarmdaki görüşmelerde ŞarlktfîTlin:alî7"kofsan yatağT^olanTeza-yir"in alınmasını Venedik cumhuriyeti ise Türklerin ellerine geçen adalarının geri alınmasını ileri sürmüşlerdi.

Koıföya ibtîda Venedik ve sonra Papalık donanmaları gelmişlerdi; henüz Şarlken donanmasından haber yoktu; Papalık donanmasının amirali Grimani, bu sırada Yarara'nın güneyindeki Narda körfezinde bulunan Preveze kalesine bir baskın yaparak muhasara ettiyse de muvaffak olamayıp o sırada Türk donanmasının geldiğini duyması üzerine Korfo'ya döndü. Nihayet Andrea Dorya 22 EylüPde kırk dokuz kadırga ve elli barca ile Koro'ya geldi.

Barbaros'un Hareketi

Barbaros Ilavreddin Paşa donanma ile Istatıköy taraflarında bulunduğu sıralarda düşman hakkında malûmat almak üzere korsan reislerinden olup Osmanlı hizmetine girmiş olan Turgudca adındaki kaptanı ileri gönderdi; bu keşif donanması kırk parça düşman kadırgasına rast gelip asıl düşman donanmasının Preveze'dc olduğunu öğrenmiş ve tabiî düşman gemileri de Türk keşif donanmasını görünce Preveze'de bulunan Papalık amirali Grimani'yi vaziyetten haberdar etmişti.

Barbaros vsür'atle ilerleyerek yolda Kefalonya adasını vurduktan sonra Preveze ye geldi ve üç serî gemiyi haber ve esir almak üzere düşman sahillerine yolladı. Filhakika bir kayıkla yakalanan esir, İspanya, Portekiz, Papalık ve Venedik donanmalarının Korfâda toplandıklarını söyledi.

İki Tarafın Gemi Asker Ve Toplarının Mukayegesi

Türk donanması kürekli yani çekdiri sınıfından arak yüz yirmi iki parçadan ibaretti. Gemi mürettebatından başka gemilerde yeniçeri ve donanma hizmetinde bulunmakla mükellef sancakların tımarlı sipahileri vardı. Gemilerin baş taraflarında üçer adet uzun menzilli 166 adet top bulunuyordu.

25 Eylül 1538'de Andrea Dorya kumandasındaki müttefik donanması Korfo dan güneye doğru hareket etti; bunların mevcudu 162 kadırga ve 140 parça olup mecmuu 302 idi; bu gemilerde iki bin beş yüz top ve altmış bin asker vardı.

Şu halde Türk donanması adet itibariyle düşmana nazaran üçte bir ve top itibariyle on altıda birdi; bundan başka Türk donanmasında sekiz bin cenkçi askere karşı müttefiklerin gemilerinde altmış bin silâhendaz bulunuyordu.

İlk Hareketler

Barbaros Hayreddin Paşa, Preveze önünde bulunurken müttefik donanması geldi, düşman kumandanlarından biri, Türk donanmasının ve Türk kalesinin topları Önünde ileri varmak mümkün olmadığına göre karaya asker çıkararak Preveze'yi sukut ettirmek teklifinde bulundu ise de Andrea Dorya, Türklerin karada asker bulunduracaklarında şüphesi olmadığım söyliyerek bu teklifi kabul etmedi.

Müttefik donanması henüz Preveze Önüne gelmeden evvel Barbaros, kumandanları toplayarak görüşmüştü. Bunlardan Sinan Reis ile sancakbeyleri düşman donanmasının Akceom 6umu'na asker çıkarma tehlikesine karşı orasının tahkim edilmesini söyledüerse de Barboros buna lüzumu olmadığını beyan etti. Fakat kumandanların ısrarı üzerine teklife muvafakat ederek oraya bir miktar asker çıkardı. Kendisi gemi kaptanlarına lâzım gelen talimatı verdi.

Filhakika Akfeoni'a asker çıkarılması pek isabetli olmuştu; Preveze önüne gelen müttefik donanması Akceom sahiline keşif müfrezleri gönderdiyse de Türkler'in tüfenk ateşiyle karşılaştıklarından geriye

döndüler; bu suretle karaya asker çıkarma teşebbüsü akim kaldı; fakat bu durum önüne gelen bazı düşman kadırgaları oradaki Türk askerleri üzerine gülle atıp epi zayiat verdirdiler; bunun üzerine iki taraf arasında ateş başladı.

Preveze Deniz Savaşının İlk Safhası

Türklerin top ateşi karşısında düşmanın çektiri kürekli gemileri kalyonların gerisine çekilmeğe mecbur oldular. Düşman kalyonlarının bazısı demir almış ve bazıları da demirlerini keserek bir an eyvel sahilden ayrılmağa mecbur olmuşlardı; kürekli gemiler, kalyonlara yani yelkenli büyük gemilere halat vererek onları çekiyorlardı; bu suretle Türkler'in top ateşi karşısında Andrea Dorya çekilmeğe mecbur kalmıştı.

Bu vaziyeti mütaakıp Barbaros Hayreddin dönüp karaya çıkarılan askerle topları tekrar gemilere aldı ve sonra limandan çıktı; gemileri harp nizamına koyduktan sonra burada kaldı ve gece yarısı düşmanı takibe çıktı; rüzgâr müttefiklere müsait esmekte olup bu, Osmanlı donanması için zararlı idi; çünkü yelkenli olan düşman barçalarına karşı Osmanlıların kürekli olan çektirilen dayanamıyorlardi. Fakat bir müddet sonra rüzgâr durduğundan düşman gemileri hareketten kaldı.

Çekilen Düşman Donanması

Andrea Dorya bu birinci çarpışmadan sonra Sece yarısı Ayamavra adası [624] tarafına gelerek gemileri demirleyip deniz savaşı hakkında görüşmeğe başladılar ve nihayet Inebahtı üzerine yürüyüp Barbaros'u harbe mecbur etmeğe karar verdiler; henüz sabah olduğu sırada Türk donanmasının kendilerine doğru gelmekte olduğunu öğrendiler.

Munarebe'ye Katî Netice

Müttefikler kumandanı Andrea Dorya Türklerin bu harikulade cüretinden ürktü; harbe girip girmemekte müteredditti; nihayet üç saat düşündükten sonra kumandanların ısrarları üzerine harbe karar

[624] Âlî, Kefalonya adasının tncir limanı burnu tarafına geldiklerini yazar (Varak 46).

verdi.

Barbaros Hayreddin Paşa, hayrete şayan bir harp usuliyle kendisine kat kat faik olan bu müttefikler donanmasına galebe çaldı; tatbik ettiği tabiye tarzı daha uzak mesafeden rüzgârın esmemesi yüzünden hareketten kalan düşman gemilerini tahrip etmekti; yoksa düşmanın gemi adedinin fazlalığı cihetiyle rampa usuliyle yapılan savaşta muvaffak olunamazdı. Andrea Dorya, kalyon nevilerinden olan bazı Türk gemilerinin arkasını çevirmeğe ve gemileri barçalar ile çektiriler arasına almağa çok çalıştıysa da Türk gemicileri kadırgalarla buna mâni olup toplarla düşman amiralinin plânının tatbikini bertaraf ettiler; harbi kaybeden Andrea Dorya müttefiklerinin imdat istemelerine bakmayarak kaçtı. Düşmana galebe çalan Barbaros, bundan sonra doğru Preveze ye geldi; hiçbir Türk gemisi batmamıştı; askerden dört yüz şehit, sekiz yüz mecruh vardı. Düşmandan otuz altı kadırga ve firkate ve üç bine yakın esir alındı. Bu muharebe 1539 senesi Eylülünün yirmi sekizinde (945 Cemaziyelevvel) kazanıldı.

İşte müttefik devletlerin denize çıkardıkları 302 parça gemi ve altmış bin kişilik kuvvetin akıbeti Barbaros'un manevrası önünde perişan bir halde kahkarî ric'at şeklini aldı. Andrea D orya Korfo^ya doğru kaçmıştı.

Dünya deniz tarihinde pek meşhur olan bu Preveze muharebesi, Akdeniz hâkimi olan Andrea Dorya'yı bu hâkimiyeti rakibi Barbaros Hayreddin Paşa'ya terke mecbur etti. Bu muharebe esnasında Barbaros, kat'iyyen barca yağması yapmamalarını emrederek düşmana fırsat vermek istememiştir.

Preveze muharebesinde gönüllü donanma kumandanı Turgut Reis'le, Murad ve Salih Reisler ve Güzelce Kaptan adlarındaki kumandanlar şöhret kazanmışlardır.

Preveze zaferi Bağdan seferinden dönüşte B a rb a r o s'un oğlu Hasan Bey riyasetinde gönderilen bir heyet vasıtasiyle Isakçı veya Yanbolu taraflarında pâdişâha arzediimiş ve bundan dolayı kaptan paşa haslarına yüz bin akçe zam yapılıp her tarafa fetihnameler yollanmıştır.

Andrea Dorya kaçarken Adriyatik sahilindeki Kastelnova'-yı zapt ile içinevaltı bin kadar İspanyol kuvveti koymuştu. Ertesi sene, 1539

İlkbaharında denizden Barbaros'un ve karadan Bosna beyi Gazi Husrev Bey'in sıkıştırmalariyle kale geri alındı.

Venediklilerle Anlaşma

Müttefiklerin İspanya'dan sonra en kuvvetlisi olan Venedikliler, bu harpten çok zararlı çıktılar; evvelden gözleri olan Afora'da bir iş göremedikleri ve tahrik ettikleri Avlonya ve Delvine isyanlarından bir netice çıkmadığını gördükleri gibi müttefikleriyle de aralarında ihtilâf çıkması sebebiyle Osmanlılarla sulhe mecbur oldular.
Sulh şartları mucibince Venedik cumhuriyeti Mora ve Dal-maçya sahillerindeki kaleleri ve Barbaros'un zaptettiği adaları Osmanlılara terk ettiği gibi üç yüz bin altın tazminat vermeğe de mecbur olmuştu.

Osmanlı - İspanyol Mücadelesi Ve Fransızlara Denizden Yapılan Yardım

Deniz Nıuharebeleri

Barbaros Hayreddin Paşa'nın meşhur Preveze muharebesinden sonra Akdeniz hâkimiyeti
Türkler'in eline geçmiştir; Osmanlılar Macaristan dâvasiyle uğraşıyorlardı. 1541 M. (948 H.) senesinde bir Osmanlı ordusu pâdişâhın kumandası altında Macaristan'a giderken Barbaros da yetmiş kadar kadırga ile Adriyatik sahilinin muhafazasına memur edilmişti.
Cezayir beylerbeğiliği Barbaros'un üzerinde ise de kendisi devlet merkezinde olduğundan orası kendi namına vekâletle idare olunuyor ve oradaki Türk korsanları serbestçe faaliyetlerine devam ediyorlardı.

Şarlken'in Cezayir Üzerine Hareketi

İmparator, şimdiye kadar kendilerine bir şey yapılmayan ve bundan dolayı cür'etleri artan Cezayirlilerin hakkından gelmek üzere bizzat harekete geçti ve 1541 sonbaharına doğru yani Ağus-tos'ta on iki bin yaya ve bin kadar atlı ve büyük bir donanma ile Andre Dorya da

beraber olarak Cezayir üzerine hareket etti. Maiyyetinde Papalık ile Malta şövalyeleri (eski Rodos şövalyeleri) gemileri de vardı; büyük küçük donanma mevcudu beş yüz on yedi ve asker mevcudu da yirmi beş bindi.

Cezayir'in Müdafaası

Bu büyük donanma Cezayir önüne gelir gelmez derhal karaya asker çıkardı; kale halkı şiddetle mukabele ettiler; kaleyi müdafaa eden Barbaros'un vekili ve evlâdlığı Hadım Hasan Ağa idi; düşman kuvvetleri hücum esnasında ve donanması da fırtınadan epi zayiat verdi; muharebe ve müdafaa dört ay sürdü; bir muvaffakiyet elde edemeyen Şarlken birçok asker telef edip yüz altmış gemi de kaybettikten sonra döndü (1541 Aralık). Bu seferde Meksika'yı zapt ile birçok mezalim yapmış olan Fernando Kortej de bulunmuş ve büyük bir ölüm tehlikesi geçirmişti.

Osmanlı Donanmasiyle Fransızlara Yapılan Yardım

I. Fransuva ile Şarlken arasında devam etmektean harp henüz bitmemişti. Fransuva Osmanlı. hükümdarından daimî surette yardım görüyorsa da Avrupa'daki dinî taassup sebebiyle iki yüzlü harekette bulunmağa mecbur oluyordu; bunun iki yüzlü hali bilinmekle beraber Sultan Süleyman kiralın hareketini mazur görüp kendi siyaseti îcabı istediği yardımı yapıyordu.

Fransa kiralı, denizden kendisine yardım edilmesini istiyordu; Cezayir'deki muvaffakiyetsizliğinden sonra Şarlken'İn deniz faaliyeti durmuştu, Fransa denizden de Şarlken'e galebe edecek durumda değildi; Fransuva, Türklerle anlaşırken Şcrlken de Fransa aleyhine ingiltere'yi ittifakına alıyordu; Osmanlı hükümdarı Venedik cumhuriyetinin de Türk - Fransız ittifakına iltihakını arzu ettiyse de Venedikliler tarafsız kalacaklarını beyan ile yapılan teklifi nazikâne savuşturdular; Osmanlı hükümdarının bu tekliften maksadı, Preveze harbinde olduğu gibi Venedik ile imparatoru birleştirmefnek için teminat almaktı.

950 H. (1543 M.) senesinin baharında yüz on kadırga ve dört

mavnadan mürekkep donanma, Barbaros Hayrcddin Paşa kumandasiyle Akdeniz^e çıktı; Fransız sefiri Polen dö Lagard, Türk amiralinin gemisinde idi. Donanma, Napoli civarında Reçyo önüne geldiği zaman kırk bir parçadan mürekkep Cezayir donanması da iltihak etti; Reçyo ve diğer bazı yerler işgal olunduktan sonra Roma1 mn iskelesi olan Ostiya'ya gelindi; halk hayret ve şaşkınlık içinde idi. Fakat kendilerine teminat verildi. Türklerin sahil şehirleriyle yaptıkları alış verişlerin ciddiyeti ve herşeyin bedeli mukabilinde alınması Türk askerlerinin efendiliğini gösteriyordu; nihayet sahili takip eden Türk donanması 24 Haziran 1543'de Marsilya'ya geldi.

Barbaros'un Fransız Kumandaniyle Görüşmesi

Fransız donanması kumandanı Fransuva dil Burbon (yani Dük Dankiyen) Türk donan* masını merasimle karşıladı; bu kumandan yirmi üç yaşında bir genç idi: Barbaros bununla görüşerek harp plânını sordu; Türkleri yardımlarına çağıran Fransızların henüz bir muharebe plâm yoktu; bunun üzerine Barbaros kızdıysa da neticede İVis'in zaptına karar verildi; burası Şarlken'in müttefiki olan Savıia dukasının elinde idi. Barbaros bu karara itiraz etmemekle beraber, Fransız= -kuvvetlerinin noksanlarını, asker adediyle silâh miktarının azlığınısöyledi.

Nis'in Zaptı Ve Barbaros'un Ağır Ve Haklı Sözleri

Şiddetli tazyik neticesinde 20 Ağustos 1543'de teslim oldu; bu sırada, yani is'in iç kalesinin muhasarası esnasında Fransızlar Barbarosa müracaat ederek barutları bittiğinden barut istemişlerdi; buna hayret eden Osmanlı amirali, müttefik amirali Dük Dankiyen'e:

"Ne güzel muharipler! Gemilerini şarap fıçılariyle doldurup baruttan başka bir şey unutmuyorlar" demiş ve yanındaki Fransız sefirine dönerek :

"istanbul'da, iken devletin büyük mikyasta hazırlandığını söylediğin zaman benimle eğleniyor muydun?" diyerek ağır itabta bulunmuş ve Fransızların kararsız, sebatsız ve âtıl olduklarından dolayı şikâyet

etmiştir.

Turgut Reis'in Esaretten Kurtarılması

Bundan sonra Türk donanması kışlamak üzere Tulon limanına geldi; levend kaptanı olan Turgud'u, Andrea Dorya'nın yeğeni olup Türklerin X)ğlan Kaptan dedikleri Janetino Dorya esir edip Cenova'da hapsetmişti; Hayreddin Paşa, burada bulunduğu sırada bizzat şehir önüne gelip "Turgud'u verin, yoksa bütün köylerinizi yakarım" diye tehdit edince Cenevizliler kendilerine taarruz etmemek şartiyle Turgud'u teslim edip Türk gemilerine kürek ve levazım vermeği kabul ettiler. Barbaros, Turgud'u divanına dâvat edip umum muvacehesinde "Bu benden yarardır" diyerek kendisine ait yedek gemisini ona vermiştir.[625] Turgut üç sene hapiste kalmıştı.

Barbaros'un Geri Dönmesi

Hayreddin Paşa bundan sonra Batı-Akdeniz'de bulunduğu bu aylar içinde donanmadan ayırıp gönderdiği filolarla ispanya sahillerini ve Sardunya adasını vurdurdu; bir taraftan da Fransız deniz kuvvetleri düşmanlarına karşı ba/ı muvaffakiyetler elde etmişlerdi; vaziyetin Fransızlara müsait olması dolayısiyle Barbaros IstanbuVa. döndü ve gelirken Fransız gemilerinde çalışan dört yüz kadar kürekçiyi de beraber alarak getirdi (1544).

Barbaros'un Ölümü

Havreddin Paşa Fransızlara yardımdan döndükten sonra artık sefere çıkmadı, çünkü hükü-met Şarlken ve Ferdinand ile bir anlaşma yaparak haTbi tatil ettiğinden deniz seferi yapılmadı. Zaten yaşı ilerlemiş olan Barbaros, Batı-Akdeniz'den döndükten sonra ancak iki sene daha yaşadı ve yaşı sekseni geçmiş olduğu balde şeref ve şan

[625] Turgudça, Muğla'nın Seroloz nahihyesine tâlıı bir köyde Veli adında bir çiftçinin oğlu olup denizde levendKğe başlamış ve sonra gemi reisi olmuştur. Bir aralık Cenevizlilere esir düşmüş ise de Barbaros'un Cenova önüne gelip Cenevizlileri tehdit etmesi üzerine salıverilmiş ve Barbaros buna kendi yedek gemisini hediye etmişti (Tuhfetü'l-kibar*dan hulâsa). Denizciliğe ait faaliyeti bu bölümün sonlarmdadır.

içinde vefat ederek Beşiktaş'taki türbesine defnedildi.[626] Orada medresesi de vardı; bugün bir kadırga resmiyle heykeli konan yerin deniz tarafına eskidenberi Hayreddin iskelesi denilmektedir.

Barbaros'un Yetiştirmeleri

Barbaros Hayreddin Paşa sibi kudretli denizcinin yerine Sokullu Mehmed Paşa v kaptan olmuştu; fakat az sonra bunun Rumeli beylerbeğiliğine nakli üzerine vezir-i âzam Rüstem Paşa'nm biraderi Sinan Paşa kaptan oldu [627] bu, Barbaros'la beraber çalışan kaptan ve levend gemileri reislerini gücendirdi ise de vefatı üzerine yerine meşhur Piyale Paşa tâyin edildiğinden bu, Turgut, Uluc Ali, Hasan ve Salih Reislerle beraber çalışarak Osmanlı donanmasının satvet ve kudretini bir müddet daha muhafazaya muvaffak oldu.

Turgut Reis

Turgut Nasıl Yetişti

Muğla'ma Serdaloz [628] nahiyesi köylerinden birinde Veli adında bir köylünün oğlu olan Turgudça,[629] gençliğinde ziraatle meşgul olmayarak ok atmak ve pehlivanlık etmek gibi spor hareketleriyle vakit geçirmiş ve sonra Ege mıntakasında âdet olduğu üzere gönüllü olarak bir Türk korsan (Levend) gemisine yazılmış ve orada iyice yetiştikten sonra kendi nisabına bir levend gemisi donatarak ona reis olmuştur.

Turgut Reis Preveze muharebesinde harbe iştirak eden gönüllü gemileri (Türk levend gemileri) kumandanlığını yapmış ve harpten sonra serbest vaziyette korsanlığa devam ederek Venedik, Ceneviz, ispanyol, Napoli ve Sicilya denizcileriyle muvaffakiyetli surette çarpışmıştır.

---

[626] 2 Cemaziyelevvel 953=16 Temmuz 1546

[627] Sinan Paşa 961 H. (1554 M.)'de vefat etmiştir. Beşiktaş'taki büyük Sinan Paşa camiini ile medrese bunundur.

[628] TuhfetiVl-hibar'in matbu nüshasında (S. 67) Seroloz imlâsiyle kayıtlı ise de kütüphanemizdeki Âlî'nin basılmamış nüshasında Serdaloz diye yazılmıştır.

[629] Turgud'ım bütün macerasını akrabasından Kayıt Hasan Beyin'in oğln Sami Bey'den naklen Âlî yazmış ve diğerleri ondan almışlardır.

Turgut Reis'in Esir Olması

Turgud Reis 1540'da Korsika adasında sremilerini yağlarken ispanyolların bir baskınına uğrayıp, kendisini toplamağa meydan kalmadan Türklerin Oğlan Kaptan dedikleri Janetino Dorya'nın adamları tarafından esir edilmiş [630] ve bu kaptan tarafından hediye olarak amcası meşhur Andrea Dorya'ya verilmiştir.
Bu suretle bir müddet gemilerde forsa (Esir kürekçi) hayatı yaşıyan Turgut, sonra Cenova'da hapsedilmişti; fakat İ 543'de Barbaros, Fransızlara yardıma gelip Tulün?da kışladığı sırada onun tehdidi ve üç bin altın tazminat vermesi üzerine salıverilmişti.
Barbaros Hayreddin, "Benden yarardır" diye çok takdir ettiği Turgud'a kendisine ait yedek kadırgasını vermek suretiyle onu tekrar faaliyete sevketmişti.

Turgud'un Tekrar Faaliyeti

Turgut Reis, Cerbe adasını kendisine hareket üssü yaptı; bütün Türk ve Arap korsanlarını etrafına topladı; yeni Tunus hükümdarı Me-v«-lây Ahmed veya Hamid ile bir anlaşma yaparak erzak ve cephane temin etti ve buna mukabil Turgut da ganimet malından Tunus Sultanına muayyen bir miktar verecekti. Yirmi beş gemiye kumanda ediyordu.
Turgut, bu anlaşmadan sonra Tunus ile Trablus arasındaki bazı yerleri zaptetti ve daha sonra da kendisi için emin bir mahal olan Mehdiye şehrini işgal eyledi (956 H.=1544 M.).

Turgut ve Andrea Dorya

Kuzey-Afrika'nın mamur şehirlerinden olan Mehdiye'nin Turgud Reis tarafından zaptedilmesi
Güney-Avrupa'da hayret uyandırdı ve hemen Andrea Dorya

[630] Rivayete göre, Turgut esir edilip henüz yirmi yaşında olan genç bir oğlanın karşısına götürülünce "Aman yarabhi, beni yeni hayız gören bir kızın eline mi düşürdün?" diye teessürünü izhar etmiş (7'uhfetüH-kibarhn notu, s. 67).

kumandasiyle o taraflara mühim bir donanma sevkedildi; İspanyol amirali evvelâ Turgut Reis'in eline geçen bazı kaleleri ve uzun bir tazyikten sonra da Me/ıdiye'yi aldı Turgut, buranın muhasarası esnasında donanmayı buradan ayırmak için İtalya sahillerini vurup Me/ıdîye'ye yardımcı kuvvet sokmak istemişse de muvaffak olamamıştır.

Cezayir'le alâkası dolayısiyle bu tararlarda cereyan eden hâdiseleri gözden uzak tutmayan Osmanlı hükümeti bu işe yabancı kalmadı; bundan sonra Turgud'un hareket üssü olan Cerbe adası tazyik edildi ve o da Ege Denizi taraflarına gelip vaziyeti hükümete arz etti ve kendisi Ağrıboz adasında gemileriyle emir bekledi.

Malta'nın Birinci Muhasarası Ve Garp Trablusu'nun Zaptı

1551 senesinin ilkbaharında doksan kadırgadan mürekkep bir donanma Ağrıboz .adasındaki Tur- gut Reis donanmasıyle birleşti. Bunlar doğruca Akdeniz'de Hıristiyan korsanlarının merkezi olan Malta adası üzerine yürüdüler. Osmanlı kaptan-ı deryası Rüstem Paşa'nın biraderi Sinan Paşa idi; Malta kuşatıldı ve bir müddet sonra Sinan Paşa ile Turgut Reis arasında ihtilâf çıktı; Sinan Paşa askeri gemilere alarak ayrıldı; beraberce Trablus-Gartfz gelindi. Burası da Malta şövalyelerinin elinde idi. Denizden ve tazyik üzerine 958 H. (14 Ağustos 1551M.)'de Trablus alındı.[631]

Turgut Reis'm Osmanlı Devleti Hizmetine Girmesi

Turgut Reis'in büyük bir denizci olduğu ve yadında da Akdeniz'in en mahir denizcileri bulunduğu bu Malta ve Trablusgarp seferinde görüldüğünden Sinan Paşa'nın tavsiyesiyle Turgut Reis. ve arkadaşları hizmete alınıp Turgud'a Karlıeli san-cakbeyiliği ve maiyyetinde olan Gazi Mustafa, Ulıic Ali, Hasan Kelle, Mehmed Reis, Sancaktar Reis, Deli Cafer ve Kara Kadı isimlerindeki reislere de yetmiş seksen akçe

[631] Garp Trablus'u, Müslümanlar tarafından alındıktan sonra Aglphîhr*\c Fatimıler'm idaresinde bulunup sonradan ISormanâiyalıUtrhn eline düştü. Burayı Muvahhidîn devleti tekrar İslâm memleketleri arasına soktu; daha sonra Tunus'taki Benî Ha/s devletine geçen Trablusgarp İSlO'da İspanyollar tarafından zaptedildi ve 1530'dan itibaren Malta adası'yle beraber Rodos'um çıkarılan Sen .Tan şövalyelerine verildi ve J551Me de Osmanlıların idaresi altına girdi.

ıliife ile fener taşımak hakkı yani Türk donanmasında gemi kumandanlığı (kadırga reisliği) etmek imtiyazı verilerek mirî gemilere reis tâyin edilmişlerdir. Turgut Reis, tâyininden sonra sancak merkezi olan Prevezevye gitti.

Fransızlara İkinci Deniz Yardımı

Osmanlı donanması 1552 senesi ilkbaharında kaptân-ı derya Sinan Paşa kumandasiyle Batı-Akdeniz seferine çıktı; Fransa kiralı II. Hanri'nin Şarlken ile aralarındaki muhasama dola» yısiyle kiralın ricası üzerine ikinci defa yardıma gidiliyordu; Fransız sefiri Daramon'da üç gemi ile Osmanlı donanmasiyle beraberdi. Karlıeli beyi Turgut Bey Sicilya sahillerini vurmağa memur edildi. Donanma italya sahillerini doşlaşarak Napoli'ye geldi ve orada Fransız donanması gelmediğinden yolda rastlanır diye bir müddet kuzeye doğru seyredildi; bu sırada Andrca Dorya'nm Napoli tarafına geçeceği haber alınarak Turgut Bey'in tavsiyesiyle Ponza [632] adaları tarafında pusu kuruldu hu pusuya düşürülen Andrea D orya mağlûp edilerek Sardunya adasına doğru kaçtı.
Türk donanması iki aydan fazla Batı-Akdeniz'de dolaştığı halde kendisini yardıma çağıran Fransız donanması görünmüyordu. Bunun üzerine Türk donanması geri döndü.

Batı Akdeniz Seferleri

Bundan sonra gerek Sinan Paşa'nın ve gerek seferleri onun vefatı üzerine yerine gelen Piyale Paşa'nın deniz seferleri vardır; bunlardan biri 966 H. (1558 M.)'de İspanya sularında dolaşan Kaptan Piyale Paşa'nın Minorka adasının mühim şehirlerinden olan Siüdadela (Osmanlı vesikalarında da Siyedela)'yı zaptetmesidir.[633] Bundan başka yine bu mey anda Piyale Paşa maiyyetinde Turgut ve Salih Paşalar bulunduğu halde italya sahillerini vurup Reçyo şehrini zapt etmiş ve Afrika sahilinde Oranh İspanyolların elinden almış ve muvaffakiyetle dönmüştü; işte bunu mütaakıp Osmanlılar aleyhine İspanya ve Papa

[632] Ponza adaları, Napoli'nin batısındaki küme adalardır.
[633] Tarih-i Osmanî Encümeni mecmuası, sene 3, s. 966. ,

başta olarak İtalya yarımadasındaki hükümetlerin ittifakı vücuda gelmiş ve bu ittifak 1559'daki Cerhe muharebesini doğurmuştur.
Şarlken, imparatorluktan çekilmiş, yerine biraderi Ferdi-nand Alman imparatoru ve oğlu Filip de İspanya kiralı olmuşlardı. Filip Fransızlarla barışmış olup gözünü Akdeniz'e dikmişti; sahillerinin muhafazası için Trablusgar elinde bulunmasını istiyor ve ona göre hazırlanıyordu; Piyale Paşa 1559'daki deniz seferinde tuttuğu bir esirden aynı malûmatı almış ve hükümete bildirmişti.

Cebre Muharebesi

Bu sırada Trablusgarp beylerbeği bulunan Turgut Paşa [634] evvelce kendisine ait olan Cerber adasını îspanyollardan zaptetmek isteyerek muhasara etmişti; bunun üzerine Osmanlılara karşı hazırlanmış olan iki yüz parçadan mürekkep müttefik donanması ihtiyar olup epeydir sefere çıkamayan J an Andrea D orya kumandasında olarak Cerbe önüne geldiğinden Turgut Paşa az bir kuvvetle bunlara mukavemet edemiyeceğinden Trablus'a çekilmiş ve keyfiyeti Mora sancakbeyi vasıtasiyle acele İstanbul9a bildirmişti.
Cer&e'yi alan ispanyol ve müttefikleri Osmanlı donanmasına karşı acele orayı tahkim ettiler. Buna karşı Piyale Paşa kumandasında iki yüz parçadan fazla donanma Cerbe adası önüne geldi, ve işte burada tarihçe meşhur Cerbe muharebesi yapıldı.
Bu muharebe, Andrea Dorya'nm Preveze'de Barbaros'tan yediği silleden sonra müttefiklere vurulmuş ağır bir darbe oldu; müttefiklerin altmış büyük gemisi batmış ve yirmi bin kişisi telef olmuş ve ancak on yedi gemi kaçıp kurtulabilmiştir.
Cerbe deniz muharebesinden sonra Cerbe adası muhasara edilmiş ve ispanyollar anûdâne müdafaa eylemişlerse de Türk azmi karşısında kale sukut etmiştir; buradaki İspanyol generali Alvaro bir gemiye

[634] Turgud'utı, şöhreti Rüstem Paşa'ran biraderi kaptan Sinan Paşa, tarafından çekilemez olmuş ve kaptan bulunduğu müddetçe onunla uğraşmıştır. Bir aralık Sultan Süleyman, Karlıeli sancakbeyi olan Turgud'un bilhassa Batı-Akdeniz deki büyük muvaffakiyetlerinden fevkalâde memnun olarak kendisine kaptanlıkla Cezayir beylerbeyliğini vermek isterse de Rüstem Paşa Tur-gud'un "Taşrada yetiştim, dergâh-ı muallâda hizmet edemem" demiş olduğunu süyliyerek mâni olur. Trahlusgarp bunun gayretiyle elde edilmiş ve beyler-beğüik de vaad olunmuş ise de hasmı olan Sinan Paşa, Murad Bey'e verdirmiş/ti. Nihayet bir gün Turgut Bey sefere gitmekte olan padişahı etekleyip Trablusgarp beylerbcğiliğini ister ve padişah da derhal verir ve bu suretle on sene yani vefatına kadar orada beylerbeylik eder. Turgud'ın Trablusgarb beğler-beğiliği 962 H. (1555 M.) senesindedir.

atlayarak kaçmışsa da Turgut Paşa tarafından takip olunarak esir edilmiştir. Ada Turgut Paşa'ya verilmiş ve Piyale Paşa, Trablus'a uğradıktan sonra İstanbul9a dönmüştür.

İkinci Malta Muhasarası Ve Turgut Paşa'nın Şehit Düşmesi

Sen-Jan Şövalyeleri

Rodos adası 1522'de Osmanlılar tarafından zaptedildiği zaman buradan çıkarılan Sen-Jan şöval-yelerVne Şarlken tarafından Malta adası verilmiş ve aynı zamanda İspanyollara ait olan Garp Trablusu'nun muhafazası da bunlara bırakılmıştı. Malta adası az zaman içinde şövalyeler tarafından pek müstahkem bir hale konmuştu. Şövalyelerin Rodos^ta olduğu gibi mükemmel donanmaları olup daimî surette faaliyette bulunuyorlar ve fırsat buldukça Türk ticaret gemilerini zaptediyorlar ve Türk korsanlarİyle savaşıyorlar ve bundan başka Türkler aleyhine olan seferlere iştirak ediyorlardı; nitekim Preveze ve Cerbe adası muharebelerinde gemileriyle müttefiklere yardım etmişlerdi; bundan başka Hıristiyan korsan gemileri burada bârınıyorlardı. Mısır, Trablusgarp ile Cezayir'in ve diğerbazı mühim elde bulunması yol üzerinde olan Ma/ta'nın, emniyet bakv iclârresta İspanyollar ise Malta zaptının neticesinde Osmanlı donanmasının Sicilya, Napoli ve havalisine geleceğini biliyorlar ve bundan dolayı Malta1-nın müdafaasına ehemmiyet veriyorlardı. Adanın muhasarası için bir fırsat çıkmıştı. Bu sırada saray için alınan eşyayı getiren bir Türk gemisinin Zanta ve Kefalonya adaları arasında yedi Malta korsan gemisi tarafından zaptedilmesi adanın zaptı hakkındaki tasavvuru meydana çıkardı ve bu suretle Malta seferi yapıldı.

Malta Seteri

1565 senesi Nisanında (H. 972) Osmanlı donanması sefere memur oldu; kara askerlerine beşinci vezir Kızıl Âhmed'li Mustafa

Paşa [635] serdar tâyin edildi; Donanma amirali Piyale Paşa idi; Piyale Paşa yüz seksen bir parça gemi ile denize çıktı; hareketinden evvel gerek Serdar Mustafa Paşa'ya ve gerek kaptan Piyale Paşa'ya "Adanın fethine ait bütün işleri Turgut başarabilir; kat'iyyen onun re1-yinden hariç hareket etmeyiniz" diye söylendi. Osmanlı donanma mevcudu sonradan iltihak eden Turgut ve Salih Paşaların gemileriyle beraber üç yüzü bulmuştu.

Malta Adası Önünde

İstanbul'dan selen donanma ve asker Malta önüne gddiği vakit henuz Trablusgarp bcyler-vbeği Turgut Paşa gelmemişti. Serdar ve Kaptan Paşa kendilerine padişah tarafından yapılan tavsiyeyi dinle-meyip aralarında görüşerek birkaç gün beklemeden karaya asker çıkarıp evvelâ lüzumu olmadığı halde donanmayı emniyet altına tutmak için serdarın ısrariyle limanı muhafaza etmekte olan Sentelen kalesini muhasara ettiler; bu sırada yani muhasaranın birinci günü Turgut Paşa on üç parça.kadırga ile geldi.

Turgut Paşa'nın Şehadeti

Turgut Paşa, Sentelen [636] muhasarasının yanlış olduğunu, asıl kalenin sukutu üzerine burasının tabiatiyle sukut edeceğini söylemiş ve fakat iş bu kadar ilerledikten sonra muhasara terk edilmeyerek umumî bir hücum yapılmasını tavsiye eylemiş, kendisi de Sentanj hisan hücumu idaresini ele almıştı.
İşte İm hücum yapıldığı sırada (18 Haziran) kaleden atılan bir güllenin taşa çarpmasiyle kopan taş parçası Turgut Paşa'-ıın başına isabet edip yaralandı; ağzından, burnundan ve kulaklarından kan geldi; dört gün dört gece kendini bilmeyerek yattı. Beşinci günü kale fethi sabahında vefat etti ve hemen cesedi beş parça kadırgasiyle Trablus'a gönderilip orada yaptırdığı cami ve medresesinin yanındaki türbeye defnedildi.
Sentelen kalesi on yedi günde alındı (24 Haziran 1565). Asıl maksat

[635] Bunlar Kastamonu ve Sinop'ta beylik kuran Candar ve oğulları ailesinden olan Kızıl Ahmed Bey kolundandır.
[636] Bu isim, Tufet ü' I -kibar"1 da Santarme ve Âlî tarihi'nde Senterme diye kayıtlıdır.

olan Malta muhasara edildiyse de deniz mevsimi geçmekte, erzak ve mühimmat da azalmakta olduğundan ve düşmana Fransız, Papa ve İspanya'dan istediği yardımın gelmesi ihtimali kuvvetlendiğinden, dönmeğe karar verildi ve Turgut gibi büyük bir denizcinin ölümü Malta adasının zaptına imkân bırakmadığı için boş dönüldü; bu muvaffakiyetsizlik üzerine Serdar Mustafa Paşa vezirlikten azlolundu.

YİRMİALTINCI BÖLÜM

HİNT VE UMMAN SEFERLERİ

Portekizlilerin Hind Denizi'n Deki Faaliyetleri

Portekizliler 1498'de Vasko do Gama vasıtasiyle Ümit Burnu yoluyla Hindistan'a gelmeyi keşfettikten sonra kuvvetli donanmalariyle buralarda hâkimiyetlerini tesise başlamışlardı. O tarihe kadar Arap gemileriyle Mısır'a kadar gelip oradan da İskenderiye vasıtasiyle Venedik gemileri tarafından Avrupa'ya nakledilen Hint eşyası bu yeni keşf hadisesiyle artık yolunu değiştiriyordu, hattâ Albokerk adındaki Portekizli kaptan Kızıldeniz'in ağzındaki Sokotra adasiyle Basra körfezi medhalindeki Hürmüz Boğazlını zaptetmek suretiyle Doğu mallarını Akdeniz'e nakleden yolların kapılarını Müslüman gemilerine kapamıştı (1515).
Bu iki yolun kapanması ve Hint Denizi'nin bir Portekiz golü haline gelecek derecede buradaki sahillere malik olmaları, bu havali ticaretini artık onların ellerine geçirmişti.

Memluk Devletiyle Portekizliler

Osmanlıların Mısır ve Suriye'yi işgalden evvel buralarda hüküm süren Memlûkler zamanında Portekizlilerin Hintlilere karşı yaptıkları mezalimden dolayı Gücerat hükümdarı I. Mahmud Han (1458-1511) Kansu Gavri'ye müracaat ile yardım istemiş ve o da 1508 senesinde Hüseyin Bey kumandasında toplarla mücehhez bir filo göndermiş, fakat bu filo birkaç çarpışmadan başka bir şey yapamıyarak geri dönmüştü; bundan sonra Portekizlilerin Kizildeniz ve Aden'de

yaptıkları tahribat üzerine Memlûkler elli kıta çektiri nevinden Gurab denilen bir filoyu Selman Reis adındaki bir Türk kaptanı ile Portekizlilere karşı şevket misler sede o sırada Ye/ncıı'deki vekayi sebebiyle bunlar da bir iş görememişlerdir,

Osmanlılarla Portekizliler

Memlûk devleti tarihe karıştıktan sonra o taraflara hâkim olmak Osmanlılar da aynı hal ile karşılaşmışlardı; Basra ve Kızıldeniz ağızlarının Portekizliler tarafından tutulması tabiî olan Basra, Bağdad, Yemen, Hicaz ve Mısır Havalisine sahip olan Osmanlılara karşı da sîyâsf ve iktisadî bir darbe idi. Bundan başka Portekizlilerin mezaliminden dolayı Gücerat hükümdarı da Osmanlılardan yardım istiyordu; nitekim 1535 senesinde Gücerat Sultanı, Bahadır-Şah, Osmanlı padişahına elçi ve nâme göndererek karadan Moğol hükümdarının [637] ve denizden Portekizlilerin tazyiki altında bulunduğunu bildirmiş, kendisine gönderilecek asker ve gemilerin masraflarına karşılık olmak üzere emanet olarak Mekke'ye gönderdiği altınlardan sarfedilmesini yazmıştı.[638]
Bunların müracaatı, Osmanlıların bu taraftaki menfaatleri îcabı olarak gözönüne alınarak Süveyş limanında donanma inşa-siyle Hindistan sularına kuvvetli bir sefer yapılması kararlaştırılıp bu iş için sabık Mısır beylerbeğisi olup bu sırada Anadolu beyler-beğisi bulunan Hadım Süleyman Paşa münasip görülerek vezir rütbesiyle Hüsrev Paşa'nın yerine tekrar Mısır valiliğine tâyin edilip gönderilmiştir.

Şüveyş Tersanesinde Gemi Yapılması

Memlûk devleti zamanında da Süveyş'te donanma yapılmıştı; burada yapılacak donanmanın malzemesi kısmen Anadoludan tedarik edilirdi.

---

[637] Bu tarihte Hindistan'da Babür'un- oğlu Hümâyun-Şah hükümdar bulunuyordu.
[638] Gücerat hâkimi Bahadır-Şah nâmesinde donanmaya lâzım olan harç için Hint-Moğol hükümdarı Hümâyun-Şah'tan korkarak Mekke-i Mü/cerreme'ye emanet olarak gönderdiği elli sandık ile bir milyon iki yüz yetmiş bin altı yüz miskal altından sarfedilmesini yazmıştı. Donanmanın Süveyş'te hazırlanıp gitmesi zamana mutavakkıf olduğundan bu donanma yapılıp gitmeden evvel Bahadır-Şah, Diyu adasında kendilerine üs vermiş olduğu Portekizliler tarafından 13 Şubat 1537 (Ramazan 943) tarihinde katledilmiştir; bunun üzerine Bahadır'ın Mekke'de emanet bulunan üç yüz sandık altın ve gümüşü verilen eınır üzerine Hadım Süleyman Paşa tarafından İstanbul'a, nakledilmiştir.

II. Bayezid zamanın Memlûk hükümdarının Süveyş'te yapacağı donanma için Osmanlı hükümeti bedelini almayarak lüzumu kadar inşaat malzemesini Memlûk sultanına hediye etmişti.

Bu defa da Süveyş'te donanma yapılması Hadım Süleyman Paşa'ya emrolununca gemi inşası için kaptan paşanın lâzım olan şeyleri yirmi gemiye yükleyerek derhal göndermesi emrolunmuş ve Alâiye'den tedarik edilen kerestelerle sair gemi levazımı Salih Reis vasıtasiyle İskenderiye ye ve oradan da Süveyş''a r gönderilmiştir; bu suretle Süveyş tersanesinde muhtelif büyüklükte-yetmiş altı parça gemi yaptırılıp bütün levazımatı ikmal edilmiş ve harekete geçmiştir.

Hadım Buleyman Paşa'nın Hint Seferi Ve Aden'in Zaptı

Süveyş donanması hazırlandıktan ve içerisine yedî kin asker konulduktan sonra Hadım Süleyman Paşa kumandasiyle 1538 Haziran (945 Muharrem)'da hareket etmiş ve ilk icraatı olarak Kızıldeniz in kapısı olan Aden'i zaptetmekle işe başlamıştır.

Kızıldeniz'e sahip olan Osmanlı devletinin Yemen, Hicaz, Mısır ve Habeşistan''da emniyet içinde bulunması için Aden'in elde bulunmasını takdir eden Hadım Süleyman Paşa, Beni Tahir ailesinden Aden hâkimi Âmir b. Davud'u hile ile gemisine getirterek tevkif ile kale suruna astırmış [639] ve buraya kendi maiyyeti ümerasından Behram Bey'i sancakbeyi tâyin eyledikten sonra Hindistan'a, hareket etmiştir.

Osmanlı donanması Hindistan'ın batısındaki Diyu adası sahillerine gelerek demir attı; Hadım Süleyman Paşa, Bahadır- Şah'ın Osmanlı yardımı istemesinden ancak iki seneye yakın bir zaman sorara Hindistan sahillerine gelebilmişti; Bahadır-Şah 1537'de Diyu adasında Portekizliler tarafından öldürülmüş ve ve yerine hemşiresinin torunu Handeş hanedanından Mîran Mehmed - Şah Farukî [640] hükümdar olmuş ve daha sonra Cücerat hükümdar ailesinden Bahadır'm yeğeni

[639] Hadım Süleyman Paşa'mn Aden'in mevkii ve ehemmiyetini takdir ederek Hindistan'a giderken orayı ne suretle zaptedip Aden hâkimini veziriylc beraber nasıl öldürdüğünü mufassal bir arıza ile hükümete bildirmişti. Bu arızası Belletendin 12 üncü sayısında fotografiyle beraber merhum Fevzi Kurtoğlu tarafından yayınlanmıştır. Arîza Topkapı Sarayı Arşivinde 6454 numarada bulunmaktadır.

[640] İkinci İslâm halifesi Hazret-i Ömer ibn-i Hattab sülâlesinden olduklarını İlân etmiş olan bu Handeş ailesi'ne Ömer'in lakabı olan Faruk' dan ılulavı Kar ıkıler de denilir. JJ aıde^ ailebi 1399'dau 16U0 senesine kadar Güeerat'm batısında hüküm sürmüşlerdir.

III. Mah-mud Porîefcis'lilerin yardımlariyle aynı sene içinde idareyi ele almıştı. Hadım Süleyman Paşa Diyu adası önüne geldiği zaman III. Mahmud-Şah hükümdardı; bu, Süleyman Paşa'ya karşı Portekizlilerle ittifak etti.

Diyu Şehrinin Muhasarası

Hadım Süleyman Paşa böyle bir mukavemete maruz kalınca toplan ve kuvvetleri adaya çıkararak kaleyi muhasara etti; gemilerle o devre göre her biri bir kantar sıkletinde gülle atan en ağır toplar da getirilmişti; kalenin bazı tabyaları zaptedilmiş, fakat yirmi gün süren muhasara ve yapılan hücumlara rağmen kale mukavemet etmişti. Bu sırada bir Portekiz filosunun gelmekte olduğu ve deniz vaziyetinin de müsaadesi/ligi Paşa'yı, muhasara işini terke mecbur etti. Bunun üzerine Süleyman Paşa avdete karar verili ve aynı sene Aralık ayının yirmi beşinde Yemen sahilindeki M it ha limanına geldi. hâkimiyetini tanımış olan Yeınen'e gönderildi. (iubleMe eski arkadaşı Hüseyin Beyle birleştikten sonra Portekizlilerin elindeki Kamaran adasını zapt ile işe başlamıştı. Sonra Yemen tarafına geçti, orayı da Osmanlı hâkimiyeti altına sokduklan sonra idareyi H üseyin Beye bırakarak Süveyş döndü, yalnız . ideni alamamıştı. Hadım Süleyman Paşa Ye tnen'iıı [641] en mühim limanı olan il/u/ıa'ya demirledikten sonra Kumijerden yani Türklerden Zübeyd emîri Nâhuda
Ahmed Bey'i yanma davet etmiş ise de hu, Aden hâkimi, Âmir'in akıbetine uğramamak için ihtiyatlı davranarak gitmenıiş-ve Süleyman Paş a'nın Zübeyd beyliği tevcihi suretiyle kendisini avlamak istemesine karşı da bir tuzağa düşmiyerek "Ben burayı kılıçla aldım, benden de ancak kılıçla alınır" diye mukabele eylemişti.

[641] Mısır'ın al'nması sırasında Yemen"de.. Kıireyş kabilesinden olduklarını iddia eden Benî Tâhir ailesi buhmtıyordii. Portekiz gemilerinin Kızıldeniz'de de faaliyete banlamaları üzerinde 1516'da Memlûklerin son zamanlarında buraya Alımed Bey kumamlasiyle donanma gönderilmiş, Ahmed Bey, Zübeyd bakimi Benî Tâhir ailesinden Melik Âmir'deıı istediği muaveneti görmemesi üzerine Zübeyd'i zapt ile orayı biraderi Barsbay'a bırakmıştı.A mir ile kardeşi Ahdülmelik ertesi 151.7 senesinde Zübeyd'i almak üzere gelmişlerse de mu-\alliik olaınıyarak harpte maktul düşmüşlerdi. Bıı esnada Memlûk devletinin MUia ermesi üzerine Iiarsbay İle diğer beyler Osmanlıların yüksek bâkiiniyetiıı Lnııyıp Yavuz Sultan Selim adına hutbe okutmuşlardı, liarsbay'ıı Araplar taralından katli üzerine yerine Çerkeş İskender Bey, Zübeyd emîri olmuştur. I s ke nder'in ölümünden sonra Ziibcyd onun veziri İN ahuda Ahmed tarafından idare edilmekte iken ' Süleyman Paşa Mu/m'ya gelmişti. İşte bu kısa izahattan anlaşılacağı üzere YenmıCde İdareyi ele almak için Yemen tarihlerinin Rumlu LfrvniU-r dediği Türkler ile yerli imamlar çarpışmışlar ve daha sonra ise Osmanlı hâkimiyeti kurulmuşt-

Bunun üzerine Süleyman Paşa, Mu/ıa'dan ayrrıip Kamaran adasına giderek orada topların nakli için arabalar yaptırdıktan sonra Salif limanında karaya asker çıkarıp o tarafların hâkimi bulunan Kâşif Sinan'ı da beraberine alarak Zübeyd üzerine yürümüş, evvelce elde etmiş olduğu Nâhudd'nın beylerinden Veli Beyle bir kısım askerin kendisinden yüz çevirmeleri üzerine Nahuda Ahmed'i bozup sonra müsait şartlarla Zübeyd beyini teslim olmağa ikna ederek Zübeyd'i işgal ettikten sonra Nâhuda Ahmcd'i öldürüp buranın idaresini Gazze sancakbeyi Bıyıklı M eh in e d Paşa'nııı oğlu Mustafa Bey'e vermiştir (1539 Mart = 9 Şevval 945 cuma).[642]

Yemen'de Daha Sonraki Olaylar

Daha evvel Aden'in ve arkasından alınmasından sonra Osmanlılar Yemenlin diğer yerlerini de ele geçirmeğe başlamışlardır, ilk Zübeyd beyi Mustafa Bey'den sonra diğer bir Mustafa Bey burada sancakbeyüği veısonra beylerbeğilik etmiş Teaz taraflarını elde etmek istemişse de muvaffak olamamış, yerine gelen Üvey s Paşa Zeydiye ailesi arasındaki ihtilâftan istifade ile bunlardan Şerefcddin oğlu Emîr Mutahhar'a yardım etmek suretiyle Teaz'ı ele geçirmiştir (951 H. = 1545 M); fakat bir müddet sonra Üvey s' Paşa idareyi ele almak istiyen Pehlivan Hasan ismindeki levendin tahrikiyle ve ulufelerini istemek bahanesiyle vukua gelen isyanda hasmı tarafından katlolunduğundan [643] Yemen heylerbeğiliği Fer ha d Paşa'ya verilmiştir.

"Hadim Süleyman Paşa ile Yemende gelmiş olan Özde-mir Paşa devlete sadakat gösterip SanVyı zaptetti; Fer had Paşa Aden'deki

[642] Ziıbvytl beyi İN âlında Ahmed'in nasıl elde edilip Zübeyd'in ne suretle zîipLedildiğîue dair Hadım Süleyman Paşa'um 945 Şevvalinde pâdişâha takdim ettiği mufassal arıza merhum Fevzi Kurtoğlu tarafından Belletendin 13 üncü sayısında neşredilmiştir.

[643] Üvey s Paşa, o tarihte mevsuk olarak söylendiğine göre şehzadeliği zamanında Yavuz'un cariyelerinden biriyle münasebetinden doğmuştur. Sul-Lmı Selim sonra bu cariyeyi ümeradan birisine nikâh etmiş, hükümdar olduktan sonra çocuk doğmuş, takat doğumu gizli tutulmuş; sonra çocuk yetişince vaziyeti b^r vasıta ile arzetmiş; Sultan Selim kendi yanında doğmadığı için oğlum diyememiş, bir müdaet daha zaman geçmiş, bîlâhara ağalarından biri vasıtasiyle çocuğu saraya aldırıp kendisine benzemesi sebebiyle oğlu olduğuna kanaat getirmiş; daha sonra bunu Sultan Süleyman da öğrenmiş, fakat hiç ip ucu vermiyerek Üveys'in hayatına dokunmamış ve İstanbul'dan uzaklaştırarak Yemen beylerbeğiliğine yollamıştır, Üvey s Paşa'nın katledildiği İstanbul'dan duyulunca o zaman Sultan Süleyman, "O benim baba bir kardeşimdi" demiş. "Neden fitne ihtimaline binâen öldürmediniz?" diyenlere de "Daima gönlünıdeki Allah korkusu o işe mâni olmuştur" cevabını vermiştir (Ali tarihi, varak 105).

isyanı bastırıp orayı itaat altına aldığı gibi Yemenlin Cebel ve Tihâme kısımlarında da sükûneti iade etti ve kendisi îstanbuVa. davet edildiği için idareyi özdemir Paşa'ya bıraktı.[644] Daha sonra buraya, Zübeyd'in ilk sancakbeyi olan Bıyıklı Mehmed Paşa oğlu Mustafa Paşa beylerbeği olarak gönderildi; Özdemir Paşa da Habeş taraflarında fütuhat yaptı. Beylerbeği Mustafa Paşa Yemenide âsileri ve düşmanlarını ele geçirince ikiye biçtirdiği için kendisine oraca Neşşar lâkabı verilmiş ve gösterdiği şedit icraatı ile Yemenide asayişi temin etmiş ve buradan ayrılırken yerine kethüdası Yusuf Paşa'yı vekil bırakmıştır. Bundan sonra Kanunî Sultan Süleyman'ın son zamanlarına kadar Kara Şahin Mustafa Paşa ve bunun bir sene sonra Mısır valiliğine nakli üzerine Mahmud Paşa ve ondan sonra da Kara Şahin Mustafa Paşa'nın oğlu Rıdvan Paşa Yemen beylerbeğisi olmuşlardır (973 H. = 1565 M.). 975 H. (1567 M.)'de Zeydl imamlardan Mutahhar isyan ederek beylerbeği olan Murad Paşa'yı öldürüp Sa/ı'a ve Aden ve diğer şehirleri ele geçirmiş olduğundan buraya Sinan Faşa, Özdemir oğlu Osman Paşa ve Süveyş kaptanı Kurtoğlu Hızır Reis memur edilmişlerdir.

Hind Denizi'inle Portekizlilerle Çarpışmalar

Piri Reis'in Hint Sularındaki Faaliyeti Ve Ölümü

Hadım Süleyman Paşa'nın dönüşünden sonra Portekizlilerle çarpışmalar devam etti; nitekim onun Mısır'a gitmesi üzerine Portekizliler Kızıl-denizce girip Cidde limanını işgal eylemek istedilerse de bir taraftan kale muhafızının müdafaası ve diğer taraftan Mekke emîri Şerîf Ebû Nüm ey'in Urban kuvvetiyle sür'atle yetişmesi üzerine muvaffak olamadılar; bundan başka Süveyş tersanesini işgal ile Türk donanmasını yakma teşebbüsleri de akim kaldı; fakat Tur-i

[644] Mısır fethinden sonra Memlûkler zamanından kalan Çerkeslerdendir. Mısır'da on akçe ile vazife görürken Hadım Süleyman Paşa'nın Hint seferi esnasında ben de bu sefere gitmek isterim amma atımdan ayrılmam demiş, herkes gülmüş, sonra Süleyman Paşa kendi atından başkasını koydurmadığı halde bunun atının da alınmasını emretmiş. Hint seferinde bulunup avdette Yemen'de kalmış, kolağalığı ve sonra sancakbeyliği vermiş ve SarcVda oturmuştur. Zü&eytTde beylerbeği olan Üveys Paşa'nın, Pehlivan Hasan tarafından katli üzerine Hasan bunu da öldürmek istediyse de ihtiyatlı davranan özdemir Paşa, Hasan'ı tepeleyip başım İstanbul'a yollamıştır. Özdemir Paşa'nın SötraVyı ne suretle imamın elinden aldığı ve diğer Yemen olayları ahvaline
dair gönderdiği Arabça raporun Türkçe tercümesi Topkapı Sa. Arşivinde 8342 numaradadır.

Sına kasabasını yakmağa muvaffak oldular (950 H. = 1543 M.). Portekizliler bu hareketleri esnasında ehemmiyetini takdir ettikleri Aden'i kısa bir zaman için elde ettilerse de Süveyş kaptanı meşhur Piri Reis'in bizzat donanması ile tazyiki neticesinde Aden kale ve limanı kurtarılmıştır.

Pirî Reis [645] 958 H. (1551 M.)'de otuz kadar [646] gemiden mürekkep Süveyş donanmasiyle Hind Denizi'ne çıkarak Cidde'ye uğrayıp üç gün kaldıktan sonra Umman sahilini geçip Arabistan yarımadasının güney-ftoğusundaki Maskat'ı zapt ve Portekizlilerin yetmiş kadırgasiyle muharebe ederek galebe çaldıktan sonra Hürmüz adasındaki Hürmüz kalesine kaçan düşmanı orada muhasara ettiyse de kaleyi alamadı ve Frenklere yardım ettiklerinden dolayı şehri yağmalattı. Oradan Basra'ya gelip vali Kubad Paşa'dan yardım istedi: fakat vali ona "Sen Müslümanlara zulmetmiş ve inallarını yağma eylemişsin" diyerek yardım etmedikten başka Pirî Rcis'i tutarak elindeki mallarını almak istedi.

Pirî Reis burada bulunduğu sırada Portekizlilerin Basra körfezini kapamak istediklerini duyunca içeride mahsur kalmak istemeyerek alelacele kendisine tâbi olan üç kadırga ile denize açıldı; gerek asker ve gerek diğer gemiler Basra'dan çıkmamışlardı.

Bu suretle yola çıkan, Pirî Reis bir gemisini de yolda zayi ettikten sonra 960'da Süveyş'e ve oradan da Mısır'a geldi; kendisinin bu hareketi İstanbul'a, yazıldı. Hüzmüz muhasarasını kaldırması ve diğer gemilerle askeri Basra'da bırakarak gelmesi sebebiyle suçlu görülerek Mısır divanında başı kesildi ve malları müsadere olundu.[647]

Murad Reis'in Süveyş Kaptanhğı

Pirî Reis'ten sonra Süveyş kaptanlığı, Basra beylerbeğisi Kubad Paşa'nın istanbul'a yazması üzerine sabık Katif (Bahreyn) sancağı

[645] Pirî Reis, Tl. Bayezid devlinde Osmanlı devleti hizmetine girmiş olan meşhur Kemal Reis'in yeğenidir. Amcasiyle beraber birçok deniz seferlerinde bulunmuş ve en son Süveyş kaptanı olmuştu. Süveyş kaptanlığı o tarihte Kızıldeniz ve Hint sulnrı'nda. faaliyette bulunacak donanmanın amiralliği demekti. Ölümünde yaşı takriben seksen kadardı. Kiutb-ı Bahriye isimli mufassal ve mükemmel eseriyle atlası meşhur olup bunlar Türk Tarih Kurumu tarafından faksimile olarak bastırılmıştır.

[646] Kutbüddin Mekkî'nin adlı seyahat namesine nazaran yirmi beş kadırgadır.

[647] Hürmüz muhasarasında Pirî Reis*in para alarak muhasarayı kaldırdığı rivayetini Peçevî ve Âlî kabul etmiyerek garaza hamlediyorlar.

beyi Murad Reis'e verildi ve Pirî Reis'le birlikte hareket etmiyerek Basra körfezindeki donanma ile orada kalması enırolundu; buna da sebep Portekiz donanmasının külliyetli miktarda Hint ve Aden denizindeki faaliyeti idi.

Murad Reis bir ara fırsat bulup on beş kadırga ve iki barca ile Basra'dan ayrıldı ise de Hürmüz adası civarında Portekiz donanmasına rastladı; yaptığı şiddetli deniz harbinde muvaffak olamıyarak tektar Basra körfezine döndü; meşhur kaptanlardan Süleyman ve Recep reisler şehit olmuşlardı; Murad Reis, Pirî Reis gibi îdam edilmedi; fakat azlolundu (959 H.=1552 M.). Bu suretle Süveyş donanması Basra körfezinde mahsur kalmış ve bir gemi de Portekizliler tarafından zaptedilmiştir. [648]

Seydı Ali Reis'in Kaptanlığı Ve Sergüzeşti

Bundan sonra Basra'daki donanmayı Süveyş'e getirmek için Süveyş kaptanlığına tersane kethüdası Hızır Bey'in oğlu olan ve tersane reislerinden (kadırga kaptanlarından) bulunan Şeydi Ali Reis tâyin edildi (960 H.=1553 M.). Haleb yoluyla Basra'ya gelen Scydi Ali Reis on beş kadırgayı Basra körfezinden dışarı çıkarmak istedi; Iran sahilini takip etti. Benderbuşir, Katif yani Bahreyn adasına geldi; donanma Basra'dan hareketinin kırkıncı günü Umman sahillerinde yirmi beş veya yirmi sekiz mevcutlu bir Portekiz filosİyle karşılaştı; yapılan muharebede bir Portekiz gemisi batırıldı ve geceden istifade eden Portekiz filosu kaçtı.

Yoluna devam eden Türk donanması Maskat limanına yaklaştığı sırada otuz iki gemiden mürekkep bir Portekiz filosuna daha rastladı; açık deniz muharebesi yapamıyacağını anlayan Şeydi Reis sahile muvazi olarak donanmasını sıralayıp harp etti. Muharebe sabah karanlığından akşam karanlığına kadar bütün şiddetiyle devam etti; gece her iki taraf da ziyade yorulup birbirlerinden ayrılmışlardı; Türk donanması Iran ve sonra Belücistan sahiline düştü ve bir Müslüman levend gemisinin kılavuzluğiyle Güvader limanına geldiler. Buranın hükümdarı Celâleddin b. Dinar bunlara ikram ile yiyecek ve ihtiyaçları

[648] Murad Reis 1018 H. (1603 M.)'de vefat ederek Rodos'ta sonradan kendi adına yapılan camiin avlusundaki türbesine defnedilmiştir.

olan şeyleri verdi. Burada mümkün olduğu kadar kendilerine çeki düzen verdikten sonra ayrıldılar; yine batıya Arabistan yarımadası tarafına geliniyordu; bu seferde müthiş bir fırtına çıktı; Türk donanması kuvvetli dalgalarla Hindistan sahillerine doğru atılıyordu. Deniz üzerinde günlerce süren bin bir tehlikeden sonra Diyu, Gücerat, Surat taraflarına gelindi, donanmada artık harp edecek kudret kalmamıştı. [649]

Kurd oğlu Hızır Reis

Sevdi Ali R e i s'ten sonra Süveyş kaptanlığı Kurdoğlu Hızır Reis'e verildi; bu sırada Portekizliler Hint Denizi'ndeki adaları ele geçiriyorlar ve bilhassa doğudan gelecek herhangi bir tehlikeye karşı Bahr-i Muhit-i Hindi taraflarındaki adaları zaptediyorlardi.[650]

Bu adalardaki hükümetler içinde en kuvvetlisi Açe veya Açın İslâm devleti olup Sumatra adasiyle Malaka yarımadası bunlara aitti; Portekizliler buraları almak istediklerinden Açın hükümdarı Sultan Alâüddin, donanmaları Hint sularına kadar gelmiş olan Osmanlı devletinden yardım istemek üzere 972 H. (1565 M.)'de İstanbul'a bir elçi yollamıştı.

Sultan Alâüddin, Osmanlı hükümdarından top ve tüfenk ve askerle kendisine yardım edilmesini istiyordu; bunun göndermiş olduğu nâmeden, Portekizlilerin Seylan ve Kalküta İslâm hükümetleriyle harp ettikleri anlaşılıyordu; bu elçinin gelişi Sultan Süleyman'ın Sigetvar seferine ve ölümüne tesadüf etmişti. Heyet iki sene kadar İstanbul'da kaldı.

Osmanlı devleti bu İslâm devletinin müracaatını kabul ile Süveyş'teki donanma ile yardıma karar verdi; yirmiyi mütecaviz gemi ile (19-tanesi kadırga) Süveyş kaptanı Kurdoğlu Hızır Reis memur edildi. İstenilen levazım ile gemi yapan ve top döken ustalar da gemilere konarak denize çıkılmak üzere idi.

Tam bu sırada Yemenide bir ayaklanma oldu; Zeydî mezhebi imamı

---

[649] Bu hususta Gücerat hükümdarı Giyasüddin Sultan Ahmed'e yazılmış olan ıfıme-i hümâyun sureti Feridun Bey Münşeatında vardır (C. H., s. 219). 111. Mahmurun oğlu olan Şah II. Ahmed 961 H. (1553 M.yüeıı 969 11, (1561 M.) tarihine Vadar Gücerat hükümdarlığı yapmıştı.

[650] Şeydi Ali Reis'in Muhit ve Mir'âtü'l-memalik isimli eserleri vardır. Bundan başka Ali Rıışçu'nun kozmografyaya dair Fethiye isimli eserini Türk-çeye çevirmiştir.

Mutahhar isyan ederek San'a ile birlikte Yemen'in mühim bir kısmını ele geçirdiğinden tabiî olarak Açe seferi geri kaldı ve Kurdoğlu Hızır Bey Yemen işine memur edildi ve Yemen'e serdar olan Sinan Paşa'nın maiyyetinde çalıştı; fakat Açe hükümetine gönderilmesi lâzımgelen harp levazımı ve sanatkârlar iki gemi ile sevk edildiler; bunlar Açe İslâm devletinin hizmetine girip orada yerleştiler.

YİRMİYEDİNCİ BÖLÜM

ŞEHZADELER VAK'ASI

Şehzade Mustafa Aleyhinde Hurrem Sultanın Entrikaları

Ortada bir veraset kanunu olmadığından Sultan Süleyman'ın yaşı ilerledikçe oğulları da endişe içinde idiler. Aşağıda anlatacağımız, Şehzade Mustafa hâdisesinde padişah henüz altmış yaşında bulunmakta idi.

Sultan Süleyman'ın 960 H. (1553 M.) tarihinde en büyüğü Mustafa olmak üzere Selim, Bayezid, Cihangir isimlerindeki dört oğlu hayatta idi1. Bunlardan Mustafa otuz dokuz, Selim otuz, Bayezid yirmi sekiz ve Cihangir ise yirmi üç yaşlarında idiler. Konya valisi Şehzade Mustafa babasının Manisa san-nakheyliğinde bulunduğu 921 H. (1515 M.)'de doğmuş olup şeklen ve bedenen büyük babası Yavuz Sultan Selim'e benzemekte idi.

Şehzade Mustafa iyi tahsil görmüş olup ahlâkî selâbeti "ve ciddiyeti ve fazl ve kemali cihetiyle hem yeniçeriler ve hem de münevver zümre tarafından seviliyordu; yaşı ve vaziyeti itibariyle hükümdarlığa namzetti; fakat buna Hurrem Sultan karşı çıkmıştı. [651]

Sultan Süleyman'ın Osmanlı tarihlerinde Hurrem Sultan ve ecnebi kaynaklarında Rokzalan demlen diğer bir zevcesinden Selim, Bayezid, Mehmed ve Cihangir isimlerinde dört çocuğu doğmuştu. Bunlardan Şehzade Mehmed daha evvel yani 950 H. (154 M.)'de Manisa sancakbeyi iken vefat ederek yeniçerilerin eski odaları karşısına defnedilmiş ve üzerine bir türbe ile yanına Şehzade camii diye meşhur cami, medrese ve imaret

Hurrem Sultan, oğullarından Bayezid'i çok sevdiğinden onun hükümdar olması için el altından faaliyete geçmişti. Pâdişâh bu güzel kadın efendinin tesiri altında bulunuyordu. Bayezid'i, hükümdar yapmak için önde bulunan Şehzade Mustafa'nın bertaraf edilmesi lâzımdı1; vezir-i âzam ibrahim Paşa, Şehzade Mustafa'nın

[651] Sultan Süleyman'ın Murad, Mahmud ve Abdullah isimlerindeki üç şehzadesinden ilk ikisi pâdişâhın Belgrad seferinden dönüşünde on gün ara ile vefat etmişlerdir. Bunlardan Murad iki yaşında olup 19 Ekim 1521'de ve dokuz yaşında olan Mahmud da 29 Ekimde ve Şehzade Abdullah ise 1526'da vefat edip büyük babaları Sultan Selim'in türbesine defnedilmişlerdir.

hükümdarlığına taraftar olduğundan ilk fırsatta ibrahim Paşa aleyhindeki cereyanlardan istifade ile onu ortadan kaldırmağa muvaffak oldu.

Hurrem Sultan Şehzade Mustafa aleyhinde tertibat aldı ve yavaş yavaş harekete geçti: Manisa sancakbeyi olan Mustafa Amasya^ya ve daha sonra Konya'ya nakledilmiş ve Hurrem Sultandın oğulları Selim Manisa'ya ve Bayezid de Kütahya sancaklarına gönderilmişlerdi. Şehzade Mustafa, aleyhine hariçten alınması icabeden tertibatta da henüz kubbe veziri bulunan Damat R üs tem Paşa mühim rol oynuyor Mustafa'nın İran şahiyle muhaberesine dair imzasını taklid ile sahte mektuplar tertip ettiriyordu.

Sultan Süleyman bu sıralarda sefere çıkmayarak Erdel meselesinden dolayı Macaristan taraflarına vezir Kara Ahmed Pasa'yı ve doğu vilâyetlerine taarruz eden Şah Tahmasb'a karşı da vezir-i âzam olan damadı Rüşt em Paşa'yı göndermiştir.

Şehzade Muştala Hakkındaki Şayialar

Rüstem Pasa hareketinden sonra Aksaray taraflarına gelince güya yeniçerilerin Şehzade Mustafa'ya temayülleri olduğunu ve askerin, ihtiyarlığı sebebiyle sefere çıkamayan padişahı hal ile Dimetoka [652] da oturtup Mustafa'yı hükümdar ilân etmek istedikleri şayiasının yayılmakta olduğunu bildirmek üzere sipahiler ağası bulunan Kızıl Ahmedlilerden Şemsi Ağa (Meşhur Şemsi Ahmed Paşa) ile çavuşbaşıyı İstanbul'a yolladı ve pâdişâhın bizzat askerin başında sefere çıkmasını arz ile Aksaray'dan ileri gitmiyerek emir bekledi.[653]

---

[652] Şehzade Mustafa, babasından sonra başka anadan Hurrem Sultan'dan doğan Bayezid' ile Selim'den birinin hükümdar olması için Hıırrem Sultan'ın çalıştığını haber alınca kendisine taraftar arıyordu. Mustafa'nın, Bağdad ve Diyarbakır bcylerbeğisi Ayaş Paşa'ya bu hususta mektubu (Münşeat mecmuası, Veliyyüddin Efendi kitapları, Nr. 2735).

[653] hikmet hüdamndır, ordûy-ı hümâyunda bazı ahbâr şayi olur oldu; netayic-i nûrftyici Şehzade Mustafa'ya râci bulunur oldu. Meğer ki Ieşker miyarımda bâzı ağbiya şehzade cenabına arz-ı sıdk u safa edip valid-i mâcidin kocaldı,'hareket ve sefere takat getürmckten hâli kaldı; amnçün Rüstem Paşa'-yı Anadolu'ya serdar etti saldı; müşarünileyh paşa ise sana bedhâhtır, bu fırsatta leşkere gelip başını kesersen husûl-i meramına güvahtır deyu muttasıl ıdlâl etmişler; tek dururken bu sevdây-ı bâtıla dernek çıkarmışlar, bu minval üzre müteakip haberler göndererek ve her birinde pâdişâhın gâh zaaf halini gâh işti-dad-ı marazı ahvalini bildirerek derdmendi tarik-i isyana azim etmişler; vezir bu güft ü gûnun sohbetini yazdı; ol hîıde ebnâ-i sipahiyan ağası Şemsî Ahmed Ağa'yı ve çavuşbaşı olan Mukbil'i ulaklık ile cenâb-ı saltanata gönderdi; anlar gelince kendüsi meks ve tevakkuf kıldı (Alî tarihi, varak 59).

Padişah bunu haber alınca Rüstem Paşa'yı geri çağırdı ve 1553 Ağustos sonlarında kendisi Iran seferine çıktı; Kütahya valisi Bayezid'i Rumeli muhafazasında bulunmak üzere Edirne*-ye gönderdi Bolvadin'e gelince Saruhhan (Manisa) valisi Selini orduya gelerek el öptü; bundan sonra pâdişâh, Karaman Ereğlisi bir konak geçilince Aktepe konağına geldiği vakit sefere memur olan Şehzade Mustafa orduya iltihak eyliyerek çadırı kuruldu. Ertesi günü kanun üzere ileri gelen devlet adamları Mustafa'nın çadırına gidip el öptüler ve hil'at giydiler; bundan sonra şehzade babasının elini öpmek üzere divanhane çadırına geldi, vezirler selâmlayıp önüne düşüp çadıra kadar getirdiler; çadıra girdiği zaman babasını göremeyince şaşırdı; yedi dilsiz kendisini karşıladılar ve hemen üzerine atılarak boğmak istediler, Şehzade Mustafa bunların elinden kurtulup babasının yanına doğru kaçarken saray hademelerinden Zal Mahmud Ağa arkasından yetişip şehzadeyi altına alıp boğdu (1553).[654]

Şair Yahya Bey'in Mersiyesi

Mustafa'nın boğulduğunu duyan yeniçeriler buna sebep olanların cezalandırılmasını isteyerek ayak dirediklerinden Rüstem Paşa vezir-i âzamlıktan azlolunnup ikinci vezir Kara Ahmed Paşa tâyin edildi; fakat yetişmiş olan bu şehzadenin Ölümü uzun zaman tesirini muhafaza etti. Bu katıl hâdisesi sebebiyle şair Taşlıca Yahya Bey [655] çok acıklı bir mersiye yazmış ve bu mersiye asker arasında okunarak teessürü devam etmiştir :

Meded meded ki cihanın yıkıldı bir yanı Ecel Ceîâlîleri aldı Mustafa Hânı beytiyle başlayan bu meşhur mersiyenin bir yerinde :

Getirdi arkasını yere Zal-i devr-i zaman Vücuduna sitem-i Rüstem ile irdi ziyan beytiyle bu katilde medhali olan Zal Mahmud Ağa ile Rüstem Paşa'yı açıkça göstermiştir. Rüstem Paşa ikinci defa vezir-i âzam olduğu zaman Yahya Bey'i çağırarak öldürmek istemiş ise de Sultan Süleyman muvafakat etmemiş ve îzvornik sancağında otuz bin

[654] Bu Mahmud Ağa, sonra vezir olup Eyüp'te cami ve medrese ve imareti bulunan damatlardan Zal Mahmud Paşa'dır.

[655] Taşlıcalı Yahya Bey, kendisini tanıyan müverrih Alî'nin kaydına göre Dukakin-zadelerden olup kendisi ve babası yeniçerilikten yetişmişlerdir. Yahya Bey, Kapıkulu süvarisi ve sonra bazı vakıflara mütevelli olmuştur.

akçelik bir zeametle İstanbul'dan uzaklaştırmıstır.
Sultan Süleyman bundan sonra Haleb'e, gitmiş kışı orada geçirip Diyarbakır'a geldiği zaman sadakatlerinden şüphe ettiği askerin fikirlerini yoklamak için izn-i âm denilen umumî bir divan yaparak buraya gelen yeniçeri ağası ve yeniçeri kethüdası, ocağın kâtip ve ağaları, yayabaşı ve bölükbaşılar, vekil harç, solaklar ve böl^ik ihtiyarlariyle görüşülüp onların sadakatleri anlaşıldıktan sonra ıran tarafına yürümüştür.

Şehzade Cihangir'in Ölümü

Sultan Süleyman'ın Hurrem Sultan'dan doğmuş olan en küçük oğlu Cihangir büyük biraderi Mustafa'nın ölümünden çok mütesssir olup içlenerek vefat etmiştir. Şehzade Cihangir kanburdu. Çok zarif, munis ve hassas olup babası kendisini pek sevdiğinden yanından ayırmazdı. Hattâ yaşı sancağa çıkmak için çok müsait olduğu halde bu sevgi saikasiyle daima babasiyle beraber bulunurdu; bu defa Şehzade Mustafa hâdisesinde de orduda bulunmuş ve bu feci akıbeti görerek nihayet Helep vefat etmiştir (1553); cenazesi İstanbul'a naklolunarak Şehzade camii yanında biraderi Şehzade M e h m c d'in türbesine defnedildi. Cihangir camii bunun hâtırası için yapılmıştır.

Şehzade Bayezıd Vak'ası

Şehzade Mustafa ve Cihangir'in de ölümlerinden sonra Sultan Süleyman'ın hayatta ana ve baba bir Selim ve Bayezid isimlerinde iki oğlu kalmıştı ve ikisinin de validesi Hurrem Sultan'dı. babasına benzeyen Bayezid annesi tarafından çok seviliyordu; filhakika bu şehzade kültür itibariyle yüksekti ve annesine benzeyen [656] Selim'e nisbetle çok yüksek, şair ve aynı zamanda mütevazi ve iyi ahlâklı, cevval ve cesur olması sebebiyle maiy-yeti ve devlet erkânı taraflarından da seviliyordu. Çok cömert olan ve aynı zamanda kuvvetli bir muhit yapmak için fazla para sarf eden şehzadeye tahsisatı yetişmediğinden dolayı validesi Hurrem Sultan tarafından

[656] Busbek'ten naklen Hammer (Atabey tercümesi, c. VI., s. 581) ve Arthos Pomas Bayezid'in babasına ve Selim'in anasına benzediklerini yazıyor ki Fasıl 19) Selim'e, Sarı Sultan Selim denilmesi bundandır.

da yardım ediliyordu.
Biraderi Şehzade Mustafa'nın ölümünden sonra Bayezid, babasından sonra kendisinin hükümdar olacağına iyiden iyiye hükmetmişti; hattâ 965 H. (1557 M.)'de Mekke emîri tarafından İstanbul'a gönderilen ve Kütahya taraflarından geçerken şehzade ile görüşmüş olan Kutbüddin Mekkî şehzadenin bu hususiaki ümit ve arzusunu açıkça yazmaktadır; eğer validesi Hurrem Sultan sağ olsaydı bu arzusuna nail olacağında şüphe yoktu; Hurrem Sultan 1558 Şubatta (26 Cemaziyelâhır 965) vefatına kadar oğullarının birbiriyle iyi geçinmelerini temin etmişti. Validesinin biraderi hakkındaki faaliyetini bilen Şehzade Selim ise kendi tâfeiri veçhile Allah'a tevekkül ederek mukadderata bağlanmıştı.

Hurrem Sultan'ın vefatı iki kardeşi saltanat hırsiyle birbirlerine düşürdü. Bunların aralarındaki geçimsizliğe mebni Selim Manisa'dan Konya'ya ve Bayezid de -Kütahya'dan Amasya'ya naklolundular; fakat Bayezid'in İstanbul'a yakın olan Kütahya'dan kaldırılması, şüphesini uyandırdı ve gitmek istemedi, Selim ise derhal fermana itaat ederek M a n i s a'dan ayrıldı. İki şehzade arasında bir çarpışma olmaması için Şehzade Selim'e vezir Sokullu Mehmcd Paşa ve Bayczid'e vezir Pertev Paşa gönderilerek her ikisine de nasihat edildi. Hattâ padişah geçimsizlikte ısrar ederlerse saltanatı kız kardeşinin oğlu olan (Mora sancak beyi) Osman-Şah Bey'e vereceğini-tehdid makamında oğullarına bildirmişti. Osman Şah'ın validesi"" Yavuz Sultan Selim'in kızı Hanım Sultan diye maruf Hatice Sultan idi. [657]
İki şehzade arasındaki hu mücadelede Rüstem Paşa ikinci defa vezir-i âzam bulunuyordu. Hurrem Sultan'ın pâdişâh üzerindeki tesiri neticesinde 962 H. (1555 M.)'dc katledilen Kara Ahmed Paşa'nın yerine Rüstem Paşa tekrar vezir-i âzam olmuştu.

Lala Mustafa Paşa'nın Hileleri

Şehzade Selim'in maiyyetinde bulunan Lala Mustafa Paşa, Rüstem Paşa aleyhdarı olduğu için şehzadeler işinde rol alarak Selim'e taraftar olmuş ve onun saltanatını temin etmek üzere Selim'in muvafakatiyle Bayezid'i iğfal yollu mektuplar yazarak ondan

[657] Şekayık zeyli Atâyî, s. 241.

aldığı cevapları pâdişâha göndermek suretiyle Bayezid'i âsi göstermiştir. Bayezid, evvelce kendi maiyetinde bulunduğu için sadakatine emin olduğu Lala Mustafa'ya îtimad ederek bütün işleri yazıyordu.

Bayezid'in mektupları padişah üzerinde tesirini göstermiş ve Sultan Süleyman'ın :

Bayezid Han'ım, biraderinle nifak ve sikakı defetmek husul-î meramına sebeptir, benim hayır duamı almak istersen bundan sonra bu yakışıksız hallerden sakın" yollu nasihatlerini havi emirleri şehzadeye gitmiyerek Lala Mustafa'nın adamları tarafından elde edilip mektubu götüren adam öldürülüp bu hal B a y e z i d'in üstüne atılmış ve B a y e z i d'in babasına yazdığı itizar arızaları da Lala Muşta fa tarafından elde edilmiştir.[658]

İşte bu hâdiselerden sonradır ki yukarıda söylediğimiz gibi şehzadelerin sancakları değiştirilmişti; Bayezid Amasya'ya git-memekte iptida ısrar ettiyse de sonra birtakım şartlarla gitmeğerazı oldu ve gitti Lala Mustafa Paşa'nm şehzade Bayezid'e yaptığı hilesine Rüstem Paşa vâkıf olduysa da kendisi Şehzade Mustafa hâdisesinden dolayı lekeli olduğundan hükümdar-olmasım istediği Bayezid'e karşı bir şey yapamadı; çünkü Lala Mustafa Paşa, vezir-i azanım, Şehzade Bayezid'i tahrik ettiğini bildirdiğinden Sultan Süleyman onun bu hâdiselere dair olan arzlarına kat'iyyen îtimad etmemekte idi.

Bayezıd'ın İran'a Kaçması

Nihayet bu hileli hareketlerin tesiri görülüp maiyyetine epi kuvvet toplamasının ve kardeşi Selim üzerine gitmek istemesi üzerine Bayezid babasına karşı âsi ilân edilerek Sokollu Mehmed Paşa kulnandasiyle IstanbuV dan kuvvet sevkedildi; Bayezid, Selim ile yaptığı Konya muharebesinde evvelâ galip gelmiş ise de sonra bozularak Amasya'ya kaçtı; iş işten geçtikten sonra Lala Mustafa Paşa'nm kendisim iğfal ettiğine vakıf olup babasına afvi için arızalar

[658] Bu hadiselerin iç yüzüne vakıf olmayan Sultan Süleyman bir gün Rumeli kazaskeri Hâmid Efendi'ye : ".. nice mektuplar gönderdim, kablel-harp ve badehu tevbesi makbul olmayacağını bildirdim ve hattâ ubuvveti vasıta ittihaz edip vâfir yalvardım, habbeza mektupları ısgâ etmedi ve benim pendü nasihatlerimi tutmadı, maahâza gönderdiğim adamları kati ü helakle zayi kıldı. ." demişti {Âlî tarihi, varak 81).

takdim ettiyse de bunlar da yolda Lala Mustafa Paşa'nm eline geçerek imha edildi. Neticede derdini babasına anlatmağa muvaffak olamayan Bayezid dört oğlunu yanına alıp [659] haremini Amasya'da bırakarak bin kadar adamiylc İran'a, gitmek üzere yola çıktı; arkasından şiddetle takip edildiyse de yakalanamadı, Erzurum beylerbeğisi Ayaş Paşa, kendisine verilen emir hilâfına Bayezid'i yakalamadıktan başka üstelik ona ihtiyacı olan nal ve mıh verdiğinden dolayı îdam edildi; Bayezid kendisini takip edenlerle Araş nehri civarında bir muharebe yapıp onları bozduktan sonra Iran topraklarına girdi ve Revan valisi Şahkulu Sultan'a

YİRMİSEKİZİNCİ BÖLÜM

KANUNÎ'NİN SON SEFERİ-ÖLÜMÜ VE ŞAHSİYETİ

Avusturya İle Sulhun Bozulması

Yukarıda Macaristan seferleri kısmının sonunda söylendiği gibi 1562 M. (H. 970)Me Nemçe elçisi Busbek vasıtasiyle Avusturya ile sekiz senelik bir muahede yapılmış ve bu muahede yapıldıktan iki sene sonra Ferdin and vefat etmişti. Osmanlı hükümeti Ferdinand tarafından iki senedenberi verilmiyen vergiyi istediği gibi yeni hükümdar tarafından muahedenin bakiye kalan altı senesinin de kabul ve tasdikini talep eylemişti.

imparator Ferdinand'ın yerine oğlu Maksimilyan geçmişti; yeni imparator bir taraftan kendisinden istenilen vergiyi İstanbuVa gönderip sulh muahedesini yenilerken diğer taraftan da Erdel beyi Sigismund ile Nemçe arasında muharebe oluyordu.

Osmanlı himayesindeki Erdel beyi, Nemçe yani Avusturya topraklarına tecavüzle, Çatmar veya Zatmar şehrini zaptetmiş ve imparator bu halden hükümete şikâyetle buranın geri verdirilmesini rica eylemişti; fakat daha bu iş halledilmeden evvel imparatorun Erdel

[659] Şehzade Buyezİd'ıı en büyüğü Orhan olmak üzere Osman, Mahmud ve Abdullah isimlerinde dört oğlu olmuştu. Osman'la Mahmud'un anneleri birdi. BayczidMn Mihrümah, Hatice, Ayşe, Hanzâde isimlerinde dört te kızı olup en büyükleri olan birincisi on bir yaşında idi (Bk. Kut-ı Mekkî seyahat-namesi). Bayezid. 13ulam tabiriyle ablası Mihrimah Sultan'a kendi el yazı-siyle olan mektubunda Amasya'dan çıkarak Gürcü boğazına geldiğini ve afvi için delâlet etmesini beyandan sonra (Orhan, Osman, Mahmud ve Abdullah'ı bile götürdüm demektedir (Top. Sa. Ar. Nr. 6057).

hududuna tecavüzle Tokay ve Serenç taraflarını zaptetmesi aradaki sükûnu ihlâl eylediğinden Budin beylerbeğîsi Yahya Paşa-zâde Arslan Paşa Erdel beyine yardıma kalkmış ve o sırada yeni bir sefer açılmasına taraftar olmıyan vezir-i âzam Semiz Ali Paşa'mn vefatı ve yerine gelen Sokullu Mehmed Paşa'nın harbe taraftar olması üzerine Avusturya'ya karşı harp ilân edilmiştir.[660]

Sigetvar Selen

Bu sefer Kanun î'nin bizzat ordusunun başkumandam olarak yaptığı seferlerin on üçüncüsü [661] ve sonuncusudur.

Sultan Süleyman ihtiyarlığına mebni on üç senedenberi sefere çıkmıyordu; aynı zamanda Şehzade Mustafa ve Bay ezici faciaları kentlisini ruhan da muztarip etmişti. Yeni vezir-i âzam Sokullu M e hm e d Paşa, padişahın seferde bulunmasını muvafık görmüş, o sene yapılan ve başarısızlıkla neticelenen Malta seferinin fena tesirini örtmek istemişti.[662]

Sultan Süleyman'ın yaşı yetmiş üçü bulmuştu; kendisi birtakım hastalıklarla malûl olduğu gibi ayaklarmdaki nıkris hastalığı sebebiyle de yürüyemediği için bu sefer esnasında hazan araba ve bazı yerde de tahtırevanla gidiyor ve kasabalara girileceği zaman dinçlik ve zindelik gösterip halk üzerinde iyi tesir yapması için ata biniyordu.[663]

Hükümdar bizzat sefere çıkmadan iki ay evvel, ikinci vezir Pertev Paşa bir miktar Kapıkulu askeriyle hareket ve Vidin ve Semendire sipahileri,

---

[660] 1566 Nisan sonu=9 Şevval 973

[661] Bu seferler sırasiyle şunlardır : 1521 Belgrad, 1522 Rodos, 1526 Mohaç, 1529 Viyana, 1532 Alman, 1533 Irakeyn, 1536 Korfo, 1538 Boğdan, 1541 Budin, 1543 Gıran veya Estergon, 1548 Tebriz, 1553 A'ahçevun ve sonuncusu ise 1566'daki Sigetvar seferleridir.

[662] Sultan Süleyman 973 Şevvalinin dokuzunda Sigetvar seferine hareketinde oğlu Selim'e kendi el yazısıyle şu vasiyyetnûmeyi yazmıştır. Beıüin candan sevgili iki gözüm nuru Selini Han'ım Hu İki bazubendi ve bir Ceheri al samiuğı vakf eylemişimdir. İki Cihan fahri Muhamnıcd Mustafa'ma ruhuna, yana vasiyyet ederim bunları satup Cidde-i mamureye su getirenin oğulluk idüj> hu vasiyyeti yerine getiresiz ve cümle oda oğlanları şahiddir; sen henüm yazımı hilürsin, bu esbab fahr-i âlemindir benim değildir, göreyim nice yerine korsuz: dünya kimseye paydâr değildir, ümid-dir ki behasiylc satasız. Hak teâlâ bu seferi mübarek edib gönül hoşluğiyle gelmek müyesser ide hahib-i ekreını hürmetine aleyhisselâm (Topkapı Sarayı Arşivi, AV. 5888).

Bu vnsiyyetnAıneıiıı u>-lı görülmedi. Arşivdeki de sarett/r. Merhum Osman h'v.vİd Sağlam, bir mecmuadan naklen bu vasİyyetmmıeyi tarih-i Üsınanî Encümeni Mecmuasında (Sene 4, s. 1287) neşretmiş olup orada küçük farklar vardır.

[663] Sultan Süleyman bu son seferine giderken Edirnekapı'sından çıkacağı sırada bir pir yol kenarında dua edip "pâdişâhım biz senden razı idik, Hak teâlâ senden razı ola demiş" pâdişâh bu sözden seferde öleceğini anlamıştı (Atayî, Şekayık zeyli, s. 97).

Eflâk, Boğdan ve Kırım kuvvetleriyle birleşerek Erdel taraflarındaki Avusturya hududu üzerine gidip Gyula veya Güle'yi almağa ve Zatmar ile Tokay kalelerini istirdada memur edildiği gibi bir müddet sonra padişahın kumandasındaki ordu da Bclgrad yoluyla Macaristan^a gelmişti; tarihlerin yazdıklarına göre Osmanlı ordusunun en tantanalı seferi bu idi; Zemun (Zemlin) sahrasında Erdel beyi maiyyetiyle geldi ve Pertev Paşa ile birlikte hareket etmek üzere o tarafa gönderildi.
Zemun yakasına yani Macaristan toprağına geçildikten sonra tarafına gidilmesi kararlaştırılıp asker o tarafa sevkolunduğu sırada Sigetvar beyi Kont Zerini veya Osmanlı tarihlerine göre Zerniski Mokloş tarafından Şikloş'âa, Tırhala sancakbeyinin oğluyla beraber şehit edildiği haberi gelmesi üzerine asker geri çevrilerek Batı - Macaristan'daki Siket veya Siget kalesi üzerine yürüdü.

Sigetvar'ın Zaptı

1566 senesi Ağustosunun beşinde Sigetvar (Adalar şehri) muhasara edildi.[664] Burasını Kont Zerini müdafaa etmekte idi; evvelâ eski şehir topla dövüldü. Zerini, yeni şehri müdafaa edemiyeceğini anlayınca burasmı yaktırdı; fakat Türkler hendekleri toprakla doldurup yeni şthir enkazının üzerinden eski şehri aldılar; [665] Kont Zerini kaleye çekildi; nihayet ümitsiz bir halde altıyüz kadar maiyyetiyle kaleden fırladı; göğsüne iki kurşun ve başına da bir ok isabetiyle istü; bu suretle otuz dört gün muhasaradan sonra bir cumartesi günü S îvar alındı.[666] Vezir Pertev Paşa kumandasiyle Erdn by'ine yardım etmek üzere gönderilen kuvvetler de Givula va Güle ile Yanva, ve diğer bazı kaleleri elde etmişlerdi.

---

[664] Sultan Süleyman'ın bu son seferi esnasında Tatar Pazarcığına geldiği zaman Kütahya valisi Şehzade Selim'in oğlu Manisa sancakbeyi Murad'm bir- erkek oğlu doğmuş ve burada iken pâdişah'a bildirilerek bir isim koyması rica edilmiştir. Sultan Süleyman "Ecdâd-ı kirâmımızda Murad oğlu Mehmed ola gelmiştir, nâm-ı şerifi Mehmed olsun" demiştir ki sonradan, hükümdar olan Sultan III. Mehmed'dir. Bu suretle Sultan Süleyman son senesinde torununun çocuğunu görmüştür (Selânikî, s. 22).

[665] Hammer'in kaydına göre Siget şehri her taraftan nehirle çevrilmiş olup eski şehir, yeni şehir ve kaleden mürekkeb olarak üç kısımda ve bunlardan her biri köprülerle birbirlerine bağlanmıştı. Feridun Bey Münşeatı"nda(c. //., s. 469). Sultan Süleyman'ın vefatı ve Sultan II. Selim'in cülusu münasebetiyle gönderilen nâmede : "Memalik-i mahrusamız kenarlarına karıp Hıristiyan kalelerinden Sigetvar demekle iştihar bulmuş birbierine muttasıl dört kale-i hasîn. .." sözleriyle Sigetvarhn dört kısım olduğu beyan ediliyor.

[666] Sigetvar'm zaptı hakkında Hammer mütercimi merhum Ata Bey'in tetkikine bakın (Hammer tarihi tercümesi, c, VI., s. 356).

Sultan Suleyman'ın Vefatı

Sigetvar kalesi hücumları devam ederken yetmiş üç" yaşında ordusunun başında on üçüncü seferini yapmış olan Gazi Sultan Süleyman 6-7 Eylül (20 Safer 974) cuma günü akşamı yani cumartesi gecesi sabaha dört saat kala vefat etmişti1. Çadırın'da hasta halinde bulunan padişah kale zaptının uzamasından dolayı canı sıkılarak vezir-i âzam Sokullu Mehmed Paşa'ya hitaben en son olarak :

Şu ocağa yanacak dahi alınmaz mı?" yazılı hatt-ı hümâyununu gönderip kalenin zaptını işaret etmişti;[667] filhakika padişahın vefatının ertesi günü kale alınmış ve hükümdarın Ölümü gizli tutulmuştur; düşman karşısında vukua gelen bu hal tehlikeli bir durum olduğundan başka kapıkulu ocaklarının teessürle ayaklanmalarını mucip olacağından dolayı fena bir vaziyet husule getirebilirdi. Fakat Sokullu Mehmed Paşa'mn müdebbirâne hareketi hiçbir hâdiseye meydan vermemiştir.

Şehzade Sultan Selim'e Haber Gidiyor

Sokullu, padişahın ölümünü duyar duymaz vezir haberdar etmiyerek yalnız kendisinin kâtibi Feridun Bey^e (meşhur Münşeatü1 s-Selâtin' müellifi) haber vermiş ve derhal Kütahya valisi -Selim'e, Hasan Çavuş adında bir divan çavuşuyla mektup gönderip [668] acete ordugâha yetişmelerini bildirmişti.

Hasan Çavuş giderken hakikatte asıl meselenin ne olduğunu ZTbiImeyip yalnız Haîeb Heylerbeğiliğine tâyin olunan bir paşay "müjdeci olarak yollandığını ve geçerken de bu mektubu şehzadeye

[667] Sultan Süleyman'ın vefatı günü ve gecesi ve bu münasebetle tr.rihi, müverrihi er e e karışıktır. Peçevî, Selânikî ve Alî gün ve gecesini ayrı ayrı yazmışlardır, SigctuurMa bulunmuş olan Selânikî'nin kaydı diğerlerine nazaran daha uygun olduğundan onun kabulü zarurîdir. Hammer tarihi mütercimi Ata Bey de tahlil etmek suretiyle o tarihi tercih etmiştir. II. Selim tarafından cülus münasebetiyle İran Şahına gönderilen nâmede Sultan Süleyman'ın vefatının fethi mütaakıp olduğu şöyle kaydedilmektedir : " .. . SigHvar'"m esnây-ı cenk ve harbte harap ve viran olan mevazii tamir olunur iken ferman-ı hayy-i kadir ile fermanı mucibince merhum dâr-ı fenadan sarây-ı bekaya intikal eymişler.. ." (Münşeat, c. II., s. 469).

[668] Vezir-i âzam Sokullu Mehmed Paşa Kütahya valisi Selim'e babasının ölümünü tahriren bildirirken mektubu götüren Hasan Çavuş'a ağızdan "Yolun üstünde Sıçrmıı sahrasında Şehzade Sultan Selim Han hazretlerine mektubumuzu îsal ile fetih haberini ilâm eyliyesin ve şevketlû pâdişâh hazretleri kaleyi tamam muhkem yapmayınca göç, etmez diyesin ve afiyet ve selâmet haberin viresin demişti. . ." (Selânikî tarihi, s. 53).

vermeğe memur olduğunu zannediyordu; bu sırada Selim, Sıçanh sahrasında yaylada bulunmakta idi; Hasan Çavuş buradan geçerken vezir-i âzam'ın mektubunu şehzadeye verip ağızdan da Sigetvar fethi haberini ve padişahın afiyette olduğunu söyleyip geçecekti. [669]

Vezir-i âzam bir taraftan otağ-ı hümâyunda, yazısı padişahın yazısına benziyen silâhdar Cafer Ağa'yı oturtup onun yazısiyle muhtelif işler hakkında hatt-ı hümâyunlar gönderterek pâdişâh hayatta imiş gibi hareket ederken diğer taraftan da merhum pâdişâhın naşını otağ-ı hümayunda yıkatıp vefat haberine vâkıf olan tabip Kaysûnî-zâde, padişah imamı Derviş ve rikâbdar Mustafa, Musa ve Hasan Ağa'lar ve hepsi on iki kişiden mürekkep bir cemaatle namazını kıldırıp dahilî ahşasını çıkarıp gömdürmüş ve cesedi ilaçlatıp ve kokulu şeylere ve muşambalara sardırdıktan sonra bir tabuta koyup otağ-ı hümâyundaki tahtın altına saklatmıştır.

Sokullu Mehmed Paşa'nın Tedbirleri

Sokullu Mehmed Paşa Sisetvarhn ahnmasın an sonra vezirleri pâdişâhın vefatından haberdar efoniş ve harice karşı bir şüphe hasıl olmamasına çalışılmıştı; hattâ kendisine ikinci defa nişancılık verilen Celâl-zade Mustafa Bey ordugâha geldiği vakit Sultan Süleyman'ı vefat etmiş bulup kendisine nişancılık hil'atİ otağ-ı hümâyunda giydirildiği zaman pâdişâhın vefatına muttali olduğundan kendisinin yetişmesine sebep olan ulu hakanın ölümünden müteessiren ağlamağa başlayıp sonra zorla kendisini tutmuş, içi ağlar ve yüzü güler bir hale memnun olarak otağ hümâyundan çıkmıştır.

Sokullu, muayyen ve mahdut bir zümreden başka padişahın ölümünü hiç kimseye haber vermiyerek fetih ve zafer münasebetiyle etrafa fetihnameler yolluyor, kaleyi tamir ettirip asker ve silâh koyuyor, muzafferiyetten dolayı otağ-ı hümâyunda ve ertesi günü kendi

[669] Şehname-i Sultan Süleyman'da, Sigetvar'm zaptından evvel pâdişâh vefat etmiş; vezir-i âzam, ölümün duyulmaması için içeride mahrem-i esrarı olan şahsa haber yollayarak padişah ağzından (bukadar zaman kale alınmadı elbette bugün alınmalıdır) diye kapıcılar kethudasiyle bir emir gönderilmesini bildirmiş, söylediği gibi yapılmış vezir-i âzam bu eniri divana tebliğ etmiş, ertesi günü iç kalenin alınmasiyle Sigetvar ele geçmiştir.

çadırında mevlûtler okutturuyor, şenlikler yaptırarak Siget-var kilisesini tamir ile camie çevirerek padişahın cuma namazına çıkacağını îlân ettiriyor ve birkaç gün sonra nikristen fazla muz-tarip olan padişahın namaza çıkanıiyacağını yaydırıyordu; hattâ padişah namazda bulunsa ve in'am ve ihsan olunsa diye asker arasında dedikodu olduğunu duyan vezir-i âzam bilmemezlikten gelerek derhal orduda dellâllar gezdirip "Beyler, ağalar yarın hazır olasız, divan vardır" diye îlân ettirince pâdişâhın öldüğünden şüphelenenlerin gizli gizli fısıltıları kesilerek herkes Sultan Süleyman'ın sağ olduğuna inanmış ve asker arasında gizlice söylenen bazı dedikodular kesilmişti.
Sokullu Mehmed Paşa, divanın akdinden bir gece evvel Feridun Bey'le bütün vezirlerin çadırına haber yollayıp yapılacak işlerde ağız birliği edilmesini tavsiye etti; asıl korkulan şey yeniçerilerin ayaklanmaları idi; bunun için vezir-i âzam, bu hususta yeniçeri ağası Ali Ağa ile görüşüp bir çare bulmuşlardı.

Divan Toplantısı

Ertesi günü on iki direkli çadırda divan oldu; umum Kapıkulu askeri divan haricindeki muhafaza hizmetinde yerlerim aldılar; müzakere oldu, kanun üzere askere yemek çıktı; âdet üzere yemekten sonra ibtida yeniçeri ağası otağ-ı hümâyuna yani padişahın huzuruna girdi ve az sonra dışarı çıktı vezir-i âzam ile tertip ettikleri veçhile yeniçerilere hitaben: "Yoldaşlar, şevketin pâdişâhımız buyurdular ki berhurdar olup yüzleri ak olsun ve gazaları mübarek ola; yoldaşlıkların tamam edip kaleyi tekmil etsinler; az kalmıştır. Cümlesinin terakkileri (maaş zamları) ve bahşişleri verilsin, makbu-lümdür; hayır durnamı alsınlar" sözlerini padişah ağzından söyler söylemez padişahın emrini süratle yerine getirmek için at hazır olsun diye bağırınca yeniçeriler "Bahşişler nice olur" deyince yeniçeri ağası: "Cümlesine ben kefilim, baş üzerine; hemen pâdişâhımızın dileği yerine gelsin, kaleye yetişelim" diye atının üzerine atlayıp çadır önünde inmeyip kaftaniyle sarığını at üzerinde değiştirip yeniçerileri toplayıp kale tarafına doğru çekip götürdü.
Anadolu beylerbeğisi Zal Mahmud Paşa kereste yetiştirmeğe memur olduğu gibi Rumeli beylerbeğisi Şemsi Ahmed Paşa da iki bin yeniçeri

de beraber olarak Rumeli askeriyle o civardaki Bobofca kalesini zaptetmeğe yollanmış ve bu suretle karargâh mümkün olduğu kadar askerden tenhalaşmıştı.

Selim'in Hareketi

Sultan Selim'e vezir-i âzamin mektubunu götüren Hasan Çavuş sekiz günde Sigetvar'dan İstanbul'a ve oradan da dört günde Sıçanlı yaylağında Sultan Selim'in bulunduğu mahalle gelmiş ve vezir-i âzam'ın mektubunu şehzadenin kapı ağasına teslim edip ağızdan da kale fethini ve pâdişâhın sıhhatte olduğunu söylemişti. Sultan Selim mektubu okuyunca vaziyeti anlamış ve mektubu getiren Hasan Ağa'nın adını sorup öğrendikten sonra kendisine yol harçlığı vererek gideceği yere gitmesini emretmiş ve kendisi de hemen hocası Ataullah Efendi ve lalası Hüseyin Paşa ile birlikte Kütahya'ya inmiştir.

Sultan Selim, cuma namazına yakın bir zamanda Kütahya'ya gelerek yolda saray arkasında Hisarbey camii hatibi Feyzul-lah Fakih'e rast gelmiş; fakih, şehzadenin selâmına durmuş ve şehzade hatibe selâm verdikten sonra : "Merhum ve mağfurunleh babamın rahmet-i rahmana gittikleri haberi geldi; hutbede bizim nâmımıza dua eyleyip cemâate bildiresiniz" demiş ve hemen o günün akşamında yola çıkmıştır.

Sultan Selim İstanbul'a gelip tahta cülus ederek ecdadı türbeleriyle Eyüp ziyaretini yaptıktan sonra İstanbul ile Belgrad arasındaki yolu on beş günde alarak Belgrad'a gelmiştir.

Ord âhı it" Ordugâhta her gün geçtikçe Sultan Süleyma-vaziyet nın ölümü hakkındaki şüpheler artıyor, yeni hükümdarın İstanbul'a geldiği şayiası orduda yayılıyordu. Bu durum şüpheleri teyit etmeğe başlamış, vezirler telâş ederek Sultan Selim'e acele gelip yetişmesi için arıza göndermişlerdir.[670]

[670] Bu ârîzanm hulâsası şöyledir : Vezir-i âzam kullarına hitaben gelen hükm-i hümâyunlarında İstanbul'dan orduya doğru hareket olunduğu ve gelinceye kadar askerin zabt u rabtı tahrir buyrulmuş; bu kulları bu canibte asâkiri mansûre ile altmış günden fazla bir müddettir bulunuyoruz, merhum pâdişâh vefat edeli otuz beş gün oluyor, zahire azalmıştır; düşmana cesaret vermeyip askerin maneviyatı zayıflamamak için vefat hâdisesi gizli tutulmaktadır; lâkin, îstanbuFAai. taht-ı saltanata cülusları haberi buraya gelenlerden haber alınmaktadır; sür'atle orduya gelmeleri her türlü fena hareketi Önleyecektir; siz gelmeyince asker hareket ettirilmîyecektir (Miinşeat-ı Feridun, c. II., s. 477).

Ordunun Avdeti

Sultan Selim, Belgrad'a geldiğini vezir-i âzam'a haber verince S okullu cevap olarak askerin kanun üzere cülus in'amı isteyeceklerinden ve ordu hazinesinde yetişecek para olmadığından dolayı Belgrad'da kalmasını tavsiye etmiş ve Sokullu askerin maaşım verdikten sonra hareket etmişti; Kale fethinden sonra tamir bahanesiyle tam kırk üç gün geçmişti.

Sultan Süleyman'ın nâşını havi arabanını [671] içinde padişaha benzeyen hasoda oğlanlarından Bosnalı Hasan Ağa vardı; Hasan Ağa, beyaz yüzlü, doğan burunlu, köseç sakallı hasta mizaçlı olup boynu sargılı idi; araba etrafında vezirler, solaklar ve peykler ve alkışçı divan çavuşlarının alkışları arasında avdete başlandı.

Hasan Ağa, sağ ve soldan askere selâm verdikçe arabada bulunup iyi seçilmediği ve pâdişâha benzediği için ölüm şayaisının aslı olmadığı ve bu hususlaki şüphelerin dağıldığı görülüyordu. Vezir-i âzam da ara sıra arabanın yanına sokularak güya bazı şeyleri arzediyordu.

Birkaç menzil sonra eski huduttan içeri girilince vezir-i âzam ikindi divanında "Şimdi memleket dahiline girilmiştir, padişah hazretleri rikâb ağalariyle tenha kalacaktır" diye askeri uzaklaştırdı; .Şe/grcuTa dört konak kalmıştı; vezir-i âzam hafızları çağırarak "Arabanın yanma gidip Yasin, Kehf suresini ve Kur'andan ne islerseniz okuyunuz, zikrullah ederek ilâhi okuyun padişah hazretleri ziyade hazzeder" dedi.[672] Sabaha dört saat kala hareket olundu; altı hafız okumağa başladı; bu hafızlardan biride müverrih Selânikî Mustafa Efendi idi; bu zat tarihinde bunu şöyle nakletmektedir :

Askerin Teessürü Ve Sokullu'nun Nutku

Altı nefer adam, vardığımız gibi solaklar sizin burası yürüyecek yeriniz değildir dediler; biz zikrullaha başladık, gece bir orman kenarı mahal idi; gayet müessir düştü. Gerçi merhumun intikalini bilmez adam kalmamıştı ve merhumun meyti bu vakte değin kırk sekiz gün

[671] Âlî de arabada getirildiğini yazıyor (Varak 94).
[672] Selânîkî tarihi, s. 02.

setrolunmuş oldu, ama keşf-i sır olup aşikâr olmağın kırk sekiz yıldanberi serir-i izzette pâdişah-ı âlem-penah mevti hasreti tesir edip suziş-i matem ile herkes âh ve nâle ve efgana ağaz eyledi ve hay hay ile ağlaşıp eğleştiler ve şol mertebeye vardı ki yürümeyip hay Sultan Süleyman Han deyu feryada başladılar; vüzeray-ı ızâm bir yere gelip meyti izhar ettiklerine nadim oldular; evvelki hal ile gitmek evlâ imiş dediler; âhır-ı kâr vezir-i âzam hazretleri gelip 'kardeşler, yoldaşlar niçin yürümezsiz ? yürüyelim, bunca yıllık İslâm pâdişâhıdır; Kur'an-ı azîm ile tazim eyli-yelim; bu denlü gazevât edip Ongürüs vilâyetin dâr-ı İslâm eyledi ve cümlemizi nimet ü insaniyle besledi; ivaz bu mudur ki mübarek cesedini basımızda götürmiyelim; işte oğlu Sultan Selim Han padişahımız on yedi gündür ki Belgrad'da size muntazırdır; merhum Gazi pâdişâh rahmetullahi aleyh cümleye bahşiş ve terakkilerinizi tesviye etmiştir, bit tamam ihraç olunur, hep alımız; hafızlar durman Kur'an-ı azîm okuyup yürüyelim' demekle o donmuş kalmış kitle birden canlanarak derdimize derman Kurandır; din ve imanımız Kur'andır; îmanla Kur'anla gidelim deyip sabah karip idi ki Sahray-ı S ir em kenarına gelindi.[673]

Sultan Süleyman'ın tabutu Belgrada gelince orada bulunan oğlu Sultan Selim de beraber olduğu halde olağ önünde cenaze namazı kılınarak tabut, vezir Ahmed Pasa ile Sultan Süleyman'ın sevdiği adamlardan mîrahurluktaıı çıkan Ferhad A ğa ve sabık Mısır valisi Ali Paşa ve orduda dervişleriyle beraber bulunan Şeyh Nurcddin Efendi-zâde'ye verilerek dört yüz kişi ile İstanbul'a gönderilip yaptırdığı Süleymaniye camii yanındaki türbesine defnedildi.

Sultan Süleyman'ın Şahsiyyeti

Kanunî Sultan Süleyman ne babası gibi asabı ve mü-tehuvvir, m1 de sakalını ele verecek kadar yumuşaktı; ciddî, vakur olup teenni ile hareket ederdi. Yuvarlak yüzlü, elâ gözlü, kaşlarının arası biraz açık, doğan burunlu, uzunca boylu, uzunca boyunlu ve seyrek sakallı idi.

Babasından rakipsiz olarak aldığı saltanatı yarım asra zaferle süslemiş, ordusunun başında olarak batıya, doğuya birçok sefer yapmış ve son seferinde ordusunun kumandanı olarak muharebe sahasında

[673] Selnnîhî tarihi, s. 62, 63.

ölmüştür, bu son seferine giderken ihtiyarlığı ve buna inzimam eden rahatsızlığı sebebiyle araba ve tahtırevanla götürülmüş ve ancak şehirlere girildiği zaman ata bindirilmiştir.

Ordusu üzerinde hiçbir Osmanlı hükümdarı Sultan Süleyman kadar sevgi ve saygı uyandırmamıştır; ordusunun intizamına, askerin terakkisine dair mühim ve esaslı kanunlar koymuş olması itibariyle yapılan hürmet ve tazim tam mahalline masruf olmuştur; orduya genç yaşında girmiş olan askerler kırk, elli yaşlarına geldikleri halde başlarında hep bu gazi hükümdarı görmekle ona ne kadar bağlı iseler ondan ayrılıkları da aynı kuvvette acıklı olmuş ve zafer sevinciyle dönen ordu birdenbire dona kalmış ve bir adım ileri atamamıştır.

Kanunî Sultan Süleyman'ın şöhreti yalnız seferleri ve kazandığı zaferleriyle değil, aynı zamanda koydurmuş olduğu kanunlarının devlet teşkilâtı ve ordusunu zamanın ihtiyaçlarına göre asrı şekilde tertip ve tanziminde görülür; gerek Kapıkulu ocakları ve ger&k tımarlı sipahi ve tersane ocağı yani ordu ve donanma onun zamanında dünya ordu ve donanmalarının birincisi olmuş ve toprak teşkilât kanunları yine onun zamanında tekemmül etmiştir.

Kanunî Sultan Süleyman iş başına getirdiği adamların kabiliyet ve derecelerini bilirdi; bundan dolayı kendisine gelişi güzel iltimas ile adam tavsiye edilemezdi, bundan başka adam yetiştirmesini de iyi bilirdi; oğlu Selim'in saltanatı müddetinee ve torunu III. Murad zamanında kısmen ileri bulunan devlet adamları onun zamanında yetişmiş olanlardır.

Kanunî vakur, azim ve irade sahibi, tab'an sükıitî olup vereceği kararda acele etmez, düşünür, taşınır, neticede verdiği emirden geri dönmezdi; bundan dolayı hükümet erkânı verecekleri kararda inceden inceye düşünmeğe mecbur idiler; devlet nüfuz ve haysiyetine halel verecek bir şeyde müsamaha etmediği gibi bu gibi hallere meydan verilmemesini de tavsiye ederdi.

endisiyle görüşenlerin kapalı mütalâalarından, maksatlarını ezer ve ona göre cevap verirdi.

Sultan Süleyman'ın Muhibbi mahlasiyle şiirleri olup eski harflerle matbu bir de divanı vardır. Topkapı Sarayı Arşivinde kendi el yazısiyle manzumelerini havi perakende müsveddeleri görülür:

Âlem içre muteber bir nesne yok devlet gibi Olmaya devlet cihanda

bir nefes sıhhat gibi

meşhur beyti Kanunî'nindir. Meşhur şair Bâki'nin şiirdeki kudretini anlayarak onun elinden tutmuş ve yetişmesine himmet etmiştir. Nimetşinas olan Bâki'nin, Sultan Süleyman'ın vefatına dair kaleme aldığı mersiye edebiyatımızın şaheserlerindendir.[674]

Sultan Süleyman, büyük ceddi Fetih Sultan Mehmed'-in yaptırmış olduğu Sahn-ı Seman isimli İlahiyat ve Hukuk Fakültesinden başka yine îstanbuPda kendi camii civarında Sahn-ı Süleymaniye adındaki Tıb ve Riyaziye Fakültelerini vücuda getirmiştir.

Sultan Süleyman bir gün mahremleriyle görüşürken onlara velinimet-i âlem kimdir diye sormuş, onlar da padişah hazretleridir demeleri üzerine : "Hayır velinîmet-i âlem reâyâ yani köylüdür ki ziraat ve haraset emrinde huzur ve rahatı terk ile iktisab ettikleri nimetle bizleri it'âm ederler" demiştir.

Sultan Süleyman ilim ve marifet erbabına itibar ve riayeti pek ziyade idi; zamanında yetiştirdiği ulema ve şuarâmn eserlerini ^kütüphanesinde hıfz ederdi.

YİRMİDOKUZUİNCU BÖLÜM

OSMANLILARA TÂBİ İMTİYAZLI HÜKÜMETLER

Kırım Hanlığı

Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Nüfuzu Altına Girmesi

Sekizinci bölümde Osmanlı vekayi arasında Kırım hanlığının ne suretle teşekkül edip ne sebeple Osmanlı nüfuzu altına girdiği kısaca gösterilmiş olduğundan bu bölümde XVI. yüzyıl ortalarına kadar bu hanlıkla Osmanlı hükümeti arasındaki münasebetlerden bahsedilecektir.

---

[674] Sultan Süleyman'ın Türkçe ve Farsça şiirleri kendisinin müsaadesiyle Ferhad isminde bir bendesi tarafından cem edilmiştir. Vukuflu bir zat olan Ferhad, bu şiirlere bir dibace yaparak (Ahlâk-ı Süleymanî) adını vermiştir. Bu eser 2665 numara ile Üniversite kütüphanesinde Hâlis Efendi kitapları arasındadır.
Bu Ferhad Ağa'nın Şehzade Mehmed'in kızı Hüma Şah*ın kocası olup Kapucubaşı, Yeniçeriağası, Vezir olan ve 982 H.'de vefat eden ûlim ve hattat Mustafa Paşa oğlu Ferhat Paşa olması muhtemeldir.

Osmanlı nüfuzu altında bulunan Kırım hanları [675] içişlerinde müstakil olup hutbelerde Osmanlı hükümdarından sonra hanların adları zikredilir ve namlarına para basılırdı. Kendilerinin divanları ve sair teşkilâtları vardı. Hanların merkezi Bahçesaray şehri idi. Hanların başkanlığındaki divana han görünüşü denilirdi. Han intihabı Mirzalara ait olup bu, XVII. asra kadar sürmüş, sonradan bunların tâyin ve azilleri Osmanlı hükümetince yapılmıştır.

Kırım hanları Gengiz'in oğlu Cuci Han evlâdından olup Kiray veya Giray denilen bir aileden idiler. Kiray veyahut Giray, kuvvetli mahlûk ve dev mânasına gelmektedir.

Daha Kırım hanlığının teşekkülünden evvel yarımadaya sahip olan Altınordu hanlığiyle Osmanlılar arasında dostça münasebet olup bu, Yıldırım Bayezid ile Toktamış ve II. Murad'la Uluğ Mehmed Han (1418-1437) arasında mektuplaşmak suretiyle devam etmiştir. Daha sonra Kırım'a sahip olan Taştimur ve ilk Kırım hanı Hacı Giray da gerek Altınordu'ya ve gerek diğer düşmanlarına karşı Osmanlılarla iyi münasebetler kurmuşlardı. Hattâ Hacı Giray, Osmanlılarla anlaşarak Cenevizlilerin elindeki Kefe'yi almak istemiş, fakat muvaffak olamamıştı (1454). Lâkin Kırım hanının teşvikiyle yapılan bu teşebbüs, daha sonra Osmanlıların bu mühim ticaret şehrini almalarına sebep olmuştur.

Hacı Giray 1466'da öldü; oğulları arasındaki hanlık mücadelesi yasça büyük olan Nurdevlet'in galebesiyle neticelendi. Fakat Şirin kabilesine dayanmış olan kardeşi Menğli Giray bir müddet dayandı ise de nihayet Kefe* ye kaçmağa mecbur oldu ve Cenevizlilerin yardımiyle, biraderine galebe etti (1468).

Menğlİ Giray Kırım hanlığını istilâ etmek isteyen Altı uordu'ya karşı Moskova Grandukalığiylc ittifak ederken Altınordu da Kırım hanlığı aleyhine olarak Lehistan'la anlaşıyordu.

Kefe, esasen Kırım hanlarına ait olup onlar burasını bir vergi mukabilinde Cenevizlilere bırakmışlardı; bu ticaret iskelesinden alınan gümrük resminin bir kısmı Kırım hanına ait olduğundan orada Hanın bir memuru bulunuyordu. Menğli Giray zamanında burada Eminck

[675] Nurdevlet'in 882 H. (1447 M.) tarihli bir mektubunda Fatih Sultan Mehmed'e karşı "Pâdişâhım biz kulunuz" ve "Devlet eşiğinde kulluğumuza el bağlayıp,, gibi tâbirler kullandığı görülüyor (Fevzi Kurto ğlu, Belleten, sayı 3-4)

Bey adında bir memur vardı; Cenevizliler, bunun Osmanlılara taraftar olduğunu anladıklarından zorla kendisini azlettirmişlerdi.
Bunun üzerine Eminek Bey, isyan ederek Menğli Giray'ı Kefe'ye kaçırdığı gibi orayı da kuşattı ve aynı zamanda Osmanlı hükümdarını da Keje'nin zaptına teşvik etti; bunun üzerine Gedik Ahmed Paşa Kefe üzerine gönderildi ve burası alınarak (1475) Cenevizliler taraYından hapsedilmiş olan Menğli Giray ikinci defa hanlığa getirilmiş ve Osmanlı hükümdariyle müttefikan hareket edeceğine dair bir mukavele imzalamış ve eskisi gibi Kefe
gümrük gelirinin bir kısmı cep harçlığı veya kaftan parası olarak kendisine bırakılmıştır.
Menğli Giray 1476'da Altınordu hükümdarı Seyyid Ahmed Han'ın başkenti olan Saray şehrine taarruz etti ise de muvaffak olamayıp yaralı olarak kaçtı ve Osmanlıların elindeki Kefe'den maada bütün yarımada Altınordu kuvvetleri tarafından işgal olundu; Menğli Giray İstanbul'a, geldi; bu sırada meydana çıkan Nurdcvlet Altınordu kuvvetlerini tarderderek Kırım ham oldu (882 1I.=1477 M.).[676]
Nur devle t'in,. diğer biraderi Haydar ile yaptığı hanlık mücadelesinden dolayı Kırım harap olduğundan bu-hal ezerine Emine k Mirza tarafından Istanbula gönderilen bir heyet N ur de vle t 'ten şikâyet ile Menğli Giray'ın hanlığa intihap edilip hanlığının tasdikiyle gönderilmesini rica ettiklerinden bu suretle Menğli Giray Kırım'a gönderilmiştir (883 H=1478.).[677]

Mengli Giray Han

Menğli Giray, İL Bayezid zamanında yani'de Boğdan üzerine yapılan seferde ilk defa elli hin kişilik bir kuvvetle bulunmuş ve

[676] Osmanlıların İCe/e'yi almasından az sonra Seyyid Ahmed Han'ın Kırım'ı istilâ etmesi tarihi olaylara da uymakta ve bu suretle Feridun Mün-şeatın'daki Kırım ham Ahmed Han'a yazılan mektubun Kırım'ı istilâ eden Seyyid Ahmed Han'a gönderildiği anlaşılmaktadır.
[677] Menğli Giray'ın 883 H. C. (1478 M.) ve "padişah-ı ınuzazzam cazzallahü eıısarehû" başlığıyle Osmanlı padişahına takdim ettiği arızasında bir mukaddimeden, sonra : ". . . mâruz olunan oldur ki sultaiumun buyruğuyla bu memlekete geldik idiyse bu memleket aşırı harap olmuş; şimdiki halde memleket harablığın-dun düşelik dahi kalmamış, imdi halimiz aşuru mükedderdir; sultaıumun nice bizim gibi sadakasını ister kulları vardır; biz dahi onlar gibi bir kuluyuz; inayet sultaıumundur. ." demekte olduğuna göre Menğli Giray'ın ya 883 scjicsİ birinci aymda ve yahut 882 senesi sonlarında (1478 Mart.) Kırım'a gönderildiği anlaşılıyor.

bundan sonraki seferlerde de hizmete gelmesine müsaade istemiş [678] ve bu suretle Osmanlı devletinin bütün Avrupa ve kısmen Asya seferlerinde Kırım hanlarının mühim kuvvetle bulunmaları veya kuvvet yollamaları kanun olmuş ve bu hususta bazı merasim yapılmıştır. Hanların her seferde orduda kuvvet bulundurmaları 1593'den itibaren devam etmiştir.

Menğli Giray Han'a Kefe, Gözlöve ve Bahklova limanları gümrük hasılatından bir kısmı kaftan parası namiyle bırakılmış ve bu varidat Menğli Giray'dan sonraki hanlar zamanında da devam etmiştir. Yavuz Sultan Selim zamanında da devlet hazinesinden Kırım hanlarına günde bin akçe ve yakını olan Mirza ve ağalanrta da üç yüz akça tahsis edilmiştir. [679]

Yavuz Sultan Selim zamanında, Kırım hanı olanların oğul veya kardeşlerinden birini rehin olarak İstanbul'a yollamaları kanun oldu ve ilk defa Menğli Giray'ın oğlu Saadet Giray rehin olarak îstanbuVn gönderildi.

Osmanlı hükümeti Kırım hanlığına Lâyin edilenlere hanlık alâmeti olarak berat veya menşur ile kılıç ve bayrak

Devlet Giray

Devlet giray istanbul'da yetişmiş ve bir ara Saadet Giray zamanında kalgay olmuş, Saadet Giray çekilince o da IstanbuVa gelmiş ve Sahib Giray'm katli üzerine Kırım Hanlığına tâyin olunup gönderilmiştir.

Devlet Giray'm hanlığı zamanında Rusların eline düşen Ejderhan geri alınmış (961 H. = 1554 M.) ve bundan başka Moskova'ya akın yaparak Rusları vergiye bağlamıştır.

Devlet Giray, Sigetvar seferinde mirzalar kumandasında Tatar askeri göndermiştir. Bu kuvvetler Erdel beyi Sigismund Zapolya ile beraber bir sene evvel Avusturyalıların eline geçen bazı yerlerin geri alınmasında hizmet etmişlerdir.

Kırını hanlığının Osmanlı nüfuzu altına girmesi Lehistan n Karadeniz'e inmek emellerini bertaraf ettiği gibi daha sonraki

[678] Alî tarihi (Basılmamış birinci cilt) Umumî kütüphane nüshası^ s. 200 ; Hammer tarihi, c. IV., s, 11.

[679] Âlî tarihi (Kütüphanemizdeki nüsha, s. 280); Solak-zâde, s. 428.

tarihlerde de Ruslara karşı aynı siyaset takip edilmiştir.

Mekke-i Mükerreme Emirliği

Mekke Emirleri

Asya'nın ınıney-batısındaki Arabistan yarımadasının Kızıldeniz havzasına düşen Hicaz kıt'ası İslâm âleminin kıblegâhı olan Mekke-i Mü/cerreme'deki Beytullah ile Peygamberimiz Hazret-i Muhammed Mustafa (S. A.)'nın medfun bulundukları Medine-i Münevvere'yi havi olup çok zaman Mısır'da hâkimiyet tesis etmiş olan İslâm devletleri bu Hicaz kıt'asını da nüfuzları altına almışlardı; bundan dolayı Yavuz Sultan Selim 923 H. (1517 M.)'de Mısır'ı aldıktan sonra Memlûk-lerin nüfuzu altında bulunan Mekke emîri bu defa da Osmanlı hâkimiyetini kabul etmiştir,

Osmanlı hükümdarının Mısır'ı aldığı sırada Mekke emîri, şeriflerin Katade ailesine mensup olan Şerif Bere kât b. Muhammed Hasanı adında biri idi.[680] Şerifler Hazret-i Pey-gramber'in büyük torunları İmam Hasan Müctebâ evlâdından idiler. Yavuz Sultan Selim Mısır'da bulunduğu sırada, Mekke emîri, henüz on iki yasında bulunan oğlu Şerîf Ebû Nümey'in riyasetindeki bir heyet ile Mefce'nin anahtarlarını takdim etmek suretiyle itaatim arzetmiştir.[681]

Hicaz'da Osmanlı Hâkimiyeti

Şerif Ebû Nümey'in Mısır'a gelişinde, pâdi şan tarafından kabul ve avdetinde merasim yapılmış ve divan içtiınaında da vezir-i âzam Yunus Paşa ile Rumeli kazaskerinin arasına oturtulmak suretiyle hakkında hürmet gösterilmiştir; Ebû Nü m ey bir aya yakın Ka/iire'de kalarak babasının Mekke emirliği beratını aldıktan sonra birçok hediye ve Mekke ve Medine halkına dağıtılacak para ve zahirelerle beraber avdet etmiş [682] ve bu tarihten itibaren Hicaz ve onu takiben

---

[680] Şerîf Berekât b. Muhammed'in silselesi uıı beşinci göbekte İmam Hasan b. AliyyıVJ-Murtaza'ya varmaktadır.

[681] 923 Cemaziyelâhır=1517 Ağustos

[682] Yavuz Sultan Selim, Mekke ve Medine halkına dağıtılmak üzere iki yüz bin ahin ve külliyetli miktarda zahire göndermiş ve bunları kendi tarafından giden memurlar dağıtmışlardır.

Yemen kıt'uları Osmanlı hâkimiyeti altına girmiştir.
Mekke ve Medine'nin inzibat ve asayişi her senc münavebe yedi ocaktan gönderilen askerî kuvvetle temin edilmiştir; lüzumu halinde Suriye'den de buraya kuvvet sevkolunmakta idi.

Mekke emirlerinin gerek Mısır hazinesinden ve gerek Cidde gümrüğü varidatından tahsisatları vardı; Mısırdan gönderilen paraya atiyye-i hümâyun denilirdi; bunlardan başka surrc-i hümâyun ile de ayrıca altın yollanırdı.
Osmanlı hükümeti, kendilerinden evvelki devletlerin yaptıkları gibi Mekke emirlerinin Hicaz kıtasındaki haklarını kabul etmiş, fakat onları kendi hâkimiyetleri aleyhinde hareket ettirmemek, için Mekke ve Medine'yi kontrol altına almışlar ve muhafız asker, kadılar göndermişler ve bir de Cidde sancakbeyliğini ihdas etmişlerdir.

Şerif Ebu Nümey

Mekke emîri Şerîf Berekât b. Muhanımed 931 H. (1525M.)sde vefat ettiğinden yerine oğlu Şerif Ebû Nümey yirmi beş yaşında iken Mekke emiri oldu. iyi idareli cesur bir zattı; bunun emirliği zamanında 948 H. (1542 M.) senesinde Kızıldeniz'de de faaliyette bulunan Portekiz gemileri ansızın Cidde'ye asker çıkararak kalesini almağa çalışmışlarsa da bir taraftan Cidde sancakbeyinin müdafaası ve bir taraftan da Şerîf Ebû Nümey'in Urbandan topladığı kuvvetlerle yetişmesi üzerine Portekizliler çekilmişlerdir. Şerîf Ebû Nümey'in bu hizmetine karşılık olarak kendisine Cidde gümrüğü hasılatının yarısı verilmiş ve bu varidat kendisinden sonra gelen şerifler zamanında da devam etmiştir.
Şerîf Ebû Nümey 992 H. (1584 M.) senesine kadar altmış seneden fazla Mekke emirliği etmiş olup vefatında seksen yaşını geçmişti; ihtiyarlığı sebebiyle son zamanlarına doğru kendisine oğlu Şerîf Hasan yardım etmekte idi.

Eflâk Voyvodalığı

Kitabımızın birinci cildinde Eflâk'ın ne suretle Osmanlı nüfuz ve hâkimiyeti altına girmiş olduğunu göstermiştik. Bu cildin Osmanlı

vekayii kısmında görüldüğü üzere Kazıklı Voyvoda diye meşhur olan Vilad Çepeş'in isyanı ve caniyâne hareketleri şiddetle bastırılmış ve asıl bundan sonra Eflâk prensliği tainamiyle mümtaz bir eyalet haline gelmiştir.

XVI I Kazıklı Voyvoda'dan sonra Eflâk Voyvodalığına ortalarına kadar Osmanlıların yanında bulunan kardeşi Radu tâyin gelen voyvodalar edilmiş, kendisine voyvodalık alâmeti olarak altın başlı sancak, kılıç ve kemer verilmiştir.[683]

Daha sonra gelen Eflâk voyvodaları bir zaman bizzat getirmek suretiyle vergilerini muntazaman verip icabında askerleriyle yardıma gelerek devlete sadık kalmışlar ve sükûnetle memleketlerinin imarına çalışmışlardı. 1512'den 1521 senesine kadar Eflâk Voyvodası olan Neagol B as ar ab'ın ölümünden sonra bazı hâdiseleri mütaakıp Erdel (Zips) kontu Jan Zapolya'nın yardimiyle [684] voyvoda olan Radu dela Afumaçi devlete isyan ettiyse de hile ile elde edilip öldürüldü ve yerine hükümet tarafından Vilad adında biri tâyin edildi; fakat voyvodayı intihap etmek haklan olan Eflâk boyarları bu tâyini kabul etmediklerinden [685] boyarlar tarafından evvelce voyvoda intihap olunup hükümet tarafından kabul edilmeyerek [686] Istanbul'da. alıkonulan diğer bir Radu'nun voyvodalığı tasdik edilmiş ve Eflâk'a gönderilmiştir (1526). Bıl, üç sene kadar voyvodalık etmiştir.

---

[683] Tarih-i EbûH-feth, s. 110. Yavuz Sultan Selim, vergisini bizzat getiren Neagol Basarab'i Edirne'de, huzuruna kabul ederek başına (kanuıı-i kadim üzere ak sorguçlu solakvarî sivri üsküftü doğru kızıl börk) ile arkasına (bir şıb frengi giydirilüp) sene 921 Şaban [1515 M.], Feridun Münşeatı, c. /., s. 418,
Radul 909 Safer (1503 Temmuz)'de şahin ve at göndermiş olup buna inam defterinde Radul b. papas deniliyor ki (Edirne ve Paşa livası 5. 484) papas Viladın oğludur. Buna büyük Radu deniliyor. Kütüphanemizdeki Eflâk voyvodaları cedveline göre 1494'den 1507 senesine kadar voyvodalık etmiştir.

[684] 928 Recep (1522 Haziran) Rodos seferi esnasında "Rumeli'den Ulahlar gelip Erdel nam ban Eflâk üzerine azmettiği ecilden ol diyarda fetret olduğu haberini verdi... 25 Zilhicce (1522 Kasım) Rumeli'den, ulaklar gelip Erdel banı Eflâk içine girip zaptetmeğe mübaşeret ettiği haberin verdi (Feridun Bey Münşeatı, 1274 tabh, c. /., s. 529, 535).

[685] Neagol Basarab'ın ölümünden sonra Osmanlı devleti Eflâk'ı doğrudan doğruya idaresi altına almağa çalışmış ve NeagoFun küçük çocuğuyla zevcesini İstanbul'a, getirtmiş ise de boyarlar muhalefet ederek kendilerine. Afumaçi adındaki papası voyvoda yapmışlar ve Osmanlıların gönderdiği Radu'lu kabul etmemişler ve Osmanlı hükümeti de onlarm intihap ettikleri voyvodayı tanımamıştı

[686] Bu hususa ait dikkate şayan bir vesika : "Ferruh ağaya mektub ki, Istima olundu ki Radul Voyvodayı vilâyet halkı voyvodalığa kabul edip iskemleye (tahta) oturtup voyvodalığı zabt eylemiş. İmdi sana mektup varup vusul buldukta bu hususa onat veçhile mukayyed olup görcsin. Filvaki.. . voyvodalığı zabt eylemiş ise sana verilen mukarrernâme hükmün... bir ferde gös-termeyüp vaki hali tafsil üzere yazıp.. îlâm eyliyesin. Olmıya ki bir fitne ve gavgaya sebeb olasın. Sana küllî itimadımız vardur. Bir iş eylemeyesin ki sonra sana bâis-i zarar ve nedamet ve bize dahi huzur-ı pâdişâhîde mûcib-i hacalet vaki ola'* (Başbakanlık Arşivi Fekete tasnifi vesikalar, Nr. 100).

Voyvoda İntihabina Hükümetin Müdahalesinin Sebebi

Osmanlı hükümetinin vovvoda intihabını dikkatle tadip icabında müdahale etmesinin ve hazan namzed göstermesinin sebebi, Lehistan ile Avusturya'nın burada rol oynamak istemelerinden ileri geldiğinden voyvoda intihabı işini başı boş bırakmıyordu. Hükümet Radu'yu voyvoda yapıp gönderirken Eflâk'ın her sene vermekte olduğu oniki bin altın haracı ondört bine çıkarmıştır.

Radu'dan sonra Osmanlılar tarafından voyvoda tâyin edilmiş olan Moisi Osmanlı ordusunun Viyana önünden muvaffaki-yetsizlikle dönmesi üzerine Avusturyalılara meyletmiş olduğundan yerine tâyin edilen Vilad tarafından öldürülmüştür (1530). İki sene kadar voyvoda olan Vilad 1532'de Dimboviça nehrini geçerken boğulmuştur.

1535 senesinde Osmanlıların yardımlariyle voyvoda olan Pctro Poisiye, boyarlar tarafından kabul edilmediyse de hududtaki kumandanların yardımlariyle tekrar makamına oturtulmuş, fakat sonra hakkında şüphe edilerek Istanbula getirilip Mısır'da ikamete memur edilmiştir.

Bunun yerine geçen Çoban Mircea sekiz sene voyvodalıktan sonra Avusturya kiralı Ferdinand taraftarı olduğu anlaşıldığından 1554'de azlolunarak yerine [687] Papa s Radu yani yukarıda adıgeçen Afumaçi'nin oğlu Petreşku getirildi. ; Çoban Mircea, Kırım hanının yardımiyle 1558'de ikinci defa voyvoda olduysa da bir sene sonra öldüğünden yerine oğlu olup oniki yaşında bulunan Topal Petro voyvoda tâyin edilip validesi Kiajna kendisine nâib tâyin edilmişti; fakat muhaliflerinin iftiraları üzerine 1567'de Petro ile validesi Konya'da ikamete memur edilmişlerdir. Topal Petro'nun yerine gelen Alcksandr, herhangi bir muhalefeti önlemek için ilk iş olarak rakiplerini ortadan kaldırmıştır.

Eflak'da Voyvoda İntihabı

[687] Eflâk Voyvodasının MüsULnan olan oğlu Mehmed'in yirmi akçe ulufesine on akçe ilâvesiyle Dergâh-ı âli müteferr ikalı gına tâyini (Fekete tasnifi, Nr. 330). Bu çocuğun Çoban Mircea'mn oğlu olması muhtemeldir.

Eflâk voyvodaları mahallî kanun mucibince boyarlar yani Eflâk beyleri ile başpiskopos ve papaslar tarafından intihap olunup asaletinin tasdiki için keyfiyet Osmanlı hükümetine bildirilirdi; bunun üzerine hükümet bu intihabı tasdik edip yeni voyvodaya verilecek berat ile tuğ, sancak, serpuş ve hil'ati götürmek ve kendisini voyvoda makamına oturtmak üzere kapıcıbaşılardan birisi /skemle ağası tâyin olunup iki üç yüz kişi ile birlikte Eflâk'a gönderilirdi; yeni voyvodaya bir heyetle gönderilen sancağı, sancak çavuşu götürürdü. Heyet reisi olan kapıcıbaşı getirdiği şeyleri beyleri ve tebaası huzurunda giydirip teslim ettikten ve voyvodayı tahtına oturttuktan sonra dönerdi. Bunların serpuşu ak sorguçta rikâb-ı hümâyun solaklarınınki gibi sivri uçlu kızıl börk yani kırmızı üsküftü,[688] Eflâk beylerinin dereceleri beylerbeği itibar edildiğinden dolayı iki tuğları vardı.

I5T7" senesine kadar hükümet Eflâk voyvodalarını Boğdan voyvodalarından daha itibarlı tutardı; fakat 1521 tarihli bir fermanla Boğdan voyvodaları, diğeri üzerine takdim edilmiştir: Buna da sebep Afumaçi'yi voyvoda. yapmak için Eflâk boyarlarının isyanı sırasında Osmanlılar bunlarla uğraşırlarken Erdel kontunun Eflâk'a yardım etmesine mukabil Boğdan voyvodası IV., îstefan'ın devlete sadık kalmasıdır.

Eflâk voyvodaları her sene saray hayvanları için sekiz bin mud (bir mud yirmi İstanbul kilesi) arpa ve saray matbahı için de yirmi bin koyun, balmumu, bal, tuz verirler, pâdişâha cins atlar, av kuşları ve hazan da av köpekleri yollarlardı. Sefer vukuunda da asker verip top arabası, beygiri ve öküz arabası gönderirlerdi.[689] Eflâk voyvodaları XVI. asır sonlarında her sene nevruzdan nevruza hazineye yüz yük yani on milyon akçe haraç verirlerdi.[690]

Boğdan Voyvodalığı

Moldavya dahi denilen Boğdan kıt'ası Osmanlılarla ilk temas sırasında Besarabya ile Pirut nehrinin sağ ve sol kısımlarını Karpat dağlarının doğusuna kadar olan bölgesini İhtiva ediyor ve Tuna nehri ağızları da

[688] Haydar Çelebi Ruznfımesi (Feridun Bey Münşeatı, 1274 fa&j, r. /., s. 470) ve Tarih-i Ebut-fetlı, s. 103.
[689] Bk. 1. H. Uzuıçarşılı, Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı ve Mühimme Defteri, Nr. 71.
[690] Mühimme defteri, Nr. 70, s. 250.

Boğdan'da bulunuyordu. Kitabımızın birinci cildinde görüldüğü üzere Boğdan voyvodası 1456Ma Osmanlıların yüksek hâkimiyeti altına girmişti; filhakika Osmanlı hükümetinin Buğdan'la ilk münasebeti 860 H. (1455 M), senesinde olup Boğdan beyi Piyer veya III. Petro zamanında aktedilen muahede ile başlamıştır; bu muahede mucibince Petro Osmanlı hazinesine her sene iki bin altın vergi ile seferlerde asker beygir ve saraya av kuşu vermeyi kabul ediyordu; bu vergi ilk defa Boğdan prensi namına legofet yani başvekil Mihail vasıtasiyle takdim edilmiştir.

III. Stefan Çel Mare (1457 -1504)

Osmanlılar Kefe'yi aldıktan sonra Boadan topraklarına kaçan esir Cenevizlileri memleketine kabul ettikten başka vergisini de vermek istemiyen Stefan Çel Mare'nin üzerine 1475 senesinde (880 H.) Hadım Süleyman Paşa gönderilmiş ise de, Süleyman Paşa buna karşı mağlûp olduğundan prensin cesareti artmış ve bu muvaffakiyetinden dolayı Papa kendisine İsa'nın pehlivanı unvanını vermiştir. Bunun üzerine 1476'da bizzat pâdişâhın kumandasiyle Boğdan üzerine sefer yapılarak Stefan mağlûp edilmiş ve daha sonra 889 H. (1484 M.)'de yine muhalefete kalkan bu prensin elinden Kili ve Akkerman alınarak Tuna ve Karadeniz sahilleri Osmanlılara geçmiştir.

902 H. (1496 M.)'de Boğdan beyinin de yardımiyle Lehistan'a karşı yapılan harekette Boğdan beyi Stefan sadakat gösterdiğinden kendisine kırmızı keçeli altın üsküf giydirmiştir.

1517'de III. Boğdan'ın vefatı üzerine yerine küçük yaşta bulunan oğlu Stefan voyvoda olmuş [691] bu büyüyüneeye katlar memleket Boğdan divanı tarafından idare edilmiştir.

Osmanlı hükümeti, voyvoda intihabındaki haklarına tecavüz edildiğinden dolayı muhalefete kalkan Eflâklnarla uğraşırken bu IV. (15-L-7-1528) kendisini teşvik ve Macarlara kapılmıyarak devlete karşı bağlılığım gösterdiğinden dolayı Osmanlı hükümdarı tarafından kendisine beyaz keçeden yeniçeri ustası serpuşu giydirilmiştir; IV.

[691] Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinde 6 Recep 923'de şehzadeden (Süleyman Rumeli muhafazasında bırakılmıştı) ulak gelip Kara Jioğdan'nı Voyvodası Öldüğü haberim getirdi ve yerine Boğdan Voyvodası olan îstefan Voyvoda'run elçileri geldi (Haydar Çelebi Ruznâmesi^ Münşeat, c. I., s. 491).

Stefan pek genç yaşta Leh kiralının teşvikiyle karısı tarafından zehirlenmek suretiyle ölmüştür.

Petro Kareş ve Aleksandr Voyvodalar

Boğdan voyvodası Petro Rareş'in isyanı (1538 M), senesinde bizzat Sultan Süleyman'ın kumandası altında Boğdan seferi yapılmış, Petro kaçmış [692] yerine kardeşi Stefan, voyvoda olup Bogdan'a ait olan Güney - Basarabya yani Bucak mıntakası Osmanlı topraklarına ilhak edilmiş ve bu arada Osmanlıların Bender dedikleri Dinyester nehri kenarındaki Tiglina Türklere geçmiştir,

Lakusta yani çekirge lakabiyle anılan Stefan memleketin mühim bir kısmını Osmanlılara terk ettiğinden dolayı iki sene sonra boyarlar tarafından öldürüldü (1540) ve yerine boyarların intihabiyle III. Aleksandr getirildi ve bu, Türklerin elindeki Kili Akkerman ve Burak mıntakalarına hücum ettiyse do bir netice elde edemedi.

Bu sırada eski voyvoda Petro Rareş bir yolunu bulup istanbula. gelerek kendisini afvettirdi ve padişahın teveccühünü kazandı; bunu haber alan voyvoda Aleksandr, Rares'in tekrar royvoda tâyini ihtimaline binaen Avusturyalılara başvurarak ittifak teklif etti; fakat bu teşebbüsler devletçe haber alınarak Petro Rareş ikinci defa Boğdan voyvodalığına tâyin edilip bir miktar askerle gönderildi (1541); bununla beraber Boğdan\n iki bin altın ile başlayan vergisi arta arta bu defa on iki bin altına çıkarıldı.

Müslüman İlya Voyvoda

Rareş 1546'da ölüp yerine oğlu Voyvoda olmuştu; bu, babasının voyvodalığı zamanında rehin olarak istanbul'da bulunmuştu. İlya voy-vodalığında 15'50'de Erde Fdc faaliyette bulunan Avusturyalılara karşı mücadele etmiştir, ilya, daha sonra Islâmiyeti kabul ile Silistre sancakbeyliğinde bulunup [693] Halep'te vefat etmiştir; Bağdan Voyvodalığı 1546'dan 1551 senesine kadar beş yıl sürmüştür. Yerine

[692] Haydar Çelebi lîuzıâmesi (Feridun Bey Münşeatı, <:. /., s. 602, 603) ; Peçevî tarihi, c. /., s. 204, 207,
[693] îlya, Müslüman olunca Mehmet! adını almış (958 Ca) kendisine vezir Ahmed, İbrahim, Haydar Paşa'larla defterdar Abdi ve defterdar Musa. Çelebiler ve daha birçok zatlar hediyeler vermişlerdir (Atıf Efendi kütüphanesi, No, 1734) ve Belleten sayı 69, sene 1954.

kardeşi VII. S tef an Boğdan Voyvodalığına intihap edilmiştir. Bunun da kardeşi gibi Müslüman olduğu şayi olduğundan 1552 (959 H.)'de öldürülmüştür.

II. Aleksandr Voyvoda

Stefan'ın yerine II. Aleksandr, voyvoda olmuştu; bazı Boğdan voyvodalarının Lehistan kırallığma temayüllerinden dolayı Osmanlı hükümeti bu hususta dikkat etmekle beraber bunun Önüne geçemiyordu; hattâ 1555'de Lehlilere meylettiğinden şüphe edilen Aleksandr bir aralık azlolunup IstanbuVa davet edilmiş ve o da hiç korkmadan emre itaat ederek gelmiş olduğundan hakkındaki şeyin iftira olduğu anlaşılmasına mebnı yine voyvodalığına gönderilmiştir.

Yani Vasılıkos

Bu, Aleksandr zamanında eski Boadan prensleri ailesinden olduğunu iddia eden Yuvan veya Yani Vasilikos isminde biri meydana çıkarak kıral Ferdin and ile Lehistan'daki boyarladan yardım görüp topladığı Macar, Alman ve Leh kuvvetleriyle 1562'de Boğdan üzerine hücum ile Aleksandr'ı mağlûp edip memleketten çıkarmış ve onun makamına oturmuştu; Yani Vasilikos, voyvodalığının tasdiki için hükümete müracaat etmiş ve Boğdan vergisi, vezir-i âzam ve kubbe vezirleri ve diğer bazı ileri gelen devlet adamlarına verilen hediyeler de dahil olmak üzere otuz binden kırk bin altına çıkarılmak suretiyle istediği yapılmış ise de bu hal, Boğdan'da memnuniyetsizliği mucip olmuştur; bunun neticesi olarak boyarlar 'gizlice Vasilikos aleyhine tertibat alıp maiyyetindeki askerin bir kısmını imha ve bir kısmını hududa sevk edip ihtilâl çıkardılar. Bunun üzerine Yani Vasilikos, Suçaua'ya kaçtı.[694] Boyarlar, bunun yerine Stefan Tomşa adında birini voyvoda intihap Osmanlı hükümeti tarafından kabul edilmeyerek eski Aleksandr tekrar tâyin edildi (972 H. = 1564 M.).

[694] Yani Vasilikos sonra teslim olup boyarlar tarafından voyvodalığa seçilen Tomşa tarafından başına bir topuz vurularak öldürüldü. Moldavya tarihleri, Tomşa'yı memuriyeti Osmanlı hükümeti tarafından tasdik edilmemesine rağmen voyvoda gösterirler.

Boğdan'da Voyvoda İntihabı

Boğdan voyvodalarının tâyinleriyle hukukî vaziyetleri Eflâk beylerinin aynı idi; bunlara da bir çavuş veya kapıcıbaşı vasıtasiyle tuğ, sancak, topuz ve kılıç gönderilirdi. Boğdan voyvodaları Osmanlı hazinesinden başka Kırım hanlarına da vergi veriyorlardı; eğer Kırım hanı bir tecavüz vukuunda Boğdan beyine yardım edecek olursa bu vergi o zaman iki kat alınırdı.[695]

Raguza (Dubrovnik) ve Sakız Cumhuriyetleri

Raguza Cumhuriyeti

Osmanlıların ilk devirlerinden Orhan Gazi zamandan itibaren Osmanlı himayesine girip devlet hazinesine senevi bir vergi vererek [696] Osmanlı memleketlerinde ticaret yapmasına müsaade edilen Raguza veya Dubrovnik cumhuriyeti gerek karada ve gerek denizde Osmanlıların en geniş himayesine nail olmuştur. Bunlar Almanya, İspanya ve italya gibi civar devletlerin arazisinde ticaret yaparken buramlarda cereyan eden olaylardan Osmanlıları haberdar ederlerdi, Raguza veya Dubrovnik cumhuriyetinin doğrudan doğruya Osmanlı devletinin

[695] Eflâk ve Boğdanhn XVI. asır başlarındaki (918 H. = 1512 M.) vergileri. Aynen : Boğdarf, vergisi. Kara Boğclan'ın haracı merhum Sultan Mehmed [Fatih] Han zamanında 885'e gelince Iıer yıl beşer bin flori verirler imiş bişin. Merhum Sultan Mehmed altı bin eylemiş, sonra merhum Hudavendigâr [II. Bayezid] serir-i saltanata cülus ettikte (Sitte ve semanine ve semane mie) Ramazanını (1481 Ekim) sekizinde beş bin flori mukarrer olup bini ref olmuş, bu zamana gelinceye değiş beş bin verirler, sabıkta Sultan Mehmed zamanında efrencîye verirler imiş; sonra bulunmaz deyu merhum Hudavendigâr zamanında EngürüsVye verir olmuşlar,
Eflâk Voyvodası merhum Sultan Mehmed zamanında 866'da (1461 M.) beş yüz bin nakd akçe verirler imiş, sonra Basarabe [gene Basarabe] Voyvoda olicak paşalar hissesiyle altı yüz bin akçe verilmek mukarrer olmuş, sekiz yüz yetmiş dokuzunda (1474 M.). Badehu 884 Zilkadesinde (1479 M.) meblâğ-ı mez-bur için on dört bin engürüsî filorini verilur olmış, sonra merhum Hudavendigâr zamanında (Bayezid) Mihal oğlu Ali Bey Karamaıı'da seferde Eflâk kazıyeler'in arz eylemiş, merhum hudavendigâr yüz bin akçesinden vazgeçmiş, sonra yine İstanbul"da Eflâk Voyvodası ol yıl kendü gelüp iltimas etmiş, yüz bin akçesi dahi afvolunmuş., ceman iki yüz bin akçe afvolunmuş amma ol yıl yine haraç altı yüz bin üzerine gelip elli bin akçe afvolunup beş yüz elli hini kalmış, ol zamandan Mihne Voyvodaya gelince (1507-1510) beş yüz elli bin verilür imiş, mezkûr Mihne, Voyvoda oldukta akı yüz hin göndermiş, badehu Basarabe [Neogol Basarab] Voyvoda oldukta ki şimdi vayvodadır yüz bin ziyade edip bilfiil yedi yüz hin gelür (918 H. = 1512 M.) (Topkapı sarayı Müzesi Ar. Nr. 6995.)

[696] Raguza Cumhuriyetinin her sene on iki bin beş yüz filori haraç verdiği görülüyor. Yavuz Sultan Selim tarafından 918 Zilhicce (11S13 Şubat) tarihli ahidnâme (Bursa Mahkerne-i şeriyyesi sicilli, 917-918 senesi sicilli, s. 387. Bu tarihte Yavuz Bursa'da bulunuyordu.

nüfuzu altına girmesi XV, yüzyılın ikinci yarısı içindedir. [697]

Sakız Cumhuriyeti

Sakız adası Cenevizlilerin ellerinde bulunup bir cumhuriyet halinde, seçilmiş yedi kişilik bir heyet
tarafından idare ediliyordu. Osmanlı kanunnâme ve vesikalarında bunlara Sakız beyleri denilmektedir.

Osmanlı idaresi Ege sahillerine kadar genişledikten sonra Sakız adası da bu devletin nüfuzu altına girerek ona senevi bir vergi vermekte idi; bu ada hernekadar Cenevizlilere ait olup Osmanlı - Ceneviz münasebetleri kısmına dahil olmak îcabeder gibi ise de hakikatte müstakil idi ve ismen Ceneviz'e bağlı bulunuyordu; bundan dolayı Osmanlılara vergi vermesi münasebetiyle bu devlete tâbi beylikler arasında zikredildi.

Osmanlı devletiyle Sakız cumhuriyeti arasındaki anlaşma mucibince bu cumhuriyet anlaşma müddeti bitince veya padişah değişmesi münasebetiyle Osmanlı hükümetiyle muahedesini yeni-liyerek kendisirae bir ahidnâme verilirdi. Bu yenilenen ahidnâ-melerden biri 927 Muharrem (1520 Aralık) tarihlidir. Bu muahede mucibince Sakız cumhuriyeti her sene devlete on bin Frengi filorin (altın) veyahut bunun karşılığı olarak dört yüz elli bin akçe (gümüş para) verecekti.[698] Eğer bu paraya mukabil kumaş alınması arzu edilirse kumaş vermek suretiyle vergisini ödeyecekti.

Ahidnâme mucibince Sakız adası cumhuriyeti, Türkiye ile ticaret yapacak ve her sene gösterilecek yerde bedeli mukabilinde Edirne mudiyle iki bin ınud hububat alabilecekti.[699] Sultan Süleyman Sakız cumhuriyetine vermiş olduğu ahidnâme sonunda mukaveleye sadık kalınacağına dair şöyle yemin ediyor :

---

[697] Nişan-1 hümâyun ve tuğrây-ı meymun hükmü oldur ki, Şimdiki halde Dubrovnik kenizi İle sipahileri bana itaat edip kullarım ve haraegüzarlarım oldukları sebepten ellerine bu hükm-i cihan-mutâ'ı verdim ve büyürdüm ki benüm vilâyetlerimde öte yakalara ve beni yakalara ve denizde ve kuruda yürüyüp âdet üzere gümrüklerin verdiklerinden sonra hiç ahad kâniy-yen min kân mânı ve dâfi olup medhal kılmaya ve taarruz degürmiye. .. tahriren fî hâmis-j aşer Z ilhi er etü'l-mübarek e, sene sitte ve sittîne ve semâne mie Beyurd-ı
Üsküp (F. Kraelitz, Osmanische Urkunden in türkisehe Sprache, s. 46).

[698] Bu kayda göre o tarihlerde bir filori altını kırk beş akçeye tekabül etmektedir.

[699] Bir Edirne mudunun kaç kile olduğunu bilmiyorum; ekseriyet itibariyle bir mud yirmi İstanbul kilesi itibar edilmiştir.

"Kuşandığım kılıç hakkı için ve atam ve dedem ruhları için ve yüz yirmi dört bin peygamber hürmeti için ve hazret-i resulün aleyhi's-selât-ü ve's-selâm pâk, münevver, mutahhar ruhu için ve dinim hakkı için ve yeri, göğü yaradan perverdigâr hakkı için bugünden sonra mademki anlar kendulerinde kaim ve daim olup anlardan hilâf-ı ahd nesne zahir olmiya; ben dahi bu ahd üzerine sabit ve kaim olam; hilâf-ı ahd benden zahir olmıya. Şöyle bileler, alâmet-i şerif üzerine itimad kılalar. Fî Muharrem, sene 927 bimakam-ı Kostantiniyye.[700]

Malûm olduğu üzere Sakız adası Sigetvar seferi esnasında ve 973 H. (1565 M.)'de Piyale Paşa tarafından zaptedilerek Osmanlı memleketlerine ilhak edilmiştir.

Erdel Voyvoda'

Hududu

Osmanlı tarihinde L Ael denilen ve bir adı da Transilvanya olan bu ülke Romanya'nın batı taraflarına düşmekte olup coğrafî hududu doğuda Boğdan, güneyde Eflâk (Ulahya) batı - güneyinde Banat, batıda Macaristan ve kuzeyde de tarihî ErdePin bir kısmını teşkil eden ve merkezi Siget olan Marmaroş vilâyetidir; üç taraftan Karpat ve Transilvanya dağlariyle çevrilmiş olan başlı başına bir bölge teşkil etmekte olup Macar kırallığına bağlı bir voyvodalıktı ve merkezi de Sibin denilen Hermanştad şehri idi.

Osmanlıların Erdel İle İlk Temaslan

Macaristan'a tâbi olan Erdel ile ilk Osmanlı teması XIV. asrın yarısında ve Sultan I. Murad zamanındadır. Vidin Bulgar kiralı olan Stratisimir, Erdel Voyvodası Dionisilis tarafından tehdid edildiğinden Osmanlılar Bulgar kıralım müdafaa etmişlerdi (1367). ErdeVe karşı sistemli surette Osmanlı akını 793 H. (1391 M.)'den itibaren Macaristan'ın istilâsına kadar muhtelif tarihlerde devam etmiştir.

1438'de bizzat padişahın da bulunduğu bir akında Eflâk beyi de bulunmuş ve Türk kuvvetleri ErdeVin merkezi olan Sibin şehrine kadar

[700] Kanunnâme, Veliyyüddin Efendi kütüphanesi, Nr. 1970, varak 149.

sokulmuşlardır; daha sonra 1442'de Mezid Bey ve Kula Şahin Paşa kuvvetlerinin akınları vardır ki her ikisi de Erdel beyi Jan Hunyad'a karşı mağlûp olmuşlardır.

Osmanlıların Mohaç muharebesi ve arıstau'ı istilâları esnasında Erdel Voyvodası ve Macarların başkumandanı rütbesinde olan Yanoş Zapolya adında birisi idi; bunun babası olan Zips kontu İstefan Zapolya, Macar asilzâdelerindendi.[701] 1486'da doğmuş olan Yanoş veya Jan Zapolya [702] 1507'de Trans-silvanya Voyvodası olmuştu. Japolya 1514'de Erdevki Macar köylüleri ile Ulahlarm isyanını bastırmıştı.

Yanoş Zapolya, yeni Macar kiralı II. Layoş'un saltanat naibi olmuş ise de genç kiralın memleket işleriyle meşgul olmayıp sefahete düşkünlüğünden dolayı araları açılmış, hattâ bir defa idaresi altındaki halkı kıral aleyhine ayaklandırmış ise de muvaffak olamıyarak 1528 senesinde Lehistan'a kayın pederi olan Leh kiralının yanına çekilmiş ve bir sene sonra kıral ile arası bulunarak tekrar Erdel Voyvodalığına dönmüştü.

Yanoş'un Kıral Seçilmesi

Yanoş Zapolya 1526'da Mohaç meydan muharebesine iştirak etmiyerek Segedin'de kalmış ve muharebeden sonra gizlice pâdişâhla buluşarak Macar kırallığı için muvafakatini almış [703] ve bir kısım Macar asilzadelerinin karariylc kendisini Macar kiralı îlân ettirmiş ve Istoni gidip Macar kırallığı tacını giymiştir (15 Kasım 1526); fakat bu intihap işi bütün Macar beylerinin karariyle olmadığından buna karşı Habsburg hanedanından Avusturya grandükü Ferdinand rakip çıkıp o da taraftan olan Macar banlarını davet ederek Istoni Belgradsi gidip aynı kıralhk tacını giymiştir.[704]

---

[701] Etyeıı veya İstefan Zapolya, Macaristan'daki kırallık mücadelesinde latyas Korven tarafını tutmuş ve Macar tahtını elegeçirrnek isteyen IV. _Kazimir in oğlunu defe muvaffak olmuştu. Etyeıı îstefan 1479-1485'de Transilvanyd'ya. akın yapan Türklerle çarpışmış, 1483 senesinde Erdel Voyvodalığına tâyin edilmiştir. Vefatı 1499 senesindedir.

[702] Rumların \uannis veya Yani adı lâtinlerdc Jan, Civan ve Macarlarda Yanoş olarak kullanılır; malûm olduğu üzere Araplar buna Yalıya derler. Lui ismi de Maearlarda Layoş'tur.

[703] Peçevî tarihi, c. /., s. 114.

[704] islâm Ansiklopedisi'ndeki Erdel maddesinde Ferdinand'm Bratislav (Pressburg)'da Macar kırallığı tacını giydiği yazılmışsa da ben daha doğru olarak Pcçevî'nin (C. /., s. 139) Macar tarihinden naklettiği gibi Ferdinand'm Istoni Belgrad"da taç giydiğini kaydettim.

Ferdinana'ın Kırallık İddiası

İşte bundan dolayı bir taca sahip olmak isteyen ki müddeî arasında mücadele başlamıştır. Çünkü imparator V. Şarl (Şarlken) 1521'de Vormüs ve 1522'de Brüksel umumî meclisleri (Diyet meclisleri) huzurunda Macaristan ve Avusturya üzerindeki haklarım biraderi Ferdinand'a terk etmiş olduğundan Diyet meclisi Ferdinand'ı Macar tacının meşrfı hükümdarı saymış ve Yanoş'un gâsip olduğunu îlân etmişti; bundan dolayı Ferdinand mühim bir kuvvetle gelerek Tokay sahrasında iki defa Yanoş Zapolya'yı mağlûp ederek BudinH zaptettiğinden o da, kayın pederi olan Lehistan kiralının yanına Jtaçarak ondan yardım ummuştu; bundan maksadı Macaristan'a kendi kıhciyle sahip olmuş gibi Osmanlı hükümetini işe karıştırmadan Lehistan kiralının yardımı ile kırallığım sağlamaktı.

Yanoş'un Osmanlı Himayesini İstemesi

Yanoş bunun üzerine Erdel ve Hacanotu gelenleri ve taraftarlariyle, ayrıca bir kısım Leh ricaliyle görüştü; hem bu heyet ve hem de Leh kiralı, Zapolya^ya Osmanlı hükümdarına başvurmasını tavsiye eylediler; bilhassa Lehistan kiralı her iki tarafı gücendirecek olan tehlikeli bir duruma düşmek istemedi ve Zapolya da ister istemez Siradi veya Erdel palatin'i [705] yanı valisi Jerom Laçki isminde bir asilzadeyi elçilikle îstanbua yolladı ve kendisine yardım edilmesini rica etti (1527). Epi uzun süren görüşmelerden sonra devlet, otoritesini muhafaza için (Yanoş'un Osmanlılar sayesinde kıral olmasına rağmen Lehlilerden yardım istemek hususundaki kusuruna bakılmayarak) kendisine yardım edilmesine karar verildi ve 27 Ocak 1528Me (934 İL) Sultan Süleyman tarafından kabul edilen elçiye padişah :

Yanoş'a Yardım Vadi

[705] Hammer tarihi (C. F., s. 76, 81) ile Peçeuî tarihi'nde (C. f., s. 140) Erdcl vilâyetinin Palatinos'n deniliyor. Nemçe İmparatoru'na yazılan bir nâmede (Feridun Bey Münşeatı, c. II., s. 351) Palatenyos deniliyor. Palatin Macaristan'da vali-i umumî ve Polonya'da alelıtlak vali demektir. Palatina, Palatinlerm Şatoları, ikametgâhları manasınadır.

Zapolva'nm sadakatim memnuniyetle kabul ettiğini, Macaristan kendi kılıciyîe zaptedildiği için Osmanlılara ait olup lâkin Zapolya'mn kendisine intisabı sebebiyle ona mükâfat olarak Macaristan'ı verdiği gibi onu Ferdinand'a ve sair düşmanlarına karşı da himaye edeceğini söylemiştir.

Bunu mütaakip 29 Şubat 1528'de Macar kırallığı ile Osmanlı devleti arasında ilk defa bir muahede aktedilmiş, Zapolya nın elçisine harp levazımı verilmiş ve ordunun hazırlanması da emrolunmuştur.

Ferdınand'ın Osmanlı Pâdişahına Başvurması

Yanoş Kıral'm Osmanlı devletine müracaat ederek himayesini temin ettiğini haber alan Ferdinand, Macar kırallığımn ve hattâ zaptolunan yerlerden Belgrad'ın bile kendisine verilmesini istemiştir; bu küstahça isteğe karşı canı sıkılan âzam ibrahim Paşa, Ferdinand'm elçisi ve eski Yayca beyi Hobur danski'ye "Ferdinand'm IstanbuVu niçin istemediğine hayret ettiğini söylemiş ve pâdişâh da kabul ettiği elçiye yakında hududa gelerek istediklerini Ferdinand'a kendi eliyle vereceğini" beyan ederek heyeii geri göndermiştir.

Yanoş'un Budin Tahtına Oturtulması

35 H. (1529 M.Vde Macaristan üzerine yapılan sefede Mohaç'a gelindiği vakit Yanoş Kıral altı bin kişiyle gelerek 20 Temmuz'da (14 Zilkade 935) merasimle karşılandı ve Budin istirdat edildikten sonra kırallık tahtına oturtuldu ve sonra malûm olduğu üzere yanına muhafız olarak üç bin kadar asker kondu ve sonra meşhur Viyana muhasarası yapıldı; avdette Yanöş Kıral Bu-rfm'de kaldı.[706]

Ferdinand tarafdarlarından olup Jan Zapolya'ya muhalefet eden Sigetvar banı Türük Vallend'in [707] üzerine kuvvet sevk edildiğini duyan Ferdinand, hemen Budin üzerine yürüyüp orayı kuşattıysa da Semendire beyi Yahya Paşa oğlu Meh-med ve Bosna beyi Gazi Husrev

[706] Jan Zapolya, Macar kiralı olunca yerine Batori İştyan'ı voyvoda tâyin etmişti.

[707] Sonradan Osmanlılara sadık kalan Türük Vallend veya Valaıten Türük Osmanlılara dost görünmekle beraber Jan Zapolya'mn oğlunun müşaviri Martinoçi'nıı ihbarı üzerine casusluğundan şüphe edilerek Yedikulc*yc gönderilip orada ölmüştür. Türük, hapisten kurtulmak için iki oğlunu birden rehin vermek istediyse de kendisine ait SİgCt kalesinin teslimi suretiyle serbest kalacağı bildirildi.

ve Alaca Hisar beyi Yahya Paşa oğlu Ahmed Bey kuvvetlerinin yetişmesi üzerine çekildi ve bunun üzerine Ferdinand'a tâbi yerlere akın yapıldı.

Macar kıralliğınm kendisine verilmesi hakkında Ferdinand"-ın müteaddit istekleri reddedildi ve bu ihtilâflar arasında Jan Zapolya veya Yanoş Kıral 1540 senesinde vefat ederek Ktyen (Stefan) veya Sigismund adında yeni doğmuş bir çocuk bıraktı.[708]

Zapolya Oğlu Sisismund

Jan Zapolya'nın ölümü, Ferdinand'a yeniden ümit verdi. Zapolya'mn son senelerinde kendisini Transilvanya dukası ilân etmiş olan Malyat Malyut İştvan)m bu çocuğun meşru olmadığı hakkındaki imaları hükümetin gönderdiği divan çavuşunun getirdiği haberle bertaraf edildi; valide kıraliçe Izabel, gelen çavuşun yanında çocuğuna süt verdi ve padişah namına on beş yaşına gelince bu çocuğun Macar kiralı olacağı vadini

Ferdinand, Yan o ş'un ölümünü duyunca biri kıraliçeye ve diğeri Osmanlı hükümdarına olmak üzere iki elçi gönderdi, tatlı diller dökerek Budin'i istedi. Elçi kraliçe ile buluşunca Ferdin and'ın nâmesini verdi ve aynı şeyi talep etti. Kraliçe bu teklife karşı "Bu büyük bir iştir; Macar beyleriyle görüşmeğe muhtaçtır, derhal cevap verilmez" dedikten sonra: "Benim ulucum (büyüğüm) dahi vardır ki ol Leh kiralı babamdır, Ferdinand KıraUın dahi dostudur, ona da haber gönderip danışayım ve ol tarafeyne eyilik ister adamdır; görelim anın dahi re'yi nedir? Nice makul görür? Eğer hod asker çeker zor ile alırım derse bir dul avret üzerine ve bir saçı bitmedik yetim üzerine gelmeğe ar etmiyecek mi? Şimdiki halde benim ona cevabım budur" cevabını yollamıştır. Ferdi-nand'ın elçisi kıraliçenin maksadının işi uzatmak olduğunu ve Türk askeri gelmeden evvel asker sevk edilmesini söylediğinden derhal asker sevkedip Vişegrad, Vaç ve Peşfe'yi alıp Budin'i kuşattı ise de [709] yetişen kuvvetler Budin'i muhasaradan kurtardılar (1541). Bunun üzerine Macaristan'a yeni bir sefer daha

[708] Bu isim, Yanoş Sigismund, Etyen Sigismund, Simon Yanoş, İstcpan Kıral ve Kıralzâdc olarak vesikalarda muhtelif şekilde zikredilmektedir ki hepsi de ayni şahıstır.
[709] Peçpvî tarihi, c. /., s. 240, 241.

yapıldı, padişah Budin önüne gelerek henüz bir yaşında bulunan küçük kiralı çadırına getirtip orada alıkoyarak Budin'i kendi askerine işgal ettirmiş ve Sigismund'u büyüyünce babasının yerine Macar kiralı olmak üzere Erdel beyliğine göndermiştir, işte bu suretle Macaristan Osmanlı topraklarına ilhak olunarak eyalet suretiyle idare edilmiş ve Bu- dincin en büyük kilisesi camie çevrilerek Ebussuûd Efcndi'nin güzel sesli talebelerinden biri tarafından pâdişâh adına ilk hutbe okunmuştur.[710]

Sultan Sigismun d'u papas Martinoçi ve Petroviç'in vesayetleri altında olarak bir miktar vergi ile Erdel beyliğine tâyin edip hendisine berat verdi; bundan sonra yani 1541 den itibaren Erdel beyi Sigismund Osmanlılara vergi vermek suretiyle ölünceye kadar burada kaldı.

Osmanlı hükümeti voyvodanın Lipa veya Lipve'de oturmasını muvafık görerek ibtida burası merkez oldu; 1542'de bu merkez, Diyet meclisinin kararıyle Erdel Belgrad'ma naklolundu. Diyet meclisi ErdeVin dahilî idaresini tanzim ettiği gibi Osmanlı devletinin arzusu üzerine Papas Martinoçi'yi kiral naibi seçti; fakat bu papas, Ferdinand'ın elçileriyle anlaşıp 1551'de ErdeVi ona teslim etmiş ve bunun üzerine Sigismund validesiyle beraber Lehistan'a iltica etmişti.

Martinoçi'nin bu hareketinden daha evvel kıraliçe İzabel Osmanlı hükümetini haberdar etmiş olduğundan bu hâdise haber alınır alınmaz Sokullu Mehmed Paşa kumandasiyle ErdePe kuvvet sevkedilerek Baturi Andraşi kuvvetlerinin nıağlûbiye-tiyle Lipve geri alındı ise de kışın tekrar Avusturyalıların eline geçti ve Erdel bir müddet Avusturyalıların elinde kaldı. Nihayet Lehistan'da bulunan kıral Sigismund ile validesi Osmanlı hükümetinin muvafakatiyle da Diyet meclisi tarafından ErdePe davet edilerek gelmişlerdir; aynı zamanda hükümet bunlara yardım için beylerbeyi ve hudut beyleriyle

[710] Bu 948 H. (1541 M.) Macaristan seferlerinde kazasker olarak Ebussuûd Efendi de bulunmuştur. Bunun iki güzel sesli talebesi olup padişah bunların seslerinin güzel olduğunu biliyormuş. Ebussuûd Efendi bunların hangisinin hutbe okumasına müsaade buyurulur diye pâdişâha arzetmiş. Sultan Süleyman, bunlar fethe dair birer hutbe tertip etsinler, hangisi muvaffak olursa hutbeyi o okusun demiş. İkisinden birinin hutbesi beğenilerek hutbe ona okutturulmuş, padişah buna mülâzemet ile bir avuç altın vermiş. Seferden avdette Beigrad'a gelindiği vakit, Ebussuûd Efendi talebesine karşı padişah*m göster teveccühten istifade ile ona kadılık arzediuce, pâdişâh "Yok molla, tezdir" diye reddetmiş. Ebussuûd Efendi hir daha hu talehesi hakkında hiçbir mâruzâtta bulunmağa cesaret edememiş; aradan epey zaman geçtikten sonra bir gün Ebıiasuûd Efendi arza girdiği vakit pâdişâh "Yeni mülâzımı unuttun, bundan şuura mülâzemeti pâyâua erişti" diye kadı olmasına müsaade etmişti (Peçevî tarihi, c. /., s. 229).

Eflâk ve Boğdan voyvodalarına emirler göndermiştir.

Sigismund ErdePe geldikten birkaç sene sonra büyümüş olduğu için vesayetten kurtulup doğrudan doğruya idareyi ele alması Fransa kiralı tarafından da rica edilmiş olduğundan [711] bu suretle baba ocağı olan ErdeVin idaresi Sigismund'a bırakıldı. Sigismund veya Stefan Voyvoda 1559 tarihinden itibaren on dokuz yaşında iken bizzat idareyi eline aldı.

Sigismund, 1556'da memleketine döndüğü zaman kendisine verilen ahidnâme mucibince Osmanlı hükümeti, bunun müdafasmı üzerine alıyor ve voyvodaya beylik alâmeti olarak menşur veya berat ile kuka serpuş, tug sancak ve topuz veriyordu. Erdel Voyvodası bu ahidnâme mucibince her sene devlet hazinesine on bin duka altın verecekti; bu vergi Sigismund'un ölümünden sonra 1575'de arttırılarak on beş bin dukaya çıkarılmıştır.

Sigismund veya Stefan Yanoş Avusturyalıların tazyikinden bıkarak Budin beylerbeğisine müracaat ile yardım istedi ve o da hudut vaziyetini hükümete yazdı. Bundan ve diğer bazı hudut hâdiselerinden dolayı 973 H. (1566 M.)'de Avusturya üzerine sefer açıldı, padişahın Zemun sahrasına gelmesinden bir gün sonra Tuna gemileriyle Stefan Yanoş geldi, merasimle karşılandı. Divan olup sonra huzura kabul edilerek [712] kendisine hükümdarlara mahsus kırmızı otağ kuruldu, voyvodanın ısrariyle seferin Eğri üzerine yapılması tekarrür etti; fakat Sigetvar beyinin tecavüzü, seferi o tarafa çevirtti. Erdel Voyvodası Avusturyalıların bir sene evvel kendisinden aldığı Lir iki

---

[711] Bu hususa dair Fransa kiralının nâmesine cevap olarak yazılan nâme-i hümâyundan vilâyet-i OıığürüVe kıral iken fevt olan Yaıoş Kıral oğlu İstepan Kıral babında ulu âsitanemizden istidây-ı atıfet edip şenışir-i şihab-âsârımızla l'ethohmau Erdel vilâyeti ki mezburuu atası ocağıdır, inayet olunması aksây-ı meramınız olduğun îlâm edip sizin, müşarünileyh hakkında vaki istidanız hayyiz-i\abulde vaki olup ana binaen kıral oğluna ve kıraliçeye yüce âsitanemdeıı defeatle istim al etnâme gönderilip ve Macar ve ErdeVâe olan beylere ana itaat ve inkıyat eylemeleri emrinde dahi vâd-İ vaid ile ahkâm-ı şerife gönderilip her veçhile muavenet ve müzaheret etmek içün serhad canibinde olan Beylerbeğüerime.. Boğdan ve Eflâk Voyvodalarına ahkâm-ı şerife gönderilmiştir. Öyle olsa Kıraloğlu hususunda girû ıiıayet-i aliyye-i pâdişahânem her veçhile bî-diriğdir; madem ki yüce âsitanemize sadakat ve ihlâs ve doğruluk üzre ola, vilâyet-i Erdel babası Yanoş Kıral'a ne veçhile verilmiş ise mezbura dahi ol tarikle inayet olunur-, hilâfına cevaz gösterilmez.. . gerektir ki siz dahi anlar hakkındaki inayetimizi kendülere bildirip atası ocağına gelmelerine tergîb eyliyesiz." (Feridun Bey Münşeatı, c. II., s. 410).

[712] Mezbur İstefan Kıral vüzerâ ile huzura gıraıklermclc âdetleri üzere başından şapkasını çıkarıp pâdişâhın karşısında kulluk makamında diz çöküp oturunca pâdişâh kalksın diye emretmiş, o da emre imtisalen kalkıp iki hatve yürüyüp yine diz çökmüş, üçüncü defa pâdişâhın eteğini öptükten sonra kalkınca vezir-i âzam S okullu Mehmed Paşa inci dikilmiş iskemleyi koyup îstefan Voyvoda'yı oturtmuştur. Kıral huzurda 'kadimi kuloğlu kulum, ferman pâdişâhım hazretlerinindir' deyince pâdişâh 'iyilik üstüne olsun, iyilik görsün' diye mukabele etmiştir" (Selânikî tarihi, c. I/., s. 461).

kalenin geri alınmasını rica ettiğinden, kendisine Kırım ham kuvvetleri koşuldu ve o tarafa gönderildi.

Stefan Yanoş vefatından bir sene evvel üzerindeki Macaristan kiralı unvanım Avusturya kiralına terk etmiş ve 979 H. (1571 M.)'de de çocuk bırakmadan vefat etmiştir.

OTUZUNCU BÖLÜM

XV. YÜZYIL ORTALARINDAN XVI. YÜZYIL ORTALARINA KADAR OSMANLI DEVLETİNİN ASYA VE AVRUPA DEVLETLERİYLE MÜNASEBETLERİ

Osmanlı - Akkoyunlu Münasebetleri

Kardeşi Cihangir Mirza'yı da bertaraf ederek Akkoyunlu hükümdarı olan Uzun Hasan Bey (Hasan Padişah) Osmanlılarla komşu olup ilk merkezi Diyarbakır''di. Hasan Bey, kendisinden çok kudretli olan Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'ı 1467 (872 H.)'de ve Timur'un torunlarından Herat ve Horasan hükümdarı E hû Saîd'i de 1469 (874 H,) senesinde mağlûp ederek her ikisini de öldürdükten sonra Sivas hududundan Horasan'a ve Gürcistan'dan Basra körfezi ve Güney-iran'a kadar sahip olmuş Gürcüleri ile vergiye bağlamıştı.

Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere Karaman oğul-lariyle Candar oğlıı'nu Osmanlılara karşı himaye eden Uzun Hasan, aynı zankanda Osmanlılar aleyhine Frenklerle de ittifak yapmış ve Akdeniz'de kendisine bir mahreç tedariki için îsken-derun'a inmek istediğinden dolayı da Memlûk devletiyle arası açılmıştı.

Uzun Hasan'ın Karaman oğullarını himaye ile Osmanlıların doğu hududunu tahrip ederek Karaman'a gönderdiği kuvvetler 1472'de Karaman valisi Şehzade Mustafa ve bizzat kendisi de ertesi sene Otlukbeli muharebesinde Fatih Sultan Mehmed taraflarından mağlûp edilmiş olduğundan sesini kesmiş ve 882 H. (1478 M.)'de Tebriz'de vefat etmiştir.

Akkoyunlularm en büyük hükümdarı ola Uzun Hasan Bey devletini bir aşiret beyliği halinden çıkararak Osmanlılar gibi muntazam idarî, askerî bit teşkilât vücuda getirmek istemişse de buna ömrü

yetişmediği gibi, yerine gelenler de hem kifayetsizlikleri ve hem de dahilî mücadelelerle uğraşmaktan dolayı kendi yolunda gidememişlerdir.

Hasan Bey'in yerine oğlu Halil Bey hükümdar olmuş ise de bazı Leylerin de teşvikiyle aile arasında muhalefet baş göstermiş ve Sultan Halil az zaman sonra yerini kardeşi Yakub'a terk etmeğe mecbur olmuştur.

Osmanlı devletî, Otîukbeli muharebesinden sonra bu devletin inkırazına kadar Akkoyunlulara ait topraklar üzerinde hiçbir emel beslememiştir; bundan dolayı Yakup Bey'in on üç sene sürmüş olan saltanatı zamanında Osmanlı Akkoyunlu münasebetleri çok samimî olarak devam etmiş ve her iki taraftan dostça nâmeler teati edilmiştir.[713]

Sultan Yakub'un 896 H. (1490 M.)'de ölümü Akkoyunlu devletinin yıkılmasının başlangıcıdır. Yakup Bey, memleketindeki Kızılbaş hareketlerini bastırmış, Şeyh Haydar'ı öldürerek bu hareketi durdurmuştur; bunun ölümünden sonra yaşları küçük elan hükümdar çocukları, beylerin ellerinde oyuncak olmuşlardır; Yakub'un yerine lalası Sofu Halil'in karariyle oğlu Baysungur Mirza hükümdar îlân edilmişse de buna karşı Rüstem Mirza rakip çıkmış, daha sonra Osmanlı hükümdarı II. Bayezicl'in damadı Göde Ahmed Bey az bir müddet hükümdarlığı ele almış ve devlet bütünlüğü parçalanarak muhtelif yerlerde aynı aileden hükümdarlar türemiş ve nihayet Şah ismail bu parçalanmadan ve tefrikadan istifade ile yer yer bunlara galebe çalıp 907 H. (1502 M.)'de Safevî devletinin temelini atarak sonra da hududunu genişletmiştir.[714]

Osmanlı - Safevî Devletleri Münasebetleri

Osmanlı devleti vekayii kısmında görüldüğü üzere Şeyh Safiyyüddin-i Erdebilî [715] torunlarından olan C ü n e y d ile onun oğlu Haydar'm faaliyetleriyle ehemmiyet kesbetmiş olan şîalık nihayet Şah İsmail'in yüksek enerjisi sayesinde 907 H. (1502 M.)'de bir devlet

[713] Bk, Feridun Bey Münşeatı, c. I.
[714] AkkoyuMİılılur hakkında toplu bilgi için "Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Kuraknyunhı devletleri" isimli eserimize bakın.
[715] Erdebil, İran Azerbaycam'nda bulunup Şeyh Safiyyüddin orada medfundur.

halinde meydana çıkmış ve az zaman içinde Azerbaycan''dan başka îrak-ı Acem ve Irak-ı Arahh, Fars eyaletini ve doğuda Horasan'ı da içine alarak Herat ve Ceyhun nehrine kadar genişlemiştir. Batıda Osmanlılarla olan hudut Erzurum, Erzincan, Kemah İran'da kalmak üzere şimdiki Suşehri taraflarında başlıyor ve Rize, Hopa Osmanlılarda kalarak Karadeniz sahiline iniyordu. ve faal olan Şah İsmail, propagandacı halifeleriyle A-^Vob "A- epey faaliyette bulunmuş ve Osmanlı devletini içinden yıkmak istemiş ve bunda epey muvaffak olmuş ise de neticede karşısına çıkan Yavuz Sultan Selim'in şiddetli bir darbesiyle bu gayreti duraklamış ve ölümüne kadar Osmanlıların taarruzundan korkmuş ve sinmiştir.

Şah İsmail, Osmanlılarla Memlûklere karşı Uzun Hasan'ın siyasetini aynen takip ile ecnebi devletlerle muhaberede bulunarak onları da bu iki devlet üzerine tahrik için Şam-Trablus ile İskenderiye'deki ecnebi konsoloslara yolladığı mektuplar Memlûk hükümetinin eline geçerek maksadı tamamen anlaşılmıştı3.

Yavuz Sultan Selim, Çaldıran muharebesinden sonra Safevî'lerin merkezi olan Tebriz'i muvakkaten işgal etmiş, fakat Bayburt, Kemah, Erzincan taraflarını ve daha sonra Erzurum, Diyarbakır, Mardin, Bitlis ve havalisini ilhak eylemiş ve Doğu-Anadolu Kürd beylerini emri altına almak suretiyle Safevî hükümdarına hem maddî ve hem manevî darbeyi vurmuştur.

Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail'in anlaşmak için \ antiği müteaddit müracaatlara cevap vermiyerek onu daimî surette tereddüt ve korku içinde bırakmış olduğundan iki tarafın anlaşması mümkün olamamıştı. Yavuz Öldüğü zaman geniş bir nefes alan Şah İsmail yeni hükümdarı tâziyet ile cülusunu tebrik etmemiş ve ancak iki sene sonra yani 1522'de Rodos'un zaptı dolayısiyle tebrik ve fâziyeti beyan etmek üzere bir heyet göndermiştir. Şîa ulemasından Tacüddin Hasan Halife'nin başkanlığında olan beş yüz kişilik heyetten ancak yirmi kişi İstanbul tarafına geçirilip diğerleri Üsküdar'da alıkonulmuştur. hiçbir dostluk emaresi gösterilmediğinden dolayı Kanunî Sultan Süleyman, Celâl-zâde kalemiyle îran Şahma hem hakareti ve hem de tehdidi havi acı bir nâme göndermiştir.[716]

[716] StTÎtaa Sülpym«‹%ıi namesir-dc ".- niç"n dergâh-ı cihar.-pen âh ve Üârgâh-ı felek-iştibahım; 7a âri.-...; gönderip ?.tz-i ubûdiyyet etmedin. Bu noksan akili» tamum gururun ve Hni^c i dalâletten adcıu-i

Şah Tahmasb bu nâmeye mukabele etmiyerek Alman İmparatoru, Macaristan ve Portekiz kırallarına müracaat ile Osmanlılar aleyhine tedafüi ve tecavüzî bir ittifak yapılmasını istemiştir. Sultan Süleyman derhal Iran seferine çıkmayarak Macaristan, Viyana ve Alman seferleriyle meşgul olarak T a h-masb'ın müttefik olmak istediği bu devletlerin hakkından geldikten sonra ancak 940 H. (1533 M.)'de Irakeyn seferi adı verilen îran seferini yapmıştır. Bu seferde Erciş, Adilcevaz Ahlat, Van kaleleri alınmış ve daha sonra yani 1535'de Bağdad elde edilmiştir.

Bu seferden on üç sene sonra, Şah Tahmasb'ın Osmanlıların Avrupa'da meşgul oldukları esnada fırsat kaçırmayarak Van havalisini istilâ etmesi üzerine tekrar sefer yapıldı. Tahmasb'ın biraderi olan Elkas Mirza'nın 1547'de Osmanlı devletine ilticası da bu seferi kolaylaştırdı. 955 H.(1548 M.) ve 956 H. (1549 M.)'de bizzat Sultan Süleyman İran üzerine iki sefer yaptı; Şah T a s m a s b'ın eline geçenler geri alındığı gibi Gürcistan'dan da yirmi kadar kal« zapt edildi.[717] Elkas Mirza 1549 seferinden evvel bazı Kürdlerin teşvikiyle pek aşırı ve serkeşâne hareketinden dolayı padişahtan korkarak saklandıysa da İran kuvvetleri tarafından yakalanarak bir kaleye hapsedildi.

Padişahın İstanbul9 a dönmesinden sonra tekrar hududu Şah Tahmasb üzerine cvvr!^ ,ezir-i âzam Rüstem Paşa gönderilip sonra geri çağırılmasiyle [718] (28 Ağustos 1553Ide) bizzat padişah serfere çıkmış ve Karaman valisi Şehzade Mustafa vak'ası olduktan sonra ordu Halep'te kışlayarak ilkbaharda Iran üzerine yürümüştür (1554 M.). Pâdişâh tarafından muharebe meydanına davet edilen Şah Tahmasb meydanda yoktu. Azerbaycan'da ^azı yerlerin zapt ve tahribinden sonra geri dönüldü; o sene Amasya'da kışlanarak ertesi sene tekrar harekâta başlanması takarrür etmişti; Pâdişâh Erzurum'da, bulunduğu sırada Şahın elçisi gelip mütareke

udûlîî^ .ıİT.dgjıı İnşaallah benim daîii an-karib Diyar î Şarka tevecrüh-i hümâyûn ve azimet-i meymummı mûcib ve bâis oldu. Ot»ğ-: gcrdun-nitâk arazi-i Tebriz ve Azerbaycan ve belki Horasan sahralarında kuruImaK mukarrer oldu. Bu zamana değin te'hire sebep küffar-ı Ongürüs ve Efrencde vâki olan Belgrad ve Rodos seferleridir.." denildikten sonra nâmenin en sonunda ".. Ferman-ı cihan-nefazıma cevap gönderip er isen vaktine hâzır olasın" sözleriyle nâmeye son verilmektedir.

[717] Van ve Gürcistan harekâtı ve Elkas Mirza'nın kaçması hakkında Sultan Süleyman tarafından Fransa kiralı I. Fransuva'ya gönderilen nâme-i hümâvunda izahat vardır.

[718] Rüstem Paşa sefere giderken yeniçerilerin. Konya valisi Sultan Mustafa'ya mütemayil olduklarını bildirmesi üzerine pâdişâh vezir-i âzami geri çağırarak bizzat sefere çıkmıştı.

istediklerinden bu teklifleri kabul olunarak bunun müddeti İran'ın, mütarekeyi bozduğu tarihe kadar Şaha bırakıldı; bu suretle muharebeye son verildikten sonra Şah Tasmasb ikinci defa sulhe talip olduğundan sulh için ilk defa 1553'de elçi göndermişti 1555 Nisanı sonlarında (962 H.) Şahın elçisi olan eşik ağası Ferah-zade Bey ile Şahın nâmesi geldi; nâmenin sonunda İran hacılarının mukaddes mevkileri ziyaretlerine de [719] müsaade istenmişti; bunlar yapıldı ve Şahın nâmesine cevap verildi.[720] Amasya muahedesi 29 Mayıs 1555 (8 Receb 962)'de imzalandı.

Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere Safevîlerin Şîa mezhebi üzerine bir devlet kurmaları münasebetiyle Kanunî zamanında da elv altından yaptıkları tahrikat üzerine hükümetin Frenklerle muharebe ve mücadele ettiği sırada Anadolu'daki Kızılbaşların müteaddit ayaklanmaları vukua gelmiştir ki Kalender Çelebi, Baba Zünnun, Veli Halife, Sülün oğlu ve saire bunlardandır.

İran elçileri İstanbul'a geldikleri zaman bir kısım cebecilerle topçular, kendi ağalariyle beraber Üsküdar'a geçirilerek elçi alayını Tekke mevkiinde'(Şahkulu tekkesi) karşılayıp Üsküdar'a getirerek orada hazırlanan konağa indirirlerdi. Elçiyi hükümet namına çavuşbaşı karşılar ve kendisine mihmandar tâyin edilirdi. Bundan sonra Tersaneden gönderilen kadırga ile elçi İstanbul tarafına geçirilip Eminönü'nde yeniçerilerden bir müfreze sefiri karşılayıp kendisine ve maiyyetine gönderilen atlara binerek ikametine tahsis edilen konağa götürülürdü.[721] Elçi vazifesini bitirip gidinceye kadar kendisine devlet hazinesinden yiyacek tahsisatı verilmesi kanundu.

Osmanlı - Memlûk Devletleri Münasebetleri

Her iki devlet münasebetleri hakkında Osmanlı devleti vekayii kısmında kâfi derecede malûmat verilmiş olduğundan burada tekrar edilmedi.

---

[719] Bu mevaki-i mukaddese yerlerine Mekke ve Medine'den başka Küfe ve Kerbela'daki Meşhed-i Ali ve Meşhed-i Hüseyin ile Bağdaştaki İmam Musa Kâzım ziyaret yerleri de dahildir.

[720] Bu muahedenâmeler Feridun Bey Münşeatında (C. I., s. 507, 510) ve Peçevî TarihVnde (C. /,, s. 329y 337) de aynen vardır.

[721] Mühimme Defteri 7, s. 261. îran elçilerinin kabulü hakkında Osmanlı devletinin merkez teşkilâtı isimli eserimize de bakın.

Osmanlı Devletiyle Trabzon İmparatorluğu Münasebetleri

XV. Yüzyıl Ortalarına Kadar Trabzon İmparatorluğu

Kitabımızın bu cildinin Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere Trabzon İmparatorluğu Lâtinlerin İstanbul'u, zaptetmeleri üzerine Trabzon'a kaçmış olan Koranen ailesinden Aleksi Komnenos tarafından 1204 (601 H.) senesinde kurulmuştu. İlk devirlerde Karadeniz EreğlisPnden Batum'a kadar olan sahil kısmı ile dahilde ona muvazi bir kısım yerler bu imparatorluğun idaresinde iken batı hududundan bir parçasının yani Ereğli ile Amasra'nın Trabzon kumandanı David'in hiyaneti neticesinde ve daha I. Aleksi'nin sağlığında ve bir parçasının yani Sinob'un da yine ayın hükümdarın esir düşmesiyle 611 H. (1214 M.)'de Anadolu Selçuk hükümdarı I. Izzeddin Keykâvus tarafından alınması üzerine küçülmüş ve imparator vergi ve asker vermek suretiyle esaretten kurtulmuştu.

Bu tarihten sonra XII. yüzyılın ortalarına doğru, doğuda Kolkid yani Batum ve Poti nımtakalarının elden çıkması ve XIV. asırda da Türkmenlerin Anadolu'da sahile doğru inmeleri Halipya demYen. Giresun ve Ordu II. Yuannis (1280-1297) zamanında.Türkmenler tarafından işgal edilmesi Trabzon împaratorluğu'nu daha ziyade küçültmüş ve imparatorluk topraklan Giresun ile Batum'un batı sahilindeki sahaya inhisar etmişti.

Trabzon imparatorluğu Anadolu Selçukluları hükümdarı I. Alâüddîn Keykubad zamanında Celâlüddin Hârezmşah ile Selçuk devleti aleyhine ittifak etmiş ise de Celâlüddin'in mağlûp olması üzerine İmparator I. Yuannis (1235 - 1241) Selçuklulara vergi vermeğe mecbur olmuş ve daha sonra Moğollara, Timur'a ve en son Osmanlılara vergi vermiştir.

Trabzon İmparatorluğu ticaretle geçinir bir devlet olduğundan sahillerinde mühim antrepoları ve Cenevizlilere ait ticaret iskeleleri vardı. Anadolu Selçuklularının inkırazından sonra, imparatorlar, etrafındaki Türkmenler'le iyi geçinmeğe çalışmışlar, Akkoyunlu aşiret reislerine ve daha sonra Akkoyunlu hükümdarlarına kız vermişler ve bu sayede haricen mevkilerini muhafaza etmek istemişlerdir; Uzun

Hasan'ın zevcelerinden biri İmparator Yuannis'in kızı olup adı Todora veya Katerina idi.

Trabzon İmparatorluğu yalnız hariçteki taarruzlarla yıpran-mamış, asıl dahilî hastalık ve fırka mücadeleleri ile de sarsdmıştır; bilhassa bu fırka mücadeleleri 1340 ile 1344 tarihlerinde en had şeklini almış, imparatorların biri ha edilip diğeri çıkarılmıştır.[722]

İmparatorlugun Tarihe Karışması

Osmanlıların bu taraflara kadar sokulmaları üzene Trabzon imparatoru IV. Yuannis, Osmank-ilara tâbi olmayı ve vergi vermeyi kabul etmiştir.

İstanbul fethini mütaakıp Osmanlı hükümdarı, Trabzon İmparatoru'na nâme yollayarak her sene tazimatını arz için İstanbul'a. gelip vergisini getirmesini bildirmiş ve 1456 senesinde Belgrod muhasarası esnasında Amasya sancakbeyi Hızır'ı Trabzon üzerine yollayarak onu vergiyi kabule mecbur eylemişti; hattâ İmparator IV. Yunannis, ikinci bir hücumda Trabzon'un alınacağını düşünerek biraderi David'i 1458'de İstanbul'a yollayarak üç bin altın vergi vermek suretiyle Osmanlı hâkimiyetini tanımıştı. Son Trabzon İmparatorları IV. Yuannis ile biraderi

David Komnenos'un Osmanlılar aleyhine bir Haçlı Seferi yapılması için Papa'ya (IV. Öjcn) başvurmaları ve David'in bilhassa Fransa kiralı VII. Şarl'den yardım istemesi Güney - Karadenizi almak isteyen Osmanlı hükümetinin işine yaramıştır.[723]

Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere David'in, biraderinin damadı olan Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'dan yardım görmesine meydan verilmeden mâhirane bir siyasetle ve sür'atle denizden ve karadan yapılan tazyik üzerine Trabzon teslim olmuş ve Bizans İmparatorluğu tarihe karıştıktan sonra mevcudiyeti Osmanlılar

[722] Ph. Fallmerayer, Trabzon İmparatorluğu tarihi, Münih 1827. Almanca olan bu mühim eseri Türk Tarih Kurumu Türkçeye çevirtmiştir.

[723] Son Trabzon İmparatoru David Komnen, 22 Nisan 1459 tarihli ve Papa II. Pi vasıtasiyle Burgondiya dükü Filip'e gönderdiği bir mektupta Türkler aleyhine ittifak teklif ederek Macarları Türkler aleyhine tahrik etmesini tavsiye edip şayet Filip Kudüs'ü zapta gelecek olursa kendisinin yardıma geleceğini yazıyor ve Uzun Hasan'm ittifakım kazanmak için biraderinin kızım ona verdiğinden ve kendisinin otuz gemi ve yirmi bin muhariple hazır olduğundan ve Uzun Hasan'm elli bin muharibiyİe Gürcistan kiralının altmış bin muharibinden ve diğer Gürcistan prensleri kuvvetlerinden ve sair kuvvetlerden bahsediyordu (Miller, Trebizond, The Last GrerL Lmpire, London 1926).

için Avrupa devletlerinin tahrikleri dola-yısiyle bir ilinti olan bu Kum imparatorluğuna da son verilmiştir (26 Ekim 1461). Yorgi Aıniruki (G. Amoiroutzes)'nin 11 Aralık 1461 Edirne"den, İtalya'da bulunan kız kardeşi Besariyon'a gönderdiği mektupta Türklerin hücumlarının ani olduğunu ve hiçbir şey kurtarmağa vakit bulunamadığını, Türk donanmasının yüz parçadan fazla olmamakla beraber iyi mücehhez olduğunu ve kara kuvvetinin yüz elli binden fazla bulunduğunu yazmaktadır.[724]

Osmanlı Devletinin Buhara Ve Setuerkand Hükümetleriyle Münascbatı

Sünnî Osmanlı devletinin Şiî Safevî devletiyle Yavuz Sultan Selim zamanında başlayan hasmâne münasebetleri esnasında Cengiz'iıı oğlu Cuei ahfadından Bahara ve Semerkand havalisine sahih olan siinnî Şeybaniye devleti de Safevîlere karşı eephe alarak bu hulusta Osmanlı devletiyle beraber hareketi havi iki devlet arasında nâmeler teati edilmiştir. Bahara lıükü mdan tarafından 941 Şaban tarihiyle Sultan Süleyman'a gelen nâmesiyle vezir-i âzam ibrahim Paşa'ya gelen Farsça mektubunda İrana karşı müttefikan hareket edilmesi teklif edilmektedir;[725] gene bu suretle aynı aileden olan Abdüllâtif hanında cülusunu mütaakıp 947 tarihli bir nâmesi de vardır. Ab^NMlât if Han bu nâmesinde İranlılara karşı galebesini ve ayin senede hükümdar olduğunu bildirmektedir.[726]
Şeytanîlerle münasebet hakkında 111. cildin ikinci kısmıı da (S. 252 - 260) toplu malûmat vardır.

Osmanlı-Akdeniz Devletleri Münasebetleri

Osmanlı devleti îtalya yarımadası ve Akdeniz'deki Venedik ve Ceneviz cumhuriyetleri ve Napoli kırallığı, Papalık hükümeti, Milano ve Floransa dukalıkları, Sakız Cenevizlileri ile münasebetlerde bulunmuştu. Bunlardan bazılariyle yalnız ticarî ve bazılariyle hem

[724] Miller, Trcbizond, The Last Greek Empire, London 1926. p. 104-5.
[725] Topkapı Sa. Ar. ÎStv. 5686, 5905.
[726] Tnpkapı .Su. Ar. \r. .İ9H9. MuliilLuiif llau 946 H. (15 S9 JVl.)\le birudon AlıduHah'm \erine hükünnlar olmuştur.

siyasî ve hem ticarî münasebetler tesis edilmişti. Bilhassa Papalık ile olan münasebetler Cem Sultan'ın orada bulunduğu müddetçe iki tarafın da menfaati dolay isiyle dostâne geçmişti; fakat sair zamanlarda Papalar, Türkler aleyhine Avrupa'yı tahrikten hâli değildiler; Milano ve Floransa ile olan münasebetler ise bu tarihlerde ticarî idi.

Osmanlı - Papalık Münasebetleri

Osmanlı devletinin kuruluşundan evvel olduğu gibi Osmanlılar devrinde de İslâmlar aleyhine yapılan veya yapılacak her hareketin başında garp kilisesinin en büyük reisi olan Papalar bulunuyorlardı? Varna muharebesindeki mağlûbiyetten sonra faaliyeti söner gibi görünen Papalık IstanbuVun alınması üzerine tekrar heyecana gelip Osmanlılar aleyhine Avrupa'yı tahrike kalkıştı ise de eski galey abulamamıştı.

Osmanlı vekayii arasında (Akdeniz adaları ve Papa'ıun faaliyeti) başlıklı kısımda görüldüğü üzere Papa III. Kalikst Türklere karşı sevkettiği donanma ile muvakkat bir zaman için bazı muvaffakiyetler elde etmişler, bir müddet için Osmanlıların Akdeniz fütuhatını geri bıraktırmıştı (1457).

Kalikst'in 14 Ağustos 1458'de ölümü üzerine II. Pi namiyle Papa olan zat işi bizzat eline alarak Türklere karşı Avrupa'yı ayaklandıracağını söylediyse de pek o kadar taraftar bulamadı; bununla beraber 1463'de Mantua'da bir meclis tophyarak bir Haçlı Seferi tertip ederek bunun bizzat başına geçmek istediğini beyan etmişti; fakat Karaman oğlu İbrahim Bey'in Hıristiyan devletlerden ve hattâ II. Pi'den yardım istemesi üzerine büyük bir donanma hazırlamak için [727] Ankontfya giderek burada kendisine refakat edecek olan Venedik gemilerinin gelmesini beklerken 1464 senesi Ağustosunda öldü.[728]

Bundan sonra Fatih Sultan Mehmed'in Venediklilerle olan muharebesi sırasında Papa'nm da bilfiil Türkler aleyhine harekete geçtiği ve II. Bayezid zamanındaki 1499-1502 harbinde de yine

[727] Sp. Cantacassin Papa'nın ölümüyle donanmanın dağılması, Almanların da Macarlarla harp halinde bulunmaları Karaman oğluna yapılacak yardımı akün Inraktırmiştır diyor.

[728] Papa II. Pi'nin projeleri ve Venediklilerle Karaman oğlu İbrahim Bey'in ittifakları hakkında malûmat almak için Aeıieas Silvius ile Barbara'-nıu mektuplarına müracaat edilebilir.

Papa'nın faaliyette bulunduğu ve Şehzade Cem'in Avrupa'-daki vaziyeti ve Romanda geçirdiği günler esnasında Papa VI. Aleksandr Borjiya'nın büyük kazançları ve şehzadeyi zehirletmek cinayetini irtikâb etmesi ve Yavuz Sultan Selim zamanında Papa X. L e on' un Fransa, Avusturya, ingiltere ve İspanya devletlerine müracaatla Osmanlılara karşı bir sefer açmak istemesi ve pek mutaassıp olan Papa III. Pol'ün (1535-1550) Venedik cumhuriyetini Osmanlılar aleyhine tahrik ile Şarlken ile I. Fransuva'nm aralarını bulmağa çalışması ve daha sonra Medici ailesinden olan IV. Pi'nin (1559-1565) Papa olduktan sonra Osmanlılar aleyhine faaliyette bulunması ve bu faaliyetin daha sonra da devam etmesi Papaların Türk istilâlarına karşı birbirlerini takiben çalıştıklarını açıkça göstermektedir.

Osmanlı - Venedik Münasebetleri

Osmanlılarla Venediklilerin münasebetleri hakkında yazılacak bütün olayların pek çok kısmı Osmanlı vekayii kısmında gösterildiğinden burada yalnız bir hulâsa yapacağız, Venedik cumhuriyetinin esas umdesi dinî bir taassupla uğraşmaktan ziyade münasebette bulunduğu devlet hangi din ve mezhepte olursa olsun onunla ticarî menfaatini temin etmekti. Venedik cumhuriyeti bundan dolayı menfaatine halel gelmedikçe karşısındaki devlete hasmâne bir cbphe almamakla beraber Avrupa'da Osmanlılara karşı yapılan hareketleri, Haçlı Seferlerini el altından da teşvik etmekten geri kalmıyordu.
Cumhuriyetin kendi menfaatinden başka hiçbir şey düşünmemesi, nüfuz mıntakası tesisi ve Akdeniz ticaretinde en yüksek mevkii alması sebebiyle diğer Akdeniz devletleri onu istirkab ettikleri için aralarında mücadele eksik olmuyordu. Bu yüzden Napoli kırâlhğı, Ceneviz cumhuriyeti ve Milan dukalığıyîe savaşmış ve Osmanlıların Arnavutluk istilâsında tuttukları isabetli plânın tatbikinde rakibi olan Napoli kırallığına karşı Türklerin hareketini kolaylaştırmıştı.
Osmanlıların XV. yüzyıl ortalarından itibaren artan ve Akdeniz'de oldukça mahirane faaliyette bulunup bir kısım Ceneviz adalarım elde eden donanmalarına karşı Venedik cumhuriyeti endişede idi; cumhuriyetin hernekadar donanması çok, gemicileri mahir ise de Osmanlılar karada kuvvetli oldukları için Mora ve Arnavutluk'taki

Venedik sömürgelerine ve elde ettikleri Bosna yoluyla Venedik topraklarına kadar girip kazançlar elde ediyorlardı.

İşte, İstanbul fethinden sonra Cumhuriyet, sulhu yenilemek üzere Marsel adında bir murahhas göndermişti; bununla beraber her gün daha ziyade zarar gören Venedik cumhuriyeti Türk ilerleyişini durdurmak ve kaybolmuş menfaatlerini elde etmek için İskender Beyle Macarlara başvurmuş ve Papa, Fransızlar ve Napolji kırallığıyle ve hattâ Akkoyunlular ve Karaman oğullariyle ittifak yapmış, Akdeniz'e muazzam Haçlı donanmaları çıkarttırmış, fakat neticede Malipiyeri ve Dorya vasıtasiyle 883 H. (1479M.) ve Ceyirittive Sagundino'nun murahhaslıkla-riyle de 908 (H. 1502 M.)'de Osmanlılarla mağlûbâne iki muahede imzalamağa mecbur kalmıştı. Bu muahedeler mucibince harp tazminatından başka Arnavutluk'ta Işkodra ile diğer bazı şehirler ve Ağrıboz adasiyle îyoniyen adalarını ve Mora'da înebahtı, Mu-don, Koron ve Arnavutluk'ta Drac mühim limanlarını kaybetmişti.

Mısır'ın zaptından sonra Venedikliler Kontarini ve Mocenigo adlarındaki murahhaslar vasıtasiyle Kıbrıs adası için her sene Memlûklere verdikleri vergiyi Osmanlılara ödemeyi kabul etmişlerdi.

Venediklilerin Akdeniz'de mühim bir üssü olan Ağrıboz adası Osmanlılara geçtikten sonra bunların elinde Adriyatik denizinde Korfo ile Kefalonya [729] ve bir de Girit adasiyle Batı-Akde-niz'de Kıbrıs adası kalmıştı; bilhassa Mısır ve Suriye yi elde etmiş olan Osmanlı devletinin Kıbrıs adasını alması zarurî ise de sırası gelmemişti.

Venedik cumhuriyeti 1502 anlaşmasından sonra bazı hallerine göz yumulmak suretiyle 1537 senesine kadar otuz beş sene Osmanlılarla hoş geçinmiş ve bilhassa vezir-i âzam ibrahim Paşa'nın kendilerine karşı temayülü ve onun yerine gelen Ayaş Paşa'nın sulhu bozmuyacak surette mûtedilâne hareketi bu hususta müessir olmuştu.

Venedik cumhuriyeti Marko Memmo vasıtasiyle 928 Muharrem (1 Aralık 1521) tarihli ve otuz maddeyi havi bir ahid-nâme ile Osmanlı memleketlerinde kendileri için mühim imtiyazlar elde etmişlerdi; ticaretin serbestisi, dâvalara ve mirasa ait hukukî imtiyazlar, elçilerin

[729] Venedik kuvvetleri evvelce Osmanlı işgaline uğrayan İyoniyen adalarından Santamavra ve Kefalonya adalarını zaptetmiş ve 1502 muahedesiyle Santamavrd'-yi geri verip Kefalonya'yı muhafaza etmişlerdi. 14 Aralık 1502 (908 Cemaziyelâhır) tarihli muahedenin Türkçe ve Rumca metinleri Venedik arşivinde imiş.

hak ve selâhiyetleri, firarilere ve Venedik gemilerine karşı yapılacak muameleler bu ahidnâme ile cumhuriyet lehine büyük kazanç temin ediyordu.

Venedik cumhuriyeti eski siyaseti îcabı sinsi ve iki yüzlü hareket ediyordu. Belli etmiyerek deniz muharebelerinde Alman imparatoru ve ispanya kiralı Şarlken ile birlikte hareket etmekte idi; nitekim Koron1 un muhasarası esnasında Girit kumandanı marifetiyle ehemmiyetli bir Türk filosunu perişan etmiş ve buğday yüklü iki gemiyi müsadere eylemişti; bu hallere karşı sıkıştığı zaman özür dileyen cumhuriyet vezir-i âzam ibrahim Paşa sayesinde sıkışık durumdan kurtulmuştu.[730]

Osmanlı hükümetinin Şarlken'e karşı Fransa ile ittifak etmesi için Venedik'e yaptığı teklifi kabul etmeyen cumhuriyet, el altından Şarlken'in taraftarı gibi hareket ediyordu; bundan başka Adriyatik denizinde cumhuriyetin ilk müdafaa noktası olan Korfo adası vasıtasiyle Epir ve Arnavutluk sahillerinde tahrikat yaparak halkı devlet aleyhine ayaklandırmıştı; hattâ bu yüzden Sultan Süleyman, Avlonya taraflarına kadar giderek

Korfo adasını muhasara ettirmiş ise de sahilindeki Bütrinto tahrif ve Kor/b'nun cenubundaki Paksos adası işgal edilmişti; aynı zamanda Barbaros Hayreddhı Pa.şa da Venediklilere ait Şıra, Patmos ve Naksos (N aksiye) adalarım zaptetinişti (1536).

Bundan sonraki' Preveze muharebesinde Venediklilerle müttefik olan Papa ve İspanyol donanmalarına karşı Barbaros'un kazandığı büyük muzafferiyet cumhuriyete yeni bir ders vermişti. Venedik hükümeti 1538 muahedesiyle Mora ve Dalmaçya sahilindeki kalelerle, Adalar Denizi'nde Barbaros'un zaptettiği adaları Osmanlılar'a bıraktıktan başka üç yüz bin altın tazminatı da kabul eylemişti.

Osmanlı Devleti İle Napoli Kıralhğı Münasebetleri

Napoli kıralhğı [731] ile olan münasebet ticarî şekilde olarak XIV. yüzyılın ikinci yarısı içinde ve Anju hanedanı zamanında başlamıştır; daha

[730] Hammer tarihi (Ata Bey tercümesi), c. F., s. 180,

[731] Napoli ve Sicilya 1284 senesine kadar birleşmiş iken bu tarihte Anju ve Aragon ailelerinin zuhuru üzerine ayrılmış, Napoli'yi Anju'lar ve Sicilya'yı da Aragonlar idare etmişlerdi; XV. yüzyıl ortalarına doğru her iki kıralhğı Aragon-\ar İm idtırç altında birleştirmeğe muvai'fak olmuşlardır.

sonra Napoli kırallığı Anju hanedanından çıkarak Aragon hanedanı'na geçince [732] Osmanlı devletinin genişlemesi sebebiyle XV. asır ortalarından ve IstanbuVnn zaptından sonra bu yeni hanedanla olan münasebat bir müddet gergin ve daha sonra dostça devam etmiş, fakat Arnavutluk ve Ağrıboz'un zaptı ile siyasî ve hasmâne bir şekil almıştır; bu tarihlerde Napoli kiralığında, burayı Anju hanedanının elinden almış olan Aragon ve Sicilya kiralı V. Alfons ile oğlu Ferdinand bulunmakta idi.[733]

(V. Alfons, büyük emellerle hududunu genişletmek, Balkan yarımadasiyle Akdeniz'e hâkim olmak istemekte idi. Bu cildin vekayii kısmında görüldüğü üzere bu emeline hizmet etmek üzere Arnavutluk beyi İskender'i desteklemişti. Alfons'un Jbu suretle nüfuz mmtakası tesisiyle Arnavutluk'a hulul etmek istemesi Venediklilerin hiddetini mûçib olduğundan mühim donanmaya sahip olan bu iki devlet Osmanlılar aleyhine birleşememiş ve Osmanlı hükümeti de basiretli hareketiyle buna mâni olmuştur.

1458'de vefat eden V. Alfons'un yerine tabiî oğlu olan Fer-dinand geçmiştir, Ferdinand, kendisine karşı çıkan ve eski kıral ailesinden olan An j u'lardan Kalabria dukası Jan'ı Arnavut beyi iskender'in yardımiyle mağlûp ederek kirallığım sağlamıştır. Ferdinand babası gibi geniş hayal peşinde koşmadığından Fatih Sultan Mehmed'le bir zaman hoş geçinmiş ve kendi itirafından da anlaşılacağı üzere, tebaası hakkında Türklerin gösterdikleri dostça muameleden dolayı pek müteşekkir kalmıştı; fakat Venediklilere ait Ağrıboz adasının zaptı ve bunun Osmanlı hükümdarı tarafından kendisine bildirilmesi üzerine 4 Eylül 1470 tarihli cevabında Hıristiyanlara ve bilhassa dostu ve müttefiki olan Venediklilere karşı devam eden muharebeden dolayı aradaki dostluğu devam ettirmenin imkânsız olduğunu ve bütün kuvvetiyle38 Türklere karşı harp açarak Venedik donanmasiyle birleşeceğini ve Venediklilere karşı kendisinin hiyanet edeceği zan ve tahmin ediliyorsa bunun yanlış olduğunu ve Ağrıboz'un Türklerin eline

[732] Anju hanedanıvdan Napoli kiralı Diirus'U III. Şarl'ui kızı olan Napoli kıraliçcsi II. Janet'in evlâdı olmadığından Aragon kiralı V. Ali'ona'u evlâdlığa kabul etmişti. Alfons bir an evvel verasete konmak için pek sefih olan bu kıraliçe aleyhinde hareket ettiğinden, Janet bu defa başka avlâdlıklar da almış ve 1435 de ölünce bu evlâdlıklar arasındaki veraset mücadelesinde Napoli kır allığını Alfons elde etmiştir.

[733] Alfons, Aragon kiralı olduğuna güre beşinci ve sonradan Napoli kiralı olduğuna göre de birinci Alfons diye zikredilir.

geçmesiyle büyük ıztırap duyduğunu bildirmiş ve filhakika Türklere karşı hazırlanan Deniz Haçlı Seferine iştirak etmiştir; Ferdi-nand'ın Venediklilerle ittifak ederek Osmanlılara karşı hasmane vaziyet almasında Papa'nm tesiri vardı.

Ferdinand, Venedik muharebesinin bitmesinden evvel ittifaktan ayrılarak Osmanlılarla anlaştı ve bu anlaşmaya damadı olan Macar kiralı Matyas Korvin'i de soktu. Bu suretle Napoli kıraliyle münasebet düzelince ticaret işi yeniden düzenlendi ve aradaki dostluk, vefatı tarihi olan 1494 senesine kadar devam etti.

Ferdinand'ın yerine geçen oğlu II. Alfons, tebaası tarafından sevilmiyordu; pek kayıtsızdı; bunun kıral olduğu sırada Napoli kırallığına hak iddia eden ve Napoli halkı tarafından istenen Fransa kiralı VIII. Şarl italya'ya girerek Napoli üzerine yürümüştü. Bu dar vakitte Alfons, Osmanlılardan yardım istemişse de bir şey elde edememiş ve ümitsiz bir vaziyette kirallığı oğlu II. Ferdi-nand'a terk ile Sicilya'ya çekilmiştir.

VIII. Şarl'm avdetinden sonra en son iltica etmiş olduğu Iskiya adasından memleketine dönen II. Ferdinand çok yaşa-mıyarak 1496 senesinde genç yaşında ölmüştür.

Bunun üzerine amcası III. Fredrik Napoli ve Sicilya kiralı olmuştur, Fredrik, murahhas Tomazi Paleolog vasıtasiyle Osmanlı devletiyle 15 Temmuz 1498 (903 H.) tarihli bir dostluk ve ticaret muahedesi yapmış ise de [734] sonra memleketi Fransa kiralı XII. Lui ve Aragon ve Kastil kiralı Ferdinand Katolik taraflarından 1500 senesinde zaptolunarak aralarında taksim edilmiştir.

Son Napoli kiralı Fredrik, Fransa'ya naklolunarak kendisine gösterilen mahalde tahsisat verilmek suretiyle vefatı tarihi olan
1504 senesine kadar yaşamıştır; bunu mütaakıp aynı sene içinde-Fransa kiralı, Blois muahedesiyle Napoli'yi Ferdinand Kato-lik'e terk etmeğe mecbur olmuştur.

Osmanlı Devletiyle Milano Dukalığı Münasebetleri

Kuzcy-îtalya'da Lombardiya kit'asının merkezi olan bu şehirde XV. yüzyıl ortalarından itibaren fasıla ile yarım asır kadar Sforça ailesinden

[734] Bu muahedenâmenin İtalyanca tercümesi Başvekâlette Karakoç külliyatı arasındadır,

bazıları dukalık etmişlerdi ki birincileri 1450 den 1466 senesine kadar duka olan Françesko Aleksandr adında bir zattır.

Milano dukalığı bir zaman ticarette mühim mevki tutuyordu; bu yüzden Venediklilerle aralarında rekabet vardı ve çok zaman mücadele halinde yaşamışlardı; Osmanlı devletini, XV. yüzyılın ilk yarısında Milano cumhuriyeti ile dostluk tesis etmiş görüyoruz; bu dukalık Sultan II. Murad'a Benedikto adında bir elçi göndererek ticaret ve dostluk muahedesi akdine muvaffak olmuştu.[735]

Venedik cumhuriyetine karşı açtığı harpte Venedikliler tarafından çok hırpalanmış olan Milano cumhuriyeti, Osmanlı devletine müracaat ederek 1499'da Osmanlı-Venedik harbinin açılmasında müessir olmuştu; fakat Osmanlılardan bu suretle yardım isteyen Ludovik Sforça More [736] bu defa karşısında Venediklilerden başka Milano'ya veraset suretiyle sahip olmak isteyen Fransa kiralı VIII. Şarl'ı buldu.

Ludovik Sforça, Napoli kiralı tarafından tehdit edildiğinden Fransa kiralı VIII. Şarl'ın yardımını istemişti; Şarl. 1494'de Napoli'yi işgal ettiği için Sforça bu tehlikeden kendisini kurtardı; fakat bunun yerine Vaha şubesinin Orlean hanedanından XII. Lui 1498 senesinde kıral olduğu zaman büyük babasının buradaki veraset hakkı dolayısıyla [737] o da Milano üzerinde bir hak iddiasına kalktı. Kendisini, Milano ya rakip olan Venedik cumhuriyeti de tahrik etmişti.

Bunun üzerine Fransa kiralı XII. Lui 1499'da taarruza geçti. Ludovik Sforça, memleketini müdafaa etti; askeri ücretli olcluğündan yedi ay .sonra Novare muharebesinde askeri tarafından terk edilip esir oldu ve Fransa'ya sevkedilerek Loşi şatosunda lıapsolunup 1510 senesinde orada öldü [738] ve bu suretle Milano dukalığı 1513 senesine kadar Fransa kiralının elinde kalıp sonra burasını Alman İmparatoru Maksimilyan aldı; fakat 1515'de XII. Lui'nin yerine kıral olan yeğeni ve

---

[735] Bertrandon de la Brocquiere seyahatnamesi. Bu seyahatname sahibi, Milano elçisi ile bizzat bulunmuştur.

[736] Ludvik Sforça'nm rengi esmerdi; bundan dolayı kendisine Mavritan-yah Sforça da denilirdi. 1494'den 1500 senesine kadar altı yıl dukalıkta bulunmuştur.

[737] ŞarA çocuk bırakmadan öldüğü için yerine amcasının oğlu oYuy» Fransa kırallarııdan V. Şarl'ıı torunu ve Orlenıı dukası Şarl'ın oğlu olan XII. Lui kıral olmuştur (1498). XII. Lui'nıı büyük pederi ve VI. Şarl'ın biraderi Dük d'Orlean Milano'nun ilk dukası Civani Galyas Marya'mn kızı ile evlendiğinden dolayı Fransa kiralı bu noktadan Milan üzerinde bir hak iddia etmişti. Sibrça ailesinden Civani Galyos Marya 1476'dan 1494 senesine kadar Milan dukalığında bulunmuştur.

[738] Meşhur ressam Leonardo de Vinci (1452-1519) bu Ludvik Sforça'nın hizmetinde yetişmiş ve Milan'ın zaptına kadar burada kalmıştır.

damadı I. Fransuva aynı sene Eylül ortasındaki Marinyan muzafferiyeti neticesinde o da yeni bir hakla [739] bu dukalığa sahip oldu.

I. Fransuva, İmparator Şarlken'e esir düştükten sonra 1526 senesi başında imparatorla aktettiğî Madrit muahedesiyle gerek Napoli ve gerek Milano üzerindeki haklarından vazgeçtiyse de esaretten sonra bunları tanımadı; fakat uzun muharebelerden sonra Milano üzerindeki hakkını 1455'de Şarlken ile yaptığı muahede ile tasdik ettirerek buraya ikinci oğlunu tâyin etti,

Osmanlı - Floransa Münasebetleri

İtalya yarımadasında Toskana kıtası'nın merkezi olan Foransa, bilhassa XIV., XV. ve XVI. ve kısmen XVII. asırlarda Avrupa'nın en mamur ve müreffeh şehirlerindendi; burada XIII. asır ortalarından beri Floransa zadeganından bulunan Fi 1 ip dö Medici ailesi ilim ve sanat âşıkı ve hâmisi olarak tanınmışlardı; Kozana de Medici ile bunun torunu olan Loren dö Medici, başta gelen dukalardandı. Meşhur heykeltıraş Mikelanj'ı himaye eden Loren dö Medici idi; bunların içinde cumhurreisi veya duka ve Papa olanlar da vardı. Papa X. Lui (1513-1523) bunlardandı.[740]

Floransa, ticareti ile çok zengin olmuştur. Floransa tüccarları XIV. asırdan itibaren Osmanlı memleketleriyle alış veriş yapmışlar ve bu hususta birtakım imtiyazlara nail olmuşlardır. [741] Osmanlı vesikalarında ve nâme-i hümâyunlarda Floransa dukalarına Flordin beyleri denilmektedir; Floransa tüccarlarının İstanbul'da, antrepoları vardı [742] ve Flordin kumaşları denilen Floransa çuhaları Osmanlılarca pek makbuldü.

---

[739] Fransa kiralı I. Fransuva (1515-1547) Valantin viskontu ahfadından olan validesinden miras saydığı için Milnn üzerinde bir hak iddia etmişti.

[740] VII. Kleman namiyle 1523'de Papa olan Jül dö Medici evvelce Malta şövalyeleri reisi ve Floransa kardinal ve arşevekî idi, 1516'da ölen ve yine Medici ailesinden bulunan I. Loren'in oğlu II, Jul dö Medici, Namür dukası idi. 1503'de vefat eden II. Piyer, Floransa'da devlet reisi bulunmuştur. Bunun torunu ve II. Loren'in kızı Katerin dö Medici Fransa kiralı II. Hanri'nin zevcesi idi; Aleksandr dö Medici ile (vefatı 1537) Kozma dö Medici (vefatı 1562) Floransa cumhurbaşkanı idiler.

[741] XVI. asır başlarında İstanbul'da Floransa dukalığının bîr balyosu yani elçisi vardı iûr Flordinlinin Bursa'da vefatı dolayısiyle ahidname mucibince görülen dâva hakkında Bursa Mahkeme-i şeriyyesinde kayıd vardır 23 (Şer'î defter A. -^- s. 274 Sene 919 Ramazan)

[742] Hammer tarihi, c. IV., s. 82.

Kanunî Sultan Süleyman zamanında 934 Muharrem (1524 Ekim) tarihinde Floransa cumhuriyeti ile yenilenen bir ahid-nâme elimizdedir.[743] Bundan başka 945 H. (1538 M.) tarihinde ticaret muahedesini yenilemek için gönderilen bir heyeti İstanbul'~ da görmekteyiz.[744]

Kanunî Sultan Süleyman 1541'dc Ferdinand üzerine sefere giderken Niş^o geldiği zaman kendisine takdim edilen Floransa elçileri ile mülakatta bulunmuş ve gelenlerle cumhur başkanı Kozma do Mecidi'ye hitaben dostluğu havi bir nâme göndermişti. 1562 (971 H.)'de İstanbul'a, gelmiş olan bir Floransa murahhası [745] II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim zamanlarında kendilerine verilen ahidnâmeleri yenilemişlerdir; bu ahidnâmeler mucibince Floransa bütün Osmanlı memleketlerinde Venedik -cumhuriyeti gibi haklara malik olup [746] Bursa'dan ibrişim alarak Avrupa'ya sevkederler ve kendileri de gemileriyle Flordin çuhası diye meşhur olan çuhayı getirip satarlardı. Floransa tüccarlarına bir teveccüh eseri olarak bunların Karadeniz'de de ticaret yapmalarına müsaade edilmiş, bundan başka Floransa cumhur başkanı tarafından tâyin olunan konsolosların Türkiye'de bulunmalarına ve kendilerine yani Floransa tebaasına ait muamelelerin onlar vasıtasiyle yapılmasına müsaade edilmişti.[747]

Osmanlı - Ceneviz Münasebetleri

---

[743] Kanunnâme * Veliyyüddin Efendi kütüphanesi, Nr. 1970, varak 149 b.

[744] Bu heyet, Kozma dö Medici'nin pâdişâha gönderdiği kıymetli hediyelerle nâmesini takdim etmişti. Sultan Süleyman sefirin hemen avdet etmi-yerek İstanbul'da fazla oturmasını arzu eylediğinden kendisine yiyecek masrafı olarak hazineden tahsisat verilmişti (Hammer tarihi, c. F., s. 198 ve Feridun Bey Münşeatı, c. II., s. 393).

[745] Kanunî Sultan Süleyman'ın sureti aşağıdaki notta nakledilen nâmesinde bu elçinin adı Gütrokerda diye zikredilmektedir (Feridun Bey Münşeatı, c. //., s. 395).

[746] Sultan Süleyman'ın nâmesinden"... nice diyarların sultanı Sultan Süleyman Han b. Sultan Selim Han'ım ... şimdiki halde Flordin beyleri Gütrokerda nâm yarar ve mûtemed adamların südde-i seniyye-i âlem-penâha.. elçi gönderip merhum ceddim Sultan Bayezid Han ve merhum babam Sultan Selim Han.. . ile olan sulh ve salâh mucibince tecdid-i ahd olunmasını talebettikleri ecilden mukarrer ve musaddak tutup işbu ahidnâme-i şfnfîmT verelim ve büyürdüm ki mezkûr Flordin beyleri balyos göndereler ki gelip maslahatların göre ve gümrüğü Venedik nice verirse anlar dahi öyle vireler, eğer anlardan bir kimsene borçlu olursa deyni talep oluna, anın borcu içün ahar tutulmaya ve ahardan talep olunmaya ve bir kimesne fevt oldukta rızkın kime vasiyyet ederse ol ala; eğer vasiyyetsiz ölürse balyosları ala; beytü'l-mal emini dahi etmiye ve Flordin halkı memâlik-i mahrûsemde ne yerde isterse anda yürüye, kimesne mâni olmaya ve üşündirmiye ve gemileri Karadeniz'e vara; bey u Şİrâ ve ticaret ne ise şolki mukarrer rusûm-i âdiyedir verdiklerinden sonra kimesne
anlara mâni olmaya___" (Feridun Bey Münşeatı, c. II., s. 395).

[747] Hammer tarihi (Atâ Bey tercümesi), c. VI., s. 107, 108.

İstanbul fethinden sonra Osmanlı devleti ile Ceneviz cumhuriyeti arasındaki iyi münasebetleri eski sıcaklığını kaybetmişti; bunda, Cenevizlilerin Karadeniz ve Akdeniz'deki sömürgelerinin elden çıkması birinci derecede âmil olmuştu; zaten bu cumhuriyetin XV. asrın ilk yarısından itibaren artık eski ehemmiyeti kalmamıştı.

İstanbul'un son muhasarası esnasında Galata'daki Cenevizliler müşevveş bir siyaset takip etmekle beraber birtakım vaidlerle Osmanlılara daha ziyade yardım etmişlerdi; bundan dolayı fetihten sonra Galata tarafı işgale tâbi tutulmıyarak Galata ahalisine 858 H. (1453 M.) tarihli bir ferman verilmiş ve bunda Galata Cenevizlilerinin gerek kara ve gerek denizden ticaret için gelenlerinden gümrük resimleri alınarak Bizans zamanında olduğu gibi Galata'ya. temellük gibi hiçbir imtiyaza malik olmadıkları tasrih edilmişti; Galata'yı ellerinden kaçıran Cenevizliler biraz kafa tutar gibi harekete geçmişlerdi. İstanbul ve Çanakkale boğazlarını ele geçiren Osmanlı devletinin Akdeniz devletlerinin, Karadeniz kıyılarında müstemlekeleri olmasına müsaade etmesine imkân yoktu; bundan başka müstemlekeleri dolayısiyle bazı Ceneviz gemileri Karadeniz'de yakaladıkları bazı Türk gemilerine taarruz ediyorlardı. 1465'den evvel Marino Sigala admdak Ceneviz kaptanı Sinop'tan esir yüklü gelen bir Türk gemisini zapt etmişti. Tacü't-tevarih [748] Amasra'nın zaptı dolayısiyle Cenevizlilerin Karadeniz'deki Türk sahilleriyle gemilerine taarruzları ve şikâyet edildikçe bunu yapanların kendileri olmayıp korsan gemileri olduğu hakkındaki tevilleri bu denizin tamamiyle emniyet altına alınmasını îcap ettirmekte idi. Bundan dolayı ibtida Karadeniz de ellerinde bulunan Amasra (1460) ve daha sonra Kefe, Menküb ve Asafckale ve şehirleri alınan Cenevizliler Karadeniz'den çıkarılmışlardır (1475).

İşte Cenevizlilerin Galata1 dan el çekmeleri, Karadeniz kolonilerinin elden çıkması, bu cumhuriyete büyük bir darbe olduğu gibi Osmanlı vekayii arasında görülen ve Cenevizli asilzadelerin ellerinde bulunan Enez limaniyle Taşoz, Semadirek, İmroz, Linini, Midilli adalariyle Foça limanıda alınmış ve Ege Denizinde bunlara ait Sakız gibi devlete vergi verir adalar kalmıştı.

Ceneviz cumhuriyeti zayıf düşmekle beraber XVI. ve XVII. asırlarda da

[748] TaciVt-tevarih, c. /., s. 471.

Osmanlılarla ticarî münasebetleri devam etmiştir; maamafih bu son ticaret hareketlerini Fransız bayrağı altındaki gemilerle yaparak Fransa'nın nüfuzu altına düşmüşlerdir.

Osmanlı - Macar Münasebetleri

Osmanlı devleti kurulup Balkan yarımadasına ayak bastıktan itibaren bizim tarihlerde Ongürüs denilen Macarlarla çarpışmış ve bu çarpışma fasılalarla XVI. asrın ilk yarısına kadar (1525) devam etmiştir, ilk defa Balkanları nüfuzu altına almak isteyen ve Anju hanedanından olan Macar kiralı I. Layoş (Büyük Lui) [749] Katolik mezhebine sokmak istediği Balkan devletlerine zahiren yardım etmek üzere bizzat Edirne civarına kadar gelmiş Meriç veya Sırpsındığı muharebesinde mağlûp olarak kaçmıştı; kitabımızın I. cildinde görüldüğü üzere Osmanlı - Macar mücadelesi Macar kıralları Sigi.smund, Albert, V. Ladislas, Jan Hunyad ile oğlu Matyas Korvin ve VI. Ladislas zamanlarında da devam etmiştir.

Macarlar, Balkanların kuzeyine doğru yayılmakta olan Osmanlı fütuhatını önlemeğe çalışmışlar, Eflâk, Sırbistan ve Bosna üzerinde hami vaziyeti almışlarsa da buna rağmen Eflâk ile Sırbistan epi mücadeleden sonra nihayet Osmanlı hâkimiyetine girmiş, birincisi imtiyazlı bir beylik diğeri de bir sancak olmuştur.

Maearlarla olan mücadele, XV. yüzyılın son yarısında da hızını kaybetmemiştir. Bu hususta mücadelenin mihrakım Bcl-grad ile onun etrafındaki kaleler teşkil etmiştir. Çünkü Belgrad Macaristan'a karşı yapılacak askerî harekât için bir kapı ve bir üs teşkil edeceği için her iki taraf da almakta ve vermemekte inat ediyorlardı. Belgrad\\\ alınmamasına mebni Türkler tarafından Tuna ve Sava nehirleri kenarlarında elde edilen kaleler bundan dolayı birkaç defa el değiştirmişti.

Bosna'nın Osmanlıların işgali altına girmesi Macaristan'ı bu taraftan tehdit etmesi itibariyle pek mühimdi; burası aynı zamanda Venedik arazisine de akın yapmağa müsaitti; nitekim Bosna'nın zaptı Macarları

[749] I, Layoş yahut Büyük Lui, Anju hanedanından Şarobret'in oğlu olup 1326'da doğmuş, 1342Me Macaristan ve 1370'de Polonya kiralı olarak 1382'de vefat etmiştir. Margirt adındaki ilk zevcesi Lüksenburg hanedanından Moravya marki IV. Şarl'm kızı olup ikinci zevcesi Elizabet ise Macaristan krallığına tâbi Bosna banı Etyen (tstefan)'in kızıdır.

telâşa sokup buradaki bazı kaleleri işgal ile sıkı sıkıya ellerinde tutmağa mecbur etmiş, fakat buna rağmen Türk akıncıları Eshîavonya, Hırvatistan ve Vesperim havalisine akın yapmışlardır.

Bosna kırallarının merkezi olan Yayca ilk defa Osmanlılar tarafından alındı ise de sonradan burasını Matyas Korvin geri Osmanlıların müteaddid hareketlerine rağmen XVI. yüzyılın ilk yarısına kadar alınamamıştı.

Osmanlı istilâsına karşı Jan Hunyad ile oğlu Matyas Korvin büyük bir enerji ile mukavemet etmişlerdir; Morava ve Izladı taarruzlariyle Türk harekâtını gerileten Jan Hunyad, Varna ve İkinci Kosova muharebelerini kaybettikten sonra kabuğunun içine çekilerek artık müdafaa vaziyetinde kalmış ve Osmanlıların almak istedikleri Belgradh kurtardıktan sonra burada almış olduğu yaradan müteessiren vefat etmişti (1456).

Jan Hunyad'ın ölümünden bir sene sonra onun nâiblik ettiği Macar kiralı VI. Ladislas'ın kırallıktan çekilmesi üzerine Alman İmparatoru III. Fredrik Macar kırallığmı elde etmek istediyse de Macar zadeganının ekserisi Peşte civarında Rahas ovasında toplanarak Hunyad'ın oğlu Matyas Korvin'i Macar kiralı ilân eylediklerinden bu intihap Macarları Almanlarla harbe sevk etmişti.[750]

Babası Hunyad gibi azimli ve kudretli bir hükümdar olan Matyas (1458-1490) Türk istilâsını önlemek için çok çalışmış, Türkler aleyhine yapılan her ittifaka girmiş ise de hudutlardaki Türk akıncılarının akınlarını önlemekten başka bir harekette bulunamamıştır.[751]

Matyas'dan sonra yerine, Polonya'da hüküm süren Ya-gellon ailesinden olan Ladislas Macar kıralhğına intihap edilmiş ve bu kıral 1495'de Osmanlılarla otuz senelik bir muahede imzalamış ise de 1499'da başlayan Osmanlı -Venedik harbinin geniş ittifaklara yol açması üzerine cumhuriyetin gösterdiği menfaat ve Papa'mn teşviki ile Macar kiralı muahedeyi fesh ederek 1500 senesinde Venediklilerle ittifak etmiştir. Bunun ittifaka dahil olmasiyle almış olduğu rol, Osmanlılara kuzeyden tazyik etmekti, fakat bu yapılamadı; nihayet

[750] Matyas Korvin 1443 de doğmuştur. Sigismund'un kızı Elizabet'le Macar kiralı (sonradan Alman İmparatoru olan) Alb er t'den doğan VI. L adisi as, hakkındaki umumî nefrete binaen İ457'de Macar kırallığmı terk ederek Bohûm-ya'ya çekilmesi üzerine Matyas Korvin on yedi yaşında kırallığa intihap edilmiştir. Vefatı 1490'dadır. 1469'da doğmuştur, J an Matyas adında bir oğlu vardı.

[751] Matyas ile II. Bayezid arasında 888 H. (1483 M.)'de beş sene üzerine bir mütareke yapılmış ise de Türk akınlarından kurtulamamıştır.

1503'de Venedik'le akt-edilen müsalehayı mütaakıp 20 Ağustos 1503'de (28 Safer 909) Macar kiralı ile de KotTda yedi senelik bir muahede imzalanmıştır.[752] Bu muahede mucibince her iki devlet hâl-i hâzırda ellerinde bulunan yerleri muhafaza edecekler ve tüccarların serbestçe gidip gelmelerine müsaade eyliyeceklerdi. Yine bu muahede mucibince Macar kiralı elindeki yerler dolayısiyle Eskalavonya, Hırvatistan Moravya ve Silezya hükümdarı olarak da tanımakta idi.

Bu muahedeye rağmen hudut hâdiseleri eksik olmuyor her iki taraf fırsat buldukça akından hali kalmıyordu; nitekim tstanbuVda muahede yenilendiği sırada Türklerin taarruzlarına karşılık olmak üzere Vesperim kontu Berislov, Ona ve Sava nehirleri arasında Türklerden iki bin kişiyi öldürmüş ve diğer taraftan Transilvanya beyi /an Zapolya da Eflâk'a taarruz ile esir almıştı.

Bu sıralarda VII. Ladislashn göndermiş olduğu Marten Çobur, hudut münazaalarına rağmen muahedeyi yenilemeğe muvaffak oldu; Macarların bu taarruzları bir muharebeye sebep olabilirse de Yavuz Sultan Selim, îran işini baş plâna koymuş olduğundan bu karşılıklı taarruzlara ehemmiyet vermiyerek muahedeyi üç sene için temdit etti (1513).

14 Safer 922 (1516) tarihinde Macar kiralı birbiri ardından üç elçi göndererek Osmanlılarla olan ahidnâmeyi temdit etmek istedi; Mısırca karşı hazırlık yapmakta olan Sultan Selimde anlaşmak arzu etti ve divanda bu iş görüşülürken Macar kiralımı? ölümü haberi geldiği için müzakereden bir netice hasıl olmadı; üç elçiden ikisi memleketlerine giderek yeni kıraldan sulh akdine dair mezuniyet aldılar; bu elçileriyle beraber yeni kiralı tebrik için Kemal Bey adında bir elçi de gönderildi. Yeni kıral olan II. Layoş ahidnâmeyi yeniledi.[753]

Bu muahede hilâfına olarak Macarlar, Sultan Selim'iş Mısır'da, bulunduğu sırada hududu tecavüzle îzvornik sancakbeyi Mustafa Bey'i şehit etmişlerdi. Bundan sonra Macarlarla yapılan muahede Yavuz'un ölümüne kadar birer sene müddetle temdit edildi.

152O'de Yavuz Sultan Selim'in vefatı üzerine Sultan Süleyman

[752] Bu muahedenâmenin Türkçe metninin fotoğrafisi Belleten, sayı 84*de Tayyib Gökbilgin tarafından yayınlanmıştır, Ahidnâmenin aslı Topkapı Sarayı Arşivi, Nr. 7675 dedir, 5861'de diğer bir ahi d nâme de vardır.

[753] Haydar Çelebi Ruznâmesi, Feridun Bey Münşeatı, c. /., s. 475, 476 ve 482.

hükümdar olunca Macar kiralı II. Layoş (Lui)'a cülusunu haber vermek üzere Behram Çavuş adında bir elçi gönderilmişti; sebebi pek de malûm olmayarak bu elçi tahkir, hapis ve bazı karinelere göre katledilmiş olduğundan her türlü hukuk-ı düvel kaidelerine aykırı olan bu hal zaten birkaç senedenberi yapılmakta olan hudut tecavüzlerine ilâve olarak — Macaristan'a karşı bir sefer açılmasını zarurî kılmıştır.

Bu sefer neticesinde Belgrad muhasara edilip alındığı gibi (1521 M.) Mihal oğlu Mehmed Bey kumandasiyle Transil-vanya ve Bosna taraflarında Yahya Paşa- zade Bali Bey kuvvetleriyle yine o taraflara akınlar yapılmış ve Belgrad'tan başka Şabaç (Böğürdelen) ile Zemun (Zemlin) ve Slankamin kaleleri alınarak Macaristan'ın istilâsına yol açılmıştır; filhakika akıncılar Macaristan, Hırvatistan ve Dalmaçya'ya mütemadi akın yapıyorlardı; nihayet Fransızların da tahriki ve aradaki hasmâne vaziyetin devamı dolayısiyle Mohaç meydan muharebesinde Kıral Layoş maktul olup merkezi olan Budin alınmış ve bu suretle bir buçuk asırdan fazla bir zaman (1363'den 1526'ya kadar) Osmanlı devletiyle çarpışan Macar kırallığına son verilmiş (932 H.=1526 M.) ve Macaristan'ın Avusturya'da kalan parçası için de her sene otuz bin duka vergi alınmıştır.

Son Macaristan kiralı II. Layoş VII. Ladislas'ın oğlu olup 1503 veya 1506'da doğmuş [754] 1515'de Alman İmparatorluğu generali ve 1516'da babasının yerine Macaristan ve Bohemya, kiralı olmuştur. II. Layoş aşağıdaki cetvelde görüleceği üzere Yagellon hanedanından olup Macaristan'da kırallık eden hükümdarların otuzuncusu ve sonuncusudur. Çocuğu olmamıştır. Zevcesi Mari (vefatı 1558) Habsburglardan Kastil kiralı Güzel Filip'in kızı ve Şarlkenvile Ferdinand'ın kız kardeşi idi.

Budin alındıktan sonra bir kısım Macar asilzadelerinin in-tihabiyle Macaristan kırallığına Erdel Voyvodası Yanoş Zapolya (Jan Zapolya) seçilmiş ve bu, Osmanlı hazinesine her sene bir vergi vermek suretiyle Macar kiralı tanınmıştır ki Osmanlı tarih ve vesikalarında Yanoş Kıral diye adı geçmektedir.

Macar kiralı VII. Ladislas'm damadı ve Layoş'un kayın biraderi olduğu için Macaristan kırallığına hak iddia eden Habsburglardan Avusturya dukası Ferdinand ile Macaristan kiralı Yanoş Kıral arasındaki mücadele

[754] Peçevî tarihi, Macar tarihlerinden naklen II. Layoş'un 1503 senesinde doğmuş olduğunu yazar.

ve Osmanlıların müdahalesi ve neticede Macaristan'ın ilhakı gerek Osmanlı vekayii arasında ve gerek Erdel Voyvodalığı kısmında zikredilmiştir.

Macar kıralları îstoni Belgrad (ŞtulvaysenburgJ'da merasimle kırallık tacı giyerlerdi; bu taç daimî surette Vişegrad't&ki hazinede muhafaza ediliyordu; Macaristan kiralı II. Layoş'tan sonra Jan Zapolya veya Yanoş Kıralve onu mütaakıp Macaristan kıralhğına hak iddia eden Ferdinand orada taç giymişlerdi; bu taç, Macarların namlı beylerinden biri vasıtasiyle Vişegrad'-dan alınarak îstoni Belgrad'a. (bazı vesikalarda İstuvani Belgrad) getirilip yine aynı suretle ve merasimle yerine gönderilip onu götüren Macar beğinin mührüyle mühürlenip mahalline kilitlenirdi.

Macaristan'ın işgalini ve Yanoş Kıral'ın Macaristan kıralhğına intihabını ıniitaakıp, Ferdinand da taç giydikten sonra bu taç Ferdinand tarafından Şikloş ve Valpo banı yani beyi olan Perrin Petri'ye (Petri Pereney'e) teslim edilmiş ve o da buna Vişegrad^a götürmeyip kendi kalesi olan Şıkloş'a götürmüştü; çünkü kendisi Macaristan kiralı olmak istiyerek bu hususta Osmanlılara temellük etmişse de ümidi boşa çıkmıştır.

Petri Pereney, Sultan Süleyman'ın Budin-Viyana seferini duyunca korone'yi yani tacı alarak Ferdinand'ın yanına kaçmak istemişse de yolda yakalanıp taç elinden alınarak Jan Zapolya'ya verilmiş ve Petri Pereney de Osmanlı himayesini kabul etmiştir.[755]

XIV. asrın ikinci yarısından XVI. asrın ilk yarısına yaıii Macaristan kırallığının ortadan kalkmasına kadar gelen Macar kıralları Anju, Yagellon ve Zapolya isimlerinde üç hanedana mensup olup her biri ayrı ayrı aşağıdaki silsilelerde gösterilmiştir.

Osmanlı - Rus Münasebetleri

Asıl vatanları olan yukarı Dinyeper^ Divina ve Nolhof havzalarında müteaddid Rus prenslikleri bulunmakta olup bunların dinî ve siyasî merkezleri Kiyev idi. Moğollar buralarını işgal edince (1238-1240) prensliklere ilişmiyerek senevi bir vergi almakla iktifa etmişler ve

[755] Peçevi tarihi, c.]., s. 15J. Bu Perin Petri veya Petri Pereney hukknıda Macaristan'ın ilhakı kısmına da bakınız.

prenslerin azil ve tâyinlerini yeni kurulan Altın-ordu hanlığına bırakmışlardı; bu suretle Ruslar üç asır Altınordu hanlığının idaresi altında kalmışlar ve bu hanlığın parçalanması üzerine genişlemeğe başlamışlardır. Moğol idaresinde iken Moskova knezliği, Altınordu hanlığmca daha ehemmiyetli sayıldığından Moğollar Rus prensliklerinin vergilerinin tahsilini bu knezlik vası-tasiyle yapmışlardı; bundan başka Tatarlara isyan eden Rus prenslerinin yola getirilmesinde yine bu Moskova prensliği, hanlara yardım etmek suretiyle Ruslar üzerinde hâkim ve nafiz bir mevki almıştı.

1362'deh 1389 senesine kadar Moskova prensliğinde bulunan Dimitri ÎVanoviç bir muharebede Altınordu hanı kuvvetlerine galebe çaldıysa da yine vergi vermekten kurtulamamıştı. Moskova knez'i Kör Vasil'den (1448 - 1462) sonra knez olan oğlu III. İv an (1462 - 1505) Rusya'daki prens ve derebeylerini etrafına toplayarak Rus .devletinin temelini attı; Beyaz Denizele Ladoga gölüne kadar topraklarını genişletti; zayıflamış olan Altınordu hanlığına vergi vermekten kurtuldu.

Ruslar, Tatar hanları arasındaki mücadeleden istifade ile Altınordu devleti parçalarından Kırım, Kazan ve Astragan hanlıklarım birleştirme m ek için kendi hesaplarına çok isabetli bir siyaset takip ettikleri gibi bazan Kırım hanlariyle beraber Litvanya Polonya'ya, karşı da muharebe etmişlerdir.

Osmanlılar Mora'yı aldıktan sonra iki Mora despotunun küçüğü olan Tomas Paleologos, buradan kaçarak Napoli kıralbğma iltica etmişti. Fransa kiralı VIII. Şarl Napoli kıral-lığını eline geçirdiği vakit (1495) Tomas orada idi. Geniş emeller peşinde koşmakta olan Şarl'a, Bizans İmparatorluğu tacını sattı ve Fransa, kiralı imparatorluk alâmeti olarak asâ ile küreyi alıp İstanbul imparatoru ve Kudüs kiralı olarak Napoli'de taç giydi, Tomas'ın, Sofya adında bir kızı vardı; Papa IV. Sixte, Osmanlılara karşı kullanmak için bu kızı Kus gr an dükü (knez'i) III. îvân'a vermişti.[756] III. îvan, bu kızı aldıktan sonra Bizans'ın iki başlı kartalını kendisine arma olarak kabul etti.

Papa'nın arzusuna göre hareket edebilmesi için ilk evvel, îvan'ın Kırım hanlığım bertaraf etmesi lâzımdı; halbuki bu hanlık Osmanlı devleti

[756] III. îvan'ın birinci karısı Tver Grandükü Boris'in kızıdır; ikinci karısı da bu Tomas Paleologos'un kızı Sofya olup 1503'de ölmüştür.

himayesinde bulunduğu için diş geçirilemiyeceği gibi o sırada Kırım hanları, başlı başına Moskova grandükünü haklayacak vaziyette bulunuyorlardı.

îvan iyi görüşlü bir devlet şefi olduğu için Cenevizlilerin yerine Kırım sahillerine ve Azak Denizine yerleşen Osmanlılarla iyi dostluk tesisiyle ticaretini geliştirmek istiyordu; buna binaen 1492' de ve II. Bayezid zamanında IstanbuVai bir sefaret heyeti yollamayı düşünerek Moskova knezliğinin Altmordu nüfuzundan kurtulmasına yardım eden dostu, Kırını hanı Mengili Giray vasıtasiyle ve 31 Ağustos tarihli bir nâme ile hükümetten istimzaçta bulunmuş ve muvafık cevap aldıktan sonra Mihail Pleşçeyev'in başkanlığında bir sefaret heye-ti yollamıştır. Bu heyetin getirmiş olduğu nâmede Kuzey-Karadeniz'de Osmanlılara ait iskele ve limanlarda ticaret yapan Rus tüccarlarına karşı sancakbeyleri tarafından Osmanlı reayası gibi muamele yapılmasından, angaryada çalıştırılmalarından ve mallarının kısmen ellerinden alınmasından dolayı şikâyet ediliyor ve Rus tüccarlarının serbest ticaret yapmaları isteniyor ve bundan başka komşuluk sebebiyle dostluk tesis edilmesi arzu olunuyordu.

Rus elçisi basit, haşin ve teşrifat usulüne vukufsuz bir adam olduğundan terbiye ve nezakete aykırı bazı hallerine müsamaha edilerek [757] bu halinden metbûuna şikâyet de edilmiyerek Çarın istediği şeyler kabul olunup Mihail Pleşçeyev geri gönderildi; fakat îvan'ın nâmesine cevap verilmeyip elçinin kabalığı Kırım Jıanına bildirildi.

Bundan sonra Yavuz Sultan Selim'in cülusuna kadar Rusya'dan IstanbuVa sefir gelmedi. Çünkü o tarihte siyasî bir ehemmiyeti olmayan Ruslarla, olacak ticarî münasebetlerin Kefe sancakbeği olan şehzade ile temin edilmesi tensip edilmişti. Bu suretle Kefe ve Azak'la iki taraf arasında ticarî faaliyet başlamıştı. Osmanlı devleti günden güne büyümekte olan Ruslara karşı hiçbir ehemmiyet vermeyip yalnız kuvvetli bir devlet olarak Lehistan'a [Litvanya-Lehistan] karşı alâka gösteriyordu.

Bu sırada Moskova knezi IV. Vasili (1505 - 1533) hem tica-tini arttırmak ve hem de Osmanlı devletiyle ittifak yapmak için kendi

[757] Elçi Pleşçeyev'e, gerek pâdişâhın oğlu olan Kefe sancakbeğini ve gerek bizzat pâdişâhı, diz çökmüyerek eğilmek suretiyle selâmlanması emredilmiş olduğundan o da öyle yapmıştı.

maiyyeti adamlarından Aleksiyev adında birini elçi olarak 1514'de IstanbuVa yolladı. Bu da evvelki elçi" gibi efendisinden talimat almıştı; o da, pâdişâhı selâmlarken diz çökmernesi, kendi adı [kne/'in adı] zikredilmeden evvel pâdişâhın hatırının sorulmaması gibi mûtad hilâfında bazı şeylerdi.

Knez Vasili'nin nâmesinde dostluktan bahsediliyordu; Sultan Selim elçiye iltifat etti ve Menkûb beyi olan Kemal Bey'i elçi olarak Rus sefiriyle beraber Moskova'ya yolladı. Vasi-li'ye hitaben biri Türkçe ve diğeri Sırp lisaniyle yazılmış iki nâme gönderildi Ertesi sene yani 1515'de Kemal Bey avdet ederken knez'in, Koruhöf adında bir elçisi geldi ve pek çok hediye getirdi.[758] Vasili bu defa Kırım hanı'mn Litvanyalılara (Lehliler) yardım etmesinden dolayı şikâyet ile buna nihayet verilmesini rica ediyor ve buVdan başka Osmanlılarla Ruslar arasında tedafüi ve tecavüzî ittifak yapılmasını istiyordu. Vasili'nin birinci dileği yapıldı ise de ikincisi nazikâne geri bırakıldı; yani Sultan Selim bu,.teklifi doğrudan doğruya red etmiyerek bu iş için Moskova'ya ayrı bir elçi göndereceğini söyleyip işi geri attı ve sonra tran ve Mısır seferi sebebiyle bu mesele tamamen unutuldu. Rusların teklif ettikleri bu ittifakın Lehliler aleyhine müteveccih olduğu daha sonraki müracaatlarında da görülüyor.

Vasili, Kırım hanıMenğli Giray'ın oğlu Mehnıed Giray'-la muharebe ettiği zaman İstanbul'a bir elçi göndererek ittifak meselesini tekrar kurcaladı ise de bir netice alamadı; bundan başka Vasili hem Kırım hanının taarruzlarını Önleyecek [759] hem de Litvanya ve Polonya kırallarım korkutacak bir ahidnâme koparmak istediyse de buna da muvaffak olamadı; maksadı Osmanlı kudret ve satveti ile gücü yetmediği hükümetlere kafa tutmaktı; müracaatında yalnız ticaret serbestisi yenilenmekle iktifa olundu.[760]

---

[758] 10 Recep 921 : divan oldu, Moskova elçisi gelip el öptü; arz-ı ubûdiyyet ve ıhlâs eyledi. Garrâ samurlar ve vaşaklar ve siyah tilkiler ve bir tane siyah balık derisi ve ak balık dişleri ve sungurlar ve ispiri çakırlar ve türlü türlü sungur tahta p;etirdu gayet tcrtîh-i azametle divan durdu. ." Haydar Çelebi Ruznâmesi, Feridun Bey Münşeatı, 1274 tab'ı, c. i., s, 467 ve 1264 tabh, c. I., s. 415.

[759] Kirim Hanı Mehmed Giray, daimî surette kendisine taraftar olanlardan birisinin tâyinini istediği Kazan hanlığına Mehmed Emin Han'ın yerine biraderi Sahip Giray'ın han olmasını Vasili ile kararlaştırmış ise de bu karar nâ' a s i 1 i'nin işine gelmediğinden Şeyh Ali adında bir mülteciyi göndererek Kazan"*! nüfuzu altına almak istemişti. Moskova Grandükü aynı zamanda tsian-/jjj/'a bir sefaret heyeti yolhyarak Mehmed Giray'ın zulmünden şikâyet etmişti (Telfiktfl-ahhar ve Karamzin"den naklen Gütbün-i Hânan, s. 28-30),

[760] Hammer tarihi, c. IV ^ s. 111-112. İlk temaslardan itibaren Rus tüccarları İle Türk tüccarları gelip gitmeğe başlamışlardır (Mühimme defteri 42, s. 286).

Kanunî Sultan Süleyman'ın cülusunu mütaakıp hem cülus tebriki yapmak hem de bazı hususlar hakkında anlaşmak üzere gelen Tretyak Gubin (Tretjak Gubin) adındaki Rus elçisi Grandükün yani knez'in ricası üzerine Kırım hanının Rusları rahatsız etmemesi için hana bir nâme gönderilmesine muvaffak oldu ve elçi ile Kırım hanzâdelerinden İskender Bey adında biri pâdişâhın dostluğunu teyid etmek üzere Moskova^ya gönderildi. Vasili'nin 1531 tarihlî bir nâmesi Ivaıı Morosov adında bir elci ile Rodos'un zaptını mütaakıp îstanbuVa. gelmiştir. Vasili bu nâmesinde memleketinin büyüklerinden olup 1529'da elçi olarak Belgmd^a gönderilmiş olan iki beyzadenin avdet etmediklerinden şikâyet etmekte idi.[761]

Grandük Vasili 1533'de öldü, yerine oğlu IV. İvan Moskova knezi oldu ve 1547'de Çar unvaniyle taç giydi; tarihlerde Müthiş İvan denilen bu azimli hükümdar babasının ölümünden yedi sene sonra 944 H. (1547 M.)'de saray zabitlerinden olan A d a ş e v adında bir elçi ile nâme yollayıp Lehistan aleyhine olmak üzere bir ittifak teklif etmiş ise de kabul edilmiyerek eskisi gibi yalnız ticaret muahedesi yenilenmiştir.

Kanunî Sultan Süleyman takriben 1557 senesinde Rus hükümdarına gönderdiği nâmede ona Çar unvaniyle hitap etmiş ve aradakıtıcanmuna betlerclen bahsederek kürk mubayaası için o tarafa gönderilen Türk tüccarlarının müsaadeye mazhar olmasını istemiştir. Bundan sonra 1570 senesine yani IL.Selim'in cülusuna kadar Rusya'dan elçi gelmemiş ve İT. Selim'in hükümdar olması üzerine tebrik için Novoziltzov adında bir elçi gelmiştir.

Korkunç İvan, kudretli ve teşkilâtçı bir hükümdar olduğundan devlet işlerini bilfiil ele almış, yeni teşkilât yapmış, Çar kanunnâmesi denilen bir anayasa tertip ettirmiş, bir ordu vücude getirmiştir. Bunun zamanında ve 1552'de Kazan hanlığı ve 1556'da Astragan hanlığı elde edilerek [762] bu suretle Ruslar Türk illerine ve Kafkasya'ya doğru yayılmağa başlamışlardır.

---

[761] Hammer tarihi c. IV., s. 3/I'deki Lâtince kısımdan tercüme. Vasili nağmesinde Osmanlı hükümdarını demir ve ateşle tehdit ederek "Kim ki adaleti öldürürse cennete girmez" cümlesini havi bir hadîsten yani Hazret-iPeygamberin sözlerinden bahsediyor.

[762] Kazan hanlığı teşettüt neticesinde ve 1487'de Ruslar'ın eline geçmiş ise de III. îvan'ın Ölümünden sonra geri alınmış ve Kırım hanı Sahib Giray zamanında Kırım ve Kazan kuvvetleri burayı almak istiyen Rusları mağlûp etmişlerdi. Miidhiş İvan Çar olduktan sonra Kazan'ı almak istemiş ise de evvelâ muvaffak olamamış ve nihayet 1552'de elde etmiştir. Kazan ve A&tragan'm işgalleri, bundan sonra Rusya'nın doğu ve güney-doğusundaki Türk ülkelerinin işgaline kapı açmış oldu.

Osmanlı - Lehistan Münasebetleri

Lehistan kıratlığı ile ilk temastan bahsederken söylediğimiz gibi Yagellon hanedanından olan Lehistan kiralı IV. Kazimir zamanında ve 1490'da Osmanlılarla Lehliler arasında ilk muahede yapılmış ve bu muahede Kazimir'in oğlu J an Alb er t devrinde üç sene uzatılmıştı; fakat J an Albert'inBoğdan Voyvodalığı üzerinde nüfuz tesisine kalkması neticesinde 903 (H. 1498 M.)'de Osmanlılardan ehemmiyetli bir sille yemiş ve bundan sonra ikinci bir tecrübeye kalkmayarak dostça münasebetlerini idâme ettirmiştir.

Bu kısa mukaddimeden sonra Osmanlı - Lehistan münasebetlerini şöylece gösterebiliriz:

Osmanlı - Lehistan münasebetleri sırasında Lehistan'da Ya-gellon ailesi kırallık etmekte olup ilk münasebet bu ailenin ikinci hükümdarı VI. Vladislas Yagellon (1434-1444) zamanında başlamıştır.

Macaristan tahtnıdaki ihtilâf dolayısiyle Osmanlı hükümdarı Sultan II. Mıırad'm Macaristan kırallığı meselesinde işe karışması münasebetiyle Leh kırallığiyle ilk temas vukua gelmiş ve Lehistan hükümeti de Vladislas'm Macaristan kıralhğına seçilmesi dolayısiyle Osmanlı hükümetinin ne gibi bir vaziyet alacağını anlamak üzere 1440'da Edirne'ye Jan Rizezovski ile Şuşodovs-ki isi inlerinde iki elçi göndermiştir; bu suretle hem Leh ve hem Macarlara kıral olan Vladislas Osmanlılarla muharebe ederek, Yanoş Hunyadi'nin gayretiyle epi kazanç elde etmiş; fakat 1444'de Varna muharebesinde mağlûp ve maktul düşmüştü,

Kırım'ın Osmanlı devletine bağlanması ve Boğdan\n Türk nüfuzu altına girmesi sebebiyle kuzey hudutlarda Ruslar ve Lehlilerle tabiî olarak temas vukua gelmiş ve 1478 senesinde hir Türk seftri Litvanya "da Berzec şehrine gelmiş ve buna mukabil Lehistan' ~ JJtvanya kiralı IV. Kazimir de hir elçi yollamağı va'detmişti. Aradan on bir sene geçtikten sonra yani 1489'da istanbuVa gelen Leh murahhası Nikola Feiley ilk defa Osmanlı ve Lehistan ticarî ahidnâmesini almağa

muvaffak olmuştur.[763]

1492 senesinde Lehistan kiralı Albert Yagellon'un cülusunda yenilenen ahidnâme bir Türk elçisi ile Leh kiralına yollanmıştır; 1500 senesinde müddeti bitmiş olan ahidnâmenin uzatılması münasebetiyle bir Türk elçisi ahidnâmeyi götürüp 1501 ihtidasında dönmüştür.

îşte bundan sonra ilk defa akdedilen 1489 muahedesi, müddeti bittikçe bunun yenilenmesi için Leh elçisi gelip giderdi; meselâ 1525 senesinde gelen elçi ile beş sene ve 1532'de gelen elçi Opa-linski ile üç sene ve keza diğer senelerde de gelen elçiler vasıtasiyle üç, dört sene müddetle eski ahidnâme hep yenilenmekte idi.[764] Gran [EstergonJ'un zaptından dolayı Leh kiralı 1453'de bir heyet gönderip pâdişâhı tebrik etmişti.

Kanunî Sultan Süleyman tarafından Lehistan kırah Sigismund Ogüst'e gönderilmiş olan 1551 Haziran tarihli bir nâmede, Leh kiralının yeğeni (kız kardeşinin oğlu) olan Erdel kiralı İstefan Sigismund'un Macar kıralhğı üzerindeki hakkının muhafazası vaad ediliyordu; 1552 tarihli nâmc-i hümâyun da Lehistan'la dostluk teminatını ihtiva etmekte idi.

Sultan Süleyman 962 H. (1555 M.) senesinde Iran seferinden dönüp Amasya'ün kışladığı sırada Lehistan kiralı tarafından gönderilmiş olan Nikola Erini adında bir elçiyi kabul etmiş ve kıral, gönderdiği nâmede hudut ahvaline dair bazı şikâyetlerde bulunmuştur; pâdişâh tarafından 19 Muharrem 966 H. (1558 M.) tarihli nâme ile kiralın nâmesine verilen cevapta :

"Elçi sizin tarafınızdan her ne takrir etmiş ve nâmenizde dahi ne yazılmış ise eğer beyler hususu, eğer çobanlar ahvali ve sair umur malûin-ı şerifim olup muradınız müstedâsınca sabıka gönderilen ahidnâme-i şerifimin üç sureti yazılıp nişân-ı hümâyunumla muanven kılınıp ve Budln beylerbeğisine ve Akkirman beyine ve memâlik-i mahrusam kadılarına ahkâm-ı şerife yazılıp mezbur elçinize^ teslim

---

[763] II. Bayezid'in muahede akdine muvafakati dolayısiyle Lehistan kiralına gönderdiği cevabî nâmesi 3 Mart 1489 (30 Rebiulevvel 894) tarihlidir. Bayezid, SclÎm, Kanunî Süleyman taraflarından Leh kıraliarına gönderilen nâmelei hakkında bakınız (Üçüncü Türk Tarih Kongresi zabıtları, s. 662-665).

[764] Hiçbir ecnebi devlet Leh kuralları kadar sık sık elçi göndermemiştir. Bunlardan bazısı muahedeyi tecdid etmek ve bir kısmı Kının hanından şikâyet [.eylemek ve bazıları da diğer havadisleri vermek ve Lehistan'a karşı olan Türk akınlarım Önlemek üzere 1549'dan itibaren 1553 senesine kadar her sene böylece^ gelip gitmişlerdi {BJt. Hammer tarihi, Aıâ Bey tercümesi^ c. V., s. 53, 124, 322; c. VT., s. 15, 38, 29 6,297).

olundu" denilmektedir.[765]
Leh devleti, Kırım hanlarına her sene muayyen bir vergi vermekte idi.[766] Lehliler, Osmanlı devletinin buhranlı zamanlarında veya fırsat buldukça Buğdan'da tahrikat yaparlar ve buraya tâyin edilecek voyvodaların kendilerine taraftar olmasını isterlerdi.

Osmanlı- Avusturya Münasebetleri

Habshurg hanedanından olan Şar İken ile kardeşi Ferdinand arasında ve 1521'dc ellerindeki memleketler taksim edildiği vakit İspanya, Burgonya ve Felemenk Şarlken'e, yani V. Şarl'a ve Avusturya da Arşidük Ferdinand'ın hissesine düşmüştü. Ferdinand sonra Çekya, Macaristan, Moravya ve Silezya'yı ve diğer hazı yerleri de nüfuzu altına almıştı. Ferdinand Macaristan kiralı YİT. Ladislas'ın damadı olup hundan dolayı Macar kırallığı üzerinde ir hak iddia ederek zevcesi Anna'dan dolayı bunu şiddetle müdafaa ediyordu .[767]
Osmanlı orduları Macaristan kiralı II. Lui'yi Mohaç meydan muharebesinde mağlûp etmişler ve kıral kaçarken telef olmuştu (1525). Bunun üzerine Budin alınmış ve Lui veya Layoş'un zevcesi Mari Avusturya'ya kaçmıştır [768] Osmanlı vekayii ve Erdel Voyvodalığı kısımlarında görüldüğü üzere Osmanlı hükümdarı, Macar kırallığma bir kısım Macar beylerinin intihabiyle Erdel Voyvodası Yanoş Zapolya (Japolski)'yı getirmiş, fakat Macar, beylerinin diğer bir kısmı da Avusturya Arşidükü Ferdinand'ı Macar kiralı intihap etmişlerdi; Şarlken'in emriyle müzakereye çağrılan iki Diyet Meclisi Ferdin an d'ı Macaristan'ın meşru kiralı ve Yanoş Zapolya'yı da gâsıb îlân etmişti (1526).
işte bu vaziyet üzerine Macar kırailığı tacı yüzünden Ferdi-nand ve

[765] Feridun Bey Münşeatı, c. T., s. 501.
[766] Kırım hatuna yazılmış olan 22 Ramazan 98f> tarihli nâme-i hümâyundan :
"... mektûb-ı saâdet-üslûbımz vârid olup âbâ ü ecdadınız zamanlarından hem vîlâyet-i Lih kiralı ve sair keferesi ıiükûd ve çuha ve kumaştan her sene otuz bin filori vire gelmişler iken on iki yıldan beri vermeyip vaki olan verginiz alasız deyu emr-i şerif vaki olmağın (Mühimme Defteri^ N. 33, s, 123).
[767] Macaristan kiralı VII, Ladislas'ın kızı Anna 1503Me doğmuş 152.1'de Arşidük Ferdinand'a varmış ve 1527'de babasının yerine Alman imparatoru olan İT. Maksimilyân'ı doğurmuştur; vefatı 1547'dedir.
[768] Mari, Kastil kiralı olan Habsburglardan Güzel Filip İn kızıdır. 1505'de doğmuş, 1521 senesinde Macaristan kiralı II. Layoş ile evlenmiş ve 1558 de Ölmüştür; çocukları olmamıştır. Şu kayıtlara göre Ferdinand ile Şarlken'in kız kardeşi Mari'yi Macaristan kiralı Layoş almış ve Layoş'un kız kardeşi Anna'yı da Ferdinand nikahlamıştır.

ona yardım eden biraderi Şarlken ile Osmanlı hükümdarı arasında 1526 senesinde başlayan muharebe birinci safha olarak 1547'ye ve 1555'de başlayan ikinci safha 1562'ye ve 1566'da haşlayan üçüncü safha, 1568 senesinde kadar otuz sene devam etmiştir.

Ferdinand, Zapolya'yı Tofcay'da mağlûp ederek Budin'i aldı; Yanoş, kayın pederi Lehistan kiralının yanına kaçtı; ondan yardım umuyordu; fakat kıral ona asıl hami olarak Osmanlılara müracaatı tavsiye etti; Osmanlı hükümeti otoritesini muhafaza için Yanoş Zapolya'yı tutmağa mecbur oldu ve Macaristan kiralı tanıdığı Zapolya ile 1528'de bir mukavele akdetti; bu mukavele mucibince Yanoş Kıral senevi bir vergi vermek suretiyle Osmanlı devletinin himayesini kabul ediyordu.

Bunu haber, alan Ferdinand kendisini Macaristan kiralı olarak kabul ettirmek için Jan Hoburdanski'nin riyasetinde üç kişilik bir sefaret heyeti gönderdi; bunlar 28 Mayıs 1528 senesinde İstanbul'a, geldiler; getirdikleri nâmede Belgmd da dahil olmak'üzere Macarlardan alınan yerlere kıral olmasını istiyordu; Ferditând'ın nâmesini gören vezir-i âzam İbrahim Paşa Avusturya sefaret heyeti başkanına : padişah tarafından kabul edilmiyerek dokuz ay nezaret altında kaldılar ve ancak 1529'dakİ Viyana seferi esnasında her birine beşer yüz duka hediye verilerek Ferdinand'ın yanına gönderildiler. Mohaç ovasında pâdişâhı karşılayan Yanoş Kıral hakkında bir hükümdara mahsus kabul resmi yapıldı; Budin geri alınarak kendisi tahta oturtuldu ve oradan aynı zamanda Şarl--ken'in Fransa'ya karşı olan tazyikini hafifletmek için Viyana üzerine gidilip muhasara edildi ve geri dönüldüğü sırada Yanoş Kıral'ın yanma muhafız olarak Osmanlı askeri bırakıldı.

1530 Ekim'de Ferdinand tarafından İstanbul'a ikinci bir sefaret heyeti gönderildi; İm heyetin başkanları Hıristiyan şövalye ve kumandanlarından Nikola Yürisiç ile şövalye ve kont Jozef do Lamberg idiler. Bu heyet de Ferdinand'ın irsen Macaristan'da hakkı olduğunu ve kırallık kendisine verilirse her sene Osmanlı hazinesine bir vergi vereceğini söylediyse de vezir-i âzam, Macaristan'ın iki defa kılıç ile alınarak Zapolya'nın oraya kırâl yapıldığını ve bundan dolayı burayı padişahın kime isterse verebileceğini ve böyle Macaristan islenmekte devam edilirse Türk ordularının Alman hududuna kadar gelebileceğini söylemiştir.

Ferdinand'ın sefirleriyle istanbul'da bu müzakereler devam ederken

Ferdinand bir emr-i vaki yapmak üzere generallerinden Rogendorf'u gönderip Budiri'i muhasara ettirdi. Kalede kiraldan başka Osmanlı kumandanı Kasım Paşa ile yeniçeri ve eyâlet kuvvetleri vardı; muhasara bir buçuk ay sürdü. Rogendorf, Somendire sancakbeyinin gelmekte olduğunu duyunca çekildi.

Bu esnada padişah Bursumda avla meşguldü; İstanbul9a dönünce Avusturya ve Almanya üzerine sefer açmak için kışı hazırlıkla geçirdi ve 25vNisan 1532 (19 Ramazan 938)'de Alman seferi niyetiyle İstanbul'dan çıktı. Ferdinand tarafından gönderilerek orduya gelen Lamberg ve Nogarola isimlerindeki elçiler, yine eski nakaratı tekrar ile buna mukabil her sene pâdişâha yüz bin duka vermek teklifinde bulundularsa da red cevabı aldılar.

Ordu Ösek'den sonra yol üzerindeki Şikloş, Babuca, Gons ve daha on beş kadar kaleyi süratle aldıktan sonra ilerledi; bunların içinden Gons kalesi üç ay dayandı; burası daha evvel elçi olarak istanbul'a, gönderilmiş olan Nikola Yürisiç tarafından müdafaa olunmuştu; bu kale Viyana yolu üzerinde bulunduğu için alınmasına katî lüzum görülmüştü.

Ordu Viyana önüne gitmedi; Şarlken de karşı çıkmadı; Avusturya'ya akınlar yapıldı. Padişahın maksadı Şarlken ile bir meydan muharebesi yapmaktı; gerek Şarlken ve gerek Ferdinand'ın meydanda olmamalarından dolayı canı sıkılan Sultan Süleyman, iki defa orduya gönderilen Ferdinand'ın yukarıda adıgeçen iki elçisi ile Şarlken'e ağır bir mektup yolladı. Peçevî İbrahim Efendi'nin Macar tarihlerinde gördüğü bua nâmenin hulâsası şöyle idi.[769]

"Bu kadar zamandır erlik dâvası yapıp dursun; ne senden ne kardeşinden nâm ve nişane yok; sizlere saltanat ve erlik dâvası haramdır; askerinden, belki karından dahi utanmaz mısın? Belki kadında gayret var sizde yok; er isen meydana gelesin takdir ne ise yerine gele; gel seninle saltanatı Beç sahrasında üleşclîm; reâyâ fıkarası dahi âsûde olsun; yoksa meydanı arslandan hâli buldukça tilki gibi fırsatla şikâr almağı erlik sayma. Bu kert; dahi meydana gelmezsen avratlar gibi çıkrık alıp dahi padişahlık tacını örünmiyesin ve erlik adını diline getirmiyesin".

Yine Macar kaynağına göre Şarlken nâmeyi alınca hazırlanmış olan

[769] Peçevî tarihi, c. I., s. 170.

seksen bin yaya ve kırk bin atlı ile harekete geçmeğe muktedir değilmiş; çünkü memlekette kıtlık ve hastalık varmış.
Karşısında çarpışacak kuvvet bulamayan Osmanlı ordusu yedi ay sonra 1532 Kasımında (19 Hcbiulâiıır 939) Istanbun döndü.

Osmanlı Hukumdarının Lüter Taraftarların Tahriki

Kanunî Sultan Süleyman, Ferdinand'ın arkasında destek olan Şarlkenin harple hırpalayamıyacağmı anladığından onu kendi içinden vurmayi düşündü. Bilindiği gibi Lüter Protes'tan mezhebini meydana çıkarmış ve katolik âlemini galeyana getirmişti; Lüterin faaliyeti .ve Papaya karşı muhalefeti sırasında Şarlken, Alman imparatorluğuna seçilmişti (1520). V. Şarl, mutaassıp bir katolik olmakla beraber protestanlar hakkında gösterilecek şiddetin tepki yapacağım düşünerek endişe etmekte idi; nihayet Diyet Meclisi tarafından verilen bir kararla Lüter itikatsızlıkla itham edilerek hakkındaki karar ilân edildi. Lüter'i, taraftarlarından Saksonya elektörü sakladı; mezhebi yayılmağa başladı; Almancaya tercüme edilen hüah-ı mukaddes süratle yayıldı; bu yüzden ve bunu vesile yaparak isyanlar oldu. Şarlken 1529'da yeni bir Diyet Meclisi toplayarak Lüter mezhebinin şimdiye kadar kabul edilen yerlerden başka yerden intişar etmesine müsaade .edilmemesi hakkında bir karar kabul cdilmiyerek her taraftan protesto edildi.
Bu kısa mukaddimeden anlaşılacağı üzere Flander ve Ispan-ya'daki Lüter mezhebi taraftarları Diyet Meclisi kararıyle Papa tarafından kendilerine gösterilen şiddetten dolayı hariçten bir yardımcı aramışlar ve o sırada Şarlken'e karşı cephe alan Kanunî Sultan Süleyman'ı bularak ondan yardım istemişlerdi; bunların gönderdikleri mektuplar elimizde olmamakla beraber verilen cevaptan Lüteriyenler'in puta tapmayıp, kiliseden putları çıkarıp kendilerine düşman olan Papa ile mücadele halinde oldukları anlaşılmaktadır. Bunun üzerine Muharrem adında biriyle gönderilen nâmede Osmanlı devletinin karadan ve denizden kendilerine yardım edeceği bildirilerek nâmeyi götüren Muhar-rem'in hüviyeti tesbit edilerek sağ memesi altında ve sol ayağının inciğinde yarası olduğu ve bu suretle bir yanlışlığa meydan verilmemesi de yazılmıştır. Bu nâmenin bazı kısımlarını kısa

olarak naklediyorum.[770]

Flandre ve İspanya memleketlerinde Lüteran mezhebi üzere olan beyler ve bey-zâdeler ve sair Lüteran mezhebi âyânı. .. mektup vâsıl olıcak malum ola ki rûy-i zeminde olan selâtin-i ızânı mabeyninde hâncdan-ı saltanat-unvanımız. . . cümleden kuvvetli, kudretli, azametli olup nice taç ve taht sahiplerinin memleket ve vilâyetleri ve Akdeniz ve Karadeniz ve hesabı yok nice vilâyetlerin padişahlığı bize nasib olmuştur. Biz cenâb-ı hakkın birliğine ve Muh a inme d Mustafa Efendimizin hak peygamberliğine âınıne-i ehl-i İslâmla itikat ve itimadımız olup siz dahi puta tapmayıp, kiliselerden putları ve suret ve nakusları reddedip hak teâlâ birdir ve Hazret-i Isa peygamber ve kuludur deyu itikat edip. Papa denilen bî-din, halikını bir bilmeyip ve Hazret-i Isa aleyhisselâma tanrılık isnad edip halkın nice kulların ol tarik-i dalâlete sevkedip nice kanlar dökülmesine sebep olmağla siz, Papaluya kılıç çekip ınerhamct-i şahanemiz sizin tarafınıza masruf olup kara ve deryadan her hal ile size muavenet-i husre-vânemiz zuhura gelmek ve ol zalim-i bî-din elinden sizi halâs ve hak dine sevk etmek lâzım gelmiştir; imdi size olan dostluk ve muhabbetimizin îlâmı haylıdanberi maksûd-ı hümâyunumuz olmuştur; Hâlâ yüce âsitânemiz kullarından Muharrem nâm. kulumuz ol tarafın dilini ve ahvalini bilir ve îtimad olunur kulumuz olmağın irsal olundu. Yusul buldukta gerektir ki cümle beyler ve Lüteran bey-zâdeleri ve âyânlarısız dostluğumuzu mukarrer bilip ve hüsn-i ittifakla mezkûr kulumuz ile mükâleme ve müşavere edip ağızdan dediği ve kâğıt ile bildirdiği cemi-i kelimatmı mübarek ağzımızdan sâdır olmuş gibi mukarrer bilip dahi her ne yılda ve zamanda ittifakla Papa bî-dinine asker çekmek ve cenk etmek murad ediniyorsanız ona göre îtimad olunur adamlarınızı yüce âsitanemize gönderip mezbûr kulumuz ile maan ahvalinizi bildiresiniz. Merkum kulumuz, Muharrem'in sağ memesi altında ve sol ayağının inciğinde yarası vardır; ana göre mukayyed olup nâme-i hümâyumuzun âharm eline düşüp hile ve hud'a ile mabeynde olan dostluğu bilip zarar ve gezend eriştirmek ihtimali olmıya vesselam.[771]

[770] Feridun Bey Münşeatı,, c. II., s. 450 (1265 senesi labh).

[771] Fransa kiralı IV. Şarl laraundan 1572 senesinde gönderilen bir nâmede kendisinin İngiltere kıralİçesi ve protestan Alman beyleri ye hemşiresinin kocası protestaı mezhebindeki Navar kontu ile birlikte İspanya ve Papa'ya karşı ittifak edip Osmanlı hükümdarının bu ittifaka dahil olması ve hep birden düşmana karşı yürünmesi ve müttefiki Lüteran (Lüterîst) mezhebindeki beyleri takvi-yet için onlara bir nâme-i hümâyun gönderilmesini rica ve teklif etmiştir (Mühimme Defteri 19, a. 330, 359).

Ferdinand İle İlk Anlaşma

Alman İmparatoru Şarlken Batı-Avrupa vazi-terdınand ile yetinin iyi olmadığını görerek Ferdinand'a Osmanlılarla sulh yapmasını tavsiye ile onu sıkıştırmış ve Osmanlı hükümeti de Avusturya ve Almanya'yı kendi aleyhine tahrik etmekte olan İran şakiyle harp etmek üzere bunlarla anlaşmağa muvafakat etmiş ve 1533 Ocak ayında Jerom ismindeki Avusturya murahhası İstanbul'a gelmiştir.

İlk müzakerede elçiden Gran kalesinin anahtarları istendi, bu anahtar gelmedikçe sulh yapılmıyacağı katî olarak söylendi; Gran (Estergon)'ın anahtarlarının istenmesi Bohemyalüarı kör-kuttuysa da, Ferdinand bunun, kalenin Türklere teslim değil itaat alâmeti mânasına geldiğini ve bu hususta vezir-i âzamin yeminle teminat verdiğini şöyliyerek halkın heyecanını teskin etti ve Viyana'ya. gönderilen Türk elçisiyle anahtarları yolladı; anahtarlar vezir-i âzam İbrahim Paşa'yajverildiği zaman paşa bundan memnun olarak elçi Jerom'a :

Maksat tarziye idi; biz îcabedersc kaleyi kılıcımızla alabiliriz" diyerek kalenin anahtarlarını geri verdi; anahtarları, son Macar kiralı II. Layoş'un zevcesi Mari'nin elçisi Kornelyüs Şeper getirmişti.

Sefir Kornelyüs, Ferdinand'ın nâmesini verdiği zaman vezir-i âzam onu oturduğu yerden almış ve Şarlken'in nâmesini ise ayağa kalkıp aldıktan sonra öpüp başına koymuştur. Şarlken, nâmesinde Macaristan'ın Ferdinand'a Afrika sahilindeki Barbaros Hayreddin Paşa'yu ait Ercel adasının eski sahiplerine verilip ve buna mukabil zaptettiği Koron kalesinin iade edileceğini beyan ediyordu; nâmeyi tercüme ettirip mealini anlayan vezir-i âzam :

"Padişah Koroıı'u almayı arzu ederse onu kılıçla almağı tercih eder.[772] Macaristan'ı ise jan Zapolya'ya vermiştir; hiç bir kuvvet onun elinden geri alamaz; Ercel adası ise Barbaros'un sancağıdır" cevabını vermiştir.

Bundan sonra murahhaslar, vezir-i âzamin mahrem-i esrarı olan ve bu siyasî işlerde mühim rol oynayan Andrea Gritti ile görüştüler;[773] o da

[772] Nitekim bu müzakereler esnasında Koron kalesi Semendire beyi Yahya Paşa-zâde Mehmed Bey'in tertip ve plâniyle elde edildi.

[773] Bu, Lui veya Alvaziyu Gritti 1497'de İstanbul'da Venedik elçisi bulunarak 1502'de Venediklilerle Osmanlılar arasında sulh imzalanmasını idare etmiş olan Andrea Gritti'nin tabiî oğludur. Andrc Gritti

aşağı-yukarı aynı şeyleri söyledi. Nihayet bundan sonraki mülakatlarda çekişmelerden sonra Macaristan'ın F e r-dinand'a vcrilemiyeceği katî olarak söylendi ve :

Şarl italya'da Türkleri harp ile tehdit etmek ve Lüter mezhebi erkânını cebren eski mezheplerine sokmak istemekle meşgul idi. Almanya'ya geldi, bir şeye muvaffak olamadı; ruhbanlar meclisinin toplanmasını istedi; fakat toplanmadı, Budin'i muhasara etti alamadı; Macaristan kiralı yatağında can vermiş olsaydı ihtimal ki Ferdinand'ın bazı mertebe veraset hakkı olabilirdi. Lâkin muharebe meydanında maktul olduğu için kıral-lığı bize aittir; çünkü kılıcımızla fethedilmiştir; biz Macaristan'ı istilâ ettik" diye kesilip atıldı.[774]

Nihayet bir anlaşma zemini bulundu; buna göre Ferdinand, Yanoş Zapolya'nın arazisine tecavüz etmiyecek, Macaristan'da elindeki yerler için her sene devlet hazinesine otuz bin altın verecekti. Sulhun müddeti tahdit edilmemiş, Ferdinand'ın bozacağı zamana kadar tutulmuştu; muahede Ferdinand ile yapıbp Şarlken bunda dahil değildi (1533 Temmuz).

Akdeniz'de Barbaros Hayreddinile Şarlken'iu faaliyetleri görülüyordu; tarihlerde Venedik muharebesi adı verilen savaş hakikatte Venedik, İspanya ve Papa ile yapılıyordu. 1536'da başlayan bu sefer 1538'de bitti. Preveze muharebesiyle Barbaros, Şarlken'e büyük bir darbe vurdu. Venedik harpten çıkmakla beraber İspanya ile olan mücadele Afrika sahillerinde devam etti; bu arada ahidnâmeye muhalif olarak Ferdinand da birkaç defa tecavüze geçti; hattâ bir defasında yani 1536 Korfo seferi esnasında bu tecavüze mukabele edilerek Semendire sancakbeyi Yahya Paşa-zâde Mehmed Bey, Hırvatistan hududundaki Pojega kalesini ve Bosna beyi Gazi Hüsrev Bey hem kendisi ve hem de kethüdası M u r a d Voyvoda vasıtasiyle Bosna'da bazı kaleleri ve sarp bir yerde olan Kilis kalesini almışlardır.

Buna mukabil Ferdinand, pâdişâhın Korfo hu bozması üzebulunmasından istifade ile maruf general-rine Semendire lerinden Karniyola"\\ Kaçiyaner kumandasında Beyi'nin faaliyeti on altı bin

İstanbul'da, elçi bulunurken İstanbullu bir Rum kadınla sevişmiş ve bu münasebetten Alvaziyo Grîtti doğmuştur. Andrea Gritti 1502 Aralık ayında Venedik'e dönerken bu tabiî oğlunu da beraberinde götürmüştür. Andrea Gritti sonra Venedik cumhurreisi oldu; işte yirmi yirmi beş sene sonra Kanunî Sultan Süleyman zamanında Osmanlı siyasî işlerinde mühim rol oynayan Alvaziyo Gritti bu, Andrea Gritti'nin oğludur (Hammer tarihi, c. IV., s. 37, 53).

[774] Hammer tarihi, c. V., s. 135 (Ata Bey tercümesi).

yaya ve sekiz bin atlıdan mürekkep büyük bir kuvveti bunların üzerine şevketti.[775] Bunu haber alan Yahya Paşa-zâde Mehmed Bey Alacahisar muhafızı Ahin e d ve Bosna beyi Hüsrev, Kilis sancakbeyi voyvoda Murad Beylere haber gönderdi; Kaçiyaner ordusunda sekizi büyük çapta olarak kırk dokuz top vardı; muhasara edeceği Ösek hisarı altına kadar gelmişti; Mehmed Bey yetişen yardım kuvvetleriyle bunları bulup sıkıştırdı. Müdafaa vaziyetinde kaldıklarından Ösek kalesine taarruz edemediler. Mehmed Bey tedarik ettiği Eflâkan, Çingene ve Martalos'lardan bir kısmını bunlara musallat ederek top arabalarını, nakliyat hayvanlarını ve öküzlerini çaldırdı ve bunlar yerlerinden zor kımıldanacak bir hale geldiler, zahireleri de gelmez oldu; çünkü akıncılar her taraftan yolları kesmişlerdi. Vodka (Vuka) nehrini geçerken köprü yıkılıp topları nehre gömüldü; müdafaa tertibatı alıp ordugâhlarını çevirerek ağır ağır çekiliyorlar ve akıncılar tarafından da müsait zamanı gelinceye kadar takip ediliyorlardı; nihayet geniş sahrada çevrilen düşman şiddetli bir muharebeden sonra tamamen denilecek derecede imha edildi ve pek çok esir alındı; Mehmed Bey bunlardan bin kadarını oğlu Arslan Bey (sonraları Budin bey-lerbeğisi olan Arslan Paşa) ile Edirne'de bulunan padişaha gönderdi ve babasının hizmetine karşılık olarak Arslan Bey'e Pojega sancakbeyliği verildi.[776]

Kaçiyaner bu mağlûbiyetten başını zor kurtarıp Viyana'ya. gitti; kıral vaziyeti haber alınca onu hapsetti; Kaçiyaner bir yolunu bulup hapisten kaçtıysa da yakalanıp Öldürüldü ve başı Ferdinand'a gönderildi (1537 Aralık). İşte Korfo seferi meşguliyetinden istifade eden Ferdinand'ın yirmi beş bin kişilik bir kuvveti bu suretle mahvedildikten başka elindeki topraklarının bir kısmını da kaybetmişti; bunun üzerine telâşa düşen Ferdinand, Laçki ismindeki Lehlryi sefir olarak İstanbuPa gönderdi (1539).[777]

---

[775] Peçevî tarihi, c. I., s. 201; Hammer tarihi, c. V., s. 188. Peçevî tarihinde Kaçiyaner'e Koçyani deniliyor ve bunun kuvvetlerinin Çek, Nemçe, Macar, Hırvat kuvvetlerinden mürekkep olduğu yazılıyor.

[776] Peçevî' tarihi, c. I., s. 203; Hamnıer tarihi, c. V., s. 188; Ali tarihi, basılmamış son kişim, otuz beşinci vakıa, varak 42 b.

[777] Bu Laçki, Jan. Zapolya'nın adamı olup Zapolya, FerdİnaUd'a mağlûp olup ErdeVe kaçtığı zaman aslen Lehli olan Laçki'yi İstanbul'u gönderip kıralhğı tekrar elde etmesi için pâdişâhın yardımım rica etmişti. Laçki Budin?de Zapolya'nın yanında bulunurken Macar-Avusturya hududunu tahdide memur udileri Giritti öldürülmüş ve bunun kimin öldürdüğü belli olmamış, fakat Zapolya bu cinayetin Laçki tarafından yaptırıldığına kani olarak onu tevkif ettirmişti; fakat Laçki, Lehistan kiralının emri ve kıraliçe İzabel'ıı

Laçki İstanbul'a, geldikten sonra eski efendisini (Jan Zapol-ya'yı) lekelemek için onun Ferdinand ile Gros Vardayrfd&r Türkler aleyhine bir ittifaknâme imzaladığını söyliyerek her iki hükümdarın aleyhinde hareket etti; bu söz üzerine Sultan Sürley m an vezir-i âzam Lütfi Paşa'ya hitap ederek :

"Bu iki kıtal başlarında taç taşımağa lâyık değillerdir; sözlerinde durmazlar; ne Allah korkusu ne de insanların korkusu; muhafazasına yemin ettikleri ahidnameyi nakzetmekten kendilerini menedememiştir" demiştir. Elçinin bu suretle İstanbul'da, müza-kerelerde bulunduğu sırada Ferdinand, Zapolya'ya ait bazı şehirleri almakta idi.

Bu sırada Jan Zapolya ölmüş ve henüz doğmuş bir çocuk bırakmıştı (1540). Bunun üzerine Ferdinand îstanbuVa acele Trankilüs adında bir elçi yollayıp yine Macaristan'ı isterken elçisine, vezir-i âzam Lütfi Paşa ile Rüstem Paşa'yı ve divan-ı hümâyun tercümanı Yunus Bey'i kazanması için hiçbir fedakârlıktan çekinmemesini emreylemişti.

Zapoiya'nın ölümünden sonra bir emr-i vakiyle Ferdinand Budin'i ele geçirmek isteyip şehri muhasara ettirdiyse de alamadı; fakat Peşte, Vişegrad, Izen mevkilerini zapteyledi; Izabella'nın Macaristan'ın vergisiyle beraber yardım istemek üzere ÎstanbuVa. gönderdiği elçi huzura kabul olundu (Ekim 1540); padişah çocuk büyüyünceye kadar valide kıraliçenin kıral naibi olarak işleri idare etmesini muvafık buldu ve Budin'i muhasaradan kurtarmak üzere üçüncü vezir Sokullu Mehmed Paşa ile Rumeli beylerbeğisi Hüsrev Paşa'yı mühim bir kuvvetle acele o tarafa yolladı.

Ferdinand'ın sefiri Jerom Laçki, birtakım dilbazlıklarla vezir-i âzam ile diğer verzirleri bir dereceye kadar yumuşatmış ise de huzura kabulünde Sultan Süleyman'ın :

Ferdinand'a, Macaristan'ın bana ait olduğunu söylemedin mi? O halde buraya niçin geliyorsun? diye şiddet göstermesi üzerine elçi Arz Odasından dışarıya çıkarıldı. Vezirler huzurda üç saat görüştükten sonra harp ilânına karar verildi ve Laçki vezir-i âzam sarayında gözaltına alındı; Lütfi Paşa, Laç-ki'nin pazar günleri kiliseye çıkmasına

---

iltimasiyle kurtulup Z ap o 1 y a'dan ayrılarak kıral Ferdinand'ın yanma gitmişti. İşte Laçki bu tarihte Ferdinand'ın elçisi olarak İstanbul'a gelmişti. Bu da GrittÍ gibi bir sergüeştçi ise de evvelkisi kendi menfaatini de gözönünde bulundurmakla beraber devlete sadık kalmış, Laçki ise efendi değiştirerek Jan Zapolya hakkında bazı ifşaatta bulunmuştur.

müsaade etti; vezir-i âzam kendisini Gritti gibi devlet hizmetine almak istediyse de Laçki kabul etmedi.
23 Haziran 1541 (28 Safer 948) padişah bizzat sefere çıktı. Belgrad'a gelindiği zaman Budin muhasarası kaldırılmış ve Yahya Paşa-zade Mehmed Bey ile Bosna valisi Olama Paşa (Gazi Hüsrev Bey vefat etmişti) Rogendorf kumandasındaki Avusturya ordusuna galebe çalmışlardı.

Budin'in Eyalet Merkezi Olması

Sultan Süleyman Budin önündeki eski Budin sahrasında ordugâhta oturup çocuk kıral ile validesine hediyeler gönderdi ve seferde babalariyle beraber bulunan Şehzade Selim ile Bayezid de henüz bir yaşındaki küçük kirala hediyeler yolladılar; pâdişâh çocuğu görmek istedi; valide kıraliçe tereddüd ettiyse de papas Martinoçi'nin tavsiyesiyle adı Sigismund veya Is tef an olan küçük kiralı, takdime karar verdiler; araba ile maiyyeti, sütninesi tarafından padişahın huzuruna getirilen çocuğu Sultan Süleyman, özengi ağaları ve bölük halkı ile istikbal ettirdi ve huzura kabul etti ve küçük kiralın yanındakilere Budiri kendisine tahsis ettiğini söyledi ve küçük kiralı dadısı ve birkaç belli-başh lalasiyle Ha-reın-i Hümâyuna yolladı.
Kiralın maiyyeti erkânına yemek verilirken evvelce kararlaştırılan plân mucibince, yeniçeriler beşer, onar kişi kaleyi retmek bahanesiyle Budin'e girdiler, kale kapılarını tuttular; ahalinin silâhlarını teslim etmesi ve yeniçerilere hüsn-i kabul gösterilmesi, herkesin mal ve canından emin olması dellâllarla halka bildirildi ve bu suretle güneş batmadan evvel Budin sükunetle işgal ediliyordu. Zahirî karara göre kıral büyüyüp idareyi ele alacak yaşa gelinceye kadar Budin Osmanlı hükümetinin elinde kalacaktı; bu hususta kıraliçeye de bir berat verildi; küçük kirala, Martinoçi ve Petroviç'in nezaretleri altında olmak üzere Transilvanya eyaleti verildi ve az bir müddet sonra kıraliçe çocuğu ve maiyyetiyle beraber ErdeVe gitti; işte bu suretle Macaristan, biri doğrudan doğruya Osmanlı idaresine, bir kısmı Ferdinand'a ve bir parçası da (Erdel kısmı) küçük kirala ait olmak üzere üçe ayrıldı.

Budin?deki Sent Mari (Meryem Ana) kilisesi [778] camie çevrilerek Sultan Süleyman burada cuma namazını kıldı; Budin valiliğine aslen Macar olup Anadolu beylerbeğiliğinde bulunmakta Süleyman Paşa kadılığına da Hayreddin Efendi tâyin edildi ve Hıristiyanların hâkimliği de îzabella'nın gönderi son elçisi Şansöliye Verbeci'ye verildi.

Macaristan vaziyetinin bu şekle girmesi üzerine Ferdinand^ ile Şarlken telâş ederek Budin'e acele iki elçi gönderip senede yüz bin duka vergi vermek şartiyle Macaristan'ın kendilerine verilmesini ve eğer bu teklif kabul edilmiyecek olursa an Zapolya'-nın Ölümündenberi Ferdinand tarafından zapt olunan yerlerin [779] kendisine bırakılmasını isteyip ve yukarı Macaristan için senevi kırk bin filori tediyesini taahhüt ediyorlardı.

Sultan Süleyman elçileri kabul ederek onlar vasıtasiyle Ferdinand'a şu katî kararını bildirdi :

1- Ferdinand'ın Zapolya'dan aldığı yerlerin tamamen geri verilmesi.

2- Macaristan'ın Ferdinand'da kalan kısmı için vergi tediyesi.

Padişahın IstanbuVsı avdetinden sonra Ferdinand elçi yolladıysa da kabul edilmedi ve seksen bin kişilik bir kuvvetle Peşte üzerine yürüyüp almak istediyse de Budin beylerbeğisi Yahya Paşa oğlu B âli Paşa müdafaa ederek [780] etraftan yetişen Bosna valisi ve Pojega sancakbeyi kuvvetleri tarafından mağlûp edildi; buna mukabele olmak üzere hudut beyleri Ferdinand'ın topraklarına tecavüz edip bazı yerleri işgal ettiler.

Kışı Edirne'de geçiren Sultan Süleyman 23 Nisan 1453 (18 Muharrem 950)'de bizzat Macaristan'a hareket etti; bu sefer, padişahın onuncu seferi idi; oğlu Şehzade Bayezid de yanında bulunuyordu. Bu sefer esnasında Macaristan'da Ferdinand'ın şükrâne olmak üzere onun adına bu Sent Mari kilisesini yaptırmış olduğunu Tîammer tarihi yazar.

---

[778] Macaristan kiralı I. Layoş 1363'de Sırpsındığıhıdd Türklerin baskınından kurtuluşunu boynunda taşıdığı Meryem Ana tasvirine hamlederek

[779] Bu yerler Gran yani Estergon, Valpo, Şikloş, Peçuy (Peç), Tata, Vişegrad ve Ştülveysenhurg yani İstoni Belgrad şehirleri idi.

[780] Budin in ilk valisi Macar Süleyman Paşa, bir müddet sonra tekaütlüğünü isteyerek yerine uç beylerinden B âli Bey beylerbeği tâyin edilmişti. B âli Paşa, Ferdinand'm Peşte muhasarasını refettirdikten bir müddet sonra vefat ettiğinden yerine SemendİTe sancakbeyi olan kardeşi Yahya Paşazade Mehmed Bey tâyin olunmuştur. M e hm e d Paşa'mıı Arslaıı ve Derviş isimlerinde iki oğlu vardı.

eline geçen yerler yani Vaipo, Şikloş, Peçevî [781] Estergon, Tata ve Macar kurallarının medfeni ve cülus ettikleri şehir olmakla meşhur Ştülveysenburg ki Osmanlı tarihlerinde îstoni Belgrad denilir alındı; bunlar Budin beylerbeğiliğine ilhak olundu. Daha sonra Budin beylerbeği Yahya Paşazade M e hm e d Paşa ikinci defa Vişegradh aldı ve hudut beyleri taraflarından îsklavonya ve Hırvatistan taraflarına kuvvetli akınlar yapıldı.

Beş Senelik Sulh Andlaşması

Daha evvel teklif edilen müsait şartlarla sulha yanaşmayan Ferdinand'ın elinden hergün bir kısım mühim şehirlerin alınması ve biraderi Şarl-ken'in de denizde Barbaros Hayreddin Paşa tarafından mağlûp edilmesi üzerine ikisi birden sulh istediler; uzun müza-kerelerden sonra bir esasa varılabildi; buna göre Ferdinaıid Macaristan'ın kendisine ait yerleri için senede otuz bin duka vergi verecekti. 954 H. (1547 Haziran)'da tesbit edilen muahedeye Şarlken ile Papa, Fransa ve Venedik devletleri de idhal edildiler; muahedenin müddeti beş sene idi.[782] hükümeti Iran tarafındanki olaylarla meşgul olmağa aşladı ve 1555' de Şah Tahmasb ile Amasya muahedesi

[781] PeçevVnin Macarcası Peç, Almanca adı da Fünfkircheri1dir. îslavlar bunu Peçuy okuyorlar. Biz tarih sahibi İbrahim Efendi'ye (Peçuyî) dememiz doğru olur ise de galat-ı meşhur olarak Peçevî denilmiştir.

[782] Bu muahedenâmenin Feridun Bey Münşeatı'n&aiki metninde hicrî tarih ile milâdî tarihi arasında tehalüf vardır. Muahedenin pâdişâh tarafından tasdiki tarihi 3 Şaban 954'tür. Bunun milâdisi 18 Eylül 1547 olmak icabederse de nâme suretinde yanlış olarak 1545 gösterilmiştir (Bk. C. I., s. 341). MünşeoCta. yazılı olan. muahedenin bazı kısımları:

"... Ben ki... Sultan Süleyman Han b. Sultan Selim Han b. Bayezid Han 'im, Bu bizim mübarek ahidnâmemizi okuyup işitmiyenlere malûm ola ki, Romanların (Roma'lılarm) ve ana tâbi olanların kiralı olan Fren-duş, benim izzetlû, azametlû dergâhıma yarar elçisin ve adamın gönderip bâb-ı saâdet-meâbım canibi ile sulh ve salâh rica edip ve gönderdiği elçi dahi anın karındaşı vilâyet-i İspanya kiralı Karlo tarafından dahi vekil idügin arzedip bilfiil Ongürüs vilâyetinden Hıristiyan taifesinin ellerinde olan yerler mukabelesinde her yıl dergâhımıza otuz bin sikke Macar altını kesim vermek üzere amân-ı şerifim talep edip inayet-i şahanemden kendüye ve müşarünileyh İspanya kiralına beş yıla değin anıân-ı şerifim ihsan edip şol şart üzre beyan olunur ki vilâyet-i Ongürüs, şimşîr-i zafer-te'sir ile fetholunmuş bir memleket olup ol vilâyette şol kaleler ve kasteller ki bilfiil benim askerim ve beylerim tasarrufunda olup içine yarak ve adam konulup zabt olunmuş ola; ol asıl kalelere ve kastellere tâbi olan köyler ve yerleri ve bağları ve bağçeleri ve reayaları bilcümle serhadleri ve smurlariyle kemakân ehl-i Islâmın tasarrufunda ola. Vilâyet-i Ongürüs'te dahi şol kaleler ve kasteUer ki reıiyâsı ehl-i tslâmm tasarrufuna gelmemiş ola anların mukabelesinde her yıl hızâne-i âmireme otuz bin altın sikke gelip vasıl ola..... Frınçe pâdişâhı, Venedik dukası benim Âsitane-i saâdet- bahşım ile dostluk üzre olanlar ahidnâme-i şerifimde bile dahil olmak üzre yazılıp bu babta varid olan el«;isi kendüye irsal olunmuştu. Hâlâ dergâh-ı saadet-dest-gâhıma girû mûtemedün aleyh adamlar gönderip Yaııoş Marye ile Poşte (Yosti Arjento, Ferdinand'm murahhası Veltvik ile İstanbul'a gelmiş olan memur) nâm yazıcısın atehe-i aliyyeme giinderip muahede-i hümâyunumu kabul edip...".

imzalandıktan sonra Erdel veya Transilranva meselesinden dolayı husule gelen ve hudut çarpışmalarını intaç eden hâdiseler Macaristan meselesini yeniden meydana çıkardı.

Transilvanya İsinin Hulâsası

Bilindiği gibi Sultan Süleyman Budin'i aldıktan sonra Kıral an Zapolya'mn oğlu Sigismund'u büyüyüneeye kadar validesiyle beraber Transilvanya voyvodalığına tâyin edip göndermiş ve bunları pâpas Gregu var Mar ti noçi ile Petıiç veya Petroviç'in nezaretleri altına vermişti.

Kıral Ferdin aıd'ın, Transilvanya yi elde edip Sigisnıund ile validesi Kır alice î z ab eli ay ı oradan çıkarmak için papas Grcguvar Martiuoçi ile muhabere etmekte olduğu hükümet tarafından haber alınması üzerine ErdeVda oturan üç millete (Macar, Ösek ve Saksonlar'a) gönderilen fermanda papasın elde edilerek teslimi ve halkın Petroviç'ten başkasını tanımaması emrolunmuştur; bunu haber alan papas, V i yana?}? a kaçmış ve Budin valisi ile Hatvan sancakbeyi Yahya Paşa-zâde Arslan Bey kıraliçc ella'ya yardıma memur edilmişler ve Sokullu Mehmed Paşa da seksen bin kişilik bir kuvvetle ErdeVe giren Avusturya kuvvetlerini çıkarmağa memur olmuştur (1551). Bu, Erdel Voyvodalığına ait yerler için iki sene mütemadi harp oldu; vezir Kara Ah m e d • Pasa, 1542'de S okull u'nun bir sene evvel alamadığı Temeşvar\ aldı, Segedin Önünde düşman kuvvetleri mağlûp edilerek on binden fazla ölü bıraktırdı. Düşman askeri arasında Alman, Avusturya, İspanyol askerleri ardx; Tvmeşvur*ûsLn başka Lipa veya Lipve, Solnok ile Banat mıntakasından mühim olarak on kale daha alındı. Temeşvar beylerbeğilik yapılarak idaresi Kasım Paşa'ya verildi; bu seferde Ahmed Paşa tarafından kırk beş gün Eğri kalesi muhasara edildiyse de alınamadı; Budin valisi Hadım Ali Paşa ile Yahya Paş.a-zâde Arslan Bey de bazı yerleri almışlar ve 1552 Ağus-tosunda Fülek^de on dört bin kişilik bir düşman kuvvetini bozguna uğratmışlardı; bir Türk esirinin delaletiyle Fülek de alındı.

Ferdinand tekrar sulha talip oldu; Fransuva Zay ve Vranci isimlerinde iki elçi gönderdi ve altı aylık mütareke istediğinden kabul edildi; bu sırada Sultan Süleyman İran seferine hareket etti (28 Ağustos 1553).

Avusturya ile olan mütareke müddeti bitmiş ve talimat almak üzere Viyana'ya giden elçi Malvczi ölmüş ve onun yerine elçi tâyin edilen Belçikalı Busbek İstanbul'a gelip oradan Amasya?da bulunan pâdişâhın yanına gitmişti (1554).

Ferdinand Transilvanya üzerinde hak iddia ederek oranın vergisini yolladı ise de Osmanlı devleti böyle bir hak tanımadığından sefirleri iade etti; Busbek yeni talimat almak üzere Viyana'ya gidip beraberinde bulunan ve daha evvel Malvezi ile beraber gelmiş olan diğer iki elçi İstanbulda kaldı; mütareke altı ay olarak uzatıldı.

Busbek, padişaha veda ettiği sırada müsait bir cevap ile avdet edeceğini ümit eylediğini söylemiş; Sultan Süleyman da (biz de üınid ederiz) diye mukabele eylemiştir. Busbek Tran-silvanya'nın Etyen (Stefan) Sigismund Zapolya'ya ait olduğu hakkında 1555 Haziran (962 Receb) tarihli hir nâme ile Ferdi-nand'm yanma gitti; mütareke müddeti bitince hudutlarda muharebeler devam etmekte idi; bu taarruzlar esnasında elden çıkmış olan Tata kalesi ikinci defa alınmış ve yine evvelce alınarak sonradan karşı tarafa geçmiş olan Şikloş da tahrip edilmiştir.

Elçi Busbek 1556'da avdet ederek Ferdinand'ın cevabî nâmesini getirdi. Siget kalesi meselesinden dolayı iki taraf anlaşamadı. Osmanlılar Sigefin terkini ve Avusturya'lıJar da Tata kalesinin geri verilmesini istiyorlardı; Busbek tercüman Murad vasıtasiyle "Siget terk edilmedikçe sulh aktedilemiyeceği" cevabım katî olarak aldı; fakat mahir bir diplomat olan Busbek yedi sene kadar mütarekeyi temdide muvaffak oldu; Osmanlı hükü

Bu sırada Transilvanya veya Erdel kiralı Etyen (Stefan) Sigismund, karşı tarafa ait olan Zatmarh almış ve Alman İmparatoru da buna mukabil Tokayh zaptetmiş olduğundan bu vaziyet Osmanlı hükümdarının canını sıkmıştı; bu arada elçiler gelip her defasında bir ihtilâf çıkıyordu; Tokaydın zaptı dolayısiyle Osmanlı hükümeti Budin ve Temeşvar beylerbeğüerine orayı kurtarmak için emir verdiği sırada ErdeVden gelen mektuplar da vaziyetin ciddiliğini gösteriyordu. Bu mektuplarda eğer pâdişâh yardım etmezse Erdel'in elden çıkacağı yazılıyordu (1565 Temmuz).

Bu vaziyet üzerine Semiz Ali Paşa'dan sonra vezir-i âzam olan Sokullu Mehmed Paşa, Alman elçisi Çernoviç'i davet ederek :

Evvelce Ferdinand ile Etyen Sigismund arasında aktedi-len Zatmar muahedesinin tanınmadığını, Naki, Batıya ve Tokay şehirlerinin Erdel kiralına terkini, Transilvanya'daki imparator kuvvetlerinin çekilmesini ve bir de evvelce elçi olarak imparatora gönderilmiş olan Hidayet Çavuş'un serbest bırakılmasını havi Sultan Süleyman'ın, imparatora yazdığı nâmeyi kendisine

îşlerin yine karışması üzerine hudutta faaliyet başladı, imparator sulha taraftar olmakla beraber harp için de hazırlanıyordu; Maksimilyan, Erdel kiralına ait Tokay şehrini iade etmediğinden dolayı Osmanlı hükümeti harp ilân etti; Erdel beyini himaye etmek zaruretine mebnî Sultan Süleyman ihtiyar ve hastalıklı olmasına rağmen vezir-i âzamin teşviki üzerine son seferine çıktı.

1562 muahedesiyle Osmanlılara terki istenilen Sigefi Ferdinand vermemiş ve buna mukabil T ata kalesi Osmanlılarda kalmıştı. Bu defa harp ilân edilir edilmez Kuzey-Macaristan'd a Eğri (Erlav) üzerine yürünmesi kararlaştırıldı; fakat Budin beylerbeğisi Yahya Paşa-zâde Arslan Paşa, padişah gelmeden evvel bir muvaffakiyet elde etmek için Paluta kalesini almak istediyse de muvaffak olamadığı gibi üstelik Vesprem ile Tata'yı düşmana kaptırdığından dolayı îdam edildi.

Sultan Süleyman 1566 senesi Mayısının başında (9 Şevval 973) İstanbul'dan hareket etti: İkinci vezir Pertev Paşa asıl kuvvetlerden evvel hareket ederek Temeşvar ve Belgrad kuvvetleriyle beraber Gilva (Güle)'yı almağa ve Transilvanya kiralı Sigisve Kırım hanı ile birleşerek Almanların eline geçmiş olan Zatmar ve Tokay kalelerini istirdada memur edildi. Zemlin sahrasında, Sigismund Zapolya padişahı karşıladı, pâdişâh kendisine "oğlum" diye hitap etti ve iki gün sonra Pertev Paşa ile birleşmek üzere o tarafa yollandı.

Kararlaştırıldığı gibi ordu Eğri tarafına geçeceği sırada Siget-var beyi Kont Zerrini'nin, Şiklos beyini bastırıp oğluyla beraber öldürdüğü haber alınınca Eğri tarafına gitmekten vazgeçilerek batıya dönüldü, Sigetvar üzerine gidilmiş ve Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere kalenin fethinden bir gece evvel Sultan Süleyman ölmüş ve ertesi gün de burası sukut etmişti (1566 Eylül). Erdel taraflarına gönderilen Pertev Paşa da Givla veya Güle, Yanova, Lügos ve diğer bazı kaleleri almıştır.

Ordunun avdetinden sonra İstanbul'da nezaret altında bulunan

Husototi ile Alber Dövis'den [783] evvelkisi bazı şerait altına sulh akdi için imparatora yollandı. Bunun üzerine 1567 senesi başında imparatordan, biri Sultan II. Selim'in cülusu münasebetiyle tebriki havi ve diğeri sulha muvafakat ettiğine dair nâme geldi : hükümet muhasamatın tatilini hudut kumandanlarına emretti.

İmparatorun üç elçisi, Eğri Piskoposu Antuvan Ver ant i-yüs, Kristof Tufdnbah [784] ile Alber Dövis olup bunlarla çetin müzakereler yapıldı; en müşkül işler hudut kalelerine ve arazi taksimine ve oralardaki reayanın vergi vermelerine dair olan müzakerelerdi. Bu müzakerelerden ikisi pâdişâhın huzurunda olmuş ve hepsi on dört celsede ve yedi ayda sona ermiştir; nihayet 29 Şubat 1568 (975 Ramazan başları)'de [785] yirmi beş madde üzerine sekiz senelik katî bir muahede yapıldı; bu muahede mucibince:

1- İmparator Maksimliyan ile kardeşleri Ferdinand ile Şarl [786] Macaristan, Dalmaçya, Hirvatistan ve Isklavonya'da. sulhun akdi tarihinde ellerinde bulunan yerleri muhafaza edecekler ve bilmukabele Transilvanya ile Eflâk Boğdan voyvodalarının hudut ve arazilerine riayet edeceklerdi.

2- İki hükümdar sulhun voyvodalar tarafından ihlâline hiçbir suretle meydan vermiyecekler ve bunların arızalarını tahkik ve tetkik etmeden ihtilâfa düşmiyeceklerdi.[787]

3- Her iki taraftaki asayişi bozmakta olan levend ve ınartoloslar gibi eşkiya ve haydut zümreleri şiddetle tedip olunacaklardı.

4- Sigetvar seferi esnasında Osmanlılar tarafından zapte-dilerek harap olan kaleler olduğu gibi bırakılıp her iki taraftan yeni kaleler yapılmayacaktı.

---

[783] Daha yukarıda aktedildiğini kaydettiğimiz sekiz senelik muahede de bu Alber Dövİs'ıı adı "Albu Toruz" olarak geçiyor (Feridun Bey Münşeatı c. İL. s. 325;.

[784] Sultan Selim tarafından verilmiş olan ahidnâmede bu isimler Eğri piskoposu Altınzıncır ve Kristofer Tubbalı suretinde yazılmıştır (Münşeat, e. II., s. 325).

[785] Ahidnâmenin. başlangıcında 975 Recep gurresi ve 1586 Niyar ayı deniliyor. Receb'in ihtidası kânun başından itibar ediliyor ise de fonundaki tarih 975 Ramazan evâili olarak görülüyor. Ramazan evâili tâbiri Ramazanın biri ile onu arasında olduğundan bu tarihin ya 29 Şubat'a veya Mart ayının ilk günlerine tesadüf ettiği anlaşılıyor.

[786] İmparatorun kardeşleri olan Ferdinand, Tirol kontu ve Şarl ise Avusturya Arşidükü ve Stirya dukası bulunuyorlardı.

[787] Bu madde Erdel kiralının Osmanlılara güvenerek taarruz etmemesi için konmuş ve Eflâk ile Boğdan da maddeye sokulmuştu. Erdel beyi, aktedilen muahedeye mâni olmak için İstanbul'a, iki defa elçi yolladıysa da muahede aktedilmiş olduğundan bir tesir yapamamıştır (Hammer tarihi, c. VI., s. 200).

5- Hudut asayişini ihlâl eden münferid taarruzlar (hudut beylerinin taarruzları) kati olarak önlenecekti.

6- İki komşu devlet arasındaki ihtilaflı meseleler bilhassa arazi işleri Budin ve Macaristan valileri huzurlariyle ve onların padişaha vekâletiyle müzakere ve hal olunacak yahut her iki taraftan tâyin olunacak komisere havale edilecekti.

7- Elçiler, maslahatgüzarlar ve memurlar ile maiyetleri diğer devletlerin memurları gibi serbest olup istedikleri yerde oturacaklardı; şayet sulh bozulup muhasamat başlayacak olursa bunlar gözaltı edilmeyip memleketlerine dönmek üzere kendilerine müsaade verilecekti.

8- Halledilmeyen sınır tahdidi ile köylerin taksimi meselesi tâyin olunacak bir komisyon vasıtasiyle halledilecekti.

9- İmparator her sene Niyar (Yenar, Yanuar) ayında bir sefaret heyetiyle (elindeki Macar topraklarına mukabil) vergi olarak otuz bin Macar altını gönderecekti.[788]

10- Bu muahede de Françe, Leh ve Venedik ile de dost olunduğu teyid ediliyordu. [789]

Bu 1567 muahedesi sekiz sene temdidi ile yirmi dört sene devam etmiş ve 1592 senesinde bozulmuş ve bu suretle uzun süren Avusturya seferi açılmıştır.[790]

---

[788] Hammer bunu vergi olarak zikretmeyip hediye olduğunu yazıyorsa da ahidnânıelerle Osmanlı fermanlarında sarih olarak vergi diye kaydedilmektedir (Mükimme 26, s. 289 ve Mühimme 42, s. 47).

[789] Feridun Bey Münşeatı, c., II. s. 324. Halbuki elçiler aldıkları gizli talimat ile bu maddenin Fransa île Venedik'e teşmiline mâni olmağa çalışacaklardı; fakat buna muvaffak olamadılar.

[790] Bu muahede tarihi itibariyle Kanunî Sultan Süleyman'ın vefatı tarihinde bıraktığımız kadromuzu aşıyorsa da bunu intaç eden muharebe Ka-nunî'nin son senesinde yapılmış olduğundan dolayı olayların tamamlanması zarurî görüldü.

Osmanlı Fransız Münasebeti

Doğu fütuhatı için hayalî emeller takip etmiş olan Fransa kiralı VIII. Şarl'ın 1498'de evlad bırakmadan [791] ölümü üzerine bunun amcasının oğlu Orlean dukası XII. Lu kıral olmuş ve bu suretle Fransa'da Kapet sülâlesinden olan Valva hanedanının Orlean kolu teessüs etmiştir.

Osmanlı devletiyle Fransa kırallığı arasındaki münasebetler bir ahidnâme tanziminden evvel Pavye muharebesinde kıral I. Fransuva'nın V. Şarl'a esir düşmesiyle başlar. Bu münasebetten evvel, II. Bayezid zamanında kıral VIII. Şarl'ın Napolyi işgal ile Bizans tacını giymesi ve Venediklilerin müttefiki olan Fransızların Midilli'ye asker çıkararak burayı muhasara etmeleri gibi hasmane vaziyetler varsa da bunlar muvakkat şeylerdi. Bundan dolayı Fransa ile ilk siyasî münasebet Kanunî Sultan Süleyman zamanında Fransa kiralının Şarlken'e karşı Osmanlı hükümdarından yardım istiyerek padişahı Macaristan üzerine harekete teşvik ve tahrik etmesiyle başlar.

Avrupa kıt'asının en nüfuzlu hükümdarı olmak isteyen I. Fransuva, Şarlken'in imparatorluğunu cekememiş, onunla mücadeleye girişmiş ise de başa çıkamamıştı; bunun için Doğuda pek kuvvetli blan Türk hükümdarını Şarlken ile tutuşturup bundan istifade etmek emelini takip etmiş, fakat Katolik olması dolay isiyle bir islâm devletiyle hemdin ve mezhebi olan V. Şarl aleyhine açıktan açığa ittifak etmekten çekinmiştir; bununla beraber Fransuva, sıkıştıkça Osmanlı hükümetinin lûtf ve mürüvvetine dehalet ve sıkıntıdan kurtulunca Osmanlı hükümdariyle Alman İmparatoru arasında tavassut etmek gibi iki yüzlü bir siyaset takip eylemiştir.

Fransızlara Karadan Yardım

[791] VIII, Şarl'ın, Napoli'yi zapt ile Bizans İmparatorluğu tacını giyip İstan-fcu/'a, Balkanlarda sahip olmak, Kudüs'ü fethetmek emellerini takip ettiği malûmdur. Şarl Balkanlara karşı yapacağı harekât için Epir ve Arnavutluk'un eski yerli hanedanından istifade etmeği düşünerek bu ailelerden, bir zaman Epir'e sahip olan Komnen ailesine mensup Araniti Topia Golem'in oğlu ve Ahaiya dükü unvanını haiz bulunan Kostantin'den istifade etmek istemiştir. 1469Ma babasının yerine Epir prensi olan Kostantin Türklerin o tarafları işgali üzerine İtalya'ya kaçıp bir müddet Roma'da kalmış ve sonra Sırbistan desputu tstefan Brankoviç'in kızı Mari'nm daveti üzerine Monferra dükü Bonifas Paleologos'un yanına gitmiş (1489) ve bundan sonra VIII. Şarl Epir'ç yapacağı sefer için bundan istifade eylemek istemişti.

Fransa ile Osmanlı devleti arasındaki ilk siyasî temas 1525 senesinde başlamıştır. Bu tarihte İstanbul'a gönderilen Fransız elçisi Laforest Bosna'da öldürüldüğünden onun yerine büyük elçi olarak birtakım hediyelerle Kont Jan dö Franjipan (Jean Frangipani) adında Fransız elçisi gelmişti. [792] Fransuva'nm 24 Şubat 1525'de Pavye muharebesinde esir düşmesi üzerine valide kıraliçe Düşes Dangolem, FranjipanYacele oğlu ve kendi tarafından olmak üzere iki nâme ile [793] yardım istemek üzere Osmanlı hükümdarına gönderip esir ve hapis olan oğlunun kurtarılması için Macaristan'a bir sefer yapılmasını rica etmişti; Fransuva da, padişah Macaristan'a yürürse kendisinin de hapisten çıkıp Şarlken üzerine yürüyeceğini bildirmişti.

Kont Franjipan, aldığı talimat üzerine Osmanlılarla ittifak ederek padişahı Macaristan üzerine hareket ettirmeğe memur olmuş ve yaptığı temaslar neticesinde 1526 Ocak (932 Rebiulâhır) tarihli vadi havi bir nâme alıp geri dönmüştü; bu nâmesinde Sultan Süleyman şöyle diyordu :

"Sen ki Françe vilâyetinin kiralı Françesko'sun, dergâh-ı selâtîn-penâhıma yarar adamın Frankipan ile mektup gönderip ve bazı ağız haberi dahi ısmarlayıp memleketinize düşman müstevli olup el'an hapiste idigünizi îlâm edip balâsınız hususunda bu canibten inayet ve meded istida eylemişsiz; her ne ki demiş iseniz.. tamam malûm oldu. imdi padişahlar sınmak (mağlûp olmak) ve hapsolunmak acib değildir. Gönlünüzü hoş tutup azürde-hâtır ol-mıyasız; öyle olsa daima def'-i düşman ve feth-i memalik için... gece, gündüz atımız eğerlenmiş ve kılıcımız kuşanilmıştır. Hak sübhanehû ve teâlâ hayırlar müyesser eyleyip meşiyyet ve irâdâlı neye müteallik olmuş ise vücuda gele.

Pavye muzafferiyeti ve Şarken'in, Fransa kiralını esir alması ümidin fevkinde bir kazanç olduğundan bu galibiyet Şarl-ken'i birden bire

---

[792] Kont Franjipan'dan evvel esir Fransa kiralının nâmesiyle yüzüğünü getirmekte olan Laforest adındaki bir Fransız elçisi Bosna taraflarında maiyyeti ile beraber öldürülmüş; fakat nâme ile yüzük bulunarak İstanbul'a, yollanmış ve bu yüzüğü sonradan vezir-i âzam İbrahim Paşa altmış bin dukaya almıştı (Hammer tarihi, c. V., s. 137).

[793] Hayrulîah Efendi tarihinin kaydına göre (C. X., s. 229) Fransuva'nm. validesiyle kendisi tarafından gönderilmiş olan iki mektup tercümesi vardır; bu mektubun birincisinde valide kıraliçe, oğlunun esaret ve hapsinden bahs ile "Şimdiye kadar oğlumun halasını Şarl'ın insaniyetine bırakmış idim, halbuki memulumuz olan insaniyeti icra etmedikten başka oğlumun hakkında hakaret dahi etmektedir; imdî âlemin musaddakı olan azamet ve şanınız ile oğlumu, düşmanımızın pençe-i kahrından halâs ile îbrâz-ı übbehet buyurmanızı zâ-i şahanenizden niyaz ederim" demektedir. Valide Kıraliçenin bu mektubu aynı mealde olarak Hammer tarihVndç de vardır (C. V.. s. 134).

Avrupa'da en hâkim mevkie çıkarmıştı. Fran» suva 1526 senesinin Ocak ayında Madrit muahedesVyle birçok haklarından ve yerlerinden vazgeçmek suretiyle esirlikten kurtulmuştu. Şarlken'in bu üstünlüğüne karşı Alman ve Italya'daki prensler ses çıkaracak durumda değillerdi; fakat Şarlken'in bu galibiyeti ingiltere kiralı Hanri ile Papa VII. Kleman'ı ve Almanya'da protestan mezhebini kabul etmiş olan prensleri korkutarak onları Fransuva ile ittifaka şevketti.

Şarlken'in, Fransuva'ya galebesiyle bozulmuş olan Avrupa muvazenesinin yeniden tesisi için Osmanlıların Avrupa işlerine müdahaleleri zarurî görülmüştü. Nitekim 1526 Mohaç muharebesi ve 1529 Viyana muhasarası ile yapılan harekât ve müdahale sayesinde Şarlken'in tahakkümü bertaraf edilmiş ve bunun neticesinde Alman İmparatoru Kambire muahedesi'ye ısrarla istediği Burgonya'dan vazgeçmeğe mecbur olmuştur.

Şarlken'in nüfuzunu kırmak için az evvel işaret ettiğimiz gibi Fransa'ya ilk fîlı hareket Sultan Süleyman'ın Fransa kiralına göndermiş olduğu nâmeyi mütaakıp aynı senede yapılmış, Macaristan kiralının devletler hukukuna aykırı hareketi neticesinde 1526da Mohaç harbi ile Macaristan'ın mühim bir kısmı ve devlet merkezi olan Budln işgal edilmiş ve Macaristan'daki kıral hanedanına son verilmiştir.

Şarlken, Mohaç mağlûbiyetinin Fransa kiralının tahriki neticesin ele vukua geldiğini tahmin ile Hıristiyan bir kiralın müşrik olan Türklerle ittifakından bahis ile mutaassıb katolik âlemini çalışıyordu.[794] Bu propagandadan çok korkarak Türklerle ittifakını saklamağa mecbur olan Fransa kiralı, bütün bu felâketlerin müsebbibi Şarlken olduğunu söyledikten sonra "Eğer imparator arzu etseydi Türkleri geri püskürtürdük" diye aleyhine yapılan propagandaya mukabele ediyordu.

Macaristan seferleri, Viyana muhasarası, Avrupa'da Türkler aleyhine galeyanı mucip oldu; Papa bir Haçlı Seferinden bahsediyor, Lüter 1529'da (Viyana muhasarası senesinde) Türkler aleyhine askerî nutkunu yayınlıyor ve Erasraus da neşrettiği eserlerle Türkler aleyhine olan heyecanı körüklüyordu; bundan dolayı Fransuva bunun

[794] Vezir-i âzam İbrahim Paça. imparator Şarlken ile Ferdinand'm elçilerİyle görülürken ". . eğer Şarlken bizimle miisaleha ederse yalnız o zaman imparator olacaktır; zira Fransa ve İngiltere kıratlarına ve Papa'ya ve protes-tunlara biz oını o sıfatla tanıttıracağız. ." demiştir (Hammer tarihi, c. V., s. 137).

neticesinin kendi aleyhine yapacağı fena tesirden korktu; istanbul'a, sefir yollamadığı gibi Osmanlılar aleyhine harp yapılmasını da kabul ediyordu; çünkü hasmı olan Şarlken Alman imparatorluğundan başka italya ve Sicilyateyn kıratlıkları tacını giyerek Papa ile de uyuştuğundan bu vaziyet karşısında Fransuva da Türklere karşı harp açmak isteyen Papa ile İmparator Şarlken'in tekliflerini kabule mecbur olmuştu; fakat Türklere karşı hareket için iki taraf ta anlaşamadılar; çünkü Fransuva diş biledığı hasmına karşı sözünde samimî değildi; vaziyetinden korktuğu için imparatorun teklifini kabule mecbur olmuştu. Fransa kiralı İtalya'da bulunmak suretiyle Türklerle harp edeceğini söylüyor, Macaristan taraflarına asker göndermeği istemi-yordu; Şarlken ise Fransızların İtalya'daki eski nüfuzlarını ve orada yerleşmek istediklerini bildiği için Fransa kiralının teklifini kabul etmemişti. Tabiî bu haller Osmanlı hükümeti tarafından bilinmekle beraber-her hususta Fransuva'dan istifade için ona karşı mülayim bir siyaset takip edilmekte idi.

Sultan Süleyman 1532 M. (938 H.)'de Alman seferine giderken Belgrat da Fransa elçisi kaptan Renson (Rinçon)'u kabul eyledi. Bu diplomat daha evvelce Lehistan ve Transilvan-ya'da Fransuva'ıım elçisi olarak bulunmuş ve Lehlilerin, Türklerin bir taarruzuna uğramaması için Jan Zapolya'yı, Osmanlılarla anlaşmağa sevketmişti. Renson veya Renkon Avrupa vaziyetine göre Fransa kiralı nâmına padişahı Alman seferinden vazgeçirmek istediyse de muvaffak olamıyarak döndü. Bu hususta sefire, Belgrad'u kadar gelen bir ordunun geri dönmesinin memleket ve ordu üzerinde sû-i tesir yapacağı söylendiği gibi gerek kiralı ve gerek Papa'yı haps ve tahkir eden bir hükümdara karşı muharebe "îstenmiyerek Fransuva tarafından bunun önüne geçilmek istenmesinin taaccübe şayan olduğu söylenmiş ve bununla beraber kirala karşı pâdişâhın dostluğu teyid edilmiştir. Fransuva'nın bu tarzda hareketi daha yukarıda hulâsa ettiğimiz Hıristiyanlık (Katolik ve Protestanlar birlikte) galeyanı neticesi idi.

Fransızlarla Aktedilen İlk Muahedenâme

Sultan Süleyman 942 H. (1535 M.)'de Irakeyn seferinden geri döndüğü zaman devleti namına Fransa elçisi Lafore vasıtasiyle

Osmanlı - Fransız ticarî muahedesi aktedilmişti; iki devlet arasındaki ilk ahidnâme bu idi; bu ahidnâmeye göre Fransız tüccarlarının yüzde beş gümrük ile her iki devlete ait gemilerle serbestçe seyr ü sefer etmeleri ve bütün hukukî muamelelerde Fransız konsoloslarının kaza hakları kabul ediliyordu; bundan başka Fransız tebaası hakkındaki dâvalara kadılar bakmayarak bunlara divan-ı hümâyunda bakılmakla beraber hüküm verecek kadıların (kazaskerlerin) yanında birer Fransız tercümanı hazır bulunacaktı, İslâm tebaadan birisine olan borcunu ödemeden kaçan "bir Fransızin yerine başka bir Fransız veya konsolos yakalanmıyarak Fransa kiralı aleyhine dâva açılacaktı; Fransız tebaası mahallî hâkimlere (kadılara) müracaat etmeden vasiyyet olunan emval, Fransız konsolosuna teslim olunarak Fransız kanunlarına göre muamele görecekti; esir olan Fransızlar serbest bırakılacak ve bundan sonra yakalananlar esir muamelesi gör-mi ye çeklerdi.

Bu ahidnâme ile Fransızlar, Osmanlı memleketlerinde önemli imtiyazlar sağlamışlar ve ingiliz, Sicilya, Ceneviz ve saire gibi devletlerin ticaret gemilerinin Fransız bayrağı ile tehlikesizce seyrüsefer ve ticaret yapmalarını temin ile bu devletlere karşı bir müddet üstün durumda kalmışlardır.

Fransızlara Denizden Yardım

Osmanlı devleti karadan başka, denizde de Fransızlara yardım etti. 1541'de Sultan Süleyman, Budin bulunduğu sırada bahriye yüzbaşısı olan Polen (Baron Dö Lagard) adında bir Fransız elçisi gelmişti. Bu elçi, kendisinden evvel gönderilmiş olan elçi Renkon (Renson)'un yolda Pavye'de bulunduğu sırada Şarlken tarafmdan üzerine öldürüldüğünü haber vermiş ve sonra ordu ile beraber İstanbul'a gelmişti.

Polen, müteaddit görüşmelerden sonra Osmanlı hükümetini denizde İspanyollar'la harp etmeğe ikna etmiş ve bunu haber vermek üzere Fransa'ya dönmüştü. Osmanlı hükümeti bu hususta donanmalarından da istifade edilmek üzere Venediklilerin de kendileriyle beraber olmasını arzu ederek tercüman Yunus Bey'i Venedik'e yolladıysa da cumhuriyet, iki büyük devlet arasındaki mücadeleye girecek kudrette

olmadığından bahis ile tarafsız kalmayı tercih etmişti; bunun üzerine yardım işi vezir-i âzam Hadım Süleyman Paşa'nm tereddüdü üzerine suya düşer gibi olduğu sırada yanında Pelisiye adında diğer bir elçi ile tstanbuVa gelen Polen, ikinci vezir Rüstem Paşa'nm tesiriyle huzura kabul olunarak evvelki vaid tekrarlandı ve elçiye bir de nâme-i hümâyun verildi.

Polen bir müddet sonra Barbaros Hayreddin Paşa kumandasındaki donanma ile Akdeniz'e açıldı ve Marsilya'ya gelindi (1543). Donanma Marsilya'ya gelmeden evvel Fransuva orada yapılacak işler hakkında (Polen)'e talimat göndermişti; bu talimat Osmanlı ve Fransız donanmalarının birleşerek IVis'i muhasara etmeleri idi; Türk donanması mevcudu yüz on kadırga, kırk kadar daha küçük gemi olup Fransız donanması yirmi iki kadırga ve on sekiz büyük gemiden mürekkepti; muhasara sonunda 20 Ağustos 1543 (19 Cemaziyelâhır 950) tarihinde Nis alındı.

Fransa kiralı I. Fransuva'mn 31 Mart 1547'de ölümünden sonra dahi Şarlken ile mücadele devam etmiş ve yeni Fransa kiralı Tl. Hanri de müteaddit nameleriyle ve elçisi Gabriyel Daramon vasıtasiyle Osmanlı padişahının yardımını rica etmiştir; hattâ 1552 senesinde II. Hanri ile Şarlken arasında yeniden muharebe başladığı zaman Hanri nakdî yardım mukabilinde Alman prenslerini elde etmiş ve aynı sene Şubatında onlarla anlaşmış ve bu sayede Doğu-Fransa'da Meç ve Tul şehirlerini almış olup bu ittifak ve neticelerinden Osmanlı padişahını haberdar etmişti; bunun üzerine bu, 1552 (959 H.) senesinde kaptan paşa kumandasiyle Turgut Reis de beraber olarak Batı-Akdeniz'e bir donanma gönderilmiş ise de Fransız donanması görünmediğinden.

Turgut Reis bu sıralarda denize çıkmış olduğundan kendisiyle muhabere etmek mümkün olamamış, bunun üzerine kıral ertesi sene iki devlet donanmasının birleşmesini rica ile kendisinin ayrıca karadan da taarruza geçeceğini Osmanlı hükümetine bildirmiştir.

Bunun üzerine îran seferinden avdet etmiş olan Sultan Süleyman gönderdiği cevabî nâmede gelecek ilkbaharda Piyale Paşa ve Turgut Reis kumandalarında denize çıkacak donanmanın Fransız donanmasiyle birleşeceğini, fakat fıransız donanmasının bir an evvel hazır olmasını ve deniz mevsimi geçmeden faaliyete geçilmesini tavsiye ve donanmanın kışın istanbul'a avdet edip dışarıda

kalamıyacağmı beyan etmiştir; çünkü padişah Fransız donanmasının zamanında hazır olmaması ve malzeme noksanlığı yüzünden bîr netice elde edilemiyeceğine kani bulunuyordu. Filhakika Piyale Paşa donanma ile Toskana taraflarına giderek Piyombino kalesine hücum edip sonra Fransız donanmasiyle birleşerek bazı nümayişlerde bulundular; bu deniz harekâtı Şarlken'i düşündürdü; yukarıda zikri geçen Alman prensleriyle II. Hanrii arasındaki ittifak ve bu ittifakta Osmanlıların da eli bulunması Şarlken'i son bir hamle yapmağa sevfcetmiş ise de Meç muhasarasında muvaffak olmayıp pek çok telefat vermesi üzerine müteessir olarak imparatorluktan çekilmiş ve yerine kardeşi Ferdinand'ı imparator yaptırmış ve bu suretle elindeki yerleri Ferdinand ile oğlu Filip arasında taksim etmiştir.

îşte bu suretle Şarlken imparatorluğunun ikiye ayrılması her cihetten Şarlken tarafından kuşatılmış olan Fransa'ya oldukça bir nefes aldırmıştır.

Bundan sonra Osmanlılarla Fransızlar arasındaki bu yoldaki yardım isteme işi, 1559 Nisanında İspanya ve İngiltere arasında imzalanan Kato Kambrezi (Cateau - Cambresis) muahedesinden sonra sona erdi. Bu sırada İspanya'da Şarlken'in oğlu II. Filip ve Fransa'da II. Hanri hükümdar bulunuyorlardı. Fransa kiralı, donanma ile Osmanlılardan yardım istedikten bir müddet sonra 1559'da İspanya kıraliyle yaptığı sulhtan bahis ile Osmanlı hükümetine (vesikalara göre) Ferdiyan adında bir elçi göndermiş olduğundan [795] kirala yardım için Cezayir beylerbeğisi Salih Paşa'ya verilen emirden sarfınazar edilmiş ve yazılan cevapta yapılan sulhtan dolayı memnunluk gösterilip dostlukta devam edileceği de beyan edilmiştir.

II. Hanri Kato Kambrezi muahedesinden az sonra ölmüş ve yerine büyük oğlu II. Fransuva kıral olmuştur. Kanunî Sultan Süleyman 1566'da vefat ettiği zaman Fransa kırallığmda Hanri'nin ikinci oğlu IX. Şafl hükümdar bulunuyordu.

[795] Bu elçinin [belki Franjipan] adını Hammer yazmıyor. Osmanlı-Fransız ittifakına göre her iki devlet aynı zamanda sulh yapacaklardı; halbuki II. Hanri daha Osmanlı devletiyle Avusturya arasında sulh yapılmadan evvel ittifakı bozmuş ve sonra bunu tevile kalkışarak birsefir göndermişti. Fakat kendi siyasî maksadına zarar vermeyen bu anlaşmaya Sultan Süleyman o kadar ehemmiyet vermeyerek Fransa elçisi vasıtasiyle memnuniyetini beyan eylemiş; fakat uzun süren husumet sebebiyle -sulh yaptığı devletlerin dostluklarına derhal inan-mıyarak müteyakkız bulunmasını kirala tavsiye etmiştir.

Osmanlıların İspanya Münasebetleri

Osmanlıların İspanya ile münasebetleri, Kemal Reis'in Endülüs I si anıların a yapılan mezalimi tahfif için İspanya sahillerini vurmasiyle başlamıştır ki II. Bayezid zamanıdır. Yavuz Sultan Selim zamanında, Akdeniz'de önemli bir donanmaya mâlik olan ve İspanya kıralhğım kuran Ferdinand Katolik devrinde Osmanlılar, İspanya kıralhğı ile alâkalanmışlardı.[796] Hattâ Mısır seferinden avdetten sonra İspanya kiralı tarafından İstanbul'a gönderilen bir İspanya elçisi Kudüs-i Şerif ve Hacılar meselesini görüşmüş, kendisine iltifat edilmiş ve hattâ Osmanlı devletinin İspanya ile ticaret anlaşması yapabileceği elçiye söylenmiştir.[797]

Osmanlı - İspanya münasebetleri daha sonra Kanun î'nin ilk senelerinden yani Belgrad ve Mohaç seferlerinden evvel arkadan arkaya hasmâne olarak başlamıştı; çünkü İspanya kiralı ve Almanya İmparatoru Şarlken (V. Şarl) Macarların hamisi olduğu gibi kız kardeşi Mari son Macaristan kiralı ikinci Layoş'un zevcesi idi; bundan başka Şarlken'in biraderi Ferdinand da Layoş'un kız kardeşini almıştı; bu himaye ve sıhrî rabıtalardan dolayı Şarlken'in elçisi ve muharip bir asker olan Franjipan kontu Kristof, on altı bin kişi ile Bosna'ya gelerek Osmanlı kuvvetleri tarafından kuşatılan Yoyça'yı kurtarmış ve bu hizmetine karşılık olarak Macar kiralı II. Layoş kendisine Dalmaçya ve Hırvatistaı hâmisi unvanını vermişti.[798]

Osmanlı - İspanya münasebatı, Şarlken'in imparatorlukta] çekilerek yerine kardeşi Ferdüıand'ın imparator olmasına kadar Osmanlı - Avusturya, Osmanlı - Almanya ve Osmanlı- İspanya münasebetleri şeklinde karışık olarak devam etmiştir; yani Fransa ve ingiltere hariç olmak üzere Batı ve Orta-Avrupa'd a Mukaddes Cermen imparatoru olan Şarlken ile Osmanlılar arasındaki münasebetler pek az fasıla ile hep mücadele halinde sürüp gitmiştir demek, daha kestirme olur;

---

[796] Haydar Çelebi Ruznâmesi'nden : ".. 921 safer 25'de İspanya padişahı (Ferdinand Katolik) ki diyar-ı frenkte olan şehriyârların nâmdârlanndandır; fevt olduğu haberi geldi, yerine Fraşe nâm kâfir pâdişâh olmuş" (Feridun Bey Münşeatı, c. I., s. 475).

[797] Hammer tarihi, c.IV., Hammer Papa X. u Leon'un Osmanlılar aleyhine İspanya, Fransa ve İngiltere ile beraber Deniz Haçlı Seferi yapmak istemesine karşı Osmanlı hükümdarının bir siyaset ile İspanya'yı bu teşebbüsten hariç bırakmak istediğini yazmaktadır.

[798] Hammer (Ata Bey tercümesi), c. V., s. 54.

Akdeniz'de ve Kuzey-Afrika'da yayılmak isteyen Osmanlı devleti, karşısında kuvvetli bir hasım olarak İspanya'yı görmüş olduğundan ilk defalarda Macaristan üzerinde tekasüf eden Osmanlı - İspanya (Osmanlı - Almanya) rekabeti bu siyasî emeller münasebetiyle Akdeniz'e ve Afrika'ya intikal eylemiştir ki bu olayları Osmanlı vekayii kısmında görmüştük.

V. Şarl, Bohemya ve Macaristan kırallıklariyle beraber Alman İmparatorluğu'mı, Avusturya Arşidükü olan kardeşi Ferdi-nand'a bırakıp çekilirken Napoli, Sicilya, İspanya kırallıklariyle Felemenk ve Franş Konte^yi de oğlu Filip'e vermişti (1556 Ocak). Bundan dolayı Osmanlıların İspanya kırallığiyle münasebetleri Şarlken imparatorluğunun ikiye ayrılmasından sonra II. Filip zamanında başlamaktadır ki bunu Osmanlı - Fransız münasebetleri kısmında ve Osmanlıların Akdeniz ve Afrika harekâtı kısmında gösterdiğimizden burada tekrar etmiyeceğiz.

Ferdinand ile 1562'de aktedilen muahededen bir sene sonra İspanya kiralı Filip de, Ferdinand'ın elçisi Alber Dövis vasıtasiyle bir anlaşma müzakeresi açmış ve bundan evvel Franki ve Vargas isimlerindeki iki elçi ile elde edilemeyen mütareke bu defa yani 1563 senesinde sekiz sene için kabul edilen bir sulh muahedesine inkılâp etmiştir.[799]

Osmanlı Portekiz Münesebetleri

Portekiz yahut Portügal (Osmanlı vesikalarından Portakal) kır allığı, İberik yarımadasının Atlas denizi sahilinde küçük bir parçası olup .Endülüs'teki îslâni devletlerinin yerine Leon? Kastil ve Aragon kırallıkları kaim oldukça bu da o kırallıklar gibi yarımadanın batısında meydana çıkmıştır.

Portekiz kırai ailesi Burgonyalı Hanri adında bir prense mensup olup bu prens, Kastil (Kaştala) kiralı VI. Alfons'un 1086'da İslâmlarla olan muharebesinde kiralın yardımına gelmiş ve bu hizmetinden dolayı kirala damat olarak Kuzey-İspanya'da Müslümanlardan alman Porto ve havalisi kendisine verilerek buradal bir kontluk kurmuş ve sonra yavaş yavaş büyüyen bu kontluk kırallık olmuştur; bu küçük kırallığın merkezi Müslümanlar zamanında El'eşboniye denilen Lizbon şehri

[799] Hammer (Atâ Bey tercümesi), c. VI., s. 107.

idi.

Portekiz, yeni keşfiyat sayesinde deniz ticaretiyle zenginleşmiş ve bilhassa XVI. yüzyılda Hint denizinde pek mühim sÖmür-ı geler elde etmiş ve karşısına çıkan rakiplerle muvaffakiyetle mücadelelerde bulunmuştur. XV. yüzyıl sonlarında Güney-Afrika'da Umitburnu keşfedilip Vaskodögama, bu yol vasıtasiyle Hint denizine geçip Kalküta taraflarına geldikten sonra (20 Mayıs 1498) Portekiz'de ticarî faaliyet artmış ve bu ticareti elden kaçırmamakj için daha yukarıda söylediğimiz gibi Hindistan sahillerinde sömür-l geler tesis edilmiştir.

Portekizlilerden evvel Hindistan ve Arabistan ticareti Ara] gemicileri vasıtasiyle yapılıyor ve bunlar aldıkları eşyayı Kızıl-deniz ve Mısır vasıtasiyle Akdeniz'e naklile Venediklilere satıyorlardı. Portekizliler Hint denizlerinde faaliyete başladıktan sonra kendi gemilerinden veya kendileri tarafından bu taraflarda seyrüsefere izin verilmiş gemilerden başka hiçbir geminin gezmesine müsaade etmedikleri için bu hal hem Arap tüccarlarına ve hem d< Venediklilere karşı mühim bir darbe vurmuştu.

Bu sırada yani XVI. yüzyıl başlarında Mısır ve Suriye ve Yemen Memlûk sultanları elinde bulunmakta idi; Portekizlilerin mezaliminden şikâyet eden Gücerat hükümdarına yardım etmek üzere 914 H. (1508 M.) senesinde Süveyş'te yaptırılan bir donanma Hüseyin Bey kumandasiyle Hind denizine çıkarak Portekizlilere karşı ibtida bazı muvaffakiyyetler elde etmiş ise de Portekiz kaptanı Almeida 1509 senesinde bu Memlûk donanmasını Diyu adası civarında mağlûp ettiğinden Portekizliler cüretlerini arttırmışlar, Aden ve Kızıldenîz'e girerek sahil şehirlerini tahrip etmişlerdi,

Portekizlilerin Venedik ticaretine vurdukları bu mühim darbeye karşı Cumhuriyet, Hint ve Avrupa yolunu kısaltmak için Akdeniz'le Süveyş körfezi arasında bir kanal açmak tasavvurunda bulunduysa da, siyasî hâdiseler sebebiyle bu düşünce tatbik edilemedi.

Hindistan yollarının kapanması sebebiyle Venedik ticareti mühim surette baltalanmış; bu, aynı zamanda Türk memleketlerinin Hindistan ve Arabistan'la yapılan ticaretini de mühim surette sarsmıştı. Çünkü Portekiz kırallığının müstemlekelerini idare eden kaptan Albukerk 1513 senesinde Hint denizinde (Umman denizinde) Hadramut karşısındaki Sokotra adasını ve iki sene sonra da Basra

körfezinin Hürmüz boğazını elde ettiğinden iki mühim Hint ticaret yolu kapatılarak Avrupa'ya nakledilecek bu havali metalarının yalnız Portekizliler vasıtasiyle nakline zaruret hasıl olmuştu.[800]

Bu hale karşı Memlûk Sultanı Kansu Gavri gar ab adı verilen çektiri nevinden elli parça gemiden mürekkeb bir filoyu 921 H. (1515. M)'de Selman Reis kumandasiyle Portekizlilere karşı sevk ettiyse de o sırada Yemen hâdiseleri sebebiyle Portekizliler üzerine bir hareket yapılamamıştır.

Osmanlı devleti Suriye, Mısır ve Arabistan yarımadasıyle daha sonra Bağdad ve Basra taraflarına yerleştikten sonra karşısında böyle ticaret yollarını kapatmış bir rakip ile karşılaştı; bunun üzerine Süveyş'te Memlûkler zamanından kalma tersane ıslah ve tevsi edilerek gemiler yapıldı. Portekiz gemileri Kızıl-denizce girerek Mekke'nin iskelesi olan Cidde^ye asker bile çıkarmışlar ise de Mekke Emîri Ebû Nümeyile Cidde sancakbeyi kuvvetleri tarafından püskürtülmüş, fakat Portekiz gemileri

Tûr-i sîna kasabasını yakmışlar ve aynı zamanda Süveyş'teki I Osmanlı donanmasını yakmak istemişlerse de muvaffak olamamış-lardı (948 H. = 1541 M.).

Süveyş'te hazırlanan Osmanlı donanmasının Portekizlilerle muharebeleri hakkında Osmanlı devleti vak'aları anlatılırken malûmat verilmiş ve Hadım Süleyman Paşa ile Piri Reis, Murad Reis ve Şeydi Ali Reis'in faaliyetleri zikredilmiş olduğundan burada o kısımların tekrarına lüzum görülmemiştir.

Osmanlıların Portekizlilerle devam eden çarpışmaları esnasında 951 H. (1544 M.) senesi sonlarına doğru Portekiz kiralı III. Civan, Hint denizindeki muhasamatın tatili için Edvard do Kataneo (Odoardo Coteneo) adında bir büyük elçi göndermişti; bununla beraber Şarlken'in elçisi Erlav (Eğri) beyi Adorno da beraber gelmişti. Portekiz elçisi Osmanlı gemilerinin Hint denizinde serbest gezebilmeleri için bir resim verilmesini teklif ettiyse de Hint sularını nüfuzu altında sayan Osmanlı devleti bu teklin ilk ve son olarak katı surette reddetmiştir.[801]

---

[800] Albukerk, Hint Okyanusu'nun doğusundaki boğazlan da zaptetmek suretiyle Hint Bahr-i muhitini sırf Portekizlilere hasretmiştir. Fakat onların bu faaliyetleri ticaret maksadiyle sırf sahillere inhisar edip içerilere girmek suretiyle yerleşme şeklinde olmadığından daha sonraları kuvvetli rakipler karşısında buraları elden çıkarmağa mecbur olmuşlardır.

[801] Hammer (Ata Bey tercümesi) c. V., s. 261, 264,

Portekizliler'in Ki zildeniz'deki faaliyeti daha sonraları da devam etmişti; hattâ 967 H. (1559 M.) senesinde Mekke kadısiyle Cidde emini taraflarından gelen mektuplarda Portekizlilerin Ki zildeniz'deki faaliyeti bildirilmiş olduğundan Süveyş'teki gemilerin süratle yapılması için Mısır beylerbeğisine hüküm gönderilmiştir.[802] Portekiz kiralı daha sonra da Hint denizinde iki taraf arasında muhasamatın tatili için bir nâme gönderip bu hususta görüşmek üzere bir elçisinin İstanbul gelmesine müsaade istemiş ve 28 Muharrem 972 (1564 Eylül) tarihli bir nâme ile hükümetçe buna muvafakat edilmiştir. [803]

Portekizliler Hint denizinin doğusundaki adaları da ele geçirip Sumatra adasındaki Açe hükümdarı Sultan Alâüddin'i tazyik ettikleri için bu hükümdar 973 H. (1565 M.) de İstanbul9a elçi gönderip top, tüfenk ve askerle kendisine yardım edilmesini istemişti. Sultan Alâüddin'in gönderdiği mektuplardan Portekizlilerin Seylan ve Kalküta İslâm devletleriyle de harp ettikleri anlaşılıyordu. Açe hükümdarının istedikleri hazırlanıp donanma ile gönderileceği sırada Yemen'de İmam Topal Mutahhar'm isyanı sebebiyle Hint seferi yapılamamıştı.[804]

Portekizlilerin, Osmanlı idaresi altındaki yerlerde faaliyet göstermeleri ve malzemesi Akdeniz'den nakil suretiyle Süveyş'te donanma yapılmasının zorluğu nazarı dikkate alınarak S okullu Mehmed Paşa'ıın teşebbüsiyle Akdeniz'le KızıldemVin birleştirilmesi için emirler verilmiş ise de Akdeniz'de Venedik, İspanya ve Papa donanmalarının faaliyetleri Osmanlı hükümetinin o mühim işi başarmasına mâni olmuştur. [805]

---

[802] Miihimme defteri 3, s. 195.

[803] Portekiz kiralı (Sebastiyani'nin nâmesine verilen 972 Rebiulâhır tarihli (1564 Kasım) tarihli cevab. Mühimme defteri No. 6. s. 66' dadır. Aynı defterin 122, 123 ve 517 nci sayfalarındada bu mevzu ile ilgili vesikalar vardır.) nâmesinde, Hindistan'daki Portekiz valileriyle Osmanlıların o taraflardaki valileri arasındaki muhasemata son verilmesini ve bu hususta görüşmek üzere bir elçinin İstanbula. gelmesine müsaade isteniyor ve hükümet de buna muvafakat ederek Portekiz kiralına cevap yazıyor :

"... Hak sühânehû ve teâlâ hazretlerinin uluvvü inayeti ile... şark ve garbın reayası cenâh-i devletimizle müstazıl olup daima reâyâ hakkında mezid-i merhamet-i şahanemiz mebzul olduğuna binaen ol caniplerde olan reâyâ ve tüccarın refahiyeti için mademki murad olunan dostluktan feragat olunmayıp diyâr-ı Hindistan'da ve Cezayir tarafında ve sair ol havalide olan memaKk-i mahruse reayası ve tüccarı ile derya yüzünden ve kara canibinden emn ü eman üzere olan memalik-i mahrusemiz hâkimlerine dahi tenbih olunmuştur... (Mühimme 5, s. 70). Bu suretle kiralın elçisi gelip müzakeratın sonuna kadar Portekizlilerle muhasematm tatili için Osmanlı vali ve kumandanlarına emir verilip keyfiyet Portekiz kiralına da yazılmıştır.

[804] Feridun Bey Münşeatı, c. s. 462. Bu kısımlar hakkında Osmanlı ve-kayii arasındaki Hint seferlerine bakın.

[805] 975 Receb 12 (1568 Ocak) tarihiyle Mısır beylerbeğisine yâzüan hüküm (Mühimme 7, s. 258).

Osmanlı Devletinin Bu Bir Asırlık Devresi İçinde Keşifler Ve İnkılâplara Kısa Bir Bakış

Osmanlı devletinin 1453' den 1566'ya kadar olan bir asırdan fazla bir zaman içinde Avrupa'da mühim inkılâplar olmuş, Rönesans ve Reform hareketleri bu müddet içinde yapılmış, coğrafyadaki yeni keşiflerle Amerika kıt'ası ve Hindistan yolu bulunmuş, matbaanın îcadı sayesinde fikir hareketleri yayılmağa başlamıştır. Hindistan yolunun Portekizliler tarafından bulunması Hind denizini bunların nüfuzu altına soktuğu gibi Avrupa iktisadî durumunda da Venedikliler aleyhine ve Portekizliler lehine bir değişiklik vücuda getirmişti.

Matbaacılığın îcadı kültür cereyanlarının sür'atle genişlemesine ve pek çok kitap basılması sayesinde fikir hareketlerinin yayılmasına sebep oldu; XV. asır sonuyla XVI. asır başlarında yüksek kültürlü fikir ve sanat adamlarının yetişmesi sayesinde Rönesans devri açıldı; büyük bir himayeye mazhar olan bu fikir ve sanat sahiplari mühim eserlerini verdiler.

Yine bu XVI. asrın ilk yarısında o tarihe kadar esas itibariyle Ortodoks ve katolik olarak ikiye ayrılmış olan Hırısti-yanhktan başka bir de Lüter, Kalven ve Anglikan yani umumî tâbirle protestan mezhebi meydana çıktı. Bu hal katoliklerle yeni

mezhep taraftarları arasında pek çok kan dökülmesini mucip oldu; neticede Papaların tahakkümlerine son verildiği gibi, Papalar da kendi aşırı ve çirkin hareketlerini tadil etmeğe ve yeni cemiyet teşkilâtla katolik mezhebini koruyup kuvvetlendirmeğe mecbur oldular. Avrupa'daki bu Lütercüerle katolikler arasındaki mücadelede Alman İmparatoru V. Şarl aleyhine olarak Osmanb hükümeti de Lütgriyenleri teşvik etmişti.

OTUZBİRİNCİ BÖLÜM

XV. YÜZYIL ORTALARINDAN XVI. YÜZYIL ORTALARINA KADAR OSMANLI SARAYI VE OSMANLI HANEDANI

Osmanlı Sarayı

Osmanlı devleti büyüdükçe hükümdarların oturdukları saraylar da tabiî olarak devletin büyüklüğüyle mütenasip bir tarzda genişlemiş ve ihtişamı artmıştı; ilk Osmanlı sarayı mütevâzi olarak Bursa'da bulunup daha sonra .Edirne'de mükellef olarak saraylar yapılmıştı; İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından şehrin ortasında (Bayezid'te) yaptırılıp daha sonraları Eski saray adı verilen saray, beğenilmiyerek Marmara ile Haliç arasında bulunan çıkıntılı tepe üzerine yeni bir saray yaptırılmıştır,[806] işte bundan sonra Osmanlı hükümdarları surla çevrili olan bu sarayda oturup birçok ilâvelerle burasını büyütmüşler ve süslemişlerdir.[807] Osmanlı padişahları bazan Edirne sarayında da oturmak suretiyle burasını ihmal etmediklerinden XVIII. yüzyılın ilk yarısına kadar burası da İstanbul sarayı'nın Örneği olarak mevcudiyetini muhafaza etmiştir.

İstanbul Sarayının Taksimatı

Yeni saray ve daha sonra Topkapı Sarayı adını alan [808] istanbul sarayı pâdişâhın ailesine mahsus dairelerle harem-i hümâyun denilen Enderun ve dış hizmet ile alâkalı olarak Bîrun ismiyle üç kısımdan mürekkepti.

Sarayın Bâb-ı hümâyun denilen Ayasofya camii karşısındaki en dış kapisiyle daha içerideki Ortakapı arasına Birinci yer ve Orta-kapi ile BâbiVs-saâde veya Akağalar kapısı arasındaki avluya İkinci yer veya Alay meydanı ve Babü's-saâde'den içerideki Üçüncü yer'e de Enderun veya Harem-i hümâyun denilirdi. Devlet! işleri görülen ve divan-ı hümâyun denilen bakanlar heyetinin toplandığı yer, sarayın ikinci yeri olan Alay meydanının solunda idi; burada hazine, defterhâne ve maliye kayıtlarını havi mahalljeı vardı.

Sarayın birinci avlusunda yani Bâb-ı hümâyun ile Ortakapı arasında Bîrun erkânı denilen saraya mensup vazife sahiplerinin daireleri

[806] Osmanlı vesikalarında ilk saraya, Saray-ı atik veya Eski saray ve sonraki saraya da Saray-ı cedid-i âmire veya Yeni saray denilirdi. Daha sonraları Yeni saraya Topkapı sarayı denilmiştir.

[807] Yeni saray hakkında Osmanlı devletinin saray teşkilâtı isimli eserimizle onun kaynaklarına bakın.

[808] Sonraki tarihlerde Sarayburnu üzerinde eskiden, sarayı denizden gelecek tehlikeye karşı muhafaza etmek üzere o tarafta bulunan topun yanındaki kapıya Topkapı denilmiş ve sonra oraya bir ahşap bina yaptırılıp Topkapı sarayı admı almış ve daha sonra bu isim Yeni saraya teşmil edilmiştir.

bulunurdu. Sarayın Enderun ve Harem-i hümâyun kis-mında başlıca pâdişâhın divan heyetini ve elçileri kabul ettiği Arzodası ile mukaddes emanetleri havi Hırka-i saadet dairesi ye padişah ailelerine mahsus dairelerle Enderun halkına mahsus oda ve koğuşlar vardı.

Sarayın Bâb-ı hümâyun denilen birinci kapisiyle daha içeri-derki Ortakapı''Adi kapıcılar kethüdası denilen saray teşrifatçısına bağlı kapıcılar bulunur ve bu iki kapı bunlar tarafından mu-hazafa edilip Bâbü^s-saâde ismindeki harem-i hümâyuna girilen üçüncü kapıyı da hadım Ak ağalar muhafaza ederlerdi.

Enderun Ve İç Oğlanları

Sarayın Enderun yani içeri (Harem-i hümâyun) il halkı, devşirme denilen bazı Hıristiyan tebaadan veya harplerde esir alınıp yetiştirilen gençlerden mürekkepti; bu çocuklar devşirme kanunu mucibince sekiz ile on sekiz yaşları arasında toplanıp ibtida Enderun dışındaki Galatasaraylı İbrahim Paşa sarayı ve bir aralık İskender Çelebi sarayı [809] denilen saraylarla Edirne sarayında tahsil ve terbiye görüp İslâm ve Türk âdet ve an'anelerini öğrendikten sonra Enderundaki ihtiyaca ve kıdemlerine göre Yeni saraydaki büyük ve küçük odalara verilirler ve bu odalarda da tahsil görüp saray âdap ve erkânını öğrendikten sonra istidat ve liyakatlerine göre Seferli, Kiler ve Hazine birisine çıkarılırlar [810] ve"buraya ait hizmet ve vazifeleri görürlerdi. Bundan sonra en mümtaz oda olan Hasoda gelirdi; kiler ve hazine odasındaki eskiler yani kıdemlilerin seçmeleri münhal vukuunda buraya verilirler ve yahut vakitleri gelince Kapıkulu süvarisi olarak dışarı çıkarılırlardı.

Gerek saray dışındaki saraylardan (Edirne, Galata, ibrahim Paşa, İskender Çelebi sarayları) ve gerek Enderun'daki küçük, büyük odalarla kiler ve hazine odalarından yaşları müsait olanlar mutlak surette odalarda bırakılmayarak çıkma tabiriyle Kapıkulu süvarisi

[809] İskender Çelebi sarayı, eski ismi Makrihore veya Makrıköy olan şimdiki Bakırköy taraflarında olup 1109 H. (1697 M.) senesinde bunun bulunduğu yer^ Baruthane yaptırılmıştır (Zübdetü'l-vekayi, varak 351 b). Gaîatasarayı şimdi Galatasaray lisesinin bulunduğu mahalde ve İbrahim Paşa sarayı da Sultar. Ahmed camii karşısında Adliye sarayı inşası için yıktırılan mahalde idi.

[810] Kitabımızın bu cildini ihtiva eden tarihlerde Seferli koğuşu henüz teşkil edilmemişti; sırayı bozmamak için zikretmeği muvafık gördük.

olmak üzere oda derecelerine göre farklı yevmiyelerle saraydan çıkarılırlardı.

Enderun Odaları:

Enderun-ı hümâyunda aşağıdan vjıkarıya Küçük ve Büyük oda'larla Seferli, Kiler Hazine ve Ha-soda'lar vardı. Küçük ve büyük odaların iç oğlanları Müslüman ve Türk kültürü üzerinde yetiştirilir, Kur'an-ı kerim ile beraber Türkçe, Farsça, Arapça gösterilir ve bunun haricinde spor hareketleri (güreş, atlama, koşu, meç, ok çekme, tomak gibi) yaptırılırdı. Maruf tabiriyle bu iki oda oğlanları dolama denilen üst elbisesi giydikleri için kendilerine Dolamak ismi de verilirdi. Her iki oda aynı derecede olup içlerinden daha yukarı hizmete müstaidleri sıraları gelince Seferli, Kiler ve Hazine koğuşlarına geçerler ve diğerleri de çıkmalarda Kapıkulu süvari bölüklerine çıkarılırlardı. 1635 (1045 H.)'de Sultan IV. Murad zamanında ihdas edilmiş olan Seferli koğuşu oğlanları evvelce pâdişâhın ve Enderun halkının çamaşırlarını yıkarlarken sonraları teşkilâtı genişletilerek sarayın hanende, sazende, kemankeş pehlivan, berber, hamamcı ve dellâklarmı yetiştirmiştir. Bu odanın büyük âmiri saray kethüdası olup her sınıfın, çamaşırcıbaşı, sâzendebaşı vesaire gibi âmirleri vardı.

Kiler koğuşu derece itibariyle Seferliden yüksekti; başları olan kiler cibaşı, pâdişâhın yemeğini bizzat önüne kordu; kiler içoğlanları hükümdarın ve harem-i hümâyunun ekmek, et, yemiş, tatlı şerbet vesaire gibi yiyecek ve içecek şeylerini hazırlar, saray odalariyle saray camiine ait mumları tedarik ve hıfzederdi. Bu odanın kilerci basıdan başka kiler kethüdası, peşkir başı, mumbaşı ve saire isimlerinde oda zabitleri vardı.

Derecesi kiler koğuşundan daha yüksek olan hazine koğuşu âmirine Enderun baş hazinedarı denilirdi; bu oda oğlanları Enderun hazinesini muhafaza ederlerdi; Enderun hazinesinde altın, gümüş paradan başka mücevherler, elmaslar, kürkler, şallar, elbiselik kıymetli kumaşlar, altın, gümüş ve mücevherli ve sair kıymetli eşya bulunurdu.

Hasoda, hazine koğuşunun üstünde olup padişaha en yakın olanlar burada bulup hizmet ederlerdi; asıl Enderun ağaları denilen sınıf bu hasodaldardı; bu odanın en büyük zabiti Hasoda başı ile silâkdar,

çuhadar, rikâbdar^âı; hasoda efradı kırk kişiden mürekkep olup burada münhal oldukça hazine odasının en kıdemlisi buraya alınırdı; eğer münhal iki olursa bu ikinci açık yere de Kiler odasının sıra bekleyen en eskisi ve açık üç ise seferli koğuşunun kıdemlisi naklolunurlardı.

Hasodalılarm asıl vazifesi Hırka-i şerif dairesinin temizlenip süpürülmesi ile geceleri ödağacı yakmak, gül suyu serpmek, şamdan, parmaklık ve diğer madeni eşyayı parlatmak ve temizlemek gibi hizmetler olup bunları nöbetle yaparlardı.

Oda zabitlerinden Hasodabaşı, merasimde padişahın elbisesini giydirir ve çıkarırdı; silâhdar, merasimde at üzerinde olarak sağ omuzunda padişahın kılıcını taşır ve çuhadar yine merasimde pâdişâhın kaputunu götürüp halka çil para serper ve rikâbdar ise padişahın çizmelerine bakıp ayağına giydirirdi. Sonradan bu çizme giydirme işi başkasına verilip rikâbdar ata binerken pâdişâhın atının özengisini tutardı.

Kara Hadım Ağalan

Bunlar, Osmanlı sarayının kadınlarla meskûn olan harem kısmında bulunurlardı; kara hadımlar'm en büyük âmirine DariVs-sâade ağası veya Kızlar ağası denilirdi. Kızlar ağası ile maiyyeti XVI. yüzyıl sonlarına kadar Kapı ağasına tâbi idiler. Kara hadım ağalarına sarayın kadınlara ait kısmının hizmetinden dolayı Harem ağaları da denilirdi.

Sarayın Birun Erkânı [811]

Osmanlı sarayının dış hizmetine bakan ve mutlak devşirmeden gelme olmayan, sarayda yatıp kalkmak mecburiyetinde olmayıp hariçte evleri bulunan Bîrun erkânı, pâdişâh hocası, hekimbaşı, cerrahbaşı, göz hekimi, müneccimbaşı, hünkâr imamı gibi ulemâ sınıfından yetişmiş olanlarla şehir emini ve matbah, darphâne, arpa eminleri denilen sivil vazife sahiplerinden mürekkepti. Bunlardan üç evvelkilerin vazifeleri, sıfatları itibariyle malûm olup yalnız hekimbaşı'ların saraydan başka da vazifeleri vardı; Osmanlı

[811] Fazla malûmat için Osmanlı devletinin saray teşkilâtı isiinli eserimize bakılsın.

memleketindeki bütün has-tahanelerin tabip, cerrah ve eczacılarının tâyin ve azilleri ile herhangi din ve mezhepte olursa olsun Türkiye'deki serbest tabip, cerrah ve eczacıların teftiş ve kontrolü ve icabında bunların imtihanları hekimbaşı'ya aitti. Saray hekimleri arasında Yahudi tabipler de vardı.[812] Müneccimbaşı'lar padişah cülus larında, sefere çıkışlarda, donanma hareketinde, vezir-i azama mühür verilişinde ve sair buna benzer hususlarda bir uğurlu saat intihap ederler ve gibi şeyler onların gösterdikleri uğurlu saatlerde yapılırdı.

Hünkâr imamı sarayda pâdişâhlara namaz kıldırır, şehremi saraya ait inşaat ve tamirat ile sarayın maaşlarını tevzi edip lüz mu halinde bazı alış-veriş ile sarayın vekilharçlığmı yapard| Matbah emini, saray matbahı levazımı ile saray kilerine ait şeyle tedarik ederdi. Saray matbahı için Rumeli ve Anadolu'dan, ba: adelarla Mısır, Efiâk ve Buğdan'dan muayyen olarak her sen malzeme gelirdi. Darphâne emini, İstanbul'da saray dahilind para basılan dairenin müdürü idi. Arpa emini de ıstabl-ı âmir denilen saray ahırındaki hayvanların elçi ve bazı ricalin atlarını yiyeceklerini tedarik ederdi. Bütün bu eminlerin daireleri ve ma yetleri vardı.

Diğer Binin Erkânı

Yukarıdaki Bîrun erkânından başka yine sarayıf Enderun dışındaki hizmet erbabından emîr-i alem kapıcılar kethüdamı, çavuşbaşı, imrahur ve bostancı başı ve maiyetleri vardı. Emîr-i alem saltanat sancaklarım muhafaza eder ve sancak beyliği, beylerbeğilik, vezirlik ve voyvodalık verilen zatlara devlet tarafından verilmesi lâzım gelen sancak ve tuğlan teslim ederdi. Kapıcılar kethüdası, sarayın Bâb-ı hümâyun ile Ortakapısmı bekliyen kapıcıların âmiri olup elindeki gümüş asa ile divan-ı hümâyun teşrifatçılığını yapardı.

Çavuşbaşı ilk devirlerde divan-ı hümâyun teşrifatçısı ve mübaşiri olup hükümetin zabıta ve muhabere vazifesini gören divan-ı hümâyun çavuşlarının âmiri idi. Divan günlerinde elindeki gümüş âsa ile

[812] XV. yüzyıl ortalarındaki Hekim Yakup ile II. Bayezid ve Selim zamanlarında İspanya'dan hicret eden Yasef Hamun ile oğlu Moşe Hamun bu saray hekimlerindendir (bk. Prof. Avram Galanti, Türkler ve Yahudiler, s. 130-131).....

kapıcılar kethüdasiyle beraber teşrifatçılık yapar, aynı zamanda divan-ı hümâyunda adliyeye ait ödevlerde tevkif ve hapis işleri buna verilirdi.

tmrahur veya mîrahur, hükümdara ve saraya ait atlarla atlanırlarına bakan ve geniş bir teşkilâta tâbi olan seyislerin âmiri idi. Bostancıbaşı ise gerek sarayın içindeki ve gerekse haricindeki saraya ait bahçe ve bostanlarda çalışan ve pâdişâh ile saray erkânı kayıklarında hizmet eden bostancı ve kayıkçıların âmiri idi. Pâdişâh kayıkla bir yere giderken kayığın dümenini bostancıbaşı tutardı. Bostancıbaşıhğa tâyin edilene kürk giydirildikte ı sonra eline hazaren deynek verilmesi kanundu.

XV. Yüzyıl Ortalarından XVI. Yüzyıl Ortalarına Kadar Osmanlı Padişahlarının Şahsiyetleri Şehzadeler

Fatih Sultan Mehmed'in Şahsiyeti

II. Mehmed İstanbul fethinden sonra ecdadı zamamndanberi gelen devlet idaresinde bazı yenilikler yapmış, tedvin ettirdiği Al-i Osman kanununa bu hususta b azı maddeler koy durmuştur; meselâ divana bizzat riyaset etmek, vezirlerle beraber yemek âdetlerini kaldırmış, bir arzodası yapdırıp vezirleri orada kabul etmek kanunlarını koymuştur. Bunun zamanına kadar kazasker bir iken Anadolu ve Rumeli kazaskerlikleri olarak iki kazaskerlik ihdas edilmiştir. Arazi ve tımar teşkilâtında bazı yenilikler de bunun zamanında vücuda gelmiştir.

F»tih Sultan Mehmed azim ve irade sahibi, açık fikirli ilmî mübahaselerden hoşlanan, ve ilim adamlarım himaye eden büyük bir hükümdardır. Kendisi birkaç lisana vâkıf olup aynı zamanda şairdi; şiirde Avnî mahlasım kullanmıştır. Zamanında büyük tehlikelerle karşılaşmış, aym senelerde üç cephede yani Anadolu, Rumeli ve denizde mücadele etmek zorunda kalmış; tatbik etmiş olduğu vukuflu plânları ve soğuk kanlı hareketleriyle bütün zorluklan yenmeğe muvaffak olmuştur. Zihninde tasavvur edip tatbik sahasına koyacağı plânları hiç kimseye sezdirmeden, hazırlığım yaparak süratle fi'liyata geçerdi; bundan dolayı düşmanları yapılacak hareketin ne cihete

müteveccih olacağını bilmezlerdi. Bazı ulemâ hakkındaki muamelesi ve hocası meşhur Sinan Paşa'ya yaptığı küçüklük kendisinin tab'an mütelevvin ve bıkıcı olduğunu göstermektedir.[813]

Sultan II. Bayezid'in Şahsiyeti

Fatih'in oğlu II. Bayezid'in siması esmere çalan san renkte imiş. Malûmat itibariyle babasından yüksek ise de onun gibi açık fikirli değildi. Bunun zamanında istanbul islâm âleminin ilim merkezi olmakla beraber kendi kafasına uygun mutaassıp âlimler yüzünden babası zamanındaki serbest münazara kapısı kapanmıştı. Bayezid namına çok eser yazılmış ve oğullarım iyi tahsil ettirmiştir. Gençliği sefi-hane geçen Bayezid, hükümdar olduktan bir müddet sonra ve bilhassa hayatının, son on senesi içinde kendisini ibadete vermiş ve devlet idaresini vezir-i âzamlara bırakmıştır. Kendisine takdim edilen eserleri dikkatle okurdu. Ulemâyı himaye ile onlara muayyen tahsisat ayırmıştı. Tab'an vefakâr ve kadirşinastı.

Sultan I. Selim'in Şahsiyeti

Yavuz Sultan Selim azim ve iradesi, şiddet ve asabiyeti ve cevvaliyeti ile meşhurdur; yapacağı işleri uzun düşünür, katî kararını verdikten sonra tatbik sahasına kor ve o fikre karşı en küçük bir itiraza tahammül edemezdi. Makul sözleri kabul ederdi. Bütün devlet işlerinde programla hareket etmişti. Farsça şiirleri çok yüksektir; hususî hayatı, mütalâa ile geçer ve gözlük kullanırdı. Sevkulceyş ve tâbiye'de deha sahibi idi. Ridaniye muharebesinde bizzat kendisi tarafından idare edilen kuvvetlerle Memluk ordusunu gerisinden vurmak suretiyle zaferi temin eylemiştir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın Şahsiyeti

Yirmi altı yaşında hükümdar olmuş ve babası zamanından kalma

[813] Müverrih Âlî, Fatih Sultan Mehmed'in, hocası Sinan Paşa hakkındaki fena muamelesini kaydettikten sonra bu muamelenin pâdişâhın kemal-i telev-vününe delâlet ettiğini kaydetmektedir (Basılmamış birinci cilt, s. llS^J ve filhakika Şakayık-ı nûmaniye ile tarihî kayıtlar da bunu teyid eylemektedir.

tecrübeli devlet adamlarından istifade etmiş ve yeni yeni kanunlarla gerek Kapıkulu ocaklarını ve gerek eyalet kuvvetlerini esaslı surette tanzim ve tensik eylemiştir. Kadirşinas ve iradesi kuvvetli olup istidat sahiplerini bulup himaye ederdi; az söyler ve söylediği söz katî olur, asla dönmezdi; babası gibi şedit ve asabı değilse de çok ciddî ve çok vakur idi. Şöhreti, bizzat yaptığı on üç seferden ziyade tertip ettirmiş olduğu kanunlar dolayisiyle-dir; Osmanlı devletinin haricî siyaset noktasından en parlak devri Kanunî zamanıdır. Sultan Süleyman'ın Muhibbî mahlasiyle bir divan teşkil edecek kadar manzumeleri vardır. Divanı torunlarından II. Mahmud'un kızı Âdile Sultan tarafından bastırılmıştır.

Alem içre muteber bir nesne yok devlet gibi Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi meşhur beyti Sultan Süleyman'ındır.

Osmanlı Şehzadeleri

Kitabımızın birinci cildinde görüldüğü ^fzere Osmanlı şehzadeleri mühim yerlerde ve Anadolu beyliklerinden abnmış olan sancaklarda valilik etmişlerdi; aynı tarz Fatih zamanından itibaren XVI. asır sonlarına kadar devam etmiştir.

Şehzadeliğinde söylediği (olasın) redifli gazelinin birinci beyti Umar idim ki seni hasta; tene can olasın Umar idim ki kaçup can gibi pinhan olasın Fatih Sultan Mehmed vefatından evyel tedvin ettirdiği kanunnâmeye hanedanından hükümdar olanının nizam-ı âlem için kardeşlerini öldürmesine dair bir madde koydurmuş ve o tarihe kadar an'ane olarak devam eden kardeş öldürme işi bu suretle kanun olmuştur.

Fatih öldüğü zaman hayatta, Amasya valisi Bayezid ve Karaman valisi Cem isimlerinde iki oğlu kalmıştı. Cem Sultandan evvel Karaman valisi olan Şehzade Mustafa ölünce Kastamonu sancakbeyi olan Cem Konya'ya nakledilmişti. Saltanatı elde etmek j için biraderiyle mücadele eden Cem'in akıbeti malûmdur.

II. Bayezid'in Abdullah, Şehinşah, Alem şah Korkud Ahmed, Mahmud, Mehmed ve Selim isimlerindeki I sekiz oğlundan her biri bir yerde ve hattâ torunlarından bazıları daha küçük mahallerde sancakbeyliği yapmışlardı. Bayezid'in son zamanlarında Korkud, Ahmed ve Selim

adlarındaki üç oğlu Manisa^ Amasya ve Trabzon'da, valilik ediyorlardı; Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere Trabzon valisi Selim baba-smm elinden saltanatı alarak kardeşlerini bertaraf etmiştir.
Yavuz Sultan Selim'in oğlu Süleyman rakipsiz olarak padişah olmuştu. Bunun oğulları Mehmed, Mustafa, Bayezid ve Selim Anadolu'da valilik etmişlerdi; Manisa valisi Şehzade Mehmed eceliyle ölmüş, Karaman valisi ve büyük şehzade olan Mustafa, babası aleyhine hareket etmek istediği töhmetiyle Karaman EreğlisVndt boğdurulmuş, Amasya valisi Bayezid de kardeşi Selim ile aralarındaki rekabet sebebiyle babası tarafından âsî ilân olunarak iltica etmiş olduğu İran'da, boğdurulmuş ve nihayet babasından sonra Osmanlı tahtı San Sultan Selime nasip olmuştur. Sultan Süleyman'ın Cihangir adındaki sevgili oğlu babasının yanında bulunup Haletc vefat etmiştir.

OTUZİKİNCİ BÖLÜM

XV. YÜZYIL ORTALARINDAN XVI. YÜZYIL ORTALARINA KADAR OSMANLI VEZİR-İ İZAMLARI

Bu bir asırda gelmiş olan vezir-i âzamlar silsilesinde Hadikat-itl-vüzera ile diğer neşredilmiş olan vezir-i âzam cetvellerinden farklı olarak bazı tekerrür ve ilâveler görülüyor; bundan dolayı aşağıda vezir-i âzamlarm birinci tâyinlerinde kısaca hal tercümeleri yazıldıktan sonra bunların içinden ikinci, üçüncü defa vezir-i âzam olanlarının yalnız tâyin tarihleri işaret edilerek sıraları takip olunmuştur.

Halil Paşa (Çandarlı-zâde)

Fatih Sultan Mehmed'in ilk vezir-i âzami Murad zamamndanberi yirmi beş sene bu makamı muhafaza etmiş ve İstanbul fethini mütaakıp evvelâ hapis ve kırk gün sonra îdam edilmiştir. Kitabımızın birinci cildi ile, bu cildin baş tarafında kendisinden bahsedildiği için burada tekrarlanmadı.

İshak Paşa (Birinci Defa)

Kendi vakfiyelerinde ve Fatih'in 861 tarihli Eyyüb ve yine Fatih'in Edirne'de 867 tarihli vakfiyesinde şahid olarak bulunup babasının adının ibrahim olduğu görülüyor. Kendisi Enderundan yetişmiş II. Murad zamanında hazinedarlıktan vezir olmuştur.[814] II. Murad vefat ettiği zaman divanda üçüncü vezirdi. [815] Beylerbeylikte bulundu; istanbul fethi sırasında Anadolu beylerbeğisi bulunuyordu, Kritovulos'un Tarih-i Sultan Mehmed Hân-ı sânî isimli eserinde İstanbul fethini mütaakıp 857 H. (1453 M.)'de Halil Paşa'nın yerine vezir-i âzam olduğu yazılıdır.[816] Bunun bir müddet için muvakkaten mi yoksa asıl olarak mı vezir-i âzam olduğu hakkında bir kayıt yoktur; Osmanlı tarihlerinin sadaret makamın iki sene kadar münhal kaldığı hakkındaki kayıdlanna bakılır İshak Paşa'nm vekil olduğu anlaşılıyor. îshak Paşa 859 (1455 M.)?de yerini Mahmud Paşa'ya terketti.

İshak Paşa 875 H. (1470 M.)'de Rum Mehmed Paşa'nı yerine ikinci defa ve 886 H. (1481 M.)'de Karamanı Meh Paşa'nm yerine üçüncü defa vezir-i âzamlıkta bulunmuş ve 888 H. (1492 M.) senesinde bu son vezir-i âzamhktan azlinden sonra menkûben Selanik sancağına gönderilip birkaç sene sonra yani 892 H. (1487 M.) tarihinde [817] orada vefat etmiştir; înegöVde medresesi ve İstanbul'da camii ve namına mensup mahallesi ve Selanik imaret ve sair hayratı vardır. 892 Cemaziyelevvel sonu tarihi vakfiyesinde babasının adının İbrahim olduğu görülüyor.

Mahmud Paşa (Birinci Defa)

Gerek Kritovulos, Franşes ve gerekse Hanime aslen Rum olduğunu kaydederler [818] O devirde sağ olan Kritovulos, Mahmud Pa şa'nm baba ve ana tarafından muteber bir Rum ailesine mensubi yetini yazarak babası tarafından ceddi olan Flantropinos'un

[814] Topkapı Sarayı Ar. Nr. 8184 II. Bayezid'e arîzası.

[815] II. Murad vefat ettiği zamanda divanda Halil, Saruca ve İstı ak Paşa olmak üzere üç vezir vardı (Ibn Kemal* s. 19).

[816] Kritovulos, Tarih-i Sultan Mehmed Hân-ı sânî,, s. 48, 92.

[817] Kabir kitabesinde : beyti vefatının 892 H. (1487 M.) olduğunu gösterir.

[818] 1584'de Bâl şehrinde basılmış olan Türk - Yunan siyasî tarihinin (Turko Graecia) 21. sayfasında Mahmud Paşa'mn ana cihetinden Bizans'ın büyük ailelerinden Yugarini'nin Sırbistan'da bulunan torunu olduğu yazılıdır (Vladi-mir Mır mır oğlu, II. Sultan Mehmed devrinde ait vesikalar ve îorga Osmanlı devleti tarihi, <'" H"> fasıl 8, s. 93).

Yunanistan emîri olup Bizans'da İmparatordan sonra Kayser makamında bulunduğunu beyan ediyor yine aynı zamanda hayatta olan Halkondil de Mahmud'un babasının adının, Mihail ve anasının da Sırp olduğunu ve Kruşevac yani Alacahisar da doğduğunu yazmaktadır; îorga da aynı şeyleri söyler, diğer bazı mehazlar Boşnak, Sırp ve Hırvat yani islâv ırkından bulunduğunu beyan ediyorlarsa da HalkondiFin kaydı üzere babasının Rum ve anasının Sırp olması ihtimali daha kuvvetlidir.

Tarihlerin kayıtlarına göre Mahmud Paşa, küçük yaşta iken serhad gazileri tarafından Novoberdo yenidağâan Semendire'ye giderken esir edilip Edirne'ye getirildikten sonra ümeradan Meh nıed Ağa adında biri tarafından satın alınarak okutturulmuş ve sonra Sultan II. Murad'a takdim edilerek oğlu II. Mehmed'in hizmetine verilmiş ve îstanbul fethi esnasında Anadolu beyler-beğiliğinde bulunmuştur. Rumeli beğlerbeğisi Karaca Paşa'nm Belgrad muhasarasında şehid olması üzerine Rumeli beğlerbeği oldu.[819] Kritovulos'un yazdığı doğru ise birinci vezir-i âzamlığı İshak PaşaMan sonra olup 859 H. (1455 M.) tarihindedir.[820] 872 H. (1467 M.) senesinde azledilip.[821] Gelibolu sancağına ve donanma kaptanlığına gönderilmiş ve 877 H. (1472 M.)Me ikinci defa vezir-i âzam olmuş ve kendisi gibi R«m ve Paleolog aslından olan Has Murad Paşa'nın ölümü üzerine Rumeli beylerbeğiliği de ilâve olarak verilmiştir. Arnavutluk Sancakbeyi Nasuh Bey'in mezalimi ve bunu Mahmud Paşanın himaye ettiği şikâyeti üzerine 878 H. (1473 M.)'de azlolunan Mahmud Paşa Edirne civarında vakıfları olan Hasköyde oturmuştu. Şehzade Mustafa'nın ölümü üzerine taziyet için Istanbu'a gelerek tekrar vezir-i âzam olmasından korkan hasımlarının gammazlığiyle (zevcesine tecavüzden dolayı araları açık olan Şehzade Mustafa'yı zehirlettiği rivazeti üzerine) on beş gün kadar Yedikule^Ae hapsedildikten sonra on altıncı günü idam

[819] Oruç bey tarihi, s. 72

[820] Mahmud Paşa'mn vezir-i âzamhğı tarihi sarih değildir. Kendisini (1456 sonu) Belgrad muhasarasında şehit düşen Dayı Karaca Paşa'nın yerine Rumeli beylerbeği olmuş görüyoruz; Halkondil'e göre 1458 senesinde de Rumeli beylerbeğisidir; bu kayıtlara nazaran vezir-i âzamlığı bu tarihlerden sonradır. Bizim tarihler Çandarlı-zâde'den iki sene sonra vezir-i âzamlığını yazarlar ki 1455 senesine tesadüf etmektedir: Hammer de aynı şeyi tekrar eder; müverrih Âlî ise 1454'de birinci Sırbistan seferindçki Ostrovitza (SivrihisarYın zap tındaki hizmetinden dolayı vezir olduğunu beyan eder. Bu kayıtlara göre vezir-i âzamlığmı 1455 olarak kabul etmek en isabetli bir tahmindir. İlacı Hıif.an-zâde Mahmud Paşa'nın vezirliğini (vezir-i âzamlığmı) 860 H. (1455 M.) gösterir (Taci-znde münşeatı, s. 54).

[821] İbn Kemal Mahmud'uıı yerine Kemal Paşa'nın vezir olduğunu yazar s. 293

edilmiştir (1474 sonları). Âlim, fazilet sahibi, tedbirli iyi bir devlet adamı ve muvaffakiyetli bir vezir idi. İlim ve fazilet sahiplerini himaye etmiş ve adına bir hayli eser yazılmıştır. Adnî mahlâsiylc iki mürettep divanı vardır. İstanbul'da namına mensup mahalle ve çarşı ile cami, imaret, mektep, medrese ve hamamı bulunmaktadır. Kendisi camiin mihrabı önündeki türbesinde medfundur. Zağanos Paşa'mn damadı idi. Mahmud Paşa'mn gerek Anadolu ve gerek Rumeli'de mescit, medrese, imaret, han, hamam ve camileri vardır. Ankara'da yaptırmış olduğu 863 H. (1459 M.) tarihli Bezazhane denilen bina Ankara sofunun tevzi mahalli idi.[822] 878 Safer ortaları (1473 Temmuz) tarihli vakfiyesi kazasker Fenarî-zâde Ali b. Yusuf'un imzasını havidir.[823] îslâm Ansiklopedisinde Şahabeddin Tekindağ tarafından yazılmış etraflı biyografisi vardır. Enverî 869 Zilhiccesinde (1465 M.) tamamladığı Düsturnâmesini Mahmud Paşa'ya ithaf etmiştir.

Rum Mehmed Paşa

Irkan Rum'dur. Karaman seferinden avdet edilirken Vezir-i âzam Mahmud Paşa, bunun desisesiyle Afyon Karahisar'da azledilmiş ve yerine bu, Rum Mehmed Paşa vezir-i âzam olmuştur. (872 H. = 1467 M.) [824] Rum Mehmed Paşa, Karamanoğullan memleketini tamamen zapta memur edildiyse de halka çok zulüm yapmıştı. 875 H. (1470 M.)'de Karamanî Mehmed Çelebi'nin teşvikiyle vezir-i âzamlıktan azl ve katledilip [825] yerine Ishak Paşa vezir-i âzam olmuştur. Rum Mehmed Paşa'mn Üsküdar'da cami, imaret ve medresesi olup kendisi de orada medfundur. Yeni fethedilen îstanbuVa Anadolu'dan naklen Türklerin iskânına mâni olmak için çok çalışmış olduğunu o devri çok iyi bilen Âşık Paşa-zade kaydetmektedir.

Gedik Ahmed Paşa

[822] Başbakanlık arşivindeki tapu defterlerinden 251 numaralı İstanbul vakıf' lan defteri, s. 108.
[823] Engüri'de ol hidiv'i nâmver Yaptı bir bezzazhane muteber Şark u garba andan olur kım-ı sof bihter istebrakdan ânun ismi sof Enverî Düsturnâme, s. 107.
[824] İbn Kemal Fatih Sultan Mehmed'in 870 H. (1465 M.) tarihinde iskender Bey üzerine yaptığı seferden dönüşte Rum Mehmed Paşa'yı vezir yaptığım ve bunun İstanbul fethinde esir edilen Rum çocuklarından olduğunu yazıyor (C. VII., s. 278).
[825] İbn Kemal tarihi, c. VII., 279.

Fatih Sultan Mehmed zamanında başarılariy şöhret kazanmış olan değerli kumandanlardandı milliyeti ve ilk hizmetleri sarih olarak helli olma inakla beraber muasırı olan bir İtalyan'ın kaydına göre milliyet Sırp'tır. Arnavud devşirmesi olduğunu yazanlar da vardır. Yeniçer: ocağından yetişme olduğu Kavanîn-i Yeniçeriyan ile Yeniçer ilmihalVnde an'ane olarak kaydedilmektedir. Karaman beyliğinin kaldırılmasında, Alâiye ile İçerin tamamen işgalinde, Trabzon seferi ve Uzun Hasan muharebesinde Kefe, Azak ve Menkuh kalesinin alınmasında büyük gayret ve hizmeti görülmüş ve 1480'de Güney-îtalya fütuhatına başlamış ise de II. Mehmed'in ölümi: bu teşebbüsü akim bırakmıştır.

Mahmud Paşa'mn 878 H. (1474 M.)'de vezir-i âzamlıktai azledilmesi üzerine yerine Gedik Ahmed Paşa tâyin edilmiştir Gedik ıaşa 882 H. (1476 M.)'de Arnavutluk seferine memu: edildiyse de gitmek istemediğinden dolayı azlolunarak Rumeli hisarı'ndo. hapsedilmiş ve yerine Hızır Bey oğlu Hoca Sinan Paş tâyin edilmiştir. Gedik Paşa sonra hapisten çıkarılarak Selâni ve arkasında Avluıiya sancaklarına gönderilmiştir. Avlonya'da bu lunurkcn italya sahiline geçmek için pâdişah'm emriyle İstanbul jdâvct edilmiş ve gelmiş [826] ve Ge/ıbo/u'daki donanma ile İtaly seferine memur olmuş ve Bayezîd'in cülusu üzerine avdet etmişti[827]

Gedik Ah m e d Paşa, II. B ay e z i d zamanında C e taraftarı olmakla zan altında bulunmuş ve nihayet pâdişah'ı huzuriyle Edirne sarayında tertip edilen bir işret meclisini mi taakıp ölüm alâmeti olan siyah kaftan giydirildikten sonra îdai edilmiştir [828] K Cesur ve değerli bir kumandan ise de inad ve serkeşliği felâketine sebep olmuştur. Gedik Ahmed Paşa, İshak Paşa'ran damadı idi. 879 tarihli vakfiyesi vardır.

Hoca Sinan Paşa

İstanbul'un ilk kadısı Hızır Bey' in oğlu olup 844 H. (1440 M.)'de doğmuş, tahsilden sonra Edirne'de bir medreseye ve yine orada

[826] Behiştî, s. 133, 134.

[827] İşret meclisinde Bayezid meclisteki vezirlere küfrân-ı nimet idenin cezasını sormuş, onlar da "katildir" demişler; bunun üzerine pâdişâh işte ol münafık budur diye Gedik Paşa'yı göstermiş (Âlî, s. 162).

[828] 887 Şevval = 18 Aralık 1482

Darü'l-hadîs medresesine müderris olmuştur. Fatih Sultan Mehmed, vezirlik verdiği Sinan Paşa'yı kendisine hoca tâyin etmiş ve 881 H. (1476 M.)'de azl ve hapsettiği Gedik Ahmed Paşa'nm yerine vezir-i âzam tâyin eylemiştir. Sinan Paşa sebebi bilinmeyen bir olaydan dolay

882 H.(1477 M.)'de azl ve Sivrihisar kadılığiyle İstanbul'dan çıkarılmıştır. Vezir-i azamlığı müddeti takriben bir sene kadardır. Fatih'in ölümünden sonra Sinan Paşa avdet ederek tekrar vezir oldu. Ve Gelibolu sancağına tâyin olunup 891 H.(1486 M.)'de vefat etmiştir. Yüksek âlim ve mütefekkir bir zat olan Sinan Paşa'nın Tazarruat veya Münacat isimli eseri nesrimizin şaheseridir. Kabri bir rivayete göre Gelibolu'da veya Eyyup'ta türbe yanınd andır.

Karamanı Mehmed Pasa

Fatih Sultan Mehmed'in son vezir-i âzami M evi âna Celâlüddin Rumî neslinden olup babasının adı Arif Çelebi'dir. [829] İlmiye sınıfından yetişmiş, müderrislik etmiş ve sonra nişancı olmuş, vezirlik verilerek 882 H. (1477 M.) senesinde Sinan Paşa'nm yerine vezir-i âzam tâyin edilmiştir.

Karam anî Mehmed Paşa, Karaman valisi Şehzade Cem taraftarlarından olmakla Fatih Sultan Mehmed'in vefatında Bayezid taraftarı olan yeniçerilerin ayaklanmasiyle öldürülmüştür (886 H. = 1481 M.) Değerli ve âlim bir vezir olup Fatih Sultan Mehmed zamanında tedvin edilmiş olan Ka-nunnâme-i Âl-i Osman bunun sadaretinde kaleme alınmıştır. Birçok vakıf ve bir kısım mülkleri kaldırarak bunları timara çevirdi ve vergiye bağladı [830] Kumkapı da Nişancı camii diye meşhur olan cami bunun olupkendisi de orada medfundur; medresesi de vardır. Kendisinden sonra vakfına oğlu Ali Çelebi mütevelli olmuştur; diğer evlâtları da vardı. Mehmed Paşa'-nın zevcesi Alaiye Bey'in kızı idi.[831] Karamanı Mehmed Paşa şairdir, Nişanî mahlasiyle şiirleri vardır.

Kaar-ı bâhr-i dilde katur mı bu dürr-i şâhvâr Ey Nişanî itibâr-ı hazret-i şâh olmasa.

---

[829] Başbakanlık arşivinde İstanbul Tapu (Vakıf) defteri, No. 251, s. 252
[830] Aşıkpaşa-zade, s. 192.
[831] Âşıkpaşa-zâde s. 192. îbn Kemal de Karamanı Mehmed Paşa aleyhindedir.

İsak Paşa (Üçüncü Defa)

Karamanı Mehmed Paşa' mn katlinden sonra 1481'de üçüncü defa vezir-i âzam olmuş ve 888 H. (1492 M.) de azlolunarak tekaüd edilip Selanik sancağına gönderilmiştir.

Davud Paşa

Arnavut devşirmelerindendir, saraydan yetişmiş Anadolu ve Rumeli beylerbeğisi olup sonra vezir1 888 H. (1483M.)'de İshak Paşa'nın yerine vezir-i âzam öldü on dört sene bu makamda kaldı. 903 H. (1496 M.)'de tekaüd ledilen Davud Paşa'ya Dimetofca'daki malikânesinde oturmak üzere senede üç bin akçe tahsisat verildi; vefatı 905 H. (1499 M.) [832] dedir. Îstanbu Pa. cami, medrese, imaret ve mektebi ve namını mensup semti vardır.; muvaffakiyetli ve iyi idareli bir vezir olduğd |tarihlerin tetkikinden anlaşılmaktadır; çok servet bırakmıştır

Hersek-zade Ahmed Paşa

Ahmed Paşa Sente Saba dukası olup 870 H (1466M.)'de vefat eden Istefan Vorkşiş Kosaj riç'in oğlu3 ve Hersek dukası Ulriç (Ulrihyin kardeşidir; 863 H. (1458 M.) 'de doğmuştur. Hersek kıt'ası Osmanlı nüfuzu altına girdikten sonra rehin olarak Osmanlı sarayına verilen bu çocuk Türk terbiyesi görüp Ahmed adını almış ve Hersek-zâde diye şöhret bulmuştur.

Hersek-zâde Fatih zamanında yetişmiş mîr-i alenilik'! Fatih'in Işkodra seferinde bulunmuş, sonra beylerbeği ve vezi olmuş, II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim zamanlarmd beş defa vezir-i âzamliketmiştir. Hersek-zâde Ahmed1 Paşa' nm ilk vezir-i âzamlığı 903 H. (1498 M.) senesinde olup Davui Paşa'nın yerine gelmiştir; 904

[832] îstefan Kosaric'in Vladislav, Vladko, Stefan ve Osmanlı sarayına almarak Ahmed adı verilen dört oğlu vardı. Fatih Sultan Mehmed 24 Eylül 1474 tarihli Venedik beyine gönderdiği fermanda Ahmed Hersegoviç ile kardeşi Vladko'nun ona ve babalarından kalarak Dubravnik'te olan mirasın taksimini taleb ettikleri ve bunun için İbrahim adında adamının gönderildiği bildirilmiştir (İstanbul Enstitüsü dergisi, I., s. 59).

H. (1498 M.)'de azledilip [833] sonr;i kaptan paşa olmuş ve Gelibolu sancağiyle o tarafa gönderilmiştii 909 H. (1503 M.) 'de Hadim Ali Paşa yerine ikinci defa vezir-âzam olup 912 H. (1506 M.)'de azlolunarak yine kaptan paşalığa tâyin edilmiş ve yerine ikinci defa Hadım Ali Paşa gelmiştir

Hadım Ali Paşa'nın, Şahkulu muharebesinde maktu olması üzerine Hersek-zâde Ahmed Paşa' 917 H. (1511 M. de üçüncü defa vezir-i âzamlığa getirilmiş ise de aym sene içinde yerini Koca Mustafa Paşa'ya terke mecbur olmuştur Şehzade A h m e d'in hükümdar olmak için faaliyeti sırasınd; [834]Hersek-zâde'nin onunla mektuplaştığı anlaşılmış fakat Selim'in cülusu üzerine Ahmed Paşa, Ahmed'e gönderdiği mektubta "simden sonra Hak teâla devleti çünki Sultan Selim" han' verdi hemen fariğ olmaktan gayrı çare yoktur şöyle bilesiz demiş.[835]

Yavuz Sultan Selim'in cülusunu mütaakıp îdam edilet Koca Mustafa Paşa'nın yerine 918 H. (1512 M.)Me Hersek-zâde dördüncü defa vezir-i âzam tâyin edilmiştir. Çaldıran seferinden dönüşte 920 Ramazan (1514 M.)'da azledilerek yerim Dukakin oğlu Ahmed Paşa vezir-i âzam olmuştur. 921 H senesi Şabanında (1515 M.) Hadım Sinan Paşa'nın vezir-ı âzamlıktan birinci defaki infisalinde Hersek-zâde beşinci defs vezir-i âzamlığa getirilmiştir. Bu son vezir-i âzamhğı Yavuz'un ısrarı üzerine istemiyerek kabul etmiştir.

Ahmed Paşa 23 Rebiulevvel 922 (1516 Mayıs)'de doğu hududundaki hâdiseler dolayısiyle pâdişâhtan dayak yedikten sonra azl ve Yedikule'de hapsedilmiş ise de aynı günde ikinci defa vezir-i âzam olan Hadım Sinan Paşa'mn ricası üzerine Pirî Paşa ile birlikte affedilmişlerdir. Son vezir-i âzamlığı yedi aya yakındır. Mısır seferine iştirak etmiş ve padişahtan evvel bir kısım askerle avdet ederken Dulkadır eyaletinde Kızılçul yaylağında vefat etmiştir (924 H. = 1518

---

[833] Bayezid hükümdar olunca validesi Gülbahar Hatun oğluna gönderdiği mektupta "hem şimdi ilin dilinde şimdi bukını Hersek oğlunu yeniçer istemez..." Top. Ar. Nr. 10288.

[834] Hersek-zâde'nm 904 Muharrem tarihli bir pençesi kendisinin bu tarih.tr vezir-i âzam olduğunu gösterdiğinden vezir-i âzamlıktan infisali Hadikatü'l-vüze ; ra'ya muhalif, yani bir sene sonra olarak kabul edilmiştir.

[835] Şehzade Ahmed'in hükümdar olmak için faaliyeti şurasında Hersek-zadenin anınla mektuplaştığı anlaşılmış, fakat Selim'in cülusu üzerine Ahme«j Paşa Ahmed'e gönderdiği mektubta (simden sonra Hak teâla devleti çünki Sultan Selim han'a verdi hemen fariğ olmaktan gayrı çare yoktur şÖylt hilesiz demiş (Top. Sar. Arşivi, Nr. 7993).

M.). Tecrübeli ve değerli devlet adamlarmdaridı.[836] Hersek-zade Ahmed Paşa ikinci Bayezid'in kızı Şehzade Humdi hatunu almıştır.

İbrahim Paşa (Çandark-zâde)

İstanbul fethinden sonra îdam edilen Çandarlı-Bzale Halil Paşa'nm en küçük oğlu olup 833 H. (1429 M.)'de doğmuş ilmiye sınıfında yetişmiştir, de Edirne kadısı buluyunordu. 869 H. (1465 M.)' de kazasker olup 877 veya az daha sonra 878 H. (1474 M.) [837] de vezirlikle Amasya valisi Bayezid'in lalalığına tâyin edilmiş ve daha sonra (884 den evvel) İstanbul'a alınarak yerine Fena-rî-zâde Ahmed Bey (Paşa) şehzadeye lala tâyin olunmuştur, ibrahim paşa II. Bayezid devrinde Anadolu kazaskeri iken 890 H. (1485 M.)'de Rumeli kazaskeri ve 891 (H. 1486 M.)' de divanda üçüncü vezir, bir sene sonra da ikinci vezir olmuştur. İkinci vezir bulunurken Hersek-zâde Ahmed Paşa'mn yerine 904 Muharrem (1498 Ağustos)'de vezir-i âzam olup 905 H. 1409 M.)'de înebahtı seferinde ordugâhta vefat ederek cesedi İznik e nakledilip babasının yanma defne dil mistir. îlim ve fazilet sahibi, iyi ahlâklı, cömert, iyiliksever ve tedbirli olduğunda tarihler müttefiktir. İstanbul'da Vzunçarşı'nm üst başında, Mercan yokuşundaki 883 H. (1478 M.)'de yaptırdığı cami, medrese ve mektep ile Saraçhânebaşı'n&a. bulunup yol açılırken yıktırılan çifte harnam bunun hayratından idi. iznik'te bir cami ile Kastamonu'da medresesi vardır. Vakfiyesi 899 H. (1493 İ tarihli olup Kazasker Mehmet! h. Elhac Hasan imzahdır.[838] Ahfadı zamanımıza kadar devam etmiştir.

Mesih Paşa

Bazı ecnebi muharrirlerle Hammerin onlardan naklen yazdığına ve lorga'nm da kaydına göre aslen Rum olup Paleolog hanedanına mensup imiş. Beyler-beği ve vezir olup 884 Zilkade (1479 Aralık) ayında Rodos adasının zaptına serdar olmuş ise de muvaffak

[836] Beşinci defaki vezir-i âzamlığa tâyini ile azli hakkında Haydar Çelebil Ruznâmesi'ne bakınız (Feridun Bey Münşeatı, c. I).
[837] Çünki İbrahim Paşa 877 Şevval (1473 Mart)'de, Fatih'in "Uzun Hasaı seferinde Amasya valisi Şehzade Bayezid Lalası bulunuyordu (tbn Kemal, c. VII., s. 400).
[838] Başbakanlık arşivi tapu defterinden 1251 No.lu defter, s. 174.

olamıyarak dönüp Gelibolu sancakbeyliği ve donanma kumandanlığına gönderilmiştir. Daha sonra divanda vezir bulunurken Çandarlı-zâde İbrahim Paşa'nın vefatı üzerine vezir-i âzam olmuştur. Mesih Paşa 907 H. (1501 M,)'de Galata barut mahzenine yıldırım isabet etmesiyle vukua gelen yangında bulunup söndürülmesi için çalışırken Galata kadısı ile beraber bulunduğu yüksek yerden düşerek ayakları kırılmış ve bundan müteessiren birkaç gün sonra vefat etmiştir.[839] Mesih Paşa ilim ve marifet erbabını severmiş (Behiştî,s. 197)..

Hadım Ali paşa

Ak hadımlardan dır. Saray-Bosna kazasına bağlı Drozgometva köyünden olup babasının adı Kadoşin'dir; Profesör Tayyip Okiç tarafından yayınlanan hal tercemesine göre Ali Paşa'nm babası B a d o ş in onun babası Vuçina onunda babası Ostoya'dır(MerhumNecati Lügal Ermeya-nı). Devşirme olarak alınıp sarayda akağlar odasında yetiştirilmişti. Mühim hizmetlerde ve Karaman beylerbeyliği ile bir aralık Se-mendire ve Işkodra kumandanlıklarında ve Memlûk ordulariyle olan muharebede ve Mora seferinde bulunup hizmetini beğendir-iniştir. 893 H. (1488 M.)'de Rumeli beylerbeyliğinden vezirliğe getirilip 907 H. (1501 M.)'de Mesih Paşa'nm yerine birinci defa vezir-i âzam olmuştur. 909 H. (1503 M.)'de azlolunan Ali Paşa 912 H. (1506 M.)'de Hersek-zâde Ahmed Paşa'nm yerine ikinci defa vezir-i âzam tâvin edilin 917 H. (1511 M.)'de Kayseri ile Sivas arasındaki Gökçay mevkiinde Şah İsmail üzerine hareke den, Sultan Selim'in konduğı menzillerden bahseden Hayda [Çelebi ruznamesinde Çubuk hanı ile Üsküfci hanı arasındaki Gü ükhan mevkiinde şehid düşdüğü yazılıyor (Topkapı sarayı nüs ası). Şahkulu muharebesinde maktul düşmüştür. Şehzade Ah ed'in Ali Paşa'ya îtimad ve emniyeti vardı. İstanbul'da bir ivanyolu'nda diğeri Fatih Zincirli kuyusunda olmak üzere ik camii ile bir medresesi ve bir imareti vardır. Zincirli

[839] Müverrih Âli, Mesih Paşa'nm ölümünden sonra Fcnarî-zâde Ahmed Paşa'nm vezir-i âzam olduğunu yazmakta ise de (Basılmamış birinci cilt, s. 214) başka bir mehazda bunu teyit eden bir kayıt görülmemektedir. Behiştî tarihi, Mesih Paşa'nm yerine Yakup Paşa olacak idiyse de aklına halel gelmesi sebebiyle (maslahat-ı vezareti görmeğe yine Ahmed Paşa'yı [Hersek-zâde] der-i devlete davet ettiler; Silivri'den müracaat edip Âstane-i saadete avdet eyleyüp maslahatına meşgul aldı) diyor (S. 197).

kuyu cami 'yanındaki medrese Semiz Ali Paşa'nmdır. Bunlardan başk Edirne'de de cami ve hankahı vardır. 915 Muharrem tarihli (150 M.) vakfiyesi Kazasker Müeyyed-zâde Abdurrahman Efendi' nin imzasını havidir.[840] Kaariye camii diye meşhur olan Hora manas tırını camie çevirmiştir. İlim adamlarını himaye ederdi. Divan, yolu'ndaki Camiine evvelce Sadefciler camii denilirdi.

Koca Mustafa Paşa

II. Bayezid devrinde yetişmiş olup Frenk veya Rum aslmdandır. Kapıcıbaşılık ile Enderundan çıkmıştır. Fransa'dan Romanya naklolunan Cem Sultan için Papa'nm yanma gönderilmişti. 903 Zilkade (1498 M.) de Rumeli beylerbeğisi ve 908 H. (1501 M.)'de vezir olmuştur.[841] 917 H. (1511 M.)'deHersek-zâde Ahmed Paşa'nm üçüncü defa çekilişinde vezir-i âzamlığa getirilmiş ve zamanında saltanat tebeddülü olarak Yavuz Sultan Selim hükümdar olmuştur. Selim'in zamanlarında mevkiinde bırakılan Koca Mustafa Paşa'mn Şehzade Ahmed'le gizli muhaberede bulunması ve daha Önce yani Bayezid'in hal'inden evvel Şehzade Âhmed'i karşılamak üzere Üsküdar^da atlar hazırlatması dolayısiyle mimlenmiş ve son muhaberenin hakkındaki şüpheyi teyit eylemesinden dolayı padişahla beraber Bursa'da bulunurken idam olunmuştur (918H. = 1512 M.). Kabri, Pınarbaşı'nda, Bursa mevlevihânesi karşısında imiş.[842] îstanbuVda namına mensup Koca Mustafa Paşa semti olup orada cami, medrese, imaret, mektep ve tekkesi vardır; camii bitince Îl. Bayezid'i davet edip gezdirmiştir. Bu eserlerinden başka .Eyüp'te bir cami, Rumeli'de Yenice-i Karasu'da imaret ve Nevrehop'ta cami ve mektep yaptırmıştır. Vakfiyesi Kazasker Balıkesirli Mehmed b. Hacı Hasan'm tasdikini havidir [843] Koca Mustafa Paşa değerli bir vezir ise de vezir-i iÜ âzamlığı karışık devre tesadüf ettiğinden hayatını

[840] Başbakanlık arşivi 251 numaralı tapu defteri (İstanbul vakıfları defteri s. 148).
[841] Koca Mustafa Paşab. Abdüssarned 886 H. (1481 M.)'de hazinedarba-şi, 892 H. (1487 M.)'de kapıcılar kethüdası, 894-898 H. (1489-1492 M.) senelerinde kapıcıbaşı, 901 H. (1495 M.)'de Avlunya, 903 H. (1497 M.)'de Gelibolu sancakbeyi, 904 H. (1488 M.)'de Rumeli beğlerbeyİ, 906 H. (1500 M.)'de vezir bulunduğu Vakıflar Umum. Müdürlüğünün eski kayıdla müstakil defterinde görülüyor.
[842] Güldeste ile Gazzizade vefatını 919 H. (1513) olarak gösterirler.
[843] Başbakanlık arşivi, 251 numaralı tapu defteri, s. 644.

kaybetmiş [844] ve rivayete göre Cem sultan'ın zehirlenmesinde âmil olduğu için| tarihte fena ad bırakmıştır.

Hersek-Zaue Âhmed Paşa (Dördüncü Defa)

Koca Mustafa Paşa'mn 918 H. (1512 M.)'de katli üzerine dördüncü defa vezir-i âzam olmuş ve Çaldıran seferinden avdette 920 H. (1514 M.) tarihinde azledilerek yerine Dukakin oğlu Ahmed Paşa vezir-i âzam tâyin edilmiştir.

Dukakın Oğlu Ahmed Pasa

Arnavutluk hanedanından bulunan Dukakinlerdeır. Osmanlı hizmetini kabul ederek kardeşi Mahmud Bey'le beraber Müslüman olmuştur. Ahmed Paşa sancak beylerinden iken terfi ve terakki ile Yavuz Sultan Selim zamanında ikinci vezir olmuş Çaldıran seferinden dönüşte azledilen Hersek-zâde'nin yerine vezir-i âzam tâyin edilmiştir.[845] Sultan Selim'in Amasya'da kışladığı sırada ilk baharda tekrar Iran üzerine gideceğini hab alan yeniçeriler 921 Muharreminin sekizinde (22 Nisan 1515) bi gece Dukakin oğlu'yla Pirî Paşa'nm evlerini basıp ertesi günü divana gelerek edepsizliklerinde devam ettiklerinden dolayı Yavuz Sultan Selim bu hareketin mürettep olmasından şüphelenerek gizli tahkikat yaptırıp ayaklanmada Dukakin oğlu'nun parmağının olduğunu anladığından huzuruna getirterek bizzat kendi hançeriyle Ahmed Paşa'yı yaralayıp yanında bulunan akhadımlara başını kestirmiş ve kethüdası olan Hasanı da öldürtmüştür. Dukakin oğlu'nun katlinin sebeplerinden birisi de Dulkadır oğlu Alâüddevle ile mektuplaşması imiş.[846] Dukaj-kin oğlu Ahmed Paşa 18 Muharrem 921 (1515 Mart ortaları)'de kat [847] olunup vezir-i âzamlığı müddeti iki

---

[844] Dukakinler hakkında kitabımızın birinci cildinin 98 ve 99. sayfalarındaki notlara bakınız.

[845] îran seferinden dönüşte Şeyh Ahmed zaviyesi köyünde bazı askerlerin köy evlerini yağmalamalarından dolayı Sultan Selim .hiddetlenip HİrekI

[846] 921 Muharrem sekizinde yeniçeri tayfası şenaat edip Dukakin oğlu Ahmed Paşa'nm ve Pirî Paşa'mn gece ile evin basıp yanndası divana gelip çok türlü kil ü kal ve cevap vaki oldu. On sekizinci gününde Dukakin-zâdeyi hünkâr hançerle vurup kapı oğlanları hadımlarına boynun vurdurdu; kethüdası Hasan'ı dahi katleyledi. Alâüddevle ile ittifakı var imiş, mektup varup geliyormuş dediler; gayri nesne zahir olamadı..." Haydar Çelebi Ruznâmesi (Feridun Bey Münşeatı, c. I., s. 412).

[847] Dukakin oğlu'nun mallarının müsaderesi bakkmda 18 Muharrem 921 tarihiyle Anadolu kadılarına hüküm sureti Bursa Mahkem-i şer'iyye sicilinde vardır (Sicil 24 26 A. S. 387).

buçuk ay kadardır Bir müddet sonra yerine Rumeli beylerbeğisi Hadım Sinan Paşa vezir-i âzam olmuştur. Dukakin oğlu Ahmed Paşa 90? H. (1503 M.) de Ankara sancakbeği iken II. Bayezid'in kızı ile Güvey Sinan Paşa'dan doğan hanım Sultan ile evlenmiştir.[848]

Hadım Sınan Pasa

Akhadımlardan olup Dubrovnik vesikalarına göre Doğu-Bosna'da Boroviniç isminde asîl bir aileyi mensuptur. Sancakbeyliğiyle saraydan çıkmış 920 H. (1514 M.)'de Bosna sancakbeği iken 920 Safer (1514 Nisani pâdişah'm İran üzerine hareketi sırasında [849] Maltepe mevkiinde

26 Safer 920 de Mustafa Paşa yerine Anadolu beyler-zâde ile Dukakin oğlu'nu azletmiş (9 Ramazan. 920) ve Amasya'ya gelindikten sonra Zilkade ihtidasında Dukakin oğlunu vezir-i âzam tâyin eylemiştir. Haydar Çelebi Ruznâmesi'nde şöyle deniliyor şehx-i Zilkade 920. Dukakin-zâde vezir-i âzam oldu ve Gelibolu kaptanı iskender Paşa vezir oldu.[850]beyisi iken Çaldıran muharebesinde bulunmuş ve şehit düşen Rumeli beylerbeyisi Hasan Paşa'nm yerine tâyin edilmiştir.[851] Yavuz Sultan Selim Amasya'da Dukakin oğlu Ahmed Paşa'yı katlettikten sonra vezir-i âzamlığa derhal kimseyi tâyin etmeyip Rumeli beylerbeyisi Hadım Sinan Paşa'yı ilkbaharda Dulkadır oğlu Alâüddevle üzerine sevkedip kendisi de onu takiben Dulkadır hududu yakınlarına kadar inmişti. Hadım Sinan Paşa, Alâüddevle'yi mağlûp ettikten sonra başını keserek Yavuz'a göndermiş ve bu hizmetinden dolayı münhal olan vezir-i âzamhk henüz divanda vezir olmayan Hadım Sinan Paşa'ya verilmiştir(921 H.=1515 M.).[852]

Hadım Sinan Paşa bu makamda 921 senesi Şaban ayı ortalarına kadar

[848] Edirne ve Paşalivası, s. 474.
[849] TacÜ't-tevarih, c. II., s. 243 ve Müneccimbaşı, c. ///., s. 45.
[850] Feridu\% Bey Münşeatı, I., s. 412
[851] 920 Receb » 1514 Eylül
[852] Yavuz Sultan Selim'in Kemah ve Dulkadiriye fetihnamesinin tarihi 921 Cemaziyelevvel ortaları olup bu nâmede "... ol vakitte Rumeli beylerbeğisi olup hâlâ vezir-i âzam olan Sinan Paşa dâme ıkbaluhû'yı on binnefer-i güzide leşker-i zafer-rehber ile üzerine gönderilip..." kaydından Cemaziyelevvel ibti-dasinda Dulkadır oğlu'nun başını pâdişâha gönderen Sinan Paşa'nın aynı ayın ilk on günü içinde vezir-i âzam tâyin edildiği anlaşdıyor. Müverrih Âlî, bunun vezir-i âzamlığını Cemaziyelevvelin altısı olarak göstermektedir ki vekayie uymaktadır (Feridun Bey Münşeatı, c. L, s. 362 ve ayiu tarih ile Kırım hanına gönderilen fetihname). Haydar Çelebi ruznamesinde vezir-i âzamhğı tarihi 921 Ca. 6 pazartesi (18 Haziran 1515).

(1515 Ekim) takriben üç ay kadar bir zaman kalmış ve yerine beşinci defa Hersek-zade Ahmed Paşa tâyin edilmiştir; Hadım Sinan Paşa'nm azli bir gazab üzerine olmadığından hakkındaki teveccüh devam etmiş ve kendisini tatyîp için pâdişâh tarafından üç yüz bin akçe ile bir kabza kılıç, iki hü'at ve bir samur ihsan edilmiştir .[853]

Diyarbakır taraflarında İranlıların bazı muvaffakiyetlerinden canı sıkılan Yavuz Sultan Selim vezir-i azanı Hersek-zade'yi dövdükten sonra hapsetmiş ve Hadım Sinan Paşa'y1 ikinci defa vezir-i âzam tâyin eylemiştir.[854] Hadım Sinan Paşa malûm olduğu üzere 3 Muharrem 923 (26 Ocakl917)'de Ridoniye muharebesinde Çerkeslerin asıl ordu merkezine hücumlarında şehit olmuştur. Sadık ve cesur, aynı zamanda muvaffakiyetli olan bu değerli vezirinin vçfatmdan Sultan Selim pek müteessir olmuş ve "Yusuf'un tahtınal nail oldum: fakat Sinan gibi sadık ve cesur serdarımdan ayrıldım' sözleriyle elemini açıklamıştır.

Hadım Sinan Paşa'nın birinci def'aki infisalinde 921 Şaban (1515) Hersek-zade beşinci defa o (Beşinci

Yunus Faşa

Milliyeti meçhuldür. Rivayete göre yeniçerilikte yetişmiştir. Âli'ye göre Yeniçeri ağası iken Karag Ahmed Paşa'nın Şahkulu ile müsademesinde maktul düşmesi üzerine (917 H. = 1511 M.) [855] Anadolu ve ortasında Rumeli beyler beğiliklerinde bulunduktan sonra 922 Rebiulevvel (1516 Mayıs) 'd kubbe veziri olup Ridaniye muharebesinde vezir-i âzam Hadi Sinan Paşa'nın şehadetinden sekiz gün sonra vezir-i âza olmuştur.[856] Yunus Paş vezir-i âzam oluşundan otuz sekiz gün sonra Mısır valiliğine tâyi edildi ise de irtikâp ve irtişası ve bazı urbandan vergi ve para iste diği ve Çerkeş beylerinin kadınlarını tehdit ile servet elde etme gibi halleri duyulunca valiliğinden vazgeçilip Çerkeş ümerasında sabık Halep Nâibü's-salt anası yani beğlerbeyi Hayır Bey

[853] Vezır-I âzamhğı için "Hersek-zâde'ye hüküm yazıldı... beşinci (Şaban) gününde Sinan Paşa'ya üç yüz bin nakit ve bir kor (berkvar?) kılıç ve iki kaftan ve bir samur in'am gönderilip tesliye-i hatır oldu..." (Haydar Çelebi Kuz nâmesi, Feridun Bey Münşeatı^ c. I., s. 417).
[854] 23 Rebiulevvel sene 922 = Mayıs 1516
[855] Âli, Künhü'l-ahbar, basılmamış birinci cild, s. 218.
[856] 11 Muharrem 923 = 3 Şubat 1517

Mı sır beylerbeği tâyin edilmiş ve Yunus Paşa yine vezir-i âzam lıkta kalmıştır.

Sultan Selim Mısır'dan avdette Bü/feis'den geçerker padişahla konuşarak gelen Yunus Paşa'nın düşüncesiz bil söz sarf etmesi üzerine [857] derhal at başını çekip durduran pâdişâh solaklar kethüdasına emredip boynumu vurdurdu; söylenilen sözden dolayı hiddetini yenemeyen Yavuz, Yunus Paşa'mn başım gövdesinden ayırtarak üç gün götürttükten sonra Kfctya'da defnettirdi (923 Şaban = Eylül 1517).[858] Yunus Paşa Mısır üzerine harekette çölü geçerken on beş bin deve ile ordunun su ihtiyacını temin ederek sıkıntı çektirmemiştir.

Sultan Selim, Yunus Paşa'mn yerine ikinci vezir Zeynel Paşa'yı tâyin etmek istediyse de onu bu işi başaracak kabiliyette görmediğinden yapmadı ve vezirlikten azlolunduktan sonra muhafızlıkla İstanbu bırakılmış olan Pîr Paşa'yı davet edip gelince vezir-i âzam tâyin eyledi.

Pir Mehmet Paşa [859]

Konya Aksaray'ında Zincirlikuyu medresesi derrislerinden meşhur Cemalüddin Aksarayî i torunlarından olup babası ulemâdan Mehmed Celâleddin b. Ahmed Çelebi'dir Ana tarafından ceddi La-rende (Karaman)'de medfun Mevlâna Hamazatüddin'dir. Amasya'da yetişmiş, medrese tahsili görmüş, kadılık etmiş ve daha sonra devlet hizmetine girip II. Bayezid zamanında Anadolu defterdarı olmuştur. 917 de Hızâne-i âmire defterdarı iken yevmiyesi onaltı akçe olup 918 R. de beş akçe terakki ile yirmibir akçe olmuştur.[860]

Pîr Mehmed Çelebi, başdefterdarhkla (Rumeli defterdarlığiyle) Çaldıran seferine iştirak etmiş, bir harp meclisinde söylemiş olduğu sözler Sultan Selim'in takdiiini mucip olmuş [861] ve seferden dönüşte

---

[857] Mısır'dan dönüşte Sultan Selim, Yunus Paşa ile konuşup gelirken "Mısır arkamızda kaldı" demiş. Yunus Paşa'da Mısır valiliğinde bırakılmayup valiliğin Çerkeş Hayır Bey'e verilmesinden müteessir olarak "Evet bu kadar zahmet çekildi, ordunun yarısı kumlar içinde mahvoldu. Mısır'ı böyle yine Çerkesler elinde bırakacağınız bilinseydi zahmet çekilip buraya kadar gelinmezdi" sözleriyle mukabele etmişti.

[858] Haydar Çelebi Ruznâmesi, Feridun Bey Münşeatı, c. I., s. 440.

[859] Vakfiyesinde ve arızalarında Pîr Mehmed Paşa yazılıp (Pirî Mehmed Paşa) değildir.

[860] Topkapı arşivi defteri 9629

[861] Sultan Selim ordu ile Çaldıran sahrasına geldiği zaman vezirler, derhal harbe girilmiyerek istirahat tavsiye etmişlerdi; fakat başdefterdar Pîr Çelebi orduda bulunan şiî akidesindeki bir kısım askerin, bu

Nahcivan?& gelindiği zaman azlolunan Mustafa Paşa'run yerine 23 Şaban 920 Cumartesi günü (1514 Ekim) vezir olmuştur. [862]Heısek-zâde Ahmed Paşa'-mn son defa vezir-i âzamlıktan azlinde, Pîr Paşa da azil ve tekaüd edilmiş ve Yavuz'un Mısır seferine hareketi üzerine İstanbul muhafızı tâyin olunmuştur (922 H. = 1516 M.).

Mısır'dan avdette Yunus Paşa'nm îdamı üzerine İstanbul'dan getirtilerek Şam'da padişahla buluşup vezir-i âzam tâyin edildi (924 Muharrem = 1518 Ocak) ve Yavuz Sultan Selim'in vefatına kadar mevkiini muhafaza ettiği gibi oğlu Sultan Süleyman'a da üç sene vezir-i âzamlık yaptıktan sonra 13 Şaban 929 (28 Haziran 1523)'da vezaret haslariyle tekaüd edildi.

Pîr Paşa bundan sonra Silivri [863] deki çiftliğine çekilerek on sene daha yaşadı ve 939 H. (1532 M,)'de rivayete göre vezir-i âzam İbrahim Paşa tarafından teşvik edilen ve Edirne kadısı bulunan oğlu Mehmed Efendi tarafından macununa konan zehirle zehirlenmek suretiyle ölmüştür. Silivri'mde camiinin yanında med-fundur. Remzi mahlasiyle şiirleri vardır. Müdebbir, muktedir, ciddî ve vukur bir zattı. Yaptırdığı mescid dolayısiyle Haliç'te Has Halıcıoğlu arasındaki Pirî Paşa mahallesi bunun adı-nadır. İstanbuVda cami, medrese ve mescit ve hankah (Koruklu tekkesi) ve Silivride cami, medrese ve imaret ve Konya Ak-sarayı'nda 927 H. (1521 M.) tarihli vakfiyesiyle mescit, imaret, zaviye, mektep gibi hayırlı eserleri vardır.[864] Pîr Paşa, Sultan Süleyman'ın huzuruna girdikçe padişah kendisine fazla hürmet gösterirmiş. [865] İmzasının sonunda Arab harfleriyle [866] harfi olmayıp

---

istirahatten istifade eden îran şiîleriyle anlaşabileceklerini bir ihtimal olarak ileri sürdüğünden bu düşünce padişahın düşüncesine de uygun gelmişti. Başdefter darın mütalâasına memnun olan Sultan Selim "işte yegâne rey sahibi bir adam, yazık ki vezir olmamış" diye Pîr Çelebi'yi takdir etmiş ve seferden dönüşte vezir yapmıştır.

[862] 25 Şaban 920 = Ekim 1514

[863] Rivayete göre 933(1527 M.)'de Sultan Süleyman'ın Alman seferinden avdette Pîr Paşa'ya fazla hürmet göstermesi İbrahim Paşa'yi telâşa düşürmüş. Bunun Üzerine Pir Paşa'nın, Edirne kadısı bulunan oğlu Mehmed Efendi'ye kazaskerlik vaadetmiş. Pâdişâh bir müddet oturmak üzere Edirne'ye geldiği esnada Pîr Paşa hükümdarı istikbale çıktığı sırada hararet-i griziye verici olan macununa konulan zehirin tesiriyle vefat etmiş imiş (Şakayık zeyli, Atâyî, s. 103).

[864] 251 numaralı tapu defteri, s. 764.

[865] Peçevî tarihi, c. L, s. 20.

[866] Hammer, İbrahim Paşa'nın aslen Rum olup Parga gemicilerinden birinin oğlu olduğunu yazmaktadır. Gençliğinde mahir bir kemancı iken Türk korsanları (levendler) tarafından tutularak Manisa'da bir dul kadın tarafından siyle tertip edilen vakfiyesinin şahidleri arasında imzasiyle babasının Yunus olduğu görülüyor. Maliyeden Başbakanlık arşivine devredilen vesikalardan 16 numaralı vakfiye. Bu yakfiyenin her yaprağında Kanunî'nin mührü vardır. 936 tarihli kendi vakfiyesinde de babası Yunus gösterilmiştir.

(Pîr) şeklindedir.

İbrahim Paşa

Parga'hdır; Spandoni Arnavut ve Hadikatü'l-vüzera Frenk ve aynı zamanda Rum olduğunu, Hammer ile Âlî de Rum aslından bulunduğunu beyan ederler.

Ümeradan biri tarafından esir edilen çocuklardan olup şehzâdl liginde Kan u nî 'nin hizmetinde yetişmiş ve padişah olunca" hasodabaşı tâyin edilmiştir. Hasodabaşı'luTm seferde ve hazarda daima padişahla beraber bulunması kanun olduğundan Sultan Süleyman'ın fevkalâde teveccühüne mazhar olan İİbrahim Paşa hakkında da bu teveccüh pek ziyade idi.

13 Şaban 929 (27 Haziran 1523)'de Pîr Mehmed Paşa'nın tekaüt edilmesi üzerine onun yerine vezir-i âzam olup uhdesine ilâveten Rumeli beylerbeğiliği de verilmiştir. Makbul İbrahim Paşa diye de şöhret bulan İbrahim Paşa 21 Ramazan 942 (15 Mart 1536)'de ölümüne kadar on üç sene, bir hükümdar gibi her istediğini yapmıştır. Elçilerle vuku bulan mükâlemeleri, sulh akdi için siyasî rolleri ile Kanunî devrine yakışır bir diplomat olduğunu ispat ettiği gibi dahilî işlerdeki hareketleri ile de iyi bir hükümet başkanı olduğunu göstermiştir. 1524'de Mısır'a kadar giderek oranın bozulmuş olan nizamını yoluna koymuş, Güney ve Orta-Anadolu'da isyanları mucip olan ocak-zâde timarlı sipahil işlerini tanzim ederek muhalefetleri önlemiş ve Orta-Anadolu'daki Kalender Çelebi isyanını bizzat bastırmıştır ki bu hizmetleri hakikaten büyüktür, Macaristan ve Irak seferlerindeki sevk ve idare ve kumanda kudretiyle de değerini göstermiştir.

İbrahim Paşa Karaman valisi büyük Şehzade Mustafa taraftarlarından olup halbuki Hurrem Sultan, babasından sonra kendi oğullarından Bayezid'i hükümdar yapmak istediğinden, bu kadının desisesiyle İbrahim Paşa 942 senesi Ramazanında Saraya davet olunarak orada boğduruldu ve bu öldürülmesinde İran seferinde almış olduğu serasker sultan unvanı da zahirî bir sebep satın alınmış ve o da

---

Pîr Mehmed Paşa'nın İstanbul'da, Konya ve Konya Aksarayı, Silivri-ve 923, 927 tarihli (1517-1521) vakfiyeleri vardır (Evkaf]Jmum Müdürlüğü Haremeyn defteri 14 S. 178, 466, 481).

ibrahim'i Manisa'da, bulunan Şehzade Süleyman'a satmıştır.[867] Kanunî Sultan Süleyman'ın validesi Ayşe Hafza Hatun'ın 929 Şaban (1523 Haziran) tarihli Manisa'daki vakfı dolayıteşkil elli. İbrahim Paş a'nın Osmanlı hanedanından kız aldığı ve damad olduğu hakkında sürüp gelen mutalealarm aslı yoktur, zevcesi Muhsine isminde bir hanımdır. Mehmed adında bir de oğlu vardır. [868] Sultan Ahmed camü'ne karşı olan ve bu son senelerde kalan bakiyesi de yıktırılan meşhur ibrahim Paşa sarayı buna nisbet edilir; burası ibrahim Paşa'mn katlinden sonra XVII. asır sonlarına yakın zamana kadar saray acemilerine mahreç olmuştur. İbrahim Paşa'nm kabri Hadikatü-vüzera ya göre Galata'a. Canfeda tekkesi sahasında imiş. İbrahim P aş a'nın Kumkapı kurbinde 939 H. (1532 M.) tarihli vakfından başka Galata, Kavala ve Hezergrat'ta camileri vardır. Galata'daki camii Yağka-pan haricindedir.[869] İbrahim Paşa'nın talik hatla hakkedilmiş büyükçe mührünün yazısı:

Ayaş Paça

Arnavut olup Spandoni ve Venedik elçisi Bragadin, Epir sahilinde ve Avlonya'nm güneyindeki Himarada doğmuş olduğunu yazmakdırlar ki bazı kayıtların Avlonya'lıdır demeleri bunun doğru olduğunu teyid etmektedir; papas olan üç kardeşi Avîonyada oturmuşlardı. Ayaş Paşa harem-i hümâyundan yani Enderundan yetişmiş, yeniçeri ağalığiyle saraydan çıkmış,[870] Kastamonu sancakbeyi ve daha sonra beylerbeyi, vezir olup ikinci vezir iken İbrahim Paşa'nm katli üzerine 942 H. (1536 Mart)'de vezir-i âzam olmuştur; Ayaş Paşa 946 Safer sonlarında (13 Temmuz 1539) taundan vefat ederek Eyyub'a. defnedilmiştir.[871] Ayaş Paşa orta derecede, mutedil bir hükümet başkanı olup bulduğu

[867] Hammer, c. K, s. 36, 160

[868] Bu hususta Belleten c. XXIX, s. 355-361 de yayınladığım tetkikime bakm

[869] Evkaf, Cevdet tasnifi 783 ve Hadikatü'l-cevami

[870] 919 Ramazan (1513 K.asım)*da yeniçeri ağası bulunduğu yeniçeri muhalle-batı dolayisiyle Bursa kadısına göndermiş olduğu mektubundan anlaşılır (Bursa Sicili 23-25 A S. 282 B).

[871] Ayaş Paşa'nın vefatı tarihleri 944 Zilhicce (1538 Nisan) olarak gösterilmiş İse de gerek Hammer tarihi ve gerek kendisine halef olan Lütf i Paşa bunu 946 Safer ayı olarak göstermektedirler; filhakika Ayaş Paşa'nın kabir taşı kitabesinde de vefatı evâhir-i Safer 946 olarak hâkkedilmiştir. Bu kitabede babasının adının Mehmed olduğu da.kayıtlıdır ki bu bize babasının sonradan îslâ-miyeti kabul etmiş olduğunu gösterir. 929 Şaban tarihli Hafsa Sultan vakfiyesinde Ayaş Paşa'nın babasının adının Abdülhay olduğu yani bu tarihte babasının henüz Müslüman olmadığı görülüyor.

idareyi bozmamıştır; değerli ve muvaffakiyetli kumandanlardandı. Kadınlara düşkün olup sarayında kırk beşik sallandığını tarihler yazarlar. Beyoğlu'nda. namına mensup semtte geniş arazisi ve bahçesi (köşkü) vardı.

Lütfi Paşa

Arnavut devşirmelerinden olup II.Bayezid zamanında Enderuna alınarak sarayda yetişmiş iyi bir tahsil görmüş çuhadar iken Sultan Selim'in cülusu üzerine elli akçe yevmiye ile müteferrik alık ile saraydan çıkmış, sonra çaşnigirbaşı, kapıcıbaşı ve mirâlem olmuş.

Paşa daha sonra Kastamonu sancakbeği iken Karaman beğlerbeği ve arkasından Anadolu beğlerbeği olduktan sonra, 941 H. (1534 M.)'de üçüncü ve 945 H. (1538 M.)'de ikinci vezir olup bu hizmette iken Ayaş Paşa'nm vefatı üzerine vezir-i âzam tâyin edilmiştir(946 Safer=l539 Haziran). Sultan Süleyman'ın hemşiresi olan zevcesi Şahı Sultan'la [872] geçimsizlik yüzünden azlolunup tekaüt haslariyle Dimetokada. oturtuldu (948 Muharrem 9 =1541 M.) Osmanlı vezirlerinin âlimlerinden olup orta derecede ilmî kudreti hâizdi; mazul iken istanbul'a, gelerek bazı ricaları kabul edilmiş ve hacca da giderek avdette yine Dimetoka'da oturup eser yazmakla vaktini geçirmiştir; vefatı en yakın ihtimal olarak kendi zamanında yaşayan Müverrih Âli'nin kaydı üzere 970 H. (1562 M,) olup kabri de Dime odadır. îyi bir idareci ve teşkilâtçı olan Lütfi Paşa'nm Tarih-i Âl-i Osman ve bozulmuş olan bazı adab ve erkân ve kanunu düzeltmek maksadiyle veya vezir-i âzam olunca Âsafnâme isimli eserlerini yazmıştır. Bu iki matbu eserlerinden başka çoğu Arapça yazılmış olarak yirmiye yakın ve ekserisi fıkıh ve kelâm'a dair telifleri de vardır; Al-i Osman tarihi 961 H. (1554 M.) senesine kadardır. Bilgisine mağrur ve kendisini beğenmişlerdenmiş. [873]

Hadım Süleyman paşa

[872] Şehzade Şahî Sultan veya Devlet Şâlıı Sultan (XV. ve! XVI. asırlarda Edirne ve Paşalİvası, s. 498-499).

[873] Telif ettiği eserlerinin isimlerini Tevârih-i Âl-i Osman jjhıukadd i meşinde yazmıştır.

Akhadım ağalarından dır; Yavuz Sultan Selim'in son zamanında hazinedarbaşı olup odabaşılik hizmeti de ilâveten kendisine verilmişti.[874] Şam beylerbeğiliği ile saraydan çıkarak 931 H. (1525 M.)'de Mısır beylerbeğiliğine naklolundu; on sene kadar burada kaldı; 941 H. (1534 M.)'de azlolunup yerine Hüsrev Paşa tâyin edildi ve Süleyman Paşa da Iran seferinde bulunarak aynı sene Şevvalinde (1535 Mayıs) Anadolu beylerbeğisi ve 943 (1537 M.)'de bu defa vezirlikle Mısır valisi tâyin edildi.[875] Bu ikinci Mısır valiliği Portekizlilerin Hind denizinde ve Kızıldeniz'de aşırı tecavüzî hareketleri zamanına rastladığından verilen emir üzerine Süveyş'te hazırlattığı donanma ile Hindistan sahillerine gitti; avdette 946 H. (1539 M.) senesinde kubbe vezirliğiyle İstanbul'a, getirildi; ikinci vezir bulunurken Lütfi Paşa'nın yerine 948 Muharrem (1541 Nisan sonu v!e Mayıs başları)'de vezir-i âzam tâyin edildi. Üç buçuk seneden fkzla bu makamda kaldı; 13 Ramazan 951 (28 Kasım 1544)'de bir divan günü Mısır valiliğinde halef ve selef olmalarından dolayı aralan açık olan [876] kubbe veziri Deli Hüsrev Paşa ile yaptığı münakaşa birbirlerine hançer çekmek derecesine vardığından dolayı vezir-i âzamlıkdan azlolunarak tekaütlük verilip Malkaro'da oturması emrolundu ve 955 H. (1548 M.)' de orada öldü; çok zengin olup servetinin mühim bir kısmını Hind seferi esna-g ında tedarik etmişti; terceme-i halinin tetkikinden dessas ve r ıerhametsiz olduğu anlaşılıyor.

Kustem Paşa

islâv ırkından olup Hırvat veya Boşnaktır. Saraydan yetişmiş, Mohaç seferinde padişahın silâh-arı iken başmirâhurlukla Enderundan çıkmış ve sonra Diyarbakıreylerbeğisi ve onu mütaakıp Anadolu beylerbeğisi olup 946 H. (1539 M.)'de vezirliğe tâyin edilmiş ve Sultan Süleyman'ın kızı Mihr-i mah Sultan'la evlenmiştir.
Rüstem Paşa 951 H. (1544 M.)'de üçüncü vezir iken Hadım Süleyman

[874] Tacu't-tevarih, c. , Yavuz Sultan Selim'in vefatı kısmı.
[875] Lütfi Paşa tarihi, s. 357, 358; Hadım Süleyman Paşa'nın mektupları3 j 'elleten, sayı 13, s. 60.
[876] Hadım Süleyman Paşa, kendisinden evvel Mısır valisi olan Hüsrev Paşa'nın hem Mısır hazinesinden senetsiz olarak para almasından hem de Gü-cerat hükümdarına ait olup Mekke'ye gönderilen paradan bir hayli miktarını derceb etmesinden dolayı şikâyet etmiş ve sû-i istimali açıklamıştı (Hadım Süleyman Paşa'nın mektupları, Belleten, sayı 13, s. 60, 63).

Paşa ile Hüsrev Paşa'nın azilleri üzerine vezir-i âzam olmuştur. 960 H. (1553 Ekim) senesinde Şehzade Bayezid'e saltanatı temin için kayın validesiyle beraber, validesi başka olan büyük Şehzade Mustafa'nın ölümünde âmil olmasından1 dolayı yeniçerilerin isyan etmelerinden korkularak vezir-i âzam-lıktan azledilmiş ve yerine Kara Ahmed Paşa vezir-i âzam olmuştur.

Rüstem Paşa ikinci defa vezir-i âzam oluncaya kadar zev-eesine aid Üsküdar'daki sayfiyesinde oturmuş, zevcesi ile kayın validesinin çevirdikleri dolap neticesinde Kara Ahmed Paşa katledilince Rüstem Paşa davet edilerek ikinci defa vezir-i âzam tâyin olunmuştur (962 H.=1555 Eylül). Rüstem Paşa vefatı tarihi olan 968 H. (1561 Temmuz) tarihine kadar mevkiini muhafaza etmiştir. Kabri, Şehzade camii avlusundaki türbededir. Çok zengin olup vefatında bin yedi yüz kölesi, iki bin dokuz yüz harp atı, bin yüz altı devesi, yedi yüz bin sikke-i hasene (altın), beş bin dikilmiş kaftan ve elbise, bin yüz adet üsküf, altı yüz gümüş eğer, beş yüz altın eğer, bin beş yüz gümüş at başlığı ve yüz otuz üç çift altın özengi kalıp nakit altın ve gümüş ile altın, gümüş eşya ve mücevherat bunlardan hariçtir. Çinilerinin güzelliği ile meşhur İstanbul'da Tahtakatâdeki Rüstem Paşa camiini yaptırmıştır; bundan başka Rumeli ve Anadolu'da da bir hayli cami, medrese, imaret ve çeşmeleri vardır. Hasis denecek derecede muktasid olup bu cihetten devlet hazinesinin varidatını çoğaltmış aynı zamanda irtikâbiyle de kesesini doldurmuştur.[877] İrtikâbına aid olarak pâdişah'a takdim edilmiş mufassal arıza Top. Mü Ar. de 1122 numaradadır.[878]

Kara Ahmed Paşa

Arnavut devşirmelerindendir; saraydan yetişmiş, kapıcıbaşılık ile dışarı çıkmış sonra yeniçeri ağası, Rumeli beylerbeğisi olmuş ve ikinci vezir iken Temeşvarh zapt eylemiş, Rüşt em Paşa'nm birinci defaki vezir-i âzamlığından azli üzerine onun yerine tâyin edilmiştir. (960 H.= 1552 M.). Hurrem Sultan'la kızı Mihri-i mah Sultan Rüşte m

[877] Rüstem Paşa'nın taklid ettirdiği Şehzade Mustafa'nın mühriyle güya şehzâde'nin Vastan beyi Zeynel Bey vastasiyle Şah Tahmasb'la mektuplaşması (Top. Ar. 5103).

[878] Rüstem Paşa'ya dair bazı bilinıniyen malûmat (Rüstem Paşa ve hakkındaki ithamlar) başlığiyle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih dergisinde (C. VIII., s. 11-12) T. Gökbilgin'in bir yazısı vardır.

Paşa'nın tekrar hükümet başkanlığına gelmesini kararlaştırarak Kara Ahmed Paşa aleyhine ihtiyar hükümdarı tahrik edip bir divan içtimaını mütaakıp Arzodası önünde idam edilmesine sebep olmuşlardır.[879]

Kara Ahiri e d Paşa, Osmanlı tarihinde Temeşvar fatihi olarak tanınmış değerli bir vezirdi; gerek Macaristan ve gerek îran "seferlerinde ve Gürcistan istilâsında büyük hizmetleri görülmüştür. Topkapı da kıymetli çinilerle süslü olan cami bunun olup vefatından az evvel yaptırmağa başlamış ise de tamamını görememiştir; kendisi camii yanında medfundur; Yavuz Sultan Selim'in kızı Fatma Sultan'ı almıştı. Müverrih Celâl-zâde avamperestliğinden ve vezir-i âzam olmadan evvel halka karşı müşfik olup o makama geçince tamamen bunun aksini yaptığından bahsetmektedir. Camiinden başka medresesi de vardır.

Ali Paşa (Senıiz)

Hersek sancağında şimdi Bosna'da Paraca (Brazzo) [880] kasabasında Braçiç ailesinden Hüseyin adında [881] bir potur'un (yani Bogomil mezhebinde Hiristiyan iken İslâmiyeti kabul etmiş birinin) oğludur. Devşirme yoluyla saraya girmiş ve 952 H. (1545 M.)'de emîr-i âlem olarak Enderundan çıkmıştır. Bir sene sonra Yeniçeri ağalığında, Rumeli beylerbeğiliği, Mısır valiliği ve kubbe vezirliğinde bulunup ikinci vezir iken Rüstem Paşa'nın vefatı üzerine vezir-i âzam olmuştur (968 H. = 1561). Ali Paşa vefatı tarihi olan 972 senesi sonuna (28 Temmuz 1565) kadar bu makamı güzel idare etmiştir; bunun vezir-i âzamlığı zamanında Avus-I turya ile sekiz senelik bir mütareke aktedilmiştir. Uzun boyluf çok şişman olduğundan kendisini taşıyabilecek at az bulunur-muş. Lâtifeci1 ve hoş sohbet imiş. Edirne'deki Ali Paşa çarşısı buna aittir. Eyyub9 ta Akarçeşmedeki çeşmeler de bunun eseridir; kabri Eyyub camii avlusunda Hacı Beşir Ağa türbesinin yanındaki mahaldedir.

---

[879] 14 Zilkade 962=28 Eylül 1555

[880] Hammer tarihi (C. F., s, 96)^ DalmaçyaMa Braza taraflarından olduğunu söyler.

[881] Topkapı Sarayı Ar, 6798 numaralı II. Bayezid evkafına aid dosyada görülüyor.

OTUZÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XV. YÜZYIL ORTALARINDAN XVI. YÜZYIL ORTALARINA KADAR ASKERÎ TEŞKİLÂT

Kitabımızın birinci cildinde (S. 507) Osmanlı devletinin XV. yüzyıl ortalarına kadar olan gerek merkez yani Kapıkulu ve gerek eyalet askerî teşkilâtından kısaca bahsederek derli toplu malûmat vermiştik. XV. yüzyıl ortalarından itibaren Kanunî Sultan Süleyman'ın vefatına kadar olan bu ikinci ciltte de bir asır zarfındaki askerî inkişaf ve teşkilâtı göstereceğiz.

I. Merkez Askerî Teşkilâtı

Kapıkulu Ocaklarından Acemi Ocağı

Acemi Ocağının Teşkilâtı

Birinci ciltte esir ve devşirmelerin ne gibi bir kanun ile toplandıklarını ve Gelibolu acemi ocağında ne suretle yetiştirildiklerini göstermiştik; bu ciltte de devlet merkezinin İstanbul'a naklinden sonra acemi ocağının tekâmülünü izah edeceğiz.

Devşirme olarak abnan veya esir çocuklar (Pençik oğlanı) ilk devirlerde yalnız Anadolu çiftçilerinin hizmetlerine verilirlerdi; sonradan Rumeli'de istikrar hasıl olunca bunların Rumeli'deki çiftçilerin de hizmetlerine verilmeleri kararlaştırıldı ve bunlara nezaret etmek üzere Anadolu ve Rumeli ağalıkları ihdas edildi; XV. asır ortalarından itibaren evvelce yalnız Rumeli'ye hasredilmiş olan devşirme bu tarihten sonra tedricen Anadolu'ya da teşmil edildi.

İstanbul'un fethinden bir müddet sonra burada da yeni bir acemi ocağı tesis edildi. Bu ocak Vezneciler tarafında bulunup yeniçerilerin Eski odaları yakınında idi;acemi ocağı otuz bir orta yani bölük idi. Bu otuz bir ortanın birinci bölüğüne ağa bölüğü derlerdi; acemi ocağının âmiri de yeniçeri ağası ise de ağanın işinin çokluğundan dolayı bunlara îstanbul ağası denilen büyük zabit bakardı. Her bir ortanın çorbacı ismiyle bir bölük kuman dam olup bundan sonra her bölükte

bir bölükbaşı vardı. Acemilerir çokluğundan dolayı birinci ağa bölüğü ortası sonra dokuz bölüğ< (şubeye) ayrılmışsa da hakikatte bir bölüktü.

Ocağın en büyük zabiti olan istanbul ağasından sonra ket hüda gelirdi; ocağın bütün inzibatından bu mesuldü; kethüdadar sonra gelen büyük zabite çavuş denilirdi.

Acemi ocağı devşirmeleri Hıristiyanlardan alınırken müstesm olarak Bosna'nın zaptından sonra Islâmiyeti kabul etmiş olan Pataren denilen Müslümanların çocuklarından da alındı ki Osmanlı vesikalarında bunlara Potur oğulları denilmektedir; bu. pbturoğulları; çiftçilerin hizmetlerine verilmiyerek doğrudan doğruya saray ile bostancı ocağı hizmetlerine verilirlerdi.

Acemi Ocağının Elbise Ve Maaşları

Acemi ocağı efradına XV. yüzyılın ortalarından itibaren kaputluk çuha verilmesi kanun olmuştur Her sene acemi ortalarının her birinden yirmi kıdemli acemiye yedi endaze (bir endaze altmış santimetredir] yağmurluk çuha ve mütebaki oda acemilerine de altı endaze çuha ve başlarına sarılacak bez verilirdi; acemilerin başlarında mahrutî şekilde ucu sivri sarı serpuşları vardı; kışlık çuhalar Selanik'te dokutturulurdu. Elbiselerini diktirmek için kendilerin ayrıca on birer akçe yaka akçesi verilirdi.

Her ulufe yani maaş çıktıkça acemilerin maaşları kışlalar meydanında dağıtılırdı; bütün çorbacılar yani orta kumandanlar çorbacı keçelerini ve İstanbul ağası da mücevveze denilen serpuşu nu giyerek meydana gelirler ve bunların huzuriyle birinci orta dan itibaren her ortanın maaşı verilirdi. Maaş acemi ocağı kâtib tarafından üç günde dağıtılırdı. Birer akçe yevmiyeli olan acemi lere zerpul ismiyle ayda beşer akçe papuç veya traş parası veril mesi kanunu, Sultan Süleyman zamanında konulmuştuk Acemi ocağı efradı aldıkları yevmiye ile iaşelerini temin ederlerdi; bunların yirmi beşi, otuzu yattıkları odalarda nöbet ile hergün yemeklerini pişirirlerdi.

Acemilerin Diğer Hizmetlere Verilmeleri

Devşirmeler Türk çiftçilerinin, hizmetinden geldikten sonra bir kısmı acemi ocağına kaydedilir ken bir kısmı da bostancı, cebeci, topçn ocakların; sekban fırınlarına, gemi hizmetlerine verilirlerdi

Acemi ocağı haricinde olan bölüklerden ekmekçibaşı hizmetindt mîrî sebzeci, mîrî tavukçu, yoğurtçu, hasırcı vesair hükümete ai| Jıizmetlerde bulunan otuzar, kırkar mevcutlu bölükler de vardf Bunların içinden müstaidleri saray hizmeti için ayrılıp Galata si rayı, Edirne sarayı İbrahim Paşa sarayı, İskender Çelebi sarayı gibi yerlerde terbiye görüp içlerinden kabiliyetleri Enderuna alınırlardı; İstanbul sarayına gireceklere mahreç olmak üzere ilk defa II. Bayezid zamanında Galatasarayı mektebi tesis edilmişti.

Asıl acemi ocağına kayıtlı efrad hükümete ait yapı işlerinde, İstanbul ile Galata ve Üsküdar arasında işleyen hükümete ait kayıklarda, İzmû'ten İstanbul'a odun getiren mîrî gemilerde hizmet ederlerdi.

Asıl acemi ocağı efradının bu ocakta kayıtlı olarak kaç sene kalacakları belli değildi; buradan efrad nakli yeniçeri ocağında Vuku bulacak münhallere göre olurdu; çünkü acemi ocağı yaya (ocakları denilen, yeniçeri, topçu ve arabacı ocaklarına ve bilhassa (bunlardan birincisine efrat yetiştirmek için ihdas edilmiştir.

Yeniçeri ve diğer ocaklardaki münhaller en büyük zabitleri tarafından divan-ı hümâyuna arzedilir ve onu mütaakıp hükümdar tarafından gönderilen bir fermanla bu münhallere acemi ocağından efrat verilerek açıklar kapatılır ve bu suretle acemi ocağındaki açıklara Türk çiftçilerinin hizmetindeki devşirmelerden verilir ve böylece yeni bir devşirme ile de noksanlar tamamlanırdı.

Acemi ocağı mevcudu XV. yüzyıl ortalarında üç bin ve XVI. yüzyıl ortalarında ise dört bin kadardı.

Yeniçeri Ocağı

Ocağın Genişlemesi

Birinci ciltte yeniçeri ocağının XV. yüzyıl ortalarına kadar olan kuruluşu ile ocak taksimatı

ulufe ve elbiseleri spor hareketleri ve sairesin-den bahsettik; şimdi bu ikinci ciltte ocağın tekâmülünden, hizmetlerinden bahsedeceğiz.

Birinci kısımda görüldüğü üzere XV. asır ortasında yeniçeri ocağının yaya veya cemâat denilen bölüklerine sekban bölükleri de ilhak edilmişti; XV. yüzyıl sonunda veya XVI. yüzyıl başlarında ocakta ufak, tefek bazı hâdiselerin zuhuru, Osmanlı hükümdarlarını, bazı ihtiyatî tedbirler almağa sevketmişti; nitekim Fatih Sultan Mehmed bundan dolayı sekban bölüklerini yeniçeri ocağına ilhak ederek onların cüretlerini kırmıştı.

Bunların Sultan II. Bayezid'in cülusu esnasındaki itaatsizlikleri ve İran seferine gidilirken yaptıkları hareketler sebebiyle yeniçeri ağalarının ocaktan yetişme olmaları kaldırılmış ve badema ağaların padişaha yakın ve onun itimadını kazanmış emîr-i âlem, mîrahur vesaire gibi sarayın iç ve dış hizmetine bakanlardan olması usulü konmuş ve bu yeni ağanın da ağa bölükleri ismiyle ocakta altmış bir bölükten mürekkep bir ağa bölüğü bulundurması kabul edilmek suretiyle yeni ağaya bir imtiyaz verilmişti; işte bu suretle yeniçeri ocağı yüz bir yaya veya cemâat, otuz dört sekban ve altmış bir ağa bölükleri olmak üzere yüz doksan altı orta yani bölükten teşekkül etmiştir; bundan sonra yeniçeri ocağına başka orta ilâve edilmiyerek bu üç sınıf, ocağın lağvına kadar böyle devam etmiştir.

Yeniçeri Ocağının İstanbul'a Nakli

İstanbul devlet merkezi olduktan bir müddet sonra Edirne9de bulunan yeniçeri ocağı buraya naklolunarak Eski ve Yeni odalar ismiyle biri Direklerarası ve Şehzade camii taraflarında ve diğeri Aksaray semtinde olmak üzere kışlalar yaptırılmıştır; her bir orta kendi numarası ismiyle bir kışlada otururdu. Gerek Eski ve gerekse Yeni odalar kapılarla tahdid edilerek hariçle alâkaları kesilmişti.

Osmanlı tarihlerinde adıgeçen ve birçok vaVaîara sahne olan Orta cami Yeni odalarda olup Kanunî'nin vezir-i âzami İbrahim Paşa tarafından evvelâ bir mescit olarak yaptırılmış ve daha sonraki tarihlerde cami halinde konulmuştur; Etmeydanı denilen mahal de burada bulunuyordu.

Oağın Sefere Gıdısı Ve Silahları

Yeniçeriler Osmanlı ordusunun yaya sınıfını teşkil harpte ordu merkezinde padişahın önünde bulunup harp ederlerdi; pâdişâh setere giderken hududa yaklaşınca hükümdarın etrafında yürüyerek gece gündüz onu muhafaza altında bulundururlardı. Harp silâhları bir zaman umumiyetle ok, daha sonra tüfenk, kılıç ve kalkan, yatağan tüfenk barut ve bıçağı olup cephelerde de kendilerine Cebeci ocağı tarafından siper kazmak için kazma ve kürek verilirdi.

Yeniçerilerin Diğer Hizmetleri

Yeniçeriler İstanbul'da bulundukları zaman içtima günlerinde nöbetle divan-ı hümayun muhafızlığı yaparlar, yangın olursa söndürmeğe giderler, yeniçeri ağasiyle kol gezerek inzibatı temin ederler, kulluk denilen ve mmtaka mmtaka karakollarda bulunarak asayişi temin eder-lerdi. Bundan başka yeniçeriler üç senede bir değişmek üzere hükümetçe münasip görülen kalelerde muhafızlık ederlerdi. Bu kale hizmetlerinin çoğu hudut kaleleri olup bundan dolayı buralardaki yeniçerilere maaşlarından başka yevmiye de verilirdi.

Yeniçerilerini Talimleri

Yeniçerilere muayyen zamanlarda yani haftada üç gün ok ve tüfenk atış talimleri yaptırılırdı.
Ok talimlerini talimhanecibaşı ve tüfenk talimlerini de avcıbaşı denilen zabitler yaptırırlardı. Gerek sefer olsun gerek olmasın üç dört ayda bir ocağın büyük zabitleri de talimhaneye gelerek atışlara nezaret ederlerdi.

Yeniçerilerini Muharebe Nizamı

Düşm an arazisine girin düşmanla temas yaklaşınca yeniçeriler padişah maiyyetinde olarak arka arkaya dokuz saf teşkil ederlerdi. Yine bu sırada cebeci ocağı tarafından kendilerine silâh ve cephane, kazma kürek verilirdi. Muharebeye başlayacakları zaman bir ağızdan mensup oldukları bektaşi tarikatine ait gülbank denilen dualarını okurlardı. Muharebe başlayınca dokuz sıra olan yeniçerilerden ön

safta bulunanlar tüfenklerini ayakta olarak düşman üzerine boşaltırlar ve onlar diz çöküp doldururlarken ikinci sıra atış yapardı.
Yeniçeriler Yavuz Sultan Selim zamanına kadar bekâr olup sonra ihtiyar olmak kaydiyle evlenmelerine müsaade edilmiş ve daha sonra tedricî surette evlilik taammüm etmiştir.

Yeniçerilerini Ceza Görmeleri

Yeniçerilerin cezalandırılmaları, ortalarında kıdemîi olmadıklarına göre değişirdi. Her bölük veya ortanın matbahı o orta veya bölüğün tevkifhanesi idi; Yeniçerilerden, idamdan maada suçlu olanlara dayak atılırdı. Bunlar dayak yerken en fazla seksen deynek vurulurdu; dayak o yeniçerinin orta efradı huzurunda atılırdı. Ocağın inzibatını muhafaza için bazan yeniçeri ocaktan tardo-lunarak merd-i kale ismiyle bir kalede hizmet ettirilirdi; kabahatleri dayak derecesini geçip îdama müstahik olanlar ise haklarında verilen kati kararından sonra isimleri yeniçeri defterinden silinerek Rumeli hisarına yollanıp orada gece boğdurulup cesedi denize atılırdı.

Yeniçerilerin Maaşları

Yeniçeriler acemi ocağından gelip ocak defterine kaydedilirlerken iki akçe yevmiye ile kütüğe yazılırlar ve sonra hizmetlerine ve verilen terakkiye göre^gündelik artardı; en yüksek yevmiye sekiz akçeye kadar olurdu. Maaş üç ayda bir çıkar ve divan-ı hümâyunda her ortaya ayrı ayrı verilirdi; bu ulufe divanına galebe divanı denilirdi. Her orta kendisine ait maaşını meşin keseler içinde olarak divandan alır ve omuzlarında odalarına getirirler, orada çorbacı denilen bölük kumandanları tarafından tevzi olunurdu. Bundan başka yeniçeri ocağına terakki olarak da ara sıra ikramiyeler verilirdi.

Yeniçeri Çocukları

Yeniçerilerin evlenmelerine müsaade edildikten sonra bunların çocuklarını düşünmek ıeabetmişti. Çocuk yetişmeden evvel yeniçeri ölürse o çocuğun evvelâ ölen yeniçerinin oğlu olduğu odası

ihtiyarlarının şehadet leriyle ispat olunur ve sonra kendisine maaş bağlanırdı; çocuk yetişince babasının ortasına kaydolunurdu. Bu yeniçeri çocuklannd kuloğulları denilirdi.

Yeniçerilerin Atlı Olmaları

Yeniçeriler hizmetten sonra ya kapıkulu süvarisi veya tımarlı sipahi olarak ocaktan çıkarlardı.
Kapıkulu süvarisi onlara üç yüz akçe, hayvan ve eğer bedeli verilirdi; yeniçeri neferliğinden tımarlı sipahi olanlara en aşağı beş, altı ve dokuz bin akçelik tımar verilirdi; derece ve rütbelerine göre bunlara verilecek tımarlar kanun ile tâyin edilmişti.

Yeniçerilerin Oda Sandıklan Ve Kara Sandık

Yeniçeri ocağında her ortanın bir yardım sandığı olduğu gibi bundan başka Aga kapısında yanı yeniçeri ağası dairesinde de yeniçeri yetimlerinin paralarım saklamak üzere Kara sandık ismiyle bir sandık vardı; bu sandığa beytülmal kâtibi denilen memur bakar ve ocağa ait heytülmal defterini tutardı. Yeniçerilerden vefat edenlerin emval ve eşyası satılarak yetişmiş oğlu varsa ona verilirdi. Çocuk küçük ise bu para o yeniçerinin odasına verilerek işlettiri-lirdi; çocuk büyüdükten sonra beytülmal kâtibi defterinden, odaya verilen para miktarını öğrenerek faiziyle beraber onu orta sandığından alırdı. Para işletilmek istenmezse Ağa kapısındaki kara sandığa konurdu.

Yeniçerilerin Yemek Usulleri

Yeniçerilerin her ortasının matbahı ve aşçısı ve ustası vardı; ve her orta kendi yemeğim kendi arzusuna göre ayrı ayrı pişirirdi; bunun için orta efradı kendi yevmiyelerinden her hafta kumanya parası olarak"4evazım heyetine bir para verir ve bu para ile bir haftalık yemek ihtiyacı temin edilirdi; hükümet bunların iaşeleriyle uğraş-mazdı; yalnız yeniçerilere verilecek etin fiatı muayyen olup et fiatı ne kadar yüksek olursa olsun yeniçerilere o fiattan fazlaya verilmezdi. Fakat hükümet bu miktardan fazlasının parasını zarar-ı lahim ismiyle

hazineden kasaplara Öderdi. Yeniçerilerin yemekleri her ortanın matbahında pişerdi; yemek pişen kazan oda halkı tarafından mukaddes addolunur ve bir isyan vukuunda bu kazanlar meydanlara çıkarılırdı ki buna tarihlerde kazan kaldırma denilmektedir.

Ocağın Büyük Ağaları

Yeniçeri ocağında en büyük kumandan yeniçeri ağası olup bundan sonra büyük ağa olarak sırasıyle sekbanbaşı, kul kethüdası, zağarcıbaşı, samsoncubaşı, turnacıbaşı, hasekiler, başçavuş, muhzırbaşı^ kethüdayeri
vardı; yeniçeri ocağı kâtibi büyük ve itibarlı ocak erkânmdandı.
Yeniçeri ve acemi ocaklarının bütün ahvalinden yeniçeri ağası mesuldür. Kanunî zamanına kadar yevmiyesi dört yüz iken sonra beş yüze çıkmıştır; bunun başkanlığı altında ağa divanı denilen bir heyet toplanıp ocağı alâkalandıran işlere bakardı. Derecesi bir tuğlu sancakbeyi derecesi idi.
Sekbanbaşı, otuz dört orta yani bölükten teşekkül etmiş olan atlı ve yaya sekban bölüklerinin kumandanı olup derecesi yeniçeri ağasından sonra gelirdi; ağa bir yere giderse bu, ona vekâlet ederdi; bunun da derecesi bir tuğlu
Kul kethüdası veya kethüdabey ocakta nüfuzu en çok olan bir kumandandı. Yeniçerilerle en çok bu temas eder ve harp zamanında tertibat bunun vasıtasiyle yapılırdı. Kul kethüdası ağa bölükleri teşkiline kadar basyaya başının odasında otururken ağa bölüklerinin teşkili üzerine bunlardan birinci bölüğün odası kethüda odası olmuştur. Kethüda bey ağa divanının âzasındandı.
Zağarcıbaşı, cemaat ortalarından altmış dördüncü orta kumandanı ve ağa divanı âzasındandı; bunun ortası hem yaya hem atlı idi: yine ağa divanı âzasından olan samsoncubaşı, cemaat ortalarından yetmiş birinci ortanın çorbası yani bölük kumandanı olup ortası, rivayete göre Fatih Sultan Mehmed zamanında teşkil edilmiştir.
Büyük ocak ağalarından olan tırnacıbaşı cemaat ortalarından altmış sekizinci ortanın kumandanı bulunuyordu; rivayete göre turnacıbaşılık Yıldırım Bayezid zamanında ihdas edilmişti. Turnacıbaşı terfi ederse samsoncubaşılığa geçerdi.

Yeniçeri ocağı cemaat ortalarından olan 14, 49, 66, 67 nci ortalara hasekiler denilip her bir ortanın ayrı ayrı birer kumandanı olup bunlar da yeniçeri ocağının büyük ağalarındandı. Ağa bölüklerinden beşinci bölük kumandanı olan başçavuş, nüfuzu itibariyle kul kethüdasından sonra gelip bütün ocağın başçavuş idi.

Ağa bölükleriyle beraber yeniçeri ocağı muhzırlığı da ihdas edilmiştir. Ocak muhzırı, ağa bölüklerinden hangi bölüğün kumandanı ise o bölüğe rnuhzır ağa bölüğü denilmiştir. Muhzır ağa maiyyeti bölüğiyle beraber gerek seferde ve gerek hazarda Vezir-i âzam kapısında yani Bâb-ıâli'de bulunup Divan-ı hümâyun ve Paşa kapısından ocağa ait işleri takip eder ve neticeden yeniçeri ağasını haberdar eylerdi; vezir-i âzam IstanbuVda kol gezerken muhzır ağa da bir kısım maiyyetiyle onun maiyyetinde bulunurdu.

Ocak ağalıklarından birisi de kethüdayeri denilen ağalık olup ağa bölüklerinin ihdasından sonra meydana çıkmıştı; kethüdayeri-nin muayyen bir bölüğü yoktu; II. Bayezid zamanında kul kethüdası sefere gönderildiğinden onun yerine bu isimle bir vekillik ihdas edilmiş ve sonradan kaldırılın ayarak kalmıştır.

Cemaat ortalarından 60, 61, 62, 63 üncü ortalara solak ortası denilip bunların dört yayabaşısı ile dört kethüdası hükümdarın muhafızlığını yaptıkları için itibarlı ağalardandı. Yeniçeri ocağında ağa imamı veya ocak imamı denilen zat da ağa bölüklerinden birinin kumandanı olup ocak imamı yeniçeri ocağı efradı içinden medrese dersi görüp icazet alanlar arasından tâyin edilirdi.

Yeniçeri Efendisi Ve Dairesi

Yeniçeri ocağının en ehemmiyetli ve itibarlı vazifelerinden biri de yeniçeri efendiliği demlen yeniçeri ocağı kâtipliği idi; bunun nıaiyyetinde bir kalem heyeti bulunup yeniçerilerin maaş defterlerini yasarlardı. Yeniçerilerin beytülmal kâtibi de bunun maiyyeti idi. Yeniçeri efendisi kaleminde yeniçerilerin kütük denilen ana defteri ile acemi ocağı defteri de bulunup bunlar ocak kâtibinin kontrolü altında idi. Yeniçerilerin maaş defterleri her üç ayda bir asıl, mükerrer ve hazine isimleri altında üç tane olarak tertip edilirdi. Asıl denilen defter efendi kapısında (yeniçeri kâtibi dairesinde) durup mükerrer defter de

ağa kapısında hıfzedilip hazine ismindeki defter ise saraya takdim olunurdu. Kalemden yetişen Yeniçeri kâtibini ezir-i âzam tâyin ederdi.

Ocağın Küçük Zabitleri

Yeniçerilerin büyük zabitlerinden başka bir de bölüklerine! eki zabitler de vardı; bunların en büyüğü bölük kumandanı olan çorbacı1 dır. Bu ;orbacı, cemaat veya yaya bölükleri kumandanı ise kendisine yayabaşı veya serpiyade ve ağa bölükleri kumandanı ise bölükbaşı ismi verilirdi. Sekban bölükleri, cemaat ortalarının altmış beşinci bölüğünü teşkil ettiği için onlar cemaat ortalarından sayılmışlardır; yayabaşılara bazan hizmetleri dolayısiyle subaşı da denilirdi. Bundan sonra bölük zabiti olarak yayalarda oda kethüdası ve ağa bölüklerinde odabaşı ve ondan sonra vekilharç, bayrakdar, başeski, usta ueya aşçıbaşı gelirdi.

Ocağın Mevmevcudu

Yeniçerilerin XV. yüzyıl ortalarına kadar ortalama on bin kadar olup bundan sonra Kanunî'nin vefatına kadar bu miktarın on iki bini aşmadığını görmekteyiz; bunların orta veya bölük mevcutları bir olmayıp bir kısmında az ve bir kısmında çok efrad vardı; bilhassa ağa bölüklerinden birinci kethüda bey bo'/üğü'nün mevcudu pek çoktu.

Cülus Ve Sefer Bahşişleri

Pâdişâh tahta cülus ettiği zaman Sultan Yıldırım Bayezid tarafından ihdas edilen kanun mucibince Kapıkulu ocaklarına cülus bahşişi ismiyle para dağıtılırdı; bu para miktarı sonraları artmıştır. Bundan başka padişah ilk defa sefere çıkmış ise Kapıkulu ocakları^ na sefer bahşişi adiyle ayrıca bahşiş vermesi de kanundu.

Cebeci Ocağı

Ocağın Vazifesi

Yalnız yenicerilere ait ok kazma, kürek, barut, kurşun, zırh.ve tolga,

harbe ve buna mümasil harp levazımatmı tedarik etmekle muvazzaf olan cebeci ocağı, muharebe zamanında bunları, yeniçerilere dağıtır ve harpten sonra toplar, bozuklarını tamir ve noksanlarını tedarik ederek yerlerine kordu. Ocağın atelyeleri vardı.

Cebecı Kışlası Ve Ortaları

Bu ocağa, yeniçerilerde olduğu eibi acemi ocaeın an erat alınırdı. Ocağa ibtida şagird ismiyle çırak olarak giren acemiler sonra intisap ettikleri sanatlarda yetişerek usta olurlardı. Cebeci kışlası Ayasofya camii karşısında idi; bundan başka Yerebatan taraflarından da yine bu ocağa ait imalâthane vardı.

Cebeci ocağı da yeniçeriler gibi ortalara ayrılmıştı; XVI. yüzyıl ortalarında mevvcudu beş yüz kadar olup silâh yapan, tamir eden, barutları ıslâh ve harp levazımım tedarik eyliyen ve kumbarayı yapan ayrı ayrı sınıflar vardı.

Cebeci ocağının en büyük zabitine cebecibaşı denilirdi; bundan başka cebecilerin birisi başkethüda olmak üzere dört kethüdası vardı; yeniçerilerin muhafız bulundukları kalelerde cebeciler de bulunurdu.

Topçu Ocağ

Topçu Kışlası Ve İmalâthanesi

Birinci ciltte görüldüğü üzere Osmanlılar XIV. yüzyıl sonlarına doğru ordularında top kullanmışlardır. Topçuluk bilhassa Fatih Sultan Meh-med zamanında tekemmül etmiştir: İstanbul'un! Galata tarafındaki Tophane mevkii, Kapıkulu topçuları için yaptırılmıştı. Topa lâzım olan demir, Rumeli ve Anadolu'daki maden

Top Arabacıları Ocağı

Osmanlıların ilk defa kullandıkları toplar deve, katır ve beygirlerle naklolunacak kadar küçük ve hafifti; aynı zamanda sarp yerlere top malzemesi naklolunularak toplar oralarda dökülürdü; XV. yüzyıl ortalarından sonra topçulukta ehemmiyetli surette yenilik yapan

Osmanlılar, büyük toplar dökerek bunları top arabalariyle sevkettikleri için ayrıca bir de top arabacıları ocağı ihdas edilmiştir. Burada yetişen efrat da XVI. yüzyılda acemi ocağından alınırdı. Arabacı ocağı da müteaddit ortalara ayrılmış olup en büyük zabiti arabacıbaşı idi.

Kapıkulu Süvarileri

Yeniçeriler arasında hizmet görmüş yoldaşlarla alınırdı Enderun ve Enderuna mahreç saraylardaki (Edirne, Galatasaray, İbrahim Paşa sarayları gibi) içoğlanları ve büyük fedakârlığı görülen garip yiğitlerden alınan efradla vücuda gelmiş olan Kapıkulu süvarileri yeniçeriler ve diğer piyade sınıfları gibi maaşlı sınıftandı; Kapıkulu süvarilerini tımarlı sipahilerden ayırmak için bunlara Kapıkulu süvarisinden başka bölük halkı da denilirdi. Daha sonraları yalnız Sipah demekle Kapıkulu süvarileri kastedilmiştir.
Kapıkulu süvari ocağına yukarıda adıgeçen yerlerden efrad alınmasına bölüğe çıkmak denilir ve bu suretle buradaki münhaller doldurulurdu; altı bölük olan Kapıkulu süvari ocağına gerek saraydan ve gerek yeniçeri ocağından geçenlere bir hayvan veya hayvan parasiyle yay ve ok akçesi nâıniyle bir miktar para verilirdi.

Maaşları

Kapıkulu süvarilerinin maaşları bir değildi; bul dan başka derece itibariyle altı bölükten her birinin maaşları da birbirinden farklı idi: saray çıkmalarında Enderun içoğlanları bulundukları hizmete ve eskiliklerine göre, bölüğe çıkarılırlardı; saraydan yüksek yevmiyeli Enderunhılar, sipah ve silâhdar bölüklerine, Galatasarayı ile İbrahim Paşa ve Edirne saraylarından çıkanlar bazan silâhdar ve ulûfeci bölüklerine kaydedilirlerdi.

Harp Zamanındaki Hizmetleri

Kapıkulu süvarilerinin harp ve sulh zamanlarındı olmak üzere iki türlü hizmetleri vardı. Birinci ; ciltte söylendiği gibi muharebe zamanında

ordu merkezinde ve yeniçerilerin cenahlarında bulunup yandan gelecek taarruzları önlerlerdi. Bundan başka bunlar yürüyüşlerde padişahın sağ, sol ve gerisinde giderlerdi. Harp zamanlarında ise sipahi asilâhdar bölükleri nöbetle padişahın otağını ulûfeciler de hazineyi beklerlerdi; vezir-i âzam çadırı da böylece muhafaza edilirdi.

Suln Zamanındaki Nöbet Hizmetleri

Devlet merkezinde bulunan Kapıkulu suvarileri zamanlarındaki hizmetleri XVI. yüzyılda divan, maliye, ihtisap ve sair bunun gibi kâtip-liklerle avarız nüzul ve buna mümasil vergi kâtiplikleri ve koyun eminliği gibi vazifeler olup buralara hükümet tarafından tâyin edilirlerdi.

Kanunî Sultan Süleyman sefere gittikçe Kapıkulu süvarilerinin eskilerinden mülâzım ismiyle üç yüz kişi ayırıp bunları emirberlikte ve dairesi muhafızlığında istihdam eder ve seferden avdetinde hizmetlerine mükâfat olarak padişah vakıflarından bazılarının mütevelliliğini büyükçe mukataaların bir senelik idaresini vergi ve cizyelerin tahsili gibi hizmetleri bunlara verirdi; bu mülâzımların yukarıki hizmetlere gitmelerinden evvel bir sene kadar divan-ı hümâyûnda bulunup muamelâtı görmeleri kanundu.

Veledeş

Kapıkulu süvarilerinin evlenmelerine eskidenberi müsaade edilmişti. Kanunnâmede bunların oğullarına veledeş denilirdi; bunlardan yetişmişler varsa babalarının hayatında ve yetişmiş değillerse vefatlarından sonra askerlik çağına gelince süvari bölüklerine alınırlardı; süvari Öldüğü zaman, oğluna yetimler için ayrılan tahsisattan maaş verilirdi.

Süvarilerin Hizmet Efradı

Kapıkulu süvarilerinin ilk dört bölüğü yani sipah, silâhdar, sağ ulûfeciler ve sol ulûfedler'in kendilerinden başka yevmiyelerine göre maiyyetlermde hizmet efradı vardı; bunlar aldıkları yevmiyenin her

beş akçesine mukabil sefer esnasında masrafı kendilerine ait olmak üzere bi atlı seyis bulundurmak mecburiyetinde idiler.
Kapıkulu süvarileri atları ve maiyyetleri sebebiyle tamamen İstanbul'da bulunmayıp bir az kısmı İstanbul'da, ve diğerleri Edirne, Bursa ve havalisi gibi İstanbul civarındaki mahallerde bulunup sefere davet vukuunda orduya iltihak ederlerdi. Kapıkulu süvarilerinin İstanbul'da oturanları Süleymaniye ve Çenberlitaş taraflarında bulunurlardı.

Kethüdayeri

İstanbul'dan hariç yerlerde bulunan Kapıkulu suvarilerine nezaret etmek üzere her bir mıntıkada
kethüdayeri ismiyle birer zabit vardı. Ocağın yani altı bölüğün büyük zabitleri istanbul'da bulunup divanı hümayuna gelip kendilerine verilecek emre intizar ederlerdi.

Maaşlar

Kapıkulu süvarileri maaşlarım diğer Kapıkulu sınıfları gibi üç ayda bir alırlardı; bu maaş şergili ve taşralı olarak iki kısım olup sergililer, bizzat maaşlarını alıp, İstanbul'da bulunmayan taşralıların maaşları ise zabitleri tarafından alınıp gönderilirdi; fakat bu XVI. yüzyıl ortalarına kadar süvariler İstanbul'a yakın bulunduklarından bizzat gelip maaşlarını alırlardı.
Kapıkulu süvarileri XV. asır ortalarında altı bölük bu mevcudu sekiz bin kadar olup Kanunî'nin son seferi esnasında (1566) yekûn on bir bini geçmişti.

II. Eyalet Askerî Teşkilât

Osmanlı devletinin eyalet kuvvetleri birinci cıMekine nazaran daha geniş olup bunlar zamanla bazı tadilâta uğramış ve bazıları da sonradan ilâve edilmiştir. Bu XV. yüzyıl ortalariyle XVI. yüzyıl ortalarına kadar olan eyalet askerî teşkilâtı tımarlı veya topraklı sipahiler yaya, müsellem ve yürükler cerahor, canbaz, tatar akıncılar,

deliler, azaplar, gönüllü ve beşlilerden mürekkep olup bunlardan her birine ait olan kısa malûmatı sırasiyle aşağıda gösterdik.

Tımarlı Sipahiler

Tımarlı Sipahiler teşkilâtının genişlemesi

Bunlara Topraklı sipahi de denilmektedir. Kitabımızın birinci cildinde tımar usûlünün Osmanlı devletindeki ilk vaziyetinden, topraklı sipahi ile toprağı bilfiil ekip biçen ve reaya denilen köylünün sipahiye karşı vaziyetinden kısaca bahsederek XV. yüzyıl ortalarına kadar bu mühim süvari teşkilâtının ehemmiyetini izah etmiştik.
Osmanlı devletinin kuruluşundan itibaren tatbik edilen tımar usûlleri zaman geçtikçe yeni yeni maddeler ve tadillerle tekemmül etmiş ve nihayet XVI. asır ortalarında en mükemmel ve katı şeklini almıştır. XV. yüzyıl ortalarından itibaren hududun genişlemesi etnîrî denilen devlete ait araziyi ve tımarlı sipahi adedini arttırdığı gibi Kanunî Sultan Süleyman zamanındaki seferler de bu sipahi imtiyazlarını çoğaltmıştır.

Tımarlı Sıpanı Defterleri

Her eyalette tımarlı sipahi ile zeamet sahiplerinin isim künye A'e hüviyetler iyi e tımar yerlerini ve İ4 miktarını gösteren defterler vardı; bunlardan tımarlı defterini o eyaletin tımar defterdarı ve zeamet defterlerini de tımar kethüdası tutardı; bu kayıtların bir aynı hazinedeki mücmel ve mufassal denilen arazi defterlerinde bulunuyordu. Sefer halinde o eyaletin beylerbeğisi bu tımar defterinin bir suretini beraberinde götürerek yoklama yapar ve harp sahasında münhalleri doldururdu. Tımar ve zeamet tevcîhatı Nevruz'dan Nevruz'a, yapılıp bu tâyin ve aziller mucip sebeplerle beylerbeğiler tarafından mühürlenen bir defterle hükümet merkezine bildirilirdi.

Tezkireli Tezkiresiz Tımarlar

Sonradan ihdas edilen bir usûlle kılıç tımar tevcîhatı iki suretle olurdu:

Biri tezkireli diğeri tezkiresiz; Fatih Sultan Mehmed'in kanun-, nâmesinde görüldüğü üzere 5999 akçeve kadar olan bir tımarı, vezir-i âzam pâdişâha arzetmeden verebilirdi; pâdişâhın mutlak vekili olan vezir-i azamdan başkasına bu selâ-hiyet verilmemişti. Beylerbeğilerin kanun üzere arzedeceklerî tımar itiraz edilmeden kabul olunurdu; 935 H. (1529 M.)'de ise beylerbeğilerin hükümet merkezine sormadan yalnız tımar tevcih etmeleri kanun oldu; yani beylerbeğiler eyaletlerin derece ve ehemmiyetlerine göre altı bin, beş bin, üç bin akçeden birer akçe eksik olarak yani 5999, 4999, 3999 akçeye kadar olan kılıç tımarlar tevcih eylerlerdi; bunların kendi beratlariyle verdikleri kılıç tı-marlara tezkiresiz denilip fazlası için beratı divandan alınmak üzere tezkire verirlerdi. Bundan dolayı Beylerbeğinin kendi verdiği kılıç tımara tezkiresiz ve beratı divandan alınmak üzere tezkire verdiği hisse tımara da tezkireli tımar denilmiştir. Altı bin, beş bin, üç bin akçelik tımarlar ise tezkireli tımar addedilip bunların tevcihi hükümete aitti. Beylerb eğil erin verdikleri tımar kendi isimlerini havi olarak verilip sonra tımar sahibi bunu merkezden değiştirerek pâdişâh tuğrasını havi beratını alırdı. Tımar işinin ^ehemmiyeti, münhallerin kapatılması, berat almak için IstanbuVa gelip gidilmesi pek uzun olacağından dolayı beylerbe-ğilere yukarıda gösterdiğimiz miktarda tımar selâhiyeti verilmişti.

Bir tımar münhal olunca tımar sahibinin yetişmiş veya sabi oğlu hükümete müracaat ederek babasının tımarının kendisine tevcihini ister ve hükümet de ihtidadan olmak üzere o tımarın kılıç hakkı olarak bir kısmını o çocuğa verip mütebakisini dağıtırdı; yeni tımar sahibi yetişkin ise bizzat sefere gider, değilse kendi yerine cebeli denilen bir bedel gönderirdi.

Tımarh Sipahilerin Sefere Hareketleri

Bir harp vukuunda tımarlı sipahiler cebeli denilen maiyyetleriyle sefere giderlerdi. Kanun üzere eyaletin derecesine göre her tımarlı sipahi kendisinin kılıç hakkı olan tımardan fazlası için kanunda tasrih edilen miktara göre muayyen miktar cebeliyi sefere götürmeğe mecburdu. Her cebelinin atı, silâhı yiyecek ve içeceği kendi sipahisine aitti; bu cebeliler o sipahinin ya para ile aldığı veya harpte esir etmiş

olduğu köleleri idi.

Padişah bizzat sefere giderse mazereti olmuyan sipahiler de beraber giderlerdi; her bin sipahi bir alaybeyVnin kumandası altında giderdi; her alayda zabit olarak üç veya dört subaşı bulunurdu; bunlar sulh zamanlarında bulundukları kazanın asayişi ile meşgul olurlardı. Hükümet sefere hareketten dört beş ay evvel beylerb eğilere seferin ne tarafa olduğunu bildirir ve tam teçhizatla hazırlanılmalarım emrederdi. Bunun üzerine beylerbeği sancak beylerine ve o da alaybeylerine keyfiyeti bildirerek noksansız olarak hazırlanıp muayyen zamanda emre intizar etmelerinıp yazardı.

Tımarlı sipahinin mutlak surette kazasında ve hiç olmazsa sancak dahilinde oturması şarttı. Çünkü sipahiler, cebelilerini hazırlayarak bazan pek kısa bir müddet zarfında hareket etmeğe mecbur oldukları için dirliğine yakın yerde oturmaları îcabediyor-du; hükümetin müsaadesi olmadan sefere gitmiyen sipahinin dirliği elinden alınıp mâzul olurdu.

Tımarlı sipahiler al ay b eyleri' nin onlar da sipahileriyle beraber kendi sancakbeyinin onlar da eyalet valisi olan beylerbeği-nin kumandası altında sefere giderlerdi; bunlar kendilerine toplantı yeri olarak hükümdar tarafından bildirilen mahalde orduya iltihak edip padişahın huzurunda geçit resmi yaparak bir muayeneden geçirilirlerdi.

Tımarlı sipahilerin iyi atları ve kılıçlariyle kargı, kalkan, okları ve başlarında miğfer ve üstlerinde zırhları vardı. Seferde yararlık gösterenlerin dirliğine zam yapılırdı. Haddinden fazla bahadırlığı görülenlere de zeamet tevcih olunurdu. Tımarlı sipahiler muharebede yarım hilâl şeklindeki Osmanlı ordusunun sağ ve j sol kanatlarını teşkil ederek ordu merkezini yandan gelecek taarruzlara karşı muhafaza ederlerdi.

Beylerbeğiler beraberlerinde sefere götürdükleri defterlerle harp sahasında veya hudutta yoklama yaparlardı; yoklamanın biri harbe başlamadan evvel olup bu yoklamada bulunmayanların dirlikleri almmıyarak son yoklamaya kadar beklenirdi; avdette yapılan yoklamada emirle mahallinde kalmamış olanların ellerinden dirlikleri alındığı gibi verilen emre göre de cezalandırılırlardı.

Savaşta Ve Yatağında Ölen Sipahiler

Osmanlı hükümeti fütuhatta mühim rolleri olan tımarlı veya topraklı Sipa/ıi'lerden şevk ve gayreti görülenlerin sık sık dirliklerini arttırmak suretiyle terfilerine çalıştığı gibi Öldükleri zaman da evlât ve ailelerini de himaye etmeyi ihmal etmemiş ve düşman karşısında ölen bir sipahi ile evinde, yatağında ölen bir sipahiyi birbirinden ayırarak şehit sipahi çocuklarını daha çok benimsemiştir. Meselâ on binle yirmi bin akçe arasında tımarı olan ve muharebede vefat eden bir sipahinin iki oğlundan birine dört bin, diğerine üç bin akçelik tımar verilirdi. Eğer sipahinin tımarı on binden aşağı olup yine yoldaşlıkta vefat etmiş ise iki oğlundan birine üç bin diğerine iki bin akçe tımar tevcih edilirdi.

Tımarlı sipahi seferde ölmeyip evinde ölür ve tımarı da on binden yukarı ise silâha yarar iki nefer oğullarından birine üç bin, diğerine iki bin ve tımarı on binden aşağı ise her iki oğluna da ikişer bin akçelik tımar verilir.

Harpte ölen tımarlı sipahinin harbe gidemiyecek iki küçük yetimi kalmış ise bunlar silâh kullanmaya yarayıncaya kadar cebeli göndermek şartiyle müşterek olarak üç bin akçe tımara sahip olurlardı; küçük çocuk bir ise iki bin akçelik tımar verilirdi.

Evinde Ölen tımarlının oğulları küçük ise kendilerine tımar verilnfeyip bir ince hisar gediği verilip kılıca yarar sinne gelince o zaman kendisine tımar verilirdi.

Mazul Sipahiler

Tımar tevcihi hizmet mukabili olduğundan bu hizmeti yapmayanların tımarları ya muvakkaten veyahut tamamen ellerinden alınarak azlolunup tımarları başkalarına verilirdi; mâzul sipahinin vaziyeti sipahilikten tardını mucip değilse yedi sene zarfında beylerbeği kapısına devama, harp zamanında da sefere gitmeğe mecburdu; devam etmezse ona katiyyen tımar verilmezdi.

Geri Hizmet Kıt'alan

(Yaya, Yörük Ve Müsellemler)

Yayalar Yörükler

Osmanlı devletinin ilk muntazam askerini teşkil etmiş olan yayalarla müsellemler, yeniçeri ocağının yaya askeri yetiştirmesinden bir müddet sonra yavaş yavaş yani XV. yüzyıl ortalarına doğru artık muharebe hizmetinden alınıp geri hizmetlerde kullanılmışlardır, hayalar Anadolu eyâletinin muayyen sancaklarında bulunup her bir ocağın bir yayabeyi vardı. Yayalar altı aydan altı aya nöbetle hizmete gelirlerdi. Yayaların altı yedi neferi birbirine yamak kaydolunup içlerinden nöbeti gelen hizmete veya sefere giderdi. Yayalar harp zamanında yol açmak, hendek veya siper kazmak, top çekmek gülle ve ağırlık nakletmek, askere zahire taşımak gibi ödevleri yaparlar ve sulh zamanlarında ise ihtiyaca göre kale tamiri, madende çalışma, tersane hizmeti ve buna mümasil hizmetle rürlerdi.
Rumeli'de aynı hizmeti görenlere yörük denilmektedir. Yörükler : Tanrıdağı yörükleri, Kocacık yörükleri, Vize yörükleri, Naldöken yörükleri, Ofcabolu yörükleri gibi muhtelif mmtakalarda ^ulunup her birinin bir yörükbeyi vardı. Yörüklerin yirmi dördü tir ocak itibar edilmişti; yürüklerden biri eşkinci ve üçü çatal olarak nöbetle sefere gider, yirmisi yamak olarak yerlerinde kalırdı.
Yayalar'la yörüklerin yamakları sefere giden nöbetliye ellişer akçe harçlık verirlerdi ki kanunnâmelerde bunlara ellici denilmektedir. Harp Anadolu'da ise yayalar ve Avrupa kıt'asında ise yÖrükler sefere giderlerdi. Yörüklerin de büyük zabit olarak beyleri vardı. Gerek yayalar ve gerek yörükler yaya yani piyade olup kendilerinin, ok, yay, kılıç, kalkan ve künder denilen kargıları vardı.

Müsellemler

Bunlar da ilk muntazam teşkilâtın süvarisi idiler; yaya ve yörükler gibi sonradan geri hizmetlerde kullanılmışlardır. Müsellemlerin

Anadolu'dakileri Müslüman ve Rumeli'dekilerin bir kısmı Müslüman ve bir kısmı ise sonra Hıristiyan tebaadan terekküp etmişti. Atlı olan müsellemler harp; zamanlarında bir, iki gün evvel ordudan ileri sevk edilerek yolj köprü, ormanlıkları açarlardı. En büyük âmirleri müsellem san^ cakbeyleri olup bunların da otuz neferi bir ocak idi ve beşte biri nöbetle sefere giderdi.

Cerahur veya Serahurlar

Hudut ahalisinden olarak serhadlerdeki Osmanlı. kuvvetlerinin amele ve inşaat efradına cerahur veya serahur denilirdi. Yol açmak, kale yapmakj ordunun geçmesine mâni ormanları kesmek, bataklıkları temizi lemek, siperler kazmak ve ordu ağırlıklarını nakletmekle mükellef idiler. Sero/tur'lar ordunun amele taburları gibi olup Hıristiyan tabaadan alınırdı. Yerilen emre göre serahur mmtakalarından herhangi bîr hizmet için muayyen miktar serahur tedarik olunurdu.

Canbazar Tatarlar

Gerek canbaz ve gerekse tatarlar da yaya ve müsellemler gibi Osmanlı ordusunun geri hizmetlerinde kullanılan amele taburları veya bölükleri olup bunlardan canbazlar otuz dokuz ocak halinde Vize ve Vidin taraflarında bulunurlardı. Tatarîar da aynı hizmeti görürler ve Yanbolu, Vize ve Vidin taraflarında otururlardı. Yine bunlara benzeyen ve garipler denilen bir sınıf daha vardı; bunların hepsi yani canbaz, tatar ve garipler yörükbeyine tâbi idiler.

Öncü Kuvvetler

Akıncılar

Osmanlıların akıncı (hafif süvari) kuvvetlerine ne kadar büyük ehemmiyet verdikleri tarihlerde
görülüyor. Osmanlı hududu genişledikçe hudut muhafızı buluna akıncılar da daha ileri gitmişlerdir; Fatih Sultan Mehme ve bilhassa II.

Bayezid ile Kanunî devrindeki akınlar fevkalâd hayret uyandırıcı mahiyette idiler. Bayezid devrindeki akıncılı Bosna üzerinden Venedik arazisine Hırvatistan ve Dalmaçya^y ve biraz da Transilvanya taraflarına tevcih edilmiş olup Kanun zamanında ise Macaristan ovaları, Hırvatistan ve Almanya içeri lerine kadar yayılmıştır.[882] Yavuz Sultan Selim yalnız Çal dıran seferinde akıncı kullanmıştır.

Akıncılar Türkoğlu Türk olup ilk fütuhat devrinde Rumelij deki muhtelif gayri müslim unsurlar gözönüne alınacak olurst bunların Rumeli'ye yerleştirilmelerinin ne kadar isabetli olduğu görülür.

İlkbaharda yapılacak harp daha evvelden akıncılara haber verilir ve ona göre hazırlanılır di. Bunların, ocaklarından düşman hududuna kadar olan iaşeleri mahallince temin edilmek âdetti. Birinci ciltte söylendiği gibi bunlar ordudan birkaç gün önde gidip keşif yaparlar ve güzergâhı emniyet altına bulundururlardı»

'Akıncıların silâhları, bir zırhlı göğüslük ve yaka ile mızrak, kalkan ve atlarının eğerine takılı başı topuzlu bir bozdoğandır; hepsi zırh kullanmazlar. Bunların yiyecek işleri de kendileri gibi hafifti; atlarının eğerine asılı birer küçük kuşhane ile işlerini görürlerdi, çok zaman bu tencerede pirinç, kavurma veya koyun pastırmasını kavurarak yerlerdi. |

Akıncılar mıntaka mıntaka ocak halinde olup her mıntakanın j akıncı kumandanı ile toyce veya doçe denilen bölük kumandanları İıvardı; bu toyce'ler tımarlı olup diğer akıncıların tımarı yoktu. [Macaristan'ın işgalinden sonra son akıncı kuvvetleri Mihal oğlu |Hızır Bey ve Kasım Bey kumandalarında olarak Segedin ve Temeşvar taraflarında bulunmuşlardır; Semendire, Bosna gibi bazı mühim merkezlerde vücude getirilen deli askerî teşkilâtı akıncı teşkilâtını andırır ise de bunlar s an cakb eylerinin idareleri altında bulunurlardı.

Hudut iyice genişleyince Evrenuz oğullan Arnavutluk ve Dalmaçya taraflarında, Mihal oğulları bir aralık Bosna ve sonra Semendire ve Sırbistan mmtakasmda ve daha sonra Maca-ristan^da, Malkoç oğulları Silistre taraflarında ve Turahan oğulları da Mora taraflarında bulunmuşlardır.

[882] Avusturya, Macaristan, Transilvanya, Lehistan, Hırvatistan, Istirya, Karniyol, Karintiya, Dalmaçya ve saireye otuz senede (1469'dan 1499 senedine kadar) yirmi defa akın yapılmıştır (Hammer tarihi, c. F., s. 268).

Akıncı mevcudu muhtelif tarihlerde değişmiştir; 939 H. (1530 M.) Budin ve 938 H. (1532 M.)'deki Alman seferlerinde akıncı kumandam Mihal oğlu Mehmed Bey'in kumandasında elli bini mütecaviz akıncı vardı.

Deliler

Hudut veya hududa yakın yerlerde bulunup serhad kulu denilen kuvvetler arasında bir de ekserisi Türk olarak iri yarı, şecaat ve cesaretleriyle meşhur ve akıncılara benzeyen bir hafif atlı sınıfı daha vardı ki harikulade cesaretlerinden dolayı bunlara deli adı varilmiştir. Bazı tarihlerde bunları delü'den galat olarak deli denildiği yazılmış ise de yanlış olup pervasızca hasma saldırmaları, gözlerini budaktan esirgemiyerek hayatı istihkar etmeleri kendilerine bu lâkabın verilmesine sebep olmuştur; deliler sancakbeği veya beylerbeği-lerin maİyyeti efradından idiler.

Ocaklarını halife Hazret-i Ömerü'l-FaTuk'a1 mensup addeden deliler fevkalâde cesaret ve atılganlıkları ve jkorkunç kıyafetleriyle hasımlarına karşı daimî surette galip gelirlerdi; bunlarda esas akide ve iman, başa yazılanın mutlaka zuhura geleceği kanaati olduğu için hiçbir tehlikeden kaçınmazlardır.

Deli askerî sınıfı, XVI. yüzyıldan evvel görülmeyip ancak bu asırda kısmen Türk ve kısmen de Boşnak, Sırp, Hırvat gibi Müslüman olmuş çengâver sınıflardan teşekkül etmişti. Tamamiyle Rumeli halkındandı; akıncıların silâhları tamamen bunlarda da vardı, başlarında benekli sırtlan derisinden yapılmış ve üzerine kartal kanatları takılmış bir başlık bulunurdu; şalvarları kurt veya ayı derisinden olup tüyleri dışarıda idi.

Deliler XVI. yüzyılda Rumeli beylerbeğisi ile Semendire ve Bosna sancakbeylerinin emirleri altında bulunurken daha sonraları diğer vezir ve beylerbeğiler de böyle bir sınıf vücuda getirmişlerdir; XVI. yüzyıl başlarından itibaren Semendire de Yahya Paşa-zâde Mehmed ve kardeşi Bâli Bey'lerle Bosna sancakbeyi Gazi Husrev Bey maiyetinde külliyetli deli kuvvetleri görüyoruz. Husrev Bey'in deli kuvveti on bin kadardı.

Delilerin elli ve altmışı bir bayrak olup, birkaç bayrak birleşince bir

delibaşı enirine verilirdi.

Kafa Kuvvetleri

Azaplar

Tarihimizin birinci cildinde azapların nasıl bir sınıf olduklarını, yeniçerilerin önünde bulunup harbettiklerini söylemiştik; azap teşkilâtı sonraları genişletilerek kaVa ve deniz azapları diye iki sınıf daha vücuda getirilmiştir; 1501 senesinde Osmanlılarla Venedik ve müttefikleri arasındaki muharebede Fransız, Sicilya ve Aragon deniz kuvvetleri Midilli önüne gelerek orayı muhasara etmişlerdir. Hükümet acele olarak Midilli'ye azap kuvvetleri sevk etmiş ve bundan sonra azapların devlet hazinesinden maaşlı olarak kale hizmetinde bulunmalarını münasip görmüş ve bu tarihten sonra kalelere muhafız olarak maaşlı azap kuvvetleri konulmuştur.

Bu kale az apliği ile beraber yaya azaplığı yani orduda hafif piyade azapları ihmal edilmiyerek XVI. asır ortalarına kadar bunlarda eskisi gibi vazife görmüşlerdir; nitekim Kanunî Sultan Süleyman'ın Belgrad seferinde Nakkaş Ali Bey kumandasında olarak Anadolu'dan on bin yaya azap gelip Belgrad alındıktan sonra bunlardan bir kısmı muhafız olarak burada alıkonulmuştur; keza Rodos seferinde de yirmi bin nefer yaya azap yazılmıştı;[883] daha sonraki tarihlerde Osmanlı ordusunda ve yeniçerilerin Ön-lerince azap kuvvetleri görülüyoruz, Kale azapları serhadkulu denilen kuvvetlerin yaya kiamındandı. Deniz azaplarına gelince :

Bunlar tersane halkından olarak donanma hizmetiyle mükellef maaşlı bir sınıf idiler. Tersanede azaba ihtiyaç olunca kaptan paşaya bir hükümle miktarı muayyen azap tedarik edilirdi. Azaplar kalyon devrine kadar Osmanlı donanmasının esasını teşkil ederlerdi. Gemi reisleri ile dümenci, yelkenci ve vardiyanlar azap sınıfından idiler. Azaplar bölük halinde olup her bölükte reis, kethüda, odabaşı, zabit olarak bulunurdu. XVI. yüzyıl başlarında Gelibolu'daki donanma hizmetinde olarak doksan üç azap bölüğü vardı, her bölük mevcudu vasati yedi, sekiz kişi idi.

[883] Tabakatü'l-memalik, s. 80,110,117.

Gönüllu ve Beştiler

Huduttaki kalelerin ani bir hücum karşısında muhafazası için buralardaki yerli ahaliden serhadkulu ismiyle hafif süvari kuvvetleri vücuda getirilmiş olup bunların maaşları bulundukları eyaletin maliyesinden verilirdi; gönüllerin gönüllü ağası ve beşlilerin beşli ağası isimlerinde büyük ağaları vardı; beşli teşkilâtı gönüllü teşkilâtından daha eski olup XVI. yüzyıl başlarında da görmekteyiz. Beşli askeri beş hanede bir alındığı için bu isimle meşhur olmuştur.

III. XVI. Yüzyıl Ortalarına Kadaü Osmanlılarda Denizcilik

Osmanlı devletinin ilk zamanlarında İzmit, Gemlik taraflarının daha sonra Karesi i/f nin elde edilmesi bu küçük beyliği tabiî olarak denizle alâkadar etmiş, mükemmel bir donanmaya malik olan KaTesi beyliği gemilerinden de istifade edilerek Rumeli'ye geçilmiş ve daha sonra da yani XIV. yüzyıl sonlarında (1390) Gelibolu'da, ehemmiyetli bir tersane vücuda getirilmiştir.

Bu ilk devirler Osmanlı denizciliğinin acemilik zamanı olup denizde pek kuvvetli ve mahir olan Venediklilerle boy ölçüşecek kudrette değildi; bununla beraber bazı muvaffakıyetsizliklere rağmen günden güne tecrübeli bir Osmanlı denizciliği vücuda gelmekte idi; çünkü boğazlara ve Rumeli'ye de sahip olan Osmanlıların bu tarafa geçmek için düşmandan emin olacak bir donanmaya sahip olmaları zarurî idi; nitekim Varna muharebesine geldiği sırada Boğaz tarafının düşman donanması tarafından kapandığını duyan Sultan II. Murad, yolunu değiştirerek İstanbul Boğazına gelip külliyetli bir para mukabilinde Ceneviz gemileriyle o tarafa geçmişti.

II. Murad zamanındaki donanma Trabzon İmparatorluğu'nu denizden tehdit edecek kadar çoğalıp deniz harekâtına alışmıştı. İstanbul muhasarasında da Osmanlı donanması manevrasında muvaffak olamamakla beraber adetçe üç yüz parçadan fazla idi.

Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u aldıktan sonra burayı Akdeniz'den gelecek bir tehlikeye karşı muhafaza için Çanakkale Boğazını tahkim etmekle beraber Donanmaya da ehemmiyet verdi ve bu sayade

İmroz, Limni, Taşoz, Semadirek, Midilli, Ağrıbz adaları alındı, Sakız ve Sisam vergiye bağlandı. Bu suretle Anadolu sahilleri emniyet altına girdi. Fatih devrinde Rodos muhasara edildi. Venedik ve müttefikleriyle yapılan muharebeler evvelkilere nazaran daha müsait geçti; Osmanlı hükümeti galip vaziyette muahedeler imzaladı.

Akdeniz'de korsanlık eden Türk levendleri reislerinden meşhur Kemal Reis'in Osmanlı devleti hizmetine girmesi donanmada yeni bir canlılık vücuda getirdi; Osmanlı vekayii kısmında görüldüğü üzere Akdeniz'de ispanya sahillerine kadar gidildi.

II. Bayezid devrindeki gemicilik daha ziyade inkişaf etti; Memlûklerle yapılan muharebede Hersek- zade kumandasiyle mühim bir donanma İskenderun sahillerine kadar gönderilmişti. Yavuz Sultan Selim, donanmaya çok ehemmiyet verdi; o tarihe kadar Osmanlıların asıl tersanesi olan Gelibolu'dan başka Haliste de mükemmel bir tersanenin esasını kurdu; gemiler yaptırdı. Karadaki büyük zaferleriyle eşit olmak üzere denizcilikte de Akdeniz hâkimiyetini elde etmek istiyordu. Fakat ömrü yetmedi; oğlu Sultan Süleyman, Akdeniz'de îspanyollarla daimî surette mücadele halinde bulunan ve müstakil Cezayir beyi olan Barbaros Hayreddin'i devlet hizmetine çağırdı ve gelir gelmez onu donanmaya umum kumandan yaptı; Hayreddin Paşa'ya ait Cezayir beyliğini yine ona verdi. Tersaneyi yeni tesisat ve ilâvelerle genişletti. Bu suretle bu büyük denizci Osmanlı devleti hizmetine girdikten ve birtakım muvaffakiyetlerden sonra İspanyolların meşhur denizcisi ve Akdeniz hâkimi Andrea Dor-ya'ya, Preveze'de vurduğu darbe ile dehasını gösterdi; Osmanlı devleti im Miretle karadaki hâkimiyetine ilâveten hakimiyetini de elde etti.

Osmanlı hükümeti karada olduğu gibi denizde de yardım etmek suretiyle Fransa kırallığını büyük bir tehlikeden kurtardı; bu yardım Fransa kiralı I. Fransuva'mn hasmı olan Alman imparatoru V. Şarl (Şarlken)'ın vefatından sonra da devam etti. Batı-Akdeniz sularına giden Barbaros Nisa aldı; Turgut Reis ve kaptan Piyale Paşa da Fransızlara yardım etmek suretiyle aradaki ittifaka riayet edildi.

Osmanlı donanması yalnız Gelibolu ve İstanbul'da, yapılmayıp Karadeniz, Marmara denizi ve Akdeniz'deki inşaat tezgâhlarında da yapılırdı; Karadeniz'de Sinop, Çayağzı, Kefken adası, Rumeli sahilinde Varna, Burgaz, Ahyolu ve Tuna kenarında Rusçuk, Marmara denizinde

İzmit, Gemlik, Edincik, Karabiga ve Ege denizinde bazı adalarla Edremit, Ayasluğ (Selçuk), Milas (Küllük), Akdeniz'de Bodrum, Antalya, Alâiye ve Rodos adası bunlardan bir kısmıdır. Osmanlılar gemi levazımatı olan yelken, halat, zift, kürek, tel, gemi demiri vesaireyi tedarik için ocaklık olarak yanı daimî surette bunları hazırlayıcı bir teşkilâta malik olduklarından gerek gemi yapmak ve gerek bunların eşyasını tedarik hususunda asla sıkıntı çekmezlerdi.

İhtidadan XVI. yüzyıl sonlarına kadar Osmanlılarda donanmanın esası çekdiri sınıfından kadırga olup bu o devirde Osmanlıların en ileri harp gemisi idi; bunlardan başka donanma olarak mavuna, kalite ve perkende ve küçük olarak îşkampavye, Firkate, Karamürsel, Kütük isimlerinde gemiler ve kayıklarla bir de Çardak ile Gelibolu arasında çalışan ve tımarlı sipahi ve atlı sınıfını nakleden at gemileri vardı. Bu asırlarda Osmanlı donanması çektirî nevrinden yani kürekli sınıfmdandı.

Bir kadırganın boyu bodoslama arasında elli beş ve elli altı zira yani kırk iki metre olup yirmi dört oturaklı idi. Her oturağında; dört kürekçisi bulunuyordu ve mevcut kürekçisi yüz doksan altı idi. "İ üz kadar cenkçi kaptan, yelkenci, kalafatçı, dümenci ve sairesiyle kadırga mevcudu üç yüz otuz kişiyi bulurdu. On üç, on dört topu vardı. Mavuna kadırgadan büyük olup her küresini yedişer kişi çekerdi; yüz elli cenkçisi, yirmi dört topu vardı. Kalite ve perkende ve diğerleri kadırgadan küçüktü; işkampavya haberci gemisi idi.

Kaptan paşanın bindiği daha büyük kadırgaya baştarde adı verilirdi; kaptan paşa denize çıktığı vakit otuz altı oturaklı olan bu kadırgaya binerdi; her oturağında beş ilâ yedi kürekçisi vardı. Paşa baştardesinin mevcudu kaptan ve beş yüz kürekçi, iki yüz on altı cenkçi, topçu ve sair gemicileriyle birlikte sekiz yüz kadardı.[884]

OTUZDÖRDÜNCÜ BOLÜM

XV. YÜZYIL ORTASINDAN XVI. YÜZYIL ORTASINA KADAR EYALETLERİN İDARESİ

[884] Bu hususta daha fazla malûmat almak için Osma teşkilâtı isimli eserimizin Bahriye teşkilâtı kısmına bakın.

Osmanlı Eyaletleri

Eyaletlere Dair İcmal

Kitabımızın birinci cildinde yazıldığı üzere eyâletlerin esas olarak askerî idaresi beylerbeğüere verilmişti; XV. yüzyıl ortalarına kadar olmak üzere biri Rumeli'de ve diğeri Anadolu'da iki beylerbeğüik vardı; bunlartjan başka Anadolu'da şehzade sancakları bulunuyordu. Rumeli'de şehzade sancağı olmayıp Silistre, Semendire ve Arnavutluk hududunda akıncı sancakbeyleri vardı.[885] Karaman beyliğinin ortadan kalkması üzerine burası ibtida şehzade sancağı ve sonra beylerbeğüik oldu; Sivas da böyle idi.

XV. yüzyıl ortalarından XVI. yüzyıl ortalarına kadar muhtelif tarihlerde Anadolu'da Manisa, Kütahya, Konya, Kastamonu, Amasya, Trabzon, Antalya, şehzade sancağı idiler; ikinci derecede şehzade sancakları da (Bolu, Akşehir, Kefe ve Menteşe gibi) vardı.

Anadolu beylerbeğilîğinin merkezi evvelâ Ankara iken sonra Kütahya'ya, naklolunmuş ve daha sonra Kütahya şehzade sancağı yapıldığından beylerbeğüik merkezi tekrar Ankara olmuş ve nihayet II. Selim'in hükümdarlığını mütaakıp Kütahya yeniden Anadolu beylerbey iliğine başşehir olmuştur. Rumeli beylerbeyiliğinin merkezi ise bir aralık Filibe ve daha sonra Manastırdi. Eyalet merkezini havi sancağa Paşa sancağı denilirdi.

Osmanlıların eyalet teşkilâtı XVI. yüzyıl ortalarına doğru istikrarlı bir şekil almıştı; Doğu ve Güney-Anadolu ile Suriye, Mısır, Irak ve Avrupa'da Macaristan kıt'alannın zaptı yeni ve mühim eyaletler meydana çıkarmıştı; bu suretle Erzurum, Diyarbakır, Van, Dulkadıriye, Haleb, Suriye, Trablus-şam, Şehrizor, Mısır, Yemen, Bağdad, Basra ve Budin, Temeşvar eyaletleri Cezayir ile im tarihlerde buraya tâbi olarak idare edilen Tunus, Tiabhıs-garp imtiyazlı birer sancak halinde idiler. Trtıhlus-garb Turgud'uıı 1565 deki vefatında bey-lerbeğilik Bunlar denizle alâkalı kaptanlara verilirdi. Afrika eyaletlerinden, merkezi Sevakin olan bir de Habeş eyaleti vardı. Adana ve bazı Doğu sancakları XVII. yüzyıl başlarına kadar imtiyazlı bir halde

[885] Bu hudut sancakları müstakil olmayıp Rumeli eyaletine tâbi ise de hudut üzerinde bulunmaları itibariyle daha serbest idiler.

bulunuyorlardı.

Salyânesiz Ve Salyâneli Eyaletler

Eyaletler salyânesiz ve salyâneli yani yıllıksız ve yıllıklı olarak iki kısımdı. Bunların en çoğu yılhksız olanı idi. Rumeli, Budin, Anadolu, Karaman, Dulkadır ve Sivas, Erzurum, Diyarbakır, Haleb, Şam,JTrablus-şam, salyânesiz eyaletlerden idiler. Bunların mahsulâtı has, zeamet ve tımara ayrılmış ve hazineden ve defterhâneden idare edilmekte bulunmuştur. Yıllıksız eyâletlerin öşür ve resimleri havass-ı hümâyun ismiyle hanzineye ve beğlerbeyi ve sancakbeyi haslarına ve bir de zeamet ve tımara ait olmak üzere üçe taksim edilmişti.

Yıllıklı eyâletler Mısır, Habeş, Bağdad, Basra, Yemen ve Kaptan Paşa eyaletindeki bazı sancaklar olup buraların mahsulâtı has, zeamet ve tımara ayrdmayarak doğrudan doğruya devlet hazinesi tarafından mıntaka mmtaka her sene iltizama verilirdi; bu eyaletlerin senevi hasılatından bir kısmı beylerbeyi, sancakbeyi, asker ve sairlerinin maaşları için tevzi edildikten sonra kalanı devlet hazinesine yollanırdı. Trablus-garp, Tunus ve Cezayir eyaletleri de yıllık eyaletlerdendi.

Serbest Mir-İ Mîranhklar Ve Yurtluk-Ocaklık Sancaklar

Bunlardan başka bir de Doğu-Anadolu'da mülkiyetleri Osmanlı hükümeti tarafından sahiplerine ait olarak kabul edilmiş olan ve kendilerine yazdan fermanlarda cenab tâbiri kullanılan Cizre, Genç, Bitlis, tmadiye, Mahmudiye, Hakâri, Eğil, Palo ve saire gibi sancaklar olup bunlar Osmanlı devletinin yüksek hâkimiyetini tanıyorlardı. Her sene muayyen bir vergi verirler ve lüzumu halinde askerleriyle hizmete gelirlerdi; bunlara serbest mîr-i mıranhk da denilirdi. Bu serbest mîr-i mîranlıkta tımar ve zeamet teşkilâtı olmayıp sancakları o beylerin mülkü gibi idi. Bunlardan başka Yavuz Sultan Selim zamanında devlete sadık kaldıkları için Bıyıklı Mehmrt Paşanın arziyle yurthik ocaklık olarak Kürt beylerine ait büyük, küçük bazı yerler sancak itibariyle bu yerli beylere terk edilmişti. Bunların sancakları münhal olunca hariçten kimseye verilmeyip! oğullarına, kardeşlerine ve en yakın akrabalarına verilirdi.

Bu sancakbeyleri hangi eyalette ise o eyaletin beylerbeyisi ile beraber zeamet ve tımarlı sipahileriyle sefere giderlerdi. Bu yurtluk - ocaklık sancakların başlıcaları Sokman, Kulub, hak, Tercil, Mihrânî, Pertek Çapakçur, Çermik'ti. Doğuda Çıldır eyaletinin teşekkülünden sonra buradan dört sancak mülkiyet üzere yurtluk-ocaklık itibar edilmiştir. Bunlardan başka Mir aşiretliği ismiyle Van, Diyarbakır, Şe/ırizor'da dört yüz kadar aşiret reislikleri vardı ki bunlar derece itibariyle sancakbeyi ile zeamet sahipleri arasında idiler; bu reisler sancak-beyleri ile birlikte sefere giderler; vefat ettiklerinde dirlikleri oğullarına, yoksa en yakınma verilirdi.

Beylerbeyi Ve Sancakbeyleri

Eyaletleri idare edenler devlet adamlarına beylerbeyi veya bunun mukabili olarak mîr-i miran [886] denilirdi, bunlar eyâletlerinin bilhassa askerî idaresinden mesul idiler; beylerbey ilerin idareleri altında birtakım sancaklar vardı; buraların idaresi de sancakbeylerine aitti; sancak-beylerine tâbi kazaların inzibat ve askerî idaresi tımar subaşı-larma ait olup adlî ve hukukî ciheti kadılara bırakılmıştı. Kazaların iaşesi, belediye, adliye işleri, hükümet tarafından istenilen şeylerin temin ve tedariki kadılara aitti; beylerbeyilerin bu cihetlere müdahalesi olmayıp yalnız nezâret hakkı vardı.

Beylerbeyi olmak için muhtelif yollar vardı; en mühimmi s ancakb ey liginden gelmekti; bundan başka sarayın herhangi bir hizmetinden, yeniçeri ağalığından ve saireden gelmek suretiyle de beylerbeyi tâyin olunurdu.

Beylerbey ilikte de derece vardı; en yüksek beylerbeyilik Rumeli ve soma Anadolu beylerbey iliği idi; Rumeli beylerbeyisi terfi ederse küçük vezir yani divan-ı hümâyunda sonuncu vezir olurdu; Anadolu beylcrbeyisi terfi ederse Rumeli beylerbeyisi olurdu; bu kanunî şekli olup defaten vezir olan herhangi bir beylerbeyi dahi görülmüştür.

Kanunî Sultan Süleyman zamanında Mısır müstesna olmak üzere eyaletlerde vezir vali yoktu. Hepsi beylerbeyi idi; daha sonraki tarihlerde mühimlerinden başlayarak eyaletlere tedricî surette vezir

[886] Mîr,emîr'in muhaffefi olup miran da emîron'm muhaffefidir; yani emîr-i emîran, baştaki eliflerin kaldınlmasiyle daha kolay okunmak üzere mîr-i mîran olmuştur. Bu da beylerbeyi mukabilidir.

valiler tâyin edilmiştir, Beylerbey ilerin hasları yani dirlikleri muhtelifti; beyler bey iler in iki tuğları ve aancak-beylerinin ise bir tuğları vardı. Bir sancakbeyînin beylerbeyi olması için senelik has miktarının en az dört yüz bin akçe olması lâzımdı.

Sancakbeylerinin birbirlerine nazaran dereceleri, haslarının miktarlariyle Ölçülürdü; kimin hası fazla ise o diğerine tekaddüm ederdi. Sancakbeyliği hası en aşağı iki yüz bin akçe ile başlar, hizmeti görüldükçe artardı. Devlet merkezindeki yeniçeri ağası, nişancı, mîr-i alem, büyük mîrahor ve saire gibi hizmet sahipleri sancakbeyi olurlarsa beş yüz bin ve dört yüz bin ile tâyin edilirlerdi.

Eyalet Merkezi

Beylerbeyi vilâyet merkezinde otururdu; kalabalık maiyyeti vardı. Adlı ve hukukî işler eyalet
merkezindeki kadıya aitti. Beylerbeyinin riyaseti altında bir divan vardı ve buraya ait yazı işleri divan efendisi tarafından görülürdü; doğrudan doğruya hazineye ait paraları hazine veya mal defterdarları tahsil ederlerdi; zeamet işleri o beylerbeyiliğin tımar kethüdası ve tımar işleri tımar defterdarı taraflarından görülürdü. Beylerbeyi sefere memur olursa yerine vekil olarak mütesellim denilen bir memur bırakarak maiyyeti kuvvetleri ve eyaleti dahilindeki sancakbeyleri, zeamet ve tımar sahipleri ve bunların cebelileriyle birlikte sefere hareket ederdi.

OTUZBEŞİNCİ BÖLÜM

XV. YÜZYIL ORTALARINDAN XVI. YÜZYIL ORTALARINA KADAR İLMÎYE TEŞKİLÂTI

Kitabımızın birinci cildinde yazdığımız gibi Osmanlılarda medrese tesisi ilk olarak Gazi Orhan Bey zamanında başlamış olup gün geçtikçe bunların adedi artmış ve XV. yüzyılın ortasında Edirne'deki Darülhadîs Osmanlı memleketlerindeki medreselerin birincisi olmuştu; bununla beraber Yıldırım Baye-zid zamanından başlayarak Sahn medreselerinin kuruluşuna kadar medreselerde yapılan ıslahat ve

tadilât muntazam bir silsile ve derece takip edecek mahiyette değildi.

Osmanlı Medreseleri [887]

Sahn-I Seman Ve Telinime Medreseleri

İstanbu'un fethini mütaakıp buradaki sekiz kiliselerhal medreseye çevrildi ve ilk defa olarak bir fakültenin temeli atıldı; bu sekiz medreseden birisinin müderrisliği zamanın yüksek âlimlerinden Mevlâna Alâüddin Tıısfye, ikincisi Bursalı Hoca-zâde Mulihüddin Mustafa'ya ve üçüncüsü Mevlâna Abdülkeri diğer beş medreseye de münasihleri tâyin edildi.[888]

Bundan sonra Fatih Sultan M e hm e d tarafından yaptırılan camiin kuzey ve güne}' taraflarına dörder büyük, yani sekiz medrese yaptırılmış ve Sahn-ı seman adı verilmiştir; bu medreselerden her birinin on dokuz odası vardı; bu odaların on beşi dâniş-mend denilen yüksek talebeye, ikisi muîd denilen müzakerecilere ve ikisi dahi medrese kapıcısı ile hademesine mahsustu.[889] Bundan başka her bir medreseye mahreç olmak yani talebe yetiştirmek üzere Mûsıla-ı sahn veya Tetimme medreseleri ismiyle lise hükmünde her bir sahn medresesinde birerden sekiz medrese daha vardı; her tetimmede sekiz oda ve her odada üçer talebe bulunacaktı."'Hariç ve dahil kısımlarını havi olan tetimme medreseleri de Fatih camiinin Karadeniz

---

[887] Tahsil müesseselerini söylerken ilk okuldan bahsetmemek o müesseselerin bulunmaması demek değildir. Anadolu Selçukluları zamanındaki usulü takip eden Osmanlılarda ilk tahsil okulları çoktu; bunlar hususî eşhas tarafından 'akıf suretiyle yapılmışlardı; buradaki tedrisat alfabe, yazı okuma ve Kur'an-ı terim ve bîr de âmâl-i erbaa denilen hisaptı. Her mektebin vakfına göre hoca, [kalfa ve hademesi vardı. XVI. yüzyıldaki mektep adedini bilmiyoruz; Evliya Çelebi*ye göre XVII. yüzyıl başlarında İstanbul'daki mektep adedinin 1993 olduğu görülüyor; buna göre XV. ve XVI. yüzyıllarda İstanbul'daki mektep adedinin herhalde bin veya binden fazla olduğunu tahmin güç değildir. XV. ve XVI. yüzyıllarda Rumeli eyaletinin merkez sancağında altmış, Anadolu (eyaletinde yüz elli dört, Nefs-i Amasya'da ikiyüz, Erzurum'da yüz on sibyan I mektebi (ilkokul) vardı. Mekteplerin yalnız vilâyet merkeziyle büyük kasabalarda bulunduğunu zannetmem elidir; XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu dahilinde gezmiş olan bir Fransız seyyahı her köyde mektebe rastlamış ve ilk tahsilin Türkiye'de garp memleketi mektepleriyle mukayese edilemiyecek kadar çok olduğunu hayretle görmüştür (Bk. Bayan Âfet İnan, Türk Osmanlı tarihinin karakteristik noktalarına bir bakış^ İst. 1937, s. 5). Bu İlkokulların çoğunda kimsesiz ve fakir çocuklara her sene elbise ve ayakkabı parası vakfedilmiştir..

İznik'le mevcut kırk altı mektebten Orhan Gazi, Süleyman Paşa, Aziz ve Teke-oğlu okullarının vakıf kayıtlarında, çocuklara her yıl elbise verilmesi tesbit edilmişti. Yavuz Sultan Selim'in validesinin Trabzon'da yaptırdığı Hatuniye mektebindeki talebeye hergün iki defa yemek ve bayramlarda elbise ve başlık ile bayram bahşişi verilmesi vakfiyesinde kayıtlı idi.

[888] Molla Tûsî sonradan Zeyrek camii olan mahalde ders okutmuştu (Şakayık tercümesi, s, 117).

[889] Sekiz medreseden herbirinûı ikişer akçe yevmiyeli birer kapıcı, birer vardı.

ve Akdeniz'e bakan kısımlarına yani dört medrese kuzeye ve dört medrese de güney taraflarına düşmekte idi.[890]

Sekiz sahn müderrisinden her birine günde ellişer akçe olarak maaş tahsis edildi; bundan başka her bir medreseye ekmek ve yiyecekten başka yirmi beşer akçe yevmiye ile birer muîd tâyin olundu; her medresenin dânişmend denilen on beş sahn talebesine günde ikişer akçe üzerinden maaş ile yiyecek verildi; muîdler, müderrislerin (Profesörlerin) verdikleri dersleri talebeye tekrar izah ile müzakereden başka bulundukları medresenin inzibatiyle de alâkadar idiler; muîdleri bugünkü doçentlere benzetebiliriz.

Tetimme medreselerindeki talebeyi, sahn medreselerindeki dânişmendlerden ayırmak için bunlara suhte {softa) denilmişti; bunlar ya mensup oldukları medreselerin muîdlerinden veyahut sahn talebesi olan dânişmendlerden ders görürlerdi. Tetimme talebelerinin her birine yemekten başka aydan aya on ikişer akçe mum parası dağıtılırdı; tetimmeyi bitiren öğrenci sabn medreselerine geçerdi.

Fatih Sultan Mehmed bu medreselerden başka Ayasofya camii ve Eyüp camii etrafına da Tetimme derecesinde iki medrese daha yaptırmış ve vezirlerden Mahmud, Davud, Mustafa Paşalar ile sair vezirler de yer yer medreseler inşasiyle istanbul'u bir ilim şehri yapmağa gayret etmişlerdir.

Dânişmend, âlim demekti; bunların Sahn-ı semanda bir odaya sahip olabilmeleri için uzun tahsil ve imtihan geçirmeleri lâzımdı; bundan dolayı içlerinde bir hayli eser sahibi âlimler vardı; bunların kıdemlileri muîd olurlar ve yukarıda söylediğimiz gibi mûsıla-i sahn da denilen Tetimmelerdeki so/fa'lara ders gösterirlerdi.

Sahn Medreselerine Göre Medrese Dereceleri

Vezir-i âzam Mahmud Paşa'nın himmetiyle istanbul da. ilk medrese teşkilâtı yapılırken gerek İstanbul'da gerek Türkiye'deki medreseler de bir tasnife tâbi tutuldu ve vakfiyelerine göre dereceleri tesbit edildi. Bunların dereceleri en aşağı derece olan meâniden Şerh-i nıiftah, ortası kelâmdan Şerh-i mevâkıf ve âlâsı fıkıhtan Hidâye

[890] Ali tarihi (basılmamış birinci cilt, s. 20) Tetimme medreseslerinin güney kısmı tramvay yoluna tesadüf ettiği için istimlâk edilmiş olup kuzey tarafına rast! i\ an diğer dürt tctimınc de parça parça satılmıştır.

olmak üzere bir esasa bağlandı; bundan daha yüksek olarak dâhil elli medreseleri denilen şehzade valideleri, hükümdar kızları ve evlâdlarımn medreseleri de bir sıraya kondu; bunlarda da derslerin en aşağısı fürûdan Hidaye ortası usûlden Telvih ve âlâsı tefsirden Keşşaf-ı Zemahşerî ve Kadı Beyzâvî tedrisi idi.

Sahn medreselerinin binasiyle beraber medreselerin buraya göre ayarlanması neticesi olarak Osmanlı memleketlerindeki medreseler yirmi akçe yevmiyeli medreseden başlayarak iki hariç, iki dahil ve mûsıla-i sahn medreselerinden sonra Sahn-ı seman medreseleri geliyordu.

Medrese Talebeleri

Medreseye girecek bir talebe, ibtida hariç dersleri okutan yani medrese tahsilinin ihtidasını gösteren ulemadan bir hariç medresesi müderrisinin dersine devam ederdi; bundan sonra hocasının delaletiyle dâhil denilen, orta okul tahsili görür ve bunu mütaakıp mûsıla-ı sahn medresesi yani orta tahsilin ikinci kısmı olan lise derecesindeki dersleri okur ve burada da muvaffak olduktan sonra Sahn-ı seman denilen Hukuk, ilahiyat ve Edebiyat fakültesine girerdi.

Sahn talebesi dânişmend ismiyle yüksek tahsili görüp muvaffak olduktan sonra diplomasını alır ve mülâzım ismiyle deftere kaydolunup münhal vukuunda en küçük müderrislik olan yirmi veya yirmi beş akçeli müderrisliklerden birisine tâyin olunarak kendisine verilen medreselerde ders okuturdu; yeni müderrisin bundan sonraki yükselmesi göstereceği kabiliyete bağlı idi.

Fatih'in vakfiyesine göre Sahn-ı semanda, softa denilen Tetimme talebeleri mevcudu altı yüz kadardı.[891]

İlk tahsili gören talebe medreseye devam edecekse dersleri hariç medreselerinden birine girip ulema tarafından

cüz'iyyat (ulûm-ı cüz'iyye) sayılan hisap, heyet (kozmografya), cedel[892] ilimlerini görürlerdi. Orta tahsil, hariç ve dahil iki kısımdı;

[891] Prof. Dr. Bay Süheyl tînver tarafından neşredilen Fatih vakfiyesi'nin Türkçe hulâsası (Vakıflar dergisi, c. I., s. 42).

[892] Cedel; ilm-i kelâmla ilm-i fıkhın mebahisindeki mücadele, ve münazara olup bu münazaraya ÂdâbüH-bahs de denilirdi.

mukaddimat-ı ulûm denilen sarf (gramer), nahiv (sentaks) vazı,[893] iştikak, hendese, hisap, münazara [894] ve mantıktan Isagucî ve Şerh-i Fenarî ile yine mantıktan Hüsam-ı Kâtı ile Metali şerhi ve kelâmdan Haşiye-i tecrid okutulurdu; bu orta okul medreselerine Haşiye-i tecrid medreseleri denilirdi. Medreselerin bu orta okul kısmındaki dersler sıra takip ederdi; meselâ bir aşağı sınıfta sarf okunursa daha yüksek sınıfta nahiv tedris edilirdi; bunun gibi mantıktan İsagucî ve şerhleri bu kısmın aşağı sınıfında okutulup daha mufassal olan Metali şerhi ise aynı okulun daha yüksek derecesinde okutulurdu.

Bundan sonra tetimme medreseleri denilen medreselerin lise tahsili geliyordu; bunlardan aşağı derecesine miftah ve yukarı derecesine de telvih medreseleri derlerdi. Orada mantıktan Şerh-i şemsiyemden başlanarak belâgatten Miftah şerhi ile yine belagat ilminden Muhtasar-ı maâni ve Mutavvel, usûl-i fıkıhtan Tavzih ve bunun şerhi Telvih ve kelâmdan Tecrid şerhi ile Teftazânî'nin Telhis şerhi ve yine kelâmdan Kadı Beyzâvî'nin TavâlVine İsfahan î'nin yazdığı Tavâli şerhi okutturulurdu.

Sahn-ı seman medreselerinde tefsirden keşşaf, kelâmdan Seyyid Şerif Cürcânî'nin Mevakıf şerhi ve usûl-i fıkıhtan Muhtasar-ı münteha isimli şerh ve fıkıhtan Hidaye ile bunun şerhi olan Bayburtlu Ekmel üddin'in şerhi gösteriliyordu.

Sahn-ı Süleymaniye'deki ayrı ayrı medreselerde usûl-i hadîs, hadis, lıb, tabiiyyat ve riyaziye dersleri tedris olunuyordu.

Süleymaniye Medreseleri

Fatih Sultan Mehmed'in yaptırmış olduğu Sahn medreseleri tefsir, hadîs, fıkıh, kelâm ve edebiyat derslerine hasredilmişti; fakat talebeler, ilk ve orta tahsillerde, hendese, kozmografya ve hisap derslerini gördükleri için bu fen bilgilerine vâkıf idiler.

Kanunî Sultan Süleyman zamanında riyaziye, tabiîyye ve tababet derslerine olan ihtiyaç sebebiyle bu sınıflara mahsus adam yetiştirmek üzere yeni fakülteler yaptırılması tekarrür etti; 957 H.

[893] Vazı'; elfâzın meaniye tahsis edilmesinin keyfiyet-i tarzı olup lügat zümresindedir.

[894] Münazara; herhangi bir ilmî fikir ve mütalâanın iki tarafça sebebleri izah olunarak mubahese ve müdafaasını gösteren kaidelerdir. İlm-i cedel ve ilm-i hilaf, münazara ilminin şubeleridir.

Cemaziyelevvel(1550 M.)'de başlayan inşaat altı buçuk sene sürdü ve 963 Şevval (1556 M.)' de sona erdi; bu medreseler Süleymaniye camiinin etrafında dört medrese ile camiin kıble tarafında bir Darülhad's ve bir de Tıb medresesidir.

Dört medrese doğrudan doğruya riyaziye tahsili için bina olunmuştu; gerek bu dört medresenin ve gerek tıb medresesi müderrisinin yevmiyeleri altmışar akçe idi; Darülhadîs müderrisliği ise en yüksek müderrislik itibar olunarak müderrisine günde yüz akçe tahsis olunmuştu.

Hariç ve dahil derslerini gören bir öğrenci Hukuk, İlahiyat ve Edebiyat fakültesi olan Sahn-ı seman medreselerine girmiyerek Riyaziyat ve Tıb fakültesi derslerini takip edecekse mûsıla-i Süleymaniye denilen medreselere devam eylerler ve burayı bitirdikten sonra Sahn-ı Süleymaniye denilen yüksek tahsili görürdü.

Mülazemet

Sahn-ı Seman veya Sahn-ı Süleymaniye"yi bitiren bir talebe icazet aldıktan sonra mülâzım adını alıp kazasker defterine kaydolunup sırasını bekler ve buna nevbet denilirdi. Bundan sonra müderrislik ve kadılık yollarından hangisini isterse oraya intisap eder ve kadılığa talip ise ihtidadan yirmi beş akçe ile tâyin edilir, buradan yüzelli akçe yevmiyeli kadılığa kadar çıkardı; bundan yukarı kadılıklar yani 150 ilâ 500 akçelik kadılık ancak Safın müderrisliğinden kadılığa geçecek olanlara verilirdi.

Eğer mülâzım, müderrislik isterse yirmi akçe ile hâriç müderrisliğine tâyin olunur ve terfi ede ede sahn müderrisliğine çıkar ve isterse buradan kadılığa geçerdi. Yani bir müderris ilk defa ibtida-i hariç müderrisi olup sonra hareket-i hariç olarak bir derece terfi eder. Bunu mütaakıp ibtida-i dahil ve hareket-i dahil müderjisi olup sonra mûsıla-i sahn ve en son Sahn-ı seman müderrisliğine geçer ve bu suretle yüksek tahsil talebesine Profesör olurdu. Sahn-ı Süleymaniye müderrisliğine geçecekler ise mûsıla-i Süleymaniye tahsilinden sonra Sahn-ı Süleymaniyeye müderris olurlardı. Dersten mezun olup mülâzım olan bir zat kadılık veya müderrislikten hiç birine gîtmiyerek askerî sınıfa geçecek olursa kendisine yirmi bin akçelik zeamet

verilirdi.
Müftü veya şeyhüH-islâm, padişah hocası, kazaskerler, İstanbul kadısı, şehzade hocaları ve taht kadılarının oğulları bir imtiyaz olarak daha yüksek dereceli müderrisliklere tâyin edilirlerdi. Yani bir müderrisin uzun zamanda elde edebileceği bir medrese müderrisliği bunlara ilk kademe olarak verilirdi.

Gerek mülâzemet ve gerek nevbe usulü, meşhur Ebüssuud Efendi'nin 944 H. (1557 M.)'deki Rumeli kazaskerliği zamanında intizama girmiş ve bu hususa ait bir defter tutulmuştur; müderrislerin son mercii ve en yüksek âmiri bu tarihlerde kazaskerlerdi.

Kadılık - Kazaskerlik - Müftülük

Kadılık

Osmanlı memleketlerindeki kaza (hâkimlik-savcık) işleriyle meşgul olan kadı sınıfının derecesi kanunnameler ile tesbit edilmişti. Malûm olduğu üzere kadılar kısmet, miras, nikâh, nafaka ve ailevî meseleler ve sair şer'î ve hukukî dâvalara bakarlar ve bu işlerden kanunla tâyin edilmiş olan resim yani vergileri alırlardı; bunların da en büyük âmiri bu asırlarda bulundukları kıt'alara göre Rumeli ve Anadolu kazaskerleriydi; kazaskerler, yüzelli akçeye kadar olan kadılıkları tevcih ederlerdi; bundan yukarısının arzı ve tâyini vezir-i azama aitti. Kadılığın en yüksek derecesi beş yüz akçelik taht kadıları idi; Bursa, Edirne ve İstanbul gibi Osmanlı devletinin kendisine merkez yaptığı yerlerin kadılıkları bu cümledendir; bu tarihlerde Sahn-ı seman müderrislerinden arzu edenler taht kadılığına tâyin edilirlerdi; Taht kadılarından bir derece aşağı olarak üç yüz akçeden başlayan ve mevleviyet denilen kadılıklar geliyordu; Sahn medreselerindeki hariç ve dahil müderrisleri isterlerse üç yüz akçelik kadılığa tâyin olunurlardı; yüz elli akçelik kadılıklar sancak kadılıkları idi.
Şu kayıtlara göre kadılık, nahiye, kaza, sancak, eyalet ve taht kadılıkları olmak üzere beş kısımdı; bir kadılığa birkaç kişi talip çıksa aralarında imtihan yapılırdı. Kadıların hizmet müddetleri derecelerine göre başka başka olup bu müddeti bitirince mâzul sayılarak yerine sıra bekleyen kıdemlisi tâyin edilirdi.

Bilumum kadılar ve bilhassa bunların içinden kaza kadıları, kazalarındaki hükümet işleriyle de meşgul olurlardı; zahire tedariki, maden, yol vesair işlere tâyin olunanların şevkleri devşirme işleri, velhasıl hükümetçe verilen görevleri dolayısiyle idarî işleri de görürlerdi.

Kazaskerlik

Bu makam Sultan I. Murad zamanından ihdas edilmiş ve ilk defa Çandarlı Kara Halil, Efendi (Paşa) tâyin edilmişti; Osmanlı hudutlarının genişlemesi üzerine kazaskerlik Fatih Sultan Mehmed'in son senelerinde Rumeli ve Anadolu kazaskerliği olarak ikiye ayrılmıştır.
Kazaskerler bu tarihlerde ilmiye sınıfının yani müderris ve kadıların en büyük makamı idi; askeri sayılan bütün sınıfların hukukî ve şer'î işleri bunun tâyin ettiği nâibler yani vekiller tarafından görülür ve bunlardan alınan resimler kendisine ait olurdu: vilâyet sancak ve kaza kadıları bunların işlerine müdahale edemezlerdi.
Divan teşkilâtı kısmında görüldüğü üzere kazaskerler; divan-ı hümâyun âzasından olup oraya gelen kendilerine ait dâvaları halle-derler ve haftanın muayyen günlerinde kendi evlerinde de divan kurup kendilerine havale edilen hukukî ve şer'î işlere bakarlardı.

Müftülük

Osmanlıların ilk devirlerinde en yüksek ilmiye derecesi kazaskerlik idi; Fatih Sultan Mehmed zamanındaki kanunnâmeye göre şeyhtfl-islâm diye isim verilei müftü ulemânın reisi yani müderrislerin arasında en yüksek derece de idi; hattâ müftü ile padişah hocasının, vezirlerin de üstünde ol masına mebni vezir-i azamın onlara riayeten üst tarafına oturt ması kanundu.
Müftüler, bulundukları mıntakada dinî meseleler hakkında fetva vererek halkın sorularını cevaplandırırlardı; bunların XVI. asır başlarına kadar mevkileri hükümet teşkilâtında o kadar ehemmiyetli değildi; kazaskerlere nazaran cüz'i maaşları vardı.
II. Bayezid, meşhur medresesini (Bayezid'te şimdiki İnkılâp Müze ve Kütüphanesi) yaptığı zaman müftü olan Zenbilli Ali Cemali Efendi'ye

hürmeten medresesini müftü olanlara tahsis etmiştir; o tarihte müftülerin yevmiyesi yüz akçe iken bu medrese müderrisliği münasebetiyle müftülere elli akçe daha verilmiştir; Kanunî Sultan Süleyman zamanında Ali Cemali Efen-di'nin yevmiyesi yüz elliye çıkarılmış veEbussuud Efendi zamanına kadar bu miktar devam etmiştir.

Ebussuud Efendi müftü iken meşhur tefsirini yazarak bir kısmını takdim etmiş ve o tarihe kadar Bayezid medresesi müderrisliği ile beraber iki yüz akçe olan müftülük maaşı üç yüz akçe zamnıiyle beş yüze çıkarılmış ve tefsirini tamam edince yevmiyesi altı yüz akçe olmuştu. îşte bu tarihten itibaren müftülük kazaskerliğin üstüne çıkmış ve Rumeli kazaskerliğin üstünde müftülük en yüksek ilmiye makamı olmuştur; müftüler XIX. asra kadar kabineye dahil olmayıp sonradan buraya alınmışlardır; müftülere şeyhülislâm da denilmiş olup bu tâbir XVII. asır sonlarından itibaren taammüm etmiştir.

OTUZALTINCI BÖLÜM

XV. YÜZYIL ORTALARIMDAN XVI. YÜZYIL ORTALARINA KADAR İLİM VE FİKİR HAREKETLERİNE VE GÜZEL SANATLARA DAİR

İlim Hareketlerinde Müessir İki Mektep

Birçok İslâm memleketlerindeki ilim müesseseleri Şeyhü'l ulema İmam Fahreddin Râzî'ye mensuptur (vefatı 606 H.= 1209 M.). Osmanlıların medrese teşkilâtında da bu mektep esas olmuş ve bunu ibtida Molla Fenarî diye meşhur olan Şemsed din Mehmed kurmuştur. Bunun talebelerinden Molla Yeğen diye şöhret bulan Mehmed b. Armağan, Türkiye'de asırlarca devam eden Fahr-i Râzî mektebinin başında gelmektedir; bunun talebesi olan meşhur Hızır Bey XV. yüzyılın ikinci yarısı ile XVI. yüzyıla ziynet veren talebeleri ile bu mektebi en yüksek derecesine çıkarmıştır ki Bursalı Hoca-zâde, Hayalî Şemseddin, Kastelânî, Sinan Paşa, Muarrif-zâde, Ha-tip-zâde bunlardandır. Sinan Paşa talebesinden Tokatlı Molla Lütfi onun talebesinden İbn Kemâl ve onun da talebesi Ebussuud Efendi de ayni mektebin en yüksek şahsiyetlerin

dendirler.
XVI. yüzyıl ihtidalarından itibaren Türkiye'de Müeyyed-zade Abdurrahman Efendi vasıtasiyle meşhur Celâleddin Devvanî mektebi kurulmuş ise de bu mektep Fahr-i Râzî mektebi kadar taammüm edememiştir.

Bu Yüzyıllarda Edebî Ceryan

XV. yüzyılın ikinci yansı Osmanlılardaki kültür hayatının en yüksek bir devridir. Tahsilleri yüksek olan II. Mehmed ile oğlu II. Bayezid, devlet erkânından Mahmud, Karamanı Mehmed, Fenarî-zâde Ahmed, Çandarlı-zâde İbrahim ve Veliyyüddin oğlu Ahmed, Tazarruat sahihi Sinan, Cezer Kasım Paşa'lar, gibi kıymetli âlim vezirler, gerek Türkiye'de! ve gerek hariçten gelmiş olan muhtelif âlim ve şairleri himaye eylemişlerdir; bunlardan başka iyi yetiştirilmiş olan Osmanlı şehzadeleri bulundukları sancaklarda etraflarına âlim ve edibleri toplamışlardır.
Edebî hayat İstanbul, Edirne ve Burso'dan başka şehzade sancaklarında. Bağdad, Diyarbakır, Konya ve Rumeli'de bir ilim merkezi haline gelmiş olan Üsküp ile Yenice-i Vardamda inkişaf etmekte olup buna da sebep buralarda şair ve edibleri himaye eden şahsiyetlerin bulunmaları idi.
Tazarruat sahibi Sinan Paşa bu yüzyılın nesir yazan edib-lerinin başında gelmektedir. Sinan Paşa, asrının en kuvvetli mütefekkirlerindendi; Türk nesrinin azametini tecelli ettiren meşhur Tazajruat'ı fikrî metaneti, sanayi-i lâfzıyye ve hikemiyye itibariyle taklidi kabil olmayan fevkalâde sanatkârane bir eserdir; Tezkire-i evliyamı da sanayi-i lâfzıyye cihetinden kuvvetli ise de Tazarruatı kadar değildir; 893 H. (1486 M.)'de vefat etmiş olan bu büyük mütefekkir, İstanbul kadısı meşhur Hızır Bey'in oğludur.
Veliyyüddin oğlu Ahmed Paşa (vefatı 902 H.=1597 M.) büyük bir Türk şairidir. Asrının Osmanlı Türkçesini maharetle kullanan bu şair, bilhassa kaside vadisinde çok muvaffak olmuş ve emsaline tefevvuk etmiştir; geniş hayali, ince üslûbu, zarif nükteleri ve lisaniyle Şeyhî'den sonra Türkçedeki kudreti ile aynı bir muhit yapmıştır; gerek kendi devrinde ve gerek kendisinden sonra gelen şairler (Visâlî,

Konyalı Nizamî, Şehzade Cem vesaire gibi) üzerinde tesirini göstermiştir.

XV. yüzyıl sonlariyle XVI. yüzyılın ilk yıllarını yaşayan Necati (vefatı 914 H. =1508 M.) gazel ve mersiyeleriyle şöhret bulmuştu; Ahmed Paşa'dan sonra gelen en kıymetli üstad şairlerdendi. Kastamonu sancakbeyi olan Şehzade Mahmud'un nişancısı ve musahibi idi. Kendisi meşhur döne döne redifli gazeli ile tanıtmıştı. Necati, efendisinin vefatından sonra îstanbuVa. gelerek divan-ı hümâyunda kâtip olmuştu.

Necati derecesinde olmamakla beraber XV. yüzydm sonlarında yetişen şairlerden Kadı îahak Çelebi zevcesi Amasyalı Zeyneb Hanım ile (vefatı 879 H. = 1474 M.) Mihrî Hanım'ı (vefatı 912 H. =1506 M.) zikretmek lâzımdır; Zeyneb Hanım, içinde Farsça beyitler de bulunan divanını Fatih Sultan M e lime d'e takdim ile iltifat görmüştür. Mihrî ise Necati'nin done döne gazeline muvaffakiyetli bir nazire yapmıştır.

Vezir-i âzam Mahmud Paşa (vefatı 879 H. - 1574 M.) gerek zatî fazileti ve gerek âlim ve şairleri himaye etmesi itibariyle XV. yüzyılın ikinci yarısına şeref veren kıymetli bir vezir olduğu gibi Adnî mahlasiyle yazdığı nazımları arasında çok kuvvetli olanları görülüyor; şuarâ tezkireleri, nesrinin nazmından güzel olduğunu yazarlar.

Hadım Ali Paşa ile Yunus Paşa'nın divan kâtipliklerinde bulunarak 918 H.(1512 M,)'de vefat eden Şehrengiz ve Divan sahibi Mesihî muasırları arasında şöhret sahibi olduğu gibi 914 H. (1508 M.)'den sonra vefat eden ve Firdevsî-i Rûm denilen Edin-cikli Uzun Firdevsî II. Bayezid'in himayesine nail olarak bir hayli man/um eserler yazmışsa da sanatkârane değildir.

Yine bu devirde yetişmiş olan Ak Şemseddin'in oğlu Hamdullah'ın (vefatı 914 H. 1508 =M.) [895] mesnevi tarzı pek lâtif ve selis olup diğer eserleri arasından bilhassa Leylâ ve Mecnunun ile i Yusuf ve Züleyha'sı en güzel nazımlarmdandır.

i Şair Ahi'nin Husrev ve Şirin manzumesi nişancı ve kazasker Tâci-zâde Cafer Çelebi'ninHeresreâme'si de, XVI. yüzyılın ilk seneleri içinde yazılmış edebî, güzel eserlerdendir. Yine bu devirde adedi epi bir yekûn tutan manzum vekayinâmeier görülmektedir ki hem nazım ve hem tarih bakımından dikkate şayandırlar; meselâ Sinoplu Hîsalî'nin,

[895] Keşfü'z-zünun'da. vefatı 909 olarak gösteriliyorsa da mevsuk değildir.

Kemal Reis'in deniz gazalarına dair onbir bin bey itli mesnevisi ve Edirneli Cenanî'nin Bosna'da Davud Paşa'nın gazavatına dair on beş binbeyitli manzumesi, Sarı Kemal'in, II. Bayazid'e ithaf ettiği Selâtinnâme si ve Sûzfnin Mihal oğlu Ali Beycin akınlarına dair kaleme aldığı on beş bin beyitli mesnevisi ve şair Enverî'nin vezir-i âzam Mahmud Paşa'ya ithaf etmiş olduğu Düstur nâme si, yine Mahmud Paşa adına Müsannifek tarafından 861 (H. 1554M.)'de hükümdar ve vezirlere nesâyıhı havi on bab üzerine telif edilen Tuhfe-i Makmudiyye ve Uzun Firdevsî'nin Midilli muhasarasına dair Kutubnâme isimli manzum vekayinâmesi, Serezli Abdur-rahman b. Habib'in, II. Bayezid adına kaleme aldığı adalet, fazilet, akıl ilim ve hakşinaslıktan bahseden Nahlistan adlı eserler bunlardandır.

XVI. yüzyılın ilk yansı Osmanlılarda şiir ve edebiyatın en yüksek devri sayılmak lâzımdır; bu şahika devrinde içine pek çok Arapça ve Farsça karışarak zenginleşen Osmanlı lisanı şiir ve ede-i biyatta Zatî, Yahya, Bakî, Fuzulî gibi şairler ve İbn Kemal, Tosyalı Nişancı Celâl-zâde Mustafa Bey ve Şakayık mütercimi Mecdî Efendiler gibi yüksek nâsir ve münşiler yetiştirerek ağdalı bir Türkçe ile maharetlerini göstermişlerdir.

XVI. yüzyılda Rumeli kıtası (Balkan yarımadası) artık kültürel olarak tamamen türkleşmiş ve bu kıtada (bilhassa Üs-küp'te) birçok Türk âlim ve şairleri yetişmekte bulunmuştu; Osmanlı lehçesi ve şiiri Azerbaycan ile Kırım'da da kendisini göstermiş ve tesirini yapmıştır; Doğu-Anadolu'daki Kürdler arasında Türkçe taammüm etmişti; hulâsa Osmanlı devleti sahasını nerelere kadar genişletti ise bir müddet sonra harsını da oralara götürmüştür.

Yavuz Sultan Selim, babası ve büyük babası gibi şairdi; oğlu Sultan Süleyman'ın da şiirleri vardı. Gerek bunlar ve gerek bunların şehzade ve vezirleri, edip, şair ve âlimleri himaye etmişlerdi. Vardar Yeniceli Hayalî (vefatı 985 H. = 1577 M.) ve Bursalı Lâmiî (vefatı 938 H. = 1531 M.) [896] ve yine Bursalı Rahmi (vefatı 975 H. = 1567 M.) gibi âlim ve şairler vezir-i âzam İbrahim Paşa'nın himayesine nail oldukları gibi, meşhur Bâkî'yi de bizzat Sultan Süleyman himaye eylemişti.

[896] Kanunî, UnsÛTÎ'nin Farsça Yamuk ve Azrası'nın Türkçeye tercüme ettirilmesini kazasker Kadri Efendi'ye emretmiş, o da bunu Lâmî'ye vermiştir. LâmÎ eseri manzum olarak muvaffakiyetle Türkçeye çevirmiştir.

Bu devrin şairleri içinde Balıkesirli Zâtî'yi (vefatı 953 H.= 1546 M.) başta zikretmek lâzımdır; Zâtı ile yetiştirdiği Bakî ve Rahmî, Türk klâsik edebiyatını meydana getiren kuvvetli şahsiyetlerdendir; Zatî bilhassa kaside ve gazelleriyle köhret bulmuş ve bu hususta cidden muvaffak olmuştur. Yardar Yeniceli Hayalı ise Zâtî'den sonra kendisini göstermiş ve hisusiyle gazellerinde pek ziyade muvaffak olmuştur.

Hayalî'den sonra Osmanlı paytahtında en mümtaz mevkii Bakî işgal eylemiştir. Gazel ve kaside söylemekte XVI. yüzyılın en büyük simaları sırasiyle Zatî, Hayalî, Fuzulî ve Bâkî'dir.

Azeri lehçesiyle pek muvaffakiyetli şiirleri olan ve gazel vadisinde büyük muvaffakiyet gösteren Fuzulî (vefatı 963 H.= 1555 M. veya 970 H. = 1562 M.) Oğuzların Bayat kulundandır; Divânı, Leylâ ve Mecnundu, Beng u badesi kendisinin kudretine delildir; hissiyatında tamamiyle samimî bir şair idi.[897]

XVI. yüzyılın en muhteşem ve lirik şairi Bâkî'dir (vefatı 1008 H. = 1599 M.). Fatih camii müezzininin oğlu olan ve ilmiye sınıfından yetişerek kazaskerliğe kadar çıkan Bakî, kaside ve gazelleriyle şöhret bulmuş ve şair Hayalfden sonra şöhreti imparatorluk dahilinde yayılmış ve hattâ Hindistan'a kadar gitmiştir; şiirlerin-deki ahenk gayr-i kabil-i taklid olduğu için kendisinden üç asır sonraya adar üstad olarak kuvvetini muhafaza etmiştir. Kanunî Sultan Süleyman'ın himayesi sayesinde süratle tefeyyüz etmiş ve bu büyük hükümdarın vefatına dâir söylemiş olduğu mersiyesi, velinimetinin kadirşinaslığına karşı minnet ve şükran hislerini belirten nimetşinaslığm şaheseri olarak şöhret bulmuştur.

Bu XVI. yüzyıl ortalarına doğru Batı Türk diline ve Türk gramerine dair Bergamalı Kadri isminde bir lisan âlimi tarafından kaleme alınarak 933 H. (1527 M.)'de vezir-i âzam İbrahim Paşa'ya takdim edilmiş olan MüyessiretiVl-ulûnı ismindeki eser Türk lisanı kavaidi cihetinden pek mühim olup Türk Dil Kurumu tarafından 1946 senesinde yayınlanmıştır. Merkez Efendi-zâde, Ahmed b. Musa Efendi lügatten meşhur kamus 15)'u Bâbus adiyle Türkçeye çevirmiş olup 950 H. (1543 M.)'de kendi hattiyle olan nüsha Atıf Efendi kütüphanesinde 692 numaradadır.

---

[897] Gerek Akkoyunlulardan sonra ve gerek Safevîler zamanında Osmanlı memleketine Azerî lehçesiyle şiir yazan bir hayli şair gelmiştir ki Habibî ve Şahı de bunlardandır.

Riyaziye (Matamatik) Tedrisatı

Osmanlı medreselerinin Hâşiye-i tecrid medreseleri adı verilen ilk kısmında hisap ve eşkâl-i tesis denilen hendese (geometri) ile kozmografya okutuluyordu; meşhur Ali Kuşçu Türkiye'ye geldiği zaman bu medrese derslerinden başka ayrı bir kurs açarak riyaziye okutmuştu; hattâ meşhur Sinan Paşa, Ali Kuşçu'dan riyaziye öğrenmek için talebesinden Tokatlı Molla Lütfi'yi göndermiş ve o da öğrendiğini hocası Sinan Paşa'ya öğretmişti.[898] Bursalı Kadı-zâde-i Rûmî denilen Musa Paşa, büyük1 Türk riyaziyecisi ise de bu fenni, okuyup ve okutması Osmanlı! memleketlerinde olmayıp Semerfcand'dedir; yalnız XV. yüzyılın son yarısında Osmanlı medreselerinde okutulan riyaziye dersleri Kadı-zâde-i Rûmî mektebinin Ali Kuşçu vasıtasiyle devamından! başka birşey değildir.

Malûm olduğu üzere Kadı-zâde-i Rumî, Maverâünnehr'e ve Semerkand'e giderek o tarafların ilim adamlarından ders görmüş Timurîlerden Şahruh'un oğlu Uluğ Bey'e hoca olmuş ve Uluğ Bey'in (vefatı 853 H. = 1449 M.) riyaziyedeki istidadına mebni kendisi de riyaziyeyi diğer ilimlere tercih ederek Orta-Asya'da şöhret kazanmıştı; işte Osmanlı hükümdarının daveti üzerine İstanbul'a, gelen Ali Kuşçu da Uluğ Bey'in talebesi olup Türkiye'de ilk riyaziye mektebini açmıştır.[899] Fakat bu mütalâa XV. yüzyıl ortalarına kadar Türkiye'de riyaziyeci yetişmemiş demek değildir; nitekim Ali b. Hibetullah adında bir zat Yıldırım Bayezid adına HulâsatiVl-minhac fî ilmi'l-hisab isminde bir eser vücude getirmiştir;[900] fakat riyaziye mektebi halinde ilk tedrisatı yapan ve talebe yetiştiren Ali Kuş-cu'dur. Bilvasıta Ali Kuşcu'dan riyaziye ve heyet öğrenen Sinan Paşa, Fatih Sultan Mehmed'in emriyle Kadı-zâ-de'nin ÇağmînVye yazdığı şerhe karşı bir haşiye ile kozmog-rafyadaki vukufunu göstermiştir. [901]

---

[898] Şakayık tercümesi, s, 194.

[899] Âli Kuşçu'nun Fatih Sultan Mehmed namına kozmografyaldan Fethiye isimli eseri vardır. Bu eseri torunlarından Mîrîm Çelebi şerhetmiştir.

[900] Matrakçı Nasuh, Cemalul-kitab ve kemaliıl-hisab ve yirmi iki fasıl üzerine kaleme aldığı Umdetü'l-hisab isimli iki eserim Yavuz Sultan Selim'e takdim etmiştir.

[901] II. Bayezid adına Muslihüddinb. Sinan tarafından 903 H. (1497 M.) jje Ajî^U^il-SJU-j = Risale-i Eflâtuniyye ismiyle Aiabça bir eser yazılmıştır. Yine bu hükümdar zamanında sahn müderrisliği yapan Şirazlı Muzafferüd-dia'in Oklidis'in hendesesini okuttuğu sırada ona bir şerh yazmıştır (Şakayık tercümesi, s. 340) ve (Osmanlı Türklerinde ilim).

Kadı-zâde-i Rumî mektebi esas olarak Ali Kuşçu vasıtasiyle Osmanlı memleketinde yayıldığı gibi yine Kadı-zâde talebesinden Fethullah Şirvanîve onun talebesinden Niksarlı Muhyiddin(vetatı 901H. = 1495 M.) ile de şümullenmiştir. Kadı-zâde-i Rumî ile Ali Kuşçu'nun torunları Kutbüddin Mehmed ile kardeşi Mîrim Çelebi denilen ve Sinan Paşa talebesinden Mahmud ve Mecmaul-fuâd adlı muhtasar hisap kitabını yazan [902] Hacı Atmaca lakablı Muhyiddin Mehmed (vefatı 889 H.-1484 M.'den sonra) II. Bayezid devri riyaziyecilerinden Hayreddin ile bunun talebesi Pîr Mahmud Sıdkı [903] ve yine XV. yüzyıl sonlarında yetişmiş olan Efe-zade Mehmed ve kozmografyadan Es-seb'u'ş-şeddad ve Risale-i Heyuld'yı yazan Hafız Mehmed b. Ali (Vefatı 950 H. = 1453M.)ve heyet ile riyaziyede geniş vukufu olup Muhit ve Mirat-ı Kâinat isimli eserleri yazan Şeydi Ali Reis (vefatı 970 H. = 1562 M.) bu riyaziyecilerin meşhurlarındandır.

Ali Kuşçu'dan sonra Osmanlı muhitinde riyaziyenin ilerlemesi için en çok çalışan Mîrim Çelebi'dir; risalelerinden bir çoğunu II. Bayezid'e ithaf etmiştir; heyet ve müsellesâta dair eserleriyle meşhurdur; eserlerinin en mühimmi kozmografyadan DüsturuI-amel ve tashihüH-cedel olup bunu [904] Uluğ Bey zîci ile meşhur Gıyasüddin Cemşid'in (Trigonometri) Zîc-i hakanî der tekmil-i zîc-i İlhanı adlı eserlerini tetkik ederek yazmıştır.

Tıp Tedrisatı

Osmanlı Türkleri diğer ilmî müesseselerde olduğu gibi sıhhî müesseseler açmak ve sıhhî işlerle meşgul olanları himaye etmek suretiyle sağlık işlerine ehemmiyet vermişler ve hariçten gelmiş olan tahinleri teşvik eylemişlerdir; meselâ Geredeli Murad b. İsbak [905] Amas\a hatalıânrsi başhekimi Sabuncu Şeref (anılar oğlu İsmail İJcy'in

[902] Mecmau'l-kiivaid fi'î-hisab adiyle Selimiye kütüphanesinde 371 numarada kayıdli olup Türkçedir, üç bab Üzerine tertib edilmiştir (Asâr-ı bakiye ..... c. II., s. 287).

[903] Pîr Mahmud Sıdkı, hocasının Miftâh-ı künûz-j crbâb-ı kalem ve mısbah-ı rümûz-ı erbâb-ı rakam ismindeki riyaziyeye ait eserim tevsian tercüme etmiştir.

[904] Mîrim Çelebi, Bayezid'in emriyle Düsturü'l-amel'de Uluğ Bey zıcini şerh etmiş ve aynı zamanda misallerle vuzuh]aştırmıştır (Osmanlı Türklerinde ilim, s. İH). Bir nüshası Ayasofya Ktp. Np. 2697'dedir.

[905] Murad b. îshak'm 792 II. (1390 M.) tarihinde Gerede'de Erkod dağındaki otların tetkikiyle yazdığı Havassü'l-edviye admda bir eseri vardır. Eserde bir kısım ilâçların kısaca hassalarından bahsetmiştir: burada malumatın mühim kısmı Zeynüddin Cürcanî'nin Zahîre-i Harezmşâhîsi ile İbn Sina'nın Kanumı'ndan almıştır (Osmanlı Türklerinde ilim, s. 7).

himayesinde yetişerek sonra Sultan II. Muı-aii adına 841 H. (1437 M.) Zahîre-i Muradiye isimli Tiirkee mufassal lıir tıh kitabı yazmış olan [906] Sinoplu Mümin bunlardandır. Mümin h. Mukbil, Zahîre-i Muradiye'yi yazarken Zey-nüddin Cüroânî'nıii (vefatı 5.30 H. = 1134 M.) Zahîre-i Harezmşâhi-sinden istifade etmiştir yine bunun II. Murad atlına Miftâhü'n-nur ve Hazâinü's-sürur adlı eseri de 873 H. (1468 M.)'de Amasyalı Sabuncu oğlu Şerefeddin b. Hacı Ily asin okuduğu kitaplarla tecrübelerine dayanarak on yedi bab üzerine telif ettiği tıb kitabı dahilî ve haricî tedavi yollarını göstermektedir.[907] Keza sair Ahmedî'nin kaleme aldığı vardır.

İzmitli Muhyiddin Mehmed (vefatı 910 H. = 1504 M.), Amasyalı Tabib Mehmed b. Lütfullahve Hacı Hekim (vefatı 913 H. = 1507 M.) Kaysunî-zâde Bedrüddin (vefatı 920 H. = 1514 M.), Sinanüddin Yusuf (vefatı 951 H. = 1544 M.) lügatten BahrüH-garâib ve Tıbtan Kasımiyye müellifi Amasyalı Halimi (vefatı 882 H. = 1478 M/den sonra) tıb, riyaziye ve edebiy-yatta şöhreti olup Teshil adlı eserini yazan Perviz b. Abdullah (vefatı 978 H. = 1570M.) ve Tabib Tebrizli Kemal'in oğlu olup mesanedeki taşlara dair Türkçe bir eser yazmış olan Ahi Ahmed Çelebi (vefatı 930 H. = 1523 M.) [908] bu tarihlerde yetişmiş olan belli-başh tabiblerdendi; bunlardan Muhyiddin Mehmed, Hacı Hekim, Kaysunî-

---

[906] Zahîre-i Muradiye, mufassal bir tıb kitabı olup Arapça ve Farsça yazılmış tıbbî eserlerden faydalanılmak suretiyle vücuda gelmiştir. Bu eser kitap ismiyle üç kısmı üzerine tertip edilmiş ve her kitap müteaddit bablara ayrılmıştır. Birinci kitabın birinci bahsi Dimagî emraz hakkında olup yirmi beş baba ayrılmıştır. Zahîre-i Muradiye'nin bir nüshası sonu noksan olarak Yahya Efendi kitapları arasında 5507 numaradadır.

[907] Sabuncuoğlu, bu eserini seksen yaşını geçtikten sonra kaleme almıştır. Güzel ve resimli bir nüshası 79 numara ile Millet kütüphânesindedir. ikinci bir nüshası da 3729 numara ile Ayasofya kütüphanesinde bulunmaktadır.

Sabımcuoğlu'mın Cerrahnâme ve Mücerrebnâme isimlerinde iki eseri vardır. Mücerrebnâmeyi 873 H. (1468 M), senesinde seksen beş yaşında iken yazmış olduğuna göre doğum tarihi 788 H. (1386 M.)'dir

Dr. Adnan Adıvar'm tetkikinden anlaşıldığına göre Cerrahnâme Endülüslü Tabip Ebûlkasım Zahravî'nin (vefatı 404 H. = 1013 M.) ^ij-^ Et-Tasrif isimli cerrahî eserinden tercüme edilmiş ve buna ehemmiyetsiz bazı müşahede ve mütalâalar ilâve olunmuştur. Yalnız Et-Tasrif'de bulunan cerrahi âletlerin resimlerinden başka Türkçe tercümesinde hastaların vaziyetlerini gösteren resimler de ilâve olunmuştur.

Bu Türkçe tercüme zamanı itibariyle pek güzel olup Türkçe tıbbî ıstılahları da ihtiva etmesi cihetinden pek mühimdir. Bu eserin bir nüshası Millet kütüphanesinde müze kısmında 70 numarada bulunmaktadır.

Sabuncuoğlu'nun Mücerrebnâmesi, bazı tecrübeleri üzerine yazılmış olup bunu dostlarının arzuları üzerine- yazdığını beyan ediyor. Bunun en iyi nüshası Ayasofya kütüphanesinde 3729 numarada olup aynı kütüphanede 3720 numarada da diğer bir nüshası ve Üniversite kütüphanesinde Yıldız kitapları arasmda diğer bir nüshası da vardır (Osmanlı Türklerinde ilim, s. 36, 37).

[908] Ahi Ahmed Çelebi Edirne hastahanesi başhekimi bulunduğu sırada îb-; nünnefis Alâüddin Ali'nin vefatı 687 H. (1288 M.) Muciz isimli; meşhur eseri tercüme etmiştir. Yavuz Sultan Selim saltanata geçince baba-; sini Dimetokd'ya. gönderirken bunu da yanına memur etmiş ve karinelere göre: bu Ahi Çelebi Bayezid'i zehirlemiştir. Vaziyet îcabı olarak kısa bir müddet, gözden düşen Ahi Çelebi sonradan Sultan Selim*in teveccühünü kapanmıştır.'.

zâde ile Sinanüddin Yusuf ve Ahi Çelebi hekimb aş ılıkta bulunmuşlardır.

îbn Kemal'in Rücûu ş-şeyh ile's-sabâfi'l-kuvvet-i alel- bâ isimli eseri Arabça olup Yavuz Selim'in emriyle kaleme alınmıştır. İhtiyarların kuvve-i bâhiyesinin arttırılmasına dairdir. İstanbul kütüphanelerinde vardır. Âli Çelebi tercüme etmiştir. Yukarıda adıgeçen âlimlerden Mehmed b. Lütfullah'm. II. Bayezid'in oğlu Amasya valisi Şehzade Ahmed adına Müfredat-ı tıp tarzında Arapça bir eseriyle kendisini himaye eden Müeyyed-zâde Abdurrah-man Efendi namına da yine Arapça on yedi fasıl üzerine mafsal hastalıklarına dâir diğer bir eseri vardır. 911 H. (1505 M.)'de Cerrah İbrahim b. Abdullah tarafından Yunanca aslından tercüme edilmiş olan Alâim-i cerrahîn [909] ve 967 H. (1559 M.)'de vefat eden İlyas b. İsa'nın Müfredat isimli eserleri de XVI. yüzyılın ilk yarısına aittir; ulemadan Atufî Hayred-din'in de (vefatı 948 H. = 1541 M.) HıfzüH-ebdan isimli bir eseri vardır. Tıbbî eserlerden birisi de Yahudi Dotor adında bir tabibin olup takriben 951 H. (1544 M.)'de ve Hekimbaşı Kaysu-nî-zâde zamanında Kitab-ı asây-i pîran isimli eseridir. Eser hava, yemek, içmek, uyku, hareket, sükûn vesaire olarak altı kısımdır. Dotor'un ceddi ve babası İspanya'da tabib imiş (Maliyeden Başvekâlet arşivine devredilen kitaplardan 74 numaralı kitap).

[909] Alâim-i cerrahîn için 599 uncu sahife notuna bakın.

Hususi Tabib Ve Cerrahlar İle İlâç Satılan Yerler

Osmanlı memleketi dahilinde hekimlik, cerrah İslâm, Hıristiyan ve Yahudiler vardı. Bunların ehil olup olmadıkları hekimbaşı tarafından yapılan imtihanla tâyin olunurdu;

imtihanda muvaffak olanlara hekimbaşı tarafından ehliyetname verilir ve ellerinde vesikaları olmayanlara tabiblik ve cerrahlık yaptırılmazdı.
XV. yüzyılda yetişen Edirneli Safaî'nin s an'atında mahir bir cerrah olduğunu ve kendisinin bir dükkânı bulunduğunu Sehi Bey ve Lâtifi tezkireleri yazmaktadırlar.

Tarih ve Coğrafya

Osmanlı tarihçiliği XV. yüzyılın ortalarına doğru başlamıştır; bu tarihten evvel yazılan vekayi pek az ve mübhemdir; Osmanlıların bu devirlerine ait bir kısım malûmatı Memlûkler devrinde Mısır ve Suriye'de yazılan Arap tarihleriyle Bezm ü Rezm Zafernâme ve bunlara benzer eserlerden ve bir dereceye kadar da bazı anonim Âl-i Osman tarihlerinden Öğrenmekteyiz.
Şimdiki halde Osmanlı tarihinden bahseden en eski eser şair Ahınedî'nin Iskendenıâme adlı eserine müstakil bir kısım olarak ilâve ettiği Dastân-ı tevârih-i mülûk-i âl-i Osman isimli manzum parçadır; bu manzum eser Osmanlı tarihinin şimdiye kadar bilmediğimiz kısımlarını öğretmek îti-harivlc mnhiindir. Deri i toplu bir tarih olarak yazılmış olan Aşık Paşa-zâdenin Tevârilı-i Âl-i Osman isimli eseri bundan soni gelen mühim bir tarihtir. Aşık Paşa-zâde ilk Osmanlı vekayiû pederinden naklen Bursa'da Orhan Gazi Camii imamı Yah Fakih'den nakletmiştir.
Fatih Sultan Mehmed zamanında yaşayan Kâşifî'n Gazanâme-i Rum isimli bir tarihi [910] ve bundan başka içinde Osmaıi vekayi bulunan Abdurrahman Bistamî'nin II. Murad zanıanmda yazdığı eser [911] Osmanlı tarihine ait bazı kısımları ihtiv|a etmektedir.
Bundan başka Amasyalı Mevlanâ Şükrullah'ın (vefatı 8c H. = 1464 M. den sonra) Farsça yazdığı BehcetüH-tevârih isini eserin sonunda Fatih

[910] Yıldız kitapları Nr. 936.
[911] Ayasofya kütüphanesi kitapları, IVr. 3503.

Sultan Mehmed'in cülusuna kadar gele muhtasar bir Osmanlı tarihi vardır.[912]

XV. yüzyılın son yarısı içinde Enverî tarafından yazılar kısmen Osmanlı tarihinden bahseden ve vezir-i âzam Mahmu Paşa'ya ithaf olunan Düsturnâme ile Tâcî-zâde Cafer Çelebi nin İstanbul fetihnamesi ve Dursun Bey'in Tarİh-i Kbul-fe isimli tarihi ve bir de Fatih'in son vezir-i azamı olan Kararaai Mehmed Paşa'nın Nişancı iken yazdığı Arabça Osmanlı tarihini [913] görmekteyiz. Son iki eser Fatih devrine aittir. Bu XV. yüzyıl ortalarında Rum beylerinden Kritovulos, Fatih Sultan Mehmed devrinin bir kısım vekayiini Rumca olarak Tarih-i Sultan Mehmed Hân-ı Sânî ismiyle kaleme alarak pâdişâha takdim etmiştir.[914]

Fatih Sultan Mehmed'in emriyle Şehdî isminde bir şair Âl-i Osman tarihini Şehname tarzında yazmağa başlamış ve on bin beyitten ziyade nazmetmişken vefatı dolay isiyle eseri üç bab üzenin knlmışlır:[915] bundan mensur nazmen gerek neşren müellifleri malûm ve meçhul bir hayli tarihî eser meydanı almıştır; bunların içinde en ziyade itimada savan olanı Âşık Paşa-zâde ile Neşri Mehmed Efendi ve Kâtip Ruhî ile Bihiştî ve Oruç Beyin tarihleridir.[916]

Bunlardan Âşık Pasa-zâde, Çelebi Mehmed zamanını idrak etmiş ve II. Bayazid zamanında kadar yaşayıp yüz yaşına a akın ömür sürmüştür; [917] kendisi XV. yüzyılın ilk yarısı vekayiinin irinde Çelebi Mehmed, II. Murad, II. Mehmed vekayii esnaşmfîa bizzat bulunarak birçok olaylara şahit olmuş ve Çelebi Mehmed'den evvelki vekayii de işiterek yazmıştır. Bundan dolayı 1.418'den 1502 senesine kadar olan seksen beş senelik hâdiselerin içinde yaşamış olduğundan mütalâası en ziyade itimada şayan olmak gerekir.

Germiyanlı olan Neşrî Mehmed Efendi'nin Cihannüma ismini

---

[912] Behcetul-tevârih hilkatten itibaren Fatih devrine kadap tertip olunmuştur; kitap Farsça olup Osmanh tarihi kısmı tarafından Türkçeye çevrilerek bastırılmıştır.

[913] Bu Arabça tarih hakkında ilk defa Profesör merhum Mükrimin Halil Yiıanc .malûmat vermiş ve tercemesini de Türk Tarih Encümeni mecmuasında (Sene 14, s. 85) yayınlamıştır. Mevlâna ahfadından olan Karamanı Mehmed Paşa'mn babasının adının Arif olduğu vakfiyesinden anlaşılmasına mebni bu tarihin ona ait olduğu kesin olarak meydana çıkmaktadır.

[914] Bu Rumca tarih Türkçeye çevrilerek Tarih-i Osmani Encümeni taraj&rl-<!aıı has t irilmiş tır.

[915] Sehi Bey tezkiresi, s. 67.

[916] Sehi Bey tezkiresi, s. Öl.

[917] Aşık Paşa-zâde 898 senesi Zilhiccesinde hacca gitmiş ve avdette bu haci II. Bayezid'e hediye ettiğini bir takrirle arz eylemiştir (Topkapı Sa. Al Nr. 10519)

verdiği tarih, Âşık Paşa-zâde tarihine benzemektedir; müderrislikte bulunmuş olan Neşrî, Sultan II. B ay e zid'in emriyle Osmanlı tarihinin yazmıştır. Eserin baş tarafında Osmanlılardan evvelki Türklerin ve Tatarların tarihi yazılmış ve sonra Osmanlı tarihine girilmiştir; vefatı tarihi belli olmayan Neşrî'nin veka-] yinâmesi Âşık Paşa-zâde-'den sonra en iyi yazılmış OsmanI tarihidir; hattâ Âşık Paşa-zâde'de olmayan bazı Osmanlı ve kayii bunda vardır. Neşrî Tarihi T. Tarih Kurumu tarafından bastırılmıştır. yüzyıldan itibaren gerek Türkçe ve gerek Farsça yazılın^ Osmanlı tarihleri içinde İbn Kemal'in meşhur Osmanlı tarihiyi Idris-i Bitlis î'nin Heşt Bihişt isimli tarihi pek mühim dir. lbnjKemal, ilk kısmı 895 H. (1489 M.) senesine kadar yazmıştır eser çok muğlak olup bir kısım vekayi tahrir tarzına feda edilmişti

XVI. asır başlarında yazılmış olan bu kısım sekiz cüz olup parça parça muhtelif istanbul kütüphanelerinde bulunuyor.

Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey ve oğlu Yakup Şah zamanlarında divan kâtipliğinde bulunmuş olan ve Yakup Şah'ın adamlarından Kadı isa'nın himayesinde yetişen tdris-i Bitlisi, efendisi Kadı İsa'nın ölümünden sonra îstanbuVa. gelerek Sultan II. Bayezid'in emriyle Farsça Heşt Bihişfi yazmıştır; eseri pek münşiyâne ve İran tarihlerinde görülen mübalağalarla dolu olmakla beraber münderecatı itibariyle en kuvvetli bir tarihtir; bilhassa mukaddimesi ve Osmanlı tarihine giriş kısmı çok kıymetlidir. Oğlu Ebû'1-fazl Efendi babasının tarihine zeyl yazmıştır. [918]

Yine bu XVI. asrın ilk yansı içinde Bihiştfnin ve daha sonra Lütfi Paşa'nın tarihleriyle Rüstem Paşa tarihi diye şöhret bulan Osmanlı tarihi kayda değer eserlerdendir; Rüstem Paşa tarihi'nin baş tarafı hemen tamamen Neşrî'den alınmıştır.

Osmanlı tarihleri arasında II. Bayezid, I. Selim, Kanunî Süleyman namlarına yazılmış olup miktarı bir hayli yekûn tutan Şehname veya bir mahallin zaptına ve yahut kısmen bir hükümdar devrine ait hususî tarihler varsa da [919] bunlar mevzuumuzla alâkalı olmadığı için ayrı ayrı

---

[918] îdris-i Bitlisi'nin II. Bayezid adına Mir'ât-ı Cemalşehinşâhî, Tuhfe-i dergâh-ı ve münazara-î rûz ve îd isimlerinde üç eseriyle Yavuz S. Selim namına Mir'âtü'l-uşşak isimli eseri, mektupları, Behariye, Hazaniye kasideleri Sultan Selim ile Mustafa, Davud ve İskender Paşa'lara kasideleri vardır (Esad Efendi Ktp. Nr. 1888).

[919] Uzun Firdevsî'nin Midilli vak'asma dair Kutuhnâme1siyle Celâl-zâde Mustafa Çelebi'nin TahakatüH-memalik ve biraderi Salih Efendinin Fetİhnâme-i Rodos ve Tarih-i Budun (Budm) ve Matrakçı NasuVun Fetihnâ-me-i Kara Boğdan ve Yavuz Sultan Selim'in İran ve Mısır seferlerini havi

bahsetmedik.
Bu mütalâalardan çıkan neticeye göre Osmanlıların ilk zamanlarına ait olan vakayi zapt edilmemiş olup bu noksanlık elde edilecek vesika, vakfiye, tapu (arazi tahrir) defterleri, kitabeler» arşiv vesikaları, Venedik, Ceneviz, Bizans, Balkan memleketleri seyahatnameler ve Suriye, Mısır tarihlerinden alı nacak malûmat ile şöyle höyle yazılacaktır; bu yabancı kaynaklar bu devirdeki Osmanlı devleti olaylarını tamamen aydmlata ınanıakla beraber bir kısmı hakkında istifademizi mucip olmaktadır.[920] Mütalâamızı hulâsa edersek bütün iç ve dış kaynaklar tetkik edilmek suretiyle henüz etraflı bir Osmanlı tarihi yazılmamış olduğunu görüyoruz.

Coğrafyaya Gelince

Osmanlılarda coğrafyaya ait eserler yazılması XV. asrın ortalarından itibaren fütuhatın iyice artmasiyle tedrici surette taamraüm etmiş ve XVI. asrın ortalarında mühim ve mükemmel eserler vücuda gelerek bu hızla XVII. yüzyıl son yarısına kadar gitmiştir. Fatih Sultan Mehmed Batlamyus'un coğrafyaya ait levhalarını tetkik ederek bunların aslına mutabık bir tarzda tertibini emreylemiştir.[921]
En eski Türkçe coğrafya kitabı Yazıcı-zade Ahmed Bicanl Ef endi tarafından 857 H.(1453 M.)'de Gelibolu'da tercüme suretiylei vücuda getirilmiştir. Ahmed Bican Efendi bunu Kazvinfnin Acâibü-mahlûkat isimli eserinden tercüme etmiştir.[922] Ancak XVI. yüzyıl ortalarında Meşhur Pirî Reis, Kitab-ı ye'sini ve Şeydi Ali Reis Muhit isimli büyük ve kıymetli eserlerini yazmışlardır. Bahriye kitabı orijinal bir coğrafya

---

biri mufassal ve diğeri muhtasar Selimnâme ile Hoca Sadeddin Efendi Selimnâmesi ve Sultan Süleyman zamanım yazan Süleymannâmelev ve Şe/mâme'ler ve buna benzer bir hayli eser varsa da bunlar mevzuumuzun dışındadır.

[920] Mısır ve Suriye kaynaklarından Subhu'l-âşâ, Cuman, Nücûmu'z-zâhire, Sehavî'nin, Ibn-i Hacer'in Makrizî'nin, îbn-i Iyas'm eserleri vesair Arapça tarihlerle Mesalikü'l-ebsar, İcabetü's-sâH ve İbn-i Batuta Seyahatnamesi, Bezm ii Rezm, Zafernâme, Timurnâme ve buna benzer eserler ve Bizans, Venedik ve Ceneviz, Ragüza menbaları Osmanlı tarihinin ilk bir buçuk yüzyıllık olayları hakkında en Önemli kaynaklardandır.

[921] Kritovulos, Tarih-i Saltan Mehmed Hân-ı Sânî,

[922] Acâibü'l-maİılûkat şehir, nehir ve dağlardan bahsediyorsa da daha çok efsanevî olduğu için coğrafya sayılmamak lâzımdır.

olup haritacılık itibariyle de mühim bir terakki nümunesidir ve [923] o tariht Avrupa'daki haritaların en mükemmeli olduğunu mütehassısla] beyan ediyorlar. Yine bu büyük denizcimizin Amerika'ya dai bir haritasiyle diğer iki haritası daha vardır. Bahriye kitabındaki haritalar XVI. asırdaki Akdeniz liman ve sahillerini şehir ve kasabalarını göstermek itibariyle de çok kıymetli bir Portulan'dır. [924]

Şeydi Ali Reİs'in vücuda getirdiği Muhit eseri de pek mühimdir; Pirî Reisten sonra Süveyş kaptanı olan Galata'h Şeydi Ali Reis (vefatı970H.=1562M.) Umman ve Hinddenizlerindeki seferleri neticesinde baş tarafı kozmografya ve bunun kaidelerinden ve diğer kısımları Kızıldeniz ile Aden ve Basra körfezleri ve Umman denizi ahvalinden bahseden bu mükemmel eserini vücuda getirmiştir.[925] Muhit müstakil bir görüş mahsulü olmaktan ziyade daha evvel yazılmış olan Arapça eserlerden istifade edilerek vücuda gelmiş ve on bab üzerine tertip edilmiştir.[926] Bu iki mühim eser Türklerin deniz seferlerini harita ile ilmî bir şekilde yaptıklarını göstermektedir.

Osmanlılarda Astronomi (ilm-i heyet) fenni, esaslı olarak Ali Kuşçu'nun Türkiye'ye gelmesiyle başlar; bunun yetiştirmiş olduğu astronomlardan sonra gelenler aynı kuvvette yetişmemiş olduklarından bu ilim sönük olarak devam etmiştir. Bununla beraber XVI. yüzyılda astronomide ihtisası olan Sultan Selim muvakkiti Mustafa b. Ali ile Şeydi Ali Reis gibi birkaç şahsiyet yetişmiştir. Bunlardan muvakkit Mustafa Çelebi, 931 H. (1524M.) senesinde telif ettiği Âlamü'l-ibâd fî Ahbari'l-bilâd isimli eserini Sultan Süleyman'a takdim etmiştir. Muvakkit Mustafa Çelebi'nin bundan başka aynı mevzua dair on bir eseri daha vardır. Şeydi Ali Reis'in yine Astronomiye ait beş kısım ve yüz yirmi bab üzerine kaleme aldığı Mir'ât-ı kâinat adlı eseri de pek mühimdir. Şeydi Ali Reis'in yine bu ilimde başka eserleri de vardır.

Matrakçı Nasuh diye şöhret bulan Nasuhü's-Sil ahinin İstanbul dan

---

[923] Bu mütehassıslar Herzog ile P. Kahle olup Kitab-ı Bahriye, Türk Tarih Kurumu tarafından faksimile olarak bastırılmıştır.

[924] Partulan, daima haritaları muhtevi, liman ve sahillerin tavsifini ve tehlikesiz yolları bildiren eserlerdir, daha eski asırlarda da yapılmıştır (Osmanlı Türklerinde ilim, s. 62).

[925] Muhit i müverrih Hammer Almancaya tercüme etmiştir.

[926] Afıılut'în 962 H. (1554 M.)'de Hindistan'ın Gücerat vilâyetinin Ahmedâbad şehrinde yazılmış olan bir nüshası Topkapı Sarayı Revan odası kitapları arasındadır; bunun, Şeydi Ali reis tarafından yazılmış veya yazdırılmış olalı en eski nüsha olması muhtemeldir.

İran ve Irakla kadar olan menzil ve konak yerlerini ve yol üzerindeki dağ ve şehirleri gösteren topografik bir nevi Anadolu atlası, bu XVI. yüzyılın orijinal eserlerindendir.[927]

Güzel Sanatlara Ait Eserler

XV. yüzyıldan itibaren XVI, yüzyıl ortalarına kadar Osman hlardaki güzel sanatlardan mûsikî, yazı, resim, nakış, mücellitlik, müzehhiblik ve hakkâklik ile alçı, çini ve oyma tezyinatına, kumaş ve halıcılığa dair olan sanat eserleri hakkında bu kısımda sırasiyle ısaca malûmat vereceğiz.

Musikiye Dair

Eski eserlerde ilm-i edvar diye anılan mûsikî, diğer Türk evletlerine nisbetle Osmanhlarda daha müterakki ve mütekâmil ir şekil almıştır; buna da sebep devletin bünyesi, devamı ve yeni uhitlerle teması ve bir refah devrinin açılmış olmasıdır; Anadolu ürkleri arasında şehir mûsikisinde XIII. yüzyılın ikinci arısından sonra Mevlevi tekkelerinin mühim âmillerden biri oduğunu unutmamak lâzımdır; Mevlevilik sahasını genişlettikçe u mûsiki de o derece yayılmıştır.

Musikiye Dair Eserler

Sultan Murad'ın mûsikîye karşı fazla sevgisi, ve ediplerle hembezm olması kendisine ilk mûsikî eserinin takdimine vesile olmuştur ki bu Hızır b. Abdullah isminde bir mûsikî üstadının eseri olup adı Edvâr-ı mûsikfdİT. II. Murad'ın musahibi meşhur Amasyalı Ahmed oğlu Şükrullah,[928] Safiyyüddin b, Abdülmümin'-in Farsça on beş fasıl üzerine tertip ettiği Kitab-ı Edvarhm Ibn-i Sina, Ibn-i Nasr, Kemal-i Tebrizî ve Şeyh Hüsameddin Kâzerunî'nin eserleriyle Ihvanus-sefa ve diğer eserlerden de yirmi bir fasıl daha ilâvesiyle Türkçeye

[927] üniversite kütüphanesi'nin Yıldız yazmaları arasmda ve 35 numarada bulunan mühim eser de Türk Tarih Kurumu tarafından bastırılmaktadır.

[928] 1388'de doğup 1464'den sonra vefat etmiş olan Şükrullah'ın tercüme-i haliyle eserleri hakkında Bay Nihal Atsiz'm Dokuzboy Türkleri ve Osmanlı sultanları tarihi adlı tetkikine bakın.

tercüme etmiştir.
Bundan sonraLâdik (Denizli) İsrafil-zade Abdülmec'id'in oğlu Mehmed Çelebi'nin Fethiye ismiyle Sultan II. Bayezid adma yazdığı mûsikî kitabiyle yine aynı hükümdarla babası Fatih Sultan Mehmed devrini idrâk eden ve Usta Şemsi denilen Aydın'h. Şemseddin Nahifı'nin Bereket isimli mûsikî kitabı,[929] Tire'li Kadı-zâde'nin mûsikî risalesi ve Ahi-zâde'nin Risale-i mûsikî fî Edvar isimli mûsikî kitabı bu asırda Osmanlılarda mûsikîye dair yazılan eserlerdendir. Bunlardan başka Kasta-morau'lu Şâver'in mûsikîye dair bir eseri olduğunu Lâtifî tezkiresi yazıyorsa da kitabın adını bildirmiyor.

Musiki Aletleri

Bu asırlarda Osmanlı memleketlerindeki mûsikî aletlerinin nelerden ibaret olduğu tamamiyle bilinmemekle beraber bunlardan bir kısmının XIV.- XVI. yüzyıllarda ney, kanun, ut, tanbur, çöğür,[930] kemence, kopuz,[931] zurna, nekkare, daire (tef), zil, bulgari veya bağlama, nefir (boynuzdan boru) ve envai, davul, kös gibi mûsikî âletleri olduğunu muhtelif eserlerin tetkikinden anlıyoruz.[932]
Yukarıda adıgeçen Şükrullah'ın eserinde ud, ıkhgî, rebab, mizmar, pise, cenk, nüzhe ve kanun isimleri geçmekte ve her birinin yapılışından bahsolunmaktadır; bu kayıd, adıgeçen mûsikî aletlerinin çok daha evvel kısmen de XIV. ve XV. yüzyıllarda kullanıldığını göstermektedir.[933]
Bu sazlardan ut malûm olup ıkhgî kemence gibi küçük üç kirişli bir sazdır. Eskiden Konya ve Akşehir taraflarında kullanılmıştır.
Rebab\n karnı toparlak, sapı daha uzun ve daha incedir.[934] Mizmar bir

[929] Bu, Usta Şemsi, îran musikişinaslarının meşhurlarından Abdülkadir ile mubahese ederek ona galebe çalmıştır; vefatı 900 H. (1494 M.) senesindedir.
[930] On iki telli saz olup çalması zordu; XVIII. yüzyılda da Osmanlı sarayında çöğür vardı (Emîrî tasnifi, Mehmed Rabî devri, 11837). Çöğür ile kopuz muharebe zamanında çadırlarda da çalınırdı (Peçevî tarihi, c. İL, s. 304 ; Taba-katü'l-memalik)
[931] Kopuz, lavta nevinden eski bir sazdır. Osmanlılar zamanında bilhassa Rumeli serhadlerinde ve yeniçeriler arasında çalınırdı.
[932] Bağlama veya Bulgari üç telli sazdır; bu isimle hâlâ Anadolu'da, ve bil-bassa Şarkî-Karahisar, Çankırı taraflarında kullanılır.
[933] Rauf Yekta Bey, Eski Türk mûsikîsine dair tarihî tetebbular (Millî Tetebbûlar mecmuası. Sayı 3-5).
[934] Evliya Çelebi bazı mûsikî âletlerinin İsimlerini yazarken ıklığVyi de ıflık i diye zikretmektedir. K'nm F olması mürettip hatasıdır (C. I., s. 634). Onun

nevi ney olup bir parçası ağaçtan olmak üzere iki parçadan mürekkeptir. Pîşe de bir nevi ney olup bir kanş iki parmak yani çığırtma buyundadır ve kamıştan yapılmıştır; boyu şimdi nısfiye dediğimiz mûsikî aletinden küçüktür; bu saydığımız mûsikî aletlerine kâmil saz ismi verilmektedir; bunlardan sonra yine mûsikî üstadları tarafından eksik saz denilen saz nevileri gelmektedir; bunlardan cenk kanuna benzeyen bir sazdır; çanağı bir torba gibi olup boynu eğridir. Nüzhe ise meşhur mûsikî allâmesi Safiyyüd-din b. Abdülmümin tarafından tertip edilmiş olup yüz sekiz kirişli ve bir murabbaa yakın mustatil şeklinde bir sazdır; derinliği dört parmak olup yüzü tahta ile Örtülmüştür, kanun gibi mandallı sazlardandır.

Kanun bugün de mühim sazlardandır; muğnî ismindeki sazı da Safiyyüddin tertip etmiştir; bu saz rebab, kanun ve nüs/ıe'den alınmak suretiyle vücuda gelmiştir; karnı itibariyle rebaba ben-zerse de ondan daha büyüktür, üst kısmı kanun ve alt kısmı nüzhe tertibindedir. Evliya Çelebi bazı sazlardan bahsederken [935] kanun şeklinde yirmi dört kirişli olan bu niuğnVmn levendâne bir saz olup Batı-Anadolu halkı tarafından çalındığını beyan etmektedirî.[936] Sultan II. Bayezid'in oğlu âlim ve şair bir şehzade olan Kor-kud, mûsikîde de üstad imiş ve kendisi her nevi sazı çaldığı gibi \gıdây-ı ruh isimli bir saz da îcat etmişti.

Dursun Bey, Tarih-i Ebu'l-feth isimli eserinde XV. yüzyılda ut, şeştar, tanbur, rebab) berbat, kanun, ney isimlerindeki sazları ve Şehnaz, Uşşak, Neva, Muhayyer makamlarının malûm olduğunu ve düğünlerde muganiye cariyelerle cenk isimli mûsikî âlâ tmı çalan çengiler'in bulunduğunu yazıyor.[937]

Mûsikî Üstadları

---

kaydına göre kemence gibi küçük ve üç kirişli olan bu saz Arabistan ve Türkistan'da kullanılırmış; bu sazı Sultan IV. Murad alayda kullanılmak üzere getirtmiştir.

[935] Evliya Çelebi musikâr, çarlar, ravza şeştar ve kopuza benzeyen şeşhâne, , berbat, ıklık, sunder ve sair sazlardan bahsettiği gibi Ak Şemseddin'in torunu Şemsî Çelebi'nin bonkar sazım icat eylediğini ve yine onun tanbura cüssesinde boyu daha kısa yeltem adım verdiği bir saz vücuda getirdiğini ve iran'a kaçan Şehzade Bayezid'in adamlarından Ferhad'ın tanbur şeklinde üç kirişli gövdeli bir saz .yaptığını yazmaktadır (Evliya Çelebi seyahatnamesi, c. I., s. 636, 639).

[936] Evliya Çelebi seyahatnamesi, c. I., s. 639.

[937] Tarih-î Ebû'l-fetih, s. 81.

XV. ve XVI. yüzyıllarda yetişmiş olan bir hayli musikî üstadlan vardı; bunların bir kısmı bestekâr ve bir kısmı da hem bestekâr ve hem de sazende idi. Sultan II. Murad'a mûsikîye dair eserini takdim eden Hızır b. Abdullah kitabının mukaddimesinde Edirne sarayındaki üstad musikişinasların yanında eser yazmak haddi olmadığını beyan ederken onların isimlerini de zikretmekte, ve bu suretle o zamanki üstad musikişinasları bize tanıtmaktadır ki onlar da Hacı Ali, Hüseyin, Ali, hanendelerden Eymen ve Mehmed adlarındaki üstadlar idi.[938] Keza Fatih Sultan Mehmed'in sarayına mensup olarak Şirmerd adında bir udî ile Ishak adında bir kanunî'nin bulunduğunu biliyoruz .[939]

Bu asırlarda eserleri görülmeyen, fakat saz çalmak ve beste-kârlık etmek suretiyle tanınmış musikişinaslardan İstanbullu Meşrebi Kalender, Kastamonu'hı Kadı Şemsi, yine Kastamonıfhı Şemsi ve tanburî Muslihuddin, [940]Mudurnu^ln Tanburî Zârî ve riyaziyundan Muhyiddin Mehmed'i biliyoruz; yine bu devirde hanende olarak Senâyî, Edirne'li Ali ve kopuz çalmakta da mahir olan Sâgarî ile II. Bayezid'in oğlu Şehzade Mahmud'un adamlarından An deli b vardı. Sâgarî yukarıda adıgeçen Usta Şemsi (Aydınlı Şemsi) ile fasıl yaparlardı.[941] Bunlarla muasır olarak sazda mehareti olan bir de Pur Bey isminde biri vardı.[942] İran'da kemence çalmakta büyük üstad olan meşhur Hüseyin Avvad'm hocası Zeynelâbidin adındaki büyük üstad Anadolu'ya gelerek Amasya valisi Şehzade Ahmed'in dairesine intisab ile kendisine maaş tahsis edilmiştir. ile yine talebelerinden Ferhad ve Mustafa isimlerinde iki kişinin isimlerini görmekteyiz.

Azerbaycan'dan gelip Eyüb'e yerleşen bir zatın oğlu olan ve Nihanî lâkabiyle şiirleri buluna Durak Çelebi'nin Saznâme isimli bir eseri olup Evliya Çelebi bu eseri görüp saz isimlerini o kitaptan almıştır. Bu Nihanî XVI. yüzyılın ortalarında şöhret bulmuş ve kardeşi Kaya Bey ile birlikte saz çalmıştır. Bu iki kardeş Dukakin-zâde Mehmed Paşa'yâ intisap etmişlerdi; Kemence çalan Nihanî aynı zamanda silâhşordu. Nihanî, şehzadeliğinde İT. Selim'e intisap ile sefaretle îran'a gönderilmişti. Bir hayli musikişinas yetiştirmiş olup Konyalı Meşâmî,

[938] Zeyî ula faslVl-ahiyânVl-fetyan, s. 389.
[939] Tarih-i Osmanî Encümeni mecmuası. Cüz 49, 1339.
[940] Zeyl alâ fasVI-tthiyânil-fetyan. s. 380, sene 908.
[941] Sehi Bey tezkiresi, s. 98.
[942] Sehi Bey tezkiresi, s. 98.

Akşehirli Mekalî, Ulvî vesaire gibi şairleri himaye ile II. Selim'e intisap ettirmiştir. Sonraları saza tövbe ettirilerek mîrahurluk ve defterdarlık etmiş ve lalalık ümidiyle İstanbul'a, gelmiş ve aleyhdarlarının faaliyeti neticesinde pâdişâhı kuvve-i vâhimeye ilka etmekle itham edilerek îdam olunmuştur (973 H. = 1565 M.).

Yazı (Hat) Sanartı

Osmanlılarda her çeşit yazı güzel sanatlardan olarak zamanımıza kadar devam etmiştir. Bütün İslâm âleminde yazıyı en güzel yazan ve işleyen ve ona bir tavr-ı mahsus vererek muhtelif mektepler halinde onu kemale eriştiren Osmanlı Türkleridir.

Bugün, ^nado/u'daki birçok kitabelerde ve vakfiyelerde gördüğümüz yazılar ile, çini, vazo, ağaç kapı ve dolaplara ve buna benzer şeylere tezyini sanat olarak yazılmış olan XIII, yüzyıla ait yazıların pekazı müstesna hemen hemen hiç değerleri yoktur; XIV. yüzyılda sülüs, ilhanı, celî ve nesih yazıları Anadolu'da daha ince ve daha sanatlı bir şekil almıştır. Hatt-ı ilhanî -denilen keşideli yazı İlhanlılar devrinde Anadolu3Ab. birçok binalarda kitabe olarak kullanılmış ve Osmanlı devrindeki eserlerde de tezyini sanat olarak kullanılan sülüs ve celî yazılarının yanında yer almıştır.

Yazı Osmanlılarda daha ziyade levhalar halinde veya cami, türbe içerisini, kubbelerin kenarlarını, pencere, mihrab üstlerini süslemek suretiyle kullanılmıştır. Osmanlı devletinin kuruluşundan itibaren XVI. yüzyıl başlarına kadar geçen iki yüzyıllık bir zamanda yapılan bu gibi müesseselerin iç ve dış kısımlarına hâk ve tersim ettirdikleri yazıların Bursa, Edirne ve /stonfeurdakileri gözden geçirilecek olursa aradaki tekâmül kendisini göstermektedir. Hat yani yazı, Osmanlılarda XVI. yüzyıldan itibaren yabancı tesirinden kurtularak esaslı bir mektep halinde başlar ve XIX, yüzyıl sonlarında ve hattâ XX. yüzyıl başlarında ^ile dört yüz yıllık parlak bir devir arzeder.

İlk Yazı Üstadları

XVI. yüzyıl başlarına kadar Osmanlılarda henüz müstakil ve Türk zevkini temamen gösteren bir mektep yok gibiydi; yazı Arap ve İran

(İlhâniler devri) tesiri altında yürüyordu; Osmanlılarda ilk mektebi açan kendisinden sonra gelecek yazı sanatkârlarına üstad olan ve hattatlar arasında Şeyh diye tanınılan Amasyalı Hamdullah (vefatı 926 H. =1520 M.) ismindeki zattır.

Gerçi Osmanlı idaresindeki yerlerde Hamdullah'tan evvel umumî olmamakla beraber Hamdullah'ın Hocası Mar aş ı Hayreddin (vefatı 874 H. =1469 M.) ve Edirneli Yahyay Sofi asılasiyli' akııt Müsta'sunıî mektebinin Abdull Sayral'î kolu yürümüştür. Fakat asıl esas temeli Şeyh Hamdu lalı atmıştır. ahyay-ı Sofi İstanbul'da Fatih camiinin şadırvanlarının haricimle pencere üzerindeki Fatiha-ı şerife ile aynı camiin Akdeniz tarafında birinci penceresi üzerindeki yazıları yazmıştır; bu Fatiha yeşil somaki ile mozayik olarak yazılıdır; bu yazılar şimdi camiin dış avlusunda bulunmaktadır. 882 H, (1477 M.)'de vefat eden Yahya, Edirneli Kazasker Muhyiddin ile Ahmed Karahisar i'nin hocalarıdır. Bundalardan başka Sofi Yahya'nın oğlu Ali b. Yahya, Fatih camimin inşası tarihini gösteren kitabeyi yazmıştır ki hâlâ kapının iki tarafiyle ortasında hâkedilmiştir. Topkapı Sarayının Bab-ı hümâyun denilen dış kapısının üstündeki sülüs ve müsenna celî kitabe ve cümle-i duâiyesi de bunundur. Bu suretle babasiyle oğlu yani Yahya ile oğlu Ali, Fatih devrini doldurmuşlardır.

Şeyh Hamdullah Ve Mektebi

Şeyh Hamdullah, Amasyalı Şeyh Mustafa isminde birinin oğlu olup 840 H. (1436 M.) 'de doğmuş ve Maraşlı Hayreddin'den sülüs ve nesih yazısını Öğrenmiş ve yazısının güzelliği sebebiyle Amasya valisi Şehzade Bayezid'e (II. Bayezid) intisap ederek onun oğullarına yazı meşketmiş ve daha sonra da musahibi olmuştur; Bayezid, pâdişâh olunca Istanbu'da yaptırttığı meşhur camiinin mihrabı üzerinde ve kubbesi etrafındaki yazıları Şeyh Hamdullah'a yazdırtmıştır. [943]

Hamdullah sülüs ve nesihte son zamana kadar devam eden maruf kaideyi koymuş olan Yakut Müsta'sımî (vefatı 699 H. = 1299 M.)

[943] Müstakim-ziide, TuhfetiVİ-hattalîn, s. 396.

üslûbu ile yazmış [944] ve fakat kendisi de zevkine göre tadilât yaparak namına mensup olan bir yazı tarzı koymuştur.[945]

Hamdullah'ın Aklâm-ı süte veya Şeş kalem ismi verilen sülüs, muhakkak, nesih, rik'a, tevkiî ve reyhanı adında altı türlü yazı numunesini gösteren [946] bir meşk mecmuası Topkapı Sarayı Emanet Hazinesi kütüphanesinde 2084 numarada bulunduğu gibi yine bu zatın aynı yerde ve 71 numarada pek mükemmel olarak yazdığı Kur'an-ı kerim de görülmektedir.

Şeyh'in (Hamdullah'ın) oğlu Mustafa Dede (vefatı 945 H. = 1538 M.) ve damadı Şükrullah (vefatı takriben 950 H. =1543 M.)talebeleri ve halazâdeleri Celâl oğlu Muhyiddin ve kardeşi Cemalüddin ile Nefes-zâde tezkiresine göre Şeş kalemde Osmanlıların Yakut'ı sayılan Ahmed Karahisarî (vefatı 963 H.=1555 M.) ve Amasyalı Abdullah Çelebi vasıtasiyîe taammüm eden Hamdullah mektebi tarzı daha sonraları dal-budak salıvermiştir ki Şeyh ile talebeleri olup yukarıda adları geçen yedi hattat'a bundan dolayı Üstadân-ı Se&'a denilmiştir.[947]

Osmanlı memleketlerindeki bu yedi üstaddan Mustafa Dede'ninTopkapı Sarayı Hazine kütüphanesinde 2295 numarada bir kıt'ası ve Amasyalı Abdullah'ın yine orada 2300 numarada Bu maruf hattatlardan Kırımî Abdullah'ın Topkapı Sarayı Emanet Hazinesinde ve 2115 numarada 969 H. (1561 M.) tarihli bir kıtası ile Zerrin-kalem Hüsameddin diye maruf olan kâtip Hüssam'ın yine Hazine kütüphanesinde 2295 numaradaki yazısı ve Hasan Çelebi'nin 974 H. (1566 M.) tarihli nefis eseri görülmektedir. Edirnede'ki Selimiye camiinin bütün jy azılan Karahisarî'nin oğulluğu olan Hasan Çelebi'nindir. i Hamdullah'ın vefatından sonra gelen hattatlar onun

---

[944] Yâkut-ı Müsta'sımî ile Ergun Kâmil, Abdullah Sayrafî, Yah-yay-ı Sofî, Mubarekşah-ı Süyûfî, Mubarekşah Kutub ve Şeyh Ahmed Sübreverdî gibi şagirdlerine hattatlar Üstadân-ı Seha yani yedi üstad derlerdi. Bunlardan Mubarekşah Süyûfî'nin 744 Ramazanında (1344 Şubat) bitirmiş olduğu bir Kuran-ı Kerim, İ3ursada Gazi Murad Hüda-vendigâr türbesin dedir.

[945] Nefes-zâde, Gühâr-ı savab.

[946] Müstakim-zâde Tuhfetii'l-hattatîn'&e bu altı yazı'nm esasını kufi yazısı olarak göstermekte ve nerelerde kullanıldıklarını yazmaktadır (S- 612).
Muhakkak hattı tarihler, şiir ve kasidelerde; reyhanı, Mushaf, enam, delâil ve dua kitaplarında; nesih, tefsir, hadîs ve emsalinde; tevki, vali, sancakbeyleri, kadılar ve sairlerine yazılan ferman ve beratlarda; rik'a, mektup tahrirat ve kaimelerde kullanılıp sülüs ise yazı talimi için meşk verilirdi.

[947] Osmanlüardaki Üstadân-ı seb'ada, Menakıb-i hünerveran, Şükrullah'ın yerine yedinci olarak Bursa veya Edirneli Şerbetçi-zâde İbrahim Çelebi'yi zikretmektedir; çünkü bunlar, Şükrullah'ın, Hamdullah'ın oğlunun talebesi olduğunu zikrederler; Müstakim-zâde ise Şükrullah'ın, hocasına hem damat vi- hfm talebe olduğunu kayıt ve kabul etmektedir.

yolundan ayrdmamakla beraber meşk ve icazet vermekte Dede Çelebi fcoJu, Karahisarî kolu gibi ayrı ayn kollar teşkil etmişlerdir.

Talik, Divanı Ve Siyakat Yazıları

Şeyh Hamdullah mektebinden başka İstanbul'a Iran Azerbaycanlından bazı talik yazı yazan hattatlar gelerek ayrı bir mektep tesis etmişlerdir.

Bu meyanda Sultan Ali talebelerinden Meşhedli Abdülvahid vardır ki Kanunî Sultan Süleyman'ın himayesine nail olup IstanbuVda kalmıştır.[948] Yine bunun gibi bilvasıta I Sultan Ali mektebine mensup Hoylu Mîr Seyyid Hüseyin ve Tebrizli Hacı Mehmed ve talikte hususî bir tarz sahibi olan Hârezmli Abdurrahim Enisî talebelerinden Molla Ali Sultan dahi aynı himayeyi görerek talik yazısının taammümiinde hizmet etmişlerdir1. Divanî yazıda İdris-i Bitlisi kıymetli üstadlar-dandı; yukarıda adıgeçen Hoylu Mır Seyyid Hüseyin, Kanunî Sultan Süleyman'ın Şehnamesini yazmıştır.[949]

Osmanlı Türkleri divanî yazıyı hem kendi zevklerine uygun hem de okunması kolay şekle sokarak divan-ı hümâyun yazılarında yani berat ve fermanlarda kullanmışlardır; bu hususta riyaziyeci ve coğrafyacı Matrakçı Nasuh'un mühim hizmeti vardır.[950] Talik yazının fazla rağbet görmesi XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonradır.

Osmanlılardaki siyakat yazısını güzel yazıp tamim edenler XVI. yüzyıl ortalarından itibaren gelen siyakat yazanlar olup bunlarında başlıcaları Hüsanı-ı Rûmî, Beynî-zâde Mehmed Çelebi, Oğlan Memî, Selisi Ahmed Çelebi, Sünbül Çelebi gibi kâtiplerdir.

Resim Ve Nakış

XV. yüzyıl ortalariyle XVI. yüzyıl sonlarına kadar Osmanlılarda (^Ikü) katta, nakkaş, musavvir, (ç}J*) tarrah ve ressam gibi [951] güzel sanat

[948] Menakıb'i Ilünervcran, s. 39, 40.
[949] M ü s t ak i m - z â d e Tufetü 'l-hattatîn.
[950] Mi'nalab-ı Iliinvrvcrnn, s. 61 ve ondan naklen Zeyl ala faslVl-ahiyânVl-fetyan,).
[951] çakı ile yazı veya resim oyarak onları başka bir satha yapıştıran s;uuukfıı\ Nakkaş, boya ile resim yapanlar; mıısavvir insan resmi ve tahin ıcsıııi yapanlar: tarrah, tezyinat ve manzara resmi yapanlar; reskam da <;İ/,}j;i ile boyasız resim yapanlardır.

erbabı da yetişmiştir. Osmanlı devletinde bu sanatların nasıl başladığını bilmiyoruz; mamafih Selçuk memleketlerine sahip olan Osmanlıların Konya'da eski devirlerden kalma resim ve nakışlardan istifade ettiklerine şüphe yoktur; bununla beraber musavvirlik ve nakkaşlığın Osmanlılara girmesinin herhalde XV. yüzyılın ilk yarısı içinde olduğunu kuvvetle tahmin edebiliriz; nitekim Bursa'da Yeşil cami denilen Çelebi Mehmed camiinin nakkaşı Bursa'h Ali b. İlyas bu söylediğimiz zamanın üstadlarındandır. Üstad Ali, küçük yaşta iken Semerkand götürülüp nakış sanatını orada Öğrenmiş ve sonra memeleketin dönerek Yeşil cami'in nakışlarını yapmıştır. [952] Daha sonra Sul tan II. Murad zamanında Bursalı Nakkaş Safî isminde bi üstadı tanımaktayız.[953] XV. asrın ikinci yarısında yani 880 H| (1475 M.) 'de Bursa'da vefat eden Hoca Yusuf b. Hoca. Ferruh da nakkaştı.

Tebriz ve Orta-Asya'da. ehemmiyetli surette taammüm eden musavvirlik ve nakkaşlık XV. yüzyıl ihtidalarından itibaren Türkiye'ye girmiş ve XVI. yüzyılın sonlarında epi rağbet bulmuştur. XV, yüzyıl ortalarında Sultan II. Mehmed'in hassa musavviri yani saray ressamlarından Sinan Bey isminde bir zatı tanımaktayız; bu, Venedik'te yetişmiş olup Mastori Pavli Daragoza (Matteo Pasti) adında bir ressamın talebelerindendir; Sinan Bey Bursa'da vefat etmiş [954] ve Şiblî-zâde Ahmed Çeler bi'yi yetiştirmiştir; Şiblı-zâde eski tâbir ile şebihnüvis'hkte yani insan resmi yapmakta (portraitiste) pek mahir imiş.[955] yüzyıl nakkaşlarından Hasan ve Fazlullah isimlerinde iki kişi jdaha biliyoruz.[956] Bunlardan başka Bursa'da Deveciler kabristanında,

---

[952] Elvâh-ı nakşiyye kolleksiyonu, s. 12. BursaMa Yeşilcami Hünkâr mahfe! üzerinde mihraba karşı olan kitabede yazısı görülüyor ki bu ibare nakışların Ali b. llyas tarafından yapıldığını göstermektedir. 847 Ramazan tarihli Burscfda. Tahtakale mahallesinde Haf sa Hatun mescidi vakfiyesinde hudutları sayılan mülkler arasında Nakkaş Ali'nin hanesinin adı da geçmektedir (Topkapı Sarayı, Nr. 7083 vakfiye kısmı).

[953] Sehî Bey tezkiresi, s. 60 ve Lâtîfî tezkiresi, s. 220.

[954] Sinan Bey Bursa'da Deveciler kabristanında medfundur. Taşının tarafında 'Sahibü'1-kabr Nakkaş Sinan", arkasında birtakım eşkâli muntazamâ. içinde Sahibü'l-kabr el-merhum el-magfur es-said eş-şehid nakkaş-ı Sultan Mehmed Sinan Bey ibn Saati? yazısı ve altında ibaresi vardır bu kabir taşını Maarif Vekâleti Kütüphaneler Müdürü merhum Hasan Fehmi Bey bulmuştur. Bu kitabe hakkında Bursa'da intişar etmiş olan Arkadaş gazetesinin 113 üncü nüshasında mufassal malûmat vardır. Viyana İmparatorluk Kütüphanesi Müdürü iken 1918*de vefat eden Karabaçek uzun tetkikat yaparak Sinan Bey'in ressam Bellini olduğu zannma düşmüş ise de merhum Hasan Fehmi'nin mezar taşını bulmuş olması Karabaçek'in tahmininde yanıldığını meydana koymuştur. Sinan Bey'in kabir taşı Bursa müzesindedir.

[955] Menâkıb-ı Hünerveran, s. 68.

[956] Zeyl alâ faslVl-ahiyânil-fetyan, s. 382.

880 H. (1475 M.)'de vefat eden Hoca Yusuf b. Hoca Ferruh Jadında bir nakkaş görülmektedir; yine Bursa'da Sinan Bey'in kabrinin yanında nakkaş ve müzehhib Calatalı Memi Şah'ın 953 H. (1546 M.) taribli mezar taşı vardır. [957]

Osmanlı hükümdarları şarktan getirttikleri musavvir ve jnakkaşlardan başka Venedik'ten de ressam getirtmişlerdir; meselâ İtalya'da, Verona'h Matteo Pasti ve Ferrarcfh Konstaniço jve bunlardan başka resmen Venedik cumhuriyetinden vaki talep üzerine 1479 Ekim başlarında (884 H). İstanbul'a, gelen Jantil Bellini bunlardandır. Bellini, bir Türk kadım ile bir solak yeniçeri ve biri madalyon ve diğeri yağlı boya olarak Fatih'in iki (resmini ve bir de Topkapı Sarayı odalarının duvar nakışlariyle ^şehrin manzarasını yapmıştır; Fatih'in yağlı boya resmi Londra jmüzesindedir.[958]

II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim zamanlarında meşhur Mikel Anj'ın iki defa İstanbul'a davet edildiği halde ijgelmediği malûmdur; Viyana imparatorluk Kütüphanesi eski mü-İdürü Karabaçek'in eserinde Bayezid'in Mikel Anj'ı İstanbul jile Galata arasında köprü yaptırmak için davet ettiği yazılıdır.) Yavuz Sultan Selim, İran seferinden avdet ederken jŞah Mehmed, Abdülgani, Derviş Bey isimlerinde üç musav-jvir yani portretist ve Semihan, Alâüddin Mehmed, Mansur iBey, Şeyh Kâmil, Ali Bey Abdülhalık ile daha altı nakkaşı İberaberinde İstanbul'a, getirmiştir.[959] Yavuz Sultan Selim'in \Çaldıran harbini tasvir eden ve mozayikle yapılmış olan bir tablonun saray köşklerinden birisinin kapısının üzerinde gördüğünü Nemçe elçisi Busbek beyan etmektedir.[960]

Halkondil zeylindeki bir kayda da inanmak lâzım gelirs Yavuz iyi bir ressam imiş; yağlı boya olarak Şah ismail il vukua gelen Çaldıran muharebesini yaparak Venedik cumhuriyetine göndermiş; ve bu resim müverrih zamanında Venedik meclisi salonunda asılı imiş.[961]

XVI. yüzyılın ilk yarısı içinde (932 H. =1525 M.) devlet

---

[957] Memi Şah'ın kabir kitabesinin son beyti :
Bilmek istersen nedir tarihin
Oku ey dil ruhiçün fatiha 953

[958] Elvâh-ı Nakşiyye koleksiyonu, s. 13 ve Ahmed Refik Bey'in Jantil Bellini isimli eseri.

[959] Zeyl alâ fasUH-ahiyânVl-fetyan, s. 382.

[960] Busbek, Türk mektupları (Merhum Hüseyin Cahit Yalçın tercemesi), Fikir hareketleri mecmuası, Sayı 116.

[961] Arthur Thomas, s. 433.

hazinesinden para alan nakkaşlar yirmi dokuz ve şagirdleri de on iki kişi idi.[962] Bunların bir kısmı tstanbu da yetişmiş ve bir kısmı da Azerbaycan'dan gelmişlerdi; Azerbaycan'dan gelmiş olanlar Fatih Sultan Mehmed, Bayezid, Selim ve Kanunî Sultan Süleyman zamanlarında gelmiş veya getirilmişlerdi; bunlardan her birinin ismi, maaşı, nereden geldiği ve nerede yetiştikleri Topkapı Sarayı kütüphanesindeki sanatkâran defterinde gösterilmiş ve oradan naklen merhum Muallim Cevdet tarafından neşredil mistir. [963] Bu üstadlardan Amasya valisi Şehzade Ahmed'in yanında bulunmuş olan yirmi iki akçe yevmiyeli ressam Şahkulu [964] yirmi dört akçeli Tebrizli Melek Ahmed ve yirmi akçe yevmiyeli Hasan b. Mehmed ve yirmi bir akçe yevmiyeli ressam Hasan b. Abdülcelil vardır.

Bunlardan musavvir ve nakkaş Şahkulu,[965] Yavuz Sultai Selim zamanında İstanbul'a getirilerek evvelâ yirmi iki akçe ili t hassa nakışhânesine alınmış ve daha sonra başnakkaş olmuştur. Şahkulu, resim ve nakışta meşhur Behzad'ın mensup olduğu Herat kolunu temsil etmiştir. tstanbuPda çok talebe yetiştirmiştir; Şahkulu mektebi Cemâat-i Acem nakkaşları adiyle Iran sanatını temsil etmiş olup buna karşı yine XVI. yüzyılda Türk zevk sanatını gösteren Cemâat-ı Rûm nakkaşları vardı.[966] Şahkulu'nun Penahî mahlasiyle şiirleri olduğunu musavvirlik ve nakkaşlıkta fevkalâde mehareti bulunduğunu tezkire sahibi Âşık Çelebi yazmaktadır.

Tezhib sanatında da üstad olan Şahkulu'nun en kıymetli şagirdi müzehhib Kara Mehmed olup bunun Yddız kütüphanesinde bulunan Kanunî Sultan Süleyman divanındaki tezhibi en nefis eserlefindendi.[967] Bunlardan başka Mısır seferi esnasında Yavuz Sultan Selim'in Halep'ten İstanbul'a, gönderdiği Tacüddin Kürebend ve Hüseyin Bâlî ile Kanunî'nin ilk zamanlarında İstanbul'a gelen

---

[962] Zeyl, s. 359.
[963] Zeyl, s. 361.
[964] Menakıb-ı Hünerveran, Şahkulu'nun, Tahmasb Han'ın nİgârhânesi reisi iken Kanunî Sultan Süleyman tarafından yüz akçe yevmiye ile celb edildiğini yazmaktadır, Şahkulu'nun Şehzade Ahmed'in yanında bulunduğu ve daha sonra Yavuz'un hizmetine girdiği malûm olup bundan sonra da başnakkaş olarak yevmiyesi yüz akçe olmuştur.
[965] Şahkulu'ya Ağa Mîrek vasıtasiyle veya doğrudan doğruya 916 Hl (1510 M.)'de vefat eden Herat*lı üstad Behzad'm talebesidir.
[966] Topkapı Sarayı müzesindeki vesikada bu sanatkârların isim ve günde likleri gösterilmiştir (B. Tahsin Öz'ün notlarından).
[967] Menakıb-ı Hünerveran ve Zeyl ala faslı 1-ahiyânVl-fety an, s. 398-400.

musavvir Kinci Mahmud ve hem musavvir ve hem müzehhib olan Mısırlı Hasan ve talebelerinden ü&tad ibrahim ve Galatalı Mehmed ve Hüner nâme'nin resimlerini yapan Üstad Osman ve kayın biraderi musavvir Ali ve Hasan Kefeli ve adı Mustafa olan şair Sâî ile [968] müneccim ve muvakkit ve aynı zamanda nakkaş olan Ahmed Nakşı [969] XVI. yüzyıl musavvir ve nakkaşlarmdandırlar.[970]

Bunlardan başka yine aynı asırda yetişmiş olan Türk nakkaş ve ressamları arasında Manisa'lı hattat ve şair Camiî ile meşhuı Galatd'lı Nakkaş Haydar'ı da zikretmek lâzımdır. Bugün eserini gördüğümüz ve şiirde Nigârî mahlaslı olan Haydar Çelebi, hem şiir ve hem de resimde maharet sahibi idi; 980 H. (1572 M.)'de vefat eden Nigârî Haydar hassa gemilerinde yani Osmanlı donanmasında reislik (kadırga kaptanlığı) etmiş ve musahibi olduğu Sultan II. Selim ile Barbaros Hayreddin Paşanın resimlerini yapmıştır. Barbaros'un resmi Türk Tarih, Arkeoloji ve Etnografya dergisinin üçüncü numarasında basılmıştırl Nigârî'nin Londra müzesinde iki minyatürü olduğunu [971] F. Bj. Martin ve ondan naklen merhum Halil Ethem Bey Elvâh-i Naksiye holleksiyonu isimli eserinde yazmaktadır.[972] Ressam ve sair Nigâr î'nin ilk zamanlarda Tophane'deki evi ve sonra Eyüp tarafındaki köşkü âlim, edil), şair ve sanatkârlar mahfili idi.[973] Profesör Dr. Bay Süheyl Ünver tarafından Ressam Nigârî-hayatı ve eserleri hakkında 1946 tarihinde bir eser yayınlanmıştır. 979 H. (1571 M.)'de vefat eden ve Topkapı Saraylının kapısiyle divanhanesinin nakışlarını yapan ve Baba Nakkaş diye şöhret bulan Şeyh Mustafa'nın adına Çatalca^ya. yakın Baba Nakkaş adında bir köy vardır.

Nakışlar, cami, mescit, saray ve konakların ve evlerin duvarlarına, pencere kenarlarına tavanlara ve göze hoş gelecek yerlere yapılır ve binanın aydınlık veya loş oluşuna göre nakş edilirdi; nakışlarda lâle,

---

[968] 1004 H. (1495 M.) tarihinde vefat ederek Silivri kapısı haricinde defnedilen Sâî, hassa nakkaşlarından olup Mimar Sinan'ın yâr-ı vefadan ıdı (Riyâzî tezkiresi).

[969] Âli, Menakıb-ı Hünerveran, s. 68, 69.

[970] Topkapı Sarayı vesikaları arasında 933 H. (1526 M.) tarihindeki maaşlı nakkaşlarm adedi ressam Şahkulu ve Tebrizli Melek Ahmed başta olarak otuz ve talebeleri de on ikidir.

[971] Minyatür, pek ince ezilmiş, biraz zamk katılmış sulu boya ile yapılmış olan gayet rakik nakışlardır. Bunlar en iyi cins kâğıt üzerine yapılırdı.

[972] Elvâh-ı nakşiyye kollehsiyonu, s, 16.

[973] Âşık Çelebi ve Riyazi tezkireleri. Müverrih Âlî, Nigârî Haydar Reis akkmda "Galata reislerinden ve fanus götürüp - kadırga feneri - kapudan ammdaki meşâhirm eminlerinden... idi. Nakkaş Haydar ıiamiyle şöhreti ve ol san'atta dahi şebih yazmakla -insan resmi yapmakla ırzı ve kudreti mukarrer idi" demektedir (Basılmamış son cilt. varak 229b)!.

karanfil ve nar çiçeği esastı.

Mücellitlik ve Müzehhiblik

Giltçilik

Türk zevkinin incelisini gösteren mücellitlik ve müzehhipliğe ait değerli eserlerin yüzlercesi bugün nüze ve kütüphanelerimizi süsledikten başka yine yüzlercesi Avrupa müzelerinde bulunmakta ve takdirle ziyaret edilmektedir. Mücellitlik ve müzehhipliğin inceliği hakkında burada izahata kalkışmak selâhiyeti aşmak olur; bu iki güzel sanatın bilhassa XVI. yüzyılda Osmanlı Türkleri arasında pek ileri gittiği, görülen eserlerin tetkikinden anlaşılmaktadır; bu hususta Top-kapı Sarayı müze ve kütüphaneleriyle Üniversite, İslâm eserleri müzesi, Ayasofya ve diğer İstanbul kütüphanelerin deki cilt ve ezhipleri görmek bu sanatın inceliğini anlamağa kâfidir.

XVI. asırda yetişmiş olan kıymetli müceliklerden Alâ-iddin, Hudadâd, Yusuf Şaban ile Sultan I. Selım'in ücellitbaşısı Mehmed Çelebi ve oğlu Süleyman Çelebi ve ehmed Çelebi'nin kardeşi Hüseyin Çelebi ve Mustafa elebi'nin isimlerini biliyoruz; İran mücellitleri ciltçilikte Osman mücellitleri kadar mahir değillerdi; Müverrih Alî'nin Mcnakıb-ı Hünerveran isimli eserindeki kayda göre İran mücellitleri tıla yani rugan veya lake denilen ciltleri altın varakla yaldızlamakta ve ciltlerin maktalarını tertipte mahir olup buna mukabil Osmanlı mücellitleri de zencîrek veya şemse sanatiyle [974] ciltlerin zarif, narin ve cazib olmasında büyük meharet sahibi idiler.

XVI. asır sonlarında Kara Mehmed, Mehmed b. Cafer, Ahmed b. Hasan, İsa b. Yusuf vesaire olmak üzere Enderuna mensub|yirmi mücellit vardı.

Müzehhiblik

Yazı ile beraber yürüyen tezhib kitapların baş [kısımlarını, fasıl

[974] Zencîrek san9atı, yazılacak eserin sayfalarının veya bir levhanın ve hattâ herhangi bir kapının etrafına yapılan küçük ve muhtelif şekillerdeki zincir resmi olup yorucu ve üzücü ince bir iştir. Âlî, zencırek'i şemse ciltler mukabili olarak kullanıyor. Anadolu Selçuklularında da şemse ciltler görülmektedir: şemse cildin soğuk şemse, gömme şemse, mülevven şemse ve yapıştırma şemse gibi muhtelif nevileri vardır.

aralarını, etraf ve sayfalarını ve levhaların etrafını süslemek sanatıdır; bu tezyinat renkli olmayıp yaldızlı olursa ona halkârî denilirdi.

Osmanlılarda müzehhiblik XV. asrın ilk yarısı içinde görülmektedir. İlk zamanlarda Osmanlılar Karaman oğullarinda-ki müzehhiblerden istifade etmişlerdir; nitekim müzehhib ve hattat olan Konya Aksaraylı Ahmed b. Hacı Mahmud bunlardandır; 840 H. (1436 M.)'de şair Ahmedî'nin Tervihül-ervah ismindeki tıb kitabını yazan ve tezhib eden bu sanatkârdır.[975] Keza Fatih Sultan Mehmed için istinsah edilmiş olan bazı kitapların tezhibleri XV. yüzyıl ortalarında Osmanlı Türklerinde müzehhibliğin mevcudiyetini göstermektedir.[976] XV. asırda müzehhiblerden Şehabüddin Kudsî tezhiblerinin kenarına ismini yazardı.

XVI. yüzyılda tezhib sanatında eseri olan II. Bayezid'i görüyoruz. Heyete dair yazılan bir kitabın şerhinin kenarındaki tezhip, bunun olup kenarında ismi vardır.[977] Yine bu asırda" meşhur müzehhiblerden Kara MehmedileÜstad-ı Rûm diye meşhur olan Şaban ve istanbul nakışhanesinde müzehhib Hüseyin vardır. Kara Mehmed'in en nefis eserlerinden biri, Kanunî Sultan Süleyman'ın divanına yaptığı tezhip olup Yıldız kitapları arasındadır.[978] Müzehhib Selânikli Abdullah b. Mehmed'in çıraklarından müzehhib ve hattat Mehmed b. İlyas tarafından 954 H. (1547 M.)'debir Kelâm-ı kadim'e yapılan tezhib Topkapı Sarayı Koğuşlar kütüphanesinde ve 563 numarada bulunmaktadır.

îstanbuVdaki müzehhibler her sene mûtad üzere Okmeyda-nmdaki Okçular Tekkesinde talebelerine icazet vermek üzere toplanırlar ve merasim yaparlardı. Bunlara mücellitlerbaşı riyaset ederdi.

Alçı, Çini, Oyma ve Hâk sanatları

Osmanlılar daki güzel sanatlardan alçı, çini, oyma ve hâk gibi ince işler kendilerinden evvelki Türk eserlerine nisbetle daha mütekâmil olarak XVI. asır sonlarına kadar kendisini göstermiştir.

---

[975] Bu eser I. Abdülhamid kütüphanesindeki kitaplar arasında 1082 numarada bulunmaktadır.

[976] Topkapı Sarayı III. Ahmed kütüphanesinde bulunan 1996 numaralı Kitabü'l-mesâil ile 2082 numaradaki Kitabü'l-ileVin tezhipleri Fatih devrine ait olup XVI. yüzyildakine nisbetle basittir.

[977] Elvâh-ı nfthşiyti kolleksiyonu. s. 25.

[978] alû fasin-uhivımri-fetyon, s. 382, 399, 401.

Alçi İşleri

Cami, pencere ve cami kapıları etrafında ve mihrablarda, türbelerde kullanılmış olan alçı işleri, alçı çerçeveleri Osmanlılardan evvel Anadolu Selçuklularında, Karaman oğullarında ve diğer Anadolu beylikleri devrinde kullanılmış ince bir sanat idi. Karaman oğulları zamanında alçı işlerinin bu devlette pek ileri gittiği Karamanoğlu ibrahim Bey ile oğullarının kabirlerindeki alçı işlerinden anlaşılmaktadır. Ankara'daki cami ve mescitlerin çoğunun mihrabları ve bir kısmının pencere ve iç kapı kenarları (çerçeveleri) hep alçı ile süslenmiştir. Buradaki alçı işlerinin en güzeli Karaoğlan caddesindeki Zincirli cami mihrabıdır; yine Ankara Debbağhâne mescidi penceresi ile alçıdan göbek tezyinatı da güzeldir.
Eski camilerin tavana yakın olan üst pencereleri müdevver veya beyzî şekilde kafesvârî alçıdan yapılmış olup aralarına yeşil camlar konmuştur. îçli dışlı olan pencerelerin dış kısmı sade alçı ile beyaz cam olup asıl iç kısımlar renkli camdan ve ince tezyinathdır; cam renkleri çok defa mavi, kırmızı ve sonra da yeşil, sarı, mor ve firuzedir. Alçı işleri evvelâ resmedilir ve sonra da kalıbı çıkarılarak o kalıbın boşluklarına sulu alçı dökülürdü. Çeşitli süsleme yazılar alçıyı oymak suretiyle yapılır ve yerine göre yuvalara inceli ve kalınh camlar yerleştirilirdi; bundaj renklerin ini' tizacı esastı. Yeşil türbes Süleymaniyı nelerinden dir Bursa'daki Yeşil cami ile Çelebi Mehmed'û içerisindeki hücreleri ve İstanbul'da Şehzade camilerinin alçı işleri bu sanatın en güzel nümı alçı tezyinatında nohut ve bezelye yaprakları (kullanılmıştır

Çini İşlen

Eskiden çininin îmal edilmiş olduğu Kâş sehrint nisbetle çiniye kâşî ve Çin fağfurlariyle porselen de çini denilirdi; sonradan çini tabiriyle kâşi kastedilmiş ve bu tevcih umumileşmiştir. Çiniye sırça da denildiğini görüyoruz;; 878 H. (1473 M.)'de Fatih tarafından yaptırılmış olan Sırçalıköşl (Çinilikköşk) ile Konya'daki Sırçah medrese bu

cümledendir,[979] Süslü çinilere "sürûc-i münakkaşa" da denilmektedir.[980]

Anadolu Selçuklularından bu tarafa pek mükemmel bir halde devam edip gelen, cami, türbe, çeşme, medrese ve sair binaları süsleyen çinicilik ve çini tezyinatı, Osmanlılarda da pek revaçta idi. Bazı istidlallere göre XIV. asır ortalarına doğru eski rağbetini kaybeden çinicilik bir asra yakın bir bocalama devri geçirmiştir; çünkü 1330 ile 1400 seneleri arasında çini sanatına ait Anadolu^da güzel bir esere tesadüf edilmemektedir; bu tarihlerde Kütahya'da. Yakup Bey mescidinin (burası şimdi müzedir) bakiye kalan çinileri ile Aydın oğulları devrine ait BirgVdeki çiniler pek basittir.[981]

Osmanlı memleketlerinde İznik'te Çandarlı Kafa Ham Hayreddin Paşa'nın 780 H. (1378 M.)'de yaptırdığı Yeşil cami ile Bursa'da Çelebi Mehmed'e ait Yeşil cami ve Yeşil türbe çini ile süslenmiş olan ilk eserlerdendir; sonra bunu Muradiye künbedlerindeki çiniler takip etmiştir.

Âşık Paşa-zâde, çini sanatının Osmanlı memleketlerine Tokatlı Hacı İvaz Paşa'nın teşvikiyle girdiğini yazmaktadır; [982] iznik ve Kütahya çiniciliği asırlarca memleket ihtiyacı olan çinileri yapmışlardır; XV. yüzyılda bir de Bursa çiniciliği varsa da bu çok sürmemiş ve galip ihtimalle XV. yüzyıla inhisar etmiştir.

Osmanlı çiniciliği XVI. yüzyılda en yüksek derecesine varmıştır; en güzel çini yapan yer de İznik çini imalâthane sidir. İstanbul'da Topkapı Sarayı dahilindeki çinili köşk ve yine Topkapı Sarayının harem daireleriyle Şehzade Mehmed türbesi, Süleymaniye cami ve türbeleri, Tahtakale'de Rüstem Paşa camii ve Topkapı haricindeki Takkeci camii ve Eyyüb\e türbenin dışında ve içindeki çiniler ve daha sonra yapılan

---

[979] Topkapi Sarayı Müzesi emekli Müdürü B. Tahsin Öz'ün notlarından.

[980] Sırçah veya Çinilikköşkün inşa tarihi o tarihte Nişancı bulunan Karamam Mehmed Paşa tarafından söylenen Beyt-i sürür terkibi üzere 878 tarihidir (Taci-zâde Sfldi Çelebi Münşeatı, İstanbul Enstitüsü neşriyatından, sene 1956, s. 58).

[981] Selçuklular devrindeıılıeri gelen çinicilikte kakma çıı çini isimleri altında muhtelif çini işçiliğine tesadüf etmekteyiz. •Cbnya'da Sahıb Ata minaresi, Sırçah mescid ve Sultan Alâüddin camii inılıra lan, Sahib Ata türbesi duvar tezyinatı çinileri, kakma çini olup çinilerin duvarın içine sokul-masiyle husule gelmiştir. Düz çini birbirlerine çakı ağzı kadar farkla düz ve yariyana konurdu; Konya'daki ince minare, Sâhib Ata camii mihrabı ve Osmanlı devrindeki Çandarlılara ait İznik Yeşilcami minaresi düz çinilidir. Kesme çini, büyük parçada kesilen çinilerin sıralanmasiyle olur. Konya'daki Karatay medresesi, Bursa'daki Yeşilcami, İstanbul'daki Çinilikköşk bu kesme çini «sülündendir (Şehabettin Uzluk, Selçuk ve Osmanlı çini işçiliği, ist. 1931).;

[982] Âşık Paşa-zâde tarihi, s. 190.

Edirne'de Selimiye camii vesair daha birçok eserler Osmanlı Türklerindeki çini işlerinin en güzel nümunelerindendir. XVI. asrın ikinci yarısında saray için iznik?e pek çok çini sipariş edilmekte idi.[983]
Çini üzerine yapılan süsleyici resimlerden en mühimmi lâledir; lâle XV. asrın ikinci yarısından itibaren taammüme başlamış ve bilhassa XVI. yüzyılın ikinci yarısında en önemli yer alınıştır. Rüstem Paşa camii'ndeki çinilerde çok lâle resmi vardır; Eyyüb, Haseki Hurrem Sultan ve Kanunî tür&e'lerinde ve Piyaîe Paşa camiindeki lâleli çiniler pek mükemmeldir.[984] Lâleden sonra çinilerde nohut, fasulye, bezelye yaprakları ile karanfil, gül, sünbül, nar çiçeği ve servi görülüyor; çinilerde hendesî şekiller kullanılmış ve aynı zamanda yazı yazılmıştır.

Oyma Ve Kakma İşleri

Oymacılık' ağac' tahta, taş, maden üzerine olmak üzere başka başkadır. Ağaç ve tahta üzerine yapılan oymacılığa kaatı'cıhk ve taş üzerine yapılan oymaya senh-tıraşi veya naht, madenî eşya üzerindeki kabartmalara da nakr denilirdi.
Ağaç üzerine yapılan oymalar minber, kapı, pencere kapağı, rahle gibi büyük ve enfiye kutusu, arka kaşağısı, müttekâ, küçük çerçeve ve el aynaları çerçeveleri gibi küçük kıtalarda olarak iki kısımdı.
Naht denilen taş oyması tezyinatı bazı cami minareleri şerefeleriyle [985] çeşme, taş çerçeveleri, hamam kurnaları, ayna tasları, mezar taşları ve buna mümasil yerlerde kullanılan bir sanat olup bugün bunun yüzlerce numunesi görülmektedir nakr sanatına ait işler de bugün müzelerimizi tezyin eden şamdan, buhurdan, kandil, ibrik, silâh, sahan ve hamam tası, mangal ve saire üzerlerindeki ince ve zarif tezyinattır; kuyumculukta bu sanat erbabına kalemkâr denilirdi.
Anadolu Selçukluları devrinde pek müterakki olan oymacılık, Eşref, Karaman, Aydın ve Candar beyliklerinde de kuvvetini muhafaza etmiş ax Osmanlılarda ise en orijinal şekillerini göstermiştir; Bursa1 da UlucamVin abonoz üzerine oyulmuş fevkalâde sanatkârane olan minberi ve Yeşiltürbe kapılarını 824 H. (1421 M.)'de Hacı Ali b. Ahmcd

[983] Mühimme defterleri, Nr. 26, s. 211 ; mühimme, Nr. 35, s. 314.
[984] Çinilerdeki lâle hakkında Vakıflar dergisVnin birinci sayısında (1938) B. Feyzullah Dayıgil'in bir tetkiki vardır.
[985] Silivrikapı"da Hadım İbrahim Paşa Camii'nin mermer minberi pek sa natlıdır.

isminde bir sanatkâr yapmıştır. Yeşil camiin muhtelif şekildeki pencere kanadları da fevkalâdedir.

Türk ince sanatlarından biri de kakmacılıktır ki bu da oyulan mâden veya ağacın içine fildişi, tel, sedef, kemik vesaire ile vücuda getirilen tezyinattır; bunlardan bir haylisi müze, cami' ve türbelerde görülmektedir. Süleymaniye deki İslâm Eserleri Müzesi ile Topkapı Sarayı ve Askeri Müzede bu sanat eserlerinden çok vardır. Kakmacılığın sedef işleriyle meşgul olan sanatkârım sedef kâr ismi verilmektedir.

Hakkaktik

Hakkâklik Osmanlılarda mühim sanatlardan olup gerek Osmanlı sarayında ve gerek hariçte rağbette idi. XVI. asır başlariyle aynı asır sonlarına ait saray hakkâk-lariyle talebelerinin isimlerini havi defterler Topkapı Sarayı vesikaları arasındadır.

Hakkâklar iki kısımdı; bir kısmı akik, firuze, yeşim, necef gibi taşları işleyen sanatkârlar olup bir kısmı da mühür kazanlardı. Mühürler, altın, gümüş, pirinç gibi madenlere; bazan da akik, zümrüt nevinden kıymetli taşlarla hâkkolunurdu.

Diğer Türk Sanatlarına Bir Bakış

Bundan evvelki bahislerde Osmanlıların meydana getirdikleri çeşitli devlet teşekküllerini, kültüre verdikleri önemi sırasiyle belirtmiştik. Bir devletin medenî inkişafını gösteren bir unsurun da sanat olduğu şüphesizdir. Zaten sanat hareketleri, iyice takip edilecek olursa bir devletin durumunu grafik gibi belirtmektedir. Türk silâhları üzerinde etüdler yapılınca Osmanlıların birçok zaferlerinin, üstün bilgi ve silâha dayandığı görülür. Türk ok ve yaylan metaneti ve uzun mesafeye varması itibariyle bugün bile hayret edilecek bir üstünlüktedir.

İstanbul'da Okmeydanı'nı Fatih Sultan Mehmed tesis etmiş, y| II. Bayezid de ayrıca bir vakfiye ile bu teşekkülü kuvvetlendirmiştir.

II. Bayezid zamanında meşhur yay üstadları Muhyiddin, Süleyman ve Bayezid'dir. Mamafih II. Bayezid'in de hem yay (yapıcısı, hem de kemankeş (ok atıcı) okluğu bilinmekte olup endi ismini taşıyan

yaylar Topkapı Sarayı Müzesi silâh dairesinde bulunmaktadır.[986]
Tarihi hayli eski olan top, Türkler tarafından tekemmül etti-rölmiş ve o sayede Bizans surları tahrip edilmiştir. O devrin muazzam toplarından birçoğu bir anıt gibi hugün müzelerde bulunmaktadır.
I. Selim ve Kanunî zamanlarındaki Türk topçuluğu, silâh üstünlüğünden başka tabiye bakımından da emsalsiz örnekler ermiştir.
Türk silâhlarının diğer bir hususiyeti de süsleridir. Bu korkunç silâhlardan herbiri, Türklerin bezeme sanatındaki kudretli! gösteren birer biblo haline getirilmiştir.

Türk Kumaş Ve Kadifeleri

XVL yüzyılda kemha, altun telli kemha, altun telli kemha, çatma, altun telli çatma, serâser, dîbâ atlas, zerbaft, serenk [987] gibi birçok çeşitleri bulunan Türk kumaşlarının dokuma merkez-i sikleti Bursa olmakla beraber, İstanbul hükümet merkezi olduktan sonra en nefis ve nadir kumaşlar İstanbuVdsi da dokunmuştur. Bugün dünya müzelerinde ve hususî koleksiyonlarda en mutena köşelerde yer tutan Türk kumaşları, renk, süsleme ve kalite itibariyle cidden birer barlıktır. Bu kemale varması için de kanunnâmeler yapılmış, tekmil tedbirler alınmıştır. Sözü geçen şehirlerden başka, Denizli, Ankara, Tosya, Musul, Mardin, Şam, Haleb, Bağdad, Bilecik ve Sakız^da da çeşitli kumaşlar dokunduğu yapılan tetkikler netic sinde anlaşılmıştır..

Halıcılık

Dünyaya ün salmış olan bu Türk sanatınd Marko Polo XIII. yüzyılda Orta-Asya seyahatinde hayranlıkla bahseder. Bu derecede ileri gitmiş olan bu sanat, Selçukluların Anadolu'ya yayılmasiyle buraya da intikal etmiştir. Şarkın bu kıymetdar halılarını, Batı memleketleri ancak XV. yüzyılda görüp tanıyabilmişlerdir. Hem de ilk defa tanınmağa ve sevilmeğe sebep olan parçalar Türk hanlarıdır.

---

[986] Topkapı Sarayı Müzesi rehberU İstanbul 1933.

[987] Redhouse bunu sirenk olarak okumuştur. Bk. Türkisk and English İLt>xicon* s. 1055.

Türk halılarının bariz hususiyetleri renklerinin güzelliği, desenlerinin diğer şark halılarına nazaran sadeliğidir; mamafih halıcılık, her yerde, her ferdin ayrı sanatı olduğundan desenlerde o nisbetde bir tenevvü görülür.

Türk halıları yüzyıllarca, yapıldığı bölge ve hattâ şehirlere göre de bir hususiyet ve karakter taşır. Tanınmış başlıca hah merkezlerimiz Konya, Zile, Sivas, Kırşehir, İsparta^ Lâdik, izmir, Uşak, Bergama, Menemen ve İstanbul'dur.

OTUZYEDİNCİ BÖLÜM

XV. YÜZYIL ORTALARINDAN XVI. YÜZYIL ORTALARINA KADAR OSMANLILARDA İLİM HAREKETLERİ VE İLMÎ ESERLERE DAİR

İstanbul Fethi Mütaakıp İlmî Faaliyet

1453'de İstanbul fethi ve daha sonraları Anadolu'da istanbul lethını son merkezi olan Konya ile Kastamonu nun

Osmanlılara geçmesi ve sahn-ı seman denilen İlahiyat, Hukuk ve Edebiyat fakültelerinin teşkili, muhtelifi yerlerde birçok ilim ve fikir adamlarının devlet merkezine gelmeleri İstanbul'u ilim merkezi haline getirmişti; Otlukbeli muharebesinden sonra Ali Kuşçu ile birtakım tabibler ve îdris-i Bitlisi gibi şöhret sahibi ilim adamları bu gelenler arasında idi. Fatih Sultan Mehmed'in ilmî hüviyeti ve ilim adamlarını himaye eylemesi, memlekette serbest düşünceye Tİayet ve hürmet gösterilmesi, ilmî münazaralarda ancak ilmî kudrete itibar edilmesi gibi haller Osmanlı ülkelerinde ve bilhassa IstanbuVAm kültürel bir faaliyet uyandırmışı [988] ve bu vadide Osmanlı pâdişahiyle vezir-i âzami Mahmud Paşa en önde bulunmuşlardı. Birçok ilim adamlarını himaye eyliyen istidatlı olanları yetiştiren, kendisi de âlim ve şair olan Mahmud Paşa ile efendisi Fatih Sultan Mehmed bu himaye ve teşvikleriyle XVI. yüzyıldaki ilim cereyanlarının uvvetle devamında büyük âmil olmuşlardır.[989]

---

[988] Şakayık tercümesi., s. 186.

[989] Fatih Sultan Mehmed, Farsça ve Yunancadan Arapçaya tercüme edilmiş olan felsefî eserleri mütalâa eder ve huzurundaki âlimler ile mubahaseleri yapardı; bilhassa Aristo'nun felsefî mubaheseleriyle meşgul olurdu.

Fatih külliyesinin yani Sahn-ı seman medreselerinin asıl iemere verdiği devir XV. yüzyıl sonlarıdır; Bayezid ve Cem Sultan ile Bayezid'in oğulları itinalı bir surette tahsil görerek ulundukları vilâyetlerde ilim hareketlerinin başında bulunmuşlar ve namlarına eserler yazdırmışlardır.

Medresede okutulan derslere dair âlimlerin yazdıkları şerh,, haşiye ve talikat gibi [990] birçok kitaplardan başka bu bir yüzyılda! muhtelif ilim ve fenlere dair bir hayli telif ve tercümeler de vücudi gelmiştir.

Telif Ve Tercüme Olunan Bazı Eserler Ve Müellifleri

Bunlardan Fatih Sultan Mehmed namına ney'et (Kozmografya)'ten Ali Kuşçu'nun telife ettiği Muhammediye ile yine aynı hükümdaı adına Sivaslı Şeyh İbrahim Tennur Âşık'ınl Türkçe manzum Güzarreâme isimli tasavvufî eseri ve Farsçadan Türkçeye bir lügat olan ve Hasan b. Hüseyin İmadü'l-Karahisarî tarafından tertip ve tercüme olunan Şamilu Mûfl, Molla Güranî Ahmed Şemseddin tarafından aruzdan altı yüz beyitlik Şâfiye manzumesi ve vezir-i âzamMahmud Paşa adına îsfahanlıŞeyh Ali b. Fethullah tarafından Farsça yazılan ve edebî ve tasavvufî bir eser olan Menazırü'l-leyl ve'n-nehar ve ulemadan Musannifek demekle meşhur Ali b. Muhyiddin Mehmed'in, Mahmud Paşa'ya ithaf ettiği Farsça Siyasetnâme ve yine aynı vezir namına telif edilip mühim bir tarihî eser olan Enver î'nin manzum Düstur-nâme'si Fatih devrinde yazılmış bir kısım eserlerdendir. Balıkesirli Deylet oğlu Yusuf'un fıkıhtan manzum Vikaye tercümesi de bu XV. yüzyılına aittir. Fatih Sultan Mehmed'in nedimi Şair Aşkî'nin divançesi pâdişah'a medhiyelerle doludur.

II .Bayezid namına ŞeyhMahmudb. İbrahim tarafından 901 H. (1495M.)'de yazılan Gülşen-i inşa isimli eser Yeni cami kitapları arasında 421 numaradadır. Amasya Darüşşifası tabibi Sabuncu oğlu'nun talebesi Muhyiddin Mehî tarafından yazılan ve tabip Hacı Paşa'nın tıbtan Teshil ismindeki eserinin Türkçe nazmı olan NazmiVt-

---

e Amasra'da bulunan âlimleri îstanbuVa. getirterek onlara iltifat ile himay eylemiştir. Trabzon'u zaptettiği zaman şair, filosof Yorgi Amiroki'yi İ^tanbuV. getirtip fikir ve mütalâasından istifade etmiş ve kendisine mülk arazi vermişt^ Kritovulos, Tarih-i Sultan Mehmed Hân-ı Sânî).

[990] Şerh, bir eserin metninin îzahi olup haşiyemde şerhinin izahıdır; Tâlikal ise eserin herhangi bir bahsinin îzahı demektir.

teshîl [991] ve yine aynı hükümdar namınaUzun Firdevsî'-in Şehnamesi [992] ile Kıssa-i Midilli veya Kutubnâme ve Arapçadan, Fârsçaya bir lügat olan Musarrahatü'l-esma [993] ve Mehmed isminde bir şair tarafından kaleme alman ve Şemâil-i ÎVebe-viyye'ye ait olup üç bab üzerine tertip olunan Gülistan-ı Şemail ve muhtelif ilimlerin mevzularından bahsedip Tabib Şirvanlı Şük-ktıllah tarafından kaleme alman Riyazıfl-ulûm [994] ve Kdne II, Bayezid adına müneccim ve mütetabbib Hatayı tel-Hü seynî tarafından 895 H. (1489M.)'de altı makale ve hatime üzerine yazılan Tuhfetü'l-hisab veheyetşinas Kâtip Mehmed b. Sinan tarafından pâdişâha takdim edilen MuvazzıhuH-evkat fî ma'rifetVl-mukantarat [995] ve Hanefi, mezhebinin fürununa dair Elmalılı Şeyh Bâlî tarafından şerh edilen Uyûnü'l-hakayıkfî şerh-i künûzVd-dekayık ve Murâdî'nin yedi bin beyitlik Farsçadan Gülistan ve Baharistan şeklinde kaleme alman Nahlistan ve Mekke ! ulemasından olup Bayezid'in büyük ikramına nail olan Ahmed. Hüseyin'in kaleme aldığı Kitabüd-dürr [996] manzum fî menakıbs-sultan BayezidVr-Rum isimli eser ve Alâüddin Kirmanî'nin yine bu hükümdara ithaf ettiği Küre risalesi ve Heratlı Ahî tarafından yazılıp Fatih ve Bayezid devirleri olaylarından bahseden manzum Farsça Şeh-nâme-iAhî ve Amasyalı Ahmed b. Hüsameddin'in siyaset ve rnev'izadan bahseden Mirat adlı telifi ve Bayezid'in vezirlerinden Mustafa Paşa adına Demirhisarlı Âbidin tarafından nazmen Türkçeye çevrilen ŞiratüH-islâm II. Bayezid dev-rinde birçoğu onun adına yazılan eserlerdendir.

Yavuz Sultan Selim namına tımarlı sipahilerden Güvahî (vefatı 929 H. = 1522 M.) mahlaslı Geyve'li bir şairin nazmettiği Türkçe darb-ı meselleri cami Kenziil-bedây isimli bir eser ile ilm-i ahlâka dair 1891 beyitli Pendnâme ve yine Sultan Selim'e ithaf edilmiş olan ve

---

[991] Muhyiddin Mehî, bu Nazmut-teshîVi 16 Muharrem 872(1467 Ağustos/de Bayezid, Amasya valisi iken yazmış, Bayezid'in oğlu Ahmed'e ithaf etmiştir. Bir nüshası Ankara'da Millî Eğitim Bakanlığı kütüphanesinde 1013 numaralıdır. Hacı Paşa'nın TeshîVi Türkçe olup üç kısım üzerine tertip edilmiştir. Birinci kısım, tıbbın ilmî ve amelî kısımlarından, ikinci kısım yiyecek, içecek ve devalardan ve üçüncü kısım da marazların sebep ve alâmet--lerinden bahsetmektedir.

[992] Uzun Fîrdevsî bu eserini üç yüz otuz üç cüz üzerine nazmederek II. Bayezid'e takdim etmiş, pâdişâh bunu okuyarak içinden seksen cüzünü alıkoyup mütebakisini yaktırmış ve bundan müteessir olan Firdevsî İran'a gitmişti.

[993] Bu eser Bayezid'e şehzadeliği zamanında ithaf edilmiş olup Arapçadan Fârsçaya bir lügat kitabıdır,

[994] Riyazü'l-ulûm dokuz bab üzerine tertip edilmiştir; bu da tasavvuf, mantık, heyet (astronomi), nücum (astroloji), nisap» firaset, şiir, muamma ve ilm-i inşâ'dır.

[995] Kozmografya'ya dair olan bu eser yirmi beş bab üzerine kaleme alınmıştır.

[996] Küre risalesinin müzehheb bir nüshası istanbul'da Umumî kütüphanededir

Abdullah adında bir âlim tarafından yazılan hisab ve cebirden bahseden Mesâil-i selâsîn isimli eser ve Matrakçı Nasuh tarafından aynı hükümdara takdim edilen Cemalu l-kitap ve Kemalu l-hisab ile yine onun namına yazdığı ssKen'aniyye fî ilmVl-hisab ve aynı müellifin UmdetiV l-hisab isimli eserleri ve riyaziyûndan JVÜrim Çelebi'nin Ali K uşçu'nun kozmografyadan Fethiyye isimli eserine şerh olarak yazıp yine Yavuz Sultan Selim'e takdim ile bu sayede kazas-kerliğe^tern etmesine sebep olan telifi1 ve Hekim Şah Kazvinî-ıiin Yavuz Sultan Selim namına olarak Farsçaya tercüme ettiği HayatiVl-hayvan isimli eser ile yine Kazvinî'nin tıbdan muhtasar olarak Sultan Süleyman namına kaleme aldığı Aristo'nun İskender'e nasihatnamesi ve Anadolu beylerbeğisi Hasan Paşa namına 910 H. (1504 M.)'de Çullu Sinan denilen Yusuf b. Cü-neyd tarafından kaleme alınan ilm-i ferâize dair Türkçe Muzhar fî ilmVl-ferâiz XVI. yüzyılın başlarında yazılan eserlerden bir kısmıdır. Ali Kuşçu'nun Risaîe-i Vaziye şerhi II. Mehmed adınadır. Risale-i Vaziye kadı Adud'un olup Ali Kuşçu şerh etmiştir. Bu eser, herhangi bir kelimenin umumî ve hususî mânalarını izah ve bunların vazı ve tahsisinden bahseder. Bir nüshası İstanbul'da umumî kütüphanededir.

Şehzade Alemşah b. Bayezid'in oğlu Osman Çelebi namına vazilan ve Şiratıı islâm tercümesi olan Ravzatul-islâm ve Şehzade Cem namına Tirmizli Seyyid Cemalüddin Ebû Cafer tarafından Türkçe olarak yazılan Tecvit'ten Mezakul-uşşâk fî ilmVl-âfak ve Şehzade Ahmed b. Bazeyid adına Cemalüddin Aksarayî tarafından yazılan Şemsiyye fî te'vilıl-kelimatVs-sıddıkıyye isimli eserler de XV. yüzyılın ikinci yarısiyle XVI. yüzyılın başlarına ait teliflerdendir. Yine aynı asır sonlarında veya XVI. asır başlarında Amasya valisi Şehzade Alımcd, oğlu Süleyman için Farsça bir lügat kitabı tertibini emretmiş ismi meçhul olan bir âlim tarafından adlı bir lügat yazılmıştır.[997]

Kanunî Sultan Süleyman zamanında onun adına Kırımfnin Hulâsati-mizac adlı eseriyle yine o hükümdar nâmına Abdülkerim b. Mehmed tarafından siyasete dair yazılan Nesayihiıl-ebrar isimli eser ve Celâl-zâde Koca Nişancı M us t af a Bey tarafından ahlakî bir eser olarak telif edilen Enisü's-selâtîn ile tarihten Keşfü'l-gumem fî ahbarVl-

[997] Bu Farsça eserin bir nüshası Şehid Ali Paşa kitapları arasında 2616 ve diğer nüshası Ankara Maarif kütüphanesinde 1678/28 numaralarda kayıdhdırl

ümem tercümesi ve bunun kardeşi Celâl-zâde Salih Efendfnin, Kanunfnin emriyle sekiz cilt üzerine -tercüme eylediği [998] Menâkıb-i Behmen Şah b. Firuz Şah hikâyesi ve kozmografya âlimi Konyalı Mehmed b. Kâtip Sinan tarafından kaleme alman MîzanÜ'l-kevâkib ve yine kozmografyacı Mustafa b. Ali'nin yazdığı A'lâmü'l-ibâd fî ahbârVl-bilâd adlı kitabı ve Matrakçı Nasuh'un yine Sultan Süleyman namına Tarih-i Tarjerî'den tercüme eylediği Mecma ü't-tevarîh ve Kanunî'nin oğlu Konya valisi Şehzade Mustafa namına hocası Gelibolulu Surıırî Efendi (vefatı 969 H. = 1561 M.) tarafından yazılan ve şiir, vezin, kafiye kaideleriyle sanayi-i şi'riyeden bahseden BahriVl-maârif isimli münte-habat ve yine Şehzade Mustafa'nın emriyle ahlâk ve saltanat levazımından olarak on bab üzerine yazılan ZahîretiVl-mülûk tercümesi [999] de XVI. yüzyıl ortalarına kadar yazılmış belli-başlı eserlerdendir. Alâüddin Kirmanî'nin Küre risalesi II. Bayezid'e ithaf edilmiştir. Müzehheb bir nüshası umumî Kütüphanededir. Ali Kuşçu'nun Farsça heyet risalesini ulemadan Perviz Efendi Türkçeye çevirerek vezir-i âzam Makbul | ibrahim Paşa'ya takdim etmiştir. İbn Kemal'in bazı Farsça kelimeleri Türkçe olarak tetkik eden Dekayıkul-hakayık risalesi de Makbul İbrahim Paşa'ya ithaf edilmiştir.

Bu eserlerin tetkikleri Türkçenin memlekette artık umumî bir ilim lisanı olduğunu göstermekle beraber dilimize fazla mık-tarda Arapça ve Farsça kelimelerin karışması Türkçenin sadeliğinin bozulmasını ve bir kısım Türkçe kelimelerin yerlerine Arapça ve Farsçalarmın kaim olmasını intaç etmiştir; fakat bu ilâveler Türkçemizi zenginleştirmiş ve Türkçe kitap yazısı dilinde genişlik husule getirmiştir; resmî devlet lisanı ise az tadile uğrayarak divan muhaberatı herkesçe anlaşılacak sekilini muhafaza etmiştir.[1000]

Yukarıda isimlerini saydığımız XV. yüzyılın ikinci yarısiyle XVI. yüzyıl ortalarına kadar yazılmış eserlerden başka tarih, edebiyat ve şiir,

---

[998] Müstakim-zâde, Tufıfetü'l-hattatîn^ s. 229.

[999] ZahîretiVl-mÜlûk, hükümdarların manevî cephelerini takviye, onları âdili hareketlere sevk için tertip edilmiş ahlâkî bir eser olup Farsçadır ve müellifi de! (786 H.= 1384 M.)'de vefat eden Ali b. Şahabeddin Hemedanî'dir.

1. îman,[2. Ubûdiyyet, 3. Mekârim-i ahlâk, 4. Ana ve baba hakları, 5. Saltanat ahkâmı,! 6. Saltanat-ı mâneviyye, 7. Emr-i maruf ve nehy-i ani'l-münker, 8. Nimete şükürj 9. Musibetlere sabır, 10. Kibir ve gazabın fenalığı bahislerini ihtiva eder.

[1000] Bu hususlan tetkik için XV. ve XVI. yüzyıllardaki resmî vesikalaı Üve yine hu yüzyıllarda yazılmış olan kitapları görmelidir.

coğrafya, mûsikî, terceme-i haller, riyaziye ve sair ilimlere ait daha bir hayli eserler kaleme alınmıştır ki bunlardan başlıcaları şunlardır :

Tarihlerden sade bir lisanla yazılmış olan Aşık Paşa-zâde, Neşri, Kâtip Oruç, Rüstem Paşa, Lütfi Paşa tarafından yazılan tarihlerle diğer bir kısım anonim Âl-i Osman tarihleri ve Türkçe sadeliğin zıddına olarak muğlak bir dille kaleme alman Tarih-i EbûH-feth (Dursun Bey'in), Fetihnâme-i istanbul (Tâci-zâde Cafer Çelebi'nin) ve İbn Kemal'in Osmanlı tarihi ile Celâl-zâ-de'nin Tabakatü'l-memalik ve Süleymannâme'si ve Mecdî'nin Şakayık-ı Numaniyye tercümesi bu eserlerdendir.

Osmanlılarda XVI. yüzyıldan itibaren terâcim-i ahvale ehemmiyet verilmeğe başlanmış olup bu yüzyılda ilk olarak Edirneli Sehî Bey tarafından (vefatı 955 H. = 1548 M.) Heşt Behişt ismiyle iki yüz on altı şairin kısa terceme-i hallerinden bahseden bir şuar tezkiresi kaleme alınmıştır. Bundan sonra Âşık Çelebi (vefat 979 H.=1571 M.) ve Lâtifi (vefatı 990 H.=1582M.) ve daha sonr Ahdî, Beyanı, Kınalı-zâde, Riyazi tezkireleri ve Şakayık tercüme [1001] ine - zeyl yazan Atayi'nin eserleri bunları takip etmiştir.

Osmanlıların resmî lisanında ve divan kitabetinde muğlak olmamakla beraber oldukça münşiyane bir çığır açan ve bir aralık nişancılıkta bulunmuş olan Amasyalı Tâci Bey-zâde Cafer Celebindir; bu zat (vefatı 920 H. = 1514 M.) Çandarlı-zâde Isa Bey'den sonra nişancı iken eski, sade divan Türkçesinin yerine yeni bir tarz koymuş ve bundan sonra aynı tarzı Cafer Çelebi'nin yerine tekrar nişancı olan Çandarlı-zâde İsa Bey [1002] ve daha sonra Seydî Bey ve Celâl-zâde yürütmüşlerdir.

OTUZSEKİZİNCİ BÖLÜM

XV. YÜZYIL ORTALARINDAN XVI. YÜZYIL ORTALARINA KADAR OSMANLILARDAKİ BAZI SOSYAL KURULLAR

[1001] Şakayık-ı Nu'maniyye, XIV., XV. ve XVI. yüzyıllardaki bir kısım Osmanl silim ve Ariflerinin tercüme-i hallerini hâvi olup Taşköpriilü-zâde Ahmed İsi müddin Efendi tarafından Arapça olarak yazılmış ve Edirneli Mecdi Efendi tarafından muğlak bir Türkçe ile dilimize çevrilmiştir. Şair ve âlim Nevî-zâcle Atâyî bu Türkçe Şakayık tercümesine bir zeyl yazmıştır.

[1002] 919 Şabanında Çandarlı-zâde tsa Bey'in nişancı olduğu görülüyor ve yine aynı sene Şevvalinin ihtidasında Cafer Çelebi'nin nişancı bulunduğu arazi tahrir kayıtlarında anlaşılmaktadır. Şu halde Cafer Çelebi takriben Ramazanda nişancı olmuş oluyor.

Tarihin birinci cildinde Osmanlı devletinin kuruluşundan itibaren XV. yüzyıl ortalarına kadar olan cami, imaret hastahane, kervansaray ve zaviyelerden kısaca bahsedilmişti. XVI. yüzyıl ortalarına doğru ise bu gibi sosyal kurullar devletin hudutlarının genişlemesi. nisbetinde artmış olup bir de bunlara umumî kütüphaneler ilâve olunmuş ve aynı zamanda Türk mimarîsinde mühim bir yükseliş görülmüştür ki bunu daha sonra mimarî eserlere ait olan kısımda gösterdik.

Camiler

İçtimaî müesseselerin başında gelen camiler hem ibadet yeri ve hem de cemaatin toplu bulunması sebebiyle memleket ve muhitlerine ait işleri görüşme mahalli olduğu için ehemmiyeti haizdi. Osmanlılarda çok zaman büyük ve zengin vakıflarla yapılan camilerin yanında medrese, imaret ve mektep de beraber yapılır ve bazan bu kurullara bir de hastahane ilâve olunurdu.

İlk Osmanlı camilerinden, gerek, büyük ilk ve gerekse mimarî bakımından en mühimleri Bursa'da Çekirge mevkiinde Sultan I. Murad camii, Yıldırım Bayezid ve Çelebi Mehmed'e ait Ulucami ve Yeşilcamiler ve İznik'te Çandarhlarm Yeşilcamile-riyle Edirne'de Eskicami, Üç şerefeli ve İstanbul'da. Fatih [1003] Bayezid, Sultan Selim, Şehzade, Mihrimah [1004] ve Süleymaniye, Mahmud Paşa, Murad Paşa, Nişancı, Çandarlı zade İbrahim Paşa, Atik Ali Paşa, Sokullu Mchmed Paşa, Kara Ahmed Paşa (pV Rüstem Paşa, Silivri kapıda İbrahim Paşa, Firuz Ağa ve bunlardan başka gerek İstanbul ve gerek vilâyet ve sancaklarda daha birçok padişah, şehzade ve devlet adamlarının ve hayır severlerin bu bir yüzyıl içinde yaptırmış oldukları yüzlerce cami görülüyor ki bunların bir kısmı mimarîsi ve bir kısmı çinileri taş ve ağaç oymaları ve bir haylisi da her üç sanat noktasından tetkike şayandır.

[1003] Fatih camimin ilk binasına 867 H.(1461 M.)'de başlanıp 875 H.(1470 M.)'de bitmiştir; fakat bu bina zelzeleden yıkıldığı için şimdiki binaya 1181 H. (1767 M.)'de başlanmış ve 1185 H. (1771 M.)'de yani dört senede bitmiştir. Fatih Camii hakkında Halim Baki Kunt er ile merhum Mimar Saim Ülken*in müşterek yazıları vardır (Vakıflar dergisi, Sayı 1).

[1004] Kanunî Sultan Süleyman'ın kızı ve Rüstem Paşa'nın zevcesi olan Mihr-i Mah Sultan'ın biri Edirnekopı ve diğeri Üsküdar'da, iskele karşı-

İmaretler

İmaretlerin sosyal müesseselerin birinci derecede hayırlı-ijarmdaja olduğunu söylemeğe hacet yoktur. Kitabımızın birinci Cildinde XV, yüzyıl ortalarına kadar olan imaretler hakkında kısaca malûmat verdik; devlet hudutları genişledikçe tabiî olarak muhtelif sebep ve ihtiyaçlar saikasiyle bunların adetleri de artmıştır. i Medrese talebeleriyle gelip geçen misafirlere, fakir halka hergün akşam ve sabah yemek vermek üzere tesis edilen bu imaretlerden en mühimleri İstanbul'da Fatih camiinin yanındaki imarethane ile Amasya, Edirne ve İstanbul'da II. Bayezid, Sultan Selim ve Sultan Süleyman, Şehzade imaretleri ve Karapınar, Konya ve Şam'da yine Sultan Süleyman ve Şam'da Sultan SelirVe ait imaretlerle Üsküdar'da Mihrimah ve Manisa'da Sultan Süley-man'm validesine ait imaretler ve devlet adamlarından Gebze'de Çoban Mustafa Paşa,[1005] Amasya'da Bayezid Paşa, İstanbul'da Atik !Ali Paşa ve Davud Paşa ve Burgaz, Hafsa, Bosnasaray ile Payas Sokulhı Mehmed Paşa'nın yaptırdığı imaretler Afyonkarahisar da Gedik Ahmed Pasa'nın kütiiphanesivle beraber camiin yanındaki ! imareti daha böylece adedi yüzleri geçen imaretler, memleket içindeki fakir halkın ve medrese talebelerinin maişet sıkıntısı önlemişlerdir.

İmaretler vakfedenlerin servetlerinin çokluğuna ve azlığına göre değişirdi. Tabiî olarak bir hükümdar imaretiyle bir vezir imareti arasında fark olduğu gibi imaretlerin şehir, kasaba ve geçit yerlerinde yapılışlarına göre iaşe ve müstahdemler tahsisatı da değişirdi.

Fatih Sultan Mehmed'in yaptırdığı zengin imaret teşkilât ve iaşesine dair vakfiyesinden bazı kayıtları alarak bunun hakkında bir fikir vermek istiyorum.

Evvelâ imaretin kâtip, vekilharç ve kilercisi ile iki süpürücüsü ve bir kandilcisi, altı aşçı ve altı ekmekçisi, buhurdan temizleyicisi, iki bulaşıkçı, bir et hamalı, bir odun hamalı ve daha sair hademeler olmak üzere bu müessesenin muhtelif yevmiyeli otuz yedi müstah-

[1005] XVI. yüzyılın ilk yansı içindeki imaretler arasında Çoban Mustafa ! Paşa külliyesi zengin kurullardandı. 928 H. (1522 M.)'de Gebze'de bir cami ile on altı odah medrese, on hücreli hankah, on iki talebe odası, yedi tabhâne (zıafâ misafirhanesi), iki ahır, kiler, yemekhane, fırın, anbar ve kütüphaneyi havi olarak kurulmuştu.

demi vardı.
İmarette sabah ve akşam hergün iki defa yemek pişirilecekti. Cuma geceleri müstesna olmak üzere sabahları pirinç çorbası ve akşamları buğday aşı [1006] ve cuma gecelerinde sabah buğday aşı ve akşam tane, zerde ve zırva pişecekti; her sabah ve akşam yemekleri için üç yüz yirmi okka koyun eti alınacaktı; Hergün pişecek buğday aşma yedi kile buğday ve pirinç çorbasına yedi buçuk kile pirinç verilecekti. Yine hergün altı yüz okka undan yetmiş iki dirhemle yüz dirhem arasında üç bin üç yüz adet fodla pişecek [1007] ve hergün misafir için dört kişi bir sofra olmak üzere yüz altmış kişi için kırk sofra kurulacak ve her sofraya bir lenger pilâv ve iki lenger et ve zerde ve dört fodla verilecekti.

Fatih imaretinde cami, medreseler (Sahn ve Tetimme medreseleri) hastahane ve kütüphane memurları, velhasıl bu külliyenin bütün müstahdemleri yemek yiyeceklerdi; burada hergün talebe, müstahdemler, misafirler ve fukara olmak üzere binden fazla insan yemek yerdi.
Vakfiye mucibince yemekler, ekmek yerine verilen fodla pidesinden başka pirinç çorbası, buğday aşı, et yahnisi, aksı aşı,[1008] zırva denilen şekerli tatlı [1009] ile patlıcan, üzüm, soğan turşuları idi; zamanında kırk gün kabak yemeği verilmesi de vakhye yazılıdır.

Hastahaneler

XV. yüzyıl ortalarına kadar Osmanlı hükümdarı Yıldırım B a y e z i d'in Bursa'da yaptırmış olduğu hastahaneden başka j hastahane görülmüyordu; bu hükümdar ile kendisinden sonrai | gelen hükümdarlar zamanında Anadolu beyliklerinden alman bazıli | şehirlerde eskiden yapılmış hastahaneler mevcut olduğundan ! bunlarla idare edilmişti; yalnız Edirne'de cüzzamlılara mahsus i olmak üzere 1441 ile 1451 seneleri arasında yaptırılmış bir tecritha-j ne görülmüştür.

[1006] Buğday aşı, yağsız helmeli, suluca pişmiş buğday olup içinde tuzu yoktur. İçme tuz konursa çorba gibi içilir ve şeker konursa aşure gibi yenirdi.
[1007] Fodla, özsüz, çabuk kopan bir pide olup biraz ekşi olurdu.
[1008] Aksı (işi, pirinç, kara üzüm, kızıl üzüm, incir ve erik ile karışık bir nevi kompostu veya hoşaf.
[1009] Zırva, müsavi miktarda nişasta, şeker, kuru üzüm ve incirden mürekkep bir tatlı idi.

Fatih Sultan Menmed İstanbul'da Sahn-ı Seman ve Tetimme medreseleriyle cami ve imaretini yaptırdıktan sonra bir de hastahane vücude getirmiştir; bu hastahane 875 H. (1470 M.)'de açılmıştır; vakfiyedeki kayıtlara göre burası, hastahane ile hastalara yemek pişirecek imareti havi olmak üzere iki kısımdı; her hangi din ve mezhebe mensup olursa olsun hastahaneye hazakat sahibi iki tabip ve yardımcıları ile hastaların ilâçlarını hazırlıyan bir eczacı ve bir göz hekimi ve bir cerrah tâyin edilmesi şartları icabından di; tabiblerin her birine günde yirmi, eczacıya altı, göz hekimi ile cerraha sekizer akçe yevmiye verilecekti;

bunlardan başka hastahanenin kâtip, hasta bakıcıları, vekilharcı anbar memuru, aşçı ve hastaların ilâçlarım muhafaza eden bi memur ile kapıcısı vardı. [1010]

Hastahanede mevcut hastalardan başka hariçten ayakti tedavi için gelen fakir hastalar haftada bir gün muayene edilerel ihtiyaçları olan ilâçlar kendilerine verilecekti. Hastahane imaretin-deki iki aşçı, tabiblerin hastalar için pişirilmesini emir eyledikleri perhiz yemeklerini pişireceklerdi; tabib ve müstahdemlerin yevmiyeleri vakfiyede inceden inceye tesbit edilmiştir; vakfiyelerde hastalar için hamam olmadığından dolayı vakfa tahsis edilen ilâç parasının fazla akçesinden verilmek şartiyle başhekim Hacı Musa'nın arzı üzerine 985 H. (155 M.) de hamam yapılmasına müsâade edilmiştir.[1011]

XV. yüzyıl sonlarındaki hastananelerden birisi de 890 H. (1485 M.)'de II. Bayezid tarafından Edirne'de Tunca nehri kenarındaki cami yanında yaptırılan hastahane ile tıp medresesi denilen yerdir. Bu medrese zamanımızın bazı müdekkikleri tarafından dârü't-tıb veya seririyat olarak kabul edilmektedir. Evliya Çelebi^ Medrese-i Etıbba ismini verdiği bu medresenin odalarında değerli talebe bulunduğunu ve bunların tıp ilminden bir şubeye intisap ile birçok kıymetli eserler okuduklarını yazar. Vakfiyesine göre hastahanenin biri baş olmak üzere üç tabibi ile iki göz hekimi, cerrah ve bir kâtibi ve

[1010] Fatih'in vakfiyesi, s. 15, 120 ile mütaakıp sayfalar. Fatih vakfiyesinin bir tercümesi Evkaf Umum Müdürlüğü tarafından neşredüdiği gibi (Sene 1938) Vakıflar Dergisi'nin birinci nüshasında da Prof. Dr. Bay Süheyl Ünver tarafından Fatih külliyesine ait diğer mühim bir vakfiye ismiyle müstahdemlerin yevmiyelerini havi maaş hulâsa defteri yayınlanmıştır (S. 40). 894 H. (1489 M.) tarihinde, Fatih hastahanesi etibba kadrosunda bir başhekim ile muavini ve bunlardan başka altı Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi tabib ve üç göz hekimi, iki cerrah bulunuyordu (Zeyl alâ fasli'l-ahiyâni'l-fetyan, s. 379).

[1011] Mühimme defteri 31, s. 376.

diğer bir hayli müstahdemleri vardı. Evliya Çelebi bu Edirne Darüşşifasmı çok meth ü sena etmektedir; ona göre burada zengin ve fakir herkesin tedavisinden başka deliler için de koğuşlar varmış; yine Evliya Çelebi hastahane vakfiyesinde bazı hastaların mûsikî ile tedavisinden bahsederek bu vakfiyeye göre burada on hanende ve sazendenin haftada üç gün hastalara ve delilere muhtelif mûsikî parçaları okuduklarını beyan etmekte [1012] ise de hastahane'nin898H. (1492M.) tarihi vakfiyesinde böyle bir kayıt yoktur.

Hastahanenin eczahanesinde hastalıklara göre macunların envâi bulunur ve bu ilâçlardan haftada iki gün hariçte ihtiyacı olanlara da verilirdi.

XVI. yüzyılda yani 920 H. (1514 M.)'de Üsküdar'da Karaca Ahmed'>t& hâlâ Miskinler tekkesi diye meşhur olan ve bundan yirmi sene evveline kadar hastaları bulunan cüzzamlılara mahsus bir tecrithane yaptırılmıştır; istanbul'da Haseki Sultan camii yanında Kanunî Sultan Süleyman'ın zevcesi Hurrem Sultan tarafından 946 H. (1539 M.)'de yaptırılan hastahane ile istanbul'da 963 H. (1555 M.)'de cami, imaret, darülhadis, türbe, mutbah ve hamamı havi Süleymaniye külliyesiyle beraber yapılan hastahane ile tıp tedrishanesi [1013] XVI. yüzyıl ortalarına kadaı olan sağlık kurullarmdandır.

965 H. (1557 M.) tarihinde tertip edilen vakfiyeye göre Süleymaniye darüşşifası kadrosunda birisi otuz akçe yevmiyeli başhekim olmak üaere yirmi ve on akçe yevmiyeli üç hekim ve biri) altı diğeri üç akçe yevmiyeli iki cerrah ile aynı yevmiyeli iki göz hekimi ve bir eczacı ve iki eczacı kalfası, bir vekilharç, bir kâtip, dört şerbetçi (şurupları yapan), bir kilerci ve hastalara hizmet eden ve delileri zapteden dört kayyum, iki çamaşırcı, bir berber, bir tellâk vardı; hergünkü ilâç masrafı olmak üzere başhekimin emrine üç yüz akçe konmuştu.

Süleymaniye hastanesinden başka tıp medresesine yirmi akçe yevmiyeli bir müderris (Profesör) tâyin edilmiş olup, tıp nazariyatını tedris edecek olan bu Profesörün sekiz de talebesi vardı. Tıb tedrisatı haftada dört gündü,

---

[1012] Evliya Çehbi seyahatnamesi, s. III., s. 466-470.

[1013] Süleymaniye hastahanesi, şimdi Askerî matbaa olarak kullanılmaktadır. Süleymaniye hastahanesinİn içinde kiler, matbah ve hamam vardı; burası yirmi altı oda olup tıbhâne denilen Tıb medresesinde de bir eczahanesi vardı. Hastahane her sabah açıldıkça müracaat eden hastalar meccanen tedavi olunur ve ilâçları da verilirdi.

Süleymaniye hastahanesinde delilere mahsus ayrı koğuş vardı. Her sabah erken açılan hastahanede hariçten gelen hastalar da Öğle vaktine kadar muayene ve tedavi edilirlerdi.

Osmanlı memleketlerindeki resmî hastahanelerle hassa tabipleri denilen resmî ve hususî tabib, cerrah ve eczacıların mercii hekimbaşılık idi. Hekimbaşüar resmî tabiblerin isim ve memuriyetlerini hâvi defterlerini tutarlar ve münhal vukuunda kıdemlisini ve ehlini arz ile tâyin ederlerdi. Bütün hastahanelerin bir tertip sırası vardı; en yüksek hastahane Süleymaniye darüşşifası idi; hususî tabibler de imtihanla ehliyetlerini ispat ederek hekim-başıdan aldıkları ehliyetname ile tebabet yapabilirlerdi.

Kütüphaneler

Kütüphanelerin bir milletin irfan hayatında pek mühim rol oynadığı malûmdur; İslâm memleketlerinde toplu her irfan müessesesinin yanında bir de kütüphanesi vardı; Medrese denildi mi orada bu medrese talebesinin istifadesini temin edecek bir kütüphanenin bulunması pek tabiî idi. Fatih Sultan Mehmed, sahn ve tetimme medreselerini yaptırdığı zaman orada talebelerin istifadeleri için bir de kütüphane yaptırmış ve buraya günde altı akçe ile bir hâfız-ı kütüp tâyin etmiş ve bundan başka bu kütüphaneden müderris ve talebelerin ariyet (iğreti emanet) olarak alacakları kitapların listesini tutmak üzere bir kâtip de koymuştu.[1014] Yine bunun gibi 928 H. (1521 M.)Me Çoban Mustafa Paşa tarafından Gebze'de yaptırılan cami, imaret ve medresenin yanında iki kütüphane de vücude getirilmişti; bu kütüphanede tefsir ve şerhleri olarak kırk altı cilt ile fetvadan on yedi, kelâm ve saireden kırk yedi diğer fenlerden de birtakım kitaplarla beraber mecmuu yüz altmış beş kitap vardı.[1015]

Medreselere ait olan bü kütüphanelerden başka hem medrese talebelerinin ve hem de hariçte mütalâa ile meşgul olanların tetkikleri için tesis edilmiş kütüphaneler de vardır. Bunlar küçük mikyasta ilk umumî kütüphanelerdir; bunların tesisi şimdiki halde XV. yüzyıl

[1014] Fatih Sultan Mehmed vakfiyesi, bastırılmış olan Topkapı Sarayı nüshası, s. 119.

[1015] Çoban Mustafa Paşa vakfiyesi (Evkaf Umum Müdürlüğü kuyûd-ı kadîme dairesi) ve ondan naklen Muallim Cevdet'in Zeyl alâ faslVl-ahiyânVl-fetyan, s. 269.

ortalarından itibaren görülüyor. Bu umumî kütüphanelerden biri Fatih Sultan Mehmed'in Eyyub camii içinde ihdas etmiş olduğu küçük bir kütüphane (dolap) ile Timurtaş Paşazade Umur Bey'in Bursa'da. kendi camii yanındaki kütüphane-sidir. Umur Bey'in kütüphanesine koydurduğu kitapların isimleri J5ursa'da Ulucami kütüphanesindeki Enfesiıl-cevâhir isimli kitabın baş tarafında yazılıdır; bu eser 831 H. (1427 M.)'de Umur Bey namına telif edilmiştir; Umur Bey adına Müfredat-ı Ibn Baytar tercümesi vardır; bu vakfedilen kitapların içinde hadisten Buhar?den maadası Türkçedir. 864 H. (1458 M.) tarihinde Kutbüddin Çelebi isminde bir zat İstanbul'da umuma ait olmak üzere kitaplarını vakfetmiştir ki bu kitaplar sonradan Umumî kütüphaneye verilmiştir. Daha sonraları Hızır Bey oğlu Müftü Ahmed Paşa ile Gedik Ahmed Paşa ve daha sair kütüphaneleri görmekteyiz.

Medreselere bağlı olarak hem medreselilere ve hem de halka açık kütüphanelerden başka bir de şahsa ait hususî kütüphaneler vardır ki bu hemen her millette bulunmakta olup bunlar da sonradan umumî kütüphane olarak vakfedilmektedir. Meşhur âlim Molla Fenarî'nin hususî kütüphanesinde on bin cilt kitabı vardı. ÂKm ve şair olan Şehz âde Korkud'un muazzam bir kütüphanesi olup bir yerden diğer bir mahalle naklettiği zaman bu kitaplar deve katarlariyle götürülürdü; II. Bayezid ve Sultan Selim devirleri âlimlerinden Âmasya'h. Müeyyed-zâde Abdurrahman Efendi'nin mükerrerlerinden başka pek çoğu nâdir eser olmak üzere yedi bin ciltli kütüphanesi bulunuyordu. Rüşt em Paşa'nın beş bin ciltli kütüphanesi olduğunu Âlî yazıyor.

Henüz Osmanlılarda matbaanın bulunmadığı bu devirlerde kitap tedarikinin ne kadar müşkil ve istinsahlarının ne derece masraflı olacağı gözönüne alınacak olursa ecdadımızın bu binlerce cilt kitabı tedarik hususundaki himmetlerini takdir etmemek mümkün değildir.

Mimarî Eserler

Osmanlı Türkleri mimarîsi Anadolu Selçuklulariyle onun muakkiplerinden olan Karaman, Eşref ve Aydın oğulları mimarîsinden farklı olarak ayrı bir üslûp ile yükselmiştir; Osmanlı mimarîsinde süs ve gösterişten ziyade metanet ve sadelik dsas olmuştur.

Bursa'dan başlayıp tedrici surette tekemmül safhası gösteren Osmanlı

mimarîsi İstanbul'da en yüksek derecesini alarak geniş hudutlar içinde yayılıp Macaristan, Rumeli, Irak, Suriye, Mısır,ve hattâ Hindistan'a kadar gitmiştir.

Osmanlı Türkleri mimarîsinin Bursa ile başlıyan ilk deviraen sonra XVI. asır başında başlıyan klâsik devri, Sultan Ahmed camiinin yapıldığı XVII. asır başlarına kadar devam etmiştir. Osmanlı mimarisi 822 H. (1419 M.)'de Bursa^da Yeşil camiin yapılışından itibaren bir seciye arzeder; bu tarz Bayezid camiinin yapılışına kadar bazı İstanbul camilerine de esas olmuştu, Türk mimarî eserleri arasında Edirne'deki üç şerefli cami de (1432 M.) sanat bakımından pek mühim olup bunda Selçuk mimarîsinin izleri görülmektedir. [1016]

Osmanlı mimarîsinin IstanbuVda yükselmeğe başladığını ve kemale doğru gittiğini gösteren müteaddit eserler vardır; Fatih Sultan Mehmed'in, harap Havariyun kilisesi yerine yaptırmış olduğu (1462-1470) camii ile 867 H. (1463 M.)'de yapılan Mahmud Paşa camii ve 870 H. (1465 M.)'de bina olunan Usküdar^da Rum Mehmed Paşa camii ile yine aynı senede yaptırılan Aksaray'da. Murad Paşa ve Nişancı Mehmed Paşa camileri ve 883 H. (1478 M.) sde Uzunçarşı başında Çandarlı-zâde ibrahim Paşa tarafından bina edilen cami bunlardandır. Bayezid camiinin inşasına yakın zamanlarda vücude getirilen Divanyolucudaki Firuz Ağa, Çenberlitaş'dâki Atik Ali : Paşa camileri Bursa camilerine pek ziyade benzemektedirler.

Bayezid camiinin yapılışında eski Fatih camii örnek olmuştur. Fatih Sultan Mehmed camiini yapmış olan Sinanüddin Yusuf ile mimar Ayaş ve mimar Kemaleddin İstanbullun ilk Türk mimarlarmdandır.[1017] Mimar Ayaş'ın 879 Zilhicce (1475 M.) tarihli bir vakfiyesi olduğuna göre [1018] vefatı bu tarihten sonradır.

Bundan sonraki yükseliş devrinde ilk büyük üstad olarak mimar

---

[1016] A. Mimar Saim Ülgen, Vakıflar dergisi, Sayı 1, s. 92.

[1017] Bunlardan, eski Mimar Sinan denilen Sinanüddin Yusuf rivayete göre Fatih camiinin mimarıdır. Devşirmelerden olan Sinanüddin Yusuf'un 869 H. (1464 M.) ve 873 H.(1468 M.) tarihli iki vakfiyesi olup Kıztaşı mahallesinde bir mescit, mektep ve bir zaviye yaptırmıştır. Vakfiyesinde adı "Sinanüddin Yusuf b. Abdullahi'l-atîki'l-mimar" diye geçiyor. Fatih Nişancısmdaki Kum-rulu mescidi de bu yapmış olup kabri de oradadır. Yine Fatih devri mimarlarından Mimar Ayaş'ın kabri de Saraçhane başındaki mescidin mezarlığında idi. Mimar Kemaleddin'in II. Bayezid devri mimarlarından olup- Divan-yofu'nda Sadr-ı âzam Sinan Paşa türbesi kabristanında medfun olduğunu Hadikatü'l-cevami yazar; bakiyye-i izamı sonradan Bayezid camii kabristanına naklolunmuştur. Namına mensup mescit ve mahalle de vardır (Hadika-tü'l-cevami, c. II., s. 26; Celâl Esat, Türk sanatı, s. 150).

[1018] Başbakanlık Arşivi tapu (Arazi tahriri) defteri, numara 251, s. 390; bu mescit vakfiyesi, Saraçhanebaşı'nda yaptırdığı mescidin vakfiyesi olmak gerektir.

Murad oğlu Mimar Hayreddin'i görüyoruz. Bayezid camiini yapmış olan bu üstad, Osmanlı mimarisinde klâsik devri açmıştır; bu camiin inşası dört buçuk sene devam edip 911 H. (1506 M.)'de bitmiştir. Bayezid camii Bursa mektebi ile Mimar Sinan mektebi arasında bir köprü vazifesini görmüştür; Edirne'deki Bayezid camii ile hastahane de Mimar Hayreddin'in eserlerindendir.[1019]

Mimar Hayreddin mektebini en yüksek derecesine çıkararak yeni bir mektep kurmuş olan KayserVli mimar Sinan'dır; mimar Sinan'ı yetiştiren devir imparatorluğunun en azametli devridir. Kendisini vezirlerden Lütfi Paşa himaye ile meydana çıkarmış, Sultan Süleyman da takdir ederek yetişmesine himmet etmiştir.

Yavuz Sultan Selim zamanında Kayseri köylerinden, devşirme olarak acemi ocağına alınmış olan Sinan, sonra Yeniçeri ocağına girmiş, atlı sekban bölüklerinde yetişmiş, Mohaç seferine gitmiş, avdette Yeniçeri ocağında yayabaşı yani cemaat ortalarından birinin kumandanı ve daha sonra yine ocakta endaht aletlerinden zenberekçi'lerin kumandanı olarak zenberekçibaşı olmuş, Alman ve Irak seferlerinde bulunmuştur.

Irak seferinde L ütfi Paşa'nın delaletiyle Van gö'üü'nde yapılacak gemilerin inşası buna havale olunarak üç kadırga yapmış ve seferden avdette yine ocakta terfi ile Haseki olmuştur. Kanu-nî'nin Karaboğdan seferinde Pirut nehri üzerine yapılan köprüler, oraların bataklık olmasına mebni tutmadığından Lütfi Paşa'nın tavsiyesiyle köprü yapması buna havale olunarak on üç günde metin bir köprü kurmuştur.

Bu seferden avdetten sonra hassa mimarı olan Acem Alisi vefat etmiş olduğundan o sırada vezir-i âzam bulunan Lütfi Paşa'nm tavsiyesiyle Haseki Sinan Ağa mimarbaşı tâyin edilmiş ve bundan sonra başta Şehzade, Süleymaniye, Edirne'de Selimiye camileri olarak pek çok cami, mescit, medrese, imaret, türbe, hastahane, köprü, kervansaray su kemerleri, saray, konak, mahzen ve hamam olmak üzere üç yüz yirmi üç eser vücude getirmiş olup, bunun seksen biri cami, ellisi medrese, on dördü imaret, on altısı kervansaray ve otuz ikisi hamam, üçü hastahane ve beşi de su kemeridir. Bu eserlerinin en güzeli

[1019] Müverrih Âlî, Mimar Hayreddin b. Mimar Murad'ın zelzeleden harap olan Galata surlarım 915 H. (1509 M.)'de yaptığım yazmaktadır (Basılmamış birinci cilt, s. 201).

Süleymaniye camii ile Edirne'deki Selimiye camiidir. Vefatı 996 H. (1588 M.')de ve kabri Süleymaniye camii yanındaki türbededir.

OTUZDOKTIZUNCU BÖLÜM

KURULUŞUNDAN XVI. YÜZYIL ORTALARINA KADAR OSMANLILARDAKİ BAZI ŞÖHRETLİ İLİM ADAMLARI

Osmanlı tarihinde ilmî hüviyyet sahibi olan şahsiyetler, ilim ve fikir âleminde yeni bir devir ve mektep açacak kuvvette değillerdi; bunlar eskiden beri gelen şark klâsik usul ve kaideleri üzerinde yetişmişler ve ancak bu sahalarda bir varlık göstermişler ve Osmanlı Devleti dahilindeki ilmî inkişafta büyük hizmet etmişlerdir ki bunlardan ileri gelen bir kısmının kısa hal tercümelerini göstereceğiz.

Davud-İ Kayseri

Tarihin birinci cildinde görüldüğü üzere Orhan Gazi'nin yaptırdığı iznik medresesinin ilk müderrisi olup babasının adı Mahmud'dur; hem zahir (medrese) ve hem bâtın (tasavvuf) ilimlerinde yetişmiş değerli bir şahsiyetti; ilk tahsilini memleketinde yaparak o tarihlerde yani XIV. yüzyılın ilk yansında şer'î ilimlerin ve Arap edebiyatının ihtisas mahalli olan Kahire'ye gitti ve ihtisasını yaparak memlekete döndü. Zahir ilmiyle kanaat etmiyerek tasavvuf mesleğine de girdi. Şeyh-ü'1-Ekber Muhyiddin Arabi'nin üvey oğlu Şeyh Sadreddin Konevî'nin halifelerinden Kemâleddin Kâşânî'ye intisap ederek irfanen de yetişti. Memleketinde talebe yetiştirdi; bunun şöhretini duyan Orhan Gazi kendisini davet ederek İznik medresesine müderris tâyin etti ve 751 H. (1350 M.) senesinde vefatına kadar burada müderrislik etti. Kabri İznik'te Çınardibi'ndedir.

Davud-ı Kayseri, Muhyiddin Arabi'nin Fusûsü'l-hikem isimli büyük eserine mükemmel bir şerh yazarak zekâ ve ihatasını göstermiştir; ehemmiyetinden dolayı Davud-ı Kayserî'nin bu eseri Hindistan'ca, basılmıştır. Bu zatın on üç eseri daha olup hemen hepsi de felsefîdir. Bunlar arasında büyük arif İbn-i Fârız'ın Kaside-i Tâiye şerhi ile [1020]

[1020] Yüksek irfan sahibi ve ilâhî bir âşık olan Ebû Hafs Ömer lbnü'1-Fâ-rız m bu Kaside-i Tâiye'si büyük

Arûz-i Endülüsi şerhi, Kaside-i Hamriyye şerhi, Meratib-i Tevhid ve NihayetiVl-beyan vardır. Osmanlı memleketlerinde ilk defa Muhyiddin Arabî felsefesini (vahdet-i vücudculuğu) neşreden Davud-i Kayseri' dir.

Molla Fenâri mî ve iaatası itibariyle büyük şöhreti olan Molla Fenarî'nin adı Şemseddin Mehmed babasının adı da Hamza'dır; 751 H. (1350 M.)'de doğmuş olup babası Hamza b. Mehmed bilvasıta Sadreddin Konevî'nin "halifesidİr. Bursa Yenişehri taraflarında Fener kasabasında doğduğundan dolayı Fenarî diye meşhur olmuştur.[1021]

Molla Fenarî, Kara Hoca denilen Alâüddin'den ders görüp sorfra Konya Aksarayı'nâsiki Zincirli medrese müderrisi Cemalüddin Aksarayî'den okuyarak 778 H. (1376 M.)'de oradan Kahire^ye gidip büyük âlim Bayburtlu Molla EkmelMen (vefatı 786 H. = 1384 M.) istifade ile memleketine dönmüştür.

Molla Fenarî zahir ilimlerinden başka babasının mesleği olan tasavvufa da ehemmiyet vermiş, Muhyiddin Arabî felsefesini neşretmiştir. Molla Fenarî Osmanlılar zamanında Bursa?-da müderrislik ve sonra kadılık etti [1022] ve Yıldırım Bayezid'in teveccüh ve iltifatına nail olup devlet işlerinde fikir ve mütalâasından istifade edildi.[1023] Müteaddid defalar Mısır'a gitti, Mısır ve Suriye âlimleri kendisinin faziletine meftun olmakla beraber vahdet-i vücut mesleğine mensup olmasını bir kusur saymışlardı;[1024]

Çünkü bu muhitlerde Muhyiddin Arabî felsefesine karşı aleyh-darlık vardı; bunlar Muhyiddin'i tekfir edecek derecede ileri gitmişlerdi; bundan dolayı aynı mesleğe mensup olan Molla Fena rî'ye de yan gözle bakmışlarsa da o aldırış etmemiş ve hattâ Memlûk sultanı Melik

---

ve küçük olarak ikidir. Davud-ı Kayserî'nin şerhettiği yedi yüz elli beyitli kaside büyük kasidesidir. Bu kasideye Molla Camı ile Ferganî'nin de şerhleri vardır.

[1021] Başvekâlet Arşivi Mülıimme defteri, Nr. 85, s. 131 (Anadolu beğler-beğisi) vezir İlyas Paşa'ya ve Yenişehir ve Fenar mollalarına hüküm ki, Yenişehir kazası ehalisi südde-i saadetime âdem gonderüp bunlar havass-ı hümayunumun reayası olup merhum Sultan Orhan Gazi zamanından beru.. . kaydı Fenar kasabasının Bursa sancağı dahilinde olduğunu gösterir.

[1022] Yıldırım Bayezid'in 802 H. (1400 M.)'de tertip edilmiş olan vakfiyesinde Molla Fenarî'nin Bursa kadısı olduğu görülüyor.

[1023] Molla Enverî îbn-i Osman nezdinde kadri âli oldu; en yüksek mertebeye çıktı, cemi-i umur, anın eline verildi; manen vezir mertebesinde idi.." îbn-i Hacer, (EnbâuH-gumr).

[1024] İbn-i Hacer, Enbâu'l-gumr'da. ve 834 hicret senesi vekayii arasında Molla Fenarî'nin ilmî kudretini ve fazl ve kemâlini söyledikten sonra ".. şu kadar var ki îbn-i Arabi'yi tazim ile yadetmesi Fusûs'ı (Fusûsü'l-hikem) kabul ederek takrir etmesi ile tâyib olunurdu; Kahire'ye geldiği zaman bunlardan hiç bir şey sezdirmedi.." demektedir.

Müeyyed Şeyh'in daveti üzerine 822 H. (1419 M.)'de Kahire'ye gidip oradaki âlimlerle görüştüğü sırada Muhyiddin felsefesine dair onlarla hiçbir suretle görüşmemiş, başka vadilerde mubahese yapmıştır; bundan dolayı bazı Mısır müverrihleri ulûm-i akliyye ve nakliyyede tmam olan Molla Fe-n a rî'nin Kahire ulemasiyle derin mubahese yapmamasını ya Mısır âlimlerini ehil görmediğine veyahut Muhyiddin Arabî taraftarı olmasından dolayı münazarayı mahzurlu görmesine atfetmektedirler.[1025]

Molla Fenarî, Çelebi Sultan Mehmed zamanında pâdişâha gücenip Karamanoğlu Mehmed Bey'in yanına gitmiş [1026] ve Mehmed Bey, buna fevkalâde hörmet göstererek kendisine günde bin ve talebelerine de beş yüz akçe tahsis eylemişti; Çelebi Mehmed, Karamanoğlu'na galebe çalınca Molla Fenarî'yi alıp Bursa'ya götürdü ve ona yine Bursa kadılığını verdi ve onu her işte yine merci yaptı; bu hal Molla Fenarî'nin vezirlerle arasını açtı; vefatına kadar bu mümtaz mevkiini muhafaza etti.

Molla Fenarî 834 Receb (1431 Mart)'te Burea'da vefat etti. Memlekette imam-ı âzam diye anılan Molla Fenarî'nin kabri camimin yanındadır; vefatında bin cildi havi bir kütüphane bırakmıştı.[1027] 833 H. (1430 M.) tarihli Bursa'da cami ve medrese vakfiyesi vardır. Vakfiyesinde olarak tavsif ediliyor.

Molla Fenarî tefsir, tasavvuf fıkıh, usûl-i fıkıh, kelâm, mantık ve belagat vadilerinde pek kıymetli eserler yazmış olup yüz kadar ilim ve fenden bahseden Enmûzecü-ulûm adlı telifi oğlu Mehmed Çelebi'ye aittir ve Fahreddin Razî'nin Hadikatü'l-erivar adlı eserinden toplanmıştır.

Karamanoğlu Mehmed Bey adına yazdığı Ayn-üH-âyan isimli fatiha tefsiri bilmünasebe tasavvuf, kelâm, usûl, meâni, belagat vesair ilimlerden de bahsettiği için pek kıymetli olup bastırılmıştır. Usûl-i fıkh'a dair pek mühim eserlerin tetkikiyle kaleme aldığı Fusulul-bedâyi li-usûV-Vş-şerayV isimli telifini otuz senede bitirmiş olup [1028] bu kıymetli eseri de bastırılmıştır.

[1025] El-menhelÜ's-sâfî (Mehmed Molla Fenarî maddesi).

[1026] Şakayık-i Nûmaniyye, Molla Fenarî'nin Yıldırım Bayezid'e danlıp gittiğini, yazmakta ise de Karaman ülkesi Yıldırım zamanında tamamen ilhak edilmiş olduğundan bu mütalâa doğru değildir. Molla Fenarî ya Ankara muharebesinden sonraki karışık devirde veyahut Çelebi Mehmed zamanında gitmiş olacaktır,

[1027] Şakayık tercümesi.

[1028] lbn-i Hacer, Enbâu'l-gumr; İbn-i Tannverdi, El-menhetu1's-sâfî.

Molla Fenarî'nin yüzü mütecaviz eseri vardır. Bunların arasında Sadreddin Konevî'nin tasavvufî eserlerinin şerhleri ve Sadreddin'in halifelerinden Kaşanfnm istilâ-hât-ı soiyye'sine talikatı vardır.

Molla Fenarî, Davud Kayserfden sonra Osmanlı memleketlerinde vahdet-i vücut felsefesinin yayılmasına çalışmış ve aynı zamanda medreseden yetiştirdiği ilim adamları ile Türkiye'deki ulema mektebinin müessisi olmuştur; kendisinden sonra yetişmiş olan âlimlerin hemen hepsi Molla Fenarî mektebine mensupturlar. Kendisine karşı gösterilen büyük hürmet icabı olarak oğul ve torunları müderrislikte ilk defa kırk akçe yevmiyeli müderris olmak imtiyazına nail olmuşlardır; bazı müellifler, öldüğü zaman yüz elli bin altunu çıktığını ve cömert olduğunu yazarlar.[1029]

Şeyh Bedreddin Mahmud

Kitabımızın birinci cildinde (S. 190 - 193) çıkardığı isyan sebebiyle kendisinden bahsettiğimiz Şeyh Bedreddin'in terceme-i hali orada zikredilmiş olduğundan burada tekrar etmiyerek yalnız eserlerinden bazıları hakkında izahat vereceğiz.

Şeyh Bedreddin'in eserlerinden en meşhuru tasavvuf vadisinde olan Varidat ve fıkıhtan Camm'Z-fusûlîn ile, LetâifüH-işârât ve bunun şerhi olan Teshildir; Varidat sofiyye tarafından ve Camiu l-fusûlîn de ulema tarafından pek muteber olarak kabul ve tetkik edilmiştir.

Bunlardan Varidatda. Bedreddin'in vahdet-i vücud, cennet ve cehennem, melek ve şeytan ve insan-ı kâmil nazariyeleri ile kendisinin felsefî fikri görülüyor; Varidat'a şerhler yazılmıştır. Bu eserinden dolayı bazıları Bedreddin'e hücum etmiş ve bazıları d a onun sözlerini tevil ile müdafaa eylemişlerdir. Varidat mütefekkirlerin tetkik edeceği bir eserdir. Şeyh Bedreddin Camiu l-fusûlîni 813 Cemaziyelevvelinde (1410 Eylül) yazmağa başlamış ve dokuz ay sonra yani 28 Safer 814Me bitirmiştir. Bu kıymetli eser, fıkhın yalnız muamelât kısmından bahseden Mehmed Üsruşî'nin El~fusûl isimli eseriyle [1030] kırk fasıl üzerine tertip edilmiş olan Merginaiifnin Fusûl'ünün [1031]

[1029] EnbâuH-guinr.

[1030] Mehmed Üsruşî, Hidaye sahibi Burhanüddin Ali Mergînanî'nin talebelerinden olup 636 H. (1238 M.)'de vefat etmiştir. El-fusûl isimli eserini otuz fasıl üzerine yazmıştır,

[1031] Merginan Türkistan'dadır. Hidaye müellifi Ebû'l-hasen Burhanüddin Ali (vefatı 593 II. 1197 M.)

birleştirilmesiyle vücuda gelmiş ve Bedreddin bu esere kendi mütalâalarını ve Kahire hazinesindeki fetva numunelerini de ilâve eyliyerek içtihad ve görüşlerini göstermiştir.

Samavnalı Şeyh Bedreddin, 816 H. (1413 M.)'de Edirne"de yazmağa başlamış olduğu Teshil adlı eserini, îznift'e nakledildikten sonra 818 Cemaziyelâhırında (1515 Eylül) ikmâl etmiştir. Bu eser, daha evvel söylendiği üzere yine Bedreddin'in yazmış olduğu LetâifüH-işârât isimli eserin şerhidir.

Bedreddinin ölümünden sonra Osmanlı tarihlerinde tesadüf edilen Samavna sofularının meslek ve meşreplerine bakılıp hükmedilecek olursa Bedreddin'in tamamen batını itikadında olup bunu neşretmek istediği kuvvet tahmin olunur. Muasırı olan Rum müverrihi Dukas'ın mütalâasiyle Heşt Bihişt sahibi İdris-i Bitlis nin Şeyh Bedreddin hakkında naklettiği sözler de [1032] Bedreddin hakkında yukarıdaki mütalâayı teyid eylemektedir.

Hızır Bey

XV yüzyıWaki Türk âlimleri arasında cidden yüksek fazilet sahibi olan Hızır Bey, rivayete göre Anadolu Selçukluları vezirlerinden olup Nasreddin Hoca diye şöret bulan Hâce Nâsırüddin Müstevfî (maliye bakanı) ahfadından imiş; Babası Kadı Celâl Sivrihisar kadılığında bulunurken Hızır Bey orada doğmuştur.

Hızır Bey ibtida babasından ders görmüş ve sonra Molla Fenarî talebesinden Molla Yeğen'den icazet alarak memleketi olan Sivrihisar'a müderris olmuştur; çok zeki ve çok ihatalı olan bu zat, kendisini tetebbua vererek geniş bilgisiyle şöhret buldu; ve tetebbu ve muhakeme kuvveti ve ilmî meseleleri kavrayış cihetindenJVTolla Fenarî'ye ikinci olduğu görüldü.

Hızır Bey istanbul fethini mütaakip ilk İstanbul kadısı oldu; pâdişâh

---

hanefî mezhebi fıkıh kitaplarından olan Hidayetini Jîidâyetü"l-miibted(i ismindeki kendi eserine haşiye olarak yazmıştır; fakat bu da metin mahiyetinde olup bu eserin bir hayli şerhleri içinde en marufu Ekmelüd-, din (Bayburtlu)'iıı şerhidir.

[1032] gayıhdnn İbaret ile kendi yolumdakilerle (mürîdlerimle) âlemeolmak irin zuluV ve hurîıc ederek memleketleri miiridlerim arasında taksim rdecejîitn; kus vet-i ilini ve sırr-ı tevhidin tahkikiyle taklid sahiplerinin millet mezhep kıuıunlaruu ibtal ile haram sayılan bazı şeyleri helâl yapacağım SamavnalıŞeyh Bedreddin'inmürîdleri, Lâilâheillâllah deyip Muhammed Resulûllah demiyerek bunu yani risaleti Şeyh Bedreddin*e bir akıyor larmış.

kendisini daha evvelden tanıyordu; Fatih'in saltanatının ilk senesinde Mısır ve Suriye'den gelen ve cidden yüksek fazilet sahibi olan bir âlimi, pâdişâhın huzurunda ilmen ilzam etmesi pâdişâhın Hızır Bey'i kadılığa tâyinine saik olmuştu.[1033] Hızır Bey, Molla Fenarî mektebinin devamında ve yayılmasında mühim âmil olmuştur.

Hızır Bey 863 H. (1549 M.) 'de vefatına kadar İstanbul kadılığında kaldı. Oğlu Tazarruat sahibi Sinan Paşa ile diğer oğulları Ahmed ve Yakup Paşalar ve Muslihuddin Kastelânî, Hayalî, Al âüddin Arab î, Bursalı Hoca-zâde, Hatip-zâde, Taci-zâde, Muaarrif-zâde ve Kadı-zâde-i Rûmî'nin oğulları Mehmed ve riyaziyeci Mîrim Çelebi ve riyaziyeci Kasım vesaire gibi XV. yüzyılın son yarışma şeref veren ilim adamlarını yetiştiren Hızır Bey'e âlimler arasında "ilim dağarcığı" denilirdi.

Ali Kuşçu

Maverunnehir'de doğmuş, SemerkandMe iken Ulu Bey den ve Kadı-zade-ı Kumı den Kıyazıye ve! Heyet (Matamatik r Astronomi) tahsil etmiş Kirman'a giderek orada tahsilini ikmal ettikten sonra Semerkand'e dönmüştür. Kirman'da iken Hallü'1-eşkâl-i kamer adlı bir risale yazmış Kadı-zâde'nin vefatıyle rasadhaneye müdür olmuştur.

Uluğ Bey'in şehadetinden sonra Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey'in yanma gitmiş ve onun tarafından Fatih Sultan Mehmed'e elçilikle gönderilmiştir. Sefaret vazifesini yaptıktan sonra Osmanlı devleti hizmetine girip Sahn-ı Seman medreselerinden birisine müderris olmuştur. 23 Şevval 877 (Mart 473) tekaüd edilen Ali Kuşçu bir buçuk sene sonra 879 H. (1474 M.) 'de vefat ederek Eyyüb'e defnedilmiştir.

Ali Kuşçu'nun belagat, kavaid, mantık, tefsirdeki eserlerinden başka asıl şöhreti astronom ve mat ama tiktedir. Risale fVl-hey'e adlı eserini evvelâ Farsça yazmış ve bunu Fatih'in Uzun Hasan seferinde Arapçaya tercüme ederek Fethiye adını vermiştir. Yine Farsça yazarak Arabçaya

[1033] Hızır Bey Acâletü"l4eyleteyn ismiyle nazmeylediği bir kasideyi Fatih Sultan Mehmed'e takdim eylemiş; o da bunu Molla Güranîye göstermiş. Kasideyi okuyan Molla Güranı orada bir kavâid hatası görüp bunu kendi kalemiyle kasidenin arkasına tashih ile kasideyi iade etmiş; âlimleri birbirine tutuşturup mubahase ve münazara ettirmeği seven pâdişâh, bir adamı vasıtasiyle kasideyi Hızır Bey'e göndermiş;bunu gören Hızır Bey kendi yazdığının doğru olduğuna isbat için âyet-i kerimesini yazarak hu âyetle kavâid hatası olmadığını isbat ve bu suretle Molla Güranî'yi ilzam etmiştir.

tercüme ettiği Risale ftl-hisab adlı risalesine de Risale-i Muhammediye adını vermiş ve Fatih'e takdim etmiştir. Allâme Mahmud b. Mesud Şirazî'nin Et'tuhfetu ş-şâhiye fıl-hey'e isimli eserine Ali Kuşçu bir şerh yazmış olup bir nüshası 2643 numara ile Ayasafya kütüphanesindedir. Eserlerinden en mühimmi Uluğ Bey Zîcine yazmış olduğu şerhtir.

Hoca-Zade Muslıhuddin Mustafa

Hoca'nın bir mânası da zengin ve tüccar demektir; babasının zengin bir tüccar olmasından dolayı Muslihuddin Mustafa, Hoca-zâde diye şöhret bulmuştur; babası oğullarını ticarete sevketmek istemişse de bunlardan Muslihuddin daha ziyade okumayı tercih etmiş ve baba-gımn menetmek istemesine rağmen bu şiddetli arzusundan dön-memişti; hattâ babası kendisine para vermediği için okuduğu kitaplardan alacağı notları helvacı kâğıtlarına yazarak çok sıkıntı içinde okumasına devam etti ve bundan evvel bahsettiğimiz Hızır BeyMen icazet alıp kendisine muîd (müzakereci) oldu. Hızır Bey talebeltri arasında en çok onu sever ve kendisine sorulan bazı suallere verilecek cevap için "akl-ı selini'e müracaat ediniz" dive Hoca-îsâde'ye havale ederdi.

Hoca-zâde dersten mezun olduktan sonra iptida Bursa da Esediye medresesine müderris oldu ve altı sene orada müderrislik etti ve İstanbul kadısı bulunan hocası Hızır Bey'inFatih Sultan M e h m e d'e tavsiyesiyle kıymetli ilim adamlarını İstanbul'du toplamağa çalışan hükümdarın emriyle İstanbul'a, geldi; Sultan Mehmed o sırada Edirne'ye hareket etmekte olduğundan vezir-i âzam Mahmud Paşa vasıtasiyle huzuruna kabul olunup iltifat gördü; kendisine padişah tarafından sorulan suallere muvafık ve makul cevaplar verdiğinden ulemadan Molla Zeyrek'den yüksek olduğu anlaşıldı; huzurdan çıktıktan sonra Sultan Mehmed, Hoca-zâde'ye on bin akçe göndererek kendisini hoca yaptığını bildirdi ve tekrar yanma davet etti,

Hoc-a-zâde bundan sonra resmî ilmiye mesleğine girip kazaskerliğe çıktı, fakat onun bu ikbalini çekemiyen bir zümrenin başında bulunan Karamanı Mehmed Paşa'nm tesiriyle Bursa'-da Sultaniye medresesi

müderrisliğine gönderilmek suretiyle istiskal gördü. İznik kadı ve müderrisi iken Hatip-zâde ile mubana-sede bulunmak üzere İstanbul'a davet edildi; Karamanî Mehmed Paşa'nm bundan maksadı Hoca-zâde'yi mağlûp ettirmekti. Hızır Bey'in oğlu Sinan Paşa, kendisinin ders şeriki olan II o-ca-zâde ile Hatip-zâde'nin ilmî kudretlerini yakînen bildiği için Karamanî Mehmed Paşa'ya giderek Hatip-zâde'nin galebesini ümit ediyoısanız bu mümkün değildir. Hoca-zâde onu ilzam eder demesi üzerine Hoca-zâde tekrar İznik?e vazifesi başına yollandı.

II. Bayezid'in hükümdar olması üzerine günde yüz akçe ile Bursa'da Sultaniye müderrisliğine ve Bursa kadılığına tâyin edilen Hoca-zâde'nin ilmî şöhreti İran ve Orta - Asya'ya kadar yayıldı; hattâ Sultan Hüseyin Baykara (vefatı 912 H. = 1556 M.) cülus tebriki için Bayezid'e gönderdiği elçi ile beraber Hoca-zâde'den ders okumak üzere Horasan'h bir âlimi de göndermişti.

Meşhur Ali Kuşçu daha İstanbul'a gelmeden evvel Türkiye-den memleketine dönmüş olan meşhur âlim Alâüddin Tûsî ile görüştüğü sırada Tûsî ona: "İstanbul'a gittiğinizde Hoca zade denilen Köseç ile hoş geçinin; kendisi ilimde fevkalâde müdek-kik ve muhakkiktir" diye tavsiyede bulunmuştu; hattâ İstanbul'a eldiği zaman bir ilmî meselede Ali Kuşçu'nun hatasını tashih eden Hoca-zâde hakkında Fa t ih, Hoca-zâde'yi nasıl buldunuz

diye Ali Kuşçu'ya sorması üzerine Ali Kuşçu : "Rûm'da ve Acemde emsali yok" deyince padişah "Arapta dahi eşi yoktur" demiştir.

Fatih Sultan Mehmed Huccetul-islâm İmam Gazalî'nin (vefatı 505 H. = llll M.) kelâmdan Tehafüt ismindeki felsefe kitabını [1034] tetkik ile buna

[1034] Tahafüt şiddetli arzu ve heves ile bir şeyhi üzerine düşmek ve atılmak demektir. İmam Gazalî'nin Tehafütü'l-felâsife'si kelâmcılarla, hükema yani filozoflar arasındaki münakaşayı muhakeme eder; ilk Tehafüt İmam Gazalî'nin eseri olup îbn-i Sinan'ın bazı mütalâalarına itiraz eylemiştir. İmam Gazali "TehafütÜ'l-felâsife'* isimli bu eserinde Ibn-i Sina'nın aklı esaslı ölçü yapmasına itiraz derek akıl ile her şey ölçülmez ve zayıf ve aciz olan akıl ölçüsüne itimad edilemez diyerek iddiasını isbat etmek istemiştir. Bu eser yazıldıktan takriben bir yüzyıla yakın bir zaman sonra Endülüslü îbn-i Rüşd, Gazalî'nin Tebafütüne itiraz ederek akıl ve imandan hangisinin Üstün olduğunu tetkik ile aklın üstün olduğuna hüküm ile bunu isbat için (TehafiitiVt-tehafüt) isimli eserini vücuda getirmiştir. İşte bu iki zıd mütalaa hakkında hır fikir elde etmek isteyen Fatih Sultan Mehmed bu meseleyi Hoca-zâde ile Alâüddin Tûsî'ye tetkik ettirmiştir. Her ikisi de İmam Gazalî'nin fikrini muvafık bulmuşlardır. İbn Kemal'in de Tehafütü vardır. Bunlardan başka Karabaşı ile Mestçi-zade'ıın de (1100 H.) Tehafütleri görülüyor- Asistan buhınduiîu sırada Saym doçent Dr. Mubahat Türker (üç tehafüt bakımından Felsefe ve din münasebeti) adlı kıymetli bir tetkik viieude getirerek 1956*da basılmıştır. Bu v*vt\ Bayan Mubahat'ın doktora tezidir.

dair birer eser yazmalarını Hoca-zâde ile Alâüddin Tûsî'ye (vefatı 860 H. = 1455 M. Semerkand) emretmişti. Bu eseri tetkik eden Hoca-zâde dört ayda ve Tûsî altı ayda mütalâalarını yazmışlardı. Pâdişâh bunlardan Hoca-zâ-de'yc, Tûsî'ye verdiği on bin akçenin iki mislim vermiş ve buna gücenen Alâüddin Tûsî günde yüz akçesi olan müderrisliğini terk ile memleketine dönmüştür.

Hoca-zâde'nin Tehafüt'n ulema arasında o kadar şöhret bulmuşdu ki meşhur âlim Celâl-i Devvanî, talebesi olan Mü-eyyed-zâde Abdurrahman Efendi'nin Anadolu'dan getirdiği Tehafütfünü okuyunca fevkalâde takdir ederek :

Böyle bir kitap yazmak benim dahi aklımdan geçiyordu; bunu görünce yazmağa lüzum kalmadı. Allah, bu kitabı telif edenden ve bu diyara getirenden razı olsun" demişti. Hoca-zâde'nin bu Te/m/üt'ü, İmanı Gazali ve Ibn-i Rüşd'ünkilerle beraber Mısır'da basılmıştır.

Son zamanlarında mefluç olan Hoca-zâde 12 Ra 893 H. (1488 M.) perşembe günü Bursa müftüsü iken vefat ederek Emîr Sultan medreseleri karşısındaki caddemi! gerisine defnedilmiş tir. Bu kıymetli âlimin kelâmdan Mevâkıf [1035] ile yine kelâmdan Tevali [1036] ve fıkıhtan Hidaye [1037] şerhi ve usûl-i fıkıhtan Telvih [1038] gramerden [1039]üzerine şerh ve haşiyeleri vardır.

Molla Hüsrev

Osmanlı devletinde XV. yüzyılın ikinci yarısı içinde yetişen ve fıkıhta en yüksek ilim adamlarından olan Molla Hüsrev hakkında Fatih Sultan Mehmed "zamanımızın Ebû Hanifesidir" diye takdir ve iftihar

---

[1035] Mevâkıf en meşhur kelâm kitabıdır; XIV. yüzyü âlimlerinden Kadı Adudüddin Abdurrahman Icî (vefatı 756 H. = 1355 M.)tarafın-dan yazılıp mevâfcıf denilen altı bab (mevkif) üzerine tertip edilmiş olup bundan dolayı bu esere Mevkif'm cem'i olarak Mevâkıf denilmiştir. Seyyîd Şerif, İbn Kemal ve daha bazı âlimlerin de mevâkıf şerhleri vardır.

[1036] Tavâlî de ilm-i kelâmdan Kadî Beyzavî'nin (vefatı 685 H.= 1286 M.) eseri olup müteaddit şerhleri vardır.

[1037] İslâm hukuku olan Hidaye'yi Mergînanî kaleme almıştır. Hoca-zâde Ebheri'nin (vefatı 663 H. = 1265 M.) fizikten Hidayet hikme eserine Molla-zâde Ahmed Herevî tarafından yapılan şerhe bin haşiye yazmıştır. Bu haşiyenin bir nüshası Viyana kütüphanesinde 1445 numaradadır. Eserin izahı hakkında bakın (Osmanlı Türklerinde ilim, s. 39).

[1038] TelviK fıkıh usûlünden bahs etmekte olup medreselerde sadrü rîa denilen Buharalı Abdullah b. Mesud'un (vefatı 745 H. = 1344 M.) Tavzih denilen eserinin şerhi olan Telvih ile beraber okutulurdu. Bn esere yani Tavzih'e Sadeddin Teftâzânî Telvih ismiyle bîr şerh yazmış Hoca-zâde bunu şerhetmiştir.

[1039] tzzî muhtasar gramer (sarf) kitabıdır.

ederdi. Molla Hüsrev'in babası Yozgat civarında Ycr/eöy'de bulunan bir Türkmen aşiretine mensuptu; bu âlimin ismi M e h m e d Hüsrev babasının adı Feramerz ve onun babası da Ali adında bir Türkmendir.[1040]

İslâm hukukçuları arasında bugün de büyük bir mevki tutmakta olan Molla Hüsrev, fıkıhtan Dürer ve Gurer isimli metin ve şerhi havi kıymetli eserleriyle şöhret bulmuştur.

Molla Hüsrev, Molla Fenarî evlâdından Yusuf Bâlî'den ders »örüp icazet almış, Bursa'da müderrislik etmiş, Edirne kadılığında bulunup Sultan II. Mehmed'in birinci defadaki cülusunda kazasker tâyin edilmiş ise de, II. Murad'm tekrar hükümdar olması üzerine o da kazaskerlikten çekilerek şehzade ile beraber Manisa'ya gitmiştir; hattâ Sultan Mehmed'in kendisinin diğerleri gibi makamında kalmasını arzu etmesine karşı "uzlet zamanı-nızda sizi terk edemem" diyerek birlikte gitmişti.

Molla Hüsrev, cülustan sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından tâyin edilen maaş ile yanından ayrılmadı ve Hızır Bey'in vefatı üzerine 863 H. (1458 M.)'de İstanbul kadılığına tâyin edildi ve hatta Bilâd-ı selâse denilen Galata, Eyüp ve Üsküdar kadılıkları da vazifesine ilâve olundu; bu hizmetleri yapmaya yetişmekle beraber müsait zamanlarında kitap bile istinsah ederdi.

Bir düğün cemiyetinde pâdişâhın, Molla Güranî'yi sağma ve kendisim sola oturtacağını haber alarak bu hale gücenip 867 H. (1462)9de İstanbul'u terk ile Bursa ya gitmiş ve orada bir medrese yaparak ders okutmağa başlamıştı. Yaptığı hatayı tamir etmek isteyen Sultan Mehmed, Molla Hüsrev'i İstanbul'a getirerek müftü yani şeyhü'l-islâm tâyin eyledi ve vefatı tarihi olan 885 H. (1480 M.)'ye kadar burada kaldı. Cenazesi Bursa'ya götürülüp medresesine defnedildi. [1041]

Molla Hüsrev'in fıkıhtan Dürer ile bunun şerhi olan Gurer'den başka usûl-i fıkıhtan Mirkat ile şerhi olan Mirkat ve belâgatten Miftah şerhi ve yine usûl-i fıkıhtan Telvih şerhi ve diğer bazı haşiyeleri vardır. Kendi el yazısı ile olan Dürer ve Gurer, Mir'at ve Mirkafı Fatih Sultan Mehmed'e takdim etmiştir. Bu takdim edilen eserlerden Dürer,

---

[1040] 875 Ramazan (1471 Mart) tarihli Sarı Bayezid'in mescid vakfiyesini] tasdikinde adı Mevlan-â Mehmed b. Feramerz olarak geçer (Tapu defter 251, s. 299 Başbakanlık arşivi).

[1041] Bursa'da Zeyıılerde medrese harabesine!eki kabir kitabemi.; (Bursa Rehberi Merhum Hasan Fehmi, s. 337).

Köprülü ve Mirkat ise Yenicami kitapları arasındadır. Dürer ve Gurer'in sonunda kendi künyesini:
Ene'l-fakir Mehmed b. Feramerz b. AIV olarak ve Mirkat'da da (Mehmed b. Feramerz b. Ali) diye göstermiştir; Türkçe ve Arapça şiirleri de vardır.

Sinan Paşa

Meşhur âlim Hızır Bey'in oğlu olup ilmî görüşü itibariyle babasından yüksektir. Kendisine mahsus çok cazip bir üslûbu ve çok kuvvetli ifadesi vardır; XV. yüzyıl sonlarında yetişmiş olan âlimlerin bihakkin mütefekkirlerindendir; kendisinin açmış olduğu serbest fikirli mektep, pek değerli talebesi olan Tokatlı Molla Lütfi'nin îdamiyle kapanmıştır; devlet ricali ve halk arasında Hoca Paşa diye şöhret bulmuştur. Sinan Paşa babasından ders görmüş, Edirne^&e müderrislik etmiş ve sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından kendisine hoca tâyin edilmişti; ifrat-ı zekâ ve buna ilâve olan fazl u kemâli kendisini paşalığa kadar çıkardı (875 H. = 1470 M.). Bu vazifede iken talebesi Molla Lütfi'yi saraydaki hususî kütüphane hafızı kütüplüğüne tâyin ettirdi; 881 H. (1476 M.')de Gedik Ahmed Paşa yerine vezir-i âzam oldu. Bir seneye yakın bu hizmette kaldı, sonra bilmediğimiz bir sebeble padişahla arası açıldı; azil ve haps olundu; İstanbul âlimleri, padişahın bu hareketine karşı cephe alddar; bunun üzerine pâdişâh Sinan Paşa'yı hapisten çıkardı ve Sivrihisar kadılığını verdi. Fakat onu İznik'te tekrar tevkif ve haps ettirdi; lâkin ulemanın ısrariyle tekrar serbest bırakmağa mecbur oldu. Sinan Paşa'mn bu menkûp halinde talebesi Molla Lütfi de beraberinde idi. Sinan Paşa, Fatih'in ölümüne kadar beş sene Sivrihisar'da kaldı; II. Bayezid hükümdar olunca vezirliği iade edildi,[1042] yüz akçe yevmiye ile .Edirne'de Darülhadis müderrisliğine tâyin edildi; rivayete göre Gelibolu sancağında bulunarak sonra tekaüd oldu; 891 H. (1486 M.)'de vefat edip Eyyütfe türbe kabristanına, diğer bir kayda görede Gelibolu'da defnedildi.
Sinan Paşa, babasından sonra Hızır Bey mektebinin (Molla Fenarî mektebi) Sinan Paşa kolunu tesis etmiştir. Tokatlı Molla Lütfi, Balıkesir

[1042] Bayezid'in validesinin oğluna mektubundan Hızır Bey oğlmıa vezirlik vermişsiz, hem dahi Öyle gerekti, sizi sevenleri biz dahi severiz. (Top. K. S. Arşivi, Nr. 10288).

Sarı Gürz Muhyiddin, Aydındı Karabâli, Taceddin ibrahim, Kadı-zâde-i Rûmî'min oğlu riyaziyeci Mahmud, Karasıh Bedreddin Mahmud, Riyazî-yundan musikişinas Muhyiddin Mehmed, Mevlâna Abdur-rahraan, Müeyyed-zâde, Şeyh Hacı Çelebi gibi kıymetli talebeler yetiştirmiştir ki bunlardan Molla Lütfi, meşhur îbn Kemal'i ve o da Ebussuud gibi XVI. yüzyıla haklı olarak şeref veren din, felsefe ve hukuk âlimlerine icazet vermişlerdir.

Sinan Paşa, her zaman ilim adamlarından mürekkep bir meclis toplıyarak ilmî mubaheseler yapardı; Muslihüddin Kas-talanı, Hatip-zâde Muhyiddin, Hoca-zâde, Zenbilli Ali, Efendi gibi şahsiyetler bu meclisin müdavimlerinden idiler.

Sinan Paşa'nın gerek Tazarruat ve gerek Tezkire-i evliya'A smdaki ifadelerinde görülen samimiyet fikir ve inanç kuvveti, sanayi-i lâfzıyye ile hikemî ve edebî cümleler bu eserleri okuyanları beraber sürükler; Tazarruafmdaki ifade tarzının taklidi hemen imkânsızdır.[1043] Buna nazire olarak kaleme alınanların hiç birisi bunun gibi muvaffak olamamıştır.[1044] Sinan Paşa, zamanı mütefekkirlerinin toplanmakta oldukları Şeyh Vefa tekkesinin müdavim ve müritlerinden idi. Sinan Paşa natûk bir zat olup çok güzel söz söylemiş.[1045]

Molla Lütfi (Tokatli)

XV. yüzyıl sonlariyle XVI. yüzyıl başlarında yetişerek Türk ilim âlemine şeref veren Tokatlı Molla Lütfi, Sinan Paşa'nm değerli talebesindendir. Hocası sayesinde saray hâfız-ı kütüplüğüne tâyin edilmiş ve burada pek çok Jilimin elde edemediği en nadide eserleri mütalâa etmek sayesinde muasırlarına karşı üstünlük elde etmiş, hoş-meşrepliği ve bilgisi sayesinde Sultan Mehmed'in musahipleri arasına girmiş ve hocasının menkûbiyetinden o da müteessir olarak Sinan Paşa ile beraber Sivrihisar''a gitmiştir. Molla Lütfi, Fatih'in ölümünden sonra İstanbul1 a dönerek Bursa, Edirne medreselerinde ve tstanbuVda Sahn medresesinde müderrislik etmiştir; fikir itibariyle Molla Lütfi ayarında olmayan ve onun tenkid ve tarizlerinden usanan

[1043] Sinan Paşa'nın tezarruat veya Münacat adlı eserinin temamı Nuru-osmaniye kütüphanesinde 2609 numaradadır; matbu kısmı çok noksandır.
[1044] Kmah-zâde Hasan Çelebi tezkiresi.
[1045] Kınalı-zade Hasan Çelebi ve Lâtifi tezkireleri.

Hatip-zâde, Molla İzârî, Efdal-zâde Ahaveyn ve diğer bazı dar görüşlü âlimler, Molla Lütfi'y ve bir vesile bularak itikatsızlıkla itham ile îdam ettirmek istediler.[1046] Efdal-zâde ile Ahaveyn, îmanı ve Müslümanlığı meydanda olan bir şahsın îdam edilemiyeceğini ileri sürdülerse de Hatip-zâde ile Molla İzârî'nin ısrarları üzerine [1047] zavallı Molla Lütfi îdam edildi (900 Rebiulâhır=1495 Ocak).

Serbest düşünceli, rind-meşrep ve her türlü taassuptan uzak olan ve mütalâasını açık söylüyerek muarız olan dar zihniyetli âlimlerle alay eden Molla Lütfi bu halleriyle kendisine ulema arasında epey düşman peyda etmiş ve nihayet bunların kurbanı olmuştur.

Tokat'h Molla Lütfi'nin kıymetli eserleri vardır. Bunlardan biri yüz kadar ilmin mevzuundan bahseden Mevzuatü ulûm olup bundan başka hadîs, mantık, belagat, âdap vesaireye dair müteaddit telifleri görülür. XVI. yüzyıl âlim ve mütefekkiri îbn Kemal, Molla Lütfi'nin talebelerindendir; Lütfi'nin ilmî hüviyetini ve değerini iyice anlamak için onun eserlerini tahlil etmek îcabeder.[1048] Molla Lütfi'nin eserlerinden bir mühim telif de Hendese'ye dair Arabça taz'îfü'l-mezbah risalesi olup bu eser hakkında (Osmanlı Türklerinde îlim) adlı eserinde Merhum Dr. Adnan Adıvar tarafından (S. 44-46) toplu ve güzel malûmat verilmiştir. Taz'îfü'l-mezbah'm bir nüshası Esad Efendi kitapları arasında 3596 numaradadır.

Bu Risale Diyanet İşleri Reisi merhum Şerafeddin Yaltkaya tarafından tab, Adnan Adıvar tarafından da Fransızcaya tercüme olunarak İstanbul Fransız Arkeoloji Enstitüsünce bastırılmıştır. Lütfi'nin bir manzumesinden:[1049]

Geçmedi aşktan heves nidelim Olmadık ana destres nidelim Hele biz

---

[1046] Katline sebep olarak gösterilen delil şu idi: Molla Lütfi Sahn müderrisi iken derse başlamadan evvel vakıf şartları mucibince Buharî'den bir hadîs okuyup onu şerh ve izah edermiş; yine bir gün böyle bir hadîs okuduktan sonra bir münasebetle Hazret-i Ali'nin bir harpte okla yaralanarak okun çıkarılmadığını ve cerrahlar tarafından çıkarılmak istendikçe acısına dayanamadığını beyan ile bir gün namaz kılarken okun çıkarılıp kendisinin acı hissetmediğini söyledikten sonra "hakikat-ı salât işte budur, bizim kıldığımız ise kuru eğrilip büklümedir" demiş ve işte bu sözü aleyhdarları tarafından namaz kuru eğilip kalkmadır şeklinde işâa olunarak îdam olunmuştur.

[1047] Molla Lütfi, Hatip-zâde'nin kelâmdan Tecrid haşiyesVni tenki(etmiş ve Molla lzârî ile ilmî münakaşalarda bulunmuştu.

[1048] Molla L ütfi'nin tercüme-i haline dair 1290*da Halet B^y tarafından Şakayık'dan alınarak Dolap mecmuasında bir seri makale yazılmış ve bu makaleler sonradan bir risale şeklinde neşredilmişse de ilmî bîr kıymeti yoktur. Şimdi şu eserde Molla Lütfi hakkında kıymetli malûmat bulunmaktadır : Molla Lu tfî-Maqtül, La Dupîication de CAutel. Texte arabe publ. par Şerefettin Yaltkaya. Trad. français et introduetion par A. Adnan et Henry Corbin. Paris 1940.

[1049] Topkapı Sarayı, Bağdad köşkü kitapları, Nr. 406.

vasfın iltimas idelim Ele girmezse mültemes nidelim Can bağışlar eğerçi bir nefesin Bize irmez o bir nefes nidelim LütfVye kârbân-ı vashndan İrmez âvâze-i ceres nidelim.

Müeyyed-zâde Âbdurrahman Efendi

Hem yüksek fazileti ve hem de müstaid insanları himaye edip yetiştirmekle tanınmış olan Müeyyedzade, ulemadan Divrikli Yar Ali b. Siyavüş b. Evren'in torunlarmdandır. Sivas ve Kayseri hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed'in (vefatı 1398) emriyle yazılmış olan Bezm ü rezm'de "Şeyhü'l-islâm Kutbü'l-muhakkikin vasiflariyle meth ü sena edilen Şeyh Yar Ali, Kadı Burha-neddin'in hürmet edip beraberinde bulundurduğu ve murahhaslıkla ba"zı yerlere gönderdiği itimada lâyık adamlarmdandi. Yar Ali'nin vefatı 812 H. (1409 M.) senesindedir.[1050]

Bu aileden olup Amasya'da Yakut Paşa zaviyesi şeyhi iken 851 H. (1447M.)'de vefat etmiş olan Divrikli-zâde Şemseddin Müeyyed Çelebi'den sonra bunun evlât ve torunları Müeyyed-zâdelikle anıldıklarından aynı aileden olan Abdurrahman Efendi de Müeyyed-zâde diye şöhret bulmuştur.[1051] Abdurrahman Efendi Ali Çelebi'nin oğlu ve Şemseddin Müeyyed Çelebi'-nin torunu olup 860 H. (1456 M.)'de Amasya'da doğmuştur.

Abdurrahman Efendi gençliğinde Amasya sancakbeyi olan Şehzade Bayezid'in meclisine devam ederek onunla sohbet edip içki âlemlerinde bulunurdu; şehzadenin bu hali ve yanındaki lerin şehzadeyi afyona ve sefahate abştırdıkları Fatih Sultan Mehmed'e haber verildi; padişah şehzadenin lalası Fenarî-zade Ahmed Bey'e 884 Muharrem tarihli bir hüküm göndererek Bayezid'i fena yola sevkedenlerin derhal tedip edilmelerini emreyledi.[1052] Ahmed Bey keyfiyeti şehzadeye gizlice anlattı

Bunun üzerine Bayezid, Müeyyed-zâde'ye birkaç at, yol paraj ve harçlık olarak on bin akçe vererek kaçmasını tavsiye etti; o di sakal ve

---

[1050] Şeyh Yar Ali b. Siyavüş b. Evren'in KitabüH-mekasıdVn~nâciye fVl-mebde' veH-meâş ve'l-me ismindeki dakîk eseri kendisinin irfan ve kemalinin delilidir. Bu güzel eseri Arif billah Şeyh Abdülmecid-i Sivasî Efendi tercüme ve şerh etmiştir. Yine Ya Ali'nin tasavvuftan Lemeat-i IrâkVnin. şerhi olan mehat isimli Farsça bir eseri daha vardır.

[1051] Hüseyin Hüsameddin, Amasya tarihi, c. III., s. 219.

[1052] Fatih Sultan Mehmed, tarafindan, şehzadenin lalası Fenarî-zâde'y gönderilen hüküm sureti Feridun Bey Münşeatında vardır (C. nl s. 263t 264,

bıyıklarını kestirip kıyafetini değiştirerek o zamanı abdalları olan derviş kıyafetinde Amasya'dan kaçtı [1053] ve Bayezıı de babasından özür diledi.[1054] Müeyyed-zâde evvelâ Haleb'e gidip bir müddet orada oturmuştu. Bayezid kendisine el altından yardım etti. Abdurrahman Efendi orada iken medrese tahsili yaptı; sonra Haleb'e gelen tüccarlardan ilmî faziletini duyduğu Celâleddin Devvânî'den okumak üzere Tebriz'e gitti; Müey-yed-zâde üç sene Devvânî'den okudu; ulûm-ı akliye, edebiyat-ı arabiyye ve tefsiri tekmil eyleyip icazet aldı.

Bu sırada Fatih vefat ederek kendisinin hâmisi Bayezid hükümdarlığa geçmişti. Bunun üzerine Müeyyed-zâde 887 H. (1482 M.)'de Amasyaya. gelip kırk gün sonra İstanbul gitti. Yaptığı ilmî mubaheselerle faziletini İstanbul ulemasına tasdik ettirdi; hattâ Hatip-zâde, Abdurrahman Efendi'nin kudreti ilmiyesini tasdik ederek hükümdara bir şahadetname gönderdi ve ilk defa İstanbul'da Kalenderhâne medresesi müderrisliğine tâyin edildi (888 H.=1483 M.). Daha sonra Sahn-ı seman medreselerinden birinde müderris olup sekiz sene burada kaldı ve buradan Edirne kadılığına geçti ve 907 H. (1501 M.)Me Anadolu ve 911 H. (1505 M.)'de Rumeli kazaskeri oldu.

Kazaskerliğinde daima ehil ve erbabını gözetip himaye eylemiştir. Bayezid'in son günlerinde îstanbuVdst vukua gelen yeniçeri kıyamında evi yağmalandığı gibi kazaskerlikten de azlo-lundu; kendisine yüz elli akçe yevmiye tâyin edildiyse de kabul etmiyerek parasız olarak oturmayı tercih etti; Sultan Selim'in cülusundan sonra ikinci defa Rumeli Kazaskeri oldu; Yavuz Sultan Selim Çaldıran seferinden avdet ettiği sırada hasımları "padişaha, Müeyyed-zâde'nin Şehzade A hm e d taraftarı oldu-4ğunu söylediklerinden Abdurrahman Efendi iki yüz akçe ile tekaüd edildi (920 H.=1514 M.)

[1053] Riyazi tezkiresi, Müeyyed-zâde'nin terceme-i hali kısmı ve Şekayık tercümesi,

[1054] Amasya sancakbeyi Bayezid'in kusurunun afvi yanıtında babasına gönderdiği arızası (Topkapı Sarayı, vesika Nr. 6366).

Asitâne-i saâdet-âşiyâne yüz sürdükten sonra mârûz-ı bendegî budur kim sabıka defi semen için bazı müferrihattan bi'1-cümle istimal olunur gibi idi: ahar, zararı nef inden ziyade müşahede olunmağın tedriç ile defe mülâzım olup bir cüz'î nesne kalmıştı. Klmhmetü lillâh ki sultanımın yümn-i nefesiyle bi'1-külliyye andan halâs müyesser ol di; amma bu hususta bazı kimesneler mübalağa edip kendü şanlarına lâyık olan ef al-i şenîadan bu canibe ıısbet edüp olmaz harekât isnad iderler imiş, neûzü billâh min-zâlik hâşâ ki vaki ola. İnşaallah anlara ceza cânib-i haktan yetişe. Elhaletü hâzihi pâdişah-ı âlem-penâh devletinde mecmû-i umur ve mesalih gereği gibi sûret-i intizam bulup lalalarımdan Allah razı olsun, hizmetlerine kaim olup dakikat fevt itmezler, şol ki kemal-i sây ü kifayettir yerine getürürler [Arızanın alt tarafı validesinin maiyyetinin israfından şikâyet ve babasını ziyaret etmek istemesine dairdir.]

1055

Abdurrahman Efendi 922 H. (1516M.)'de altmış bir yaşında vefat etti. Vefatından Sultan Selim müteessir olmuştur. Kabri Eyyub'da"clır. İbn Kemal bunun himaye ve teşvikiyle yetiştiği gibi [1056] meşhur şair Necati'yi de himaye etmiş, o da divanım Mü ey-yed-zâde'ye ithaf eylemiştir.[1057] îbn Kemal'in Osmanlı tarihini yazması Abdurrahman Efendi'nin teşvikiyledir. Yazısı gayet güzel olup yedi bin ciltlik mükemmel bir kütüphanesi vardı.[1058] Ilm-i kelâm'm bazı müşküllerinin halline dair kaleme alıp âlim ve fazıl Şehzade Korkud'a takdim ettiği eserini tetkik eden Korkud çok beğenip takdir etmiştir; Hatemî mahlasiyle üç lisanda şiirleri vardır. Sure-i kadir tefsiri, fetvaları havi mecmua., cüz-i lâyete-cezzâ'mn tahkikine dair risalesi, Miftah (Belagatten) ve Mevakıf (kelâmdan) şerhlerine yazdığı haşiyeler eserleri cümlesindendir.

Nice bir sofi safi ab içelim Vakt-i gül geldi gel şarap içelim Ahırette olur şaraba hisab Biz anı bunda M-hisab içelim. rubaisi Müeyyed-zâde'nindir.

Ali Cemali Efendi,

Halk arasında Zenbilli Ali Efendi diye anı-Efendi adı zamanımıza kadar gelmiş olan ilmî ve ahlâki fazileti ve dürüstlüğü ile tanınmış ilim ad analarımız dandır. Kendisi Molla Fena-rî'nin hocası Cemaleddin Aksarayî neslinden olduğu için Cemali mahlasını almıştır.
XVI. yüzyılın ilk yarısı içinde yetişmiş olan âlimler arasında vekar ve ciddiyeti serbest düşüncesi ve yüksek seciyesi ile temayüz etmiştir; Molla Hüsrev'den ders gördükten sonra onun tavsiyesiyle Hüsam-zâde Muslihüddin'den okuyup hocasına hem muîd ve hem damat oldu.

[1055] Kendisinin Yavuz Sultan Selim tarafından da sevildiğim gören hasımları bunu çekemiyerek, Abdurrahman Efendi'nin Şehzade Ahmed tarafdarı olduğunu havi Sultan Selim'e bir mektup yazıp okla padişahın çadırına attırmışlar; Sultan Selim bu mektubu Müeyyed-zâde'ye gönderip buna bâis olan kimdir diye sormuş: o da Molla Sarı Gürz ile iki talebesi olduğunu arzetmiş. Filhakika yapılan tahariyatta mektubun müsveddesi bulunmuş. İki talebe katledip, Molla Gürz de azledilmiştir.
[1056] Âlî tarihi (basılmamış birinci cilt), îbn Kemal'in terceme-i hâli kısmı.
[1057] O tarihe kadar divanların, padişah ve vezirlere ithaf edilmesi adetmiş. Necati'nin Müeyyed-zâde'yi tercih etmesi vezirleri kızdırmış ise de Abdurrahman Efendi'nin nüfuzuna karşı bir şey yapamamışlar (Lâtifi tezkiresi, s. 238 ve Âli tarihi).
[1058] Şakayık tercümesi, Tuh/etiTl-hattatîn, Âli ve Osmanlı müellifleri.

Cemali Efendi, zamanın mütefekkirlerinden Sinan Paşa'nın meclisine devam edenlerdendi. Sinan Paşa'ya karşı irakip olan partinin başında bulunan Karamanı Mehmed Paşa bundan dolayı Ali Cemalî'ye düşman olmuş ve onun bir kısım müderrislik maaşını keserek istiskal göstermişti; bu halden mütessir olan Ali Cemali Efendi derhal müderrislikten çekilerek o asrın irfan hayatında mühim rolü olan Şeyh Vefa'nm dergâhın intisap eylemiş [1059] ve bu suretle aynı tarikata mensup olan Sina Paşa'ya karşı rabıtasını paşanın menkûbiyetinde dahi muhafaz etmiştir.

Fatih Sultan Mehmed'in vefatı ve vezir-i âzam Kara-' manî Mehmed Paşa'nın yeniçeriler tarafından Öldürülmesi üzerine arzu etmemesine rağmen Ali Cemali yeni hükümdar Sultan Bayezid'in katı emri üzerine tekrar müderrisliğe döndü ve hattâ Bayezid'in yaptırdığı masya'daki Bayezid medresesine müderris tâyin edildi; fakat bir müddet sonra Amasya valisi olan Şehzade Ahmed'e gücenerek istifa eyledi; kendisini takdir eden padişah onu İstanbul'a aldırıp Sahn-ı Seman medreselerinden birine tâyin etti.[1060]

Bir aralık hacca giden Ali Cemali Efendi oradan dönmeden evvel müftü (Şeyhü'l-islâm) bulunan Efdal-zâde Hamid-üddin'in vefatı üzerine Sultan Bayezid, onun yerine Ali Cemalî'yi tâyin edip hacdan dönmesini bekledi ve o gelinceye kadar îcabeden fetvaların sahn müderrisleri tarafından verilmesini emretti (903 H. = 1797 M.). Hicaz'dan dönen Ali Cemali Efendi yüz akçe yevmiye ile yeni vazifesine başladı ve üç pâdişâh zamanında (Bayezid, Selim, Süleyman) ölümüne kadar yirmi dört sene dürüstlük ve ciddiyetle bu makamı muhafaza etti.

Sultan Bayezid Istanbu camii karşısındaki medresesini (şimdi İnkılâp Müzesi) yaptırdıktan sonra yevmî elli akçe ile müderrisliğini Seyhü'l-islâm olanlara verdiği için ilk defa Alî Cemali Efendi buraya müderris

[1059] Zeyniyye tarikatine mensup olup Bursa?da Zeynîler kabristanında medfun olan Abdüllâtif Makdes î'nin halifelerinden bulunan Konyalı Muslihüddin Vefa'nm tekkesi İstanbul'da, ismine mensup olan Vefa semtinde idi. Şeyh Muslihüddin Vefa 896 H. (1491 M.)'de vefat edip tekkesine defnedilmiştir; arif ve kâmil bir mürşit olan şeyhin kozmografya ve mûsikîye dair eserleri vardır; IstanbuPun tül ve arzına göre bir ruzname de yapmıştır. Tekkesi münevverlerin içtima yeri olup mutaassıp ulema bu zümreyi itikatsızlıkla itham ederlerdi.

[1060] Ali Cemali Efendi, Amasyo'dakı müderrislikten çekilince Bayezid bunun açıkta kalmasını muvafık görmüyerek kendisim Sultan medresesine tâyin etmek istemiş, fakat bu medrese derecesinin Amasya medresesinden aşağı olduğu bazı vezirler tarafından söylenmesi üzerine sahn müderrisliğine tâyin etmiştir.

oldu.[1061]

Ali Cemali Efendi yaşadığı müddetçe ders ve fetva işiyle meşgul oldu. Kendisinden fetva almak üzere gelenleri bekletmemek için penceresinden sarkıttığı bir zenbille istenilen fetvaları alıp cevaplarını yine zenbîle koyup verdiği için halk tarafından Zenbilli Ali Efendi diye şöhret bulmuştur. Kendisi fevkalâde mütevâzi ve mültefit olduğu için büyük ve küçük her tabakanın hürmetine mazhar olmuştur.

Yavuz Sultan Selim gibi gazaplı ve şedit bir hükümdar bile bazı işlerine müdahale eylemesine rağmen Ali Cemali Efendiye karşı hürmetini muhafaza etmiş ve onun muahaze ve serzenişlerine tahammül göstererek hak söz söylediğine kail olduğu müftünün dediklerini yapmıştı.

Sultan Selim bir gün sûy-istimal sebebiyle hazine memurlarından yüz elli kişinin birden katlini emretmişti. Bunu haber alan veya felâketin önlenmesi kendisinden rica edilen Ali Cemali Efendi, usul ve kanuna mugayir olarak derhal saraya divan-ı hümâyuna gelmiş [1062] padişaha mâruzâtı olduğunu söylemiş; gelmesine müsaade olunarak Sultan Selim'in huzuruna girmiş ve ziyareti sebebini arzederek bu bîçarelerin katillerinin muvafık olmadığını ve müftülerin vazifelerinden birisinin de hükümdarların uhrevî mesuliyetlerini nazar-ı dikkate almak olduğunu söylemiştir, Yavuz Sultan Selim bu mütalâaya kızarak "sizin bu sözünüz saltanat umuruna müdahale ve taarruz olup padişahlarla bu hususlarda görüşmek edebe ve terbiyeye aykırı harekettir" sözleriyle mukabele ile müftüyü tekdir etti, Ali Efendi buna karşı:

Filhakika pâdişâhların işlerinde müstakil olmaları ve müdahaleden azade kalmaları lâzımdır; fakat işlerinde müdebbir, tecrübeli kemal ehli olanlarla müşavere etmeleri zaruridir; aks ise memleketin zararmadır; benim müracaatım saltanatınız işine müdahale değildir, belki umûr-ı âhıretinize hizmet olup bunu böyle söylemek bana lâzımdır ve benim vazifemdir; bunların kanından geçerseniz ne âlâ geçmezseniz Allah indinde mes'ulsunu cevabını verdi.

[1061] Vakıf şartları mucibince bu medrese.müderrisliği saltanatın ilgasına kadar şeylıü'l-islâmlar üzerinde olarak devam etti; Şeyhü'l-islâma vekâleten ders vekili denilen ulemadan bir zat ona vekâlet eylerdi.

[1062] Müftü veya şeyhü'l-islâmlar, divan heyetine dahil olmadıklarından davet olunmadıkça saraya gitmezlerdi. Bunların kabineye girmeleri XIX. asır ortalarından itibarendir. Lüzumu halinde mütalâalarından istifade edilirdi.

Şedid bir hükümdar olmakla beraber ismi gibi aklı selimi olan Yavuz bu doğru sözü kabul etti ve "afvettim" dedi.

Ali Cemali Efendi, buna teşekkür ettikten sonra veda edeceği sırada vazifesi harici olarak zarif bir ima ile :

Bu adamların günahlarını afv buyurdunuz; bu âhıretiniz için idi, bu defa bunları memuriyetlerine iade buyurursanız o zaman şân-ı saltanata lâyık olan mürüvvet ve şefkati yapmış olursunuz dedi.

Bunun üzerine Sultan Selim:

Ben senin bu meramda şefaatini kabul eyledim, fakat hizmetlerindeki kusurlarından dolayı tâzir ederim deyince Ali Efendi:

Orası size aittir; bizim muvaffak olduğumuz nesne bize yeter, diye çıkıp gitmiştir.

Yine bu cümleden olarak Ali Cemali Efendi Edirne^yti giden padişahı teşyi edip dönerken Türkiye'den ipek alınmasını mennetmiş olan pâdişâhın emrine muhalif olarak ipek alan dört yüz kişinin elleri bağlı şevke dil diklerini görüp sebebini sorup öğrendikten sonra hemen geri dönerek pâdişâhla buluşmuş vt bu halin zulüm olduğunu söyleyip ipek veren memurun bunlara ipek vermesi hükümdarın rızası olduğuna delildir diyerek itiras

etmiş ve sözünü bitirdikten sonra padişahı selâmlamağa bile lüzum görmeden geri dönmüştür.

Bu müdahaleye cam sıkılan Yavuz Sultan Selim hir müddet at üzerinde düşünmüş ve sonra canı sıkkın bir halde yoluna devam etmiştir; bu vaziyet üzerine vezirler hayret ve korku içinde kalıp şaşırmışlar, bu hal ile Edirne'ye gelinmiş, yolda vicdaniyle epey mücadele eden Sultan Selim Edirne'ye " gelince dört yüz kişinin afvını emr ey lemistir.

Yavuz Sultan Selim, Zenbilli Ali Efendi'nin ciddiyetini ve hakikati söylemekten çekinnıeyip şer'e muhalif iş görmediğini bildiği için Anadolu ve Rumeli kazaskerliklerini birleştirip kendisine vermek istediyse de Ali Cemali Efendi bunu katı surette reddederek müftülük ve müderrislikle kanaat eyliyeceğini söyledi ve bu mütalâası pâdişâhın çok hoşuna gittiğinden kendisine beş yüz filori (altun) gönderdi.

Kanunî Sultan Süleyman'ın ilk senelerinde müftülük yevmiyesine elli akçe zammedilerek yüz elli oldu ve bu suretle Sultan Bayezid

medresesiyle beraber müftülerin yevmiyesi günde iki yüz akçeye çıktı ve bir sene sonra yani 932 H. (1525 M.) de Ali Cemali Efendi vefat etti, Ali Cemali Efendi'nin fıkıhtan ve fetva kitaplarından Muhtarâtıil-fetâvtfsı meşhur olup bundan başka fıkhın fürununda Âdabiil-evsıyâ isminde bir risalesi vardır. Bu Tİsale Mısır'da basılmış olan Samavnalı Bedreddin'in CâmiiVl-füsûlîn ismindeki eseriyle beraberdir. II. B ayezid namına ahlâka dair bir eseri ile şeyhlerle ulema arasındaki devrana dair olan ihtilâfta devran'ın caiz olduğu hakkında manzum bir risalesi de görülüyor.

İbn Kemal

Yalnız Türklerin değil bütün îslâm âleminin iftihar ettıgı mümtaz ve muhakkik alimlerden olup, şer'î meselelerle hukuk, tarih ve edebi-vattaki yüksek vukufiyle tanınmıştır. İhatası, muhakeme ve münazaradaki kuvvet ve kudreti çok yüksekti; bu gibi vasıflarından dolayı kendisine Müftı s-sakaleyn denilmiştir; üç vüz kadar eseri olduğu gözönüne alınacak olursa bu vasfa lâyık olduğu tflslim olunur.

îbn Kemal'in büyük babası olan Kemal Paşa Fatih devri ricalinden olup devlet hizmetinde yetişerek defterdar ve vezir olmuş ve babası Süleyman Çelebi de sancakbeyi rütbesinde iken vefat etmiştir1.

îbn Kemal'in adı Ahmed, mahlası Şemseddin olup kendisi ! Tokat veya Amasya'da doğmuş ve Edirne'de yetişmiştir. Defterdar liken vezir olmuştur.[1063] İbn Kemal iptida Tımarlı sipahi iken bir sefer esnasında vezir Çandarh-zâde İbrahim Paşa'nın riya-j seti altında toplanan bir mecliste Tokatlı Molla Lütfi'nın akıncı [1064] sancakbeyi olan Evrenuz-zâde Ahmed Beyin üst tarafında ! oturduğunu görerek Molla Lütfi'nin hüviyetini ve vazifesini ! sormuş [1065] otuz akçe ile müderris (her halde orta bir medrese müderrisi) olduğunu duyanca kendisinin ne kadar çalışsa Evrenuz-zâde gibi olamıyacağmı, fakat okursa sancak

[1063] Topkapı Sa. Ar. Nr. 8184.

[1064] Bazı kayıtlar Kemal Paşa'nın Amasya ve Süleyman Bey'in Tokat't vefatını kaydediyorlar ve HadikatüH-cevâmi ise bu baba ve oğlun tstanbuVd vpfatlannı yazıyor ve türbelerini gösteriyor.

[1065] Ali (Basılmamış birinci cilt), Yavuz Sultan Selim devri ülemas arasında İbn Kemal'in tercüme-i hâli.

beylerinin üstüne geçebileceğini düşünerek hemen timarını terk ile Molla Lütfi'nin dersine devam ederek icazet almış ve iptida Edirne'de Taşlık medresesine müderris olmuştur.

îbn Kemal bundan sonra Edirne'de Alibey medresesi müderrisi ve onu mütaakıp daha büyük medreselerde müderrislik edip sahn-ı seman müderrisi, 921 H. (1515 M.) 'de Edirne kadısı ve 922 H. (1516 M.) 'de Mısır seferi esnasında Anadolu kazaskeri olmuş; Yavuz Sultan Selim'le Mısır'da bulunurken bir aralık bu kazaskerlikten azledilmişse de pek az sonra yine Mısır'da iken tekrar vazifesine iade edilmiştir. Daha sonra müderrisliğe dönmüş olan İbn Kemal 1932 H. (1525 M.)'de Ali Cemali Efendi'nin vefatı üzerine müftülüğe tâyin edilip vefatına kadar bu vazifede kalmıştır.

İbn Kemal zamanını eser yazmak ve fetva vermekle geçirdi; tefsir, fıkıh, usûl-ı fıkıh, hadîs, tarih, lügat, bedî, şiir vjesaire olarak çok kıymetli eserler yazdı. Eserlerinden otuz altısı iki cilt halinde ikdam matbaası tarafından bastırıldığı gibi divanı da yine o vasıta ile t ab edilmiştir. Vessâfât sûresine kadar. bir tefsiri olup kelâmcılarla filozofları muhakeme için Hoca-zâdc ile Tûsî'nin Tehafüt ismindeki eserlerini tetkik ve tahlil ile mükemmel bir telif vücude getirmiştir. Meâniden Miftah ismiyle bir metin ile şerh yazmıştır; Molla Camfnin Baharistan isimli eserine Nigâristan namiyle naziresi ve on bin beyitli Yusuf ve Züleyha manzumesi ve Farsça lügatlerin müteradif, müşabih olanlarının tarifine dair Dekayıkü'l-hakayık isimli eserleri de görülür.

İbn Kemal'in 698 H. (1299 M.)'den başlıyarak bir kısım Kanunî Süleyman zamanı vekayiini de gösteren mühim bir Âl-i Osman tarihi vardır; bu tarih münşiyane olup İbn Kemal burada tahrir kudretini göstermiştir1 İbn Kemal bu tarihini Müeyyed-zâde'nin Sultan Bayezid'e arzı ve padişahın emri üzerine yazmağa başlamıştır; Sultan Bayezid bu işe başlamak üzere îbn Kemal'e defaten otuz bin akçe verdiği gibi ara sıra da ihsan göndermiştir. Bundan istifade eyleyen Müeyyed-zâde Abdurrahman Efendi, himaye eylediği îbn Kemal'in sür'atle yükselmesine himmet etmiştir.

Yavuz Sultan Selimle Mısır'da bulunurken müverrih ve âlim Ebû'l-Mehasin Yusuf Cemalüddin İbn-i Tanrıberdi'nin (vefatı 874 H. = 1469M.) yazdığı En-nücumuz-zahire fî mülûk-Mısr ve'l-Kahire isimli tarihini Yavuz'un emriyle seferde iken sür'atle tercümeye çalışmıştır.

Hattâ her gece tarihin bir cüzünü tercüme edip o gece Şeyhî-zâde'ye beyaza çektirdikten. sonra ertesi sabah Yavuz ata bineceği sırada takdim edermiş.

İbn Kemâl'in yukarıda bazılarım gösterdiğimiz eseri rinden başka Kadı Beyzâvî ve Keşşaf tefsirlerine haşiyeleri vu hadîsten Buhari'ye şerhi ve Muhitl-lûgaismiyle Arapça, Farsça ve Türkçe lügati ve daha başka eserleri de vardır.

îbn Kemal Ahmed Şemseddin Efendi 942 Şevval (1536 Mayıs)'de vefat ederek Edirnekapısı dışında Emir Bujharî camii yanındaki kabrine defnedilmiştir. Vefatı Mefcfee'de haber alındılı zaman fazl akemaline hürmeten salât-ı gaib denilen cenaze namazı kılınmıştır. İbni Kemal meşhur müttü Efendi'yi yetiştirmiştir,

İbn Kemal hoş-sohbet, zarif, nükte-perdaz ve güler yüzlü imiş. Nüfûz-ı nazar ve vukuf itibariyle kendisini Seyyid Şerif ve Sadeddin Teftazânfye tercih edenler de vardır1. Meclisinde ilmî mubahaseler yapılırdı. Yavuz'un vefatına yazdığı terkib-i bendinden : [1066]

Azim nevcivan ü hazimde pir Hem saf ara idi hem âsaf rây Eli şimşir idi dili hançer Az müddette çok iş itmiş idi Şems-i asr idi, asırda şemsin Tâc ü taht ile fahr eder beyler Girse meydan-ı rezme şîr-i dilîr Alıcak dâriigîr ol şîri

Sâhibus-seyf ü sâibü't-tedbîr Ne vezir ister idi ne de müşir Nîze idi kolu ve parmağı tir Sayesi olmuş idi âlemgîr

Zilli memdûd olur zamanı kasır'-Fahr anınla ederdi tac ü serîr Çıksa eyvân-ı bezme mihr-i fnünîr Ansun ve kan ağlasun şimşir Hayf Sultan Selime hayf ü diriğ Hem kalem ağlasun ana hem tîg babası Süleyman Bey ile büyük babası Kemal Paşa'nın- nıedfun oldukları türbesinin yanındaki Ahmed Bey mescidine vakıf yapmış olup buna dair 936 Cemaziyelevvel (1530 Ocak) tarihli bir vakfiyesi vardır.[1067]

Celâl-zâde Mustafa Bey

Gerek tarihî ve ilmî eserleriyle ve gerek Osmanlı kanunnâmelerinin

[1066] İbn Kemal'ini Ayasofya Kütüphanesinde 4794 numaralı mecmuada muhtelif mevzulara aid!elli dokuz risalesi ve yine aynı kütüphanede bazıları 4794 te mevcud olan 4797 'de de risaleleri vardır.

[1067] Başbakanlık : arşivi 251 numaralı tapu (arazi tahriri) defteri, s. 274 (bu defter tapu defteri olmayıp İstanbul vakıflarını gösteren mühim bir defterdir). Kemal Paşa türbesi Hadîkatü'l-cevâmVm kaydına göre Şehzâdebaşı taraflarında eski odalar yanında imiş.

tertip ve tedvinindeki hizmet-Nişanci leriyle tanınan ve Koca Nişancı diye şöhret bulan Mustafa Bey Tosycfh olup Kadı Celâl isminde eşraf-ı kuzattan bir zatin oğludur; memleketinde bir müddet tahsil gördükten sonra t&tanbuPa. gelip Sahn medresesine kaydedilmiş ve orayı ikmal eyleyip müderrisliğe geçmeyerek yazısının güzelliği ve kitabetteki vukufuna mebni meşhur Pîr Paşa'ya tezkireci olmuş ve bu suretle Yavuz Sultan Selim zamanında Divan-ı Hümâyun kâtipliğine tâyin edilmiştir.

Yavuz Sultan Selim divan kaleminde hizmet eden Celâl-zade'ye bir kısım mahrem emirlerini yazdırmak suretiyle kendisine sonderece îtimat gösterdiği gibi icabında arzettiği bazı mühim mütalâalarını da kabul ederdi.[1068] Celâl-zâde Kanunî zamanından itibaren yükselmiş olup iptida Kanunî'nin tavsiyesiyle divan işlerinde acemi olan Vezir-i âzam İbrahim Paşa'ya tezkireci olmuş, paşanın bütün işlerinde ona yardım etmiş, beraberinde Mısır'a gitmiş ve avdette 931 H. (1525 M.)Me Reisü'l-küttaplığa getirilmiş ve on sene sonra yani 941 H. (1535 M.)'de ve Bağdad seferi esnasında Nişancı Şeydi Bey'in vefatı üzerine onun yerim tâyin edilmiştir.

Celâl-zâde yirmi üç sene nişancılıkta bulunduktan sonra Rüstem Paşa'nm istiskal göstermesine mebni fazla yorgunluğunu ileri sürerek tekaütlüğünü istemiş ve müteferrikabaşıbk ve tam maaşla tekaütlükle Eyyub Nişancısı ndaki köşküne çekilerek evvelce başladığı ilmî eserlerini ikmale çalışmıştır. Celâl-zâde Sigetvar seferi esnasında Sultan Süleyman'ın ısrariyle yine nişancılığa tâyin edilip İstanbul'dan orduya istenmiş [1069] ve geldiği zaman padişahı vefat etmiş bulmuştur.[1070]

Celâl-zâde ikinci defa nişancı oluşundan bir sene sonra yani 975 H. (1567 M.) senesinde vefat ederek EyyuVta yaptırdığı camiinin naziresine ve kendisinden evvel vefat eden kardeşi Salih Efendi'nin yanına defnedilmiş tir.

[1068] Sultan Selim hân-ı kadîm vüzeradan mahfi etrafa bası ahkâm ve evamir gönderilü oldukta bana yazdırırdı; bâzı umurda muhalefet şeklin gösterip münasip olan böyle eylemektir pâdişâhın, der idim; evvelâ hiddetlenir, doğruluğunda musir olunca hiddeti geçer ve imdi öyle yaz derdi (Beyanı tezkiresi, Mjllet kütüphanesi).

[1069] Kınah-zâde Hasan Çelebi tezkiresi.

[1070] Celâl-zâde Sigetvar'a gelince pâdişâhın ölümünden haberi olmadığı için tâyin kürkünü giymek üzere otağ-ı hümâyuna girip hakikati anlayınca ahlamağa başlamış; Ölüm işini askerden saklamak isteyen Sokulu nun. ikazı üzerine tâyin hiratini giyerek sevinçle dışarı çıkmıştır.

Nişancı Seydî Bey Kanunî'nin ilk zamanlarında, Osmanlı kanunnamelerini yeniden tedvin eylemiş ve Celâl-zâde ise bunu pek selâhiyetli bir surette yeni yeni maddeler ilâvesiyle devam ettirmiştir ki kendisine bundan dolayı Koca Nişancı ve Müf-ti-i kanun denilmiştir. Muhtelif kütüphanelerimizdeki kanunnamelerin tetkiki Celâlzâde'nin vukuf vn ili atasını pek açık göstermektedir.

XVI. asır başlarında nişancılık eden meşhur âlim ve münşi Tacî-zâde Cafer Çelebi'nin Osmanlı divanına koyduğu tahrir tarzı Celâl-zade tarafından daha mükemmel bîr şekle sokularak hu yeni usul kendisinden sonra da birkaç asır devam etmiştir. ve kıymetli âlimlerden oîup Kastamonu ve Sinop hükümdarı Candar oğlu İsmail Bey'in daveti üzerine Kastamonu'ya, gelmiş ve kendisine en yüksek yevmiye olan elli akçe ile Taşköprü'deki Muzafferiyye medresesi müderrisliği verilmiştir ki o tarihte Osmanlı memleketlerinde yalnız bu maaşa muadil Edirne'deki II. Murad medresesi müderrisliği vardı.

Fatih zamanında Candar beyliği Osmanlılar tarafından iseal edildikten sonra Sultan Mehmed, Hayreddin Halil'i Sahn medresesi müderrisliği için davet etmiş ise de gelmediğinden Muzafferiyye medresesi müderrisliğinden azlolunmuş bunun üzerine Hayreddin Halil Efendi Küre halkının daveti üzerine oraya gidip 879 H. (1474 M.)'de vefatına kadar onların verdikleri maaş ile geçinip vaaz ve tetebbu ile iştigal etmiştir.

Hayreddin Halil'in oğlu Muslihuddin Mustafa di ulemadan idi; Yavuz Sultan Selim'e hoca olmuş, müderrislii ederek 936 H. (1528 M.) 'de vefat etmiştir. Bunun oğlu da halter cemesini yazdığımız Ahmed Isamüddin Efendi'dir. Deri görüşü, tahlil ve terkipeiliği ile mümtaz olan Taşköprülü-zâdt 901 H. (1495 M,)'de doğmuş, babasından ve diğer âlimlerden ders görüp tedris hayatına atılmış, Sahn müderrisi olmuş 961 H. (155 M.)'de gözleri görmez olup bu tarihten yedi sene sonra da Istan buVda vefat etmiştir.

Ahmed Isamüddin Efendi'nin pek çok ilimlerde ve bilhassa tefsir, edebiyat, kelâm ve teracim-i ahvalde fevkalâde ihtisası vardı. En mühim ve meşhur eseri Arabça olarak kaleme aldığı Şakayık-ı nu'maniyye olup XIV., XV. ve kısmen XIV. asırlara ait aİtı yüze yakın âlim ve şeyh'in terceme-i hallerini havidir. Bu kıymetli eseri Edirne'li Mecdi Efendi Hadayıkul-hakoyık fi tekmiht şşakayık - ismiyl Türkçeye

çevirmiştir.[1071] Taşköprülü-zâde'nin yine pek mühim olan Miflahu's-saâde ve Misbahu's-seyâde ismiyle beş yüz ilin ve fennin mevzuuna dair yine Arapça olarak kaleme aldığı bir Taşköprülü-zâde'ninbu mühim eserlerinden başka kelâm, mantık, gramer, metafizik, meâni, tefsir, hadîs ilimlerine ait de kıymetli eserleri görülmektedir.

Kınah-zâde Ali Efendi

Meşhur Kâtip Çelebi'nin "Allâme-i Rûm. ve dehre bir gelenlerdendir" diye senasında bulunduğu Kınah-zâde [1072] Isparta'lıdır. Babası Mîrî mahlâslıKadı Emrullah ve büyük babası Abdülkadir HamidîMir. Abdülkadir, bir aralık Fatih Sultan Mehmed'e hoca olmuş ve Kazaskerliğe kadar çıkmıştır. Ali Efendi 916 H. (1510 M.)'de Ispar-îa'da doğmuş, usul üzere medresede ders görmüş, müderrislik etmiş, Sahn-ı Seman ve Sahn-ı Süleymaniye medreselerinde bulunmuş,[1073] Şam, Mısır, Bursa Edirne ve İstanbul kadılıklarında hizmet etmiş ve Anadolu kazaskeri iken 979 Ramazan (1572 Ocak)'da vefat! etmiştir. Kabri Edirnekapısı haricindedir.

XVI. yüzyıl ortalarında Ebussuud Efendi'den sonra teferrüd eden Kmalı-zâde ve Şah Mehmed Efendilerden birincisi vukuf ve malûmatı ile daha çok şöhret bulmuş olup kendişini yakından tanıyan müverrih Âlî, eğer sağ olsaydı Ebussuud Efendi ayarında büyük bir şahsiyet olurdu demektedir. Şekayık zeylini yazan Atâyî, Kınazlızâde'yi serdefter-i ulema iye tavsif ettikten sonra belagat, edebiyat, riyaziye, fıkıh, felsefe, tefsir ve hadisede mütebahhir olduğunu beyan ediyor.

Kınalı-zâde'nin en meşhur eseri Ahlâk-ı Alâî olu 971 - 973 seneleri (1563-1565) arasında Şam kadısı iken yazmıştır.[1074]

[1071] Atayı Şakayik'm Türkçe tercümesine 1044 H. (1634 M.) senesine kadıx bir zeyl yazmış ve onu da 1044 H. (1129 M.) 'den senesine kadar Şeyi Mehmed Efendi ve Şeyhî'yi de 1142 H. (1729 M.) tarihine kadar oğlu etmiştir.

[1072] MizaniVl-hak fî ihtiyarVl-ehah, s. 21.

[1073] Sahn-ı Süleymamye yapıldıktan sonra ilk defa elli akçe yevmiye ile müderrislik edenlerden birisi de Kınalı-zâde'dir.

[1074] Ahlâk-ı Alâî, ilk Türkçe ahlâk kitabı olup lisan itibariyle . yüzyılın icabatına göre münşiyâne yazılmıştır. Ahlâk-ı Alâî, Şam Beylerbeğisı bulunan Ali Paşa nammadır; Kınalı-zâde bu eserini Nas îr-i Tûsî'nin emîrNasıruddin namına yazdığı Ahlâk-ı NâsırVsi ile Heratlı Hüseyin Vâız'ın (vefatı 1505) Mirza Muhsin b. Hüseyin b. Baykara adına kaleme almış olduğu Ahlâk-ı MuhsinVsini ve Celâlüddin Devvanî'nin kaleme aldığı Ji -SVI mj,\jİ = LevâmiuH-işrak adlı Ahlâk-ı CelâlVsini tetkik ve onlardan istifade ile buna birçok da ilâveler yaparak kaleme almıştır: Ahlâk-ı ^/âîl248H. (1832 M.)'de Mısır'da Bulak matbaasında basılmıştır. Merhum Mehmed Ali Aynî tarafından Ahlâk-ı AlâVnin güzel bir tetkiki Edebiyat Fakültesi mecmuasının dördüncü sayısında ve Türk Ahlâkçıları ismiyle de müstakil olarak

Kınalı-zâde dersten icazet aldıktan sonra arkadaşı Şâ. Mehnıed Efendi, hocasına rouîd olup Kınalı-zâde ise uzun zaman bir medreseye tâyinini beklemiş ve o müddet zarfında bazı kitaplar istinsah etmiş nihayet beklemekten usanarak yazdıklarını toplayıp o sırada kazasker bulunan Ebussuud Efendi'ye gidip "Arkadaşlar kapı kapı dolaşırlarken bu fakir eser yazdım, bu eserlerden başka şefîim yoktur, eğer zamanınızda buna ehemmivet verilmezse başka bir kapıya müracaat edelim" deyince Ebussuud Efendi kitapları telmih edip :

Böyle dilsiz şefîlerin şefaatleri ile mansıb almak gerek bu harem-i sultanî şefaatinden yüz kerre daha müreccahdır. diyerek Kmalı-zâde'ye yirmi akçe ile Edirne'de Hüsamüddin medresesini vermiştir.[1075]

Kınalı-zâde'nin, evvelden okuduğu ve sonra derslere haşiye (izahnâme) tâlikat (haşiyenin herhangi bir kısmının îzahı) yazmak âdeti imiş; bundan dolayı bir hayli haşiye ve tâlikatı vardır. Edebiyat-ı Arabiyyede yüksek olan bazı âlimlerin kendi kalem kudretlerini göstermek için yazdıkları Risale-i kale-miye ismindeki risaleler gibi bunun da çok kıymetli bir risalesi vardır. Fakat asıl şöhretini mucip olan Ahlâk-ı Alâfdir. Mutlakıy-yet ve meşrutiyyet devirlerinde liselerde okutulan ahlâk kitapları, hep bu Ahlâk-ı AlâVden alınmıştır; Ahlâk-ı Alâî bu gün de ilmî kıymetini muhafaza etmektedir.

Ebussuud Elendi

XVI. yüzyıla şeref veren değerli âlimlerin sonuncusudur. Ceddi İskilib'in Direklibel köyünden olduğu için zamanın modasına uygun olarak îmadî denilmiştir. Babası Şeyh Mehmed Yavsı'dir. Ebussuud Efendi İstanbul'da Müderris fcöyü'nde ve daha doğru rivayete göre Eyyub Nişancısında babasının tekkesinde (şimdiki Sivasî tekkesi) 896 H. (1491 M.)'de doğmuştur.

Ebussuud Efendi, uzun müddet meşhur Müeyyed-zâde Abdurrahman

---

ayrıca intişar etmiştir. Hüseyin Vâız'ın Ahlâk-ı MuhsinVsi Farsça olup meşhur îdris-i Bitlis î'nıı oğlu Ebû'1-fazl Mehmed ve Hoca Sadeddin Efeıdi'nin oğlu Abdülaziz Efendiler tarafından Türkçeye çevrilmiştir; bir nüshası Fatih kütüphanesinde 3688 numarada olup Merhum Mehmed A li Avnî (Türk Ahlâkçıları) isimli eserinde bu tercümelerden bahsjet-miştir. Abdülaziz tercümesi (2021 H. = 1621 M.) Sultan I. Ahmie'd nammadır.

[1075] Kınalı-zâde tezkiresi: Atâyî ve Şakayık zeyli.

Efendi'den ders gördükten sonra ona dama oldu ve sonra İbn Kemal'den tahsilini ikmal ile icazet aldı.! 922 H. (1516 M.)'de iptida Çankırı'da, verilen bir müderrislikle ted ris hayatına başladı; muhtelif yerlerde müderrislik ettikten sonr 934 H. (1527 M.)'deSahn müderrisi ve daha sonra İstanbul kadıs ve 944 H. (1537 M.)'de Rumeli kazaskeri olup 952 H. (1545 M.)'d Şeyhü'l-islâm tâyin edildi ve yirmi sekiz sene bu makamda kaldı, 932 H. (1574 M.)'de seksen yaşını geçtiği halde vefat etmişti Kabri Eyyub\a. Oyuncakçılar içinde Sokullu Mehmed Paş türbesinin yanındaki mektebinin bahçesindedir. Vefatı haberi Haremeyn yani Mekke ve Medine'de duyulunca Arap uleması salât-ı gaib denilen cenaze namazı kılmışlardır ki bu, ilmî büyüklüğüne karşı en son ihtiram nişanesidir. 965 H. (1558 M.) 'de Mel' fce'den İstanbuV& gelen meşhur Kutbüddin Mekkî, Ebussuu 1 Efendi ile sörüsmüs olup onun hakkında şöyle demektedir .

Bana sure-i en' am tefsirinin iptidasından bir bahsi aı A lattı; sonra mesâil-i fıkhiyyeden bahsetti. . . . Ben onun sözünü can kulağiyle dinliyor, müstefid oluyordum, sözlerini istihsan ediyordum, kulak kesilerek susmuştum; huzurunda kemal-i cleble bulunuyordum, çünkü şanının büyüklüğünü, derecesiniıı yüceliğini görmüştüm; benimle fasih, parlak Arapça konuştu''

Ebussuud Efendi, zamanını tetebbuat ve eser yazmaktyi geçirmiş siyasî entrikalardan uzak kalmış, umumî hürmeti kazan mış ve ilmî kudreti sebebiyle kendisine kazaskerlerin üstünde ye verilmiştir.

Ebussuud Efendi'nin ilmî kudretini takdir eden Kanun Sultan Süleyman Bayezid müderrisliği ile beraber o tariht üç yüz akçe yevmiyesi olan müftülük (Şeyhü'l-islâmhk) vazifee ilk kısmını padişaha takdim ettiği Irşadul-akl selim ilâ mezâye kur''an azîm isimli Arapç tefsiri sebebiyle beş yüz akçeye çıkarılmış, tefsiri tamamlayıj takdim eylediği zaman ise yevmiyesi altı yüz akçe olmuştur. Bı tefsirini yazarken Beyzâvî'nin tefsirlerini ve Zemahşerî'nii Keşşafını gözden geçirmiştir. Ebussuud'un tefsiri ulema ara sında Keşşaf ve Kadî Beyzavî tefsirlerinden sonra üçüncü olara! kabul edilmiş olup [1076] bastırılmıştır. Bu tefsirden başka Fetavây' Ebussuud ile bazı eserlere haşiyeleri vardır.

Kanunî Sultan Süleyman zamanındaki arazi kanunların da kendisine

[1076] ÂH tarihi (Basılmamış ikinci cilt), Ebussuud Efendi*nin tercüme-i hal

mesele olarak sorulan maddeleri fetva vererek şer'îleş tirdiği görülür; bu usul Ebussuud'tan itibaren hep fetvaya istina ettirilmiştir.

Ebussuud Efendi'nin Arapça şiirleri pek yüksektir. Baz Arap âlimleri tarafından şerhedilen Kaside-i mımıyye'si ile Kanu nî'nin vefatına söylediği mersiyesi Arapçada söylenen en güze şiirlerindendir; Türkçe manzumeleri kuvvetsizdir.

Ebussuud Efendi'nin İskilip'te bir camii ile istanbul'u bir hamamı ve Eyyub'da bir ilk mektebi (okul) vardır. Başba kanlık arşivi dahilinde ve Ebussuud caddesi üzerindeki kârgir bin Ebussuud dershanesi olarak meşhurdur.

Ebussuud Efendi'nin yetiştirdiği talebeler kendisindei sonra yarım asra yakın oldukça olgun klâsik bir ilim hayatı idam ettirmişlerdir; oğulları Ahmed, Mehmedve Mustafa Efendile değerli âlimlerden oldukları gibi Tacü't-tevarih sahibi meşhu Hoca Sadeddin, Cenabı tarihini yazan Cenabı Mustaf Efendilerle Şeyhü'l-isi anılardan Abdülkadir Şeyhî, Bos tan-zâde Mehmed ve Sunullah Efendilerle Malûl-zâde Meh-med Efendi talebelerinin başlı çalarından dır. Şâir ve kazasker meşhur Bakî Efendi, Ebussuud'un oğlu Mehmed Efendi'nin talebelerindendir.

Ebussuud Efendi kazasker oluncaya kadar dersten mülâzım olmak kaydına yani mezuniyet sırasına bakılmıyarak herkes bir yolunu bulup müderris olurken Ebussuud Efendi, mülâzımlar yani dersten icazet alıp kazaskerlerin dairesine devam edip sıra beklîyenler için bir ruznâme tutarak bu işi sıraya koymuştur.

KIRKINCI BÖLÜM

XIV., XV. YE XVI. YÜZYILLARDA OSMANLILARDAKİ İKTÎSADÎ DURUMA BİR BAKIŞ

Osmanlı devleti kurulduğu sıralarda çevresindeki hükümetlerde, Anadolu Selçukluları zamanından beri devam edip gelen iktisadî hareketler devam ediyordu; henüz küçük olan Osmanlı beyliğinin Marmara ve İstanbul taraflarına doğru genişlemesi ve Bizanslıların mühim şehirlerinden olan Bursa, İznik ve İzmit'in alınması Türklerin buradaki iktisadî durumdan istifadelerini temin ettiği gibi aynı

zamanda bu vaziyeti genişletmelerine de sebep olmuştu; bilhassa mühim bir iktisadî merkez olan Bursa''-nm ehemmiyeti Bizans devrine nisbetle çok artmıştı. Her nevî emtia ve bu meyanda ipek, yün ve pamuklu kumaşlar, beyaz sabunlar hariçten gelen tüccarlara satılıyordu. Suriye'den kaba ipek getiren ticaret kervanları veya hacı kafilelerîyle Ceneviz, Floransa ve İspanya tüccarları her türlü kolaylıkla alış-verişlerini yapıyorlardı; pirinç boldu, Karamürsel, Kartal ve Pendik gibi mahallerde Türk halıları dokunuyordu.[1077]

Türkiye'de İpek İpekli Ve Pamuklu Dokumalar

Osmanlı hududu genişledikçe Anadolu beyliklerinden alman şehir ve kasabalardaki müteaddit çeşitli müesseseler bunlara geçiyordu; Denizli ve Alaşehir\n kırmızı dokumalariyle ak alemli bezleri ve beyaz renkli sarıklık tüZbent'leri bu cümledendi. Sultan Murad Hüdevendigâr başına Germiyan bezi denilen ve ince beyaz renkli olan bu tülbendi sarardı; bundan başka Ger-miyanilVnin ak alemli dokuması hil'at yani üst elbisesi olarak giyilirdi; Alaşehir'le Balıkesir'in ipekleri hem iç ve hem dış piyasada sarfedilen metalardandı.[1078] Şöhretini son zamanlara kadar muhafaza etmiş olan Ankara sofu ile yine aynı isim altında Tosya, Kalecik, Ayaş ve Sivrihisar'da dokunan sof ve muhayyer denilen kumaşlar üst elbisesi olarak giyilirdi.[1079] Bilecik'te kadife ve ibrişim islenilirdi.[1080]
Karaman (Konya) vilâyeti dahilinde ve Konya A Karay'ında ve Diyarbakır'da dokunan ipekli kumaşlar, Malatya sofu denilen beyaz sof ve Hasankeyf (Hısn-ı keyfa) sofu abayı ve Mardin'in] muhayyer ve sofları XIV. -XVI. yüzyıllarda hem dahilde v hem de hariçte istihlâk edilmekte idi. Nefs-i Halep ile Şam ve oralara bağlı kazalarda kutnî, mukaddem ve buna benzer dokumalar yapdırdı.[1081] Konya mıntakasında boğası ve aster denileiJ dokumaları yapan külliyetli tezgâhlar vardı.[1082] Gönen'de dokunan boğası dokumasının topu

[1077] lorga, Osmanlı tarihi, Murad Hüdavendigâr kısmı.
[1078] MühİmmeMefteri, Nr. 26, s. 86.
[1079] Mühimme defteri, Nr. 23, s. 20.
[1080] Hey d ve Âşık Paşa-zâde tarihi.
[1081] Mühimme defteri, Nr. 23, s. 20.
[1082] Mühıı.ıme defteri, Nr. 23, s. 25,

büyük arşınla (çarşı aTşmı) on iki arşın olurdu.[1083]
Pamuk mahsulü ihraç eşyasından olup Bursa ile Konya arasındaki mmtakalarda, Kilikya, Suriye ve Mısır'da bol miktarda yetiştirilirdi. Bursa ile Konya arasındaki pamuğun pazar yert Bursa ile Ayasluğ (Selçuk) ve Adana mıntakasının da Payas limanı idi. XVI. yüzyılda Trabzon bezleri çok meşhurdu. Ka4 rr.mî zamanında defterdar İskender Çelebi altı bini geçen maiy-t iti ve köleleri için her sene gemilerle bu bezlerden getirtirdi.[1084]

Madenler

Foça, Ulubat ve Kütahya (Şaphane) ve Şarkîm Karahisar'da çıkan şap madenlerini Cenevizlilerle Fî'-rar.sa cumhuriyetleri alırlardı. Foça şaplarının muayyen bir ile Cenevizliler işletirler ve Kütahya şapları da BiiyüU Mmderes nehri vasıtasiyle Ege denizVne sevkedilirdi. Zengin maj-deflerden olan Şarkî-Karahisar şapları bazen hükümet tarafında işietilir ve bazen iltizama verilirdi. XVI. yüzyıl ortalarında b şap madeni bir Yahudiye iltizama verilmişti.[1085]
Rumeli'de Gömül\ ctne'de de mühim bir şap madeni vardı; Felemenkliler (XVIII asra kadar Fransa bayrağı altında) buradan şap ve yün alırlardı.[1086]
Bilecik'teki demir madeni Osmanlı ordusunun kurşun ve gülle ihtiyacını kısmen temin etmesi itibariyle birkaç asır faaliyetini devam ettirmiştir; Amasya'da. Gümüş HacıkÖyü gömüş madeni ile Kastamonu'daki Küre bakır madeni meşhurdu. Bu Küre bakırı tercihan Sivas, Tokat ve Amasya bakırcı esnafına verilip fazlası İstanbul'a sevkedilirdi; bakırın îran tarafına kaçırılmama sına dikkat edilirdi.[1087]
Osmanlılar Anadolu'da Amasya'nın Gümüş Hacıköyündeki madenle, Kütahya'nın Gümüş kazasındaki ve Ulukışla ve Gümüşhane madenlerinden ve bunlardan başka Rumeli'de Selanik civarındaki Serez'e üç saatlik mesafede Sidre kapsi ve Güney-Sırbis-tan'daki Novoberda (Novobırdo) gümüş madenlerinden istifade eylemişlerdir.

[1083] Mühimme defteri, Nr. 43, s. 155.
[1084] Âlî, basılmamış birinci cild, vrk. 38
[1085] Mühimme defteri, Nr. 7, s. 860.
[1086] Mühimme defteri, Nr. 90, s. 99.
[1087] Mühimme defteri, Nr. 7, s. 893.

Osmanlıların elindeki Bilecik ve XVI. yüzyılda ellerine geçen Kiğı demir madenleriyle Rumeli'de Rudnik (Baç) Bosna eyâleti dahilinde Banaluka sancağındaki Kamengrad madenleri devletin harp levazımını tedarik etmek için durmadan çalışırlardı. Burada çalışan amelenin birtakım muafiyetleri vardı.[1088] İznik'de çini ve Kütahya'da fincan ve çini imalâthaneleri mevcutlu.[1089]

Kimlerle Ticaret Yapılırdı

Osmanlı devleti ile ilk ticarî münasebetler kuran devletler Osmanlılardan evvelki hükümetlerle iş yapmış olan Ceneviz, Venedik, Dubrovnik, Floransa olup bunlarla beraber Milano, Napoli, İspanya (Katalan) da vardı; fakat en mühimleri ilk üç cumhuriyet idi.[1090] Daha sonra XV. yüzyıl sonlarında Lehistan, Rusya ve XVI. asır ortalarına doğru Fransa bunları takip etmişlerdi. İran ile halı, dokuma gibi eşya alım-satımı yapılırdı; İran'la olan eşya nakliyatı kervanlarla olurdu.

İhraç Edilen Başlıca Eşya

Osmanlı hükümeti kendisiyle münasebette bulunan devletlerle vaziyetin icabına göre hem siyasî hem iktisadî meseleler üzerine muahedeler yapmıştır; bazı fevkalâde zamanlardaki tahdid istisna edilecek olursa anlaşmalar mucibince ecnebi memleketlere ipek, ipekli kumaşlar, yün ve yünlü kumaşlar pamuk ve pamuklu dokumalar, yapağı, tiftik yünü, mazı, halı ve şap ihraç edilirdi. Bazen fakat ender olarak Venediklilerin ricaları üzerine, zahire ihracı da pek sıkı kayıtlara tâbi olarak yapılırdı.
Osmanlılarla münasebetleri olan her bir devlet bir elçi ile bedeli mukabilinde memnu olmayan bir eşya isterse, o meta ile alâkalı yerlere hükümler gönderilerek gelecek ecnebilere parası mukabilinde

[1088] Kapıkulu ocakları, c. II., s. 46.
[1089] Mühimme defteri, Nr. 26, s. 211, 261.
[1090] Ceneviz Cumhuriyeti orta çağlarda Ke/e'nin ellerinden alınmasına kadar Hindistan ve diğer bazı mühim yerlerin kervanlarla Karadeniz sahiline gelen mallarını alarak Avrupa pazarlarına naklederler ve Venedikliler de Arap gemileriyle Hindistan, Yemen ve diğer mahallelerden Mısır'a getirilen baharat, ipek, kıymetli taşlar ve fildişi ve Arabistan esanslarını İskenderiye'den alarak Avrupa'ya götürürlerdi.

istenilen şeyler temin edilir [1091]ve Osmanlı hükümdarı da aynı suretle hariçten hazinesi için eşya tedarik ederdi; hükümetler arasındaki bu alışveriş, tüccar eşyası gibi gümrük resmîne tâbi tutulmazdı; Türkiye'de her kime ait olursa olsun memleket dışına çıkacak eşya mutlak surette hükümetin müsaadesi alındıktan sonra mubayaa olunurdu.[1092] Bütün eşya hükümetçe tâyin edilen narh üzerinden alınıp satılırdı.[1093] Ahitname mucibince Osmanlı hükümeti hazineye ait ipekten (mîrî harirden) satılmak üzere; memur-i mahsusla Venedik'e ipek yollıyacak olursa cumhuriyet oj satılacak ipekten bac, gümrük, dellâliye ve ısdariye gibi hiçbir namla vergi almazdı.[1094]

Osmanlılarla ticaret yapan Müslim ve gayri Müslim tüccarlar ellerine verilen hükümlerle serbest olarak alacakları eşyanın dokunduğu ve yapıldığı yerlere kadar gidip aldıkları metâları istanbul'a veya diğer yerlere sevkederlerdi.[1095]

Lehistan, Osmanlı memleketlerinden kadife, balmumu, Venedikliler ipek ve ipekli kumaşlarla Mısır'dan baharat ve diğer vilâyetlerden ipek vesair eşya alırlardı.[1096] Osmanlılar da Floransa-dan çuha ve Lehistan ile Rusya'dan başlıca samur ve bu çeşit eşyalar alırlardı.[1097]

Osmanlı devleti kumaş ve dokuma gibi yaptığı eşyanın dayanıklı ve renklerinin solmaz olması ve kumaş toplarının muayyen arşında yapılması için birtakım usul ve kaideler koymuştu; bunların iyi ve sağlam ve tanı top olmasından esnaf şeyh ve kethüdaları yani esnaf heyetleri mes'uldü; memleket dahilinde birçok dokuma ve kumaş tezgâhları her zaman kontrola tâbi idi. Her kime ait olursa olsun memleket dışına çıkacak eşya için mutlak surette hükümetin müsaadesi lâzımdı; bütün eşya hükümetçe tâyin edilen narh

---

[1091] Bağdad'a varıncaya kadar yol üzerindeki kadılara gönderilen 988 H. (1585 M.) tarihli bir hükümde Leh elçisinin parası ile almak istediği iki bin zira çadır bezi. bir kantar penbe ipliği (pamuk ipliği), bir kantar çadır kolanı, yüz kıta (top) boğası ve Lirer kantar muhtelif eşya almasına müsaade edildiği bildirilmiştir (Mühimme defteri, Nr. 43, s. 33).

[1092] Mühimme, Nr. 6, s. 93. Leh kiralının kadife almak istemesi sebebiyle Bursa kadısına yazılan hüküm.

[1093] Mühimme, Nr. 23, s. 25.

[1094] Mühimme, Nr. 67, s. 20. Ticaret için memur olarak gönderilen Mustafa'nın alacağı kırk yük ipekten resim alınmamasına dair Venedik dojuna yazılan. nâme.

[1095] Mühimme, Nr. defteri 78, s. 631.

[1096] Mühimme defteri, Nr. 19, s. 163 ve Mühimme defteri, Nr. 97, s. 20.

[1097] Mühimme defteri, Nr. 7, s. 62 ve Mühimme defteri, Nr. 42, s. 286 ve Mühimme defteri, Nr. 58, s. 195.

üzerinden satılırdı.[1098] Ecnebi memleketlere gönderilecek kumaşların sağlam, renkli sabit ve Ölçüye muvafık olup olmadığı iyice tetkik edilip mirî damgasiyle damgalanır ve bu suretle bunların memleket dışındaki rağbetlerinin muhafazasına titizce îtina gösterilirdi.[1099]

İdhal Edilen Başlıca Eşva

Osmanlılarla eskidenberi ticaret yapan Venedikliler Türkiye'ye çuha, sülyen, zeybak, bakır tel, san teneke, üstübec, kağıt, cam, sırça, boya, iğne, boncuk, makas, ayna gibi eşya getirirlerdi.[1100] Rusya ve Lehistan- dan envai kürk, balık dişi, Floransa'dan, filordin denilen çuha, Lehistan ve Fransa'dan da çeşitli eşya ve masnuat idhal olundu.

Munım Ticaret Ve İskele Merkezleri

Osmanlı devletinin ticarî muamele yaptığı başlıca iskeleler gelen eşyanın nakledilecekleri yerlere yakın olması îcabettiğine nazaran muhtelif denizlerdeki iskelelere göre taksim edilmişti. Birinci derecede başlıca iskele tabiî olarak istanbul limanı idi; buraya gelen her eşya için muayyen mahallerde antrepolar vardı; meselâ izmir'den İstanbul'a gelen eşya İzmir iskelesine, Boğdan gemileri Unkapanı iskelesine, pirinç ve arpa getiren gemiler İhtisap iskelesine yanaşıp eşyalarını çıkarırlardı;[1101] bunlardan başka bugün Halic'in iki tarafından, Yağ iskelesi, Limon iskelesi ve saire gibi idhal iskeleleri eski isimlerini muhafaza etmektedirler; ondan sonra Selanik, İzmir, Avlonya, Draç, Payas, Trablus-Şam, Sayda, İskenderiye, Basra. Karadeniz'de Kalas, Kefe, Sinop ve Trabzon başlıca iskelelerdi. Memleket içindeki mühim ticaret merkezleri ise Rumeli'deki Edirne, Gömülcine, Filibe, Sofya, Üsküp, Manastır, Yanya Bosnasaray, Belgrad ile Macaristan'da. Budin. Anadolu'da Bursa Ankara, Konya, Diyarbakır, Mardin, Erzurum. Suriye'de Halep, Şam, Mısır'da Kahire. Irak'ta Bağdat ve Musul'du; sahil ticaret iskelelerinden en mühimleri yani frenklerin çok bulundukları yerler İstanbul, Kahire İskenderiye,

[1098] Mühimme defteri, Nr. 23. s. 25.
[1099] Mijkimme defteri. Nr. 6, s. 84 ve 154.
[1100] arşivi. Nr, Frhcte tasnifi. Nr. 28.
[1101] Mühimme difteri, Nr. 71, s. 66.

Halep, Şam, Trablus-Şam^ Selanik ve İzmir''di.[1102]
Hariçten doğrudan doğruya memlekete gelen eşyadan iskeleler ve iç ticaret merkezlerinde gümrük resmi alınırdı. Bu resimler ahidnâmelere göre muayyen tarife dahilinde alındıktan sonra tüccarın eline vesikası verilirdi. Gelen eşya transit olarak geçecekse eşyanın cins ve nevine göre onun ayrı bir tarifesi vardır. Dahile nakledilen eşya kervanlarla götürülürdü.

Memleket Dışına Çıkarılması Memnu Eşya

Osmanlı hükümetinin sulh zamanlarında memleket dışına çıkaracağı eşya ile harp zamanlarında 3 ihraç edeceği eşya arasında cins ve nevi itibariyle fark olup bunun muhtelif sebebleri vardı. Bu, yaj harp zamanında o eşyaya olan ihtiyacı veyahut çıkaracağı eşyama bilvasıta harbettiği devletin eline geçmesi ihtimali idi. Sulh zamanlarında memleket dışına çıkarılmasına müsaade edilmeyen eşyanın miktarı azdı ve bunların en mühimleri her nevi zahire ve bakliyat, at, silâh, barut, kurşun, bakır, kükürt, sahtiyan ve gön'dü. Bilhassa ilk beşinin her ne zaman olursa olsun çıkmasına müsaade edilmez [1103] ve yalnız zahire bir lûtf-i mahsus olmak ve memleketçe katiyyon sıkıntıyı mûcib olmamak üzere ender olarak çıkarılırdı. Hükümetçe çıkarılmasına müsaade edilen eşyanın ise dahilî ihtiyacı temin ettiği tahakkuk ettikten sonra fazlası ihraç edilirdi.[1104]

[1102] Mühimme defteri, Nr. 10, s. 6.

[1103] Maâdin çıkarılan yerlerin kadılarına gönderilen 981 H. (1573 M.) tarihli hükümde "Firengıstan'a maâdînden hayli kurşun alıp gittikleri istimâ olundu, balmumu ve sahtiyan ve penbe ve yapağıdan gayri bir meta verilmeye deyu emrim sâdır olup bu babta gereği gibi mukayyed olup kurşun çıkan madenin üzerine vanp yılda her maâdinden ne kadar kurşun hasıl olur ale'l-înfirad defter edip bir suretin dergâh-ı muallâma gönderesin. DarüM-harbe kurşun gitmekten hazer eyliyesin. . Balmumu ve sahtiyan ve penbe (pamuk) ve yapağıdan gayrî bir nesne verildiğine rızay-ı şerifim yoktur. .." Mühimme defteri, Nr. 23, s. 95.

[1104] Venedik tüccarları, Venedik ve Girit'den getirdikleri eşyayı boşalttıktan sonra hükümete müracaat ederek gön ve yapağı almak istemişlerdi; istanbul kadısına gönderilen bir hükümde bazı kayıt ve şartlarla bunların arzularına müsaade edilmiş olup hükümde şöyle denilmektedir :
imdi bir meta ki memâlik-i mahruseme lâzım olup harice gitmek ile müzayaka lâzım gele ve yarak ve sair edevât-ı cenk ve cidal verilmeğe min-bâd rızây-i şerifim yoktur. Büyürdüm ki hükm-i şerifim vusul buldukta göresin gemileri ne makule gemilerdir ve ne zamandan gelip ne makule meta ve ne makule getürüp gemilerinden ne miktar gümrük ve buradan ne miktar gön" ve yapağı aldıkları, gön ve yapağı memâlik-i mahruseme lâzım mıdır? verilmek ile müzaye-ka lâzım gelir mi? şöyle ki alacakları yapağı ve gön memâlik-i mahruseme lâzım olmayıp verilmek ile müzayaka lâzım gelmiye, anın gibi müzayaka lâzım gelmeyip şehre lâzım olmayan eğer göndür ve eğer yapağıdır harç olunmayandan senin marifetin ile aldıklarında kimesne mâni olmaya. ." Mühimme, defteri, Nr. 43.

Sulh zamanlarında ihtiyaçtan fazlasının çıkmasına müsaade edilen eşya balmumu, donyağı, koyun derisi, çadır bezi, pamuk, pamuk ipliği, meşin, yapağı, ipek, ipekli dokumalar olup az evvel söylediğimiz gibi ihtiyaçtan fazla ise verilebilirdi.[1105]

Görülüyor ki Osmanlı hükümeti zahire, at, silâh, barut, kursun gibi kendisi için elzem olan başlıca eşyadan gayrı ihraç mallarını ihtiyaç ve siyasî vaziyet sebebiyle zaman zaman tahdid ve müsaade etmiye lüzum hissetmiştir; maadin olan yerlerin kadılarına ve maadin nazırlarına giden 981 H. 1573 M. tarihli bir hükümde (Mhimme 23595, madenden frengistane bir kâfi maden] gittiğinin haber alındığı; balmamı, sathiyan pamuk ve yapağıdan başka bir metam harice çıkarılmaması ve madenden katiyyen kurşun verilmemesi emrolunmuştur. Fakat yukarıki memnu eşyadan at, silâh, barut ve kurşunun çıkmasına katiyyen müsaade eylememiştir; bu hususta memleket dışına kurşun kaçırılmasından dolayı maden, çıkan yerlerin kadılarına gönderilen bir hükümden daha evvel bir notta bahsetmiştim; at çıkarılmaması hususunda da dikkate şayan olan bir emir verilmiştir. Bu hal birinci derecedeki memnu eşyanın çıkarılmamasına ne derecede îtina edildiğini gös terir meselâ :

966 H. (1558 M.)'de Erdel kiralıma validesi İstanbul'a, bir sefaret ljeyeti göndermiş, bunlar vazifelerini görüp avdet ederlerken] eşyalarını nakleden hayvanların katiyyen at olmayıp beygir ol masına dikkat edilmesi daha evvelden yol üzerindeki bütün kadı lıklara tamim edilmişti.[1106] Bundan başka daha bazı hükümler de vardır.[1107]

Zaman zaman harp münasebetiyle miktarı tahdid edilen ve icabında

---

[1105] Prizerin beyine hüküm ki,
Balmumu ve tereke (zahire) ve sahtiyan ve donyağı ve yarar at ve yarak ve kurşun ve pembe küffar canibine ve Dubrovniklüye dahi verilmeye deyu defaatle tenbih olunmuş iken mücerred Venediklü itaat ve sulh eylediler deyu bazı kimesneler sancağından balmumu ve sahtiyan ve yarak ve penbe alıp hayli yük edip küffara ilettikleri istimâ olunur; imdi bu husus din ve devlet umurunda senin adem-i ihtimamından kemal-i musahelenden olduğu mukarrerdir; âdâ tarafına bu makule nesneler verdirilmeğe sebep nedir? Yapağıdan gayri nesne verildiğine rizây-ı şerifim yoktur.. (Mühimme defleri, Nr. 23, s. 9İ). Birer sureti Bosna ve Hersek sancakbeylerine gönderilmiştir. Keza Mühimme 39 s. 190 sene 988 Rumeli yakalarında vaki beylere ve kadılara hüküm ve aynı mühimme s. 250 ve 342 ve Mısır beğlerbeğisine olan 988 Muharrem 24 tarihli hükümde, buğday, arpa, şeker, keten, nohut, mercimek vesair zahirelerin asla dışarı çıkarılmaması, Fransa, Girit, Nakşe ve sair darül harp gemilerine yün, balmumu, yelkenbezi, pamuk ve donyağı, zahire silah satılmaması (Mühimme 39 s. 341 sene 988, diğer hükümlerde de yarak, barut, at, pamuk, kurşun deniliyor).

[1106] Mühimme defteri, Nr. 3, s. 71.

[1107] Mühimme defteri, Nr, 3, s. 236. Budin beylerbeğisine gönderilen 967 H. tarihli (1559 M.) hüküm sureti.

bir kısmı serbest bırakılan memnu eşyadan hangisinin çıkarılıp hangisinin çıkarılmıyacağına dair Arşiv Mühimme defterlerinde daha birçok kayıtlar vardı.[1108] Tüccar gemilerinin boğazlara dan giriş ve çıkışlarında kal'a dizdarı tarafından gemilerin yoklanıp içeriye girmesine ve çıkmasına izin verilmesi kanundu.[1109] Akdenii boğazından giren gemiler Gelibolu'da yoklanır ve oradaki hassa harcemini tarafından yoklandığına dair ellerine tezkire verilirdis.

Osmanlı devletinin herhangi bir devletle muharebe ettiği, zamanlar kendi ülkelerinde bulunan tüccarları gözaltına alrjî ellerindeki mallarına ve gemileri varsa gemilerine el koyup sulp yapılınca bunların geri verilmesine dair muahedelere kayıt koyarlardı. Muahede mucibince memleketlerine iade edilen tüccarlar her iki devletçe kararlaştırılan bir mahalde mübadele edilirlerdi.[1110]

İktisadî İç Durum

Osmanlı devleti XIV., XV. ve XVI yüzyıllarda ordu ve donanmasının birinci derecede ihtiyacı

olan eşyayı memleket dışına muhtaç olmadan içerden tedarik etmek için bütün tedbirleri almış ve lüzumu halinde bunları sür'atle tatbik ederek hiçbir sıkıntıya uğramadan fevkalâde zamanlar geçirmiştir. Hükümetin dahilden tedarik ettiği eşya kendi ihtiyacına kifayet etmiyorsa ancak o zaman hariçten mal geliyordu. Bu suretle lüzumu halinde Rusya, Lehistan, Venedik hükümetlerine ve daha sonraları ingiltere'ye hassa tacirleri denilen bir Jjey'et yollayıp kendi ihtiyacına ait eşyayı tedarik ederdi.[1111] Yeniçeri efradına her sene verilen kaput için dahilen muayyen yerlerden ocaklık olarak her sene muayyen miktarda yapağı alır ve bunu Selanik ve köylerindeki tezgâhlara vererek yağmurluk dokuttur urdu;[1112] keza yeniçerilerin iç çamaşırları

[1108] Mühimme defteri, Nr. 39, s. 190,250,341,ve 342'de Venedik, Fransa, Girit, Eşkânos gemilerine bal,yelken bezi,pamuk ve donyağı zabire,silâh vesair memnu eşya verilmemesi ve keza harice zahire, şeker, keten, nohut ve mercimek vesaire çıkarılmaması hakkında ve yine bu cümleden olarak sahil sancakbeyleriyle kadılara ecnebi gemilerine silâh, goderi, balmumu, donyağı, meşin, sahtiyen koyun derisi ve kurşun, yapağı, at, pamuk barut, zift, zahire vesair gibi memnu eşya verilmemesi için bükümler gönderilmiştir.

[1109] Mühimme defteri, Nr, 27, s. 277.

[1110] Mühimme, Nr. 10, s. 6 ve Mühimme defteri, Nr. 12, s. 515.

[1111] Mühimme, Nr. 42 s. 286 ve Mühimme defteri, Nr. 58, s. 195. Nr. 58, s. 195.

[1112] Kapukulu ocakları, birinci ve ikinci ciltler.

için de ocaklık yerler vardı.[1113] Donanma için de kereste, yelken bezi, gemi halatı, zift, üstübü, kürek, gemi demiri vesaire için muayyen ocaklık mahallerde çalışılıyordu.[1114]

Dahildeki diğer metalarm hükümetin müsaadesi olmadıkça dışarı çıkması mümkün olmadığı için hükümet halkın ihtiyacına taalluk eden yiyecek, giyecek maddelerini muvazeneli tutup ve iç durumun vaziyetini gözönünde bulundurarak sıkıntıya meydan vermezdi.

Osmanlı memleketlerinin ner yerinde muhtelif sanat erbabının kendisine göre bir teşkilâtı, esnaf şeyhi, kethüdası, yiğitbaşı ve ehl-i hibre gibi azaları vardı; esnaf tarafından intihap edilip hükümetçe vazifeleri tasdik edilen bu heyet esnafın ahvalinden mes'ul oldukları gibi aynı zamanda hükümetle esnaf arasında da vasıta idiler; yolsuzluk eden sanat sahibi, bunlar vasıtasiyle ceza görürdü. Hükümet mahallî kadılar vasıtasiyle sanat erbabına yapacağı tebligatı bunlar vasıtasiyle yapardı. Esnafın alacağı ve satacağı eşyanın fiyatı muayyen olup defterde kayıtlı idi.[1115] Bunun haricine çıkıp ihtikâr yapanlar ele geçerse şiddetli ceza görürlerdi.

Her esnafın, her yerde yani şehirde ve kazada miktarı ve dükkân adedi muayyendi. Ondan fazla dükkân açılması ihtiyaç üzerine hükümetin müsaadesine mütevakkıftı; keza usta ve kalfa adedi de öyle idi.[1116] Bir çırağın kalfa ve bir kalfanın usta olması merasime tâbi olup derece ve adları deftere kaydedilirdi; yani önüne gelen dükkân açamaz ve usta olamaz; gizli olarak açılan dükkanlar derhal kapatılırdı.[1117]

[1113] Mühimme, Nr. 42, s. 286 ve Mühimme defteri, Nr. 43, s. 187 Mühimme defteri.

[1114] Osmanlı denlntİTiin merkez ve bahriye teşkilâtı.

[1115] İstanbul kadısına hüküm, ki,

Mektup gönderip nalçacı taifesi meclîsi şer'-i şerife gelip kadîmden papuç ve başmak birer akçeye nalçalanıp ve çizme ve çizme papucu ikişer akçeye eğer mıhımıze (mahmuzlu) olursa üçer akçaya. .. olıgelip hâlâ ferdane ve zenne papuşi ve Başmak ikişer akçeye ve çizme dörder ve beşer akçeye nalçalanur olup nevbet ref* olunup her biri istedikleri yerlerde dükkân tutup işler oldular. Ber-karar ı sabık nalçalatmak nalçacılara vesair amme-i nâsa enfâ olup.. . (Mühimm defteri, Nr. 51. s. 2).

[1116] İstanbul kadısına hüküm ki,

Südde-i. saadetime mektup gönderip mahruse-i îstanbufda vaki iğneci taifesinin kethüdaları olan Mustafa ve şeyhleri Hacı Mustafa ve yiği basıları Hasan ve ehl-i hibreleri olan İbrahim ve Hacı Safer nâmtimes neler iğneci namına olup kefilsiz bizim marifetimiz yok iken dükkâna geçip nıc kimesnenin malını alıp bize bulmak teklif ederler, olbabta bize küllî zuln ve hayf olur; ol makule kimesnelerin men olunmasın rica ettiklerin büdü missin... (Mühimme defteri, Nr. 47, s. 7).

[1117] Mühimme defteri, Nr. 6, s. 84, sene 972.

Mendes Müessesesi

Sultan Süleyman'ın son zamanlariyle II. Selim devrinde bazı ticarî muameleler sebebiyle saraya çatarak siyasî işlerde de kullanılan meşhur Por(efeîz'liYasef Nasi ismindeki Yahudi, Osmanlı memleketleri arasındaki balmumu ticareti Girit adasından Lehistan'la alınarak Eflâk ve Boğdan'a satılan şarabı inhisarı altına alıp hiçbir resim vermeden bu şarapları boğazlardan geçirip Eflâk ve Boğdan'a. sevketmeğe mezun olmuştu.[1118] Bu suretle Türkiye'de bir mevkî tutan Yasef Nasi hem halası ve hem kayın validesi olan Dona Grasia Mendes ile beraber bankamsı bir kredi müessesesi açarak Batı-Avrupa devletleriyle ticaret yapan ecnebilere kolaylık göstermişlerdi. Felemenk sahillerinden tstanbüVa kadar olan ticaret şehirlerinde büyük bir itibar kazanan Mendes müessesesi bu yüzden epey iş yaptığı gibi bu bankanın sermayesiyle birçok devlet mukataa ve iltizamları bu Yahudi kumpanyası eline geçmiş ve bazı Müslümanlar da buraya girerek o sermaye sayesinde mukataacılık yapmışlardır.[1119]

Para Tedavülü

Ticarette hem Osmanlı ve hem bir kısım ecnebi parası tedavül ederdi. Osmanlı parasiyle Avusturya ve Venedik dukası veya filori denilen altun ve daha sonraları Arslanlı denilen Felemenk altun ve guruşu ayarlanmış olduğundan ticarî muamele bunların herhangi birisi üzerinden yapılırdı.

Osmanlı paralarında esas vahid-i kıyası dördü bir dirhem olan akçe ismindeki gümüş para idi. Kıymeti akçeden de az olmak üzere Halep, Diyarbakır ve Erzurum da XVI. yüzyılın ikinci yarısında (989 H. = 1581 M.) Iran muharebeleri dolayısiyle sekizi bir akçe olmak üzere pul kesilmesine müsaade edilmişti.[1120] Akçe'nin ayarı bozuldukça altunlar

[1118] Tnvrıi mecmuası, sene 3, s. 990, 991.
[1119] Tarih-i Osmanî Encümeni, sene 3, s. 1158.
[1120] Erzurum beylerbeğine hüküm ki
kazaya defteri gönderip Erzurum vilâyetinde pul kesilmek babında kemal-i ihtiyaç olduğu Halep ve Diyarbekir hisabı üzre sekizi bir akçelik pul kesilirse mal-i mirîye ve hazineye külli sa'yı vardır deyu arz ittüğiniz ecilden Halep ve Diyarbakır'da kesildiği üzre Erzurum'da dahi kesilmek emr idüp olbabda maliye tarafından hükm-i hümayunum gönderilmiştir. Mühimme defteri, Nr. 46, s. 27.

ona göre ayarlanırdı. XV. yüzyd sonlarına kadar bir Venedik dukası kırk akçeye tekabül ediyordu; Fatih Sultan Mehmed'in kestirdiği ilk Osmanlı altunu da Venedik dukasına göre ayarlanmıştı. Sultanî adı verilen Osmanlı altununun ayarı sonradan artmış olup II. Bayezid'in bastırdığı Venedik dukası kıymetindeki altunlar onlar gibi elli dört akçe tutarında idi; keza XVI. yüzyıl ortalarına kadar da bir duka elli dört ile altmış akçe arasında tedavül etmişti. Solak-zâde tarihi Yavuz Sultan Selim zamanında bir dukanın altmış akçe, Arslanlı denilen bir Felemenk altununun da otuz beş akçe olduğunu yazmaktadır.

XVI. yüzyıl sonlarına yakın zamana kadar bir altun altmış üç akçe iken muharebelerin zuhuru ve para ihtiyacı sebebiyle akçenin ayarı bozulmuş, iptida bir altun yetmiş akçeye çıkmış Ve sonra 992 H. (1584 M.)'de Sultan Süleyman kanununa muhalü olarak yüz dirhem gümüşten sekiz yüz akçe kesilmiş [1121] ve bittabi altun yirmi akçeye fırlamıştır.

Îhraç Ve İthal Eşyaları Ve Döviz Muamelesi Hakkında

0smam devleti XVI. yüzyıl sonlan ve hatt XVII. yüzyıhn ortalarına kadar birçok ihtiyacın memleketin muhtelif yerlerinden istihsal edilei maadin ve eşyadan tedarik ettiğinden dolay memleket dışına fazla para çıkarmamakta idi. Müverrih Nairaa'nın memleketten para çıkması ve memlekete para girmesi hakkında nasihat başlıklı yazısı dikkate şayan olduğundan buraya aynen koymağı muvafık buldum. Bu yazı XVII. yüzyıla ait hâdiseler dolayısiyle konmuş olup tatbiki hem o yüzyıla ve hem daha evvele ait olduğundan ehemmiyeti haizdir: "Kudemâ ve hükemâ kitaplarında mezkûrdur ki bilâd-ı âdâdan gelen, belki ahar devletin ikliminden hâsd olan teref ve ihtişama müteallik emtia ve eşyaya çendan rağbet etmek padişahlara makul değildir ki anların rağbeti ile revaç bulup memleketin nükûd ve emvali ol meta sebebiyle ahar memlekete gitmiye; ekseriya kendi memleketinde hasıl olan tuhaf emtiaya rağbet etmek lâzımdır ki mal memleketten hariç yere dağılmıya. Sâireden emtia getürüp füruht edenler aldıkları meblâğı bilâd-ı tslâmiyye mahsulünden kendülere lâzım eşyaya verirlerse devr-i dâim akçe yine memlekette kalmış olur;

[1121] Kanunî Sultan Süleyman zamanında yüz dirhem gümüşten beş jyü akçe kesilmişti.

bu suretle defeâtle alınan gümrük fâideden addolunur. Efrenc taifesi çok kumaş getirip bilâd-i îslâmiyeden yapağı ve tiftik ve mazı ve şap ve kalye ve remad vesair gayri mâmülü'1-bey' şeyler alıp sefine ile memlû esedî altunu İzmir ve Payas ve Soyda ve iskenderiye iskelelerinde boşaltıp etraf-ı memâ like tevzi olunduğu gibi ki Ankara diyarı ve Halep ve Sayda ve Trablus ve cümle Dürzî cibali ol emval ile memlû olur; amma Moskov diyarından gelen samur vesair enva-ı zî-kıymet kürklere verilen akçeyi ol melâin memâlik-i Islâmiyenin metâina sarfet mezler; kezâlik Hint metâlarma bu kadar hazine, emval gider

Hindliler memâlik-i Osmaniyeden bir şey almazlar ve lâzımları dahi değildir; bunlardan gümrük alınmak fâidesi zımnında olan zarar-ı mâneviye değmez; iratları çok; bilâd-ı âhara adem-i ihtiyaçla masrafları yok menzilesinde olmağla dünyama malı Hind'de ve kahvesi sebebiyle Yemen1 de cemolup mütemevvilleri Karûna muadil olmuşlardır deyü naklederler.[1122]

[1122] Naimâ tarihi, c. /K, s. 286.